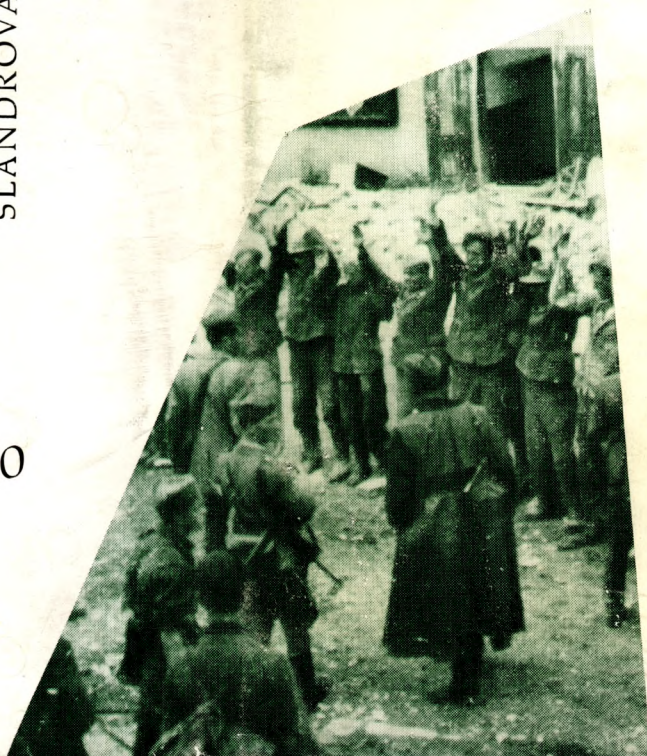

ŠLANDROVA BRIGADA

10

Dr. MIROSLAV STIPLOVŠEK

ŠLANDROVA BRIGADA

KNJIŽNICA
NOV IN POS

KNJIŽNICA NOV IN POS 10

MIROSLAV STIPLOVŠEK

ŠLANDROVA BRIGADA

LJUBLJANA, MARIBOR 1971

Pri pisanju zgodovine Šlandrove brigade sem si prizadeval, da bi se kar najbolj držal okvirnih napotil, ki jih je pisec monografij o narodnoosvobodilnih enotah pripravila komisija za zgodovino sveta za razvijanje tradicij NOB pri republiškem odboru Zveze združenj borcev NOV Slovenije v brošuri Programska in metodološka načela za pripravo knjig »Knjižnice NOV in POS« (pisec polkovnik Zdravko Klanjšček). Eden poglobitnih vzrokov, da navodil ni bilo mogoče vedno upoštevati, je zlasti pomanjkanje ustreznih virov in literature. Doslej je v »Knjižnici NOV IN POS« izšlo že 20 knjig, v katerih so pisci na različne načine reševali svojo nalogo. Avtorji del o narodnoosvobodilnih enotah so bili krajši ali daljši čas njihovi borci in funkcionarji. Zato so dobro poznali njihovo notranje življenje in ga lahko zelo živo in vsestransko prikazali. Zgodovinar pa, ki spoznava delovanje in življenje brigade le po pisanih in ustnih virih ter po literaturi, zato dosti težje in z večjimi naporii razrešuje nekatere probleme, medtem ko so pisci — borci narodnoosvobodilnih enot — za marsikatero vprašanje sami sebi tudi dragocen vir. Nekateri pisci so poskušali aktivnost brigade prikazati bolj živo tudi z obširnimi dobesednim povzemanjem spominskega gradiva. Namesto te metode sem iz teh virov povzel le bistveno vsebino, v opombah pa opozoril nanje, tako da bo bralec, ki si želi o nekem dogodku bolj živo in razgibano sliko, lahko vzel v roko neposredni vir. Le na nekaj mestih sem prepustil besedo neposrednim pričam, ko sem želel osvetliti nekatere izjemne ali karakteristične dogodke iz življenja brigade. Odbor Šlandrove brigade pa je razpravljaj, da bi spomine šlandrovcev izdal v posebni knjigi, ki bi dopolnila to monografijo. V zbirki spominov bi se lahko bolj kot v tem delu izrazil tudi delež posameznih hrabrih borcev in zanimivi dogodki iz življenja brigade.

Posebno pozornost sem posvetil periodizaciji razvoja in delovanja brigade. Prizadeval sem si njeno zgodovino prikazati v zaokroženih obdobjih, od katerih ima vsako svoje posebnosti, na katere sem ob sklepu vsakega poglavja opozoril v bolj ali manj obširnem povzetku. Pri tem pa sem se izogibal izrazito vojaškim analizam, ker menim, da jih lahko dajo le strokovnjaki. Glede na to, da je z monografijo o Slandrovi brigadi obdelana prva narodnoosvobodilna enota z območja IV. (štajerske) operativne cone, sem včasih tudi obširneje prikazal splošne razmere in vojaške naloge. Posebno pozornost pa sem posvetil opisu razmer na območju med Zgornjo Savinjsko dolino in revirji, kjer je brigada največ delovala. Na ta način sem poskušal posebej poudariti eno pglavitnih posebnosti Slandrove brigade, ki je kot operativna enota ves čas svojega delovanja na območju IV. operativne cone delovala le na njenih zahodnih delih, hkrati pa je v različnih oblikah tehtno prispevala k razvoju narodnoosvobodilnega gibanja na Štajerskem in v kamniškem okrožju. Zaradi tega se je Slandrova brigada morda bolj kot katerakoli druga redna enota tesno povezala s prebivalstvom svojega operativnega območja in z njihovimi političnimi organizacijami. Brigada je v marsikaterem pogledu olajšala delo aktivistom, organizacije KPS in OF v kamniškem, v litijskem, v revirskem in v savinjskem okrožju pa so ji pomagale pri reševanju nekaterih nalog.

Prizadeval sem si prikazati delovanje brigade v širšem okviru in njen prispevek k razmahu narodnoosvobodilnega boja na območju štajerske operativne cone in VII. korpusa. Zato sem izpustil številne zanimive nadrobnosti, kar je narekoval tudi omejen obseg dela. Številni šlandrovci, ki bi zaradi svoje hrabrosti, požrtvovalnosti in izjemnega deleža pri posameznih akcijah zaslužili, da jih v delu poimensko navedem, so zaradi tega načina podajanja izpuščeni. Za nekatere borce sem tudi zaman iskal podatke. Spomin je že tako obledel, da celo vseh bataljonskih funkcionarjev ni bilo moč ugotoviti. Menim, da so vsem borcem naj lepše priznanje številni uspehi brigade in pohvale vojaških vodstev narodnoosvobodilnega gibanja na Slovenskem, za uspehe pri osvoboditvi Zgornje Savinjske doline pa je brigada dobila celo priznanje vrhovnega štaba NOV in PO Jugoslavije. Na proslavi na Ostrožnem leta 1954 ji je maršal Josip Broz Tito za njene bojne uspehe izročil odlikovanje red zasluge za narod I. stopnje.

Pri delu mi je bil velika opora in pomoč odbor Slandrove brigade, ki mi je svetoval, katere priče bi lahko dopolnile sliko delovanja brigade, in organiziral sestanke z njimi. Posebej se zahvaljujem za vsestransko pomoč predsedniku odbora narodnemu heroju Mirku Jermanu. Posamezna poglavja rokopisa so prebrali nekdanji funkcionarji brigade in IV. operativne cone Franc Poglajen-Kranjc, Janko Sekirnik-Simon, Mitja Ribičič-Ciril, Božidar Gorjan-Bogo, Mirko Jerman, Tomaž Slapar-Tugo, Ivan Mušič-Štefan, Adolf Jevšnik-Lvov, Jože Humar-Lipah, Franc Horn-Krsto, Anton Grašič-Savo in drugi, ki jih poimensko navajam pri ustnih virih. Vsem se za dragocene pripombe iskreno zahvaljujem. Pri preverjanju gradiva so mi pomagali tudi sodelavci vojaškega zgodovinskega inštituta v Ljubljani, od katerih naj se posebej zahvalim podpolkovniku Jožetu Novaku.

Za vso pomoč pri zbiranju gradiva se zahvaljujem sodelavcem arhiva Inštituta za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani, arhiva centralnega komiteja ZKS, Muzeja narodne osvoboditve v Mariboru in Muzeja NOB v Slovenj Gradcu.

Strokovna recenzenta dr. Tone Ferenc in prof. Milan Zevart sta mi s svojimi nasveti glede virov in literature ter s pripombami pomagala več, kot je bila njuna dolžnost. Pri oblikovanju rokopisa mi je dal dragocena napotila prof. dr. Metod Mikuž. Vsem se iskreno zahvaljujem.

Kljub vsem prizadevanjem in pomoči, ki sem jo dobil pri svojem delu, je zlasti iz objektivnih razlogov ostala še vrsta problemov premalo natančno obdelana in več vprašanj odprtih. Na nekatere pomanjkljivosti pa je vplivala tudi stiska s časom zaradi prizadevanj, da bi delo izšlo v jubilejnem letu 30-letnice Osvobodilne fronte slovenskega naroda in vstaje, ki se je začela in posebej močno razplemenila prav na operativnem območju Slandrove brigade.

Miro Stiplovšek

Domžale, maj 1971

I. KRATEK PREGLED RAZVOJA NOB V SAVINJSKEM, REVIRSKEM, LITIJSKEM IN KAMNIŠKEM OKROŽJU DO SREDE 1943

NEMŠKA OKUPACIJSKA TAKTIKA — HUDA OVIRA ZA RAZMAH NOB

Po udarcih, ki jih je nemški okupator prizadejal jeseni 1941 prvim partizanskim enotam, je narodnoosvobodilno gibanje na Štajerskem in na Koroškem, pa tudi na Gorenjskem približno dve leti zaostajalo za razvojem oboroženega odpora proti okupatorju v drugih pokrajinah, ki jih je po razkosanju Slovenije zasedla italijanska vojska. To zaostajanje in posebnosti so še posebno očitne, če primerjamo način zbiranja ljudskih množič za vstajo, nastanek osvobojenih ozemelj in razvoj ljudske oblasti, v organizaciji narodnoosvobodilne vojske pa ustanovitev prve regularne vojaške enote. Ustanovitev brigade ne pomeni namreč le kvalitetno nove, višje stopnje v organizaciji narodnoosvobodilne vojske, temveč ima tudi velik politični pomen in »predstavlja vsekakor zelo pomembno dejanje v zgodovini NOB posamezne pokrajine«.¹

V tako imenovani Ljubljanski pokrajini je Osvobodilni fronti slovenskega naroda, v kateri je Partija združila vse pozitivne politične sile, že konec leta 1941 na nekaterih območjih, zlasti pa v Ljubljani, uspelo doseči v različnih oblikah množično sodelovanje prebivalstva v boju proti okupatorju. Osvobodilna fronta je preraščala v pravo »državo v državi«. Nov razmah je narodnoosvobodilni boj v Ljubljanski pokrajini dosegel spomladi 1942, ko so partizanske enote osvobodile skoraj dve tretjini Dolenjske in Notranjske. Na osvobojenem ozemlju je Osvobodilna fronta prevzela vso oblast in izvedla

volitve v krajevne narodnoosvobodilne odbore ter tako začela izvajati sedmo točko svojega programa, ki govori o uvedbi dosledne ljudske demokracije po osvoboditvi. V Ljubljanski pokrajini je bilo po veliki italijanski ofenzivi stalno osvobojeno zdaj eno zdaj drugo območje. Sredi julija 1942 je glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet ustanovilo I. proletarsko brigado Toneta Tomšiča, med veliko italijansko ofenzivo pa so bile v Ljubljanski pokrajini osnovane še tri brigade: v septembru Gubčeva in Cankarjeva, v začetku oktobra pa še Šerčerjeva brigada. Prvim štirim enotam narodnoosvobodilne vojske na Slovenskem sta se konec aprila 1943 pridružili še prvi dve primorski brigadi, in sicer Gradnikova in Gregorčičeva, ob kapitulaciji Italije pa je Primorska doživela pravo množično vstajo.

Medtem pa so na nemškem okupacijskem ozemlju Slovenije še vedno obstajali le odredi in samostojni bataljoni, ki so bili v svojem delovanju vezani na določena operativna ozemlja. Šele sredi 1943 so tudi na Gorenjskem in Štajerskem dozoreli pogoji za ustanovitev prvih dveh brigad, Prešernove in Šlandrove, s čimer se začenja novo obdobje v razvoju NOV in PO Slovenije tudi v teh dveh pokrajinah. Prav tako je na nemškem okupiranem ozemlju zaostajal tudi razvoj organizacij KPS in OF. Šele spomladi 1943 je uspelo političnim forumom na Gorenjskem postaviti omrežje organizacij OF. Vpliv nacistične propagande je začel v tem letu tudi na Štajerskem iz dneva v dan bolj slabeti, hkrati pa se je krepila tudi volja in pripravljenost prebivalstva za aktivni boj proti okupatorju. Toda tudi v drugi polovici leta 1943 se je politično delo na Štajerskem odvijalo v strogi ilegali, medtem ko je bilo na velikem delu slovenskega ozemlja že javna manifestacija velike večine prebivalstva. Štajersko vojaško in politično vodstvo je torej v tem letu šele ustvarjalo pogoje za množično vstajo. Pri tem je bila ustanovitev Šlandrove brigade in njena ofenzivna dejavnost jeseni 1943 pomembna prelomnica. Po prihodu XIV. divizije so enote IV. (štajerske) operativne cone razširile dejavnost na nekatera vzhodna območja Štajerske in šele tedaj so izvedle široko mobilizacijo. Hkrati pa so tudi politični aktivisti širili omrežje organizacij Osvobodilne fronte. Na Primorskem je bilo po kapitulaciji Italije stalno osvobojeno ozemlje s središčem na Cerkljanskem, ki ga je Triglavska divizija v jesenski ofenzivi razširila proti Škofji Loki. Na ozemlju IV.

operativne cone so brigade izbojevale prvo osvobojeno ozemlje marca 1944 v Moravski dolini, večja osvobodjena ozemlja pa šele sredi 1944 v Zgornji Savinjski dolini, na Kozjanskem in na Pohorju. Na Štajerskem je torej šele leta 1944 prišlo do velikega razmaha narodnoosvobodilnega gibanja.

Primerjava razvoja narodnoosvobodilnega boja v posameznih slovenskih pokrajinah, pa tudi med območji v eni regiji, nam pokaže precejšnje razlike v tempu in intenzivnosti, ki sta posledici številnih objektivnih in subjektivnih dejavnikov. Poglavitna zaviralna sila za hitrejši razvoj narodnoosvobodilnega gibanja na Štajerskem in Gorenjskem je bila prav gotovo nemška okupacijska politika in taktika.

Hitler je že ob začetku okupacije postavil za Gorenjsko in slovensko Štajersko dva šefa civilnih uprav. Takšen pravni sistem je poprej uvedel le v tistih deželah (Alzacija, Lotaringija, Luksemburg), v katerih so imeli nemški nacisti posebne interese, in so te dežele hoteli čim prej vključiti v rajh, ni pa bilo za tak ukrep še ustreznih pogojev. Uvedbo okupacijskih oblasti na Gorenjskem in Štajerskem so olajšale skrbne priprave za razkosanje slovenskega ozemlja, ki so jih vodili zlasti nacistični uradi v Gradcu in v Celovcu ter člani Švabsko-nemške kulturne zveze (Kulturbund) in tujske organizacije NSDAP v Sloveniji. Po začetku II. svetovne vojne so pristojne nemške institucije izdelale več študij o predvidenih okupacijskih oblikah na Gorenjskem in na Štajerskem, zlasti pripadniki Švabsko-nemške kulturne zveze pa so zbrali dragocene vojaške in druge podatke, ki naj bi omogočili in olajšali hitro zasedbo in prevzem oblasti. Ze leta 1939 so začeli ustanavljati tudi posebne vojaške enote. Tako sta lahko oba šefa civilnih uprav Franz Kutschera na Gorenjskem in Siegfried Uiberreither na Spodnjem Štajerskem že kmalu po prevzemu svojih dolžnosti začela uvajati ukrepe, s katerimi sta hotela čim prej opraviti nalogo, ki jima jo je dal Hitler, to je, da obe deželi ponemčita in ju pripravita tudi za formalnopravno priključitev k nemškemu rajhu.

Nacisti so izdelali nadrobni raznarodovalni načrt, s katerim naj bi v največ petih letih dosegli popolno ponemčenje zasedenih slovenskih pokrajin. Med prvimi ukrepi za izvedbo te naloge je bila odstranitev slovenskih napisov, razpust slovenskih političnih strank, organizacij in društev, ponemčevanje krajevnih in osebnih imen, prepoved izhajanja slovenskih

časnikov in časopisov ter izdajanja slovenskih knjig, ki so jih okrog dva in pol milijona tudi uničili, zaplemba kapitala slovenskih podjetij, ki so ga namenili za gmotno podlago za utrjevanje nemštva itd. Pomembno vlogo pri ponemčevanju mladine so naložili predšolskim in šolskim zavodom ter mladinski organizaciji, za potujčevanje odraslega prebivalstva pa so že maja 1941 osnovali Štajersko domovinsko zvezo (Steirischer Heimatbund) in Koroško ljudsko zvezo (Kärntner Volksbund). Hkrati pa so nacisti razvili tudi veliko propagandno dejavnost in s svojo socialno demagogijo so zlasti na Štajerskem, kjer je bilo okrog 10.000 članov kulturbunda, dosegli v začetku tudi precejšnje uspehe. Toda dobro so se zavedali, da samo s temi sredstvi ne bodo dosegli svojega raznarodovalnega cilja. Zato so na Štajerskem in na Gorenjskem še posebno pozornost posvetili organizaciji varnostne policije in varnostne službe, ki sta imeli predvsem nalogo, da odkrivata in uničujeta politične nasprotnike nacionalnega socializma in tretjega rajha, nadzorujeta vedenje prebivalstva in delovanje uradnikov itd. Ker so nacisti imeli že pred napadom na Jugoslavijo v obeh pokrajinah organizirano dobro zaupniško službo, je policija takoj po okupaciji začela delovati. Zlasti člani Svabsko-nemške kulturne zveze so jim pripravili seznam političnih nasprotnikov in zavednih Slovencev, ki jih je policija že v prvih tednih okupacije aretirala. Tako je Partija oziroma Osvobodilna fronta zlasti na Štajerskem izgubila dragocene kadre, na katere bi se lahko oprla pri organizaciji vstaje. S prvimi aretacijami se je okupator znebil samo nekaterih svojih največjih sovražnikov. Za odločilen udarec za uničenje slovenskega naroda pa so nacisti izdelali načrt za množične izselitve. Samo v petih mesecih 1941 so nameravali izseliti s Štajerske in z Gorenjske eno tretjino Slovencev, kar je tako glede na kratek rok, pa tudi glede na odstotek več, kot so predvideli v svojih deportacijskih načrtih za katerokoli svojo okupacijsko ozemlje. S Štajerske in z Gorenjske so od srede 1941 do konca julija naslednjega leta izselili okrog 54.000 Slovencev, med njimi zlasti izobražence, nadaljnjih 17.000 pa jih je iz bojazni pred izselitvami odšlo v Ljubljansko pokrajino. S temi izselitvami so okupacijske oblasti poskušale dobiti tudi čim več zemlje in imetja za naseljevanje Nemcev. Tako so ves obmejni pas ob Savi okrog Brežic in ob Sotli kolonizirali s folksdojčerji (Volksdeutscher).²

V takšnih pogojih, ki so terjali skrajne napore in veliko previdnosti, so gorenjski in štajerski komunisti ter aktivisti Osvobodilne fronte začeli pripravljati vstajo proti nemškemu okupatorju in dosegli lepe uspehe pri ustanavljanju partizanskih enot. Tako je do prve množične vstaje na Slovenskem prišlo v noči od 27. na 28. julij 1941 v kamniškem okrožju. Na Gorenjskem so do konca julija nastale Rašiška, Kamniško-dupliška, Radomelj sko-mengeška, Jeseniška, Prva in Druga kranjska, Jelovška in Tržiška četa, na Štajerskem pa razen treh manjših skupin še Pohorska, Savinjska, Revirska in Celjska četa, ki so s svojo dejavnostjo prizadevale hude udarce nemškim prizadevanjem, da bi obe pokrajini že v letu 1941 vključili v nemški rajh. Zato nam je tudi razumljiva odločnost in ostrina, s katero so hoteli že v kali zatreti vsako odporniško gibanje. Po prvih partizanskih akcijah je prišlo do novih aretacij ljudi, za katere so okupatorske oblasti menile, da so povezane z vstajo. Najkrutejši ukrep za zadušitev uporniške dejavnosti pa so bila streljanja talcev, ki so močno odjeknila med prebivalstvom, niso pa preprečila nadaljnje partizanske dejavnosti.

Hkrati so okupacijske oblasti vse razpoložljive policijske, orožniške in vojaške sile uporabile za hajke na prve partizanske čete in skupine ter že v prvih akcijah dosegle nekaj uspehov. Na Gorenjskem so se partizanske čete do srede avgusta združile v Gorenjski, Kranjsko-tržiški in Kamniški bataljon. Nemškim enotam je uspelo že nekaj dni po ustanovitvi razbiti Kranjski bataljon, Gorenjski pa se je moral dekoncentrirati. Nemške enote so nato začele sistematično zasledovati posamezne čete Kamniškega bataljona, ki je bil jeseni 1941 najbolj aktivna enota na Gorenjskem. Odločilen udarec so mu uspeli prizadejati šele konec oktobra, potem ko sta prišla na Gorenjsko še dva policijska bataljona kot okrepitev. Toda zatišje je bilo kratkotrajno. Medtem je na Gorenjskem že nastajal Cankarjev bataljon, ki je bil proti koncu 1941 vedno aktivnejši, decembra pa je nato prišlo do množične vstaje v Poljanski in v Selški dolini ter na območju Bohinja, Jesenic in Mojstrane.

Partizanske čete na Štajerskem so bile po svoji ustanovitvi zelo aktivne in so izvajale tudi prave vojaške akcije. Nemškim enotam je uspelo konec avgusta razbiti Celjsko četo, preostale tri čete pa so se v začetku oktobra združile v Štajerski

bataljon, ki je dosegel z vpadom v Šoštanj svoj največji uspeh. Konec oktobra je odšel Štajerski bataljon proti območju Brežic, kjer naj bi skupaj z Brežiško četo in drugimi enotami preprečil izselitev slovenskega prebivalstva. Zaradi nemških napadov in snega pa mu ni uspelo priti na novo operativno območje. Štajerski bataljon se je nato dekoncentriral za prezimovanje, konec novembra pa je nemškim enotam uspelo razbiti Brežiško četo in partizanska dejavnost je na Štajerskem začasno prenehala. Za zasledovanje prvih štajerskih partizanskih enot je šef civilne uprave zaradi šibkih orožniških in policijskih sil moral uporabiti tudi oddelke vermanšafta (Wehrmannschaft),³ to je oborožene formacije Štajerske domovinske zveze, kar je posebnost v njegovi taktiki za uničenje narodnoosvobodilne vojske na Štajerskem. Na Gorenjskem namreč tudi kasneje vermanovi niso uporabljali za boj proti partizanskim enotam.

Konec 1941 so bile že precejšnje razlike v intenzivnosti narodnoosvobodilnega boja na Gorenjskem in na Štajerskem, kjer je bila po vstaji razširjena partizanska dejavnost predvsem v zahodnih območjih. Medtem ko so Nemci uspeli prizadejati štajerskim enotam hude izgube, z vdori v organizacije Osvobodilne fronte pa preprečiti njihovo krepitev z novimi borci, se je Cankarjev bataljon po decembrski vstaji okrepil na skoraj 600 borcev, in nato v januarju 1942 izbojeval zmago pri Dražgošah. Zato je glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet že sredi decembra 1941 začelo snovati v Ljubljanski pokrajini II. štajerski bataljon, s katerim je nameravalo oživiti partizansko aktivnost na Štajerskem. Njegov poskus preboja čez Savo konec decembra 1941 pa ni uspel.⁴

Kljub temu, da so štajerske in gorenjske partizanske enote doživljale 1941 hude udarce, pa so s svojo dejavnostjo zlasti preprečile nemškemu okupatorju priključitev obeh pokrajin k rajhu in zavrle celotno izvedbo njegovih izselitvenih načrtov.

V tem letu so bile aktivnejše kot partizanske enote, ki so nastale na italijanskem okupiranem ozemlju, kjer so se v tem obdobju bolj uveljavile druge oblike narodnoosvobodilnega boja. Uspehi pri ustanavljanju partizanskih enot na Štajerskem in na Gorenjskem so bili tudi posledica nemške okupacijske taktike, kajti aktivistom OF ni bilo težko prepričati svojih somišljenikov, da je fašizem obsodil slovenski narod na smrt in da je zato edina rešitev v oboroženem odporu.

Podatki o socialni in politični pripadnosti borcev prvih enot na Štajerskem in na Gorenjskem kažejo, da je njihovo jedro sestavljalo delavstvo, prvi pa so se vanjo vključili komunisti in njihovi predvojni simpatizerji. Na Štajerskem je bilo v partizanskih enotah 1941 kar štiri petine komunistov.⁵ Toda organizatorju vstaje ni uspelo pridobiti za aktivno udeležbo v narodnoosvobodilnem boju širokih množic, čeprav so Nemci sami npr. za kamniško območje ugotavljali, da »večji del prebivalstva simpatizira s teroristi in jih podpira, zlasti z živili" in »da v delovanju tolpa vidi hkrati osvobodilno borbo nacionalnega slovenstva«. ⁶ Poglavitni vzrok za takšno ravnanje moremo iskati zlasti v bojazni pred novimi nemškimi povračilnimi ukrepi, na Štajerskem pa tudi v močni nacistični demagogiji in propagandi, mimo tega pa tudi v skromnem številu političnih delavcev ter še v drugih dejavnikih. Razvoj narodnoosvobodilnega boja na Štajerskem in na Gorenjskem v letu 1941 je nedvomno pokazal, da se partizanske enote lahko držijo in uspešno delujejo le na območjih, kjer so bile organizacije Osvobodilne fronte. Ustanavljanje in utrjevanje omrežja odborov OF pa je bilo pod nemško okupacijo izredno težavno in do zime so Nemci uspeli aretirati mnogo aktivistov in razkriti precej terenskih organizacij OF.

USTANOVITEV DRUGE GRUPE ODREDOV IN VIŠEK NEMŠKEGA NASILJA

Okupacijske oblasti so z zadovoljstvom ugotavljale, da je v začetku leta 1942 partizanska dejavnost na Štajerskem skoraj prenehala, na Gorenjskem pa znatno upadla, kajti tudi Cankarjev bataljon se je moral zaradi nenehnega zasledovanja in hude zime kmalu po dražgoškem boju razdeliti na več skupin in opustiti večje akcije.

Medtem pa je politično in vojaško vodstvo narodnoosvobodilnega boja v Sloveniji že pripravljalo načrte za pomladansko partizansko ofenzivo. Glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet je 4. aprila 1942 izdalo uredbo o preosnovanju slovenske partizanske vojske v odrede in v grupe odredov, s čimer je želelo doseči tudi boljšo medsebojno sodelovanje partizanskih enot. Prva grupa naj bi delovala na Gorenjskem, druga na Štajerskem, tretja grupa odredov pa v Ljubljanski

pokrajini. Konec aprila so grupe odredov že dobile nadrobne naloge za pomladansko ofenzivo, ki naj bi se začela naslednjega meseca. Njen poglavitni cilj na nemškem okupacijskem ozemlju je bilo očiščenje Gorenjske in revirjev, od koder naj bi širili osvobojene ozemlje proti Savinjski dolini, proti Moravčam in Kamniku. Te naloge pa so bile za I. in II. grupo odredov glede na njuno številčno stanje in pogoje za delovanje prezahtevne, čeprav je glavno poveljstvo predvidevalo, da bi jima pomagale tudi nekatere enote III. grupe odredov.

Ustanavljanje odredov pa je v obeh pokrajinah potekalo počasneje, kot je pričakovalo glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet. Na Gorenjskem so imele nekatere skupine Cankarjevega bataljona hude izgube, vendar je bil priliv novih borcev v partizanske vrste tolikšen, da so delovali maja 1942 že štirje bataljoni: Cankarjev ali I. bataljon I. grupe odredov, ki je prerasel julija v Gorenjski odred, Poljanski ali II. bataljon

I. grupe odredov ter Kokrški in Kamniški bataljon, ki sta se v začetku junija združila v Kokrški odred. Hkrati s snovanjem odredov pa se je precej razmahnila tudi politična dejavnost in pokrajinskemu komiteju KPS za Gorenjsko je uspelo razširiti omrežje odborov OF.⁷

Velike težave pa so se pojavile v pripravi za pomladansko ofenzivo na Štajerskem. Drugi štajerski bataljon, ki je bil predviden kot poglavitna udarna moč v tej pokrajini, je bil še vedno na Dolenjskem. 29. marca je pokrajinski štab za Štajersko glede na predvideno preosnovanje slovenskih partizanskih enot in glede na svoje bližnje naloge na Kremenjaku ustanovil

I. štajersko partizansko brigado, ki so jo sestavljali trije bataljoni. Borce II. štajerskega bataljona je razvrstil v dva bataljona, v brigado pa je vključil tudi I. štajerski bataljon, kateremu je pokrajinski štab za Štajersko s posebnim poveljem tudi ukazal, naj se čimprej zbere in začne z akcijami. Odločitev o ustanovitvi brigade je bila rezultat samostojne presoje štajerskega vojaškega poveljstva, pri čemer se je zgledovalo po izkušnjah iz španske državljanske vojske. Glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet pa se z odločitvijo pokrajinskega štaba za Štajersko ni strinjalo in je zahtevalo, da namesto brigade osnuje II. grupo odredov. Zaradi tega je prišlo med obema štaboma do nesporazumov in pojasnjevanj, ki so se končala s pohvalo glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet štabu II. grupe odredov in njenim borcem. Konec aprila

la se je I. štajerska partizanska brigada preosnovala v II. grupo odredov. Njen štab je iz svojih enot na Dolenjskem in na Štajerskem, kjer je I. štajerski bataljon narasel že na okrog 100 borcev, ustanovil Savinjski in Pohorski odred. II. grupa odredov se je zlasti v notranji organizaciji nekoliko razlikovala od drugih grup odredov, njena poveljna posebnost pa je bila ta, da glavnina ni delovala na svojem določenem operativnem ozemlju, temveč na Dolenjskem.⁸ V tem pogledu lahko najdemo nekaj elementov, ki so značilni za redne vojaške enote. Ne glede na to pa je odločitev glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet utemeljena s tem, da je bila tudi

I. štajerska brigada glede na prihodnje naloge ustanovljena kot teritorialna enota, in bi torej imela stalno operativno območje kot odredi. Mimo tega pa tedaj na Štajerskem in tudi drugod ni bilo pogojev za uspešno delovanje brigad. Ustanovitev I. štajerske brigade je torej kratkotrajna prigoda v razvoju slovenske narodnoosvobodilne vojske. Zanimiva pa je zlasti zato, ker ni imela v njej Šlandrova brigada le svoje predhodnice po imenu, temveč tudi v nekaterih funkcionarjih, ki so sodelovali pri njuni ustanovitvi leta 1942 oziroma 1943.

Poskus glavnine II. grupe odredov (okrog 500 borcev) 21. maja, da bi se prebila čez Savo, pa ni uspel, ker so nemške enote pri Jančah v hudem boju preprečile nadaljevanje pohoda. Zato tudi ni bilo mogoče na Štajerskem začeti izpolnjevati pomladanskega ofenzivnega načrta.

Glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet je enote

II. grupe odredov uporabilo za širjenje in obrambo osvobojenega ozemlja v Ljubljanski pokrajini, konec junija pa jih je poslalo na Štajersko po novi poti čez Dolomite in čez Gorenjsko. Njena prva naloga je bila pomagati I. grupi odredov v akcijah za izbojevanje osvobojenega ozemlja in pri organizaciji množične vstaje na Gorenjskem. Tako je bila Štajerska do zgodnjega poletja 1942 navezana le na lastne sile. I. štajerski bataljon, ki se je po prezimovanju zbral v prvi polovici aprila, je do srede 1942 narasel na štiri čete. Delovale so vsaka na svojem operativnem območju in le redko so se osredotočile za skupne akcije. Mimo uspešne dejavnosti enot I. štajerskega bataljona je pomembna zlasti razširitev partizanskih akcij na nekatera nova območja Štajerske (Slovenjegoriška, Kozjanska, Ruška četa). Vzporedno z nastajanjem novih čet in z razmahom njihove aktivnosti so okrepili na Štajerskem svojo de-

javnost tudi organizatorji OF in Partije. Na konferenci v Roškaški Slatini marca 1942 so sklenili obnoviti in utrditi odbore OF v zahodnih območjih Štajerskega ter razširiti omrežje organizacij tudi na Kozjansko, na ptujsko območje itn.⁹ Aktivisti na čelu s pokrajinskim komitejem KPS za severno Slovenijo so ta načrt začeli spomladi uspešno izvajati. Pripomniti pa moramo, da število aktivistov ni ustrezalo obsegu pokrajine in številu prebivalstva.

Tako je postal sredi 1942 nemški položaj na Štajerskem, še bolj pa na Gorenjskem tako kritičen, da je terjal hitrih ukrepov. Sam Heinrich Himmler je konec junija ukazal, naj obe pokrajini pomirijo z ofenzivnimi akcijami, v katerih naj strogo kaznujejo tudi vse osebe, ki so se pregrešile zoper rajh in podpirale partizane. Nemški okupacijski funkcionarji so nato skupaj z italijanskimi izdelali načrt za velike vojaške in policijske akcije, hkrati pa so tudi sklenili, da bodo poskušali narodnoosvobodilno gibanje uničiti s hudim nasiljem. Nemci so v začetku julija pripeljali na Gorenjsko več policijskih, esesovskih in vojaških enot, tako da so imeli za ofenzivo na voljo okrog 10.000 mož, ki so bili opremljeni tudi s tanki, oklepnimi avtomobili in topovi. V ofenzivi pa so Nemci prvič uporabili tudi, kot so jih oni imenovali, protibande ali raztrgance (Gegenbande).¹⁰

Na Štajerskem so policijske sile okrepili sredi avgusta, medtem ko so pomanjkanje oboroženih sil za boj proti partizanskim enotam spomladi poskušali omiliti z ustanovitvijo vermanšaftskega bataljona — jug sredi aprila 1942 in nato z njegovo številčno krepitvijo od šest na dvanajst čet. Še pred začetkom vojaških akcij, zlasti pa med ofenzivo so okupacijske oblasti začele izvajati svoje strahovalne in hudodelske ukrepe. V začetku julija so na Gorenjskem najprej uvedle policijsko uro, prepovedale Slovencem vožnje s kolesi, uporabo avtomobilov in motornih koles, nato pa uvedle izjemno stanje. Zlasti boleče pa so med prebivalstvom odjeknila množična streljanja talcev. Samo v juliju je bilo na Gorenjskem ustreljeno 330 talcev, na slovenskem Štajerskem pa 207. Za primerjavo naj navedemo, da je bilo na slovenskem Štajerskem leta 1941 ustreljenih 174 talcev, naslednje leto pa kar 866, medtem ko je bilo leta 1943 ustreljenih 55 talcev.¹¹ Streljanju talcev so sledile še tragedije njihovih družin. Sredi 1942 so Nemci začeli sistematično izseljevati v nemška koncentracij-

ska taborišča sorodnike partizanov in ustreljenih talcev (skupaj več kot 8000). Na Gorenjskem so julija in avgusta 1942 požgali in izravnali z zemljo enajst vasi in zaselkov, iz katerih je prebivalstvo zelo aktivno podpiralo narodnoosvobodilno gibanje in so se v njih velikokrat zadrževale partizanske enote. Iz teh vasi so postrelili ne le odrasle, temveč tudi mladoletne moške, ženske in otroke pa odgnali v taborišča.¹² Tako so poskušali Nemci zadušiti pri prebivalstvu vsako misel na upor.

Z ofenzivo so začele nemške enote na Gorenjskem sredi julija prav v dneh, ko je prišla tja II. grupa odredov in se je pripravljala, da z gorenjskimi enotami izbojuje prvo osvobodjeno ozemlje. Iz obkolitev se je II. grupa prebijala z velikimi žrtvami. Nemške enote so jo razbile na več skupin, od katerih so se nekatere vrnile v Ljubljansko pokrajino. Od 541 mož, sta po okrog 25 bojih prišla na Štajersko le dva bataljona z okrog 120 borci. Hude izgube so imele tudi enote I. grupe odredov, najhujše udarce pa je doživel Kokrški odred, ko so Nemci v Udinem borštu sredi septembra skoraj popolnoma uničili njegov prvi bataljon. V obdobju od julija do oktobra 1942 so Nemci sistematično prečesali vso Gorenjsko. V drugi polovici tega leta je bil najbolj aktiven Kamniški bataljon ali II. bataljon Kokrškega odreda, ki je izvajal uspešne akcije celo v bližini krajev z močnimi nemškimi posadkami. Po nemški ofenzivi je partizanska aktivnost na Gorenjskem začasno upadla, hude udarce pa so doživele v tem obdobju tudi politične organizacije. Nemci so tedaj začeli z novo taktiko. Odpravili so policijske ukrepe, omilili nasilje, konec septembra pa je šef civilne uprave za Gorenjsko dr. Friedrich Rainer dodelil članom Koroške ljudske zveze državljanstvo na preklic. Konec jeseni 1942 so si Nemci na Gorenjskem tudi znova začeli prizadevati, da bi dosegli sodelovanje domačega prebivalstva pri obrambi naselij pred partizanskimi napadi. Toda tudi poskus z deželnimi stražami (Landwache) ni dal pričakovanih uspehov in spomladi naslednjega leta so jih morali Nemci odpraviti. Po Kidričevem obisku konec novembra 1942 je pokrajinski sekretariat KPS za Gorenjsko dobil nalogo, da predvsem doseže prehod enot iz defenzive v ofenzivo ter da razvije kar največjo agitacijo za OF, v katero naj zajame »prav vse, kar čuti slovensko«.

Na Štajerskem so nemške enote v poletnih akcijah uspele uničiti Slovenjgoriško in Kozjansko četo. Stab II. grupe pa je

v prvi polovici septembra preosnoval štajerske enote v štiri bataljone (Savinjski, Pohorski, Moravski oziroma Zasavski in Kozjanski bataljon). Med temi enotami je bil sprva najbolj aktiven Savinjski bataljon. Zato so ga začele policijske in vermanske enote sistematično zasledovati, dokler mu 7. novembra niso zadale na Dobrovljah usoden udarec. V boju je padla skoraj cela četa, precej borcev je bilo tudi ujetih. Večja skupina borcev razbitega bataljona je odšla na Moravsko in se vključila v Zasavski bataljon, manjša skupina pa je odšla na Koroško. Nato se je težišče partizanskih akcij preneslo na Pohorje. Konec 1942 pa se je tudi Zasavski bataljon že številčno okrepil na okrog 100 borcev, tako da je bil sposoben za večje akcije.¹³ Za uspešnejše izvajanje svojih nalog se je povezal s Kamniškim bataljonom, ki je bil po uničenju I. bataljona Kokrškega odreda osamljen na levem bregu Save. Okrog 20. decembra je odšel na Kostanjsko planino v taborišče Kamniškega bataljona, kjer so se nato zastopniki štabov obeh bataljonov oziroma odredov¹⁴ sestali na vojaški posvet, na katerem so razpravljali predvsem o povezavi Kamniškega in Moravškega oziroma Zasavskega bataljona ter o njihovih aktualnih nalogah. Ugotovili so, da sta se konec jeseni 1942 obe enoti znašli v podobnih težavah in pred podobnimi nalogami. Nemci so oba bataljona nenehno zasledovali s svojimi agenti, s protibandami ter z orožniškimi patruljami, na območja, kjer sta pogostno taborila, so nato organizirali tudi nekaj večjih hajk z orožniškimi in policijskimi enotami. Zato sta morala biti v nenehni pripravljenosti in pogosto sta morala menjavati taborišča. Hud problem je bilo pomanjkanje municije, kar jima je onemogočalo, da bi vzdržala daljše obrambne boje z nemškimi enotami, zlasti pa je to hromilo njuno ofenzivno vojaško dejavnost. Njuna pglavitna skupna naloga v najbližji prihodnosti naj bi bila mobilizacija fantov in mož (letnik 1923 in 1924), ki so jih v začetku decembra nemške oblasti klicale na nabor. Na posvetu na Kostanjski planini so po daljši razpravi o taktiki in nalogah ustanovili kombinirani štab Kokrško-savinjskega odreda oziroma dejansko operativni štab Kamniškega in Zasavskega bataljona. Sestavljala sta ga po dva predstavnik iz vsake enote. Ta štab je dobil nalogo, da se vsak dan sestane in rešuje vsa sprotna vprašanja glede sodelovanja obeh bataljonov. V teh dneh je prišel na Kostanjsko planino tudi politični komisar Kokrškega odreda Anton Štefe-Kostja

z 19 borci, ki so se rešili z obroča pri Udinem borštu. Po njegovem prihodu se je konstituiral novi štab Kokrško-kamniškega odreda, v katerem je dolžnost komandanta prevzel Matija Blejec-Matevž. Na Kostanjsko planino je te dni prišel tudi komandant II. grupe odredov Franc Rozman-Stane in se dogovarjal glede sodelovanja s Kokrško-kamniškim odredom.

23. decembra je odšla iz taborišča na svoje operativno območje I. četa Zasavskega bataljona, da bi pod vodstvom komandanta bataljona Franca Poglajna-Kranjca organizirala in izvedla mobilizacijo fantov v litijem in v moravškem okolišu. Naslednji dan pa so borci na Kostanjski planini napadle velike nemške sile. Iz nemških virov izvemo, da so njihovi agenti že 19. decembra odkrili taborišče Kamniškega bataljona.

S skupino raztrgancev se je bataljonska patrulja spopadla tudi naslednji dan. Nemci so zato začeli zbirati sile za veliko hajko in 2.4. decembra so 6. četa 19. policijskega polka, 2. in 3. motorizirana orožniška rezervna četa Alpenland in vernašafte enote obklopile partizansko taborišče na Kostanjski planini. Po srditih napadih, v katerih so imeli tudi Nemci izgube, so borci prebili obroč. V več kot peturnem boju so Nemci obema bataljonoma zadali hud udarec. Iz Kamniškega bataljona je padlo deset borcev, med njimi tudi komandant Kokrškega odreda Matija Blejec in komandant Kamniškega bataljona Franc Per, iz Zasavskega pa šest. Ranjenih je bilo osem borcev. Po tem spopadu so Nemci s še večjo vmeno zasledovali obe enoti, ki sta morali stalno menjavati svoja taborišča.¹⁵

Se hujše udarce kot partizanska vojska pa so na Štajerskem doživljale v obdobju najhujšega nemškega nasilja politične organizacije. Pokrajinski komite KPS za severno Slovenijo, ki ga je vodil Sergej Kraigher, je uspešno delal do jeseni 1942. Tedaj pa so gestapovski agenti uspeli vdreti v večino organizacij OF in prišlo je do množičnih aretacij aktivistov. Po hudih mučenjih so nekateri izdali še svoje sodelavce, tako da so bile konec jeseni 1942 razbite ali ohromljene organizacije OF tudi na jugozahodnih območjih Štajerske, kjer so bile dotlej najbolj utrjene. V Trbovljah so na primer v teh vdorih aretirali okrog 90 aktivistov in pristašev OF. Številni vdori v organizacije OF so bili tudi drugod v revirjih in v Savinjski dolini. Le na litijem in na kamniškem območju je večina organizacij in zapornikov ostala. Toda tudi tu v nekaterih primerih ne bi mogli govoriti o pravih odborih OF, ker so aktivisti iz bojazni pred

Padli borci Kamniškega in Moravskega bataljona iz boja na Kostanjski planini 24. 12. 1942

razkritjem odklanjali medsebojno sodelovanje. Večina aktivstov, ki so sestavljali jedro OF na slovenskem Štajerskem, so padli kot talci. Zaradi izdajstev so izgubili življenje skoraj vsi okrožni partijski sekretarji. Pokrajinski komite KPS za Štajersko je po vsem tem s svojega sedeža na Kozjanskem izgubil zvezo z organizacijami. Vodstvo političnega dela na Štajerskem sta nato prevzela člana pokrajinskega komiteja KPS in štaba II. grupe odredov Dušan Kveder in dr. Dušan Kraigher, skrb za širjenje skojevske organizacije pa Vera Šlander. Na območju revirjev, v Savinjski dolini, okoli Litijske in Moravč ter na Koroškem je sredi novembra 1942 delalo le okrog 20 terencev, ki pa so se morali zadrževati v glavnem blizu partizanskih enot.¹⁸

Potek narodnoosvobodilnega boja do konca 1942 na Gorenjskem in na Štajerskem je znova pokazal odločilen pomen zasidranosti OF med prebivalstvom za uspešno delovanje partizanskih enot. Na območjih, kjer so imele dobro oporo med prebivalstvom, čeprav se to ni kazalo v ustrezni razvejanosti organizacij OF, niso tudičasni hudi udarci za dalj časa zavrli narodnoosvobodilnega gibanja. To se je zlasti pokazalo na litijskem, na moravškem in na kamniškem območju, ki je postalo najpomembnejši temelj za razvoj narodnoosvobodilnega gibanja v letu 1943 na Štajerskem.

USTANOVITEV IV. (ŠTAJERSKE) OPERATIVNE CONE

V drugi polovici decembra 1942 je glavno poveljstvo slovenske partizanske vojske znova preosnovalo slovensko partizansko vojsko. Namesto dotedanjih grup odredov je ustanovilo štiri operativne cone: I. dolensko, II. notranjsko, III. alpsko in IV. štajersko operativno cono. Ta reorganizacija naj bi omogočila »največji ofenzivni polet za uničenje okupatorja in izdajalskih izrodov« ter večjo samostojnost pri vodenju vojaških operacij. Štajersko operativno cono so sestavljali: Kamniški, Moravški (oziroma Zasavski), Kozjanski, Savinjski in Pohorski bataljon. Za komandanta te operativne cone je glavno poveljstvo postavilo Franca Rozmana-Staneta, za političnega komisarja Dušana Kvedra-Tomaža, za namestnika komandanta Petra Stanteta-Skalo in za namestnika političnega komisarja Dušana Kraigherja-Juga.¹⁸ Politični komisar glavnega poveljstva Boris Kidrič-Peter Kalan je štabu IV. štajerske operativne cone poslal tudi navodila za dejavnost. V njih je uvodoma ugotovil, da je formacija grupe odredov na sedanji stopnji postala preokorna. Na območju IV. operativne cone lahko delujejo samo manjši bataljoni (100—150 borcev), ki naj jim daje navodila za dejavnost, usklajuje njihovo sodelovanje, določa večje manevriranje in spremembe položaja ob sovražnikovih ofenzivah neposredno štab cone. Glavno poveljstvo slovenske partizanske vojske je tako na Štajerskem odpravilo odrede kot posebne formacije. S prilivom novih borcev pa naj bi ti bataljoni prerasli v udarne brigade s 500 do 600 borci. Kidrič je poudaril: »Taka formacija bo omogočila hitrejši razvoj v zvezi s sedanjim razvojem dogodkov in političnega položaja in predstavlja torej jedro bodočih udarnih brigad, ki bodo pod neposrednim vodstvom vaše cone.« Glede taktike pa je štab IV. operativne cone dobil nalogo, naj deluje »partizansko z manjšimi formacijami, na čim bolj prostranem področju, da bi se na ta način razvlekla sovražnikova pažnja na čim večji prostor ter da sovražniku onemogočite koncentracije večjih sil proti vašim poedinim enotam.« V primeru večjih napadov na sovražnika lahko zbere tudi dva bataljona. Posebno pozornost pa naj tudi v prihodnje posveča vojaškim akcijam v večjih središčih. Štab IV. operativne cone mora tudi preprečiti mobilizacijo Slovencev za vzhodno fronto. To nalogo pa bo najlažje izvedel z ofenzivno dejavnostjo in z boji v bližini vasi, v

katerih je največ fantov, ki bi lahko odšli v partizane. Skrbeti mora tudi za to, da se število borcev po bataljoni ne bo zmanjšalo in da v akcijah ne bo veliko žrtev. Hkrati s temi navodili je Kidrič izrazil »popolno zadovoljstvo« z zadnjimi akcijami enot II. grupe odredov in pozval štab IV. operativne cone, naj njegove enote dejavnost še okrepijo. Ukrene naj vse potrebno, da bi se tudi na vzhodnem delu Koroške čimprej razvilo močnejše partizansko delovanje. Mimo vojaških nalog pa naj štab IV. operativne cone tudi zasleduje razvoj političnih dogodkov na svojem območju, vzdržuje zveze s terenskimi organizacijami in skrbi, da se med prebivalstvom izvede čim močnejše agitacijsko-politično delo. Poglavitni cilj te dejavnosti naj bo čim večja mobilizacija fantov in mož za enote IV. operativne cone.*⁹

Konec decembra je ocenil razmere na Štajerskem in dal pokrajinskemu komiteju KPS navodila za dejavnost še Edvard Kardelj v imenu centralnega komiteja KPS. V svojem dopisu je poudaril, da prišteva centralni komite KPS ohranitev osnovnih partijskih organizacijskih pozicij in partizanskih položajev na Štajerskem v izredno hudih razmerah za veliko zmago in dokaz velike moči Partije. Te postojanke »bodo v bližnjih dneh glavna oporišča za širjenje našega političnega in organizacijskega ter vojaškega vpliva«. Tudi Kardelj je v svojem pismu poudaril pomembnost večjih udarnih enot za razvoj narodno-osvobodilnega boja na Štajerskem. Zato naj si prizadevajo, da ustanovijo brigade, kakor hitro bodo dozoreli pogoji, med katerimi je posebej omenil močnejši priliv novih borcev.²⁰

Še pred prejemom teh navodil je štab II. grupe odredov po analizah vojaškega položaja na Štajerskem sklenil preosnovati svoje enote. V svojem poročilu glavnemu poveljstvu slovenske partizanske vojske je omenil tudi možnost ustanovitve Kamniško-savinjske brigade.²¹ Zato je le-to 12. januarja 1943 poslalo štabu štajerske operativne cone nova navodila, v katerih ugotavlja, da bi glede na perspektivo številnega porasta štajerskih enot lahko takoj ustanovili dve brigadi. Te ne bi smele imeti manj kot 300 borcev, razdeljenih v dva ali tri bataljone. Odobril je ustanovitev dveh brigad: eno naj bi sestavili iz Moravskega in Kamniškega bataljona, drugo pa naj bi ustanovili iz sil na Pohorju, ki bi jih poprej razdelili v dva bataljona. Tako bi pod poveljstvom štaba IV. operativne cone delovali dve brigadi in samostojni Kozjanski bataljon.

»Verjetno je, da bodo imele tako razporejene edinice boljše pogoje za delovanje, kakor tudi za sam svoj obstoj,« je zapisalo glavno poveljstvo slovenske partizanske vojske v svojih navodilih. Pri tem pa je opozorilo, da mora štab IV. operativne cone skrbeti, da bi teh večjih enot Nemci v svojih hajkah ne razbili. Zato je dalo štabu cone proste roke tudi za druge rešitve: »Ce boste videli, da te grupe ne morejo obstati, potem delujete po bataljonih. Mislimo, da je bataljon taka edinica, ki bi je ne bilo treba več razdvajati. Vi imate s svojega terena velike in krvave izkušnje in uverjeni smo, da boste postopali v skladu z objektivnimi pogoji na terenu.«

Glavno poveljstvo slovenske partizanske vojske je tudi v teh navodilih opozorilo štab IV. operativne cone na njegove politične naloge. Zato naj budno spremlja vse procese v mednarodnem in domačem političnem dogajanju ter skrbi, da bo politični vpliv naše narodnoosvobodilne vojske zajel čim širše ozemlje: »V tem oziru se ne zanašajte na terenske organizacije OF in KPS, temveč se trudite, da boste tudi s svojimi lastnimi silami izvajali čim večji politični vpliv na množice.« Nemci bodo zaradi velike angažiranosti na vzhodni fronti in drugih bojiščih omilili svoj pritisk v okupiranih deželah. Te razmere naj štab IV. operativne cone dobro izkoristi ter z okrepljenimi vojaškimi akcijami in naj intenzivnejšim političnim delom pripravlja pogoje za splošno ljudsko vstajo na Štajerskem. Okrepljeno aktivnost pa naj prenese tudi na Koroško.²² Navodila torej niso bila toga in so dajala štabu štajerske operativne cone možnosti, da izvede takšno preosnovanje svojih enot, ki bo trenutnim razmeram in potrebam najbolj ustrezalo.

Se preden pa je dobil nova navodila glavnega poveljstva, je štab cone spoznal, da bi bila ustanovitev brigad še preuranjena. Razmere na kamniškem in zasavskem območju na prelomu 1942—1943 so pokazale, da bi osredotočenje enot več škodovalo, kot koristilo. O tem se je štab IV. operativne cone prepričal zlasti ob koncentraciji Kamniškega in Zasavskega bataljona v tuhinjskih hribih in ob hudem udarcu, ki sta ga ti dve enoti doživeli v boju na Kostanjski planini. Kljub stalnim premikom po tem spopadu, ki jih je sneg hudo oteževal, pa so nemške enote konec decembra 1942 in do srede naslednjega meseca zlasti večkrat napadle Kamniški bataljon.

V tem obdobju sta štaba obeh bataljonov poslala na teren več mobilizacijskih patrolj, ki so navidezno prisilno odvedle s seboj

vojne obveznike, da bi tako preprečile izselitev njihovih domačih. Zlasti v odročnejših območjih kamniškega in litijskega okoliša, kjer so uspešno delovali odbori OF, je večina fantov odšla v partizane. Tako je moravški občini od 48 rekrutov odšlo v nemško vojsko le 5 fantov, vsi drugi pa so odšli v partizane. Na vsem Gorenjskem je od 1. do 18. januarja odšlo v partizane po nemških podatkih 196 fantov, od teh največ iz litijskega in kamniškega območja. Kamniški bataljon je v tem obdobju mobiliziral okrog 60 do 70 novincev, Zasavski bataljon pa je do srede januarja 1943 narasel na okrog 180 borcev in je bil tedaj najmočnejša partizanska enota štajerske operativne cone.

Mobilizacijske akcije so znova pokazale, da bi bilo osredotočenje večjih sil zaenkrat še škodljivo za nadaljnji razmah narodnoosvobodilnega boja. Po uspešni mobilizaciji pa je postalo še bolj pereče pomanjkanje orožja in municije. Štab štajerske operativne cone je v svojem poročilu 10. januarja 1943 poudaril, da je kriza mimo in da se enote nenehno večajo ter da je torej položaj prav obraten, kot je bil jeseni. Zaradi pomanjkanja orožja in municije pa ni mogoče izvajati večjih ofenzivnih akcij. Zato bi bilo prav, da dobi štajerska operativna cona čim prej vojaško pomoč. V svojem naslednjem poročilu glavnemu poveljstvu slovenske partizanske vojske je štab IV. operativne cone ugotovil, da se je koncentracija Kamniškega in Zasavskega bataljona pokazala kot »zelo okorna in nepraktična«. Zaradi nje je ostal precejšnji del terena brez partizanskih enot. Velika območja so bila nenadzorovana, kar je zlasti oviralo mobilizacijo. Proti osredotočenju pa je govoril tudi problem prehrane. Omenimo naj še, da so osredotočene partizanske enote Nemci razmeroma lahko izsledili, iz hajk, ki so jih nato organizirali, pa so se prebijale za ceno prevelikih žrtev.

Zaradi uspešne mobilizacije, zlasti v gorenjskem delu cone, je štab IV. operativne cone lahko izvedel vsaj delno preosnovanje svojih enot. Iz dotedanjih dveh je sklenil ustanoviti tri bataljone, od katerih naj bi imel vsak okrog 120 borcev. Štab IV. operativne cone je ugotovil, da bi bila njegova zveza s samostojnimi bataljoni zaradi velikega operativnega ozemlja zelo otežena. Zato se je odločil, da bo pustil kot vmesni člen štab odreda, ki naj bi obstajal do ustanovitve brigade.

Nemško poročilo iz tega obdobja poudarja, da je na Gorenjskem težišče vsega »banditskega« gibanja slej ko prej v okrožju Kamnik. Glede položaja na slovenskem Štajerskem pa je poveljnik redarstvene policije Alpenland zadovoljno ugotavljal upad partizanske aktivnosti po uničenju Pohorskega bataljona 8. januarja 1943, ki je za dalj časa zavrlo razvoj narodnoosvobodilnega gibanja na tem območju, in je bilo eden najhujših udarcev narodnoosvobodilnemu gibanju na Štajerskem. Večjo uporniško dejavnost ugotavlja poročilo le na štajersko-gorenjski meji, na območju Svete Gore in Kolovrata,²³ to je na operativnem območju Zasavskega bataljona. Po tragediji Pohorskega bataljona sta bila na vsem nemškem okupiranem ozemlju Kamniški in Zasavski bataljon najbolj aktivni enoti.

Glavno poveljstvo slovenske partizanske vojske in centralni komite KPS sta v svojih navodilih za nadaljnji razvoj NOB na območju IV. operativne cone izhajala iz analize razmer na Štajerskem in v kamniškem okrožju ter sta upoštevala specifične probleme v razvoju narodnoosvobodilnega gibanja na teh območjih. Zato sta štabu IV. operativne cone naložila v teh navodilih mimo številnih vojaških nalog tudi veliko odgovornost za razvoj politične dejavnosti, kar je bilo spričo številčne šibkosti političnih delavcev in hudih udarcev v organizacijah KPS in OF tudi nujno. Tako je bilo politično in vojaško delo v tem obdobju na Štajerskem bolj tesno povezano kot v katerikoli drugi slovenski pokrajini.

PREGLED DELOVANJA KAMNISKO-SAVINJSKEGA ODREDA²⁴

Stab IV. operativne cone je svoj načrt o ustanovitvi Kamniško-savinjskega odreda izpeljal 14. januarja 1943 na Lesu, kjer je taboril Zasavski bataljon. Tedaj je znova ustanovil Savinjski bataljon, v katerega je vključil okrog 60 borcev iz Zasavskega bataljona, med njimi tudi vse, ki so po razbitju prejšnjega Savinjskega bataljona na Dobrovljah prišli na Moravško ter Aleksandrovo četo z okrog 30 borci. Ta četa je bila na pohodu II. grupe odredov v sestavu I. bataljona Pohorskega odreda in je po njenem razbitju julija 1942 ostala

Skupina štajerskih političnih in vojaških funkcionarjev, med njimi prvi z leve Alojz Kolman-Marok, drugi Sergej Kraigher, tretji Ivan Tlaker-Luka, četrti Rudi Knez-Silas, sedmi Tomaž Slapar-Tugo, osmi Peter Stante-Skala

na območju Dolomitov, decembra pa je pod vodstvom Milana Cadeža-Aleksandra prišla na Moravško. Tako je imel Kamniško-savinjski odred tri bataljone: Kamniškega, ki je kasneje dobil ime po padlem komandantu Kokrškega odreda Matiji Blejcu-Matevžu (komandant Tomaž Slapar-Tugo, politični komisar Slavko Kovač-Lado), Zasavskega — Alojza Hochkrauta (komandant Franc Poglajen-Kranjc, politični komisar Josip Berkopec-Mišelj) in Savinjski bataljon — Slavka Slandra (komandant Milan Čadež-Aleksander, politični komisar Dušan Rebolj-Bor). Štab IV. operativne cone je za komandanta novega odreda imenoval Alojza Kolmana-Maroka, za političnega komisarja pa Antona Štefeta-Kostjo, ki pa je že pet dni za tem padel in je njegovo dolžnost prevzel Mitja Ribičič-Ciril. Kamniški in Zasavski bataljon sta dobila nalogo, da delujeta na svojih dotedanjih območjih, Savinjskemu bataljonu pa je štab IV. operativne cone zaradi težav pri manevriranju v visokem snegu določil za začasno operativno območje tuhinjske hribe in Menino planino, po izboljšanju vremenskih razmer pa naj bi odšel v Savinjsko dolino.²⁵

Dušan Kraigher-Jug je centralnemu komiteju KPS utemeljeval potrebo po formiranju odreda tudi s tem, »da je področje Kamnik—Sav. dolina—revirji tako sklenjena operativna celota, da potrebuje neko skupno komando.« Pohorsko in kozjansko območje sta od njega bili zelo oddaljeni in kadar bi bil štab cone na teh dveh območjih, bi ne mogel uspešno povezovati operacij Kamniškega, Zasavskega in Savinjskega bataljona. Dušan Kraigher je izrazil željo, naj bi glavni štab NOV in PO Slovenije poslal na Štajersko brigado, ki bi lahko izvedla veliko mobilizacijo. Vsekakor pa bi morala Štajerska čimprej dobiti pomoč v orožju. Glede na majhno število partizanov na Štajerskem in obširnost pokrajine je menil, da bi bila huda napaka pošiljanje novih borcev v Ljubljansko pokrajino.

Njegovo poročilo o organizacijskem stanju KPS in OF v začetku 1943 na operativnem območju Kamniško-savinjskega odreda kaže na velike težave pri političnem delu. V revirjih bi po »vdorih« šele partizanske akcije spet dvignile moralo in ustvarile pogoje za snovanje novih organizacij. Sredi decembra 1942 so na to območje spet prišli terenski delavci in kmalu so uspeli v Zagorju dobiti tri zaupnike, v okolici sedem, v Trbovljah in Hrastniku pa so prav tako navezovali stike le s posamezniki. V litjskem okrožju je vodil politično delo štiričlanski okrožni komite KPS. Kraigher poroča, da je sredi januarja 1943 delalo več odborov OF v Litiji in eden v Moravčah. V Moravški dolini je delala tudi tehnika. Glede političnega dela v kamniškem okrožju v začetku 1943 naj pripomnimo, da je po kostanjskem boju in zaradi hajk, ki so mu sledile, začasno trpelo tudi politično delo. Dušan Kraigher je centralnemu komiteju KPS predlagal, naj glede na vključitev Kamniškega bataljona v IV. operativno cono in neločljivo povezanost političnega in vojaškega delovanja kamniško okrožje podredi pokrajinskemu komiteju KPS za severno Slovenijo. To organizacijsko stanje seveda ni izraz nerazpoloženja a prebivalstva do Osvobodilne fronte, saj je Kraigher posebej poudaril, da so »simpatije ljudi za nas sicer splošne,« toda hudih posledic vdorov ni bilo lahko premagati.

Glede na razmere v začetku 1943 je Dušan Kraigher v imenu pokrajinskega komiteja KPS za severno Slovenijo predlagal, naj vodstvo slovenskega narodnoosvobodilnega gibanja pošlje na Štajersko sposobne politične delavce, literaturo

in vojaško pomoč zlasti v orožju. Svoje poročilo je sklenil z naslednjim: »Dobro bi bilo, če bi kdo od vas prišel sem, da bi se potem napravil kakšen bolj velikopotezni načrt, kot si jih moremo privoščiti mi, prepuščeni samim sebi in naši sedanjí moči v ljudeh in orožju.²⁶ S tem je opozoril na problem, ki je bil za Štajersko že dalj časa zelo pereč, namreč na slabe zveze med pokrajinskimi in osrednjimi vojaškimi ter političnimi organi, ki niso bili vedno dobro poučeni o trenutnih razmerah na Štajerskem in je zaradi tega prihajalo tudi do nesporazumov.

Kamniško-savinjski odred je začel svojo bojno pot v hudih zimskih razmerah, ki jih je sovražnik poskušal izrabiti za odločilni udarec po partizanskih enotah na Kamniškem in v Zasavju. Zlasti po uničenju Pohorskega bataljona je okupator lahko še okrepil svoje zasledovanje enot Kamniško-savinjskega odreda. Odred je imel ob svoji ustanovitvi velike težave zlasti zaradi pomanjkanja orožja in municije. V vsakem bataljonu je bila približno ena tretjina borcev brez orožja. Glede navodil, naj neoborožene borce pošiljajo na Dolenjsko, je štab cone menil, da bi bil tak transport v zimskem času preveč tvegan in težaven. Zato se je odločil, da bo vse na novo mobilizirane borce obdržal in z manjšimi dobro pripravljenimi akcijami poskušal sovražniku iztrgati čimveč orožja za njihovo oborožitev.²⁷ Mimo tega pa so bili novi borci tudi brez bojnih izkušenj, niso bili vajeni vsakodnevnih partizanskih težav, ki so bile zlasti pozimi velike, iznenadenj in napadov. Zaradi tega je utrpel velike izgube Kamniški bataljon, ki je po uspešni mobilizaciji narastel na 143 borcev, z njim pa se je stalno premikal tudi Kokrški bataljon, ki se je do srede januarja 1943 okrepil za 32 borcev. Zaradi izdajstva je uspela 19. januarja 1943 obkoliti v Kališču Kamniški bataljon 3. motorizirana orožniška rezervna četa Alpenland.

V nenadnem napadu je padlo 22 borcev, 18 so jih orožniki ujeli, 14 borcev pa je bilo težje ali lažje ranjenih. Večina padlih in ujetih je bila neoboroženih novincev, pri varovanju umika pa sta izgubila življenje tudi politični komisar Kamniško-savinjskega odreda Anton Štefe-Kostja in politični komisar Kamniškega bataljona Slavko Kovač-Lado. Bataljon je izgubil tudi precej orožja in nekaj municije. 2e dva dni kasneje so II. in III. bataljon 19. policijskega polka SS, četa planskih lovcev Alpenland in 2. motorizirana orožniška rezervna

četa Alpenland pri Mali Lašni spet poskušale obkoliti Kamniški bataljon, kar pa jim zaradi njegovega spretnega manevriranja ni uspelo.²⁸ Nemške enote so nadaljevale zasledovanje Kamniškega bataljona, ki je imel v drugi polovici januarja skoraj nenehne boje.

Spričo takšnih težav je razumljiva odločitev štaba IV. operativne cone, naj se Zasavski bataljon začasno premakne na Dolenjsko. Dobil je namreč obvestilo, da pripravljajo Nemci na Moravško veliko akcijo. Zasavski bataljon je šel čez Savo konec januarja 1943. 2e po dveh tednih pa se je spet vrnil na svoje staro operativno območje. Med njegovo odsotnostjo so Nemci izselili iz Moravč 252 svojcev vojnih obveznikov, ki so namesto v nemško vojsko odšli v partizane. Prav tako so izselili bližnje sorodnike na novo mobiliziranih borcev tudi na litjskem in kamniškem območju. Nemci so za izvedbo teh izselitvenih načrtov zbrali velike sile. Tako so na primer izselitev v Moravčah izvedli z dvema policijskima bataljonom, z dvema orožniškima in eno policijsko četo ter vojaškimi oddelki. To priča, da so se bali posredovanja partizanskih enot, ki bi seveda s svojim napadom lahko le zavrle, ne bi pa mogle preprečiti tega izseljevanja. Kljub temu pa izselitvena akcija ni uspela tako, kot so pričakovali. Samo v Moravčah je več kot polovici ljudi (po nemških podatkih 298 oseb), ki so bili na seznamu za izselitev, uspelo pobegniti v gozdove.²⁹ To tudi dokazuje, da je bila v tem okolišu dobro organizirana zaupniška služba. Nekateri nemški funkcionarji v kamniškem okrožju so zaradi velike partizanske aktivnosti tedaj celo predlagali, naj bi ponovno uvedli ukrepe iz poletja 1942. Zlasti spričo nemških porazov na vzhodni fronti pa ponovni nasilni ukrepi niso močnejše zavrli naraščanja narodno-osvobodilnega gibanja na Kamniškem in v Zasavju. Z izselitvami pa je seveda OF spet izgubila precej dobrih aktivistov in simpatizerjev. V takšnih razmerah je bila naloga enot Kamniško-savinjskega odreda, da s svojo aktivnostjo preženejo trenutno malodušje med prebivalstvom. V noči na 7. februar je skupina borcev Kamniškega bataljona vdrla v občinski urad na Homcu in zaplenila veliko materiala za tehniko, najpomembnejšo vojaško-politično akcijo pa je izvedel 16. februarja Zasavski bataljon skupaj z 2. četo Kamniškega bataljona. Borci so v Dolskem blokirali postojanko orožnikov in mejnih stražarjev, opustošili okupatorjeve urade, uničili stroj-

ne naprave v tovarni barv ter organizirali miting, zasede pa so se spopadle z nemškimi patruljami tudi v Dolskem in v Ihanu.³⁰ Ta akcija je imela velik politični učinek.

Dne 20. in 21. februarja 1943 je bila v Dešnu pomembna partijska konferenca, ki so se je udeležili nekateri člani pokrajinskega komiteja KPS, štaba IV. operativne cone in Kamniško-savinjskega odreda ter precej političnih delavcev iz litijskega, kamniškega in revirskega okrožja.

Na konferenci so razpravljali o vojaških in političnih ukrepih za okrepitev narodnoosvobodilnega gibanja na območju štajerske operativne cone. Glede vojaških enot so sklenili, da je treba povečati njihovo številčno in udarno moč, posebno pozornost pa morajo zaradi stalnega nemškega zasledovanja posvetiti organizaciji obveščevalne in kurirske službe. Politični delavci morajo organizirati odbore OF v sleherni vasi. Vanje morajo vključiti tudi mladino in žene, poskrbeti pa morajo tudi za ustanavljanje sektorskih, okrajnih in okrožnih odborov OF, najboljše aktiviste pa vključevati v partijske in skojevske organizacije. Odbori OF naj se tesno povežejo s partizanskimi enotami. Na konferencah so znova poudarili, da morajo partizanske enote pomagati tudi pri političnem delu. Na dešenskem posvetu so sestavili tudi okrožna komiteja KPS Kamnik (sekretar Viktor Stražišar-Silvester) in Litija (sekretar Ignac Strlekar-Jože)³¹

Kmalu po tej konferenci je štab štajerske operativne cone tudi dobil nova navodila glavnega poveljstva slovenske narodnoosvobodilne vojske in partizanskih odredov za spremembo vojaške taktike, v katerih je kritično analiziralo tudi dotedanjo aktivnost štajerskih enot. Poglavitni vzrok vseh njihovih težav je bil v defenzivni taktiki. Zato tudi koncentracije enot niso dale zaželenega uspeha, temveč so se pokazale celo kot škodljive. Štajerske enote čakajo, da jih sovražnik napade, in tako sprejemajo boj pod kar najbolj neugodnimi pogoji. Glede na to je osnovna naloga štaba IV. operativne cone, da ukrene vse za prehod svojih enot v ofenzivo. Na začetku naj ne delajo velikih načrtov. Preprečujejo naj nemškim patruljam premike in jih napadajo. Hajkam in frontalnim bojem naj se pravočasno izognejo, toda ne z begom, temveč s takojšnjimi napadi na šibke točke v sovražnikovem obroču. Glede na potrebe naj tudi koncentrirajo oziroma dekoncentrirajo svoje sile. V navodilih je poudarjeno: »Gre za to, da se nemške

sile na kakršenkoli način čutijo neprestano ogrožene in da dobe zavest defenzivnosti, ne pa da so neprestano v zavesti ofenzivne hajke proti vam. Ta psihološki moment partizanske udarnosti je tisti osnovni vzvod, ki nam ob razliki številčne in tehnične pomoči pomaga naprej.« Poglavitna trenutna naloga enot IV. operativne cone pa je mobilizacija novih borcev. Kolikor jih ne bi mogli oborožiti, naj jih brezpogojno pošljejo na območje Ljubljanske pokrajine. Glavno poveljstvo NOV in PO Slovenije je v svojem dopisu opozorilo štab IV. operativne cone tudi na nevarnost pojava belogardizma na njegovem območju. Ob ugotavljanju napak v dotedanji dejavnosti enot IV. operativne cone pa je posebej poudarilo, da ne smejo dobiti vtisa, »da ne znamo oceniti vaših ogromnih žrtev, težkoč, ki so brez dvoma večje kot kjerkoli drugje, požrtvovalnosti in junaštva vaših kadrov ter moštva«. S svojo kritiko napak in z navodili želi glavno poveljstvo NOV in PO Slovenije, da bi velikanski napor in žrtve na Štajerskem rodili plodne sado ve in da bi odstranili ovire za vojaški polet.³²

Vojaški in politični funkcionarji so nato odšli v partizanske enote in na teren ter se na sestankih v štabih in z aktivisti dogovorili o izvajanju novih nalog. Tako je šel komandant Franc Rozman-Stane na Koroško organizirat nov bataljon, skrb za izvajanje političnih nalog pa je prevzel zlasti Dušan Kraigher-Jug, ki je imel več sestankov z aktivisti v Savinjski dolini in v revirjih. V revirskem okrožju se je zgodaj spomladi 1943 izboljšal položaj le na območju Hrastnika, kjer je začelo delati nekaj zaupnikov, mnogo slabši pa je bil položaj v Trbovljah in v Zagorju, od koder so Nemci izselili nekaj družin. Organizacija še ni toliko napredovala, da bi povezovali zaupnike v odbore OF. Dušan Kraigher je ugotovil, da se je položaj v Savinjski dolini izboljšal po nemških porazih na vzhodni fronti in po vrnitvi partizanov na to območje. Februarja sta bila v Savinjski dolini dva odbora OF, v skoraj vseh vaseh pa zaupniki.³³ Po imenovanju Viktorja Stražišarja-Silvestra za sekretarja okrožnega komiteja KPS Kamnik je bilo konec tudi začasnega zastoja v političnem delu na tem območju. Ob njegovem prihodu v kamniško okrožje je bilo 27 terenskih odborov OF, ki pa so bili po večini še »informativni« odbori in jih je bilo treba šele aktivirati. Stražišar je ugotovil, da je teren za politično delo ugoden in poudaril, da je zlasti velika potreba po propagandni literaturi,

saj so ljudje še zelo pomanjkljivo seznanjeni z aktualnimi vprašanji. Njegovo prizadevanje za organizacijsko rast Partije in OF je že v nekaj tednih pokazalo lepe uspehe. Marca 1943 je namreč že poročal, da delo pri organizaciji rajonskih odborov OF napreduje, in da bo v kratkem ustanovil tudi okrožni odbor OF. Okrožje je po dogovoru z Dušanom Kraigherjem-Jugom razdelil na štiri rajone in dotlej je ustanovil tudi en rajonski partijski komite, drugega pa da bo sestavil v kratkem. V najkrajšem času bo tudi izpopolnil okrožni komite KPS Kamnik.³⁴ Prav tako je uspešno izpolnjeval sklepe deškega posvetovanja tudi okrožni komite KPS Litija.

Z večjimi uspehi kot aktivisti je izpolnjeval svoje nove naloge in navodila glavnega poveljstva NOV in PO Slovenije Kamniško-savinjski odred, pri čemer pa sta imela zlasti spomladi 1943 več uspeha Kamniški in Zasavski bataljon. Dne 25. in 26. februarja so Nemci z dvema policijskima bataljonom, s šestimi orožniškimi in policijskimi četami s protibando Ludvik ter posadkami več orožniških postojank izvedli veliko hajko na Moravškem in v Zasavju.³⁵ Zasavski bataljon se je s spretnim manevrom prebil čez glavno cesto Domžale—Celje in velika nemška akcija se je ponesrečila. V marcu in

Zasavski bataljon Kamniško-zasavskega odreda pri Vačah marca 1943

aprilu sta Kamniški in Zasavski bataljon izvedla vrsto sabotažnih akcij in likvidirala večje število okupatorjevih sodelavcev. Kamniški bataljon je 6. marca izvedel tudi zelo uspešen napad na orožniško postojanko v Ihanu in zaplenil veliko orožja in municije,³⁶ Zasavski bataljon je 2. aprila napadel sovražnikovo postojanko v Ponovičah,³⁷ skupaj pa sta 16. marca napadla Moravče, kjer sta uničila prostore okupatorjevih uradov, izvedla prehranjevalne akcije, organizirala miting, likvidirala dva izdajalca, zaradi česar so Nemci ustrelili sedem talcev.³⁸ Zaradi okrepljene dejavnosti Kamniškega in Zasavskega bataljona so morali Nemci okrepiti svoje sile na njunem operativnem območju. Tako so imeli na litijskem, domžalskem in kamniškem območju sredi marca stalno 10. in 11. četo 19. policijskega polka SS ter 2. in 3. orožniško rezervno motorizirano četo Alpenland.³⁹

Njuno večjo ofenzivnost pa so ovirale zlasti številne nemške hajke in skrb za mobilizacijo. Oba bataljona sta stalno pošiljala na teren mobilizacijske patrulje. Zaradi dotoka novincev je bilo, kot že rečeno, precej borcev neoboroženih in štaba sta morala zaradi pogostnih nemških hajk del bataljona določiti za njihovo varstvo. Tako so jim za ofenzivne akcije ostale le manjše sile. Ta problem so reševali tudi s pošiljanjem neoboroženih novincev na Dolenjsko. Do konca aprila so poslali dve skupini, skupaj okrog 80 do 90 borcev, okrog 100 pa jih je tedaj še čakalo na prehod. Novomobiliziranci so bili predvsem z gorenjskega dela IV. operativne cone in sta jih mobilizirala Kamniški ter Zasavski bataljon. Kljub težavam z neoboroženimi borci sta se oba bataljona dobro prebijala iz nemških hajk. Tudi v največji spomladanski štiridnevni hajki sredi aprila, za katero so Nemci zbrali celo več sil, kot za veliko akcijo v februarju, sta se Kamniški in Zasavski bataljon uspešno prebila iz obroča. Skladno s taktičnimi navodili glavnega štaba NOV in PO Slovenije pa sta že med hajko izvedla dve sabotažni akciji v zagorskem rudniku in na cesti Domžale—Kamnik. Edini nemški uspeh v tej veliki akciji je bilo odkritje partizanske bolnišnice na Kolovcu, kjer so ubili več ranjencev in okrožnega sekretarja KPS Viktorja Strazišarja a-Silvestra,⁴⁰ kar je spet zavrlo politično delo na kamniškem območju.

Bolj uspešno pa so Nemci zasledovali Savinjski bataljon. Pozimi so ga trikrat razbili in borci so se vsakokrat umaknili

na kamniško-moravsko območje. Štab Kamniško-savinjskega odreda pa ga je vedno znova pošiljal v Savinjsko dolino. Marca so nemške enote bataljon razbile na dva dela. Ena četa se je zadrževala na Mozirskih planinah in izvajala manjše akcije, ena četa pa je bila na Moravškem, od koder je konec tega meseca odšla na svoje operativno območje. V aprilu je Savinjski bataljon doživel dva huda nemška napada na Dobrovljah. V zadnjih dneh aprila pa je že izvedel dve večji akciji v Hrastniku in v Nazarjih.⁴¹

Posebno veliko dejavnost je Kamniško-savinjski odred pokazal za 1. maj 1943. Kljub temu, da so Nemci za delavski praznik pričakovali večjo aktivnost in so bile policijske sile v pripravnem stanju,⁴⁸ so borci izvedli vrsto uspešnih propagandnih in sabotažnih akcij celo v bližini večjih nemških postojank. Štab IV. operativne cone je Kamniško-savinjskemu odredu za uspešno izvedbo prvomajskih akcij izrekel posebno pohvalo.⁴³ Conski in odredni štab sta nato izdelala načrt za akcije v Tuhinjski dolini, ki bi naj jih skupaj izvedla Kamniški in Zasavski bataljon,- 7. maja je Zasavski bataljon med pripravami za odhod v Tuhinjsko dolino doživel na Špiku hudo nemško hajko, ki je nameravane akcije preprečila.⁴⁴ Nato so enote Kamniško-savinjskega odreda dobile nalogo, naj posvetijo posebno pozornost razkranjanju nemške državne uprave in onemogočijo ponemčevanje slovenskega življa. Če ni mogoče drugače preprečiti pouka, naj šole tudi zažgejo. Bataljoni Kamniško-savinjskega odreda so nato v maju izvedli vsak na svojem operativnem območju več uspešnih sabotažnih akcij, postavljali so zasede in likvidirali nekaj gestapovskih in belogardističnih agentov.⁴⁵ Večjo hajko je v tem mesecu doživel Kamniški bataljon 29. maja na Rakitovcu, ko je bil pri njem štab Kamniško-savinjskega odreda. Boji so trajali ves dan in bataljon se je le s precejšnjimi žrtvami prebil iz obroča.⁴⁶

Dne 22. maja je imel Kamniški bataljon že 219 borcev, Zasavski 158, Savinjski pa 74. Skupno je bilo tedaj v odredu 451 borcev, oboroženih z 292 puškami, 9 puškami trai jezi in 7 brzostrelkami, 33 pištolami ter 180 bombami.⁴⁷ Število neoboroženih borcev se je z odhodom na novo mobiliziranih na Dolenjsko in dveh skupin na Pohorje in na Koroško zmanjšalo. Nekaj orožja pa si je Kamniško-savinjski odred tudi izbojeval v akcijah. To je omogočilo odredu večjo dejavnost. V tem ob-

dobju pa sta Kamniški in Zasavski bataljon skoraj povsem prenehala z mobilizacijskimi akcijami, zaradi česar je štab štajerske operativne cone Kamniško-savinjski odred ostro kritiziral.⁴⁸

V noči na 13. junij sta Kamniški in Zasavski bataljon napadla orožniško postojanko v Zgornjem Tuhinju.⁴⁹ Po akciji pa sta se napotila na Dobrovlje. Štab IV. operativne cone je namreč sredi junija nameraval z vsemi tremi bataljoni Kamniško-savinjskega odreda začeti večjo ofenzivno akcijo v Savinjski dolini. Na Dobrovljah so nameravali razpravljati tudi o ustanovitvi Štajerske brigade. Naslednji dan po prihodu Kamniškega in Zasavskega bataljona na Dobrovlje, 15. junija, pa so Nemci nenadoma napadli štab IV. operativne cone in ubili namestnika komisarja Dušana Kraigherja, a-Juga in sekretarko pokrajinskega komiteja SKOJ Vero Slander-Lojzko, komandanta Franca Rozmana-Staneta pa huje ranili. Akcijo v Savinjski dolini so morali zato opustiti. Bataljoni so se vrnili vsak na svojem operativno območje. Novi komandant IV. operativne cone je postal Alojz Kolman-Marok, politični komisar Peter Stante-Skala, namestnik političnega komisarja pa Mitja Ribičič-Ciril.⁵⁰ V štabu Kamniško-savinjskega odreda je dolžnost komandanta prevzel Franc Poglajen-Kranjc, za političnega komisarja pa je bil imenovan Josip Berkopec-Mišelj. Kamniško-savinjski odred je bil tudi sredi 1943 v nenehni ofenzivi, čeprav so jo Nemci z več hajkami skušali zavreti. Velika hajka je bila zlasti 18. julija, ko so se ves dan bojevali in sta bila napadena Zasavski in Kamniški bataljon. Tedaj je zelo povečal svojo aktivnost tudi Savinjski bataljon, ki je sredi junija napadel tudi Letuš.⁵¹ Kamniški bataljon je spet uspešno tudi mobiliziral. Do 27. julija je narastel na 234 borcev, od novih borcev pa jih je 40 poslal na Dolenjsko, po 25 v Koroški in Pohorski bataljon, 15 pa v Savinjski bataljon.⁵²

Štajerske enote, med njimi posebej Kamniško-savinjski odred, ki je že od vsega začetka bil jedro oborožene sile v IV. operativni coni, so spomladi opustile defenzivno taktiko, ki jo je v svojih navodilih kritiziral glavni štab NOV in PO Slovenije. Ko je centralni komite KPS kritiziral defenzivnost gorenjskih enot, je dal prav enote IV. operativne cone za zgled: »Zlasti se ta vaša napaka v celoti vidi, če vas primerjamo s Štajerci, ki imajo polovico manj borcev od vas in najbrž precej težje razmere od vas, zato (pa) desetkrat več akcij.«⁵³

Z ofenzivno dejavnostjo pa je Kamniško-savinjski odred olajšal delo političnim delavcem, kolikor ni akcij že sam neposredno povezoval tudi s propagandnim delom. Tako je s svojo aktivnostjo pomagal ustvarjati vojaške in tudi politične pogoje za ustanovitev prve brigade na Štajerskem. Kamniško-savinjski odred je po polletnem delovanju po številčnem stanju, po taktiki, pa tudi po bojnih izkušnjah borcev lahko postal jedro prve redne vojaške enote IV. operativne cone.

OPOMBE

¹ Metod Mikuž, *Specifični elementi v NOB (revoluciji) jugoslovanskih narodov*. Zgodovinski časopis XV — 1961, str. 15.

² Nemški okupacijski sistem na Gorenjskem in Štajerskem je prvi prikazal dr. Metod Mikuž v razpravi Ali je narodnoosvobodilna borba preprečila priključitev Štajerske in Gorenjske k nemškem rajhu? Zgodovinski časopis 1952—1953 (Kosov zbornik), str. 733—767 ter v svojem Pregledu zgodovine narodnoosvobodilne borbe v Sloveniji I., Ljubljana 1960. Nadrobnejši podatki o okupatorjevih ukrepih in njegovi raznarodovalni politiki pa so v delu dr. Toneta Ferenc, Nacistična raznarodovalna politika v Sloveniji v letih 1941—1945, Maribor 1968 ter še v njegovih razpravah Okupacijski sistemi v Sloveniji 1941—1945 v Vojaškem informatorju 1968—1969, št. 1 in 2 in Narodni obrambi 1969.

³ Vsi moški člani Štajerske domovinske zveze od 18. do 45. leta starosti so obvezno postali tudi člani vermanšafta, ki je imel podobne naloge kot SA (Sturmabteilungen) v okviru nacionalsocialistične nemške delavske stranke (NSDAP). Skrbeti je moral za izvenarmadno izobraževanje, politično vzgojo v nacionalsocialističnem duhu in za učenje nemškega jezika ter tako čimprej usposobiti svoje pripadnike za boj na fronti. Ves višji vodstveni kader te formacije je prišel iz Nemčije, vodje manjših oddelkov pa so bili povečini foksdojčerci. Vermanšaft so začeli organizirati konec julija 1941. Zaradi okrepljenega delovanja partizanskih enot na Štajerskem in pomanjkanja drugih oboroženih sil pa so morale okupacijske oblasti že jeseni 1941 uporabiti vermane za boj proti partizanom. Zaradi pomanjkanja ustreznih ljudi za vodstvo posameznih enot je organiziranje vermanšafta v okviru Koroške ljudske zveze potekalo počasi in ni prerasla v tako formacijo, da bi bila sposobna za boj proti partizanskim enotam. Ze sredi 1942 so zaradi porasta narodnoosvobodilnega gibanja Nemci pobrali vermanom na Gorenjskem uniforme ter začeli razpuščati posamezne oddelke.

O vermanšaftu in njegovi organizacijski strukturi ter delovanju na Štajerskem in na Gorenjskem ter o nekaterih drugih nemških poskusih za pritegnitev domačinov za boj proti partizanom je pisal

Tone Ferenc v razpravi: Wehrmannschaft v boju proti narodnoosvobodilni vojski na Štajerskem. Letopis Muzeja narodne osvoboditve LRS 1958, str. 81—156 (navajam: Ferenc, Wehrmannschaft v boju).

⁴ Pregleden prikaz razvoja partizanskih enot na Štajerskem in Gorenjskem leta 1941 je zlasti v delih: Metod Mikuž, Pregled razvoja narodnoosvobodilne borbe v Sloveniji, cit. izd. 171—181, 235—242, 255—270 in dr. France Škerl, Počeci partizanskega pokreta u Sloveniji. Iz ratne prošlosti naših naroda, knjiga 11, Beograd 1956; o vstaji in delovanju Kamniškega bataljona 1941 so na drobnejši podatki tudi v delu Mira Stiplovška, Pregled razvoja NOB v Mengšu in okolici. Mengeški zbornik II. — 1969, 1. snopič, str. 61 sl.

⁵ Ivan Križnar, Socialna in politična pripadnost borcev partizanskih enot na Gorenjskem in Štajerskem v letu 1941. Prispevki za zgodovino delavskega gibanja VI — 1966, št. 1-2, str. 315—336.

⁶ Poročilo poveljstva 171. policijskega rezervnega bataljona 17. 9. 1941. Zbornik dokumentov in podatkov o narodnoosvobodilni vojni jugoslovanskih narodov (navajam: Zbornik NOV) VI. del, knjiga I, dok. 160.

⁷ Metod Mikuž, Pregled zgodovine NOB v Sloveniji, I. in II. 1960, 1961; Franc Štefe-Miško, Rojstvo Kokrškega odreda. 1941. leto je našlo Gorenjce pripravljene. Glas Gorenjske, Kranj, 11. 4. 1953, št. 15 — 25. 7. 1953, št. 30; poročilo sekretarja pokrajinskega komiteja KPS za Gorenjsko 21. 9. 1942 (Zbornik NOV VI/4, dok. 34) in poročilo Jožeta Sluge 21. 10. 1942 (Jesen 1942. Korespondenca Edvarda Kardelja in Borisa Kidriča. Ljubljana 1963, dok. 20 — navajam: Jesen 1942).

⁸ Dnevno povelje II. štajerskega bataljona konec marca 1942, naredba glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet 22. 4. 1942, poročilo štaba II. grupe odredov 24. 4. 1942 in naredba glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet 25. 4. 1942 (Zbornik NOV VI/2, dok. 35, 51, 59 in 69); Dušan Kveder, Značaj formiranja prve slovenačke brigade. Vojno istorijski glasnik IV, februar 1953, št. 1, str. 1—8; Franta Komel, II. grupa odredov. Litijski zbornik NOB I. (navajam: LZb). Ljubljana 1969, str. 91—92.

⁹ Metod Mikuž, Pregled narodnoosvobodilne borbe v Sloveniji II. Ljubljana 1961; Tone Ferenc, Kapitulacija Italije in narodnoosvobodilna borba v Sloveniji jeseni 1943. Knjižnica NOV in POS št. 34, Maribor 1967, str. 639—640 (navajam: Ferenc, Kapitulacija Italije in NOB).

¹⁰ Poveljstvo redarstvene policije Alpenland je 30. maja 1942 ukazalo sestaviti iz vermanov nekaj oddelkov za zaščito prebivalstva (Selbstschutz) pri najbolj ogroženih orožniških postojankah. Ta poskus organiziranja domačega prebivalstva za boj proti partizanskim enotam ni uspel, in zato so Nemci sredi 1942 začeli snovati protibande (Gegenbanden). Nadrobneje glej Ferenc, Wehrmannschaft v boju, str. 146—147.

¹¹ Poslovilna pisma žrtev za svobodo. Maribor 1969, str. 10—11.

¹² Nadrobnejši podatki o višku nemškega nasilja so zlasti v delu dr. Toneta Ferenc, Nacistična raznarodovalna politika v Slo-

veniji v letih 1941—1945. Knjižnica NOV in POS 35, Maribor 1968, str. 345—358.

¹³ Poročilo štaba I. grupe odredov 1. 11. 1942, poročilo politkomisarja II. grupe odredov 14. 11. 1942, poročilo štaba II. grupe odredov 23. 11. 1942 in pismo centralnega komiteja KPS 1. 12. 1942 (Zbornik NOV VI/4, dok. 75, 86, 101 in 112).

¹⁴ Zasavski bataljon je bil II. bataljon Savinjskega odreda in na Kostanjsko planino je prišel tudi komandant odreda Alojz Kolman-Marok.

¹⁵ Poročilo štaba Kamniško-kokrškega odreda 9. 1. 1943 in poročilo štaba štajerske operativne cone 10. 1. 1943 (Zbornik NOV VI/5, dok. 9. in 10.); poročilo poveljnika redarstvene policije Alpenland 21. 12. 1942 (Zbornik NOV VI/4, dok. 201); poročilo poveljnika redarstvene policije Alpenland 4. 1. 1943, njegova okrožnica 19. 3. 1943 in povelje 6. 3. 1943 (Zbornik NOV VI/5, dok. 108, 184 in 165); poročila štaba Kamniško-kokrškega odreda oziroma štajerske operativne cone govorijo, da je imel sovražnik na Kostanjski planini kar okrog 200 do 300 mrtvih, v povelju poveljstva redarstvene policije Alpenland pa je rečeno, da so bile izgube neznatne, kar tudi ustreza dejstvu; Ivan Vidali, V boj za svobodo (spomini Jožeta Pirša-Luke). Kamniški zbornik VII — 1961, str. 96—99; Jeras Josip, Borba na Kostanjski planini, Kamniški zbornik II — 1956, str. 35 do 40; Lipar Ivo-Iztok, Junaki Kostavske, Tovariš 1954, str. 829; Tone Ferenc, Dragocene fotografije. TV-15, 8. 4. 1970, št. 15.

¹⁶ Poročilo poveljstva II. grupe odredov Dušana Kvedra 14. 11. 1942 (Zbornik NOV VI/4, dok. 68 in 86); poročili člana pokrajinskega komiteja KPS za severno Slovenijo dr. Dušana Kraigherja 27. 10. 1942 in 13. 11. 1942 (Jesen 1942, dok. 35 in 117); Ferenc, Kapitulacija Italije in NOB, str. 639—640.

¹⁷ Pismo centralnega komiteja KPS 1. 12. 1943 (Zbornik NOV VI/4, dok. 112); Miro Stiplovšek, Pregled razvoja NOB v Mengšu in okolici, cit. izd., str. 106—107; Nace Sterlekar-Jože, ustni vir.

¹⁸ Naredbi glavnega poveljstva slovenske partizanske vojske 26. 12. 1942 (Zbornik NOV VI/4, dok. št. 136 in 138).

¹⁹ Navodilo glavnega poveljstva slovenske partizanske vojske 26. 12. 1942 (Zbornik NOV VI/4, dok. 137).

²⁰ Pismo centralnega komiteja KPS 28. 12. 1942. Dokumenti ljudske revolucije v Sloveniji, knjiga IV, november 1942 — december 1942. Ljubljana 1968, dok. 204.

²¹ Poročilo štaba štajerske operativne cone 10. 1. 1943 (Zbornik NOV VI/5, dok. 11).

²² Navodila glavnega poveljstva slovenske partizanske vojske 12. 1. 1943 (Zbornik NOV VI/5, dok. 14).

²³ Poročili štaba štajerske operativne cone 10. in 19. 1. 1943 (Zbornik NOV VI/5, dok. 11 in 39); poročilo poveljstva redarstvene policije Alpenland 18. 1. 1943 (Zbornik NOV VI/5, dok. 124).

²⁴ Glede na to, da bodo v okviru Knjižnice NOV in PO Slovenije obdelani nadrobneje tudi odredi na območju štajerske operativne cone, se omejujem le na kratek pregled dejavnosti Kamniško-savinjskega odreda kot predhodnika Slandrove brigade.

²⁵ Poročilo štaba štajerske operativne cone 19. 1. 1943 (Zbornik NOV VI/5, dok. št. 19); Franc Poglajen-Kranjc, Zasavski bataljon Alojza Hochkrauta. LZb, cit. izd., str. 118—119; Jože Štok-Korotan, Jeklena pest. Ljubljana 1953, str. 56 (navajam: Štok, Jeklena pest); Franc Poglajen-Kranjc in Jože Štok-Korotan sta v svojih delih prikazala vse pomembne akcije Zasavskega bataljona do njegove vključitve v Slandrovo brigado in ju zato v opombah k posameznim akcijam ne bom posebej navajal.

²⁶ Poročili Dušana Kraigherja-Juga 10. 1. 1943 in 15. 1. 1943 ter politično poročilo OF za Zagorje in Trbovlje ter njegovo okolico (nedatirano) v arhivu CK ZKS.

²⁷ Poročilo štaba štajerske operativne cone 19. 1. 1943 (Zbornik NOV VI/5, dok. 19).

²⁸ Poročilo štaba Kamniškega bataljona 17. 2. 1943 (Zbornik NOV VI/5, dok. 59); poročili poveljnika redarstvene policije Alpenland 18. 1. in 21. 1. 1943 (Zbornik NOV VI/5, dok. 124 in 125); povelje štaba II. bataljona 19. policijskega polka SS 14. 1. 1943 (Zbornik VI/5, dok. 121); Ivan Vidali, V boj za svobodo, cit. izd. (spomini Mirka Podbevška-Lada), str. 108—114; po Kovačevi smrti je prevzel funkcijo političnega komisarja Kamniškega bataljona Jakob Molek-Mohor.

²¹¹ Poročilo poveljstva redarstvene policije Alpenland 19. 1. 1943 (Zbornik NOV/5, dok. 130).

³⁰ Poročilo štaba Zasavskega bataljona 17. 2. 1943 (Zbornik NOV VI/5, dok. 58).

³¹ Poročilo štaba štajerske operativne cone 12. 4. 1943 (Zbornik VI/5, dok. 91); Nace Sterlekar-Jože, Konferenca partijskih aktivistov v Dešnu. LZb str. 158—164; Sterlekar se spominja da je bila konferenca 18. in 19. februarja 1943.

³² Navodila glavnega poveljstva slovenske partizanske vojske 18. 2. 1943 (Zbornik NOV VI/5, dok. 61).

³³ Poročilo štaba štajerske operativne cone 12. 4. 1943 (Zbornik NOV VI/5, dok. 91); Majda Urank, Osvoboditev Gornje Savinjske doline (diplomsko delo — rokopis).

³⁴ Poročili Viktorja Stražišarja-Silvestra iz marca in aprila (ni natančno datirano) v arhivu CK ZKS.

³⁵ Povelje komandanta 19. policijskega polka SS 25. 2. 1943 in poročilo poveljnika redarstvene policije Alpenland 27. 2. 1943 (Zbornik NOV VI/5, dok. 159 in 161).

³⁶ Povelje žandarmerijskega glavarstva 9. 3. 1943 (Zbornik NOV VI/5, dok. 169); Ivan Vidali, V boj za svobodo, cit. izd. (spomini Franca Zupančiča-Marjana), str. 117—119.

³⁷ Poročilo štaba Zasavskega bataljona 3. 4. 1943 (Zbornik NOV VI/5, dok. 87); Ivan Vidali, V boj za svobodo, cit. izd. (spomini Marjana Cajhna-Uroša), str. 116.

³⁴⁶ Poročilo namestnika komandanta štajerske operativne cone 25. 3. 1943 (Zbornik NOV VI/5, dok. 84).

³⁹ Povelje žandarmerijskega glavarstva Kranj 11. 3. 1943 (Zbornik VI/5, dok. 171).

⁴⁰ Poročilo štaba štajerske operativne cone 29. 4. 1943 (Zbornik NOV VI/5, dok. 98).

⁴¹ Poročilo štaba Kamniško-savinjskega odreda 25. 3. 1943 in poročilo namestnika komandanta štajerske operativne cone 25. 3. 1943 (Zbornik NOV VI/5, dok. 83 in 84); poročilo štaba Kamniško-savinjskega odreda 13. 5. 1943 (Zbornik NOV VI/6, dok. 10).

⁴² Povelje poveljnika redarstvene policije Alpenland 29. 4. 1943 (Zbornik NOV VI/5, dok. 224).

⁴³ Poročilo Kamniško-savinjskega odreda 4. 5. 1943 (Zbornik NOV VI/6 dok. 3); pohvala štaba štajerske operativne cone 12. 5. 1943 (Zbornik NOV VI/6, dok. 9); Ivan Vidali, V boj za svobodo, cit. izd. (spomini Mirka Podbevška-Lada), str. 119—120.

⁴⁴ Poročilo Kamniško-savinjskega odreda 13. 5. 1943 (Zbornik NOV VI/6, dok. 10).

⁴⁵ Poročili štaba Kamniško-savinjskega odreda 14. 5. in 28. 5. 1943 (Zbornik NOV VI/6, dok. 12 in 17).

⁴⁶ Poročilo štaba Kamniško-savinjskega odreda 2. 6. 1943 (Zbornik NOV VI/6, dok. 18).

⁴⁷ Poročilo štaba Kamniško-savinjskega odreda 22. 5. 1943 (Zbornik NOV VI/6, dok. 13).

⁴⁸ Poročilo štaba štajerske operativne cone 4. 6. 1943 (Zbornik NOV VI/6, dok. 19).

⁴⁹ Pohvalno povelje orožniškega glavarstva Kranj 22. 6. 1943 (Zbornik NOV VI/6, dok. 115).

⁵⁰ Navodilo glavnega poveljstva NOV in PO Slovenije 22. 6. 1943 (Zbornik NOV VI/6, dok. 26); Alojz Pacek-Platin ustni vir.

⁵¹ Poročilo štaba Kamniško-savinjskega odreda 19. 7. 1943 (Zbornik VI/6, dok. 46); Ferenc, Wehrmannschaft v boju, str. 110.

⁵² Poročilo bataljonskega biroja KPS v Kamniškem bataljonu 27. 7. 1943 v faze. 660/1 v arhivu Inštituta za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani (navajam arhiv IZDG); tedaj je bilo v bataljonu 77 partijcev, 22 kandidatov in 34 članov Zveze komunistične mladine.

⁵³ Navodilo CK KPS 7. 7. 1943 (Zbornik NOV VI/6, dok. 37).

II. USTANOVITEV BRIGADE IN NJEN PREBOJ NA DOLENJSKO

ZADNJE VOJAŠKE IN POLITIČNE PRIPRAVE

Stab IV. operativne cone je moral, kot že rečeno, zaradi nedozorelih razmer na Štajerskem sredi januarja 1943 opustiti načrt, da namesto odreda osnuje enoto redne vojske. Sredi pomladi pa so se razmere že toliko izboljšale, da je v svojem raportu glavnemu štabu NOV in PO Slovenije sam predlagal osnovanje prve brigade na Štajerskem. Ta načrt je podprl tudi pokrajinski komite KPS za severno Slovenijo, ki se je sestal v prvi polovici maja in analiziral razmere na Štajerskem ter razpravljal o nalogah za naprej. V poročilu centralnemu komiteju KPS 18. junija ugotavlja, da se na Štajerskem narodno-osvobodilno gibanje krepi in da Osvobodilna fronta že uspešno premaguje škodljive posledice okupatorjevega nasilja, zlasti zaradi izdaj pred letom dni in vdorov v organizacije. Krepitev osvobodilne zavesti se kaže le še bolj v posameznih, ne pa že tudi v množičnejših novačenjih v narodnoosvobodilno vojsko, predvsem pa v vedno pogostnejših prebegih štajerskih fantov iz nemške vojske in delovne službe v partizane. To je bila trdna osnova za rast partizanskih enot na Štajerskem. Kot poglobljena vzroka za še ne dovolj naglo rast NOB na Štajerskem pa navaja zavlačevanje začetka druge fronte in še prepočasno prehajanje enot IV. operativne cone iz defenzive v ofenzivo. Zaradi odlaganja akcije Angloameričanov se odmika tudi perspektiva konca vojne, s tem pa tudi konec trpljenja zaradi nacističnega nasilja. To dejstvo hromi med množicami voljo do odpora. Zaradi šibke organizacijske razvejanosti Osvobodilne fronte in slabe propagandne dejavnosti pa so bile

ljudske množice na Štajerskem tudi slabo seznanjene z osvobodilnimi gibanji podjarmljenih narodov, z uspehi narodnoosvobodilne vojske v Jugoslaviji in v Sloveniji in celo z območja IV. operativne cone so poznale le velike akcije. Kljub tej pomanjkljivosti pa je zaupanje v Partijo in v osvobodilno gibanje naraščalo. Po mnenju pokrajinskega komiteja KPS za severno Slovenijo sta bila za okrepitev narodnoosvobodilnega gibanja na Štajerskem nujna udarna ofenziva partizanskih enot ter okrepitev in razširitev mreže OF in Partije, s čimer bi se povečala tudi agitacijsko-propagandna dejavnost. Za ofenzivo pa je bilo potrebno tudi na Štajerskem preosnovati partizansko vojsko v brigade.

V tem poročilu je Dušan Kraigher pisal tudi o razmerah v savinjskem in revirskem okrožju. V savinjskem okrožju je delalo 9 političnih delavcev, okrožni odbor OF pa je imel tri člane. V Zgornji Savinjski dolini, po Mozirskih planinah in pod Dobrovljami so bili skoraj po vseh vaseh zaupniki Osvobodilne fronte. Politični delavci so imeli tudi večje število posameznih stikov, vendar odborov OF niso še nikjer uspeli vzpostaviti. Uspeli so pa organizirati okrožno tehniko, ki naj bi razmnoževala radijski vestnik tudi za revirsko okrožje. V Trbovljah in v Zagorju tedaj ni bilo niti odborov OF niti odborov Delavske enotnosti (DE). Politični delavci so bili povezani le s posamezniki, in še ti so bili v Trbovljah takšni, da ni bilo mogoče niti širiti propagandnega gradiva. Pokrajinski komite KPS je uspel do srede junija izdati tudi eno številko Slovenskega poročevalca ter nekaj radijskih vestnikov.¹

V začetku junija 1943 je glavni štab NOV in PO Slovenije poslal na območje IV. operativne cone Cankarjevo in Šercerjevo brigado, ki naj bi pomagali pri ustanovitvi dveh brigad iz štajerskih enot, pri čemer naj bi izvedle tudi mobilizacijo. Toda njun poskus preboja se zaradi prihoda okrepitev v postojanke v Zasavju ni posrečil in brigadi sta se vrnili na Dolenjsko.²

Glavni štab NOV in PO Slovenije je nato ukazal, naj na Štajerskem in na Gorenjskem izvedejo preosnovanje partizanske vojske počasi. Toda po izkrcanju anglo-ameriških zaveznikov na Siciliji 10. julija je ta sklep spremenil in se odločil za pospešeno preosnovanje enot NOV in PO Slovenije. To svojo odločitev je v navodilu štabu štajerske operativne cone utemeljeval takole: »Invazija zavezniških sil na Sicilijo pomeni

velik preokret na vojnem polju. Z ozirom na to invazijo moramo računati tudi z operacijami večjega stila na teritoriju Slovenije. Pogoji za operacije Narodnoosvobodilne vojske se lahko z ozirom na to tudi pri nas v kratkem bistveno spremenijo. Predvsem mora biti vojska sposobna manevrirati v večjem stilu. Ker bo ta invazija brez dvoma povzročila demoralizacijo in slabitev osiščnih sil in pri nas bele garde, moramo na drugi strani računati tudi z najzagrizenejšimi protiukrepi fašizma. Z ozirom na vse to smo smatrali predvsem za potrebno, da koncentriramo, kolikor je mogoče našo vojsko pod resnično enotno operativno komando.« O svojih načrtih za prihodnje pa je glavni štab NOV in PO Slovenije v teh navodilih napisal: »V skladu z naredbo vrhovnega komadanta NOV in POJ tov. Tita o formiranju dveh divizij na teritoriju Slovenije smo zato sklenili, da v okviru teh dveh divizij koncentriramo vse razpoložljive partizanske sile v Sloveniji in pustimo v posameznih pokrajinah samo majhne odrede. S tem si omogočimo prvič formiranje dovolj močne operacijske vojske, ki bi v sklopu celotne Narodnoosvobodilne vojske Jugoslavije lahko izvršila naloge, ki se danes postavljajo pred nas in drugič majhne odredne čete na terenu bodo vendarle sposobne izvrševati v sovražnikovem zaledju diverzantsko sabotažne akcije, izvrševati še naprej mobilizacijo med prebivalstvom in nuditi političnim delavcem potrebno zaščito na terenu.«

Glede na to, je štabu IV. operativne cone ukazal, da brez vsakega odlašanja osnuje Štajersko brigado, ki bi delovala kot VI. brigada v sestavi II. divizije NOV in PO Slovenije (XV. divizije NOV in PO Jugoslavije) ter Štajerski odred s petimi četami in tremi minerskimi vodi. Prva četa tega odreda naj bi operirala na območju Kamnika, druga v Zasavju in v Savinjski dolini, tretja na Pohorju, četrta na Kozjanskem, peta pa na Koroškem. Ta naj bi bila tudi številčno najmočnejša s 40 borci in enim puškomitraljezom, vse druge čete pa naj bi štele po 30 mož s po enim puškomitraljezom. Prvi minerski vod naj bi opravljal sabotažne akcije na območju Litije do Zidanega mosta, drugi na terenu Zidani most—Sevnica—Zagreb, tretji pa na področju od Celja do Maribora. Štajerski odred, ki mu je glavni štab postavil za komandanta Franca Poglajna-Kranjca, za političnega komisarja pa dotedanjega političnega komisarja Koroškega bataljona Borisa Čizmeka-Bora, je imel nalogo, da izvaja diverzantske in sabotažne akcije na železniške proge,

ceste in prometna sredstva, na industrijske in druge objekte, da napada nemške patrulje in kolone, likvidira gestapovce in domače izdajalce, prireja mitinge po vaseh, nadaljuje z najširšo mobilizacijo in pošilja vse novince, ki jih ne more obožiti, v Štajersko brigado oziroma v II. divizijo na Dolenjsko ter nudi političnim delavcem potrebno varstvo.

Glavni štab NOV in PO Slovenije je štabu štajerske operativne cone posebej naročil, da mora v odredu zadržati primerno število samostojnih in izkušenih partizanov, ki bodo sposobni opravljati zadane naloge. V nasprotnem primeru grozi nevarnost pasivnosti posameznih odrednih enot, ki bi jih bilo iz enega centra težje nadzorovati in usmerjati kot brigado. Pri tem pa ne smejo zaiti v drugo strajnost in vključiti v brigado »same slabe elemente«, ker bodo tudi njene naloge velike in pomembne.

V istem ukazu je glavni štab NOV in PO Slovenije imenoval tudi štab VI (Štajerske) brigade, in sicer za komandanta Janka Sekirnika-Simona, za političnega komisarja Mitjo Ribičiča-Cirila, za namestnika komandanta Tomaža Slaparja a-Tuga, dotedanjega komandanta Koroškega bataljona, za namestnika političnega komisarja pa Josipa Berkopca-Mišlja. Ta štab je dobil nalogo, da vključi v brigado vse borce na Štajerskem,

Janko Sekirnik-Simon, prvi komandant brigade

**Mitja Ribičič-Ciril, prvi politični
komisar brigade**

razen tistih, ki bi ostali v sestavi Štajerskega odreda. Pred prehodom brigade čez nemško-italijansko mejo naj se borci kolikor mogoče oblečejo in obužejo ter preskrbijo z rezervno hrano, posebej pa je opozoril štab štajerske operativne cone, da morajo funkcionarji pri političnih urah borcem obrazložiti potrebo, da zapustijo dotedanje operativno območje in se vključijo v divizijo. Pri tem ne smejo ponoviti stare napake, ko so ob pošiljanju partizanskih skupin zatrjevali, da gredo v Ljubljansko pokrajino le za nekaj tednov, da se oborožijo, vojaško nesposobnim pa so na primer dejali, da bodo na osvobojenem ozemlju dobili službo. Lahko pa jim pri političnih urah omenijo, da bo gotovo v kratkem, glede na skupni operativni načrt NOV Jugoslavije, potreben povratek večjih enot na Štajersko.³

Hkrati s VI. (Štajersko) brigado so dobile ukaz za premik v Ljubljansko pokrajino tudi Gregorčičeva in Gradnikova brigada iz Slovenskega Primorja ter VII. Prešernova brigada, ki naj jo poprej še osnujejo na Gorenjskem. Z osredotočenjem vseh brigad v dveh divizijah v Ljubljanski pokrajini je glavni

štab NOV in PO Slovenije hotel zbrati toliko vojske, da bi lahko razorožila italijansko armado ob kapitulaciji in onemogočila beli in plavi gardi prevzem oblasti ter zaplembo italijanskega orožja.

Komandant glavnega štaba NOV in PO Slovenije Franc Rozman-Stane je omenjena navodila in odredbe o preosnovanju partizanske vojske na območju IV. operativne cone izročil Janku Sekirniku-Simonu v Starih žagah. V ustnem razgovoru je zlasti poudaril, da mora brigada pred odhodom na Dolenjsko izvesti široko mobilizacijo in pripeljati s seboj čim več novincev. Na vprašanje o imenu nove brigade je komandant Rozman odločil, naj nosi ime Slavka Šlandra. Rozman in Sekirnik pa sta obširneje razpravljala tudi o možnosti napada na Zidani most, ki ga je ukazal vrhovni komandant NOV in PO Jugoslavije Josip Broz Tito. Za uničenje tega pomembnega železniškega križišča so bili po izkrcanju na Siciliji zelo zainteresirani tudi anglo-ameriški zavezniki. Zato je v razgovorih o tej akciji sodeloval tudi šef angleške vojne misije pri glavnem štabu NOV in PO Slovenije William Jones, ki je obljubil pomoč v težkem orožju in razstrelivu. Janko Sekirnik je dobil nalogo, da takoj po prehodu čez Savo odide v revirje in zbere podatke o posadki in utrdbah v Zidanem mostu in v okolici. Dogovorili so se tudi, da bi ob ugodnih možnostih za akcijo napadla Štajerska brigada s severa in zavarovala napad v smeri proti Celju, z dolenske strani pa bi napadli Gubčeva in Cankarjeva brigada. Po akciji pa bi se Štajerska brigada vključila v XV. divizijo in odšla na Dolenjsko. Glede na to, da bi napad na Zidani most lahko uspel le v primeru, če bi posadko popolnoma presenetili, je dobil Sekirnik nalogo, da o nameravani akciji nikogar ne obvešča.

Po teh razgovorih je komandant brigade Janko Sekirnik - Simon s spremstvom, ki ga je vodil Franc Mazovec-Risto, odšel na Štajersko. Okrog 20. julija se je na območju Lesa sestal s sekretarjem pokrajinskega komiteja KPS za severno Slovenijo Petrom Stantetom-Skalo in mu izročil navodila in ukaz glavnega štaba NOV in PO Slovenije. Dogovorila sta se, da bo Stante obvestil o osnovanju štaba VI. brigade in Štajerskega odreda štab IV. operativne cone, ki naj s povelji seznanjeni tudi Koroški, Pohorski in Kozjanski bataljon, s katerimi pa so bile zveze slabe.

Komandant Sekirnik pa je nadaljeval pot v revirje in navezal stike z okrožnim sekretarjem KPS Alojzom Ribičem. Podatki, ki sta jih zbrala o položaju v Zidanem mostu, pa niso bili ugodni za organizacijo napada. Nemci so posadko v Zidanem mostu okrepili, zasedli pa so tudi utrjene položaje nad njim, kjer so postavili dve protiletalski bateriji. Za obrambo železniške proge med Celjem in Zidanim mostom so osredotočili okrog 1500 mož. S po enim mitraljezom so okrepili tudi obrambo mostu. Te podatke so kurirji odnesli v glavni štab NOV in PO Slovenije, komandant Sekirnik pa se je okrog 25. julija napotil na Dobrovlje. V štabu Savinjskega bataljona, kjer je bila tudi članica pokrajinskega komiteja KPS Mica Šlander, so se dogovorili, da bo po vključitvi te enote v brigado ostala na terenu skupina partizanov. Iz Dobrovelj je komandant Sekirnik pripeljal Savinjski bataljon na Menino planino, kjer naj bi počakal na obvestilo o mestu, kjer se bodo osredotočile vse enote Štajerske brigade, sam pa je odšel na razgovore s člani pokrajinskega komiteja KPS in štaba IV. operativne cone glede preosnovanja narodnoosvobodilne vojske.⁴

V razgovorih vodilnih vojaških in političnih funkcionarjev je sekretar pokrajinskega komiteja KPS Stante predlagal takojšnjo ustanovitev brigade iz borcev Kamniško-savinjskega odreda, ne da bi čakali na prihod borcev Koroškega, Pohorskega in Kozjanskega bataljona. Štab Štajerske brigade pa je menil, da bi morali poprej zbrati vse predvidene enote, ki bi v tem primeru lahko v celoti izpolnile povelje glavnega štaba NOV in PO Slovenije o ustanovitvi brigade in odreda. Končno so sprejeli Stantetov predlog.

Toda že naslednji dan po tem sestanku (zadnje dni julija) so začele nemške oblasti klicati v vojsko fante 1926. letnika. Pokrajinski komite KPS je zato ukazal njihovo mobilizacijo. Na razgovorih s štabom IV. operativne cone in Štajerske brigade pa je vztrajal, da mobilizacija ne sme zavreti ustanovitve brigade, in dogovorili so se tudi za kraj osredotočenja enot. Omenimo naj, da je komandant Sekirnik nameraval sprva zbrati vse enote na Cemšeniški planini. Ker pa ni bilo upanja za akcijo v Zidanem mostu, so se domenili za Šipek. Na zborni mesto naj bi po mnenju pokrajinskega komiteja KPS prišlo le okrog sto na novo mobilizirancev, druge pa naj bi z zaščito takoj poslali preko nemško-italijanske meje.

Štab brigade pa se je glede na povelje komandanta glavnega štaba NOV in PO Slovenije Rozmana odločil za obširnejšo mobilizacijo (letniki 1920—1926). Upal je tudi, da bo z množično mobilizacijo in po prihodu vseh predvidenih enot lahko uresničil svoj načrt o številčnem stanju brigade, za katero je predvideval, da bo štela okrog 850 borcev, Štajerski odred pa okrog 250.⁵ V kamniško in litijsko okrožje je poslal iz kamniškega in zasavskega bataljona močne mobilizacijske patrulje, medtem ko so borci Savinjskega bataljona odšli na mobilizacijo v Tuhinjsko dolino. Patrulje so izostale iz svojih enot en teden in v tem času ni bilo mogoče ustanoviti brigade. Medtem so politični in vojaški funkcionarji razpravljali tudi o osnovanju terenskih čet, o organizaciji točk veze (TV) in Varnostno obveščevalne službe (VOS), pri čemer se je pokrajinski komite KPS pritoževal, da je pokazal brigadni štab za ta vprašanja premajhno razumevanje.⁶

Zadnje dni julija sta Kamniški in Zasavski bataljon taborila nedaleč drug od drugega v hribih nad Črnim grabnom. Medtem ko so bile patrulje Kamniškega in Zasavskega bataljona zaposlene z mobilizacijo, je glavnina obeh bataljono^{*} nov 31. julija zvečer izvedla veliko akcijo na Količevem, kjer je zaplenila zlasti veliko papirja za tehniko kamniškega okrožja in tudi drugega materiala. V akciji je prišlo le do manjšega spopada zasedo orožnikov iz Radomelj in en borec je bil ranjen. 3. avgusta so patrulje pripeljale v taborišče Kamniškega bataljona na Zlatem polju nad 100 novincev. Eden od novih borcev je hotel pobegniti. Takoj so ga aretirali in pred zborom vseh borcev je bil obsojen na smrt. S tako strogo kaznijo so hoteli preprečiti nadaljnja uhajanja, ki so bila nevarna tudi zaradi morebitne izdaje položajev Kamniškega oziroma Zasavskega bataljona. Zaradi velikega števila neoboroženih novincev bi obema enotama lahko nenadna nemška hajka povzročila hude izgube. Mobilizacijske akcije so bile s tem končane in štab VI. brigade je zato 4. avgusta zvečer ukazal Kamniškemu bataljonu, da se premakne na pobočje Sipka, kjer je že taboril Zasavski bataljon. Naslednjo noč pa je v gosto zaraščeno pogorje Špika nad vasjo Gaberje, prišel tudi Savinjski bataljon.⁷ Tako je štab VI. brigade lahko začel s formiranjem enote.

Priprave za ustanovitev prve brigade na Štajerskem je precej zavrla zlasti mobilizacija. S široko mobilizacijo pa se

je Kamniško-savinjski odred po številu borcev, ne pa tudi glede oborožitve tako okrepil, da je že sam v tem pogledu zadoščal za ustanovitev brigade. Druga ovira za osnovanje brigade pa so bile slabe zveze med štabom IV. operativne cone in enotami na Koroškem, na Pohorju in na Kozjanskem. V pripravi za osnovanje prve redne vojaške enote na Štajerskem se je pokrajinski komite KPS zavzemal predvsem za čim hitrejšo izpolnitev ukaza, štab brigade pa si je prizadeval, da bi bile ob osnovanju zbrane vse predvidene enote in končana mobilizacija. V tem primeru bi lahko izpolnili tudi tisti del ukaza, ki govori o osnovanju Štajerskega odreda.

USTANOVITEV VI. BRAGADE NA ŠPIKU

Borec Savinjskega bataljona Franc Avbelj-Lojko se dogodkov in vzdušja na dan ustanovitve brigade spominja takole: »Komaj so prvi sončni žarki oznanjali ново jutro 6. avgusta 1943, že so se iz šotorov pokazali sami znani obrazi, nekaterimi se nismo videli že po več mesecev, zato smo si krepko stisnili roke in v enem samem trenutku hoteli zvedeti vse, kaj smo med tem časom doživeli. Srečanje vseh treh bataljonov se nam je zdelo zavito v skrivnost, saj je bil zbor tolikšnega števila partizanov zares dokaj nenavaden dogodek ... Funkcionarji so skrivnostno molčali, le bežne, skoraj srečne nasmeh je bilo opaziti na njihovih licih, nič več. Mi pa smo bili vajeni molčati in ne spraševati. Ugibali smo pač po svoje, nekateri so mislili, da bomo napadli žandarmerijsko postajo v Blagovici, drugi, da bomo šli na Dolenjsko in podobno. Obetal se nam je lep poletni dan. V taborišču je vladal nemir, ki smo ga bili vajeni. Patrulje so odhajale in prihajale, nekateri so čistili orožje, drugi so pregledovali opremo in tako dalje. Ponos in samozavest v nas sta rasla tem bolj, ker smo ugotovili, koliko nas je zbranih in na tistem smo si kar želeli, da bi se prav zdaj spopadli s sovražnikom, ko smo bili močni in številni.

Med nami je bilo mnogo novincev, ki se kar niso mogli načuditi urejenosti, ki je vladala v taborišču ... Sredi dopoldneva se je sprostila pesem, lepa prav tako kot sončni dan. Naše stare partizanke so zapele, za njimi pa se je v petju

strnilo vse, vsi skupaj smo v pesmi izražali to, kar smo čutili v svojih srcih.

Kosilo je bilo prav tako tega dne boljše kot običajno; bilo je še posebno obilno in okusno in dolge vrste pri kotlih niso bile nestrpne, temveč razgibane, polne šaljivih dovtipov.«⁸

Medtem so bila v štabu brigade zadnja posvetovanja o sestavi štabov bataljonov in čet, o razvrstitvi novincev po bataljoni, o premestitvah borcev, da bi jih imeli vsi trije bataljoni približno enako število. Tako je odšlo precej borcev iz Kamniškega in Zasavskega bataljona v Savinjski bataljon, ki je bil številčno najšibkejši. Na teh posvetovanjih je sodeloval tudi dotedanji komandant Kamniško-savinjskega odreda Alojz Kolman-Marok, ki je bil imenovan za namestnika komandanta XV. divizije NOVJ. Na dotedanjem operativnem območju Kamniško-savinjskega odreda naj bi ostali le Savinjska in Kamniška četa. Predvidenega komandanta Štajerskega odreda Franca Poglajna-Krajncja so imenovali za načelnika

Karel Krautberger - Gagovič, komandir čete, Josip Berkopec - Mišelj, pomočnik političnega komisarja brigade in Peter Kos - Petruška, komandant II. bataljona pri Trebelnem septembra 1943

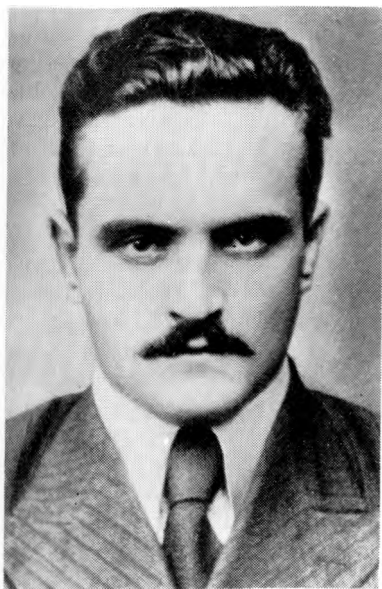
štaba VI. brigade. Ta sprememba je bila potrebna tudi zato, ker Tomaž Slapar-Tugo kot namestnik komandanta še ni prišel s Koroškim bataljonom na zborna mesto. V širši štab pa so bili imenovani za propagandista Ivo Lipar-Iztok, za glavnega obveščevalca Ivan Tlaker-Luka, za glavnega intendanta Jože Humar-Lipah in za sanitetnega referenta Jože Pirš-Luka. Za komandanta I. oziroma Savinjskega bataljona je bil določen Alojz Pacek-Platin, za namestnika komandanta Jože Logar-Slovan, za političnega komisarja Dušan Rebolj-Bor. Za komandanta Zasavskega bataljona Peter Kos-Petruška, za namestnika komandanta Lovrenc Tič-Matjaž, za političnega komisarja Jože Babič-Vojteh. Za komandanta III. ali Kamniškega bataljona pa Jakob Golob-Metod, za namestnika komandanta Tomaž Novak-Srečo, za političnega komisarja Jakob Molek-Mohor, za namestnika pa Janez Brlec-Nace. V vsakem bataljonu so imenovali tudi obveščevalca, intendanta in bolničarja. Pri štabu brigade so ustanovili kurirski vod okrog 12 borcev, ki mu je bil komandir Anton Ljubič-Zidar. Na zbornem mestu je bilo nad 350 starih borcev ter okrog 400 novincev. Ime-

li so 287 pušk in 12 strojnic ter nekaj pištol in bomb. Ti podatki kažejo na eni strani velik uspeh mobilizacije v gorenjskem delu IV. operativne cone v zadnjih dneh pred osredotočenjem vseh treh bataljonov, na drugi strani pa na izredno pereč problem slabe oborožitve. Dejstvo, da je bila nad polovica borcev neoboroženih, je terjalo izredno previdnost pri premikih in v taboriščih ter je praktično ohromilo brigado, da ni mogla izvajati ofenzivnih akcij, oziroma otežilo je njen odhod na Dolenjsko.

6. avgusta, kmalu po kosilu, je dežurni sklical zbor vseh treh bataljonov. Bataljoni so se razvrstili v trikotu. V sredino je stopil politični komisar Mitja Ribičič-Ciril, ki je borce seznanil s poveljem glavnega štaba NOV in PO Slovenije, da se tudi na Štajerskem osnuje brigada. Poudaril je, da je ustanovitev VI. brigade na območju, ki ga je Hitler hotel čim prej vključiti v nemški rajh, pomembna zmaga v razvoju NOV in PO Slovenije. Tako bo tudi na Štajerskem mogoče z brigado napadati večje in utrjene postojanke ter izbojevati osvobojeno ozemlje. Borce je seznanil tudi s poveljem glavnega štaba NOV in PO Slovenije o ustanovitvi dveh divizij, v katere so zaenkrat povezane brigade, ki operirajo v Ljubljanski pokrajini.

V nadaljnjem govoru je utemeljeval poimenovanje VI. brigade po Slavku Šlandru, ki si je pridobil velike zasluge za razvoj partijskih organizacij na Štajerskem pred vojno in za začetek oboroženega boja proti okupatorju. Centralni komite KPS mu je zaupal priprave oboroženih akcij proti okupatorju na Štajerskem. 2e v začetku avgusta 1941 pa so ga gestapovci aretirali in 24. avgusta ustrelili. Politični komisar je izrazil prepričanje, da bo borce VI. brigade, še posebej pa partijcem in skojevcem Slavko Šlander, svetel zgled in da bodo s svojimi zmagami dostojno počastili njegov spomin.

Politični komisar je nato spregovoril še o prednostih brigadnega delovanja. Enote redne vojske niso več vezane na določeni teren kot dotedanji odredi. Ker bodo organizacijo zaledja, mobilizacijo ter manjše sabotaže in druge akcije prevzele terenske čete, se bo brigada lahko posvetila napadom na večje sovražne postojanke in večjim nalogam. Kljub temu, da je brigada velika enota, pa je še vedno toliko gibčna za manevriranje, da se lahko izogne tudi velikim sovražnikovim hajkam. Ob koncu svojega govora je Ribičič poudaril, da bo

Narodni heroj Slavko Šlander, sekretar pokrajinskega komiteja KPS za Štajersko

brigada potem, ko bo dokončno organizirana iz vseh bataljonov na območju IV. operativne cone predstavljala tako združeno silo, ki doslej še ni vodila akcij proti okupatorju na Štajerskem. Ustanovitev brigade je v vojaškem pogledu prav tako

Spominsko obeležje na Šipku nad Blagovico na mestu ustanovitve Šlandrove brigade

pomembna prelomnica kot pohod II. grupe odredov sredi 1942 na Štajersko, po katerem so se na nekaterih območjih partizanske enote dokončno utrdile. Osnovanje VI. brigade pa je pomembno tudi za širjenje OF, kajti njena aktivnost bo v ljudeh, ki so preplašeni zaradi hudega nasilja, prebudila samozavest in ponos. Tako bo število organizacij OF naraščalo, kar bo spet olajšalo brigadi mobilizacijske, prehranjevalne in druge akcije. Na sovražnikovo nasilje mora brigada odgovoriti z novimi akcijami in iz dneva v dan stopnjevati napore do končne zmage. V imenu štaba VI. brigade je izrazil prepričanje, da bo prva redna vojaška enota na Štajerskem v bojih za osvoboditev domovine dosegla podobne uspehe kot Tomšičeva, Gubčeva, Cankarjeva, Šercerjeva in Gradnikova.

Po govoru je bila še zaprisega. Borci so prisegli pri časti svojega naroda, da se bodo borili proti okupatorju in domačim izdajalcem do končne zmage. Slavnostni del ustanovitve je bil s tem sklenjen. Sledilo je prevzemanje novih dolžnosti po bataljonih in četah, ki se je zavleklo do mraka. Ponoči se je brigada že premaknila na Menino planino, kjer naj bi ustanovitev brigade proslavili z mitingom.⁰ Se nadaljnje taborjenje na Špiku bi bilo nevarno, ker bi takšne sile Nemci lahko hitro odkrili, in nato organizirali hajko. Na Menini planini je sklenil štab brigade počakati na odločitev glavnega štaba NOV in PO Slovenije glede skupnega napada na Zidani most in z njim povezanega odhoda na Dolenjsko.

PRVI POSKUS PREBOJA CEZ SAVO

Štab brigade takoj po njeni ustanovitvi ni mogel načrtovati ofenzivnih akcij, čeprav je imel na voljo največjo enoto, ki je dotlej operirala na Štajerskem. Poglavitni vzrok temu je bilo okrog 400 neoboroženih borcev. Zaradi njih je moral poskrbeti za čim boljše zavarovanje vsakokratnega brigadnega taborišča in veliko število borcev je moral določiti za stražarsko službo in ogledniške patrulje. Z osredotočenjem vseh treh bataljonov in z njihovo številčno okrepitevijo po mobilizaciji pa je postal zelo pereč tudi problem prehrane. Prehranjevalne akcije pa ni bilo primerno izvajati v bližini brigadnega taborišča, da bi ga ne odkrili sovražniku. Za izvedbo rekvizicij v večjih krajih z nemško posadko pa so bile spet potrebne

močnejše enote oboroženih borcev. Tako je že 7. avgusta štab brigade ukazal, naj iz vsakega bataljona določijo po nekaj borcev za večjo prehranjevalno akcijo v Zgornji Savinjski dolini. Dve četi sta nato ponoči izpraznili trgovino v Šmartnem ob Dreti. Na povratku pa sta padli v засedo. Z jurišem so jo borci pregnali. V spopadu je bil en borec ranjen, sovražnik pa je imel menda enega mrtvega in dva ranjena. Po tem ognjenem krstu šlandrovcev in mitingu, za katerega je pripravil program Sergej Vošnjak, je dobil štab brigade povelje glavnega štaba NOV in PO Slovenije, naj mobilizira še nove borce in odide na Dolenjsko. Zato se je 9. avgusta brigada spet vrnila na Šipek. Naslednji dan je v brigadno taborišče prišla patrolja z vznemirljivo vestjo, da so ob cesti Vransko—Kamnik na pomembnih točkah sovražnikove patrolje. Štab brigade je takoj ukazal pripravljenost, proti Tuhinjski dolini pa je poslal več izvidnic. Te so ugotovile, da so patrolje, ki so razmeščene ob cesti, le predhodnica močne nemške kolone, ki se pomika iz Celja, in da morajo poskrbeti za varen prehod čez Tuhinjsko dolino proti Kamniku. Naslednji dan se je nevarnost še povečala, tako da je moral štab brigade ukazati strogo tišino in pripravljenost. Borci so lahko opazovali, kako se s Trojan proti Domžalam premikajo transporti nemške pehote, topništva in tudi tanki. Tudi 11. avgusta so se še vedno pomikale nemške kolone po Tuhinjski dolini. Štab brigade, ki je upal, da bo lahko brigada že 10. avgusta prišla do Save, jo je moral umakniti z nevarnega območja Šipka znova na Menino planino.

12. avgusta zvečer se je brigada premaknila. Ustavila se je v Lazah v Tuhinjski dolini. Tu so borci v sodelovanju s terenskimi političnimi delavci izvedli v dobro založeni trgovini rekvizicijo. Živil in blaga so zaplenili toliko, da ga niso mogli odnesti. Zato so ga nekaj naložili na voz in odpeljali do Češnjic, od tu pa so ga nato znosili na Menino planino. V Lazah so šlandrovci likvidirali tudi domačega izdajalca, pri katerem so našli veliko živil, blaga in obutev ter tudi orožje. S to akcijo je brigada za nekaj časa rešila problem prehrane.¹⁰

Med bivanjem na Šipku je štab brigade določil okrog 35 borcev v terensko četo in ji postavil za komandirja Pavla Lekana-Kučarja, za političnega komisarja pa Mirka Podbevška-Lada. Terenska četa, ki jo je štab IV. operativne cone kasneje imenoval tudi Kamniška četa, je dobila nalogo, da na območju med Tuhinjsko in Moravško dolino skrbi predvsem za mobi-

lizacijo, zbira nemške dezertarje, ki so bili pripravljeni stopiti v NOV, ščiti politične delavce ter izvaja manjše sabotažne, propagandne in prehranjevalne akcije. V četo je bilo vključenih tudi nekaj borcev, ki niso bili sposobni za pohod na Dolenjsko. Terenska četa se je s Šipka napotila proti Vrhu na zlatopoljskem območju in si uredila v bližnjem gozdiču taborišče. Od tu je hodila na akcije patrolja pod vodstvom Slavka Grilja-Brdavsca, ki je izvedla več manjših akcij v Mengšu in v Radomljah.¹¹

Prihod velikih nemških sil na domžalsko območje je torej onemogočil brigadi takojšnjo izpolnitev povelja glavnega štaba NOV in PO Slovenije. Najvišji nemški funkcionarji so se namreč dobro zavedali vseh številnih posledic morebitne italijanske kapitulacije, za katero je bilo strmoglavljenje Mussolinija precej jasna napoved. Slovensko ozemlje, ki so ga imeli zasedeni Italijani, je bilo za nemško vojsko izredno strateško pomembno, zlasti pa železnici Ljubljana—Trst in Podbrdo—Gorica, po katerih bi nemški okupator vozil svojo vojsko na bojišča proti Angloameričanom v južni Italiji po morebitnem anglo-ameriškem izkrcanju. Hitler in njegovi najožji sodelavci so zato že 26. julija razpravljali tudi o zasedbi nekaterih mest na italijanskem okupiranem ozemlju, kot so Ljubljana, Reka, Trst in Trbiž ter izrazili zaskrbljenost, da bi ne dobili partizani v roke italijanskega orožja. Višji vodja SS in policije v XVIII. vojnem okrožju grupenfirer SS in generallajtnant policije Erwin Rösener je dobil nalogo, da se dogovori s komandantom italijanskega XI. armadnega zbora generalom Gastonejem Gambaro glede zavarovanja nemško-italijanske meje. Nemško vrhovno vojaško poveljstvo pa je že 3 dni po padcu Mussolinija izdelalo načrt »Achse« za primer zloma italijanske vojske, v katerem je določilo enote, ki bi morale zasesti italijansko ozemlje, zagotoviti obrambo obrežja in vzdrževati red v zaledju, pripraviti vse za pritegnitev italijanskih enot, ki bi se bile pripravljene boriti proti Angloameričanom ter za razorožitev in internacijo drugih italijanskih enot. V okviru tega načrta je nemško vrhovno poveljstvo ukazalo, naj se od 4. avgusta dalje na Gorenjsko premesti z Danske 71. pehotna divizija pod poveljstvom generalmajorja Raapkeja. V noči na 8. avgust so se pripeljali na Gorenjsko prvi trije bataljoni te divizije. Razmestili so jih na mejne prehode, enega tudi na Črnuče, do 12. avgusta pa so bile vse enote 71. pehotne di-

vizije že zbrane na območju Podklošter, Št. Vid nad Ljubljano in Domžale. Nekaj dni za tem pa so v Domžale premestili še 138. rezervni planinski polk iz Maribora in četo 148. bataljona tankovskih lovcev iz Celja ter korpusno podoficirsko šolo iz Admonta.¹² Vse te enote so bile pripravljene, da takoj vkorakajo v Ljubljansko pokrajino in v Slovensko Primorje. Ti podatki pričajo, da se je nemško vrhovno vojaško poveljstvo dobro pripravilo na kapitulacijo Italije in da je tudi dobro ocenilo, kaj nameravajo partizanske enote. Poudariti moramo, da so bile tedaj prvič na domžalskem območju operativne enote nemške vojske. Njihovo prisotnost pa so lahko izrabili za velike zasledovalne akcije proti Šlandrovi brigadi in ji tako otežili izvedbo njene naloge glede odhoda na Dolenjsko. Svojo prisotnost na kamniškem območju je izdala z mobilizacijskimi akcijami. Nemški funkcionarji so lahko tudi predvideli, da bi imela brigada zaradi velikega števila novih borcev težave pri premikih in bi bila zato ugodna priložnost, da ji prizadenejo hude udarce.

Štab Šlandrove brigade se je zavedal, da bo položaj iz dneva v dan kritičnejši. Zato je takoj po prihodu na Menino planino sklenil, da bo brigada zvečer izvedla pohod čez Tuhinjsko dolino in čez cesto Domžale—Trojane na Moravško. 14. avgusta zjutraj se je Savinjski bataljon utaboril pri Sv. Mohorju, Zasavski na Limbarski gori, Kamniški pa v Negastrnu. Po prihodu na Moravško je štab brigade dobil več obvestil, da Nemci pripravljajo hajko. Zaradi teh poročil je še pospešil priprave za odhod čez Savo. Zvečer so odšli trije bataljoni na območje Murovice in Ciclja, od koder so 16. avgusta nameravali oditi k Savi in jo prebresti. Toda obveščevalci so ugotovili, da je Sava tako zastražena, da bi bil vsak prehod čeznjo pri Senožetih nemogoč. Štab se je zato odločil za premik brigade na Sv. Goro, od koder bi se poskušala prebiti čez Savo v bližini Litije. V jutranjem svitu 17. avgusta so se po celonočnem pohodu vsi trije bataljoni utaborili na obronkih Sv. Gore. Utrujeni borci so plegli in zaspali. Manjšo patroljo je dežurni brigade poslal po vodo, da bi kuharji lahko pripravili zajtrk. Komaj nekaj sto metrov južno od zaselka Sv. Gora, v bližini taborišča, je namreč izviral studenec. Ko je patrolja prišla do njega, jo je nemška zaseda obsula z močnim ognjem. En borec je padel, dva pa sta bila ranjena. Nenadno streljanje je prebudilo tudi borce v taborišču. Takoj so zavzeli

položaje in vse dopoldne čakali sovražnika. Toda Nemcev ni bilo.

Sredi dneva se je položajem približala skupina civilistov. Borci so jih legitimirali in med njimi odkrili tudi vohuna. Raztrganci v Ponovičah so zaman čakali na njegovo poročilo o brigadi. Popoldne so nato borci odšli h koči na Sv. Gori. Štab brigade je pravilno domneval, da nemške enote tega dne zato niso napadle brigade, da bi poprej sklenile okrog nje trden obroč. Zadrževanje brigade ob Savi je tudi jasno razkrilo njen načrt o preboju na Dolenjsko. V štab brigade so prihajale vedno nove vesti o dovažanju nemških enot v Zasavje. Nemci so pripeljali svoje sile tudi v Moravško dolino in v Črni graben.¹³ Z Vač je prišlo poročilo o prihodu 92 kamionov nemške policije in vojaštva. Nemci so zastražili Savo od Senožet do Zagorja, na severu so zasedli položaje ob cesti Trojane—Domžale, na vzhodu območje med Zagorjem in Trojanami, na zahodu Moravško dolino. Ko je bil obroč trdno sklenjen, je nemško poveljstvo lahko začelo s česanjem tega območja, za katero je imelo na voljo toliko sil, da si je lahko zastavilo za končni cilj uničenje brigade.

Vsega tega se je brigadni štab dobro zavedal, vendar pred večerom ni mogel začeti z manevrom iz obokljenega območja proti severu. Ob pol devetih zvečer pa se je dolga brigadna kolna začela pomikati proti dolini. V predhodnici je bila četa

II. bataljona. Mučno negotovost so pri Vidergi pretrgali streli. Nemška zaseda je z mitraljezi, trombloni in bombami skušala zadržati predhodnico, z raketami pa klicala okrepitev. Predhodnica je z jurišem uspela potisniti Nemce do ceste Medija—Moravče pri Mlinšah, nadaljnji poskusi šlandrovcev, da zasedo razbijejo, pa niso uspeli. Zato se je komandant Jan-ko Sekirnik-Simon odločil za spreten manever. Glavnini brigade je ukazal, naj se umakne do vasi Log, od tu pa jo je povedel spet k cesti. Vrzal med Mlinšami in Kandršami je bila verjetno ena zelo redkih, če ne edina v nemškem obroču. Od tu so nemške enote odšle proti Mlinšam, ker so pričakovale, da se bo tu poskušala prebiti cela brigada, tamkajšnja nemška zaseda pa se ji ne bi mogla dalj časa sama upirati. Čez cesto je šel najprej Savinjski bataljon, za njim pa Kamniški bataljon. Ko je bila ob cesti njegova zaščitnica, četa pod poveljstvom Mirka Jermana, so začeli obstreljevati brigadno kolono najprej Nemci iz Mlinš, nato pa sta pripeljala še dva ka-

miona policije z Vač. Ti so zaščitniki onemogočili, da bi se prebila za glavnino. Nato so je začel hud spopad med šlandrovci in policisti. Zlasti veliko izgub jim je prizadejal mitraljezec Anton Smolnikar-Srnjak. Sele po hudih izgubah, padlo je po partizanskih virih 28 policistov, je šlandrovcem uspelo izsiliti za kratek čas prehod čez cesto. Prebila se je 2. četa Kamniškega bataljona in del borcev Zasavskega bataljona. Borci so pohiteli za glavnino brigadne kolone, ki se je ustavila, da bi nekoliko počivala v Tlačnici. Tu so ugotavljali, koliko se jih je prebilo. Manjkala je večina borcev 1. in 3. čete Zasavskega bataljona ter nekaj borcev 3. čete Kamniškega bataljona. Ker tej skupini preboj pri Mlinšah ni uspel, se je umaknila na zahodni greben Sv. Gore. Še to noč je poskusila z novim prebojem, najprej pri Razpotju, nato še na cesti med Vačami in Hotičem. Oba poskusa pa sta bila zaman. Pri skupini, ki je bila obkoljena, sta bila tudi dva člana brigadnega štaba Franc Poglajen-Kranjc in Josip Berkopec-Mišelj ter komandant in politični komisar Zasavskega bataljona Peter Kos-Petruška in Jože Babič-Vojteh. Komandant Janko Sekirnik-Simon in politični komisar Mitja Ribičič-Ciril sta po posvetu s komandantom obeh bataljonov v Tlačnici ukazala, naj se Savinjski bataljon prebije s Sv. Gore na Šipek. Kamniški na Svinjski hrib, del Zasavskega bataljona z brigadnim štabom pa naj bi na območju Limbarske gore počakal borce, ki se bodo prebili iz obroča. Zjutraj se je Savinjski bataljon utaboril pri Sv. Mohorju, Kamniški na Parku,¹⁴ del Zasavskega bataljona pa na Limbarski gori. Borci, ki se jim je uspelo prebiti, so nato ves dan počivali na svojih položajih, ne da bi jih sovražnik vznemirjal. Tu in tam so nemške patrulje izstrelile kakšen rafal, do spopadov pa ni prišlo. S streljanjem so se izdale, da skušajo brigado odkriti.

Povsem drugačen pa je bil 18. avgusta položaj z glavnino Zasavskega bataljona na svetogorskem okolišu. Nemške enote so stisnile obroč in že zgodaj zjutraj so jo napadle blizu Krhličja, nato pod Cirkušami in pod Zahribom. Borci so nenehno manevrirali in iskali šibke točke v sovražnikovem obroču. Izredno hudi boji so trajali ves dan. Posebno na južni strani Sv. Gore je organiziral sovražnik napad za napadom. Šele po celodnevnih bojih je šlandrovcem uspel preboj proti Roviščam, kjer so ostali naslednji dan, zvečer 19. avgusta pa so mimo Tlačnice prišli v Dobravo pri Moravčah, kjer je taboril drugi

del Zasavskega bataljona. V teh bojih so imeli tri mrtve, med njimi je bil tudi namestnik komandanta bataljona Lovrenc Tič-Matjaž. Deset pogrešanih borcev pa so Nemci ujeli. Večina med njimi je bila na novo mobilizirana in še brez orožja. Posebej se je prebijala še manjša skupina borcev z brigadnim intendantom Lipahom, ki ni imela žrtev. Z boji na svetogorskem območju pa je bila končana šele prva etapa velike nemške akcije, ki zaenkrat Nemcem ni dala pričakovanih uspehov. Šlandrova brigada je tako uspešno prestala svoj veliki ognjeni krst, pri čemer moramo posebej poudariti, da je štab brigade svoje enote spretno vodil, posebno veliko manevrsko sposobnost pa je pokazala glavnina Zasavskega bataljona, ki se je zares spretno izvila iz obroča, ki ga ji je pripravilo po partizanski oceni okrog 4000 nemških policistov, orožnikov, vojakov in vermanov.¹⁵

HUDE IZGUBE SAVINJSKEGA BATALJONA

Vsi podatki, ki so jih zbrale brigadne patrulje in obveščevalci o premikih nemških enot, so kazali, da se bo hajka nadaljevala zlasti v Moravški dolini. Kljub temu je štab brigade z delom Zasavskega bataljona sklenil počakati glavnino enote, da bi ji po preboju s Sv. Gore pomagal, in jo nato povedel iz območja hajke. Zaradi velike nevarnosti pa se je 18. avgusta premaknil z Limbarske gore v gozdček pri Dobravi ob cesti Moravče—Lukovica. Zaradi nenehnega nemškega patroljiranja je vlada v taborišču popolna tišina. Tudi kuhati niso smeli in tako so bili borci ves dan lačni. Kamniški in Savinjski bataljon naj bi se v noči na 19. avgust premaknila v hribe nad Črnim grabnom. Borci Kamniškega bataljona so brez težav zvečer prečkali cesto Domžale—Celje in se 19. avgusta zjutraj utaborili na Svinjskem hribu. Savinjski bataljon pa se je v tej noči premaknil na Cicelj in se znova vrnil k Sv. Mohorju.¹⁶ V štabu brigade so bili presenečeni, ko so ugotovili, da se Savinjski bataljon še ni premaknil na Šipek. Zato je dopoldne odšel k Sv. Mohorju namestnik komandanta XV. divizije Alojz Kolman-Marok z nalogo, da 19. avgusta zvečer povede Savinjski bataljon iz nemškega obroča čez Crni graben. Okrog opoldne pa je neka nemška patrolja odkrila taborišče pri Sv. Mohorju in ga obstreljevala s trombloni. Savinjski bataljon

se na Sv. Mohorju ne bi mogel dalj časa uspešno braniti, zato je štab po posvetu s Kolmanom izdal povelje za premik na Murovico, od koder bi se zvečer vrnil k cesti Domžale—Celje, in se čeznjo prebil. Zaradi nenehnih premikov nemških enot po cestah je bil prehod sredi dneva zelo težaven. Pri Zalogu je Savinjski bataljon prečkal cesto Domžale—Moravče in se nato povzpел na Murovico. Tudi novo taborišče je neka nemška patrolja kmalu izsledila. Napadla je stražarje, med katerimi sta dva padla, nato pa se je hitro umaknila. Štab bataljona je takoj nato poslal patroljo proti Ciclju, ki je ugotovila, da je tudi na njem že nemška zaseda.

Zvečer je bataljon odšel proti Zalogu, da bi izpolnil povelje štaba brigade o preboju čez Crni graben. Na ozki poti pod Sv. Trojico pa je nemška zaseda nenadoma obsula bataljon z močnim mitralješkim ognjem. Zaseda je z raketami opozorila sosednje enote in klicala okrepitev. Zaradi raket je bilo popolnoma svetlo. Nemci so obstreljevali bataljon z minometi. Štab bataljona je zato takoj ukazal umik. Predhodnica je prevzela vlogo zaščitnice in bataljonska kolona se je obrnila proti sedlu med Murovico in Cicljem, od koder je nameravala oditi proti Vrhpolju, da bi se tu poskušala prebiti čez cesto. Na pohodu pa so novinci pretrgali zvezo in bataljon se je razdelil na dva dela. Prvi polbataljon, ki je štel 72 borcev, med njimi so bili vsi iz 3. čete s komandirjem Francem Avbljem-Lojkom, vodil pa ga je Alojz Kolman-Marok, se je ustavil na sedlu med Murovico in Cicljem le h kratkemu počitku. Namestnik komandanta XV. divizije Kolman je ugotovil, da je najbolje, če se s svojo skupino napoti proti Savi, in se nato poskuša prebiti čez nemško-italijansko mejo. Zato se je ta polbataljon napotil proti Veliki vasi. Ko je prišla predhodnica do Velike vasi, je naenkrat zaslišala korake. Borci so naglo skočili v zaklone. Kmalu pa so s prepoznavnimi znaki ugotovili, da so srečali partizanska kurirja. Povedala sta, da prihajata z Dolenjske in da ob Savi ni večjih nemških sil. Čeprav je bila že tri ura zjutraj, se je Alojz Kolman odločil, da zaradi ugodnega položaja vsa skupina takoj prebrede Savo. Da ne bi izgubljali časa pri iskanju poti za prehod pri Senozetih, so vzeli v Veliki vasi vodiča, ki jih je nato hitro in varno pripeljal do Save. 2e se je začelo daniti, ko so se šlandrovci v treh vrstah pognali v deročo Savo. Kljub temu, da so se med seboj držali, so le s težavo kljubovali valovom.

Skrajnje naporno so se šlandrovci povzpeli na desni breg Save, kjer jih je čakala nova ovira — železniška proga. Prav tedaj pa je prisopihal vlak in ugodno priložnost so borci hoteli izkoristiti, da premagajo še to oviro. Ko so se prvi borci že približali progi, jih je nenadoma zaustavil nemški klic, naj obstanejo. Toda borcem ni bilo mar nemškega poziva, in so se naglo pognali čez progo v varno zavetje. Kaže, da je bila nemška zaseda zelo šibka, in zato ni poskušala zaustaviti kolone z ognjem. Borci so se utrujeni in premočeni do kože naglo povzpeli v gozd nad Jevnico, od koder so zaskrbljeni spremljali streljanje onkrat Save na območju Murovice, kjer je bil obkoljen drugi del Savinjskega bataljona.

Drugi polbataljon, pri katerem sta bila tudi komandant Alojz Pacek-Platin in politični komisar Dušan Rebolj-Bor, se je medtem napotil proti Javoršici, kjer je padel v nemško zasedo, ki ga je po hudem spopadu prisilila k umiku. Tudi patrolja štirih borcev, ki jo je štab bataljona poslal proti glavni cesti Domžale—Moravče, je naletela na nemške zasede. Na cesti so bile avtoblinde, ki so z reflektorji razsvetljevale vso okolico. Nemci so patroljo razbili. Štab bataljona je lahko ugotovil le, da so Nemci obroč na Moravškem tesno sklenili in da preboj proti Šipku ni mogoč. Zato je izdal povelje, da se polbataljon premakne proti Murovici. Zjutraj so borci zavzeli položaje in uspešno odbili prvi nemški juriš. Celo mitraljez in dve puški so zaplenili. Drugemu in tretjemu jurišu so že težje kljubovali, pri četrtem jurišu popoldne pa so morali zapustiti položaje na Murovici in se po hudi strmini umakniti proti Vrhu. Borcem je primanjkovalo municije, velike težave pa so bile tudi z neoboroženimi novinci, ki so začeli iskati zavetja v drevesih in gostem grmovju, kjer so jih Nemci večino odkrili in nekaj tudi ustrelili. Do mraka so se skupine borcev umikale proti cesti Dolsko—Litija, ob kateri so ji Nemci pripravili zaporo. Kljub temu se je skupina borcev na čelu s komandantom Alojzom Packom-Platinom prebila čez cesto v grmovje ob Savi. Nekaj borcev jo je celo poskušalo preplavati, a so jih pokosili nemški mitralješki rafali. Zaradi teme Nemci obrežja Save niso prečesali, le s ceste so ga močno obstreljevali, nato pa so se odpeljali v svoje postojanke. Tako se je rešila skupina borcev, med njimi komandant Pacek, ki je šel nato proti Murovici, kjer je našel še nekaj borcev. Skupaj je iz drugega polbataljona zbral okrog 15 borcev, trije

ali štirje posamezniki pa niso našli *zveze* s štabom in so se vrnili v Savinjsko dolino, vsi drugi pa so padli ali pa so jih Nemci ujeli. Omenimo naj še, da se je že popoldne skušala prebiti čez Savo skupina devetih borcev, a uspela sta le dva, drugi pa so padli pod nemškimi streli. Na desnem bregu Save ju je sprejel Sergej Vošnjak, ki ga je poslal Alojz Kolman-Ma-rok. Predvideval je namreč, da se bodo tudi drugi borci Sa-vinjskega bataljona poskušali prebiti čez Savo in je zato dal Vošnjaku nalogo, da jih pripelje v taborišče nad Jevnico. Po pričevanju bolničarja Savinjskega bataljona Ivana Vese-liča-Zana je v hajki na Murovici padlo 17 borcev, 37 pa so jih Nemci ujeli, med njimi pet ranjenih!

Zasavski bataljon je bil ves ta čas na Dobravski gmajni. Nemci so nenehno patuljirali po Limbarski gori in okoliških hribih ter bi bil vsak premik lahko usoden. Niso se seveda nadejali, da bi bil lahko bataljon tako blizu ceste. Tvegali so veliko, toda vse se je srečno izteklo. Zelo malo pa je manj-kalo, da jih ne bi sovražnik odkril. Nemška kolona je namreč šla v neposredni bližini taborišča. Tudi s topovi in minometi so Nemci streljali v bližino taborišča. Hude lakote so jih rešili okoliški domačini, ki so prinesli kruha. Zjutraj se je bataljon premaknil čez cesto na območje Pristave in Hrastnika. Ko je šel opoldne eden od borcev po vodo, je zagledal nemškega vo-huna. Zato se je Zasavski bataljon s štabom brigade premaknil v novo taborišče na Golčaj. Od tu so se 22. avgusta opolnoči premaknili nazaj na Dobravsko gmajno. Tu se jim je pri-družila skupina borcev Savinjskega bataljona, ki se je prebila iz obroča na Murovici. V gozdu pri Dobravi sta se nato Zasav-ski bataljon in skupina borcev Savinjskega bataljona priprav-ljala na preboj čez Savo. Kamniški bataljon pa je bil ves ta čas zunaj nemškega obroča na Svinjskem hribu.

V veliki akciji od 20. do 21. avgusta na območju Muro-vice in Ciclja so sodelovale naslednje nemške enote: 19. poli-cijski polk SS s sedmimi četami, policijska četa gorskih lovcev Alpenland, policijska četa za posebno uporabo Alpenland, 2. četa policijskega stražarskega bataljona Wiesbaden, 2. in 3. orožniška motorizirana četa Alpenland, žandarmerija in vojaške enote. Po teh, »delno skrajno ogorčenih in upornih spopadih« so Nemci našli na bojišču 38 padlih borcev, 40 pa so jih ujeli. Po njihovem mnenju je bilo žrtev še več, ker jih je nekaj utionilo v Savi, ko so jo skušali prebresti. V bojih so par-

tizanom zaplenili lahko strojnico, puške, strelivo, ročne bombe, nahrbtnike itd. Poveljnik redarstvene policije Alpenland je v svojem poročilu navedel, da sta bila lažje ranjena dva žandarmerijska stražmojstra, medtem ko o izgubah drugih enot ne poroča.¹⁷ Omenimo naj še, da so navedene enote verjetno sodelovale tudi v veliki akciji na Sv. Gori proti delu Zasavskega bataljona.

Z uspehom velike akcije na svetogorskem in moravškem območju Nemci niso mogli biti zadovoljni. Kljub veliki številčni premoči jim ni uspelo uničiti Šlandrove brigade. Uspeli pa so prizadejati Savinjskemu bataljonu hude izgube. Tudi temu udarcu bi se lahko izognili, če bi se prebil čez Črni graben isti dan kot Kamniški bataljon. Poudariti moramo, da bi se tudi Savinjski bataljon lažje izvil iz obroča, če bi ne imel težav z neoboroženimi in neizkušenimi novinci. Tudi žrtev je bilo največ med njimi.

Po veliki akciji proti Šlandrovi brigadi so se vojaške enote na domžalskem območju začele pripravljati za odhod v Ljubljansko pokrajino. Napad Tomšičeve brigade na nemški vojaški transport 23. avgusta zvečer je nemško vrhovno poveljstvo izrabilo za povod, da je ukazalo zasesti objekte ob železnici. 26. avgusta opoldne so iz Domžal, s Črnuč in iz Št. Vida nad Ljubljano odšli trije bataljoni 211. grenadirskega polka in en divizion 171. topniškega polka, oba iz 71. divizije ter polk planinskih lovcev Admont proti Ljubljani in Rakeku. Za tem sta odšla v Ljubljansko pokrajino tudi 138. rezervni polk planinskih lovcev in 48. bataljon tankovskih lovcev.¹⁸

PREBOJ BRIGADE NA DOLENJSKO

Zatišje po komaj končani veliki nemški akciji je štab brigade poskušal izkoristiti za čim prejšnjo izpolnitev povelja glavnega štaba NOV in PO Slovenije o preboju na Dolenjsko. Omenili smo že, da se je že ob spopadu na Murovici uspela prebiti poldruga četa Savinjskega bataljona pod poveljstvom Alojza Kolmana-Maroka. Ti borci pa so ves dan po preboju počivali. Popoldne je izvidnica odkrila sovražnikovo patroljo. Borci so zavzeli položaje, toda do spopada ni prišlo. Dne 20. avgusta zvečer so v koloni z velikim razmakom odšli preko Stange in nemško-italijanske meje na Dolenjsko. Po celonoč-

nem pohodu so se ustavili v bližini Sv. Križa pri Litiji. Od tu so nadaljevali pot mimo Primskovega, kjer so jih opazili belogardisti in jih začeli obstreljevati. Borci so se morali umakniti v gozd, od tu pa so odšli v smeri Tihaboj in Mirna. V Trebelnem, okoli katerega je bilo tedaj osvobojeno ozemlje, so prišli v IV. SNOUB Matije Gubca. Štab XV. divizije pa je nato ukazal, naj iz šlandrovcev osnujejo nov bataljon. 25. avgusta so iz 28 oboroženih borcev Savinjskega bataljona in iz po enega voda iz vsakega dotedanjih treh bataljonov Gubčeve brigade osnovali IV. bataljon. Štab brigade je nato v vsakega od štirih bataljonov enakomerno razvrstil avtomatsko orožje. Vsakemu bataljonu so dodelili po pet do šest neoboroženih šlandrovcev, tako, da so šteli po 135 borcev. Od šlandrovcev je bil dotedanji komandir 3. čete Savinjskega bataljona Franc Avbelj-Lojko imenovan za namestnika komandanta III. bataljona Gubčeve brigade.¹⁹

Prav na dan, ko so borce Savinjskega bataljona vključili v Gubčevo brigado, je štab Šlandrove brigade dobil ugodna poročila o možnostih prehoda čez Savo. Zato se je odločil, da odhod brigade na Dolenjsko pospeši. Komandant Janko Sekirnik-Simon in namestnik političnega komisarja Josip Berkopec-Mišelj sta se napotila čez Crni graben v taborišče Kamniškega bataljona, da ga pripeljeta na Dolenjsko. V taborišču na Dobravi je bilo tedaj 246 borcev, največ iz Zasavskega bataljona. Organizacijo prehoda te skupine šlandrovcev so prevzeli načelnik štaba Franc Poglajen-Kranjc, politični komisar Mitja Ribičič-Ciril ter sekretar pokrajinskega komiteja KPS za Štajersko Peter Stante-Skala ter njegov član Sergej Kraigher, ki so se odločili, da odidejo borci na pot že 25. avgusta zvečer.

O mraku je bil zaukazan zbor, na katerem je načelnik štaba Poglajen obrazložil namen pohoda na Dolenjsko in opozoril borce na strogo disciplino. Ob pol devetih zvečer so šlandrovci odšli na pot. S pospešenim maršom so hitro dosegli levi breg Save. Opaziti ni bilo nič sumljivega in v popolni tišini so bredli Savo. Neki borec, ki je bil po postavi majhen, je kriknil, ko ga je začelo spodnašati. Nekaj se jih je zato vrnilo na levi breg. Toda ko so se prepričali, da ni nobene sovražnikove nevarnosti, so tudi oni prebredli Savo. Le nekaj posameznikov je pobegnilo, a so se kasneje vrnili v svoje enote. Kmalu po polnoči so bili borci na desnem bregu Save, nato so prekoračili še železniško progo in se napotili proti Jančam. Na srečo je to

noč hudo deževalo, grmelo in se bliskalo, tako da nemške patrulje ob meji niso bile na obhodu. Borci so dobili dobrega vodiča, ki jih je ob šestih zjutraj pripeljal do odprtine v žični ograji na nemško-italijanski meji, kjer so bile odstranjene že tudi mine. Tako so lahko prišli brez zastoja čez mejo v Pristavo. Vaščani so se jih najprej ustrašili, ker so mislili, da so belogardisti, nato pa so jih prijazno sprejeli. Tu so zvedeli, da gredo po isti poti, kjer je šla nekaj dni prej Marokova skupina. Ves dan so počivali, zvečer pa so nadaljevali pot proti Primskovemu. V njegovi bližini so počivali, 27. avgusta pa so čez Moravče odšli k Sv. Križu, kjer so se nastanili v šoli, v prosvetnem domu in v zgradbi občine. Pri Sv. Križu in v sosednji vasi je štabu uspelo dobiti nekaj voz, na katere so naložili težke nahrbtnike, nekaj časa pa so se tudi sami peljali proti Mirni. Med potjo so se srečali s patruljo Gubčeve brigade. Ponoči so se ustavili v Mirni, ob pol petih zjutraj pa so nadaljevali pot proti Trebelnemu. Kmalu so srečali bataljon Cankarjeve brigade, v Trebelnem pa je bil štab XV. divizije. Potem ko so se javili funkcionarji v štabu XV. divizije, so šlandrovci odšli v Češnjice, kjer so ostali tri dni in počivali.²⁰ Tako je 28. avgusta že druga velika skupina šlandrovcev izpolnila svojo nalogo.

V tistih dneh sta bili Gubčeva in Cankarjeva brigada zelo aktivni pri rušenju prometnih zvez. Načelnik štaba Slandrove brigade Franc Poglajen-Kranjc ter njen politični komisar Mitja Ribičič-Ciril sta se z nekaj funkcionarji 29. avgusta popoldne napotila v štab Gubčeve in Cankarjeve brigade v Trebelno, da bi se seznanila z aktivnostjo teh dveh brigad, s trenutnim položajem na novem operativnem območju šlandrovcev in z njunimi bojnimi izkušnjami, kajti taktika štajerskih enot se je precej razlikovala od taktike dolenjskih brigad. Naslednji dan zjutraj pa sta odšla v štab XV. divizije na razgovore o preosnovanju Slandrove brigade in o njenih novih nalogah. Medtem ko je štab XV. divizije prvo manjšo skupino šlandrovcev vključil v Gubčevo brigado, je za drugo skupino odločil, da ostane jedro Slandrove brigade v sestavu XV. divizije. Glede na to, da so kmalu pričakovali še prihod Kamniškega bataljona in za njim še borcev Koroškega, Pohorskega in Kozjanskega bataljona, so na posvetu sklenili, da iz šlandrovcev, ki so se utaborili v Češnjicah, osnujejo dva bataljona, iz drugih enot, ki bodo še prišle na Dolenjsko, pa naj štab Slandrove brigade

ustanovi tretji in četrti bataljon. Foglajen in Ribičič sta se takoj po vrnitvi v Češnjice lotila razvrščanja borcev v dva bataljona in določanja njunih štabov. V prvi bataljon je prišlo 137 borcev, v drugega 138, predvideno pa je bilo, da jima bosta Gubčeva in Cankarjeva brigada poslali nekaj borcev za okrepitev.

Dne 30. avgusta ob 18. uri je dežurni sklical zbor šlandrovcev, na katerem jih je štab seznanil s preosnovanjem brigade. Jedro preosnovane brigade je torej postal Zasavski bataljon, nekaj pa jih je bilo tudi iz Savinjskega bataljona. Nato sta prijezdila na zborna mesto komandant XV. divizije Rajko Tanaskovič in njen politični komisar Jože Borštnar. Potem ko je Franc Poglajen-Kranjc raportiral komandantu XV. divizije, je ta spregovoril borcem o političnem položaju. Zboru je sledil sestanek bataljonskih štabov z brigadnimi in divizijskimi funkcionarji. Ob pol enajstih zvečer je dobila brigada povelje, naj odide na položaje Nova gora, Trška gora, Štatenberk.²¹ Tako je 30. avgusta zaenkrat še okrnjena Šlandrova brigada dobila prvo nalogo v sestavu XV. divizije in začela s svojo aktivnostjo na novem operativnem območju.

Okrepljeni Zasavski bataljon je torej brez večjih težav prišel na Dolenjsko. Resda je imel srečo z vremenom v noči, ko je moral premagati največje ovire, toda pglavitni vzrok, da je uspel brez strela izvesti svojo nalogo, je bil odhod nemške policije in vojske iz Zasavja na novo hajko, ki jo je 24. avgusta ukazal poveljnik redarstvene policije Alpenland generalmajor Karl Brenner. Omenili pa smo že, da so se nekatere vojaške enote pripravljale za odhod v Ljubljansko pokrajino. Generalmajor Brenner je v svojem akcijskem povelju ugotovil, da se je 17. avgusta zadrževala na Sv. Gori zelo močna banda, ki se ji je uspelo izogniti nemški obkolitvi s prebojem proti severu. Nato se je razcepila na več skupin. Močna partizanska skupina (Savinjski bataljon), ki se je umikala čez Kolovrat, čez Limbarsko goro, čez Sv. Mohorja na Murovico in Cicelj je bila skoraj v celoti uničena v akciji od 20. do 21. avgusta. Brenner je domneval, da se najštevilnejši del »bande« zadržuje na zahodnih obronkih Menine planine, na Slevcu—Kostanj ski planini in na Ercnovcu (kota 919). Do tega sklepa je prišel po plenitvah na tem območju. Patrulje Kamniškega bataljona in terenske čete so namreč hodile na ekonomske akcije v Tuhinjsko dolino in proti Menini planini. S tem, ker so hodile na akcije v oddaljene kraje, so lepo prikrile svoje taborišče na

zlatopoljskem območju. V povelju je Brenner natančno označil nekaj mest na omenjenem območju, kjer partizani najbolj pogosto taborijo: na področju Velike stene (kota 1282), 500 m vzhodno od Javorščaka (kota 1344), približno 500 m zahodno od kote 1057, na več mestih na prostoru 800 m od kote 1070 na Kostanjski planini ter na Ercnovcu. Ti podatki pričajo, da so imeli Nemci dobro vohunsko službo in da so vsa poročila o partizanski aktivnosti in taboriščih skrbno analizirali za organiziranje hajk.

V osvetlitev temeljitosti in dobre pripravljenosti hajk proti Slandrovi brigadi v drugi polovici avgusta 1943 naj navedemo, kako si je Brenner zamislil potek akcije 25. avgusta. Zanj je zbral mimo enot, ki so bile v kamniškem okrožju, še enote z območja orožniškega glavarstva v Celju in Kranju. Poglavitno nalogo pri obkoljevanju je naložil enotam policije SS. Prvi bataljon 19. policijskega polka SS je imel nalogo, da prodira iz Gornjega grada in z Vranskega na črto kota 1135 (1,5 km severovzhodno od Zg. Tuhinja)—Velike stene (kota 1282)—južni obronek Javorščaka (kota 1168)—Ostri vrh (kota 1200). Na tej koti bi moral poiskati stik z II. bataljonom in policijsko četo za posebno uporabo Alpenland, ki se bi s Črničva napotila na linijo Ostri vrh, vzdolž poti zahodno proti Beli peči do odcepa proti Osredku. Tudi III. bataljon je imel izhodiščni položaj na Črničvu, od tu pa je moral s 3. motorizirano orožniško rezervno četo Alpenland do potoka Snovik in se ob njem tako razvrstiti, da bi imel na severu zvezo z II. bataljonom, na jugu pa do kote 487 pod Snovikom. Tako je bil obroč s severovzhoda in z zahoda sklenjen. Orožniško glavarstvo v Kranju pa je imelo nalogo, da s svojimi enotami in z 921. bataljonom deželnih strelcev zasede tuhinjsko cesto od Cirkuš do Potoka ter z lovskimi odredi nadzoruje odprto krilo obroča od Potoka proti Snoviku oziroma čez Polico do kote 870. Ob devetih so morale enote začeti samostojno stiskati obroč. Brenner je še predvidel, da bo štabna četa pripeljala v Šmartno pri Tuhinju, od koder bi štab tudi vodil celotno akcijo, reflektorje. Na komandnem mestu je imel v rezervi četo policijskih lovcev Alpenland in vod težkih minometov II. bataljona policijskega polka SS. Brenner je še ukazal, da se mora moštvo za tri dni oskrbeti s hrano. Enote so imele tudi nalogo, vse kraje, zaselke in posamezne kmetije natančno preiskati, osebe pa, ki ne bi imele legitimacij, aretirati. Ta velika akcija na območju

Ercnovca in Slevca se je končala brez najmanjšega nemškega uspeha. Ker angažirane enote ves dan niso prišle v stik s partizani in so brez odpora prečesale določeno območje, je Brenner že isti dan akcijo končal.²² Ta primer kaže, kolikšno sposobnost je moral pokazati del Zasavskega bataljona pri preboju s svetogorskega območja in s kakšnimi težavami se je moral spopasti Savinjski bataljon v bojih na Murovici.

Kamniški bataljon je bil ta dan še vedno na Svinjskem hribu. Po prihodu komandanta Sekirnika in namestnika političnega komisarja Berkopca se je začel pripravljati za odhod na Dolenjsko. 27. avgusta je bataljon prišel na Cicelj, od koder je nameraval čez Savo. Toda obveščevalci so poročali o velikih nemških osredotočenjih ob Savi in prehod je bilo treba odložiti. Komandant brigade je ukazal, da se bataljon vrne čez glavno cesto proti Zlatemu polju.²³ To je bila velika sreča, kajti v primeru, da bi ostal na Ciclju, bi lahko doživel usodo Savinjskega bataljona. Po neuspeli akciji v hribih nad Tuhinjsko dolino, je Brenner 28. avgusta spet začel z veliko akcijo na območju Murovice in Ciclja s sedmimi četami 19. policijskega polka SS, s policijsko četo alpskih lovcev Alpenland, z 2. četo policijskega stražarskega bataljona Wiesbaden, s 4. četo policijskega stražarskega bataljona Wien, s 5. četo policijskega stražarskega bataljona Alpenland, s 3. orožniško motorizirano žandarmerijsko rezervno četo Alpenlad, z orožništvom, vojsko in carinsko obmejno stražo. Tudi v tej velik akciji Brenner ni dosegel uspeha. Po njegovem poročilu so ubili dva partizana, verjetno kurirja, in aretirali dve dekleti, za katere so sumili, da sta v zvezi s partizani.²⁴

Zaradi te velike hajke je moral Kamniški bataljon preložiti prehod čez Savo za nekaj dni. 3. septembra je komandant Janko Sekirnik-Simon poslal v predhodnico 2. četo pod poveljstvom Mirka Jermana. Ko je prišla na Moravško, je dobila netočne podatke, da je ob Savi »vse zeleno« Nemcev. Zato je v strelcih prodirala proti Ciclju, kjer je zavzela položaje in čakala na bataljon. Takoj za 2. četo je prišla na Cicelj na Moravško tudi glavnina Kamniškega bataljona, ki pa je izgubila zvezo s predhodnico. V štab bataljona je prišel obveščevalec z novico, da je mogoče takoj priti čez Savo. Glavnina Kamniškega bataljona je zato takoj odšla proti Veliki vasi, ne da bi poprej uspela obvestiti o odhodu 2. četo. Kurir Ivan Cerar-Miklavž jo je povedel še isto noč čez Savo. Dne 4. sep-

tembra zvečer je uspela priti čez Savo tudi 2. četa. Njen prehod so organizirali politični delavci kamniškega okrožja. Dva dni za tem sta 1. in 3. četa Kamniškega bataljona prišli v Statenberk, kjer je bil tedaj štab preosnovane Slandrove brigade, 8. septembra pa je prišla v brigadno taborišče še 2. četa Kamniškega bataljona.²⁻⁵

Tako so prav na dan kapitulacije Italije vsi trije bataljoni Slandrove brigade izpolnili nalogo glavnega štaba NOV in PO Slovenije in se vključili v sestav XV. divizije. Zaradi osredotočenja velikih nemških sil na domžalskem, kamniškem in litijškem območju glede na predvideno vdajo Italije, so nalogo o preboju na Dolenjsko težko izvedli. Taktiko komandanta redarstvene policije Alpenland generalmajorja Karla Brennerja, ki je te sile izkoristil za sistematično česanje območja za območjem, za katera je sklepal, da so na njih partizanske enote, je štab brigade omrtvičil z začasno dekoncentracijo brigade po bataljonih. S to taktiko mu je uspelo, da je Kamniški bataljon preživel nemško ofenzivo brez žrtev, Zasavski pa je izgubil le nekaj borcev, tako da se je glavnina borcev Slandrove brigade le prebila na Dolenjsko. Kot uspešen se je izkazal načrt o preboju brigade po bataljonih. Ob tem moramo posebej poudariti, da je štabu Slandrove brigade stal vedno ob strani pri njegovih pomembnih odločitvah pokrajinski komite KPS za severno Slovenijo, zlasti pa njegov sekretar Peter Stante-Skala. Omenimo naj še, da je nekaj mobilizirancev pri preboju ušlo. Pozna ustanovitev je bila torej skoraj usodna. Toda narekovala so jo objektivne okoliščine: potreba po hitri mobilizaciji zaradi nemških vpoklicev in slabe zveze z enotami na Koroškem, na Fohorju in na Kozjanskem.

Stab IV. operativne cone pa pred svojim razpustom ni uspel izpolniti naloge o ustanovitvi Štajerskega odreda. Fo odhodu Slandrove brigade na Dolenjsko je ostalo skoraj brez partizanskih enot dotedanje operativno področje Kamniško-savinjskega odreda med Zasavjem in Savinjsko dolino, na katerem je ostala le terenska oziroma Kamniška četa in manjša skupina borcev v Savinjski dolini, ki se je zadrževala zlasti na Mozirskih planinah. Kamniška četa je bila zelo aktivna. Tako je njena patrulja 23. avgusta obstreljevala taborišče državne delovne službe v Radomljah in napadla stražo pri Nastranovem mlinu, ki ga je tudi zažgala. Obstreljevala je tudi oklepni avtomobil na cesti med Radomljami in Preserjami. Dne 25. in 26.

avgusta pa je ponovno napadla taborišče državne delovne službe v Radomljah.²⁹ V Zasavju je ostala tudi minerska skupina pod vodstvom Franca Zužka-Tova, ki je izvajala sabotažne akcije tudi na železniški progi okrog Celja. Tako je 18. avgusta 1943 med Grobelnim in Celjem zaminirala železniško progo, zaradi česar je iztiril vlak.²⁷

Na območju razpuščene IV. operativne cone so bili tedaj še Koroški in Pohorski bataljon ter Kozjanski bataljon, ki pa je štel le okrog 30 borcev. Štab Šlandrove brigade je poslal zato na Koroško 23. avgusta političnega komisarja Savinjskega bataljona Dušana Rebolja-Bora, ki je prav na dan kapitulacije Italije pripeljal s komandantom Koroškega bataljona Tomažem Slaparjem-Tugom na Moravško okrog 200 borcev te enote, med katerimi pa je bila velika večina neoboroženih. Koroški bataljon je namreč sredi avgusta uspešno mobiliziral in se je številčno zelo krepil. Po prihodu na Moravško se je Dušan Rebolj-Bor sestal s sekretarjem pokrajinskega komiteja KPS Petrom Stantetom-Skalo, ki je zahteval, da skupina borcev ostane na Štajerskem. Dogovorila sta se, da bodo iz Koroškega bataljona izločili 25 borcev z dvema puškomitraljezoma. Iz njih so sestavili Savinjsko četo, ki je odšla v Savinjsko dolino, glavnino Koroškega bataljona pa sta Rebolj in Slapar brez težav odvedla čez Savo proti Stični. Na Dolenjsko je odšla tudi skupina borcev iz Pohorskega bataljona. Sredi septembra sta nato odšli v sestav XV. divizije še dve skupini borcev s Štajerske, in sicer 11 borcev Kozjanskega bataljona pod vodstvom Franca Mazovca-Rista ter skupina 35 borcev, ki jih je do Save pripeljal Boris Čizmek-Bor. Na območju nekdanje štajerske operativne cone so tako ostali sredi septembra Kamniška, Savinjska, Kozjanska in Koroška četa, del Pohorskega bataljona ter minerski vod.

Glavni štab NOV in PO Slovenije je vztrajal, da je treba po odhodu Šlandrove brigade na Dolenjsko ustanoviti Štajerski odred. Zato je 30. avgusta 1943 znova izdal ukaz o ustanovitvi Štajerskega odreda, ki so ga dobili na Štajersko

9. septembra. Sekretar pokrajinskega komiteja KPS Peter Stante-Skala in Boris Čizmek-Bor, ki je bil imenovan za političnega komisarja Štajerskega odreda, sta nato začela pripravljati ustanovitev tega odreda iz navedenih enot.²⁸ Še preden pa sta uspela svojo nalogo izpolniti, je glavni štab NOV in PO Slovenije 21. septembra izdal novo odredbo o preosno-

vanju enot NOV in PO Slovenije na območju IV. operativne cone.

Z ustanovitvijo Slandrove brigade se začenja novo obdobje v razvoju narodnoosvobodilnega gibanja na območju IV. operativne cone. Zaradi njenega takojšnjega odhoda na Dolenjsko je prišlo na območju IV. operativne cone do kratkotrajnega upada partizanske dejavnosti. Kmalu po njenem povratku na Štajersko in po preosnovanju konec septembra pa so se pokazali pozitivni rezultati ustanovitve prve redne enote NOV in PO Slovenije na Štajerskem tako na vojaškem kot tudi na političnem področju. Pripomnimo naj še, da je bila Šlandrova brigada za Prešernovo, ki je bila ustanovljena tri tedne poprej, druga brigada na območju, ki so ga imeli okupiranega Nemci.

O P O M B E

¹ Poročilo dr. Dušana Kraigher j a-Juga 18. 6. 1943 in poročilo pokrajinskega komiteja KPS za severno Slovenijo konec avgusta ali začetek septembra 1943 v arhivu CK ZKS; Ferenc, Kapitulacija Italije in NOB, str. 117.

² Dnevnik politkomisarja udarne brigade Ivana Cankarja Jožeta Borštmarja (Zbornik NOV VI/6, dok. 71, op. 8); Janko Sekirnik-Simon, ustni vir. Z obema brigadama je šel tudi Janko Sekirnik-Simon, ki je bil na Dolenjskem od začetka februarja 1943. Štab IV. operativne cone mu je dal namreč nalogo, da poišče zvezo s Kozjanskim bataljonom. Ker so mu aktivisti napačno poročali, da je ta enota odšla čez Savo, je tudi sam odšel za njo. Prišel je v Vzhodnodolenjski odred, kjer se je srečal s komandantom glavnega štaba NOV in PO Slovenije Ivanom Mačkom-Matijo in Ivom Lolom-Ribarjem. Poročal jima je o položaju na Štajerskem, nato pa se je nameraval vrniti na Kozjansko. Glede na načrte glavnega štaba NOV in PO Slovenije o ustanovitvi brigade na Štajerskem pa ga je komandant Ivan Maček poslal kot operativnega oficirja v štab I. operativne cone z nalogo, da se čim bolj seznani z brigadno taktiko delovanja. Zaradi tega je Sekirnik tudi nekaj časa opravljal dolžnost komandanta I. bataljona Gubčeve brigade. Po neuspelem poskusu preboja Cankarjeve in Šercer j eve brigade je odšel v Stare žage v glavni štab NOV in PO Slovenije.

³ Navodilo in naredba glavnega štaba NOV in PO Slovenije 14. 7. 1943 (Zbornik NOV VI/6, dok. 41 in 42).

⁴ Poročilo glavnega štaba NOV in PO Slovenije 8. 8. 1943 (Zbornik VI/6, dok. 52); Janko Sekirnik-Simon, ustni vir.

⁵ Pregled številčnega stanja in oborožitve enot NOV in PO Slovenije 1. 8. 1943 (Zbornik NOV VI/6, dok. 66).

⁶ Poročilo sekretarja pokrajinskega komiteja KPS za severno Slovenijo Petra Stanteta-Skale iz septembra 1943 v arhivu CK ZKS; Janko Sekirnik-Simon, ustni vir.

⁷ Ivo Lipar-Iztok, Dnevnik.

⁸ Franc Avbelj-Lojko, Spomini (neobjavljeni rokopis); isti, Ustanovitev Šlandrove brigade. Občinski poročevalec 15. 7. 1968.

⁹ Štok, Jeklena pest, str. 228—230; Ivo Lipar-Iztok, Šlandrovci, dokumentirano gradivo. Ljubljana 1963, (navajam: Šlandrovci), str. 17—18; Jože Humar-Lipar, Mirko Jerman, Franc Poglajen-Kranjc, Alojz Pacek-Platin, Dušan Rebolj-Bor, Janko Sekirnik-Simon, ustni viri. Nekaj splošnih podatkov o ustanovitvi Šlandrove brigade in njenih prvih akcij je tudi v številnih spomin-skih prispevkih: Ivan Cerar-Miklavž, Ob Savi. Spomini na parti-zanska leta III. Ljubljana 1949, str. 247—265; Ivkovič (Kosirnik) Marija-Cvetka, Ob formiranju I. štajerske brigade Slavka Šlandra. Invalidski vestnik 4. 1. 1957, št. 1; Franjo Krivec, Dvojni jubilej v Mozirju, Ljudska pravica 7. 9. 1958, št. 209; S. V. Spomini na prve dni Šlandrove brigade. Ljubljanski dnevnik 11. 8. 1951, št. 36; Jože Štok-Korotan, Ognjeni krst Šlandrove brigade, Borec 1952, št. 7, str. 214—218; Franc Zavasnik-Božič, Iz borb Šlandrove brigade. Slovenski Jadran, Koper 17. 9. 1954, št. 38; Milan Božič, Šlandrova brigada ima bogato kroniko borb in uspehov. Celjski tednik 6. 9. 1963, št. 36; Miro Stiplovšek, Ustanovitev Šlandrove brigade. Ob-činski poročevalec 25. 9. 1963, št. 8; Sinkovec Črtomir, Šlandrova brigada. Tovariš 13. 8. 1961, št. 32, str. 30.

¹⁰ Štok, Jeklena pest, str. 231—232; Šlandrovci, str. 18—19; Lipar, Dnevnik; Franc Avbelj-Lojko, Spomini.

¹¹ Mirko Podbevšek-Lado, ustni vir.

¹² Ferenc, Kapitulacija Italije in NOB, str. 53—57.

¹³ Crni graben je domače ime za dolino od Prevoj do Trojan, po kateri pelje glavna cesta iz Ljubljane proti Celju.

¹⁴ Svinjski hrib in Park nista označena na specialkah, ker gre za oznaki območij, ki sta nastali šele v času NOB. Borci so hrib severno od Vrha na zlatopoljskem območju imenovali Svinjski hrib zato, ker so bila pota zaradi zamočvirjenosti do njega nenehno blatna. Nemci so se tudi v hajkah temu hribu raje izognili, borci pa so na njem našli varno taborišče. Park pa so imenovali hribček neposredno ob glavni cesti med Lukovico in Krašnjo. Območje je dobilo to ime zaradi izredne prirodne lepote. Tudi tu so bili borci varni, ker Nemci tudi tu niso hajkali v prepričanju, da v neposredni bližini glavne ceste partizani ne bodo taborili.

¹¹⁵ Franc Poglajen-Kranjc, Zasavski bataljon Alojza Hochkrauta. LZb, str. 131—132; Štok, Jeklena pest, cit. izd., str. 232—236; Lipar, Dnevnik; Šlandrovci, str. 19—21. V tej akciji je sodelovalo tudi 81 vermanov iz standarte Celje-vzhod (Ferenc, Wehrmannschaft v boju, str. 112); Franc Avbelj-Lojko, Spomini; Jože Humar-Lipah, Mirko Jerman, Adolf Jevšnik-Lvov, Alojz Pacek-Platin, Franc Poglajen-Kranjc, Janko Sekirnik-Simon, ustni viri.

¹⁶ Komandant Savinjskega bataljona Alojz Pacek-Platin se spominja, da je prišel 18. avgusta zvečer k njemu kurir in odvedel bataljon na Cicelj, to je v smeri proti Savi. Komaj so prišli v novo

taborišče, je prišel k njemu kurir s poveljem, da se mora bataljon takoj prebiti na Šipek. Zato so borci spet odšli proti Sv. Mohorju, kamor pa so prišli šele proti jutru in za preboj čez Crni graben je bilo že prepozno. Komandant brigade Janko-Sekirnik pa se spominja, da štab brigade ves čas ni spremenil povelja ob premiku Savinjskega bataljona na Šipek. To njegovo pričevanje potrjuje tudi Ivo Lipar-Iztok, ki je bil tedaj pri štabu na Dobravi s svojim zapiskom v Dnevniku: »3. bataljon se je premaknil čez cesto. I. bataljon se pa ni kljub naredbi, ampak je ostal na Mohorju.« (Lipar, Dnevnik, str. 31). Kako je prišlo do te usodne pomote z drugimi pričevanji ni bilo mogoče ugotoviti, kaže pa, da se je kurir zmotil v posredovanju ustnega povelja.

¹⁷ Franc Avbelj-Lojko, Spomini in ustno pričevanje; Ivan Vidali, V boj za svobodo (spomini Avblja Franca-Lojka), cit. izd., str. 150—152; Štok, Jeklena pest, cit. izd., str. 236—239. Štok piše, da so bili boji že 20. avgusta popoldne pri Sv. Mohorju. Lipar, Dnevnik; V poročilu poveljnika redarstvene policije Alpenland (Zbornik NOV VI/6, dok. 185) 22. avgusta je ta velika akcija datirana z 21. in 22. avgustom, v njegovem povelju z dne 24. avgusta (Zbornik NOV VI/6, dok. 185), pa je rečeno, da je bila akcija 20. in 21. avgusta, kar se ujema tudi s partizanskimi pričevanji o tem, da so prišle nemške enote na položaje že 19. avgusta. Medtem ko se število ujetnikov približno ujema s pričevanji borcev, pa je število padlih borcev prikazano previsoko. Ujete borce so Nemci odpeljali v Begunje. Ker so bili skoraj vsi neoboroženi novinci, so jih poslali na gradnjo predora pod Ljubeljem. Pet borcev so postavili pred vojaško sodišče v Celovcu ker so bili že nemški vojaški obvezniki. Na smrt je bil obsojen Franc Grilj, ki je bil deserter iz nemške vojske, drugi pa so bili obsojeni skupaj na več deset let zapora. Ivana Veselič-Zana so postavili nato še pred vojaško sodišče v Berlinu, ki ga je poslalo v taborišče pri Münstru; Leon Cibic, Alojz Pacek-Platin, Franc Poglajen-Kranjc, Dušan Rebolj-Bor, Janko Sekirnik-Simon, Sergej Vošnjak, Vinko Kepic in Ivo Veselič-Zan, ustni viri.

¹⁸ Ferenc, Kapitulacija Italije in NOB, str. 58—65.

¹⁹ Poročilo štaba udarne brigade Matija Gubca 26. 8. 1943 (Zbornik NOV VI/6, dok. 61); Marija Ivkovič, Spomini; Franc Avbelj-Lojko, Sergej Vošnjak, ustna vira.

²⁰ Slandrovci, str. 22—23; Lipar, Dnevnik; Štok, Jeklena pest, str. 241; Franc Poglajen-Kranjc, Zasavski bataljon. LZb, str. 134; Mitja Ribičič-Ciril, ustni vir.

²¹ Slandrovci, str. 23—24; Lipar, Dnevnik; Mitja Ribičič-Ciril, ustni vir.

²² Povelje poveljnika redarstvene policije Alpenland 24. 8. 1943 in njegovo poročilo 25. 8. 1943 (Zbornik VI/6, dok. 185 in 186).

²³ Janko Sekirnik-Simon in Mirko Jerman, ustna vira.

²⁴ Poročilo poveljnika redarstvene policije Alpenland 28. 8. 1943 (Zbornik NOV VI/6, dok. 192).

²⁵ Slandrovci, str. 25—26; Ivan Cerar-Miklavž, Ob Savi. Spomini na partizanska leta III. Ljubljana 1949, str. 247—265; Janko Sekirnik-Simon in Mirko Jerman, ustna vira.

²⁶ Poročilo poveljnika redarstvene policije Alpenland 25. 8. 1943 (Zbornik VI/6, dok. 186); Mirko Podbevšek-Lado in Franc Prislan-Zdravko, ustna vira.

²⁷ Alojz Zužek-Tarzan, Minerei na železniški progi v Zasavju. LZb, str. 214—234.

²⁸ Poročili štaba IV. operativne cone 25. 9. in 22. 10. 1943 (Zbornik NOV VI/7, dok. 136, knjiga 8, dok. 8, op. 2); Dušan Rebolj-Bor, Tomaž Slapar-Tugo, Božidar Gorjan-Bogo, ustni viri.

III. DEJAVNOST NA DOLENJSKEM OB KAPITULACIJI ITALIJE

PRVE AKCIJE V SESTAVU XV. DIVIZIJE

Dne 30. avgusta se je preosnovana Šlandrova brigada vključila v XV. divizijo, ki sta jo dotlej sestavljali II. SNOUB Ivana Cankarja in IV. SNOUB Matije Gubca. S tem se začel za Šlandrovo brigado novo obdobje dejavnosti. Enote, ki so sestavljale brigado, so dobro poznale le nemško taktiko boja proti partizanom, niso pa bile vajene skupnih operacij več enot, saj v okviru Kamniško-savinjskega odreda niso nikdar imeli skupnih akcij vsi trije bataljoni, končno pa tudi niso dobro poznali terena na Dolenjskem ter razmer na njem. Vključitev v XV. divizijo je bila torej pomembna tudi zaradi usposobitve Šlandrove brigade za brigadno taktiko delovanja. Ob prihodu Šlandrove brigade na Dolenjsko je bila XV. divizija sredi ofenzivnih akcij na komunikacije. Glavni štab NOV in PO Slovenije je po padcu Mussolinija sklenil, da bo osredotočil obe diviziji predvsem ob glavnih železnicah. S tem načrtom je želel onemogočiti odhod italijanske vojske proti Italiji in ovirati prehod nemških enot čez slovensko ozemlje.

V primeru pa, da bi se italijanska vojska še ne umaknila takoj iz Ljubljanske pokrajine, bi obe diviziji prisilili italijansko poveljstvo, da bi glavnino svojih enot pošiljalo za zavarovanje železnic in bi z nekaterih območij morale umakniti svoje enote. Glavni štab NOV in PO Slovenije je 3. avgusta, potem ko sta XIV. in XV. divizija končali skupne akcije na območju Žužemberka, poslal vsako na svoje operativno območje. XIV. divizija s Tomšičevo in Serčerjevo brigado je odšla na območje Borovnica—Logatec z nalogo, da jo ruši in da čim prej

vključi v svoj sestav Prešernovo in Gradnikovo brigado. XV. divizija je imela novo operativno območje med železniško progo Novo mesto—Ljubljana ter nemško-italijansko mejo pri Čatežu. Njena naloga pa je bila, da z rušenjem železniške proge onemogoči povezavo med Ljubljano in Karlovcem ter da se približa Šlandrovi brigadi. Glavni štab NOV in PO Slovenije je štabu XV. divizije tudi ukazal, naj izdela načrte za napad na pomembne objekte ob železniški progi Zidani most—Laze in naj znova preskusi podatke o utrjenosti Zidanega mosta in o možnosti za likvidacijo tamkajšnje posadke oziroma železniške postaje z napravami, v primeru pa, da bi major W. Jones priskrbel večjo količino razstreliva, pa tudi za rušenje mostov. Prav tako je moral pripraviti tudi načrt za uničenje nemške posadke v Šmartnem in v Litiji ter načrt za razrušenje mostu pri Poganeku. Ze v naslednjih dneh, poročilo je z dne 8. avgusta, pa bi morala divizija napasti železniško postajo v Lazah, uničiti nemško posadko, postajne in železniške naprave ter izprazniti vojaško skladišče.¹

Ker se Slandrova brigada zaradi velikih nemških koncentracij ob Savi sredi avgusta ni uspela prebiti na Dolenjsko, je glavni štab NOV in PO Slovenije predvidel, da bi se Cankarjeva in Gubčeva brigada premaknili proti Savi in ji pomagali izsiliti prehod čeznjo. Ta pomoč pa ni bila potrebna, ker je Slandrova brigada sama izpolnila to nalogo. Glavni štab NOV in PO Slovenije je 28. avgusta obvestil vrhovni štab NOV in PO Jugoslavije, da zaenkrat ni pogojev za uresničitev njegovega naročila o napadu na Zidani most, pripravlja pa rušenje borovniškega viadukta in litijskega mostu.²

XV. divizija je nato usmerila svoje sile predvsem na rušenje železniške proge in lokalne proge med Sevnico in Trebnjem ter na mobilizacijske akcije.³ Pri napadih na železniško progo med Sevnico in Trebnjem je dosegla takšen uspeh, da je moral 14. avgusta poveljnik 11. armadnega korpusa general Gambara omejiti promet na tej progi zgolj na prevoz premoga in na morebitne vojaško pomembne prevoze, ki pa bi morali biti posebej zavarovani.⁴ Napadi na železnice so onemogočili sovražniku, da bi jih nemoteno izkoriščal za premeščanje enot in vojaškega materiala v Italijo in iz nje. To je bila tudi oblika pomoči zaveznikom v času, ko so se pripravljali za izkrcanje v južni Italiji. Akcije na železnici pa so italijanskega okupa-

torja tudi prisilile, da je osredotočil svoje sile ob novomeški in južni železnici. S tem je povezan nastanek dveh osvobojenih ozemelj, in sicer območje Mokre—Krim na operativnem območju XIV. divizije, ter okoliš Sv. Križ—Trebelno na območju XV. divizije.

Operacijski oddelek glavnega štaba NOV in PO Slovenije je 28. avgusta poslal dopis o trenutnih operacijskih in taktičnih nalogah obeh divizij, v katerem ju je opozoril, naj osvobojenih ozemelj ne branita za vsako ceno. Diviziji naj se izogibata frontalnih bojov za osvobojeno ozemlje. Svoje bataljone naj razmestita tako, da bodo čim uspešneje uničevali sovražnikove kolone, ki bi vdirale na osvobojeno ozemlje. Osvobojeno ozemlje naj jima bo osnova za nemoteno delovanje štabov, pomožnih služb, bolnic in delavnic ter izhodišče za operacije na sovražnikovo ozemlje. Akcije na železnice morata izvajati dnevno. Ob tem je operacijski odsek poudaril: »Pri tem moramo preiti od manjših akcij na velike. Težo moramo prenesti na akcije divizijskega ali vsaj brigadnega obsega.« Uničiti je treba tudi večje komplekse železnic, jih kombinirati z napadi na vlake, na železniške postaje in objekte ob njih. Prav tako naj diviziji izvajata vsa dan z manjšimi patruljami demonstrativne napade na postojanke na svojem operativnem območju. Glavni štab NOV in PO Slovenije je za morebitni vdor nemških enot v Ljubljansko pokrajino ukazal, naj organizirata diviziji proti njim odpor in jim prizadeneta čim večje izgube, pri tem pa naj se izogibata frontalnim bojem.⁵ Takšne naloge so bile postavljene XV. diviziji, ko se je vanjo vključila Šlandrova brigada.

Ko je štab XV. divizije 30. avgusta zvečer dobil poročilo, da je v Novo mesto prišlo okrog 600 italijanskih vojakov, je ukazal, naj odide Šlandrova brigada na položaje na Novi gori ter na Lazah vzpostavi zvezo s IV. bataljonom Cankarjeve brigade. Pričakoval je namreč, da bo okrepljena novomeška posadka poskušala vdreti na osvobojeno ozemlje. Opolnoči sta oba bataljona Šlandrove brigade zapustila Češnjice. Prvi bataljon je dobil nalogo, da zasede položaje na Novi gori, drugi bataljon pa je bil določen za rezervo in se je nastanil v Štatenberku. Tu je ostal tudi štab brigade, ki je 31. avgusta zgodaj zjutraj odšel na Novo goro, da pregleda položaje I. bataljona. Popoldne sta prišla na njegove položaje tudi divizijski komandant Rajko Tanaskovič in politični komisar

Jože Borštnar. II. bataljon je zvečer dobil nalogo, da izvede sabotažno akcijo v bližini Otočca. Ponoči je ta bataljon na cesti Novo mesto—Bela cerkev—Otočec izkopal nekaj zasek, podrl drevesa na cesto ter postavil zasedo proti Novemu mestu. Borci I. bataljona so 1. septembra popoldne doživeli topovsko obstreljevanje. Italijani so iz Novega mesta in iz Mirne peči streljali proti Lazam. Takšen način bojevanja je bil za šlandrovce nekaj novega, kajti vajeni so bili gledati sovražniku iz oči v oči, boj z nevidnim sovražnikom pa jih je vznemirjal.

II. bataljon je po vrnitvi z akcije imel vojaške vaje in čiščenje orožja. Naslednji dan sta I. in II. bataljon zamenjala položaje: I. je odšel v Statenberk v rezervo, II. pa je odšel na položaje na Novi gori. Italijani so tudi 2. in 3. septembra s topovskim obstreljevanjem poskušali pregnati šlandrovce s položajev na Novi gori.

V teh dneh so imeli člani štaba Slandrove brigade številne razgovore z divizijskimi funkcionarji in člani štabov Cankarjeve in Gubčeve brigade, ki so bili namenjeni zlasti čim hitrejšemu prilagajanju šlandrovcev novim razmeram na Dolenjskem, njihovem seznanjanju z aktualnimi nalogami ter reševanju kadrovskih in organizacijskih vprašanj. 2e naslednji dan po preosnovanju Slandrove brigade je moral štab XV. divizije reševati problem njegovega poveljstva. Načelnik štaba Franc Poglajen-Kranjc je dobil nalogo, da se vrne čez Savo in da ustanovi Štajerski odred.

Tako je od vodilnih funkcionarjev v štabu ostal samo politični komisar Mitja Ribičič-Ciril. Štab XV. divizije je 6. septembra imenoval za namestnika komandanta brigade Iljo Badovinca, za načelnika štaba pa naslednji dan Milana Cadeža-Aleksandra, ki sta takoj prevzela svoje dolžnosti. 3. septembra je prišel v štab divizijski tehnik in se pogovarjal o ustanovitvi brigadne tehnike ter o agitacij sko-propagandnem delu. Zdravnik dr. Adolf Medvešček se je zanimal za stanje sanitetne službe v brigadi in pregledal bolne borce.

Med borci je zavladalo veliko veselje, ko sta 6. septembra prišla v brigado komandant Janko Sekirnik-Simon in namestnik političnega komisarja Josip Berkopec-Mišelj z dvema četama Kamniškega bataljona. Čeprav so bili borci Kamniškega bataljona izmučeni od dolgega pohoda, so se živo zanimali pri svojih tovariših o razmerah na Dolenjskem, pripovedovali pa jim tudi o svojih težavah pri prehodu čez Savo.⁶

Dne 7. septembra je Šlandrova brigada prvič sodelovala pri divizijski akciji. Glede na navodila glavnega štaba NOV in PO Slovenije se je štab XV. divizije odločil za veliko akcijo na železniško progo med Kamenicami in Mirno pečjo z vsemi tremi brigadami. Akcijo je vodil divizijski štab iz Rihpovca, njen začetek pa je bil določen za 21. uro. Ko se je Gubčeva brigada približevala progi, je padla nad Kamenicami v засedo divizije Isonzo. Vnel se je hud spopad, ki je vanj poseglo tudi topništvo iz Novega mesta. V bojih sta bila ubita dva italijanska vojaka, pet jih je bilo ranjenih. Žrtve pa so bile tudi med gubčevci. V Mirni peči so borci Gubčeve brigade porušili čakalnico, signalnico in blagovno skladišče ter poškodovali kretnice in tirnice ter napadli krajevno posadko. V tej akciji so šlandrovci zlasti rušili železniško progo in varovali napad na Mirno peč. Blindirani vlak in okrepite napadenemu oddelku so preprečili, da bi XV. divizija še bolj uspela. Pri napadu na Mirno peč so imeli Italijani enega mrtvega in dva ranjena, borci pa so padli štirje. Nekaj ranjencev je imel tudi III. bataljon Šlandrove brigade. Omenim naj, da so borci rušili progo tudi proti Trebnjemu.

Brigade so vztrajale na položajih tudi 8. septembra dopoldne. Proti položajem Šlandrove brigade je sredi dopoldneva prišla močna italijanska kolona okrog tisoč vojakov iz Trebnjega. Ze je kazalo, da bo prišlo do hudih bojov, pa se je italijanska kolona nenadoma obrnila in se vrnila v Trebnje. Poveljstvo divizije Isonzo je hotelo borce pregnati s položajev nad Mirno pečjo tudi z bombardiranjem in obstreljevanjem iz letala. Toda, ko so borci letalo začeli obstreljevati, je naglo odletelo.

Popoldne so se borci Šlandrove brigade vrnili v Štatenberk, kjer so se jim pridružili še borci 2. čete Kamniškega bataljona. Tako je imela Šlandrova brigada spet tri bataljone.® številčno je bila sicer šibkejša kot ob odhodu s Štajerske, toda odpadlo jev glavnem le več na novo mobiliziranih borcev. Štab brigade in borci so si v prvih dneh bivanja na Dolenjskem prizadevali, da bi se čim bolje seznanili s političnim in vojaškim položajem na svojem operativnem območju, s taktiko italijanske vojske in belogardističnih oddelkov, z oblikami brigadnega bojevanja in s svojimi nalogami v okviru XV. divizije, pozorno pa so spremljali tudi razvoj dogodkov na italijanskem

bojišču. Tako so vojaško in politično, kolikor je bilo mogoče v kratkem času bivanja na Dolenjskem, pripravljeni dočakali kapitulacijo Italije in naloge, ki jih je po njej dobila narodno-osvobodilna vojska.

OSVOBODITEV NOVEGA MESTA IN RAZOROZEVANJE ITALIJANSKE VOJSKE

8. septembra zvečer je prišel težko pričakovani trenutek: Italija je kapitulirala. Na ta dogodek se je vodstvo narodno-osvobodilnega gibanja skoraj dva meseca skrbno pripravljalo. Temeljni namen njegovih ukrepov »je bil čim bolj okrepiti narodnoosvobodilno gibanje, da bi ob zlomu Italije pomenilo ne samo močan, temveč tudi izključno prevladujoč dejavnik, ki bo dobil italijansko orožje, onesposobil vse poskuse slovenske kontrarevolucije, da bi se dokopala do oblasti in v skladu s temeljnim programom Osvobodilne fronte sam vzpostavil ljudsko oblast.«⁹

Takoj po radijskih poročilih o kapitulaciji Italije so centralni komite KPS, izvršni odbor OF in glavni štab NOV in PO Slovenije izdali svojim organizacijam oziroma enotam konkretna navodila za ukrepanje. V poznih večernih urah 8. septembra je glavni štab NOV in PO Slovenije pozval italijanska poveljstva in vojsko, naj spoštuje premirje, sprejme brez sovražnosti enote NOV in PO Slovenije ter se drži navodil njihovih poveljnikov. Štabom divizij in odredov pa je poslal povelje, v katerem jih je obvestil o premirju, ki so ga sklenili zavezniki z italijansko vojsko na podlagi njene brez-pogojne kapitulacije. Glede na to je nujno, »da naša vojska in naše civilne oblasti nastopijo brez slehernega odlašanja kot slovenska narodna oblast in izvrševalci tega premirja na slovenskem teritoriju«. Z odločnim in hitrim nastopom naj se polastijo orožja in izvedejo splošno mobilizacijo, v kali preprečijo poskuse bele in plave garde, da se zaradi italijanske naklonjenosti in trenutne zmede dokopljeta do oblasti, in pripravijo naj splošni narodni odpor proti nemškemu okupatorju. Za izpolnitev teh nalog naj štabi takoj stopijo v stik z italijansko vojsko kot edini predstavniki združenih zaveznikov na našem ozemlju, pri čemer morajo nastopiti odločno in ne smejo dopustiti nikakršnih pogajanj. Enote NOV in PO Slo-

venije naj vkorakajo v kraje z italijansko posadko in jo nato razorožujejo ter preprečijo sleherni poskus odvažanja orožja iz postojank. Orožje lahko pustijo le tistim italijanskim enotam, ki bi se zares hotele boriti proti Nemcem, vendar je te potrebno podrediti partizanskemu poveljstvu. Italijanske vojake in oficirje, ki bi oddali orožje, enote NOV in PO Slovenije ne smejo zadrževati pri njihovem povratku domov, razvijejo pa naj med njimi čim večjo propagando za odpor proti Nemčiji. Narodnoosvobodilna vojska mora brez odlašanja začeti tudi z razoroževanjem belogardističnih in plavogardističnih oddelkov, pri čemer naj voditelje in organizatorje teh formacij aretira. Hkrati pa naj med zavedenimi belogardisti in plavogardisti propagirajo vstop v narodnoosvobodilno vojsko. Enote NOV itti PO Slovenije so dobile tudi nalogo, da rušijo komunikacije, ki bi lahko služile Nemcem za prodiranje ali Italijanom za odvažanje orožja in municije. Glavni štab NOV in PO Slovenije je posebej poudaril, da je potrebno povsod vzpostaviti narodno oblast NOV in PO Slovenije in Osvobodilne fronte. V povelju je še opozoril na izvajanje svojih naporil o splošni mobilizaciji in o organizaciji boja proti nemškemu vdoru. Glavni štab NOV in PO Slovenije je opozoril štabe divizij in odredov tudi na morebitni italijanski odpor, zaradi česar naj se primerno zavarujejo.¹⁰

Izvedba teh številnih nalog pa ni bila lahka, saj so bile na primer italijanske enote številčno skoraj desetkrat močnejše od enot NOV in PO Slovenije, ki so bile tedaj na Dolenjskem in Notranjskem, pa tudi v primerjavi z belogardisti in plavogardisti je bilo partizanov nekoliko manj. Nevarno je bilo tudi prizadevanje nekaterih italijanskih enot, da se organizirano in z orožjem umaknejo v Italijo, na drugi strani pa poskusi belogardistov in plavogardistov, da se v trenutni zmedii in ob naklonjenosti italijanskega okupatorja polastijo oblasti. Svoje načrte so povezovali tudi z zunanjo pomočjo bodisi zahodnih sil, bodisi nemškega okupatorja. Enote NOV in PO Slovenije pa so lahko računale pri izvajanju svojih nalog na pomoč devetih okrožnih, več kot 50 rajonskih in številnih krajevnih odborov OF, odborov SPZZ in ZSM, ki so ustvarili na Dolenjskem in Notranjskem narodnoosvobodilni vojski in partizanskim odredom trdno politično zaledje, dalje na pomoč skupin Varnostno-obveščevalne službe, oddelkov Narodne za-

šcite itn. Tako okupator kot tudi domača kontrarevolucija pa sta se lahko opirala v glavnem le na svoje vojaške oddelke.¹¹

Izvajanja navedenih nalog so se nemudoma lotile tudi enote XV. divizije. Divizijski štab je bil ob kapitulaciji Italije na Vrhu pri Trebelnem, Gubčeva brigada pri Mirni peči, Cankarjeva brigada v Lukovku, v Brezju in v Radanji vasi, Šlandrova brigada pa v Statenberku. 9. septembra ob eni uri ponoči je štab XV. divizije izvedel za kapitulacijo italijanske vojske. V štabe brigad je poslal kurirje s poveljem, naj bodo pripravljeni za razoroževanje italijanskih posadk severno od železniške proge Ljubljana—Trebne—Novo mesto.

V štab Šlandrove brigade je prišel kurir zjutraj ob pol štirih. Novica se je raznesla kot blisk in veselja ni hotelo biti konec. Medtem se je štab XV. divizije odločil, da pošlje v štab divizije Isonzo v Novo mesto parlamentarce na pogajanja o razorožitvi. Tedaj je bil v štabu nekdanji član glavnega poveljstva slovenske narodnoosvobodilne vojske Edo Mihevc-Dore Trdina in njemu so zaupali to odgovorno nalogo. Mihevc se je oblekel v uniformo brigadnega komandanta in je nato z nekaj člani divizijskega štaba odšel v Statenberk. Komandant Šlandrove brigade Janko Sekirnik je dobil nalogo, da zbere četo prostovoljcev, ki bo spremljala parlamentarca. Izmed številnih prostovoljcev je komandant izbral 25 borcev. Pred odhodom so se preoblekli v najboljše uniforme, kar jih je premogla brigada.

Ob petih zjutraj je četa šlandrovcev s komandirjem Karlom Krautbergerjem-Gagovičem in parlamentarcem Mihevcem že odšla na pot. Pri italijanskem bloku pred Novim mestom se je četa ustavila. Mihevc je pozval stražo, naj ne strelja, ker je Italija kapitulirala. Nato je poskušal doseči, da bi ga pustili s četo do štaba divizije Isonzo na razgovore. Dosegel je le pristanek, da njega odpeljejo do generala Guida Ceruttija, ki je zastopal odsotnega komandanta divizije Isonzo, medtem ko je morala četa čakati pred italijanskim blokom. Po prihodu na sodišče, kamor so ga pripeljali zastraženega v avtomobilu, je Mihevc na začetku razgovorov z generalom Ceruttijem zahteval, naj dovoli njegovemu spremstvu prihod v Novo mesto. Cerutti je moral popustiti in pred poslopje sodišča je strumno prikorakala četa šlandrovcev, pripravljena, da zaščiti parlamentarca in vzdržuje zvezo s štabom XV. divizije. Takoj po

njenem prihodu pred poslopje štaba divizije Isonzo je Mihevc poslal dva borca v štab XV. divizije s predlogom, naj pošlje svoje enote pred italijanski blok v Novem mestu.¹²

Kmalu po Mihevčevem odhodu z Vrha je tja prišel načelnik operacijskega oddelka glavnega štaba NOV in PO Slovenije Dušan Kveder-Tomaž. Na razgovoru v štabu XV. divizije so sklenili, da pošljejo odposlance še v Trebnje in Mokronog. Kveder je dal odposlancem in enotam še nadrobnejša navodila. Odposlanci niso imeli pravice sklepati z italijanskimi poveljniki dokončnih sporazumov. Predloge teh so morali posredovati štabu XV. divizije v odobritev. Italijanske vojake naj bi poskušali pridobiti za skupni boj proti nemškemu okupatorju, od bele in plave garde pa morajo zahtevati popolno predajo. Z belogardisti in plavogardisti je treba ravnati kot z vojnimi ujetniki. Od italijanskih poveljstev je treba zahtevati, da jih razorožijo in aretirajo. Od okupatorja je treba doseči, da NOV in OF prizna za suvereno oblast v Sloveniji. Vse orožje morajo Italijani takoj izročiti. Kakor hitro bodo razmere ugodne, naj enote začnejo z množično mobilizacijo, zlasti v večjih središčih. Štab XV. divizije je poslal štabom brigad še povelje, naj del svojih enot pošljejo čim bližje italijanskim postojankam, vzpostavijo zveze z italijansko vojsko in ji pojasnjujejo položaj, belogardiste pa pozivajo k vdaji ali pa jih naj uničijo. Zadolžil jih je tudi, da morajo poročati o razgovorih svojih odposlancev, ki 9. septembra niso uspeli doseči sporazumov z italijanskimi poveljniki.¹³

Posebno pomembna so bila pogajanja v Novem mestu, kjer je bilo od odločitve divizijskega poveljstva odvisno tudi zadržanje okoliških enot iz sestava divizije Isonzo. Edo Mihevc se je v Novem mestu pogajal ves dan in vso noč. General Cerutti je bil sprva pripravljen izročiti enotam NOV in PO Slovenije 400 pušk, ki bi jih predali na bloku v Bučni vasi, nato pa je popustil še toliko, da bi dal partizanom 1000 pušk in 40 strojnic, na popolno razorožitev pa nikakor ni hotel pristati.¹⁴

Prvi dan po kapitulaciji Italije je v Novo mesto prišla tudi italijanska vojska iz okoliških postojank. V mestu in okolici se je zbralo tudi nad 1000 belogardistov iz Šentjerneja, Škocjana, Bele cerkve, Otočca, Rateža, Stopič in Mirne peči. Nekaj belogradističnih oddelkov je zasedlo več strateških točk okrog Novega mesta. Poveljstvo nad belogardistično vojsko v

Novem mestu je prevzel Vuk Rupnik, ki je večkrat prišel na štab divizije Isonzo, da bi vplival na stališče italijanskega poveljstva na pogajanjih z Mihevcem. Prav gotovo si je prizadeval, da Cerutti ne bi pristal na popolno razorožitev.¹⁵

Dne 9. septembra ob 18. uri je Slandrova brigada dobila povelje, naj se premakne proti Novemu mestu. Štab XV. divizije je uvidel, da pogajanja še dolgo ne bodo uspešna, če ne bodo stopile v akcijo njegove čete. O tem ga je prepričalo tudi poročilo Mihevčevega spremstva, ki se je v mraku vrnilo iz Novega mesta v štab XV. divizije. Ko so enega od borcev vprašali, kako je bilo v Novem mestu, je svoje občutke izrazil takole: »Sli smo res sami prostovoljci, toda ko smo se znašli med zeleno množico do zob oboroženih Italijanov, ko smo videli besne belogardiste, ko smo bili med sovražnimi topovi, minometi in strojnicami, smo prav malo upali, da se bomo še kdaj vrnili v brigado...« Hrabro četo šlandrovcev so Novomeščani pristrčno pozdravili, obsipali s cvetjem, ponujali so borcem različne dobrote, ki jih že dolgo niso videli, kaj šele jedli. Lahko verujemo odgovorom borcev, ki so na vprašanje, če so se pošteno najedli, odgovorili, da so bili lačni, toda teka niso imeli.¹⁶

Glede na to, da je imela Slandrova brigada predvsem nalogo preprečiti pobeg novomeške posadke proti Trebnjemu, je štab poslal Savinjski bataljon na položaje okrog Kamnice. Ker pa je grozila tudi nevarnost, da bi vdrle nemške enote čez mejo, je poslal dve četi Kamniškega bataljona na cesto proti Beli cerkvi. Ena od njiju pod poveljstvom Mirka Jermana pa je dobila nalogo, da zavzame položaje in patroljira ob nemško-talijanski meji na območju Bela cerkev—Škocjan. Borci Savinjskega bataljona so v noči na 10. september rušili železniško progo proti Trebnjemu, Kamniški bataljon pa je izkopal nekaj zasek na cesti okrog Kronovega. Štab brigade in Zasavski bataljon sta se 9. septembra premaknila čez Trško goro v Mačkovec. Borci so nato ponoči imeli nalogo zbrati okrog 50 voz za prevoz orožja iz Novega mesta, štab brigade pa si je prizadeval vzpostaviti zvezo z Mihevcem. Proti jutru se je brigada premaknila še bliže Novemu mestu, k italijanskemu bloku v Bučni vasi.¹⁷ Tako se je znašla novomeška posadka obkoljena. Z južne strani je namreč že 9. septembra zjutraj pohitel do mesta čez Krko I. bataljon Gradnikove brigade. Borci Gradnikove brigade so razorožili skupino italijanskih

vojakov pri mostu ter skupaj z Levstikovim bataljonom tudi posadko v bližnji Straži. Ko so zvečer dobili sporočilo, da se Italijani menda pripravljajo na odhod iz Novega mesta, so v Straži sestavili železniško kompozicijo, s katero se je I. bataljon odpeljal v Novo mesto. Sestavili so komando mesta in postavili stražo pred nekatere pomembne javne zgradbe. 9. septembra zvečer so prišli v Novo mesto tudi člani okrožnega komiteja KPS, okrajnega komiteja KPS in okrožnega odbora OF in začeli prevzemati oblast. Mobilizirali so okrog 150 članov Narodne zaščite, dosegli izpustitev političnih jetnikov iz novomeških zaporov ter vzpostavili stik z Mihevcem na štabu divizije Isonzo.¹⁸

10. septembra zjutraj se je Edo Mihevc s Ceruttijevim avtomobilom odpeljal v Stražo, kamor je ponoči prišla skupina vodilnih političnih in vojaških funkcionarjev slovenskega narodnoosvobodilnega gibanja. Ko so izvedeli za rezultate dotedanjih pogajanj, so se sekretar izvršnega odbora OF Boris Kidrič, namestnik komandanta glavnega štaba NOV in PO Slovenije Jaka Avšič, vodja angleške misije major William Jones in Edo Mihevc odpeljali v Novo mesto k Ceruttiju. To odposlanstvo je odločno zahtevalo brezpogojno izročitev orožja, streliva in vojaške opreme, enotam pa je zagotovilo varen odhod v Italijo. General Cerutti je na razgovorih tožil nad klavarno usodo Italije, na zahtevo odposlanstva pa ni dal jasnega odgovora. Kidrič in sodelavci so mu odgovorili, da ima italijanska vojska z izročitvijo orožja enotam NOV in PO Slovenije priložnost, da popravi krivice, ki so jih v več kot dveletni okupaciji prizadejali slovenskemu narodu.¹⁹

Medtem je nekaj po 9. uri komandant Sekirnik izdal Zasavskemu bataljonu povelje za vkorakanje v Novo mesto, Savinjski in Kamniški bataljon pa sta že prej dobila nalogo, da zavzameta položaje okrog mesta in preprečita italijanski posadki odhod iz njega. Na čelu kolone sta jezdila komandant Sekirnik in politični komisar Ribičič, za brigadno bojno zastavo, na kateri sta bila napisana »Naprej v borbo!« in »Največ sveta otrokom sliši Slave!«, pa so šli borci Zasavskega bataljona, za njimi pa politični delavci okrožnega komiteja KPS Novo mesto. Vkorakanje v Novo mesto je propagandist Ivo Lipar-Iztok Slavjan opisal takole: »Kot streli iz pušk udarjajo koraki in oznanjajo dolgo pričakovani trenutek. Razen odmeva korakov motijo slovesno tišino eksplozije — italijanski

bunkerji okrog mesta letijo v zrak. Ko eksplozije ponehajo, zadone udarne partizanske pesmi... Smo tik pred ogrado še vedno zamreženega Novega mesta. Ura je pol desetih. Z dvignjeno zastavo stopa kolona slovesno skozi zagrado ... Prvo nas pozdravi mestna zaščita — 400 tovarišev Novomeščanov — že stoji na svojem mestu. Da, tudi železničarji so že na svojih mestih ... Srca vseh kipe od veselja in navdušenja ter zavesti zmagoslavja. Po obeh straneh cest je vse polno ljudi, ki vzklikajo naši hrabri vojski. Italijani imajo že vse pripravljeno za odhod. Obrazi enih so zadovoljni in srečni, drugi nas gledajo uporno in srepo, nekateri pa nas celo pristrčno pozdravljajo: „Eviva komunisti, partizaniskoraj vsakemu pa se bere z obraza, da je vojne že do grla sit... Od vsepovsod z oken in balkonov se vsipava na nas cvetje, radostni vzkliki veselja, priznanja, hrabrosti in zmagoslavja... Vse mesto je v zastavah in cvetju.“²⁰

Zasavski bataljon se je ustavil na glavnem trgu pred mestno hišo, kjer so potekala pogajanja o predaji italijanske vojske. Ker so jih italijanski predstavniki zavlačevali, so predstavniki slovenskega narodnoosvobodilnega gibanja še pred njihovim sklepom ukazali Slandrovi in Gradnikovi brigadi

Šlandrova brigada na glavnem trgu v Novem mestu 10. 9. 1943

Borci Zasavskega bataljona v Novem mestu

ter Narodni zaščiti, naj začnejo na najprimernejši način razoroževati italijansko vojsko. Šlandrovci so se te naloge nemudoma lotili. Razen šlandrovcev in gradnikovcev je bila v razoroževanju zelo aktivna tudi Narodna zaščita, ki je narasla na pet čet in je bila podrejena komandi mesta. Ustanovljena je bila tudi posebna železničarska četa, ki je skrbela za zavarovanje postajnih skladišč in za odvažanje vojaškega materiala proti Straži. Do prvih popoldanskih ur so borci in pripadniki Narodne zaščite zasegli precej orožja in vojaškega materiala iz skladišč in razorožili več skupin italijanske vojske. Partizani in organizacije OF so postali gospodarji položaja v Novem mestu.

Italijanska vojska in belogardisti so spoznali, da se le z umikom iz mesta lahko izognejo popolni razorožitvi. Belogardisti so se zbrali v jugovzhodnem delu mesta, zvečer pa so odšli na cesto proti Šentjerneju, od koder so nameravali nadaljevati umik proti Gorjancem. Toda enote italijanske vojske so jih zadržale in ukazale, naj se jim pridružijo. 10. septembra zvečer se je nato še ne popolnoma razorožena italijanska vojska skupaj z belogardističnimi oddelki začela premikati iz

Novega mesta proti Straži, od koder naj bi nadaljevala pot v Italijo. V Straži pa so jo enote NOV in PO Slovenije zadržale. Glavni štab NOV in PO Slovenije je namreč že 10. septembra ob štirih popoldne ukazal vsem stražam na blokih in vsem poveljstvom enot v Novem mestu, da morajo razorožiti vse pripadnike italijanske vojske, jim zapleniti avtomobile, konje, opremo itn. Za kolonami, ki so odšle iz mesta, pa naj pošljejo patrolje. Te naj jih privedejo v Novo mesto ali pa na kraju samem razorožijo. To odločno ukrepanje je utemeljeval s tem, da se italijanska vojska ni ravnala po sporazumu, ki so ga dosegli na pogajanjih s predstavniki glavnega štaba NOV in PO Slovenije. Novomeška posadka je bila dokončno razorožena naslednji dan dopoldne v Straži. General Cerutti je moral ob pol dvanajstih dopoldne podpisati povelje, po katerem so morali vsi vojaki in oficirji izročiti orožje partizanom. Belogardisti so v Straži uvideli, da postaja položaj zanje usoden. Se preden je Cerutti podpisal omenjeno povelje, so odšli mimo Stopič in Rateža proti Gorjancem.

10. septembra je bilo Novo mesto popolnoma osvobojeno. Ta dogodek so proslavili z veličastnim mitingom, na katerem so govorili Boris Kidrič, Josip Vidmar, Edvard Kocbek, Jože Rus, dr. Metod Mikuž in major William Jones. Se isti dan so začeli borci s splošno mobilizacijo vseh moških od 16. do 50. leta starosti. Takoj so jih oborožili z zaplenjenim italijanskim orožjem. Slandrova brigada je, tako kot druge enote, številčno naglo narasla. Tudi 1. in 3. četa Kamniškega bataljona ter glavnina Savinjskega bataljona so 10. septembra popoldne prišle v Novo mesto. Do naslednjega jutra so ostale zunaj mesta le manjše zasede.²¹

Gubčeva brigada je ob kapitulaciji razoroževala italijansko in belogardistično vojsko ter mobilizirala v dolini Mirne, Cankarjeva brigada pa najprej ob železniški progi Novo mesto—Grosuplje, nato pa so njene enote te naloge opravljale v Stični, na Grosupljem, v Boštanju vse do Škofljice in Sv. Urha, torej do predmestja Ljubljane. V Beli krajini sta italijanske in belogardistične pripadnike razoroževala Vzhodnodolenjski odred in III. bataljon Tomšičeve brigade, na Kočevskem pa XIV. divizija in Zahodnodolenjski odred. V Ljubljanski pokrajini je tako nastalo razsežno osvobojeno ozemlje, kakršnega dotlej še ni bilo, niti ga niso uspele enote NOV in PO Slovenije izbojevati v nadaljnjih obdobjih NOB vse do

maja 1945. OF si je zastavila za svojo poglavitno nalogo, da organizira na njem ljudsko oblast in izvede volitve za najvišje predstavniške organe. Nič manj pomembna naloga pa ni bila izvedba splošne mobilizacije. Ti dve nalogi in še številne druge pa so bile izvedljive le v primeru, če enote NOV in PO Slovenije osvobojeno ozemlje popolnoma očistijo belogardističnih oddelkov in preprečijo nemške vdore. Zato je glavni štab NOV in PO Slovenije že 10. septembra določil XIV. in XV. diviziji ter Vzhodnodolenjskemu in Zahodnodolenjskemu odredu operacijska območja, na katerih naj bi zavarovali osvobojeno ozemlje in jih opozoril na smeri, iz katerih je grozila največja nevarnost sovražnikovih vdorov.

ŠLANDROVCI PRI ZAVAROVANJU OSVOBOJENEGA OZEMLJA

XV. divizija je dobila za operativno območje ozemlje Dolenjske med Savo na severu in Gorjanci na jugu, na zahodu do črte Straža—Ajdovec—Zagorica—Sela Šumberk—Muljava—Žalna—Grosuplje—Molnik, na vzhodu pa do hrvaške meje. Ker so bile ob nemško-italijanski meji osredotočene velike nemške sile, naj bi posebno pozornost posvetila zavarovanju s severa, pomožno težišče operacij pa je bilo proti vzhodu, v smeri proti Brežicam, kjer so prav tako bile nemške enote in je grozila tudi nevarnost njihovega prodora s Hrvaškega. Znotraj osvobojenega ozemlja pa so imele enote XV. divizije nalogo, da popolnoma razrušijo železniške proge, posebno progo Novo mesto—Ljubljana, onemogočijo kakršnikoli promet z avtomobili ali z vozovi na območjih, ki so blizu nemškim enotam, uredijo in prenesejo na varno mesto vojaško opremo, orožje in municijo, kolikor tega ne bi rabile za lastno uporabo, očistijo svoja operativna območja vseh sovražnikovih enot in jih razorožijo, pomagajo političnim organom pri vzpostavljanju ljudske oblasti in vzdrževanju reda, hitijo naj z mobilizacijo, s postavljanjem komand mest v večjih krajih itn. ter skrbijo za vzpostavitev zvez s sosednjimi enotami in glavnim štabom NOV in PO Slovenije. V povelju je glavni štab NOV in PO Slovenije tudi določil, naj Cankarjeva brigada operira v dolini Krke in zadržuje sovražnika iz brežiške smeri ter naj bo pripravljena na morebitno posredovanje v Novem mestu. Glede

na to, da se v novomeški okolici zadržujejo belogardistični oddelki, naj bo glavšina brigade na položajih zunaj Novega mesta. Za Gubčevo brigado je določil, naj operira v smeri proti Ljubljani, Štajersko brigado pa naj štab XV. divizije razmesti okrog Trebnjega v smeri proti nemško-italijanski meji.²²

Glede na to, da bi ta razvrstitev terjala preveliko premeščanje brigad od trenutnih operativnih območij, se je štab XV. divizije že na dan prejema povelja glavnega štaba NOV in PO Slovenije 10. septembra odločil, naj Cankarjeva brigada nadzoruje prostor od Sv. Križa proti Litiji in Ljubljani, Gubčeva brigada linijo Škocjan—Bučka—Krmelj—Sv. Križ, Slandrova brigada pa ozemlje od Škocjana do hrvaške meje. Vse tri brigade so dobile nalogo, na postavijo zveze s sosednjimi enotami in porušijo na svojih območjih železnice in mostove. Ena od poglavitnih njihovih nalog pa je izvajanje mobilizacije, da bi se čimprej okrepile na okrog 2000 borcev, ki naj jih razvrstijo v štiri bataljone. Glede nemških enot na nemško-italijanski meji oziroma pri Kostanjevici, pa jim je ukazal, naj opazujejo njihove premike in dejavnost, vendar naj jih ne napadejo. Če pa bi poskušali, da vdrejo na osvobojeno ozemlje, naj z njimi obračunajo s partizansko taktiko obkoljevanja in uničenja.²³

Glavni štab NOV in PO Slovenije je naslednji dan izdal tudi navodilo glede oborožitve enot. Na vsakih šest do deset borcev naj bo v enotah po en puškomitraljez, na dvajset do trideset borcev pa še po en težki mitraljez in lahki minomet. Bataljoni morajo biti oboroženi tudi s protitankovskim orožjem in težkimi minometi. V sestavu brigad, odredov in divizij pa morajo formirati tudi artilerijske, tankovske in motorizirane enote. Vsaka enota naj si uredi skrita skladišča municije in hrane. Kolikor je mogoče, naj štabi priskrbijo borcem tudi dobre obleke. Štabe divizij je še posebej opozoril, naj vso skrb posvetijo organizaciji enot, ki naj se ne zadržujejo v mestih in vaseh, razen kadar je to zares potrebno. Tako bodo enote obdržale večjo bojno pripravljenost.²⁴

Naloge enot XV. divizije, zlasti pa Šlandrove brigade, zaradi osredotočenja nemških in belogardističnih skupin ob nemško-italijanski meji, niso bile lahke. Omeniti moramo, da je nemški okupator iz strateških in političnih vzrokov vzporedno z rastjo narodnoosvobodilnega gibanja stalno krepil svoje obmejne postojanke, še preden je postalo pereče vprašanje

kapitulacije Italije. Graničarjem je pošiljal v okrepitev še policijske in vermanske enote. S tem je hotel zavarovati prometne poti in pomembne industrijske objekte v dolini Save, preprečiti prehajanje partizanskih enot s Štajerske na Dolenjsko, čutil pa se je tudi dolžnega, da čim bolj zavaruje pred napadi enot NOV in PO Slovenije tudi nemška naselja v deset-kilometrskem obmejnem pasu na brežiškem območju. Ob kapitulaciji Italije pa je višji vodja SS in policije v XVIII. vojnem okrožju generallajtnant policije Erwin Rösener, oziroma njegov podrejeni poveljnik redarstvene policije Alpenland generalmajor Karl Brenner, poslal na nemško-italijansko mejo I. bataljon 19. policijskega polka SS ter 12 samostojnih policijskih in orožniških motoriziranih čet.²⁵ Skupina policistov 1. čete I. bataljona je že 9. septembra vdrla čez mejo in po kratkem obstreljevanju zasedla Kostanjevico. Nadaljnje akcije čez italijansko-nemško mejo je Rösener že naslednji dan preprečil. V svojem povelju je dovolil le neizogibne akcije južno od meje, ki ne zahtevajo velikih sil, ukazal pa je podrejenim enotam, naj zasedejo italijanske graničarske postojanke, če so blizu meje. Na koncu svojega povelja je Rösener poudaril: »Da bi izvajali akcije proti banditom onkraj meje s silami s Spodnje Štajerske ali z Gorenjske se mi zdi ne samo nemogoče, ampak tudi taktično zgrešeno. Prepovedujem vsako zasedanje krajev, razen Kostanjevice, ki je ključni položaj.«

To svojo odločitev pa je spremenil že po nekaj dneh, ko so prišle na mejo vse razpoložljive policijske enote in ko so se zatele pod nemško varstvo močne belogardistične skupine. Tako je na operativno območje Šlandrove brigade prišla močna belogardistična enota, ki se je uspela izogniti razorožitvi v Straži. Omenili smo že, da so belogardisti odšli proti Gorjancem, 11. septembra pa so se utrdili pri Zameškem. 2e ob sedmih zjutraj so poslali v bližnjo Rako odposlanca, ki je prosil Nemce za varstvo. Sporočil jim je, da so belogardisti zavarovali mejo med Rako in Zameškim, da jim primanjkuje streliva in da jih zasleduje močna partizanska enota s tanki in topništvom. General Brenner je brzojavno ukazal, naj jim nemške enote nudijo varstvo in jih oskrbujejo, glede nadaljnje dejavnosti belogardistov pa bo izdal še posebna navodila.²⁶

Štab Šlandrove brigade je imel po svojem prihodu v Novo mesto sedež v hotelu Metropol. 2e na dan prihoda mu je dal štab XV. divizije nalogo, naj svoje enote razmesti v dolini

Krke proti Št. Jerneju. Zato je 11. septembra zjutraj odšel iz Novega mesta Savinjski bataljon. V Gotni vasi se je ustavil, da bi razvrstil novomobilizirane borce po enotah. V Novem mestu in v okolici je namreč mobiliziral okoli 300 vojnih obveznikov. Iz Gotne vasi je odšel proti Mokremu polju, od koder je nato pošiljal patrulje proti Beli cerkvi in Orehovici. Na območju med Škocjanom, Belo cerkvijo in Tomažjo vasjo je bila še vedno 2. četa Kamniškega bataljona, ki je v teh dneh razorožila okrog 50 belogardistov. Zasavski bataljon in dve četi Kamniškega bataljona pa sta 11. septembra še vedno mobilizirali v Novem mestu ter zbirali orožje in opremo. Število borcev je naglo naraščalo in stari borci so morali prevzemati vodstvo novih enot, za desetarje in vodnike pa so morali postaviti tudi nekaj novincev. 11. septembra zvečer je prišla do Novega mesta s Hrvaške neka močnejša italijanska enota. Komandant Janko Sekirnik je odšel na pogajanja z njenim poveljstvom in dosegel, da so Italijani orožje oddali šlandrovcem.

Štab brigade si je prizadeval, da bi se pred odhodom iz Novega mesta vsi borci dobro oborožili. Glede na to, da so zaplenili tudi nekaj lahkih tankov in oklepnih avtomobilov ter precej topništva, pa je izdal tudi povelje o ustanovitvi tankovske čete in artilerijske baterije. Te naloge pa niso bile lahke, ker v brigadi ni bilo usposobljenih topničarjev, našli pa so tudi le nekaj borcev, ki so znali voziti tanke. Štab brigade je ustanovitev topniške baterije zaupal Mihi Mišiču, ki je bil topniški oficir v stari jugoslovanski vojski.²⁷

Ko je glavni štab NOV in PO Slovenije izvedel, da so se belogardisti ustavili pri Mršeči vasi in pri Zameškem, je ukazal štabu XV. divizije, naj organizira napad nanje. To nalogo je zaupal Šlandrovi brigadi. V zvezi z izvedbo te naloge je prišel v štab namestnik komandanta XV. divizije Alojz Kolman-Marok. Komandant Janko Sekirnik je menil, da dopoldanski čas za napad ni primeren, vendar so morali v napad takoj, ker je obstajala nevarnost, da bi se belogardisti zatekli čez mejo v nemško varstvo. Štab brigade zaradi kratko odmerjenega časa ni uspel poslati v napad vseh treh bataljonov. II. bataljon je dobil nalogo, da prepelje še nerazvrščene borce in zaplenjeno orožje in opremo iz Novega mesta, v napad pa sta šla I. in III. bataljon, okrepljena s tanki in s težkim orožjem. Izhodišče za napad je bil Št. Jernej.

Dne 12. septembra so okoli 10. ure dopoldne borci začeli obkoljevati Mršečo vas, v kateri je bilo 735 belogardistov pod vodstvom Vuka Rupnika. Belogardističnim položajem sta se najprej približala dva oklepna avtomobila (tanketi), ki so ju belogardisti z ognjem iz protitankovskih pušk zaustavili. Ena tanketa je zgorela, drugo pa so poškodovali. Borci so naleteli na belogardiste že v gozdu pod vasjo. Vnel se je hud boj in belogardisti so onemogočili borcem, da bi se približali Mršeči vasi. Poskus enega voda, da bi belogardiste napadel v hrbet z nemške strani, je spodletel. Ko so borci prišli čez mejo, so jih nemške enote takoj napadle in morali so se umakniti čez Krko, kjer so se pri nekem mlinu zapletli v hud boj z belogardisti. Komandant I. bataljona policijskega polka SS major Richard Maiwald je belogardistom poslal na pomoč 1. četo svojega bataljona, lovski odred mejnih stražnikov in tri strmoglavce z letališča v Cerkljah. Zlasti letala so zelo pomembno vplivala na potek bojev. Mitraljiranje in bombardiranje je borce zmedlo in iznenadilo. Na svojih položajih so bili v nenehni nevarnosti, tako da niso mogli vse pozornosti posvetiti napadu na sovražnika v Mršeči vasi. Boji so trajali vse do mraka, ko so se šlandrovci umaknili. V boju je padlo in bilo ranjenih okrog 37 borcev, 6 borcev pa je bilo ujetih in so jih Nemci odpeljali v Maribor.

Vzrokov za ta neuspeh je več. Stab XV. divizije ob svojem povelju za napad še ni imel natančnih podatkov o številu belogardistov, ni pa tudi mogel vedeti za njihov sporazum z Nemci, in zato na pomoč nemških enot ni računal. Glede na število belogardistov in nemško pomoč je bila Šlandrova brigada prav gotovo prešibka, da bi lahko akcijo uspešno izvedla. Belogardisti so bili v Mršeči vasi v hišah in v bunkerjih dobro utrjeni. Raven teren okrog vasi, na katerem so bili borci dobra tarča za sovražnikova letala, pa je bil za napad zelo neugoden. Belogardisti so imeli dobre obrambne položaje zlasti ob Krki. Zato bi bil primeren le napad v večernih urah. Do tedaj bi lahko prišli do Mršeče vasi tudi vsi trije bataljoni. Z razpoložljivimi enotami ni bilo mogoče Mršeče vasi popolnoma obkoliti, in tako preprečiti Nemcem možnosti, da bi pomagali belogardistom. Štab brigade je tudi računal, da bodo prispevali k uspehu tankete in topniška baterija. Za tankete ni bilo usposobljenih posadk in so lahko uporabili le dva oklepna avtomobila, za katera pa so imeli belogardisti protitankovske puške.

Topovi so bili brez merilnih naprav in jih zato niso mogli uporabiti za posredno streljanje. Zaradi mitraljiranja položajev šlandrovcev in ravnega terena pa jih tudi niso mogli pripeljati tako blizu, da bi z njimi lahko neposredno streljali. Tako je brigada v tej akciji doživela hude izgube, čeprav je bila tedaj morala borcev zelo dobra. Ob odločitvi za ta napad pa so vsi preveč računali na demoralizacijo belogardistov po kapitulaciji Italije.

Ko je štab XV. divizije uvidel, da bi nadaljnje zadrževanje šlandrovcev na ravnem terenu povzročilo nove žrtve, je štabu brigade, ki je bil v Mihovem, ukazal, naj svoje enote umakne izpred Mršeče vasi, zavaruje prehode čez Krko in poruši mostove. O mraku 12. septembra so tudi borci Zasavskega bataljona zapustili Novo mesto in se premaknili v Smolenjo vas. Ta dan se je vrnil v brigado tudi Franc Poglajen-Kranjc, ki ni mogel priti čez mejo na Štajersko. Nato je začasno spet opravljal v štabu dolžnost načelnika, medtem ko je Milan Cadež-Aleksander ostal v Novem mestu kot namestnik komandanta mesta.²⁸

Po napadu šlandrovcev se tudi belogardisti niso več počutili varne v Mršeči vasi. Z Nemci so odšli v Kostanjevico, kjer si je poiskala varstvo tudi skupina belogardistov iz Mirenske doline. Poveljstvo nad belogardisti je prevzel komandant I. bataljona policije Maiwald, general Brenner pa jim je obljubil, da jim bo poslal zaplenjeno italijansko orožje iz Ljubljane, če se bodo borili proti partizanom. Zaradi hitrega odhoda belogardistov tudi Slandrova brigada ni mogla izpolniti povelja glavnega štaba NOV in PO Slovenije, ki je ukazal, naj jih okrepljena s tanki in topništvom še v noči na 13. september ponovno napade.²⁹

Enote XV. divizije so naslednji dan rušile mostove ob nemški meji in zasekale ceste proti svojim položajem. Slandrova brigada je imela tudi nalogo nadzirati premike sovražnika za mejo in ga napasti, če bi jo prekoračil.³⁰

Dne 13. septembra so strmoglavci krožili nad položaji Šlandrove brigade in nad Novim mestom. Pri Št. Jerneju so napadli brigadni oklepni avtomobil, ki je vozil sanitetni material. Ob napadu je padel komandir štabnih kurirjev Cukljež. Naslednji dan je priletelo nad Novo mesto šest letal. Bombardirala so hotel Metropol, v katerem je bil pred dnevi štab Šlandrove brigade in tudi nekaj članov glavnega štaba NOV

in PO Slovenije, sodišče, v katerem je bil štab XV. divizije ter še nekaj drugih zgradb, v katerih so se zadrževali partizani. Na srečo pa so se enote NOV in PO Slovenije s svojimi štabi iz Novega mesta še pravočasno umaknile.

Dne 14. septembra popoldne je pregledal položaj brigade namestnik komandanta glavnega štaba NOV in PO Slovenije general Jaka Avšič. I. bataljon je bil tedaj na položajih okrog Mokrega polja in je imel postavljene močne zasede v smeri proti St. Jerneju, med drugim je imel postavljen tudi protitankovski top, del Kamniškega bataljona je bil ob Krki v bližini Bele cerkve, glavnina brigade pa se je ta dan premaknila na območje Orehovice, kjer je bil tudi štab brigade.³¹

Ko je komandant 19. SS policijskega polka dobil tolikšno belogardistično okrepitev, se je odločil za ofenzivnejšo taktiko. 2e 14. septembra je ukazal napasti I. bataljon Slandrove brigade v Mokrem polju, izvedli pa so ga naslednji dan. Nemške in belogardistične enote so iz Kostanjevice preko St. Jerneja prišle v Mokro polje naravnost do hiše, v kateri je bil štab I. bataljona. Stražar je mislil, da so partizani, zato predhodnice ni zaustavil. Za njo so pripeljali tudi tanki in začeli so se hudi boji med hišami. Napad so spet podprla tudi letala. Toda šlandrovci so se hrabro borili in sovražnik se je moral umakniti v Zameško.³² Ker je obstajala nevarnost, da bi združene nemške in belogardistične enote napad ponovile, je štab XV. divizije ukazal Gubčevi brigadi, naj premakne en bataljon iz Zbur proti Dobravi. Od tod bi lahko podprl šlandrovce, če bi jih v Mokrem polju ponovno napadli. Glede na to, da je bila na operativnem območju Slandrove brigade tudi velika nevarnost nemških napadov s tanki, naj bi ji Gubčeva brigada poslala tudi protitankovski oddelek s topom in 50 granatami. Borci Slandrove brigade so v teh dneh kopali tudi zaseke na cestah v novomeški okolici.³³

Dne 15. septembra je štab Slandrove brigade znova zapustil Franc Poglajen-Kranjc. Načelnik štaba Slandrove brigade pa je postal Tomaž Slapar-Tugo, ki je prišel iz Stične, kamor sta z Dušanom Reboljem-Borom pripeljala glavnino Koroškega bataljona. Poglajen pa je odšel v glavni štab NOV in PO Slovenije po navodila glede organizacije Štajerskega odreda. Naslednji dan zjutraj se je štab preselil v Mihovo.³⁴ Tu je dobil povelje štaba XV. divizije naj zamenja položaje z Gubčevo brigado.

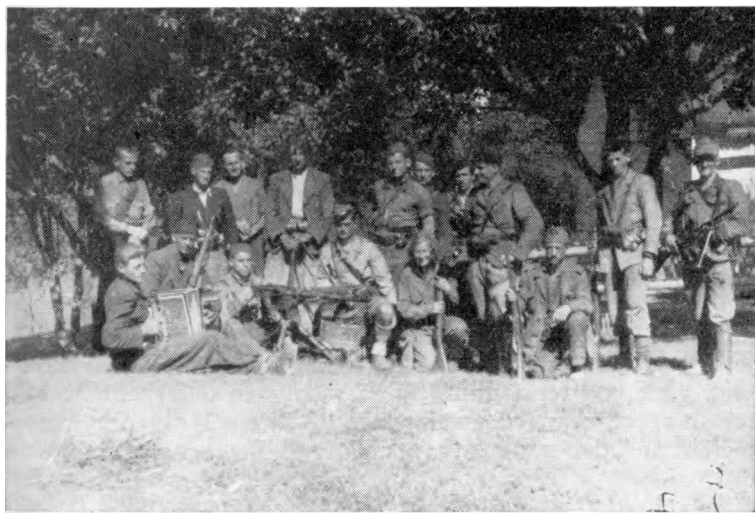
Slandrova brigada je imela ves čas po odhodu iz Novega mesta zelo odgovorne naloge, zlasti da onemogoči vdor nemških in belogardističnih sil iz Kostanjevice na osvobojeno ozemlje. Edino na njenem operacijskem območju je nemški sovražnik po okrepitvi z belogardističnimi oddelki že prešel v ofenzivo, povsod drugod pa je bilo na nemško-italijanski meji še zatišje. Tako sosednja Gubčeva brigada ni imela bojev, šlandrovci pa so morali biti nenehno na položajih in imeli so dva huda spopada. Ker je bila nevarnost nemškega vdora proti Novemu mestu vedno večja, na drugi strani pa šlandrovci niso imeli izkušenj v frontalnih bojih, niso pa bili tudi vajeni napadov s tanki in letali, se je štab XV. divizije odločil za premestitev svojih enot. Se isti dan jima je glede na odredbo glavnega štaba NOV in PO Slovenije o grupiranju partizanskih enot v zvezi z zbiranjem nemških sil na Reki, v Ljubljani in v Brežicah ter na območju Karlovac—Ogulin, določil tudi nove naloge. Slandrova brigada je dobila povelje, naj nadzoruje in zavaruje območje Bučka—Sevnica—Sv. Križ proti Litiji. Na tem operacijskem območju naj poruši vse ceste in železnico Sevnica—Trebnje. Ob morebitnem močnem nemškem vdoru naj se brani na črti Tržišče—Blatni klanec—Sv. Ana—Ostri vrh. Glede na obširno operativno območje je štab XV. divizije ukazal štabu Gubčeve brigade, naj okrepi Slandrovo brigado z enim svojim bataljonom. Gubčevo brigado je štab XV. divizije opozoril na nevarnost nemškega vdora v Novo mesto. Ukazal ji je, naj se poveže na jugu s XIII. hrvaško brigado, ob morebitnem večjem nemškem napadu pa naj organizira obrambo na črti Gorjanci—Jugorje—Rožni dol.³⁵

Štab XV. divizije je 15. septembra poročal, da imajo po uspešni mobilizaciji njegove tri brigade poprečno po 1600 borcev. V Štajerski brigadi je bila osnovana tudi baterija težkih minometov s šestimi orožji in enim protioklepnim topom. Mimo tega je imel vsak bataljon v vseh brigadah po en težki minomet. Enote so bile dobro oborožene tudi z drugim orožjem: vsak borec je imel puško, vsaka četa po en lahki minomet, vsak vod težki mitraljez. V nekaterih bataljoni je bilo težkih orožij celo več, vendar štab divizije zaradi stalnih sprememb ni imel natančnih podatkov o številčnem stanju in oborožitvi.³⁶

I. bataljon Šlandrove brigade je imel 16. septembra spet hud spopad. Iz Kostanjevice je prodirala kolona okrog 500 mož

s tanki proti njegovim položajem pri Št. Jerneju. Bataljon je napad uspešno odbil, čeprav so njegove položaje obstreljevali s topovi in iz letal. Po partizanskih virih so bili to večinoma belogardisti, ki so bili preoblečeni v nemške uniforme.³⁷

Dne 17. septembra so se enote Šlandrove brigade začele zbirati v Mokrem polju, da bi odšle na novo operativno območje. V Mokro polje je Dušan Rebolj-Bor pripeljal že omenjeno skupino borcev Koroškega bataljona in iz njih je nato štab brigade še isti dan osnoval IV. bataljon. Na zborni mesto ni mogel priti I. bataljon, ki je moral na svojih položajih pri Kostanjevici odbijati napade nemških in belogardističnih enot. Boji so otežili zamenjavo položajev z enotami Gubčeve brigade. Zaradi teh bojov je menda Savinjski bataljon odšel peš na novo operacijsko območje. Štab brigade je ukazal vsem drugim svojim enotam, naj odidejo na novomeško železniško postajo. Nekaj po polnoči so šlandrovci stopili v vlak, na vagonih pa so že prej naložili vso opremo, vozove, mule, konje in drugo. Okrog dveh ponoči je vlak odpeljal. Prijetne vožnje pa je bilo kmalu konec. V Trebnjem so morali izstopiti in raztovoriti opremo, ker je bila železniška proga od tu proti

Skupina šlandrovcev pri Mokronogu septembra 1943

Mirni še vedno razdrta od akcij, ki so jih enote XV. divizije izvedle 7. in 8. septembra. V jutranjih urah je brigada prišla v Mokronog, kjer se ji je pridružil III. bataljon Gubčeve brigade, ki je postal V. bataljon Slandrove brigade. V Mokronogu pa je ostal le štab brigade in III. bataljon, medtem ko so vse druge enote takoj odhitele na položaje od Tihaboja do Krmelja.³⁸ Medtem ko so nemške enote iz Kostanjevice prenehale z napadi na nove položaje Gubčeve brigade, so prenesli svojo aktivnost spet na novo operativno območje Slandrove brigade. Z napadom so začeli na območju St. Janža in Krmelja. 19. septembra ob 11,15 dopoldne je prodrlo čez mejo okrog 300 vojakov, med katerimi so bili menda tudi belogardisti s tremi tanki. Nemci so položaje šlandrovcev obstreljevali tudi s topniškim ognjem. V. bataljonu je prihitel na pomoč III. bataljon z minometalskim oddelkom. Po hudem boju so borci prisilili sovražnika k umiku in mu prizadejali hude izgube. Po partizanskih virih je padlo 20 sovražnikov, večje število pa je bilo ranjenih. Slandrovci so uničili tudi dva avtomobila in en tank. Ko se je III. bataljon vračal po končanem boju v Mokronog, je med potjo nekdo, verjetno belogardist, vrigel v kolono bombo, ki je ranila deset borcev, med njimi dva hudo.³⁹

Glavni štab NOV in PO Slovenije je že ob odhodu brigade na območje Mokronoga obvestil njen štab, da bo večjo skupino šlandrovcev poslal na Štajersko. 19. septembra so bili zato v štabu brigade pomembni razgovori o uresničitvi te odločitve. Komandant glavnega štaba NOV in PO Slovenije general Franc Rozman-Stane in namestnik komandanta XV. divizije Alojz Kolman-Marok sta seznanila brigadne funkcionarje s sklepom, da bo glavnina brigade ostala v sestavi XV. divizije z nalogami, ki jih je imela dotlej Slandrova brigada, večja skupina šlandrovcev pa se bo v kratkem vrnila na območje IV. operativne cone, kjer bo postala jedro preosnovane Slandrove brigade.

Naslednji dan zvečer so šlandrovci skupaj s krajevnim aktivom ZKM organizirali v Mokronogu velik miting, na katerem sta govorila tudi politični komisar Mitja Ribičič in namestnik komandanta Ilija Badovinac. Ribičič je orisal predvsem razmere na Štajerskem pred ustanovitvijo brigade in po njej. Badovinac pa je govoril o vlogi Partije, o NOV in o belogardizmu. Posebne pozornosti je bil deležen tudi predsednik terenskega odbora OF, ki je govoril o volitvah v zbor

odposlancev slovenskega naroda in pri tem poudaril, da bodo imele prvič volilno pravico tudi ženske. Govoru so sledile recitacije in pevske točke, po mitingu pa se je razvila zabava.

S tem mitingom se je skupina šlandrovcev poslovila od prebivalstva Dolenjske. 2e naslednji dan sta namreč znova prišla v Mokronog Franc Rozman-Stane in Alojz Kolman-Marok in sporočila odločitev glavnega štaba NOV in PO Slovenije o odhodu enega bataljona in štaba Šlandrove brigade na Štajersko in o formiranju XII. štajerske brigade na Dolenjskem.⁴⁰ Ta odločitev je bila v danem položaju najboljša. Na Dolenjskem, Notranjskem in v Slovenskem Primorju so se po splošni mobilizaciji enote NOV in PO Slovenije številčno naglo krepile in nastalo je več novih brigad, sredi septembra pa je bila ustanovljena XVIII. divizija. Vse te enote so bile dobro oborožene in so se lahko takoj postavile po robu okupatorju in belogardističnim oddelkom. Skoda pa bi bilo zamuditi izredno priložnost, ki se je nudila za uspešno partizansko dejavnost na Štajerskem potem, ko je moral nemški okupator svoje enote poslati na nemško-italijansko mejo ali pa v Ljubljansko pokrajino in v Slovensko Primorje zaradi zavarovanja glavnih komunikacij.

Tako bi odhod enega bataljona šlandrovcev z Dolenjske ne pomenil bistvene okrnitve številčne moči XV. divizije, na Štajerskem pa bi njegov prihod veliko pomenil. Končno je Šlandrova brigada tudi izpolnila svojo pglavitno nalogo, zaradi katere je prišla na Dolenjsko: sodelovala je pri razoroževanju italijanske vojske, pri izbojevanju obširnega osvobojenega ozemlja in pri mobilizaciji. Za to dejavnost je Šlandrovo brigado skupaj z drugimi enotami NOV in PO Slovenije, ki so bile tedaj na Dolenjskem in Notranjskem, 14. septembra glavni štab NOV in PO Slovenije pohvalil.⁴¹ V tem dnevnem povelju je glavni štab NOV in PO Slovenije prvič omenil brigado kot VI. udarno brigado »Slavka Šlandra«. Tako je brigada že po dobrem mesecu svojega delovanja za svoje uspehe in požrtvovalnost dobila naziv udarna, s čimer je dobila visoko priznanje, ki ji je bilo tudi spodbuda za njeno ofenzivno dejavnost po vrnitvi na Štajersko.

OPOMBE II

¹ Poročilo glavnega štaba NOV in PO Slovenije 8. avgusta 1943 (Zbornik NOV VI/6, dok. 52).

² Poročilo glavnega štaba NOV in PO Slovenije 28. 8. 1943 (Zbornik NOV VI/6, dok. 62).

³ Poročilo odseka za propagando in statistiko glavnega štaba NOV in PO Slovenije 28. 8. 1943, poročilo namestnika politkomisarja glavnega štaba NOV in PO Slovenije 22. 8. 1943 in poročilo štaba udarne brigade Matija Gubca 24. 8. 1943 (Zbornik NOV VI/6, dok. 64, 59 in 60).

⁴ Poročilo štaba 11. armadnega korpusa 14. 8. 1943 (Zbornik NOV VI/6, dok. 171).

⁵ Navodila operacijskega oddelka glavnega štaba NOV in PO Slovenije 28. 8. 1943 (Zbornik NOV VI/6, dok. 65).

⁶ Šlandrovci str. 23—25; Lipar, Dnevnik.

⁷ Poročila štaba 11. armadnega korpusa 9. 9. 1943 (Zbornik NOV VI/6, dok. 200); Šlandrovci, str. 26; Franc Avbelj-Lojko, Spomini in ustni vir; Marija Ivkovič, Spomini; Janko Sekirnik-Simon, ustni vir.

⁸ Šlandrovci, str. 26; Lipar, Dnevnik.

⁹ Ferenc, Kapitulacija Italije in NOB, str. 126.

¹⁰ Povelje glavnega štaba NOV in PO Slovenije 8. 8. 1943 (Zbornik NOV VI/7, dok. 1).

¹¹ Ferenc, Kapitulacija Italije in NOB, str. 138—139.

¹² Štok, Jeklena pest, str. 245—250; Ferenc, Kapitulacija Italije in NOB, str. 140; Lipar, Dnevnik.

¹³ Poročilo štaba XV. divizije 9. 9. 1943 (Zbornik NOV VI/7, dok. 8) in odredba štaba XV. divizije 9. 9. 1943 v arhivu IZDG; Ferenc, Kapitulacija Italije in NOB, str. 140.

» Glej op. 12.

¹⁵ Ferenc, Kapitulacija Italije in NOB, str. 141; Franček Saje, Belogardizem. II. dopolnjena izdaja. Ljubljana 1951, str. 590.

¹⁶ Štok, Jeklena pest, str. 247.

¹⁷ Šlandrovci, str. 26; Štok, Jeklena pest, str. 147—248; Jože Humar-Lipah, Mirko Jerman, Janko Sekirnik-Simon, Franc Sever, ustni viri.

¹⁸ Stanko Petelin, Gradnikova brigada. Knjižnica NOV in POS št. 7, Nova Gorica 1966, str. 78—81.

¹⁹ Ferenc, Kapitulacija Italije in NOB, str. 140—141.

²⁰ Slavjan Iztok: 6. SNOUB Slavka Šlandra na osvobojenem Dolenjskem (26. 8.—26. 9. 1943), februar 1944, str. 7—9.

²¹ Ferenc, Kapitulacija Italije in NOB, str. 141—146; Lipar, Dnevnik in že omenjena njegova brošura; Anton Ahčin-Darko, Spomini iz štirih brigad. Maribor 1969, str. 116—119; Lipar Ivo - Iztok Slavjan, Novo mesto v septembru 1943. Dolenjska prosveta 1953, št. 2, str. 26—27; Ivan Mlekuž-Zdenko, Pismo uredništvu TV-15 6. 10. 1964; Karlo Krauthberger-Gagovič, Pismo uredništvu TV-15 20. 10. 1964, št. 43; Franc Sever, ustni vir.

²² Navodilo glavnega štaba NOV in PO Slovenije 10. 9. 1943 (Zbornik NOV VI/7, dok. 16).

²³ Odredba štaba XV. divizije 10. 9. 1963 v arhivu IZDG; Ferenc, Kapitulacija Italije in NOB, str. 253.

²⁴ Navodilo glavnega štaba NOV in PO Slovenije 11. 9. 1943 (Zbornik NOV VI/7, dok. 23).

²⁵ Na Gorenjskem in Štajerskem so bili sredi 1943 trije bataljoni 19. SS policijskega polka, od katerih so morali ob kapitulaciji Italije II. in III. bataljon takoj poslati na zavarovanje železniške proge Ljubljana—Trst ter 12 policijskih in orožniških čet. Sedež polka je bil v Mariboru.

²⁶ Ferenc, Kapitulacija Italije in NOB, str. 254—255.

²⁷ Mirko Jerman, Janko Sekirnik-Simon, Franc Sever, ustni viri.

²⁸ Štok, Jeklena pest, str. 252—253; Ferenc, Kapitulacija Italije in NOB, str. 255—256; Šlandrovci, str. 27; Mirko Jerman in Janko Sekirnik-Simon, ustna vira.

²⁹ Povelje glavnega štaba NOV in PO Slovenije 12. 9. 1943 in poročilo štaba XV. divizije 12. 9. 1943 (Zbornik NOV VI/7, dok. 29 in 31); Ferenc, Kapitulacija Italije in NOB, str. 256.

³⁰ Poročilo odseka za propagando in statistiko glavnega štaba NOV in PO Slovenije 15. 9. 1943 (Zbornik NOV VI/7, dok. 49).

³¹ Lipar, Dnevnik; Mirko Jerman, Alojz Pacek-Platin in F. Sever, ustni viri.

³² Poročilo štaba XV. divizije 16. 9. 1943 in poročilo propagandnega odseka pri glavnem štabu NOV in PO Slovenije 2. 10. 1943 (Zbornik NOV VI/7, dok. 65 in 180); Ferenc, Kapitulacija Italije in NOB, str. 56; Šlandrovci, str. 28; Alojz Pacek-Platin in F. Sever, ustna vira.

³³ Odredba štaba XV. divizije 15. 9. 1943 v arhivu IZDG.

³⁴ Šlandrovci, str. 28; Lipar, Dnevnik; Tomaž Slapar-Tugo, ustni vir.

³⁵ Naredba glavnega štaba NOV in PO Slovenije 16. 9. 1943 in poročilo štaba XV. divizije 16. 9. 1943 (Zbornik NOV VI/7, dok. 61 in 66).

³⁶ Poročilo štaba XV. divizije 16. 9. 1943 (Zbornik NOV VI/7, dok. 65); komandant Janko Sekirnik-Simon se spominja, da so mu v teh dneh enkrat poročali, da šteje brigada 2500 borcev.

³⁷ Poročilo štaba XV. divizije 17. 9. 1943 (Zbornik NOV VI/7, dok. 75); Šlandrovci, str. 24—27.

³⁸ Šlandrovci, str. 28—29; Lipar, Dnevnik. Dušan Rebolj-Bor in Franc Sever, ustna vira.

³⁹ Poročilo obveščevalnega odseka glavnega štaba NOV in PO Slovenije 20. 9. 1943 in poročilo njegovega propagandnega odseka 2. 10. 1943 (Zbornik NOV VI/7, dok. 92 in 180); Lipar, Dnevnik.

⁴⁰ Šlandrovci, str. 29—30; Lipar, Dnevnik; Mitja Ribičič-Ciril, ustni vir.

⁴¹ Dnevno povelje glavnega štaba NOV in PO Slovenije 14. 9. 1943 (Zbornik NOV VI/7, dok. 40); v vseh dotedanjih poročilih in poveljih je imenoval Šlandrovo brigado Štajersko brigado ali VI. brigado.

IV. PREOSNOVANJE BRIGADE IN NJENA OFENZIVNA DEJAVNOST JESENI 1943

OBNOVITEV IV. OPERATIVNE CONE IN NJENE NALOGE

Položaj ob kapitulaciji Italije je terjalo osredotočenje glavnine slovenske narodnosvobodilne vojske na območju, ki ga je zasedel italijanski okupator. Ob tem pa si je glavni štab NOV in PO Slovenije prizadeval, da zaradi tega ne bi zamrla partizanska aktivnost na Štajerskem in na Gorenjskem. Objektivne okoliščine so onemogočile ustanovitev Štajerskega odreda hkrati s Šlandrovo brigado. Razmere po razorožitvi italijanske vojske in po izbojevanju obširnega osvobojenega ozemlja v Ljubljanski pokrajini in na Primorskem so prisilile nemškega okupatorja, da je poslal tja vse sile razen tistih, ki jih je nujno potreboval za zavarovanje krajev in pomembnih objektov. Spričo velike oslabitve sovražnikovih postojank so bile ugodne možnosti za uspešno partizansko dejavnost na Štajerskem in na Gorenjskem, s katero bi lahko tudi razbremenili nemški pritisk na enote NOV in PO Slovenije na dotedanjem italijanskem okupacijskem območju Slovenije. Zato si je glavni štab NOV in PO Slovenije še posebej prizadeval, da bi Štajerski odred čim prej ustanovili. S to nalogo je že 1. septembra, kot smo že omenili, poslal na Štajersko Franca Poglajna-Kranjca, ki pa zaradi močne zastraženosti ni uspel priti čez Savo. Vrnil se je v štab Šlandrove brigade, od koder ga je glavni štab NOV in PO Slovenije že 15. septembra znova pozval, naj se vrne na Štajersko in prevzame poveljstvo odreda.¹ Še isti dan je glavni štab NOV in PO Slovenije obvestil štab Šlandrove brigade, da je dal komandantu Štajerskega

odreda tudi nekaj kadra, ki ga bo lahko uporabil za ustanovitev odreda in pri morebitnem osnovanju nove brigade na Štajerskem. Pomaga naj mu pri zbiranju orožja, ki ga bo njegovo spremstvo odneslo na Štajersko. V obrazložitvi tega povelja je glavni štab NOV in PO Slovenije med drugim poudaril: »Z ozirom na težaven položaj, v katerem se nahaja Nemčija po kapitulaciji Italije, se nekoliko spreminja tudi naša taktika na Gorenjskem in Štajerskem. Nemci podvzemajo proti nam zaenkrat očitno samo defenzivne mere. Vzdrževanje večjih edinic v njihovem zaledju je danes vsekakor mogoče in nujno. Zato smo dali Štajerskemu in Gorenjskemu odredu nalog, naj prekineta z odpošiljanjem svojih edinic na naš teritorij. Nasprotno pa bomo skušali predvsem z avtomatskim orožjem, lahкими bacači itd. nuditi njihovim edinicom čimvečjo podporo ... Ker je potrebno, da danes čim bolj angažiramo nemške sile v zaledju in onemogočimo njihove koncentracije, smo dali obema odredoma nalog, da začneta z največjo aktivnostjo napadati nemške edinice na njunem terenu.«

Glede na to, da bo Štajerski odred operiral severno od Save, naj štab Šlandrove brigade pošlje na območje med Savo in italijansko mejo en bataljon. S tem bo olajšal delovanje svoje obveščevalne službe, ki jo mora temeljito izpopolniti. Štab Šlandrove brigade mora vedeti, kaj delajo Nemci onstran meje.²

Štab XV. divizije je naslednji dan poročal, da je dal iz Šlandrove brigade Francu Poglajnu-Kranjcu za spremstvo 20 borcev, ki bodo odnesli v Štajerski odred 10 puškomitraljezov in 6 lahkih minometov.³ Do Poglajnovnega odhoda so bila v glavnem štabu NOV in PO Slovenije nova posvetovanja o vojaškem preosnovanju na Štajerskem in o vrnitvi Prešernove in Gradnikove brigade na Gorenjsko oziroma Primorsko. Štab Štajerskega odreda je dobil 18. septembra nalogo, da znova ustanovi IV. operativno cono, ki je bila odpravljena z ustanovitvijo Šlandrove brigade. V uvodni obrazložitvi tega povelja je glavni štab NOV in PO Slovenije zapisal: »Velike zmage sovjetske armade so zmanjšale nemško silo tako, da so sedaj Nemci v vedno večjih težavah in nimajo možnosti izkoriščati nove rezerve. Posledica vsega tega je, naj se tudi na Štajerskem izvede nov razmah naše borbe, naše sile pomnožijo in z novo aktivnostjo udarijo na sovražnika.« Za komandanta in političnega komisarja IV. operativne cone je imenoval doteda-

Franc Poglajen - Kranjc, komandant IV. operativne cone in prvi načelnik štaba Slandrove brigade

njega komandanta in političnega komisarja Štajerskega odreda Franca Poglajna-Kranjca in Borisa Čižmeka-Bora. Novi štab je dobil nalogo, naj na Štajerskem osnuje iz novomobilizirancev in borcev, ki jih bo glavni štab NOV in PO Slovenije poslal z Dolenjske dve brigadi. Ena naj operira na pohorskem območju, druga pa na južnem Štajerskem. Mimo brigad pa naj štab postopoma osnuje po en odred na Koroškem in na Kozjanskem. Nato naj poskuša čim prej razširiti vojaško aktivnost tudi v Slovenske gorice in v Prekmurje. V tem povelju so enote IV. operativne cone dobile nalogo, naj čim aktivneje rušijo komunikacije, napadajo postojanke, zlasti ob komunikacijah in si na ta način omogočijo večji razvoj in svobodo akcije. Glavni štab NOV in PO Slovenije pa je tudi sporočil, da namerava poslati na Štajersko tiste borce, ki so se že borili na tem območju. Obljubil je tudi pošiljanje razstreliva.⁴

Po prejemu tega povelja je Franc Poglajen-Kranjc sklenil takoj oditi na Štajersko, ne da bi počakal na skupino 20 borcev, ki jih je poslal štab Slandrove brigade. Dne 18. septembra je odšel s patruljo 14 borcev iz Metnaja proti nemško-italijanski meji. Njegovo spremstvo je bilo oboroženo s 24 pu-

škami, s puškomitraljezoma, Poglajen pa je nosil lahki minomet. Ob Savi ni bilo nemških zased, le zaradi narasle reke so imeli nekaj težav pri prehodu. Patrulja se je napotila v vasico Hrib, od tu pa se je premaknila na Površine, gozdiček nad Zgornjim Prekrom. Tu se je Poglajen sestal s sekretarjem pokrajinskega komiteja KPS Petrom Stantetom-Skalo in političnim komisarjem Borisom Cižmekom-Borom, ki sta mu poročala o stanju enot in o pripravah za ustanovitev Štajerskega odreda. Kot smo že omenili, so bile tedaj na območju IV. operativne cone Pohorski bataljon (okrog 70 borcev), Koroška, Kozjanska (okrog 30 borcev), Savinjska in Kamniška četa, ki je narasla na okrog 70 borcev. Na Moravškem je bilo tudi precej ranjencev, ki niso mogli z brigado na Dolenjsko in so medtem ozdraveli, pa tudi nekaj razkropljencev iz hajk v drugi polovici avgusta. Nekaj se jih je takoj pridružilo patrulji, ki je prišla z Dolenjske in Franc Poglajen-Kranjc jo je lahko 21. septembra preosnoval v četo. Ob ustanovitvi je štela

36 borcev, njen komandir pa je postal Jože Štok-Korotan. Četa je poslala po Moravski dolini patrulje, ki so pripeljale nove borce. Dne 23. septembra je prišla v njeno taborišče tudi skupina 20 šlandrovcev z Dolenjske, ki je prinesla puškomitraljeze in lahka minometa.

Štab IV. operativne cone se je odločil, da bo najprej preosnoval enote na območju med Zasavjem in Savinjsko dolino, kjer je število borcev zadoščalo za ustanovitev dveh bataljonov. Dne 25. septembra je na Lesu iz Savinjske čete in borcev, ki so prišli z Dolenjske ter novih borcev ustanovil Zasavski bataljon. Za komandanta mu je postavil Draga Poglajna, za političnega komisarja Ludvika Bizjaka-Smrekarja, za obveščevalca Franca Juriča-Zavednega, za intendanta Janeza Avblja-Metroja, za bolničarko pa Silvo Drame-Nado. Štabu Zasavskega bataljona je podredil tudi minerce, ki so bili tedaj razdeljeni v dva voda.

Isti dan sta Poglajen in Cižmek postavila tudi štab Kamniškega bataljona, in sicer za komandanta Rudija Karata-Džeka, za političnega komisarja pa Slavka Grilja-Brdavsca. Ker število borcev Kamniške čete ni zadoščalo za ustanovitev bataljona, sta jo sklenila okrepiti s skupino borcev, ki je prišla z Dolenjske.

V poročilu o tem preosnovanju je štab IV. operativne cone obvestil glavni štab NOV in PO Slovenije, da se je število

nemške oborožene sile v policijskih in orožniških postojankah po kapitulaciji Italije in odhodu brigade na Dolenjsko, znatno zmanjšalo. Šele v zadnjem tednu se posadke v postojankah spet krepijo. Iz razgovorov pripadnikov nemških oboroženih sil s civilnim prebivalstvom se vidi, da je po zadnjih dogodkih njihova morala znatno upadla. Opaziti je bilo v zadnjem času, da se je razvila sovražnikova vohunska služba. Morala prebivalstva se dviga, ko vidi, da se vračajo borci z Dolenjske in da so enote dobro opremljene ter oborožene.

Glede na vojaški in politični položaj na Štajerskem in glede na naloge obnovljene IV. operativne cone, je njen štab predlagal, da mu predvidene štajerske enote z Dolenjske čimprej pošlje. Tega ne narekujejo le potrebe, temveč tudi trenutne ugodne možnosti za prehod čez Savo. Štab IV. operativne cone je tudi poudaril potrebo, da se s temi enotami vrne tudi vojaški in politični kader, ki je na območju Štajerske že delal. Te enote naj bi bile oborožene z lahkim avtomatskim orožjem, z lahkimi minometi, na pot pa naj bi jim dali tudi dovolj municije in čim boljše zimsko opremo ter šotorska krila. Ker v enotah, ki so že na območju IV. operativne cone, ni brzostrelk in pištol, je nujno potrebno, da glavni štab NOV in PO Slovenije pošlje še pred prihodom štajerskih enot z manjšo patroljo 15 italijanskih brzostrelk, 30 pištol s saržerji in municijo. Štab IV. je tudi prosil, naj mu pošlje bone za odkup hrane. Prav tako je enotam IV. operativne cone nujno potrebno poslati tudi razstrelivo.⁵

Štab IV. operativne cone se je torej takoj po prevzemu svoje funkcije prizadevno lotil reševanja svojih nalog. S tem svojim poročilom o stanju in potrebah IV. operativne cone, je glavnemu štabu NOV in PO Slovenije omogočil, da je lahko hitro in ustrezno ukrepal za razvoj narodnoosvobodilne vojske na Štajerskem.

VRNITEV ENEGA BATALJONA ŠLANDROVE BRIGADE IN NJENEGA ŠTABA NA ŠTAJERSKO

Na razgovorih 21. septembra med Francem Rozmanom-Stanetom, Alojzem Kolmanom-Marokom ter člani štaba Šlandrove brigade so sklenili, da se na Štajersko vrne najprej en bataljon Šlandrove brigade ter njen štab, skupno okrog 150

borcev, drugi del pa zaenkrat ostane na Dolenjskem. Tudi za glavnino je bilo predvideno, da bi se kasneje vrnila na Štajersko. Štab Šlandrove brigade je v razgovoru sprožil vprašanje orožja in municije. Menil je, da bi bilo primerno, če dobi predvsem orožje mavzer, ker na Štajerskem ne bo imel možnosti dobiti druge municije. Komandant je zagotovil, da bo specialna četa prenašala na Štajersko stalno italijansko municijo in naj zato vzamejo s seboj tudi italijansko orožje. Dovolil je tudi, da si štab izbere za Štajersko borce iz vseh bataljonov Šlandrove brigade. Njen štab pa je predlagal v potrditev tudi nekaj novih funkcionarjev: za intendanta Janeza Homarja-Kara, za obveščevalca Dušana Dovjaka-Sava, za propagandista in vodjo kulturnoprosvetne dejavnosti Staneta Lenardiča-Zana, za brigadnega administratorja pa Iva Liparja-Iztoka.⁶

Se isti dan je izdal glavni štab NOV in PO Slovenije ukaz o imenovanju Mitje Ribičiča-Cirila za političnega komisarja IV. operativne cone. Na izpraznjeno mesto političnega komisarja Šlandrove brigade je določil Josipa Berkopca-Mišlja, za namestnika političnega komisarja te brigade pa Borisa Čizmek-Bora. Štab IV. operativne cone je dobil za prvo nalogo, da redno poroča o položaju na Štajerskem. Glede na ta poročila bi glavni štab NOV in PO Slovenije določil tudi čas odhoda glavnine Šlandrove brigade na Štajerskem. Naloge, ki jih je dobila IV. operativna cona ob obnovitvi je spremenil tako, da je štab zadolžil, naj takoj formira z novo mobiliziranimi borci eno celotno brigado, ki naj glede na položaj in potrebe operira na Pohorju in na kamniško-savinjskem območju. Nadaljnja prizadevanja štaba IV. operativne cone pa naj bodo usmerjena v ustanovitev še ene brigade tako, da bo na vsakem od omenjenih območij delovala po ena redna enota NOV. Ob tem je glavni štab NOV in PO Slovenije še posebej opozoril conski štab, da njegova naloga ni samo organizacijska. Glede na splošno partizansko ofenzivo proti Nemcem morajo tudi enote IV. operativne cone takoj začeti z akcijami, predvsem z rušenjem železniške proge. Z radijskim aparatom, ki so ga poslali pred dnevi, mora štab tudi takoj vzpostaviti zvezo z glavnim štabom NOV in PO Slovenije. Štab IV. operativne cone je tudi opozoril, da mora pri svojem delu sodelovati s pokrajinskim komitejem KPS za Štajersko in upoštevati njegova mnenja, zlasti pri kadrovskih vprašanjih in pri političnem

delu.⁷ Glavni štab NOV in PO Slovenije je torej nameraval vrniti na Štajersko celotno Šlandrovo brigado.

Dne 21. septembra je izdal tudi povelje o formiranju nove XII. slovenske narodnoosvobodilne brigade iz glavnine borcev Šlandrove brigade, ki je ostala na Dolenjskem. Na območju Primskovega so Nemci poskušali vdreti ta dan na osvobojeno ozemlje. Šlandrovci pa so jih zavrnili in jim prizadejali večje izgube.⁸ Naslednji dan so prišli v štab Šlandrove brigade funkcionarji, ki so bili določeni, da prevzamejo poveljstvo nad glavnino brigade. Predaja poslov je bila opoldne, nato pa se je štab nove, XII., brigade premaknil iz Mokronoga v okolico, kajti v trgu zaradi nevarnosti letalskih napadov ni bilo varno. Ta dan so morali domačini in borci dvakrat v zaklonišča, ker je kazalo, da bodo Mokronog bombardirali. Iz kasnejše pritožbe štaba Šlandrove brigade štabu IV. operativne cone vidimo, da je pri predaji poslov prišlo do manjših nesporazumov. Stari štab je obtoževal novo poveljstvo, da je postopalo netovariško in birokratsko, s tem da ni dalo bataljonu, ki je odhajal na Štajersko protitankovskih pušk, pa tudi ne določenih štajerskih borcev, kakor je določal ukaz glavnega štaba NOV in PO Slovenije.

Dne 24. septembra je bila nato v Mokronogu ustanovljena iz glavnine Šlandrove brigade nova XII. štajerska narodnoosvobodilna brigada. Za komandanta je bil imenovan Raco Božovič, za njegovega namestnika Ilija Badovinac, za političnega komisarja Alojz Zokalj-Džidži, za njegovega namestnika pa Ljudmila Saje.⁹ Ta brigada je ostala v sestavu XV. divizije.

Omenim naj, da je odhod bataljona Šlandrove brigade na Štajersko sovpadal s časom, ko so se po vojaških enotah na Dolenjskem, Notranjskem in Primorskem začele volitve odposlancev za Kočevski zbor. Prav v XII. štajerski brigadi so najbolj dosledno izvedli navodila o tem, da morata vsak bataljon zastopati po dva borca. Iz te brigade je bilo na zboru odposlancev slovenskega naroda v Kočevju 11 izvoljenih predstavnikov, med njimi večina starih šlandrovcev. Ker tedaj na štajerskem ni bilo možnosti za izvedbo volitev odposlancev tako kot v Ljubljanski pokrajini in na Primorskem, so torej borci lahko zastopali na tem zgodovinskem zasedanju mimo političnih funkcionarjev prebivalstva na Štajerskem.¹⁰

Borci, ki so bili določeni, da se vrnejo na Štajersko so se v šoli v Mokronogu pripravljali na pot. Dobro so se oborožili

s štirimi lahкими minometi, 11 puškomitraljezi, večina pa je imela avtomate. Za pot so pripravili tudi nekaj rezervnega orožja, zlasti pa veliko municije in min.¹¹ Komaj so že čakali, da se vrnejo v domače kraje, med svoje znance. Po žepih so poiskali še zadnje lire in si privoščili še malo cvička za slovo od Dolenjske. Odhod je bil določen za 22. september ob 3. uri popoldne. Na trgu so kmalu po kosilu pripeljali kamioni, ki so jih borci okrasili s cvetjem, z zelenjem in zastavami. Slandrovci so pred odhodom prepevali in tudi harmonika se je oglasila. Prebivalstvo, ki se je zbralo na trgu, se je čudilo šlandrovcem, kako da so tako veseli in praznično razpoloženi, ko gredo vendar na Štajersko, kjer so bili pogoji za boj proti okupatorju trši. Mokronožani so pozdravljali borce, jim želeli veliko uspehov in svidenja v svobodni Sloveniji. S polurno zamudo je kolona kamionov na čelu z brigadno zastavo odpeljala iz Mokronoga. Na poti od Mirne proti Trebnjemu se je kolona na klancu ustavila. Tedaj pa sta se nenadoma pojavili dve letali in pikirali na kamione. Borci so se razbežali na obe strani ceste, nekateri pa so ostali kar na kamionih, ker so bili za beg v zaklonišča prepozni. Toda tudi borci, ki so uspeli zapustiti kamione niso mogli najti primernih zaklonov, ker je bilo okrog 150 m na vsaki strani ceste vse posekano.

Slandrovci ob odhodu iz Mokronoga na Štajersko

Odhod šlandrovcev iz Mokronoga

Medtem, ko so borci v strahu pričakovali, kdaj bodo letala začela bombardirati in mitraljirati, sta le krožili nad kolono in končno sta po kratkem času odleteli. Od prebivalstva so kasneje zvedeli, da sta ti dve letali prej metali letake in zato nista imeli s seboj bomb. To je bila velika sreča, ker sicer bi bilo lahko precej žrtev. Po kratkem postanku v Trebnjem je kolona nadaljevala vožnjo proti Stični, kjer se je ustavila. Tudi tu je bil velik preplah pred letalskim napadom. Komanda mesta se je umaknila v okolico, ker je šest letal bombardiralo Višnjo goro. Štab je nato poiskal borcem prenočišče v stiškem samostanu.

Pri pregledu samostanskih prostorov so našli precej belogardističnega propagandnega materiala. V samostanu je bilo tedaj okrog 25 duhovnikov, med njim tudi pisatelj Ksaver Meško. Borci se niso mogli znebiti vtisa, da je v samostanu tudi nekaj preoblečenih belogardistov, ki so tu dobili zatočišče. Popoldne je začelo deževati. V štab brigade je prišel Kolman in z Ribičičem je razpravljajl o organizaciji prehoda šlandrovcev čez Savo.¹² Zaradi deževja je Sava narasla in kazalo je, da je ne bo mogoče prebresti. Na sestanku sta se dogovorila, da bo

šel Ribičič s patruljo kurirjev do Save, kjer bo poskušal organizirati prehod s čolnom ali s splavom. Ribičič je ta dan tudi poročal glavnemu štabu NOV in PO Slovenije, da sta prišli na osvobojeno ozemlje v XV. divizijo dve skupini borcev iz Štajerske, ki štejeta skupaj 47 borcev. Predlagal je, naj bi te borce oborožili in opremili in nato vrnili na Štajersko. V tem poročilu je tudi sporočil, da bodo šli šlandrovci čez Savo v noči na 26. september.¹³

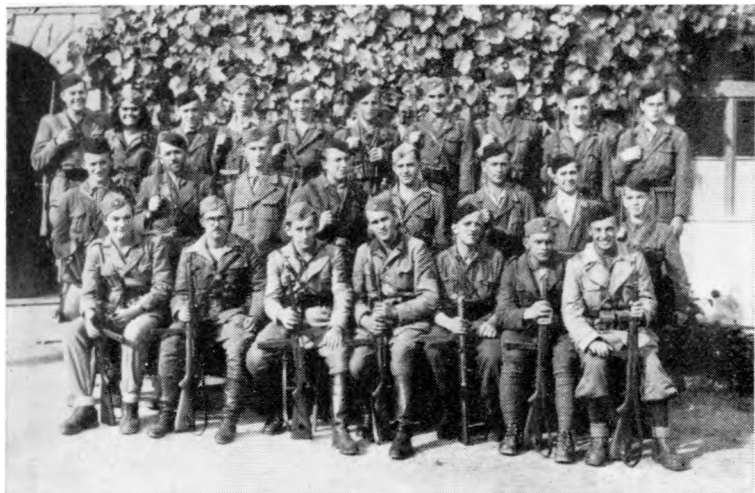
Dne 24. septembra je Mitja Ribičič s kurirji odšel iz Stične proti Savi, da organizira prehod, in nato prevzame svojo funkcijo v štabu IV. operativne cone. Šlandrovci so ta dan zvečer pripravili v Stični poslovljni miting, ki so ga prebivalci dobro obiskali. Na mitingu je Peter Levec recitiral svojo znano pesem Požgana vas. Naslednji dan so se borci pripravljali na odhod. Skupno s štabom, razen treh, ki so bili tedaj v patrulji so se fotografirali pred samostanom. Med pripravami je prišlo sporočilo, da je v Šmartno pri Litiji prišlo okrog 200 belogardistov.¹⁴ Zaradi tega se je odhod nekoliko zavlekel. Ob pol sedmih zvečer so šlandrovci odšli iz Stične proti nemško-italijanski meji. Zaradi nevarnosti belogardističnih in nemških zased so hodili po stranskih poteh. Hoja po strmini in gostem grmovju je bila težavna, tako da so na mejo prišli šele okrog

10. ure zvečer, predvidevali pa so, da bodo za ta del poti porabili največ dve uri. Mejo so prekoračili natančno na mestu, kjer so pred enim mesecem prišli na Dolenjsko. Med potjo je začelo deževati. Po prehodu čez cesto pri Trebeljevem, so se šlandrovci napotili proti Kresniškim Poljanam, kjer so se utaborili. Borci so bili potrebni počitka, kajti mnogi so bili težko otovorjeni.

V štab je prišel vodnik Ivan Cerar-Miklavž, ki ga je poslal Mitja Ribičič-Ciril, da bi vodil šlandrovce čez Savo in mu posredoval tudi druge informacije glede prehoda. Odkrili so tudi pismo namenjeno orožniški postojanki v Kresnicah, v katerem je neznan sovražnikov zaupnik natančno poročal o številu šlandrovcev, njihovi oborožitvi in opreми ter o njihovem namenu, da v noči na 27. september pridejo čez Savo. Vsako nadaljnje zadrževanje v hribih nad Savo bi bilo lahko za šlandrovce usodno. Zato so se že zgodaj zvečer začeli spuščati v dolino Save. Pred odhodom so zakopali nekaj municije, ki je niso mogli prenesti. Za zavarovanje prehodov je štab poslal zasedo na cesto Laze—Kresnice nad železniško prago in

Šlandrovci na dvorišču stiškega samostana pred vrnitvijo na Štajersko 25. 9. 1943

Stab brigade s kurirji in zaščito v Stični (sedijo z leve: obveščevalec Dušan Dovjak - Savo, administrator Ivo Lipar-Iztok, politični komisar Josip Berkopec - Mišelj, komandant Janko Sekirnik - Simon, načelnik štaba Tomaž Slapar - Tugo, sanitetni referent Jože Pirš - Luka in propagandist Stane Lenardič - Zan

na rob gozdička ob Savi. Glavna kolona se je nato brez težav spustila na desni breg Save. Kakor hitro pa je glavnina dosegla breg, je štab ukazal postopen umik zased. Prav tedaj pa je naletela na zasedo nemška železniška patrulja in prišlo je do kratkega in ostrega spopada, med katerim se je nekajkrat oglasil tudi minomet. Zaseda ob progi, ki jo je vodil Mirko Jerman, je z močnim ognjem prisilila nemško patruljo, da se je umaknila proti Litiji. Nenadno streljanje pa je povzročilo med delom borcev zmedo. Večina je zabredla v mrzlo Savo, spet drugi so hodili ob bregu in iskali primeren kraj za prehod. Sava je po zadnjem deževju hudo narasla in bila je tudi zelo deroča, zato je bil prehod zelo težaven. Voda je na nekaterih krajih segala borcem čez glavo. Neplavalci so klicali na pomoč, nekaj borcev manjše rasti pa se je moralo vrniti na desni breg. Večina šlandrovcev pa se je od Save takoj napotila proti cesti in nato dalje proti Lesu. V Veliki vasi sta jih počakala komandant Franc Poglajen-Kranjc in politični komisar Mitja Ribičič-Ciril. Tu so se borci ogreli in deloma posušili.

Pri preštevanju so ugotovili, da manjka 18 borcev in funkcionarjev, med njimi tudi načelnik štaba Tomaž Slapar-Tugo.

Borci so si 27. septembra že zgodaj zjutraj uredili taborišče. Z desnega brega Save se je večkrat zaslišalo streljanje. Nemci so se zaradi nočnega spopada ves dan prevažali s kamioni po cesti Laze—Litija. Ponoči je Sava narasla še za en meter, in tako ni kazalo, da bi jo skupina, ki je ostala onstran nje, še lahko prebredla. Popoldne je začelo znova deževati in borci so se v glavnem zadrževali pod šotori.¹⁴

Ta dan je bil tudi sestanek komandnega kadra Šlandrove brigade in štaba IV. operativne cone, na katerem so razpravljali o preosnovanju brigade. Štab IV. operativne cone jo je sklenil sestaviti iz bataljona, ki je prišel z Dolenjske ter iz Kamniškega in Zasavskega bataljona. Šlandrova brigada bi tako štela okrog 300 borcev. Kot poveljitveno nalogo bi imela rušenje komunikacij, mobilizacijo, in to predvsem v industrijskih središčih, operirala pa naj bi zaenkrat na kamniškem in savinjskem območju. V svojem poročilu glavnemu štabu NOV in PO Slovenije o prehodu glavnine bataljona Šlandrove brigade na Štajersko je štab IV. operativne cone ugotovil, da se je od 686 borcev, ki so poprej spadali pod njegovo poveljstvo, vrnilo čez Savo 188 partizanov, 422 pa jih je ostalo v sestavi XV. divizije. Izrazil je tudi upanje, da bo kljub narasli Savi kurirska zveza z glavnim štabom NOV in PO Slovenije dobro delovala, medtem ko je bilo glede vzpostavitve radijske zveze zaradi kadrovskih težav skeptičen.¹⁵ Po tem sestanku je štab Šlandrove brigade začel pospešeno pripravljati preosnovanje svoje enote. V Kamniški in Zasavski bataljon je poslal kurirje z nalogo, da ju pripeljejo na Limbarsko goro.

PREOSNOVANJE BRIGADE NA LIMBARSKI GORI

Bataljon šlandrovcev je 28. septembra že ob 3. uri zjutraj odšel proti Limbarski gori in si tu postavil taborišče. Ves dan je rahlo deževalo, ponči pa se je vreme še poslabšalo. Zaradi močnega deževja so bili borci 29. septembra v glavnem pod šotori. Za zvečer je bil predviden premik proti Šipku. Zaradi slabega vremena pa se je bataljon premaknil le malo proti Vodiciam, kamor je nato prišel še del Zasavskega bataljona in ponoči tudi Kamniški bataljon. Tako so se razen 1. čete Za-

savskega bataljona zbrale vse enote, ki jih je štab IV. operativne cone nameraval vključiti v preosnovano Slandrovo brigado.¹⁶

Prva ali Savinjska četa Zasavskega bataljona se je na poti na Moravško zadržala z akcijo v Radmirju, kjer je bila šolska posadka rezervnih policistov. 30. septembra ob treh zjutraj je policijsko postojanko uspešno napadla. Borec Franc Prislan-Zdravko se je povezal z dvema policistoma, ki sta omogočila, da so borci presenetili posadko pri spanju. Dvajset rezervnih policistov se je Savinjski četi prostovoljno pridružilo, komandir in še en policist pa sta bila ubita. Plen je bil izredno bogat: zbrojevka, poltežki mitraljez, 50 pušk, 10 brzostrelk, 15 pištol, 4000 nabojev za puške in 1500 za brzostrelke, 150 bomb, veliko opreme in drugega vojaškega materiala. Borci so zažgali tudi osnovno šolo. Uspeh akcije je bil še večji, ker so ga dosegli brez žrtev. Nemci so nato brez uspeha s celjskim orožniškim akcijskim vodom zasledovali Savinjsko četo.¹⁷

Medtem sta štaba IV. operativne cone in Slandrove brigade pripravljala preosnovanje brigade, razpravljala o komandnem kadru in o novi razvrstitvi borcev. 30. septembra so se vsi trije bataljoni in oba štaba premaknili iz Vodice v Pristavo, ki je prav tako na območju Limbarske gore.

O preosnovanju je ohranjen tudi dokument, ki so ga Nemci ob napadu šlandrovcev na Rečico v noči na 7. oktober zaplenili. V njem je bilo določeno, da bodo brigado preosnovali 30. septembra ob 17. uri. V povelju je v soglasju s štabom

IV. operativne cone imenoval za komandanta I. bataljona Tomaža Novaka-Sreča, za političnega komisarja Janeza Artača-Jana, za komandanta II. bataljona Draga Poglajna, za političnega komisarja Ludvika Bizjaka-Smrekarja, III. bataljonu pa je določil celotni štab, in sicer za komandanta Leopolda Juvana-Igorja, za njegovega namestnika Rudija Karata-Džeka, za političnega komisarja Jožeta Babiča-Vojteha in za njegovega namestnika Slavka Grilj a-Brdavska.

Glede na to, da je bilo število borcev in da je bila oborožitev po bataljonih zelo različna, je štab brigade določil, da mora I. bataljon, ki je prišel z Dolenjske in je imel največ borcev, poslati najšibkejšemu III., to je Kamniškemu bataljonu, eno četo 30 mož s starešinskim kadrom, štiri strojnice, dva minometa in vse ustrezno avtomatsko orožje, revolverje, bombe in municijo. I. bataljon naj tudi odstopi II. bataljonu četrtega ko-

Štab II. bataljona brigade oktobra 1943

misarja Jožeta Planinca-Kostjo, štabu brigade pa dve strojnici z ustrezno municijo. Vsak bataljon naj bi imel po preosnovanju po tri čete, vsaka četa naj bi bila razdeljena na dva voda in vsak vod na dve grupi. Komandirje vodov naj bi določili štabi bataljonov, ki naj bi se zbrali ob 14. uri na sestanek v župnišču na Limbarski gori. Na tem bodo razpravljali o morebitnih vprašanjih in o akcijah.¹⁸

Jože Stok-Korotan, ki datira preosnovanje brigade na 29. september, navaja, da je bil ob preosnovanju postavljen za komandanta I. bataljona Mirko Grča-Crnigoj, za političnega komisarja Tone Grošel-Jesen, komandant III. bataljona pa je postal Tomaž Novak-Srečo, medtem ko so bili drugi funkcionarji tisti, ki jih navaja omenjeno brigadno povelje.¹⁰ Morda je do teh sprememb prišlo na sestanku bataljonskih štabov s poveljstvom brigade. Na tem sestanku je bil za namestnika političnega komisarja brigade imenovan Jakob Molek-Mohor.

Preosnovanje se je izvedlo ob napovedani uri. Tedaj so se borci vseh treh bataljonov zbrali na vrtu Trdinove hiše na Pristavi. O pomenu preosnovanja in o nalogah brigade sta govorila politični komisar IV. operativne cone Ribičič in politični komisar brigade Berkopec. Ob preosnovanju je imela brigada razen pušk in samokresov še 10 minometov, 24 puško-mitraljezov in 21 brzostrelk, skupaj pa je štela okrog 300 oboroženih borcev.²⁰ Štab IV. operativne cone je v poročilu glavnemu štabu NOV in PO Slovenije že nekaj dni kasneje navedel, da število borcev v brigadi zaradi ugodnih pogojev za mobilizacijo naglo narašča. Menil je tudi, da bi bilo za porast partizanske vojske na Pohorju in na Koroškem nujno, da glavni štab NOV in PO Slovenije čim prej pošlje z Dolenjske še druge bataljone šlandrovcev s kar največ rezervnega orožja. Če XV. divizija ni mogla zaradi svoje dejavnosti izločiti iz svojega sestava dveh bataljonov, naj pošlje vsaj bataljon, ki operira med Savo in nemško-italijansko mejo. Trenutno je spet na več mestih mogoče priti čez Savo, ob kateri so sicer manjše nemške zasede, ki pa ne bi mogle preprečiti prehoda. Štab IV. operativne cone bo po prejemu obvestila o prehodu enot na Štajersko zavzel levi breg Save, pripravljene pa ima tudi že čolne.²¹

V drugi polovici septembra in v začetku oktobra sta se z novomobiliziranimi borci zelo okrepili Koroška četa, v kateri je število borcev naraslo od 30 na okrog 100, Pohorski bataljon pa je narasel na 100 borcev. Glede na ugodno možnost tudi za nadaljnjo mobilizacijo, je postalo pereče pomanjkanje orožja. Štab IV. operativne cone je zato predlagal osnovanje posebne čete 40 borcev za transportiranje orožja z Dolenjske. Orožje bi uskladiščili po prehodu nemško-italijanske meje, od tu pa bi ga conska patrulja čez Savo postopoma pošiljala na Štajersko.

Z enotami, ki bi prišle z Dolenjske, bi štab IV. operativne cone osnoval še eno brigado za Pohorje. Poudaril je, da bi dve brigadi močno razmahnila partizansko dejavnost na območju, kjer doslej ni bilo partizanskih enot in bi tako prispevali k ofenzivnosti na vseh območjih Štajerske ter ustvarili pogoje za mobilizacijo v vsej coni.²²

Naglo preosnovanje Šlandrove brigade po prihodu čez Savo ter omenjeni predlogi kažejo velika prizadevanja štaba IV. operativne cone, da bi v čim krajšem času izpolnil naloge,

ki jih je dobil ob svoji postavitvi. 2e z vrnitvijo enot, ki jih je poslal konec avgusta in v začetku septembra na Dolenjsko, bi lahko že zgodaj jeseni osnoval še eno brigado, kar bi bilo velikega pomena za razmah partizanske dejavnosti na vzhodnih območjih Štajerske. Zal pa glavni štab NOV in PO Slovenije ni mogel izpolniti svoje obljube in štab IV. operativne cone je moral svoje načrte o osnovanju novih enot na Štajerskem preložiti.

Glavni štab NOV in PO Slovenije je določil, naj bi preosnovana Šlandrova brigada glede na potrebe in razmere delovala na kamniško-savinjskem in na pohorskem območju. Štab IV. operativne cone je moral pri izbiri njenega operativnega območja pretehtati številne dejavnike, ki bi ugodno ali zavrhalno vplivali na njeno dejavnost. Vzrokov, da je brigada delovala na območju med Zasavjem in Savinjsko dolino, je bilo veliko. To območje je bilo za nadaljnji razvoj NOB na Štajerskem izredno pomembno. Iz Zasavja je bilo najlažje priskrbeti zvezo z vodstvom slovenskega narodnoosvobodilnega gibanja na Dolenjskem. Glede na obljubo glavnega štaba NOV in PO Slovenije pa je bilo treba zavarovati tudi pošiljanje orožja in municije na Štajersko. Čez kamniško okrožje je vodila zveza na Gorenjsko. Omenjeno območje je bilo prepredeno s številnimi prometnimi zvezami, ki so bile za sovražnika zelo pomembne. Posebej naj navedemo železniško progo Ljubljana—Zidani most in cesti Ljubljana—Trojane—Celje ter Ljubljana—Kamnik—Vransko, ki sta bili za sovražnika zelo pomembni pri prevažanju sil za italijansko bojišče, za njegovo oskrbovanje ter za zvezo med Štajersko in Gorenjsko ter Ljubljansko pokrajino. Zlasti dvotirna železniška proga je bila tudi strateško zelo pomembna. Številne cestne prometne zveze so bile za sovražnika velika prednost, ker je lahko hitro premeščal svoje sile za zasledovanje partizanskih enot. Med komunikacijami naj omenimo še pomemben daljnovod Velenje—Črnuče. Na kamniškem, savinjskem, litijemskem, zlasti pa v sosednjem revirskem območju, so bili številni industrijski objekti, ki so bili okupatorju prav tako zelo potrebni. Brigada bi torej s svojo dejavnostjo na tem območju lahko povzročila sovražniku veliko škodo in prispevala tudi k ohromitvi nemške aktivnosti na drugih območjih. Koristno pa bi bilo, če bi imela brigada organiziran stalen prehod do Pohorja in bi občasno tudi neposredno vplivala na razvoj NOB na tem območju.

Dotedanje izkušnje so pokazale, da Nemci niso nikdar uspeli zbrati toliko sil, da bi naenkrat sistematično prečesali vse ozemlje med Zasavjem in Savinjsko dolino. Običajno so hajkali po manjših območjih, na primer med Savo in cesto Domžale—Celje ali od nje do Tuhinjske doline oziroma med Savinjsko in Tuhinjsko dolino. Brigada je imela torej dovolj možnosti za uspešno manevriranje ob dobri organizaciji obveščevalne službe. Tako kamandni kader kot tudi borci preosnovane Šlandrove brigade so svoje operativno območje dobro poznali, saj jih je bila velika večina doma iz kamniškega, litijskega in savinjskega območja. To je omogočalo hitre in skrivne premike brigade na nove akcije ali iz sovražnikovih obkolitev. Znali so poiskati tudi take kraje za taborišča, ki SO' jih Nemci tudi v večjih hajkah le redko prečesali, hkrati pa niso bili preveč oddaljeni od območij, kamor so šli pogostno na akcije.

ORGANIZACIJE KPS IN OF V KAMNIŠKEM, LITIJSKEM, REVIRSKEM TER SAVINJSKEM OKROŽJU JESENI 1943

Prav gotovo pa je bil med poglavitnimi dejavniki, zaradi katerih se je štab IV. operativne cone odločil za operiranje brigade na navedenem območju tudi stopnja organiziranosti prebivalstva v Osvobodilni fronti. Na področjih, na katerih so politični delavci uspeli doseči množično sodelovanje prebivalstva v odborih OF, je brigada lahko uspešno izvajala svoje naloge. Zlasti je lahko dobila podatke o sovražnikovih premikih, o moči njegovih posadk ter o objektih, ki jih je nameravala napasti. Prav tako brigada na organiziranih območjih ni imela težav s prehrano, in je tako lahko več pozornosti posvetila predvsem vojaškim akcijam. Na dobro organiziranem terenu so vojaške enote tudi z velikim uspehom izvajale mobilizacijske in še številne druge naloge. Kamniško, litijsko in savinjsko okrožje pa so bila jeseni 1943 med najbolje organiziranimi tereni na Gorenjskem oziroma Štajerskem. Zal pa za štajerska okrožja v tem obdobju zaradi pomanjkanja virov ni mogoče tako natančno prikazati uspehov kot za kamniško območje.

Ob ustanovitvi Šlandrove brigade je članica pokrajinskega komiteja KPS za severno Slovenijo Mica Šlander v svojem poročilu poudarila, da se politični delavci še vedno v glavnem

omejujejo na delo z zaupniki in ne organizirajo odborov OF niti v nekaterih vaseh, ki so popolnoma partizanske. Med dejavniki, ki zavirajo hitrejši tempo organizacijskega razvoja OF, je še vedno močan strah pred izdajstvom in vdori v organizacije, majhna aktivnost partizanskih enot na nekaterih območjih, še posebej pa je pereč problem kadra, ki bi bil sposoben samostojno delovati. Zelo dobra je bila razvejanost odborov OF v litijskem okrožju, kjer so bili že po večini vasi. Le v tem okrožju so tudi že delovali odbori ZSM, v zadnjem času pa so politični delavci uspeli ustanoviti tudi nekaj odborov SPŽZ. Nekaj odborov OF je delovalo že tudi v Zgornji Savinjski dolini, v revirjih pa so imeli politični delavci še vedno največ uspeha v Zagorju.²³ Ko je sekretar pokrajinskega komiteja KPS Peter Stante-Skala poročal centralnemu komiteju KPS o težavah pri ustanavljanju Štajerske brigade in njenem preboju na Dolenjsko, je uvodoma zapisal, da se politični položaj na Štajerskem pod vplivom propadle nemške ofenzive na vzhodni fronti, po zavzetju Sicilije in po uspehih enot NOV in PO Slovenije na Dolenjskem in na Štajerskem zelo ugodno razvija. Zaradi tega so pogoji za delovanje političnih delavcev izredno ugodni. Sistem poverjenikov in osebnih nadzorovanj zamenjujejo z organizacijskim povezovanjem v odbore OF. Ob tem, ko so zelo ugodne razmere za ustanavljanje odborov OF, pa so težave z nekaterimi političnimi delavci, ki se ne morejo otresti starih metod dela iz obdobja politične in vojaške defenzive. Tam, kjer so se že privadili novemu načinu dela in opustili ozkost, so se že pokazali dobri rezultati. Za primer je Stante navedel Zagorje, v katerem je bilo ustanovljenih šest odborov OF. Prav tako so na tem območju organizirali tudi tehniko. Slabost dotedanjega dela je bila tudi zanemarjanje organizacijskega povezovanja žena in mladine.²⁴

Se bolj kot dogodki, ki jih je omenil Stante, pa je na razpoloženje prebivalstva na Štajerskem vplivala kapitulacija Italije z vsemi številnimi posledicami, ki so pospešile tudi naglo rast NOV in PO Slovenije ter omogočile izbojevanje velikega osvobojenega ozemlja na Dolenjskem, na Notranjskem in na Primorskem. Slabitev okupatorjeve moči pa so občutili tedaj tudi na Štajerskem, kjer so morali Nemci zmanjšati svoje posadke, zaradi česar je oslabel tudi njihov nadzor nad prebivalstvom. Zal neposredno po kapitulaciji Italije ni bilo na Štajerskem močnejše enote, ki bi te razmere dobro

izrabila. Šlandrova brigada pa je takoj po preosnovanju razvila veliko ofenzivno dejavnost in dosegla uspehe, ki so prispevali k pripravljenosti prebivalstva, da se aktivno vključi v narodnoosvobodilni boj. Teh ugodnih razmer pokrajinski komite KPS ni zamudil. Dne 22. septembra je poslal političnim delavcem okrožnico, v kateri jih je opozoril, da morajo svoje delovanje prilagoditi razmeram, ki so nastale po kapitulaciji Italije. Poudaril je: »Z nastalo situacijo je treba način dela, tj. osebnega povezovanja zamenjati z organizacijskim povezovanjem v odbore.« Iz najboljših aktivistov naj sestavijo rajonske in okrožne odbore OF. Politični forumi morajo organizirati tudi odbore Slovenske protifašistične ženske zveze (SPZZ), Zveze slovenske mladine (ZSM), Slovensko narodno pomoč (SNP) in Narodno zaščito (NZ). Zaradi čuvanja kadrov so morali doslej zanemarjati politično delo v središčih, nastopil pa je čas, da ponovno prodrejo z organizacijami KPS in OF v revirje, Celje, Maribor, Ptuj itd.²⁵

Jeseni 1943 je bila Štajerska organizacijsko razdeljena na osem okrožij: litijsko, revirsko, savinjsko, kozjansko, šaleško-mislinsko, ptujsko, mariborsko in ljubumersko okrožje. Med vsemi je bilo najbolje organizirano litijsko okrožje (sekretar Ignac Strlekar-Jože). V skoraj vseh vaseh so aktivno delovali odbori OF, v okrožju pa tudi ni bilo vasi, v kateri bi politični delavci ne imeli vsaj zaupnikov. Na tem območju je delovalo okrog 20 političnih delavcev, ki so ustanavljali tudi odbore ZSM, SPZZ in Delavske enotnosti (DE).

Šibka pa je bila v okrožju partijska organizacija, kar je bila tudi posledica ozkosti pri sprejemanju najboljših aktivistov vanjo. Okrožni komite KPS je dobro poskrbel tudi za propagandno dejavnost. Jeseni 1943 je tehnika Nesti v Senožetih tiskala Slovenski poročevalec, Ljudsko pravico in radijska poročila v nakladi do 1200 izvodov. Tako dobra organiziranost litijskega okrožja pa je bila tudi posledica dejstva, da so se v njem največ zadrževali člani pokrajinskega komiteja KPS, štaba IV. operativne cone ter Šlandrova brigada.

Tudi v savinjskem okrožju so politični delavci pod vodstvom sekretarja Albina Vipotnika-Strgarja v drugi polovici 1943 dosegli velike uspehe. Medtem ko so avgusta 1943 delovali le v Zgornji Savinjski dolini štirje odbori OF, pa je jeseni 1943 delovalo na območju Zgornje in Spodnje Savinjske doline ter v Celju in njegovi okolici že nekaj deset odborov OF

in njenih množičnih organizacij. Hude težave so bile z vzpostavitvijo organizacij OF v Celju, kjer je prišlo konec 1943 tudi do velikega vdora v organizacijo in kjer je okupator menda aretiriral okrog 80 aktivistov. Tedaj je delovalo v vsem okrožju okrog 25 ilegalnih političnih delavcev. Zaradi obširnosti tega območja se je pokrajinski komite KPS odločil, da ga razdeli v dvoje okrožij, v savinjsko in celjsko.

Hude težave pa so bile pri širjenju omrežja odborov OF v revirskem okrožju (sekretar Alojz Ribič-Ribica). V Zagorju, kjer je bila organizacija OF spomladi 1943 najbolj trdna, je poleti prišlo do velikega vdora v organizacijo. Zaradi izdajstva je bilo aretiranih okrog 90 aktivistov. Ta vdor je za dalj časa zavrl vsakršno delo. V revirskih središčih so imeli Nemci najbolje organizirano ovaduško službo. Pokrajinski komite KPS je v začetku leta 1944 poročal, da je med rudarji veliko razpoloženje za Osvobodilno fronto, toda ne zanesejo se še na solidnost organizacije, ker so doživeli toliko udarcev, žal tudi zaradi izdajstva političnih delavcev. Politično dejavnost v tem okrožju je označil takole: »Delo se v glavnem vrši preko osebnih stikov, zelo počasi se ljudje vključujejo v organizacijo — velik je še strah pred organizacijo in skupinskimi sestanki. Krivi so tudi aktivisti, ki so preveč navajali ljudi na osebne kontakte.« V Hrastniku so imeli politični delavci tedaj zaupnike v vseh obratih, v mnogih pa so delovali tudi odbori Delavske enotnosti. V okolici Hrastnika so bili v vseh vaseh odbori OF, tako da je bil ta rajon konec 1943 najbolje organiziran rajon v revirskem okrožju. Pokrajinski komite KPS je menil, da bi bila v Trbovljah največja pomoč političnim delavcem nekaj vojaških akcij, v Zagorju pa je upal, da se bo stanje kmalu izboljšalo zaradi bližine dobro organiziranega litijskega okrožja.

Na območju Štajerske so jeseni 1943 dosegli politični delavci večje uspehe pri širjenju organizacij OF v kozjanskem in šaleško-mislinjskem okrožju, skoraj neorganizirano pa sta ostali v tem obdobju zaradi okupatorjevega nasilja, vdorov v organizacije in pomanjkanja političnih delavcev ptujsko in ljutomersko okrožje, medtem ko so v vsem mariborskem okrožju delovali le okrožni komite KPS ter okrožni in mestni odbor OF. Pokrajinski komite KPS je v svojem poročilu 4. 1. 1944 posebej poudaril, da se je v zadnjih mesecih splošno razpoloženje na Štajerskem popolnoma spremenilo in Hitlerjeva

propaganda ni več uspešna. Kljub temu pa odziv v NOV in OF še ni temu ustrežal, kar je bila posledica okupatorjevega nasilja. Toda tudi strah pred posledicami nasilja bi premagali, če bi bilo na voljo dovolj političnih delavcev, ki bi ljudem pravilno prikazali položaj v svetu in doma. Tako je kadrovski problem hudo zaviral delovanje pokrajinskega komiteja KPS za severno Slovenijo.²⁸

Slandrova brigada je imela med drugimi tudi nalogo, da operira v kamniškem okrožju, za katerega je bilo vso pomlad 1943 odprto vprašanje politične podrejenosti. Ta problem je nastal z ustanovitvijo IV. operativne cone, ko ji je glavni štab NOV in PO Slovenije določil za operacijsko območje tudi kamniško okrožje. Centralni komite KPS ga je sicer tudi v političnem pogledu podredil pokrajinskemu komiteju za severno Slovenijo,²⁷ toda politični delavci so se še nadalje obračali za vsa navodila na pokrajinski komite KPS za Gorenjsko, in sicer predvsem zato, ker je imel manjši obseg (le tri okrožja) ter je lahko nudil večjo kadrovsko pomoč. Tudi razmere po smrti okrožnega sekretarja Viktorja Stražišarja-Silvestra, ko je prišlo do začasnega zastoja v delu organizacij OF v kamniškem okrožju, je uredil pokrajinski komite KPS za Gorenjsko. Sredi julija 1943 je postavil za sekretarja okrožnega komiteja KPS Kamnik Franca Zupančiča-Marjana in mu naložil, da

Franc Zupančič - Marjan, sekretar okrožnega komiteja KPS Kamnik

čim prej reši vprašanje kadra za politično delo in osnuje tehniko. Novemu sekretarju je pomagal rešiti kadrovsko vprašanje štab Kamniškega bataljona, ki je dal na voljo 16 borcev za politično delo. Zupančič je takoj po svojem imenovanju sestavil tričlanski okrožni komite KPS, ki je razdelil okrožje na pet rajonov in postavil sekretarje. Ti so dobili nalogo, da skupaj z drugimi političnimi delavci ustanavljajo razen odborov OF tudi odbore njenih množičnih organizacij.²⁸ Pogoji za delo so bili ugodni in število odborov je naglo naraščalo. V začetku oktobra je delovalo v okrožju že 356 različnih odborov. Okrožna organizacija Slovenske narodne pomoči je tedaj razdeljevala svojcem borcev in internirancev že skoraj 2000 RM mesečno, v blagajni gospodarsko-finančne komisije pa je bilo v tem času 31.562 RM.²⁹ Do začetka novembra je tudi Narodna zaščita začela s sabotažnimi akcijami. Tedaj je v okrožju delovalo že 492 različnih odborov. Razen okrožne tehnike je razmnoževalo partizansko literaturo še pet rajonskih tehnik. Prav tako je začela v vseh rajonih delovati tudi Varnostno obveščevalna služba (VOS). Razmere so terjale novo razdelitev okrožja na zasavski, domžalski, lukovski, tuhinjski, komendski in mengeški rajon.³⁰ Okrožni komite KPS je 26. novembra ugotovil, da se je organizacija OF v okrožju že toliko razmahnila, da je potrebno osnovati tudi okrožni odbor OF. Za sekretarja je imenoval Jožeta Kavčiča-Jernača, mimo njega pa še poverjenike za Narodno zaščito, gospodarsko-finančno komisijo, Slovensko narodno pomoč, Zvezo slovenske mladine, Delavsko enotnost in Slovensko protifašistično žensko zvezo. Ob osnovanju okrožnega odbora je bilo v okrožju 434 različnih vaških, 67 različnih občinskih in 7 rajonskih odborov. Obstajalo je 90 vaških, 17 občinskih in 2 rajonska odbora OF (tedaj so jih imenovali narodnoosvobodilni odbori — NOO), poleg njih pa 129 vaških, 25 občinskih in 4 rajonski odbori ZSM, 87 vaških, 14 občinskih in en rajonski odbor SPZZ, 144 vaških, 17 občinskih SNP ter dva bataljona Narodne zaščite. NOO so sestavljali sekretarji različnih organizacij OF.³¹ V vseh rajonih so bili ustanovljeni tudi rajonski komiteji KPS z 52 vaškimi celicami, v katerih je bilo vključenih 211 članov KPS, mimo tega pa je bilo v okrožju še 58 kandidatov. Zveza komunistične mladine (ZKM) je štela 21 vaških aktivov, 11 občinskih in štiri rajonske komiteje. Poročilo o ustanovitvi okrožnega odbora OF tudi omenja, da je odšlo iz okrožja v partizane v zadnjem času

180 borcev, gospodarska komisija pa je za potrebe vojske pre-skrbela 100 parov čevljev. Sredi decembra 1943 je nato začela delovati tudi okrožna tiskarna 7 A, ki je še isti mesec natiskala gorenjsko izdajo Slovenskega poročevalca v nekaj manj kot 1000 izvodih.³² Po osnovanju okrožnega odbora OF se začanja v kamniškem okrožju obdobje utrjevanja že obstoječih odborov in njihovega aktiviranja. Pokrajinski komite KPS za severno Slovenijo, ki je bil večkrat v stikih s funkcionarji okrožnega komiteja KPS Kamnik, saj sta se oba pogostno zadrževala na Moravškem, je v svojem poročilu 4. januarja 1944 omenil, da so v tem okrožju delali prav nasprotno napako kot v sosednjem litijskem okrožju. Partija je bila namreč tako široka, da je padla na nivo organizacij OF. Kot pomanjkljivost je omenil tudi slabšo organiziranost območij, kjer se je zadrževala voj-ska. Okrožna gospodarska komisija Kamnik je dobro sodelovala z intendanturo IV. operativne cone, ki ji je nalagala tudi precej zahtevne naloge. Tako je morala okrožna gospodarska komisija decembra 1943 priskrbeti za potrebe IV. operativne cone 900 kg usnja, 40 kom snežnih plaščev, zemljevide, 15.000 HM denarja itd. 21. decembra ji je poslala 10.000 RM denarja.³³

Jeseni 1943 so politični delavci v dobrih objektivnih po-gojih, med katerimi naj posebej omenimo ugoden mednarodni položaj in veliko ofenzivnost Šlandrove brigade, uspeli v kam-niškem, savinjskem in zasavskem območju doseči že precej množično organizirano sodelovanje prebivalstva v narodno-osvobodilnem boju. Otresli so se ozkosti in uspeli so pri ljudeh premagati strah pred nemškim nasiljem. Kot kažejo podatki pa so bile še razlike v stopnji organiziranosti posameznih okrožij in območij v njih. Jeseni 1943 je končno zaupniški sistem v omenjenih treh okrožjih postopoma zamenjala orga-niziranost aktivistov v odborih OF, razmahnilo pa so se končno tudi množične organizacije, med njimi najbolj Zveza slovenske mladine, Slovenska protifašistična ženska zveza in Delavska enotnost.

PRVE AKCIJE NA KOMUNIKACIJAH IN NAPAD NA REČICO

Preosnovana brigada je začela delovati v znatno boljših pogojih kot ob ustanovitvi: bila je dobro oborožena, v svojem sestavu je imela pretežno stare, izkušene borce, medtem ko je

imela pred prebojem na Dolenjsko približno polovico neoboroženih novincev, izboljšala se je politična organiziranost terena, zelo pomemben dejavnik za uspešne akcije pa je bila precejšnja oslabitev nemških oboroženih sil na Štajerskem in Gorenjskem ob kapitulaciji Italije.

Najpomembnejši je bil odhod oziroma premestitev policijskih enot. Poveljnik redarstvene policije za alpske dežele generalmajor Karl Brenner je imel pred kapitulacijo Italije na voljo na Gorenjskem in Štajerskem tri bataljone 19. policijskega polka SS ter 12 samostojnih policijskih in orožniških motoriziranih čet. II. in III. bataljon sta odšla na zavarovanje železnice Ljubljana—Trst, preostale enote pa je generalmajor Brenner na povelje višjega vodje SS in policije v 18. vojnem okrožju SS grupenfirerja in generallajtnanta policije Erwina Rösenerja skoraj vse premestil na nemško-italijansko mejo. Ker je po odhodu Slandrove in Prešernove brigade partizanska dejavnost v obeh pokrajinah upadla, je Rösener lahko še nekaj svojih sil poslal v Ljubljansko pokrajino, Slovensko primorje in Istro. Tako so ostale le 1., 2. in 4. četa I. bataljona 19. policijskega polka SS v Celju, v Zagorju in na Vranskem, od koder so lahko tudi posredovale na operativnem področju brigade.

Poglavitna opora okupacijskih oblasti so ostale orožniške sile. Za vsakodnevno nadzorstvo nad prebivalstvom so ustanovili številne orožniške postaje, s katerimi je bilo prav operacijsko območje brigade na gosto prepleteno. Orožniške postaje so pošiljale tudi v oddaljene vasi patrolje, ki so zbirale zlasti podatke o morebitnem pojavu partizanskih enot. O tem so jih obveščali tudi njihovi redki zaupniki, medtem ko je prebivalstvo svojo dolžnost o prijavljanju partizanov izpolnjevalo z napačnimi in zakasnelimi obvestili. Včasih so postavljale tudi zasede, za večje akcije pa so bile številčno prešibke in so zanje angažirali policijske, vojaške in na Štajerskem tudi enote vermanšafta. Orožniške zasede so bile nevarne le kurirjem in manjšim patroljam, medtem ko za brigado niso predstavljale večje ovire. Brigadi so povzročale težave zlasti tedaj, če so odkrili njeno taborišče sami ali prek zaupnikov in o tem obvestili svoje nadrejene, da so organizirali hajko. Omenimo naj, da je Erwin Rösener glede na proglasitev spodnje Štajerske in Gorenjske za območji protipartizanskega bojevanja (Bandenkampfbiete) 30. septembra ustanovil operativni

štab za uničevanje band (Führungsstab für Bandenbekämpfung), ki je nato zbiral poročila o partizanskih enotah in organiziral njihovo zasledovanje z večjimi enotami.

Organizacijsko so bile orožniške postojanke na operativnem območju brigade podrejene orožniškim glavarstvom v Celju in v Kranju, oziroma orožniškim okrožjem v Celju, v Trbovljah in v Kamniku. Zgornja Savinjska dolina je spadala pod orožniški oddelek v Mozirju, ki je imel svoje postaje v Mozirju, v Ljubnem, v Lučah, v Rečici, v Gornjem gradu, v Šmartnem ob Dreti in v Šmartnem ob Paki. V teh postojankah je bilo sredi 1943. leta 60 orožnikov, 97 rezervnih in 8 pomožnih policistov. Iz celjskega orožniškega okrožja je spadalo v operativno področje brigade še območje Vranskega, kjer je bila orožniška postaja z 9 orožniki in oporišče tajne državne policije. V Savinjski dolini pa so bile tudi enote vermanskega bataljona Celje-zahod. Franz Steindl pa je 1. avgusta ukazal ustanoviti 22 novih alarmnih čet, med njimi v standardi Celje-zahod tudi četo v Ljubnem, ki jih je moral jeseni vzporedno z naraščanjem partizanske dejavnosti za krajši ali daljši čas angažirati. V Zgornji Savinjski dolini je bilo tedaj nekaj oboroženih pripadnikov gozdne zaščite (Forstschutz).

V kamniškem okrožju so bili orožniški oddelki v Kamniku, v Domžalah in v Litiji, orožniške postaje pa v naslednjih krajih: v Kamniku, v Stranjah, v Komendi, v Šmartnem v Tuhinju, v Zg. Tuhinju, v Motniku, v Domžalah, v Radomljah, v Dobu, v Mengšu, v Vodica, na Črnučah, na Beričevem, v Dolu (ta postaja je pošiljala stražo tudi na Laze), v Ihanu, v Blagovici, v Krašnji, v Lukovici, v Moravčah, na Vačah, v Litiji, v Poganeču, v Savi, v Šmartnem pri Litiji in v Kresnicah. O številčni moči oboroženih sil v kamniškem okrožju nimamo okupatorjevih podatkov. Po poročilu VOS pa je bilo 5. oktobra 1943 v kamniškem okrožju 733 pripadnikov sovražnikovih oboroženih sil, med njimi 327 orožnikov, 120 pripadnikov motoriziranega orožništva (v Kamniku je imela sredi 1943 sedež 3. motorizirana orožniška rezervna četa Alpenland), 120 vojakov, 30 graničarjev, 80 pripadnikov nemške državne delovne službe (Arbeitsdiensta), 26 pripadnikov nacionalnosocialističnega motoriziranega korpusa NSKK ter 23 pripadnikov nemške tajne državne policije (gestapovcev) in 43 raztrgancev. Sedež izpostave gestapa je bil v Kamniku, podružnico pa je

imel tudi v Litiji. Na meji operativnega področja brigade so bile orožniške postaje v Zagorju, v Izlakah in na Trojanah, ki so bile podrejene orožniškemu okrožju v Trbovljah. Na tem območju so bile ob železniški progi tudi oddelki deželnih strelcev za njeno zavarovanje in ob meji mejni stražarji.³⁴

Po približni oceni je imela brigada ob preosnovanju na svojem operativnem področju najmanj trikrat več pripadnikov sovražnikovih oboroženih sil, kot je štela borcev. Omeniti pa moramo, da so se po cesti Ljubljana—Celje prevažali čez njeno operativno območje nenehno manjši vojaški oddelki, ki jim je brigada postavljala zasede.

Takoj po preosnovanju sta se zvečer I. (Savinjski) in II. (Zasavski) bataljon premaknila čez Črni graben proti šipku, III. (Kamniški) bataljon pa je odšel proti Kolovcu. Borci I. in II. bataljona so nato iz svojega taborišča štiri dni zaporedoma odhajali na sabotažne akcije v črni graben, kjer so uničevali telefonske in telegrafске naprave ob cesti Domžale—Celje. Največjo akcijo so izvedli v noči na 2. oktober, o kateri je obširno poročala tudi orožniška postaja Trojanе. Borci so prišli v Črni graben že ob poldevetih zvečer, ko so postavili zasede in začeli iskati pri domačinih žage in sekire za akcije. Ob desetih pa so začeli žagati drogove na odseku med Trojanami in Lukovico. V približno treh urah so požgali in podrli na cesto 349 drogov, na katere je bil pripet tudi vojaški kabel. Tega so razsekali na drobne kosce. V dolžini 16 kilometrov so uničili vso telefonsko in telegrafsko napeljavo, le v Blagovici in v Krašnji je še ostalo nekaj drogov. Razbili so tudi 18 telegrafskih ur.³⁵ S to veliko sabotažno akcijo so pretrgali telefonsko zvezo med Štajersko in Gorenjsko.

Kamniški bataljon pa je imel nalogo, da izvede sabotažno akcijo v Jaršah in na železniški progi med Domžalami in Kamnikom. Zaradi močnih sovražnikovih zased oziroma utrjenih bunkerjev, akcije v Jaršah ni izvedel, v noči na 5. oktober pa so borci požgali železniške postaje Groblje, Jarše-Mengeš, Homec, Duplica, zaminirali železniško progo in podrli telefonske drogove ob njej.³⁶

Po akciji v Črnem grabnu sta 4. oktobra zvečer I. in II. bataljon odšla od Šipka proti Tuhinjski dolini. Pri Špitaliču sta prečkala cesto in se nato utaborila na Slapeh, kamor je takoj po svoji akciji prišel tudi III. bataljon. Med potjo je pa-

trulja šlandrovcev likvidirala tajnega policista in izdajalca Rudolfa Sajeveca in mu zaplenila orožje.

V brigadno taborišče je prišel politični delavec Franc Kos-Samo z nadrobnimi podatki o orožniški posadki v Rečici. Na sestanku štaba Slandrove brigade so nato izdelali načrt za napad na to postojanko. Orožnike naj bi pri večerji v menzi presenetila posebna udarna skupina in jih napadla z bombami, hkrati pa naj bi v Rečico udrla tudi glavnina Slandrove brigade, ki bi obračunala z orožniki v postojanki, požgala stavbe nemških organizacij in izvedla rekvizicijo. Stab brigade je sklical zbor vseh treh bataljonov, na katerem je iz prostovoljcev izbral skupino 26 borcev in ji določil za vodjo komandanta II. bataljona Draga Poglajna. Dobro oborožena udarna skupina, ki ji je bil vodič Franc Kos-Samo, se je po kratki obrazložitvi naloge odpravila proti Potoku, kjer je srečala Savinjsko četo, ki je bila na poti v brigadno taborišče. Ko so njeni borci zvedeli, da odhaja udarna skupina na akcijo v Rečico, se jih je pet dobrih poznavalcev tamkajšnjega terena pridružilo. Okrepljena udarna skupina je nato čez Dreto in Savinjo nadaljevala pot na Križnik, kjer se je utaborila in pripravljala za akcijo.

Brigada se je naslednji dan popoldne premaknila na Tolsti vrh (kota 1077) k barakam, kamor je prišla tudi Savinjska četa. Ta se je vključila v II. bataljon. S seboj je pripeljala tudi radmirske policiste, ki so postali dobri borci. Zaradi številčne okrepitve II. bataljona, je poveljstvo brigade sklenilo okrepiti tudi njegov štab. Iz III. bataljona je poslal dotedanjega komandirja čete Mirka Jermana za namestnika komandanta bataljona.

Ob sončnem zahodu je bil zbor brigade. Komandant Sekirnik je borcem obrazložil načrt akcije. I. bataljon je dobil nalogo, da izvede rekvizicijo v dveh trgovinah v Rečici, II. bataljon je moral zasedami zavarovati dohode do postojanke, III. bataljon pa je bil določen za neposredni napad. Brigada je v mraku odšla proti Potoku. Pri prehodu čez Dreto se je koloni pridružil neki gozdni čuvaj iz Nazarij, ki je vohunil za Nemce. Pri Trnovcu je brigada prekoračila Savinjo, pri Varpolju pa so nato iz kolone odšli v zasedo borci II. bataljona, druga dva bataljona pa sta nadaljevala pot v Rečico.

Nekateri šlandrovci pa so bili ob pripravah na to akcijo hudo neprevidni. Tako sta 6. oktobra dva borca pripovedovala

neki gospodinji na Dobrovljah, da bodo zvečer napadli neko postojanko v bližini. Gospodinja je bila nemška zaupnica in je o tem razgovoru poročala oblastem. Neki drugi nemški zaupnik pa je uspel od nekega šlandrovca celo zvedeti, da bo napadena postojanka v Rečici. Tako je poveljstvo varnostne policije in varnostne službe že popoldne iz dveh virov zvedelo za napad na Rečico.*⁷

Prav tedaj pa so se nemške enote hudo obrambno bojevale proti XV. diviziji na meji med Sevnico in Litijo. Nekaj ur pred napadom na Rečico je celo šef civilne uprave za Spodnjo Štajersko dr. Siegfried Uiberreither na pobudo celjskega deželnega svetnika Anton Dormeistra posredoval pri poveljniku redarstvene policije v Mariboru, naj pošlje ogroženi postojanki na pomoč en policijski vod iz Vranskega, kjer je bila tedaj 4. četa 19. policijskega polka SS. Dobil je odgovor, da je tamkajšnja policijska četa v akciji. Tako ni bilo na voljo za okrepitev posadke v Rečici nobene policijske ali orožniške čete. Celjskemu deželnemu svetniku ni preostalo drugega, kot da je okrog pol šestih popoldne obvestil o napadu po telefonu začasnega vodjo orožniške postaje v Rečici višjega stražmojstra Liebmannja, ki je takoj ukazal alarmno pripravljenost orožnikov in krajevne deželne straže.

Medtem se je v Rečici že zbrala okrog menze udarna skupina. Na veliko presenečenje pa je v njej zalotila le enega orožnika. Zato je nemudoma odšla proti orožniški postojaki. S presenečenjem torej ni uspela in borci so imeli hudo nalogo, da obračunajo z orožniki v utrjeni postojanki. Po nemškem poročilu naj bi se ta napad šlandrovcev na postojanko začel že ob 18.10, tako da orožniki še niso uspeli dobiti deželne straže za okrepitev. Po tem viru naj bi bilo v postojanki tedaj le 8 orožnikov, 2 vojaka na dopustu in šturmfirer vermanšafta. Verjetno pa je, da je v postojanko prišlo tudi že nekaj deželnih stražarjev, vsaj borci se spominjajo, da je bila posadka številnejša. Večina borcev udarne skupine se je pod vodstvom Alojza Faleta-Romana usmerila proti postojanki. Med približevanjem pa ga je ranil nemčur Strašek, ki je verjetno kot deželni stražar hitel v postojanko. Nekaj članov posadke se ni uspelo iz bunkerja umakniti v postojanko. Ko so obračunali z njimi, je udarna skupina začela napadati postojanko, v kateri se je posadka srdito upirala. Verjetno je računala, da gre le za napad manjše čete kot v Radmirju, ki

ga bo uspela odbiti. Kmalu po začetku streljanja je prišel v Rečico s III. bataljonom komandant Sekirnik. Borci so se razmestili okrog postojanke in jo začeli obstreljevati. Minometalski ogenj so usmerili predvsem na vhodna vrata in v okna postojanke. Medtem se je komandant Sekirnik pripravljala skupino petih bombašev za odločilen udarec. K postojanki so prislonili lestev. Komandant se je po njej povzpela do okna in vrgel v notranjost šest italijanskih bomb, zvezanih z žico. Po hudi eksploziji so bombaši vdrli v postojanko. Začel se je obračun po sobah. Po več kot dvehurnem hudem boju so borci uspeli povsem streti odpor posadke. V boju je bilo sedem Nemcev ubitih, šest pa ujetih.

V postojanki je stanovala žena Kočevarja Schauerja, ki je bil gestapovski agent. Ko je tudi ta dobil zasluženo kazen, so borci začeli zbirati plen. V postojanki so dobili 70 pušk, štiri brzostrelke, 20 pištol, veliko municije, opreme in drugega materiala. Iz postojanke so odnesli tudi veliko dvocevka, ki so jih orožniki pobrali okoliškim lovcem. Ko so iz postojanke odnesli ves plen, so jo borci zažgali.

Med hudim bojem okrog postojanke so borci I. bataljona naglo praznili dobro založeno Tirškovo in Turnškovo trgovino. Brigadni intendant Janez Homar-Karo je s svojimi pomočniki razdeljeval zaplenjeni živež in blago po četah, da so bile enakomerno obremenjene. Borci I. bataljona so zažgali tudi zgradbo krajevnega organizacije Heimatbunda, župnišče in županovo hišo. Krajevnega organizacije so iskale župana Dientherja, ki mu je uspelo pred zasluženo kaznijo pobegniti in se skriti v grmovju. Pred požigom zgradbe Heimatbunda so iz nje odnesli velike količine tehničnega materiala, dva razmnoževalna stroja za tehniko in nekaj denarja.

Med napadom je uspelo orožniškemu glavarstvu v Celju zbrati skupino 40 orožnikov in 20 vojakov ter jih poslati na pomoč v Rečico. Nemška kolona je na cesti pri Prihovi padla v zasedo 1. in 3. čete II. bataljona. Vnel se je hud spopad, iz katerega so se morali Nemci z izgubami vrniti proti Mozirju.

V tem boju je padel tudi partizanski mitrajec. Nemci pa niso odnehali, da bi prišli v Rečico. Obšli so zasede na cesti in se skušali čez Križnik prebiti do napadene postojanke. Tudi tu jih je pričakala zaseda šlandrovcev in jih odbila. Nekaj po polnoči se je tudi del posadke iz Ljubnega odpeljal na pomoč v Rečico. S te strani je akcijo varovala 2. četa II. bataljona.

Kamion se je 600 metrov pred njeno zasedo pri Varpolju ustavil. Borci so jurišali nanj. Nemci pa so se pravočasno umaknili in pustili na cesti kamion, ki so ga borci zažgali. Zasede so torej uspešno izvedle svoje naloge in omogočile I. in III. bataljonu, da sta v Rečici izkoristila svojo zmago. Dobro so se založili z življenjskimi potrebščinami ter s tekstilom, z usnjem, s tobačnimi izdelki, omenili pa smo že, da so v postojanki dobili veliko orožja, municije in opreme, kar je bilo za nadaljnjo številčno rast brigade in za njeno udarnost odločilnega pomena. Skupaj so boji trajali okrog pet ur.

Nemci so poročali, da so se partizani okrog 22,30 umaknili iz Rečice v bližnji gozd. Ker so nekateri domačini poskušali gasiti ogenj, se je v Rečico skupina borcev spet vrnila. Ukazali so domačinom, naj takoj prenehajo z gašenjem. 2e po odhodu šlandrovcev iz Rečice in umiku zased so se pripeljali tja ena četa oddelka SS iz Avstrije in vermani. Orožniški oddelek v Mozirju je v svojem poročilu poskušal hud udarec ublažiti s podatkom, da je število napadalcev na postojanko skoraj podvojil, in to na »400 banditov« ter s poudarjanjem številnih partizanskih izgub oziroma velikega števila ranjencev, ki naj bi jih odpeljali na vozovih. V poročilih so navedli tudi podatke o tem, kako so bili šlandrovci oblečeni in da je akcijo vodil komandant Simon. Zmoten je v njihovem poročilu podatek, da je v akciji sodelovala tudi neka italijanska skupina. Nemška poročila kažejo na dve dejstvi, ki jih je moral brigadni štab pri načrtovanju in pripravljanju akcij v prihodnje upoštevati. Prvič, da so Nemci imeli trenutno na voljo za posredovanje ob napadih zelo skromne sile, in drugič, da so imeli dobro organizirano vohunsko službo, kar jim je omogočilo, da so pravočasno odkrili partizanske načrte in svoje sile čim bolj smotrno izkoristili, da bi preprečili njihovo uspešno izvedbo.

Štab IV. operativne cone je za »sijajni uspeh« v Radmirju in Rečici izrekel šlandrovcem »polno priznanje in pohvalo«, še posebej pa je pohvalil štab brigade, komandanta II. bataljona Draga Poglajna in borce, ki so vdrl v postojanko v Rečici.³⁸

Po akciji v Rečici se je brigada napotila na Mozirske planine. Na Goličnikovi trati pri Tirskih pečeh se je ustavila. Bolničarji so poskrbeli za ranjence in jih namestili v neko plansko stajo, borci pa so si postavili taborišče. Iz doline je bilo slišati brnenje kamionov. To je pomenilo nevarnost, da se

želijo Nemci za poraz maščevati. Brigadni štab je razposlal patrolje in obveščevalce, ki so ugotovili, da Nemci dovažajo v Zgornjo Savinjsko dolino nove sile.

Medtem je imel štab brigade sestanek, na katerem je kritično analiziral akcijo v Rečici. Glede na to, da je imela Slandrova brigada tudi nalogo, da vzgaja komandni kader in borce za okrepitev partizanskih enot na Kozjanskem, na Pohorju in na Koroškem, je sklenil, da bo najprej poslal okrepitev Koroški četi. Določil je 12 šlandrovcev, ki so nato 8. oktobra odšli na Koroško. Kmalu je štab ukazal zbor brigade. Komandant Sekirnik je na njem pohvalil in nagradil borce, ki so se v rečiški akciji najbolj izkazali. Najboljši so dobili brzostrelke in samokrese.

Po zboru so slandrovci dobili nenavaden obisk. Nad taborišče sta prileteli iz celjske smeri dve letali. Tudi obveščevalci so prihajali z vedno bolj vznemirljivimi poročili. V Zgornjo Savinjsko dolino naj bi prišla skoraj cela divizija SS, ki da je zasedla vznožje Mozirskih planin od Šoštanja do Solčave, en regiment pa naj bi se v Rečici pripravljal za neposredni spopad z brigado. To so bile verjetno enote, ki so jih Nemci poslali iz Slovenskega primorja na območje Kostanjevice za nadaljevanje ofenzive proti narodnoosvobodilnim enotam. Zaseda II. bataljona je obvestila štab brigade, da je sredi popoldneva prišel do nje nemški vohun, ki pa se mu je posrečilo pobegniti. Zaskrbljenost je povzročil tudi pobeg enega od novincev, ki naj bi po kasnejših pozvedovanjih obveščevalcev prišel v brigado kot gestapovski agent. Podatki obveščevalcev o moči nemških enot so bili sicer hudo pretirani, toda vse nemške priprave so kazale, da se Nemci pripravljajo na hajko proti brigadi.

Štab brigade se je znova sestal na posvet. Odločil se je za dekoncentracijo brigade. Ze ob preosnovanju brigade so se conski in brigadni funkcionarji dogovorili, naj brigada nastopa skupaj v primeru večjih akcij, sicer pa naj razdeljena po bataljonih in tudi četah izvaja akcije na vsem kamniško-savinjskem območju, da bi sovražnik ne mogel odkriti, kje je težišče akcij in ne bi mogel s svojimi skromnimi silami začeti hajke proti celotni brigadi.

Štab brigade je dal po posvetu povelje, naj se I. bataljon premakne proti Kamniku, II. na Menino planino, III. pa na Moravsko. Vsi bataljoni so dobili nalogo, da nadzoru-

jejo svoja operativna območja in izvajajo sabotažne ter druge akcije. II. bataljon je že pred odhodom na novo operativno območje dobil še nalogo, da z manevriranjem na območju Mozirskih planin vzbuja pri sovražniku vtis, da se tu še vedno zadržuje cela brigada. Zato je odšel 8. oktobra zvečer proti Konjskemu vrhu nad Lučami. Tu so se borci pred dežjem zatekli v veliko pastirsko stajo. Nenadoma pa so zaslišali hudo streljanje in eksplozije bomb. Komaj je streljanje za kratek čas ponehalo, ko se je zaslišalo še glasneje. I. bataljon se je poskušal prebiti na kamniško območje pri Radmirju. V temni megleni noči so zašli v neko korito in izgubili orientacijo. Nenadoma je čelo kolone padlo v zasedo esesovcev. Nemci so odprli ogenj tudi s položajev na grebenih, na levi in desni strani kolone. Položaj je bil težaven. Borci so se po prvem jurišu znašli v neki goščavi, od tu pa se je z novim jurišem prebila ena četa na greben. Le z izrednim naporom so se rešili iz nemške pasti. V boju je padel četni komandir Ivo Janežič. Ena četa I. bataljona se je ločila od glavnine. Po celodnevni premikih so hudo utrujeni borci te čete prišli v taborišče II. bataljona pod Konjskim vrhom. Drugi dve četi z brigadnim štabom pa sta se še ves naslednji dan spopadali z esesovskimi in vermanskimi enotami, ki so zasledovale brigado. Nemcev naj bi v teh bojih padlo okrog 30, svojega poveljnika namena, da bi obkolili brigado in se ji maščevali za poraz v Rečici, pa niso uspeli doseči. I. bataljon se je s štabom brigade z Mozirskih planin uspešno prebil v hribe nad Črnim grabnom.

Tudi v noči na 10. oktober je hudo deževalo. Obveščevalci so zjutraj prišli v taborišče II. bataljona z vestjo, da so Nemci opustili blokado Mozirskih planin in da so pustili le še nekaj zased. Zato se je bataljonski štab odločil za premik na Menino planino. Zvečer sta se II. bataljon in ena četa I. bataljona napotili v dolino proti Lučam, prekoračili cesto, se povzpeli proti Mlaškemu vrhu, od tu pa sta po nekajurni hoji prišla do vasi Špeh in se v njeni bližini utaborila. 11. oktobra zvečer so borci nadaljevali pot proti Menini planini. Na pohodu so nenadoma naleteli na skupino 43 mož raznih narodnosti, ki jo je vodila partizanska patrulja. Šlandrovci jih niso takoj prepoznali in so naglo poskakali v zaklone. Končno so zvedeli, da so v skupini Srbi, Hrvati in Francozi, ki so pobegnili iz nemških koncentracijskih taborišč. Skupaj so nato nadaljevali pot na Menino planino, kjer so se naselili v barake. Na Menini

planini so tudi naleteli na skupino borcev s komisarjem Ludvikom Bizjakom-Smrekarjem, ki se je umaknila nanjo po hudem spopadu v zasedi pri Prihovi ob rečiški akciji.

Glavnina III. bataljona se je po akciji v Rečici napotila proti Moravski dolini. Med potjo je požgala električno centralo pri Tuhinju, uničila vodno turbino, dinamo stroj ter druge aparate. Še isti dan, 7. oktobra, je nato ena zaseda med Trnjavo in Kopoljami težje ranila dva gestapovca, druga pa je na cesti Moravče—Domžale zažgala pettonske nemški kamion.

Naslednji dan je patrolja III. bataljona napadla gestapovski avtomobil in ranila tri gestapovce. 9. oziroma 10. oktobra pa je v zasedo v bližini Moravč pripeljal osebni avto s komandirjem kamniške policije in enim gestapovcem, ki so oba ubili. Na tuhinjski cesti je zaseda tega bataljona napadla še policijsko patroljo na motociklu; en policist je bil mrtev, drugi pa hudo ranjen.

Dne 13. oktobra sta prišla na Menino planino tudi I. bataljon in brigadni štab. Iz Ljubljane se je ta dan proti Celju odpeljala večja kolona avtomobilov z vojaštvom, menda jih je bilo skupaj okrog 70. Zvečer so se zato obveščevalci napotili v dolino, da dobijo poročila o nemških premikih. Z njim sta odšli tudi dve četi po hrano za brigado v Tuhinjsko dolino. Ponoči se je zelo ohladilo in začelo je snežiti¹. Zjutraj je bila Menina planina že rahlo pobeljena s snegom. Obveščevalci so prinesli vznemirljiva poročila. Prejšnji večer se je pomikala čez Crni graben proti Celju kolona 47 vojaških kamionov, ponoči in zjutraj pa sta peljali proti Štajerski še dve koloni. To so bile enote I. tankovskega grenadirskega polka na poti na Dolenjsko.

Štab brigade je 14. oktobra odposlal z Menine planine skupino ubežnikov iz taborišč, ki so vztrajali pri zahtevi, da se vrnejo v svoje kraje in se tam vključijo v partizanske enote. Ta skupina se je z vodiči in patroljo odpravila proti Dolenjski.

V teh dneh se je III. bataljon zadrževal na Moravskem in okrog Zlatega polja. 15. oktobra je njegova zaseda v bližini Moravč napadla motorno kolo. V spopadu je bil en policist ubit, drugi pa težko ranjen. Del bataljona se je napotil proti Kolovcu in je v bližnjem gozdu zažgal 200 m³ drv, ki so bila pripravljena za odvoz v Nemčijo.

Na Menini so se borci dobro odpočili. Počitek so izrabili tudi za kulturno-prosvetno delo. Namestnik političnega komi-

sarja brigade Jakob Molek-Mohor si je prizadeval sestaviti pevske zbor, ki bi nato nastopal na mitingih.

Medtem pa je brigadni štab že načrtoval nove akcije. 15. oktobra zvečer so šlandrovci zapustili Menino planino. I. bataljon je odšel na kamniško območje, II. bataljon pa se je premaknil v Okrog nad Špitaličem, medtem ko je brigadni štab odšel na Limbarsko goro.³⁹

Štab brigade se je po preosnovanju odločil za kombinacijo brigadnega in odrednega načina delovanja. Ta taktika je bila v tedanjih razmerah, ko na njenem operativnem območju še ni bilo nobene stalne teritorialne enote, edina primerna za doseg treh velikih ciljev šlandrovcev, namreč za osvoboditev Moravske, Tuhinjske in Zgornje Savinjske doline, kjer naj bi bila baza enot NOV in POS v južnem delu Štajerske. Z osvoboditvijo teh območij, bi bila zagotovljena tudi stalna in dobra zveza z Dolenjsko, od koder bi dobivali orožje in pošiljali tja novomobilizirance.

Z dekoncentracijo po večjih akcijah je brigada lahko tudi uspešno mobilizirala. Pridobivanje novih borcev pa je bila osnova za izpolnitev ene njenih poglavitnih nalog jeseni 1943: pošiljanje pomoči drugim enotam IV. operativne cone. Brigada je morala še skoraj pol leta po preosnovanju izvajati na območju med Zasavjem in Savinjsko dolino tudi odredne naloge.

ANGAŽIRANJE VERMANOV ZA BOJ PROTI BRIGADI

2e ob napadu na Rečico se je pokazalo, da Nemci nimajo na Štajerskem niti toliko sil, da bi pravočasno in učinkovito posredovali celo v primerih, ko so jih zaupniki obvestili o nameranih partizanskih akcijah. Za posredovanje ob akciji šlandrovcev v Rečici so morali pripeljati esesovsko enoto celo iz Avstrije. Spričo takih razmer je bil poveljnik redarstvene policije v Mariboru prisiljen, da je že v noči na 7. oktober, torej še v isti noči, ko so šlandrovci uničili rečiško postojanko, izdal povelje, s katerim je angažila nekaj čet vermanšafta in iz njih sestavljal »Wehrmannschaftsbatallion Prassberg« (Mozirje) pod vodstvom SA-standartenfirerja Helmuta Wolfa. Ta bataljon je sestavljalo pet čet: 3. alarmna četa Ptuj-sever je imela razporejeno polovico svojega moštva v Lučah, drugo polovico pa v Ljubnem, 1. alarmna četa Ptuj-jug je bila

v Taboru, 2. alarmna četa Ljutomer v Gornjem gradu 3. alarmna četa Celje-zahod je imela polovico moštva nastanjenega v Rečici, drugo v Mozirju, 3. alarmna četa Celje-vzhod pa je imela polovico moštva v Šmartnem ob Paki in drugo polovico v Braslovčah. Vsaka četa je štela 150 mož, skupaj je torej bataljon imel 600 vermanov. Štab je imel sedež v Mozirju. Te enote so verjetno skupaj s silami SS sodelovale tudi v hajki za brigado na Mozirskih planinah.

Po končani hajki je del tega bataljona odšel na nemško-italijansko mejo pri Radečah. Tudi na tem območju so morali spričo pomanjkanja drugih oboroženih sil uporabiti za akcije proti partizanom vermanšaft. 9. oktobra je bil v Radečah ustanovljen »Wehrmannschaftsbatallion Süd«.⁴⁰

Komandant alarmnega bataljona vermanšafta v Mozirju je postal nato SA obersturmbanfirer Franz Egger. Ko je dobil obvestilo, da se nahaja okrog 150 do 200 partizanov na Menini planini, se je odločil, da z alarmnimi četami v Mozirju, Gornjem gradu lin Rečici odkrije taborišče in ga napade. Dne 15. oktobra zvečer so se vse za akcijo določene enote zbrale v Gornjem gradu. Komandant Egger je razdelil razpoložljive sile na pet borbenih skupin. Na sestanku pri gornjesavskemu županu so se zbrali vsi določeni komandirji borbenih skupin, krajevni skupinski vodja, orožniški komandir z nekaj vodniki, ter komandant Egger, ki je po razgovoru izdal povelje, v katerem je bli nadrobno določen potek hajke. Prva skupina 50 mož pod poveljstvom Jekliča, je dobila nalogo, da se ob četrti uri zjutraj odpelje s kamioni v Novo Štifo. Iz bližnje vasi Črna naj ob 4.30 zjutraj frontalno prodira proti vzhodu in na koti 1030, to je na Tomanovi planini, vzpostavi zvezo z drugo borbeno skupino 28 mož pod vodstvom Kokola, ki je morala iz Nove Štife ob peti uri na pot mimo kmeta Tomana na Tomanovo planino. Tu je imela nalogo počakati na levo krilo prve borbene skupine in se po vzpostavitvi zveze pomakniti nekoliko proti jugu. Skupaj s prvo skupino je imela nato nalogo prodirati proti izviru Tuhinj ščice, torej z zahodne strani proti Menini. Tretja borbeno skupina 45 mož pod poveljstvom Schreiberja je morala na pot že ob 3.30 zjutraj v smeri Sv. Florjan—Petelinek z nalogo, da zavaruje skupine, ki bodo prodirale na Menino z zahoda in vzhoda. Peta borbeno skupina 45 mož pod poveljstvom Kovača pa je morala oditi iz Gornjega grada že ob 3. uri zjutraj do vasi Čepļe, od tu pa v

Bočki graben, iz njega naj se vzpne na Rov. Tu naj se frontalno razporedi in se usmeri proti zahodu. Njena naloga je, da prečeše planoto in sodeluje pri tem s Schreiberjevo skupino. Konec akcije je bil planiran za šesto uro zvečer, ko naj bi se vse borbene skupine po najkrajši poti spustile z Menine planine. S takim razporedom borbenih sil je bilo območje Menine planine obkoljeno s treh strani. Kolikor bi bili šlandrovci še na njej, bi se torej lahko umaknili proti jugu, v smeri Tuhinjske doline. Umik v tej smeri pa bi ji lahko otežile orožniške postojanke v Tuhinjski dolini. Izgleda pa, da Nemci tedaj v Kamniku niso imeli nobene enote, s katero bi s tuhinjske strani zaprli obroč.

Prva, druga in tretja borbena skupina so najprej prečesale območje Javorščka, Ostrega vrha in izvira Tuhinjščice. Tu so pri Jungholcu ugotovili sveže sledove partizanskega premika. Na tem območju so nato našli tri partizanska taborišča in ocenili so, da se je tu zadrževalo 160 do 170 mož. V taborišču so našli tudi odpadke zaklane živine in nekaj malenkosti. Po sledovih so pravilno ugotovili, da se je del brigade po odhodu z Menine razdelili na več skupin in da so odšle proti Tuhinjski dolini. Potem, ko so prečesali omenjeno območje, so nadaljevale vse borbene skupine akcijo v široki fronti v smeri proti Kurjemu vrhu—Petelinku in hribom nad Gornjim gradom. Nikjer niso naleteli na partizane, le v bližini Petelinka je neka partizanska patrulja izstrelila še pred prihodom vermanov nekaj strellov. Akcijo so zaključili ob 22.30.⁴¹

Ta akcija priča, da so se vermani tudi sami lotili večjih hajk in da v svojem prizadevanju, da bi obračunali s partizani, niso hoteli zaostajati za drugimi vrstami oboroženih enot in da so prav tako za hajke izdelali zelo nadrobne načrte. Naključje pa je bilo, da je prav na večer, ko je poveljstvo alarmnega bataljona vermanšafta Mozirje izdelalo načrt za hajko proti brigadi, tudi štab te enote izdelal načrt za nadaljnje akcije posameznih bataljonov in ukazal njihov premik na nova operativna območja. Ta primer tudi kaže, da ni bilo primerno daljše zadrževanje večjega dela brigade na enem kraju.

Medtem pa so se borci II. bataljona v Okrogu že pripravljali za akcijo v Zgornji Savinjski dolini. Bataljonski obveščevalec Franc Jurič-Zavedni je zbral vse potrebne podatke za name-ravane akcije v Nazarjih in Kokarjih. Borci so imeli 16. oktobra popoldne vojaške in politične ure. Na vojaški uri se je

moral vsak borec naučiti razstavljati in sestavljati mitraljez, v čemer so med seboj tekmovali. Pri politični uri pa jim je četni komisar govoril o vohunski taktiki gestapovcev, borcem pa so prebrali tudi radijska poročila o razmerah na bojiščih. Proti večeru, torej prav v času, ko so se vermani vračali v svoje postojanke, se je bataljon začel vzpenjati na sedlo Menine planine. Tu so borci dobili povelje, naj izpraznijo nahrbtnike in odložijo opremo v skrivališče, nato pa so nadaljevali pot v Slape, kjer pa so dobil obvestilo, da morajo akcijo preložiti na naslednjo noč. V dveh domačijah v Slapeh so borci poiskali zavetje pred dežjem. Ob celodnevni lakoti so se tolažili, da gredo na ekonomsko akcijo. Ze v mraku se je 17. oktobra bataljon povzpел na Tolsti vrh, in nato spustil v dolino, kjer se je pri vasi Potok ob Dreti, ustavil. Tu so borce pričakali politični delavci in po kratkem posvetu z njimi je komandant Drago Poglajen razdelil četam naloge. Druga četa okrepljena z enim vodom 3. čete je imela nalogo, da vdre v Nazarje, obkoli orožniško postojanko in rekvirira živila in druge potrebščine v trgovini. Dva voda 3. čete sta bila zadolžena, da uničita naprave v bližnjem rudniku boksita, zaplenita razstrelivo in pobereta rudarske obleke, 1. četa pa je morala zasedami zavarovati akcijo pred morebitnim poskusom posredovanja vermanov ali orožnikov iz Mozirja, Šmartnega ob Dreti in Rečice.

Oprepljena 2. četa pod poveljstvom Jožeta Štoka-Korotana, vodil jo je domačin Jože Hren-Aki, borec 1. čete, se je ob vznožju Dobrovelj premaknila do Dobletine, od koder se je usmerila proti Nazarjem. Vas so obkolili, nato pa je komandir poslala dobro oboroženo skupino borcev z dvema puško-mitraljezoma pred grad, v katerem je bila manjša nemška posadka. Orožniki verjetno pod vtisom usode posadke v Radmirju in Rečici niso tvegali napada, čeprav so bili za grajskimi zidovi dobro zavarovani. Pozaprl so okna, strela pa niso sprožili niti enega. To je olajšalo poglavitne cilje akcije — rekvizicijo v bogato založeni trgovini. Komandant Drago Poglajen je priložnost izrabil tudi za to, da je prestrašil komandirja nemške oborožene gozdne zaščite. Pasivno zadržanje nemške posadke je borcem omogočilo, da so sredi vasi na trgu pred zbranimi vaščani zapeli tudi nekaj partizanskih pesmi. To je bil prvi partizanski miting v Nazarjih. Borci 3. čete pa so medtem uspešno izpolnili svoje naloge v rudniku boksita. Z

delom zaplenjenega razstreliva so poškodovali vse rudniške naprave in jih nato še zažgali. Prav tako so uničili tudi barake za stražo. Zaplenili so 25 kg dinamita, 90 vžigalnikov in 2500 nemških mark. Iz Nazarij so borci nadaljevali pot v Kokarje, kjer so v tamkajšnjem nemškem delavskem domu zaplenili 60 odej. V Kokarjih je bil miting še bolj sproščen. Vaščani so borce dobro postregli z jedačo in pijačo. Na povratku z akcije so v Zg. Krašah zaplenili pri kmetu, ki je imel dva sinova v nemški vojski, še telico⁴². Te akcije šlandrovcev v Nazarijih in Kokarjih so široko odmevale med prebivalstvom Zgornje Savinjske doline, saj so jih izvedli v bližini močnih nemških postojank. Z njimi pa so borci spet za nekaj časa rešili problem prehrane, bolje so bili opremljeni za bližnjo zimo, razstrelivo pa je bilo nujno potrebno minerskemu vodu. Po tej akciji so se borci znova vrnili v Okrog. Popoldne so se pripravili za nov premik. Po cestah so se stalno premikali nemški transporti in štab je menil, da se pripravlja hajka. Zvečer so borci v Okrogu skrili del zaplenjenega blaga, nato pa se je kolona pri Kozjaku spretno prebila čez tuhinjsko cesto in nadaljevala pot proti Rakitovcu. Med potjo pa je štab brigade II. bataljonu ukazal, naj odide proti Tunjicam.

Zaradi nadaljnjih akcij šlandrovcev v Zgornji Savinjski dolini so kmalu alarmni bataljon vermanšafta Mozirje z vpo-klici novih vermanov okrepili. Dne 21. oktobra je dobil ta bataljon nove ime Wehrmannschaftsbatallion West, sedež pa je imel še vnaprej v Mozirju. 25. oktobra je imel štiri čete: 1. alarmna četa Celje-vzhod je imela sedež v Mozirju, en njen od-delek pa je bil v Ljubnem, glavnina 2. čete Ptuj-sever je bila v Lučah, en del pa v Ljubnem, v Gornjem gradu je bila na-stanjena 2. četa Celje-vzhod, moštvo 3. čete Celje-zahod pa je bilo v Braslovčah in na Vranskem. Konec oktobra je bilo v omenjenih postojankah 512 vermanov, ki so imeli nalogo, da varujejo Savinjsko dolino pred novimi partizanskimi napadi.⁴³

ZASEDE V ČRNEM GRABNU IN SPOPAD PRI GOMILSKEM

Medtem sta I. in III. bataljon taborila v hribih nad Črnim grabnom. I. bataljon je 17. oktobra zaman čakal v zasedi na glavni cesti. Ponoči se je premaknil proti Šipku, kjer sta bila

III. bataljon in štab brigade. V taborišče je prišel tudi minerski vod. Zvečer je močno deževalo, proti jutru pa se je vreme izboljšalo. Iz doline je bilo slišati ropot avtomobilov in štab brigade se je odločil, da gresta ob treh popoldne oba bataljona znova v zasedo v Črni graben. Tretji bataljon se je nato razporedil v zasedo pri Št. Ožbaltu, I. bataljon pa nad cesto, na ovinku pri Blagovici.

Orožniška postaja Trojanje je poročala, da se je ob 17,50 začelo v njeni bližini močno streljanje s strojnici, brzo-strelkami, puškami in ročnimi bombami, ki se je okrog pol ure stopnjevalo, približno od 18,30 pa je prenehalo. Ze v začetku streljanja je nekaj mož oddelka SS prineslo na orožniško postajo hudo ranjenega vojaka. Esesovci so obvestili vodjo orožniške postojanke, da so njihovo motorizirano kolono, sestavljeno iz tovornega avtomobila, dveh vlačilcev in motornega kolesa s prikolico, partizani na cesti med Št. Ožbaltom in Trojanami trikrat napadli. V napadu sta bila dva esesovca hudo ranjena, eden pa lažje. Na vozilih so bile vdrtine izstrelkov in bombnih drobcev, vendar nobeno ni bilo toliko poškodovano, da ne bi moglo nadaljevati vožnje.⁴⁴

Po brigadnem poročilu naj bi bila ta motorizirana kolona sestavljena iz več tovornih avtomobilov in tankov. Z ognjem minometov in jurišem bombašev, ki ga je vodil komandant Sekirnik, naj bi poškodovali en tank in razbili štiri kamione. Iz napadenih vozil je bilo slišati stokanje ranjencev. Zaseda

I. bataljona se je spopadlo s sovražnikovo pehoto. Prav v času napada se je namreč proti Trojanam, menda iz Kolovrata, pomikala kolona bataljona planinskih lovcev polka »Admont«. Verjetno je prišlo do spopada s to enoto, ki pa na prošnjo esesovcev ni hotela očistiti trojanskega sedla partizanske zasede in zavarovati Trojanje, temveč je takoj nadaljevala pot proti Vranskemu.

Akcija šlandrovcev je odlično uspela, čeprav doseženi uspeh ni bil tolikšen, kot je zapisano v njihovem poročilu. V spopadu ni bil noben šlandrovec niti ranjen. Sovražnika so s temi zasedami tako prestrašili, da se topniški divizion 162. divizije v moči 400 mož, ki je bil ta večer tudi na pohodu proti Štajerski, ni upal prenočiti na Trojanah, temveč je nadaljeval pot proti Vranskemu.⁴⁵ Po tej akciji so postali Nemci tudi previdnejši. Transporti so vozili v daljših presledkih in niso

si upali pošiljati na pot manjših motoriziranih kolon. Nemci so tudi okrepili patroljiranje v bližini ceste.

Nadaljnje zadržanje obeh bataljonov v bližini kraja napada zaradi močnih nemških transportov ni bilo varno. Zato sta se premaknila na Menino planino. Na poti je ena četa

III. bataljona izvedla še rekvizicijo pri nekem nemčurskem trgovcu v Tuhinjski dolini. Dne 20. oktobra zjutraj pa je prispel v barake na Menino planino tudi štab brigade, ki je izdelal nov načrt akcij in določil bataljonom nova operativna območja. Komandant Sekirnik je 21. oktobra popoldne odšel s I. bataljonom na akcije v Savinjsko dolino. Tretji bataljon se je vrnil na kamniško območje, II. bataljon pa je dobil povelje, da se premakne z območja Tunjic in Komenske Dobrave, kjer je izvedel prehranjevalne akcije in postavljaj zasade, proti Krajnemu brdu. Tu se je 21. oktobra utaboril. V taborišče na Menino planino se je vrnila skupina internirancev s partizanskim spremstvom. Sava je bila namreč preveč zastražena, da bi lahko nadaljevali pot. Iz skupine je že dezertiralo 15 Srbov in 2 Francoza, v spopadu med potjo pa jih je nekaj tudi padlo. Kljub prigovarjanju štaba, naj ostanejo v brigadi, so že čez nekaj dni odšli proti Savi in se prebili na Dolenjsko. Drugi bataljon se je 21. oktobra premaknil čez glavno cesto proti Limbarski gori. Pri Pšenku je naletel na štab IV. operativne cone in se tu ustavil. V taborišče je prišla nato tudi večina članov štaba brigade. Menino planino je to noč zapustil tudi

III. bataljon in odšel proti Črnemu grabnu v zasade.⁴⁶

Dne 22. oktobra so bili dopoldne razgovori med brigadnim in conskim štabom, ki je še isti dan poročal glavnemu štabu NOV in PO Slovenije o položaju na območju IV. operativne cone. Preko kamniškega in zasavskega območja so tedaj stalno prevažali nemške transporte, po njegovih informacijah iz Italije proti Hrvaški, po železnici pa proti Gradcu. Kljub temu, da so enote IV. operativne cone izvajale le prostovoljno mobilizacijo, so se številčno naglo krepile. Tako je Šlandrova brigada narasla na okrog 400 mož. Ob tem pa je poudaril, da so vsi pogoji za izvajanje množične mobilizacije, le orožja primanjkuje. Z masovno mobilizacijo bodo počakali dotlej, dokler ne dobijo z lastnimi silami ali pa z Dolenjske dovolj orožja, takoj pa bi jo začeli izvajati le v primeru, če bi poskušali mobilizirati Nemci.

Medtem ko so na Koroškem uspeli že znova ustanoviti bataljon, v katerega so, kot smo že omenili, vključili tudi skupino šlandrovcev, pa je po odhodu patrulje pod vodstvom Franca Mazovca-Rista na Dolenjsko, po pritegnitvi nekaj borcev na teren in po nekaj žrtvah v bojih, ostalo na Kozjanskem le 10 borcev. Zato so v dogovoru s štabom brigade iz njegovega II. bataljona sestavili patruljo 15 mož, ki je bila oborožena tudi z enim puškomitraljezom. Stab IV. operativne cone je upal, da bo s to okrepitvijo in z vrnitvijo Mazovčeve patrulje z Dolenjske uspel na Kozjanskem spet ustanoviti bataljon, ki bi ga usmeril predvsem na komunikacije Celje—Maribor in Zidani most—Brežice. Stab IV. operativne cone je tudi prosil glavni štab NOV in PO Slovenije za pojasnilo, če bo izpolnil svojo naredbo o vrnitvi štajerskih borcev, ki so bili v sestavu XV. divizije, dalje če lahko računajo na obljubljeno pomoč v orožju in predvsem v razstrelivu. Pritožil se je tudi, da štab Cankarjeve brigade še ni poslal na Štajersko protitankovske puške. Radijske zveze z glavnim štabom NOV in PO Slovenije še ni uspel vzpostaviti.⁴⁷ Če bi imel štab IV. operativne cone dobre zveze z glavnim štabom NOV in PO Slovenije, bi bil nadrobneje poučen o veliki nemški ofenzivi v Ljubljanski pokrajini in na Primorskem, zaradi katere ni bilo mogoče izpolniti obljube o pomoči Štajerski.

Dne 22. oktobra zvečer je odšla patrulja pod vodstvom Ivana Skvarče-Modrasa na Kozjansko, II. bataljon pa se je premaknil proti Pečam in odtod na Sveto Goro, kjer se je pripravljala na akcije v Zasavju. Naslednji dan je bil za šlandrovce spet zelo uspešen. Tretja četa III. bataljona je postavila pri Kompoljah na cesti med Krašnjo in Lukavico zasedo, v katero je pripeljala kolona petih avtomobilov. Trije gestapovci in en oficir so bili ubiti, štirje pa hudo ranjeni. Patrulja šlandrovcev je na cesti Šmartno—Kamnik ujela tudi nemškega podoficirja, mu zaplenila samokres in 1000 RM denarja.

Še večji uspeh pa so tega dne dosegli borci I. bataljona, ki so se vračali iz Savinjske doline.

Dne 23. oktobra zvečer so se namenili proti Moravškemu. Ko je bila kolona pri mlinu v bližini Gomilskega, so nenadoma zaslišali brnenje kamiona. Komandant Sekirnik je v trenutku ukazal, naj zavzamejo položaje ob cesti. Ko je tovornjak pripeljal v zasedo, je že prvi rafal iz puškomitraljeza ranil šoferja v roko. Vozilo se je po nekaj metrih ustavilo. Šlandrovci so

tovornjak obstreljevali le dobro minuto, nato pa so nanj jurišali. Napad je bil tako nenaden in bliskovit, da sta le vodji vermanske skupine uspela izstreliti po nekaj strellov, medtem ko se moštvo sploh ni poskušalo upirati. Ob napadu je bilo šest vermanov ubitih in sedem ranjenih, med katerimi sta dva kasneje podlegla poškodbam. Sedem vermanov je bilo tudi ujetih. Borci so ranjence odnesli v bližnjo hišo, nato pa so nadaljevali pot z bogatim plenom. Iz poročila vermanšafskega bataljona — zahod izvemo, da so šlandrovci okrog 21.10 napadli 20 mož 3. alarmne čete Celje-zahod, ki se je peljala iz postojanke v Braslovčah na Vransko, da bi zasedla tamkajšnje oporišče. Pred kratkim je bila razmeščena v Braslovčah in na Vranskem 1. alarmna četa Maribor — okolica, ki pa je na ukaz zveznega vodja Steindla odšla proti Radečam. Ker je obema krajema grozila nevarnost partizanskega napada, je deželni svetnik v Celju zahteval, da se obe oporišči znova vzpostavita. Zato je komandant vermanskega bataljona — zahod izvršil delno premestitev svojih enot; en vod 2. čete Ptuj-sever je premestil v Ljubno ob Savinji, od tu pa je 22. oktobra 3. četo Celje-zahod poslal v Braslovče. Še isti dan do 14. ure bi moral en vod te čete znova vzpostaviti vermansko oporišče na Vranskem. Ko je vodja vermanšafskega bataljona — zahod Egger 23. oktobra popoldne ugotovil, da oporišče Vransko še ni vzpostavljeno, je ukazal, naj 3. alarmna četa Celje-zahod njegovo povelje izvede še isti dan. Dne 23. oktobra je bilo namreč zborovanje krajevne grupe Štajerske domovinske zveze na Vranskem in bila je nevarnost, da bi ga partizani motili oziroma preprečili. Odhod iz Braslovč pa se je zavlekel, ker so šele malo pred deseto uro zvečer dobili tovornjak za prevoz.

Ko so v Braslovčah, komaj četrtr ure po odhodu tovornjaka zaslišali streljanje, je namestnik komandirja s 25 možmi v strelskem razporedu krenil proti Gomilskemu. Na poti na kraj spopada so zagledali luč v gradu Zovnek. Vermani so domnevali, da so partizani napadli grad in so ga zato obkolili. Ugotovili pa so le, da se hišnik ni ravnal po navodilih o zatemnitvi. Ker ni bilo slišati nikakega streljanja, so se vermani vrnili v Braslovče. Šele tu so jih orožniki obvestili o napadu pri Gomilskem. Vermani so se nato znova napotili na kraj spopada. Ker so se bali, da bi na cesti doživeli partizanski napad, so pri Zovneku zavili na stranska poljska in in gozdna

pota. Na poti pa so v gozdu zašli in so mimo Gomilskega prišli na cesto Celje—Vransko. Okrog četrte ure zjutraj so prišli v Kaplo vas, od koder si niso upali dalje, ker niso vedeli, če partizani še držijo zasedo. Na kraj spopada so prišli šele ob šesti uri zjutraj, kjer so našli svoje mrtve in ranjene pa tudi ujetnike, ker jih partizani niso vzeli s seboj. Vermani so izgubili 18 pušk, dve brzostrelki in dva samokresa, 20 uniform, plaščev, planinskih pokrival, krušnjakov, pet nahrbtnikov, opasače, šest šotorskih kril in precej municije.

Komandant vermanšaftskega bataljona Egger je omenil tudi možnost, da so partizani svoj uspeh dosegli zaradi prisluškovanja telefonskemu pogovoru o premestitvi vermanov na Gomilsko. Napad pa je bil popolnoma slučaje⁴⁸. Ta akcija šlandrovcev je izredno lep primer njihove velike izvežbanosti v partizanski taktiki. Komandant je znal v trenutku presoditi položaj in z izkušenimi borci izvedel bliskovito akcijo, ki je prinesla brigadi prepotrebno orožje za novomobilizirance ter opremo najbolj potrebnim za prihajajočo zimo.

USTANOVITEV MINERSKEGA VODA IN PRVA VEČJA AKCIJA NA ŽELEZNICI LAZE—ZIDANI MOST

Tako imenovana južna železnica je bila za nemškega okupatorja zelo pomembna. Do srede 1943 jo je uporabljal zlasti za zvezo med Hrvaško, Štajersko in Gorenjsko. Pri urejanju prometa po njej so Nemci želeli biti neodvisni od italijanske železniške uprave, zato so do oktobra 1942 zgradili železniški odsek Laze—Črnuče—Št. Vid pri Ljubljani, in jo tako po svojem ozemlju povezali z gorenjsko železnico. Posebno pomembna pa je postala zasavska železniška proga po kapitulaciji Italije za prevažanje enot in vojaškega materiala na italijansko bojišče. Po približni oceni je vozilo na odseku med Zidanim mostom in Lazami dnevno v obe smeri okoli 100 vlakov, od teh več kot polovica vojaških transportov.

Za dobro zavarovanje prometa so Nemci poskrbeli takoj po okupaciji¹. Utrdili so železniške postaje, na odprti progi pa so zgradili bunkerje. Progo so varovali tudi s stalnimi obhodi patrolj. Na železniškem križišču v Zidanem mostu je bila že od leta 1941 tudi posebna enota protiletalske obrambe, naslednje leto pa so protiletalske topove namestili tudi v Poga-

neku pri Litiji za zavarovanje mostu čez Savo in železniškega predora. Medtem ko so morale po povelju poveljnika orožništva pri šefu civilne uprave za Štajersko z dne 15. oktobra 1943 za zavarovanje železnic, mostov in drugih pomembnih objektov skrbeti v krajih, kjer ni bilo na voljo vojaških oddelkov, orožniške postaje, pa so to nalogo v trboveljskem in celjskem orožniškem okrožju zaradi posebne pomembnosti komunikacij izvajale enote 18. polka deželnih strelcev iz sestava 438. divizije za posebno uporabo. Na Gorenjskem so za zavarovanje pomembnih prometnih zvez in industrijskih objektov skrbele enote 184. polka deželnih strelcev. V enotah deželnih strelcev so bili predvsem starejši ali zdravstveno ne povsem sposobni vojaki, ki niso mogli biti vključeni v redne operativne enote. Mimo njih pa je okupator za zavarovanje železniške proge v Zasavju ob potrebi lahko uporabil tudi orožnike.

Partizanske enote, ki so delovale v litijskem in revirskem območju, so dobro vedele, da bi s sabotažnimi akcijami na železniški progi Zidani most—Laze povzročile sovražniku hude težave in da bi z oviranjem prometa najbolj vplivale na nemško aktivnost na drugih območjih. Izvajanje te naloge pa so zavirali predvsem trije dejavniki: pomanjkanje izkušenih minercev in ustreznega razstreliva ter močno nemško zavarovanje železniške proge in objektov na njej. Prvo minersko skupino za izvajanje sabotažnih akcij na železniški progi je ustanovil jeseni 1942 štab Zasavskega bataljona. Minerska skupina pod vodstvom komandirja Franca Zužka-Jova je svoje naloge opravljala samostojno, njeno operativno območje pa je segalo od Celja do Litije. Dne 12. oktobra 1943 pa je Žužkova minerska skupina prišla na Krajno brdo in se vključila v Šlandrovo bruigado. Štab brigade jo je okrepil z nekaj borci in iz nje ustanovil minerski vod, ki mu je dal za prvo nalogo usposabljanje novih borcev za miniranje.

V minerskem vodu so bili predvsem rudarji, ki so že imeli nekaj izkušenj z miniranjem. Ti so tudi dobro poznali teren ob progi. Za miniranje je bilo namreč treba izbrati takšne kraje, kjer so lahko prizadejali na progi največ škode, po akciji pa so bili primerni za hiter umik pred sovražnikovimi patruljami. Aktivnost minercev ne bi mogla biti uspešna, če ne bi dobili od železničarjev in od drugih obveščevalcev poročil o voznihih redih vlakov, o objektih, ki bi jih bilo najprimerneje

napasti, o sovražnikovih patroljah itn. Za nabavo razstreliva so skrbeli zlasti aktivisti v rudnikih. Dobavljali pa so lahko le ekrazit in kamniktit. Te vrste razstrelivo pa ni bilo najbolj ustrezno za minerske akcije na progi, in zato je bila učinkovitost manjša. Minerski vod Slandrove brigade je v glavnem deloval samostojno, za večje akcije pa mu je štab brigade običajno dodelil kot okrepitev borce enega bataljona.⁴⁹

Minerski vod je že nekaj dni po ustanovitvi napravil prvo večjo akcijo. 17. oktobra je uničil rudniške naprave v rudniku svinca in barita pri Litiji, 23. oktobra miniral progo med Litijo in Zagorjem, nato pa se je pridružil borcem II. bataljona v taborišču na Sveti Gori.

Ti so bili v nedeljo 24. oktobra dokaj dobro razporejeni. Nekaj jih je namreč dobilo obiske svojih sorodnikov, večina pa se je udeležila zabave v vasi. V mraku se je bataljon odpravil proti Ponovičam, da bi izvedel sabotažo na železnici med Litijo in Savo. Bataljonski štab je poslal 1. četo v zasedo proti postaji Sava, 2. pa proti Litiji. Drugi borci pa so se spustili do železniške proge pri Mačkovini in odstranili štiri tračnice ter razkopali nasip. Nato so se na bližnjem gričku (kota 393) razvrstili v zasedo in čakali na prihod vlaka. Namesto nje ga pa so najprej dočakali nemško patroljo iz Save. Borci 1. čete so patroljo naglo pregnali proti Savi. Ko se je že daniło, se je bataljon spet napotil proti Sveti Gori. Prvi potniško-tovorni vlak je iz Litije pripeljal šele zjutraj. Strojevodja ni opazil sabotaže na progi in lokomotiva ter nekaj vagonov so se prevrnili v jarek. Zaradi precejšnje hitrosti mešanega vlaka škoda ni bila majhna, prometa pa niso uspeli vzpostaviti ves dan. Zjutraj se je vrnila v II. bataljon tudi patrolja, ki je prejšnji dan v Moravški dolini ujela nemškega podoficirja — intendanta. Odvzeli so mu zaupno pošto in 1000 RM denarja.

Druga četa II. bataljona je 25. oktobra iz taborišča pri Tlačnici odšla na akcijo v bližino Trojan. Ob cesti Trojanje—Zagorje so si borci uredili zaklone in čakali orožniško patroljo iz trojanske postojanke. Izgleda pa, da so jih morali obvestiti o partizanski zasedi, ker se niso upali zapustiti postojanke. Zaseda je zaustavila tovarnjak, ki je prevažal mleko v Zagorje. Poškodovala je vozilo, razbili pa tudi posodo. Po akciji se je četa premaknila čez Črni graben proti Šipku, kamor sta v noči na 26. oktober prišli tudi drugi dve četi tega bataljona. V

naslednji noči pa se je nato II. bataljon čez Kozjak premaknil v Okrog, kjer so ga čakale zaloge hrane⁵⁰

Medtem sta se druga dva bataljona zadrževala na kamniškem območju. III. bataljon je postavil zasede v neposredni bližini Kamnika. V noči na 26. oktober se je zaseda šlandrovcev v Vrhpolju spopadla s patruljo varnostne policije iz Kamnika, naslednji dan pa je sredi dne na istem kraju pričakala orožniško patruljo, ki se je iz Šmartnega namenila proti Kamniku. Nemci so poročali, da sta v tem spopadu dva orožnika padla, po partizanskem poročilu pa naj bi bili ubiti štirje in eden ujet. Borci so zaplenili dve puški in dve pištoli. Nemci so tudi poročali, da so partizani napadli pri Nevljah terensko patruljo tajne državne policije in da je padel en zaupnik. Namestnik političnega komisarja Molek je ta dan obračunal z raztrgancem Gortnarjem, ki je teroriziral in izdajal prebivalstvo Tuhinjske doline. Po teh uspešnih akcijah so borci III. bataljona odšli na Menino planino.⁵¹

V dneh, ko so bili bataljoni Šlandrove brigade na kamniškem in zasavskem območju, so ogledniški oddelki vermaštskega bataljona — zahod vztrajno iskali njihovo taborišče. Kot kaže, jih je k iskanju posebno vzpodbudil napad pri Gomiškem. Po dobljenih prijavih o partizanih in po poizvedovalnih akcijah, je vodja vermaštskega bataljona ugotovil, da se manjše partizanske skupine spet zbirajo na območju Črničca, Menine planine in Dobrovelj. Zato so omenjeno območje stalno nadzorovali. Verjetno so jim velik strah povzročila tudi poročila, da partizanske patrulje zbirajo podatke o vermanskih oporiščih in o številu mož v njih. Komandant Egger je 25. oktobra obvestil Steindla, da glede na takšne razmere pripravlja ponovno veliko akcijo proti partizanom. Ko so naslednji dan vermani opazili, da se med Črničcem in Tolstim vrhom kadi, so sklepali, da so tu partizani. Takoj so angažirali za hajko 42 vermanov 1. čete in 72 vermanov 2. čete Celje-vzhod.

Na akcijo sta ti dve četi odšli še isti dan zvečer ob 21. uri. Najprej sta prečesali območje Črničca, nato pa sta nadaljevali akcijo proti Tolstemu vrhu, kjer sta ob vračanju opazili premikanje partizanskih skupin. Vermani so akcijo zaključili naslednji dan ob 16.15, ne da bi pregledali tudi območje Menine planine. Hajke niso nadaljevali zaradi goste megle in dežja. V poročilih o hajki je posebej poudarjeno, da kmetje

na Črnicu in tudi okoli Nove Štife vsi brez izjeme podlegajo vplivu in »pritisku« partizanov, in da zato od njih ni pričakovati nobene pomoči pri zbiranju podatkov o premikih partizanskih enot.⁵²

ODHOD BATALJONA ŠLANDROVCEV NA POHORJE IN NAPAD NA OROŽNIŠKO POSTOJANKO V ŠMARTNEM OB DRETI

Komandant Janko Sekirnik-Simon je po akciji na Gomilskem prišel 24. oktobra na Moravško, kjer je imel nato v štabu

IV. operativne cone razgovore o novi pomoči Šlandrove brigade enotam IV. operativne cone. Vsebina razgovora se vidi iz poročila conskega štaba glavnemu štabu NOV in PO Slovenije, v katerem je opisan predvsem vojaški in politični položaj na Pohorju. Na tem območju je deloval Pohorski bataljon, ki je štel 74 borcev, za katere pa je imel na voljo le 29 pušk, tri puškomitraljeze in en lahki minomet. V bataljonu so se že dalj časa zadrževali tudi srbski in hrvaški ubežniki iz koncentracijskih taborišč, tako da je imel skupno nad sto neoboroženih borcev. Zato ni mogel izvajati vojaških akcij. Na njegovem operativnem območju tudi ni bilo dobre organizacije OF in dovolj političnih aktivistov. Štab IV. operativne cone je zato sklenil, da za dosego večje vojaške aktivnosti in okrepitve mobilizacije osnuje Pohorski odred iz Pohorskega bataljona in enega bataljona, ki bi bil sestavljen iz šlandrovcev. Ta odred bi bil jedro druge štajerske brigade, ki bi jo štab IV. operativne cone osnoval takoj, ko bi bili za to preosnovanje ugodni pogoji. Za komandanta so imenovali Draga Poglajna, dotedanjega komandanta II. bataljona Šlandrove brigade, za političnega komisarja pa Franto Komela.

Glede Šlandrove brigade pa se je štab IV. operativne cone odločil, da »ostane na kamniško-savinjskem sektorju kot najvažnejšem sektorju z ozirom na komunikacije in z ozirom na to, da predstavlja neposredno zaledje na mejah osvobojenega ozemlja«. Brigada bo še naprej sestavljena iz treh bataljonov tudi po odhodu enega bataljona na Pohorje.⁵²

Štab brigade je za izpolnitev te naloge ukazal zbor vseh treh bataljonov na Menini planini. 28. oktobra je prvi prišel v staro brigadno taborišče nad Češnjicami II. bataljon, ki je imel

do tja kratko pot iz Okroga. Takoj po prihodu so se borci lotili urejanja taborišča v bukovem gozdu. Menina planina je bila že pod tanko snežno odejo, ki jo je bilo treba odstraniti, preden so postavili šotore. Kmalu po tem, ko so uredili kuhinjo, prostor za vojaške in politične ure ter mesto za bataljonski zbor, je z Moravškega prišel brigadni štab ter nekaj članov štaba IV. operativne cone. Kmalu po njihovem prihodu pa sta prišla tudi I. in III. bataljon.

Ob lepem vremenu in ob prijetnem razpoloženju so borci drug drugega seznanjali z akcijami njihovih enot po dekoncentraciji brigade na Mozirskih planinah. Dežurni je nato sklical zbor brigade. Borci so se razvrstili po bataljonih v obliki podkve. Pred zbrano brigado so prišli conski in brigadni funkcionarji in začela se je slovesna zaprisega borcev. Mnogo novincev je prvič zapriseglo, da se bodo borili za svoj narod in za svojo domovino, stari borci pa so jo obnovili. Po zaprisegi je štab brigade izbral iz vseh bataljonov 96 borcev in funkcionarjev in iz njih formiral II. bataljon Pohorskega odreda. Novo partizansko enoto so dobro oborožili z mitraljezi, brzostrelkami, s puškami, z minometi in ji dali municijo. Komandant

II. bataljona Pohorskega odreda je postal Ivan Rojc-Bogdan, politični komisar pa Janez Artač-Jan. Zaradi odhoda še nekaterih drugih vojaških funkcionarjev na Pohorje so bile potrebne še nekatere druge kadrovske spremembe. Namesto novega komandanta Pohorskega odreda Draga Poglajna je poveljstvo II. bataljona prevzel Mirko Jerman. Za namestnika komandanta brigade so imenovali Tomaža Novaka-Sreča, namesto njega pa je postal komandant III. bataljona Karlo Drnovšek-Igor. Na zboru brigade je bilo imenovanih tudi več novih komandirjev in političnih komisarjev čet ter vodnikov. Potem ko so borce seznanili s temi kadrovske spremembami, je pred štirimi bataljoni spregovoril politični komisar IV. operativne cone Mitja Ribičič-Ciril. V svojem govoru je predvsem poudaril pomembnost nalog, ki jih bo imel na novem področju novoustanovljeni bataljon Pohorskega odreda.

Popoldne si je novoustanovljeni bataljon že postavil svoj tabor v neposredni bližini šlandrovcev. Tu so se borci začeli pripravljati na dolgo pot, šlandrovci pa so popoldanske ure izrabili še za vojaške vaje. Naslednji dan, 29. oktobra, so borci dobili večerjo že ob 15. uri. Ko so dobili povelje, naj odložijo opremo in obdržijo le nahrbtnike, so borci vedeli, da spet od-

Mitja Ribičič-Ciril, politični komisar IV. operativne cone in Boris Čižmek-Bor, pomočnik političnega komisarja jeseni 1943 nad Ljubnim

hajajo na večjo akcijo. Ob pol štirih popoldne se je brigada, ki se ji je priključil tudi II. bataljon Pohorskega odreda, odpravila na pot. Predhodnici je bil za vodiča Gustelj Križnik-Medard, ki je pred odhodom v partizane služboval v Šmartnem ob Dreti in je dobro poznal pota na Menini planini. 2e po eni uri hoje so se začele težave. V gosti megli se celo vodič ni mogel znajti. Ko se je spustila še tema, je začela brigada tavati v krogu. Po nekaj urah hoje se je spet znašla na starem mestu. Tedaj je stopil na čelo kolone komandant Sekirnik in po eni uri hoje so borci zagledali pod seboj luči v Šmartnem ob Dreti. Zaradi velike zamude je bil uspeh akcije v nevarnosti in za počitek ni bilo časa, čeprav so ga bili borci po skoraj sedemurni naporni hoji že potrebni. Spustili so se po strmi drči v dolino in se ustavili nad Sv. Joštom. Tu so se od šlandrovcev poslovili borci, ki so nadaljevali pot na Pohorje. Komandant Sekirnik se je takoj lotil razmestitve bataljonov za napad na orožniško postojanko v Šmartnem ob Dreti. Zlasti zaradi vermanskih postojank je za zavarovanje razvrstil ves I. bataljon in dve četi II. bataljona, eno četo pa je določil za rezervo in za rekvizicijo v trgovinah. Tretjemu bataljonu je ukazal, naj obkoli Šmartno ob Dreti, in nato počaka na njegovo povelje za napad. Štab brigade je namreč za zavzem postojanke izdelal drzen načrt. Aktivisti so ga obvestili, da se komandir orožniške postojanke zadržuje v večernih urah pri svoji zaročenki. Zato ga je hotel z manjšo patroljo ujeti pri njej, in ga nato prisiliti, da bi pozval svojo posadko na predajo. Tako bi slandrovci brez žrtev prišli do bogatega plena. Glede na ta načrt je bila zamuda na poti lahko usodna. Kljub temu komandant Sekirnik ni izgubil upanja, da bi presenetil orožniškega komandirja zunaj postojanke. Izbral je še dva svoja najboljša kurirja Ivana Mušiča-Štefana in Cvetka Kokolja-Vančija in se napotil z njima v Šmartno. Medtem je I. bataljon že postavil zasede na cestah in drugih možnih dohodih iz smeri Gornji grad in Ljubno, ena četa II. bataljona je odšla čez Dreto, da bi postavila zasedo proti Rečici, 2. četa pa se je razmestila ob ozkem ovinku pri Krašah. Po komandantovem odhodu je III. bataljon pričel obkoljevati Šmartno. Kmalu je dobil povelje, naj postojanko napade. Sekirnik je s kurirjema zamudil le nekaj minut, da bi orožniškega komandirja ujel na poti v postojanko. Okrog 23. ure so se borci približali postojanki in odprli močan ogenj. Po dveh urah streljanja ter bombnih napadov, so se morali

orožniki umakniti iz bunkerja v postojanko. Streljanje od Gornjega grada in Kraš je kazalo, da Nemci poskušajo posadko rešiti. Padec postojanke je bilo zato treba pospešiti. Komandant Sekirnik se je znova vrnil v stanovanje komandirjeve zaročenke. Ko ji je predočil, da bo posadka doživela usodo radmirske in rečiške, je odšla pred postojanko in pozvala komandirja, naj ukaže predajo. Če bi se vdali, bi jim zagotovili življenje. Ker na poziv ni bilo takoj odgovora, je kurir Mušič s krampom razbil glavna vrata. Komandant Sekirnik je nato z dvema borcevma vdrl v notranjost postojanke in znova pozval posadko na predajo. Uvidela je, da je položaj brezupen in skozi okno v prvem nadstropju je nekdo pomolil na metli navezano belo srajco. Tako je morala tretja posadka v Zgornji Savinjski dolini priznati zmago šlandrovcev.

Na poziv komandanta Sekirnika so morali orožniki zapustiti postojanko. Borci so posameznike, med njimi komandirja, odkrili šele po dolgem iskanju. Iz postojanke so začeli odnašati orožje in opremo. Zaplenili so 28 pušk, 2 brzostrelki, 4 samokrese, 4000 nabojev, 30 bomb, 52 kompletnih oblek, 50 parov čevljev, odeje in še mnogo druge opreme. Orožnike, policiste in pripadnike deželne straže so nato spustili. Kazen je doletela le dva izdajalca: namestnika komandirja postaje in tajnega gestapovca Dušana Debeljaka-Bučarja ter učiteljico Iško, med bojem pa je bil hudo ranjen en orožnik. Šlandrovci so nato postojanko zažgali. Medtem je druga skupina borcev izpraznila obe trgovini. Nekaj pred šesto uro zjutraj so šlandrovci zapustili Šmartno. Komaj so se vzpeli na bližnji hrib, pa so že zagledali tri gasilske avtomobile, ki so počasi vozili proti Smartnemu. Ustavili so se pred vasjo. Sele ko so gasilci ugotovili, da so partizani že odšli, so si upali začeti gasiti požgana poslopja orožniške postojanke in šole.

Težko otovorjeni so se borci III. bataljona vračali v taborišče na Menino. Na poti so se jim pridružili tudi borci drugih dveh bataljonov, ki so okrog štiri in pol ure uspešno zadrževali Nemce, da niso mogli prodreti v Šmartno. Ob napadu na to postojanko se je zlasti vodja vermanšafskega bataljona — zahod Egger prizadeval, da bi s svojimi enotami preprečil zmago šlandrovcev. Njegov namen pa so na eni strani preprečile močne partizanske zasede, na drugi strani pa napačni podatki, ki jih je dobil iz orožniške postojanke v Šmartnem ob Paki. Ob pol devetih zvečer je poveljstvo vermanšafskega

bataljona — zahod od tu dobilo sporočilo, da se iz Polzele premika proti Šmartnemu ob Paki okrog 100 partizanov. Ni znano, kdo je o tem obvestil orožnike. Verjetno gre za napačno informacijo nemškega zaupnika. Poveljstvo vermanšaftskega bataljona — zahod je zato ukazalo, naj en oddelek 1. čete Celje-vzhod iz Mozirja odide v Šmartno ob Paki in ga pomaga zavarovati pred partizanskim napadom. Ob 23. uri pa so iz orožniške postojanke v Šmartnem ob Dreti izstrelili raketo, da bi jim poslali pomoč. Druga alarmna četa Celje-vzhod iz Gornjega grada je dobila povelje, naj z udarno skupino 40 mož odhiti v Šmartno ob Dreti. Četrť ure za njimi je odšel v zasedo proti Novi Štifti še en vod vermanov. Tega je zaseda šlandrovcev napadla, in takoj za tem so borci I. bataljona demonstrativno napadli Gornji grad. Iz položajev na Sv. Florjanu so obstreljevali predvsem policijsko postojanko. To je zmedlo vodjo udarne skupine na poti v Šmartno, ki je pričakoval, da bo prišlo do večjega napada na Gornji grad. Vermani so se ustavili, vodja pa je poslal v Gornji grad kurirja, naj poižve o morebitni spremembi povelja glede na novi položaj. Izkazalo pa se je, da je bil napad na Gornji grad le motilni manever, zaradi katerega se je pomoč šmartinski posadki toliko zakasnila, da je bila prepozna. Gornjegrajski vermanšaftski vod je obšel partizansko zasedo pri Kropi in prišel v Šmartno ob Dreti kmalu po odhodu partizanov. Poveljstvo vermanšaftskega bataljona se oslabiljene čete iz Mozirja ni upalo poslati v Šmartno. Ukazalo pa ji je pripravljenost za obrambo Mozirja. Alarmirana je bila tudi vermanšaftska četa v Braslovčah. Orožniški komandir iz Mozirja je takoj po sporočilu o napadu na Šmartno zahteval pomoč policije iz Celja. Policijski oddelek je prišel v Mozirje šele ob tretji uri zjutraj. Se preden pa je prišel do partizanskih zased, so se Nemci spopadli med seboj. Vrnili so se v Mozirje in se nato znova napotili proti Kokarjem. Tu jih je pričakala zaseda 2. čete II. bataljona. 2e po prvih strelih je poveljnik policijskega oddelka ukazal umik. Odločil se je za manever. Poskušal je nato obiti zasedo in jo napasti z boka in v hrbet. Tudi ta poskus mu je zaradi dobre pripravljenosti šlandrovcev spodletel. Borci so spustili policiste v Šmartno šele po tem, ko je bila akcija že končana. Zasede so, po poročilu brigade, prizadejale Nemcem okrog 20 žrtev.

Vermani so nato zasledovali šlandrovce proti Sv. Joštu in do Menine, nakar so se brez uspeha vrnili v svoje oporišče

v Gornji grad. Vodja vermanšaftskega bataljona — zahod je nato 31. oktobra organiziral hajko na območju Crete z udarno skupino 100 mož.

V taborišču šlandrovcev na Menini pa je vladalo dobro razpoloženje. Najpotrebnejši so dobili obleke, plašče in obutev, spet se je zmanjšalo število neoboroženih borcev, pa tudi problem prehrane je bil za dalj časa rešen. Stab se je spet odločil za dekoncentracijo brigade. Popoldne so borci počivali, zvečer pa so bataljoni že odšli na svoja nova operacijska območja: I. bataljon v Zasavje, druga dva bataljona pa sta se skupno premaknila do Rakitovca. Od tu je nato II. bataljon nadaljeval pot čez Črni graben in se utaboril v Parku, III. bataljon pa si je uredil taborišče v gozdu na Svinjskem hribu.⁵³

Ko je komandant varnostne policije in varnostne službe na Spodnjem Štajerskem SS-šturmbanfirer Josef Vogt 1. novembra poročal o razmerah na svojem območju, ni prikrival trenutne nemoči. Zaradi odsotnosti policijskih in vojaških enot ni mogel voditi akcij proti partizanskim enotam, okrepljene ogledniške akcije policijskih patrulj pa niso bile uspešne. Edini uspeh so bile aretacije aktivistov OF in tistih, ki so partizane podpirali. Skupaj so jih zaprli 262 ter odkrili 11 skrivališč. Nemške oborožene čete so imele precejšnje izgube: vermanšaft 11 mrtvih, 21 ranjenih in 24 pogrešanih, policija 3 mrtve, 7 hudo in enega lažje ranjenega, vojska enega mrtvega, oddelki SS 2 mrtva in 20 ranjenih (verjetno iz boja na Mozirski planini), carinska zaščita 9 mrtvih, 22 ranjenih in 11 pogrešanih, orožništvo 4 hudo in 8 lažje ranjenih, partizani pa naj bi imeli 10 mrtvih in 25 ujetih. Do 25. oktobra so mimo večjih akcij (obširneje popisuje akcije v Rečici, pri Golimskem ter v Črnem grabnu) enote IV. operativne cone izvedle še 136 plenitvenih napadov, 38 »prosjaških« akcij, 2 uboja, 5 sabotažnih dejanj, nasilno so odvedle 21 oseb, ki so bile v nemški vojski ali za njo rekrutirane, zaplenile so 11 vermanskih uniform in rekvirirale velike količine živil. Ob rekvizicijah so partizani tudi intenzivno propagirali. Število prijavljenih rekvizicij je tudi zato tako veliko, ker jim to dovoljujejo partizani. Prebivalstvo se s prijavami želi izogniti kazni in tudi dobiti nadomestilo za zaplenjeno hrano. Komandant varnostne policije in varnostne službe je v svojem poročilu opozoril tudi na dobro oborožitev in opremljenost partizanskih enot po kapitulaciji Italije.

To je seveda nepopoln prikaz dejavnosti enot IV. operativne cone, kajti te so tudi pokazale veliko aktivnost zlasti v kamniškem in litjskem okrožju. Zanimive so nekatere Vogtove ugotovitve o političnih razmerah na Štajerskem jeseni 1943 in predlogi za izboljšanje kritičnega položaja: »Ljudje, ki so se prej vidno prizadevali, da bi govorili nemško doma in v javnem življenju, delajo zdaj prav nasprotno. Še celo tisti ljudje, ki so se izdajali za folksdojčerja, se poslužujejo zdaj nemškega jezika le, kadar je to nujno potrebno in le kadar to zahteva njihova navidezna pripadnost k tako imenovanim folksdojčeri jem.

Značilno za sedanje zadržanje spodnještajerskega prebivalstva je tudi dejstvo, da prihajajo na redne sestanke »dni krajevnih skupin« le tisti ljudje, ki so po svojem položaju in po svoji organizacijski včlanjenosti v to prisiljeni. Večji del prebivalstva pojasnjuje svojo odsotnost na sestankih z utemeljitvijo, da (le-ti) predstavljajo groteskno prikrivanje dejanskega stanja, s čimer pa tudi ni moč dobiti vojne.

Pri takem zadržanju prebivalstva je banditizem, katerega so v začetku presojali skeptično in ga odločno odklanjali, moral naposled najti močno oporo v ljudstvu. Osebe, ki so bile rekrutirane za vojsko, izražajo javno svoje nezadovoljstvo in gledajo, da se kakorkoli pridružijo banditom, da bi se lahko aktivno borili za osvoboditev Slovenije. Izključena je možnost, da bi mogli banditi kogarkoli prisilno rekrutirati in nasilno odpeljati v gozd. V vsakem posameznem primeru smo lahko ugotovili, da so vsi tisti, ki so bili rekrutirani za nemško vojsko, takoj za tem poiskali zvezo z banditi in jo tudi vselej našli. Da bi zaščitili svojce, se izgovarjajo, da so bili prisilno rekrutirani.

Zadnje aretacije pripadnikov OF so jasno pokazale, da širši sloji soglašajo z njenimi cilji, da jo moralno ali gmotno podpirajo in nadalje širijo. Čeprav nekateri izjavljajo, da so prisiljeni sodelovati z banditi, ker pritiskajo nanje in jim groze, da jih bodo sicer po prevratu, ki se naglo približuje, hudo mučili, ne smemo zaradi podobnih simptomov popuščati v splošnem.

Obveljati mora načelo, da je treba danes vsako osebo, ki se udeležuje v odporniškem gibanju, klicati na odgovor, ne glede na njen ugled in položaj, da spodnesemo tla razširjevalcem utvare o šibkosti rajha.«⁵⁴

Ta ocena razmer kaže, da so se okupacijske oblasti dobro zavedali kritičnosti položaja in si niso delale utvar. Ob tem moramo poudariti, da so na spreobrnitev mnogih tedanjih zvestih sodelavcem mimo zloma fašistične Italije, izbojevanja velikega osvobojenega ozemlja v Jugoslaviji in še velike okrepitve enot NOV in PO Jugoslavije ter še drugih dejavnikov pomembno vplivali tudi veliki uspeh enot IV. operativne cone. Vogt je izhod iz neugodnih razmer videl le v odločnem ukrepanju okupacijskih oblasti.

Na štabnem razgovoru pri vladnem predsedniku za Štajersko dr. Müller-Hacciusu 1. novembra se je zavzel za ostre ukrepe tudi zoper osebe, ki prenašajo defetistične govorice ali dajejo takšne izjave. Na tem razgovoru je tudi priznal, da je položaj na Spodnjem Štajerskem, na Gorenjskem in na Koroškem glede »band« zelo resen in da število »banditov« raste iz dneva v dan. Poudaril je, da so zato potrebni odločni ukrepi.

V takšnih razmerah so se nacistični funkcionarji tolažili z delnimi uspehi ofenzive v Ljubljanski pokrajini, ki jih bodo skušali propagandno izkoristiti.⁶⁵

Tudi šef civilne uprave dr. Uiberreither si je zelo prizadeval za »pomiritev« slovenske Štajerske in je v oktobru posredoval pri vrhovnem vojaškem poveljstvu, da pošlje tja kakšno večjo policijsko ali vojaško enoto. Dobil pa je odgovor, da bo njegov predlog lahko uresničilo šele konec novembra. V drugi polovici tega meseca je za premestitev 14. policijskega polka SS na Spodnjo Štajersko posredoval tudi šef oddelkov za protipartizansko bojevanje von dem Bach Zalewski. Tudi njemu je vrhovno vojaško poveljstvo odgovorilo odklonilno, ker da 14. policijski polk SS potrebuje še pri ofenzivnih operacijah na Dolenjskem in na Notranjskem, predvidoma pa ga bo potrebovalo še tudi na Gorenjskem.⁶⁶ Tako so morali vodilni nemški funkcionarji na Štajerskem še tudi do konca novembra trpeti naraščanje »banditske« aktivnosti, ne da bi mogli proti partizanskim enotam z razpoložljivimi silami odločno nastopiti.

Položaj na Štajerskem je pred nadaljnjim poslabšanjem reševal Franz Steindl s svojim vermanšaftom. Na že omenjenih štabnih razgovorih je o tej formaciji dejal: »Vermašaft Štajerske domovinske zveze je imel že od vsega začetka nalogo svetovnonazorsko, politično in vojaško izobraževati. Ni bil predviden za oboroženo akcijo. Spodnja Štajerska je obmejna

dežela in ima zato posebne naloge. Zaradi stiske, ki je zaradi aktivnosti band nastala v obmejnem prostoru, smo morali vermanšaft pritegniti tudi k aktivnemu uničevanju band.« Poročal je tudi o ustanovitvi 30 alarmnih čet, od katerih jih je polovico popolnoma oborožil z lahkim pehotnim orožjem. Za akcije ob kapitulaciji Italije je vpoklical 1295 vermanov. Nekatere enote so imele ob nemško-italijanski meji hude boje in tudi precej žrtev.⁵⁷ Po teh akcijah je poslal vermane na dopust, zaradi okrepljene dejavnosti Šlandrove brigade pa je moral nekaj svojih enot, kot smo že omenili, spet angažirati. Po napadu na orožniško postojanko v Šmartnem ob Dreti je poskusil preprečiti nadaljnje napade šlandrovcev v Zgornji Savinjski dolini z okrepitvijo in vzpostavitev novih vermanšaftskih oporišč. Steindl je odpravil vermanšaftski bataljon-jug pri St. Janžu na Dolenjskem. Ustanovil je nov vermanšaftski bataljon-vzhod in preosnoval vermanšaftski bataljon — zahod v Mozirju. Za sedež štaba vermanšaftskega bataljona vzhod je določil Gornji grad, za poveljnika pa je imenoval šturmbanfirerja SA Franza Eggerja. Ta bataljon je dobil nalogo, da zapira območje od Nove Stifte do Vranskega, predvsem na področju Dobrovelj in Menine planine ter zavaruje postojanke. Stel je 585 varmanov, ki so bili razdeljeni v pet čet. Prva alarmna četa Celje-vzhod je bila v Novi Štifti, 2. alarmna četa Celje-vzhod v Gornjem gradu, 3. alarmna četa-vzhod v Letušu, 2. alarmna četa Ljutomer v Šmartnem ob Dreti in v Bočni ter 1. alarmna četa Ptuj-jug na Vranskem. Preosnovani vermanšaftski bataljon-zahod pa je imel svoj štab še naprej v Mozirju, za poveljnika pa je bil postavljen SA štandartenfirer Helmut Wolf. V bataljonu je bilo 565 vermanov, ki so bili razvrščeni v štiri čete. Njegova naloga je bila zavarovanje postojank v Zgornji Savinjski dolini pred napadi s severne strani, to je z Mozirskih planin. Zasedi je moral vse mostove in brvi čez Savinjo med Lučami in Šmartnem ob Paki. Prva alarmna četa Celje-zahod je bila v oporišču v Mozirju in v Šmartnem ob Paki, 2. alarmna četa Celje-zahod v Velenju in Šoštanju, 3. alarmna četa Celje-zahod v Rečici ob Savinji in 2. alarmna četa Ptuj-sever v Ljubnem in v Lučah.⁵⁸

Po padcu orožniških postojank v Rečici in v Šmartnem ob Dreti se je tudi celjski okrožni orožniški poveljnik odločil za spremembo taktike pri obrambi orožniških postojank pred partizanskimi napadi. Menil je, da je bolje začeti z ofenziv-

nimi akcijami proti partizanskim enotam, kot pa pasivno čakati na njihov napad. Odločil se je za odpravo štirih orožniških postojank in šestih oporišč. Iz teh posadk in drugih orožnikov je 6. novembra 1943 ustanovil štiri akcijske vode, od katerih je imel eden sedež v Mozirju (25 mož), drugi trije pa v Vojniku, v Žalcu in v Šmarju pri Jelšah. Celjski okrožni vodja Štajerske domovinske zveze Dorfmeister je tem ukrepom nasprotoval in se zavzel za večjo ofenzivo na Štajerskem in prečesanje Zgornje Savinjske doline. Podobne ukrepe kot v Celju je podvzel tudi trboveljski okrožni orožniški poveljnik. Ustanovil je dva akcijska voda in opustil pet orožniških postaj.⁵⁹

Štab Slandrove brigade je moral s temi spremembami v razmestitvi nemških oboroženih sil in z novo taktiko sovražnika na svojem operativnem območju pri načrtovanju akcij računati. Toda ustanovitev novih vermanskih čet in orožniških akcijskih vodov ni zavrla ofenzivnega poleta šlandrovcev.

AKCIJE NA KOMUNIKACIJE NA KAMNIŠKEM IN V ZASAVJU — USTANOVITEV MINERSKE CETE

Po prihodu na kamniško-zasavsko območje so dobile enote brigade nalogo, da izvedejo čim več akcij na pomembnih komunikacijah. Borci III. bataljona so že na dan prihoda v novo taborišče izvedli prvo akcijo. 31. oktobra popoldne je bila na obhodu po vaseh v bližini njegovega taborišča orožniška patrulja, verjetno iz Blagovice. Prva četa III. bataljona ji je ob mraku postavila zasedo pri vasi Lipa. V spopadu je bil orožniški podoficir mrtev, nekaj orožnikov pa ranjenih. Zaseda je zaplenila puškomitraljez, puško, samokres, štiri tromblone in drugi vojaški material.

Dne 1. novembra so želeli borci počastiti spomin svojih padlih soborcev. Borci III. bataljona so se nameravali udeležiti popoldanske žalne slovesnosti na pokopališču v Češnjicah. Dobili pa so obvestilo o prihodu raztrgancev v Blagovico. Štab je zato poslal borce v zasedo pri Trnjamu na cesto Ljubljana—Celje. Borci II. bataljona so sestavili tri pevske zборе, da bi šli zvečer zapeti na grobove padlih tovarišev na pokopališča v Moravčah, na Vačah in na Sv. Trojici. Zaradi poročil o pripravljanju nemške očiščevalne akcije pa borci niso mogli na ta način počastiti padlih borcev. V dolino so šli obveščevalci,

da se prepričajo o obvestilih. Z njimi je odšel tudi en vod po hrano. Dobil jo je v tustanjskem gradu pri Pirnatovih in v Imenju pri Potokarju. Tega dne je bilo šest borcev II. bataljona vključenih v skupino VOS, ki je odšla na Koroško. Dne 2. novembra so se obveščevalci vrnili z novico, da nemške enote hajkajo po Menini in patrolirajo po Tuhinjski dolini. Tako ni bil v nevarnosti noben bataljon brigade.

Borci II. bataljona so nato odšli v zasede v Moravško dolino. Dočakali pa niso nikogar. Zjutraj so se vrnili v Pšenk, kamor je prišel tudi conski politični komisar Ribičič, ki je na zboru bataljona posredoval borcem najnovejše vesti o vojaškem in političnem položaju na frontah. Zvečer pa je bataljon spet odšel v akcije. Ena četa je odšla na ekonomsko akcijo, dve pa v zasedo in na mobilizacijo. Na cesti Vače—Litija je prišla v zasedo orožniška patrolja. Dva orožnika sta padla, eden pa je bil hudo ranjen. Tudi njihova mobilizacijska akcija je bila uspešna. 4. novembra zjutraj so se vse čete II. bataljona zbrale na Planjavi nad Blagovico, kjer so razdelili novince po desetinah.⁶⁰

Tretji bataljon je ta dan poslal v zasedo na cesti Domžale—Celje skupino borcev pod vodstvom Rudija Karata-Džeka, ki se je odločil, da bo opravil akcijo na Želodniku. Tu je bil namreč na cesti proti Prevojam v bližini odcepa moravške ceste proti Krtini manjši klanec in so morala vozila zmanjšati hitrost. Borce je razvrstil na Krtinskem hribu. Okrog devete ure dopoldne je pripeljala v zasedo avtokolona sestavljena iz enega tovornega avtomobila, enega osebnega avtomobila in motorja s prikolico. Kamion je vozil strelivo za orožniški oddelek v Blagovici, na drugih dveh vozilih pa se je vozilo spremstvo. Borci za ta tovor niso vedeli in so zato močno obstreljevali vsa tri vozila. Učinek je bil strahovit. Že po prvih rafalih je strelivo eksplodiralo in vsa tri vozila je dobesedno odneslo s ceste. Ob eksploziji so bila polomljena in ožgana vsa drevesa v obcestnem drevoredu, na vejah pa so viseli ostanki trupel nemških orožnikov in policistov ter ožgani ostanki oblek. Po nemškem poročilu so bili v tej akciji ubiti trije pripadniki zaščitne policije, štirje orožniki, eden pa je bil hudo ranjen. Po naših poročilih naj bi bilo ubitih deset Nemcev. Eksplozija pa je bila tako huda, da je imela tudi zaseda ranjence. Dr. Ciril Komotar, znani partizanski zdravnik iz Lukovice, se spominja, da je en borec za ranami umrl, tri pa so

odnesli v Račo pod Sv. Trojico, kjer jim je nudil prvo pomoč. Rane pa so bile tako hude, da so se odločili za prenos ranjen-
cev na osvobodeno ozemlje na Dolenjsko.

Ta akcija je imela zaradi svojega učinka velik odmev med prebivalstvom, ki je več dni hodilo ogledovat razdejanje na mestu akcije. Nemci so hoteli žrtve takoj maščevati. Na Želodnik je prišel oddelek deželnih strelcev, ki so ga partizani obstreljevali. Nemci si niso upali na hajko v gozdove nad cesto. V onemogli jezi so začeli s topom obstreljevati Krtino in v vasi so poškodovali eno hišo.⁶¹

Patrulja pa se je po akciji napotila na Moravško, zvečer pa so za njo prišli še drugi borci III. bataljona in skupaj so se utaborili v Prikernici.

Naslednji dan popoldne je skupina borcev tega bataljona postavila zasedo na cesti Krtina—Moravče. Imeli so več sreče kot borci II. bataljona, ki so pred njimi postavljali zasede v Moravški dolini. Kmalu po tretji uri je prišla po cesti patrolja orožniškega oddelka v Moravčah. Spopad je bil kratek. Partizanske krogle so smrtno zadele tri orožnike, trije so bili huje ranjeni, enega pa so šlandrovci ujeli. Akcija je prinesla borcem tudi novo orožje: strojnico, tri puške, brzostrelko, tromblonski samokres in precej municije. Predvsem pa je bila tega uspeha veselo prebivalstvo Moravske doline, saj so šlandrovci moravško posadko dobro kaznovali za njeno nasilje.

Nemci so tudi poročali, da so se na območju občin Moravče, Domžale, Litija in Ihan pojavile razne močne »bande«, ki izvajajo prehranjevalne akcije. 5. novembra so partizani pretrgali tudi telefonsko zvezo med Domžalami in Litijo. Požagali so več drogov in potrgali napeljavo. To sabotažno akcijo je izvedel II. bataljon, ki je nato rekviriral živila in živino pri kmetu v Češnjicah, čigar sin je pobegnil na Koroško. Se isti večer so borci II. bataljona priredili pri Sv. Florjanu kratek miting. Od tu se je bataljon premaknil na pobočje Lesa nad Drtijo.⁶²

Tretji bataljon se je 6. novembra zgodaj zjutraj skupno z brigadnim štabom premaknil na Podlimbarski vrh. Obveščevalci so prihajali z novicami, da pripravljajo Nemci hajko. Proti poldnevu je patrolja II. bataljona ugotovila, da so Nemci zasedli vrhove moravških hribov. Bataljonski štab je takoj ukazal premik čez moravško cesto v Dobravsko gmajno. Toda tudi tu II. bataljon ni bil varen. Patrolje večjega nemškega

oddelka, ki je ta dan hajkal na območju Ciclja in Murovice, je taborišče odkril. Obkolitev bi bila tu lahko usodna. Zato se je štab odločil za takojšen premik. Kuharji so morali zlit iz kotlov že napol kuhano hrano in borci so se napolnili proti Limbarski gori. Nemških zasledovalcev pa so se otresli šele, ko so prišli na Golčaj nad Blagovico.

Zaradi nevarnosti nadaljevanja nemške hajke so se morali šlandrovci posloviti od gostoljubne Moravške doline. III. bataljon in štab brigade sta bila naslednji dan že na Krajnem brdu. Na tem območju je bil že I. bataljon, z Golčaja pa se je čez Črni graben premaknil tudi II. bataljon, tako da so bili 7. novembra spet zbrani nedaleč drug od drugega vsi trije bataljoni brigade. Brigadni štab je priložnost izrabil za sestanek z bataljonskimi štabi. Vreme se je poslabšalo in ves dan je močno snežilo.⁵³

Naslednji dan je vzbudil med borci veliko pozornost prihod skupine bivših šlandrovcev, med njimi tudi namestnika bataljonskega političnega komisarja Janeza Brleca-Naceta, ki so se čez mejo in Savo prebili na Štajersko in bili dotlej v sestavi XII. brigade. Pripovedovali so o nemških in belogardističnih grozodejstvih v ofenzivi na Dolenjskem. Posamezniki so se iz XII. brigade vrnili v sestav Slandrove brigade tudi še naslednje dni. Do 15. novembra se jih je vrnilo 45 borcev. Njihov prihod pa je izzval hud problem. XII. štajersko brigado so zapustili samovoljno in so bili po mnenju njegovega štaba dezertjerji. Toda to so bili v večini primerov stari štajerski borci, ki niso vzdržali na Dolenjskem in so se želeli ponovno vključiti v svojo staro enoto. Ni šlo torej za dezertiranje v pravem pomenu besede, pojav pa seveda ni smel ostati nekaznovan, in bi povzročil konec vsakršne discipline, zlasti še, ker so se dezertacije nadaljevale tudi konec 1943. Z usodo teh dezertirjev se je nato ukvarjal glavni štab NOV in PO Slovenije ter najvišji štajerski forumi, ki so nekaj dezertirjev kaznovali tudi z najhujšimi kaznimi.⁸⁴

V naslednjih dneh sta se I. in III. bataljon zadrževala na območju Sipka, Svinjskega hriba, Pšajnovice in Rakitovca, II. bataljon pa se je 9. novembra odpravil čez tuhinjsko cesto v Okrog pod Menino planino. Ta bataljon je dobil nalogo, da postavlja zasede v Črnem grabnu, druga dva bataljona pa sta se pripravljala za akcijo v tovarni Induplati v Jaršah.

Dne 10. novembra je deževalo in snežilo. Borci II. bataljona so dan izrabili za spoznavanje in čiščenje orožja ter za politične ure. V Okrog je prišel komandant IV. operativne cone Franc Poglajen-Kranjc s spremstvom. Vračal se je s Pohorja, kjer je bil v štabu Pohorskega odreda. Borce je seznanil z razmerami na pohorskem območju in z aktivnostjo tamkajšnjega odreda. Naslednji dan zvečer pa je komandant bataljona Mirko Jerman sklical četne komandirje in komisarje. Na sestanku so se dogovorili, da bo šla to noč v akcijo 2. četa, ki jo bodo okrepili prostovoljci iz drugih dveh čet. Komandant je dal komandirju 2. čete Jožetu Stoku-Korotanu nalogo, da postavi zasedo na križišču cest Trojane—Vransko—Motnik na pobočju Jakovega dola. Kmalu po polnoči je 45 borcev hitelo v hudem mrazu mimo Nove rebri proti Belici. Med potjo so se v nekem zaselku še založili s hrano. Ko je četa prišla v bližino predvidenega kraja zasede, sta se komandir Stok in vodič Križnik sama odpravila na ogled terena. Načrt za akcijo so napravili po specialki, na kateri je bilo označeno, da sega gozd skoraj do ceste. Toda Nemci so gozd posekali in komandir je uvidel, da na njivah ne more podnevi razvrstiti borcev v zasedo. Odločil se je, da komandantovo nalogo o napadu na sovražnikova vozila izvede na cesti med Vranskim in Trojanami. Borci so se po strmem in zasneženem Jasovniku s težavo spustili v bližino vasi Zajasovnik. Tu je komandir pri Kovškovi žagi postavil zasedo. Kot nalašč pa ni bilo od nikoder nobene vozila. Sele popoldne je po cesti pripeljal zapravljiček, na katerem sta bila dva civilista in dva orožnika. Komandir se je odločil, da orožnikov ne napadejo, ker bi lahko zadeli tudi voznika in spremljevalca. Nenadoma pa je mitraljezec od vzne-mirjenja sprožil. Meril je slabo in vsi so z voza pobegnili. Borci so nato izvedli juriš. Z voza so pobrali okrog 35 paketov in pisma, ki jih je voznik peljal na pošto na Vransko. Z napadom so borci odkrili svoje položaje in ni bilo verjetnosti, da se bodo posamezna vozila upala voziti na tem cestnem odseku. Težko otovorjeni s paketi so se vzpenjali na vrh Jasovnika, kjer so počitek izrabili za ogled plena. Radovednost je bila velika. K ogledu vsebine paketov pa jih je nagnala tudi izkušnja, saj so že iz mnogih ekonomskih akcij nosili visoko v hribe predmete, ki so bili brez vrednosti, ni pa jih bilo zaradi naglice mogoče pregledati ob rekvizicijah. Navdušenje med borci pa je od paketa od paketa raslo. Namenjeni so bili namreč nemškimi vo-

jakom, in zato v njih ni manjkalo dobrot. Iz paketov so odbrali suho meso, klobase, salame, potice, bel kruh, kekse, čokolado in tudi nekaj steklenic pijače se je nabralo. Borci so si privoščili jestvine za zajtrk in kosilo hkrati.

Medtem, ko so borci jedli in počivali sta komandir Štok in komandir 3. čete Adolf Brojan, ki se je kot prostovoljec pridružil 2. četi na akciji, odšla na bližnji hrib, od koder je bil lep razgled proti Motniku, Vranskemu in Trojanam. Štok je z daljnogledom opazil premike nemških kolon. Dve sta se po cesti premikali iz Trojan proti Vranskemu; eno je opazil, kako iz Motnika prodira proti Jasovniku, ena pa se je s kamionom pripeljala do Bistrice in od tu hitela proti vrhu. Nemci so torej na napad naglo reagirali in poskušali partizane obkoliti. Komandir je moral hitro ukrepati. Komaj so se borci spustili z vrha Jasovnika, že so na vrh prodrli iz bližnjih Zlokarjev Nemci. Borci so še pospešili premik in zadnji trenutek so ušli iz obroča mimo Velike ravni v staro taborišče na Šipku. Nemci so premik šlandrovcev opazili, toda bili so prepozni, da bi obroč razširili in ga nato spet sklenili.

Na Šipku so se borci nekoliko odpočili in pogreli ob ognjih, ob katerih so se tudi sušili, kajti rahlo je pršel tudi dež. Komandir Štok pa je medtem že snoval načrt, da bi postavil zasedo v Črnem grabnu. V primeru, da ne bi prišel v zasedo noben sovražnikov avto, bi s četo napravil sabotažno akcijo na telefonski napeljavi. Znova so se borci razvrstili v kolono in postavili zasedo v bližini Št. Ožbalta. Kmalu se je zaslišalo iz blagoviške smeri brnenje avtomobilskega motorja. Pripeljal je tovorni avto, ki so ga začeli borci obstreljevati in nato obmetavati še z bombami. Nemci se niso vdali. Ves čas so se branili in šele z jurišem so borci strli njihov odpor. Vseh pet vojakov je bilo ubitih, borci pa so zaplenili tudi dve brzostrelki, pet pušk, veliko municije in vojaškega materiala. Komaj so pobrali plen in zažgali kamion, že se je iz Blagovice približal osebni avto. Naglo se je na cesti obrnil in oddrvel z veliko hitrostjo v Blagovico. Ko so policisti na Trojanah zaslišali pri Št. Ožbaltu streljanje, so takoj odhiteli v akcijo. Zaseda se še ni uspela umakniti, ko so jo začeli obstreljevati. Njihov napad pa je bil neuspešen. Borci so se hitro umaknili proti Šipku in se nato utaborili na Rakitovcu, kjer sta se jima kmalu pridružili še drugi dve četi. Prišli sta iz Bočne v Savinjski dolini, kjer sta izvedli prehranjevalno akcijo in propagandni miting.

O akcijah v Črnem grabnu je poročal tudi komandant varnostne policije in varnostne službe na Spodnjem Štajerskem. Glede akcije na poštni voz je poročal, da sta bila ob napadu ubita oba civilista, ob spopadu pa naj bi streljali tudi na vojaški tovorni avto. Za akcijo pri St. Ožbaltu pa priznava izgubo petih vojakov in požig kamiona. Zaradi teh akcij je bila cesta Vransko—Trojane začasno zaprta.

Okrepljena 2. četa je torej dosegla pomemben uspeh in komandant Mirko Jerman ji je nato na zboru II. bataljona izrekel priznanje. Z Rakitovca je II. bataljon odšel na Moravsko v Zgornjo Javorščico, kjer so se borci razmestili po hišah. Od tu so šli čez Murovico v zasedo na cesto Dolsko—Litija, kjer pa tedaj ni bilo premikov nemških avtomobilskih kolon in po celodnevem čakanju so se vrnili v Zgornjo Javorščico.

I. in III. bataljon sta se 12. novembra napotila proti kolovškemu gozdu, od koder bi zvečer izvedla akcijo v jarški tovarni. Na poti pa je štab brigade dobil obvestilo, da se na Črnučah zbira vojaštvo za hajko. Zaradi tega se je odločil da akcijo preloži in oba bataljona sta se vrnila proti Šipku.⁶⁵

Dne 13. novembra so prišli v štab brigade komandant IV. operativne cone Franc Poglajen-Kranjc, namestnik političnega komisarja Boris Čizmek-Bor, šef obveščevalne službe IV. operativne cone Rudi Knez—Silas, sekretar pokrajinskega komiteja KPS Peter Stante-Skala in njegov član Sergej Kraigher. Skupaj z brigadnim štabom so nato odšli proti Limbarski gori, kjer je bila nato ves dan konferenca predstavnikov pokrajinskega komiteja KPS ter conskega in brigadnega štaba, na kateri so kritično analizirali dotedanjo vojaško aktivnost na območju IV. operativne cone in sklepali o prihodnjih nalogah. Konferenca je ugotovila, da se je vojaška aktivnost enot na Štajerskem zelo razmahnila, posebej pa je poudarila udarnost Slandrove brigade, ki je s svojimi akcijami uspela izboljšati svojo oborožitev ter dvigniti bojno moralo v enotah in zavest med civilnim prebivalstvom. Hkrati pa so udeleženci konference ugotovili, da niti brigada, niti druge enote IV. operativne cone niso izpolnile vseh nalog v trenutnem položaju, ko bi mogle z močnejšimi akcijami rušiti prometne zveze in ostale komunikacije ter tako povečati dejansko pomoč osvobojenemu ozemlju na Dolenjskem, kjer je bila v sklepnem obdobju nemška ofenziva.

Konferenca je sklenila, da je treba okrepiti ofenzivnost enot IV. operativne cone. Predvsem morajo v prihodnje usmeriti vse sile na rušenje komunikacij ter tako pomagati enotam NOV in PO Slovenije na Dolenjskem, z akcijami za pridobitev orožja pa naj poskrbijo za oborožitev novomobilizirancev. Glede mobilizacije so udeleženci konference menili, da je potrebno mobilizirati vse, ki so za vojsko sposobni. Pri tem pa so poudarili, naj enote pri obsegu mobilizacije skrbijo, da to ne bi škodovalo njihovi udarnosti. Ob nemški mobilizaciji pa bi morale enote mobilizirati vse sposobne ne glede na težave zaradi pomanjkanja orožja. Enote naj bi večjo pozornost posvetile tudi vojaški in politični vzgoji borcev. Zato bi bilo treba organizirati tečaje. Pri politični vzgoji je treba predvsem prikazovati pomembnost Osvobodilne fronte, opozarjati na nevarnost plave garde, poudarjati škodljivost dezerterstva, predelati pa bi morali tudi gradivo, ki ga pošilja politkomisariat glavnega štaba NOV in PO Slovenije. Končno je konferenca poudarila tudi potrebo po najtesnejšem sodelovanju med terenskimi organizacijami oziroma političnimi delavci in vojaškimi enotami.⁶⁸

Sredi novembra 1943 je bila v brigadi polovica vseh borcev, ki so bili tedaj v enotah IV. operativne cone. Brigada je štela 398 borcev, v Pohorskem odredu (159 borcev), v Koroškem bataljonu (177 borcev), v Kozjanski četi (30 borcev) ter v štabu

IV. operativne cone (33 borcev in funkcionarjev) pa je bilo skupno 399 borcev. Tudi glede oborožitve je bilo stanje v brigadi najboljše. Imela je 7 lahkih minometov, 30 lahkih strojnic, 17 brzostrelk, 255 pušk in 34 pištol, v vseh drugih enotah IV. operativne cone pa so imeli 15. novembra 2 lahka minometa, 15 lahkih strojnic, 15 brzostrelk, 248 pušk in 47 pištol.⁶⁷

Glede na kritiko o zanemarjanju akcij na zasavski železniški progi naj omenimo, da so imeli minerei velike težave z razstrelivom in da je bilo še vedno pereče tudi vprašanje usposobljenosti borcev minerskega voda. Kljub temu pa je vod izvedel nekaj pomembnih akcij. 30. oktobra je miniral progo med Celjem in Zidanim mostom in poškodoval tovorni vlak. Naslednji dan je napravil sabotažno akcijo pri železniški postaji Laško, kjer je zapeljal na mino vojaški vlak. V noči na 3. november je nato odvil vijake na obeh tirih med Hrastnikom in Zidanim mostom. Iztilil je potniški vlak.⁶⁸

Takoj po konferenci, na kateri so posebej poudarili pomen sabotažnih akcij na železniških progah, je štab Slandrove brigade sklenil ustanoviti minersko četo.

Dne 15. decembra je v brigadno taborišče pod Šipkom prišel z Dolenjske Ivan Okrajšek, ki je bil pred tem minerec v Gubčevi brigadi. Ko so začeli zavezniki pošiljati nove vrste razstreliva in druge minerske pripomočke, je glavni štab NOV in PO Slovenije organiziral v Semiču tečaj za minerce. Udeležil se ga je tudi Okrajšek in komandant Franc Rozman-Stane ga je poslal nato na Štajersko kot minerskega inštruktorja. Štab Slandrove brigade ga je postavil za komandirja minerske čete in za vodjo minerskega tečaja. S prostovoljci so okrepili minerski vod na okrog 25 borcev. Tako je prerastel v četo. Komandir Okrajšek je z Dolenjskega prinesel angleški minerski material (poživilne naboje, sprožilce, vžigalne vrvce itn.) ter razstrelivo 808. Tako je lahko uspešno pripravljaj tečajnike za diverzantske akcije. Z minerei je sodeloval že naslednji dan v akciji v Jaršah. Minerski tečaj je trajal do konca januarja 1944, vmes pa je minerska četa opravila že tudi nekaj zelo uspešnih akcij.⁶⁹

DRZNE AKCIJE V JARŠAH IN PRI KOMENDI

Vsi trije bataljoni brigade so se 16. novembra že zgodaj zjutraj zbrali v Dupeljnah pri Zlatem polju. Kot prejšnji dan je tudi ta dan deževalo in snežilo. Borci, ki so morali v patrolje in na stražo, so se vračali vsi premočeni. Kljub nevarnosti, da bi jih Nemci izsledili, so borci ostali v hišah v Dupeljnah. V štabu brigade so bili ves dan sestanki. Ta dan so se prvič sestali tudi člani brigadnega sodišča in izvolili za predsednika Ivana Liparja-Iztoka. V popoldanskih urah so se v štabu sestali tudi bataljonski komandanti in komisariji. Komandant Sekirnik jim je obrazložil načrt za akcijo v tovarno platnenih izdelkov v Jaršah in določil naloge posameznim enotam. Glavnina brigade je morala vdreti v tovarno, odnesti iz nje platno in drugi material, jo opustošiti in razstreliti stroje, nekaj čet pa je bilo določenih, da postavijo zasede proti Domžalam, Kamniku in Mengšu, od koder bi lahko tamkajšnje orožniške in policijske posadke ovirale ali preprečile akcijo.

Ob mraku se je brigada mimo Rov in gradu Črnelo približala Jaršam in okrog 18. ure je bila tovarna že obkoljena in zasede postavljene. Komandant Sekirnik se je s skupino borcev napotil v pisarne, kjer je poiskal obratovodjo Mladena Halužana. Ta je bil gestapovec in so ga že 1941. leta hoteli za njegova izdajstva kaznovati borci Radomeljske čete. Zaradi napada nanj, Halužan je bil namreč tedaj le ranjen, so nato pred tovarno 29. avgusta 1941 ustrelili pet talcev. Ko je skupina šlandrovcev na čelu s svojim komandantom vstopila v Halužanovo pisarno, obiskovalcev ni takoj pogledal in jih je pozdravil s »Heil Hitler!«. Šele ko je v odgovor na svoj pozdrav zaslišal odločen poziv k vdaji, se je zavedal, da je prišla zanj ura kazni. Halužana so nameravali pred likvidacijo še zaslišati, zato ga je komandant izročil straži, da ga odvede v taborišče. Ko so ga pripeljali na tovarniško dvorišče, je nenadoma skočil na komisarja Toneta Groši ja-Jesena in mu poskušal iztrgati brzostrelko. Ker mu to ni uspelo, je Halužan stekel ob koloni borcev, da ne bi mogli za njim streljati, proti ograji. Ko se je že povzpел na ograjo, pa ga je smrtno zadel rafal iz brzostrelke in njegova izdajstva so bila maščevana.

Poglavitni cilj akcije, v kateri so sodelovali tudi politični delavci kamniškega okrožja, podatke zanje pa so dobili od tovarniškega odbora Delavske enotnosti, pa je bila nabava platna za šotorska krila in za ogrinjala, ki so jih za zimo borci nujno potrebovali. Zato so intendantje ukazali nekemu uslužbencu, da je odprl vsa skladišča. Borci so naložili bale po 50 kg platna, ki so ga odnašali proti Rovam. Ker niso mogli vsega platna odnesti, so preostalega uničili z žvepleno kislino. Ena skupina borcev je rezala pogonske jermene, ki so jih nato uporabljali za popravilo čevljev še nekaj mesecev. Več borcev je odstranjevalo Hitlerjeve slike in nemški propagandni material ter stene popisalo s parolami OF. Namen akcije je bil tudi onesposobitev tovarne za obratovanje. Zato so minerei uničevali stroje in električni transformator, zaminirali pa so tudi parni kotel.

Ena četa je med akcijo vdrla v bližnjo železniško postajo Jarše—Mengeš in jo znova zažgala. Stražarja sta hotela pobegniti, vendar so ju borci ujeli. Bila sta pripadnika nemške državne delovne službe in šlandrovci so ju le razorožili ter jima odvzeli obleke. Med akcijo je morala posredovati le zaseda pri Preserjah. Iz Kamnika je pripeljal vojaški kamion, ki ga je za-

seda uničila. Ob poti proti Rovom so bili v zasedi radomeljski orožniki, ki pa se šlandrovcev niso upali napasti. Za to se je moral njihov komandir zagovarjati na okrožnem poveljstvu v Kamniku.

Slandrovci so odnesli iz tovarne nekaj tisoč metrov belega blaga za snežne plašče in zelenega platna za šotorska krila, preostale zaloge, namenjene nemški vojski, pa so uničili. Razen tega so zasegli še nekaj usnja, dva radijska aparata, tri pisalne stroje, 900 RM denarja in večjo količino sanitetnega in drugega materiala. Strojne naprave so tako uničili, da tovarna dva meseca ni mogla obratovati. Omenimo naj, da je štab brigade dovolil, da so aktivisti iz Dupelj, Vrha in Rakitovca odnesli nekaj platna tudi zase.

Ker je na dan akcije snežilo in deževalo, so bila pota slaba. Ko je dež namočil platno, je težo bremen še povečal. Zato so morali borci večino platna skriti pri kmetu Francu Kavčiču-Grogovcu v Rovah ter v bunkerju, ki so bili v bližnjem gozdu. Del tovora so pripeljali v gozd z vozmí. Po velikih naporih so zaplenjeno blago skrili. Borci so obdržali le po eno šotorsko krilo ter nekateri slabše oblečeni tudi blago za ogri-najala. Prvi in tretji bataljon sta se nato premaknila proti Du-peljnam in Straži, drugi bataljon pa je ostal v gozdu nad Rud-nikom pri Radomljah, kjer je čakal večera, da bi prebredel Kamniško Bistrico. Dobil je namreč nelahko nalogo, da začne z mobilizacijskimi in s sabotažnimi akcijami sredi kamniške ravnine v bližini sovražnikovih postojank.⁷⁰

17. novembra je bil za borce II. bataljona naporen dan. Bili so do kože premočeni, vendar niso smeli zakuriti ognja, ker so bili v bližini Radomelj. S tem bi tvegali, da jih Nemci odkrijejo. Tudi kuhati seveda niso smeli. Lačni, mokri in pre-mraženi so nestrpno čakali večera. Komandant Jerman jim je obljubil, da bodo zvečer na poti na novo operativno območje izvedli prehranjevalno akcijo, na kateri si bodo vsaj delno potešili lakoto. Radomeljski aktivisti so štabu posredovali po-datke za rekvizicijsko akcijo v Souvanovem gradu v Volčjem potoku. Borci pa so tudi zvedeli, da pripravljajo Nemci hajko in njihov premik proti Tunjicam je bil zato še bolj tvegan.

Zvečer se na Souvanovem posestvu niso dolgo zadrževali. Ko so se dobro založili s hrano, so med Radomljami in Duplico nato prebredli mrzlo Kamniško Bistrico. Pri Smarci so se

spretno izognili zasedi in se čez polje napotili na Križ. Čeprav je bilo zadrževanje v vasi nevarno, ker leži ob cesti Kamnik—Kranj, se borci niso mogli premagati, da se ne bi razkropili po hišah in se vsaj za silo posušili. Sele proti jutru se je bataljon premaknil v Komensko Dobravo, kjer se je utaboril. V gozdu med Komendo in Tunjicami bi imeli Nemci lahko delo z bataljonom. Teren je bil zelo ugoden za obkolitev, preboj pa bi bil mogoče le proti Senturški gori. Z drugih treh strani je bila ravnina. Ta položaj je terjal skrajno previdnost, zlasti še, ker so Nemci zaradi akcije v Jaršah že 18. novembra popoldne začeli prevažati po bližnjih cestah vojaštvo. Stab bataljona je moral zato preložiti začetek akcij. Bataljon je postavil nekaj zased, ki pa niso imele uspehov. Uspešne pa so bili mobilizacijske patrulje. Komendant varnostne policije in varnostne službe na Spodnjem Štajerskem je poročal, da je 22. novembra 60 banditov zasedlo Komensko Dobravo in napadlo orožniško patruljo iz Komende.⁷¹ 24. novembra so odšle na akcijo vse tri čete. Prva četa pod poveljstvom Franca Marenka-Ilije je morala napraviti najdaljšo pot. Ustavila se je na glavni cesti med Črnučami in Trzinom na Dobravi, v bližini Črnuč. Tu je postavila zasede in napadla osebni avto, v katerem se je vozil znani gestapovec Križ iz Kamnika. Po prvih rafalih se je vozilo ustavilo. Križ je dobil kazen za svoje hudodelsko delo, borci pa so mu pobrali orožje in zaupne dokumente, avto pa zažgali. Prva četa je naslednje dni iz zasede ubila tudi štiri policiste, med Domžalami in Dolskim pa prežagala okoli 100 telefonskih drogov.

Druga in tretja četa sta bili 24. novembra v zasedi pri Bistričici, naslednji dan zvečer pa je šla okrepljena tretja četa na prehranjevalno akcijo v Jarše. Ko je pri Križu prečkala cesto, je padla v nemško zasedo. Nemci so varovali letalo, ki se je v bližini ceste prisilno spustilo. Ob nenadnem nemškemu napadu se je četa razpolovila. Kljub močnemu nemškemu ognju pa se ta napad ni končal s tragičnimi izgubami. En borec, Milan Slabe, je izgubil življenje, vsi drugi pa so se vrnili v taborišče. Skupina borcev je ta večer organizirala v Komenski Dobravi miting. Program so pripravili skupaj s skofci in vaško mladinsko organizacijo. Dne 26. novembra so bile v akciji vse tri čete. Prva se je odpravila proti Trzinu, da bi zažgala grad Jablje. Na prošnjo domačinov so akcijo opustili. Grad je bil tudi zastražen in zažgali bi ga lahko šele po-

tem, ko bi obračunali s stražo. Komendant Jerman je šel v akcijo z 2. in 3. četo, ki sta dobili nalogo, da zažgeta graščino na Križu in postavita zasedo proti Kamniku za zavarovanje te akcije. Ko so borci ugotovili, da se nemška vojska v gradu še ni naselila, so hitro vdrli v grad. Oskrbnik se ni upiral. Prosto-voljno je partizanom izročil orožje in municijo, nakar se je moral izseliti iz gradu. Po sobah so znosili na kup pohištvo in ga nato sežgali. Grad je popolnoma pogorel. Med akcijo se je ena od zased spopadla z nemško patruljo iz Kamnika in menda so trije Nemci padli.

Zjutraj so se spet vse tri čete zbrale na Komenski Dobravi in se začele pripravljati za odhod v brigadno taborišče na Menino planino. Sredi dneva so še pognali v beg orožniško patruljo iz Komende. Zvečer so se borci poslovili od gostoljubnega prebivalstva in se mimo Stahovice, Gozda in Poljan napotili na Menino planino, kjer je za 27. november brigadni štab zaukazal zbor vseh treh bataljonov.⁷²

Prvi bataljon se je po akciji v Jaršah zadrževal v hribih nad Črnim grabnom in Tuhinjsko dolino, III. bataljon pa se je čez glavno cesto premaknil na Moravsko. V Prikernici je 19. novembra brigadni štab zvedel, da hodi po hišah neki sumljiv človek, ki se izdaja za Francoza. Patrulja ga je ves dan iskala in ga končno proti večeru pripeljala v štab. Pri zaslišanju so ugotovili, da je gestapovski agent in kurirji so ga odvedli v bataljonsko taborišče. Naslednji dan zvečer so borci III. bataljona organizirali v Prikernici miting. Medtem pa je Francoz pobegnil kurirjem in poiskal zatočišče v postojanki v Krašnji. Nemci so tako zvedeli za taborišče bataljona in zaradi nevarnosti nasilja nad civilnim prebivalstvom so se borci takoj pripravili za premik. 20. in 21. novembra so Nemci postavili več zased po Črnem grabnu in prehod ni bil mogoč. Naslednji dan pa so borci III. bataljona in brigadni štab že ob 16. uri popoldne prečkali cesto, in se nato usmerili proti Grobljam, kjer so zvečer požgali misijonsko tiskarno in misijonišče ter pobrali 15 prašičev. Po akciji je III. bataljon odšel na sektor Palovče, Rova, Straža. Dne 23. novembra je prišlo v Krašnjo sedem avtomobilov vojakov in štab brigade je domneval, da je to posledica izdaje »Francoza«. Naslednji dan so Nemci hajkali, vendar niso izsledili nobenega bataljona brigade. I. in III. bataljon sta tedaj tudi vsak na svojem območju postavljala zasede, ki pa niso bile uspešne.⁷³

Zelo aktivna pa je bila v tem času tudi minerska četa. Dne 23. novembra jev bližni železniške postaje Sava minirala progo in iztirila tovorni vlak, ki je vozil vojaški material. Iztirilo je sedem vagonov, promet pa je bil zaradi akcije pretrgan za en dan. Naslednji večer so minerei odšli proti Zagorju. Zgodaj zvečer so komaj 400 metrov pred postajo zaminirali progo. Nekaj pred deveto uro zvečer je pripeljal transportni vlak, ki je vozil vojaštvo. Lokomotiva je bila močno poškodovana, osem vagonov pa je iztirilo. Po nemških poročilih je bilo v tej akciji pet ranjenih, po partizanskih pa naj bi imeli Nemci kar okrog 50 mrtvih in ranjenih.⁷⁴

Zaradi okrepljene aktivnosti enot IX. korpusa na Gorenjskem in vedno pogostnejših akcij Slandrove brigade tudi v ravninskih območjih kamniškega okrožja so morali Nemci seči po novem ukrepu. Na povelje višjega vodje SS in policije oziroma vodstvenega štaba za uničevanje band je orožniško glavarstvo v Kranju 22. novembra 1943 ustanovilo orožniško akcijsko četo v Škofji Loki ter po en orožniški akcijski vod na Jesenicah, v Kamniku in v Domžalah. Vodi so bili od 29. novembra v bojni pripravljenosti na svojih sedežih. Orožniško akcijsko četo bi okrožno orožniško glavarstvo v Kranju pošiljalo na posredovanje na območja, kjer bi prišlo do partizanske aktivnosti. Glede na to je moral kranjski orožniški poveljnik, da je dobil potrebno moštvo, opustiti nekaj orožniških postaj. Tako je moral začasno opustiti orožniško postajo v Zgornjem Tuhinju. V Dolu je odpravil orožniški oddelek in v Ihanu orožniško postajo. Iz obeh krajev so orožnike premestili v Domžale, iz orožniške postaje Vinje pa so odšli orožniki v oddelek v Litijo, kamor je bila tudi premeščena orožniška straža s postaje Laze.⁷⁵ Tako so bile odpravljene nekatere najbolj postavljene orožniške postaje in ustanovljene orožniške akcijske enote za naglo ukrepanje ob partizanskih akcijah.

Konec novembra so prišle v postojanko ob železniški progi Laze—Zidani most—Maribor enote deželnih strelcev in sicer 611., 621. in 922. bataljon iz 18. polka deželnih strelcev, ki je imel sedež v Celju. Vladni predsednik dr. Müller Haccius pa je na štabnih razgovorih 30. novembra poročal, da bodo v kratkem prišle še druge enote.⁷⁶ Na Gorenjskem je bil v drugi polovici novembra že 16. divizija SS. Nemške oblasti so se začele pripravljati na protiofenzivo.

NAPAD NA POSTOJANKO V NOVI ŠTIFTI IN SPOPAD NA PŠAJNOVICI

Vsi trije bataljoni brigade so 28. novembra taborili v bližini koče na Menini planini, kjer je bilo že nekaj snega. Dopoldne je prišel v taborišče štab IV. operativne cone. Opoldne je bil ob lepem sončnem vremenu zbor brigade, na katerem je govoril conski politični komisar Mitja Ribičič-Ciril. Stane Lenardič-Zan in Ivo Lipar-Iztok sta zbor brigade posnela tudi na filmski trak.^{76a} Na sestanku brigadnih in conskih funkcionarjev so razpravljali tudi o organizaciji agitpropa v brigadi, razgovarjali pa so se tudi o nadaljnjih akcijah brigade, predvsem o bližnjem napadu na Novo Štifo. Ta dan se je sestalo tudi brigadno sodišče in obsodilo na smrt nekega dezerterja. Naslednji dan pa so se začele priprave za akcijo in izvedenih je bilo tudi nekaj kadrovskih sprememb. Franc Zavasnik-Božič je postal namestnik političnega komisarja II. bataljona, Janez Petje-Jovo pa je odšel za političnega komisarja v I. bataljon. Imenovali so tudi več novih četnih funkcionarjev. Komendant Janko Sekirnik-Simon je s komandantom III. bataljona Karlom Drnovškom-Igorjem ter četnimi komandirji tega bataljona zapustil brigadno taborišče in se spustil v bližino Nove Stife,

Zbor šlandrovcev na Menini planini 28. novembra 1944

Zbor na Menini planini

kjer je imela tedaj taborišče 2. alarmna četa Ljutomer. Vermanov je bilo 120 in so bili razmeščeni v dveh utrjenih stavbah, v šoli in v župnišču. Komandant Sekirnik si je s funkcionarji III. bataljona ogledal zemljišče in utrdbe, da bi lahko načrt za napad čim bolje pripravili. Naloga je bila težka. Za napad je lahko odločil le en del bataljona, vsi drugi borci pa bi morali akcijo varovati pred posredovanjem vermanov in orožnikov. Številčno razmerje med napadalci in sovražnikom ni bilo ugodno, in zato je bilo potrebno dobro izkoristiti vsakršno terensko prednost.

Po kosilu so se začeli borci pripravljati za akcijo, štab pa je medtem tudi izdelal načrt za napad. I. bataljon je dobil nalogo, da za dvema četama postavi zasedo na liniji Kropa—Gavage—Rajhovka in onemogoči prodor sovražnika iz Mozirja in Ljubnega ter Šmartnega ob Dreti, s 3. četo pa naj sodeluje pri blokiranju postojanke v Gornjem gradu. Za demonstrativni napad na to postojanko je bila določena tudi polovica borcev

II. bataljon, druga polovica, 1. četa in en vod 3. čete pa sta morala pod vodstvom komandanta bataljona Jermana postaviti zasedo na Črnicu, da preprečita sovražniku poskus vdora v Novo Štifo iz Kamnika. Za napad je bil določen III. bataljon.

V poznih popoldanskih urah sta zapustila taborišče I. in II. bataljon ter odšla v zasede, borci III. bataljona, ki so imeli najkrajšo pot pa so se nato še nekaj časa zadržali na Menini planini. Ta čas sta komandant Karel Drnovšek-Igor in politični komisar Jože Babič-Vojteh porabila za prikaz vojaške in politične pomembnosti uničenja postojanke v Novi Štifi. Nista skrivala, da je glede na številčno moč bataljona in utrjenost obeh postojank z bunkerji in jarki ter močno posadko naloga izredno huda. Borce je posebej opogumila odločitev komandanta Sekirnika, da bo vodil skupino prostovoljcev bombašev pri odločilnih trenutkih napada. Javilo se je nad 30 prostovoljcev, komandant Sekirnik pa jih je izbral 12. Ko se je stemnilo, so tudi borci III. bataljona skupaj s člani štaba brigade odšli na pot. Pri Tomanu nad Novo Štifo so se ustavili. Tu je sanitetni referent I. bataljona Boris Lenček-Igor pripravil previjališče, borci pa so nato nadaljevali pot proti Novi Štifi, razdeljeni po četah, in sicer je 1. četa zavzela položaje na zahodni strani, 2. četa na južni, 3. na vzhodni. Prva četa je na poti k postojanki okrog osme ure naletela na stražarje. Prišlo je do streljanja, ki je posadko opozorilo na nevarnost. Presenečenje torej ni uspelo. Vermani so sprva celo mislili, da so verjetno prišli partizani le na ekonomsko akcijo in jih je nekaj zapustilo postojanko, da bi obračunali s predrznimi »banditi«. Ko pa so videli, da se borci z vseh strani približujejo župnišču in šoli, so se naglo umaknili v obrambne jarke, bunkerje in obe postojanki, od koder so se začeli ogorčeno boriti. Z raketami so takoj tudi obvestili sosedne postojanke o napadu in jih prosili za pomoč.

Po hudem boju je borcem uspelo, da so vermane pregnali iz manjših bunkerjev v obe postojanki. Za pokopališčem so se zbrali bombaši za zadnji naskok. Ko jim je komandant Sekirnik dajal povelje za vdor v postojanko, ga je nenadoma zadela v nogo krogla, za tem pa je bil ranjen še v glavo in pleča. Takoj sta prihitela kurir Ivan Mušič-Štefan in bolničarka Benedikovič Olga in komandanta spravila na varno ter ga za silo obvezala. Nato so borci hudo ranjenega komandanta odnesli v obvezovališče pri Tomanu. Medtem pa je vodstvo bombašev že prevzel namestnik političnega komisarja brigade Jakob Molek-Mohor, ki je bil med pripravami za juriš ranjen hkrati z namestnikom komandanta brigade Novakom. To pa borcem ni vzelo poguma. V njih je še okrepilo željo po maščenju. Zaradi moč-

nega sovražnikovega odpora je komandant bataljona odločil za vdor v župnišče in v šolo mimo bombašev še četo pod poveljstvom Berta Kosa, njihov napad pa naj bi podprl tudi minomet. Sele dva juriša sta odločila potek boja. Vermani so spoznali, da se tudi v utrjeni postojanki ne bodo mogli tudi zaradi pomanjkanja streliva dalj časa upirati, pomoči pa od nikoder ni bilo. Zato so izkoristili izredno temno noč in se začeli umikati v bližnji gozd. Popoln umik jim je preprečil tretji juriš šlandrovcev, ki so se prebili do postojank, zmetali skozi okna bombe, nato poiskali leste in se povzpeli v zgornje prostore zgradb in začeli sobo za sobo čistiti posameznih vermanov. V postojanki so našli le okrog 30 vermanov. Tako so v dve in polurnem boju strli sovražnikov odpor. Streljanje v Novi Štifti je ponehalo, obe sovražnikovi postojanki pa sta goreli. Ognjeni sij je naznanil zasedam, da so borci III. bataljona svojo nalogo uspešno opravili.

Zelo odgovorne naloge so imele v tej akciji zasede, kajti nemške sile so se medtem že okrepile. Hude boje so imeli zlasti borci II. bataljona, ki so morali preprečiti posredovanje nemških sil iz Gornjega grada. En vod 3. čete je postavil blokado z južne strani mesta, 2. četa pa je prekoračila Dreto in cesto ter pripravljala obkolitev s severne strani. Se preden je prišla na določeni položaj, se je zaslislalo iz smeri Nove Stifte streljanje. Napad se je začel in 2. četa je morala pohiteti z obkoljevanjem. Nalogo je oteževalo dejstvo, da borci niso vedeli, v katerih zgradbah so utrjeni orožniki, policija in vermani. Vodič, ki so ga vzeli s seboj, da bi jim pokazal sovražnikove utrdbe, pa je iz strahu pobegnil že med potjo, ko je zaslišal prve strele. Tako so borci nenadoma naleteli na sovražnikov bunker, iz katerega so jih Nemci začeli močno obstreljevati z mitraljezi. Kljub temu so borci uspeli strniti obroč okrog Gornjega grada. Levo krilo je vzpostavilo zvezo z borci I. bataljona, ki so že postavili zasede na dohodih iz mozirske strani. Borci so začeli nato obstreljevati Gornji grad tudi z minometalskim ognjem. Nemci so iz postojanke in vseh bunkerjev na ogenj odgovorili, in tako so borci vsaj vedeli, kje so njihovi položaji. Sele nato so lahko komandirji smotno razvrstili svoje borce in začeli s pravim demonstrativnim napadom. Skupina borcev 2. čete je tudi uspela uničiti bunker iz armiranega betona, ki je z grebena travnika oteževal premike in približevanje postojanki. Bunker je nato dobil partizansko posadko, ki je

uspešno odbila tri sovražnikove juriše, s katerimi so Nemci poskušali znova osvojiti pomembno utrdbo. Obstreljevanje Gornjega grada je bilo tako močno, da ni kazalo le na demonstrativni napad. Ogroženi Nemci so si zato prizadevali z izpadi predreti obkolitev. Zaradi skromnih sil, ki so napadale, je bilo odbijanje sovražnikovih naskokov zelo hudo. Skupini okrog 20 Nemcev je uspelo za hip presekati obroč in po cesti so odšli proti Bočni. Huda nevarnost za borce je bila tudi policijska patrulja, ki je bila ob začetku napada na obhodu v gornjegrajski okolici. Ta bi lahko vsak hip napadla v hrbet. To nevarnost je odstranil vod pod vodstvom Adolfa Grudna, ki je patruljo pognal v beg. Manj nevarni so bili demoralizirani vermani, ki so pobegnili iz postojanke v Novi Štifti in so upali, da bodo v Gornjem gradu dobili zatočišče. Prišli so z dežja pod kap. Nekaj vermanov so borci ujeli. Po zaslišanju so videli, da se III. bataljon v Novi Štifti bliža zmagi, kar jim je dajalo novega poguma, da so vzdržali vedno srditejše in pogostnejše nemške izpade. Jože Stok-Korotan je zapisal: »Iskreno povedano, z največjo odločnostjo in železno voljo smo komajda vzdržali in s težavo krpali obroč, ki nam ga je sovražnik sproti trgal.« Začelo jim je primanjkovati tudi municije. Nekaj borcev pa je bilo tudi že ranjenih. Ognjeni sij in nato še dogovorjene rakete so naznanili konec postojanke v Novi Štifti. Bil je že zadnji čas. Borci so se nato naglo umaknili.

Prvi bataljon je pri Kropi uspešno z mitralješkim in minometalskim ognjem zadrževal nemško kolono, ki je prodirala z mozirske strani. Iz Celja so namreč poslali na pomoč gornjegrajski posadki orožniško alarmno četo pod poveljstvom kaptana Fehleisna, četo planinskih lovcev in vod zaščitne policije, ki jo je okrepilo še 50 vermanov iz Braslovč.

Medtem, ko so zasede pri Gornjem gradu le z izredno požrtvovalnostjo in s skrajnimi naporizpolnile svojo nalogo, pa je imela zaseda proti Kamniku lahko delo. Komandant Jerman je s poldrugo četo odšel do Črničva, kjer so borci najprej porušili dva mostova, pretrgali telefonsko napeljavo, nato pa so se razvrstili v zasede. Toda sovražnik se ni odločil, da bi iz Kamnika odšel na pomoč v Novo Štifo.

Zasede so torej prispevale zelo tehten delež k padcu četrte sovražne postojanke v Zgornji Savinjski dolini. Ob padcu postojanke so borci zaplenili strojnico, dve parabeli, okrog 30 pušk, samokres, 1000 nabojev, 90 odej, 50 šotorskih kril, 54

nahrbtnikov in mnogo drugega vojaškega materiala. Po nemških poročilih je ob napadu na Novo Štifo padlo 5 vermanov, 11 pa je bilo ranjenih, medtem ko je bilo v bojih pri Gornjem gradu ranjenih 5 vermanov, od teh 2 hudo, ni pa podatkov o žrtvah pri koloni, ki je prodirala iz Celja. Brigadno poročilo pa govori o 10 mrtvih vermanih in 20 ujetnikih, ki pa so jih izpustili. V boju je padel en borec, 5 je bilo huje ranjenih, 3 pa lažje. Kasneje je en borec podlegel ranam. Hud udarec je doživel zlasti štab brigade, saj so bili kar trije funkcionarji ranjeni.

Ta napad je pokazal, da je zaradi okrepitve nemških posadk v Savinjski dolini in Celju vedno teže doseči takšne uspehe, kot jih je brigada še pred časom dosegala tudi le z delom svojih sil. Nemci so akciji posvetili veliko pozornost. Tako je zvezni vodja Štajerske domovinske zveze Steindl takoj po boju obiskal Savinjsko dolino in nato poročal gaulajterju in državnemu namestniku dr. Uiberreitherju, da so nemške enote šele po hudih bojih, ki so trajali vso noč, uspeli osvoboditi Gornji grad. Z demonstrativnim napadom na ta kraj je torej štab brigade uspel prevarati Nemce in prikriti poglobitni cilj napada. Taktično je akcija dobro uspela in kaže na solidno usposobljenost komandnega kadra in borcev za napade na sovražnikove postojanke. Zal pa niso uspeli tako strniti obroča, da bi glavnina vermanov ne mogla pobegniti. Poseganje vodilnih funkcionarjev v boj na odločilnih mestih je vlivalo borcem poguma, zato pa so uspeli vermani prav štabu prizadejati najhujši udarec. Brigada je ostala začasno brez svojega izkušenega komandanta in namestnika političnega komisarja, namestnik komandanta Novak pa je bil le lažje ranjen, in to prav v času, ko je zaradi povečanih nemških sil bilo pričakovati tudi njihovo okrepljeno zasledovanje brigade.

Zaradi ranjencev se III. bataljon ni mogel dalj časa zadrževati v Novi Štifi. Skupina borcev je še rekvirirala hrano in obutev v trgovini, na kar so vsi skupaj odšli proti Tomanu. Zaradi težkih ranjencev so se premikali po položnejšem terenu le počasi, začelo pa je tudi deževati. Šele okrog 4. ure zjutraj so bili v taborišču. Borci so pobrali svojo skrito opremo. Za počitek ni bilo dosti časa. Še pred dnevom so morali ranjence prenesti čez tuhinjsko cesto. Toda dan jih je prehitel tako, da so šele okrog 7. ure zjutraj prečkali cesto in se napotili proti Veliki Lašni. Tu je ranjence prevzel Jože Firš-Luka in jih

spravil v bolnišnico. I. in II. bataljon sta se iz zased vrnila šele v poznih jutranjih urah v taborišče pod Kurjim vrhom na Menini planini, kjer sta nato ves dan počivala. Omenimo naj še, da je komandant varnostne policije in varnostne službe na Spodnjem Štajerskem v svojem poročilu poskušal opravičiti uspeh šlandrovcev s podatkom, češ da sta akcijo izvedli dve gorenjski brigadi, ki sta stalno na območju Tuhinja, navedel pa je tudi, da so imeli »banditi« 15 mrtvih ali huje ranjenih.

Tudi borci III. bataljona so naslednji dan po akciji do mraka počivali, nato pa so se premaknili proti vasi Vrh. S seboj so vozili tudi komandanta Sekirnika. Toda voz je preveč tresel in sredi poti so morali hudo ranjenega komandanta preložiti na nosila. V vasi je Sekirnika pregledal brigadni zdravnik Aleksander Poznik-Vrač, nato pa so komandanta odnesli na zdravljenje v Krajno brdo, borci pa so ostali v Vrh. ⁷⁷

V noči na 1. december sta se I. in II. bataljon spustila z Menine in se utaborila nad Lesenom oziroma nad Zlatim poljem. Kmalu dopoldne se je pojavil v Vrh intendant Janez Homar-Karo z novico, da je šla manjša skupina Nemcev v strelcih proti Pšajnovici. Stab je poslal patroljo, da preiskusi resničnost te vesti. Borci pa so medtem že pripravljali opremo

Skupina funkcionarjev in borcev brigade konec novembra 1943 na Menini planini

za premik. Medtem je prišel v Vrh tudi conski komandant Franc Poglajen-Kranjc z zaščito, ker je prav tako izvedel, da so Nemci v Pšajnovici. Nekaj strelav na bataljonsko patroljo iz Pšajnovice je ta poročila potrdilo. Brigadni štab je takoj ukazal, naj II. in III. bataljon s consko podoficirsko šolo, ki je bila tedaj v Lasenu, obkolijo Nemce in jih preženejo.

V Pšajnovico je prišla močna policijska enota SS z namenom, da izropa vas. Naložila je okrog 15 voz naropane hrane. Vse je bilo že pripravljeno za odhod, ko je nenadoma okrog poldneva v bližini Pšajnovice prišlo do streljanja. Borci

III. bataljona in podoficirske šole so iz smeri Rakitovca prodrli proti vasi in se najprej spopadli z nemškimi zasedami, ki so varovale ropanje. Nemci so sprva mislili, da gre le za manjši napad, kar so borci izkoristili za zavzetje dobrih položajev in obkolitev vasi. Ko pa so policisti SS ugotovili, da gre za pravi napad, so tudi iz vasi odhiteli na položaje, domačini pa so se poskrili po hišah. Nemci so se po poldrugi uri boja znašli v kleščah. Iz zlatopoljske smeri so prihiteli tudi borci II. bataljona in položaj je za Nemce postajal vedno nevzdržnejši. To je opogumilo borce III. bataljona, da so začeli z jurišem. S prvim jurišem so zavzeli položaje okrog cerkve, nato pa so se vrstili juriši po čistinah. Postopoma so prodrli v vas in potiskali Nemce iz nje. Z zadnjim jurišem so borci po dve in polurnem boju pognali policiste v divji beg proti Šmartnem v Tuhinjski dolini. Skupine borcev so jih zasledovale daleč v dolino in jim prizadejale hude izgube. Nemci naj bi imeli v tem spopadu in na begu okrog 17 mrtvih in ranjenih, na bojišču pa so pustili tudi precej vojaške opreme in tri zaboje municije. Borci so nato obstreljevali Nemce z minometalskim ognjem tudi v Šmartnem. Zlasti juriši v vas pa so terjali tudi med borci žrtve. Padli so trije borci III. bataljona, med njimi Olga Benedikovič, trije borci pa so bili ranjeni. Po spopadu je večina borcev odšla na počitek, na teren pa so odšle patrolje, da bi pravočasno odkrile nevarnost, če bi se Nemci hoteli maščevati za hud poraz, ki so ga ta dan doživeli.⁷⁸

Najlepše priznanje borcem za ta uspeh je bila hvaležnost prebivalcev Pšajnovice, ki so jih rešili ropanja. Pohvalo za to akcijo pa jim je izrekel tudi štab IV. operativne cone. V dnevnem povelju je najprej poudaril, da likvidacija postojanke v Novi Štifti »ne pomeni le preizkušnje udarne sile vaše brigade, svoj veliki pomen ima še v dejstvu, da širi med neodločene,

omahljive štajerske fante v vermanšaftskih uniformah demoralizacijo, vojaški razkroj in anarhijo ter ustvarja najboljše pogoje ne le za njihovo pasivnost v borbi proti partizanom, ampak tudi za njihovo mobilizacijo v naše vrste«. Za akcijo v Pšajnovici pa je izrekel polno priznanje in pohvalo štaboma

II. in III. bataljona in vsem enotam, ki so v boju sodelovale »za junaško delo, hrabrost in požrtvovalnost v obrambi civilnega prebivalstva pred podivjanimi hitlerjevskimi hordami«.

V pohvali je štab IV. operativne cone poudaril velik politični pomen takšnih akcij: »Glas o sramotnem sovražnikovem porazu se je bliskoma raznesel po naših vaseh in mestih. Ugled naše vojske je pri ljudeh močno narasel. Naši borci so pokazali, da so pripravljeni žrtvovati tudi svoja življenja, kadar je treba braniti slovenskega kmeta in delavca pred okupatorjevim nasiljem in ropanjem. Pomoč civilnega prebivalstva naši vojski bo po takih akcijah postala še bolj vsestranska, političnim aktivistom pa bodo v še večji meri dane možnosti organiziranja zaledja.«⁷⁹

ZADNJE AKCIJE PRED VELIKO NEMŠKO HAJKO

Po spopadu na Pšajnovici se je štab brigade odločil, da bodo bataljoni spet samostojno izvajali sabotažne, mobilizacijske, propagandne in druge akcije na vsem operativnem območju med Zasavjem in Savinjsko dolino: I. bataljon je dobil nalogo, da operira v Savinjski dolini, II. v Črnem grabnu in v Moravški dolini, III. pa v okolici Kamnika. 1. decembra zvečer so se vsi trije bataljoni premaknili na nove položaje. I. bataljon je odšel na Menino planino, od koder je že naslednji dan izvedel prehranjevalno akcijo v Šmartnem ob Dreti. Nato je postavljaj na cestah zasede. II. bataljon se je čez glavno cesto napotil proti Parku in Svinjam na Moravškem. Od tu je odhajal na akcije, razdeljen na vode. Skupine borcev so podirale mostove, uničevale telefonsko napeljavo, postavljale zasede, mobilizirale in podobno. Po akcijah se je II. bataljon zbral v vasi Svinje. Čakala ga je naloga, da varuje prehod skupine mobilizirancev na Dolenjsko. Ker novincev ni bilo, sta 2. in 3. četa 4. decembra dopoldne odšla v zasedo na cesto Domžale—Trojane. Druga četa se je razvrstila vzhodno in zahodno od Petelinj ka pri Blagovici. Po cesti je prišla patrulja 12 orožnikov iz

Blagovice, ki pa se je blizu partizanskih položajev obrnila. Kljub temu je zaseda udarila po njej. Orožniki so se razbežali, eden je bil ubit. Verjetno je nekdo partizanske položaje izdal in jim s tem preprečil večji uspeh. Nemci so kmalu dobili okrepitev in borci so se morali umakniti ter vrniti nazaj v taborišče. Zaradi novice, ki pa ni bila resnična, da je prišlo 20 kamionov Nemcev na Moravško, je bil II. bataljon ves dan v strogi pripravljenosti. Zvečer se je premaknil v Vrhpolje, brigadni štab pa je odšel proti Krajnem brdu. Štab II. bataljona je 5. decembra ukazal enemu vodu, naj počke šolo v Vrhpolju, patrolja borcev 2. čete pa je odšla čez glavno cesto na Brdo, da je požgala šolo in še eno stavbo, ki bi jo lahko Nemci spremenili v svojo postojanko. Po tej akciji so se borci na povratku ustavili še v mlekarni v Št. Vidu in izvedli prehranjevalno akcijo. V jutranjih urah so prišli v Zgornjo Javoršico, kjer so bili po hišah razdeljeni že tudi drugi borci tega bataljona. Tu je borce čakalo prijetno presenečenje. Aktivistke iz kamniškega in tudi litiškega okrožja so poskrbele, da je »Miklavž« vse bogato obdaril. Darila so pripeljale kar z vozi. Aktivistke so pripravile najbolj potrebnim borcem perilo, rokavice, nogavice in drugo. Še bolj kot samih daril pa so bili borci veseli pozornosti, ki jim jo je na takšen način izkazalo prebivalstvo za njihovo požrtvovalnost in aktivnost. Tega dne zvečer je bil v Zg. Javoršici nato tudi partizanski miting. Naslednji dan, 7. decembra, se je bataljon premaknil k Sv. Trojici. Od tu so čete odšle v zasede na zasavsko cesto. Ena je izvedla prehranjevalno akcijo v Ihanu in ob tem podrla več telefonskih drogov in razsekale žico. Zvečer so se premaknile k Sv. Križu, kjer so organizirale miting. Sredi prijetnega razpoloženja je s stražarskega mesta odjeknil strel. Stražar je sporočil, da se na njegov poziv neka »ženska« ni hotela ustaviti. K sreči pa se je prav tedaj vračala v taborišče patrolje, ki je »žensko« ujela. V štabu so kmalu ugotovili, da se je v žensko preoblekel gestapovski vo-hun, ki je s to zvijačo poskušal zbrati čim več podatkov o šlandrovcih.

Po mitingu se je II. bataljon čez Murovico premaknil v Zgornjo Javoršico, od tu pa naprej v Tlačnico. Tega dne, 8. decembra, se je zgodaj zjutraj tudi brigadni štab s III. bataljonom premaknil čez Crni graben v vas Kolovrat, I. bataljon pa je bil čez dan v zasedi, nato pa se je tudi ta odpravil na Moravško v bližino drugih dveh bataljonov. V zadnjih dneh sta I. in

III. bataljon opravljala podobne akcije kot II. bataljon. O tem nam pričajo nemška poročila, ki govore, da so bile v teh dneh požgana številna poslopja: orožniška postaja v Zg. Tuhinju, otroški vrtec v gradu Brdo pri Lukovici, strankin dom v Lukovici in v Št. Vidu, mežnarija pri Sv. Valentinu na Limbarski gori, šola v Radomljah, šola in društveni dom v Homcu ter društveni dom v Vrhpolju, šola v Krtini, šola in župnišče v Zg. Hotiču, šola v Selih, tri poslopja v Št. Gotardu in župnišče v Cemšeniku.⁸⁰

Te akcije, v katerih so sodelovali tudi pripadniki VOS, so imele dvojni namen: prvič da preprečijo v večjih zgradbah ustanovitev novih postojank iz nemških enot, ki so se po ofenzivi v Ljubljanski pokrajini vračale na Gorenjsko in na Štajersko,⁸¹ in drugič, da preprečijo delovanje ponemčevalnih ustanov. Posebej ustanovitev novih, čeprav le začasnih postojank bi zelo otežilo vojaško aktivnost in manevriranje brigade. Ta nova oblika dejavnosti je med nemškimi civilnimi in vojaškimi oblastmi povzročila prav takšno vznemirjenje, kot na primer sabotaže in zasede na komunikacijah. O tem nam priča poročilo šefa civilne uprave za Gorenjsko dr. Rainerja 7. decembra, ki je o požigu stavb, v katerih so bile nemške ustanove, pisal celo Himmlerju. V poročilu je poudaril, da je ta partizanska taktika »izredno nevarna, ker hromi ponemčevalo delo«. Zato je prosil generala Rösenerja »naj se proti temu bojuje z združenimi sredstvi«.⁸²

Dne 8. decembra je deževalo. Zato so se borci II. bataljona v Tlačinici razporedili po hišah, štab pa je poskrbel tudi za dobro zavarovanje. Dan so izrabili za vojaške in politične ure, za sestanke in tudi pevski zbor je imel vaje. Po večerji je komandant določil 2. četo, da izvede sabotažno akcijo na cesti Trojane—Zagorje. Požagala naj bi telefonske drogeve ob cesti, uničila dva lesena mostova ter prekopala cesto. Ko se je stemnilo, je četa odšla proti Borjam. Ko je predhodnica ugotovila, da v vasi ni Nemcev, so se tja napotili vsi borci. V Borjah so odložili nahrbtnike in si izposodili od domačinov žage in sekire za sabotažno akcijo. Opremo so tu pustili zato, ker sta naslednji dan nameravali tudi drugi dve četi II. bataljona priti v Borje. Medtem je komandir Jože Štok-Korotan poizvedoval tudi o orožniških silah v okolici Zagorja. Zvedel je, da so posadko v Podšentjurju okrepili novi oddelki SS. Nato, se je četa odpravila v koloni proti Kolovratu. Trije borci so šli

v prehodnici, nekaj deset metrov za njimi pa so šli v koloni drugi borci, na vsakih deset metrov po eden. Komaj je bila polovica borcev razvršenih v kolono, že so jo začeli z bližnjega hriba hudo obstreljevati. Borci so naglo zavzeli položaje ob kolovozu in začeli odgovarjati na sovražnikov ogenj. Jurišati v hrib ni bilo mogoče in tako komandirju ni preostalo drugega, kot da je ukazal umik proti Golčaju. Nekateri so med umikom uspeli iz Borij odnesti tudi svojo opremo. »Pod tako gosto točo svičenega neurja se svoj živ dan še nisem znašel. Čudno, naravnost čudežno bi bilo, če bi vsi odnesli iz njega zdravo kožo«, se spominja Jože Štok-Korotan. Na Golčaju so ugotovili, da sta dva borca ranjena, eden je kasneje v bolnišnici umrl, trije pa so bili pogrešani. Komandir ni izgubil upanja, da bi pogrešance našel na bojišču pri Borjah. Zato je razvrstil borce v strelce in se znova obrnil proti Borj am. Toda Nemci so že od daleč začeli obstreljevati četo tudi s trombloni in Šarci. Za juriš bi moral komandir vedeti vsaj približno moč sovražnika. Obstreljevanje je trajalo nato še dalj časa, in šele proti jutru so se borci vrnili v taborišče v Tlačnici. Tu so našli pogrešanega borca, za dva pa so zvedeli, da sta ob nenadnem napadu padla.

Drugi četi je zasedo postavil izvidniški oddelek SS, ki sta ga okrepila tudi dva izvidnika varnostne policije in je prišel do Borij iz Kolovrata. V spopadu je bil en esesovec hudo ranjen, zaplenili pa so dve lahki strojnici, štiri puške in 32 nahrbtnikov. Močno pretirano pa so Nemci ocenili žrtve med partizani, saj govore v poročilu o 11 mrtvih in nekaj ranjenih borcih.⁸³

Žrtve in izguba orožja ter opreme so posebno borce 2. čete hudo prizadele, hkrati pa je bil ta spopad opozorilo vsem šlandrovcem, da se je s postopno okrepitvijo nemških postojank povečala tudi nevarnost nenadnih sovražnikovih napadov, kar je terjalo povečano budnost pri premikih, v taboriščih in posebej pri akcijah v bližini postojank. II. bataljon se je nato nekaj dni zadrževal na območju Dolgega brda, Kolovrata, Podšentjurja in Tlačnice, III. bataljon je bil največ na območju Limbarske gore in Prikrnice. Tu je bil tudi brigadni štab. I. bataljon se je zadrževal največ na Sv. Gori, 12. decembra pa je bil tudi na območju Krajnega brda.⁸⁴

Dne 9. decembra je obiskal brigado conski štab. Iz njegovega poročila glavnemu štabu NOV in PO Slovenije 11. decembra vidimo, da je dal brigadnemu štabu predvsem nalogo, da pove-

ča ofenzivnost svojih enot. V tem poročilu namreč ugotavlja: »Naše edinice so v mesecu novembru po nekoliko uspešnih akcijah stvarno zastale v svoji ofenzivnosti zaradi zapadlega snega, vendar pa je štab cone takoj izdal potrebne naredbe vsem edinicam za ofenzivo, kljub vremenskim neprilikam.« Vsaj za Šlandrovo brigado pa ne bi mogli trditi, da je njena ofenzivnost bistveno upadla. Na nekoliko zmanjšanje aktivnosti pa je vsekakor vplivala tudi stalna krepitev nemških postojank in pa dejstvo, da je bila brigada po napadu na Novo Štifo začasno brez komandanta in namestnika političnega komisarja. Mimo tega pa je bila brigada tudi skoraj brez min za lahke minomete in brez razstreliva, brez katerega bi bili napadi na postojanke zelo oteženi ali celo neuspešni.⁸⁶

Na razgovorih pa so verjetno razpravljali tudi o problemu skupine 12 Rusov, ki jih je 8. decembra pripeljal v štab aktivist Tomo Mavsar. Ta skupina je prišla iz Kranja v Smlednik, kjer je poiskala zvezo s političnimi aktivisti, ki so jih nato poslali naprej Šlandrovi brigadi, misleč da gre za pobegle ujetnike, kajti vsaj Rusi so jih tako prepričali. Govorili so, da so se povezali z nekim Nemcem, ki jim je preskrbel dokumente, in so se zato lahko po pobegu iz ujetništva iz Nemčije pripeljali z vlakom do Jesenic. Štabu se je to pripovedovanje zdelo neverjetno, še več suma pa mu je vzbudila njihova dobra oborožitev. Vsak je imel poljsko mavzerico in municijo, nekateri pa tudi bombe, pištole in nože. Prav tako pa so bili tudi za ujetnike predobro oblečeni in obuti. Štab brigade jih je zato iz previdnosti že naslednji dan po prihodu razvrstil po bataljonih, njihovi štabi pa naj bi jih razdelili še po četah tako, da v nobeni enoti ne bi bila skupaj po dva Rusa. Hkrati pa je tudi naročil vsem nižjim poveljstvom naj jih nadzorujejo. Rusi so se razdelitvi po bataljonih odločno uprli. Izjavljali so, da se hočejo skupaj boriti. Toda morali so popustiti. V svojih enotah so bili Rusi zelo radovedni. Spraševali so o stvareh, za katere se navadnim borcem ni bilo treba zanimati. Pod pretvezo, da se zaradi nerazumevanja slovenskega jezika s soborci ne morejo pogovarjati, so zahtevali, da se jim dovoli sestajanje in dopisovanje. Problem Rusov je začela raziskovati tudi conska VOS. Ze po enem tednu je tudi potrdila ugotovitev borcev in štaba, da gre za gestapovske vohune. Brigadni štab je zato ukazal aretacijo. Na zaslišanju je eden od njih odkrito priznal, da jih je v brigado poslal Gestapo z nalogo, da pobijejo njen

poveljniški in komisarski kader in jo izroče Nemcem. Vohune so takoj po zaslišanju kaznovali z ustrelnitvijo.⁸⁸ Brigada se je tako rešila hude nevarnosti. Hkrati pa je bila to tudi nova izkušnja, da nameravajo Nemci uporabiti vsa sredstva za njeno razbitje. To je terjalo tudi poostreno budnost in konspiracijo pri načrtovanju novih akcij.

Drugi bataljon se je 13. decembra premaknil na območje Zagorja. Štab je izdal povelje, da se bataljon razdeli na dva dela in postavi na dveh mestih zasedo na cesti Trojane—Zagorje v bližini Podšentjurja. Enote policije SS iz Podšentjurja pa so bile podobno kot pred nekaj dnevi na Borj ah, tudi v tej noči v zasedi v bližini ceste. Tokrat njihovo iznenadenje ni uspelo. En polbataljon je sicer padel v policijsko zasedo, toda s spretnim manevrom se je brez žrtev umaknil na zborna mesto. Zjutraj se je kolona policistov SS vračala iz zasede v postojanko. V bližini Podšentjurja, kjer so najmanj pričakovali, pa jih je nenadoma napadel drugi polbataljon, ki je bil tudi vso noč v zasedi. Pod močnim mitralješkim ognjem je imel sovražnik takoj nekaj žrtev, nato pa se po jarku naglo umaknil. Na bojišču je pustil nekaj mrtvih in tudi nekaj orožja.⁸⁷

To noč sta bila v skupni akciji I. bataljon in minerska četa, ki je doslej operirala samostojno. I. bataljon je dobil nalogo, da po miniranju vlak tudi napade. Pri Mošeniku je skupina borcev najprej premaknila tračnice, minerei pa so zakopali dve mini. Nato so se vsi razvrstili v zasedo in pričakovali prihod vlaka. Na mino je zapeljal transportni vlak s 30 vagoni. Lokomotiva je bila poškodovana, vagoni pa so se nakopičili drug na drugega. Bataljon je nato izvedel juriš in obračunal z nemškimi stražarji, ki so spremljali vlak. Nato so začeli iskati plen. Našli so večje količine sanitetnega materiala in odej. Med pregledovanjem plena pa je prišla po progi iz Zagorja policijska patrulja okrepljena z železniško stražo (Bahnschutz). Zaseda je policiste uspešno zadrževala, dokler se glavnina ni umaknila. Nemci so poročali, da so partizani zažgali osem praznih vagonov in en vagon z vojaškim materialom ter odnesli nekaterim spremljevalcem uniforme. Sovražnik je verjetno imel tudi izgube, šlandrovci pa so se brez žrtev vrnili v svoje taborišče na Sv. Goro. Skupina borcev I. bataljona je od tu odšla na akcijo na območje Zagorja, kjer je uničila nekaj zgradb hajmatbunda, porušila most in likvidirala štiri gestapovske vohune. Minerski

vod pa je po tej akciji še 14. in 16. decembra dvakrat miniral progo med Litijo in Zagorjem.⁸⁸

II. bataljon se je od Podšentjurja premaknil na Sv. Trojico. Od tu je takoj zjutraj 14. decembra odšla 1. četa okrepljena z enim vodom dobrih strelcev iz drugih dveh čet pod poveljstvom namestnika komandanta Alojza Čedeta-Iztoka v zasedo na cesti Ljubljana—Litija pri Dolskem. Po cesti je pripeljal vojaški tovorni avto in zaseda ga je začela obstreljevati. Nekaj nemških vojakov je uspelo pobegniti še preden so borci izvedli juriš. Zbežali so proti Savi. Na tovornjaku so našli štiri mrtve vojake ter mnogo vojaškega materiala. Med odnašanjem plena pa je pripeljal še osebni avto. Borci so naglo skočili v zaklone in tudi to vozilo zaustavili. Šofer-policist je bil ubit. Potem ko so pobrali plen, so borci obe vozili zažgali. Nemci so poročali, da so bili štirje mrtvi vojaki iz 937. bataljona deželnih strelcev, enega pa so pogrešali. Poldruga četa II. bataljona pa je ta dan obstreljevala z minometi in strojnicami orožniško postajo Vinje. Po akciji so se borci II. bataljona vrnili k Sv. Trojici.⁸⁹

III. bataljon je bil ta dan v Prikernici, kjer je bil tudi štab brigade. Dne 14. decembra so v vas prišli tudi nekateri funkcionarji conskega štaba in pokrajinskega komiteja KPS. Zvečer se je za politične funkcionarje brigade začel tečaj, ki ga je vodil novi namestnik političnega komisarja IV. operativne cone Božidar Gorjan-Bogo, na njem pa so imeli predavanja še inštruktor centralnega komiteja KPS Viktor Stopar, član pokrajinskega komiteja KPS Sergej Kraigher, brigadni politični komisar Jože Berkopec-Mišelj in drugi.

Dne 15. decembra so se vsi trije bataljoni razvrstili na linji Trojica—Sv. Gora. Štab IV. operativne cone jim je dal za nalogo, da preprečijo sleherni sovražnikov poskus, da se prebije v Moravško dolino. Sovražnik si ni upal brigade napasti. Spopadel se je le z njenimi bojnimi patruljami v bližini Zagorja. Po izpolnitvi te naloge se je III. bataljon premaknil na Kostanjsko planino, odkoder je hodil na zasede v Tuhinjsko dolino. Druga dva bataljona sta ostala na moravško-litijskem območju, in prav tako postavljala zasede na cestah. Tako je 16. decembra I. bataljon iz zasede napadel nemški bataljon na cesti Vransko—Trojane, tri dni za tem, 19. decembra pa so se borci obeh bataljonov zbrali na Gorjuši. Tu je II. bataljon dobil nalogo, da obkoli Dob in tamkajšnjo postojanko, v kateri je bilo 18 orožnikov, zažge tri večje stavbe, rekvirira živež in

izvede mobilizacijo, I. bataljon pa je moral postaviti zasede proti Domžalam, Lukovici, Kamniku in Moravčem ter tudi proti Ihanu za primer, če bi Nemci hoteli priti v Dob po stranskih poteh, z eno skupino borcev pa je moral po moko v Majdičev mlin na Viru in Seničev mlin na Podrečju.

II. bataljon je po prihodu v Dob sredi noči najprej poskrbel za blokiranje orožniške postojanke. En vod je poiskal zaklone nekaj deset metrov od nje in se pripravil, da prepreči orožnikom izpad iz postojanke. Toda orožniki so uvideli, da je v akciji močna partizanska enota in niso poskušali niti streljati. Zato je akcija potekala brez ovir. Ena skupina borcev je izvedla rekvizicijo in pobrale obleke v gasilskem domu, druga je izvedla mobilizacijo, tretja skupina pa je nazadnje zažgala občino, prosvetni dom in šolo. V poldrugi uri so borci izvedli vse naloge. Pred odhodom so borci sredi vasi zapeli še nekaj partizanskih pesmi.

Medtem je tudi skupina borcev I. bataljona uspešno izvedla rekvizicijo moke na Viru in Podrečju. Na Gorjušo so bogat plen pripeljali kar z vozovi.

Ko so borci iz Doba že odhajali, je začela prodirati od gradu Češenik kolona okrog 200 Nemcev. Zaseda jih ne bi mogla zadrževati in borci so pohiteli, da ne bi bili ob bogat plen in da jim se jim ne bi bilo treba spopasti sredi ravnine okrog Doba. Na Gor j uši so se borci ustavili. Intendant j e so moko in druga živila razdelili po četah. Težko otovorjeni so se borci spet vrnili na Moravško, I. bataljon k Sv. Trojici, II. pa v Spodnjo Javorščico. Ze naslednji dan so bili mobiliziranci zdravniško pregledani in še isto popoldne je 78 novincev odšlo z brigadno patruljo na Dolenjsko.⁹⁰

Akcije v bližini Domžal so bile zadnje v obdobju več kot dva in pol meseca trajajočega ofenzivnega poleta Šlandrove brigade. Takoj po njej so začela prihajati obvestila, da se nemške sile zbirajo in da pripravljajo veliko hajko na območju med Savinjsko dolino in Zasavjem.⁹¹ Brigada je že prvi mesec po preosnovanju popolnoma spremenila razmere v jugozahodnem delu Štajerske in na kamniškem območju. S spretno kombinacijo brigadne in odredne taktike je štab brigade lahko izvajal velike akcije, takoj po njih pa je z dekoncentracijo brigade dosegel, da je sovražnik občutil partizansko moč na vsem obširnem operacijskem območju med Zasavjem do Sa-

vinjske doline in da se ni nikjer počutil varnega. Zelo pomembne so bile zlasti njene akcije na cesti Ljubljana—Celje, železniški progi Laze—Zidani most in sistematičnimi napadi v Zgornji Savinjski dolini. Prve so oteževali nemoteno premeščanje nemških enot in vojaškega materiala, druge pa so terjale aktiviranje dveh bataljonov vermanšafta, ker bi bile brez te okrepitve v nevarnosti vse orožniške postojanke v Zgornji Savinjski dolini. Vermani so pokazali veliko prizadevnost pri zasledovanju brigade, vendar niso dosegli niti najmanjšega uspeha. Tega niso mogli doseči zaradi spretne taktike, kakor tudi ne zaradi zadržanja večine prebivalstva, ki ni izpolnjevalo nemškega ukaza, da morajo javljati premike partizanskih enot. Nemcem so tako ostali le zelo redki zaupniki, katere pa so prav v tem času zelo angažirali, da bi s svojimi skromnimi silami dosegli čim večji uspeh. Ti so zlasti kot gozdni čuvaji lahko včasih izsledili partizanske enote. Primer akcije v Rečici nam kaže, da je bila potrebna pri načrtovanju akcij velika konspirativnost. Borci so lahko zanje izvedeli šele tedaj, ko so bili že neposredno pred izvedbo naloge. Končno moramo poudariti še eno dejstvo, namreč tesno sodelovanje s političnimi aktivisti pri zbiranju podatkov za napade v Zgornji Savinjski dolini. Prav tako so uspešno sodelovali tudi s političnimi aktivisti v kamniškem in litijskem okrožju, ki so dobro skrbeli tudi za prehrano brigade. Njeni uspehi so olajšali delo ilegalnih političnih delavcev pri širjenju in utrjevanju omrežja odborov OF in njihovih množičnih organizacij. Sodelovanje je bilo tesno tudi pri mobilizaciji. Fantje in moške so se po velikih uspehih brigade radi odločali za vstop v partizane. Zal pa brigada zaradi pomanjkanja orožja te ugodne situacije ni mogla izrabiti za množično mobilizacijo. Tesno sodelovanje med političnimi organizacijami in brigado je bilo tudi pri političnem in propagandnem delu. Uspehov, ki so jih šlandrovci dosegli po vrnitvi na Štajersko ne more zmanjšati dejstvo, da so bile tedaj skoraj vse policijske sile z območja IV. operativne cone v ofenzivi na Dolenjskem. V primeru, da bi ne bilo te ofenzive, bi glavni štab NOV in PO Slovenije lahko izpolnil svojo obljubo o številčni okrepitvi enot IV. operativne cone, zlasti pa o pošiljanju orožja, municije in razstreliva. Pomanjkanje razstreliva je zlasti onemogočalo uspešno delovanje minercev. Za večino novomobiliziranih borcev pa so izbojevali orožje šlandrovci sami. Največ so ga dobili ob napadu na postojanke v

Zgornji Savinjski dolini ter ob napadu na vermane pri Gomilskem, izboljšanje oborožitve pa jim je prinesla skoraj vsaka vojaška akcija.

Razmere, ki so nastale v Ljubljanski pokrajini in na Primorskem po kapitulaciji Italije, so ugodno vplivale tudi na uspešno aktivnost enot NOV in PO Slovenije na Štajerskem. Nemci so morali s Štajerske in z Gorenjske v začetku septembra odtegniti policijske in druge enote, ker je bilo zanje najpomembnejša naloga, da očistijo svoje zaledje nove fronte proti Angloameričanom v Italiji. Zmanjšanje nemških sil je zlasti Slandrova brigada, bolj kot Prešernova, znala izkoristiti za pravo ofenzivo, v kateri se je številčno okrepila, in kot smo že omenili, tudi priborila orožje za novince. Stab IV. operativne cone je iz okrepljene brigade, ki je bila tedaj njegova osnovna udarna sila na Štajerskem, pošiljal borce in kadre v druge enote na svojem območju. Tako je uspel osnovati Koroški bataljon, Kozjansko četo in Pohorski odred, ki so razširili partizansko aktivnost na nova območja. Koroški bataljon je poslal konec oktobra dve četi na akcije onstran senžermeske meje in je stalno operiral vzhodno od Železne Kaple, ena četa pa je uspešno operirala v jugoslovanskem delu Koroške, na območju Slovenj Gradca, Raven, Prevalj, Mežice in Crne. Pohorski odred je imel nalogo operirati na Pohorju in na komunikacijah Celje—Maribor, Maribor—Dravograd in Dravograd—Celje. Enega najpomembnejših uspehov je dosegel ob napadu na orožniško postojanko Zreče pri Konjicah 8. novembra. Da bi preprečili njegovo aktivnost, je moral Steindl 13. novembra v Slovenski Bistrici ustanoviti še IV. vermanšaftski bataljon-sredina.⁹² Slandrova brigada je torej pomembno prispevala k razmahu vojaške aktivnosti na vsem območju IV. operativne cone in k njenim uspehom. Te svoje številne naloge pa je Slandrova brigada lahko izpolnjevala zlasti zato, ker je operirala na območju, kjer je imela najboljše pogoje za delovanje. Odločitev štaba IV. operativne cone, da Slandrova brigada po preosnovanju deluje na območju kamniškega, litijskega, revirskega in savinjskega okrožja, se je torej izkazala za pravilno.

OPOMBE

¹ Dopis glavnega štaba NOV in PO Slovenije 15. 9. 1943 (Zbornik NOV VI/7, dok. 52).

² Povelje glavnega štaba NOV in PO Slovenije 15. 9. 1943 (Zbornik NOV VI/7, dok. 53).

³ Poročilo štaba XV. divizije 17. 9. 1943 (Zbornik NOV VI/7, dok. 75).

⁴ Odredba glavnega štaba NOV in PO Slovenije 18. 9. 1943 (Zbornik NOV VI/7, dok. 85).

⁵ Poročila štaba IV. operativne cone 25. 9. 1943 (Zbornik NOV VI/7, dok. 136); Štok, Jeklena pest, str. 257—261; Mirko Podbevšek-Lado, ustni vir.

⁶ Janko Sekirnik-Simon, Tomaž Slapar-Tugo in Mirko Jerman, ustni viri.

⁷ Odredba glavnega štaba NOV in PO Slovenije 21. 9. 1943 (Zbornik NOV VI/7, dok. 99).

⁸ Poročilo štaba XV. divizije 27. 9. 1943 in odredba glavnega štaba NOV in PO Slovenije 21. 9. 1943 (Zbornik NOV VI/7, dok. 107 in dok. 99, op. 6).

⁹ Poročilo štaba IV. operativne cone 27. 9. 1943 (Zbornik NOV VI/7, dok. 156); Lipar, Dnevnik.

¹⁰ Odredba glavnega štaba NOV in PO Slovenije 14. 9. 1943 (Zbornik NOV VI/7, dok. 43); Zbor odposlancev slovenskega naroda v Kočevju od 1.—3. oktobra 1943. Ljubljana 1953, str. 169—182; iz XII. brigade so bili izvoljeni za odposlance Arnejšek Boris-Maks, Banovec Silvo-Leo, Brleč Janez[^] Gričar Milan-Mile, Vid Jerič, Kerne Alfonz-Tone, Kos Anton-Colo, Ivan Kosirnik-Maks, Naglič Stanislav-Doli, Dušan Rebolj-Bor in Rems Janez-Ivanov.

¹¹ Janko Sekirnik-Simon in Slapar Tomaž-Tugo, ustna vira.

¹² Slandrovci, str. 30—31; Lipar, Dnevnik.

^{13a} Ferenc, Kapitulacija Italije in NOB, cit. izd., str. 260.

¹³ Poročilo politkomisarja IV. operativne cone Mitje Ribičiča-Cirila 23. 9. 1943 (Zbornik NOV VI/7, dok. 119). Na Dolenjsko je prišla skupina enajst borcev Kozjanskega bataljona pod vodstvom Franca Mazovca-Rista in še 35 borcev Koroškega bataljona, ki jih je do Save pripeljal Boris Čizmek-Bor.

¹⁴ Slandrovci, str. 32; Štok, Jeklena pest, str. 262—265; Stane Lenardič-Zan, Iz dnevnika štajerskega partizana. Naša pest, št. 1, oktober 1943; Ivan Cerar-Miklavž, Ob Savi, cit. izd., str. 250—251; Jože Zupančič, Kljub ognju iz nemških strojnic — uspel prehod čez Savo. Invalidski vestnik 2. 7. 1960, str. 14; Jože Humar-Lipah, Mirko Jerman, Tomaž Slapar-Tugo in Janko Sekirnik-Simon, ustni viri.

¹⁵ Poročilo štaba IV. operativne cone 27. 9. 1943 (Zbornik NOV VI/7, dok. 156).

¹⁰ Slandrovci, str. 33.

¹⁷ Poročili štaba IV. operativne cone 11. 10. 1943 in 15. 11. 1943 (Zbornik NOV VI/7, dok. 246 in knjiga 8., dok. 99); poročilo štaba Slandrove brigade 29. 1. 1944 (Zbornik NOV VI/10, dok. 184); pregled bojev narodnoosvobodilne vojske Slovenije od 21. 10. do 15. 11. 1943 (Zbornik NOV VI/8, dok. 98); telefonska depeša komandanta

orožništva za Štajersko 30. 9. 1943 (Zbornik NOV VI/7, dok. 304, pomotoma 305); Franc Prislan-Zdravko, ustni vir; vsi partizanski viri navajajo, da je bila akcija 1. oktobra, toda nemška telegrafska depeša je zanesljivejša.

¹⁸ Poročilo komandanta varnostne policije in varnostne službe v Spodnji Štajerski 1. 11. 1943 (Zbornik NOV VI/8 dok. 177).

¹⁹ Štok, Jeklena pest, str. 265—266; Slandrovci, str. 30—31.

²⁰ Slandrovci, str. 34; Štok, Jeklena pest, str. 266; Lipar, Dnevnik.

²¹ Politični komisar IV. operativne cone Mitja Ribičič-Ciril je po svojem prihodu na Štajersko konec septembra imenoval šlandrovca Ivana Cerarja-Miklavža za kurirja IV. operativne cone in mu dal nalogo, da organizira terensko karavlo, ki bo imela nalogo skrbeti za prevažanje enot, kurirjev in aktivistov čez Savo. Cerar je bil nato od marca 1944 do osvoboditve komandir TV-35, borci pa so ga v šali imenovali komandanta »savske mornarice«. Podrobneje glej sestavek Ivana Cerarja-Miklavža, Ob Savi, cit. izd., str. 245 do 265.

²² Poročilo štaba IV. operativne cone 3. 10. 1943 (Zbornik NOV VI/7, dok. 195).

²³ Poročilo članice PK KPS za severno Slovenijo Mice Slander

8. 8. 1943 v arhivu CK ZKS.

²⁴ Poročilo sekretarja PK KPS za severno Slovenijo konec avgusta ali začetek septembra (nedatirano) v arhivu CK ZKS.

²⁵ Okrožnica pokrajinskega komiteja KPS za severno Slovenijo 22. 9. 1944 v fase. 656/4 v arhivu IZDG.

²⁶ Poročilo pokrajinskega komiteja KPS za Štajersko (zanj Viktor Stopar) 4. 1. 1944 v arhivu CK ZKS; o delu političnih organizacij v litijemskem okrožju je nekaj podatkov zlasti v člankih: Tone Koprivnikar Nastajanje ljudske oblasti in osvoboditev Litije. LZb, str. 299; Marko Rainer, Bili smo mladi skojevci. LZb, str. 297—298; Franci Pungersič-Januš, Propaganda in tisk. LZb, str. 282—283.

²⁷ Poročilo OK ZKM Kamnik v fase. 660 v arhivu IZDG.

²⁸ Pismo pokrajinskega komiteja KPS za Gorenjsko 6. 7. 1943 in poročilo okrožnega komiteja KPS Kamnik 21. 7. 1943 v arhivu CK ZKS; Franc Zupančič-Marjan, ustni vir.

²⁹ Poročilo OK KPS Kamnik 5. 10. 1943 fase. 660 v arhivu IZDG.

³⁰ Poročilo OK KPS Kamnik 6. 9. 1943 v fase. 688 v arhivu IZDG.

³¹ Poročilo OK KPS Kamnik 30. 9. 1943 v fase. 688 v arhivu IZDG.

³² V organizacijskem razvoju OF v kamniškem okrožju zasledimo nekaj zanimivih posebnosti. Okrožni komite KPS Kamnik je sredi avgusta 1943 poslal rajonskim in občinskim sekretarjem KPS navodila, naj posebej ustanavljajo oblastne organe — narodnoosvobodilne odbore NOO in posebej politične organe, odbore OF. Rajonski odbor OF kot najvišji politični organ svojega območja sestavljajo sekretar, izvoljen izmed sekretarjev občinskih odborov OF, po en izvoljen predstavnik rajonskega odbora SPZZ, ZSM, SNP, predstavnik NZ, GFK in sekretar rajonskega komiteja KPS, rajonski

NOO pa naj sestavljajo sekretarji vseh množičnih organizacij. Na podoben način naj sekretarji organizirajo občinske politične in oblastne organe. Za razdelitev dela med odbori pa še ni bilo pogojev in ustanavljali so le NOO, ki so bili hkrati politični in oblastni organi. Ta naziv se je za vaške NOO ohranil do poletja 1944, medtem ko se je za rajonske odbore uveljavilo novo ime, rajonski odbor OF. Naziv NOO, ki se je v Ljubljanski pokrajini uporabljal že od spomladi 1942 za izvoljene oblastne organe, se je v kamniškem okrožju ohranil zato, da bi lahko nove odbore, sestavljene iz sekretarjev množičnih organizacij, razlikovali od odborov, ki so bili sestavljeni še po starem načinu neposredno iz aktivistov OF. O tej posebnosti glej še Ferenc, Kapitulacija Italije in NOB, str. 601.

³² Poročilo OK KPS Kamnik 30. 11. 1943 v fase. 688 v arhivu IZDG; o razvoju KPS in OF v kamniškem okrožju v drugi polovici 1943 glej nadrobneje še sestavke: »Zajeti v OF vse, kar čuti slovensko«. Občinski poročevalec 25. 12. 1962, št. 3; 25. 1. 1963, št. 1 do 25. 3. 1963, št. 3; Pregled delovanja mladinske organizacije v domžalskem okraju v letih 1943—1944. Občinski poročevalec 20. 7. 1966, posebna številka; Pregled razvoja NOB v Mengšu in okolici. Mengeški zbornik, 1. snopič 1969; Jvan Vidali, V boj za svobodo, cit. izd., str. 128—146.

³³ Dopis intendature IV. operativne cone v fase. 329 v arhivu IZDG.

³⁴ Podatki so iz arhivskega fonda orožniškega okrožja Celje in Kamnik za leto 1943 v arhivu IZDG in iz poročila OK KPS Kamnik 5. 10. 1943 v fase. 660 v arhivu IZDG; Ferenc Kapitulacija Italije in NOB, str. 254, 649—650; isti: Wehrmannschaft v boju, str. 113—114.

³⁵ Poročila štaba IV. operativne cone 11. 10. 1943 in poročilo orožniške postaje Trojane 3. 10. 1943 (Zbornik NOV VI/7, dok. 246 in 307) — v poročilu štaba IV. operativne cone je akcija datirana s 3. oktobrom 1943; Štok, Jeklena pest, str. 266; Šlandrovci, str. 35; Na akciji. Naša pest št. 1, oktober 1943.

³⁸ V že omenjenem poročilu štaba IV. operativne cone z dne 11. 10. je akcija datirana s 3. 10., vendar je verjetnejši podatek v Liparjevem dnevniku, da je bila akcija naslednji dan.

³⁷ Ferenc, Kapitulacija Italije in NOB, str. 665.

³⁸ Poročili štaba IV. operativne cone 11. 10. 1943 in 15. 11. 1943 (Zbornik NOV VI/7, dok. 246 in knjiga VIII, dok. 99); pregled bojev narodnoosvobodilne vojske Slovenije (Zbornik NOV VI/8, dok. 98); poročilo štaba Šlandrove brigade 29. 1. 1944 (Zbornik NOV VI/10, dok. 184); poročilo orožniškega oddelka Mozirje 10. 10. 1943 (Zbornik NOV VI/7, dok. 312); Štok, Jeklena pest, str. 270—277; Jože Štok-Korotan, Nevihta v Rečici. Ljudska pravica 6. 10. 1958, št. 234; Ferenc, Kapitulacija Italije in NOB, str. 650; dnevno povelje štaba IV. operativne cone in članek Padla je hitlerjevska postojanka, Naša pest št. 1, oktober 1943.

³⁹ Glej poročila štaba IV. operativne cone in štaba Šlandrove brigade v opombi 38; poročilo štaba IV. operativne cone 22. 10. 1943 (Zbornik NOV VI/8, dok. 7); Štok, Jeklena pest, str. 277—284; Šlandrovci, str. 36—37; Mirko Jerman in Janko Sekirnik-Simon, ustna vira.

⁴⁰ Ferenc, Kapitulacija Italije in NOB, str. 651 ter isti, Wehrmannschaft v boju, str. 114

⁴¹ Poročilo komandanta alarmnega bataljona vermanšafta v Mozirju 16. 10. 1943 (Zbornik NOV VI/7, dok. 320).

⁴² Poročilo štaba IV. operativne cone 22. 10. 1943 in štaba Slandrove brigade 29. 1. 1944 (Zbornik NOV VI/8, dok. 7 in knjiga 10, dok. 184); Stok, Jeklena pest, str. 285—288; Šlandrovci, str. 38.

⁴³ Poročilo vermanšaftskega bataljona — zahod 25. 10. 1943 (Zbornik NOV VI/8, dok. 162); Ferenc, Wehrmannschaft v boju, str. 115; isti, Kapitulacija Italije in NOB, str. 651.

⁴⁴ Poročilo orožniške postaje Trojane 20. 10. 1943 (Zbornik NOV VI/7, dok. 326).

⁴⁵ Poročilo štaba IV. operativne cone 22. 10. 1943 in štaba Slandrove brigade 29. 1. 1944 (Zbornik NOV VI/8, dok. 7, knjiga 10, dok. 184); pregled bojev narodnoosvobodilne vojske Slovenije (Zbornik NOV VI/8, dok. 98); Stok, Jeklena pest, str. 290.

⁴⁶ Stok, Jeklena pest, str. 289—290; Šlandrovci, str. 38—39; Lipar, Dnevnik; Tomaž Slapar-Tugo, ustni vir.

⁴⁷ Poročilo štaba IV. operativne cone 22. 10. 1943 (Zbornik NOV VI/8, dok. 8). Novi Kozjanski bataljon je bil ustanovljen šele konec januarja 1944.

⁴⁸ Poročilo štaba IV. operativne cone 11. 10. 1943, pregled bojev narodnoosvobodilne vojske Slovenije in poročilo štaba Slandrove brigade 29. 1. 1944 (Zbornik NOV VI/8, dok. 59 in 98 ter knjiga 10, dok. 184); poročilo komandirja 3. alarmne čete Celje-zahod 24. 10. 1943 in poročilo komandanta vermanšaftskega bataljona — zahod 24. 10. 1943 (Zbornik NOV VI/8, dok. 159 in 160); Stok, Jeklena pest, str. 290—291; Šlandrovci, str. 138—139; Janko Sekirnik-Simon, ustni vir.

⁴⁹ Podrobneje glej članek Alojza Zužka-Tarzana, Minerei na železniški progi v Zasavju. LZb, str. 214—226.

⁵⁰ Glej op. 49; Mirko Jerman, Nekateri akcije Slandrove brigade na litijsko-moravškem območju. LZb, str. 194—208; Stok, Jeklena pest, str. 291—293; poročilo štaba Slandrove brigade 29. 1. 1944 (Zbornik NOV VI/10, dok. 184).

⁵¹ Glej op. 48 ter poročilo štaba IV. operativne cone 15. 11. 1943 (Zbornik NOV VI/8, dok. 59); poročilo 184. polka deželnih strelcev 28. 10. 1943 (Zbornik NOV VI/8, dok. 167); poročili komandanta vermanšaftskega bataljona — zahod 25. 10. in 28. 10. 1943 (Zbornik NOV VI/8, dok. 163 in 170).

⁵² Poročilo štaba IV. operativne cone 25. 10. 1943 (Zbornik NOV VI/8, dok. 35).

⁵³ Poročili štaba IV. operativne cone 31. 10. in 15. 11. 1943 (Zbornik NOV VI/8, dok. 60 in 99); pregled bojev narodnoosvobodilne vojske Slovenije (Zbornik NOV VI/10, dok. 98); poročilo štaba Slandrove brigade 19. 1. 1944 (Zbornik NOV VI/10, dok. 184); poročili komandanta vermanšaftskega bataljona — zahod 30. 10. 1943 (Zbornik NOV VI/8, 173 in 174); Stok, Jeklena pest, str. 293—304; Šlandrovci, str. 40—42).

⁵⁴ Poročilo komandanta varnostne policije in varnostne službe v Spodnji Štajerski 1. 11. 1943 (Zbornik NOV VI/8, dok. 177).

⁵⁵ Zapisnik štabnega razgovora pri vladnem predsedniku za Štajersko 1. 11. 1943 (Zbornik NOV VI/8, dok. 178).

⁶⁶ Ferenc, Kapitulacija Italije in NOB, str. 658—659.

⁵⁷ Glej op. 55.

⁵⁸ Poročilo zveznega vodja Štajerske domovinske zveze 4. 11. 1943 (Zbornik NOV VI/8, dok. 182); Ferenc, Wehrmannschaft v boju, str. 117); isti, Kapitulacija Italije in NOB, str. 654.

⁵⁹ Povelji okrožnega orožniškega vodje v Celju 6. 11 in povelje okrožnega orožniškega vodje Trbovlje 6. 11. 1943 (Zbornik NOV VI/8, dok. 189, 190 in 191); Ferenc, Kapitulacija Italije in NOB, str. 655.

⁶⁰ Poročilo štaba IV. operativne cone 15. 11. 1943 (Zbornik NOV VI/8, dok. 99) in poročilo štaba Šlandrove brigade 29. 1. 1944 (Zbornik NOV VI/10, dok. 184); Štok, Jeklena pest, str. 304—306; Šlandrovci, str. 42—44.

⁶¹ Glej op. 60; poročilo komandanta varnostne policije in varnostne službe v Spodnji Štajerski 6. 11. 1943 (Zbornik NOV VI/8, dok. 187); Ivan Vidali, V boj za svobodo (spomini dr. Cirila Komotarja), cit. izd., str. 152—153.

⁶² Glej op. 60; poročilo komandanta varnostne policije in varnostne službe v Spodnji Štajerski 8. 11. 1943 (Zbornik NOV VI/8, dok. 202); po poročilu okrožnega komiteja KPS Kamnik 6. 11. 1943 (v faze. 660/1 v arhivu IZDG) je bila akcija izvedena na pobudo pripadnikov Narodne zaščite, ki je v akciji tudi sodelovala.

⁶³ Šlandrovci, str. 44; Lipar, Dnevnik. Po Liparjevih podatkih naj bi bili vsi bataljoni skupaj že 7. novembra.

⁶⁴ Navodila glavnega štaba NOV in PO Slovenije 2. 1. 1944 (Zbornik NOV VI/10, dok. 7); pregled številčnega stanja ljudstva in orožja IV. operativne cone 15. 11. 1943 v faze. 330/1 v arhivu IZDG; poročilo Viktorja Stoparja 6. 1. 1944 v arhivu CK ZKS. Dne 6. 1.

1944 sta pokrajinski komite KPS in štab IV. operativne cone posebej razpravljala o dezertterjih. Ugotovila sta, da je bilo v prvi skupini od 42 dezertterjev kar 26 partijcev. V zadnjem času je spet prišlo precej dezertterjev iz XII. brigade. Uvideli so, da bodo nadaljnje dezertacije preprečili le z ostrimi kaznimi. Ze nekaj dni pred sestankom je bilo pet organizatorjev dezertacij z Dolenjske obsojenih na smrt.

⁶⁵ Poročilo štaba IV. operativne cone 15. 11. 1943 (Zbornik NOV VI/8, dok. 99) in poročilo štaba Šlandrove brigade z 29. 1. 1944 (Zbornik NOV VI/10, dok. 184); poročili komandanta varnostne policije in varnostne službe v Spodnji Štajerski 14. 11. in 15. 11. 1943 (Zbornik NOV VI/8, dok. 210 in 211); seznam partizanskih akcij v celjskem okrožju od 1.—30. 11. 1943 (Zbornik NOV VI/8, dok. 255); v tem poročilu je akcija med Trojanami in Vranskim datirana s 13. novembrom; Štok, Jeklena pest, str. 309—315; Šlandrovci, str. 45.

⁶⁶ Poročilo štaba IV. operativne cone 17. 11. 1943 v faze. 9/2 v arhivu IZDG.

⁶⁷ Pregled številčnega stanja in oborožitve enot IV. operativne cone 15. 11. 1943 v faze. 330 v arhivu IZDG.

⁶⁵ Poročilo štaba IV. operativne cone 15. 11. 1943 in poročilo štaba Slandrove brigade 29. 1. 1944 (Zbornik NOV VI/8, dok. 99 in knjiga 10, dok. 184); poročilo orožniške postaje Zidani most 4. 11. 1943 (Zbornik NOV VI/8, dok. 183); Alojz Zužek-Tarzan, Minerei na železniški progi v Zasavju. LZb, str. 226 in 227; v tem članku je omenjena tudi akcija 11. novembra, pri čemer gre verjetno za napačno interpretacijo poročila IV. operativne cone z dne 15. 11. 1943.

⁶⁹ Alojz Zužek-Tarzan, Minerei na železniški progi v Zasavju. LZb, str. 217.

⁷⁰ Poročilo štaba Slandrove brigade 29. 1. 1944 (Zbornik NOV VI/10, dok. 184); poročili komandanta varnostne policije in varnostne službe 18. in 19. 1. 1944 (Zbornik NOV VI/8, dok. 214 in 216); Šlandrovci, str. 46; Stok, Jeklena pest, str. 315—318; Lipar, Dnevnik; Od tedaj je minulo že 16 let. Utrinki iz NOV. Konoplan, Jarše 1959, št. 11, str. 3; Mirko Jerman in Tomaž Slapar-Tugo, ustna vira.

⁷¹ Poročilo komandanta varnostne policije in varnostne službe v Spodnji Štajerski 25. 11. 1943 (Zbornik NOV VI/8, dok. 220).

⁷² Poročilo štaba IV. operativne cone 1. 12. 1943 (Zbornik NOV VI/9, dok. 2); poročilo štaba Slandrove brigade 29. 1. 1944 (Zbornik NOV VI/10, dok. 184); Šlandrovci str. 47—48; Stok, Jeklena pest, str. 318—322. Grad je imel veliko dragocenosti. Cenili so, da je vrednost opreme sedemkrat večja od vrednosti graščine.

⁷³ Poročilo štaba Slandrove brigade 29. 1. 1944 (Zbornik NOV VI/10, dok. 184); Šlandrovci str. 46—47; Lipar, Dnevnik.

⁷⁴ Poročilo štaba Slandrove brigade 29. 1. 1944 (Zbornik NOV VI/10, dok. 184); poročilo štaba IV. operativne cone 1. 12. 1943 (Zbornik NOV VI/8, dok. 220); poročilo komandanta varnostne policije in varnostne službe v Spodnji Štajerski 25. 11. 1943 (Zbornik NOV VI/8, dok. 220).

⁷⁵ Povelje orožniškega glavarstva Kranj 5. 12. 1943 (Zbornik NOV VI/9, dok. 173).

⁷⁶ Zapisnik štabnega razgovora pri vladnem predsedniku za Štajersko 30. 11. 1943 (Zbornik NOV VI/8, dok. 222).

^{76a} To je eden redkih dogodkov iz življenja brigade in sploh enot IV. operativne cone, ki je dokumentiran tudi na filmskem traku. Film hrani Muzej ljudske revolucije v Ljubljani.

⁷⁷ Poročilo štaba IV. operativne cone 1. 12. 1943 (Zbornik NOV VI/9, dok. 2); poročilo štaba Slandrove brigade 29. 1. 1944 (Zbornik NOV VI/10, dok. 184); seznam partizanskih akcij v celjskem okrožju od 1. do 30. 11. 1943 (Zbornik NOV VI/8, dok. 225); poročilo zveznega vodje Štajerske domovinske zveze 30. 11. 1943 (Zbornik NOV VI/8, dok. 223); poročili komandanta varnostne policije in varnostne službe v Spodnji Štajerski 1. 12. in 4. 12. 1943 (Zbornik NOV VI/9, dok. 164 in 172); Šlandrovci str. 48—49; Štok, Jeklena pest, str. 322—332; Lipar, Dnevnik.

⁷⁸ Poročilo štaba IV. operativne cone 1. 12. 1943 (Zbornik NOV VI/9, dok. 2); poročilo štaba Slandrove brigade 19. 1. 1944 (Zbornik NOV VI/10, dok. 184); Šlandrovci str. 50; Lipar, Dnevnik; Štok, Jeklena pest str. 332—334; Mirko Jerman in Tomaž Slapar-Tugo, ust-

na vira v dokumentih je govora, da so nameravali tedaj Nemci prebivalce Pšajnovice izseliti, verjetno pa je, da je šlo le za plenitev.

⁷⁹ Dnevno povelje štaba IV. operativne cone 3. 12. 1943 (Zbornik NOV VI/9, dok. 14).

⁸⁰ Poročila komandanta varnostne policije in varnostne službe v Spodnji Štajerski 6. 12., 8. 12. in 9. 12. 1943 (Zbornik NOV VI/9, dok. 174, 178 in 179); seznam partizanskih akcij na Gorenjskem od 6. 1. do 31. 12. 1943 (Zbornik NOV VI/9, dok. 211); Šlandrovci str. 50—51; Štok, Jeklena pest, str. 334—341; Mirko Jerman, ustni vir.

⁸¹ Obveščevalni center IV. operativne cone je npr. 25. novembra 1943 poročal, da je v Domžalah že 200 mož, v Kamniku 250, v Podšentjurju 150 SS policistov, v Litiji 150 policistov, Poganečku 20 vojakov in 30 orožnikov, v Savi 40 vojakov in 20 orožnikov, v Ponovičah 80 vojakov, v Zagorju, Hrastniku in Trbovljah pa po 80 do 90 vojakov. V Trbovlje je prišla še okrepitev 200 mož, v Celje 300 vojakov itd. (Poročilo obveščevalnega oddelka glavnega štaba NOV in PO Slovenije 3. 12. 1943 — Zbornik NOV VI/9, dok. 12).

⁸² Ferenc, Nacistična raznarodovalna politika, str. 769; isti, Kapitulacija Italije in NOB, str. 656.

⁸³ Poročilo komandanta varnostne policije in varnostne službe 9. 12. 1943 (Zbornik NOV VI/9, dok. 179); Štok, Jeklena pest, str. 341—346.

⁸⁴ Šlandrovci str. 51—52.

⁸⁵ Poročilo štaba IV. operativne cone 11. 12. 1943 (Zbornik NOV VI/9, dok. 44).

⁸⁶ Štok, Jeklena pest str. 346—347; Šlandrovci str. 51—53; Tomaž Slapar-Tugo, ustni vir.

⁸⁷ To akcijo datira Štok v svoji Jekleni pesti (str. 344) s 13. decembrom zvečer, hkrati pa piše da je bila že naslednji dan po spopadu pri Borj ah, za katerega lahko po nemških dokumentih ugotovimo, da je bil 8. decembra 1944. Glej tudi povelje višjega vodje SS in policije v 18. vojnem okrožju 24. II. 1944 (Zbornik NOV VI/11, dok. 137), v katerem je zapisano, da je bil ta dan v akciji tudi vermanšaft.

⁸⁸ Poročilo štaba Šlandrove brigade z 29. 1. 1944 (Zbornik NOV VI/10, dok. 184); poročilo komandanta varnostne policije in varnostne službe v Spodnji Štajerski 14. 12. 1943 (Zbornik NOV VI/9, dok. 188); Alojz Zužek-Tarzan, Minerei na železniški progi v Zasavju. LZb, str. 227; Štok, Jeklena pest, str. 345—346.

⁸⁹ Ferenc, Kapitulacija Italije in NOB, str. 653—654; 656—658.

V. NEMŠKA PROTIOFENZIVA POZIMI 1943/44 — UMIK BRIGADE NA KOROŠKO

RÖSENER JE VI UKREPI ZA »POMIRITEV« ŠTAJERSKE IN GORENJSKE

Nemci so bili zlasti občutljivi za partizansko dejavnost na Koroškem in v okolici Maribora. Zvezni vodja Štajerske domovinske zveze Franz Steindl si je zelo prizadeval, da bi prišlo do večje hajke proti Pohorskemu odredu. Tako je načrtoval akcijo na Pohorju za 6. november. Tedaj je rotel šefa civilne uprave za Spodnjo Štajersko Uiberreitherja, naj posreduje pri Rösenerju za izvedbo hajke, ker da je priložnost edinstvena. Lahko se zgodi, da bi z enim udarcem dosegli »pomiritev« Spodnje Štajerske.¹ Upal je torej, da se bo posrečil podoben podvig, kot ga je dosegel januarja 1943 z uničenjem Pohorskega bataljona. Toda generallajtnant Erwin Rösener je predlog zaradi pomanjkanja policijskih sil zavrnil. Steindl je nato pričel pripravljati samostojno hajko vermanov, ki pa jo je Rösener iz prestižnih razlogov preprečil. V odgovoru Steindlu je zahteval, da se ta formacija vzdrži kakršnihkoli ofenzivnih akcij na Pohorju vse do velike akcije, ki jo bo organiziral Rösener sam.² Če bi torej popustil ambicioznemu Steindlu, bi vermanšaft prešla iz defenzive v ofenzivo. Zaradi sporov med vodilnimi funkcionarji tudi razpoložljive sile niso zadostno uporabili za akcije proti enotam IV. operativne cone. Rösener se je odločil, da bo začel akcijo za pomiritev Spodnje Štajerske šele po vrnitvi policijskih enot z ofenzivnih operacij na Dolenjskem in na Notranjskem.

Dne 25. novembra sta prišla na Štajersko najprej dva bataljona 14. policijskega polka SS, ki je dotlej operiral na

Hrvaškem in na Dolenjskem. Zaradi velikih izgub je Rösener poslal ti dve enoti najprej na počitek, in sicer I. bataljon v Savinjsko dolino, III. bataljon pa v Šaleško dolino. Naslednje dni in v začetku decembra je Rösener namestil na Gorenjskem enote 19. policijskega polka SS, od katerega je moral I. bataljon ostati v Novem mestu, na Štajerskem pa 14. polk. Tudi iz te enote je en bataljon ostal v Kočevju.³ Ta dva polka sta bila najpomembnejši operativni enoti za Rösener j a v prizadevanjih za »pomiritev« Štajerske in Gorenjske. Enote 14. in 19. policijskega polka SS je Rösener glede na trenutne potrebe večkrat premeščal. Ob večjih akcijah pa je tudi osredotočil nekatere enote obeh polkov zunaj stalnih operativnih področij bodisi na Gorenjskem ali na Štajerskem, redkeje pa jih je pošiljal v Ljubljansko pokrajino. Obe policijski enoti sta bili dobro izurjeni ter oboroženi in sta imeli sposoben poveljniški kader.

Mimo policijskih enot SS so bile konec 1943 višjemu vodji SS in generallajtnantu policije v XVIII. vojnem okrožju Rösenerju na voljo za boj proti partizanskim enotam na Štajerskem in Gorenjskem tudi še druge manjše policijske enote in orožništvo. Na Štajerskem in na Gorenjskem namreč ni bilo stalnih operativnih enot nemške »Wehrmacht«, temveč so bile enote za posebno uporabo, ki so imele nologo varovati prometne zveze, naprave za zvezo, industrijske centre in naprave ter sodelovati s policijskimi enotami v bojih proti partizanom. Na Gorenjskem in Štajerskem so te naloge izvajale enote 438. divizije s sedežem poveljstva v Celovcu. Omenili smo že, da so ga sestavljali v glavnem bataljoni deželnih strelcev, in sicer je bil na Štajerskem 18. polk deželnih strelcev, sestavljen iz 611., 649. in 922. bataljona, 18. lovskega odreda in akcijske baterije. Tudi nekatere enote deželnih strelcev so glede na potrebe večkrat premeščali.

Na Štajerskem so bile tudi še nekatere druge manjše rezervne dopolnilne ali šolske enote, ki so jih občasno lahko pritegnili za boj proti partizanskim enotam. V Celju je bil 48. dopolnilni bataljon tankovskih lovcev, v Slovenj Gradcu ogledniški rezervni dopolnilni kolesarski divizion, v Mariboru pa podčastniška šola. Na meji od Litije proti Brežicam so bile močne obmejne enote (graničarski pododsek F), ki so bile taktično podrejene 18. polku deželnih strelcev, v akcijah proti partizanom pa so sodelovale glede na posebnosti svojih nalog

le na svojih mejnih odsekih. Številčno so bile enote vermahta na Štajerskem od vseh zvrsti vojnih sil najmočnejše, brez mejnih stražarjev jih lahko cenimo na okrog 3800 mož, toda zaradi svojih posebnih nalog ter izurjenosti in stanja moštva niso bile tako pomembne kot enote policije SS in orožništva. Te cenimo na okrog 3300 mož. V štirih bataljonih vermanšafta pa je bilo tudi okrog 2000 mož. Iz teh enot je Rösener ob hajkah sestavljal operativne skupine, v katere je včasih pritegnil tudi manjše oddelke SS iz drugih pokrajin. Tako je imel v pripravi za ofenzivo v decembru na voljo okrog 9100 mož, od tega okrog 5000 na območju IV. operativne cone. Nemške sile na Štajerskem so bile torej približno šestkrat večje od partizanskih.⁴ V hajkah, ko je proti eni partizanski enoti združil velike sile z različnih območij v eno operativno enoto, pa je bilo to razmerje med sovražniki in partizani še večje. Zanje so uporabili občasno tudi enote, ki so bile na pohodu čez Štajersko.

V času, ko zaradi pomanjkanja sil in tudi sporov med štajerskimi funkcionarji ter Rösenerjem na Štajerskem ni bilo mogoče omejiti ali preprečiti partizanske ofenzivnosti z večjimi hajkami, pa so okupatorske oblasti skrbno zbirale podatke o moči partizanskih enot, o njihovi oborožitvi, o operativnih območjih in o krajih, kjer so pogosto taborile. Te podatke so dobivali predvsem od svojih plačanih vohunov, ki so stikali za partizanskimi enotami, od vrinjencev, ki pa so jih mnogokrat borci pravočasno odkrili, vedno redkeje pa, kot smo že omenili, od civilnega prebivalstva. Ker je Rösener imel na voljo številne podatke, se je lahko takoj po prihodu obeh policijskih polkov SS odločil za akcije proti enotam IV. operativne cone. Najprej je sklenil uničiti Pohorski odred, nato pa naj bi zadal odločilni udarec še Slandrovi brigadi.

Za akcijo »snežni metež« na Pohorju je Rösener sestavil operativno skupino iz 14. in 19. policijskega polka SS in iz nekaterih enot vseh treh bataljonov deželnih strelcev in drugih vojaških enot, iz orožniških čet in dveh bataljonov vermanšafta (sredina in vzhod) ter nekaterih manjših enot. Na to akcijo so odšle tudi nekatere policijske in orožniške enote ter deželni strelci iz kamniškega okraja in Zasavja. Skupaj je štela skoraj 4000 mož, in je torej prišlo na enega borca Pohorskega odreda 16 okupatorjevih vojakov. Akcija se je začela

6. decembra in se je po treh dneh končala s popolnim nemškim

neuspehom. Pohorski odred se je pravočasno umaknil iz obroča, in tako ni prišlo do ponovitve usode Pohorskega bataljona, ki si jo je Steindl tako zelo želel. Po hajki so enote 14. policijskega polka SS ostale še nekaj dni na Pohorju, druge enote pa so se vrnile v svoje postojanke. Pohorski odred pa je že 13. decembra izvedel prvo večjo akcijo po nemški hajki, ko je napadel vermansko oporišče v Spodnjih Dovžah.⁵

Popolni neuspeh akcije »snežni metež«, ponovna aktivnost Pohorskega odreda in še nadaljnja ofenzivnost Šlandrove brigade na območju kamniškega okrožja, je nemške funkcionarje zelo prizadela. Franz Steindl je 16. decembra v svojem poročilu poudaril: »Dejavnost banditov je od junija 1941 zdaj dosegla svoj vrhunec. Položaj je zelo resen.« Tolažil pa se je, da bodo premostili težave. Upanje mu je dajala velika akcija, ki jo je tega dne začela operativna skupina, sestavljena iz 14. in 19. policijskega polka SS in dveh bataljonov 184. polka deželnih strelcev iz Kranja ter dveh bataljonov vermanšafta (zahod in vzhod).⁸

Iz poteka te velike akcije vidimo, da so jo zasnovali v dveh fazah. V prvi fazi bi prečesali območje med Tuhinjsko in Savinjsko dolino. Dne 16. decembra so začele nemške enote prodirati iz Gornjega grada in drugih postojank v Zgornji Savinjski dolini na Menino planino. Nato so nadaljevale hajko proti Kostanjski planini in hribom nad Tuhinjsko dolino. Da bi onemogočili partizanskim enotam umik čez tuhinjsko cesto so ob njej od Kamnika do Vranskega zavzele položaje močne nemške sile, ki so se vkopale. III. bataljonu Šlandrove brigade se je uspelo s Kostanjske planine umakniti proti Tunjicam in tako je bila prva faza te ofenzive neuspešna. Zato so toliko bolj skrbno pripravljali drugo fazo na območju Kamnik—Vransko—Zagorje—Sava—Domžale—Kamnik.

Štaba IV. operativne cone in Šlandrove brigade sta bila v tem času v Prikernici na Moravškem, kjer sta bila tudi I. in II. bataljon. Obveščevalci so prihajali z vedno bolj vznemirljivimi vestmi, tako da so funkcionarji cone in brigade hitro ugotovili, da se je sovražnik odločil za veliko akcijo. Dne 19. decembra je štab IV. operativne cone obvestil glavni štab NOV in PO Slovenije, da so Nemci začeli z večjo ofenzivo na operacijskem območju Šlandrove brigade in ocenili sovražniške sile na preko 4000 mož. Pravilno je predvideval, da bodo Nemci nadaljevali hajko v smeri proti Savi. Zato je štab IV.

operativne cone ukazal enotam Šlandrove brigade premik in manever v smeri Radomlje—Križ—Kamniška Bistrica—Velika planina—Luče—Travnik, da se izogne spopadu z daleč bolj močnim sovražnikom. Na koncu poročila je štab IV. operativne cone poudaril: »Na sektorju našega premikanja bomo vodili ofenzivne operacije ter skušali izvršiti v zvezi z ofenzivo na osvobojeno ozemlje v Bosni in Hrvatski posebno povelje maršala Tita, vrhovnega komandanta NOV in PO Jugoslavije.«⁷

Odločitev štaba IV. operativne cone je bila drzna, a dobro pretehtana. Ob morebitnem spopadu v bližini velikih postojank in na neugodnem ravninskem terenu, je grozila brigadi velika nevarnost, ki pa je bila manjša kot obkolitev z velikimi nemškimi silami na moravškem območju.

Stab IV. operativne cone pa je takoj po tej odločitvi poskrbel, da kamniško in litijsko območje po odhodu Šlandrove brigade ne bi ostalo brez partizanske enote. V Javorščici je njen komandant Franc Poglajen-Kranjc iz šlandrovcev ustanovil terensko četo, ki je štela 30 mož z dvema puškomitraljezoma, za komandirja ji je postavil Ivana Belca-Belega, za političnega komisarja pa Simona Slaparja in Borisa. Dal ji je nalogo, da mobilizira nove borce in jih spravlja do specialne čete IV. operativne cone na desnem bregu Save, skrbi za prenašanje orožja in municije čez Savo ter izvaja manjše sabotažne in druge akcije. Terenska četa se je nato največ zadrževala na Moravškem, in se je zato imenovala tudi Kamniško-zasavska četa. 2e do srede januarja 1944 je narasla na okrog 100 borcev, ki pa so bili slabo oboroženi.

Stab IV. operativne cone je sklenil pustiti na starem operativnem področju tudi minerce Šlandrove brigade, ki so konec decembra in v začetku januarja 1944 izvedli na železniški progi

10 sabotažnih akcij. Zaradi okrepitve sabotažnih akcij je štab cone ustanovil v začetku januarja 1944 novo minersko četo, v katero je vključil tudi šlandrovce. Dva voda te čete sta dobila nalogo, da operirata od Celja do Litije, eden pa od Zidanega mosta do Brežic. Konec januarja 1944 je nato štab IV. operativne cone poročal, da bo minerska četa, skupaj s terensko četo jedro novega Kamniško-savinjskega odreda.⁸

Stab Šlandrove brigade je 19. decembra ukazal obema bataljonoma, da se zbereta v Spodnjih Kosezah, od koder bi odšla prek kamniške ravnine proti Tunjicam. Toda obveščevalci so ugotovili, da je preboj v tej smeri nemogoč, ker je ob

Kamniški Bistrici preveč nemške vojske. Zato je štab brigade odložil pohod do naslednjega večera. Obveščevalci so dobili nalogo, da 20. decembra poiščejo šibke točke v nemški obkolitvi, oba bataljona pa sta se premaknila bolj v središče obkoljevanega ozemlja, v Prikernico. Tu je bila brigada v strogi pripravljenosti. Obveščevalci so se povezali s terenskimi aktivisti, in tako so čez dan skupaj ugotovili, kje so se Nemci vkopali in utrdili. Najbolj utrjeni so bili sovražnikovi položaji ob cesti Domžale—Vransko, ob Kamniški Bistrici ter cesti Domžale—Kamnik. Ko sta štaba IV. operativne cone in brigade dobila podatke, ki so nedvomno kazali, da bodo Nemci 21. decembra začeli prodirati na Moravško, sta morala sprejeti končno odločitev. Ta pa ni bila lahka. Kljub nadrobnim obveščevalnim informacijam je bilo tveganje izredno veliko. Po cestah so se stalno premikale nemške motorizirane kolone, ki bi lahko presenetile brigado na pohodu. Iz bližnjih Domžal, iz Kamnika in iz drugih krajev pa so nemške enote lahko v zelo kratkem času prišle na kraj spopada. Razprave o smeri preboja so se zavlekle v noč, da bi že postale skoraj usodne.

Tudi borcev se je začel pollaščati nemir. Navajeni so bili na nemške zasede, na manjše hajke, ne pa tudi na velike ofenzivne akcije, pri katerih se je sovražnik vkopaval, utrjeval in koncentriral veliko težkega orožja. Tudi velike nemške akcije, ki so jih izvedli ob ustanovitvi brigade v drugi polovici avgusta 1943, niso bile tako skrbno pripravljene. Končno je prišlo 21. decembra ob dveh ponoči povelje za odhod. Na čelu kolone je bil II. bataljon, za njim sta šla oba štaba, kolono pa so zaključili borci I. bataljona. Komandant Mirko Jerman je bil doma iz Šmarce in je na krajih, kjer je bil prehod najnevarnejši, poznal vse skrite poti, po katerih bi se lahko Nemcem izognili. Takoj po odhodu iz Prikernice so borci lahko ugotovili, da so obveščevalci pohod dobro pripravili. Na vsakih nekaj sto metrov je čakal terenski aktivist, ki je brigadno kolono pripeljal do naslednjega. Tako so varno vodili borce mimo vasi Vrhe in Gorenje do Prevoj, kjer so naleteli na prvo veliko oviro. Komandant II. bataljona je za zavarovanje prehoda čez glavno cesto določil dve četi. Prvo je poslal v zasedo proti Lukovici, drugo pa proti Domžalam. Dobili sta nalogo, da ne napadeta nemških motoriziranih kolon, če se ne bi ustavljale. V primeru, da bi pa Nemci hoteli cesto zasesti, naj jih napadeta, glavna pa se bo prebila čez cesto z jurišem. Glavnina se je

medtem približala cesti in skrita čakala na priložnost, da pride čez cesto, po kateri so nenehno vozile manjše kolone avtomobilov. V presledkih so se skupine borcev naglo pognale čez cesto in kakor hitro so spet zagledali avtomobilske luči, so se zakrili. Petkrat so Nemci brigadno kolono pretrgali in prvi borci so bili že v bližini Zagorice, ko so se zadnje sile prebile čez cesto, ob kateri so bile številne telefonske žice in kabli. V gozdu pri Rovah so se borci ustavili. Bližalo se je jutro in pohoda niso mogli nadaljevati. Komandant II. bataljona Mirko Jerman je poiskal zvezo z radomeljskimi aktivisti, da bi priskrbeli za borce hrano in zbrali podatke o nemških zasedah ob Kamniški Bistrici. Dopoldne je na strelišče, ki je bilo komaj 500 metrov oddaljeno od taborišča šlandrovcev, prišla nemška šolska enota. Nemci taborišča niso opazili, in tako se je vse dobro izteklo. Kljub tej nevarnosti so borce Kavčičevi in Srajevi priskrbeli hrano in tudi podatke o nemških zasedah. Zvečer je brigada nadaljevala pot. Med Radomljami in Duplico so najprej počakali, da je odšla mimo nemška enota, nato pa so se čez Kamniško Bistrico naglo napotili proti Smarci. Nemci so imeli tu na začetku in na koncu vasi zasede. Zato je morala kolona čez sredo vasi, od tod pa čez polje v Podgorje. Po kratkem počitku se je brigada premaknila proti Tunjicam, in tu en dan počivala v bližnjih zaselkih.⁹

Velika nemška akcija je bila torej neuspešna. General Rösener je že sredi akcije spoznal, da s to taktiko izgublja čas in utruja svoje enote. Zato je 21. decembra izdal novo povelje za pomiritev Gorenjske in Štajerske, v katerem je 14. in 19. policijskemu polku SS določil stalna operacijska območja in njune naloge pri usklajevanju akcij proti partizanom z drugimi vrstami oboroženih sil, razčlenil protipartizansko taktiko ter analiziral razmere v obeh pokrajinah.

Glede Gorenjske na levem bregu Save je ugotovil, da je območje med črto Kranj—Šenčur—Cerklje—Šenturška gora—Županje njive—cesta čez Črnivec v Gornji grad na severu in med Savo na jugu »v celoti okuženo z bandami«. Na tem območju operira brigada Slavka Slandra, znana pod imenom VI. Štajerska brigada, ki jo sestavljajo Savinjski, Zasavski in Kamniški bataljon s skupno okrog 500 borci. Nato je navedel podatke o oborožitvi, ki pa so glede na dejansko stanje nekoliko pretirani. Zelo dobro je označil njeno taktiko: »Brigada ne operira kot sklenjena celota, temveč je razdeljena na bataljone

po posameznih območjih. Le v primeru večjih akcij, kakor tiste na Gornji grad, na Novo Štifo itd., se znova zbere in napade z vsemi tremi bataljoni.« Nato je naštel 23 krajev ali območij, kjer se je ta enota največ zadrževala in izvedla številne akcije. Ceste na Štajersko, in sicer v Gornji grad, skozi Tuhinjsko dolino, Domžale—Trojane ter v Litijo, Ljubljana—Mengeš—Kamnik in Ljubljana—Kranj so zaradi njene dejavnosti »neposredno ogrožene in samo delno prehodne«. Zato je ena poglavitnih nalog »osvoboditi« te ceste in očistiti območje Vranščice. Rösener je posebej opozoril na zadržanje prebivalstva: »O premikih band na tem področju dobimo le redkokdaj kako vest. Prebivalstvo skoraj v celoti podpira upornike. Na prebivalstvo se ne moremo zanašati, ker podpira odporniško gibanje in dela za OF. Med oglednim obhodom naseljenih krajev je treba prijeti vse moške, ki ne morejo zanesljivo dokazati, da so iz tistih krajev. Računati je treba z možnostjo, da bodo banditi branili posamezne hiše in naseljene kraje. S popustljivim načinom borbe ni moč doseči uspeha. Vse orožje je treba brezobzirno uporabiti, tudi če bodo pri tem prizadeti nedolžni ljudje. Na označenem predelu so bande doslej razstrelile in požgale okrog 50 društvenih domov, šol, župnišč, otroških vrtcev in gradov, ubile in odvedle so tudi vse Nemcem naklonjene ali do njih lojalne osebe.«

V opisu razmer v zahodnem delu Spodnje Štajerske je Rösener zapisal, da tu operirata Šlandrova brigada in Koroški bataljon, pri čemer pripominja, da sta na tem območju v zadnjih dneh le malo aktivna. Poglavitna naloga nemških sil na tem območju je osvoboditi ceste proti Celju ter območje Mozirja, Rečice ter Gornjega grada.

Ob koncu je Rösener še opozoril svoje enote, da se bo po akcijah proti Slandrovi brigadi v kamniškem okrožju verjetno okrepila njena dejavnost v zahodnem delu Spodnje Štajerske, kamor se bo ta poskušala najbrž umakniti.

Ta Rösenerjev oris položaja je bilo dobro napotilo nemškim enotam za izbiro ustrezne taktike in smotno uporabo sil v bojih proti partizanom na Gorenjskem in na Spodnjem Štajerskem. Navedli smo jih obširneje zato, ker kažejo, kako nadrobne podatke so Nemci uspeli dobiti o partizanskih enotah, konkretno o Slandrovi brigadi, od svojih zaupnikov in delno tudi od ujetnikov. Celo glede oborožitve so bili podatki zelo blizu dejanskemu stanju. Njegova analiza razmer na operativ-

nem območju Šlandrove brigade pa tudi lepo dokazuje uspešno aktivnost te enote v jesenski ofenzivi, pa tudi veliki polet v razvoju organizacij KPS in OF, ki so s svojo dejavnostjo pomagale dvigati zavest civilnega prebivalstva, da tudi za ceno okupatorjevih povračilnih ukrepov ni več izpolnjevalo obveznosti o prijavljanju partizanskih enot nemškim oblastem. Glede na to je Rösener tudi ukazal, naj enote na tem območju izvajajo svoje akcije ne glede na žrtve, ki bi doletele civilno prebivalstvo.

Rösener je v svojem povelju ukazal, da morata oba policijska polka nadzorovati svoja območja, izvesti na osnovi dobljenih prijav potrebne ogleda in uničiti z lastnimi silami »■bande«, na katere bi naleteli. V primeru, da bi njune lastne sile ne zadostovale, naj zahtevata okrepitev od »vodstvenega štaba za uničevanje band« v Ljubljani. Po tem povelju sta torej policijska polka dobila vsak svoje stalno operacijsko območje, sestavljanje večjih operativnih skupin iz enot obeh območij pa je bilo predvideno za izjemne primere. Ob tem je posebej opozoril, da morajo poveljniki policijskih polkov SS oziroma bataljonov poskrbeti za dobre telefonske in radijske zveze, ker je od hitrosti posredovanja podatkov o pojavu partizanskih enot odvisen tudi uspeh zasledovanja. Zaradi pravilne ocenitve prijav o partizanih se morajo poveljstva policijskih enot SS tesno povezati z orožniškimi oddelki, z varnostno policijo, z obmejno carinsko zaščito ter vojaškimi enotami v svojem okolišu. V primerih, da bi bilo potrebno angažiranje večjih sil, je treba takoj obvestiti »vodstveni štab za uničevanje band«, sicer pa sosednje enote, ki bi prišle v poštev za akcije proti partizanom. Naloge in taktiko policijskih polkov SS pa je nadrobneje označil takole:

»Na dodeljenem celotnem ozemlju je treba normalizirati in zavarovati predvsem tisti del področja, ki prihaja glede na sovražnikov položaj najprej v poštev. To področje naj od časa do časa obhodijo patrulje, ostale čete pa naj na odkazanem prostoru svobodno zasledujejo nasprotnika. V krajih, kjer se bande navadno zadržujejo, naj se postavijo (pretežno ponoči) zasede in patrulje... Formacijski sestav in moč patrulj, njihovo opremo in oborožitev je treba prilagoditi situaciji, dani nalogi in terenu. Voditi jih morajo izkušeni komandirji. V gverilski vojni ne odločuje številčnost, temveč spretnost, previdnost in sposobnost slehernega moža v zvezi z zvitostjo in s

prevaro nasprotnika. Posameznim patroljam naj se po potrebi prideliyo krajevni vodniki in tolmači. Z nenadnim pojavom patrolj na raznih mestih je treba dokazati prebivalstvu, da so naše nadzorovalne in zavarovalne sile neprestano v akciji. S stalnimi oglednimi obhodi bo poleg tega laže ugotoviti, kje imajo banditi svoja taborišča.«

Rösener je poveljnika obeh policijskih polkov SS posebej opozoril tudi na potrebo, da usklajujeta patroljiranje in krajevno zavarovanje s poveljstvom 184. in 18. polka deželnih strelcev ter z orožniškimi uradi in enotami. Komandanta polkov sta bila pooblašćena dajati splošne taktične ukaze tudi vsem tistim enotam, ki jima niso bile neposredno podrejene. Vsaki akciji, v kateri sodeluje več kot ena policijska enota, naj tudi poveljuje poveljnik policijskega bataljona SS oziroma polka in njemu naj bodo podrejene tudi vojaške, orožniške, vermanske in druge enote.

Za izvedbo tega povelja je bil na ozemlju Štajerske in za del kamniškega okrožja odgovoren poveljnik 14. policijskega polka v Celju polkovnik Bernhard Griese, za Gorenjsko pa poveljnik 19. policijskega polka SS v Kranju podpolkovnik Willy Hertlein. Meja med operacijskima območjema obeh polkov je potekala po liniji Kokra—Cerklje—Mengeš—Črnuće—državna meja in je torej sovpadala z mejo med IV. operativno cono in IX. korpusom. Meja operacijskega območja 14. SS policijskega polka je bila na severu Kamniška Bistrica—Nova Štifa—Gornji grad—Ljubno—Radmirje—Rečica—Mozirje—Šoštanj, na vzhodu Velenje—Žalec—Migojnice—Laško—Rimske Toplice—Smarjeta—Zidani most, na jugu pa Sava. Rösener je tudi ukazal poveljniku 14. SS policijskega polka, ki je bil tedaj še vedno brez prvega bataljona, tretji bataljon pa brez 13. čete, naj en bataljon razmesti v kamniškem okrožju, drugega pa na mejnem območju med Gorenjsko in Štajersko. Za stalno patroljiranje je imel na voljo orožniško akcijsko četo v Celju, šest orožniških vodov na Štajerskem, v kamniškem okrožju pa tretjo rezervno orožniško motorizirano četo Alpenland, medtem ko je bila druga rezervna orožniška motorizirana četa Alpenland podrejena »vodstvenemu štabu za uničevanje band« v Ljubljani za zavarovanje osrbovalnih dovozov v Ljubljansko pokrajino. Iz razdelilnika tega povelja se vidi, da so bile tedaj na Gorenjskem in Štajerskem poleg obeh SS policijskih polkov še naslednje policijske enote: planinska policijska

lovska četa Alpenland, 181. policijska planinska četa za zvezo, policijska četa pehotnega topništva Alpenland, policijska četa za posebno uporabo Alpenland, 14. policijska tankovska četa, policijska pionirska četa, policijska zavarovalna četa Alpenland, štabna četa, 2. četa 12. policijskega stražarskega bataljona, 4. četa 17. policijskega stražarskega bataljona, 5. četa 18. policijskega stražarskega bataljona, 1., 2. in 3. orožniška motorizirana četa Alpenland, orožniški akcijski četi v Škofji Loki in v Celju, policijske straže za zaščito proge v Kranju, na Jesenicah, v Dravogradu, v Mariboru in v Celju, skupaj torej vseh policijskih in orožniških enot 29 čet ali devet bataljonov,¹⁰ mimo njih pa sta prišla v poštev, kot smo že omenili, za oborožene akcije tudi 184. in 18. polk deželnih strelcev ter na Štajerskem štirje bataljoni vermanšafta.

Iz tega povelja torej vidimo, da so se pogoji za delovanje partizanskih enot na Štajerskem in na Gorenjskem občutno poslabšali. Zlasti velja ta ugotovitev za Slandrovo brigado, saj so prav na njenem dotedanjem operativnem območju skoncentrirali nove sile. Dva bataljona 14. policijskega polka pa sta bila dejansko usmerjena le za njeno zasledovanje. Tudi spremenjena nemška taktika stalnih patroljiranj, zased in obhodov je občutno otežila njene premike in akcije. Nemci so bili torej pripravljeni na stalno protiofenzivo, pri čemer so bile v njihovo korist še zimske razmere, ki so oteževale partizanom nagle premike in manevriranje.

PREMIK BRIGADE NA KOROŠKO

Na območju Tunjic je brigada lahko ostala le en dan. Kljub temu, da so Nemci hajkali na območju med Tuhinjsko dolino in Savo, je bilo daljše zadrževanje v bližini Kamnika nevarno. Dne 23. decembra sta se oba bataljona premaknila na Šenturško goro. V Tunjicah je ostala le skupina borcev II. bataljona. V bližnji vasi Sidraž je že nekaj dni taboril III. bataljon, potem ko se je izvil iz nemškega obroča na Tuhinjskem.

Zaradi stalne sovražnikove nevarnosti je moral štab brigade okrepiti straže in patroljiranje. Začele so se tudi prve težave s prehrano, po katero so morale hoditi močne patrolje. Dne 24. decembra zvečer so prinesli iz doline veliko dobrot, ki so jih pripravili borcem za božične praznike prebivalci iz kam-

niške okolice. Prav tako so se zelo izkazali tudi vaščani Šenturške gore, Sidraža in Tunjic. Borci so na Senturški gori organizirali miting. Tu so se zadnjič pred premikom na Koroško pošteno najedli in odpočili. Ze naslednji dan, 25. decembra, je brigada odšla na naporno pot iz kamniškega okrožja proti Savinjski dolini. S Šenturške gore so borci krenili na večer proti Stahovici in se po dveurnem pohodu ustavili v Praprotnem. Tu so ostali ves naslednji dan. Obveščevalci so bili ves čas zelo zaposleni. Morali so zbrati podatke o sovražnikovih premikih in poskušali so zvedeti za njihove namere. Na začetku pohoda je prišel nad brigado še nov sovražnik, huda zima. »Sneg in mraz sta se zarotila proti nam,« se spominja Jože Štok-Korotan. »Zadovoljiti smo se morali z oblekami in obutvijo, kakršno smo pač imeli. V brigadi je bilo dosti tovarišev brez plaščev. Ko so odhajali na stražo, v zasede in patrolje, so si izposojali plašče od tistih, ki so jih imeli; po izvršeni nalogi pa so jih vračali. Toda, kaj ti pomaga plašč, če moraš po več ur stati v snegu ali žlobudri na straži, pa morda celo ležati v zasedi!«

Dne 26. decembra zvečer sta I. in II. bataljon zapustila Praprotno, III. bataljon pa je še ostal v vasi. Po pobočju Grohata so se spuščali do Kamniške Bistrice. Po leseni brvi so prišli na levi breg in se po poledeneli stezi začeli vzpenjati v strmo planino. Izredne napore in težave na tem pohodu je popisal Jože Štok-Korotan takole: »Pri Sv. Primožu smo se ustavili. Izmučeni in premraženi so se borci razveselili, ko so so zatekli v topel hlev. Toda tamkaj sta ostala le prvi bataljon in štab cone, naš bataljon pa je moral kreniti dalje; zdaj se je šele začel pravi pohod. Začeli smo se boriti s strmino, s snegom in burjo.

Fantje so zavidali udobje tretjemu bataljonu, ki je ostal na Praprotnem, kakor tudi prvemu pri Sv. Primožu. Oni so že sladko počivali, pred nami pa je bila še naporna rajža na Malo planino.

Sneg, čedalje večji, pobočje vedno bolj strmo. Uboga predhodnica. Sneg je morala gaziti v celo, zato je največ trpela. Morali smo kobacati po vseh štirih, drug drugega smo se držali, padali, drseli...

Nekako ob osmi uri 27. decembra smo s hudo muko vendarle prilezli na sedlo med Malo in Veliko planino, pomrzneni in ivnati kot snežni možje. Tam pa nas je začela obirati tako

ostra in zavratna burja, da si se moral trdno držati in hudo paziti, ker bi sicer zdrsel v prepad ...

Burja je divje žvižgala, pobirala sneg in ga nosila v kotanje. Predhodnica je delala gaz, kar pa nam je pomagalo toliko kot nič, ker jo je burja sproti zametla. Bili smo do kraja izmučeni in smo morali večkrat počivati. Hu, kako nas je pestil mraz. Prstov na nogah in rokah nismo več čutili! Kljub temu so nekateri kar stoje dremali. Ušesa smo stiskali v ovratnike plaščev, kdor ga je seveda imel in tiho preklinjali mrzlo zimo.

Kam sedaj? Da, kam?

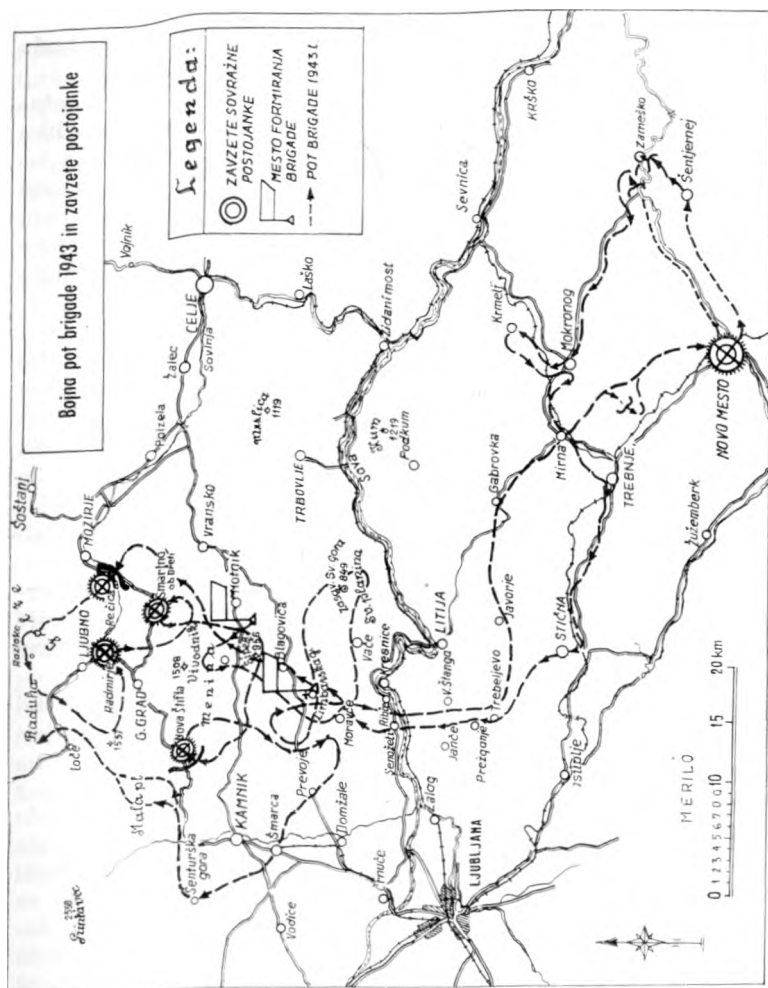
Toda ni nam preostajalo drugega kakor: naprej v borbo s snegom in burjo. Pa kolikor si stopil naprej, ti je že spodrsnilo nazaj; zdaj si omahnil v levo, klecnil v desno ... Predhodnica je zašla v tako globok zamet, da smo jo komaj rešili.

Naposled smo na bližnjem pobočju zagledali pastirsko stajo.« V njej so predanili in se vsaj za silo pogreli. Kotel s koruznim močnikom je burja prevrnila, in tako so borci ostali ves dan brez hrane.

Dne 27. decembra so borci bataljona odšli proti Štajerskemu Raku. Med potjo so se na nekem prelazu sestali vsi trije bataljoni in skupaj nadaljevali pohod proti Podvolovljeku. Zjutraj so prispeli v vas Sv. Anton.¹¹

Brigadni štab je takoj poskrbel za zavarovanje in poslal v okolico vasi patrolje. Komaj so kuharji začeli pripravljati zajtrk, že se je zaslišalo streljanje. Patrolja I. bataljona je na poti proti Lučam naletela na orožniško patroljo, okrepljeno z vermani, ki je štela 21 mož. Po kratkem boju je borcev uspelo pognati patroljo v paničen beg. En orožnik in en verman sta bila ranjena, enega vermana pa so borci ujeli in mu zaplenili orožje. Ujetnik je na zaslišanju povedal, da Nemci vedo za smeri umika brigade in imajo zato postojanke v Savinjski dolini nalogo, da s patroljiranjem odkrivajo položaje brigade in o tem poročajo nadrejenim poveljstvom. To je pričalo, da se Nemci pripravljajo na maščevanje za popoln neuspeh v veliki hajki proti brigadi.¹²

V takšnem položaju se je bilo treba odločiti za nadaljnje premike. Dne 30. decembra se je brigada nastanila na obronkih Veže, kjer jo je zapustil štab IV. operativne cone in se vrnil proti Moravški dolini. Komandant Franc Poglajen-Kranjc je dal štabu brigade nalogo, da organizira pohod te enote proti

Koroški. Zadnji dan leta 1943 je nato brigada med Solčavo in Lučami ponoči prekoračila cesto in Savinjo ter se napotila proti Raduhi. Na Konjskem vrhu nad Lučami so se borci ustavili. Od tu so odšli v bližnjo vas, kjer so utrujeni takoj legli k počitku. 2e po polurnem počitku so morali odriniti naprej v bližnje zaselke. Domačini so jih sprejeli s strahom pred nemškim

maščevanjem. Tarnali so, da jih bodo Nemci izselili, domačije pa požgali, ker so dali zavetje borcem. Ti so jih končno pomirili in vaščani so jim ponudili jedi. Kljub utrujenosti so borci počakali polnoči in začetek novega leta 1944, v katerem so si najbolj goreče želeli zmago nad sovražnikom in mir.

Prvi januarski dan so bile vojaške in politične ure. Zaradi hudega mraza pa so borci le s težavo sledili predavanjem. Zvečer je II. bataljon organiziral miting, po njem pa so odšli iz zaselka na bližnji prelaz, kjer so se spet sešli vsi trije bataljoni in skupaj odšli proti Travniku. Na poti so se utaborili v nekem bližnjem zaselku in vsa brigada se je razmestila po hišah. Tudi tu so ljudje prvič videli brigado in spet iz strahu pred nemškim nasiljem niso bili naklonjeni, da bi tudi čez dan ostali v vasi. Toda kljub temu je štab brigade odločil, da bodo bataljoni ostali tu dva dni. Spet je bila na dnevnem redu politična in vojaška vzgoja. Dne 4. januarja pa se je odločil za premik proti Bistri. Čim bolj se je brigada pomikala na Korosko, večje težave je imela. Ze prvi dan so jo začeli zalezovati gestapovci in sovražnikove patrulje. Poznalo se je tudi, da so se na teh območjih zelo redko zadrževale partizanske enote in da organizacije OF še niso utrjene. Posamezni zagrizeni sovražniki OF so o premikih brigade poročali bližnji orožniški postaji. Hitlerjeva demagogija je zapustila tu ponekod še globoke sledove.

Ze naslednji dan, 5. januarja, pa se je brigada začela vračati z območja Smrekovca v smeri proti Mačkinemu kotu. O tem, kako težavni so bili ti premiki v hudi zimi, lahko spregovori le tisti, ki je te bridkosti okusil. Zato prepustimo spet besedo Jožetu Štoku-Korotanu, ki popisuje pohod v Mačkin kot takole: »Vsepovsod globok sneg. Raztrgana kolona lačnih in izmučenih borcev Slandrove brigade se je počasi oddaljevala od Smrekovca ter si v borbi z ledenim snegom in vsiljivim mrazom utirala pot čez razorana pleča Mozirskih planin ...

Prsa so nam drgetala od mraza, kosti so ledenele. Slabo oblečeni, nekateri malone bosi, nismo mogli kljubovati zimi. Toda v skrajni utrujenosti nismo počivali; naš prvi cilj je bil, najti si zavetišče.

Po celonočnem napornem pohodu, ki je šibkejši izmučil skoraj do onemoglosti, smo v jutranjem svitu naposled le prispeli v Mačkin kot, kjer nam je štab brigade določil mesto za taborjenje. I. bataljon je odrinil k Ramšaku, III. h Kogovniku,

naš bataljon pa je krenil na samotno domačijo h Rigelniku. Čete so se stisnile v hlev in na skedenj. lijeva četa je poskrbela za zavarovanje taborišča.

V globokem snu smo si nabirali novih moči do opoldne, ko nas je bataljonski dežurni zbudil in poklical h kosilu. Kuhar je vsakemu postregel s skromno fižolovo juho in enim samim krompirjem. Ker smo vedeli, da brigadni intendanci trda prede, smo bili zadovoljni, čeprav bi sleherni borec s slastjo pojedel pet ali šest ali še več takih obrokov.«¹³

Prehrana je postala zelo hud problem za brigado. Visoko v hribih hrane ni bilo. Ponjo je bilo treba v dolino, tudi za ceno človeških življenj. Dne 9. januarja zvečer sta odšli na prehranjevalno akcijo dve četi: ena iz prvega in ena iz drugega bataljona. Sestali sta se ob potoku Krumpahu in skupaj odšli proti Sv. Miklavžu. Za vodiča sta imeli dobrega poznavalca območja Mozirskih planin Smolnikarja, ki je že med potjo iskal informacije o položaju v bližini Ljubnega. V vasici Sv. Miklavž je dobil pri vaškem zaupniku nove podatke o sovražniku, in tu so se dokončno odločili, da bodo šli čez Tir proti Okonini, kjer bodo v vaški trgovini izvedli rekvizicijo. Od Sv. Miklavža je kolona nadaljevala pot po kolovozu, s katerega so nameravali po dveh kilometrih zaviti na levo proti Tirskim pečem. Bila je mesečna noč, in kot nalašč primerna za sovražne zasede. Čim bolj se je kolona približevala Ljubnemu, tembolj so bili borci vznemirjeni, kajti tamkajšnja posadka je stalno pošiljala v okolico svoje patrulje in zasede. Hoja po soteski Ljubnice ni bila prijetna, kajti ob napadu bi bile z umikom velike težave. Tega se je zavedal tudi komandir 2. čete II. bataljona, ki je bil na čelu kolone, in je zato poslal v predhodnico tri borce, poskrbel je za zaščito, borcem pa ukazal, naj hodijo na razmaku 15 metrov. Pri Volovljevkovi domačiji je nameravala kolona zapustiti kolovoz in oditi na levo proti Tiru. Prav tu pri Rastokah pa je čakala nemška zaseda in pustila mimo predhodnico, po glavnini pa je udarila. Borci so takoj zavzeli položaje in odgovorili na ogenj. Na umik ni bilo misliti, ker bi bilo žrtev preveč. Sovražnik je bil razvrščen v obliki podkve in zavzemal je nove položaje, da bi stisnil obroč. Borci so se začeli umikati proti Ljubnici. Med umikom je padel vodnik Ivan Požaršek-Urban, mitraljezca Maksa so Nemci ujeli, dva borca pa sta bila hudo ranjena. Predhodnica se je šele po velikem ovinku uspela spet priključiti koloni. Oba

komandirja čet sta se odločila, da se borci vrnejo v taborišče. Pot v dolino je bila zaprta, nadaljnji boj pa je bil zaradi pomanjkanja streliva obsojen na neuspeh. Obema ranjencema pa je bilo treba tudi čim prej dati zdravniško pomoč. Da se ne bi vrnila povsem praznih rok, so borci izvedli nabiralno akcijo v Kumerško in pri Sv. Miklavžu. Potrti zaradi žrtev in neuspele akcije, sestradani in izmučeni so se proti jutru vrnili v taborišče.

Nemško poročilo o tem spopadu govori, da je zasedo postavil oddelek gozdne zaščite, ki v boju ni imel izgub, ustrelil pa je tri bandite in jim zaplenil eno lahko strojnico. Iz poročila se tudi vidi, da je oddelku gozdne zaščite primanjkovalo streliva in ne bi mogel zasledovati borcev.¹⁴

Dne 10. januarja okrog poldne se je četa vermanov nena doma pojavila v bližini taborišča I. bataljona pri Ramšaku. Taborišče je bilo dobro zavarovano. Zaseda je sovražnika poglala v beg proti Ljubnemu in je imel tudi nekaj žrtev. Tega dne je prišel v brigadni štab politični komisar Koroškega bataljona Lado Grat-Kijev, s katerim se je namestnik komandanta brigade Tomaž Novak-Srečo pogovarjal o napadu na postojanke v Crni. Dogovorila sta se, da bodo funkcionarji Koroškega bataljona priskrbeli podatke, ki so potrebni za uspešen napad.

Po teh dveh spopadih se je brigada premaknila proti Belim vodam in Šmihelu, kjer so se borci spet enkrat najedli in se odpočili na toplem. Vaščanom so se oddolžili z mitingom. Sredi januarja se je brigada zadrževala na območju Radegunde, Smrekovca in Kramariče.

Na tem območju so bila v štabu brigade posvetovanja o nadaljnji dejavnosti brigade. Brigadni funkcionarji so se dobro zavedali usodnih posledic nenehnih premikov v visokem snegu in mrazu, po planinskem terenu ter stalne defenzive za udarnost brigade. V odročnih predelih so bile tudi velike težave s hrano in s prenočišči. Sovražnik je dobro vedel, da je brigada na območju Mozirskih planin. Toda ni tvegala napada nanjo v hudih zimskih razmerah. Raje se je odločil za taktiko zased in patroljiranj ob robu Mozirskih planin. S tem je odrezal brigado od prehranjevalne baze v Zgornji Savinjski dolini in od zaupnikov ter tudi od štaba IV. operativne cone. Vsak premik brigade proti Koroški je bil tvegan, ker je bil tamkajšnji teren še slabo organiziran, nemških vohunov, ki so poročali o pre-

mikih brigade, pa veliko. Nemci so se torej odločili za taktiko čakanja, s katero so hoteli brigado čimbolj onespособiti za odločilen spopad, ki bi ga izvedli v ugodnem trenutku. Brigadni štab je po analizi položaja sklenil, da brigada spet začne z ofenzivnimi akcijami. Najprej je izdelal načrt za napad na sovražnikovo postojanko v Mozirju, kjer bi borci lahko tudi dobili prepotrebno obutev in obleko. Napad pa je moral odložiti, ker so obveščevalci poročali o veliki okrepitvi posadke v Mozirju. Zato se je štab brigade odločil za ofenzivne akcije v smeri proti Šaleški dolini in Crni, kjer so bile manj tvegane kot v Zgornji Savinjski dolini.¹⁵

Glede na pohod XIV. divizije na Štajersko je glavni štab NOV in PO Slovenije posvečal analizi razmer na območju IV. operativne cone veliko pozornost. Se posebej pa se je natančno ukvarjal z oceno aktivnosti in prihodnjimi nalogami Šlandrove brigade, za katero je v svojih pisnih štabu IV. operativne cone poudaril, da je in da mora ostati poglavitna udarna sila na Štajerskem. Pripomniti pa še moramo, da je bil štab brigade zaradi slabih zvez s štabom IV. operativne cone po nemški ofenzivi z veliko zamudo in pomanjkljivo seznanjen z mnenji glavnega štaba NOV in PO Slovenije in je bila dejavnost brigade prepuščena konec decembra in januarja predvsem lastnim pobudam.

V navodilih 2. januarja 1944 je glavni štab NOV in PO Slovenije kritiziral umik brigade proti Koroški kot nepotreben in škodljiv za njen razvoj. Pripomnil je, da so v decembru Nemci izvajali ofenzivne akcije proti partizanskim enotam povsod po Jugoslaviji. Toda te akcije so imele v primerjavi s prejšnjimi ofenzivami bolj značaj krajevnih hajk. Nemški okupator nima toliko sil, da bi lahko dalj časa in resno zasledoval kakšno partizansko enoto, če zna ta dobro manevrirati. Za akcije morajo Nemci pošiljati svoje enote iz ene pokrajine v drugo. Zaradi tega pa ne smejo podcenjevati nemške moči.

V takšnih razmerah je treba biti oprezen, brigada pa se mora učiti manevriranja in hitrega menjavanja položajev. Nato je glavni štab NOV in PO Slovenije poudaril: »Ni je pa situacije, iz katere se brigada ne bi mogla prebiti na nove položaje. Celo z velikimi množinami tankov, s katerimi so nastopali v zadnji ofenzivi na Notranjskem, niso mogli tako hitro blokirati naših edinic, da bi se te ne mogle prebijati. Zato poudarjamo, da v bodoče trezneje prekontrolirate vesti o pripravljajoči se

ofenzivi in podvzamete proti njej treznejše ukrepe. Če so potrebni večji premiki, jih izvajajte po vaseh na štajerskem teritoriju, ki je vsekakor dovolj širok za manevriranje. Nikakor pa nima smisla umikati se visoko v planine in utrujati vojske v snegu in mrazu visoko v gorah. S tem se vojska tudi moralno ubija, ker je v teh gorah navezana samo na konspiracijo. Samo visoke gore, neobljudeni kraji so v današnji fazi nevarni partizanskim edinicam. Edinice tam izgubljajo udarnost. Izkušnja pri nam je pokazala, da so ravno one edinice, ki so se umaknile v take neobljudene predele, pretrpele najtežje izgube v zadnji ofenzivi. Končno je to škodljivo zaradi političnega dela na terenu med civilnim prebivalstvom, ki ga taki umiki ravno tako demoralizirajo. Mobilizacija je pod takšnimi pogoji skoraj nemogoča, ker se vojni obvezniki boje naporov partizanstva v visokih gorah.«

Glavni štab NOV in PO Slovenije je opozoril štab IV. operativne cone, da je že ob odhodu Šlandrove brigade na Štajersko septembra 1943 določil smer njenega umika ob večjih nemških koncentracijah. Brigada naj bi se premaknila preko lahko prehodnega terena proti vzhodu, kjer bi lahko imela zaledje v partizanskih enotah v Hrvaškem Zagorju, hkrati pa bi imela njena dejavnost na tem območju tudi velik politični pomen.

V navodilih o taktiki Šlandrove brigade v prihodnje je glavni štab NOV in PO Slovenije poudaril: »Treba je v najhitrejšem tempu preiti k formiranju resnične brigade in k izvajanju resničnih akcij brigadnega stila. Po vseh poročilih naših opazovalcev in kurirjev in po poročilih vašega štaba o operacijah, ki ste jih izvajali, je jasno, da je to že danes mogoče in za nadaljnji razvoj vojske na Štajerskem že tudi nujno. Ne mislimo s tem, da mora brigada izvrševati svoje premike in akcije v koloni po eden, vsi bataljoni drug za drugim. Stab brigade mora izvajati načrtne akcije z vsemi svojimi bataljoni in načrtne premike tako, da se vsak bataljon, po potrebi pa tudi čete, premikajo samostojno po svojih poteh. Vendar mora imeti vsak od štaba točno odrejeno pot in čas, ko mora priti na določeno mesto, da predstavlja celoten premik enotno akcijo celotne brigade za operacijo po enotnem načrtu.«

Glede na razmere je menil, da je bila ustanovitev brigade na Pohorju preuranjena. Stab IV. operativne cone naj posveti posebno pozornost ustanavljanju odredov, ki naj imajo po

200 mož, vse druge borce pa naj pošlje v Slandrovo brigado, ki naj se okrepi na 1000 mož. Stab IV. operativne cone je opozoril, naj ne slabi Slandrove brigade z odvzemanjem kadrov za odrede in poudaril: »Brigada je vaša osnovna sila, ki jo je treba predvsem graditi in ki mora predstavljati osnovno udarno silo vaše zone. Pri tem je razumljivo, da se bodo ravno v brigadi kovali najboljši kadri. Ne sme pa odvzemanje teh kadrov za odrede zavzeti tak obseg, da bi to škodilo brigadi.«¹⁶

Stab IV. operativne cone je nato 6., 7. in 13. januarja obvestil glavni štab NOV in PO Slovenije o poteku nemške ofenzive na kamniško-savinjskem območju in utemeljil svojo odločitev za smer manevra Slandrove brigade. Moč sovražnikovih enot je previsoko ocenil na 7000 do 8000 mož, kar je približno še enkrat več, kot kažejo nemški viri. Brigada je dobila nalogo, da si po premiku ustvari bazo za operacijo v Zgornji in Spodnji Savinjski dolini in v revirjih. »Brigada je postavljena pred probleme in naloge, katere so značilne za štajerske razmere. Stalni in večji premiki, ki so poudarjeni tudi od vas, so sedaj postali nujni, posebno pa še zaradi močne koncentracije nemških sil v Savinjski dolini. Brigada se je z manevrskim premikom v smeri Kamnik—Kamniške planine planine—Luče izognila boju z daleč nadmočnim sovražnikom, na novem območju pa naj bi takoj prešla v ofenzivne akcije.« Stab IV. operativne cone je tudi poudaril, da se brigada ni premikala zunaj svojega operacijskega območja in tudi ne po visokoplaninskih grebenih, ki so bili tedaj zaradi visokega snega skoraj neprehodni in enotam nevarni. Izbrali so najkrajšo in najboljšo pot za preboj iz sovražnikove blokade. Poudaril je še, da brigada operira v Savinjski dolini.¹⁷

Ta poročila štaba IV. operativne cone kažejo, da po njegovem odhodu na Moravško ni imel nadrobnejših poročil o premikih brigade po Mozirskih planinah in tudi ne o njeničasni neaktivnosti. Glavni štab NOV in PO Slovenije je po dodatnih informacijah 20. januarja odgovoril, da sta bila smer umika in načrt štaba IV. operativne cone za nadaljnjo dejavnost brigade verjetno pravilna, pripomnil pa je, da še ni dobil nobenih poročil o kakršnikoli ofenzivni akciji na novem območju.¹⁸

Pokrajinski komite KPS za Štajersko se je strinjal z mnenjem in ugotovitvami glavnega štaba NOV in PO Slovenije. Sekretar Peter Stante-Skala je v svojem poročilu 8. ja-

nuarja 1944 poudaril, da so bile brigadne akcije dobre, »vendar pa niso znali teh akcij uporabiti za dvig morale v sami vojski in se niso edinice usposabljele za vršenje akcij tudi v težjih pogojih, to je takrat, ko bodo imele na svojem sektorju večje sovražne sile«. Kritiziral je umik brigade na Koroško, kljub ukazu, naj operira v Savinjski dolini in v revirjih. Ob tem je še dodal: »Strah pred Štajersko je še vedno velik v naših edinicah in so prepričani, da se mora na Štajerskem nujno razbiti vsaka naša edinica. Nasprotno so pa pogoji dani, da si danes s pomočjo političnih delavcev ustvari vsaka edinica trdno bazo na Štajerskem.« Na sestankih pokrajinskega komiteja KPS in štaba IV. operativne cone so razpravljali tudi o nekaterih drugih problemih, ki so nastali na Štajerskem po prihodu večjih nemških enot. V takem položaju je postal zaskrbljujoč oportunistem nekaterih vojaških funkcionarjev, ki menijo, da zaradi velikih nemških sil ni mogoče izvajati vojaških akcij in da se je treba z manevri izogibati stikov s sovražnikom. Kot primer so navedli prav Šlandrovo brigado, ki je bila že štirinajst dni na pohodu in ni izvedla nobenega napada na sovražnika, vsak premik nemških sil pa je imela kot pripravo za hajko. Pokrajinski komitej KPS je zato zahteval, da tudi v takšnih razmerah vztrajajo partizanske enote na Štajerskem v ofenzivi, pri čemer naj izbirajo šibke točke sovražnika in rušijo komunikacije. Peter Stante-Skala je svoje poročilo sklenil z vtisom, »da se vsi bojijo težkega položaja, to je, ne občutijo se samostojne in se boje vsake odgovornosti v slučaju neuspeha edinice.«¹⁹

O razmerah v enotah IV. operativne cone je v začetku 1944 večkrat poročal tudi inštruktor centralnega komiteja KPS Viktor Stopar. Ugotovil je, da je »lokalpatriotizem« vojaškega in političnega kadra že premagan in zaradi tega ni večjih problemov. Brigada je imela napako, da se ni mogla »odtrgati« od kamniškega in litijskega okrožja. Uspeh njenega manevra iz obročja je predvsem v tem, da so prvič izvedli tako dolg pohod vsi trije bataljoni skupno. Toda po njenem premiku na novo operativno območje je nastal z njo »križ«, ker je po odličnih akcijah jeseni prišlo v njeni dejavnosti do mrtvila. V štabu brigade je prevladalo mnenje, »da je brigada izpostavljena razbitju na Štajerskem.«²⁰

Na skupnem sestanku štaba IV. operativne cone in pokrajinskega komiteja KPS so končno sklenili, da morajo vse enote

takoj začeti z ofenzivnimi akcijami proti okupatorju in plavi gardi. Na svojih pohodih morajo prirejati mitinge in mobilizirati ter razkrinkavati piavo gardo. Svojo ofenzivnost morajo nenehno stopnjevati in brez dovoljenja štaba IV. operativne cone ne smejo preiti v začasno defenzivo. Sklenili so tudi ugotoviti krivdo štaba Slandrove brigade za defenzivnost in krivce tudi kaznovati z degradiranjem.²¹

Glede Slandrove brigade so bili vsi forumi enotnega mnenja, da mora takoj preiti v ofenzivo, da se ne bi v njej kot tudi na njenem operativnem območju, pokazale škodljive posledice pasivnosti. Poudariti pa moramo, da je štab brigade še pred prejemom omenjenih navodil za okrepitev dejavnosti v prihodnje, zlasti pa po analizi notranjih razmer, sklenil začeti z ofenzivnimi akcijami na območjih, kjer bi bile glede na trenutno zmogljivost borcev in stanje nemških oboroženih sil lahko najuspešnejše. Oba foruma sta tudi menila, da ne smeta več slabiti Slandrove brigade z odvzemanjem kadrov, ker v nasprotnem primeru ne bi mogla uspešno izpolnjevati svojih nalog.^{21a}

OŽIVITEV DEJAVNOSTI BRIGADE IN NAPAD NA CRNO

Z Mozirskih planin so odhajale enote brigade na sabotažne in prehranjevalne akcije v Savinjsko in v Šaleško dolino. Tako je ena četa II. bataljona izvedla 12. januarja večjo sabotažno akcijo na cesti Mozirje—Celje. Pri Ljubiji je uničila telefonsko in telegrafsko napeljavo v dolžini dveh kilometrov. Med akcijo so se pripeljali iz Celja štirje policijski kamioni, ki so jih borci napadli. Po partizanskih virih je padlo osem policistov. Prav tako je bila uspešna patrolja šlandrovcev naslednji dan, ko se je spopadla z močno nemško patroljo. Ubit je bil en orožnik.²² Se podnevi 15. januarja pa sta odšla s položajev okrog Belih vod na akcijo proti Šoštanju II. in III. bataljon. Njuna štaba sta se odločila za akcijo v Gorenju, ker je bila v Šoštanju premočna posadka. Za zavarovanje akcije je bila določena 2. četa II. bataljona, ki je postavila zasedo na hribu nad cesto in železnico en kilometer pred Šoštanjem. V Florjanu je izvedela, da je odšla nemška policijska patrolja iz Šoštanja proti Lepi njivi. Glede na to je grozila

nevarnost, da bi Nemci zasedo pri Šoštanju napadli v hrbet in komandir je poskrbel tudi za zavarovanje pred to patruljo.

Medtem so se borci III. bataljona ustavili malo pred Gorenjem in se lotili železniške proge in telefonske napeljave. II. bataljon je nato odšel na rekvizicijo v Gorenje. Izpraznil je bogato založeno Brinovškovo trgovino in Plečnikovo trafiko. Živila pa so dobili tudi po drugih hišah, nekemu nemčurju pa so odvzeli tudi govedo. Po sabotažni akciji na železnici se jim je pridružil še III. bataljon in skupno so uničili zgradbo, v katero so se nameravali vseliti vermani. Vsi borci so si dobro napolnili nahrbtnike in po akciji sta se oba bataljona napotila na Radegundo.

Iz poročila vodje 66. Šturma vermanšaft-standardte Celje-zahod vidimo, da so imeli šlandrovci v tej akciji tudi nekaj sreče. Prav 15. januarja popoldne je odšla iz Gorenja posadka 25 policistov, ki bi potek akcije lahko bistveno spremenila. Vodja Šturma je še poročal, da so partizani uničili telefonsko napeljavo in prežagali drogeve v dolžini 300 metrov, razstrelili pa okrog 50 metrov železniške proge in jo skupaj s pragovi vrgli v jarek. Njihovo moč pa je ocenil na 400 do 500 mož.²³

Ta akcija je na razpoloženje borcev zelo ugodno vplivala. Borci so se razveselili, ko so po dolgem času spet jedli za-beljeno, bel kruh in sladko kavo, nekateri pa so dobili tudi nekaj obutve in obleke. Štab brigade pa je medtem že raz-pravljaj o načrtih za nadaljnje akcije. Ugotovil je, da je za večji napad primerna postojanka v Črni. Zato je takoj po vrnitvi obeh bataljonov iz šoštanjskega območja izdal povelje za premik brigade z jugovzhodne strani Mozirskih planin proti tej postojanki.

Pohod na nove položaje je bil spet hudo težaven. Mimo enega metra visokega snega, ga je otežil še hud mraz. Živo srebro se je spustilo na minus 28° Celzija. Kljub temu pa so vsi trije bataljoni prišli na predvidene položaje: I. in III. bataljon sta se utaborila na območju Ludranskega vrha, II. bataljon pa na obronkih Spodnjega Javorja. Borci so bili po-trební počitka, da bi lahko izvedli predvideni napad. Medtem so šli v akcijo obveščevalci, ki so ugotovili, da je v Črni orož-niška postojanka s 15 možmi, v šoli pa je nastanjenih okrog 60 vojakov in vermanov.²⁴ Kljub temu, da so bili podatki po-manjkljivi, se je štab odločil za napad, ker je z njim želel dvigniti bojno moralo borcev in izprazniti dobro založene trgo-

vine v Orni. Za napad na orožniško postojanko je določil I. bataljon, za uničenje močne postojanke v šoli II. bataljon, III. bataljon pa je dobil nalogo, da pri Mošeniku postavi zasedo, onemogoči prodor iz Mežice in uniči telefonsko napeljavo.

Toda ko so se 20. januarja skupine bombašev že premaknile proti Crni, je štab napad ustavil, češ da so v Crno prišle nove enote. Naslednji dan v mraku so vsi trije bataljoni spet odšli na akcijo. Zaradi hudega mraza je sneg škripal pod nogami in vsako opozarjanje na tišino pri premiku je bilo zaman. Na poti proti Crni so borci dvakrat zašli, čeprav so imeli vodiča. Tako so šele nekaj pred drugo uro po polnoči prišli do prvih hiš v Crni. Tedaj je vršilec dolžnosti namestnika političnega komisarja Tone Grošelj-Jesen ukazal, naj se brigada ustavi. Na razgovor je poklical še druga dva člana brigadnega štaba, namestnika komandanta Tomaža Novaka-Sreča in načelnika štaba Tomaža Slaparja a-Tuga, in jima predlagal, da akcije ne izvedejo. To je utemeljeval s šibkostjo brigade, njeno oborožitvijo le z lahkim orožjem in bojaznijo pred velikimi izgubami. Umik iz Crne bi bil v takšnem položaju hud udarec bojni morali borcev, zato sta Novak in Slapar predlog odločno odklonila. Namestnik komandanta je dal povelje, naj se I. in II. bataljon v skupinah počasi in previdno približata obe postojankama, medtem ko je III. bataljon že prej odšel na položaje pri Mošeniku. Pri zavarovanju je z njim sodelovala tudi manjša skupina borcev Koroškega bataljona.

Napad je začela bombaška skupina II. bataljona, ki se je priplazila do bunkerjev pod postojanko v šoli. Najprej je obračunala s stražarji, nato pa je z ofenzivnimi bombami uspela streti nemški odpor v dveh bunkerjih. Medtem sta postojanko obkolili dve četi s treh strani in jo začeli napadati z mitraljezi in minometi. Bombaši so iz zavzetih bunkerjev še naprej napadali in postopoma uspeli, da so se morali policisti umakniti še iz drugih štirih bunkerjev. Partizanski obroč se je nato lahko bolj strnil, toda nemški srditi odpor ni popustil. Medtem se je pripravila za akcijo bombaška skupina pod vodstvom Jožeta Štoka-Korotana. Za vdor v samo postojanko ji je komandant Jerman poslal okrepitev. Bombaši so prinesli k postojanki dolgo desko in jo prislonili k steni do okna v prvem nadstropju. Z bombami so razbili okno in pot v notranjost šole je bila odprta. Štirje bombaši so nato vdrli v prvo nadstropje. Tu se je v veliki učilnici vnel spopad s streljanjem in bombami.

Žrtve so bile na eni in drugi strani. Dva bombaša sta bila huje ranjena, eden pa lažje. Nemška številčna premoč je bila prevelika, da bi bombaši lahko uspešno izvedli svojo nalogo. S težavo so ranjence spravili na varno. Tudi ponovni juriš bombašev v postojanko ni uspel. Med borci pa sta bila spet dva ranjena. Ker Nemcev na ta način ni bilo mogoče prisiliti na vdajo, so zažgali drvarnico in ogenj je zajel tudi šolsko stavbo. Nemci so poskušali priti na podstrešje in ogenj pogasiti. Mitraljezci pa so jih prisilili, da so se umaknili. Ker tudi s požigom ni bilo večjega uspeha, je komandant Jerman ukazal, naj vržejo na stavbo nekaj plastičnih kep razstreliva 808, ki je zelo dobro gorel. Del stene se je porušil in borci so spet lahko vdrli v postojanko. 2e so bili blizu pred končnim uspehom, ko se je začelo daniti. Iz Mežice pa je takrat že prihajala Nemcem pomoč s tanki in bataljonu ni preostalo drugega, kot da se je umaknil.

I. bataljon je imel večje upanje na uspeh, ker je bila orožniška posadka šibkejša. Toda ko se je začel napad na obe postojanki, so stopili v akcijo tudi gestapovci, vermani in pripadniki deželne straže, ki so stanovali po hišah v Crni. Začeli so obstreljevati borce, ki se nikjer niso počutili varne. Zato je moral štab I. bataljona odločiti veliko skupino borcev za obračun z gestapovci in domačimi izdajalci. V Orni je prišlo do pravih pouličnih bojev. Le z veliko težavo so borci uspeli streti odpor posameznikov. Gestapovcem je uspelo pobegniti v orožniško postojanko, nekaj pripadnikov deželne straže pa so borci uspeli razorožiti. Skupaj so zaplenili sedem ali osem pušk. Tri izdajalce so tudi likvidirali. Medtem je druga skupina borcev I. bataljona pod vodstvom komandanta Mirka Crnigoja-Grče in komisarja Štefana Gaberška-Petra napadla orožniško postojanko. Borcem se je posrečilo vdreti vanjo, toda pred končnim uspehom so se morali tudi oni zaradi ranih jutranjih ur in prihoda nemške pomoči umakniti.

Medtem so borci III. bataljona požagali 20 telefonskih drogov, nato pa so do petih zjutraj uspešno zadrževali sovražnikovo kolono iz Mežice, okrepljeno s tanki. Na pomoč je hitela 1. četa 922. bataljona deželnih strelcev. Med bojem je začel z akcijo tudi brigadni intendant s skupino borcev, ki so izpraznili trgovino z živili, prodajalno čevljev in trafiko.

Pri hišah na vzhodni strani Crne je bil zbor I. in II. bataljona. Tu so borcem razdelili zaplenjeni material, ki ga je bilo

toliko, da ga ni bilo treba nositi samo puškomitraljezcem in njihovim pomočnikom. Zatem so se začeli vzpenjati na Mozirske planine.

Akcija je terjala precejšnje žrtve, o katerih se poročila ne ujemajo. Po enih so padli trije borci, osem pa je bilo hudo ranjenih, po drugi pa naj bi padli štirje borci. Zaradi nagle nemške akcije po umiku brigade iz Črne pa je bilo žrtev še več.

Med bojem je bilo obvezovališče za ranjence v Crni, od tu pa so jih nato nosili proti Ludranskemu vrhu na kmetijo »Pri ubogi revi«, kot so po partizansko imenovali njenega gospodarja Jožeta Gutovnika. Takoj po končani akciji so dva težja ranjenca odpeljali borci Koroškega bataljona v partizansko bolnišnico v bližini Sv. Jakoba. Prav tako je neki partizan odpeljal na zdravljenje dva lažje ranjena šlandrovca. Tudi druge, ki so jih prinesli na javko »Pri ubogi revi«, so nameravali zvečer spraviti v bolnišnico. Zaradi snega ni bilo mogoče, da bi jih borci nosili s seboj na Mozirske planine. Zato je štab brigade odločil eno četo III. bataljona pod poveljstvom namestnika komandanta Rudija Karata-Džeka, da skupaj s sanitetnim referentom Borisom Lenčkom-Igorjem poskrbita za ranjence. Sanitetni referent Lenček je menil, da bi bilo najbolje huje ranjene čez dan skriti v zasilne bunkerje v treh kmetijah. Najprej so »Pri ubogi revi« skrili dva hudo in enega lažje ranjenega, nato pa so borci odnesli štiri težje ranjence k drugima dvema kmetoma, oddaljenima okrog četrt ure od javke. Potem ko so vse ranjence spravili v zasilne bunkerje, je četa odšla za brigado.

Ceta deželnih strelcev iz Mežice pa je takoj po prihodu v Crno odhitela po sledovih brigade. Tako je prišla najprej do Gutovnikove kmetije »Pri ubogi revi«. Odkrila je oba hudo ranjena, lažje ranjenemu borcu pa je uspelo pobegniti. Nad družino in ranjencema so se strahovito maščevali. Oba so najprej mučili, nato pa so ju skupaj z gospodarjem in njegovo ženo vrgli v ogenj, sina pa odpeljali s seboj. Nato so odšli še do drugih dveh kmetij in tudi tu odkrili ranjence. Le dva ranjenca je uspel sanitetni referent Lenček še rešiti. Druga dva ranjenca pa so Nemci po hudem mučenju ubili, enega pa so odpeljali s seboj na kupoli tanka. Tudi ta je kasneje podlegel zverinskemu mučenju.²⁵

Delni uspeh pri napadu na obe postojanki v Črni, pri katerem so imeli prav gotovo nekaj ranjenih in mrtvih tudi

Nemci, je brigada plačala s hudimi žrtvami. Vzrokov za to, da akcija ni dala pričakovanega uspeha, je več. Zaradi nezanesljivega vodiča je brigada na poti do Crne izgubila precej časa, in tako ni mogla začeti napada pravočasno. Začetek akcije se je zavlekel tudi zaradi nesporazuma v štabu, ki mu tudi obveščevalci niso prinesli zanesljivih podatkov. V Crni je bilo precej več oboroženih mož, kot so poročali. Ves potek boja se je zaradi napada posameznih gestapovcev, vermanov in pripadnikov deželne straže iz mnogih hiš znatno spremenil in razmere so terjale, da so del borcev odločili za boj z njimi. Tako je moral štab brigade med bojem spremeniti razvrstitev svojih sil.

S tako močnim napadom tudi domačih izdajalcev so se šlandrovci srečali prvič. Na njihovem stalnem operativnem območju niso imeli težav z domačimi izdajalci, temveč jim je prebivalstvo pomagalo k uspehu. Na zavzetje obeh postojank je prav gotovo vplivalo tudi pomanjkanje razstreliva in težkega orožja. Nekajkrat pa orožje zaradi hudega mraza ni delovalo in so ga morali greti v kmečkih pečeh. Prav tako ob tem napadu niso uspeli s presenečenjem sovražnika, kar bi bilo vselej zelo pomembno, da bi akcija uspela. Kljub vsemu temu pa sta bila oba bataljona ob jutranjem svitu že blizu zmage, ki jo je preprečil prihod nemške pomoči.

Napad na Crno je služil štabu brigade za ocenitev bojne sposobnosti enot. Poudariti pa moramo, da je bila akcija v Crni prvi poskus, da bi zavzeli močno sovražnikovo postojanko v spremenjenih pogojih, in da je od zadnje akcije te vrste, v Novi Štifi, minilo že sedem tednov. Odločitev štaba brigade za veliko akcijo je bila nujna, prav pa bi bilo, da bi se še pred napadom na Crno tesneje povezal s Koroškim bataljonom, ki je razmere na tem območju bolje poznal. Možnosti za uspeh bi bile večje, če bi borci te enote sodelovali v napadu. Pripominimo naj še, da je Šlandrova brigada z napadom na Crno izvedla svojo edino veliko akcijo na Koroškem vse do zadnjih akcij ob osvoboditvi.

VRNITEV BRIGADE NA KAMNIŠKO OBMOČJE IN RAZKRITJE GESTAPOVSKE ZAROTE

Sredi januarja 1944 je štab IV. operativne cone dobil iz Slandrove brigade poročilo o hudih kadrovskih težavah. Kljub temu pa naj bi iz brigade odšlo v consko Varnostno obveščeval-

no službo (VOS) okrog 30 izkušenih borcev in nižjih funkcionarjev. Posebej zaskrbljujoče pa je bilo stanje partijske organizacije po odhodu namestnika političnega komisarja Jakoba Moleka-Mohorja na zdravljenje v bolnišnico na Rovah. Novi sekretar brigadnega biroja Anton Grošelj-Jesen je menil, da brigada ni sposobna za večje akcije, in je zato zaviral njen prehod v ofenzivo. Zaradi teh stališč je prišlo v štabu brigade ob napadu na Crno do hudih trenj. Brigadni biro KPS si ni dovolj prizadeval, da bi brigada usmerila svojo aktivnost v Savinjsko dolino ter na zasavsko in revirsko področje. Stab

IV. operativne cone ni želel, da bi v Slandrovi brigadi prišlo do podobnih pojavov, kot je v Zidanškovi, nevarno pa je bilo tudi, da bi poskušal sovražnik uporabiti njeno pasivnost za svojo propagando. Zato je sklenil poslati v štab brigade namestnika političnega komisarja cone Božidarja Gorjana-Boga z nalogo, da preosnuje partijsko organizacijo, uredi najbolj pereča kadrovska vprašanja in jo usmeri na njeno staro operacijsko območje, kjer naj bi prešla v ofenzivo. O razmerah v brigadi so obvestili tudi komandanta Janka Sekirnika-Simona, ki je bil na zdravljenju v bolnišnici.²⁴

Po akciji v Crni so morali borci na Mozirske planine gaziti sneg do pasu. Okrog poldneva so se ustavili. Natrgali so si smrekovih vej in pospali. Zbudilo jih je brnenje letal in odšli so proti Travniku. Tu se je štab brigade odločil, da se vsi trije bataljoni spet vrnejo na staro operativno območje. Na Mozirskih planinah niso bili več varni. Po napadu na Crno jih je zasledovala prva četa 922. bataljona deželnih strelcev.

Do mraka 22. januarja je prišla brigada na Konjski vrh. Po skromni večerji je nadaljevala pot proti Lučam in v njihovi bližini prekoračila cesto ter prešla Savinjo. Po 28-urnem pohodu se je ustavila in se utaborila na Citriji. Okoliš, po katerem se je premikala, so stalno nadzirale nemške posadke v Ljubnem, v Lučah in v Gornjem gradu.

Borci II. bataljona so se pripravljali na počitek pri zaselku Budna. Kuharji so se takoj lotili svojega posla in komaj so pristavili lonce, že je stražar s strelom opozoril na nevarnost. Taborišču se je približala močna vermanska enota iz Gornjega gradu in poskušala bataljon presenetiti. Po polurnem boju so borci, čeprav hudo utrjeni, z jurišem pregnali sovražnika v dolino. Po brigadnem poročilu so imeli vermani štiri mrtve in prav toliko ranjenih. Borci so zaplenili nekaj municije. Obve-

ščevalci so kmalu izvedeli, da je posredi izdajstvo. Nek vohun iz Sokota je opazil pohod brigade in o tem obvestil Nemce v Gornjem gradu. Ze zvečer se je brigada premaknila proti Šohotu nad Gornjim gradom, kjer je izvedla prehranjevalno akcijo, poiskala izdajalca, nato pa odšla na dvodnevni počitek v zaselke na obronku Lepenatke okrog Speha.

Tu so borci doživeli prijetno presenečenje. Po skoraj dvo-mesečni odsotnosti se je vrnil mednje komandant Janko Sekirnik-Simon, ki pa še ni povsem ozdravel in je imel pri hoji še vedno težave. V štab je prišel tudi Božidar Gorjan-Bogo. Dne 24. januarja je prišla v brigado nova številka glasila Naša pest, ki jo je uredil Stane Lenardič-Zan. Borci so dobili tudi nekaj radijskih poročil in so se tako po dolgem času seznanili s položajem na domačih in tujih bojiščih.²⁷

Vest, ki jo je prinesel brigadni obveščevalec Dušan Dovjak-Savo od zaupnikov, je povzročila med brigadnimi funkcionarji hudo zaskrbljenost. Zvedel je, da pripravljajo gestapovci zaroto proti brigadi. V brigadi je že izvežban gestapovski agent, ki ima razpredeno vohunsko mrežo tudi po bataljonih. Takoj so zaslišali nekaj osumljencev, agenta pa niso odkrili nobenega. Komandant Sekirnik je odločil, da bodo zadevo razčistili na Tomanovi planini. Dne 25. januarja zvečer je brigada odšla na pot. Mimogrede je izvedla prehranjevalno akcijo v trgovini v Novi Štifti, nato pa je odšla v vas Poljane na Tomanovi planini.

V taborišče je naslednji dan prišla skupina 15 novincev iz Kamnika. Med njimi je bil tudi Nemec, ki je ubil svojega komandirja in je prišel v partizane z mitraljezom. Namestnik komandanta brigade Tomaž Novak-Srečo pa je med novinci zagledal gestapovca, ki ga je leta 1941 mučil v kamniških zaporih. Sele po daljšem zaslišanju je priznal, da išče zvezo z organizatorjem gestapovske mreže v brigadi. Pokazal je tudi razpoznavni znak. Gestapovski agentje naj bi pobili vodilne funkcionarji ter omogočili policijskim enotam iz Celja in Kranja, da bi na moravškem območju uničili brigado. Gestapovec je povedal tudi to, da bodo Nemci napadli brigado na Tomanovi planini in jo prisilili na umik proti Moravški dolini. Ti podatki so zaskrbljenost v štabu še stopnjevali, saj je brigadi grozila velika nevarnost.

Štab brigade je zato posvetil zavarovanju taborišča še posebno pozornost. Podvojil je straže okrog njega in pošiljal v smeri večjih sovražnih postojank patrolje, da bi pravočasno

odkrile nevarnost. Dne 27. januarja je ena od patrulj odkrila, da prihajajo proti Tomanovi planini iz Nove Štifte nemške sile. S strelom je opozorila na nevarnost. Komandant Sekirnik takoj ukazal I. bataljonu, naj zasede dominantne točke na Tomanovi planini. Toda policisti so se ne glede na žrtve prebijali proti višinskim položajem. I. bataljon pritiska ni mogel vzdržati in se je umaknil. Ko je na desnem krilu stopil v akcijo še III. bataljon in ko je I. bataljon spet uredil svoje vrste, sta združena izvedla juriš, s katerim sta spet pregnala Nemce s pomembnih točk. Po kratkem predihu so si borci I. bataljona z novim jurišem prizadevali prisiliti policiste na nadaljnji umik. Toda Nemci so se skrili za nizke smreke in pričakali borce. Poskušali so jim iztrgati iz rok orožje. Posebno drzen je bil nemški poveljnik, ki je ubil mitraljezca in njegovega pomočnika ter usmeril mitraljez proti borcem. Namestniku komandirja Avgustu Šmejcu-Medvedu pa je uspelo, da je iztrgal mitraljez iz njegovih rok. Toda komaj si je priboril to dragoceno orožje, ga je že zadela sovražnikova krogla in mitraljez je spet menjal lastnika. Nato je hraber borec zalučal proti Nemcem, si so bili okrog mitraljeza, bombo in se ga z jurišem spet dokončno priboril. Boji so bili vedno bolj ostri, žrtev pa vedno več. Komandant Sekirnik je uvidel, da s frontalnim napadom ne bo mogoče uspeli. Zato je ukazal komandantu

II. bataljona Mirku Jermanu, naj se z dvema četama prebije čez cesto in nato udari od Plešivca Nemcem v hrbet. Drugo četo tega bataljona je z isto nalogo poslal na parabek na desnem boku sovražnika. Obkoljevalni manever je odlično uspel. Komandir druge čete je sestavil skupino bombašev, ki se je začela plaziti po visokem snegu in med smrečicami proti nemškemu položaju, da bi jih z nenadnim napadom zmedli. Ko je bila ta skupina oddaljena 15 metrov od nemških položajev, je komandant ukazal juriš. Nenadoma so se z vseh strani usuli proti nemškemu položaju borci, bombaši pa so uspešno opravili svojo nalogo iz neposredne bližini. Nemci so kmalu potem, ko se je število žrtev med njimi večalo, opustili misel na odpor in se spustili v paničen beg. Sprva so še poskušali reševati ranjence, s seboj so vlekli tudi mrtve, pobirali so orožje in strelivo, na koncu pa so si prizadevali le še to, da bi rešili sebe. Borci so jih zasledovali vse do Nove Štifte.

Pri zasledovanju je dosegla velik uspeh druga četa, ki je poskušala obkoliti in ujeti komandno skupino. Uspelo ji je

ujeti komandirja stotnika Mayerja in njegovega adjutanta in ju takoj začeli zasliševati. Adjutant je pojasnil, da je SS policijska enota prišla iz Celja z nalogo, da potisne brigado proti Moravški dolini, kjer bi jo skupaj z enotami iz Kranja nato obkolili. Komandir Mayer je na vsa vprašanja zakrknjeno odgovarjal, da bo bandite Hitlerjeva vojska kmalu uničila in da je njihova končna zmaga zagotovljena z novim tajnim orožjem. Sredi zasliševanja je nenadoma prodrla do čete skupina esesovcev, ki je poskušala rešiti svojega komandirja. Če bi drugi četi ne prišel na pomoč komandant II. bataljona z drugima dvema četama, bi le s težavo zadržala njihov srditi napad. Tako pa je bil tudi ta zadnji nemški poskus, da omilijo poraz z rešitvijo stotnika, neuspešen.

V tem spopadu je padlo šest borcev, dva pa sta bila lažje ranjena. Na nemški strani je bilo žrtev precej več. Po oceni štaba brigade naj bi padlo ali bilo ranjenih okrog 20 sovražnikov. Bogat je bil tudi plen: dve strojnici — zbrojevki, lahki minomet, zaboj min, tri puške in tri pištole, precej streliva in zlasti veliko vojaške opreme.

Iz poročila celjskega deželnega svetnika, ki ga je poslal nadrejenim še med bojem ob 16,30 zvečer, da je zasledovala brigado orožniška motorizirana kolona 120 mož, ki se ji je ob spopadu pridružila še policijska četa. Dobil je že tudi obvestilo o tem, da so imele njihove enote mrtve in ranjene. Zvečer je nameravala stopiti v boj še policijska četa z Vranskega.

Za štab so bili posebno dragoceni dokumenti, ki so jih zaplenili stotniku Mayerju in ki so pomagali razvozlati uganko, kdo je gestapovski agent v brigadi. Na veliko presenečenje so ugotovili, da vodi gestapovsko vohunsko omrežje operativni oficir Stanko Kožuh, razkrili pa so tudi tri njegove sodelavce v bataljonih. Kožuh je šele po daljših zaslišanjih priznal, s kakšno nalogo ga je gestapo poslal v brigado in da je z njim vzdrževal stalne stike po dezertelih. Povedal je tudi, da poskuša na podoben način doseči gestapo tudi uničenje nekaterih drugih enot IV. operativne cone. Vsi štirje gestapovski zaupniki so bili po zaslišanju obsojeni na smrt in likvidirani. Tako je bilo konec sumičenja, ki bi škodljivo vplivalo na notranje odnose, brigada pa se je tako rešila hude nevarnosti.

Zmaga na Tomanovi planini po štirirnem boju je bila rezultat spretnih manevrske taktike štaba in hrabrosti borcev.

Prvi boj, ki ga je po dolgi odsotnosti spet vodil komandant Sekirnik, je borcem vлил novih moči, štabu pa dal pobudo za nove ofenzivne akcije. Ta spopad jih je tudi prepričal, da se da tudi ob okrepljenih nemških postojankah doseči zmago.

Komandantu Mayer ju pa so zaplenili tudi specialko, na kateri so bili vrisani premiki brigade v zadnjih dneh. To je samo potrdilo domnevo štaba, da nemške enote sistematično zasledujejo brigado, kar jo je prisililo k stalnemu manevriranju in jo oviralo pri ofenzivnih akcijah. Po boju na Tomažnovi planini se je brigada premaknila na Menino, nato pa se je II. bataljon utaboril na Slapeh, III. na Zgornjem Okrogu, I. pa na Rakitovcu.²⁸ Tu je brigado zapustil načelnik štaba Tomaž Slapar-Tugo, ki je odšel v oficirsko šolo pri glavnem štabu NOV in PO Slovenije, njegovo mesto pa je šele sredi marca zasedel Lazo Božič.

NAPAD NA OROŽNIŠKO POSTOJANKO V MOTNIKU

Stab brigade je po prihodu na Menino planino navezal stike z aktivisti tuhinjskega okraja in od njih dobil podatke o orožniški postojanki v Motniku. Odločil se je, da jo brigada napade. 1. februarja so šlandrovci v sončnem popoldnevu odšli proti Tuhinjski dolini. Med kratkim postankom v Zgornjem Okrogu pri Hudmanovi domačiji je štab dobil od sekretarja okrajnega odbora OF Tuhinj Josipa Jerasa-Branka še nekaj podatkov o razmerah v Motniku. Nato je sklenil, da I. bataljon postavi zasede proti Vranskemu in Trojanam z nalogo, da zadrži sovražnika, dokler ne bodo nemške postojanke v celoti uničili, II. bataljon je moral z zasedo pred Kozjakom onemogočiti prodor sovražnika iz Kamnika, III. bataljon in minerski vod pa sta dobila nalogo, da neposredno napadeta sovražno postojanko.

Ze ob mraku je bil ta bataljon nad Motnikom. Stab brigade je nato poslal eno četo, da napade postojanko z južne strani, dve četi pa sta se v strelcih pomikali proti njej od cerkve. Borci so hoteli orožnike presenetiti pri večerji. Ta načrt pa jim ni uspel. Kljub temu se je skupina borcev prebila v vežo postojanke, od koder pa se je morala zaradi hudega ognja umak-

ni. 2e ob 18,40 so orožniki po radijskem oddajniku prosili 19. policijskega polk SS v Celju za pomoč.

Medtem pa je bila utrjena zgradba že popolnoma obkoljena. Minerei so pripravili razstrelivo za miniranje in se približevali postojanki po potoku, od koder je bilo do nje le nekaj korakov čistine. Orožniki so se srdito borili. V akcijo so stopili mitraljezci in jih prisilili h kratkotrajnemu umiku od strelnih lin. Minerei so stekli do postojanke in naglo potisnili skozi odprtino razstrelivo, pritrjeno na dolgi palici. Nekaj trenutkov kasneje je močna eksplozija razrušila velik del stene in razmajala vso zgradbo. Iz postojanke so se zaslišali kriki ranjenec. Vse to pa odpora orožnikov ni zlomilo. Bombašem, ki so izvedli juriš po eksploziji, so se tako odločno uprli, da so se morali ti umakniti. Novemu jurišu je sledil drugi, ki so ga orožniki znova odbili. Število ranjenec med borci je ponovno poraslo. Komandant Sekirnik je zato ukazal, naj postojanko zažgo. Ognjeni zublji so začeli uničevati zgradbo in z njo tudi dragoceno orožje in municijo, s katerim so borci želeli okrepiti oborožitev brigade. Med požigom je skupina orožnikov po skrivnem rovu, za katerega partizani niso vedeli, ušla iz postojanke. Nekaj orožnikov pa je s streljanjem še naprej onemogočalo borce, da bi vdrli v postojanko. Javili so se prostovoljci, ki so se z dolgo lestvijo splazili do postojanke, in nato vdrli v prvo nadstropje. Iz ognja in ruševin so rešili osem pušk, eno tromblonsko puško, pet lovskih pušk, šest pištol, eno brzostrelko, glavo težkega mitraljeza ter nekaj municije in vojaškega materiala.

Med bojem je skupina šlandrovcev popolnoma uničila občinski urad, delno požgala šolo, uničila telefonsko napeljavo ter kaznovala dva izdajalca.

Nemci so že ponoči poslali napadeni postojanki pomoč. Medtem je I. bataljon v zasedi proti Trojanam pognal v beg nemško kolono, ki so jo varovali oklepnjaki in težki minometi. Tudi tu so imeli policisti več žrtev. I. bataljon 19. SS policijskega polka v Celju je nato 2. februarja zgodaj zjutraj poslal v Motnik 180 mož, v pripravljenosti pa je imel še 130 mož. Prav tako je bila zaradi napada na Motnik alarmirana tudi ena četa 937. bataljona 18. polka deželnih strelcev. Skupaj s policisti so v zgodnjih jutranjih urah prišli na Motnik tudi vermani. Dobili so natančne informacije, da se je brigada po

peturnem boju umaknila proti Menini planini. V bojnem poročilu štaba IV. operativne cone 6. februarja je zapisano: »Orožniki so bili najbolj zagrizeni hitlerjevski banditi, strah in trepet vsega prebivalstva v okolici. Nudili so tako srdit odpor, da je bilo treba vsakega posebej ubiti med ruševinami in kamenjem v razbiti postojanki, od koder so napol mrtvi streljali na vsakega, kdor se jim je hotel približati.« Postojanka je bila ena najbolj utrjenih na kamniškem sektorju in je vsaka zgradba bila kot bunker. Notranji prostori so bili še posebej utrjeni s cementnimi prsobrani in s strelskimi linami. Zato so bile tudi izgube brigade precejšnje. Padel je namestnik komandanta bataljona Rudi Karat-Džek, en politdelegat in en vodnik, 13 pa je bilo ranjenih, med njimi tudi komisar brigade Jože Berkopec-Mišelj. Orožnikov je bilo v postojanki 28. Po skrivnem izhodu jih je uspelo zbežati v orožniško postojanko v Krašnji devet, na Vransko so se zatekli trije, v ruševinah pa so našli policistje tri ranjence, vsi drugi pa so bili ubiti, med njimi tudi orožniški oficir.

Zavzetje motniške postojanke je Nemce hudo prizadelo. V svojem poročilu so skušali ta udarec omiliti s tem, da so moč napadalcev ocenili na kar 2000 mož. Orožniško glavarstvo v Kranju je že 4. februarja ukazalo, da se morajo postojanke utrditi po zgledu motniške.²⁹

Likvidacija motniške postojanke je izredno spodbudno vplivalo na dejavnost organizacij OF v kamniškem okrožju, še posebej pa v tuhinjskem okraju. To je bila prva velika ofenzivna akcija na tem območju po decembrski hajki. Akcija v Motniku je znova pokazala učinkovitost Šlandrove brigade v napadih na utrjene postojanke. Zal pa s tem napadom ni uspela rešiti enega svojih najhujših problemov v tem času — pomanjkanja municije, ki je že resno ogrozil njeno bojno sposobnost. Pred napadom na Motnik so imeli borci le po 3—5 nabojev, vse druge pa so morali dati puškomitraljezom. Navedene akcije tudi pričajo, da si je štab brigade kljub hudim težavam zelo prizadeval izpolnjevati povelje glavnega štaba NOV in PO Slovenije ter ukaz maršala Tita o ofenzivnih akcijah v zvezi s tako imenovano VI. sovražno ofenzivo. Policijske, vermanske in orožniške enote ter deželni strelci pa so po tem napadu tudi stalno zasledovali brigado in ji že kmalu prizadejali dokaj hude izgube.

HUDE IZGUBE NA MENINI PLANINI

Po boju v Motniku je štab najprej poskrbel za ranjence. Borci so jih prenesli na Rakitovec. Od tod so jih bolničarji prinesli v bolnišnico pri Rovah. Ze na tem pohodu je imela brigadna zaščitnica hude boje s pripadniki 19. policijskega polka SS iz Celja, ki je po napadu na Motnik zasledoval brigado.

Štab brigade se je nato odločil za dekoncentracijo brigade, iz katere je poslal močne patrulje na območje revirjev, v Moravško dolino in drugod, I. bataljonu pa je določil za operacijsko območje Zgornjo Savinjsko dolino. Glavnina brigade se je zadrževala na Menini planini na Osekih. To taktiko je narekovalo stalno nemško zasledovanje brigade. S patruljami oziroma z ločenim delovanjem bataljonov na različnih območjih je štab želel onemogočiti njihovo osredotočenje. Svojim enotam je ukazal, naj postavljajo zasede in uničujejo prometne zveze, z mobilizacijo pa poskrbijo za številčni prirastek brigade.

I. bataljon je že 3. februarja, takoj ko je oddal ranjence, odšel proti Zadrečki dolini. Še isti dan je postavil zasede v bližini Šmartnega ob Dreti in uničil nemški kamion, pri čemer je nekaj sovražnikov padlo. Naslednji dan zvečer so nato borci požagali telefonske drogeve ob cesti od Vologa do Šmartnega v dolžini enega kilometra, razbili pošto v tem kraju, pobrali obleke in sanitetni material v gasilskem domu, izvedli rekvizicijo v Remčevi trgovini, likvidirali enega izdajalca in mobilizirali nekaj fantov. Bataljon se je nato premaknil na Dobrovlje.³⁰ V taborišču na Marija Čreti ga je 5. februarja zvečer izsledila patrulja 35 mož iz 4. čete 922. bataljona deželnih strelcev. Prišlo je do ostrega spopada, v katerem so izgubili življenje dva šlandrovca in kurir štaba IV. operativne cone, Nemci pa so imeli po lastnem poročilu enega ranjenega. Bataljon je prisilil patruljo, da se je umaknila v dolino. Ker mu je grozila nevarnost skupnega napada posadk iz Mozirja, iz Braslovč in z Vranskega, se je bataljon po poldrugi meter visokem snegu umaknil na obronke Menine planine, kjer se je nameraval odpočiti in nahraniti. Naslednji dan, 6. februarja, je 4. četa 611. bataljona deželnih strelcev z zasledovalnim oddelkom 18. bataljona deželnih strelcev, ki je prejšnji dan prišel iz Lienza, izvedla veliko hajko na območju Marija Crete, ki pa zaradi pravočasnega umika I. bataljona ni uspela.

Toda kmalu po prihodu I. bataljona v novo taborišče na Limovskem grebenu na Menini planini 6. februarja ga je presenetila nemška enota okrog 100 mož. Nemški vojaki v belih ogrinjalih so po gazi prišli v taborišče in mu z nenadnim napadom povzročili hude žrtve. Bataljon je izgubil celotno mitralješko skupino petih borcev. Izgube pa je imel tudi sovražnik. Po tem spopadu se je premaknil I. bataljon na Oseke na Menini planini, kjer sta bila III. bataljon in brigadni štab.³¹

Naslednji dan so šlandrovci priredili v Zgornjem Tuhinju velik miting. Nemci so poročali, da je bil kraj tega dne v rokah »banditov«. Na to predrznost so sklenili odgovoriti z veliko hajko, za katero so zbrali enote v noči na 6. februar. Redkokdaj pa je brigadna in terenska obveščevalna služba tako odpovedala kot v tem primeru. Obveščevalci niso odkrili nobenih sovražnikovih osredotočenj. Štabu brigade sta dva aktivista posredovala neresnične podatke, da so se orožniki iz Šmartna pri Tuhinju preselili v Kamnik in da sta v postojanki ostala le dva orožnika, da čuvata inventar. Štab je tem poročilom verjel in se odločil za izvedbo velikih akcij v Tuhinjski dolini.

III. bataljon je dobil nalogo, da napade postojanko v Šmartnem pri Tuhinju, II. bataljon in glavnina I. bataljona pa sta odšla v zasede proti Kamniku, Motniku, Krašnji in Blagovici. Komora in skupina borcev I. bataljona sta odšli v brigadno taborišče v Osekih na Menini. Komaj se je brigada v zgodnjih jutranjih urah razmestila za akcije, že se je zaseda pri Potoku spopadla z orožniško patruljo iz Šmartnega, ki je bila na obhodu. Orožniki so poskakali v Nevljico in se rešili. Hkrati pa je III. bataljon začel napadati postojanko. Nemške enote pa so iz Pšajnovice in Kozjaka začele v petih skupinah prodirati proti položajem brigade. Hude boje je imela tudi zaseda na Kozjaku. Ko so Nemci slišali streljanje okrog Šmartnega, so hoteli vas obkoliti. III. bataljon je na srečo to nevarnost opazil in se izvil iz obroča še preden je bil trdno sklenjen. Vse enote so se nato začele umikati na vrhove Menine planine.

Medtem pa je del I. bataljona in komoro presenetila v brigadnem taborišču nemška enota. V kratki in ostri borbi je padlo kar 18 borcev, med njimi tudi politični komisar I. bataljona Peter Gaberšek in komandir čete David Slatnar. Ta dan je bilo nato na Menini planini še več spopadov z nemškimi skupinami, močnimi po 200 mož, ki so udarile brigadi v hrbet. Iz enot se je ob spopadu izgubilo precej borcev, tako da štab

ni mogel dobiti podatkov o številu padlih in ranjenih v teh spopadih. Poroča pa, da je v spopadu pri Lokah oziroma pri Potoku bilo ranjenih okrog 30 sovražnikov, kar pa je ocenjeno previsoko.³¹³

Boji tega dne so pomenili za brigado hud udarec. 15. februarja je štab IV. operativne cone poročal, da je v zadnjih hajkah padlo 18 borcev Šlandrove brigade, kar 48 pa je bilo pogrešanih. Po drugih podatkih je verjetno tudi nekaj pogrešancev padlo. Brigada je izgubila 48 pušk, 6 puškomitr al jezov, 15 min za minomet in okrog 4500 nabojev. Izgube so bile tako hude, da je glavni štab NOV in PO Slovenije že 18. februarja z depešo zahteval nadrobnejše poročilo o vzrokih za te žrtve.³²

Po tem spopadu sta se II. in III. bataljon premaknila v okoliš Tunjic, kjer sta ostala tri dni, I. bataljon pa je odšel v Moravško dolino. Ta premik je bil nujen, ker so nemške enote brigado na območju med Savinjsko in Tuhinjsko dolino sistematično zasledovale. Na območju Tunjic oziroma v Moravški dolini so dobili bataljoni nalogo, da se notranje utrdijo, izvajajo mobilizacijo in manjše akcije.

Namestnik političnega komisarja IV. operativne cone Božidar Gorjan-Bogo je 11. februarja 1944 nadrobneje poročal o razmerah v Šlandrovi brigadi glavnemu štabu NOV in PO Slovenije ter pokrajinskemu komiteju KPS za severno Slovenijo.

V svojem poročilu je uvodoma poudaril: »Brigada Sl. Šl. je zašla v stanje, v katerem se od nje ne more zahtevati večja ofenzivnost, kakršno ta kaže. Vzrokov za njeno manjšo aktivnost je več: oslABLJENA JE zaradi velikih okrepitev, ki jih je pošiljala v kadru in orožju na Pohorje, na Kozjansko in v Kamniško-zasavsko četo, v zadnjem času je poslala nekaj najboljših komandirjev in 20 dobrih borcev samo za VOS, mimo tega pa je v zadnjih bojih padlo ali bilo ranjenih tudi nekaj desetini najboljših borcev in komandirjev. Zaradi pomanjkanja orožja novomobiliziranih borcev brigada ni mogla obdržati. Posebno pereče je bilo pomanjkanje municije, zaradi česar brigada ni mogla sprejeti daljših bojev. Brigadni partijski biro mora zaradi takega stanja posvečati posebno pozornost kadrovskim vprašanjem. Mimo pomanjkanja politkomisarskega in partijskega kadra, ki ga že doslej ni bilo dovolj, je začelo primanjkovati tudi komandirjev.« Zaradi pomanjkljivosti v delu je razrešil sekretarja brigadnega biroja Grošlja. Ker trenutno

**Božidar Gorjan - Bogo, namestnik
političnega komisarja IV. opera-
tive cone**

zanj ni bilo nadomestila, je prevzel vodstvo partijske organizacije v brigadi sam Božidar Gorjan. Z njim je bil v brigadi tudi Milan Vinišnik-Savinc iz conskega agitpropa z nalogo, da organizira politični tečaj za partijske kadre. Glede na takšno stanje je Gorjan prosil glavni štab NOV in PO Slovenije, naj pošlje v brigado pomoč v partijskih kadrih, kar bo ugodno vplivalo na razmere v njej pred nujnimi in pomembnimi akcijami. Gorjan je tudi ugotovil, da je disciplina v brigadi popustila. Opozoril je tudi na težave s kadrom za obveščevalno in intendantsko delo.³³

Zaradi omenjenih hajk in žrtev ter izgube orožja je borbena sposobnost brigade močno upadla prav v trenutku, ko bi morala biti njena udarnost največja. Pohod XIV. divizije je namreč v tem času prešel v odločilno obdobje in njegova uspešnost je bila odvisna tudi od dejavnosti enot IV. operativne cone, med katerimi bi štab cone lahko najtežje naloge naložil prav Slandrovi brigadi.

OBNOVITEV KAMNIŠKO-ZASAVSKEGA ODREDA

Štab Šlandrove brigade se je odločil za mobilizacijske akcije po bojih na Menini planini in v Tuhinjski dolini zlasti zato, ker je zvedel, da nameravajo nemške oblasti spet vpoklicati nov letnik vojaških obveznikov. To povelje pa je bilo tudi v skladu z depešo glavnega štaba NOV in PO Slovenije, v kateri je štab IV. operativne cone seznanil z nekaterimi boji XIV. divizije in ji ukazal, naj aktivizira vse svoje enote na območjih, kjer Nemci slabijo svoje postojanke zaradi osredotočenja enot proti XIV. diviziji. Te razmere naj enote IV. operativne cone izrabijo za najširšo mobilizacijo.³⁴

Aktivisti so pripravili spiske vojaških obveznikov in tako šlandrovcem ter borcem Kamniško-zasavske čete olajšali delo.

I. bataljon je skupno s terensko četo izvedel v noči na 10. februar veliko mobilizacijo moških do 40. leta v Moravski dolini. Patrulje so pripeljale okrog 50 novih borcev.

Naslednji dan so se šlandrovci spopadli z orožniki z Vač, ki so zažgali v bližnji okolici nekaj hiš in hoteli aretirati več ljudi. Borci so takoj odhiteli domačinom na pomoč in orožnike prisilili, da so se vrnili v postojanko. V tej akciji je sodeloval že tudi namestnik političnega komisarja brigade Jakob Molek-Mohor, ki se je vrnil z Dolenjske. Dne 11. februarja so šlandrovci pregnali Nemce s Ciclja in z Murovice. Kljub temu, da je padlo nekaj snega, so bile v teh dneh na obhodu orožniške patrulje iz moravske postojanke, ki so bile zlasti nevarne kurirjem in političnim delavcem. Dne 11. februarja popoldne je neki nemški oddelek prodrli tudi do Drtije.

Medtem sta bila II. in III. bataljon na območju Tunjic, kjer sta uspešno mobilizirala, izvedla nekaj rekvizicijskih akcij ter postavila na cesti proti Kamniku več zased, ki pa niso bile uspešne. Dne 11. februarja sta se oba bataljona s štabom brigade premaknila na položaje Slape in Lipa. Med pohodom v novo taborišče se je skupina borcev III. bataljona spopadla z orožniško in policijsko patruljo pri Vrhu nad Črnim grabnom.

V Krašnji je bila tedaj neka policijska enota, ki je zaradi tega spopada zahtevala okrepitev od polka. Štab je tudi izvedel, da so nemški oddelki v zadnjih treh dneh sistematično iskali brigado na območju med Črnim grabnom in Savinjsko dolino.

II. in III. bataljon sta se nato na novih položajih pripravljala za akcije na komunikacije, I. bataljon pa je štab brigade gledal

na izgube dal nalogo, naj mobilizira v Moravski in Tuhinjski dolini ter v Črnem grabnu. Nove borce pa je pošiljal v glavnem v Kamniško-zasavsko četo.³⁵

Po uspešni mobilizaciji se je štab IV. operativne cone 15. februarja 1944 odločil, da iz minerske čete, iz Kamniško-zasavske čete in iz specialnih patrulj formira Kamniško-savinjski odred, za katerega se je uveljavilo ime Kamniško-zasavski odred. Za komandanta mu je postavil Ivana Belca-Belega, dotedanjega komandirja Kamniško-zasavske čete, za političnega komisarja pa Antona Grošlja-Jesena, dotedanjega namestnika politkomisarja Šlandrove brigade. Minerska četa v sestavu odreda je dobila nalogo, da izvaja sabotažne akcije na progi Zidani most—Litija in Zidani most—Celje, Kamniško-zasavska četa naj bi mobilizirala na območju okrožnih komitejev Kamnik in Litija ter zavarovala politične in vojaške tečaje ter šole, specialne patrulje pa so dobile naloge deponirati in prenašati vojaški material iz kamniško-zasavskega sektorja v enote IV. operativne cone ter transportirati novo mobilizirane borce v enote čez nemško-italijansko mejo.

Dva dni nato, 17. februarja, je štab IV. operativne cone novim funkcionarjem Kamniško-zasavskega odreda nadrobneje obrazložil naloge teritorialne enote. Na sestanku so se dogovorili, da bosta odred sestavljala dva bataljona in minerska četa. Za namestnika komandanta je štab IV. operativne cone imenoval Janeza Brleca-Naceta, za načelnika štaba pa Franca Kosa-Berta. Odred je dobil nalogo, da takoj uredi odredno prevozno stanico za prevažanje borcev in materiala čez Savo.

Po sestanku je štab odreda odšel k Savi, da najprej ustavi odredno prevozno stanico. Ta je pripravila tri prehode čez reko: na Mačko vini, pri Hotiču ter med Kresnicami in Jevnico, kjer je bil poglobitni prehod. Tega so kasneje opremili celo s telefonsko zvezo od Strmca pri Vačah do Kresniškega vrha. Za postavitev več prehodov so se odločili zlasti zato, ker so Nemci pogosto postavljali ob Savi zasede, in je bilo tako več možnosti, da bo vsaj ena zveza z desnim bregom redno varna. Borci odredne prevozne stanice so dobili še nalogo, da izdelajo čolne za vse tri prehode.³⁷

Med bivanjem štaba Kamniško-zasavskega odreda ob Savi sta bili minerska četa in Kamniško-zasavska četa zelo aktivni. Minerska četa je izvedla nekaj uspešnih sabotažnih akcij na zasavski progi in minirala transformator v Litiji, Kamniško-

zasavska četa pa je skrbela predvsem za mobilizacijo. Njena patrulja je imela 22. februarja v Vrhpolju hud spopad z orožniki iz akcijskega voda v Kamniku in iz postojanke v Moravčah, ki so bili oboroženi tudi z dvema lahkim minometoma. Po daljšem boju se je morala patrulja umakniti. Padel je en borec, štirje so bili ranjeni, hudo ranjen pa je bil tudi en sovražnik.³⁸

Sredi priprav na preosnovanje enot Kamniško-zasavskega odreda v I. bataljon na desnem bregu Save in v II. bataljon na litijskem in kamniškem območju, je Kamniško-zasavska četa doživela izredno hud udarec. Dne 24. februarja jo je okrog 80 do 120 policistov, gestapovcev in raztrgancev, ki so bili vsi oboroženi z avtomatskim orožjem ter imeli tudi nekaj minometov, obkolo v Oklem nad Ihanom. Borci, novo mobiliziranci, nekaj članov okrožne VOS in okrožnega komiteja KPS Kamnik, skupaj 105 ljudi, med njimi 63 neoboroženih, je bilo v treh hišah, okoli katerih je bila čistina do bližnjega gozda. Nemci so uspeli zavzeti položaje na robu gozda, ne da bi jih slabo razmeščeni stražarji opazili. Nekaj pred osmo uro zjutraj so silovito napadli. Borci so bežali iz hiš, pred njimi pa so jih več kot polovico pokosili Nemci. V boju je padlo skupno 57 borcev in pripadnikov VOS, Nemci pa so ujeli še 28 novo mobiliziranih borcev, po partizanskih poročilih pa je padlo tudi deset sovražnikov. Kamniško-zasavska četa je izgubila skoraj vse orožje, opremo ter arhiv. Po boju so Nemci vse tri hiše požgali.

Vzrokov za to tragedijo je več: četa ni imela zveze s štabom odreda, od četnih funkcionarjev je bil ob spopadu pri borcih le politični komisar, ki sam ni bil sposoben voditi organiziranega preboja in še on je padel med prvimi, skoraj polovica borcev je bila neoboroženih novincev, položaj v dolini in na čistini je bil za obrambo neugoden, četa ni bila dovolj zavarovana s stražarskimi mesti in patruljami, obveščevalec iz Domžal pa zaradi nemške blokade ni mogel priti do čete, ki se je nastanila v Oklem kljub obveščenosti njenih funkcionarjev, da je vas kompromitirana in da jo nemške patrulje pogosto nadzirajo. Na Oklem se je namreč pozimi 1944 večkrat zadrževal okrožni komite KPS Kamnik, ki se je moral februarja zaradi izdaj iz vasi umakniti. Tudi Kamniško-zasavsko četo so Nemci uspeli iznenaditi zaradi izdajstva.

Posledice te tragedije so bile hude. Nemci v vsem obdobju NOB niso uspeli v kamniškem okrožju prizadejati nobeni enoti naenkrat tolikšnih izgub. Zato je začasno morala prebivalstva na tem območju padla, zaradi česar je bilo težje izvajati mobilizacijo. Še hujše pa so bile vojaške posledice. Kamniško-zasavsko četo so nameravali razdeliti na dve, da bi lahko hkrati mobilizirali v litijskem in kamniškem okrožju, skupina borcev pa bi imela nalogo, da prenaša municijo in vojaški material v Šlandrovo brigado. Omenimo naj, da je pred svojim razbitjem četa organizirala in zavarovala prehod okrog 400 novim borcem čez Savo na Dolenjsko, ki jih je mobilizirala skupaj s Šlandrovo brigado. Politični komisar IV. operativne cone Mitja Ribičič je v svojem poročilu poudaril, da je bil zaradi razbitja čete »dejansko razbit odred«, ki s preostalimi borci nekaj časa ne bo sposoben izvajati svojih nalog. Izgube terenske čete je celo primerjal s katastrofo Pohorskega bataljona 1943.³⁹

Poudariti moramo, da je do te tragedije prišlo ob koncu najhujših bojov s XIV. divizijo, kar priča, da Nemci zaradi ofenzive proti njej na operacijskem območju Kamniško-zasavskega odreda in Slandrove brigade niso zmanjšali svoje aktivnosti, temveč so jo celo okrepili. Ustanovitev Kamniško-zasavskega odreda je zlasti posledica uspešnih mobilizacijskih akcij Slandrove brigade in terenske čete. Pripomniti pa moramo, da je prvotni naziv Kamniško-savinjski odred neustrezen tudi zato, ker je odred dobil nalogo, da operira v kamniškem in litijskem okrožju, ne pa tudi v Savinjski dolini. V tej omejitvi operacijskega področja se tudi razlikuje od nekdanjega Kamniško-savinjskega odreda iz leta 1943. Zaradi tragedije na Oklem je Kamniško-zasavski odred začel svoje številne naloge izpolnjevati šele spomladi 1944. Uspešno je mobiliziral ter sprejemal novo mobilizirane borce iz IV. operativne cone, zlasti iz Slandrove brigade, ter poskrbel za njihov varen prevoz na Dolenjsko v enote VII. korpusa, prav tako je tudi organiziral prehod številnih političnih funkcionarjev, prenašal je orožje, municijo in vojaško opremo čez Savo v enote na Štajerskem, njegova minerska četa je uspešno delovala na zasavski železnici in tudi na progi Laze—Črnuče, s svojimi silami pa je odred izvedel tudi veliko samostojnih akcij ter večkrat sodeloval v večjih operacijah skupno s Šlandrovo brigado in nekaterimi drugimi enotami IV. operativne cone. Ustanovitev Kamniško-

zasavskega odreda je bila še posebej pomembna za Šlandrovo brigado, ker je na njenem operativnem območju terenska enota prevzela precej nalog, ki jih je morala doslej opravljati sama. To ji je omogočilo, da je lahko hitreje prešla od kombinirane odredno-brigadne taktike na pravi brigadni način delovanja.

NALOGE BRIGADE GLEDE NA POHOD XIV. DIVIZIJE

Vodstveni organi slovenskega narodnoosvobodilnega gibanja so večkrat razpravljali o pomoči Štajerski, da bi tudi v tej pokrajini prišlo do množične vstaje. Zlasti so poskušali okrepiti narodnoosvobodilno gibanje na Štajerskem s pošiljanjem vojaških enot iz Ljubljanske pokrajine, ki pa jim zaradi močnih sovražnikovih sil ob Savi ni uspelo (decembra 1941 II. štajerski bataljon, junija 1943 Cankarjeva in Šercerjeva brigada), medtem ko je II. grupa odredov zaradi številnih bojov prišla sredi leta 1942 na svoje operativno območje zelo okrnjena, in zato ni mogla izvesti vseh nalog, ki jih ji je dalo poveljstvo slovenske narodnoosvobodilne vojske. Konec leta 1943 je postala spet aktualna okrepitev enot IV. operativne cone, na kar je opozoril glavni štab NOV in PO Slovenije tudi vrhovni komandant NOV in PO Jugoslavije Josip Broz Tito. V dopisu 18. novembra 1943 je predlagal, naj pošlje v smeri Štajerske eno partizansko grupo, ki naj se poveže s hrvaškimi enotami v Zagorju.

Vzrokov za pošiljanje močne partizanske enote na Štajersko je bilo več: »potreba, da se politično poveže vsa Slovenija; velike možnosti za mobilizacijo; nujnost, da bi do spomladi 1944, ko so pričakovali konec nemške moči, bilo partizansko gibanje pod vodstvom komunistične partije povsod pripravljeno; prikladnost Štajerske kot odskočne deske za razširjanje odporniškega gibanja proti hitlerizmu in fašizmu, in sicer proti severu v Avstrijo in proti vzhodu v Prekmurje in na Madžarsko; občutljivost nemških vojaških ciljev v severni Sloveniji.«⁴⁰ Glavni štab NOV in PO Slovenije se je odločil poslati na Štajersko XIV. divizijo, ki so jo sestavljale Tomšičeva, Šercerjeva in Bračičeva brigada. Med več možnostmi za smer njenega preboja na novo operativno območje pa je izbral pot skozi Zumberak, Turopolje, Moslavino, Kalnik in Hrvaško Zagorje.

Glavni štab NOV in PO Slovenije je štabu IV. operativne cone sporočil svojo odločitev 2. januarja 1944 in mu naročil, da mora takoj po prihodu divizije na Štajersko »vzpostaviti zaradi koordinacije akcij čim hitrejšo neposredno zvezo z njo. Cim se divizija pojavi na sektorju, ki smo ji ga odredili, morate aktivizirati vse svoje sile na svojih sektorjih, da s tem preprečite koncentriranje nemških manjših postojank za hajke proti naši diviziji«. V njeno poveljstvo mora poslati tudi oficirja za zvezo. Glavni štab NOV in PO Slovenije je poudaril, da je eden poglavitnih vzrokov za pošiljanje divizije na Štajersko problem mobilizacije, ki »je trenutno najvažnejše vprašanje naše vojske v vsej Sloveniji. Štajerska predstavlja danes naš glavni rezervoar ... Vprašanje mobilizacije je vprašanje najširše vojaške in politične kampanje. To je vprašanje odločne borbe proti vsem oportunističnim nagnjenjem prebivalstva na Štajerskem«, hkrati pa tudi boj proti poskusom belogardističnih in plavogardističnih organizatorjev, da bi organizirali tudi svoje protinarodne formacije. Ugotovil je, da so na Štajerskem ustvarjeni pogoji za izvedbo mobilizacije, hkrati pa je tudi opozoril, da je vprašanje vključevanja borcev v narodno-osvobodilno vojsko povezano z ofenzivnostjo enot IV. operativne cone. Zato naj mobilizacijo izvajajo vzporedno z napadi na sovražnikove postojanke in kolone.⁴¹ To navodilo je štab IV. operativne cone dobil 13. januarja, medtem pa je bila XIV. divizija že od 6. januarja na pohodu s 1112 borci. Dne 20. januarja je glavni štab NOV in PO Slovenije poslal štabu IV. operativne cone nadrobna navodila o vojaškem in političnem delu na Štajerskem, v katerem ga je obvestil, da je XIV. divizija že prekoračila Savo in da je že severno od Zagreba. Poudaril je tudi, da je poslal XIV. divizijo na Štajersko iz političnih vzrokov...« ko so bili za to dani vsi vojaški pogoji in ko je postala tudi vojna potreba.«⁴²

Pohod XIV. divizije⁴³ se je od Kalnika do Sotle zaradi ustaške ofenzive proti hrvaškim enotam za nekaj dni zavlekel. Dne 6. februarja pa je divizija prekoračila Sotlo in stopila na štajerska tla. Medtem ko je bila XIV. divizija na Hrvaškem, je bila Slandrova brigada skupaj z drugimi enotami IV. operativne cone zlasti v drugi polovici januarja zelo aktivna. S tem je izpolnjevala povelje štaba IV. operativne cone o pomoči enotam NOV in PO Jugoslavije glede na tako imenovano VI. sovražno ofenzivo. Te akcije pa še niso bile usklajene z načrti

XIV- divizije. Prav v dneh, ko je XIV. divizija prišla na Kozjansko, je Šlandrova brigada v hajkah doživela takšne izgube, da ni bila sposobna za velike akcije na postajanke. Njena bojna sposobnost je bila občutno oslABLJena prav v času, ko je moral sovražnik glavnino svojih sil poslati v boj proti XIV. diviziji in bi tako ne mogel posredovati z večjimi enotami na operativnem območju Šlandrove brigade ob njenih večjih akcijah.

Prihod XIV. divizije je Nemce presenetil, vendar jo je že 7. februarja začela zasledovati operativna skupina 1300 mož, ki je bila sestavljena v glavnem iz enot 18. polka deželnih strelcev in alarmnih čet vermanšafta. XIV. divizija se je znašla na neznanem terenu, ki je bilo politično še slabo ali sploh neorganizirano. Bila je torej brez zaledja, mimo tega pa je nastopila še huda zima. Prav tako ni takoj dobila zveze s štabom IV. operativne cone. Kljub tem težavam in okrepljenemu zasledovanju nemške operativne skupine je XIV. divizija

9. februarja zvečer napadla rudnik Senovo, nato pa se je njen štab odločil, da se vse tri brigade skupaj prebijejo čez Savinjo proti revirjem in Moravški dolini. Ta načrt pa je operativna skupina pod poveljstvom polkovnika Egon Treecka, ki je medtem narasla na 2650 mož, 12. januarja preprečila. Štab XIV. divizije se je odločil za preboj proti Pohorju in začela se je nova etapa v njenem pohodu.

Politični komisar IV. operativne cone Mitja Ribičič-Ciril je prejšnji dan poslal vsem enotam na Štajerskem povelje, v katerem je uvodoma ugotovil, da so po zlomu VI. sovražnikove ofenzive stopile enote NOV in PO Jugoslavije v odločilno ofenzivo na vseh območjih. Enote NOV in PO Slovenije so začele z obširnimi ofenzivnimi akcijami tudi na območju IV. operativne cone. Na Kozjansko so prodrle močne narodno-osvobodilne enote z nalogo, da razširijo osvobojeno ozemlje, izvajajo mobilizacije na še neizčrpnih štajerskih območjih in onemogočijo razvoj plavogardističnih in belogardističnih formacij.

Za čim uspešnejšo pomoč tej ofenzivi je ukazal: »1. Vse edinice IV. operativne cone NOV in POS morajo takoj stopiti v odločne ofenzivne sunke proti okupatorju na področju Štajerske, Koroške in dela Gorenjske. 2. Predvsem morajo sistematično rušiti komunikacije, ki so za sovražnika posebno važne, rušiti proge na čim večji dolžini, uničevati vlake in lokomotive, ovirati premike sovražnikovih kolon po glavnih cestah

ter napadati postojanke, ki jih okupator slabi v cilju preprečevanja ofenzive edinic na kozjanskem sektorju. 3. IV. (pravilno VI.) udarna brigada »Slavka Slandra« in XI. brigada »Miloša Zidanška« morata izvršiti več obsežnejših operacij z napadom na živo silo sovražnika s celimi edinicami. 4. Štabi edinic naj zaradi vršenja vaših (teh!) nalog ne pozabijo, da je prišel čas, ko moramo na vseh sektorjih vršiti masovno mobilizacijo v naše vrste.

V času, ko se na vseh frontah bijejo odločilne bitke za dokončno zmago zavez, vojske in poraz demoralizirane Hitlerjeve vojske, se morajo vsi štabi naših edinic zavedati važnosti svojega operativnega področja, kjer se bodo v teh dneh bile bitke, ki bodo odločilnega pomena za ves osvobodilni pokret slovenskega naroda.«⁴⁴

Omenili smo že, da je 12. februarja še glavni štab NOV in PO Slovenije za depešo ukazal, naj štab IV. operativne cone aktivira svoje enote.

Izvedba teh nalog pa zlasti zaradi nemške taktike ni bila lahka. Spopadi po vrnitvi Slandrove brigade s Koroške na staro operativno območje ter že omenjene akcije proti Kamniško-zasavskemu odredu lepo kažejo, s kakšno doslednostjo so nemške enote izpolnjevale Rösenerjevo povelje o taktiki bojev proti partizanskim enotam z dne 21. decembra 1943 tudi v obdobju, ko so morali glavnino svojih sil uporabiti za boj proti XIV. diviziji. Medtem ko se je brigada iz velike nemške akcije sredi decembra, za katero je Rösener zbral več tisoč mož, izvila brez izgub, pa so ji manjše kolone z nenadnimi napadi na taborišča prizadejale tako hude izgube, da so bistveno okrnile njeno bojno sposobnost. Brigado so sistematično zasledovale patrulje nekaj deset nemških vojakov, ki so nenadoma napadle taborišče in se nato po kratkem spopadu, nekateri so trajali le nekaj minut, hitro umaknile. Vedele so, da kljub dobri oborožitvi zaradi številčne šibkosti ne morejo sprejeti boja z brigado. S to taktiko so ne le prizadejale brigadi in odredu velike izgube, temveč tudi utrujale borce, ki so se morali po visokem snegu stalno premikati v nova taborišča, medtem ko so Nemci lahko poslali v akcije moštvo iz bližnje postojanke. Brigada je v snegu puščala sledove svojih premikov, in tako so ji bile nemške patrulje lahko stalno za petami. Kot so ugotovili, pa so jim v nekaj primerih pokazali pot do taborišča tudi domači izdajalci. Zima je bila torej dober

sovražnikov zaveznik. V takih spopadih so kopnele že itak skromne zaloge municije, do plena pa niso mogli priti. Mimo tega je v hudem mrazu večkrat odpovedalo tudi avtomatsko orožje, za katerega niso imeli ustreznega maziva, kar vse je zmanjševalo bojno sposobnost brigade.

Prav v obdobju pohoda XIV. divizije so na operativnem območju Šlandrove brigade in Kamniško-zavaskega odreda okrepile svojo dejavnost tudi orožniške postojanke. Orožniško glavarstvo Kranj je 11. februarja 1944 izdalo povelje, v katerem je uvodoma ugotovilo, da se orožniške postaje ne bi smele omejevati zgolj na obrambo, temveč bi morale tudi aktivno nastopati proti »bandam«. Zato je ukazalo vodjem orožniških oddelkov, »naj združijo in v izdatnejši meri kot doslej uporabijo moštvo podrejenih orožniških postaj za patroljiranje, za postavljanje zased, za zasledovalne akcije itd. Le tako bo mogoče razvijati večjo aktivnost, ne da bi bile zaradi tega orožniške postaje v nevarnosti.« Orožniške postaje v prihodnje ne smejo dovoliti, da bi se »banditi« v njihovi okolici nemoteno gibali.⁴⁵

General Rösener pa je tudi prav v teh dneh poskrbel za tesnejše sodelovanje nemških sil v zasledovanju partizanskih enot. Pooblastil je majorja zaščitne policije Maiwalda, da organizira »skupno sodelovanje vseh varnostnih sil na Spodnjem Štajerskem«. Vsi uradi in poveljstva so morali najprej njemu pošiljati podatke o pojavu »band«. Major Maiwald je imel nalogo, da nadzira krajevne akcije, v katerih morajo »v celoti najtesneje sodelovati vse varnostne sile«, ter ob potrebi skrbeti za pošiljanje okrepitev. Za akcije je moral prvenstveno angažirati policijo, orožništvo, obmejno carinsko zaščito, železniško zaščito in posebne Šturme Štajerske domovinske zveze, lahko pa je zahteval tudi vojaško pomoč od poveljnika 438. divizije za posebno uporabo. Major Maiwald je moral o razmerah vsak dan redno poročati Rösenerju.⁴⁶

Ta povelja so vplivala na okrepljeno dejavnost orožniških postaj, na tesnejše sodelovanje nemških sil in na njihovo skoraj nenehno prisotnost na terenu. Kljub vsem tem težavam pa si je štab Šlandrove brigade prizadeval, da bi kar najbolj izpolnil povelje štaba IV. operativne cone o pomoči enotam XIV. divizije. To povelje z dne 11. februarja je 4 dni kasneje prinesel v štab brigade namestnik političnega komisarja IV. operativne cone Božidar Gorjan-Bogo, ki je nato spet nekaj

časa ostal v Šlandrovi brigadi. Glede na omejeno borbeno sposobnost I. bataljona, ki je sredi februarja še vedno samostojno izvajal mobilizacijske akcije — med bivanjem v Moravski dolini se je tudi uspešno spopadel z orožniško patruljo iz Izlak — se je štab brigade odločil, da začne z drugima dvema bataljonoma akcije na komunikacijah, v katerih je upal, da si bodo borci pridobili prepotrebno municijo in orožje. Hkrati pa je pošiljal v Črni graben tudi mobilizacijske patrulje, ki so uspešno izpolnjevale svoje naloge. Omenimo pa naj še, da so bile o bivanju obeh bataljonov v Velikem in Malem Rakitovcu ter na Slapeh nemške oblasti obveščene.⁴⁷

Dne 17. februarja, torej drugi dan po prejemu povelja štaba IV operativne cone, je poslal štab brigade že ob petih zjutraj oba bataljona v zasedo pri Ločici na glavni cesti med Vranskim in Trojanami. Po triurnem čakanju je, po nemškem poročilu, pripeljal v zasedo policijski tovornjak z Vranskega. Borci so ga zaustavili s hudim ognjem. Ob napadu so štirje policisti padli, prav toliko pa jih je bilo ranjenih. Hkrati je pripeljal tudi policijski tovornjak s Trojan. Tega so zaustavili borci III. bataljona. Padel je en policist, eden pa je bil ranjen. Po partizanskih poročilih so borci ujeli dva policista. Zaplenili so en mitraljez s 300 naboji, 6 pušk, eno tromblonsko puško, 5 pištol, 5 bomb in drugi vojaški material. Plen pa bi bil lahko še večji, če ne bi četa, ki je bila v zasedi tik ob cesti pri cestarski hiši, samovoljno zapustila položaja, ne da bi pobrala plen ter odšla na Moravsko. V sestav brigade se je vrnila šele čez dva tedna. Zaradi te hude kršitve vojaške discipline je vojaško sodišče njenega komandirja in političnega komisarja kaznovalo z ustrelnostjo.⁴⁸

Štab brigade je 19. februarja ukazal I. bataljonu, da se premakne v Zadrebko dolino. Glavnina borcev tega bataljona je naslednji dan postavila zasede na cesti iz Šmartnega ob Dreti proti Mozirju pri Spodnjih Karašah, ena skupina pa je po okoliških vaseh mobilizirala. Pripeljal je policijski kamion, ki ga je zaseda napadla. Zal pa je zaradi hudega mraza odpovedalo avtomatsko orožje in šoferju je uspelo kamion odpeljati. Ubit je bil en policist, dva pa ranjena. Zaseda je nato zaustavila tovorni avto, ki je vozil mleko. Borci so ga zažgali. Med tem je bila uspešno končana tudi mobilizacijska akcija. V bataljon je prišlo 17 novih borcev. Po teh akcijah je I. bataljon odšel na Dobrovlje.⁴⁹

II. bataljon se je 19. februarja zvečer skupno s štabom brigade napotil proti sedlu med Dobrovljami in Menino planino. Naslednji dan zjutraj se je ustavil v Lipi, da bi se borci odpočili. Razmestili so se po hišah, hlevih in senikih ter kmalu zaspali. Nenadoma so Nemci začeli vas obstreljevati z mitraljezi in s puškami. Borci so naglo zavzeli položaje in kljub iznenadenju odbili prvi nemški napad. Na območju Rovt in Lipe so nato boji trajali dve uri in pol. Borcem je končno z jurišem uspelo pregnati vse tri sovražnikove kolone iz Mozirja, z Vranskega in iz Braslovč v dolino. Nenadoma, ko je bilo boja že konec, je zaregljal samotni sovražnikov mitraljez. Rafal je smrtno zadel namestnika komandanta brigade Tomaža Novaka-Sreča.⁵⁰

Po tem spopadu je II. bataljon nadaljeval pohod na Dobrovlje k I. bataljonu. Borci so se razmestili po hišah v Marija Greti. Dne 22. februarja jih je izsledila večja ogledniška skupina z Vranskega (66 mož). Z močnim mitralješkim ognjem so začeli obstreljevati hišo, v kateri je bil štab brigade, nato pa so jo s svetlečimi naboji zažgali. Borci obeh bataljonov pa so se hitro znašli in pognali policiste v beg. II. bataljon jih je zasledoval vse do bližine Vranskega. Policisti so imeli dva mrtva in 3 ranjene. V paničnem begu niso mogli odnesti s

**Tomaž Novak - Srečo, namestnik
komandanta brigade**

seboj niti obeh padlih. Šlandrovci so bili menda brez izgub, Nemci pa so svoj beg poskušali opravičiti s tem, da so poročali o 30 do 40 padlih borbih.⁵¹

III. bataljon ja ostal v hribih nad Črnim grabnom z nalogo, da ovira promet po glavni cesti. V noči na 24. februar so borci v bližini križišča pri Vranskem v dolžini 500 m požagali telefonske drogove in jih podrli na cesto.⁵²

Zaradi akcij Slandrove brigade je moral vodstveni štab pri višjem vodji SS in policije v 18. vojnem okrožju izdati 21. februarja povelje o delni zapori cest Kamnik—Vransko čez Tuhinjsko dolino in Domžale—Vransko čez Trojane. Prepo-vedal je vožnje čez Crni graben in Tuhinjsko dolino s posameznimi vozili, orožniške postaje v Kamniku, Domžalah in na Vranskem pa so dobile nalogo, da posamezna vozila na teh relacijah zadržijo tako dolgo, dokler se ne sestavijo kolone iz vsaj treh vozil.⁵³

Štab IV. operativne cone je 24. februarja poročal glavnemu štabu NOV in PO Slovenije, da njegove enote prehajajo v odločno ofenzivo proti okupatorju. Glede Slandrove brigade pa je posebej opozoril, da ima velike kadrovske težave. Politični komisar Josip Berkopec-Mišelj in njegov namestnik Jakob Molek-Mohor sta se šele pred dnevi vrnila v štab, padel pa je namestnik komandanta Tomaž Novak-Srečo. Težave so tudi s ka-

Jakob Molek-Mohor, pomočnik političnega komisarja brigade

drom v brigadnem obveščevalnem centru. Posebej pa se ne le v Šlandrovi brigadi, temveč tudi v drugih enotah IV. operativne cone stalno čuti pomanjkanje višjega in nižjega političnega kadra.⁵⁴ To poročilo kaže, da štab IV. operativne cone ni bil seznanjen z usodnimi boji XIV. divizije v teh dneh. 2e od začetka svojega pohoda proti severu je XIV. divizija imela hude boje s Treeckovo operativno skupino, ki jo je 14. februarja prvič obkolila in ji preprečila preboj na Pohorje. Nadaljnje premike in preboje ji je mimo visokega snega oteževalo zlasti vedno večje število ranjencev. Kljub temu pa polkovnik Treeck ni uspel doseči večjega uspeha vse do 18. februarja, ko so se zjutraj pri Spodnjem Doliču štirji bataljoni XIV. divizije prebili proti Pohorju,⁵⁵ glavnina z ranjenci in pratežem pa je ostala v obroču in se je šele po hudih bojih uspela umakniti na Basališče na Paškem Kozjaku. Glavnina, ki je štela le še okrog 600 borcev, se je 20. februarja nato prebila s Paškega Kozjaka, toda že naslednji dan je imela na Graški gori — gori jurišev — enega najhujših bojev na vsem pohodu. Dne 22. februarja pa ji je končno uspel preboj proti Mozirskim planinam in Koroški.

Štab IV. operativne cone je poskušal v teh dneh čim bolj aktivirati svoje enote, s katerimi je imel zvezo. Šlandrova brigada je uspela s svojimi akcijami otežiti prevoz nemških sil v kamniškem okrožju, prav tako pa so bili zelo uspešni tudi minerji Kamniško-zasavskega odreda, ki so devetkrat minirali progo Ljubljana—Celje.⁵⁶ Enote brigade so v tem času tudi zelo uspešno mobilizirale. Poudariti pa moramo, da so Nemci tudi med najhujšimi boji proti XIV. diviziji nenehno zasledovali brigado, iz česar lahko sklepamo, da iz kamniškega in litijskega območja Nemci niso pritegnili sil za svoje ofenzivne akcije proti XIV. diviziji. Po podatkih o enotah, ki so sodelovale v Treeckovi operativni skupini, vidimo, da so bile v njej enote vermanšaftskega bataljona — vzhod pod vodstvom Eggerja iz Savinjske doline. Tako bi torej v tej dolini Šlandrova brigada tedaj imela lahko razmeroma največ možnosti za uspešne akcije na sovražnikove postojanke. Zaradi aktivnosti Šlandrove brigade in Kamniško-zasavskega odreda pa Nemci tudi nikjer niso bili tako ogroženi, da bi morali s fronte proti XIV. diviziji odtegniti pomembnejše sile. Posredna pomoč enot IV. operativne cone torej ni bila uspešna. Šlandrova brigada pa je zadržala sovražnikove posadke na svojem območju. II. in III. bataljon

brigade, ki sta bila na Dobrovljah, pa bi prav gotovo vsaj v dneh, ko se je glavnina XIV. divizije prebila proti Mozirskim planinam, lahko pomagala pri premagovanju težav na novem območju, če bi vedela za to smer njihovega preboja in za njihove premike. Tako štab Šlandrove brigade vse do konca pohoda ni imel s XIV. divizijo neposredne zveze, ki bi olajšala pomoč.

Dne 25. februarja zvečer je bilo konec dolgotrajne in srdite hajke proti XIV. diviziji. To noč in naslednje jutro so se nemške enote začele vračati v svoje postojanke. Štab XIV. divizije in Tomšičeva brigada sta skupaj s skoraj vsemi bolniki in ranjenci ter številnimi razkropi j enei, predvsem iz Bračičeve brigade, ter pratežem, prenočili v planinskih kočah na Beli peči. Zjutraj so pred bližnjim planinskim domom zagledali nemškega stražarja. Presenečenje je bilo veliko, ko so namesto nemškega napada videli njihov umik v Savinjsko dolino. To je kazalo na konec hajke, toda štab XIV. divizije ni imel zagotovil, da so Nemci dokončno prenehali s svojo veliko akcijo.

Divizijska skupina na Beli peči ni bila sposobna za boj. Zato jo je poveljstvo razdelilo na tri oddelke, ki so dobili nalogo, da se vsak samostojno prebije skozi nemško blokado.

Srečanje štabov XIV. divizije in Šlandrove brigade konec februarja 1944 na Slapeh (z leve: Stane Dobovičnik - Krt, Janko Šekirnik-Simon, Jože Klanjšek - Vasja, Josip Berkopec - Mišelj in Jakob Molek - Mohor)

Vsi trije oddelki so odšli proti Savinjski dolini, od tod pa so se usmerili proti moravskemu območju. Poveljstvo XIV. divizije se je skupaj z divizijsko zaščito in kulturniki napotilo proti Ramšaku, kjer so se srečali z glavnino Bračičeve brigade, ki je bila razbita na več skupin. Tu je tudi štab dobil obvestilo o koncu velike akcije, kar je dalo borcev novih moči. Glavnina Bračičeve brigade se je nato pridružila štabu XIV. divizije. Dne 27. februarja sta prišli v bližino Nove Stifte dve skupini borcev Bračičeve brigade in še isti dan vzpostavili zvezo s slandrovci. Prvi bataljon Slandrove brigade je bil ta dan na poti iz Tuhinjske doline na Dobrovlje. V bližini sedla Slape je srečal skupino borcev XIV. divizije, med katerimi je bil tudi namestnik političnega komisarja glavnega štaba NOV in PO Slovenije Viktor Avbelj-Rudi. Borci XIV. divizije so odšli na Menino planino, kjer so v taborišču Slandrove brigade dobili hrano ter nekaj streliva in opreme. Pri brigadi so ostali do 10. marca.⁵⁷

Dne 27. februarja je skupina borcev Slandrove brigade postavila zasedo na glavni cesti v Kaplji vasi pri Preboldu v Savinjski dolini, kjer so nameravali napasti nemško avtomobilsko kolono. Po štirurnem čakanju v zasedi je pripeljal policijski osebni avto, v katerem je bil en podoficir in en vojak. Borci so avto napadli, ga zažgali, razorožili hudo ranjenega podoficirja, medtem ko je vojaku zaradi goste megle uspelo pobegniti. Zaplenili so puško in pištolo. V tej akciji so požgali več telefonskih drogov in izvedli prehranjevalno akcijo. Po akciji so se umaknili na Dobrovlje, kjer so njihovo taborišče obstreljevali Nemci s težkimi minometi.⁵⁸

I. in IV. bataljon Serčerjeve brigade sta se 26. februarja srečala blizu Solčave z Vzhodnokoroškim odredom, ki je dal šerčerjevcem nekaj najbolj nujne opreme in streliva. Brigada je v odredno bolnišnico izročila tudi svoje bolne in ranjene borce. Naslednji dan pa je odšla proti Črnicu, kjer se je srečala s I. in II. bataljonom Tomšičeve brigade. Skupaj sta nato odšli pod vodstvom namestnika komandanta XIV. divizije Toneta Vidmarja-Luke na Moravško, kamor sta prišli 29. februarja. Ti dve enoti sta na pohodu XIV. divizije napravili najdaljšo pot, skupaj okrog 550 kilometrov. Naslednji dan pa sta nato dobili zvezo s štabom IV. operativne cone, s skupino borcev Slandrove brigade in s funkcionarji okrožnega komiteja KPS Kamnik. Na sestanku v župnišču pri Sv. Križu je na-

Skupina Šlandrovcev po uspešnem napadu na nemški avto konec februarja 1944

mestnik komandanta XIV. divizije Vidmar seznanil vojaške in politične funkcionarje z razmerami v tej enoti in z njenim načrtom, da se prebije na Dolenjsko. Sekretar okrožnega komiteja KPS Kamnik Franc Zupančič-Marjan pa je seznanil divizijske funkcionarje z razmerami na terenu in poudaril, da so prišli na organizirano področje, ki lahko nudi borcem XIV. divizije vso podporo in pomoč pri njihovi ponovni usposobitvi za bojne akcije. Med pripravami za prehod čez Savo je Tone Vidmar-Luka 2. ali 3. marca dobil povelje Viktorja Avblja-Rudija, naj ostane s svojimi enotami na Štajerskem. V štabu IV. operativne cone mu je nato dal navodila za nadaljnje delo politični komisar Mitja Ribičič-Ciril.⁵⁹

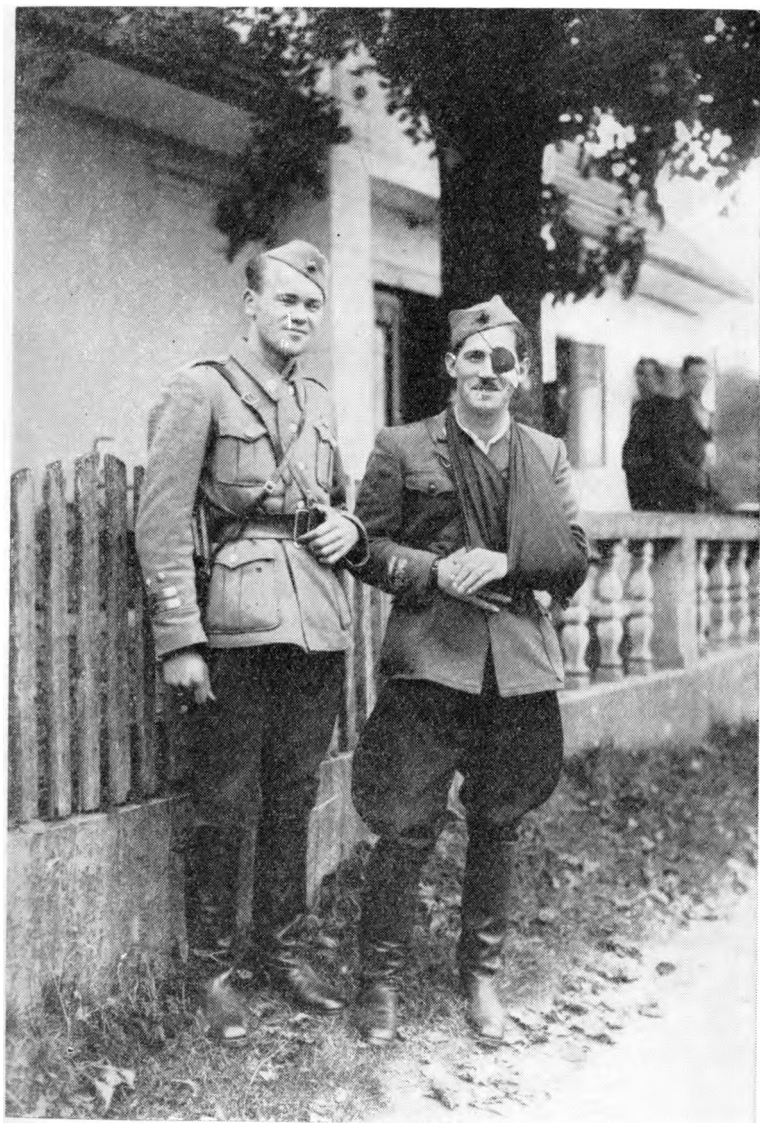
Del štaba XIV. divizije pa je od Ramšaka 29. februarja odšel v vas Zaloko, nato pa k Sv. Radegundi, kjer je ostal do zbora XIV. divizije 22. marca 1944 na Graški gori. Na posvetu je štab XIV. divizije sklenil, naj odideta komandant Jože Klanjšek-Vas j a in politični komisar Stane Dobovičnik-Krt na Moravško, kjer naj vzpostavita zvezo s štabom IV. operativne cone ter s Tomšičevo in Šercerjevo brigado. Dne 4. marca sta

zjutraj prišla v štab IV. operativne cone na Moravško, kamor je nato prišel tudi namestnik političnega komisarja glavnega štaba NOV in PO Slovenije Viktor Avbelj-Rudi. Tu so razpravljali o organizaciji počitka za izmučene borce Tomšičeve in Šerčerjeve brigade, o zdravljenju ranjencev in bolnikov ter o ponovni bojni usposobitvi obeh enot.⁶⁰

Glavni štab NOV in PO Slovenije je konec februarja uredil tudi vprašanje enotnega poveljstva na Štajerskem in izvedel nekatere kadrovske spremembe v poveljstvu IV. operativne cone. Dne 25. februarja je izdal ukaz o imenovanju novega štaba IV. operativne cone, v kateri je uvodoma poudaril: »Velik razvoj naše vojske na področju IV. operativne zone, še bolj pa perspektiva za njen razvoj v prihodnjih spomladanskih mesecih, ki ga moramo predvideti z ozirom na prisotnost XIV. divizije NOV in PO Jugoslavije na tem terenu in z ozirom na močno borbeno aktivnost VI. UB Slavka Šlandra in na splošen političen razmah narodnoosvobodilnega boja na Štajerskem, zahtevata predhodne organizacijske spremembe.« Zato je postavil nov štab IV. operativne cone iz funkcionarjev, ki so imeli že izkušnje pri vodenju večjih operativnih enot. Za komandanta je imenoval majorja Mileta Kilibardo, za njegovega namestnika Alojza Kolmana-Maroka, za političnega komisarja pa Jožeta Borštnarja. Ob sklepu ukaza je glavni štab NOV in PO Slovenije izrekel komandantu Francu Poglajnu-Kranjcu in političnemu komisarju Mitji Ribičiču-Cirilu priznanje in pohvalo za njuno delo, ker »sta vodila svoje enote pod najtežjimi pogoji partizanskega bojevanja na Štajerskem«.⁶¹

Poglavitna naloga novega štaba je bila izvajanje mobilizacije. Zato je moral organizirati prenašanje orožja na Štajerskem, transport neoboroženih novo mobilizirancev na Dolenjskem in »voditi enote stalno v borbe, ki omogočajo nadaljnjo mobilizacijo in oborožitev vojske«. Posebno pozornost je moral posvetiti tudi izpolnitvi zvez in obveščevalnega centra. Štab IV. operativne cone je moral vzdrževati s XIV. divizijo, ki je bila še vedno neposredno podrejena glavnemu štabu NOV in PO Slovenije, redne zveze in po potrebi z njo operativno sodelovati.⁶²

Ze nekaj dni nato, 28. februarja, pa je glavni štab NOV in PO Slovenije XIV. divizijo podredil »v vseh ozirih« štabu IV. operativne cone. Dal mu je za nalogo, »naj vodi po enotnem načrtu operacije vseh svojih enot, predvsem pa XIV. di-

**Janko Sekirnik-Simon, komandant brigade in Alojz Zokalj-Džidži, politični
komisar brigade**

vizije ter VI. in XI. brigade tako, da se te enote s koordiniranimi akcijami na širšem teritoriju medsebojno podpirajo. Enote naj tvorijo kot celota skupno udarno moč IV. operativne zone. Po potrebi in po možnosti naj štab IV. o. z. organizira skupne ofenzivne akcije vseh zgoraj omenjenih enot, ki jih lahko v takem primeru skoncentrira tudi na ožjem terenu, da jih nato z vnaprej pripravljenim manevrom hitro razporedi v akcije na širšem terenu in tako omogoči spretno manevriranje v primeru nemških koncentracij«. Vključitev XIV. divizije v sestav IV. operativne cone pa je potrebna tudi zaradi načrtna mobilizacije na vsem njenemu terenu.⁶³

Dne 6. marca je prišla na Moravško z Dolenjske skupina funkcionarjev, med njimi novi politični komisar IV. operativne cone Jože Borštnar in novi politični komisar Šlandrove brigade Alojz Zokalj-Džidži,⁶⁴ medtem ko je bil novi komandant Mile Kilibarda še vedno na zdravljenju in ni mogel prevzeti svoje funkcije. Z ureditvijo enotnega poveljevanja na območju IV. operativne cone je glavni štab NOV in PO Slovenije odpravil eno od hudih pomanjkljivosti, ki je ovirala usklajeno in uspešno pomoč enot IV. operativne cone brigadam XIV. divizije ob njihovem pohodu na Štajersko. Štab IV. operativne cone je s podreditvijo XIV. divizije lahko usklajeval operacije vseh enot na svojem območju in tudi lažje reševal kadrovske vprašanje.

POLITIČNE ORGANIZACIJE MED SAVINJSKO DOLINO IN ZASAVJEM V ZAČETKU 1944

Po velikih nemških akcijah decembra 1943 je aktivnost enot IV. operativne cone začasno upadla. Posebej se je to kazalo na območju med Zasavjem in Savinjsko dolino po odhodu Šlandrove brigade na Koroško. Zlasti je zaostala mobilizacija, ki jo je izvajala le terenska četa. Zato si je pokrajinski komite KPS za Štajersko na sestankih s štabom IV. operativne cone prizadeval, da bi enote NOV in PO Slovenije na Štajerskem čimprej spet prešle v ofenzivo.

Kljub tem težavam pa so si aktivisti KPS prizadevali širiti in utrditi mrežo političnih organizacij. Pokrajinski komite KPS si je kot eno pglavitnih nalog zastavil razširitev organizacij v ravninskem območju in večjih krajih. Njegov sekretar Peter Stante-Skala je 19. januarja 1944 poročal, da so v teh priza-

devanjih dosegli že nekaj uspehov.⁶⁵ Tudi Viktor Stopar je v svojem poročilu centralnemu komiteju KPS poudaril, da »ljudje z razumevanjem pristopajo v OF, delajo v njej ter jih ne omajejo provale, ki se še vedno pojavljajo sedaj tu sedaj tam«. Pripomnil pa je, da bo mogoče postaviti politične organizacije na vzhodnem območju Štajerske le s pomočjo enot NOV in PO Slovenije.⁶⁶

Oblastni komite (dotlej pokrajiski komite) KPS za Štajersko je nato 25. februarja poročal o velikih simpatijah prebivalstva za OF, »kar nam bo vsekakor v veliki meri pripomoglo, da bomo lahko organizacijsko povezali vse, kar je protihitlerjevsko razpoloženega in tako ustvarili pogoje za narodno vstajo na Štajerskem. Kljub temu, da še nismo prodrli z našo organizacijo v maso tako, kot bi mogli, so pogoji za mobilizacijo dani«. Napačno pa bi bilo, če bi čakali na to, da bo teren obdelan do take stopnje, da bodo prostovoljci sami prihajali v enote NOV in PO Slovenije. Takšno mobilizacijo, kot je že izvedena v kamniškem in litijskem okrožju, bi lahko z enotami NOV in PO Slovenije izvedli skoraj po vsem Štajerskem. Oblastni komite KPS je izrazil prepričanje, da bo lahko vprašanje mobilizacije mnogo uspešneje reševal po prihodu XIV. divizije.

Zaradi popularnosti in zaupanja, ki ga je uživala OF med neorganiziranimi množicami, ter zaradi potrebe, da forumi OF prevzamejo tudi nekatere oblastne naloge, je dal oblastni komite KPS pobudo, da se začenjajo ustanavljati tudi okrožni odbori OF, kjer so za to pogoji. Do konca februarja so nato aktivisti litijskega okrožja na posebni konferenci izvolili svoj okrožni odbor OF.⁶⁷

Tudi v začetku marca so bile na območju IV. operativne cone še vedno najbolj organizirana litijsko, kamniško in savinjsko okrožje, medtem ko so se v revirjih partijske in politične organizacije bolj razmahnile šele spomladi 1944. leta. V savinjskem okrožju je vse politično delo še vedno vodil okrožni komite KPS (sekretar Tone Bole), ki je že pripravljal konferenco aktivistov, na kateri bi izvolili okrožni odbor OF. Okrožni komite KPS je izvedel preosnovanje okrajev, da bi bilo delovanje organizacij KPS in OF hitrejše in uspešnejše. Okrožje je razdelil na 9 rajonov: Lurd (Zabukovica, Griže), Žalec, Kot (Vransko), Dobrovlje (Braslovče), Oljka (Mozirje, Šmartno

ob Paki), Dreta (Nazarje), Grad (Gornji grad), Raduha (Solčava, Ljubno, Luče) in Medvedjak (Rečica). Dne 10. marca 1944 so v okrožju delovali 3 rajonski odbori OF (Oljka, Dreta, Grad), 29 odborov OF, 4 odbori DE, 19 odborov SPZZ, 11 odborov ZSM in 3 aktivni ZKM. Uspešno so delovale zlasti organizacije ZSM in SPZZ, dobro pa so bili organizirani zlasti rajoni Oljka (RO OF, 5 odborov OF, 4 odbori SPZZ in 5 odborov ZSM), Dreta (RO OF, 5 odborov OF, 1 odbor DE, 4 odbori SPZZ in 3 odbori ZSM), Grad (RO OF, 2 odbora OF in 5 odborov SPZZ) in Raduha (6 odborov OF, 1 odbor SPZZ in 1 odbor ZSM). Najhujše pa so bile razmere v rajonu Dobrovlje, kjer so se še kazale posledice velikega vdora v organizacijo OF decembra 1943. Odbori so se ukvarjali predvsem z zbiranjem hrane, obleke in sanitetnega materiala. Enote NOV in PO Slovenije so se morale še vedno posluževati rekvizicij. Da bi izboljšali prehrano enot NOV in PO Slovenije, so sklenili organizirati gospodarske odbore. Okrožje je imelo tudi svojo tehniko, v Zgornji Savinjski dolini pa sta bili tudi 2 tehniki oblastnega komiteja KPS. V začetku 1944. leta so se okrepile tudi partijske celice in kandidatske skupine, ki so skupaj štejele 21 partijcev in 19 partijskih kandidatov.⁶⁸

Litijsko okrožje je bilo v začetku marca 1943 razdeljeno na pet okrajev. V litijskem okraju je po nepopolnih podatkih deloval okrajni komite KPS in rajonski odbor OF, 2 odbora DE, 3 odbori ZSM in 1 odbor SNP. V drugem okraju, ki je obsegal območje na desnem bregu Save od Podgrada do Šmartnega in Kresnic, so mimo štiričlanskega okrajnega komiteja delovali še ena partijska celica s štirimi člani ter 3 kandidatske skupine zli člani in 7 aktivov ZKM s 30 člani. Ustanovljen je bil tudi rajonski odbor OF, število drugih odborov pa je bilo naslednje: 27 odborov OF, 27 odborov ZSM, 3 odbori SPZZ.

3 odbori DE, 1 odbor SNP ter 2 gospodarski komisiji. V tretjem okraju na območju Ribč, Hotiča in Senožeti je deloval okrajni komite ter 2 partijski celici ter kandidatski skupini s skupaj 7 partijci in 19 kandidati. Za ta okraj ter za 4. (Moravče) in 5. (Vače-St. Lambert) ni podatkov o številu odborov OF in njenih množičnih organizacij. Po podatkih o številnih sestankih in mitingih ter rezultatih dejavnosti pa lahko sklepamo, da je bilo tudi v teh okrajih organizacija OF že zelo razširjena.⁶⁹

Tudi v kamniškem okrožju sta pozimi 1943—1944 okrožni komite KPS in okrožni odbor OF uspešno utrjevala svoje orga-

nizacije in jih usmerjala k večji aktivnosti. Posebno pozornost sta posvetila ustanavljanju najvišjih forumov v rajonih in snovanju gospodarskih komisij (GK). Do konca decembra 1943 so bili osnovani rajonski odbori OF v šestih rajonih. Le Tuhinjska dolina je dobila svoj najvišji politični organ šele aprila 1944. Konec februarja 1944 je prišlo do pomembnih organizacijskih sprememb. Odpravljeni so bili občinski odbori OF oziroma NOO in njenih množičnih organizacij. Z ilegalnim in legalnim kadrom iz teh odborov so okrepili rajonske in krajevene odbore OF. Dne 11. marca 1944 je bilo v kamniškem okrožju 79 vaških odborov OF (NOO) in 6 rajonskih odborov OF, 69 odborov DE, 142 vaških in 5 rajonskih odborov ZSM, 121 in 5 rajonskih odborov SPZZ, 93 vaških odborov SNP, 69 vaških in 6 rajonskih GK, Narodna zaščita pa je štela 10 čet, 44 vodov in 142 desetlin.⁷⁰ Pripomnimo naj še, da so sredi marca preimenovali rajonske odbore v okrajne. Po oceni je bilo marca 1944 zajetih v OF v kamniškem okrožju približno 50 odstotkov prebivalstva, kar je bilo tedaj največ na vsem Gorenjskem.

SPZZ in ZSM sta pomagali GK pri zbiranju materiala. Mladina je decembra 1943 zbrala 850 zavirkov za borce NOV, mimo tega pa še veliko materiala za bolnišnice in tehnike. Mladinci so pomagali tudi pri izvajanju sabotažnih akcij. Zlasti veliko sabotažnih akcij je izvedla domžalska mladina, ki je organizirala tudi pionirje v odbore pionirjev svobode.⁷¹ Zelo velika je bila tudi propagandna dejavnost ZSM. Dne 22. februarja 1944 je mladina npr. ob jubileju Rdeče armade zažgala v kamniškem okrožju 108 kresov, raztrosila 12.000 parolnih listkov in 1000 letakov, v večjih krajih pa so nalepili slovenske zastavice in slike maršala Tita. Gorenjsko poverjeništvo PK ZKMJ za Slovenijo je v svojem poročilu 18. marca 1944 poudarilo, »da je mladina v kamniškem okrožju najbolj zaktivizirana izmed vseh okrožij na Gorenjskem.« Delovalo je tudi 18 skobjevskih skupin s 183 člani.⁷² Tudi odbori DE so bili zelo aktivni. Najuspešnejše pa se je množična organizacija tovarniškega delavstva razvijala na domžalskem območju, kjer je bilo januarja 1944. leta 29 odborov DE in 21 mladinskih odborov DE (MODE). V tem mesecu so odbori DE uspešno izvedli akcijo zimske pomoči. Za potrebe vojske in terena so dobavljali velike količine industrijskega blaga ter uspešno izvajali sabotažne in propagandne akcije.

Odbori SNP so že konec 1943 pošiljali pakete izseljencem in sestavljali spiske družin, ki so bile potrebne pomoči. Januarja 1944 so nato v štirih rajonih razdelili 11.448 RM podpor, februarja pa v 6 rajonih 15.500 RM. Marca je dobivalo redno mesečno podporo 330 družin aktivistov in borcev NOV, internirancem pa so poslali 120 paketov. NZ je izvajala sabotažne in propagandne akcije ter sodelovala pri mobilizaciji, ki je najbolj uspela v domžalskem rajonu. Do 10. marca 1944 je šlo v NOV 600 novih borcev. V prvih mesecih 1944 so pripadniki NZ izvedli velike sabotažne akcije v lukovškem, zasavskem in mengeškem rajonu ter zbrali tudi nekaj orožja in municije. Z odhodom najboljših kadrov NZ v NOV je dejavnost te formacije začela upadati.⁷³ Po odloku predsedstva SNOS 1. marca 1944 pa se je NZ preosnovala in prevzela naloge varstva javnega reda in miru ter onemogočanje dela kriminalnim elementom.

Okrožni komite KPS je v začetku 1944 posvetil posebno pozornost agitacijsko propagandni dejavnosti, da bi bilo prebivalstvo hitro in pravilno seznanjeno z aktualnimi dogodki doma in v svetu ter cilji OF. Zato je sklenil mimo tiskarne 7 A in ciklostilnih tehnik, ustanoviti še novo veliko tiskarno, za katero je dobil v začetku januarja 1944 tiskarski stroj v Veithovi tiskarni na Viru. Potem ko je GK elektrificirala območje okrog Sv. Trojice, je nova tiskarna 30 A začela delovati na Viševku. Tiskarni sta tiskali vsa osrednja glasila, radijska poročila, različne druge knjige in brošure (Ustavo ZSSR, Partizansko pesmarico) ter tiskovine. Ponarejali sta tudi živilske karte za GK. Tiskarna 30 A je pošiljala svoje tiske na Gorenjsko, na Štajersko in tudi na Dolenjsko.⁷⁴

Za enote NOV in PO Slovenije pa je bilo posebno pomembno, da se je v začetku 1944 razširila mreža gospodarskih komisij. Poudariti moramo, da se v uspehih GK zrcali tudi dejavnost odborov ZSM, SPŽZ in DE. Vaške GK so imele naloge, da zbirajo in skladiščijo hrano ter opremo, okrajne GK in okrožne GK pa so skrbele za preskrbo borcev NOV, bolnišnic, tehnik ter kurirskih stanic, VOS, političnih forumov in tudi civilnega prebivalstva na posameznih območjih. Vodile so tudi evidenco nad letinami in nad zalogami živil, nad stanjem živine, nad zalogami v trgovinah in nad proizvodnjo v podjetjih. Konec 1943 so rajonske GK sestavile spisek okupatorjevih sodelavcev, pri katerih bi enote NOV lahko izvedle

rekvizicijo. Po navodilih GK so kmetje presežke pridelkov skrivali pred okupatorjem ali pa so jih oddali v partizanska skladišča. Ob koncu 1943 je imela okrožna GK uskladiščenih že okrog 200.000 kg žita. V začetku januarja 1944 so bila zgrajena že skladišča v zasavskem, domžalskem in mengeškem rajonu. Tedaj je začela obratovati na Moravškem tudi okrožna mesarska predelovalnica, ki je januarja predelala okrog 3500 kilogramov mesa. Tega meseca so znašali dohodki okrožne GK 56.789 RM, izdatki pa 36.150 RM.⁷⁵

V kamniškem okrožju je bila dobro organizirana tudi VOS, ki je obveščevalne podatke posredovala vojaškim enotam ter sodelovala pri zavarovanju akcij.

Politične organizacije so se v savinjskem, v litijskem in v kamniškem okrožju v prvih mesecih 1944. leta že tako okrepile, da so jim najvišji pokrajinski politični in vojaški forumi lahko zaupali tudi pomembne naloge v zvezi s prihodom XIV. divizije. Takoj po prihodu glavnine XIV. divizije v Savinjsko dolino in na Moravško, je štab IV. operativne cone poslal 5. marca vsem rajonskim komitejem KPS okrožnico, s katero jim je najprej sporočil, da se je nemška hajka proti XIV. diviziji končala. Glede na to postavlja pred terenske organizacije OF naslednje naloge: 1. poskrbeti morajo za ranjence, jim dati zdravniško pomoč skladno z navodili sanitetnega referenta najbližje partizanske enote; 2. vsem borcem je treba preskrbeti hrano, obleko in obutev. Pri tem poudarja, da ne smejo dopustiti, da bi odšli borci z območja, kjer so odbori OF in kjer ljudstvo materialno podpira narodnoosvobodilno vojsko, nezadostno preskrbljeni; 3. s pomočjo enot IV. operativne cone, to je VI. in XI. brigade, Vzhodnokoroškega odreda in Kamniško-zasavskega odreda, naj vzdržujejo čim tesnejše stike z enotami XIV. divizije, ki operirajo na njihovem območju. Treba se je dogovoriti, kam naj pošljejo ozdravele borce in novo mobilizirance; 4. enotam morajo pomagati pri zbiranju orožja, ki so ga zakopale ali izgubile; 5. glede na to, da bosta okupator in plava garda gotovo poskušala žrtve XIV. divizije izkoristiti za propagando proti narodnoosvobodilni vojski, naj politične oblasti v interesu NOV in PO Slovenije ter zlasti uspešne mobilizacije, začnejo popularizirati XIV. divizijo in prikažejo ljudem, kakšnega pomena so boji in žrtve te divizije. Na koncu okrožnice je štab IV. operativne cone poudaril: »Prepričani smo, da se boste reševanje teh nalog lotili s temeljitostjo,

prednostjo in požrtvovalnostjo (aktivistov) ter na vašem terenu izkoristili vse možnosti, da se divizija zopet ojači, utrdi in stabilizira v sev. Sloveniji.«⁷⁶

Sanitetni odsek IV. operativne cone pa je vsem rajonskim komitejem KPS in političnim delavcem kamniškega okrožja posredoval še nadrobnejša navodila za oskrbo ranjencev in bolnikov XIV. divizije. Spravili naj bi jih v zakonspirirane kraje in k zanesljivim ljudem. Svetoval jim je tudi, kako naj bi ravnali z njimi pri različnih poškodbah oziroma boleznih.⁷⁷

Teh nalog so se aktivisti skupaj s štabom IV. operativne cone in skupine borcev Šlandrove brigade in Kamniško-zasavskega odreda, ki so bili na moravškem območju, lotili z vso prizadevnostjo. Okrožni politični forumi in vojaške komande so najprej razmestile ranjence po kmetijah na Moravškem, pod Grmačo, v Kosezah, v Tustanju, v Češnjicah, v bolnišnico Triglav pri Kolovcu in v bolnišnico Srečo v Tuhinjski dolini. Na pobudo okrožnega komiteja KPS Kamnik so začeli tudi posebej za ranjence XIV. divizije graditi bolnišnico pri Osredku v Tuhinjski dolini. Dne 12. marca je bila sekretar okrožnega komiteja KPS Franc Zupančič-Marjan v štabu IV. operativne cone, kjer sta mu dala komandant Poglajen in politični komisar Borštnar še nadrobna navodila glede oskrbe ranjencev XIV. divizije ter o organizaciji prehrane, mobilizacije, zvez in propagande. Štab Šlandrove brigade je celo pripravil spisek zdravnikov, ki bi jih bilo treba poklicati na pomoč ali mobilizirati, da bi lahko nudili ranjencem in bolnikom dobro zdravniško pomoč.

Okrožna in okrajne gospodarske komisije so skrbale za prehrano borcev, nabirale obleko in obutev, nekaj opreme in streliva pa sta Tomšičeva in Šercer jeva brigada dobili iz skladišča IV. operativne cone. V kamniškem okrožju pa so tudi organizirali velike nabiralne akcije za borce XIV. divizije. Samo odbori ZSM so zbrali sredi marca 1944 za borce XIV. divizije, Šlandrove brigade in Kamniško-zasavskega odreda nad 500 paketov. Organizirali so tudi več sestankov o pomenu prihoda XIV. divizije.⁷⁸ Po poročilu okrožnega komiteja KPS Litija je bilo 11. marca v okrožju okrog 100 ranjencev XIV. divizije, za katere so prevzele politične organizacije vso skrb. Okrožni komite KPS je organiziral tudi več mitingov, na katerih je prebivalstvo seznanil s pohodom XIV. divizije ter sklepi AVNOJ in SNOS.⁷⁹ Politične organizacije litijskega,

kamniškega in tudi savinjskega okrožja so si zelo prizadevale, da bi bili borci XIV. divizije čim prej spet usposobljeni za vojaške akcije.

Glede na nekatere nepravilnosti v odnosih NOV in PO Slovenije do prebivalstva, ki so se dogajale zlasti ob pohodu XIV. divizije in bi lahko napravile veliko politično škodo, je novi štab IV. operativne cone poslal 13. marca vsem enotam cone obširno okrožnico. Vse vojaške enote so morale ob prihodu na novo operativno območje takoj navezati stike s političnimi delavci, da jih seznanijo s političnimi in gospodarskimi razmerami ter jim posredujejo obveščevalne podatke. Ob bivanju v vaseh so se morale vojaške enote dobro zavarovati, straže pa postaviti tako prikrito, da jih sovražnik ne bi mogel od daleč opaziti. Če se bodo držale teh navodil, ne bodo kompromitirale vasi in prebivalstva ter povzročile sovražnikovih povračilnih ukrepov. Štab IV. operativne cone je poudaril, da morajo vojaške enote vprašanje prehrane reševati v sodelovanju s političnimi organizacijami. Kjer ne bi bilo odborov, naj nabirajo prostovoljne prispevke, če pa bi bil potreben prisilni odkup, naj ga izvedejo pri najpremožnejših, zlasti pa naj si vojaške enote prizadevajo dobavljati hrano na nemških državnih posestvih.

Posebno pozornost morajo enote NOV in PO Slovenije na območju IV. operativne cone posvetiti propagandni dejavnosti, zlasti v krajih, kjer ni političnih delavcev ali pa je organizacija OF šibka. Organizirati morajo mitinge in sestanke s posamezniki po hišah. Na mitingih naj politični komisarji pojasnjujejo notranje in zunanjepolitični položaj (govorijo naj o izdajalski vlogi emigrantske vlade, o AVNOJ in o NKOJ, o izdajstvu plavogardistov, o položaju v Ljubljanski pokrajini, o zaveznikih in sodelovanju med njimi) ter pozovejo prebivalstvo na aktivno sodelovanje v OF in pri mobilizaciji. Na mitingih je treba pojasniti tudi prisilne odkupe in likvidacije izdajalcev, da bo prebivalstvo o teh ukrepih pravilno poučeno in jih bo razumelo. Na mitingih in političnih urah naj se držijo programa OF in naj ne načenjajo vprašanj o socialnih in družbenih razmerah po osvoboditvi, o kolektivizaciji zemlje, o odpravljanju privatne lastnine itd. Poudarjajo naj, da je prvi cilj osvoboditev Jugoslavije od okupatorjev in domačih izdajalcev, o ureditvi v demokratični in federativni Jugoslaviji pa bo odločalo ljudstvo samo.

Tudi mobilizacijo kot eno pglavitnih nalog enot NOV in PO Slovenije na območju IV. operativne cone je treba izvajati sporazumno z organizacijami OF. Za mobilizacijo naj razvijejo agitacijo na mitingih, z letaki, z uspešnimi akcijami, s prikazom nemških neuspehov na frontah ter z razkolom v osiščnih državah in rezistence v okupirani Evropi itd. Za uspeh mobilizacije pa je pomemben tudi odnos do novih borcev, ki se naj jih ne zapostavlja in organizira zanje posebne vojaške in politične ure.

V želji, da bi se enote XIV. divizije čimprej prilagodile štajerskim razmeram in da bi tudi druge enote ne ponavljale napak, je štab IV. operativne cone v svoji okrožnici dal še nekatera druga navodila. Glede ukrepov do ljudi, ki prijavljajo nemškim oblastem premike partizanskih enot, kar so dolžni storiti pod pretnjo ostrih kazni, je opozoril na skrajno previdnost. Vojaške enote naj prijavljanje prepovejo. Uspeh pa bodo dosegle s političnim delom, z vojaškimi akcijami, s pravilnim odnosom do civilnega prebivalstva, in le v izjemnih pogojih tudi z represalijami. V odnosu do družin, ki imajo svojce v nemški vojski, ne smejo slediti nemškemu zgledu in izvajati kakršnihkoli represalij. S pravilnim odnosom do njih bodo svojci ob prvi priliki dezertirali v partizane. Na vermane in njihove svojce naj vplivajo, da bodo odšli v NOV. Nad prebivalstvom nemške narodnosti naj ne izvajajo nasilja, pri čemer so izvzeti le zagrizeni pristaši nacionalsocialističnega režima. Priseljenim Kočevarjem, Besarabcem in Tirolcem pa lahko zaplenijo vse imetje. Tudi v ravnanju z ujetniki naj postopajo glede na njihovo krivdo. Vermane, orožnike in policiste naj pozovejo na vstop v NOV, če pa vanje ne želijo, naj jih izpustijo. Vojake naj vključujejo v delavske bataljone. Ne prizanašajo pa naj pripadnikom nemške državne tajne policije ali drugim pripadnikom nemških oboroženih sil, ki so izvajali nad prebivalstvom nasilje in zakrivali zločine. Vsa ta navodila so morale vse enote predelati na konferencah.⁸⁰

Stab IV. operativne cone, kakor tudi politični forumi so si torej prizadevali, da bi prišlo med enotami NOV in PO Slovenije ter organizacijami OF in KPS do čim tesnejšega sodelovanja in medsebojne pomoči. Ta usmeritev je kmalu pokazala svoje pozitivne rezultate v vedno večjem poletu narodnoosvobodilnega boja tudi na območje štajerske operativne cone.

USPEŠNE AKCIJE ŠLANDROVCEV V PRVI POLOVICI MARCA 1944

Šlandrovci so skupno z borci drugih enot in aktivisti po prihodu glavnine borcev XIV. divizije v Savinjsko dolino in v Moravsko dolino pomagali borcem te divizije s hrano, obleko, obutvijo in strelivom. Brigada je tudi razposlala patrulje, da bi našle in odnesle ranjence v bolnišnice, poiskale orožje, ki so ga morale enote XIV. divizije ob nemški hajki zakopati ali pa so ga izgubile, zlasti pa si je Slandrova brigada prizadevala s svojo aktivnostjo omogočiti enotam XIV. divizije, da se na njenem operacijskem območju notranje utrdijo, borci pa odpočijejo.

II. in III. bataljon Slandrove brigade sta 3. marca na cesti Domžale—Vransko pri Ločici postavila zasedo in uničila poltovorni avto, na katerem je bilo šest policistov. Zaplenila sta 2 brzostrelki, 4 samokrese in precej drugega materiala. Borci so podrli tudi nekaj telefonskih drogov ter izvedli prehranjevalne akcije.⁸¹

Dne 5. marca zvečer so bili v Zgornji Savinjski dolini na akcijah vsi trije bataljoni Slandrove brigade. Nemško policijsko poročilo pravi, da je dobro oborožena »banda« napadla Bočno in Šmartno ob Dreti. V Šmartnem so partizani požgali šolo in gasilski dom, v Bočni šolo, župnišče in dvorano Štajerske domovinske zveze, v Radmirju pa osnovno šolo in dvorano Štajerske domovinske zveze. Vsa ta poslopja so do temeljev uničili. Isto noč so partizanske enote uničile tudi naprave v rudniku boksita v Siferniku oziroma Kokarjih, ki je bil last združenja aluminijevih tovarn. Razstrelili so transformator ter strojnično barako, vse druge objekte pa požgali. Po tem napadu je moral prenehati z delom. Policijsko poročilo tudi piše, da so borci v Bočni in Radmirju izvedli prehranjevalne akcije. Pročelja hiš so popisali s komunističnimi parolami, v Bočni pa so odstranili z oglasne deske Štajerske domovinske zveze nemški propagandni material in nalepili svoje lepake. V tej noči je bil do kraja požgan tudi lesen most čez Dreto pri Potoku na cesti Mozirje—Kamnik, ob cesti Ljubno—Radmirje—Mozirje pa so borci požgali tudi telefonske drogeve.⁸²

Vsi trije bataljoni Slandrove brigade so spet odšli na akcije 7. marca. I. bataljon je postavil zasedo na cesti Vransko—Trojane. Napadel je 8 kamionov z nemško policijo in tri uničil.

Sovražnik je imel po partizanski oceni 40 mrtvih in prav toliko ranjenih.

II. bataljon je dobil nalogo, da postavi zasedo na cesti Radmirje—Gornji grad. Za akcijo na tem območju se je štab brigade odločil zato, ker so mu obveščevalci sporočili, da se nameravajo v več šolah in zgradbah v okolici Gornjega grada naseliti nemške enote, ki bi začele z akcijami proti Slandrovi brigadi. Stab II. bataljona se je odločil, da postavi zasedo v Homu, kjer je na obeh straneh ceste rasel gost smrekov gozd.

Borci so zgodaj zjutraj plegli na zaledeneli sneg. Bali so se, da bi zaradi mraza njihovo orožje ne delovalo. Sredi dopoldneva pa se je temperatura dvignila in bojazen je bila odveč. Okrog 10. ure so borci zaslišali ropot, ki ga je povzročila motorizirana kolona iz smeri Radmirje. Ko so vozila 5. policijskega stražarskega bataljona 18. polka, ki so prevažala intendantske potrebščine, pripeljale do partizanskih položajev, so jih borci zaustavili z močnim ognjem. Po kratki zmedenosti je začel sovražnik z vso silo odgovarjati na napad. Začetni uspeh je borce opogumil, da so se kljub hudemu nemškemu odporu pognali v juriš na cesto. Tu so strli še zadnji nemški odpor in nato začeli pobirati plen z vozil. Po nemških poročilih so imeli policisti le 8 mrtvih, med njimi je bil tudi višji policijski inšpektor, 4 ranjene in enega pogrešanega. Borci pa se spominjajo, da so prešteli 28 mrtvih, medtem ko so 5 policistov ujeli. Posebno razveseljiv pa je bil bogat plen v orožju in opremi, ki so ga pobrali s kamionov. Nemci priznavajo, da so izgubili težki mitraljez z naboji, ves živež, 25.000 cigaret, veliko opreme, partizansko poročilo pa govori še o zaplembi ene brzostrelke, 7 samokresov, ene raketne pištole, 20 min za lahki minomet, 12 oprem itn. Se posebej so bili borci veseli zaplembe težkega mitraljeza-brede, ki je bila prvo orožje te vrste, ki so ga zaplenili Nemcem na Štajerskem. Potem ko so pobrali orožje, municijo, opremo, hrano itn., so borci kamione zažgali. Nemci so najprej poročali, da so jim partizani zažgali osebni avtomobil in poškodovali več vozil, v drugem poročilu pa poročajo o uničenju 3 avtomobilov.

Komaj so borcem razdelili material, že je štab bataljona dobil obvestilo patrolj, da se je nekaj kilometrov niže, pri Radmirju, ustavila kolona, ki je štela 13 vozil in zaradi okvare enega kamiona ni mogla voziti naprej. Ko so Nemci zaslišali streljanje, so takoj odšli na kraj spopada. Obstajala je nevar-

nost, da bataljon obkolijo. Zato je štab izdal povelje, naj se borci takoj umaknejo v naselje na Špehu pod Lepenatko, kjer so dobili od druge patrulje še sporočilo, da se velika nemška kolona premika po cesti Nazarje—Bočna—Gornji grad. V akcijo je stopil tudi orožniški akcijski vod iz Celja, ki je prevzel zavarovanje ceste Radmirje—Gornji grad. Bataljon se je pravočasno umaknil iz obkolitve, Nemci pa so ga do noči sledili. Borci so na poti okoli Lepenatke na Podvolovljek gazili čez meter visok sneg. S seboj so nosili dva lažja ranjenca. Šele ko so prišli na varno, so zaslišali ujetnike, po rodu Avstrijce, ki so povedali, da so Nemci nameravali izvesti hajko proti glavnini brigade na Slapeh. Zaradi nenadnega napada pri Homu pa so načrt opustili.

Povratek II. bataljona v sestav brigade je bil izredno težaven. Borci so v visokem snegu težko prenašali plen. Šele po petih dneh so se čez Štajerski Rak, Crno in Tuhinjsko dolino vrnili na Slape. Med potjo so borci imeli miting v Crni. Zaradi tega so požgali Nemci, ki so zasledovali bataljon iz kamniške in gornjegrajske smeri, v vasi Logarjevo hišo.

Tudi III. bataljon je bil 7. marca uspešen. V njegovo zasedo na cesti Motnik—Vransko je pripeljal traktor, ki je vozil hrano. Borci so zaplenili okrog 700 kg moke in mnogo špecerijskega blaga.⁸³

Večjo akcijo je brigada izvedla spet 12. marca. III. bataljon je bil ta dan v zasedi na cesti Gornji grad—Radimirje—Mozirje. V zasedo je padel nemški letalec, ki so mu zaplenili opremo, obleko in orožje. Uničila je tudi en osebni avto. Še večji uspeh pa je imel isti dan I. bataljon, ki je postavil v Zg. Krašah pri Gornjem gradu na cesti zasedo gornjegrajskemu županu. Ob

11. uri je pripeljal osebni avto, ki so ga partizani z obstreljevanjem zaustavili. Nato so ga zažgali, županovo hčerko, ki je bila ranjena, pa odpeljali. Isti dan so zažgali v Zg. Krašah tovornjak, ki je prevažal mleko v Celje. Potnikom v avtu so pojasnili, zakaj izvajajo take ukrepe, hkrati pa so jim pojasnili tudi pomen osvobodilnega boja slovenskega naroda. Nemci so poročali, da je bila cesta Gornji grad—Radimirje zaprta za ves promet od 10. do 17. ure in da so partizani zadržali več oseb, ki pa so skoraj vse izpustili. Po nemških informacijah naj bi v tej akciji sodelovalo okrog 400 do 500 »banditov«, kar pa je seveda precej pretirano.⁸⁴

II. bataljon je bil 14. marca v Gabru, kamor je obveščevalec prinesel sporočilo, da iz Špitaliča vsak dan hodi na Kozjak na zavarovanje ceste patrolja, ki se opoldne vrača na koso, popoldne pa odide spet v zasedo. Postojanko v Špitaliču so Nemci osnovali po uničenju motniške postojanke. Stab brigade je ukazal namestniku komandanta II. bataljona Francu Zavasniku-Božiču, naj zbere okrog 30 borcev in z njimi postavi zasedo pri Jastrobljah. Ob treh popoldne, ko so se borci že nameravali vrniti v taborišče, je prišla do njihovih položajev patrolja 15 orožnikov. Zaseda je nato v 10 minutah odlično opravila svojo nalogo. Dva orožnika so borci ujeli, vsi drugi pa so v boju padli. Zaplenili so 8 pušk, 1 zbrojevko, 4 brzostrelke, 6 samokresov, en daljnogled ter precej opreme.

Ta dan je bil v akciji tudi I. bataljon. Izvedel je rekvizicijo v tovarni papirja na Količevem in odpeljal 8 voz papirja.

Dne 15. marca sta II. in III. bataljon že ob enih ponoči odšla na pot. Zjutraj sta se ustavila pred glavno cesto med Blagovico in Krašnjo. Borci III. bataljona so zavzeli položaje v Lokah, II. bataljon pa v smeri proti Blagovici. Opoldne je prišla proti položajem II. bataljona patrolja osmih orožnikov iz postojanke v Blagovici. Borci so jo pustili v sredino zasede in jo nenadoma napadli. Na cesti je obležalo vseh 8 orožnikov. Ko so v postojanki v Blagovici zaslišali streljanje, so patrolji poslali na pomoč novo skupino 10 orožnikov. Njihova pomoč pa je bila prepozna. Borci so nato tudi drugo patroljo napadli in vseh 10 orožnikov je padlo, medtem ko so imeli šlandrovci enega težko ranjenega. V spopadu so zaplenili en poltežki mitraljez, en puškomitraljez, 7 pušk, 5 brzostrelk, 13 samokresov, daljnogled, veliko municije, obutve, obleke in opreme. Iz zasede sta se oba bataljona umaknila na Malo Lašno, kjer so borci razdelili plen. Med potjo so na Vrhu zagledali skupino Nemcev, ki pa se bataljonov ni upala napasti. Naslednji dan sta se oba bataljona premaknila proti Zgornjemu Tuhinju, kamor je prišel tudi I. bataljon.

Dne 17. marca je šla večja kolona orožnikov in policistov iz Kamnika proti Špitaliču, da bi odnesla padle orožnike, ki so še vedno ležali na kraju spopada. Stab brigade se je odločil, da jih napade na povratku na glavni cesti pri Lazah. Ob treh popoldne so bili bataljoni že na položajih. Uro kasneje je v zasedo pripeljala avtokolona, sestavljena iz štirih kamionov, enega osebnega avtomobila in enega motocikla. Borci so odprli

silovit ogenj. Nekaj Nemcev je bilo ubitih že na kamionih, drugi pa so poskakali z njih in zavzeli položaje ob cesti in ob Nevljici. Napadeni koloni so hiteli na pomoč orožniki iz Šmartnega, a jih je zaseda odbila. Nato so iz Šmartnega obstreljevali položaje šlandrovcev s težkim minometom. Mine so na Lazah, v Selih in v Tuhinju povzročile na poslopjih veliko škode. Medtem so borci po hudih bojih uspeli streti odpor orožnikov in policistov ter vsa vozila zažgati. Nemci so poročali, da so v tem boju izgubili 50 mož, medtem ko so šlandrovci ocenili izgube sovražnika na 30 mrtvih, 8 naj bi jih pobegnilo, 3 pa so ujeli. Spet je v njihove roke padel tudi dragocen plen: težki minomet, poltežki mitraljez, zbrojevka, 2 brzostrelki, 6 pušk, 5 samokresov, 6 rezervnih cevi za mitraljez, 4000 nabojev in veliko opreme. Nemci so nato iz maščevanja požgali nekaj hiš na Lazah in v Tuhinju. Po tej akciji je Šlandrova brigada odšla v Moravško dolino, kjer se je utaborila v Prikernici.⁸⁸

Štab IV. operativne cone je 17. marca izdal povelje, v katerem je naštel velike uspehe Šlandrove brigade, ki jih je dosegla pod poveljstvom komandanta Janka Sekirnika-Simona in političnega komisarja Josipa Berkopca-Mišlja oziroma njegovega naslednika Alojza Zokalja-Džidžija v prvi polovici marca 1944. V povelju je posebej poudaril, da se je v teh akcijah izkazal II. bataljon pod poveljstvom komandanta Mirka Jermana, njegovega namestnika Franca Zavasnika-Božiča in političnega komisarja Ludvika Bizjaka-Smrekarja. Ob sklepu povelja je štab IV. operativne cone izrekel za ta junaška dejanja pohvalo in priznanje vsem borcem, oficirjem in politkomisarjem.⁸⁸

Namestnik političnega komisarja brigade Jakob Molek-Mohor je v svojem poročilu poudaril, da se je po teh akcijah bojna morala šlandrovcev izboljšala. Z njimi pa je uspela brigada rešiti tudi izredno pereč problem oborožitve in municije, kar ji je tudi omogočilo, da je obdržala več novomobiliziranih borcev, in se tako številčno okrepila. Sredi marca 1944 je bilo v njej po spisku 460 borcev in 10 bork (na mestu skupno 383), skoraj ena četrtnina borcev pa je bila na zdravljenju, v raznih vojaških in političnih tečajih ali pa na izpolnjevanju drugih nalog zunaj brigade. Razdeljeni so bili v tri bataljone (I. bataljon 134 borcev, II. bataljon 142 in III. bataljon 150 borcev) ter 3 vode (minerski vod je imel 7 borcev, obveščevalni vod 9 borcev, vod za zveze 19 kurirjev), v štabu pa je bilo 10 funkcionarjev.⁸⁷

Navedene akcije pa so bile zlasti tehten prispevek v prizadevanju IV. operativne cone, da se brigade XIV. divizije spet čimbolj usposobijo za vojaške akcije in izpolnijo povelje namestnika političnega komisarja glavnega štaba NOV in PO Slovenije Viktorja Avblja-Rudija z dne 7. marca 1944. Poglavitna naloga divizijskega štaba je bilo ponovno formiranje vseh brigad z minerskimi vodi, v katerih naj uredi kadrovska vprašanja in jih ponovno oboroži ter opremi. Dokler bi bile brigade XIV. divizije še prešibke za samostojne akcije, naj bi se v operacijskem pogledu povezale s Šlandrovo in Zidanškovo brigado ter Vzhodnokoroškim odredom. Skupno z njimi naj bi takoj začele z manjšimi akcijami. Posebno pozornost pa naj bi štab XIV. divizije posvetil okrepitvi političnega dela z borci.

Funkcionarji XIV. divizije in Šlandrove brigade so se nato dogovorili, da bo ostala na območju med Moravško dolino in Savinjsko Tomšičeva brigada, v katero bodo vrnili tudi III. bataljon, ki je bil še vedno v sestavi operativne skupine XIV. divizije na Pohorju. Na sestanku so se tudi sporazumeli za skupne akcije, nadaljne dogovore pa so prepustili komandantu Šlandrove brigade Janku Sekirniku-Simonu in političnemu komisarju Tomšičeve brigade Vladu Mišici-Mihu. Dogovorili so se tudi, da bodo s skupnimi akcijami začeli čimprej, da razbremenijo pritisk na Bračičevo brigado, ki so jo na območju Mozirskih planin zasledovali vermani in policisti.⁸⁸ S prihodom Šlandrove brigade na Moravško po akcijah v Tuhinjski dolini, pa so lahko začeli uresničevati ta dogovor.

Po sklenjeni nemški ofenzivi na Primorskem in v Ljubljanski pokrajini, je Erwin Rösener poslal na Gorenjsko in Štajersko tolikšne sile, da je lahko z njimi izvajal stalne ofenzivne akcije. Za zasledovanje Šlandrove brigade je imel v začetku zime 1943/44 na voljo mimo drugih enot dva bataljona 14. policijskega polka SS. Z velikmi ofenzivnimi akcijami v drugi polovici decembra 1943 na območju med Savinjsko dolino in Zasavjem Rösener ni uspel doseči poglavitnega cilja — razbitja brigade, dosegel pa je njen umik iz stalnega operativnega območja proti Mozirskim planinam in na Koroško. Tako je brigado odrezal od njenega politično dobro organiziranega zaledja, kar ji je povzročilo hude težave glede prehrane, oskrbe ranjenec, obveščevalne službe itd. Zato so se brigade tudi bale premikov na neorganizirana območja. Osnovanje baze je bila ena najpotrebnejših in tudi ena najtežjih nalog ob prihodu

na vsako novo področje in pri tem je bilo potrebno najtesnejše sodelovanje med vojaškimi forumi in terenskimi političnimi delavci.

Brigada je morala na pohod v visokem snegu in hudem mrazu, kar jo je oviralo pri manevriranju in izmikanju nemškimi zasedam. Bojazen pred zelo okrepljenimi nemškimi enotami pa je bila nekoliko pretirana in zato so bili premiki, ki so zelo utrujali borce in zmanjševali njihovo bojno sposobnost, prepogosti. Pripomniti pa moramo, da je bil še vedno živ spomin na usodo Pohorskega bataljona. Vojaški funkcionarji so se zato s svojimi enotami raje pravočasno umaknili, kot pa da bi nosili odgovornost za podobne tragedije. Se posebej za Šlandrovo brigado moramo poudariti, da je v jesenski ofenzivi začasno izgubila nekatere vodilne vojaške funkcionarje in vsa odgovornost je prešla na manj izkušene namestnike, ki so se upravičeno bali vsakih tveganj. Svoje posledice je pokazalo tudi pošiljanje funkcionarjev in borcev jeseni 1943 v druge enote IV. operativne cone. Šlandrova brigada se je v obdobju ofenzivnega poleta tudi precej izčrpala, kar se je pokazalo ob nastopu velikih nemških sil in hude zime z vso ostrino. Nenadna sprememba pogojev za aktivnost brigade, posebej pa moramo poudariti, da hajk jeseni 1943 skoraj ni bilo, je povzročila njeno defenzivnost.

Naj višji vojaški in politični forumi so se dobro zavedali usodnih posledic defenzivnosti in stalnih pohodov za bojno sposobnost brigade. V štabu brigade so bila mnenja glede sposobnosti borcev za večje akcije deljena. Končno je prevladalo stališče o postopnem prehodu v ofenzivne akcije. Z akcijami v Savinjski dolini sredi januarja 1943 in z napadom na Črno, je brigada sklenila obdobje globoke defenzivnosti. Te akcije so pokazale, da sovražnik v hudih zimskih pogojih brigade ni uspel s hajkami toliko prizadeti, da bi ne bila sposobna za nov ofenzivni polet.

Po vrnitvi na staro operativno območje je štab brigade uspešno rešil problem gestapovskih vrinjencev, v spopadu na Tomanovi planini in v napadu na Motnik pa je brigada spet pokazala dobro bojno usposobljenost. Z akcijami konec januarja in v začetku februarja 1944 je brigada izpolnjevala povelje o ofenzivnih akcijah glede na VI. sovražno ofenzivo. Zaradi uspešne dejavnosti pa so jo nemške enote še bolj intenzivno zasledovale ter ji v napadu na Menini planini prizadejale

tako hude izgube, da je bila sposobna le za manjše akcije. Največ pozornosti so nato enote brigade posvetile mobilizaciji in dosegle lepe uspehe. Poglavitni rezultat uspešne mobilizacije je bila ustanovitev Kamniško-zasavskega odreda sredi februarja 1944. S tem je bil izpolnjen eden pomembnih predpogojev za prehod brigade na taktiko delovanja rednih vojaških enot. Omeniti moramo, da jo je v Zgornji Savinjski dolini razbremenil nekaterih odrednih nalog Vzhodnokoroški odred.

Po prejemu povelja štaba IV. operativne cone o ofenzivnih akcijah glede na pohod XIV. divizije je Slandrova brigada okrepila v drugi polovici februarja 1944 zlasti akcije na komunikacijah, s katerimi je ovirala sovražnikove premike po svojem operativnem območju. Zaradi notranjega urejanja po izgubah pa ni uspela organizirati napadov na večje postojanke, s katerimi bi prisilila Nemce, da oslabijo svoje sile za veliko akcijo proti XIV. diviziji. Akcije enot IV. operativne cone in XIV. divizije pa zaradi neenotnega poveljevanja in slabih zvez tudi niso bile usklajene. Štirinajsta tako ni dobila ustrezne pomoči v obdobju njenih najtežjih bojov.

Glavnina XIV. divizije je po junaških bojih in nečloveških naporih sklenila svoj pohod v Savinjski in Moravški dolini. Prišla je na področje, ki je bilo v vojaškem in političnem pogledu najbolj organizirano na ozemlju IV. operativne cone. Tako je bila lahko vsaj ob sklepu svojega pohoda deležna hitre in učinkovite pomoči. Za enote XIV. divizije na območju med Zasavjem in Savinjsko dolino so enote IV. operativne cone in politične organizacije kamniškega, litijskega ter savinjskega okrožja poskrbele, da so bile kljub izčrpanosti in hudim izgubam kmalu spet sposobne za vojaško aktivnost. Tako so onemogočili nemškimi oblastem, da bi žrtve XIV. divizije izrabile v propagandne namene. Slandrova brigada je zlasti z uspešnimi akcijami v prvi polovici marca 1944 omogočila enotam XIV. divizije na svojem operativnem območju, da so se odpočile in notranje uredile. Hkrati pa so bile te akcije tudi vidni znak, da je brigada svojo krizo zaradi okrepljenih nemških sil in njihove nove taktike, zaradi izgub, kadrovskih težav, pomanjkanja municije ter hudih zimskih razmer, uspešno premagala.

Z boljšo organizacijo zaledja, za kar imajo veliko zaslugo organizacije KPS in OF, z ustanovitvijo Kamniško-zasavskega odreda, s ponovno številčno krepitvijo in izboljšanjem oborožitve, razrešitvijo najbolj perečih kadrovskih vprašanj in zlasti

s prihodom XIV. divizije, so bili podani osnovni predpogoji za spomladanski ofenzivni polet Slandrove brigade in za spremembo njene taktike. Do prihoda XIV. divizije je bila Šlandrova brigada praktično edina redna operativna enota NOV in PO Slovenije na Štajerskem, kajti Zidanškova brigada je še nekaj časa po svoji ustanovitvi izvajala pretežno odredne naloge, zaradi oddaljenosti pa z njo tudi ne bi mogla vzpostaviti operativnega sodelovanja. Z razmestitvijo brigad XIV. divizije na Štajerskem pa je Šlandrova brigada dobila možnost, da sodeluje v široko zasnovanih akcijah in si tako pridobi novih taktičnih izkušenj. Prihod XIV. divizije na Štajersko pomeni namreč velik premik v taktiki na območju IV. operativne cone, kajti ta enota je imela že izkušnje tudi v velikih divizijskih akcijah. Glede na dejstvo, da Nemci niso mogli nenehno krepiti svojih enot na Štajerskem, pa je bilo zelo pomembno, da so imeli proti sebi naenkrat na območju IV. operativne cone kar pet brigad in njihove aktivnosti zato niso mogli tako uspešno preprečevati kot dotlej. Skratka — prihod XIV. divizije je bil eden pomembnih predpogojev, da je Štajerska začela po intenzivnosti narodnoosvobodilnega boja dohitevati druge slovenske pokrajine.

OPOMBE IV

¹ Poročilo zveznega vodje Štajerske domovinske zveze 5. 11. 1943 (Zbornik NOV VI/8, dok. 184).

² Navodila višjega vodje SS in policije v 18. vojnem okrožju 5. 11. 1943 in njegovo poročilo 11. 11. 1943 (Zbornik NOV VI/8, dok. 185 in 206).

³ Ferenc, Kapitulacija Italije in NOB, str. 659.

⁴ Ocene soyražnikovih sil povzemam po delu Lada Ambrožiča-Novljana, Pohod Štirinajste. Knjižnica NOV in POS, knjiga 33, Nova Gorica 1967, str. 17—23; podatki o nemških enotah pa so tudi v razdelilnikih raznih povelj.

⁵ Poročilo zveznega vodstva Štajerske domovinske zveze 8. 12.

1943 in poročilo bojne skupine Jug o akciji »Snežni metež« 6. do 10. 12. 1943 (Zbornik NOV VI/9 dok. 177 in 180); Ferenc, Wehrmannschaft v boju, str. 118—119.

⁶ Poročilo zveznega vodje Štajerske domovinske zveze 16. 12.

1943 (Zbornik NOV VI/9, dok. 191); Ferenc, Kapitulacija Italije in NOB, str. 661.

⁷ Poročilo štaba IV. operativne cone 19. 12. 1943 (Zbornik NOV VI/9, dok. 91).

s Poročili štaba IV. operativne cone 7. 1. in 28. 1. 1944 (Zbornik NOV VI/10, dok. 30 in 168); Ivan Belec-Beli, Obnovljeni Kamniško-zasavski odred. LZb, str. 208—209; Alojz Zužek-Tarzan, Minerai na železniški progi v Zasavju. LZb, str. 227—228; Ivan Vidali, V boj za svobodo (spomini Ivana Belca-Belega), cit. izd., str. 222—225.

⁹ Ivan Vidali, V boj za svobodo (Albin Pavlin-Izidor), cit. izd., str. 153—155; Jože Štok-Korotan, Jeklena pest, str. 349—353; Mirko Jerman, ustni vir.

¹⁰ Povelje višjega vodje SS in policije v 18. vojnem okrožju 21. 12. 1943 (Zbornik NOV VI/9, dok. 201).

¹¹ Jože Štok-Korotan, Jeklena pest, str. 354—356.

¹² Poročilo štaba IV. operativne cone 6. 1. 1944 in poročilo štaba Šlandrove brigade 19. 1. 1944 (Zbornik NOV VI/10, dok. 26 in 184); poročilo komandanta varnostne policije in varnostne službe na Spodnjem Štajerskem 31. 12. 1943 (Zbornik NOV VI/9, dok. 210); Šlandrovci, str. 54—55.

¹³ Jože Štok-Korotan, Jeklena pest, str. 353; isti, Šlandrovci na Kamniškem. Kamniški zbornik I., Kamnik 1955, str. 20—21; Šlandrovci, str. 57—58.

¹⁴ Poročilo štaba Šlandrove brigade 29. 1. 1944 (Zbornik NOV VI/10, dok. 184); telefonsko sporočilo orožniškega okrožja Celje 9. 1. 1944 (Zbornik NOV VI/10, dok. 207); Jože Štok-Korotan, Jeklena pest, str. 360—365; strašno usodo je doživel mitraljezec Maks, ki je bil ob umiku ujet. Štok je opisal to grozodejstvo takole: »Ker ga niti strašno mučenje in lomljenje udov ni moglo prisiliti, da bi izpovedal kakšno vojaško tajnost, so ga privezali na nosila za klanje prašičev. Štirje nacistični rablji so ga držali za roke in in noge, peti pa ga je zaklal kot žival, ljubenski župan pa je v škafo mešal kri.« Pri tem grozodejstvu so se dali celo fotografirati. Ob osvoboditvi Zgornje Savinjske doline so borci dobili v roke te slike in tedaj so se tudi lahko maščevali nad klavci.

¹⁵ Jože Štok-Korotan, Jeklena pest, str. 364—367; Janez Petje-Jovo, VI. SNOUB Slavka Šlandra in njena akcije od 1. januarja do 5. marca 1944 (rokopis) v arhivu odbora Šlandrove brigade (navajam: Petje — Spomini).

¹⁶ Navodila glavnega štaba NOV in PO Slovenije 2. 1. 1944 (Zbornik NOV VI/10, dok. 7).

¹⁷ Poročila štaba IV. operativne cone 6. 1., 7. 1. in 13. 1. 1944 (Zbornik NOV, VI/10, dok. 26, 30 in 66).

¹⁸ Navodilo glavnega štaba NOV in PO Slovenije 20. 1. 1944 (Zbornik NOV VI/10, dok. 116).

¹⁹ Poročilo pokrajinskega komiteja KPS 8. 1. 1944 v fase. 13/2 v arhivu IZDG.

²⁰ Poročila Viktorja Stoparja z dne 4., 6. in 18. 1. 1944 v arhivu CK ZKS.

²¹ Poročila Petra Stanteta-Skale 19. 1. 1944 v arhivu CK ZKS.

^{21a} Poročilo oblastnega komiteja KPS za severno Slovenijo 25. 2. 1944 v arhivu CK ZKS.

²² Poročilo štaba Šlandrove brigade 29. 1. 1944 (Zbornik NOV VI/10, dok. 184); Štok, Jeklena pest, str. 368; Petje, Spomini.

²³ Poročilo štaba IV. operativne cone 28. 1. 1944 in poročilo štaba Šlandrove brigade 29. 1. 1944 (Zbornik NOV VI/10, dok. 167 in 184); poročilo vodje vermanšafta iz Gorenjega 17. 1. 1944 (Zbornik NOV VI/10, dok. 216); Štok, Jeklena pest, str. 368—369.

²⁴ Štok piše v Jekleni pesti (str. 370), da je bilo mimo 36 pripadnikov SA policije v šoli in 18 orožnikov v sedmih stavbah še okrog 50 gestapovcev, vermanov, deželnih stražarjev in drugih

²⁵ Poročilo štaba IV. operativne cone 28. 1. 1944 in poročilo štaba Šlandrove brigade 29. 1. 1944 (Zbornik NOV VI/10, dok. 167 in 184); vojni dnevnik 18. polka deželnih strelcev od 3. do 31. 1. 1944 (Zbornik NOV VI/10, dok. 231); Štok, Jeklena pest, str. 370—379; Tomaž Slapar-Tugo, Napad na Črno in Mirko Jerman, Šlandrova brigada v borbah v času pohoda XIV. divizije (navajam; Spomini) v arhivu odbora Šlandrove brigade; Petje, Spomini; Šlandrovci, str. 60—61; Boris Lenček-Igor, ustni vir; v partizanskih dokumentih je omenjen kot datum akcije 20. januar, vendar se zdi verjetneje, da je bila akcija naslednji dan, kar potrjujejo nemški dokumenti in spominska pričevanja.

²⁶ Poročilo sekretarja KPS IV. operativne cone 20. 1. 1944 v faze. 16/1 v arhivu IZDG; poročilo oblastnega komiteja KPS za Štajersko 25. 3. 1944 v arhivu CK ZKS; Božidar Gorjan-Bogo, Tomaž Slapar-Tugo in Janko Sekirnik-Simon, ustni viri.

²⁷ Glej op. 25.

²⁸ Poročilo štaba IV. operativne cone 29. 1. 1944 in poročilo štaba Šlandrove brigade 29. 1. 1944 (Zbornik NOV VI/10, dok. 177 in 184); Šlandrovci, str. 62; Štok, Jeklena pest, str. 380—387; Petje in Jerman, Spomini; Tomaž Slapar-Tugo, ustni vir.

²⁹ Poročilo štaba IV. operativne cone 6. 2. 1944 (Zbornik NOV VI/11, dok. 24); seznam partizanskih akcij na Gorenjskem, povelje orožniškega glavarstva Kranj 4. 2. 1944, odlomek iz vojnega dnevnika 18. polka deželnih strelcev, izvleček iz policijskega pregleda o aktivnosti enot IV. operativne cone v okrožju Celje (Zbornik NOV VI/11, dok. 110, 111 in 147 ter knjiga 12, dok. 132); Stane Lenardič-Zan, Zavzeli in razrušili smo fašistično trdnjavo. Naša pest, str. 4—5; Anton Orehek-Robi, Bilo je pred 22 leti. Naše delo 25. 12. 1966, str. 3—4; Bogo Gorjan in Eda Komavli, V Motnik — po orožje. Delo 30. 8. 1963, št. 237; Miro Stiplovšek, Zmaga šlandrovcev v Motniku. TV-15 3. 9. 1968, št. 35; Ivan Vidali, V boj za svobodo, str. 155; Josip Jeras, Jože Berkopec-Mišelj, Božidar Gorjan-Bogo, ustni viri ter Petje, Spomini.

³⁰ Poročilo štaba IV. operativne cone 11. 2. 1944 (Zbornik NOV VI/11, dok. 46); izvleček iz policijskega pregleda o aktivnosti enot IV. operativne cone v okrožju Celje (Zbornik NOV VI/12, dok. 132); Petje, Spomini.

³¹ Poročilo štaba IV. operativne cone 11. 2. 1944 (Zbornik NOV VI/11, dok. 46); odlomek iz dnevnika 18. polka deželnih strelcev 29. 2. 1944 (Zbornik NOV VI/11, dok. 147); Šlandrovci, str. 63; Petje in Jerman, Spomini.

^{31a} Nemci so v svojem poročilu (Zbornik NOV VI/11, dok. 115) o napadu na Šmartno v Tuhinju ocenili moč brigade na kar 800 mož. Iz povelja višjega vodje SS in policije v 18. vojnem okrožju

z dne 24. 2. 1944 o vpisu bojnih akcij v policijske izkaze (Zbornik NOV VI/11, dok. 137) bi lahko sklepali, da so v akcijah 6. do 8. 2. na Menini planini sodelovale tudi enote 19. policijskega polka SS.

³² Poročili štaba IV. operativne cone 11. in 15. 2. 1944 (Zbornik NOV VI/11, dok. 46 in 60); radijsko sporočilo glavnega štaba NOV in PO Slovenije 18. 2. 1944 (Zbornik NOV VI/11, dok. 66); Petje in Jerman, Spomini.

³³ Poročilo sekretarja biroja KP IV. operativne cone 11. 2. 1944 v faze. 16/1 v arhivu IZDG.

³⁴ Radijsko poročilo glavnega štaba NOV in PO Slovenije 12. 2. 1944 (Zbornik NOV VI/11, dok. 49).

³⁵ Seznam partizanskih akcij na Gorenjskem od 8. do 12. 2. 1944 (Zbornik NOV VI/11, dok. 125); Slandrovci, str. 64–65; Lipar, Dnevnik; Jerman in Petje, Spomini; Janko Sekirnik-Simon, ustni vir.

³⁶ Poročilo štaba IV. operativne cone 15. 2. 1944 (Zbornik NOV VI/11, dok. 59).

³⁷ Ivan Belec-Beli, Obnovljeni kamniško-zasavski odred. LZb, str. 209; Ivan Vidali, V boj za svobodo, cit. izd. (spomini Ivana Belca-Belega), str. 223.

³⁸ Poročilo štaba IV. operativne cone 21. 2., 23. 2. in 25. 2. 1944 (Zbornik NOV VI/11, dok. 72, 78 in 90); seznam partizanskih akcij na Gorenjskem 20. do 23. 2. in poročilo orožniške postaje Zagorje 25. 2. 1944 (Zbornik NOV VI/11, dok. 136 in 139).

³⁹ Poročilo štaba IV. operativne cone 26. 2. in okrožnega komiteja KPS Kamnik 28. 2. 1944 (Zbornik NOV VI/11, dok. 93 in 99); Ivan Vidali, v boj za svobodo (spomini Avgusta Del Bella-Boruta), str. 175–176.

⁴⁰ Lado Ambrožič-Novljan, Pohod Štirinajste, cit. izd., str. 38 do 39.

⁴¹ Navodila glavnega štaba NOV in PO Slovenije 2. 1. 1944 (Zbornik NOV VI/10, dok. 7).

⁴² Navodilo glavnega štaba NOV in PO Slovenije 20. 1. 1944 (Zbornik NOV VI/10, dok. 116).

⁴³ Podatke o pohodu povzemam po navedenem delu Lada Ambrožiča-Novljana.

⁴⁴ Naredba štaba IV. operativne cone (podpisan Mitja Ribičič-Ciril) 11. 2. 1944 v mapi 424 v arhivu Muzeja Narodne osvoboditve v Mariboru (navajam: arhiv MNOM).

⁴⁵ Povelje orožniškega glavarstva Kranj 11. 2. 1944 (Zbornik NOV VI/11, dok. 118).

⁴⁶ Povelje in navodila višjega vodje SS in policije v 18. vojnem okrožju 13. 2. 1944 (Zbornik NOV VI/11, dok. 119 in 120).

⁴⁷ Seznam partizanskih akcij na Gorenjskem od 12. do 16. 2. 1944 in od 15. do 21. 2. 1944 (Zbornik NOV VI/11, dok. 128 in 135).

⁴⁸ Poročilo štaba IV. operativne cone 28. 2. 1944 (Zbornik NOV VI/11, dok. 71); izvleček iz policijskega pregleda o aktivnosti IV. operativne cone v okrožju Celje (Zbornik NOV VI/12, dok. 132); Jerman in Petje, Spomini; Božidar Gorjan-Bogo in Janko Sekirnik-Simon, ustna vira.

⁴⁹ Poročilo štaba IV. operativne cone 23. 2. 1944 (Zbornik NOV VI/11, dok. 78); izvleček iz policijskega pregleda o aktivnosti enot IV. operativne cone v okrožju Celje (Zbornik NOV VI/, dok. 132); Petje, Spomini.

⁵⁰ Poročilo štaba IV. operativne cone 23. 2. 1944 (Zbornik NOV VI/11, dok. 78); Ivo Sonc, Rože v snegu. Borec 1958, str. 540—542; Jerman in Petje, Spomini.

⁵¹ Poročilo vodje varnostne službe za Spodnjo Štajersko 25. 2. 1944 (Zbornik NOV VI/11, dok. 138); Janko Sekirnik-Simon, ustni vir.

⁵⁸ Glej op. 51; seznam partizanskih akcij na Gorenjskem od 21. do 24. 2. 1944 (Zbornik NOV VI/11, dok. 144).

⁵³ Povelje višjega vodje SS in policije v 18. vojnem okrožju 21. 2. 1944 (Zbornik NOV VI/11, dok. 133).

⁶⁴ Poročilo štaba IV. operativne cone 24. 2. 1944 (Zbornik NOV VI/11, dok. 83).

⁵⁵ Prebili so se II. in III. bataljon Šercerjeve brigade, III. bataljon Tomšičeve in I. bataljon Bračičeve brigade. Te štiri bataljone so nato imenovali operativna skupina XIV. divizije.

⁵⁶ Poročila štaba o. c. 17. 3. 1944 (Zbornik NOV VI/12, dok. 40).

⁶⁷ Ambrožič, n. d., str. 242—244; Petje, Spomini.

⁶⁸ Poročilo štaba IV. operativne cone 29. 2. 1944 (Zbornik NOV VI/11, dok. 104); Izvleček iz policijskega pregleda o aktivnosti enot IV. operativne cone v okrožju Celje (Zbornik NOV VI/12, dok. 132).

⁶⁹ Ambrožič, n. d., str. 244; Mitja Ribičič-Ciril, Franc Zupančič-Marjan, ustna vira.

⁶⁰ Ambrožič, n. d., str. 270.

⁶¹ Odredba glavnega štaba NOV in PO Slovenije 25. 2. 1944 (Zbornik NOV VI/11, dok. 86).

⁶¹ Navodila glavnega štaba NOV in PO Slovenije 25. 2. 1944 (Zbornik NOV VI/11, dok. 87).

⁶³ Odredba glavnega štaba NOV in PO Slovenije 28. 2. 1944 (Zbornik NOV VI/11, dok. 96).

⁶⁴ Lipar, Dnevnik.

⁶⁵ Poročilo sekretarja PK KPS za Štajersko Petra Stanteta-Skale 19. 1. 1944 v arhivu CK ZKS.

⁶⁶ Poročilo Viktorja Stoparja 18. 1. 1944 v arhivu CK ZKS.

⁶⁷ Poročilo oblastnega komiteta KPS za Štajersko 25. 2. 1944 v arhivu CK ZKS.

⁶⁸ Poročilo okrožnega komiteja KPS za Savinjsko dolino 10. 3. 1944 v fase. 654-4 v arhivu IZDG.

⁶⁹ Poročili okrožnega komiteja KPS Litija 11. in 19. 3. 1944 v arhivu CK ZKS.

⁷⁰ Poročilo okrožnega odbora OF Kamnik 11. marca 1944 v fase. 689 v arhivu IZDG.

⁷¹ Poročilo okrožnega komiteja ZKM Kamnik 21. 12. 1943 v fase. 688 v arhivu IZDG.

⁷² Poročilo gorenjskega poverjenišтва PK ZKMJ Slovenije 18. 3. 1944 v fase. 664 v arhivu IZDG.

⁷³ Poročilo OK KPS Kamnik 10. 3. 1944 v fase. 688 v arhivu IZDG; o dejavnosti množičnih organizacij OF v kamniškem okrožju

so nadrobnejši podatki v zapiskih sej okrožnega odbora OF ter v tedenskih poročilih množičnih organizacij OF v fase. 689 v arhivu IZDG; Miro Stiplovšek, Pregled razvoja NOB v Mengšu in okolici. Mengeški zbornik II, 1. snopič, Mengeš 1969, str. 115—120; Franc Zupančič-Marjan, Boža Habjan, Janko Urbanc-Olga, ustni viri.

⁷⁴ Emil Cesar, Razvoj in delo ilegalnih in partizanskih tehnik na Kamniškem. Kamniški zbornik VIII — 1962, str. 99—101; Karel Zupančič, Kako smo gradili tehnike in tiskarne v partizanih. Borec 1950, str. 50—51; Ivan Vidali, V boj za svobodo (spomini Franca Zupančiča-Marjana), cit. izd., str. 131—132; podatki o delu tehnik in tiskarn so tudi že v omenjenih poročilih okrožnega komiteja KPS Kamnik.

⁷⁵ Poročilo okrožnega odbora OF Kamnik 28. 12. 1943 in mesečni obračun GK za januar 1944 v fase. 689 ter zapisnik sestanka okrožne GK Kamnik 30. 1. 1944 v fase. 690 v arhivu IZDG; Metod Mikuž, Slovensko partizansko gospodarstvo v luči partizanskih dokumentov. Ljubljana 1969, str. 69—99; Franc Zupančič-Marjan, Janko Urbanc-Olga, Jože Humar-Lipah, Marjan Cajhen-Uroš ter Stane Kovač, ustni viri.

⁷⁶ Okrožnica štaba IV. operativne cone 5. 3. 1944 v fase. 331/2 v arhivu IZDG.

⁷⁷ Okrožnica sanitetnega odseka IV. operativne cone 5. 3. 1944 v fase. 331/2 v arhivu IZDG.

⁷⁸ Poročilo štaba IV. operativne cone 14. 3. 1944 (Zbornik NOV VI/12, dok. 32); Ivan Vidali, V boj za svobodo, str. 180—181; Franc Zupančič-Marjan in Boža Habjan, ustna vira.

⁷⁹ Poročilo okrožnega komiteja KPS Litija 19. 3. 1944 v arhivu CK ZKS.

⁸⁰ Okrožnica štaba IV. operativne cone 13. 3. 1944 v arhivu CK ZKS.

⁸¹ Poročilo štaba IV. operativne cone 17. 3. 1944 (Zbornik NOV VI/12, dok. 40); Jerman in Petje, Spomini.

⁸² Poročilo štaba IV. operativne cone 17. 3. 1944 (Zbornik NOV VI/12, dok. 40); poročili komandanta varnostne policije in varnostne službe za Spodnjo Štajersko 10. 3. in 31. 3. 1944 ter izvleček iz policijskega pregleda o aktivnosti enot IV. operativne cone (Zbornik NOV VI/12, dok. 135, 146 in 147); Mirko Jerman in Janko Sekirnik-Simon, ustna vira.

⁸³ Poročili štaba IV. operativne cone 14. in 17. 3. 1944 (Zbornik NOV VI/12, dok. 32 in 40); poročilo komandanta varnostne policije in varnostne službe za Spodnjo Štajersko 10. 3. 1944 in izvleček iz policijskega pregleda o aktivnosti enot IV. operativne cone (Zbornik NOV VI/12, dok. 135 in 147); Mirko Jerman in Franc Kumer-Harkov, Spomini.

⁸⁴ Poročilo štaba IV. operativne cone 14. 3. in 17. 3. 1944 (Zbornik NOV VI/12, dok. 32 in 40); v izvlečku iz policijskega pregleda o aktivnosti enot IV. operativne cone v okrožju Celje (Zbornik NOV VI/12, dok. 147) je akcija datirana s 13. marcem; Anton Ahčin, Spomini iz štirih brigad. Maribor 1969, str. 188—189 (navajam: Ahčin, Spomini).

⁸⁵ Poročila štaba IV. operativne cone 16., 17. in 26. 3. 1944 (Zbornik NOV VI/12, dok. 38. 40 in 68); dnevnik nemškega orožniškega okrožja Kranj (Zbornik NOV VI/12, dok. 153); Šlandrovci, str. 69; Ahčin, Spomini, str. 191—197, Mirko Jerman, ustni vir.

⁸⁶ Pohvala štaba IV. operativne cone 17. 3. 1944 v fase. 331/2 v arhivu IZDG.

⁷ Partijsko poročilo VI. SNOUB Slavka Šlandra 18. 3. 1944 v arhivu CK ZKS. O oborožitvi brigade so v tem poročilu naslednji podatki: I. bataljon je imel 79 pušk, 7 pištol, 1 minomet s 40 minami, 7 puškomitraljezov, 5 brzostrelk in 3961 nabojev, II. bataljon 95 pušk, 9 brzostrelk, 9 mitraljezov, 2 lahka in 1 težak minomet, 1 protitankovsko puško, 38 bomb, 30 min za težki minomet ter 5947 nabojev, III. bataljon je imel 93 pušk, 7 puškomitraljezov, 3 minomete, 22 pištol, 8 brzostrelk ter 5404 nabojev, minerski vod 7 pušk, vod za vezo, obveščevalni vod in štab brigade pa 27 pušk, 4 brzostrelke in 3 pištole).

⁸⁸ Poročilo Viktorja Avblja-Rudija o dejavnosti XIV. divizije 7. 3. 1944 v arhivu CK ZKS; Janko Sekirnik-Simon, ustni vir.

VI. SKUPNE AKCIJE S TOMŠIČEVO BRIGADO

OSVOBODITEV MORAVČ

Glavni štab NOV in PO Slovenije je 13. marca poslal štabu IV. operativne cone depešo, v kateri mu sporoča, da bo 16. marca IX. korpus začel ofenzivo. Zato naj bi conski štab pripravil svoje enote, da bi isti dan začele z akcijami predvsem na cestah in železnici. Z novo depešo pa ga je nato obvestil, da je zaradi snežnih zametov IX. korpus premaknil začetek akcije na 18. marca zjutraj in naj s tem uskladi operacije svojih enot. IX. korpus je tedaj dobil nalogo, da napade in likvidira posadke v Godešiču in Hotedršici ter blokira in pripravi napad za likvidacijo Idrije ter Rovt.¹

Štab IV. operativne cone je nato poslal vsem podrejenim enotam ukaz, v katerem jim je natančno obrazložil naloge. VI. in I. brigada sta dobili nalogo, da takoj pričeta z večjimi napadi na sovražnika in njegove postojanke. V okviru teh akcij naj likvidirata sovražno postojanko v Lučah. Sovražnika naj napadata tudi na glavnih cestah, predvsem na cesti Lukovica—Trojane—Vransko ter v Savinjski dolini. Minerska in pionirska voda obeh brigad naj rušita cestne mostove, delata zaseke in prekope na cestah ter uničujeta telefonsko in telegrafsko napeljavo.²

Štaba Slandrove in Tomšičeve brigade sta se odločila, da glede na nove naloge najprej likvidirata orožniško postojanko v Moravčah. Vodstvo akcije sta prevzela v. d. komandanta IV. operativne cone Franc Poglajen-Kranjc in novi politični komisar Jože Borštnar.

Šlandrova brigada je bila 17. marca na položajih na liniji Grmače—Sv. Miklavž—Dešen. Pred napadom se je premak-

nila na Limbarsko goro, kjer so bili tudi tomšičevci. Od tu so odšli obveščevalci v neposredno bližino Moravč in celo v sam kraj, da bi dobili natančne podatke o sovražniku, o njegovem patroljiranju in zasedah, o utrjenosti postojank in drugih navedbah, ki bi lahko vplivale na izvedbo akcije. Moravškim orožnikom osredotočenje obeh brigad ni ostalo prikrito. Zaslutili so, da se nekaj pripravlja. Njihov komandir je izrazil pripravljenost, da poišče stik s partizani. Med borci je ta vest vzbudila dobro voljo, ker so se na »stik« že mrzlično pripravljali.

V Moravčah je bil sovražnik nastanjen v kaplaniji in v prosvetnem domu. Posadka je štela 42 orožnikov in pripadnikov posebnega akcijskega oddelka. Obe zgradbi sta bili močno utrjeni. Za neposredni napad sta bila določena oba bataljona Tomšičeve brigade,³ ojačena z minerskim vodom Slandrove brigade.⁴ Glede na to, da so bile v Črnem grabnu, še posebej pa v Domžalah in na Vačah, močne sovražne postojanke, je bilo treba velike sile razmestiti za zavarovanje. To nalogo je dobila Slandrova brigada, ki naj bi postavila zasede na cestah, ter z demonstrativnim napadom na orožniško postojanko v Krašnji odvrnila nemško pozornost od poglavitnega cilja akcije. Stab Slandrove brigade je poslal v zasedo I. in III. bataljon, II. bataljon pa je pustil v rezervi, da bi lahko posredoval pri napadu na postojanki.

Borci so bili pred napadom dobro razpoloženi, na kar je vplivalo tudi to, da so ta dan videli veliko zavezniških letal, ki so letela bombardirat nemška mesta. Borci so že zgodaj zvečer zasedli določene položaje, napadati pa so začeli 19. marca okrog 22. ure. Orožniki in policisti so se srdito upirali. Streljali so tudi s trombloni. Zato so eno uro po napadu poklicali v napad na akcijski oddelek v kaplaniji še 1. četo

II. bataljona Slandrove brigade. Partizani so uporabili v akciji tudi težki minomet, ki pa spričo dobre utrjenosti postojank ni mogel doseči odločilnega uspeha. Zato so v akcijo stopili minerei. Ob pol treh ponoči je močna eksplozija zrušila orožniško postojanko v kaplaniji. Pol ure kasneje so minerei izvedli nov podvig. Uspešno so zaminirali in zažgali še prosvetni dom. Obe postojanki sta bili močno porušeni, ruševine pa je zajel še ogenj. Ob miniranju so imeli Nemci nekaj ranjenih, ubit pa je bil orožniški komandir. Kljub temu niso pomislili na vdajo, na katero so jih borci pozvali. Skozi okna gorečih stavb

so še naprej streljali, največ s trombloni in težkim mitraljezom. Pred ognjem so se morali postopoma umikati v bunkerje iz armiranega betona v kletih. Od tu bi jih mogli borci pregnati le z novim miniranjem. Zmanjkalo pa je razstreliva in nadaljnji napadi niso bili uspeli. Borci so nato dobili povelje, da požgejo in uničijo še šolo in veliko poslopje združnega doma, v katerem je bila tudi pisarna krajevne organizacije Koroške ljudske zveze. Tudi to nalogo so uspešno izvedli in v Moravčah so bile tako uničene vse zgradbe, v katerih bi mogli urediti svojo postojanko. Med akcijo sta bila delno poškodovana tudi občinski urad in pošta. V obeh pisarnah so borci poškodovali arhiv, zaplenili denar, živilske izkaznice, pečate, dva pisalna stroja, enega pa poškodovali. Med akcijo je conski intendant Jože Humar-Lipah organiziral tudi akcijo v moravske trgovine. Streljanje se je nadaljevalo do jutranjih ur. Šele med šesto in sedmo uro zjutraj so borci zapustili Moravče. Poveljstvo operacije se je odločilo za umik zato, ker je imelo premalo sil za zavarovanje dohodov v Moravško dolino, da bi lahko enote nadaljevale z napadom tudi podnevi.

Partizansko poročilo govori o dveh mrtvih orožnikih in dveh ujetih, število huje ali lažje ranjenih pa ocenjuje na petnajst. Nemško poročilo trdi, da so imeli orožniki razen dveh mrtvih tri ranjence, medtem ko žrtev v akcijskem oddelku ne navaja posebej. V boju so padli trije borci, med njimi en minerec Šlandrove brigade, trije pa so bili ranjeni. Zaplenili so le dve pištoli. Oba ujeta orožnika sta bila Slovence. Orožnik Ukanc je zagrezeno služil okupatorju in je bil stalno v patroljah, ki so iskale partizane. Zaradi tega in zaradi ovaduštva ga je doletela smrtna kazen, drugega orožnika pa so sprejeli v partizanske vrste.

Šlandrova brigada je izvedla zvečer demonstrativni napad na Krašnjo, njene zasede pa vso noč niso imele spopadov, ker sovražnik ni poskušal priti napadeni postojanki na pomoč. Zjutraj so se šlandrovci premaknili na Vrh, kjer so počivali.

Štab IV. operativne cone je v oceni akcije menil, da Tomšičeva brigada napada ni dobro pripravila in opozoril na slabo borbena disciplino, pohvalil pa je minerce Šlandrove brigade. Nemci so nato 20. marca po cestah patroljirali z lahкими tanki, kamioni in osebnimi avtomobili. V Moravče je popoldne prišlo 12 kamionov z oboroženim spremstvom. Odpeljali so vse

žive, ranjene in mrtve orožnike in policiste. Naslednji dan so se še enkrat vrnili in pregledali, kaj bi še kazalo odpeljati, nato pa so postojanko v Moravčah opustili. Domžalska orožniška postojanka je v svojem poročilu navedla, da so Moravče napadle tri brigade, po drugih vesteh pa okrog 4000 mož(!)⁴ S temi pretiranimi vestmi je verjetno poskušala opravičiti opustitev moravške postojanke.

Tako je bila Moravska dolina brez sovražnikove postojanke, in so jo kot osvobojeno ozemlje nazivali »Mala Rusija«. Moravče so bile prvi večji kraj na ozemlju IV. operativne cone, ki je ostal svoboden več mesecev. Osvobojena Moravska dolina je postala poglavitna zaledna baza za partizanske enote na zahodnih območjih Štajerske do konca julija 1944, ko so enote IV. operativne cone začele osvobajati Zgornjo Savinjsko dolino.

Oblast v Moravški dolini je prevzel rajonski odbor Osvobodilne fronte na čelu s sekretarjem Tonetom Cerarjem-Cirilom, ki je sodeloval že tudi v pripravah za napad na Moravče.

V štab Tomšičeve brigade je 19. marca opoldne prinesel nadroben načrt o razmestitvi bunkerjev v obeh utrjenih postojankah v Moravčah. Dne 23. marca so nato dobile Moravče praznično podobo. Iz zvonika, pa tudi iz posameznih hiš so spet plapolale slovenske zastave, zidovi so bili popisanih z raznimi parolami, ljudje so postavljali mlaje, v farovski dvorani pa je mladina krasila oder za večerni miting. Ob 20. uri se je začel prvi javni miting v Moravčah, ki ga je organiziral okrajni odbor OF Moravče s sodelovanjem Kamniško-zasavskega odreda in okrožnega odbora OF Litija. Že pred 20. uro je bila dvorana nabito polna. Skoraj polovica ljudi, ki so prišli tudi iz okoliških vasi, je morala ostati na hodniku. Miting se je začel s himno »Hej Slovani!«, nato pa je po pozdravih spregovoril sekretar rajonskega komiteja KPS Stane Karo-Simo o dosedanjih uspehih delovanja Osvobodilne fronte. Burno pozdravljen je nato spregovoril še v. d. komandanta IV. operativne cone Franc Poglajen-Kranjc. Nato je pevski zbor Kamniško-zasavskega odreda zapel več partizanskih pesmi, za njim pa so se zvrstili recitatorji. Pred koncem je Cvetko Zagorski spregovoril še o pomenu II. zasedanja AVNOJ. Z mitinga so udeleženci poslali resolucijo komandantu glavnega štaba NOV in PO Slovenije Francu Rozmanu-Stanetu ter zahvalni pismi Tomšičevi in Slandrovi brigadi za njuno požrtvovalnost ob osvoboditvi Moravske doline.³

HUDE ŽRTVE NA RAKITOVCU

Po akciji v Moravčah sta se Šlandrova in Tomšičeva brigada premaknili čez glavno cesto v hribe med Črnim grabnom in Tuhinjsko dolino. Dne 22. marca zjutraj sta dva bataljona Šlandrove in Tomšičeve brigade odšla na akcijo na cesto Ljubljana—Celje. Pri Trn j avi v bližini Lukovice so se enote razvrstile v засedo in okrog pol ene je zašla vanjo kolona treh policijskih vozil. Zasedi je uspelo en kamion in en avtobus zaustaviti, prvi kamion pa je s pospešeno hitrostjo odpeljal proti Krašnji. V polurnem boju so borci II. bataljona Tomšičeve brigade in ena četa Šlandrove brigade zlomili odpor policistov, obe vozili pa uničili. Sovražnik je imel od 18 do 20 mrtvih ter 5 ali 6 ranjenih. V akciji so zaplenili puškomitraljez, 12 pušk, angleško brzostrelko, pet samokresov, 18 ročnih bomb, obleko, obutev in opremo. Po akciji so se umaknili v vas Vrh. Okrog 17. ure so nato prišli Nemci s kamioni in peš na kraj spopada ter zažgali tri bližnje hiše. Kakor hitro sta štaba I. in VI. brigade izvedela za prihod Nemcev, sta poslala svoje enote v akcijo proti Tmjavu. Nemci pa so že pred njihovim prihodom odšli.

Naslednji dan sta bila štab Šlandrove brigade in III. bataljon v Gabrju, I. bataljon se je utaboril v bližini te vasi v smeri proti Šipku, II. bataljon z minerskim vodom pa se je namestil v Velikem Rakitovcu. V bližnjem Malem Rakitovcu pa sta se utaborila oba bataljona Tomšičeve brigade. Obe brigadi sta postavili zavarovanje v vseh smereh, od koder bi ju Nemci lahko iznenadili z napadom. Stab II. bataljona Šlandrove brigade je postavil močno засedo 1. čete v smeri proti Kozjaku, mimo tega pa je poslal tudi patroljo proti Krajnemu brdu, Pšajnovici in Kozjaku. Tomšičeva brigada pa se je zavarovala z засedami v smeri Šmartnega v Tuhinjski dolini ter proti Krašnji in Blagovici. Ta dan je bilo lepo spomladansko vreme. Večina borcev je počivala, nekateri pa so čistili orožje in obleko.

V prvih popoldanskih urah pa so obveščevalci in patrolje prišli z novico, da so prišle v Tuhinjsko dolino močne nemške enote in raztrganci in da se z več strani pomikajo proti položajem obeh brigad.

Zaseda Tomšičeve brigade v jakosti ene čete med Pšajnovico in Malim Rakitovcem je bila o prodiranju nemške kolone

obveščena zadnji hip. Pohitela ji je nasproti in okrog štirih popoldne jo je na Lasenu pri Ogradarju napadla. Ta kolona SS policije in raztrgancev je prodirala iz Šmartnega v dveh skupinah, ena v smeri proti Pšajnovici, druga pa po dolini Nevljice. Kljub temu, da je ta enota štela okrog 200 mož, je četa uspešno vztrajala na svojih položajih. Z bombami je odbila nemški juriš. Umaknila se je šele po skoraj enournem odporu, ko jo je začela z levega boka obstreljevati manjša kolona, ki je prišla iz Krašnje. Četi je grozila obkolitev in umakniti se je morala h glavnini.

Medtem sta štaba Tomšičeve brigade in II. bataljona Slandrove brigade že razmestila svoje enote za boj. Odločila sta se, da borci zasedejo in obvladajo položaj med obema Rakitovcema in pustijo Nemce čim bliže ter jih nato z močnim ognjem iz vseh orožij odbijejo. Štab Tomšičeve brigade je kompletni bataljon in eno četo razmestil na položaje severno od Rakitovca, eno četo pa je poslal na položaje južno od vasi, da zavaruje hrbet glavnini. II. bataljon Slandrove brigade pa je 3. četo poslal na položaje desnega krila Tomšičeve brigade na grebenu nad Velikim Rakitovcem, 2. četo je pustil na položajih v smeri proti Šipku in Kozjaku, 1. četa pa je ostala v rezervi v Velikem Rakitovcu z nalogo, da se vključi v boj tam, kjer bo najbolj potrebno. V Velikem Rakitovcu je bila tudi komora XIV. divizije.

Medtem ko so se borci razvrščali na določene položaje, so se vrnile patrulje od Kozjaka in Šipka, ki so vzdrževale zvezo s I. bataljonom Slandrove brigade in poročale, da je tudi v Motnik prišla nemška enota, da pa niso v smeri Rakitovec—Šipek čez Kozjak opazili nobenih sovražnikovih premikov.

Potem ko so Nemci prisilili k umiku četo tomšičevcev, so se usmerili proti Malemu Rakitovcu. Borci so jih napadli šele, ko so se približali vasi na okrog 300 metrov in se razmeščali, da bi jo obkolili. Zaradi hudega ognja so se morali Nemci z izgubami umakniti v gozd med Lasenom in Lipo, kjer so poiskali zavetje. Njihov beg je bil tako hiter, da niso uspeli odpeljati s seboj treh kmečkih voz, na katerih so vozili municijo. Ostali so sredi med nemškimi in partizanskimi položaji. Zlasti težka breza bataljona Tomšičeve brigade je onemogočila Nemcem, da bi ponovno napadli. Zato so nanjo usmerili minometalski ogenj. Mine pa so padale vse okoli, vendar cilja niso

zadele. Nemški koloni, ki je prišla s Pšajnovice, se ni posrečilo priti v Mali Rakitovec.

Borci so se že veselili uspeha, ko je nenadoma prodrla v Veliki Rakitovec druga nemška kolona. Napada z motniške strani niso borci niti najmanj pričakovali, ker je bila v tej smeri v zasedi 2. četa II. bataljona, mimo tega pa bi moral biti tu na območju Šipka razmeščen tudi I. bataljon. Zaseda se je verjetno preveč zanašala na I. bataljon in nemška kolona iz Motnika jo je povsem presenetila. Mitrалjezca, ki je bil na najpomembnejšem položaju, so Nemci pobili s puškinimi kopiti.

2. četa se je nato naglo umaknila, levo krilo se je pridružilo

3. četi, desno pa se je umaknilo v Veliki Rakitovec. Nemci so vas začeli obstreljevati z minometi in svetlečimi naboji, s katerimi so zažgali več hiš. V Velikem Rakitovcu so iznenadili štab II. bataljona in 1. četo, ki je bila v rezervi, prav tako pa tudi komoro XIV. divizije. Ob nenadnem vdoru v vas se 1. četa II. bataljona in komora nista uspeli pravočasno umakniti. Skupina borcev se je začela umikati proti grebenu nad vasjo. Umik je varovala 3. četa Šlandrove brigade in del tomšičevcev. Umik pa je bil zelo težaven, ker je bil še svetel dan, čistino pa so obvladovali Nemci z avtomatskim orožjem iz oddaljenosti 200 do 400 m. Z grebena nad vasjo so šlandrovci in tomšičevci odprli močan ogenj in z njim zadrževali Nemce, da niso mogli doseči umikajočih se borcev. Kljub hudemu sovražnikovemu ognju, se je skupina borcev iz Velikega Rakitovca prebila do

3. čete Šlandrove brigade brez večjih žrtev. Ko so preostali borci v Velikem Rakitovcu videli, skozi kako močan ogenj se je moral prebijati prva skupina, so ostali v vasi. Tu se je nato začel ogorčen boj na življenje in smrt.

Šlandrovci so z vrha grebena zadrževali Nemce, tako da so uspeli vdreti v vas šele v mraku. Tedaj pa so morali ustaviti ogenj, ker niso mogli več razločevati, kdo so partizani in kdo Nemci. Tik preden se je stemnilo, so policisti napadli šlandrovce tudi na grebenu. Napad jim ni uspel in utrpeli so precejšnje izgube. Uspešni so bili le v tem, da se je motniška kolona po tem spopadu uspela združiti s policisti, ki so prišli iz Krašnje mimo Gabrovnice. Tako so bili šlandrovci in tomšičevci na grebenih med Malim in Velikim Rakitovcem obkoljeni. Po sklenjenem obroču so začeli Nemci napadati z vseh strani. Čeprav so obstreljevali partizanske položaje s svetlečimi se naboji, osvetljevali prostor z raketami in usmerili nanje tudi

močan minometalski ogenj, niso dosegli želenega uspeha. Nemški juriš so borci z velikim izgubami za sovražnika odbili. Zadnji nemški naskoki so bili namenjeni le odnašanju mrtvih in ranjenih. Ko sta štaba Tomšičeve brigade in II. bataljona Šlandrove brigade videla, da sovražnik napada le še toliko, da bi pobral svoje žrtve, sta se v nekaj trenutkih odločila, naj nekaj enot obdrži položaje na grebenu, druge pa prodrejo v Veliki Rakitovec.

»Z jurišem smo nato odbili Nemce iz obeh Rakitovcev. Tam pa smo našli žalostno sliko. Tisti, ki se niso umaknili, so v peturni nečloveški borbi z veliko močnejšim sovražnikom, morali kloniti. Vsi so bili mrtvi. Srce se mi je trgalo, ko sem zagledal svojega kurirja Jožeta iz Moravč. Moral se je boriti nadvse junaško, saj je v njegovi bližini ležalo najmanj 150 izstreljenih nabojev, tla pa so bila deset metrov naokrog vsa krvava. Tam so ležale štiri nemške čelade in en razbit mitraljez. 2e prej je moral biti ranjen v roko, a se je boril do zadnjega naboja, vse dokler ni dobil strele v glavo. Podobno je bilo z drugimi. Skoraj vsi so izstrelili naboje do zadnjega. Toda tildi pod vrhom smo imeli mrtve. Med njimi je bil obveščevalec II. bataljona Franc Jurič-Zavedni, doma iz Kostrevnice pri Litiji.« Tako se spominja hudih žrtev komandant II. bataljona Mirko Jerman.

Ko so ugotovili položaj, so poslali za umikajočimi se Nemci patrulje. Nekaj borcev pa je ostalo še naprej na položajih, da so varovali ranjence pred morebitnim presenečenjem. Boji so trajali do devete ure zvečer, ko so se Nemci umaknili.

III. bataljon Šlandrove brigade je bil ves čas boja na položajih nad Gabrjem in na grebenu Šipka.

Žrtev je bilo veliko, skupaj sta imeli obe brigadi 28 mrtvih in 15 ranjenih. Tomšičeva brigada je v svojem poročilu navedla, da je imela 7 mrtvih, 9 ranjenih in 10 pogrešanih, štab IV. operativne cone pa je poročal o 12 padlih borcih te enote. Med padlimi je bil tudi sanitetni referent XIV. divizije dr. Stane Kolar. II. bataljon je izgubil 17 borcev. Sovražnik je imel po partizanski oceni zanesljivo dvakrat toliko žrtev, prav toliko pa tudi ranjenih. Ne glede na to pa je bil udarec, ki sta ga doživeli Tomšičeva brigada in zlasti II. bataljon Šlandrove brigade ter civilno prebivalstvo, zelo hud. V boju je sovražnik zažgal tudi več stavb v Velikem in Malem Rakitovcu. Požrtvovalnost prebivalstva teh dveh vasi je bila prav presenetljiva. Čeravno so

jim goreli domovi in so bili v smrtni nevarnosti, so z neverjetno požrtvovalnostjo skrbeli za partizanske ranjence, in to celo taki, ki jih niso imeli za simpatizerje Osvobodilne fronte.

Stab IV. operativne cone je v svojem poročilu ocenil moč sovražnika v tem spopadu od 300 do 350 mož, pri čemer omenja, da so sodelovali v akciji tudi Rupnikovi domobranci iz Ljubljane, kar pa se ne zdi neverjetno. Napadalci so imeli precej avtomatskega orožja in več lahkih minometov. Stab cone je ugotovil, da so imele enote na položajih razmeroma malo žrtev, največ borcev pa je padlo ob nemškem vdoru v Veliki Rakitovec.

Poglavitni vzrok za tolikšno število žrtev je nenaden vdor sovražnika na položaje 2. čete Slandrove brigade in njeno razbitje. Tak uspeh je dosegel sovražnik lahko zato, ker so ga vodili domači izdajalci in raztrganci po skritih poteh, botrovala pa mu je tudi premajhna budnost borcev 2. čete, ki bi morali s svojih položajev med gostimi, nizkimi smrekami nemško kolono pravočasno opaziti. Verjetno so se tudi oni preveč zanašali na pravočasno reagiranje I. bataljona Slandrove brigade, ki naj bi bil razmeščen v smeri proti Šipku. Tudi ta bataljon ne bi smel spregledati prihoda sovražnikove kolone. Popolnoma je odpovedala tudi obveščevalna služba, ki ni odkrila nemškega prodiranja iz te smeri. Stab bataljona se je torej vse preveč zanašal, da je prodor sovražnika iz smeri Šipka nemogoč, napako pa je storil tudi v tem, ker ni tudi rezervni četi določil položaje zunaj vasi. Potek boja bi lahko spremenil poseg vsaj enega od dveh bataljonov Slandrove brigade, če bi sovražnika napadel v hrbet. Zveza med bataljoni Slandrove brigade pa je med bojem popolnoma odpovedala. Poudariti pa moramo, da bi napad glavnine Slandrove brigade lahko prizadejal sovražniku samo večje izgube in ga prisilil k hitrejšemu umiku, ne bi pa mogel bistveno vplivati na zmanjšanje števila žrtev, ker je največja skupina borcev 1. čete Slandrove brigade in komore XIV. divizije zaradi popolnega iznenadenja padla že v začetku spopada. Šlandrovci in tomšičevci so se na položajih nad Rakitovcem odločno upirali nemškim jurišem in premoči v orožju in Nemci so le za ceno velikih žrtev uspeli streti hraber upor skupine borcev v Velikem Rakitovcu.⁷

Po spopadu na Rakitovcu sta II. bataljon Slandrove brigade in Tomšičeva brigada odnesli ranjence v bolnišnico Triglav na Kolovcu, druga dva bataljona Slandrove brigade pa

sta se premaknila na Menino planino. Tu je štab brigade izdelal načrt za mobilizacijske akcije. Najprej so patrolje brigade mobilizirale na tuhinjskem sektorju. Dne 26. marca pa se je brigada z Menine planine premaknila proti območju Trojane—Izlake—Celje, kjer je nadaljevala z mobilizacijo. Skupaj ji je uspelo mobilizirati v teh dneh okrog 100 novincev, med njimi je bilo 20 prostovoljcev. 60 mobilizirancev je brigada zadržala zase, 40 pa jih je poslal s specialno četo pod vodstvom Karla Drnovška-Igorja, ki je prinašala tudi orožje z Dolenjske, v VII. korpus. Brigada je pošiljala v tem času tudi zasede na cesto Trojane—Vransko in Trojane—Izlake, kjer pa ni bilo večjega prometa, in zato niso bile uspešne.

Zadnje dni marca so Nemci z okrog 2000 možmi in topništvom iz Kamnika in Kranja začeli z akcijo na tuhinjske hribe, Menino planino in Šipek. Ta hajka pa je bila zanje popolnoma neuspešna, ker na tem območju tedaj ni bilo nobene partizanske enote. Štab IV. operativne cone je menil, da je bila hajka odgovor na uspešne mobilizacijske akcije Šlandrove brigade v Tuhinju.⁸

Dne 1. aprila je bila glavnina brigade na obronkih Moravske doline. Naslednji dan je doživela razburljiv dogodek. Zjutraj so kot dan za dnem zavezniška letala letela bombardirat nemška mesta. Nenadoma sta se pojavila dva nemška lovca in sestrelila angleško letalo, ki je pri Sv. Trojici padlo v bližino II. bataljona, ki je takrat bival v vasi. Borci so se napotili tja in zagledali ostanke gorečega letala, razmetane na širokem območju. Okrog razbitin je bila razmetana različna municija, vendar so rešili osem mitraljezov »browning« 126 mm, ki pa so bili delno poškodovani. Zvečer so šli šlandrovci mobilizirat še v okolico Domžal.

Skupina šlandrovcev je 4. aprila izvedla izredno drzno akcijo. V Komendi so sredi dneva opustošili občino, vdrli v šolo in ustavili pouk. Akcije so izvedli v neposredni bližini orožniške postojanke.⁹

NAPAD NA RADOMLJE

Glavni štab NOV in PO Slovenije je dal novemu štabu IV. operativne cone nalogo, da s XIV. divizijo in Šlandrovo brigado osvobodi Zgornjo Savinjsko dolino. Glede na to je štab

IV. operativne cone izdelal načrt, da bi omenjene enote uničile sovražnikove postojanke v Lučah, v Ljubnem, v Radmirju, v Rečici, po možnosti pa tudi v Mozirju, s čimer bi enote IV. operativne cone dobile izhodišče za nadaljnje ofenzivne akcije v smeri Spodnje Savinjske, Mislinjske in Šaleške doline. Štab IV. operativne cone pa je 29. marca 1944 poročal, da zaradi utrjenosti postojank v Zgornji Savinjski dolini ne more začeti z akcijami vse dotlej, dokler ne dobi dovolj razstreliva za miniranje. Glavni štab NOV in PO Slovenije je prosil vsaj za 300 kg razstreliva.¹⁰

Mimo tega je bil v enotah IV. operativne cone pereč tudi problem orožja in municije. Nanovo ustanovljeni bataljon Kamnško-zasavskega odreda na desnem bregu Save je v začetku aprila pospešil prenašanje orožja z Dolenjske na območje

IV. operativne cone. Šlandrova brigada je tedaj dobila 3 težke mitraljeze, 2 protitankovski puški in en lahki minomet 81 mm s pripadajočimi minami in municijo, največ orožja pa je štab

IV. operativne cone poslal v enote XIV. divizije.¹¹

S tem pošilkami so enote IV. operativne cone le delno rešile problem oborožitve, od katere je bila odvisna tudi njihova številčna krepitev. Povečanje številčnega stanja enot IV. operativne cone pa je bil tudi eden od pomembnih pogojev za okrepljeno ofenzivnost. Štab IV. operativne cone je ob tem poudaril, da so pogoji za mobilizacijo zelo ugodni. Zato je ukazal vsem enotam, naj na območju svojega bivanja in premikov najradikalneje izvajajo mobilizacijo. Do velikih akcij v Zgornji Savinjski dolini pa je dal enotam XIV. divizije in Šlandrove brigade še nalogo, da rušijo komunikacije in postavljajo zasede.

Štab IV. operativne cone je nato za krajši čas izgubil tudi zvezo z glavnino XIV. divizije. Glede na vesti, da je v postojanki v Radomljah veliko rezervnega orožja, je ukazal Šlandrovi in Tomšičevi brigadi, naj jo napadeta.¹²

Omenimo naj še, da se je med pripravi za to akcijo vrnil v sestav Tomšičeve brigade tudi njen III. bataljon.

V Radomljah je bil poleg orožniške postojanke tudi tabor nemške delovne službe (Arbeitsdienst). V zgradbi žandarmrije je bilo okrog 20 orožnikov, v stavbi trgovca Cerarja, tedaj Genitzerja pa okrog 10 orožnikov. Približno 60 pripadnikov delovne službe je bilo nastanjenih v 20 lesenih barakah na desnem bregu Kamniške Bistrice, okrog 40 pa jih je bilo v

sokolskem domu. Vse stavbe so bile močno utrjene z zazidanimi okni in bunkerji, okrog sokolskega doma pa so bili izkopani tudi strelski jarki in postavljeni bunkerji.

Pripadniki delovne službe so se v Radomljah vojaško urili. Namestitev stalne in številne posadke v tem kraju — tudi vsi zavezanci delovne službe so bili oboroženi — je oteževalo vojaško in politično dejavnost na rodomeljskem območju. Enote Slandrove brigade so se tudi večkrat zadrževale v bližnjih kolovških gozdovih, od koder so odhajale na mobilizacijske in sabotažne akcije, kar je bilo z ustanovitvijo nove stalne postojanke tvegano. Se zlasti pa je bila v nevarnosti bližnja bolnišnica »Triglav« na Kolovcu, kjer so se zdravili ranjenci Slandrove in Tomšičeve brigade. Priprave na akcijo so morale biti glede na možnost naglega posredovanja nemških enot iz Domžal oziroma Ljubljane in iz Kamnika ter Kranja, pa tudi zaradi utrjenosti postojank, zelo skrbne. Ta položaj je tudi terjal, da sta akcijo izvedli skupno Šlandrova in Tomšičeva brigada. V pripravi in vodenju napada je sodeloval tudi komandant IV. operativne cone Mile Kilibarda.¹³ Podatke o utrjenosti postojank so poslali radomeljski aktivisti. I. in II. bataljon Slandrove brigade sta dobila nalogo, da neposredno napadeta Radomlje, III. bataljon pa je moral demonstrativno napasti Domžale in postaviti zavarovanje iz domžalske, mengeške in homške smeri. Stab Tomšičeve brigade je en bataljon določil za demonstrativni napad na Kamnik, z enim bataljonom pa je prevzel zavarovanje v Črnem grabnu in na cesti Kamnik—Smarca.

I. bataljon Slandrove brigade je uspel obkoliti barake ob Kamniški Bistrici in blokirati posadko v mlinu. Napadati je začel ob tričetrt na deseto zvečer. Borcem je uspelo pregnati sovražnika iz bunkerjev in jih z jurišem pregnati proti sokolskemu domu. Ubežnike iz barak je na Srajevem dvorišču nato prestregel II. bataljon in ujel. Po enournem boju so borci I. bataljona zažgali 18 barak.

Medtem je II. bataljon napadel nemško posadko v sokolskem domu, tomšičevci pa Genitzerjevo zgradbo. Na sokolski dom so usmerili tudi ogenj minometov, zgradbo pa so trikrat minirali. Sovražnik se je skozi kletne prostore umaknil v rove okoli postojanke in se ves čas upiral z močnim ognjem. Zaradi prihoda sovražnikove pomoči v bližino Radomelj pa so se morali šlandrovci in tomšičevci umakniti, ne da bi postojanki

uničili. Za razrušen j e obeh zgradb so imeli tudi premalo razstreliva.

III. bataljon je demonstrativno napadel Domžale, proti Jaršam in Mengšu pa je postavil zasede pri Hrastarjevem kozolcu, pri Kriškarju, pri Subjevem hrastju in pri sedanji tovarni Lek, torej na poteh, ki so vodile preko mengeška polja. Ze okoli polnoči je nemška motorizirana kolona okrog 20 kamionov iz Ljubljane, v kateri je bilo tudi nekaj oklepnih vozil, prišla napadeni postojanki na pomoč. Iz Domžal, kjer se jim je pridružila tamkajšnja posadka, so prodirali prot Radomljam po obeh straneh Kamniške Bistrice. Ena kolona se je pomikala po cesti skozi Rodico proti Jaršam in Preserjem, druga pa se je odpeljala čez most na Viru proti Količevem. Hkrati so Nemci poslali pomoč tudi iz mengeške in kamniške smeri. Zasede so sprejele boj in uspešno zadrževale sovražnika do umika glavnine brigade proti Rovam okrog poltretje ure zjutraj. Postopoma so se umikale in se s sovražnikom bojevale do svita, ko so naglo zapustile položaje in se pridružile glavnini v kolovških gozdovih.

Tudi Tomšičeva brigada je izpolnila svoje naloge. Demonstrativno je napadla Kamnik, zadrževala prodiranje Nemcev proti Radomljam in varovala Slandrovi brigadi hrbet v smeri proti Črnemu grabnu.

Sovražnik je imel v akciji po partizanski oceni 30 mrtvih, večje število ranjenih, 24 pa ujetih, med njimi enega podoficirja. Zaplenili so tudi veliko orožja: 18 pušk, dva puškomitraljeza, dva samokresa in precej municije. Pred požigom so iz 18 barak pobrali tudi vso vojaško opremo. Pri napadu so padli štirje borci, 11 je bilo ranjenih, 10 pa pogrešanih.

Stab IV. operativne cone je v svojem poročilu poudaril, da so s požigom barak pglavitni namen dosegli, glede izvedbe pa je menil, da je bila pomanjkljiva predvsem v prešibkem demonstrativnem napadu na Kamnik in na Domžale ter v slabih zvezah med enotami in štabom. Slandrovo brigado so pri umiku ovirali ujetniki. Zato se je štab cone odločil, da jih izpusti. Ujetniki so morali sleči uniforme in v samih spodnjicah so se vrnili proti Radomljam. Njihov klavni povratek v postojanko je povzročil veliko smeha med prebivalstvom.

Dne 8. aprila se je Šlandrova brigada zadrževala na Vrhu in Krajnem brdu. Od tu je II. bataljon znova odšel proti Radomljam in zvečer dokončno požgal sokolski dom in Cerarjevo

hišo. S tem je bil v celoti dosežen cilj brigade, da onemogoči v Radomljah ustanovitev stalne večje postojanke. Isto noč so borci II. bataljona na rodemeljskem območju mobilizirali.¹⁴ Akcije v Radomljah so vojaško dobro uspehe, bile pa so tudi politično zelo pomembne. Nemci so doživeli hud udarec v ravninskem območju kamniškega okrožja, kjer se zaradi močnih postojank niso nadejali večjih napadov. Premestiti so morali tudi tabor nemške delovne službe, šlandrovci pa so si omogočili na radomeljskem območju vnaprej izvajanje mobilizacijskih, rekvizicijskih in drugih akcij.

Štab brigade se je odločil, da bosta v noči na 9. april I. in

III. bataljon odšla na Moravsko, kamor se je po novih sabotažnih akcijah v Radomljah napotil tudi II. bataljon. Odhod se je zavlekel zaradi zamude intendantov, ki so se šele proti jutru vrnili s hrano, ki so jo pripravili aktivisti borcem za velikonočne praznike. Glavnina brigade je nato odšla proti glavni cesti, jo prekoračila pri Lokah, od tu pa je nadaljevala pot proti Limbarski gori, kjer se je v gozdu utaborila. Iz taborišča je odšel v Moravče, kjer naj bi ta dan brigada sodelovala na mitingu, namestnik komandanta IV. operativne cone Alojz Kolman-Marok. Pri Moravčah pa je padel v nemško zasedo in le s težavo se je rešil. V Moravško dolino je namreč ta dan prišlo več kamionov vojaštva in nekaj tankov. Na več krajih so ob cesti skopali strelske jarke in ves dan so po njej patroljirali. S Sela pri Moravčah je sovražnik tudi streljal s tankovskimi topovi in mitraljezi proti Sv. Trojici. V Selu so terorizirali civilno prebivalstvo tudi raztrganci, ki jih je vodil Martin Crnugelj-Najnar.

Nemški tanki so najprej prodrli v bližino Prikrnice, kjer so po napornih nočnih akcijah in pohodu počivali borci II. bataljona. Komandant je ukazal umik iz vasi v bližnji gozd, kjer so zavzeli položaje. Medtem pa je sovražnik odkril glavnino brigade in vso pozornost posvetil njenemu zasledovanju. II. bataljon je ves dan ostal v gozdu nad Prikrnico brez bojov. Ko je štab brigade uvidel, da grozi I. in III. bataljonu na Moravškem nevarnost, je izdal povelje, naj se premakne čez Crni graben na območje Gabrovnice in Rakitovca. Sredi dneva sta nato prečkala glavno cesto med Krašnjo in Blagovico.

III. bataljon se je nato utaboril na Malem Rakitovcu, da bi odbil Nemce, če bi poskušali napasti brigado iz tuhinjske smeri, I. bataljon pa je zavzel položaje okrog Vrha, Gabrovnice

in Krajnega brda. Ker so obveščevalci prinesli v štab poročila, da iščejo nemške enote brigado tudi v hribih nad Črnim grabnom, so bili borci ves dan na položajih. Šele okrog 17. ure je prodrla iz Krašnje proti severu, v smeri proti Krajnemu brdu, in iz Vrha proti Gabrovnici nemška enota okrog 150 mož, ki je bila oborožena tudi s težkim minometom. Borci so pripravljeni pričakali sovražnika in se bojevali z njim do 21. ure, ko so ga pognali v beg. Sovražnik je dva mrtva pustil na bojišču, skupno pa je imel po partizanski oceni 8 do 10 mrtvih in več ranjenih. Borci so zaplenili zaboj municije za težki minomet, nekaj opreme in orožja. V boju sta bila tudi dva borca ranjena.

Nemci so tudi naslednji dan hajkali, predvsem na območju med Limbarsko goro in tuhinjsko cesto. Brigada se je ta dan umaknila na boljše položaje proti Šipku in poslala tudi zasede v Tuhinjsko dolino. Nemci so ta dan nekajkrat streljali tudi s težkimi minometri, toda brigadi niso prizadejali nobenih žrtev. Pri iskanju partizanov sta policija in vojaštvo uporabila novo taktiko. Pred seboj so vodili civilne prebivalce, ki naj bi jim bili nekakšen ščit, da jih borci ne bi napadli. Zvečer so Nemci opustili zasede skozi Črni graben in se umaknili proti Domžalam.

Štab IV. operativne cone je v poročilu omenil, da so bile sovražne sile razmeroma majhne, in zato je tudi njegova ocena, da je v navedenih ofenzivnih akcijah sodelovalo okoli 2000 sovražnikovih vojakov, verjetno previsoka. Pripomniti pa moramo, da so Nemci s precejšnjimi silami približno hkrati hajkali tudi za Tomšičevo brigado, ki se je po akciji v Radomljah umaknila na območje Kališča. Zaradi osredotočenja sovražnika na tuhinjski cesti in na cesti Kamnik—Gornji grad, se je Tomšičeva brigada umaknila na Podvolovljek. V bojih z Nemci je bila uspešna in 14. aprila se je znova premaknila na območje Kališča, naslednji dan pa so se Nemci umaknili proti Kamniku in Kranju.¹⁵

Akcija v Radomljah je sprožila torej veliko hajko, ki so jo najprej začeli proti Šlandrovi brigadi in se je nadaljevala proti Tomšičevi. Videti pa je, da Nemci niso mogli zbrati dovolj sil, da bi proti brigadama odločno nastopili. Obe brigadi sta hajke zelo uspešno prestali. Zaradi te hajke je moral štab IV. operativne cone odložiti skupni napad Tomšičeve in Šlandrove brigade na Šmartno v Tuhinjski dolini. Še med

trajanjem hajke proti Tomšičevi brigadi je Šlandrova brigada izvedla drzno akcijo v noči na 14. april v tovarni papirja na Količevem. I. bataljon je v tej noči zaplenil v Bonačevi tovarni 16 voz papirja in 4 voze drugega materiala. II. in III. bataljon sta akcijo zavarovala s številnimi zasedami.¹⁶ Skrbno zavarovanje je bilo potrebno zaradi neposredne bližine domžalske postojanke, mimo tega pa je morala kolona voz prečkati tudi glavno cesto Domžale—Celje. Akcija je odlično uspela in je bila lep primer tesnega sodelovanja vojske in političnih organizacij v kamniškem okrožju. Akcijo je poprej pripravila okrožna gospodarska komisija skupno s člani odbora Delavske enotnosti v Bonačevi tovarni. S to akcijo so dobili nujno potrebni material za redno delo naj večje partizanske tiskarne na levem bregu Save, v Rožičevi domačiji na Viševku v Moravski dolini, v kateri so v veliki nakladi tiskali vsa osrednja, pokrajinska in okrožna glasila. Iz te tiskarne so pošiljali literaturo političnim organizacijam na Štajerskem in na Gorenjskem, pa tudi IV. operativni coni za politično delo v njenih enotah.

Člani štaba IV. operativne cone pred zborom šlandrovcev na Mali Lašni
(z desne: namestnik komandanta Alojz Kolman-Marok, komandant Mile
Kilibarda in politični komisar Jože Borštnar)

Po akciji se je brigada umaknila na Zlato polje. Zvečer je prišel z Moravškega v Malo Lašno štab IV. operativne cone. Naslednji dan, 15. aprila, je bil dopoldne zbor dveh bataljonov Slandrove brigade, na katerem je conski komandant Mile Kilibarda govoril o bojih na Štajerskem, politični komisar Jože Borštnar pa o političnem in vojaškem položaju. Za govornika je nastopil nato še brigadni pevski zbor. Popoldne so imeli borci redne vojaške vaje, s katerimi so nadaljevali tudi naslednji dan dopoldne, ko so se urili v izvajanju napada in naskoka.

Dne 16. aprila popoldne je štab Slandrove brigade pripravil slovesno zaprisego novih borcev. V zadnjih mobilizacijskih akcijah se je brigada precej okrepila, prav tako pa je uspela povečati število svojih borcev tudi Tomšičeva brigada, ki je prav tako poslala svoje mobilizirance na to slovesnost. Na zbornem mestu so se zvrstili vsi trije bataljoni Slandrove brigade, novi tomšičevci ter conska zaščitna četa s svojo zastavo. Slavnost se je začela s himno »Naprej zastave slave!«, nato pa je politični komisar Zokalj v kratkem govoru orisal pomen

Politični komisar Alojz Zokalj-Džidži (desno od njega komandant Janko Sekirnik-Simon in pomočnik političnega komisarja Jakob Molek-Mohor) govorijo na Mali Lašni 16. aprila 1944

Zbor šlandrovcev na Mali Lašni

partizanske zaprisege. Po govoru so novi borci zaprisegli. Slovesnemu trenutku je prisostvoval tudi član angleške misije, ki je bil v štabu Slandrove brigade.

Po zaprisegi se je o mraku vsa brigada skupaj s tomšičevci in štabom IV. operativne cone premaknila proti Pšajnovici. Tu je brigada prenočila, conski štab in tomšičevci pa so nadaljevali pot proti Črnicu.

Stab IV. operativne cone je 18. aprila poročal, da je organiziral operativni, obveščevalni, intendantski, sanitetni odsek ter odseke za kadre, za zveze in za propagando, v katerih so nekatere funkcije prevzeli tudi šlandrovci. Tako je komandant III. bataljona Karl Drnovšek-Igor postal conski referent za orožje in municijo, Homar Janez-Karo pomočnik šefa intendantskega odseka, Viljem Misič-Gorazd inženirsko-tehnični referent, referent odseka za zveze Stojan Gradišek itn. Dne 15. aprila je začela delati tudi conska podoficirska šola na Moravškem, v kateri je postal inštruktor dotedanji načelnik

štaba Lazo Božic. Namestnik komandanta brigade je nato postal Alojz Pacek-Platin. V svojem poročilu je štab IV. operativne cone poudaril, da je štab Šlandrove brigade »vojaško in politično sposoben za vodstvo brigade, iniciativen in borben ...«. Brigada je bila tedaj številčno najmočnejša na območju IV. operativne cone in je imela v vseh treh bataljoni po tri čete. Tudi oborožena in opremljena je bila dobro. Komandni kader bataljonov in čet je bil precej mlad in mu je zato manjkalo pobude ter samostojnosti. Kljub velikemu številu novincev je bila po oceni štaba IV. operativne cone morala šlandrovcev precej dobra in hrabrost zadovoljiva. V brigadi tudi ni bilo pojava saboterskega in razdiralnega dela gestapovskih vrnjencev.

Stab Šlandrove brigade je na Pšajnovici razvrščal nove borce po bataljoni in urejal kadrovska vprašanja po četah. 18. aprila je bila Slandrova brigada na položajih Krajno brdo—Vrh.¹⁷ Tu se je začela pripravljati na novo veliko skupno akcijo s Tomšičevo brigado v Tuhinjski dolini.

NAPAD NA SMARTNO V TUHINJSKI DOLINI

Stab IV. operativne cone je Tomšičevi in Slandrovi brigadi ukazal, naj v noči na 20. ali 21. april napadeta sovražnikovi postojanki v Lučah in v Ljubnem, vsem drugim enotam pa je izdal povelje, naj se glede na to akcijo ne zadržujejo v bližini obeh postojank. Šercer jeva in Bračičeva brigada pa sta to povelje prekršili in se pred hajko na Mozirskih planinah umaknili v bližino Luč in Ljubnega. Ta njun premik je 18. aprila izzval prihod vermanov in policije s tanki v obe postojanki. Glede na nov položaj napada na Ljubno in Luče ni bilo mogoče izvesti. Conski štab se je zato odločil, naj Tomšičeva in Slandrova brigada napadeta v noči na 21. april orožniško postojanko v Šmartnem v Tuhinjski dolini.

Medtem pa sta se 19. aprila obe brigadi že premikali proti Zgornji Savinjski dolini. Šlandrovci so se prek tuhinjske ceste ta dan premikali proti Sv. Miklavžu. Ko se je skupina šlandrovcev vzpenjala na ta hrib, jo je sovražnik opazil in jo iz postojanke v Šmartnem začel obstreljevati. Od tu pa ni nadaljevala poti proti Lučam in Ljubnemu, ker je zvedela za nov cilj napada.¹⁸

Za napad na postajanko v Šmartnem se je conski štab odločil predvsem zato, ker je pričakoval, da bodo borci zaradi nekaj zvez uspeli nenadoma vpasti v postojanko in jo hitro zasesti, hkrati pa je nameraval z močnimi zasedami razbiti sovražnikove kolone, za katere je pričakoval, da bodo poskušale prodreti v Tuhinjsko dolino iz Kamnika in z Vranskega.

V Tuhinjski dolini so bile tedaj tri orožniške postojanke: v Šmartnem in v Motniku (po 40 mož) ter v Špitaliču (30 mož), ki so imele predvsem nalogo, da varujejo promet po cesti Kamnik—Vransko. To cesto je sovražnik pogosto uporabljal za premike in manevriranje, kar bi bilo po likvidaciji postojanke v Šmartnem oteženo, povečale pa bi se možnosti za premike Slandrove brigade. Ta postojanka je bila tudi izhodišče za samostojne akcije raztrgancev, ki so postavljali zasede zlasti patroljam, kurirjem in aktivistom. Bili so zelo nevarni, ker je bilo med njimi nekaj domačinov. V bližnjem Kamniku je stalna posadka štela okrog 500 policistov, orožnikov, gestapovcev in raztrgancev. Prav v času nameravane akcije pa je bila kamniška posadka podvojena, ker so tu tudi prenočile enote, ki so prejšnji dan hajkale severno od Kamnika. Kot smo že omenili, so bile okrepljene s policisti in vermani tudi postojanke v Savinjski dolini, od koder je štab moral tudi računati na možnost posredovanja. Orožnikom v Šmartnem bi lahko preko hribov prišla na pomoč tudi močna posadka iz Krašnje, ki je štela okrog 130 policistov in orožnikov. Končno bi lahko poslali preko Vranskega Nemci pomoč tudi iz Celja.

Orožniki so se v Šmartnem močno utrdili v dveh zgradbah: v župnišču in v stanovanjski hiši v njegovi neposredni bližini. Obe stavbi so povezali med seboj z rovom, mimo tega pa so bile zgradbe obkrožene še z bodečo žico in minskim poljem. Posadka je bila tudi dobro oborožena. Imela je 10 mitraljezov, dva lahka in težka minometa. Vas leži na desnem bregu potoka Nevljice. Na severni strani se zemljišče položno spušča proti naselju, na južni pa se dviga bolj strmo. Za smer napada je bila glede na izoblikovanost zemljišča najbolj primerno uporabiti dolino potoka, ki se pri Šmartnem izliva v Nevljico. Za zaporo tuhinjske ceste pa so bila najprimernejša mesta na klanecu pri Vrhpolju pri Kamniku in prelaz Kozjak proti Vranskemu.

Po oceni vseh teh dejavnikov je štab IV. operativne cone izdal povelje, v katerem je Šlandrovi brigadi določil nalogo, naj z okrepljenim bataljonom likvidira postojanko, z enim bataljonom naj postavi zasedo proti Vranskemu, z eno četo naj demonstrativno napade Krašnjo in onemogoči posredovanje s te strani, ostanek tega bataljona pa naj ima v rezervi. Tomšičeva brigada pa je dobila nalogo, da zavaruje smeri proti Kamniku z zasedami pri Vrhpolju in Soteski ter prepreči možnost nemškega posredovanja iz Stranj in Godiča čez Vovar (kota 941). Eno četo naj pošlje na cesto Gornji grad—Kamnik, jo prekoplje in onemogoči prehod nemških sil iz Zgornje Savinjske doline. V povelju je bilo tudi določeno, naj Slandrova brigada začne z napadom 20. aprila ob pol deseti uri zvečer.

V primeru, da ji ne bi uspelo v prvi noči likvidirati postojanke, je bilo treba napad nadaljevati podnevi s tem, da okrepi zasedo proti Vranskemu. Vse zasede naj bi preko dneva ostale na svojih mestih, da bi napadale sovražnikove kolone, ki bi poskušale posredovati. Zato naj pazijo na konspiracijo, da bi jih sovražnik ne odkril. Glede zveze pa je štab IV. operativne cone določil, naj štaba brigad takoj po prihodu na določene položaje pošljeta po dva kurirja v vas Pirševo, od koder bo vodil akcijo.

Štab Šlandrove brigade je določil za neposredni napad na postojanko I. bataljon in ga okrepil z minerskim vodom ter minometalskim oddelkom, II. bataljon, okrepljen z drugim oddelkom minometov, je dobil nalogo, da postavi zasedo na Kozjaku in s patruljami nadzoruje teren proti Šipku, Blagovici in Trojanam, ena četa III. bataljona je morala zavarovati smer Krašnja—Lukovica in poslati opazovalce v neposredno bližino sovražnikovih postojank, dve četi tega bataljona pa je obdržal v brigadni rezervi in ju določil za evakuacijo ranjencev. Enote brigade so 20. aprila zvečer odšle na določena mesta. V mraku je zavzela položaj tudi Tomšičeva brigada. Poldrugi bataljon se je vkopal na obeh straneh ceste pri Soteski, dve skupini borcev sta postavili zasede na kotah 941 in 843, s katerih so lahko onemogočili sovražnikov prodor iz Stranj in Godiča, III. bataljon pa je izvedel zavarovanje proti Novi Štifti. Obe glavni zasedi sta tudi zasekali ceste.

Noč pred napadom je bila mesečna, kar je povzročilo I. bataljonu velike težave, da se je neopazno približal postojanki in jo obkolil z vseh strani. Še večje težave pa so imeli borci

zaradi svetle noči pri neposrednem napadu. Glavna postojanka je bila v župnišču, ki je stalo na griču. Le na zahodni strani, kjer je bil vhod v postojanko, so borci lahko pričakovali, da bodo uspeli vdreti vanjo, medtem ko je bil napad z drugih strani glede na utrjenost in položaj postojanke že vnaprej obsojen na neuspeh. Pred vhodom v župnišče pa je bil vrt in postojanki se ni dalo približati drugače kot po čistini, ki pa je bila zavarovana s križnim ognjem iz obeh postojank. Zato se je štab I. bataljona odločil, da bo najprej likvidiral manjšo postojanko v stavbi pri župnišču. Komandant I. bataljona Franc Zavasnik-Božič je dal svojim borcem za prvo nalogo, da razstrelijo streho poslopja poleg župnišča, ga zasedejo in nato nadaljujejo napad na glavno postojanko. Zaradi izredno močnega nemškega odpora pa tega načrta niso mogli izpolniti. Minerei zaradi nenehnega strojničnega ognja niso uspeli razstreliva ustrezno namestiti in poskus miniranja strehe ni uspel. Razen tega so imeli minerei tudi samo nekaj kilogramov razstreliva, in še to neprimernega za rušenje postojanke, tako da miniranja niso mogli ponoviti. Nato so poskušali stavbo z molotovko zažgati, orožnikom pa je uspelo ogenj sproti pogasiti, in tako so bila tudi ta prizadevanja neuspešna. Šele proti jutru so se orožniki iz stanovanjskega poslopja umaknili v župnišče in tako okrepili obrambo glavne postojanke.

I. bataljon je ponoči napadal tudi prednjo stran postojanke. Napad naj bi podpiral težki minomet, ki ga niso mogli namestiti na tak položaj, da bi lahko obstreljeval postojanko. Sovražnik pa je zlasti z močnim minometalskim ognjem uspel preprečiti prodor borcev pred župnišče. Mine so ranile tudi precej borcev.

Štab IV. operativne cone je spremenil svoj prvotni načrt, naj z bojem za likvidacijo postojanke nadaljujejo tudi podnevi. Glavnina I. bataljona se je zato ob zori umaknila, skupina borcev pa je dobila nalogo, da čez dan blokira postojanko in se ob morebitnem sovražnikovem prodoru v Šmartno umakne.

V noči na 21. april je četa III. bataljona brigade demonstrativno napadla Krašnjo. Vse druge enote, ki so bile v zasedi, pa to noč nosi imele stikov s sovražnikom. Zelo pa je čudno, da iz močne kamniške postojanke Nemci niso poskušali prodreti v Šmartno že dopoldne. Ob 16. uri popoldne se je nad Tuhinjsko dolino pojavila »štorklja«, ki je imela ogledniške naloge. Na zasedo na Kozjaku je odvrгла tudi nekaj bomb in

neka borka je bila ranjena. Šlandrovci so jo z nekaj mitralješkimi rafali hitro prisili, da je odletela proti Kamniku. Medtem pa je iz te postojanke že prodirala proti položajem Tomšičeve brigade kolono okrog 300 policistov SS, ki je poslala v predhodnico 15-tonski tank in velik oklepni avtomobil. Ob 17.15 je zaseda v Soteski začela na tank streljati iz protitankovske puške in ga prisilila, da se je vrnil v Kamnik. Tudi oklepni avto se je moral umakniti. Toda pri obračanju je zdrsnil v jarek. Zasedi je nato po polurnem boju uspelo posadko 12 mož z ročnimi bombami likvidirati, avto pa zažgati. Druge enote I. bataljona pa so v tem času prevzele boj s sovražnikovo pehoto na liniji Vrhpolje—Soteska. Borci so uspešno zavrnili dva nemška juriša. En vod je štab poslal proti Mekinjam z nalogo, da napade levi bok nemške kolone. Ta vod je obstreljeval postojanko v Mekinjah in sovražnikove vojake v bližini Kamnika. Boj je trajal do mraka. Kljub ogorčenim napadom so Nemci dosegli le umik enega bataljona Tomšičeve brigade na položaje na Kavranu (kota 443), pol bataljona pa se je umaknilo na položaje zahodno od vasi Poreber, v Šmartno pa jim ni uspelo prodreti. Po preverjenih podatkih je imel sovražnik hude izgube: okrog 40 mrtvih vojakov in 3 oficirje ter nad 50 ranjenih. V bojih je padel tudi komandant II. bataljona Tomšičeve brigade kapetan Tine Kotar, kasneje proglašen za narodnega heroja. Tomšičevci so zaplenili tudi sprejemno in oddajno postajo, dva puškomitraljeza in še nekaj drugega materiala. Ponoči je sovražnik ostal na položajih okrog Vrhpolja pri Kamniku.

Nemci so poskušali manjšo pomoč 25 do 30 mož poslati napadeni postojanki na pomoč tudi iz Špitaliča. Da bi se izognili zasedi na Kozjaku, se je kolona usmerila proti Okrogu. Toda II. bataljon jo je s patroljami pravočasno odkril in pogнал v beg. Le iz Zgornje Savinjske doline sovražnik ni niti poskušal poslati okrepitev v Šmartno, tako da tamkajšnja zaseda ni imela bojev.

Zasede so torej svojo nalogo v celoti izpolnile in omogočile nadaljevanje napada. Šlandrovci niso postojanke samo blokirali, temveč so že podnevi začeli z manjšimi napadi. Župnišče so največ napadali iz cerkve, ki je bila na severni strani postojanke. Prebili so cerkveni zid in od tu streljali na postojanko. V cerkev so prinesli gasilsko črpalko, s katero so poskušali brizgati petrolej in bencin na streho postojanke. So-

vražnik je pravočasno opazil nevarnost in z rafali je presekal cev, ki so jo borci namestili na cerkveno okno. Nato je skupina borcev z bencinom in petrolejem napolnila steklenice in jih metala na streho iz zvonika. Orožniki so z minometom streljali v zvonik in ga zažgali. Komandant bataljona Zavašnik, ki se je iz njega zadnji umaknil, se je komaj še uspel izogniti ognju.

Proti večeru in ponoči so šlandrovci napad še okrepili. Ponovili so tudi miniranje, toda s tremi kilogrami razstreliva, kolikor so ga še imeli, ni bilo mogoče doseči uspeha. Ta poskus miniranja je orožnikom pokazal, da napadalci nimajo dovolj razstreliva, pa tudi ne drugega težkega orožja za uničenje postojanke. Z minometalskim in mitralješkim ognjem so vso noč onemogočali borcem, da bi se približali postojanki. V zgodnjih jutranjih urah pa jim je vtilo poguma močno streljanje iz kamniške smeri, ki je dajalo upanje, da bo kmalu prišla pomoč. Šlandrovci so postojanko napadali do desete ure 22. aprila, ko se je I. bataljon umaknil na položaje pri vasi Poljane pod Tomanovo planino.

Ta dan je sovražnik zgodaj zjutraj poslal proti Smartnemu 500 do 600 mož, ki jih je pri napadu na položaje Tomšičeve brigade podpiralo tudi nekaj tankov in topništvo. Stab Šlandrove brigade je poslal Tomšičevi brigadi na položaje Kavran—Poreber kot okrepitev poldrugo četo III. bataljona. Sovražnik je nastopal proti Smartnemu v treh kolonah z močnim pobočnim zavarovanjem. Glavnina je prodirala po glavni cesti, drugi dve koloni pa levo in desno od nje. Okrog 10. ure je zaseda na Kavranu uspela s protitankovsko puško en tank uničiti, drugega pa prisilila k umiku. Nato se je začel spopad s pehoto, ki je odprla močan ogenj tudi iz težkega orožja. Zaradi hudega minometalskega ognja se je moral polbataljon s položajev jugovzhodno od Porebri umakniti proti severu na koto 843. S tem je bil nezavarovan desni bok zasede pri Kavranu. Leva sovražnikova kolona bi lahko onemogočila njen umik. Pomoč šlandrovcev pa je prišla prepozno. Zato je I. bataljon Tomšičeve brigade umaknil zasedo pri Kavranu in se premaknil proti severu na greben (kota 952). Od tu je nadaljeval z bočnimi napadi na sovražnikove kolone in jim prizadejal večje izgube. V popoldanskih urah je kamniški posadki uspelo prebiti se v Šmartno.

Prva četa III. bataljona Šlandrove brigade, ki je 22. aprila varovala smer Županje njive—Crna na koti 740 ni imela bo-

jev, prav tako tudi ne III. bataljon Tomšičeve brigade na položajih zahodno od Nove Štife.

Ta dan je imel sovražnik okrog 25 mrtvih in več ranjenih, en tank pa je bil uničen. Skupaj je po partizanskih virih v dvodnevni boj padlo 69 sovražnikov in bilo 53 ranjenih. Zaradi močnega sovražnikovega ognja so v bojih zaplenili le malo orožja (puškomitraljez, dva avtomata, deset pušk, dva samokresa, en tromblonski samokres). V bojih sta padla dva borca, 20 je bilo ranjenih in šest pogrešanih. Ti podatki o padlih in pogrešanih niso natančni. Komandant bataljona Zavašnik se spominja, da je v boju padlo 5 šlandrovcev, okrog 15 pa je bilo ranjenih.

Štab IV. operativne cone je v analizi akcije ugotovil, da zavzetje postojanke v Šmartnem ni uspelo v glavnem zaradi pomanjkanja razstreliva, s katerim bi edino mogli vdreti vanjo. Za miniranje so imeli na voljo samo 8 kilogramov razstreliva. Na postojanko je bilo izstreljenih 50 lahkih in 60 težkih min, ki pa so poškodovale le streho. Zaradi ojačenega podstrešja niso prodrle tudi v notranji prostor. Komandni kader je napravil napako predvsem pri bojni razvrstitvi borcev pri postojanki. Očitno je, da ni bil dovolj poučen o učinkovanju min v zakritih mestih. Borci so se v začetku preveč zbirali v skupine in streljali izza hiš in gospodarskih poslopij, namesto da bi se razvrstili na bojne položaje. Prve mine, ki so padle v skupine borcev so povzročile največ žrtev med šlandrovci. Štab IV. operativne cone je posebej pohvalil požrtvovalnost in hrabrost borcev, pri čemer je omenil tudi dobro zadržanje novincev. Kljub temu, da postojanka ni padla, je akcija zelo ugodno vplivala na borce in civilno prebivalstvo. Velik uspeh je pomenilo že dvodnevno zadrževanje velikih nemških sil, da se niso mogle prebiti v Šmartno. Opaziti je bilo, da so imele kolone, ki so prihajale na pomoč precej slabšo bojno moralo, kot orožniki v postojanki. Če je bil partizanski ogenj hujši, so se poskušali izmikati bojem. Dolgotrajno uspešno kljubovanje tankom, težkemu orožju in močnim nemškim enotam, je imelo tudi velik politični odmev ne le v Tuhinjski dolini, temveč v vsem kamniškem okrožju. Štajerski kurir je v članku 7. maja 1944 poudaril, da je bila dvodnevna zasedba Tuhinjske doline velik uspeh in odlična šola v vođenju frontalnih bojev.¹⁹ Šlandrova brigada se je po bojih v Tuhinjski dolini zbrala 22. aprila pri Poljanah, od tu pa se

je v noči na 23. april premaknila prek gornjegrajske ceste na položaje Suhovršnik—Zgornji Kos, Tomšičeva brigada pa na položaje Stemšak—Ramšek.

Dne 23. aprila so začeli hajkati proti enotam, ki so napadale Šmartno tudi policisti iz gornjegrajske smeri. Zjutraj se je na 17 kamionih pripeljalo v Novo Štifo okrog 300 policistov. Od tu so se v strelcih premikali proti Črnicu. Ker so imeli ves čas v rokah dominantne grebene, jih šlandrovci niso mogli napasti. Štab se je odločil, da jim postavi zasedo na njihovem povratku v Gornji grad. Kakor hitro je štab IV. operativne cone dobil obvestilo, da se kolona 60 policistov vrača s Tomanove planine proti Novi Štifi, je ukazal, naj Šlandrova brigada postavi zasede na pobočjih Rogačnika in kote 528, Tomšičeva brigada pa naj z enim bataljonom okrepi Šlandrovo, iz katere je bilo zaradi prenosa ranjencev odsotnih okrog 120 borcev, z enim bataljonom pa naj postavi zasedo nad Gornjim gradom. Tudi zaščitna četa štaba IV. operativne cone je dobila nalogo, da se premakne proti Rogačniku in okrepi oslABLJENO Šlandrovo brigado.

Štab brigade se je po prejemu povelja odločil, da bo svoje enote razvrstil ob cesti od Rogačnika do Šmiklavža. Na desnem hribu v smeri proti Novi Štifi je zavzel položaje II. bataljon. Na sredino se je razporedil I. bataljon, ki ga je okrepila conska zaščita, v smeri proti Gornjemu gradu pa je na hribu postavil zasedo III. bataljon. Glavnina je zasedla položaje severno od ceste, le ena četa je dobila nalogo, da napade nemško kolono z južne strani. Položaji za zasede so bili zelo ugodni. Zemljišče je bilo gozdnato, na severni strani ceste se je položno dvigalo proti izviru Lepenatke, na južni pa je bila Menina zelo strma. Na začetku ceste od Nove Štife proti Gornjemu gradu je bil tudi klanec, zaradi katerega se je morala nemška kolona počasneje premikati. Komaj je bila zaseda Šlandrove brigade postavljena, je iz Gornjega grada pripeljal tovornjak z 11 policisti. Tomšičevci namreč niso uspeli pravočasno zavzeti položajev nad Gornjim gradom. Šlandrovci so po kratkem boju tovornjak uničili. Šest policistov je padlo, pet pa so jih ujeli. Medtem je tudi prva policijska kolona iz Nove Štife prišla do položajev II. bataljona, ki jo je spustil v notranjost zasede. Tudi druge kolone ni napadel prej, dokler ni prišel pred njegove položaje njen zadnji del. Tako sta bili obe policijski koloni pod ognjem in boji so se razmahnili od Šmiklavža do

Rogačnika. Umik proti Dreti in nato vzpon proti Menini bi pomenil uničenje policijskih enot. Zato sta se odločili za preboj proti koti 628, od koder bi se lahko umikali proti Gornjemu gradu. S hrbta in z boka so policiste ves čas napadali borci II. bataljona. Policisti so trikrat jurišali na položaje I. bataljona in conske zaščite okrog kote 628 in tu so se razvili najsrditejši boji. Tu sta bila tudi štaba IV. operativne cone in Slandrove brigade. Borci so sovražnike z močnim mitralješkim ognjem in ročnimi bombami uspešno odbijali. Kljub hudim izgubam je sovražnik še naprej napadal, ker je v tem, da zavzame to dominantno točko, videl edini izhod za rešitev. Sele okrog 18. ure so se morali borci zaradi pomanjkanja municije umakniti na drugi greben. Se pred tem umikom je sovražnik dobil tudi pomoč iz Gornjega grada. Tomšičeva brigada je nekaj časa zadrževala prodor enega tanka in blindiranega avtomobila ter pehote, nato pa se je premaknila proti položajem Slandrove brigade in se skupaj z njo bojevala s policisti do 22. ure, ko sta se obe brigadi umaknili na stare položaje, policisti pa proti Gornjemu gradu.

V tem spopadu so imeli Nemci hude izgube. Po partizanskih poročilih so imeli najmanj 45 mrtvih, med njimi dva oficirja, in prav toliko ranjenih, ujetih pa je bilo pet policistov, medtem ko so bili ranjeni le štirje borci. Tudi plen je bil precejšen: radijska postaja, 10 pušk, veliko municije, 18 kompletnih oprem in drugi material. Največ plena si je priporil

II. bataljon. Ponoči je sovražnik dobil nove okrepitve, vendar z njimi naslednji dan ni poskušal izslediti in napasti brigade Štab IV. operativne cone je glede te akcije menil, da bi borci z obkoljevalnim manevrom na gornjegrajski cesti lahko popolnoma razbili in uničili sovražnika. Do obkolitve pa ni prišlo zaradi slabe medsebojne povezanosti enot. Prav tako bi ustrezna razmestitev avtomatskega orožja lahko prispevala k boljšim kombinacijam ognja. Štab IV. operativne cone je v oceni tridnevni skupni akcij Slandrove in Tomšičeve brigade poudaril, da sta se štaba obeh brigad dobro izkazala. Pokazala sta veliko pobud in borbenosti ter smisla za vodenje akcij. Bataljonski in četni komandni kader pa je bil še mlad in ne dovolj izkušen. Borbenost vojske je bila zadovoljiva, le novomobiliziranci so pokazali premajhno izurjenost v boju. Znova je poudaril, da so bili v bojih doseženi pomembni uspehi, čeprav postojanke v Šmartnem niso uspeli zavzeti.

Poseben uspeh je bil v tem, da so enote vzdržale na istem območju tri dni in da se jim po akciji ni bilo potrebno umakniti se na večje razdalje. Ob sklepu svoje ocene pa je štab

IV. operativne cone poudaril, da so te akcije zelo močno in ugodno politično vplivale na prebivalstvo, ki je videlo moč narodnoosvobodilnih enot.²⁰

Po tridnevnih bojih na območju Kamnik—Šmartno—Gornji grad je štab IV. operativne cone poslal Tomšičevo brigado v sestav XIV. divizije, ki je bila tedaj na položajih Graške gore. Tu se je nato pripravljala skupaj z drugimi enotami XIV. divizije za napad na Šoštanj in Velenje. Šlandrova brigada je ostala na starem operativnem območju. Dobila je povelje, naj glavnino pošlje proti Spodnji Savinjski dolini zaradi mobilizacije, ker so tu nameravali mobilizirati Nemci, z delom svojih sil pa naj bi nadaljevala mobilizacijo v revirjih.²¹

Z opisanimi akcijami se je torej končalo več kot enomesečno uspešno sodelovanje Tomšičeve in Šlandrove brigade na skupnem operativnem območju med Savinjsko dolino in Zasavjem.

Oglejmo si še na kratko, kako so ocenjevale razmere v tem obdobju nemške oblasti. Njihovo zadovoljstvo zaradi uspešne velike akcije proti XIV. diviziji je bilo kratkotrajno. Komandant policije in varnostne službe za Spodnjo Štajersko Vogt je v svojem poročilu o akcijah enot IV. operativne cone priznal, da se med prebivalstvom vse bolj krepi prepričanje o nemški nemoči: »Vse bolj je opazno mišljenje, le kako bomo mogli rešiti velika odločilna vprašanja vojne, če ne moremo končati niti s par sto banditi. Prihajajo pa tudi vse bolj do zaključka, da ne bomo imeli možnosti se uspešno lotiti reševanja malih problemov aktivnosti band, ko pa ne zmoremo angažirati dovolj enot in sil na velikih frontah.«²² V mesečnem poročilu za april je Vogt poudaril, da se je povsod na Štajerskem okrepila partizanska dejavnost. Eno od treh težišč so bila zahodna območja okrožij Celje in Trbovlje. Zaskrbľujoča je bila zlasti podvojitev mobilizacij, močno pa je poraslo tudi število sabotažnih akcij, požigov in plenitev. Glede na to je splošno situacijo označil »kot zelo resno«.²³ V zvezi z mobilizacijo je ugotovil, da narašča vojaška organiziranost »band«, ki novince zdravniško pregledujejo in nesposobne odpuščajo. Policija je zbrala tudi precej podatkov o komandnem kadru, sestavu in aktivnosti Šlandrove brigade in drugih enot IV. operativne

cone.²⁴ Na štabnih razgovorih 2. maja 1944 je Vogt opozoril tudi na velik porast partizanske aktivnosti na sosednjih območjih Gorenjske ter poročal, da je bila v Moravčah razglašena sovjetska republika.²⁵ O tem dogodku je poročal tudi komandant za zasedeni pokrajini Koroško in Kranjsko, ki je poudaril, da je središče »banditske« dejavnosti še nadalje kamniško okrožje, »kjer razsajajo v bojih preizkušene Šlandrova in Tomšičeva brigada ter Kamniško-zasavska četa«. Spet je približno podvojil število borcev obeh brigad, ki so sodelovale v zasedbi Moravske doline, na 1500 mož.²⁶

Omenimo naj še, da je zaradi okrepljene aktivnosti enot

IV. operativne cone vodja vermanšafta Franc Steindl presnoval tudi alarmne čete. Z odredbo 13. marca je ustanovil vermanšaftski polk Spodnja Štajerska (Wehrmannschaftsregiment Untersteiermark), ki ga je sestavil iz štirih bataljonov in ene samostojne čete. V okrožju Maribor-okolica, naj bi deloval en bataljon, dva bataljona v celjskem okrožju, na območju Brežic četrti bataljon, v trboveljskem okrožju pa samostojna alarmna četa. Po tem ukazu naj bi imel vsak bataljon stalno v vojašnici le po eno četo, ki bi jo po 20 dneh zamenjala druga. To načelo pa je moral že sredi aprila prekršiti. II. bataljon Ptuj je imel v Šoštanju dve četi, v Velenju eno,

III. bataljon pod vodstvom SA oberšturmbranfirerja Wörndleja (sedež štaba je bil v Celju), je imel angažirane štiri čete.

1. četa Celje-vzhod je bila v Rečici, 2. četa Celje-vzhod pa v Ljubnem.²⁷

Navedena in še druga nemška poročila pričajo, da je bilo tudi v obravnavanem obdobju področje med Zasavjem in Savinjsko dolino eno od poglavitnih žarišč narodnoosvobodilnih akcij na Gorenjskem in Štajerskem.

Obdobje tesnega sodelovanja Tomšičeve in Šlandrove brigade označuje nekaj večjih in uspešnih akcij, v katerih se je izrazila taktika rednih vojaških enot. Zelo pomemben je bil že prvi rezultat skupne aktivnosti — izbojevanje prvega osvobojenega ozemlja na območju IV. operativne cone v Moravški dolini. Zelo uspešni zasedi v Črnem grabnu je sledil boj na Rakitovcu, v katerem so Nemci uspeli obema brigadama prizadejati precejšnje izgube. To je bil edini večji nemški uspeh v tem obdobju, ki pa ni zavrnil obeh enot v njunem ofenzivnem poletu. 2e čez nekaj dni je sledil dobro izveden napad na postojanko v Radomljah, ki je borcem prinesel dosti drago-

cenega plena. Višek in hkrati konec sodelovanja obeh enot pa so bile akcije v Tuhinjski dolini, ki so pomembne zlasti zato, ker so ostale enote NOV in PO Slovenije v bližini močnih postojank prvič na kamniškem področju dalj časa in ker so se izkazale tudi v frontalnih bojih. Uspešne akcije obeh brigad so zlasti ugodno vplivale na potek mobilizacije, ki je nemške oblasti še posebej vznemirjala. Ker sta Tomšičeva in Slandrova brigada v začetku aprila dobili z Dolenjske precej orožja, nekaj pa sta si ga tudi priborili v akcijah, sta obdržali precej novincev in se tako številčno okrepili. Tomšičeva brigada se je na primer v enem mesecu okrepila za približno eno petino borcev²⁸ in je bila številčno najmočnejša enota XIV. divizije. Samo ta brigada je imela v sestavu divizije v tem času tri bataljone.

Komaj dober mesec tesnega sodelovanja Tomšičeve in Slandrove brigade je bil pomemben za obe enoti. Med njima je prišlo do koristne izmenjave izkušenj. Tomšičevci so bili vajeni večjih operacij, šlandrovci pa so jim lahko posredovali svoje bogate izkušnje o nemški taktiki. Tomšičeva brigada je zapustila operativno območje med Savinjsko dolino in Zasavjem notranje utrjena, številčno okrepljena in pripravljena na večje akcije, Slandrova brigada pa si je pridobila nove izkušnje v brigadnem načinu delovanja in pomeni v tem pogledu to obdobje pomembno prelomnico v njeni taktiki. Zal pa je bilo spomladi 1944 na Štajerskem še premalo enot NOV in PO Slovenije, da bi lahko večkrat prišlo do skupnih akcij več brigad. Zaradi njihovega osredotočenja bi preveč trpelo izvajanje mobilizacije, ki je bila tedaj najbolj pereča naloga vseh enot IV. operativne cone. Do tesnejšega sodelovanja in večjih operacij je lahko prišlo šele sredi leta 1944.

O P O M B E

¹ Povelje štaba IX. korpusa 13. 3. 1944 (Zbornik NOV VI/12, dok. 28).

² Obvestilo štaba IV. operativne cone 16. 3. 1944 (Zbornik NOV VI/12, dok. 38).

³ III. bataljon Tomšičeve brigade, ki je odšel v sestav brigade 10. marca, se je šele po dvanajstdnevem pohodu sestel z glavnino na območju Črničca. Dne 23. marca 1944 je imela Tomšičeva brigada v treh bataljonih 210 borcev (Ambrožič, Pohod Štirinajste,

str. 273—274; poročilo štaba IV. operativne cone 8. 4. 1944 — Zbornik NOV VI/12, dok. 105).

⁴ Poročili štaba IV. operativne cone 21. 3. in 26. 3. 1944 ter poročilo štaba XIV. divizije 4. 4. 1944 (Zbornik NOV VI/12, dok. 51, 68 in 96); poročilo krajevnega vodja Koroške ljudske zveze 21. 3. 1944 in dnevnik nemškega orožniškega okrožja Kranj (Zbornik NOV VI/12, dok. 141 in 153); Ivan Vidali, V boj za svobodo (spomini Ivana Zoreta-Jernej a in Ivana Liparja-Iztoka), cit. izd., str. 182 do 185; Ahčin, Spomini, str. 97—100; Lipar, Dnevnik; Šlandrovci, str. 70; Mirko Jerman, ustni vir.

⁵ Pozdravljena, Moravska dolina ob 20-letnici osvoboditve! (spomini Toneta Cerarja-Cirila). Občinski poročevalec 15. 7. 1965, posebna številka; Tone Cerar-Ciril, ustni vir.

⁶ Poročilo štaba IV. operativne cone 26. 3. in poročilo štaba XIV. divizije 4. 4. 1944 (Zbornik NOV VI/12, dok. 68 in 96).

⁷ Poročili štaba IV. operativne cone 25. 3. in 26. 3. 1944 in poročilo štaba XIV. divizije 4. 4. 1944 (Zbornik NOV VI/12, dok. 64, 68 in 96); Ahčin, Spomini, str. 201—203; Ivan Vidali, V boj za svobodo (spomini Ivana Zoreta in Mirka Jermana), cit. izd., str. 185—191.

⁸ Poročilo štaba IV. operativne cone 1. 4. 1944 (Zbornik NOV VI/12, dok. 85); Šlandrovci, str. 72.

⁹ Šlandrovci, str. 72—73; Lipar, Dnevnik.

¹⁰ Poročilo štaba IV. operativne cone 29. 3. 1944 (Zbornik NOV VI/12, dok. 77).

¹¹ Poročilo štaba IV. operativne cone 8. 4. 1944 (Zbornik NOV VI/12, dok. 105).

¹² Poročilo štaba IV. operativne cone 18. 4. 1944 (Zbornik NOV VI/13, dok. 8).

¹³ Komandant IV. operativne cone Mile Kilibarda in njegov namestnik Alojz Kolman-Marok sta prišla z Dolenjske na Moravško 26. marca in sta nato prevzela svoji funkciji, Franc Pogljajen-Kranjc pa je postal načelnik štaba IV. operativne cone (Lipar, Dnevnik).

¹⁴ Poročila štaba IV. operativne cone 8. 4. in 12. 4. ter 1. 5. 1944 (Zbornik NOV VI/12, dok. 105 in 115, knjiga 13. dok. 62); dnevnik nemškega orožniškega okrožja Kranj (Zbornik NOV VI/12, dok. 153); Štajerski kurir, vojaški vestnik štaba IV. operativne cone NOV in PO Slovenije, 15. 4. 1944 št. 3; Šlandrovci, str. 73; Ahčin, Spomini, str. 203—204; Ivan Vidali, V boj za svobodo (spomini Andreja Bugarja), cit. izd., str. 191—192.

¹⁵ Poročila štaba IV. operativne cone 12. 4. in 18. 4. ter 1. 6. 1944 (Zbornik NOV VI/12, dok. 115, knjiga 13, dok. 9 in 62); Šlandrovci, str. 73—74; Ahčin, Spomini, str. 204—206.

¹⁶ Poročilo štaba IV. operativne cone 18. 4. in 1. 5. 1944 (Zbornik NOV VI/13, dok. 9 in 62); izvleček iz dnevnika nemškega propagandnega urada v Radovljici o partizanski dejavnosti (Zbornik NOV VI/13, dok. 167); Šlandrovci, str. 74; Ahčin, Spomini, str. 208.

¹⁷ Poročilo štaba IV. operativne cone 18. 4. 1944 (Zbornik NOV VI/13, dok. 8); Šlandrovci, str. 74—75; Lipar, Dnevnik.

¹⁸ Navodila štaba IV. operativne cone 17. 4., poročilo štaba IV. operativne cone 18. 4. in poročilo štaba XIV. divizije 18. 4. 1944 (Zbornik NOV VI/13, dok. 4, 8 in 10); Šlandrovci, str. 75.

¹⁹ Poročili štaba IV. operativne cone 24. 4., 1. 5. 1944 in njegova relacija 10. 5. 1944 (Zbornik NOV VI/13, dok. 26, 62 in 84); Štajerski kurir 7. maja 1944; poročilo komandanta za zasedeni pokrajini Koroško in Kranjsko 29. 4. 1944 (Zbornik NOV VI/13, dok. 173); Šlandrovci str. 76; Ahčin, Spomini, str. 209—211; Ivan Vidali, V boj za svobodo (spomini Franca Zavasnika-Božiča in Ivana Zoreta-Jerneja), cit. izd., str. 192—195; Lojze Pančur-Pankracij : Napad na nemško policijsko postojanko v Šmartnem. Naše delo, Kamnik 1. julij 1961, št. 8.

²⁰ Poročilo štaba IV. operativne cone 24. 4. in njegova relacija 12. 5. 1944 (Zbornik NOV VI/13, dok. 26 in 89); relacija štaba Šlandrove brigade 27. 4. 1944 v fase. 332/2 v arhivu IZDG; Štajerski kurir 7. maja 1944.

²¹ Poročilo štaba IV. operativne cone 5. 5. 1944 (Zbornik NOV VI/13, dok. 71).

²² Poročilo komandanta policije in varnostne službe za Spodnjo Štajersko 31. 3. 1944 (Zbornik NOV VI/12, dok. 146).

²³ Od 1. do 25. aprila je bilo po njegovem poročilo npr. na Štajerskem 350 »roparskih« napadov, 385 mobilizacij, 36 sabotažnih dejanj in požigov, v bojih s partizani je padlo 27, ranjenih pa je bilo 20 orožnikov, policistov, pripadnikov gozdne zaščite in vermanov, partizanske izgube pa je ocenil na 48 padlih ter 42 ujetih.

O porastu mobilizacije spomladi 1944 govori podatek, da je Šlandrova brigada do 1. aprila mobilizirala 255 borcev, Tomšičeva okrog 130, Kamniško-zasavski odred okrog 400 (te enote so mobilizirale zlasti v kamniškem in litijškem okrožju), Zidanškova brigada pa 75 (poročilo štaba IV. operativne cone 18. 4. 1944 — Zbornik NOV VI/13, dok. 8).

²⁴ Poročilo komandanta policije in varnostne službe za Spodnjo Štajersko 27. 4. 1944 (Zbornik NOV VI/13, dok. 171).

²⁵ Iz zapisnika štabnih razgovorov pri vladnem predsedniku za Štajersko 2. 5. 1944 (Zbornik NOV VI/13, dok. 180).

²⁶ Poročilo komandanta za zasedeni pokrajini Koroško in Kranjsko 29. 4. 1944 (Zbornik NOV VI/13, dok. 173).

²⁷ Temeljna naredba komandanta vermanšafta za Štajersko 13. 3. 1944 (Zbornik NOV VI/12, dok. 134); Ferenc, Wehrmannschaft v boju, cit. izd., str. 125—126.

²⁸ Tomšičeva brigada je imela 23. aprila 1944 276 borcev, medtem ko jih je imela mesec dni prej 210 (Ambrožič, Pohod Štirnajste, str. 274).

VII. USPEŠNE MOBILIZACIJSKE AKCIJE IN DEJAVNOST NA KOMUNIKACIJAH DO KONCA JULIJA 1944

MOBILIZACIJA — POGLAVITNA SKUPNA NALOGA NARODNOOSVOBODILNE VOJSKE IN POLITIČNIH ORGANIZACIJ NA ŠTAJERSKEM

V Ljubljanski pokrajini in v Slovenskem primorju so bile po kapitulaciji Italije ugodne razmere za množično mobilizacijo. Zlasti na obsežnem osvobojenem ozemlju so enote NOV in PO Slovenije ter odbori OF lahko zelo dosledno izvajali odlok izvršnega odbora OF in glavnega štaba NOV in PO Slovenije z dne 11. septembra 1943 o splošni mobilizaciji vseh za orožje sposobnih Slovencev od 17. do 45. leta starosti. Množična mobilizacija v Ljubljanski pokrajini je omogočila tudi ustanovitev VII. korpusa NOV in PO Jugoslavije v začetku oktobra 1943. Tudi oddelki Slovenskega domobranstva, ki jih je iz bivših belogardistov s pomočjo novega okupatorja ustanovil Leon Rupnik, so si jeseni 1943 prizadevali številčno okrepiti. Tako so možnosti za nadaljnjo mobilizacijo na Dolenjskem, na Notranjskem in v Slovenskem primorju po kapitulaciji Italije močno upadle.

Zaradi političnih razmer in šibkosti narodnoosvobodilne vojske na Štajerskem ni bilo mogoče izvajati odloka o splošni mobilizaciji na večini območij, niti še ni političnim organizacijam in partizanskim enotam uspelo dovolj uspešno preprečevati rekrutacij slovenskih mladeničev v nemško vojsko. Okupatorske oblasti so do srede maja 1943 uspele vpoklicati v državno delovno službo in v nemško vojsko okoli 17.000 štajerskih mladeničev, napovedale pa so mobilizacijo še okoli

30.000 obveznikov. Mimo tega so na slovenskem Štajerskem zajeli za orožje sposobne moške tudi v polvojaške formacije vermanšafta. Med dejavniki, ki so najbolj vplivali na odločitev štajerskih mladeničev, da so se tako množično odzvali vpoklicu v nemško državno službo in vojsko, so bili hudi povračilni ukrepi nad svojci partizanov. Precej manj uspeha so imele okupatorske oblasti pri nasilni rekrutaciji gorenjskih mladeničev, kjer so organizacije KPS in OF ter narodnoosvobodilne enote s svojo dejavnostjo uspele hitreje premagati hude posledice viška nemškega nasilja in pridobiti velik del vojnih obveznikov za odhod v partizane. Po približni oceni je odšlo v partizanske enote do začetka 1944. leta z Gorenjske okoli 2500 nemških vojnih obveznikov. Ze spomladi 1943, še bolj pa v drugi polovici tega leta, pa se je tudi na slovenskem Štajerskem vedno več mladeničev odtegnilo nemški mobilizaciji, pogostnejše pa so bile tudi dezertacije iz državne delovne službe in iz nemške vojske v enote NOV in PO Slovenije.¹ Na takšno ravnanje vojaških obveznikov in splošen porast partizanske mobilizacije so vplivali predvsem prelomni uspehi protifašistične koalicije, uspehi enot NOV in PO Jugoslavije, še posebej na območje IV. operativne cone, dejstvo, da je pomenil odhod v nemško vojsko skoraj gotovo smrt, ter vedno manj dosledno izvajanje nemških povračilnih ukrepov nad svojci partizanov itn.

Štajerska in nekoliko manj tudi Gorenjska, sta na prelomu 1943/1944 ostali poglavitni zalogi ljudskih sil in potrebno je bilo storiti vse vojaške in politične ukrepe, da se z njimi namesto nemške vojske okrepijo enote NOV in PO Slovenije.

Najvišji vojaški in politični forumi slovenskega narodnoosvobodilnega gibanja so večkrat poudarjali, da je izvedba mobilizacije na območju IV. operativne cone eden od osrednjih problemov nadaljnjega razvoja enot NOV in PO Slovenije. Omenili smo že, da je glavni štab NOV in PO Slovenije 2. januarja 1944 pisal štabu IV. operativne cone, da pošilja XIV. divizijo na Štajersko predvsem zaradi mobilizacije. Ta enota naj bi bila po njegovem načrtu »jedro za formiranje po večji mobilizaciji prave divizije na Štajerskem, za katero bi te tri brigade dale potrebno število kadrov in potrebno divizijsko oborožitev...«. Boris Kidrič je 12. januarja 1944 v svojem pismu Edvardu Kardelju opozoril na velike možnosti za mobilizacijo na Štajerskem in poudaril, da se težišče narodnoosvo-

bodilnega gibanja prenaša v to pokrajino in na Gorenjsko, kajti Ljubljanska pokrajina je glede na možnosti za mobilizacijo novih borcev v glavnem že izčrpana. Pripomnil je tudi, da se glede na razmere utegne v vseh pokrajinah »med nami in sovražnikom razviti bitka za slehernega moža«. Vsako čakanje na spomladanski polet bi bilo lahko usodno, in so zato sklenili že v začetku 1944 poslati na Štajersko XIV. divizijo in 20 političnih delavcev za okrožne in okrajne forume.²

Hude izgube in izčrpanost borcev XIV. divizije so za krajši čas zavrli izvajanje mobilizacijskih akcij. Štab IV. operativne cone je 18. aprila poročal, da so pogoji za mobilizacijo ugodni, pa je zato vsem enotam izdal ukaz, naj okrepijo mobilizacijo. Dotedanja mobilizacija je bila uspešna zlasti na litjskem in kamniškem območju in deloma v Zgornji Savinjski dolini, kjer je bil teren tudi politično najbolj obdelan. Število prostovoljcev je bilo neznatno. Možje in fantje se mobilizaciji niso upirali, zaradi bojazni pred nemškimi povračilnimi ukrepi pa so zahtevali, da pridejo patrulje na dom. Tak način mobilizacije pa je bil počasen ter je angažiral veliko borcev. Huda obremenitev je bila tudi transportiranje tistih mobilizirancev na Dolenjsko, ki jih enote IV. operativne cone zaradi pomanjkanja orožja niso mogle obdržati.³ Zato je štab IV. operativne cone na depešo glavnega štaba NOV in PO Slovenije, naj poveča mobilizacijo, odgovoril 24. aprila, naj na Štajersko pošlje večjo količino orožja. V poročilu je poudaril, da so njegove enote prešibke, da bi izvajale mobilizacijo in druge akcije na vsem operativnem območju IV. operativne cone in da bi bilo zato nujno poslati na Štajersko še kakšno enoto. Mobilizacija preveč obremenjuje enote NOV in PO Slovenije na Štajerskem in jim otežuje izvajanje vojaških akcij, za katere so pogoji zelo ugodni. Pripomnil je tudi, da so začeli mobilizirati tudi Nemci.⁴

Štab IV. operativne cone si je prizadeval, da bi svoje enote razmestil po vsem operativnem območju tako, da bi z njimi lahko načrtno mobiliziral na čim širšem ozemlju. Po uspešnih prvomajskih akcijah XIV. divizije v Šaleški dolini je na primer vsaka njena brigada dobila svoje območje mobilizacije: Tomšičeva na sektorju Velenje—Šoštanj, Šerčerjeva okrog Slovenj Gradca, Dravograda in Guštanja (Raven), Bračičeva brigada pa na območju Črne in Mežice.⁵ Svoje enote je tudi opozoril, naj pri mobilizaciji sodelujejo s terenskimi po-

litičnimi delavci, ki jim je poslalo navodila za delo poverjeništvu izvršnega odbora OF za Štajersko.

Poverjeništvu IO OF za Štajersko je v okrožnici 30. aprila 1944 postavilo vsem okrajnim odborom OF nalogo, da posvetijo »vse politične, gospodarske in finančne sile, da bo vojska trdna in z vsem preskrbljena«. S svojo dejavnostjo morajo doseči, da bodo ljudje razumeli bistvo narodnoosvobodilnega boja, kar bo mobilizacijo izredno olajšalo. Začeti morajo s sistematičnimi poprejšnjimi pripravami. Nemško mobilizacijo za vzhodno fronto morajo spremeniti v mobilizacijo za NOV in PO Slovenije. Zato naj pohitijo s sestavljanjem spiskov vojnih obveznikov, da ne bo zmešnjave in pritožb. Mobilizacijo pa je treba nenehno izvajati, čeprav še nimajo spiskov. Posebno pozornost naj posvetijo organizaciji mobilizacije v industrijskih in rudarskih središčih, da bi sovražnik izgubil delovno silo ali nove vojaške moči. Na območjih, kjer poskušajo okupacijske oblasti z izseljevanjem preprečiti mobilizacijo v NOV, je treba dokazovati, »da samo oklevanje pomeni izseljevanje, splošni in skupen odhod k partizanom pa bo preprečil vsakršno tiranijo od okupatorja«. Na terenu lahko pustijo le take ljudi, ki so za politično delo res nujno potrebni. Mobilizacijo je treba izvajati sporazumno z najbližjo vojaško ali partizansko enoto, ki bo dala vso potrebno pomoč. Okrožja, ki so od enot NOV in PO Slovenije bolj oddaljena, naj organizirajo stalne in dobro pripravljene kanale, po katerih bodo pošiljali nove mobilizirance.⁶ Tako je poverjeništvu izvršnega odbora OF za Štajersko jasno postavilo, kakšne naloge imajo pri mobilizaciji politične organizacije, ki so imele zelo pomembno vlogo tudi pri organizaciji dezertacij iz državne delovne službe in iz nemške vojske. Politični delavci so vzdrževali zveze z njihovimi svojci in se dogovarjali o dezertacijah ob dopustih. Organizacija pobegov slovenskih mladeničev iz nemške vojske pa je bila vedno težja, ker zaradi številnih dezertacij nemška poveljstva od srede julija 1943 niso smela več pošiljati svojih vojakov na dopuste na Gorenjsko, Koroško in slovensko Štajersko južno od Drave. Za odhod v narodnoosvobodilno vojsko pa se jih je kljub tej težavi in najhujšim kaznim, ki so jih čakale, če bi jih na begu ujeli, odločalo vedno več. Ti slovenski fantje, ki so se po hudih notranjih bojih, v bojazni za usodo svojih družin, odzvali vpoklicu v nemško vojsko ali pa so jih orožniki odvedli na nabor in takoj nato v državno delovno službo ter

jim tako onemogočila pobeg v narodnoosvobodilno vojsko, so se nato izkazali kot odlični borci. Zaradi svoje izvežbanosti, poznavanja nemške taktike in orožja, so bili za narodnoosvobodilne enote izredno dragoceni. Posebej so se odlikovali tudi po borbenosti in vzdržljivosti v bojih, predaje pa dejansko niso poznali, kajti v tem primeru od okupatorja kot dezerterji niso mogli pričakovati milosti. Med štajerskimi enotami je bilo verjetno največ dezerterjev v Šlandrovi brigadi. Njen štab jih je zadržal v svojih vrstah, na Dolenjsko pa je pošiljal neizkušene novince. Zato so jo včasih v šali imenovali brigado švabskih dezerterjev. Mnogi med njimi so se tako odlikovali v bojih, da so prevzeli odgovorne vojaške funkcije, Ivan Mušič-Stefan pa je postal tudi komandant brigade.

Spomladi 1944 je bila poveljna naloga brigad, odredov in političnih organizacij na Štajerskem skupna: poskrbeti so morale za množično mobilizacijo. Enote IV. operativne cone so lahko pomembno vplivale na vstop novih borcev v NOV z uspešnimi boji, in so morali zato njihovi štabi načrtano kombinirati mobilizacijske in vojaške akcije. Politični delavci KPS in OF pa so morali zato poskrbeti za nadaljnjo razširitev mreže celic KPS in odborov OF zlasti na ravninskih območjih in v večjih središčih, vzpostaviti vse forume in si prizadevati, da bi vse organizacije čim bolj uspešno delovale.

RAZMAH POLITIČNIH ORGANIZACIJ NA OPERATIVNEM OBMOČJU BRIGADE

Litijsko okrožje. V tem okrožju je v Moravški dolini sredi marca 1944 nastalo prvo osvobojeno ozemlje na območju IV. operativne cone, na katerem so odbori OF prevzeli tudi vse oblastne funkcije. Dne 7. julija 1944 so morali Nemci umakniti svojo orožniško posadko tudi z Vač in osvobojeno ozemlje se je precej razširilo, nekatera druga odročnejša področja v litijskem okrožju pa so bila polosvobojena. Tako so na precej velikem delu tega okrožja organizacije KPS in OF lahko delovale legalno in razvile drugačne oblike aktivnosti kot v večjih krajih ob Savi, kjer je okupator, podobno kot v sosednjem revirskem okrožju, budno nadzoroval prebivalstvo. Posebno zanimiv je bil razvoj ljudske oblasti v Moravški dolini, zato ga bomo prikazali posebej nekoliko natančneje.

Okrožni komite KPS Litija je 19. marca poročal, da je okupator preselil iz Litije in Šmartnega 18 družin in grozi, da bo odpeljal v koncentracijska taborišča vse družine partizanov in aretiranih aktivistov. To da hudo zavira delo političnih aktivistov, zlasti pa težko prodirajo v Litijo. V drugih okrajih je bilo tedaj nekaj sestankov in mitingov, na katerih so seznanili prebivalstvo s pomenom pohoda XIV. divizije, z odloki AVNOJ in SNOS ter s položajem na frontah. Ker je več aktivistov odšlo v NOV, so bile v okrožju tudi kadrovske težave. Tako okrožni odbor OF še ni »zafunkcioniral«.⁷ Zaradi okupatorjevega nasilja so odbori OF v večjih krajih delovali zelo previdno, aktivisti pa so se bali širših sestankov. Tako so se v litijemskem okraju udeleževali sestankov poprečno le štirje aktivisti. V tem okraju sta v začetku aprila delovala le dva krajevna odbora OF, en odbor DE in en odbor SNP. Zelo dobri pa so bili pogoji za množično delovanje OF v Moravški dolini, v tretjem — zasavskem okraju, kjer je bilo na sestankih poprečno po 20 udeležencev in v okraju Vače, kjer se je sestankov udeležilo okrog 300 pristašev OF. Sredi aprila so začeli v zasavskem okraju organizirati tudi partizansko šolstvo. V tri šole za prvi in drugi razred so zajeli okrog 100 učencev. Ves čas so enote IV. operativne cone v litijemskem okrožju tudi mobilizirale. Zaradi odhoda mož in fantov v narodnoosvobodilno vojsko, so nastajale tudi hude težave pri obdelavi zemlje. Gospodarske komisije so organizirale kolektivno obdelovanje posestev mobilizirancev in izseljencev. Okrožni komite KPS je 22. maja poročal, da je tudi zasavski okraj že postal polosvobodeno ozemlje, v katerem se okupator pojavlja le občasno z večjimi enotami. V tem okraju so tedaj odbori OF začeli že prevzemati tudi oblastne funkcije. V zasavskem in moravškem okraju je delovalo sredi maja šest šol, in sicer za več vasi skupaj. Prebivalstvo je uvedbo partizanskega šolstva pozdravilo tudi zato, ker je dobilo pravico soodločanja v šolskih roditejskih svetih.⁸

Okrožni komite KPS Litija je imel od 27. do 29. maja sejo, na kateri je natančno analiziral politične razmere na svojem območju in se odločil, da litijsko okrožje priključi oblastnemu komiteju KPS za Gorenjsko. Ugotovil je, da velike postojanke v Litiji, v Ponovičah, v Poganku, na Vačah, v Kresnicah in ob meji, v katerih je bilo nad 1000 okupatorjevih oboroženih mož, ovirajo razmah KPS in OF v krajih na desnem bregu Save, na območju Šmartnega pa se je z Dolenjskega širilo tudi do-

mobranstvo in delovala je tako imenovana »črna roka«. Zato je v nekaterih krajih lahko delovala Osvobodilna fronta le preko zaupnikov. V okrožju sta delovala že okrožna gospodarska komisija in agitacijsko-propagandni odsek okrožnega odbora OF. Organizacijsko stanje pa je bilo konec maja naslednje: v litijemskem okraju je bila partijska organizacija zelo šibka. Deloval je le tričlanski okrajni komite KPS in ena celica. Mimo okrajnega odbora OF sta delovala še dva vaška odbora OF, en odbor SPŽZ, ZSM pa je imela 30 članov. V drugem okraju je bilo mimo tričlanskega komiteja KPS še 12 aktivov ZKM. Okrajni odbor OF je imel 6 članov, v 60 vaseh tega okraja pa je delovalo 24 vaških odborov OF, 3 odbori SPŽZ, 23 odborov ZSM, 3 odbori SNP, ustanovljena pa je bila tudi okrajna GK. Zelo ugodno je bilo organizacijsko stanje tudi v zasavskem rajonu, kjer je deloval tričlanski okrajni komite z dvema celicama in 6 kandidatskimi skupinami ter 6 aktivni ZKM, okrajni odbor OF, 17 vaških odborov OF, 15 odborov SPŽZ, 16 odborov ZSM in okrajni odbor SNP ter v petem okraju, kjer je bil tričlanski okrajni komite, štiri celice, 7 aktivov ZKM, okrajni odbor OF, 27 vaških odborov OF, 6 odborov SPŽZ, 22 odborov ZSM ter okrajna GK.

Ta pregled organizacijskega stanja nam kaže zlasti šibkost partijske organizacije, kar je bila tudi posledica socialne strukture v okrožju. Med množičnimi organizacijami so bili najštevilnejši odbori ZSM, slabše pa so bile v lastnih organizacijah povezane ženske. Pripomniti pa moramo, da so po mobilizacijah prevzele ženske v odborih OF veliko dela. Okrožni odbor OF je v svojem poročilu 1. junija 1944 posebej poudaril, da je poglobitna naloga odborov SPŽZ vzgoja žensk za delo v odborih OF. Če primerjamo stopnjo organiziranosti po okrajih, potem lahko ugotovimo, da je bilo v OF zajetega največ prebivalstva v zasavskem in moravškem okraju (po poročilih OO OF Litija okrog 95 %>) dobro pa je bilo stanje organizacij tudi na območju Vač in Kresnic, najtežje pa so bile razmere v Litiji in Šmartnem. V zasavskem in moravškem okraju je hodilo v štiri šole in tri krožke okrog 200 otrok. Težave pri uvajanju šolstva pa so bile predvsem zaradi pomanjkanja pedagoškega kadra.⁹

Okrožni komite KPS je na svoji seji dne 1. junija postavil političnim delavcem predvsem nalogo, da ustanavljajo odbore DE, dopolnjujejo organizacijo Narodne zaščite ter v vsaki

vasi ustanovijo gospodarske komisije. Veliko pozornost je posvetil zlasti vprašanju gospodarstva. V okrožju je primanjkovalo hrane, denarja in materiala, ker so se zlasti v moravškem in zasavskem okraju in na območju Vač stalno zadrževale enote NOV in PO Slovenije, zlasti Šlandrova brigada in Kamniško-zasavski odred, ter številni politični in vojaški forumi. Po oceni okrožnega odbora OF se je na njegovem območju preživljalo v zadnjem obdobju poprečno po okrog 1000 borcev in političnih delavcev. Na Moravškem so se zbirali tudi vsi novomobilizirani borci, ki so jih nato pošiljali v enote VII. korpusa na Dolenjsko. Zaradi velikih potreb je denarja primanjkovalo tudi za najnujnejše potrebe. V večjih krajih so zbrali okrog 30.000 RM posojila. Kljub odhodu velike večine vojnih obveznikov v narodnoosvobodilno vojsko so obdelali vso zemljo. Samo mladina je aprila napravila nad 1500 prostovoljnih delovnih ur. Glede na vse te težave je okrožni komite KPS sklenil, da bo v prihodnje reševal problem prehrane enot NOV in PO Slovenije v sodelovanju z revirskimi političnimi organizacijami. Na sejah v začetku junija 1944 je dal tudi pobudo, da se začne s pripravami za volitve narodnoosvobodilnih odborov in naj se zato na sestankih prebirajo sestavki o poteku volitev na Dolenjskem. Prav tako je sklenil v prihodnje posvetiti vso skrb mobilizaciji in okrepitvi dejavnosti OF.¹⁰

V začetku julija so se razmere v litijskem okrožju še izboljšale. Na razpoložanje prebivalstva je ugodno vplivala zavezniška pomoč v orožju in materialu. Po sabotažni akciji v postojanki v Vačah so se orožniki iz nje umaknili. Tako so tudi v petem okraju (Vače) lahko prevzeli odbori OF oblastne funkcije. Zaradi obsežnosti drugega okraja na desnem bregu Save so ga razdelili v dva: v okraj Kresnice in Šmartno. To delitev je terjal tudi položaj na obeh območjih. V okraju Kresnice so bila nekatera območja polosvobojena, v Šmartnem pa so imeli zaradi velike domobranske dejavnosti politični delavci hude težave. Mobilizacija je bila tedaj v glavnem že izvedena. Tudi na gospodarskem področju so dosegli precejšen uspeh. Tako so poslali v bolnišnice na Dolenjsko 500 kg sladkorja, zbrali pa so tudi precej sanitetnega in tehničnega materiala. Prav pri preskrbi vojaških in partizanskih enot je prišlo še mnogokrat do sporov in napak, ki so jih takoj razčistili. Okrožni odbor OF se je pritožil, da »vojska« premalo upošteva oblast odborov OF, pri čemer pa poudarja, da je krivda obojestrana

ska: »Zato je potrebno tudi vojsko spomniti na sodelovanje z narodno oblastjo, politične aktiviste pa dograditi, da razumejo tudi vojsko.« Po nastanku osvobojenih in polosvobojenih ozemelj je prebivalstvo želelo, da bi se pogosteje zadrževala v Moravski dolini Šlandrova brigada, »ki je že parkrat dokazala prav v tej dolini, da je kos nemški vojski«. Zlasti iz policijske postojanke v Krašnji so Nemci nekajkrat vdrli v Moravško dolino in prebivalstvo se je balo njihovih povračilnih ukrepov.¹¹ Sredi 1944 se je v okrajih na levem bregu Save zelo razmahnila tudi propagandna dejavnost. Mitinge so organizirali skupno z enotami NOV in PO Slovenije. Po vaseh so organizirali vaške gospodarske odbore. Okrajne gospodarske komisije so dobro delale in v vseh okrajih uredile mesarske obrate. V okrožju je bilo mnogokrat nad 3000 borcev in političnih delavcev. Kljub temu si je okrožna GK prizadevala, da bi v prihodnje vse enote in forumi dobili hrano od GK. Poudarila pa je, da bo to svojo nalogo lahko izpolnila le ob pomoči sosednjih okrajev. V vseh okrajih je tedaj funkcionirala tudi Narodna zaščita in bila organizirana Slovenska narodna pomoč.¹² Okrožni komite KPS je v svojem poročilu 5. avgusta znova poudaril, da prebivalstvo zna ceniti uspešno delovanje Šlandrove in Zidanškove brigade in je zato »pripravljeno žrtvovati vse in spoštuje vsakega posameznega borca«. Opazil pa je med prebivalstvom že utrujenost »češ, saj smo bili vedno prvi in smo tudi dosti žrtvovali«. V okrajih Zasavje, Moravče in Vače se je prebivalstvo udeleževalo mitingov in širših sestankov, težko pa ga je bilo navaditi na druge oblike političnega dela.¹³

Po okrog dveh mesecih se je litijsko okrožje spet priključilo štajerskim forumom. Pokrajinski odbor OF za Štajersko je 21. julija v oceni razmer v litijem okrožju ugotovil, da so razmere ugodne in da je šla organizacija »v širino« (vanjo so zajeli od 90 do 100 % prebivalstva), ne pa tudi v »globino«, tj., da se množičnost še ni pokazala tudi v povečani dejavnosti organizacij OF. Politično vodstvo je prešibko in še ni znalo organizacije prilagoditi novim možnostim delovanja ter je še vse preveč ostalo »na starem ilegalnem tiru«.¹⁴

V okviru tekmovanja zmage so do začetka avgusta uspeli v litijem okraju postaviti 7 novih odborov, izvedli so nekaj propagandnih in sabotažnih akcij, zbrali pa tudi okrog 30.000 RM posojila. Prav tako so uspešno zbirali posojila tudi v okraju Vače, kjer so ga zbrali 12.000 RM.¹⁵ Konec avgusta sta se litij-

sko in revirsko okrožje združila, da bi smotrneje izrabila kadre in okrepila dejavnost. Ob preosnovanju so se pogoji za politično delo in razvoj ljudske oblasti v litijskem okrožju nekoliko poslabšali zaradi pogostnih nemških vdorov na osvobojeno in polosvobojeno ozemlje in tudi zaradi okrepitve domobranske dejavnosti na levem bregu Save. V zasavskem okraju so Nemci izselili prebivalce treh vasi in štiri požgali. Maščevali so se nad prebivalci vasi, ki so bile najboljše. Ti nasilni ukrepi so oteževali politično delo tudi na drugih območjih. Iz pregleda organizacijskega stanja sklepamo, da sta se verjetno okraja Litijske in Vače združila. V okraju Litija je v začetku septembra deloval okrajni komite KPS z eno celico, okrajni odbor OF ter okrajna GK, 21 krajevnih odborov OF, 24 odborov ZSM in

11 odborov SPZZ; v zasavskem okraju okrajni komite KPS z eno celico in 4 kandidatskimi skupinami, okrajni odbor OF, okrajna GK, okrajni odbor SPZZ, informacijsko propagandni odsek, 15 krajevnih odborov OF, 13 odborov ZSM in 12 odborov SPZZ; v okraju Moravče okrajni komite KPS s 3 celicami, okrajni odbor OF, okrajna GK, okrajni odbor SPZZ in informacijsko propagandni odsek, 24 krajevnih odborov OF, 16 odborov ZSM in 7 odborov SPZZ; v okraju Kresnice okrajni komite KPS z dvema celicama, okrajni odbor OF in okrajna GK, 14 krajevnih odborov OF, 24 odborov ZSM in 6 odborov SPZZ; v okraju Šmartno pa okrajni komite KPS z eno celico in kandidatsko skupino, okrajni odbor OF in okrajna GK, 13 krajevnih odborov OF, 16 odborov ZSM in 2 odbora SPZZ. Zaradi okrepljenega okupatorjevega nadzorstva, pa so morali politični delavci že v 13 vaseh spet delati zaupniško.¹⁶

DELO OKRAJNEGA ODBORA OF ZA MORAVŠKO DOLINO

Moravska dolina je bila v neposredni bližini velikih postojank v Domžalah, v Črnem grabnu in v Zasavju. V njej ni bilo stalno nobene operativne enote NOV in PO Slovenije. Ta dva dejavnika sta skupno z organizacijskim stanjem odborov OF in dotedanjim načinom njihovega dela, pomanjkanjem kadrov in še drugimi težavami vplivala, da se je ljudska oblast lahko uveljavljala le postopoma. Iz navedenih vzrokov v marsičem ni bilo mogoče posnemati delovanja oblastnih

organov na osvobojenih ozemljih na Dolenjskem in tudi v primerjavi z Zgornjo Savinjsko dolino se je na prvem osvobojenem ozemlju v IV. operativni coni razvijala ljudska oblast na poseben način.

V moravskem rajonu je bilo ob osvoboditvi 37 vasi in zaselkov, v katerih je delovalo 28 odborov OF. Večji del Moravske doline je obsegal 4. rajon litijskega okrožja, njen zahodni del (meja Sv. Križ—Javorščica—Vrhopolje—Prikernica—Limbarska gora) pa je spadal v domžalski rajon kamniškega okrožja. Rajonski komite KPS in rajonski odbor OF sta po osvoboditvi dobila nalogo, da prilagodita delovanje svojih organizacij novim pogojem. To delo pa ni bilo lahko, ker je bila med prebivalstvom še velika bojazen pred nemškimi povračilnimi ukrepi zaradi uničene postojanke. Nekateri so se oportunistično odločili za čakanje, večina pa je pozdravila likvidacijo moravske postojanke in zahtevala še razbitje orožniške postojanke na Vačah. Kljub strahu pred nemškimi represalijami pa so bili sestanki vedno pogostnejši in bolj obiskani.¹⁷ Na seji rajonskega odbora OF 2. aprila, ki se jo je udeležil tudi sekretar okrožnega odbora OF Litija Nace Strlekar-Jože, so razpravljali o potrebi, da se naj višji forum v rajonu razširi z novimi člani, izvede nova razdelitev sektorjev dela med posameznimi odborniki ter v Moravčah združijo odbori OF, drugi odbori pa naj bi se razširili z novimi člani, da bi lahko opravljali tudi oblastne funkcije. Dotedanji odbori so bili namreč zaradi konspirativnega delovanja sestavljeni le iz treh do pet članov. 2e naslednji dan je 19 aktivistov na sestanku v Moravčah sklenilo iz dotedanjih treh odborov osnovati širši odbor OF, v katerega so razen sekretarja izvolili še 7 članov. Sklenili so izvesti tudi novo nabiralno akcijo perila za ranjence XIV. divizije. Glede prehrane vojaškim enotam so se dogovorili, da jo bodo pošiljali v njihova taborišča.

Dne 5. aprila je bila razširjena seja rajonskega odbora OF, ki so se je udeležili predstavniki vseh vaških odborov. Razpravljali so zlasti o razširitvi rajonskega odbora OF in o novih nalogah vaških odborov OF, ki naj bi jih izvolili na sestankih vseh vaščanov. Sklenili so, naj se novi najvišji politični in oblastni forum v okraju imenuje okrajni odbor OF za Moravško dolino. Vanj so izvolili dvanajst članov, in sicer za sekretarja Toneta Cerarja-Cirila, referenta za vojaške zadeve, obveščevalca, bolničarja, intendanta, blagajnika, referenta za

kulturno-prosvetno delo in štiri zastopnike vaških odborov. Na sestanku so obravnavali tudi napake nekaterih vojaških intendantov, ki so nabirali hrano, ne da bi se poprej sporazumeli s predstavniki vaških odborov. Sklenili so tudi kaznovati prekupčevalce z blagom in živili.¹⁸

Okrožni komite KPS je istega dne poročal, da je naloga preosnovanja vzpostaviti »socialne« OF odbore. Iz odborov naj bi izločili »kulaške« kmete, čeprav so bili mnogi odborniki že 1942. leta. S tem je nameraval preprečiti širjenje oportunističnih teženj, ki so se že pojavile.¹⁹ Okrožni komite KPS je šel v svojih prizadevanjih predaleč. Izločevanje starih odbornikov, premožnejših kmetov, ki nikakor niso bili kulaki, bi po nepotrebnem zoževalo širino odborov OF in na volitvah novih vaških odborov OF spomladi 1943 so dobili zaupnico vsi dotedanji odborniki, okrepili pa so jih zlasti s predstavniki žensk in mladine. Med funkcionarji v vaških in okrajnih odborih OF naj posebej omenimo bolničarje, ki so imeli nalogo predvsem skrbeti za okrevance, ki so bili odpuščeni iz bolnišnic, niso pa bili še sposobni za vrnitev v svoje enote. Teh je bilo v Moravški dolini stalno po nekaj deset in zanje so uredili skrivališča pri zanesljivih kmetih. Nove naloge je dobil referent za kulturno-prosvetno delo, ki je skrbel za programe na mitingih in za organizacijo šolstva. Zaradi nevarnosti nenadnih nemških vdorov je moral obveščevalec organizirati dobro poročanje o sovražnikovih premikih.

Okupatorske oblasti so po napadu na Moravče opustile oro./niško postojanko, obdržale pa so občinski urad za Moravče, ki je posloval v Domžalah. Tako si je prizadeval okupator še naprej opravljati v Moravški dolini oblastne funkcije in nastajalo je neke vrste »dvovladje«. Tako je občinski urad še vedno pošiljal v Moravško dolino živilske nakaznice, prizadeval si je pobirati dajatve, ljudje pa so nanj obračali tudi z raznimi prošnjami. Na ta način so Nemci vsaj navidezno zanikali obstoj osvobojenega ozemlja. Zato je na pobudo oblastnega komiteja KPS za Štajersko in štaba IV. operativne cone okrajni odbor OF za Moravško dolino sklical 6. aprila novo razširjeno sejo, na kateri so razpravljali o javni proglasitvi slovenske ljudske oblasti v Moravški dolini in o odnosih z okupatorskimi oblastmi. Zastopniki oblastnega komiteja KPS in štaba IV. operativne cone so menili, da je treba takoj pretrgati kakršnekoli stike z nemškim občinskim uradom. Člani

okrajnega odbora OF pa so zastopali stališče, da ne bi bilo umestno zavrniti živilskih kart, ker bo tako lahko prebivalstvo več hrane prispevalo za enote NOV in PO Slovenije. Popolna prekinitev zvez z okupatorjem bi lahko izzvala tudi nemško maščevanje, kar bi zavrlo politično delo. Poudarjali so, da je vsa oblast praktično že tako ali tako v rokah odborov OF. Po peturni burni razpravi so sklenili, naj prebivalstvo živilske karte še sprejema, drugo uradovanje z občino v Domžalah pa naj postopoma preneha, medtem pa naj pripravijo ljudi, da se bodo v vseh zadevah obračali na odbore OF. Kot ukrep, s katerim bi zavrnili odhajanje na nemške urade so sklenili uvesti prepustnice, ki bi jih dobili le zanesljivi ljudje. Za izvajanje tega ukrepa bi skrbele straže na mejah osvobojenega ozemlja pred Krtino na glavni cesti proti Domžalam ter na stranskih cestah pri Imenju, Prikernici ter na Vahtenbergu.

Okrajni odbor OF je nato 11. aprila sklenil poslati vsem vaškim odborom navodila glede izvajanja oblastnih funkcij. Odborniki so sklenili, da se mora izvesti popis vsega blaga v štirih moravških trgovinah, od ustvarjenega prometa pa morajo trgovci plačati davek v naravi. Blagajniku so dali nalogo, da prevzame vodstvo nad poslovanjem obeh hranilnic v Moravčah. Pod pretvezo, da bodo popravili požgani zadržni dom, naj poskuša izposlovati denar hranilnice iz centrale v Celovcu. Del te vsote bi dali nato kot posojilo svobode. Ker v Celovcu o razmerah v Moravčah niso bili poučeni, so jim ves denar izplačali. Nadalje je odbor tudi sklenil, da mora prebivalstvo odstraniti s svojih hiš vse nemške napise. Obširno je razpravljal tudi o izvedbi odloka o splošni mobilizaciji in sklenil, da se lahko odhod v partizane odloži le tistim kmetom, brez katerih bi posestvo propadlo, ali pa če so nujno potrebni kot odborniki OF. Tudi vse te je imeti za mobilizirane. Zastopnik oblastnega komiteja KPS Tone Dvojmoč je na seji predvsem poudaril, da je treba zaktivizirati ljudi na vaških sestankih, ker bodo le tako sklepi odsev ljudske volje. Odbori OF morajo posebno pozornost posvetiti družinam mobiliziranih borcev. Denar naj priskrbijo tudi s posojili pri premožnejših ljudeh.

Člani okrajnega komiteja KPS in okrajnega odbora OF so nato na vaških sestankih obrazložili odlok o prevzemu oblasti, v katerem je bilo v 1. členu rečeno, da je treba glede na sklepe AVNOJ in SNOS takoj prevzeti oblast in odpraviti

vso okupatorjevo upravo. Okupatorju se ne sme dajati davkov in drugih dajatev. Prav tako je bilo prepovedano prosto trgovanje s presežki pridelkov. Prebivalstvo naj se zato v vseh zadevah obrača na vaške ali okrajne odbornike. Za hrano morajo napraviti skladišča, da je ne bi mogel okupator izropati.

V 4. členu je poudarjeno, da se morajo vsi za orožje sposobni moški odzvati mobilizaciji. Kdor bi se ji na kakršenkoli način skušal izogniti, je dezterter in bodo z njim in njegovim premoženjem temu ustrezno postopali. Gospodarska komisija je dobila nalogo, da ureja tudi vsa prehrabena vprašanja in skrbi za skupinsko obdelavo posestev mobilizirancev in izseljencev. Izdelati je morala tudi cenik, po katerem so gospodarske komisije odkupovale pridelke. Vsak izvoz hrane iz okraja je bil prepovedan in za prestopke določena stroga kazen. Najstrožje je bilo prepovedano pošiljanje hrane tistim, ki so bili v okupatorjevi službi.²⁰ Na vaških sestankih, na katerih so funkcionarji govorili tudi o odlokih AVNOJ in SNOS, je bilo največ predlogov in pripomb glede ureditve gospodarskih problemov, ki so se pojavljali zaradi stalnega zadrževanja političnih forumov in vojaških enot v Moravški dolini, ter zaradi predvidenega popolnega prenehanja zvez z občino v Domžalah, še posebej pereči.

Dne 19. aprila je bila nato izvedena mobilizacija, pred katero pa se je nekaj obveznikov umaknilo na Koroško. Okrajni odbor OF je poslal vsem pozive, naj se vrnejo. Pozivi so v nekaj primerih zalegli. Sredi priprav na veliko proslavo obletnice OF in praznika dela je 26. aprila nenadoma vdrlo v Moravče okrog 200 policistov. Obveščevalna služba je o vdoru pravočasno obvestila vse aktiviste, da so se umaknili. Policisti so v Moravčah izvedli hišne preiskave, nekaj ljudi pa so prisilili, da so belili partizanske parole po hišah. Policisti so se zadržali v Moravčah le nekaj ur, ker so politični delavci namenoma širili lažno vest, da so v bližini partizanske enote.

S svojim vdorom v Moravče so si Nemci več škodovali kot koristili. Moravče niso požgali, kot so napovedovali posamezniki. Njihovo plašno obnašanje in nagel odhod je vlil prebivalstvu poguma, da je še aktivneje sodelovalo pri utrjevanju ljudske oblasti. Prvomajskega mitinga v Moravčah se je nato udeležilo kar okrog 600 ljudi.

Okrajni odbor OF je na sejah v maju posvetil največ pozornosti gospodarstvu. Na seji 6. maja je ugotovil, da nekateri

posamezniki še vedno brez propustnic hodijo na občino v Domžale. Okrajni odbor OF je namreč dovolil, da so šli po karte le posamezniki, ki so jih nato vzeli za vse prebivalce ene vasi. Običajno so pošiljali na občino starejše zanesljive ženske, ker so se moški bali aretacij. S tem ukrepom so hoteli tudi preprečiti, da bi se ne širile lažne vesti o razmerah v Moravški dolini in da ne bi prišlo do izdaj. Živilske karte so nato prepustili le tistim, ki so jih bili zares potrebni, večino pa jih je vzel intendant, ki je nabavil živila v trgovinah za potrebe vojske in političnih forumov. Tedensko so sklenili razdeliti vsaki osebi po 1/4 kg mesa. Posebno obširno so razpravljali o premoženju dveh mož, ki sta zapustila Moravče po osvoboditvi. Trgovcu so sklenili premoženje zapleniti, posestniku pa izvesti popolno rekvizicijo. Nekaj zaplenjene živine in blaga so izročili petim posestnikom na Limbarski gori, ki so jim Nemci ob vdoru 8. maja požgali domačije.

Dne 18. maja so na seji okrajnega odbora OF izvolili 14-člansko gospodarsko komisijo, v kateri so bili zastopniki vseh večjih vasi. Okrajni GK so prepustili tudi upravljanje zaplenjenih posestev. Glede na pogostne nemške vdore so na tej seji sklenili tudi prekopati ceste, ki vodijo v Moravče.

Z ustanovitvijo okrajne GK se je lahko okrajni odbor OF posvetil reševanju drugih perečih problemov pri gradnji ljudske oblasti in okrepitvi politične dejavnosti. Sredi maja sta v moravškem okraju mimo tričlanskega okrajnega komiteja KPS delovali le dve celici (5 partijcev in 4 kandidati) ter 5 aktivov ZKM z 32 člani. Precej boljše je bilo organizacijsko stanje odborov OF, ki jih je bilo 28, odborov SPŽŽ je bilo 8, odborov ZSM 18 s 102 članoma, ustanovljena pa sta bila tudi okrajna odbora SNP in SPŽŽ. Mladina je bila zelo aktivna pri prostovoljnem delu na posestvih izselselencev in je skupno z mladino v zasavskem okraju opravila 1500 prostovoljnih ur.

Okrožni komite KPS je 22. maja poročal, da so pri uvažanju ljudske oblasti težave zlasti s krajevnimi odbori, ki se ne čutijo dovolj usposobljene za samostojno delo. Težko je bilo organizirati tudi sestanke, ker so bili ljudje pretrujeni od poljskega dela. Uspešno pa je okrajni odbor OF začel organizirati partizansko šolstvo za učence 1. in 2. razreda. Sredi leta 1944 so delovale partizanske šole v Drtiji, v Dešnu, v Zg. Prekru, v Gori, v Moravčah je bil slovenski jezikovni tečaj, v sosednjem domžalskem okraju pa sta bili še šoli v Vrhpolju in

Zg. Javorščici. Za nadzorstvom nad poukom je skrbel nekdanji šolski upravitelj Josip Napokoj, ki je postal referent za šolstvo pri okrajnem odboru OF.²¹

V začetku junija so Nemci petkrat vdrli v Moravško dolino, kar je začasno zavrlo dejavnost odborov OF. Na okrajni konferenci OF 11. junija so ugotovili, da so vaški odbori OF aktivni povsod, kjer z njimi tesno sodelujejo okrajni odborniki. Posebno aktivno so sodelovali pri urejanju gospodarskih zadev. Tako so sklepali o cenikih pridelkov in živine ter o plačah pomožnih delavcev. Na okrajni konferenci so ugotovili, da so bile v Moravški dolini že tri mobilizacije, zaradi česar je nastalo veliko pomanjkanje delovne sile. Razpravljali so tudi o možnosti, da bi vprašanje obdelave rešili z delovnimi četami. Okrajna GK je imela že spiske ljudi, ki jih je pošiljala obdelovat posestva izgnancev. Na konferenci so sklenili, da lahko okrajna GK odda neobdelano zemljo tudi v najem pod pogojem, da posestnik poseje žito in tri četrtine odda gospodarski komisiji. Kočarji so lahko dobili v uživanje nekaj zemlje za lastno preskrbo. Obrtnike so zadolžili, da popravljajo poljsko orodje brezplačno. Za živino, ki jo bodo dajali kmetje za prehrano enot NOV in PO Slovenije, bo GK premožnejšim še vnaprej izdajala potrdila, siromašnejšim pa bo del vrednosti plačala v denarju. Okrajni GK so tudi naložili, da preskrbi material za popravilo hiš, ki so jih Nemci požgali ob vdorih. Na konferenci so ugotovili, da dobivajo pomoč vsi pristaši OF, ki so je potrebni. Zato so uvedli stalne mesečne prispevke od premožnejših ljudi. Za pošiljanje paketov izgnancem pa so skrbeli zlasti odbori SPZZ.

Glede na to, da se še številni vaški odbori niso preosnovali v smislu sprejetih sklepov, je okrajni odbor OF sredi junija 1944 sklenil sklicati sestanke vaščanov, na katerih bi izvolili razširjene odbore OF, za več naselij pa bi prebivalci lahko izvolili tudi skupne odbore OF. Konec junija in naslednji mesec je bilo nato okoli 40 širših sestankov vaščanov, na katerih so volili nove odbore, razpravljali pa so na njih tudi o tesnejšem sodelovanju odborov OF z ZSM in SPZZ, o uvedbi Narodne zaščite (imenovali so jo vaške straže), o šolstvu, o mobilizaciji, o podporah, o organizaciji skupinskega obdelovanja zemlje, na vseh sestankih pa je bila uvodna točka poročilo o vojaškem in političnem položaju. Ta odločitev okrajnega odbora OF za Moravško dolino je naletela na ugoden

odmev med prebivalstvom, ki je bilo zadovoljno s tako demokratičnim sodočlenjenjem o ukrepih ljudske oblasti. Po preosnovanju je delalo v okraju 24 vaških odborov OF. V tem obdobju so politični delavci organizirali 5 velikih mitingov s 300 do 500 udeleženci. V času tekmovanja zmage so v okraju zbrali v denarju in materialu 27.024 RM, na posestvih izgnancev ali mobilizirancev pa je bilo opravljenih 2.205 prostovoljnih delovnih ur, pri čemer se je zlasti izkazala mladina.²² Novi vaški odbori OF so zato pogosto sklicevali sestance vaščanov, na katerih so razpravljali tudi o uvedbi rednega davka, o vzreji prašičkov za GK, o oddaji nekaterih pridelkov, o dokončni prepovedi dobivanja nemških živilskih kart, o problemu skrivačev, o nalogah vaških straž — Narodne zaščite itn. Po teh poprejšnjih razpravah je okrajni odbor OF 9. septembra 1944 sklenil uvesti redni mesečni davek. Vsem ljudem, ki bi še prejemale karte, so lahko GK odvzele 3/4 vseh živil in blaga, ki so jih nanje dobili. Za zaplenjena posestva graščin Belnek, Češnjice in župnišča v Pečah so določili oskrbnike. Ugotovili so tudi, da se je z uvedbo delovnih čet iz borcev, ki niso bili sposobni za operativne enote, ugodno rešil problem obdelave zemlje zlasti na zaplenjenih posestvih. Se posebej pa je bila na tej seji pomembna razprava o delovanju vaških odborov OF. Ugotovili so, da so že pogoji za izvedbo volitev v narodno-osvobodilne odbore in izvolili so volilno komisijo, ki je nato začela z volilnimi pripravami.

Razvoj ljudske oblasti v Moravški dolini je bil torej počasen in šele v začetku jeseni so dozoreli pogoji za izvedbo volitev v smislu odloka črnomeljskega zasedanja SNOS. Vzroki za takšno stanje so številni. Navedemo naj le nekaj bistvenih: obseg celotnega osvobojenega ozemlja je bil majhen, tako glede na osvobojeno ozemlje, ki je nastalo sredi 1944 v Zgornji Savinjski dolini, še bolj pa v primerjavi z osvobojenimi ozemlji na območju tako imenovane Ljubljanske pokrajine ali v Slovenskem primorju. Njegova lokacija sredi močnih postojank, iz katerih je sovražnik lahko pogosto vpadal v Moravče, mu je do nekod dajala celo značaj polosvobojenega ozemlja, in tako so ga v nekaterih poročilih označili. Iz tega je izvirala stalni strah prebivalstva pred povračilnimi ukrepi in so bile zato velike težave pri uvajanju javnega delovanja odborov OF in njenih množičnih organizacij. Hudo je primanjkovalo tudi usposobljenega ilegalnega političnega kadra, ki bi

Skupina šlandrovcev na Moravškem

se znal hitro znebiti starih metod dela. Tudi stanje organiziranosti prebivalstva v odborih OF ob osvoboditvi še ni bilo ustrezno za takojšnje prevzemanje oblastnih funkcij. Prebivalstvo je bilo zaradi odhoda najboljše delovne sile v narodnoosvobodilno vojsko preobremenjeno z delom itn. Okrajni odbor OF oziroma okrajni komite KPS bi imela precej boljše pogoje pri uvajanju ljudske oblasti, če bi bila na osvobojenem ozemlju stalno večja enota narodnoosvobodilne vojske. Zato je prebivalstvo večkrat zahtevalo, da bi se Slandrova brigada pogostejše zadrževala v Moravški dolini. Kljub vsem tem pomanjkljivostim pa je bila Moravska dolina vse do izbojevanega novega osvobojenega ozemlja v Zgornji Savinjski dolini prav gotovo najpomembnejša osnova zlasti za Slandrovo brigado, ki je od tu odhajala na akcije v revirje, na železniško progo v Zasavju in na glavno cesto Domžale—Celje, ali pa je v njej počivala po akcijah na drugih območjih. Pripomniti moramo, da je imelo v Moravški dolini glavna skladišča tudi kamniško okrožje in je bila s skupnimi napor okrožnih gospodarskih komisij Litije in Kamnika prav na tem območju Slandrova brigada najboljše preskrbljena. V Moravški dolini so lahko tudi

delovale številne partizanske delavnice, bolnišnice in tehnike, o katerih bomo še govorili. Moravska dolina pa je bila tudi pomembno izhodišče tudi za politično prodiranje v revirje in prav v sosednjem zagorskem okraju so uspeli najprej in najbolj razširiti organizacije KPS in OF.

Revirsko okrožje. Razdeljeno je bilo na štiri okraje: Trbovlje, Zagorje, Hrastnik in Huda jama (Laško). Glede na že omenjene načrte vodilnih organov narodnoosvobodilnega gibanja na Štajerskem, da spomladi pospeši predvsem mobilizacijo v delavskih središčih, so imeli politični delavci v tem okrožju na vsem operativnem območju Slandrove brigade najbolj težavne naloge. Prav tako je bilo treba bolj pridobiti revirje tudi v materialnem pogledu, ker so bila sosedna območja zaradi stalnega zadrževanja enot narodnoosvobodilne vojske in političnih forumov že precej izčrpana. Ti dve in še številne druge naloge so terjale razširitev omrežja političnih organizacij v revirjih in okrepitev njihove dejavnosti. Zal zaradi pomanjkanja virov ne moremo nadrobneje slediti organizacijskemu razvoju v revirjih v prvi polovici 1944, toda že ohranjena poročila kažejo, da so politični forumi pod vodstvom okrožnega komiteja KPS uspešno opravljali zastavljene naloge. Politični delavci so se lotili tudi organiziranja odborov ZSM, SPZZ in DE. O hitrem razvoju in velikih uspehih nam pričajo zlasti podatki o naglem širjenju mladinske organizacije. Oblastni komite SKOJ za Štajersko je v svojem poročilu 25. maja 1944 ugotovil, da se je kot v drugih okrožjih tudi v revirjih položaj precej izboljšal. Med razvojem na posameznih območjih pa obstaja razlika, ki izvira zlasti iz njihove gospodarske strukture. Na rudnike so nemške oblasti budno pazile. Delo političnih delavcev v okolici večjih krajev je bilo zelo težavno, v rudarska središča pa je bil skoraj onemogočen dostop. Zato tudi ni mogoče bolj organizirati prebivalstva za aktivno sodelovanje v narodnoosvobodilnem gibanju. Nemške oblasti v revirjih tudi ne mobilizirajo rudarjev, zaradi česar »se ne čutijo ogrožene z direktnimi nevarnostmi vojne«. To stanje zavira zlasti izvedbo množične mobilizacije. V revirskem okrožju je bilo takrat 37 krajevnih odborov ZSM, ki so imeli organiziranih okoli 500 mladincev in mladink. Kljub temu, da so Nemci v začetku junija 1944 postojanke še okrepili in vzpostavili novo v St. Gotardu ter stalno nadzirali teren,

so politični delavci uspeli razširiti omrežje organizacij OF. To nam kaže podatek, da je 11. junija delovalo v okrožju že 56 odborov ZSM s 610 člani ter 11 skojevskih aktivov s 50 člani. Največ mladinskih organizacij je bilo v okraju Zagorje (22 odborov z 230 člani in 4 aktivisti s 27 skojevci), dobro je bilo organizacijsko stanje tudi v okraju Trbovlje, zaostajala pa sta okraja Hrastnik in Huda jama.²³ O uspešni dejavnosti političnih organizacij v okraju Zagorje nam govori tudi poročilo okrajnega odbora OF za mesec maj, v katerem je poudarjeno: »Morala pri ljudeh je sijajna, tako da je z njimi mnogo lažje delati. Prodrli smo v že vse obrate in zajeli skoro celo dolino. Pripravljenost za mobilizacijo je dobra, vendar moške in fantje želijo biti navidezno prisiljeno odpeljani v partizane.« Tak način mobilizacije pa je bil tedaj zaradi pomanjkanja enot NOV in PO Slovenije na območju revirjev težko izvedljiv. V mesecu maju so politični delavci ustanovili 5 odborov OF, 3 odbore DE, 3 odbore SPZZ in 4 odbore ZSM. Prostovoljnih prispevkov in posojila so zbrali okoli 11.000 RM, podpirali pa so 25 družin. Odbori so zbrali tudi precej tehničnega materiala in ga poslali tehniki Cankar. Zbrano hrano pa so poslali v Kamniško-zasavski odred. Člani DE so v rudniku in v tovarni izvedli več manjših sabotažnih akcij, ki so vplivale na zmanjšanje proizvodnje. Kljub hudemu nadzorstvu so tudi v Zagorju izvedli propagandne akcije.²⁴

Hude težave so imeli pri svojem delu politični delavci v okraju Hrastnik. V prvi polovici maja so navezali precej stikov z novimi aktivisti, ki so jih nameravali v najkrajšem času povezati v odbore OF. Tudi v Hrastniku je bila pripravljena v narodnoosvobodilno vojsko oditi večina rudarjev, če bi jih mobilizirali z vojsko. V okolici pa so že dosegli pri mobilizaciji prve uspehe. Najteže je bilo prodreti v »nemčursko« steklaro, kjer je bil okupatorjev nadzor posebno hud. Tu so izvedli uspešno propagandno akcijo mladinci.²⁵ Še slabše so bile razmere na območju Laškega, kjer je bil konec maja le en odbor OF, dva odbora DE, trije odbori ZSM in en odbor SPZZ. Delo je bilo oteženo zlasti zaradi odpuščanja delavcev v Hudi jami in vdora v organizacijo v tekstilni tovarni. V zadnjem tednu maja je patrolja Šlandrove brigade mobilizirala 23 novih borcev. Med potjo na Moravsko pa je padla v zasedo in nekaj mobilizirancev se je vrnilo domov, nato pa so jih oblasti poslale na delo v Nemčijo.²⁸

Vsi forumi v revirjih so poglavitno pozornost posvečali mobilizaciji. Zato jih je oblastni komite KPS za Štajersko 13. junija opozoril, naj organizirajo dobave hrane iz gospodarsko še neizčrpanih krajev v dolini Medije v litijsko okrožje.²⁷ Hkrati pa je oblastni komite KPS za Štajersko znova poudaril, da je treba mobilizacijo smatrati »za glavni in neposredni cilj vsega našega političnega in organizacijskega delovanja.« Ugotovil je, da mobilizacija ne napreduje skladno s pripravljenostjo obveznikov za vstop v narodnoosvobodilno vojsko. V tem pogledu »naše organizacije zaostajajo za poletom množic«. Mobilizacijo ovirata tudi birokratizem in oportunizem, ki ju je treba odpraviti. Nekateri politični delavci se namreč izgovarjajo, da morajo poprej izdelati mobilizacijske spiske, nekaj vojaških funkcionarjev pa preveč poudarja pomanjkanje orožja kot oviro za mobilizacijo.²⁸

Do srede julija 1944 so politični delavci, kljub temu, da okupator svojega hudega nadzora nad prebivalstvom ni omilil, uspeli organizacijsko povezati okrog 40 do 60 % prebivalstva, in sicer največ na območju Zagorja, najmanj pa v okraju Laško. Ustanovili so tudi okrožni odbor OF ter v vseh štirih okrajih okrajne odbore OF. Po vseh obratih, razen v steklarni, so delali odbori DE. Zelo aktivna je bila tudi mladina, GK pa še ni delovala v redu. Pokrajinski odbor OF je v svojem poročilu 21. julija poudaril, da je posebnost tega okrožja njegov delavski značaj. Prebivalstvo je večinoma simpatiziralo z OF, ni pa odločno poseglo v boj. V tem pa je v zadnjem času prišlo »do popolnega preobrata«.²⁹ Tudi član oblastnega komiteja KPS Sergej Kraigher, ki je prišel nekaj dni kasneje v revirje, je ugotovil, da je v tem okrožju osvobodilno gibanje »na poti največjega poleta, ki samo zaradi slabosti naše organizacije ni dosegel že doslej še večjih rezultatov«. Pri mobilizaciji so se pokazali že veliki uspehi. V narodnoosvobodilno vojsko je odšlo okrog 2100 do 2200 fantov in mož iz revirjev, kar pa je še vedno le okrog 30 % vojnih obveznikov po odloku izvršnega odbora OF. Za izvedbo popolne mobilizacije bi bila potrebna tudi stalna prisotnost in pomoč večje vojaške enote.³⁰ Kot bomo videli v naslednjih poglavjih, je zlasti Slandrova brigada uspešno sodelovala pri mobilizaciji spomladi in sredi 1944, žal pa zaradi številnih drugih nalog ni mogla stalno operirati v revirjih. Ob tem naj še omenimo, da je tesno sodelovala s poli-

tičnimi forumi na revirskem območju, ki so ji dajali pobude za akcije, pa tudi priznanja za njeno pomoč.³¹

Sergej Kraigher je kot slabost v revirskih organizacijah ugotovil tudi njihovo ozkost in strah pred skupnim delom. Po oceni razmer je postavil pred revirske politične delavce predvsem naslednje naloge: izvesti vse organizacijske in politične priprave za popolno mobilizacijo, povezavo dotedanjih ozkih in izoliranih »funkcionarskih« odborov s celotno vasjo in obrati, pritegnitev v odbore OF predstavnikov vseh slojev. Odbori OF naj mimo političnih nalog prevzemajo tudi oblastne funkcije, pri delavstvu naj odstranijo zadnje ostanke pasivnosti, pospešijo naj razkroj med hitlerjanci, partijske organizacije naj povečajo sprejem v svoje vrste, okrepiti je treba zbiranje materialnih sredstev za narodnoosvobodilno vojsko itn. Revirji bi tudi lahko prispevali precej več posojila, kot so ga zbrali. V okrožju je tedaj delovala tudi tehnika.

Nadrobnejši podatki o organizacijskem stanju v vseh revirskih okrajih pa so ohranjeni šele iz konca avgusta 1944, ko je bilo na Štajerskem izvedeno veliko preosnovanje okrožij. Na seji 28. avgusta 1944 sta se okrožna komiteja KPS revirji in Litija zaradi stanja kadrov in izboljšanja dela združila. Ob preosnovanju je bilo stanje organizacij KPS in OF naslednje: v okraju Trbovlje je bil okrajni komite KPS s po tremi partijskimi in kandidatskimi skupinami, okrajni odbor OF, 9 kolonijskih odborov OF, 14 hišnih odborov, v okolici 10 vaških odborov OF, okrajna GK, ki je imela v Trbovljah pomožno GK, informacijsko-propagandni odsek, okrajni iniciativni odbor SPŽŽ in 21 odborov SPŽŽ, okrajni odbor DE s 13 odbori (za mladinsko organizacijo ni podatkov). V okraju Zagorje je bil okrajni komite KPS s tremi celicami in eno kandidatsko skupino, okrajni odbor OF s 33 krajevnimi odbori, informacijsko-propagandni odsek, okrajna GK, iniciativni odbor SPŽŽ s 16 odbori, 2 odbora DE, 29 odborov ZSM. V okraju Hrastnik je bil okrajni komite KPS s po eno partijsko celico in kandidatsko skupino, okrajni odbor OF s 16 krajevnimi odbori, okrajna GK in informacijsko-propagandni odsek, 12 odborov DE, okrajni iniciativni odbor SPŽŽ z 18 odbori ter 29 odborov ZSM. V okraju Huda jama je bil okrajni komite KPS z eno kandidatsko skupino, okrajni odbor OF z 12 odbori, okrajna GK, dva odbora DE, 13 odborov SPŽŽ in 16 odborov ZSM.³²

Ti podatki kažejo, da se je v prvi polovici 1944 delo KPS in OF v revirjih zelo razmahnilo. Rezultati dejavnosti so precej tudi posledica tesnega sodelovanja z enotami NOV in PO Slovenije, največ s Šlandrovo brigado in s Kamniško-zasavskim odredom, na drugi strani pa moramo poudariti, da so politične organizacije prispevale tehten delež k velikim mobilizacijskim uspehom Slandrove brigade, o katerih bomo še govorili.

S a v i n j s k o o k r o ž j e . Dne 28. aprila 1944 je bila prva konferenca za Savinjsko dolino, na kateri so izvolili 8-članski okrožni odbor OF (sekretar Tone Bole). V okrožnem odboru OF so bili referenti za vojaške zadeve, za gospodarstvo, za agitacijo in propagando, za ZSM in SPZZ. Na konferenci so poudarili, da pomeni ustanovitev okrožnega odbora OF pomembno prelomnico v razvoju narodnoosvobodilnega gibanja in metodi delovanja političnih forumov. Doslej je vso odgovornost za politično delo imel okrožni komite KPS, v prihodnje pa bo prišlo do delitve dela z naj višjim okrožnim forumom OF. Razvoj političnih organizacij je dosegel tako stopnjo, da se lahko izvede demokratizacija in prenese odgovornost na celotne odbore, medtem ko je dotedanje stanje terjalo osredotočenje odgovornosti v rokah posameznih političnih delavcev, ki so imeli široka pooblastila. Tega prehoda pa nekateri aktivisti ne morejo razumeti. Oblastni komite KPS je poudaril, da ustanavljanje okrajnih in okrožnih odborov kaže na sposobnost narodnoosvobodilnega gibanja »ustvariti temelje za najširše sodelovanje ljudskih množic v OF«. Na konferenci so razpravljali zlasti o mobilizaciji. Ugotovili so, da je nemška mobilizacija v vermanšaft popolnoma propadla. Za primer so navedli, da so v Rečici od 164 vpoklicanih le 4 odšli v vermanšaft, iz Mozirja od 96 le 8, iz vse Zadrečke doline pa jih tudi samo 6 od vseh vpoklicanih ni odšlo v narodnoosvobodilno vojsko. Samo prek okrožnega zbornega mesta je odšlo v aprilu v narodnoosvobodilno vojsko okrog 700 mož in fantov iz Savinjske doline. Šlandrova brigada je mobilizirala predvsem v Spodnji Savinjski dolini okrog Sv. Pavla (Prebolda), Vranskega in Gomilskega. Njegov štab je izrekel vojnemu referentu priznanje za pomoč, brez katere bi brigada ne imela tolikšnih uspehov pri pridobivanju novih borcev. Politični forumi so v marcu in aprilu okrepili tudi propagandno dejavnost in seznanjali prebivalstvo s sklepi II. zasedanja AVNOJ in črno-

meljskega zasedanja SNOS. Veliko sabotažnih in propagandnih akcij so izvedli tudi v počastitev 27. aprila in 1. maja. Na konferenci je novi okrožni odbor OF za Savinjsko dolino dobil zlasti tri naloge: nadaljevati z mobilizacijo, organizirati partizansko gospodarstvo in ustanoviti novo okrožno tehniko.³³

Pokrajinski odbor OF za Štajersko je 21. julija poročal, da je v savinjskem okrožju zajetih v OF 80 do 90 % prebivalstva, kar pa stanje organizacij ne kaže. Po vojaških akcijah v Spodnji Savinjski dolini se je položaj izboljšal in politični delavci so lahko uspešno delali tudi v večjih krajih. Kljub temu pa je bila v Spodnji Savinjski dolini kot tudi v nekaterih večjih krajih v okrožju organizacija OF še šibka in so bile množice še slabo organizacijsko povezane. Najboljše so bile razmere v Zadrečki dolini in na območju Dobrovelj, kjer so delale vse vrste organizacij OF. Zaradi delovanja tako imenovane Revsove »bande«³⁴ pa politični delavci na območju Solčave, Luč in Ljubnega niso mogli delati. Okrožni forumi so dosegli velike uspehe pri mobilizaciji. Novi borci prihajajo množično tudi iz Spodnje Savinjske doline, zlasti iz rudnika Zabukovice in tendensko je prišlo na okrožno zborna mesto okrog 100 do 120 prostovoljcev. V okrožju je delovala tudi okrožna GK. Sredi julija 1944 sta delovali tu tudi dve tehniki in okrožni odbor je izdajal svoje radijske vesti.³⁵ Do pomembnih sprememb v delovanju političnih organizacij v Zgornji Savinjski dolini pa je prišlo po njeni osvoboditvi.

K a m n i š k o o k r o ž j e . V začetku pomladi 1944 se je omrežje organizacij OF, ki je bilo dotedaj močno, še izpopolnilo z najvišjimi okrajnimi in okrožnimi forumi. Dne 24. aprila je bilo v okrožju 92 vaških NOO, 160 vaških odborov ZSM, 5 odborov zveze pionirjev, 115 vaških in en trški odbor SPZZ, 60 vaških odborov GK, 148 vaških in dva trška SNP, 50 odborov DE, 7 okrajnih in okrožnih odbor OF, 7 okrajnih in okrožni odbor SPZZ, 7 okrajnih in 1 okrožni odbor ZSM, 7 okrajnih in okrožna GK. Stare formacije Narodne zaščite so glede na njene nove naloge odpravili.³⁶ Ob takem organizacijskem stanju je okrožni odbor OF ugotovil, da je »OF v kamniškem okrožju prodrla v najširše plasti naroda in... da je množično zajemanje prebivalstva v odbore OF vodilo k vzpostavitvi vseh forumov«.³⁷ Na 15. seji okrožnega odbora OF 10. maja 1944 je prevzel sekretar okrožnega komiteja KPS

Andrej Stegnar-Silvo tudi funkcijo sekretarja okrožnega odbora OF, v katerem so bili še poverjeniki za odnose z vojsko, za agitacijo in propagando ter finance, za gospodarstvo, za SNP, za DE in kadre ter za zdravstvo. Na tej seji so sklenili, da bodo začeli s pripravami za volitve NOO. Za mejo med mobilizacijskima območjema Gorenjskega in Kamniško-zasavskega odreda so določili Kamniško Bistrico.³⁸ Junija so začele delati v kamniškem okrožju komisije za ugotavljanje zločinov okupatorja in njegovih pomagačev. V začetku avgusta je bilo v okrožju 128 vaških in 1 trški odbor OF, 102 vaški gospodarski komisiji, 138 krajevnih odborov SPZZ, 125 krajevnih odborov ZSM in 31 tovarniških odborov DE. Mimo tega pa so delali tudi že vsi omenjeni okrožni in okrajni forumi.³⁹ Vzporedno z razvojem OF sta se krepila tudi partijska in skojevska organizacija. Sredi junija 1944 je bilo v okrožju že 119 celic KPS s 389 člani in 69 kandidati, število skojevcev pa je dotlej naraslo na 260.⁴⁰

Spomladi 1944 so organizacije OF v kamniškem okrožju tudi zelo uspešno delovale. V začetku maja je bilo v 163 krajevnih odborih ZSM vključenih približno 800 mladincev in mladink. Dotlej je večina za orožje sposobnih mladincev odšla v narodnoosvobodilno vojsko in varnostne grupe. Zato so morale prevzeti poglobitve naloge v ZSM mladinke. Mladina je zelo uspešno opravljala propagandne, obveščevalne pa tudi kurirske naloge. Tudi organizacije SPZZ so štejele okrog 800 članic, »ki so mnogo pripomogle k razvoju in današnji višini organizacij OF v kamniškem okrožju«. Po mobilizaciji vojnih obveznikov so prevzele mnoge funkcije v odborih OF in večino organizacijskega dela na terenu. Skupaj z organizacijami ZSM so zelo aktivno sodelovale tudi pri popularizaciji sklepov II. zasedanja AVNOJ in I. zasedanja SNOS.

Odbori DE so delali v težavnih pogojih. Okupatorske oblasti so s pomočjo svojih agentov delavstvo strogo nadzirale. Kljub temu pa je bilo v odborih DE vključenih v začetku maja okrog 500 delavcev in delavk, ob ustanovitvi pokrajinskega odbora DE za Gorenjsko sredi istega meseca pa so njihovo delo pohvalili kot množično in zelo uspešno. Odbori DE so poročali GK o proizvodnji in zalogah v tovarnah, tako da je lahko okrožna GK sama ali s pomočjo vojaških enot, največkrat Šlandrove brigade, izvedla nekaj velikih akcij za pridobitev papirja, sa-

nitetnega materiala, usnja in živil zlasti v tovarnah na domžalskem območju.⁴¹

Omenimo naj še, da je okrožni odbor OF konec junija sklenil odpraviti odbore SNP. Aktiviste so vključili v druge množične organizacije, skrb za podpore in izseljence pa so prevzeli odbori OF. Posebno uspešna pa je bila spomladi 1944 dejavnost gospodarskih komisij, ki so jim pomagale vse množične organizacije. Rezultate njihove dejavnosti bomo prikazali v posebnem poglavju o ureditvi prehrane brigade, posebej pa bomo opisali tudi nekatere večje akcije, ki so jih člani gospodarskih komisij izvedli skupaj s Šlandrovo brigado.

Julija 1944 so se pogoji za delo političnih organizacij zlasti v ravninskem delu kamniškega okrožja naglo poslabšali. Nemci so začeli aretirati aktiviste, okrepili pa so tudi svoje postojanke v kamniškem okrožju na okrog 4500 mož. Član oblastnega komiteja KPS za Gorenjsko Bogdan Osolnik je v svojem poročilu o razmerah v kamniškem okrožju 24. julija 1944 poudaril, da »spričo nemškega terorja, ki se vsak dan stopnjuje, med ljudmi ne odmevajo svetovni politični dogodki, ampak gledajo vse iz lokalne perspektive in prizadetosti... Nemške postojanke se še vedno množe, komunikacije in Sava postajajo vedno težje prehodne. Tudi žrtev med ilegalci je precej.«⁴² Okrožni odbor OF je 9. avgusta poročal o izjavah nekaterih gestapovcev, da je njihova pglavitna naloga likvidacija terenskih delavcev, ki »revolucionirajo« prebivalstvo, pri čemer nimajo večjih izgub, kot če bi na primer zasledovali enote NOV in PO Slovenije. Sredi 1944 so močno okrepili propagandno dejavnost v kamniškem okrožju tudi domobranci, ki so 8. avgusta osnovali svojo postojanko v Domžalah. To je bil za organizacije OF nov udarec. Zaradi nasilja okupatorja in domačih izdajalcev je sredi avgusta 1944 konec obdobja največjih uspehov organizacij OF in KPS v kamniškem okrožju, ki so bile dotlej po svoji dejavnosti na prvem mestu na Gorenjskem.

Spomladi 1944 so se politične razmere na operativnem območju Šlandrove brigade zelo izboljšale. Brigada je pri izpolnjevanju svojih nalog lahko še bolj kot dotlej računala na pomoč političnih organizacij, ki so ji tudi dale več pobud za akcije. Iz poročil tudi vidimo, da so šlandrovci zaradi svojih uspehov uživali velik ugled med prebivalstvom, ki jim je zato

poskušalo ustvariti najboljše pogoje za delovanje. Politične organizacije so se dobro zavedale, da je njihova uspešna dejavnost najtesneje povezana z enotami narodnoosvobodilne vojske. Zato so si tudi prizadevale, da bi se Slandrova brigada čim večkrat in čim dalj zadrževala na njihovih območjih.

VELIK USPEH PRI TRNJAVI

Po skupni akciji na cesti Nova Štifta—Gornji grad so se šlandrovci pozno zvečer 23. aprila ustavili v Suhovršniku in v Zgornjem Kosu severno od Nove Stifte. Za dobro razpoloženje je poskrbel zlasti II. bataljon, ki je v bojih zaplenil 69 nahrbtnikov, v katerih je bilo mimo municije še precej hrane, cigaret in žganja. Naslednji dan se je pripeljalo v Gornji grad okrog 40 kamionov vojaštva, ki pa ni izvedlo hajke, kot so šlandrovci pričakovali. Štab se je odločil za premik brigade proti Tuhinjski dolini. Zvečer so šlandrovci pri Novi Štifi prečkali cesto, se povzpeli na Menino planino, z nje pa so se spustili v Tuhinjsko dolino. Ko se je že daniło, je brigada prišla na Malo Lašno in se je tu utaborila. Čez dan se je premaknila proti Vrhu in Krajnemu brdu, da bi se izognila nemškim enotam, ki so jo zasledovale. Dne 26. aprila so Nemci nadaljevali s hajko po grebenih nad Tuhinjsko dolino in Črnim grabnom, iz Krašnje pa je okrog 100 Nemcev v strelcih prišlo v Moravče, od koder so se popoldne prav tako v bojni razvrstitvi napotili proti Krtini in nato v Domžale. Pomembno izhodišče za hajko je bila Krašnja, in zato se je štab brigade odločil, da postavi dobro zavarovanje zlasti v tej smeri. Glavnina brigade se je utaborila v Mali Lašni, II. bataljon pa je zavzel položaje na Svinjskem hribu, od koder je lahko nadzoroval premike sovražnika iz Krašnje in mu preprečil dostop v brigadno taborišče. Tik pod njegovim položajem je šla dopoldne kolona okrog 300 mož v smeri proti Gabrovnici. Od tu so hajkali proti Šipku med tuhinjsko in glavno cesto Ljubljana—Celje. Zvečer so se pod Svinjskim hribom spet vračali v Krašnjo in se nato odpeljali v Domžale. Tako se je tudi ta dan nemška hajka za šlandrovce srečno končala. II. bataljon se je okrog desete ure zvečer vrnil v brigadno taborišče. Kmalu nato so zagoreli po vrhovih kresovi v počastitev obletnice ustanovitve Osvobodilne fronte. V tej propagandni akciji so sodelovale tudi brigadne

patrulje. Komandant Mirko Jerman je v brigadnem štabu poročal, da je hajka verjetno končana, ker se je zvečer večina sovražnikovih sil odpeljala proti Domžalam. Izvidnica, ki je pregledala položaje okrog Krašnje, pa se je vrnila s sporočilom, da prenočuje pred tamkajšnjo postojanko cela komora, in sicer 14 tovornjakov, 2 tanka ter zaščitnica, medtem ko je glavnina odšla. Po podatkih obveščevalcev je bilo to noč v Krašnji 13 orožnikov in 120 policistov, v Blagovici 30 policistov in 20 orožnikov, v lukovški postojanki pa le 13 orožnikov. Štab se je takoj sestal na nov posvet, na katerem sta sodelovala tudi načelnik glavnega štaba NOV in PO Slovenije Dušan Kveder-Tomaž⁴³ in član sovjetske vojaške misije podpolkovnik Boris Bogomolov, ki sta ta dan s spremstvom in Tonetom Polj an - škom-Brankom, ki ju je vodil, prišla na Malo Lašno. Podpolkovnik Bogomolov je že v prvem razgovoru predlagal štabu brigade, naj šlandrovci napadejo nemške enote, ki so hajkale. Kritiziral ga je, češ da svoje enote preveč izmika spopadom in jih pasivizira. Spričo razmerja sil pa je komandant Janko Sekirnik-Simon zavrnil njegov predlog, da bi sovražnika napadli sredi hajke. Štab se je strinjal z napadom šele tedaj, ko bodo Nemci akcijo že zaključili in se vračali v izhodiščne postojanke.

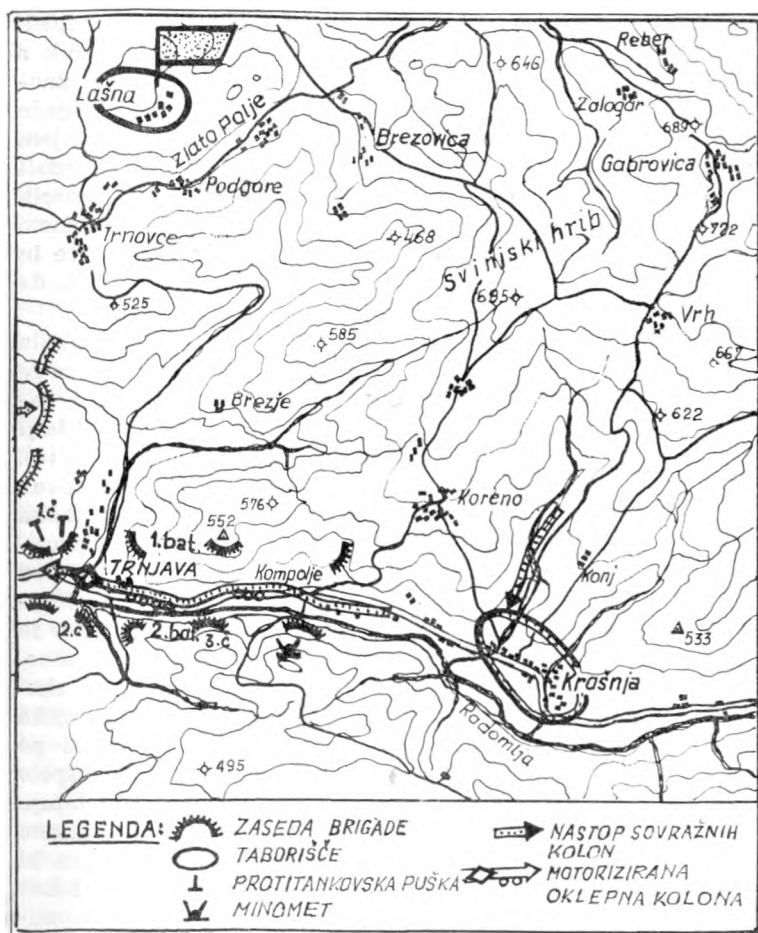
Te ugodne priložnosti pa ni želel zamuditi in na posvetu je sklenil, da postavi zasedo pri Trnjavi na glavni cesti, kjer je bil položaj za napadalca zelo ugoden. Cesta dela prav na tem mestu dolg ovinek, zasede pa so lahko poslali na obe strani ceste. Če gledamo iz Lukovice proti Krašnji, je na levi strani precej strm Lepov hrib (trigonometer 552), na desni pa močvirje ob potoku Radomlja, nad njim pa spet vzpetina proti koti 465. Ker so prišle na hajko policijske enote z Gorenjske, je štab predvidel, da se bo motorizirana kolona vračala proti Domžalam. Za napad je določil II. bataljon, okrepljen z eno četo I. bataljona.

Ker je obstajala nevarnost, da vozila že zgodaj zjutraj odpeljejo iz Krašnje, je dežurni že kmalu po drugi uri zbudil borce. Kolona se je nato počasi spustila do prvih hiš nad glavno cesto. Borcem se je po enourni hoji prilgel kratek počitek, v štabu pa so komandirji čet dobili podrobna navodila o razvrstitvi svojih enot in njihovih nalogah. Komandant II. bataljona Jerman je zasedo postavil od Trnjave proti Kompoljam, da bi lahko napadla vso kolono. Ceta I. bataljona je zavzela

položaje na Lepovem hribu, 1. četa II. bataljona, okrepljena z dvema protitankovskima puškama na križišču s cesto, ki vodi proti Zlatemu polju, na desni strani ceste je za hišami v Trnjavi in nad Radomljo zavzela položaje 2. četa, 3. četa pa se je razvrstila naprej proti Kopoljam tako, da je bila celotna zaseda dolga približno en kilometer. Nad njenimi položaji je na hribu postavil minometalski vod težki minomet. Tako je bilo že v zgodnjih jutranjih urah vse pripravljena za napad. Na položaje je prispel tudi komandant brigade Sekirnik s Kvedrom in Bogomolovim. Začelo se ju mučno čakanje, značilno za zasede, ki ga je vojni dopisnik in propagandist brigade Stane Lenardič-2an opisal takole: »Hladno je bilo v zgodnjem pomladnem jutru. Nismo se smeli premikati, da ne bi izdali položajev. Iz Krašnje, bližnje vasi, poslušamo in po udarcih štejemo ure v zvoniku. Čas leze po polzevo. Nekje daleč slišimo drdranje strojnic ... Čakanje v zasedi napenja živce. Ure in ure moraš preždeti miren in pripravljen vsak trenutek, da udariš.«

Okrog devete ure je nemška motorizirana kolona odpeljala iz Krašnje. Hrup avtomobilskih motorjev in tankov je borce že od daleč opozoril na pripravljenost. Na čelu kolone sta v zasedo pripeljala dva tanka, za njima pa se je v majhni razdalji razvrstilo še okoli 13 kamionov in dva motocikla s prikolico. Vrstni red vozil je bil prav takšen, kot ga je štab pričakoval. Zato je ukazal, da mora 1. četa II. bataljona pustiti oba tanka na razdaljo 50 m od svojega položaja in ju zaustaviti s protitankovskima puškama. Tako bi bila celo kolona naenkrat pod ognjem zasede. S tremi streli iz protitankovske puške so šlandrovci ob hišah v Trnjavi zaustavili drugi tank in za njim so obstala vsa vozila. Sledil je splošen napad na celo kolono. Minomet je zadel kamion z municijo. Prišlo je do velike eksplozije. Kamioni so drug za drugim začeli goreti, nemška zaščitnica pa se je umikala v obcestni jarek, od tu pa po močvirju do Radomlje. Ob potoku je nekaj policistom uspelo pobegniti proti Krašnji. Tanka sta začela obstreljevati položaje šlandrovcev, srdito pa se je upirala tudi zaščitnica. Po kratkem boju so borci izvedli naskok, v katerem so nemško posadko, ki je še ostala pri kamionih, oziroma zavzela položaje pri hišah v Trnjavi, uničili. Zaradi eksplozij bencinskih tankov in municije, zaradi katere sta se vneli tudi dve hiši ob cesti, se borci niso smeli zadrževati ob avtomobilih. Z velikimi naponi so

rešili le nekaj orožja, municije in razstreliva, na kamionih pa je zgorelo tudi mnogo dragocenega težkega orožja. Ob jurišu na tank je padel vodnik Srečo, ob jurišu na kamion pa je bil namestnik komandanta II. bataljona Adolf Gruden tako hudo ranjen, da je ranam kmalu podlegel. Lažje so bili ranjeni še trije borci.

Napad na nemško motorizirano kolono pri Trnjava

Akcija v Trnjavi 27. aprila 1944

Iz tankov so nenehno obstreljevali zlasti položaje mino-metalskega voda. Iz Zabukovja je prišla v njegovo bližino skupina policistov, in zato se je pod vodstvom političnega komisarja II. bataljona umaknil proti Moravčam. Okrepljeni bataljon se je napotil proti svojemu taborišču na Mali Lašni. 2e ko se je kolona premikala proti Brezjam, so jo začeli policisti obstreljevati. Nekaj enot, ki so tri dni zasledovale brigado, se je namreč še zadrževalo v Domžalah. Takoj, ko so dobili obvestilo o tem napadu, so se odpeljale proti Lukovici. Nato so zavzele položaje na grebenu severno od Znojil in tu pričale šlandrovce, ko so se vračali iz akcije. Bataljonska kolona zato ni mogla naravnost na Malo Lasno, temveč je šla v smeri proti Razborju in Zlatemu polju, nato pa po ovinku proti taborišču. Nemci so se vzporedno s premikanjem kolone tudi sami premakali proti Cepļam in nadaljevali z obstreljevanjem, pri čemer je bil še en borec ranjen. Zaradi nevarnosti, da bi prišli pod točo mitralješkega ognja, so se šlandrovci napotili na Svinjski hrib in so na njem ostali ves dan. Verjetno pa se je glavnina nemških enot že vrnila v svoje postojanke, s šibkimi silami pa si Nemci niso upali zasledovati brigade na Svinjski hrib in je napasti. Ponoči se je brigada premaknila čez tuhinj-

Zažgani nemški avtomobili v Trnjeni

sko cesto na Menino. V hajki so menda sodelovale enote policijskega polka SS Todt.⁴⁴

Z akcijo pri Trnjavi je Slandrova brigada lepo proslavila 27. april, hkrati pa se je tudi maščevala za požig nekaj hiš v Trnjavi pred tremi tedni. Ta velik uspeh priča, da se je komadni kader že dobro izuril v postavljanju zased v Črnem grabnu in da je dobro poznal mesta, na katerih se lahko dosežejo največji uspehi. V tridnevni hajki je komadni kader pokazal tudi solidno taktično usposobljenost. Brigada je spretno manevrirala, se dobro zavarovala z zasedami in izvidnicami, ni pa nemških enot napadla, čeprav so se zelo približale njenim položajem. Nesmiselno bi bilo tvegati napad ob nemški premoči in tvegati obkolitev ter preboj z velikimi žrtvami. Izvidnice pa so imele nalogo, da poročajo štabu o možnostih, da bi brigada prešla v protiofenzivo. Ko se je štabu ponudila možnost napada na motorizirano kolono iz Krašnje, je to spretno izrabil, in tako je že ob koncu hajke brigada prizadejala sovražniku občuten udarec brez večjih lastnih žrtev. Tako je bila ta akcija lep primer spretnosti taktike.

Proslava obletnice ustanovitve OF 1944. leta

Uspeh te akcije je v svojem dnevnem povelju za 6. maj 1944 posebej poudaril tudi glavni štab NOV in PO Slovenije, v katerem je izrekel vsem borcem, politkomisarjem, podoficirjem in oficirjem enot IV. operativne cone priznanje in pohvalo za njihovo prizadevnost in iznajdljivost v bojih in za vestno izpolnjevanje nalog. Glede akcije v Trn j avi pa je v dnevnem povelju rečeno: »Posebno sijajen uspeh je dosegla VI. SNOUB Slavka Šlandra pod poveljstvom kapetana Sekirnika-Simona, ki je dne 27. aprila v Črnem grabnu v eni sami borbi uničila

1 sovražnikov tank ter 12 kamionov, 1 motocikel, uničila pri tem tudi več orožja in opreme ter zaplenila 1 puškomitraljez,

1 brzostrelko, 10 pušk, eksploziv. Pri tem je bilo mrtvih 10 sovražnikov in 1 ujet.« Štajerski kurir je v svojem poročilu o akciji še poudaril, da toliko kamionov ni naenkrat uničila še nobena enota IV. operativne cone.⁴⁵

Dne 28. aprila je bila brigada na Zgornjem Okrogu. Nemške enote so prišle v Črni graben, da bi odpeljale ostanke uničenih in poškodovanih vozil. V bližnji gozd so poslali patrolje, da bi ugotovile, ali se v bližini zadržujejo šlandrovci.

Okrog 9. ure se je sovražnik v treh kolonah približal brigadi na Zgornjem Okrogu. Prva kolona je prodirala iz Motnika čez Reber, druga iz Špitaliča, tretja pa je prišla brigadi za

Šlandrovci na pohodu nad Zlatim poljem aprila 1944

hrbet z Menine planine. Vsaka kolona je štela okrog sto mož, ki so bili oboroženi tudi z lahкими in težkimi minometi. Sovražnik je drzno napadel in dobro manevriral. Najhuje je pritiskal na enote II. bataljona, ki je imel slabe položaje in se je moral umakniti. Sovražniku je nato uspelo, da je vdrl v Zgornji Okrog, kjer pa se ni mogel dalj časa zadrževati. Brigada je zavzela položaje nad vasjo in Nemce nenehno obstreljevala s težkim mitraljezom. Po približno dvehurnem boju se je moral sovražnik umakniti proti Rebri. Po oceni štaba je imel sovražnih hude izgube. Za boj je imel onespoblenih okrog 50 do 60 mož, padli pa so tudi štirje borci. Zaradi nenadnega vdora je brigada izgubila tudi en puškomitraljez, en lahki minomet ter po dve puški in pištoli.⁴⁶

USPEŠNE ZASEDE V ČRNEM GRABNU IN V SAVINJSKI DOLINI

Naslednje dni je brigada spet postavljala zasede po cestah in izvajala sabotažne ter propagandne akcije. Na Trojanah so 29. aprila šlandrovci napadli kamion čete deželnih strelcev z Vranskega in ga zažgali. Ob cesti so požagali in posekali tudi več telefonskih drogov, razširjali lepake ter napravili prehranjevalno akcijo. Naslednji dan zvečer je patrulja šlandrovcev odšla na sabotažno akcijo v Nazarje. Nekaj po 22. uri so zažgali barako, ki je bila oddaljena okrog 300 metrov od bivališčnih prostorov 1. čete 3. vermanšaftskega bataljona Celje-zahod. Nato so se približali vermanski postojanki. Po kratkotrajnem streljanju so se umaknili. Ena skupina je medtem zažgala barako v tovarni zabojev in se nato poskušala prebiti do žage. Spet je prišlo do streljanja na vermansko in orožniško postojanko. Okrog 22. ure pa so se šlandrovci umaknili iz Nazarij.⁴⁷

Na predvečer delavskega praznika so po vseh vrhovih zagoreli kresovi. Bilo jih je več kot kdajkoli dotlej. Tudi šlandrovci so jih nekaj zakurili. V brigadi je bila proslava, nekaj šlandrovcev pa se je udeležilo tudi prvomajskega mitinga v Kokošnjah.

II. bataljon je 2. maja ranil dva sovražnikova opazovalca. Naslednji dan pa so se borci I. bataljona že v zgodnjih jutranjih urah napotili iz brigadnega taborišča na Menini planini proti

Savinjski dolini. Ob petih zjutraj so postavili zasede pri Podgorju v bližini Spodnjih Kraš na cesti Gornji grad—Nazarje. Nekaj po deveti uri je prišlo iz Gornjega grada sedem kamionov in osebni avto, na katerih je bilo polno vojaštva. Kamioni so vozili na veliki razdalji, tako da zaseda ni mogla napasti vse kolone. Prve štiri kamione je spustila naprej brez strela, na zadnji del kolone pa je odprla močan ogenj in jo zaustavila. Zaseda je prizadejala vojakom, ki so se izkrcavali iz kamionov, hude izgube. Skupina nemških vojakov pa se je rešila in zavzela položaje ob Dreti. Medtem pa se je izkrcala tudi vojska iz prvih štirih kamionov in odhitela v bližnji gozd, od koder je prišla za hrbet borcem na desnem boku zasede. To ji je uspelo zato, ker je mitraljezec, ki naj bi varoval zasedo v tej smeri, brez povelja in brez boja zapustiti položaj. Na tem delu je poveljeval zasedi namestnik komandanta I. bataljona, ki se je po začetku spopada napolnil do glavnine po informacijo o položaju. Med njegovo odsotnostjo se je zaradi nenadnega nemškega prodora umaknil nato z desnega boka mitralješki oddelk devetih borcev. Ko se je namestnik komandanta vračal na svoje mesto, je že naletel na sovražnika. Začel je streljati in ga skušal zadržati. Ker pa je bil sovražnikov ogenj prehud, se je moral umakniti, še preden je to uspelo tudi mitralješkemu oddelku nad mostom v Spodnjih Krašah. Mitraljezec je padel, njegovega prvega pomočnika so Nemci ujeli, drugi pomočnik pa se je iz obroča rešil. Komandant Zavašnik se je nato odločil, da zasedo umakne. Po partizanskih podatkih je imel sovražnik 20 mrtvih in 24 ranjenih. Padel je en šlandrovec, medtem ko je ujetemu borcu uspelo pobegniti. V boju je bataljon izgubil mitraljez M-34. Prvi bataljon je po tem spopadu izvedel v Spodnji Savinjski dolini mobilizacijo. Močna patrolja pa je odšla na mobilizacijo tudi v revirje.

Tretji bataljon je iz taborišča na Dobrovljah prav tako pošiljal na teren mobilizacijske patrolje. 5. maja je napravil veliko sabotažno akcijo v rudniku boksita v Kokarjih. Minerei so podminirali električni transformator, zažgali pa so tudi neko večjo zgradbo, v katero so se nameravali vseliti Nemci.

Naslednji dan je I. bataljon ostal na Menini, druga dva bataljona pa sta odšla v zasedo na glavno cesto Ljubljana—Celje. V zgodnjih jutranjih urah so se borci razvrstili ob cesti med Trojanami in Vranskim, ena četa III. bataljona pa je postavila zasedo med Lukovico in Blagovico. Ze ob tričetrt na

osem je z Vranskega pripeljala v zasedo kolona, sestavljena iz petih kamionov in enega osebnega avtomobila, ki je prevažala pripadnike policijskega bataljona Cholm. Kamioni so se spet premikali na veliki medsebojni oddaljenosti, tako da zaseda ni mogla napasti vse kolone. Ogenj je odprla šele potem, ko sta dva kamiona in osebni avto že odpeljali mimo. Glavnina zasede je nato osredotočila ogenj na zadnji del kolone, ena četa pa je obstreljevala tudi prva tri vozila, ki so se ustavila nedaleč od kraja spopada. Policisti so se razvili v bojne vrste in poskušali priti zasedi za hrbet. To nevarnost je štab pravčasno opazil. Z eno četo je uspešno onemogočil njihov manever tako, da je glavnina lahko obračunala z zadnjim delom kolone. Napadeni sovražnik se je odločno branil. Slandrovci so po tritretturnem boju z jurišem dokončno zlomili odpor in mu prizadejali hude izgube. Ob kamionih so našli 11 mrtvih policistov, pet so jih ujeli, med njimi tudi kapetana SS, ki pa je bil hudo ranjen in ga niso mogli odpeljati s seboj. Dva kamiona sta bila po spopadu popolnoma uničena, drugi pa tako poškodovani, da niso mogli odpeljati. Samo osebnemu avtu je uspelo pobegniti iz zasede. Tudi plen je bil velik: dva puškomitraljeza, puškomitraljez-zbrojevka, brzostrelka, 9 pušk, 6 pištol, 3 rezervne cevi za Šarce, dva daljnogleda, en zaboj zdravil, 2500 nabojev, nekaj opreme in obutve. V boju je padel komandant

II. bataljona Anton Baloh-Vule, dva borca sta bila hudo ranjena, lažje pa je bil ranjen v roko tudi komandant brigade Janko Sekirnik-Simon. Po nemških poročilih je v tem boju padlo

13 policistov, nekaj pa je bilo ranjenih, partizansko poročilo pa govori o tem, da je v boju skupaj padlo 25 Nemcev in da je bilo večje število ranjenih. Četa III. bataljona je ta dan napadla kolono na cesti med Lukovico in Blagovico. Tudi v tem spopadu je po partizanskem poročilu sovražnik pretrpel večje izgube. Zaradi njegove premoči pa se je morala četa po krajšem boju umakniti. Oba bataljona sta se po spopadu umaknila proti Šipku. Pri Velikem Rakitovcu so borci pokopali padlega komandanta bataljona.⁴⁹

Nekaj dni po tej akciji je bil Janko Sekirnik-Simon postavljen za namestnika komandanta XIV. divizije, njegovo funkcijo komandanta brigade pa je prevzel Jože Lepin-Ris, medtem ko je Mirko Jerman postal načelnik štaba brigade. Janko Sekirnik-Simon je uspešno vodil brigado od njene ustanovitve in nihče za njim ni bil komandant toliko časa. V tem

obdobju se ni izkazal le kot poveljnik, temveč je velikokrat tudi z osebno hrabrostjo vplival na uspeh akcij.

Po napadu v Trnjava je sovražnik začel uporabljati novo taktiko pri premikih avtokolon. Z veliko medsebojno oddaljenostjo vozil je poskušal doseči, da bi partizanske zasede ne mogle napasti celotne kolone. S tem si je ustvaril tudi možnost, da vojaštvo iz nenapadenih vozil priskoči na pomoč zadnjemu delu kolone. To njegovo taktiko pa je štab brigade spregledal, in kot smo videli v spopadu pri Trojanah sovražnik z njo ni uspel. Po napadu pri Trnjava so Nemci tudi vse avtokolone dobro zavarovali. Nova sovražnikova taktika je onemogočila dotedanji način postavljanja zased, ko je lahko uspela tudi ena sama četa. To nam lepo osvetli primer zasede pri Blagovici. Štab brigade je moral v zasede poslati celoten bataljon ali celò glavnino brigade, da je lahko pričakoval uspeh. Prav tega pa zaradi mobilizacijskih nalog ni mogel velikokrat storiti, zato se je lahko z akcijo na komunikacije odločil le takrat, kadar je bila v skupnem taborišču glavnina brigade.

MOBILIZACIJSKE AKCIJE — OKREPITEV AKTIVNOSTI V REVIRJIH

Na operativnem območju Šlandrove brigade so bili največja zaloga za mobilizacijo revirji, zelo veliko pa je bilo mož in fantov, ki bi prišli v poštev za mobilizacijo tudi še v Spodnji Savinjski dolini. Ker so bile pomemben pogoj za uspešno mobilizacijo zlasti vojaške akcije, je štab brigade sklenil okrepiti zlasti vojaško aktivnost v revirjih.

I. in II. bataljon sta se 7. maja utaborila v Ravnah nad Tuhinjsko dolino, III. bataljon pa je peljal novomobilizirance iz Savinjske doline na Moravško, da bi jih od tu poslali na Dolenjsko. Ker je bila tega dne v Moravski dolini manjša hajka, je moral bataljon ves dan manevrirati. 9. maja sta se II. in III. bataljon združila v Ravnah, I. pa je odšel v Prikernico, naslednji dan pa v Gabrovnico, medtem ko sta se II. in III. bataljon 11. maja premaknila na Poljane. Dne 13. maja pa se je vsa brigada zbrala na območju Prikernice in Sv. Mohorja in tu ostala tudi naslednji dan. Moravska dolina je bila namreč najprimernejše izhodišče za pošiljanje mobilizacijskih patrulj v revirje. 15. maja se je brigada premaknila na Ja-

vorščico, od koder je poslala zasedo na cesto Domžale—Litija, vendar se ni spopadla s sovražnikom. Naslednji dan je sredi dneva odšla na Kolovrat in se tu utaborila. 17. maja pa je bila brigada v Strmi njivi. III. bataljon je iz brigadnega taborišča odšel v zasedo na cesto Trojane—Zagorje. Okrog 13. ure je v zasedo med Suho vasjo in Podlipovico pripeljal osebni avto, v katerem se je peljal sturmbanfirer Lindner s štirimi vojaki iz akcijske čete SS. Šlandrovci so po krajšem boju oficirja in tri vojake ubili, enega pa ujeli, medtem ko so avto zažgali. Zaplenili so tri puške in pet pištol. V spopadu je bil le en borec lažje ranjen. III. bataljon je nato pod vodstvom brigadnega političnega komisarja Alojza Zokalja-Džidžija in novega načelnika štaba Mirka Jermana nadaljeval pot na območje Hrastnika in Trbovelj. Dobil je nalogo, da izvaja mobilizacijske in vojaške akcije. Ze 18. maja so šlandrovci napravili akcijo na električne naprave v rudniku Hrastnik. Miniranje pa ni povzročilo večje škode.

Medtem sta se I. in II. bataljon 17. maja premaknila na Zaplanino, od tu pa naslednjo noč čez glavno in tuhinjsko cesto na Jakov dol. 19. maja ob četrta na sedem zjutraj sta ju napadli dve nemški koloni. Z Vranskega je prišlo okrog 130 mož, iz Motnika pa okrog 50. Borci so takoj po prvih streljih zasedli položaje in pod vodstvom komandanta brigade Jožeta Lepina-Risa uspešno odbijali sovražnikove napade. V boju, ki je trajal do pol desetih, je imel po partizanski oceni sovražnik 20 mrtvih in več ranjenih. Padla je Gozdana in še en borec, štirje so bili huje in dva lažje ranjena. Po bojih so šlandrovci zapustili Jakov dol in se premaknili proti Lipi. Utaborili so se na Predkovici, na koti 1930.⁵⁰

I. in II. bataljon sta 20. maja zvečer s položajev pri Sv. Joštu krenila na mobilizacijo v Spodnjo Savinjsko dolino. Nemško poročilo govori tudi o sabotažnih akcijah šlandrovcev v tej noči. Uničili so vse naprave na železniški postaji Polzela-Braslovče in na pošti v Polzeli, kjer so tudi izvedli rekvizicijo v eni izmed trgovin in v trafiki. V Polzeli so se šlandrovci zadrževali do štirih zjutraj, nato pa so odšli na območje Dobrovelj in Menine planine.⁵¹

III. bataljon je 22. maja že pripeljal večjo skupino novomobilizirancev na Moravško, I. in II. bataljon pa sta se v mraku odpravila na akcijo v Sv. Jurij ob Taboru. Po dolgem poходу je sredi noči I. bataljon odšel v zasede, II. bataljon pa v

vas, da bi mobiliziral. Njegov štab je ugotovil, da bi s svojimi silami lahko tudi napadel sovražnika v dobro utrjeni zgradbi bivšega župnišča, v katerem je bilo krog 20 policistov in orožnikov. Za napad je določil dve četi, drugi dve pa sta dobili nalogo blokirati vas in zbrati moške, ki so po ukazu okupatorja spali v šoli pod zaščito orožnikov. Napad se je začel pol ure po polnoči z akcijo minerskega voda, ki je miniral postojanko. Ze prva eksplozija je porušila polovico zgradbe, novo miniranje pa je močno poškodovalo tudi drugi del zgradbe.

Pri miniranju se je posebej izkazal mitraljezec težke brede

II. bataljona Pubi, o katerem je reporter v Štajerskem kurirju zapisal: »Odkar je dezertiral iz nemške vojske in je slišal na ruski fronti ‚Stalinove orgle‘, ga še tako hudo streljanje ne iznenadi. Gledal je, kako minerji pripravljajo težko mino, s katero bodo zaminirali postojanko in ko je bila narejena, je enostavno dejal: ‚Daj mi eksploziv!‘ Vzel je mino ter šel stoje proti postojanki s svojim ‚zavojem‘. Ni se menil ne za streljanje Švabov, ne za opomine tovarišev. Šel je do postojanke in vrgel mino skozi okno. Trenutek za tem je sledila močna eksplozija... Skoro polovico postojanke se je zrušilo, stropi so se pa vdrli. Švabi so se umaknili, kar jih je ostalo živih in zdravih v neporušeni del postojanke ter od tam besno streljali na vsakogar, ki bi se hotel približati postojanki.« Kljub hudemu ognju pa so se trije borci splazili skozi pritlično okno v postojanko. Po stopnicah so nato poskušali priti v prvo nadstropje, toda Nemci so jih pričakali z bombami. Morali so se umakniti. Nato so po pritličnih prostorih iskali orožje in municijo, a so našli le eno puško, za tolažbo pa so se vsaj v kuhinji dobro najedli.

Ker nemški odpor ni popustil, se je štab bataljona odločil, da postojanko zažge. Okrog pol petih zjutraj je ogenj zajel vso stavbo in dokončal delo minercev. Pri rušenju in požigu je imel sovražnik izgube, delu posadke pa se je uspelo rešiti. V boju sta bila ranjena tudi dva borca. Posebno srečo je imel borec, ki je pri iskanju zaklona padel v osem metrov globok vodnjak in jo odnesel le z nekaj praskami. V tem spopadu je prvič sodeloval tudi pionirski vod,⁵² ki je uničil telefonske naprave na pošti in na občini. Iz ognja so borci uspeli rešiti le tri puške. Kljub temu pa je napad, do katerega je po pisanju reporterja v Štajerskem kurirju prišlo »mimogrede«, dobro uspel.^{6®} To akcijo je vodil namestnik komandanta brigade Alojz Pacek-Platin.

Štab brigade julija 1944 (z leve: Alojz Pacek-Platin, Jože Lepin-Ris, Alojz Zokalj-Džidži in Mirko Jerman)

I. in II. bataljon sta odšla iz Sv. Jurija na sektor Zaplana—Kolovrat, III. bataljon pa je še vedno mobiliziral v re-
virjih. Dne 23. maja so borci v Hrastniku minirali stolp visoke
napetosti. Izvedli so tudi propagandno akcijo. Tako so trosili

lepake o prepovedi prijavljanja enot NOV in PO Slovenije nemškimi oblastem, oglas z opozorilom prebivalstvu, naj se preseli iz bližine vojaških objektov zaradi bombardiranja, ki jih je izdal štab IV. operativne cone, ter razglas splošne mobilizacije vseh moških od 17. do 45. leta, ki ga je razmnožila brigada.⁵⁴ Dne 25. maja sta se tudi I. in II. bataljon premaknila v revirje. Štab brigade je poslal na cesto Domžale—Trojane močno zasedo. Med Krtino in Prevojami je napadla avto, ki je vozil municijo. Avto je razneslo. Nemci so takoj reagirali. Zepoldne so začeli obstreljevati s topovi in težkimi minometi Krtinski hrib, na katerega so se šlandrovci umaknili po akciji, nato pa so izvedli manjšo hajko. Ta dan so nemške enote hajkale tudi po hribih nad Tuhinjsko dolino. Med Trojanami in Blagovico pa je bil ta dan v akciji še minerski vod, ki je miniral tri velike železne stolpe električnega daljnovoda Velenje—Črnuče.⁵⁵

Dne 26. maja so tudi v revirje prišle nove nemške enote. Štab brigade je presodil, da se pripravljajo na hajko in je zato ukazal II. in III. bataljonu premik na moravško območje, I. bataljon pa je poslal na rekvizicijo v Sv. Jurij. Naslednji dan so Nemci res začeli hajkati in I. bataljon je bil na položajih Zaplanina—Kolovrat ves dan v pripravljenosti. Zvečer sta se II. in III. bataljon premaknila čez glavno cesto v hribe nad Crni graben.

Od tu je 28. maja odšel II. bataljon ponoči na akcijo v Remčevo tovarno na Duplico, kjer je nameraval dobiti pisarniški material. Uspel pa je zapleniti le dva pisalna stroja. Bolj uspešen je bil naslednjo noč III. bataljon, ki je v tovarni makaronov v Smarci zaplenil 41 vreč moke, 30 vreč in zabojev makaronov, 1 pisalni stroj in še drugi material. V tovarni so borci uničili tudi vse stroje. Pri prevozu plena pa je sovražnikova zaseda pri dupliškem mostu borce opazila. Ni se jih upala napasti. Zbežala je v Kamnik, od koder so začeli kolono šlandrovcev obstreljevati z minometalskim ognjem. Kljub temu so borci uspeli ves zaplenjeni material spraviti na varno.

Prva četa I. bataljona je v noči na 30. maj minirala dva železna stolpa daljnovoda in enega popolnoma uničila, drugega pa poškodovala. Dva stolpa so porušili tudi naslednjo noč ob cesti Blagovica—Trojane.

I. in II. bataljon sta se 30. maja zvečer premaknila proti Tunjicam. Med potjo je I. bataljon izvedel v Smarci še pro-

pagandno akcijo. Naslednji večer sta oba bataljona odšla na veliko rekvizicijsko akcijo v graščino na Križu pri Kamniku. Zaplenila sta 34 govedi, 5 konj, 2 prašiča, 8 ovac in 1500 kg žita. Po akciji pa sta odšla v taborišče Sidraž nad Stranjami. Medtem je bila na moravškem in revirskem območju hajka, zato

III. bataljon ni mogel nadaljevati z mobilizacijami. Ko pa so Nemci 30. maja zaključili hajko na moravškem območju, ta dan so prodrli tudi do Limbarske gore, se je III. bataljon spet vrnil v revirje na mobilizacijske akcije.⁵⁶

Brigada je bila v tem obdobju med vsemi enotami IV. operativne cone najbolj uspešna v izvajanju mobilizacije. V obdobju od 13. aprila do 13. maja je mobilizirala 252 mož, vse brigade XIV. divizije 243 mož, Zidanškova brigada 225, Vzhodno-koroški odred 174, Kamniško-zasavski odred pa 66. Štab IV. operativne cone je tega dne tudi poročal, da je poslal čez Savo 1234 novih borcev. To število pa je verjetno še nekoliko večje, ker zaradi razbitja terenske čete na Oklem ni dobil vseh poročil.⁵⁷ V 15-dnevnem operativnem poročilu štaba IV. operativne cone pa je navedeno, da je Šlandrova brigada od 1. do 25. maja mobilizirala skupaj 359 mož.⁵⁸ Kasneje je štab IV. operativne cone poročal, da je Šlandrova brigada v aprilu mobilizirala 618 mož, v prvi polovici maja pa 455 mož. V mesecu maju je po nepopolnih podatkih (za nekatere enote štab IV. operativne cone ni dobil podatkov za ves mesec) bilo mobiliziranih na območju IV. operativne cone 2480 mož.⁵⁹

Izvajanje tako obširne mobilizacije je postavljalo enote

IV. operativne cone pred hude probleme, predvsem glede obožitve, odpreme neoboroženih novincev na območje VII. korpusa in glede ofenzivnih akcij. Glavni štab NOV in PO Slovenije je v svojem poročilu vrhovnemu štabu NOV in PO Jugoslavije poudaril, da so bile v zadnjem času skoraj vse enote IV. operativne cone zaposlene z neposredno mobilizacijo. Zato je bilo zlasti težko rešiti vprašanje, kje najti dovolj udarnih moči, da bi hkrati z mobilizacijo izvajali tudi akcije proti nemškim enotam. Te pa so prvi pogoj za uspešno izvajanje mobilizacije in za dvig zaupanja v enote NOV in PO Slovenije pri novomobiliziranih borcih. Glavni štab NOV in PO Slovenije je v navedenem poročilu ugotovil, da so enote IV. operativne cone v zadnjem času opravile niz precej uspešnih ofenzivnih akcij, in to celo v obdobju velike nemške aktivnosti, s katero so poskušali prisiliti naše enote na defenzivo in pre-

prečiti mobilizacijo. Glede na velike težave so enote IV. operativne cone problem ofenzivne aktivnosti dovolj dobro rešile. Glavni štab NOV in PO Slovenije je znova poudaril, da šteje Štajersko za osnovni mobilizacijski rezervoar in v vojaškem pogledu trenutno osrednji problem v Sloveniji. Zato se je dogovoril z angleško in sovjetsko misijo, da začasno vse orožje, ki je dodeljeno Sloveniji, pošilja na območje IV. operativne cone. Na Štajerskem se trenutno vodi med Nemci in partizani boj za vsakega posameznika in ji je zato potrebna kar najhitrejša pomoč v orožju. Prosi tudi vrhovni štab NOV in PO Jugoslavije, da posreduje pri zaveznikih za predlagano rešitev. Prevoz orožja z območja VII. in IX. korpusa je namreč pretežaven. Prav tako je zaradi prehoda čez Savo, železniško progo in zamirano mejo težko pošiljati novince na Dolenjsko, pri tem pa je treba upoštevati tudi štajerski lokalni patriotizem. V takih pogojih je bila zavezniška pomoč v orožju najboljša rešitev. Glavni štab NOV in PO Slovenije je v svojem poročilu še poudaril, da ostaja mobilizacija politično in vojaško trenutno najpomembnejši problem in naj ji zato štajerske enote posvečajo stalno največjo pozornost. Da bi dosegli v tem vprašanju, na katerem je odprt najširši boj z Nemci in belo gardo, čim boljši rezultat, je glavni štab NOV in PO Slovenije sklenil poslati v štab IV. operativne cone namestnika političnega komisarja Viktorja Avblja-Rudija.⁶⁰

Po uspešni mobilizaciji se je brigada številčno okrepila, čeprav je seveda glavnino vseh novih borcev pošiljala Kamniško-zasavskemu odredu, da jih prepelje čez Savo. Dne 31. maja 1944 je štela po spisku 564 borcev, na mestu pa je bilo 467 borcev. V štabu je bilo 51 borcev, v I. bataljonu 174, v II. bataljonu 120, in v III. 210 borcev. Po številu borcev je bila najmočnejša brigada na območju IV. operativne cone. Štab brigade je do konca maja uspel osnovati tudi posebno inženirsko četo z minerskim in pionirskim vodom. Tako je Šlandrova brigada prva med štajerskimi enotami dobila te vrste četo, s katero je lahko precej okrepila sabotažno dejavnost.⁶¹

Štab III. bataljona je 2. junija poslal dve četi na mobilizacijo v Hrastnik, eni četi pa je dal nalogo, da izvede sabotažno akcijo na žičnico in pogonske naprave v rudniku. Okrog 22,15 je mobilizacijska patrulja padla v vermansko zasedo, ki

je bila postavljena komaj 500 metrov od orožniške postojanke v Hrastniku. V nenadnem spopadu so izgubili življenje trije novomobilizirani borci, puškomitraljezec pa je bil hudo ranjen. Ta se je uspel skriti, toda Nemci so ga kasneje odkrili. Vermanom so prihтели na pomoč orožniki, vendar se je uspela mobilizacijska patrolja prebiti. Po začetku streljanja so šlandrovci začeli obstreljevati še orožniško postojanko in osnovno šolo, v kateri so bili nastanjeni vojaki za zavarovanje proge, vermansko postojanko v bližini železniške postaje in tovarniško stražo rudniškega elektro podjetja »Jug«, kjer je bilo težišče napada.

Pogonske naprave so bile zavarovane z dvema bunkerjema, pred katerima so bile še žične ovire. Vsak bunker je napadala skupina po 20 borcev, ki sta jima poveljevala namestnik komandanta brigade Alojz Pacek-Platin in komandant III. bataljona Jože Vesel-Viktor. Kljub temu, da so bili bunkerji na čistini, so borci uspeli enega porušiti in onеспособiti njegovo posadko za nadaljnji boj. Drugega bunkerja pa niso uspeli popolnoma uničiti, ker je desetčlanski tovarniški straži prišla na pomoč enota orožnikov in vojske, okrožni vodja Štajerske domovinske zveze Eberhard in šturmbanfirer Beneceder pa sta pripeljala za zavarovanje industrijskih objektov v Hrastnik oddelek vermanov. Še pred prihodom novih nemških sil pa je nekaj borcev 1. čete uspelo priti do strojnih naprav in jih uničiti. Presekali so vlečno vrv žičnice in z veliko hitrostjo spustili vagončke proti spodnji postaji in jih razbili. Tako so za dalj časa onеспособili za promet žično železnico za prevoz premoga. Po prihodu okrepitev in končani sabotažni akciji, se je okrog 2,15 3. junija bataljon umaknil. Nemško poročilo pravi, da so borci v tej noči mobilizirali v Hrastniku 26 mož, oplenili prostore voda tehnične pomoči pri rudniku in odnesli 30 uniform. V boju je bil ubit en tovarniški stražar, dva sta bila huje ranjena in sta kasneje tudi podlegla, trije pa so bili lažje ranjeni. Proti šlandrovcem se je to noč bojevala enota 27 orožnikov in 11 vojakov, dve enoti vermanov v moči 78 mož ter tovarniška straža 46 mož. Da bi opravičili svoj neuspeh, je okrožni orožniški poveljnik poročal, da je bilo v Hrastniku 400 do 500 »banditov«. Ker so šlandrovci mobilizirali to noč tudi v bližnjih Dolah, je bilo na akciji v samem mestu komaj približno tretjina navedenega števila. Pri sabotažnih akcijah so bili trije ranjeni.⁶²

S to akcijo je III. bataljon ustvaril dobre pogoje za nadaljnjo mobilizacijo. Dne 5. junija je skupina borcev III. bataljona pripeljala na Moravško 68 novincev, glavnina pa je nadaljevala z mobilizacijskimi in sabotažnimi akcijami v revirjih. Štab

III. bataljona je pripravljala v sodelovanju z oddelkom VDV napad na orožniško postojanko pri Sv. Katarini (današnje Čeče). Dobil je obvestilo, da je v njej le 15 mož, ki so razmeščeni v dveh zgradbah. Obe sta bili dobro utrjeni in povezani s strelskim rovom. Za napad je določil 1. četo, okrepljeno z dvema bombaškima skupinama, in enoto VDV. Bombaši so imeli nalogo, da sredi noči iznenadijo posadko, nato pa bi četa dokončno uničila postojanko. Okrog ene ure ponoči 5. junija so šlandrovci začeli postojanko napadati. S svojim načrtom pa niso uspeli, ker so dobili napačna obvestila o moči posadke, ki je bila večja od predvidene, drugo napako pa je napravil vodič, ki je kot postojanko pokazal napačno hišo. Borci so jo napadli, s tem pa so alarmirali posadko in iznenadenje ni uspelo. Šlandrovci so nato postojanko obstreljevali in obmetavali z bombami. Ob tem se je vnelo bližnje gospodarsko poslopje. Ogenj je nato razsvetljeval ves prostor okoli postojanke in se ji zato bombaši niso mogli približati. Orožniki so okrog dve uri uspešno odbijali napade, tedaj pa so dobili pomoč iz Trbovelj, do koder se je streljanje slišalo. Okrožni vodja Štajerske domovinske zveze in orožniški poveljnik sta pripeljala en vod vermanov, na katerega je zaseda takoj začela streljati. Prav tedaj so trije borci že vdrli v gornje prostore postojanke in vse je bilo pripravljeno za likvidacijo. Zaseda je uspešno zadrževala nemško kolono toliko časa, dokler niso rešili enega ranjenega pripadnika VDV enote. Šlandrovci so morali nato opustiti nadaljnje obleganje in se umakniti do bližnjega gozda, kjer so ostali do jutra. Po partizanskem poročilu naj bi imeli Nemci kar 15 mrtvih in 18 ranjenih, nemško poročilo pa navaja, da je bil ubit le en stražmojster, postojanka pa tako porušena, da se je morala posadka začasno namestiti v vaški cerkvi. V boju so bili ranjeni štirje šlandrovci, dva so pogrešali, enega pa so Nemci ujeli. Oddelek VDV je uspel zapleniti dve puški. Štab cone je po kritični presoji poteka akcije ugotovil, da do likvidacije postojanke ni prišlo, ker se je napad prepočasi odvijal.

III. bataljon je ostal v revirjih do 10. junija, ko je prišel z novinci v brigadno taborišče v Vrhpolju.⁶³ Pri organizaciji mobilizacije v revirjih so šlandrovci najtesneje sodelovali s poli-

tienimi delavci, ki so jim priskrbeli dragocene obveščevalne podatke in se vnaprej dogovorili z delom mobilizirancev, da so že pripravljeni pričakali patrulje, hkrati pa so tudi pripravili spiske vseh sposobnih vojnih obveznikov.

Medtem sta I. in II. bataljon izvedla nekaj uspešnih akcij na domžalskem in kamniškem območju. Nemci so 3. junija postavili ob cesti po Črnem grabnu več zased, da bi brigadi preprečili premike. Z eno kolono so prodrli tudi na Limbarsko goro, kjer so odkrili nekaj bunkerjev in odpeljali s seboj zadnje prebivalce tamkajšnjih vasi. Štab brigade je sklepal, da bodo nemške enote tudi naslednji dan poskušale vdreti na Moravsko. Zato je ukazal II. bataljon, naj postavi zasedo na Krtinskem hribu, od koder je lahko nadziral sovražnikove premike po glavni in po moravški cesti. Borci II. bataljona so zasedli položaje že ob 3. uri zjutraj. Okoli 11. ure pa se je končno na Prevoje pripeljala na štirih kamionih nemška enota in se ustavila pri prvi hiši, oddaljeni komaj 500 metrov od zasede. Glavnina je ostala pri hišah, predhodnica, okrog 40 moških, pa se je v strelski vrsti začela premikati proti Krtinskemu hribu. Šlandrovci so jih pustili na bližino 50 do 100 metrov, nato pa so jih nenadoma obsuli z močnim ognjem. Nemci so takoj zavzeli položaje in se začeli braniti. Umakniti se zaradi čistine niso mogli, iz istega vzroka pa tudi borci niso mogli jurišati nanje. Prazni kamioni so naglo odpeljali proti Domžalam, od koder sta po približno 40 minutah boja dva kamiona pripeljala Nemcem okrepitev. Sovražnik se je izkrcal že v Želodniku, od koder je poskušal prodreti šlandrovcem za hrbet. Štab bataljona pa je pravočasno uvidel nemško namero in je zasedo v popolnem redu umaknil. V spopadu je padlo tri do pet Nemcev, pet pa je bilo ranjenih. Borci so želeli Nemce ponovno napasti, vendar to zaradi premoči in neugodnega položaja ni bilo mogoče.⁶⁴

Zvečer je bataljon odšel v Tuhinjsko dolino na sabotažno akcijo. Na cesti Kamnik—Šmartno je porušil tri mostove, cesto pa zatrpal s podrtimi drevesi.

II. bataljon je odšel 5. junija na sabotažno akcijo sredi kamniške ravnine. Nemci so pred kratkim usposobili za promet porušeno železniško progo Kamnik—Domžale in bataljon je dobil nalogo, da jo znova poruši. Glede na to, da je bil teren za akcijo težaven in možnost sovražnikovega posredovanja ve-

lika, je štab akcijo dobro zavaroval z zasedami, del borcev pa je rušil progo od Homca proti Kamniku. Uničil jo je v dolžini okrog 750 metrov. Sovražnik akcije ni poskušal preprečiti.⁶⁵

Po tej akciji sta se I. in II. bataljon združila v skupnem taborišču na območju Kolovrata, 6. junija sta nato vsak v svoji vasi organizirala miting, ponoči pa sta se premaknila v Vrhpolje.

Na Moravškem se je že od prejšnjega dne mudil namestnik političnega komisarja glavnega štaba NOV in PO Slovenije Viktor Avbelj-Rudi z navodili o nadaljnji dejavnosti enot IV. operativne cone. Na Vrhpolju je prišel v štab brigade operativni oficir štaba IV. operativne cone Josip Berkopec-Mišelj na razgovore o bližnjih akcijah brigade. Štab IV. operativne cone je namreč 7. junija izdal svojim enotam povelje, naj takoj začnejo z ofenzivo. Po izkrcanju Angloameričanov v Normandiji je vrhovni komandant NOV in PO Jugoslavije Tito izdal povelje vsem enotam o takojšnjem začetku ofenzivnih akcij proti sovražniku in štab IV. operativne cone je takoj določil nove naloge svojim enotam, ne da bi čakal na navodila glavnega štaba NOV in PO Slovenije, s katerim tedaj ni imel zveze. Enote so imele nalogo, da mobilizirajo, izvajajo akcije za pridobivanje orožja in rušijo pomembne komunikacije.⁶⁶

Še isti dan zvečer je skupina šlandrovcev organizirala v Vrhpolju miting, na katerem je prebivalstvo seznanila z veselo novico o anglo-ameriškem izkrcanju. Večina borcev I. in II. bataljona ter 1. čete III. bataljona pa je kljub hudemu dežju odšla na sabotažno akcijo na glavno cesto Domžale—Lukovica in na cesto Lukovica—Moravče, da bi na ta način proslavila ta velik dogodek. Obe cesti so borci prekopali, nagomilili nanji kamenje in podrli drevesa. S takšnimi sabotažnimi akcijami so na cestah v Črnem grabnu in v Moravški dolini posamezne enote brigade nadaljevale vsako noč do 14. junija. Mimo tega pa je minerski vod 8. junija zvečer tudi zaminiral tri železne opornike daljnovoda med Krašnjo in Trojanami, naslednji večer pa je šel na Črnuče, da bi poskušal minirati tamkajšnji veliki transformator, kar pa mu ni uspelo. Nad Moravško dolino sta v poznih popoldanskim urah 9. junija krožili tudi dve nemški letali. Izgleda, da sta hoteli odkriti partizanske položaje. Nato sta izstrelili nekaj mitraljeških rafalov na Moravče in okolico ter odvrgli tudi dve bombi v gozd med Moravčami in Prikernico.

II. in III. bataljon sta se 10. junija zvečer premaknila na območje Straže, Dupeljn in Rafolč, da bi opravila rekvizicijske akcije v tovarnah na Duplici, na Količevem in na Viru.

I. bataljon pa je prevzel novince in skupaj z njimi nadaljeval s sabotažnimi akcijami na cestah.

2. četa III. bataljona je 12. junija v Remčevi tovarni na Duplici zaplenila nekaj materiala, ki so ga potrebovali za gradnjo bunkerjev, nekaj sanitetnega in drugega materiala, naslednji dan pa so se šlandrovci skupaj s funkcionarji in aktivisti kamniškega okrožja pripravljali na veliko akcijo v bližini domažske postojanke. III. bataljon je zaplenil v papirnici na Količevem 28.000 kg papirja, 600 kg soli na Viru, precej sanitetnega materiala v Kocijančičevi tovarni na Viru, rekvizicijo pa je napravil tudi v tovarni oljnih barv Marx na Količevem, kjer so dobili en pisalni stroj in nekaj barve. Akcija je bila skrbno pripravljena in dobro zavarovana. Rekvirirani material so natororili na vozove in ga mimo Crnelega ter nato po glavni cesti prepeljali do Želodnika, od tu pa skozi Krtino in Škocjan v Moravško dolino. Bataljona pa sta potem, ko sta spravila plen na varno, odšla v Prikernico. Z akcijo so za dalj časa dobro oskrbeli zlasti tehnike na Moravškem.⁸⁷

Glavni štab NOV in PO Slovenije je v okviru sabotažnih akcij na strateško pomembnih železnicah v Sloveniji načrtoval tudi skupni napad enot VII. korpusa in IV. operativne cone na most v Poganeku pri Litiji in nekatere druge objekte na progi Ljubljana—Zidani most—Zagreb. Ta velika akcija, ki bi jo morali izvesti sredi junija, pa je bila zaradi zaposlenosti XVIII. divizije v Suhi krajini in glavnine enot IV. operativne cone v Savinjski dolini ter na Pohorju preložena na kasnejši čas.⁶⁸

PRVA ZAVEZNIŠKA POMOČ IN BOJ PRI KOSEZAH

Po svojem prihodu na Moravško je Viktor Avbelj-Rudi dal operativnemu oficirju IV. operativne cone Josipu Berkopcu-Mišlju nalogo, da pripravi spuščališča za zavezniško pomoč, skrbi za njihovo zavarovanje in organizira gradnjo bunkerjev za skladišča. Za organizacijo spuščališč severno od Save se je Avbelj poprej dogovoril z angleškim majorjem Lindsayem, ki je poslal zaradi izvedbe tega dogovora na Štajersko poročnika Busha. Za spuščališče na Moravškem so naročili

2000 kg razstreliva, ki naj bi ga poslali najkasneje do srede junija.

Svoje prvo pročilo z dne 9. junija o aktivnosti in razmerah na območju IV. operativne cone je Avbelj sklenil takole: »Položaj na Štajerskem je prav dober. Imam vtis, da štaba cone ne bo treba opominjati na to, da mora še vedno uporabljati partizanski način vojskovanja, ker se vidi tako iz akcij, ponašanja vojske in njene razporeditve, da se gredo res pravo partizanščino. Sile so precej razbite po velikem sektorju, tako da si medsebojno niti pomagati ne morejo.«⁶⁸³

Štab IV. operativne cone je nato obvestil brigado, da bo dobila zavezniško pomoč v orožju, v municiji in v materialu. Zato so morali šlandrovci pripraviti spuščališče in ga zavarovati pred morebitnim nenadnim nemškim vdorom. Dne 15. junija zvečer je bilo vse pripravljeno. III. bataljon je zavzel položaj v vasi Pogled, da bi preprečil sovražniku prodor iz Lukovice in Krašnje, II. bataljon je bil na zavarovanju proti Vačam, I. bataljon pa je iz Javorščice, kjer je bil že nekaj dni z novinci, postavil zasede proti Domžalam in proti Savi. V bližini Česnjic pa je skupina šlandrovcev zakurila kresove, ki so bili razporejeni v obliki dogovorjenih znakov. Zavezniška letala so jih opazila in odvrгла tovor. Tako so bili šlandrovci prvič deležni angleške pomoči. Dobili so mitraljeze, puške, municijo ter razstrelivo, razno opremo itn. S padalom se je spustil na Moravško tudi neki angleški oficir. V štabu brigade v Vrhpolju so se nato začeli z njim razgovori, ki sta se jih udeležila tudi podpolkovnik Bogomolov in operativni oficir Josip Berkopec-Mišelj. Menda so prezgodaj pogasili kresove, ker bi sicer dobili še več materiala. Bataljoni so ostali drugi dan na položajih toliko časa, da je bil ves zavezniški material razdeljen in uskladiščen, nato pa so se vrnili v Vrhpolje.

Po Moravški dolini se je hitro raznesel glas o zavezniški pomoči. Ljudje niso mogli prikriti svojega veselja in spraševali so se, kaj bodo sedaj govorili domobranci in njihovi simpatizerji, ki so trdili, da oni uživajo podporo Angloameričanov. Kaže, da so bili o zavezniški pošiljki obveščeni tudi Nemci. Dve štoklji sta namreč dalj časa krožili nad Moravško dolino, odkrili pa nista nič. Zvečer so bili šlandrovci spet na položajih. Pričakovali so novo zavezniško pomoč. To pot so zažgali dogovorjene kresove v bližini Straže na Moravškem. Okrog pol dveh 17. junija je priletelo težko pričakovano letalo. Dvakrat je

odvrglo padala in zakrožilo na črti Domžale—Ihan—Sava—Vače. Skupaj je odvrglo 9 padal vojaškega materiala. Potem ko so razdelili orožje, municijo, obleke, perilo in drugo opremo po enotah, sta se I. in II. bataljon nastanila v Drtiji, III. pa je ostal v Straži. Šestnajst voz opreme, orožja in municije so odpeljali v druge enote, nekaj pošiljke pa so shranili v bunkerje.⁶⁰

Zavezniška pomoč je Šlandrovi brigadi omogočila, da je obdržala precej novomobilizirancev, in se tako številčno okrepila. Hhrati pa se je z boljšo oborožitvijo⁷⁰ dvignila tudi njena sposobnost za večje akcije. Ze naslednji dan so šlandrovci dobili možnost, da novo orožje preizkusijo.

Dne 18. junija dopoldne so patrolje ugotovile, da prodira proti Pečam enota policijskega polka SS Todt v več kolonah, v jakosti 300 do 400 mož. Stab brigade se je odločil, da napade sovražnika z vseh strani in mu prepreči vdor v Moravče. Zato je ukazal III. bataljonu, naj napade sovražnika z boka iz smeri Limbarska gora proti cesti Peče—Moravče, dve četi II. bataljona pa z druge strani ceste, medtem ko je bil I. bataljon okrepljen še z eno četo, pripravljen, da onemogoči nemški prodor do Moravč. Nemška glavnina, ki se je pomikala po cesti od Peč proti Zgornjim Kosezam, se je zavarovala z močnimi pobočnicami. Na eno je naletel okoli poldvanajste ure III. bataljon in jo razbil. Nekaj Nemcev je padlo, nakar je pobočnica zbežala h glavnini. Borci so ji sledili in se nato spopadli z glavnino. Sovražnik pritiska ni vzdržal in večina se je umaknila v Zgornje Koseze, kjer je poiskala položaje za hišami, se vkopala in utrdila. S posameznimi skupinami, ki se niso uspele umakniti z glavnino, pa so šlandrovci nadaljevali boj. Poskušali so jih obkoluti in uničiti. Svojega namena pa zaradi močnega sovražnikovega ognja niso uspeli povsem izpolniti. Nemci so iz Zgornjih Kosez z močnim ognjem iz težkih in lahkih minometov obstreljevali položaje šlandrovcev in jim onemogočili jurišanje. Stab III. bataljona je zato poslal proti Zgornjim Kosezam skupino puškomitraljezcev, ki so z nenehnim ognjem prisilili Nemce, da so prenehali obstreljevati partizanske položaje. Borci so nato ob pol eni jurišali na zasedo 12 mož nad Mošenikom, ki ji je uspelo, da se je umaknila na nasprotni breg ceste. Tu pa je naletela na borce II. bataljona. Sovražna zaseda si je pod ognjem z dveh strani nato poskušala poiskati

zavetje v žitu. Borcem III. bataljona je po dveh juriših uspelo sovražnikovo skupino popolnoma uničiti. V jurišu sta izgubila življenje komandir 2. čete III. bataljona Ivan Lipovšek-Mani in vodnik v tej četi Marjan iz Sel pri Zg. Tuhinju.

Popoldne so šlandrovci obkolili sovražnika v Zgornjih Kosezah, kjer se je medtem že dobro utrdil in ugnezdil tudi v zvoniku. Ker je obstajala nevarnost, da bi sovražnik dobil okrepitev, sta dve četi odšli v zasedo, dve četi II. bataljona in ena četa III. bataljona pa so vedno srditeje napadale nemško glavnino v Zgornjih Kosezah. Ob pol osmih zvečer so borci izvedli tudi juriš. Toda Nemci so imeli za obrambo izredno ugodne položaje in tudi dovolj težkega orožja, zato so uspeli juriš odbiti. Boji so nato trajali še približno poldrugo uro. Ob 21. uri pa se je brigada zaradi prihoda sovražnikove okrepitve in zaradi noči umaknila na položaje okrog Straže. Sovražnik se je tako šele s prihodom novih sil uspel rešiti iz obkolitve.

V bojih je utrpel hude izgube. Stab brigade je poročal o 56 mrtvih sovražnikih, tri pa so borci ujeli, medtem ko so padli trije šlandrovci, dva pa sta bila ranjena. O uspehu šlandrovcev priča tudi bogat plen: en puškomitraljez, 19 pušk, dve brzo-strelki, tri pištole, okrog 700 nabojev in precej vojaške opreme, obleke in obutve. Šlandrovci so se v boju dobro izkazali. Kljub temu, da so bili pred boji dva dni in dve noči zaposleni z zavarovanjem spuščališča in spravljanjem materiala, so pokazali veliko vzdržljivost in vztrajnost. Z juriši so uspeli prizadejati sovražniku hude izgube in si priboriti bogat plen. Zal tedaj še niso imeli artilerijskega orožja, s katerim bi lahko sovražnika pregnali iz vasi in ga nato napadli.

Policisti so se 18. junija zvečer umaknili iz Zgornjih Kosez, ne da bi uspeli odpeljati s seboj svoje mrtve. Zato so naslednji dan spet prodrli do Mošenika, poiskali svoje padle in jih naložili na tri vozove, odpeljali pa so tudi nekaj moških iz Mošenika.

Šlandrovci pa so še isti večer spet nadaljevali s sabotažnimi akcijami na komunikacijah. Minerski vod je miniral opornik daljnovoda Velenje—Črnuče v bližini Krašnje. 20. junija zvečer se je vsa brigada premaknila v Vrhpolje, minerski vod, okrepljen še z enim vodom pa je nadaljeval pot proti glavni cesti Domžale—Celje. Na Želodniku je zaminiral šest metrov dolg in tri metre širok most in ga uničil.⁷¹

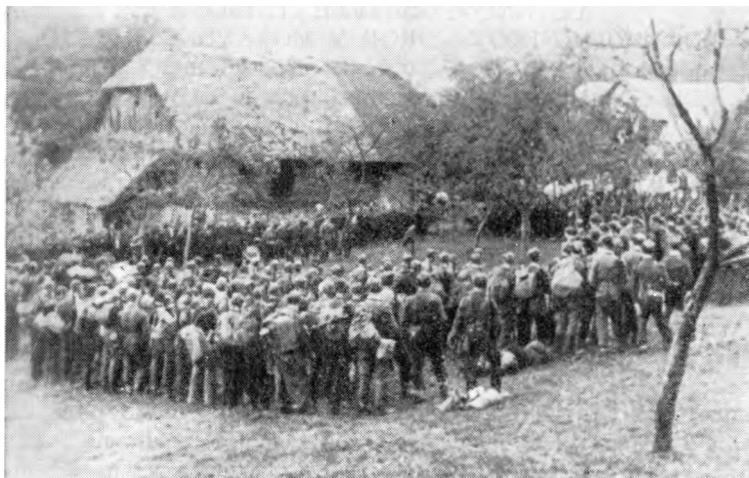
USTANOVITEV IV. BATALJONA IN SOVRAŽNIKOV VDROR V MORAVSKO DOLINO

Obveščevalci so v štab prinesli podatke o koncentracijah nemških sil v postojankah ob glavni cesti v Zasavju in v Podšentjurju. Vse je kazalo, da so se Nemci spet odločili za hajko, da zaježijo ofenzivno dejavnost brigade. Dne 21. junija so na obrobne okoliše Moravske doline prodrle nemške enote iz Podšentjurja in zasavskih postojank. Nemci so prišli do Prekra in Dešna, zato je del štaba IV. operativne cone odšel v Vrhpolje. Tu se je opoldne začela pomembna slovesnost ob ustanovitvi

IV. bataljona. Prvič od svojega preosnovanja je imela brigada štiri bataljone. Potem, ko je dobila zavezniško orožje, in si ga nekaj priborila v spopadih z Nemci, je lahko vsaj en del svojih novomobilizirancev obdržala, in se tako številčno okrepila. Dne 15. junija je štela 598 mož, od tega jih je bilo na mestu 515. V štabu je bilo 60 funkcionarjev in borcev, v »pratečem« vodu 13, v I. bataljonu 170, v II. 159, v III. bataljonu 170, v pionirskem in minerskem vodu pa 26.⁷² Zbranim borcem je na svečanosti v Vrhpoljah najprej spregovoril komandant Jože Lepin-Ris, za njim pa politični komisar Alojz Zokalj-Džidži, ki je poudaril predvsem dejstvo, da se novi bataljon ustanavlja

Komandant brigade Jože Lepin-Ris govori ob ustanovitvi IV. bataljona

Ustanovitev IV. bataljona v Vrhpoljah

v trenutku, ko je sovražnik spet začel novo hajko. Nato je bil prebran ukaz o imenovanju štaba IV. bataljona, ki mu je bil komandant Ivan Mazej-Borut, politični komisar pa Ivo Sonc-Zdenko. Do spremembe je prišlo tudi v štabu II. bataljona, kjer je bil imenovan za komandanta Ivan Mušič-Stefan, dotedanji namestnik. Slovesnosti sta prisostvovala še angleški oficir in operativni oficir Jože Berkopce-Mišelj. Štab Šlandrove brigade je ob ustanovitvi IV. bataljona sklenil še, da bo ustanovil tudi peti bataljon, ko se bodo vrnili vsi borci, ki so bili odsotni. Glede na to, da je bila mobilizacija še vedno poglavitna naloga brigade, je štab nadalje sklenil, da bo brigada spet za nekaj dni dekoncentrirana, s čimer bi onemogočili Nemcem morebitni uspeh v hajki.

Po ustanovitvi novega bataljona je moral II. bataljon že popoldne na položaje proti Savi, kjer je sovražnik prodiral v bližnje vasi, ropal v njih živino in izgnal nekaj družin.

21. junija zvečer pa so bataljoni odšli na mobilizacijske in sabotažne akcije vsak na svoje območje: I. bataljon v Tuhinjsko dolino, III. bataljon v okolico Hrastnika in Trbovelj, IV. bataljon v Savinjsko dolino, II. bataljon pa je ostal na Moravškem.

Kot je štab brigade pričakoval, so Nemci pripeljali nove sile, da bi vdrli v Moravško dolino. Razmestili so jih na Prevojah, v Št. Vidu in v Lukovici. II. bataljon je moral proti tem krajem okrepiti zasede. Vendar 22. junija Nemci še niso poskušali prodreti proti Moravčam. Štab bataljona je poslal v Moravče minerce, da porušijo dve zgradbi, v katerih bi se lahko Nemci nastanili. Župnišče je nato gorelo ves naslednji dan.

Dne 23. junija okrog 6. ure zjutraj je začela prodirati iz Št. Vida po moravški cesti nemška kolona, ki se je zavarovala s predhodnicami in pobočnicami. Glavnina se je zaustavila pri Krtini, predhodnica pa se napotila do Studenca, kjer je bila v zasedi 2. četa II. bataljona pod poveljstvom Franca Prislana-Zdravka. Šlandrovci je niso napadli, da bi se lahko spopadli z glavnino. Predhodnica ni opazila ničesar sumljivega in se je vrnila proti Krtini. Okrog 9. ure pa se je cela nemška gosto strnjena kolona približala zasedi, ki je udarila po njej šele, ko se ji je približala na 100 do 150 metrov. Nenadni napad je povzročil v nemških vrstah zmedo in glavnina sploh ni odgovorila na ogenj. Rešile so jo pobočnice, ki so se znašle in začele obstreljevati bok zasede. Streljanje se je slišalo tudi v Št. Vidu, odkoder so odprli na partizanske položaje močan minometalski in artilerijski ogenj. Spricho tega se je zaseda brez žrtev in v redu umaknila. Po podatkih, ki jih je kasneje dobil bataljon, je imel sovražnik v tem spopadu okrog 35 do 40 mrtvih ter večje število ranjenih. Pred odhodom s položajev so borci zaplenili Nemcem še aparat za iskanje kontaktnih min, mnogo minerskega materiala, pionirskega orodja in okrog 2000 nabojev.

Po umiku zasede so imeli Nemci odprto pot v Moravče. Svoje žrtve so maščevali z nasiljem nad civilnim prebivalstvom. Streljali so na ljudi, ki so delali na polju ali se zadrževali blizu gozdov.

II. bataljon se je 23. junija zvečer čez glavno cesto Domžale—Celje, ki je bila polna nemškega vojaštva, prebil in odšel na Gabrovnico, naslednjo noč pa je nadaljeval pot do I. bataljona, ki je imel taborišče na Golica. I. bataljon je do 25. junija mobiliziral že 57 novincev, v njegovem taborišču pa je bilo tudi 30 novomobilizirancev, ki so jih pripeljali brigadni kurirji iz Savinjske doline. 26. junija sta se oba bataljona premaknila na nove položaje. I. bataljon v bližino Gozda, kjer je zgradil bunker za nove pošiljke zavezniškega grožja in muni-

cije, II. bataljon pa se je utaboril v Poljanah. Dobil je nalogo, če bi bilo potrebno, da postavi zasede in zapre vse dohode na območje Gozda. Ta dan se je v brigado v Poljanah vrnil III. bataljon s 142 novinci iz revirjev. Tri dni prej, 23. junija, so njegovi borci porušili tri stolpe daljnovoda Trbovlje—Sv. Pavel (Prebold) pri Sv. Magdalen. 28. junija se je vrnil v sestav brigade v Poljane tudi IV. bataljon, ki je pripeljal 62 novincev. Med svojim bivanjem v Savinjski dolini je ta bataljon 25. junija zvečer miniral železobetonski most čez Savinjo pri Grobljah v bližini St. Ruperta. Od mostu pa do vasi je tudi uničil telefonsko napeljavo. Tako so bile 28. junija vsi bataljoni spet v bližini drug drugega: I. in II. bataljon na območju Gozda, III. bataljon v Sovinji peči, IV. bataljon pa v Poljanah. Naslednji dan zvečer pa so bataljoni spremenili položaje. I. bataljon je odšel na Menino, III. bataljon se je premaknil na Gozd, IV. bataljon je ostal na starih položajih, II. bataljon pa je spremljal 42 novomobilizirancev na Moravško. Slandrovci so 29. junija ponoči zaminirali tudi most preko Nevljice pri Kamniku.⁷³

II. bataljon je 1. julija prišel v Vrhpolje. Potem ko je oddal novomobilizirance Kamniško-zasavskemu odredu, je dobil nalogo, da izvaja akcije na komunikacijah na Moravškem, kamor so Nemci vedno bolj predrzno vpadali. Tu se je v začetku julija dalj časa zadrževala le inženirska četa brigade, ki pa 3. julija ni mogla zadržati nemškega prodora v Moravče. Nemci so imeli dobro obveščevalno službo, da brigade ni v dolini, in so zato do sedmih zvečer upali ostati v Moravčah. Prebivalstvo se je pred njimi zateklo v bližnje gozdove. Nato je II. bataljon postavil zasede na vpadnicah v Moravško dolino. Enote policijskega polka Todt so 6. julija poskušali znova priti v Moravče. Te enote so verjetno hajkale na tem območju tudi prejšnje dni. Policisti so prodirali iz Krašnje mimo Limbarske gore, kjer so odkrili tri bunkerje in jih uničili. Dva sta bila sanitetna bunkerja, eden pa bivalni. Ko pa so pri Rebri naleteli na šlandrovce, so se hitro umaknili. Naslednji dan je II. bataljon dobil povelje, da se vrne v sestav brigade v Tuhinjsko dolino.

Na Moravškem in v revirjih pa je ostala inženirska četa, ki je skupno z minerei Kamniško-zasavskega odreda napravila več uspešnih akcij na zasavski železniški progi.⁷⁴

USTANOVITEV V. BATALJONA IN DRZNE AKCIJE V KAMNIŠKI IN DOMŽALSKI OKOLICI

Medtem se je glavnina brigade zadrževala na starih položajih, le IV. bataljon se je 2. julija premaknil na Kališče. V njeno taborišče so še nadalje vodile patrolje nove borce. Zelo uspešna je bila mobilizacija 3. julija v Tuhinjski dolini, ko se je brigadi pridružilo 50 novih borcev. Naslednji večer je ena četa šlandrovcev odšla na rekvizicijo v mekinjski samostan. Med potjo je znova porušila most pri Vrhpolju, ki so ga Nemci medtem že popravili. 4. julija so šlandrovci izvedli tudi veliko sabotažno akcijo na cesti Kamnik—Gornji grad. Porušili so tri mostove in zasekali cesto na več krajih, tako da je ostala za promet popolnoma neprehodna.

Do večje spremembe položajev je prišlo 5. julija, ko je I. bataljon odšel na mobilizacijske in sabotažne akcije v Savinjsko dolino, III. bataljon se je premaknil v Ravne, IV. bataljon je odšel čez Kamniško Bistrico proti Tunjicam, V. bataljon, ki se ta dan prvič omenja v operativnem dnevniku, pa je odšel iz Kališča na Menino planino. Kaže torej, da so V. bataljon formirali na Kališču. O tem, da je bila konec junija

Borci I. bataljona Slandrove brigade julija 1944 (spredaj stoje politični komisar Tone Koprivnikar-Gorki, komandant Franc Zavasnik-Božič in pomočnik političnega komisarja Janez Petje-Jovo)

in začetku julija brigada zelo zaposlena z mobilizacijskimi akcijami, priča podatek, da je od 21. junija do 7. julija mobilizirala 428 mož. Glede na takšen priliv je bil štab brigade zelo zaposlen z razvrščanjem borcev po bataljonih. V tem času je formiral dva nova bataljona, ob tem, da je bilo v brigadi po formiranju V. bataljona še okrog 240 nerazvrščenih borcev. Stab IV. operativne cone je 15. julija poročal, da se je med vsemi njegovimi enotami številčno najbolj okrepila Šlandrova brigada, ki je imela 1180 borcev po spisku v petih bataljonih, v rezervi pa še 245 borcev, iz katerih naj bi se formiral III. bataljon Zidanškove brigade. Glavnemu štabu NOV in PO Slovenije je tudi izrazil namero, da spričo tolikšnega priliva novih borcev osnuje še eno brigado.⁷⁵ Do izpolnitve tega predloga pa ni prišlo, ker so nove borce v glavnem poslali v VII. korpus.

I. bataljon je že na poti na novo operativno območje izvedel prvo sabotажno akcijo. V Stahovici je porušil električno centralo in prekinil vodovod za Kamnik. Kmalu po prihodu v Tunjice, kjer se je v bližini bataljon utaboril, so prišli v štab domžalski politični delavci. Predlagali so, da bi šlandrovci postavili zasedo gestapovcu, ki je vsak dan vozil iz St. Vida nad Ljubljano preko Črnuč v Domžale in nazaj. Stab ugodne prilike za akcijo ni hotel zamuditi. Sklenil je, da pošlje takoj v zasedo na cesto med Črnučami in Trzinom dobro oboroženo četo.

Na pot je šla 3. četa z okrog 30 možni z namestnikom komandata bataljona Antonom Stajnikom-Stanetom in političnim komisarjem Ivom Soncem-Zdenkom. Pred odhodom ji je komandant dodelil še nekaj dodatnega avtomatskega orožja, tako da je imela 10 puškomitraljezov, skoraj vsi borci pa so imeli brzostrelke. Ze pred polnočjo je bila četa na Gobavici nad Mengšem. Proti jutru so se borci ustavili v dobenskih hišah, kjer so se odpočili in najedli. Dopoldne je prišel na Dobeno politični delavec Tone Jakopič-Drago, ki je svetoval, kje naj četa postavi zasedo, da bo uspešno izpeljala svojo nalogo. Po kosilu so se borci po skritih poteh pomikali proti Črnučam. Okoli petih popoldne so prišli do obronka gozda, nedaleč od Brinovca na Dobravi. Začeli so iskati vsak svoj položaj. Se preden je bila zaseda postavljena, je pripeljal mimo nje osamljen osebni avto, ki pa so ga morali spustiti, ker še niso bili pripravljeni na napad. Borci so se jezili, ker so zamudili lepo priliko. Upali pa so, da bo pripeljal še kakšen avto. Nekaj

borcev je zavzelo položaje skoraj ob cesti, mitraljezec Tone iz Trbovelj celo za kupom gramoza za posipanje ceste. Glavnina zasede se je razvrstila v smrekicah, v katerih so se borci lahko dobro skrivali, niso pa jim nudile varnega kritja.

»Okoli šestih smo zaslišali brnenje,« se spominja Ivo Sonc, »ki je postajalo vse močnejše in izdajalo več kot en sam avto. Res smo zagledali kolono kamionov, ki je prihajala s Črnuč, prav z nasprotne strani, kot smo pričakovali. Mitraljezec ob kupu gramoza se je kar prilepil h kupu, da ga Nemci ne bi opazili, pa tudi nam med nizkimi smrekami ni bilo lahko pri srcu. Z orožjem, pripravljenim na strel, smo čakali, kaj bo. Prvi kamion se nam je naglo približal, prav tako drugi, tretji. Naštel sem jih šest. Na vsakem je bilo zanesljivo po dvajset vojakov, ki so mrko bolščali v obcestno grmovje. Tedaj je moral neki nemški vojak opaziti mitraljezca Toneta. Hipoma je namreč dvignil puško, toda medtem je Tone že usekal s svojo strojnico v kamion. Vse se je odvijalo tako naglo in komaj smo se zavedali, da lahko reši našega tovariša samo takojšnji napad. Kot v en glas so zapeli naši mitraljezi in brzostrelke. Prvi kamion se je rahlo nagnil, zapeljal s ceste in se ustavil v jarku. Tudi drugi kamioni so se ustavili in z njih so z naj večjo naglico poskakali presenečeni sovražniki. Začeli so teči proti Dobravi in iskati kritja. Toda le redkim se je posrečilo, da so se umaknili brez prask in ran, kajti skoraj četrto ure smo brez prestanka sejali smrt nanje.

Ker nismo naskočili, so najbrž uganili, da nas ni toliko, kot so morda mislili prvi hip. V nekaj minutah so se uredili in začeli sipati na naše položaje ogenj in svinec. Njihove krogle so švigale nad našimi glavami in med drevjem. Dva tovariša sta izgubila življenje, tretjega, mitraljezca Toneta, pa smo z največjo muko hudo ranjenega rešili iz pekla ob cesti.«

Ko je obveščevalec opozoril, da prihaja že tako močnejšemu sovražniku iz Domžal na kamionih okrepitev, se je četa umaknila proti Dobenu, kjer so izročili hudo ranjenega borca v oskrbo Trampužu Ladu-Morisu, okrajnemu političnemu delavcu v Mengšu. Nadaljnje zadrževanje v Mengšu je bilo nevarno in četa je že ponoči odšla v taborišče II. bataljona pri Tunjicah. Šlandrovci so na Dobravi napadli avtomobile 12. čete šolskega polka Brandenburg. V spopadu je padlo šest nemških vojakov, ranjenih pa jih je bilo 15, po partizanskih poročilih pa naj bi imel sovražnik 35 mrtvih in več ranjenih.

Ta akcija je velik podvig šlandrovcev, ker je bila izpeljana na ravninskem območju. Štab IV. operativne cone je v svojem poročilu 15. julija poudaril, da je Šlandrova brigada s tem napadom pokazala, »da ni sovražnik varen niti na enem delu Štajerske (pravilneje IV. operativne cone), da so na vseh komunikacijah postavljene zanke in pasti, v katere more vsak moment pasti.« Štajerski kurir pa je to akcijo opisal kot dokaz, »da sega naša moč prav do obrambnega pasa Ljubljane«. V noči na 7. julij je patrulja IV. bataljona vdrla v Komendo in poskušala zažgati kaplanijo, kar pa ji ni uspelo. Naslednji dan se je zadrževal bataljon na Šenturški gori in v Sidražu, o čemer je bil obveščen tudi operativni štab za boj proti bandam v Ljubljani. 8. julija zvečer pa se je vrnil v sestav brigade na Kališče.⁷⁶

I. bataljon je na poti v Savinjsko dolino zvedel, da so Nemci postavili na Lipi, to je na križišču poti, ki vodijo proti Slopniku, Rovtam in Sv. Joštu, zasedo. Štab bataljona je poslal v napad nanjo dve četi. Kakor hitro je sovražnik spoznal, da se mu približujejo partizani, se je hitro umaknil s položajev, da ga šlandrovci niso mogli dohiteti. Na položajih je pustil nekaj telefonske žice, ki so jo borci zaplenili. Dne 7. julija je bil I. bataljon v Potoku pri Kokarjih. Dve četi sta postavili zasedo na cesti Gornji grad—Mozirje, vendar ta dan ni bilo sovražnikovih premikov. Naslednji dan pa se je bataljon utaboril na Tomanovi planini.

Dne 8. julija se je v sestav vrnil II. bataljon. Iz revirjev je pripeljal 79 novincev, ena njegova četa pa je izvedla med potjo še rekvizicijsko akcijo in je pripeljala v Poljane 24 glav živine. Skupno pa so šlandrovci od 1. do 7. julija mobilizirali 239 novincev. III. bataljon je tega dne zvečer odšel k Sv. Primožu, V. bataljon pa na Malo planino. Do novih sprememb položajev je prišlo 11. julija, ko je I. bataljon dobil nalogo, da odide na mobilizacijo in rušenje komunikacij v revirje, njegove položaje na Tomanovi planini pa je prevzel II. bataljon z nalogo, da postavi zasede proti Gornjemu gradu. III., IV. in V. bataljon pa so ostali na starih položajih na Sv. Primožu, na Kališču in na Mali planini. Poglavitna naloga II., III. in IV. bataljona je bilo zavarovanje spuščališča na Veliki planini, V. bataljon pa je skrbel za prižiganje signalnih ognjev, za iskanje zavezniških padal in za shranitev poslanega materiala in orožja. Četa IV. bataljona je bila 13. julija na rekvizicijski

akciji v Nevljah. Tu jo je napadla nemška zaseda in borci so se morali vrniti brez plena. Naslednji dan, ko so zavezniška letala odvrгла na Mali planini veliko pošiljko, so se borci IV. bataljona na položajih pri Sv. Primožu, kjer so ta dan prevzeli naloge III. bataljona, okrog poldne spopadli z nemško patruljo okrog 30 mož. Nemci so prišli po grebenu in ko so pod seboj opazili zasedo šlandrovcev, so jo napadli. Zaradi neugodnih položajev se je zaseda umaknila proti vasi Praprotno. Sovražnik jo je zasledoval in tu padel v zasedo 1. in 2. čete IV. bataljona. Šlandrovci so pognali nemške policiste v beg proti Strajnam, od koder so se takoj odpeljali v Kamnik. Po partizanskih poročilih so s seboj odpeljali tri mrtve in nekaj ranjenih.⁷⁷

PRIHOD ZIDANŠKOVE BRIGADE NA MORAVSKO

Ob obnovitvi IV. operativne cone je njen štab dobil nalogo, da osnuje iz štajerskih enot dve brigadi. Po preosnovanju Šlandrove brigade se je odločil, da bo drugo brigado ustanovil na Pohorju. Štab IV. operativne cone je to svojo odločitev utemeljeval s tem, da bo imel z novo brigado močno vojaško silo na severu Štajerske, ki bo znatno pripomogla k večji ofenzivnosti na vsem območju IV. operativne cone in k pospešeni ustanovitvi Koroškega odreda.⁷⁸ Glavni štab NOV in PO Slovenije pa je bil mnenja, da še ni pogojev za formiranje nove brigade na Štajerskem. Štab IV. operativne cone naj bi formiral odrede po 200 mož, z vsemi drugimi borci pa okrepil Šlandrovo brigado, ki naj bi imela 1000 mož.⁷⁹ Se pred prejemom teh navodil pa je štab IV. operativne cone na obletnico tragedije Pohorskega bataljona 8. januarja 1944 pri Sv. Primožu nad Vuzenico iz Pohorskega odreda in dela Koroškega bataljona ustanovil XI. SNOB Milana Zidanška in imenoval za njenega komandanta Borisa Cizmeka-Bora, za političnega komisarja pa Franto Komela. V treh bataljonih je imela tedaj brigada, ki so jo spočetka imenovali tudi Pohorska, okrog 300 borcev.

Štab IV. operativne cone je nato mimo vojaških vzrokov, ki so terjali ustanovitev brigade, navedel tudi politični položaj na območju Pohorja, Ptuja in Dravskega polja, kjer da se je po poročilih pokrajinskega vodstva VOS pojavila plava garda. Brigada bi uspešneje kot odred uničevala plavogardiste in izvajala mobilizacijo.⁸⁰ V odgovor na poročilo o ustanovitvi

Zidanškove brigade je nato glavni štab NOV in PO Slovenije poudaril, da ga tudi politični vzroki niso prepričali, ker na Štajerskem za ustanovitev štirih odredov in dveh brigad ni dovolj borcev.⁸¹ Kljub vsem pomislekom pa sta se oba štaba sporazumela, da Zidanškova brigada ne bo razformirana. Štab IV. operativne cone ji je določil za operativno območje Pohorje, Ptujsko in Dravsko polje, Mislinjsko in Šaleško dolino ter okolico Konjic.⁸² Do začetka pomladi 1944 so notranje težave v brigadi hudo zavirali njeno dejavnost. Na nekatere borce in funkcionarje je padel sum, da so sodelavci gestapa, belogardisti ali plavogardisti. Zaradi sumničenj, zasliševanj in tudi likvidacij je bilo vzdušje v brigadi moreče. Mimo tega pa je imela tudi premalo bojnih izkušenj za odločnejše akcije na tako postavljenem območju, ki je bilo politično še slabo organizirano. Po prihodu XIV. divizije na Štajersko je začela Zidanškova brigada z njenimi enotami sodelovati. Začetek njene okrepljene ofenzivne dejavnosti je bil uspešen napad na Mislinjo 1. maja 1944. Posebno pozornost je posvečala mobilizaciji in samo v prvi polovici maja je Zidanškova brigada mobilizirala 282 novincev. Hkrati z mobilizacijo je opravljala tudi številne sabotažne akcije na komunikacije, napade na sovražne kolone in postojanke (13., 14., 15. maja je med Vuhredom in blizu Vuze nice poškodovala tri vlake, 22. maja je uničila v Cezlaku dva nemška avtomobila, naslednji dan je skupaj z Bračičevo brigado hudo porazila Nemce v Kotu nad Oplotnico, 25. maja je zajela sovražno postojanko v Dovžah, 2. junija je porazila Nemce na Mali Kopi, 9. junija je iztirila vlak med Rušami in Falo in uspešno napadla nemške kamione v Puščavi, 18. junija je minirala železniški most in predor pri Doliču ter most pri Mislinji itd.). Brigada je do 21. junija narasla na 480 borcev, štabu IV. operativne cone ji je nato 23. junija izdal povelje, naj se premakne na operativno območje Šlandrove brigade. Pred odhodom na novo operativno območje je brigada dala eno četo borcev ter nekaj funkcionarjev Pohorskemu odredu, ki se je formiral 27. junija, konec meseca pa je odšla proti Savinjski dolini. Dne 7. julija je prišla na Šentflorjanski hrib severno od Gornjega grada. Naslednji dan je odšla k Sv. Lenartu, od 9. julija dalje pa je bila na Volovljeku. 14. julija se je tu vključil v njen sestav III. bataljon Šlandrove brigade, ki je štel 175 borcev. Tako je imela Zidanškova brigada tri bataljone.

Tega dne so II., III. in V. bataljon Slandrove brigade odšli čez tuhinjsko cesto in se ustavili v Veliki Lašni in v Vranji peči. Zvečer pa so nadaljevali pot v Moravško dolino. Pri prehodu čez Crni graben so požgali lesen most na glavni cesti Domžale—Trojane, ki so ga šlandrovci že pred kratkim uničili, Nemci pa so ga medtem spet popravili.⁸⁸

Medtem je bil v revirjih zelo aktiven I. bataljon Slandrove brigade. Dne 16. julija je ena četa skupno z vodom VDV v kamnolomu Hauck pri Kleku v bližini Trbovelj uničila vse stroje in orodje, požgala barake in zaplenila nekaj sanitetnega in drugega materiala. Naslednji dan zvečer je I. bataljon zaradi mobilizacije vdrl v rudnik Terezija v Trbovljah. Tu pa so šlandrovci naleteli na vermane, ki so že po prvih streljih zapustili položaje. Streljanje je alarmiralo vermane in vojaštvo v Trbovljah, ki so v strelcih prodirali proti položajem bataljona. Zaseda jih je uspela zadržati vse dotlej, dokler ni glavnina izvedla mobilizacije in rekvizicije, nato pa se je bataljon umaknil brez žrtev.⁸⁴ Vrnil se je na Pogled na Moravško, od koder je pošiljal v akcije zasede. 17. julija je en njegov vod postavil zasedo patrulji orožniškega akcijskega voda iz Trojan, ki je šla ob pol osmih zjutraj na obhod proti St. Gotardu. Nenadni napad je dobro uspel. Trije orožniki so mrtvi obležali na cesti, prav toliko pa jih je pobegnilo. Tudi med njimi je bil en stražmojster ranjen. Šlandrovci so zaplenili tri puške in eno pištolo ter nekaj opreme. Po spopadu so preostali pripadniki akcijskega voda Trojan in orožniki iz tamkajšnje postojanke brez uspeha zasledovali partizane. Poveljnik okrožne žandarmerije je v svojem poročilu hudo pretiraval o številčni moči zasede. Postavilo naj bi jo kar 60 do 70 »banditov«, ki da so bili oboroženi celo z minometi.⁸⁵

Naslednji dan je imel I. bataljon postavljeno zasedo na križpotju pri Negastrnu. Tja je okrog pol sedme ure zjutraj prišla po stari moravški cesti iz Krašnje policijska kolona. Zasedo jo je z mitralješkim ognjem začasno zaustavila. Zaradi sovražnikove premoči pa se je zaseda umaknila v sestav bataljona, ki se je razpostavila za boj na grebenu med Sotesko in Sv. Mohorjem. Kakor hitro so se Nemci znašli pod ognjem bataljona, so se umaknili proti Limbarski gori. Zasledovala jih je 1. četa in jih napadla na počitku. Sovražnik je imel v nenadnem napadu po partizanskih virih 6 mrtvih in več hudo ranjenih, ranjen pa je bil tudi en borec. Ker pa je imela nem-

ška enota višje položaje, so se šlandrovci po uspešnem napadu, s katerim so preprečili nemški vdor skozi Sotesko v Moravče, umaknili. Sovražnik je poskušal prodreti v Moravško dolino tudi iz Krtine, kjer je že v zgodnjih jutranjih urah preiskoval hiše. Ko je opazil nekaj terenskih političnih delavcev, jih je začel obstreljevati. Prenehal je s preiskavami in jih zasledoval proti Sv. Trojici. Tu pa jih je dočakala zaseda II. bataljona, okrepljena z dvema četama IV. bataljona. Ko so Nemci naleteli na šlandrovce, so se hitro umaknili v dolino. V pripravljenosti je bil tudi III. bataljon, ki se je po spopadu na Limbarski gori pridružil I. bataljonu in skupaj z njim prenočil na njej. V času od 14. do 19. julija so šlandrovci mobilizirali 163 novih borcev.⁸⁶

19. julija zvečer in naslednji dan so se bataljoni Slandrove in Zidanškove brigade premaknili proti revirjem, da bi s skupnim napadom na Zagorje začeli obdobje večmesečnega uspešnega sodelovanja na skupnem operativnem območju.

S prihodom na Moravško- je Zidanškova brigada izpolnila povelje štaba IV. operativne cone z dne 23. junija, v katerem je uvodoma opisal razmere, ki terjajo novo razmestitev enot NOV in PO Slovenije na Štajerskem. Nemške oblasti so zaradi velikih izgub na frontah in zaradi pomanjkanja lastnih sil začele na Štajerskem s prisilno mobilizacijo. S tem so si prizadevale okrepiti svoje enote na Štajerskem in jih uporabiti za boj proti partizanom. Može pa se vpoklicem v vermanšaft niso odzvali. Zato so pričeli s prisilno mobilizacijo na ta način, da so hiše najprej obkolili in onemogočili možem beg, nato pa so jih prisilno odvlekli v vojašnice. Tako ravnanje nazorno osvetljuje težak položaj okupacijskih oblasti na Štajerskem.

Glede na to je bila pglavitna naloga IV. operativne cone, da bi do skrajnosti izkoristila slabosti okupatorja za izvedbo mobilizacije v partizanske vrste in poskrbela za njih oborožitve. Nato pa naj njene enote s podvojenimi silami razbijejo demoralizirane in oslABLjene sovražnikove sile. Za izvedbo ofenzivnih akcij, za nadzorstvo čim večjega ozemlja in za usklajevanje operacij vseh enot, je štab IV. operativne cone določil svojim enotam nova operativna območja. XIV. divizija je dobila nalogo, da v prihodnje operira na sektorju Maribor—Dravograd—Šoštanj—Celje—železniška proga do Maribora, VI. in XI. brigada pa na območju Savinjska dolina—Celje—Zidani most—Litija—Kamnik. Za obe brigadi je tudi določil, da bosta operirali glede na potrebe in predvidene akcije skupaj ali lo-

čeno pod poveljstvom štaba cone ali posebnega operativnega štaba. Štab IV. operativne cone jih je tudi opozoril na svoje povelje glede rušenja cestnih in železniških komunikacij, kot drugo nalogo pa jim je naložil napade na sovražnika in njegove postojanke za pridobivanje težkega orožja. Vzporedno s temi akcijami pa so brigade morale brez odlašanja izvajati sistematično mobilizacijo vseh moških od 17. do 45. leta starosti, zlasti v mestih in industrijskih središčih.⁸⁷

Še isti dan je poslal operativni oddelek štaba IV. operativne cone nadrobnejša navodila o načinu rušenja cest in železnic. V njih je poudaril, da vodijo preko ozemlja IV. operativne cone prometne zveze, ki so za sovražnika izredno pomembne, predvsem zaradi premeščanja vojaštva in prevoza materiala z ene fronte na drugo. Dosedanja rušenja in sabotažne akcije pa niso dale zaželenega in predvidenega uspeha. Temu je vzrok predvsem šibkost minerskih enot v primerjavi z močnimi postojankami, ki so jih postavili Nemci za varstvo komunikacij. K temu lahko dodamo še pomanjkanje razstreliva.

VI. in XI. brigada sta dobili nalogo, da rušita mostove in nadvoze na cestah Trojane—Vransko, Rimske Toplice—Laško, Šmartno—Polzela—Št. Rupert—Braslovče ter objekte na železniški progi Celje—Zidani most—Litija, Laze—Črnuče in Domžale—Kamnik.⁸⁸

Ta odločitev o novi razmestitvi enot IV. operativne cone je rezultat analize stanja enot, njihove aktivnosti in razgovorov s pomočnikom političnega komisarja glavnega štaba NOV in PO Slovenije Viktorjem Avbljem. Ob tem naj pripomnimo, da je štab IV. operativne cone že 1(3. aprila poročal, da bo Zidansko brigado premestil na politično zanesljivejši teren.⁸⁹

Viktor Avbelj je v juniju in začetku naslednjega meseca obiskal posamezne enote IV. operativne cone, da bi se seznanil z njihovo problematiko. Na sestankih v štabih enot je poudaril predvsem pomen sabotažnih akcij na komunikacijah in pomembnost mobilizacije. Ugotovil je, da začasno ne bi bilo primerno pošiljati novincev na Dolenjsko, ker je po njegovem mnenju potrebno številčno okrepiti enote cone, da bodo mogle tudi glede mobilizacije temeljiteje zajeti ves svoj sektor. Še vedno je bilo pereče vprašanje oborožitve, ker zavezniki še niso poslali dovolj orožja in municije, transporti z Dolenjske pa so junija zastali. V pismu z dne 2. julija političnemu komisarju glavnega štaba NOV in PO Slovenije Borisu Krai-

gherju-Janezu je Viktor Avbelj še poudaril, da so mobilizacijske možnosti na območju IV. operativne cone velike in jih bo treba energično zagotoviti. Ob tem pa je pripomnil, da je bila številčna slabost cone tudi eden od vzrokov, da mobilizacija doslej ni bila pravočasno in dovolj temeljito izvedena.

Zanimiva je še Avbljeva ugotovitev, da so najboljši borci tisti, ki izrazijo željo, da jih pridejo partizani navidezno prisilno mobilizirati, in teh je večina. Med prostovoljci, ki jih je malo, pa jih je nekaj v enote poslal tudi gestapo.⁹⁰

7. julija je imel Viktor Avbelj sestanek s štabom Šlandrove brigade, na katerem so razpravljali o stanju brigade, o vprašanju okrepitve XI. SNOB in Kamniško-zasavskega oddela, o vprašanju zavezniške pomoči, o prihodnjih nalogah brigade glede mobilizacije in ureditve obveščevalne službe, o kadrovskih zadevah, predvsem o novem članu štaba po odhodu Jakoba Moleka-Mohorja, pomočnika političnega komisarja, na partijski tečaj pri CK KPS. Na tem sestanku so sklenili, da bodo celotni III. bataljon poslali v sestav Zidanškove brigade. Na sestankih so Avblju tudi posredovali številčno stanje bataljonov Šlandrove brigade. V Avbljevih zapiskih so naslednji podatki: I. bataljon 180 borcev, od tega oboroženih 124, II. bataljon 181 borcev — 124 oboroženih, III. bataljon 179 borcev — 124 oboroženih, IV. bataljon 180 borcev — 124 oboroženih, V. bataljon 136 borcev — 35 oboroženih. V štabu brigade je bilo 58 borcev in funkcionarjev. Iz brigade je bilo trenutno odsotnih 88 borcev, še ne razvrščenih novincev je bilo pri II. bataljonu 100, pri V. bataljonu pa 161. Skupaj je bilo tedaj v Šlandrovi brigadi 1263 borcev. Novoustanovljeni V. bataljon je imel dejansko le toliko oborožitve, da je v primeru napada lahko branil svojo neoboroženo glavnino.

Takšno številčno stanje je pobudilo tudi predlog, o katerem so tudi razpravljali na sestanku, naj bi se na Štajerskem ustanovila nova divizija. Poprej bi bilo potrebno z zavezniško pomočjo ali transportom z Dolenjskega rešiti vprašanje oborožitve novomobiliziranih borcev, medtem ko bi bilo jedro nove divizije sestavljeno iz borcev Šlandrove in Zidanškove brigade.⁹¹ Jože Borštnar je 12. julija pisal Viktorju Avblju-Rudiju, da je dobil povelje glavnega štaba NOV in PO Slovenije, naj začne organizirati zaledne vojaške oblasti, posebno pa je v pismu poudaril, da se vsi strinjajo z ustanovitvijo nove divizije.⁹²

Viktor Avbelj-Rudi je preko radijske postaje na Moravskem stalno pošiljal depeše glavnemu štabu NOV in PO Slovenije, v katerih ga je seznanjal s problemi na področju IV. operativne cone in predlogi za njihovo rešitev. Prav tako je pošiljal političnemu komisarju Borisu Kraigher ju-Janezu obširna poročila o razmerah v štajerskih enotah. Lahko rečemo, da je bil v tem času glavni štab NOV in PO Slovenije prvič zelo hitro in obširno informiran o položaju na območju IV. operativne cone in je lahko tudi takoj ukrepal s povelji in z nasveti.

PRVE SKUPNE AKCIJE VI. IN XI. BRIGADE

Štaba Šlandrove in Zidanškove brigade sta se dogovorila, da bosta prvo skupno veliko akcijo napravila v noči na 21. julij v Zagorju. Šlandrovci so dobili poveljitveno nalogo, da napadejo in uničijo rudnik v Zagorju, Zidanškova brigada pa naj bi rušila železniško progo, poskušala minirati most preko Save, napadla in uničila naj bi postojanko v sokolskem domu in orožniško postojanko ter izvedla rekvizicijo in uničila strojne naprave v tovarni Vesta.

Opolnoči so vse enote zasedle predvidene položaje in začele izpolnjevati svoje naloge. I. bataljon Šlandrove brigade je blokiral topliško šolo, rudniško restavracijo in rudnik Kisovec, kjer sta bili razmeščeni policija in vojska. Ena četa II. bataljona z minerskim vodom in minerei iz Kamniško-zasavskega odreda je začela samostojno akcijo v rudniku, medtem ko sta drugi dve četi II. bataljona kot brigadna rezerva ostali v Vinah, kjer je bil tudi štab Šlandrove brigade. III. bataljon je postavil zasede ob cesti Trojane—Zagorje, da bi preprečil vdor nemških enot iz Črnega grabna in Podšentjurja brigadi za hrbet, IV. bataljon pa je prevzel zavarovanje proti Trbovljam. Močne zasede je postavil pri Sv. Urhu, pri Vodah in na Kleku, en vod pa je poslal v Trbovlje, da demonstrativno napade tamkajšnje vojaško oporišče.

I. bataljon je uspešno preprečil nemške poskuse, da bi se približali rudniku in onemogočili akcijo v njem. Pri rudniku so šlandrovci najprej likvidirali bunker in zaminirali transformator. Nato so se minerei pod vodstvom Jožeta Kobilška spustili v rov v globino 900 metrov. Tu so uničili z miniranjem velik rudniški transformator ter tri električne motorje, in sicer

za pogon kompresorja, glavni motor in pomožni motor izvaževalnega stroja. III. bataljonu na svojih položajih proti Podšentjurju ni imel bojev, ker sovražnik ni poskušal posredovati. Njegovi borci so zaminirali cesto na nekaj mestih in jo onespособili za promet. Tudi IV. bataljon ni imel bojev, ker nemške enote iz Trbovelj zaradi demonstrativnega napada enega voda na objekte v mestu niso niti poskušale iti na pomoč v Zagorje. Borci IV. bataljona so izvedli ponoči tudi uspešno rekvizicijo v trgovino v Lokah, pri Trbovljah ob cesti pa sabotažno akcijo na telefonski napeljavi.

Šlandrova brigada je svojo nalogo uspešno izpolnila. Rudnik je za dalj časa onespособila za vsako obratovanje, ki je bilo že dotlej zaradi množične mobilizacije rudarjev močno okrnjeno. Večje težave pa je imela pri izvedbi svojih nalog Zidanškova brigada. Zaradi močnega sovražnikovega odpora ni uspela likvidirati postojank v Zagorju. Zelo uspešne pa so bile njene zasede in patrolje, ki so porušile železniško progo med Savo in Zagorjem na 24 mestih. Uničile so tudi kretnice, telefonsko napeljavo in električni transformator na zagorski železniški postaji. Na minirano progo je pripeljal iz Save oklepni vlak in iztiril. Zaseda je nato s protitankovsko puško onespособila lokomotivo. S temi sabotažnimi akcijami je bil za dalj časa ustavljen železniški promet po zasavski progi. Nič manjšega uspeha pa ni dosegla ena četa II. bataljona, ki je po kratkem spopadu strla odpor vermanske posadke v tovarni Vesta in zaplenila velike količine vojaške opreme (950 vojaških bluz, 370 srajc, 3 bale gumiranega platna), zgradbo pa zažgala.

V teh spopadih so imeli borci Zidanškove brigade tri ranjene, ugotovili pa so, da je padel en verman. Ob štirih zjutraj so se bataljoni začeli umikati iz Zagorja. Kakor hitro je II. bataljon Šlandrove brigade zapustil položaje, so ga nemške enote iz Zagorja začele zasledovati. Sovražnikova kolona je pri zasledovanju naletela na taborišče I. bataljona, ki je boj sprejel in prisilil Nemce, da so se vrnili v Zagorje. V bojih s šlandrovci je po partizanskih virih padlo 12 do 14 Nemcev, več pa je bilo ranjenih, brigada pa je imela dva mrtva in dva ranjena.⁹³

Akcije v Zagorju bi uspele z mnogo manj napora, ko bi jih izvedli le en dan prej. Dne 19. julija je namreč prišla iz Šoštanja 6. alarmna četa II. bataljona vermanšafskega polka Spodnja Štajerska, ki je po dogovoru s komando čete deželnih strelcev prevzela zavarovanje nekaterih objektov in dohode v

Zagorje. Tri skupine vermanov so okrepile stražo v Kisovcu, po dve skupini sta prevzeli zavarovanje tovarne Vesta in osnovne šole, dve skupini pa sta stražili na cestnem križišču ob dohodu v Zagorje. 21. julija ob četrť čez polnoči je komandir vermanšafiske čete SA — oberšarfirer Nikola dobil obvestilo o obkolitvi tovarne Vesta, nato pa se je začel splošni napad na Zagorje. Vermani so se branili tudi z minometalskim ognjem. Nikola je prosil za pomoč pri obrambi tovarne Vesta oddelek vojske. Vendar je ta prišel tja šele v jutranjih urah, ko so se morali vermani že umakniti in je Zidanškova brigada že zažgala tovarno. Vermani so imeli enega mrtvega in dva ranjena. Komandir 6. alarmne čete je v svojem poročilu želel zmanjšati uspeh brigad s poudarjanjem njunih velikih žrtev. Partizani naj bi odpeljali kar dva polna voza mrtvih in ranjenih.⁹⁴

Po akcijah sta se obe brigadi vrnili na Moravško, ki je bila v tem obdobju stalna baza za akcije v revirjih. Prav zato je sovražnik večkrat prodiral v Moravško dolino, da bi tako oviral obe brigadi v njuni aktivnosti v revirjih, hkrati pa je poskušal napasti politične forume in odkriti njihove bunkerje.

V Moravško dolino so vdirale nemške enote iz Domžal in Krumperka. Da bi lažje nadzirali obrobna območja osvobojenega ozemlja v Moravški dolini, so ustanovili in dobro utrdili še dve postojanki v Št. Vidu pri Lukovici, in sicer v Rusovi hiši in v mlekarni. Od tu so hodili stalno v zasede v Krtino in na krajše pohode proti Zalogu, Brezovici, Sv. Trojici in okoliškim zaselkom. Baza za vdore proti Limbarski gori pa je bila postojanka v Krašnji.

Dne 21. julija zgodaj zjutraj, ko so se borci Slandrove brigade in Zidanškove brigade še niso vrnile z akcije v Zagorju, so se Nemci v dolgi koloni pomikali skozi Prevoje, Vrbo, Prevalje, Škocjan in Studenec v Zalog pod Sv. Trojico. Obkolili so vas in začeli s hišnimi preiskavami. Skupina nemških vojakov je nataknila na puške bajonete in začela suvati z njimi v tla okrog Boštenkove domačije. Iskali so partizanske bunkerje. Večja skupina nemških vojakov je natanko preiskala Boštenkovo dolino in odkrila štiri bunkerje, v katerih so bila skladišča okrožne gospodarske komisije in okrožne tehnike. K sreči ni bilo v bunkerjih nobenega tehnika, niti niso našli Nemci v njih tiskarskih in razmnoževalnih strojev, ker so jih spravili v drug bunker v Cerarjevo dolino. Pred dnevi sta se namreč dva partizana prijavila Nemcem in tehniki so se za-

časno umaknili iz bunkerjev ter poskrili opremo, ker so se bali izdaje. Velika škoda pa je bila, da so Nemci odkrili bogato založena skladišča okrožne gospodarske komisije. Nemci so prisilili dva kmeta, da sta z vozovi od devetih dopoldne do poznega popoldneva vozila iz bunkerjev zaplenjeni živež, blago, papir in mnogo drugega materiala. V Zalogu so Nemci pobrali kmetom tudi precej živine. Iz Krašnje je ta dan prodrla nemška kolona tudi na območje Limbarske gore. Nemci so ropali ta dan tudi na Sv. Trojici, od koder pa se zvečer niso umaknili. Utrdili so se v vasi, da bi naslednji dan spet nadaljevali s hišnimi preiskavami, iskanjem bunkerjev in plenjenjem.

Pozno ponoči sta se Šlandrova in Zidanškova brigada vrnili na območje Prikernice in Češnjic pri Moravčah. Politični delavec Miha Cerar-Martin je v štabu Slandrove brigade nadrobno poročal o nemški aktivnosti in premikih v Zalogu in na Sv. Trojici, kjer je prenočevalo okrog 400 vojakov in policistov. Funkcionarji obeh brigad so nato sklenili, naj Zidanškova brigada napade Nemce pri Sv. Trojici, Šlandrova pa naj postavi zasede v dolini in udari po nemški koloni, ko jo bodo zidanškovci pregnali s Sv. Trojice, hkrati pa naj prepreči sovražniku pošiljanje okrepitev na kraj spopada.

V zgodnjih jutranjih urah sta I. in III. bataljon Zidanškove brigade odšla preko Javorščice proti Konfinu v bližino Sv. Trojice, kjer sta zavzela položaje. Tudi Šlandrova brigada je poslala v zasedo dva bataljona: III. bataljon je postavil zasedo pri Rohantu v gozdu nad Studencem, ena četa je zavzela položaje v Rovniku nad Zalogom, eno zasedo pa so šlandrovci postavili v bližino Prevalj. S teh položajev so lahko nadzirali premike sovražnika po glavni moravški cesti in po stranski poti s Prevoj proti Studencu. Na Prevojah in v St. Vidu je bilo skoncentrirano precej sovražnikovih sil, ki bi lahko poskušale prodreti proti Sv. Trojici in rešiti svoje tamkajšnje enote.

Tako Zidanškova kot Šlandrova brigada sta svoje položaje zavzeli tako prikrito, da niti domačini niso slutili njune bližine. Popoldne je večkrat peljal po cesti proti Zalogu kakšen vojaški avtomobil, toda šlandrovci ga niso napadli, da bi dosegli popolno presenečenje za glavni spopad s sovražnikom. Tudi Zidanškova brigada je čakala na ugoden trenutek in stiskala obroč okrog Trojice. Sovražnik je namreč postavil v zvoniku cerkve mitraljez, za hišami in v jarku pa je imel ugodne zaklone. Okrog štirih popoldne se je vlila huda ploha. Sredi

nevihte je zaseda šlandrovcev na Rovniku sprožila prve strele in takoj nato so začeli borci Zidanškove brigade z napadom na Sv. Trojico.

Šlandrovci so s silovitim ognjem prisilili Nemce na umik iz Zaloga in s Studenca. Do hudih bojev je prišlo pri Skocijanu, kjer si je sovražnik izbral nove obrambne položaje. Šlandrovci pa so z naskokom zlomili njihov odpor in posamezne skupine nemških vojakov so se razbite vračale čez močvirnate travnike ob Rači v svoje postojanke. V približno enournem boju je imel po partizanskih poročilih sovražnik hude izgube, in sicer 35 mrtvih in nekaj ranjenih.

Bolj počasi pa se je odvijal boj na Sv. Trojici. Za »pohorce« je bil dolgo nepremagljiva ovira mitraljez v zvoniku in se niso mogli dovolj približati sovražnikovim položajem. Ko pa so s protitankovsko puško prisilili mitraljez k molku, so izvedli juriš in prisilili sovražnika k umiku. Med bojem seje vnela tudi Škrabova domačija na vrhu Sv. Trojice in pogorela. Medtem ko so se Nemci skoraj tri ure srdito upirali partizanskim napadom, pa se je njihov umik kmalu spremenil v panični beg, ker so jih borci Zidanškove brigade hudo obstreljevali in jim tesno sledili. Sovražnik je imel štiri mrtve in dva ranjena. Prva kolona je bežala proti Zalogu, Studencu, Škocijanu in Prevojam. Ko je prišla v dolino, so jo obstreljevali še šlandrovci. Druga nemška kolona pa je hitela čez polje in travnike proti Brezovici. Za izbiro poti ni bilo časa, in Nemci so potok Rača preplavali na najglobljem mestu. Nemški policisti in vojaki, ki so prišli na akcijo s Krumperka, so izgubili orientacijo in so na Brezovici spraševali ljudi za pot proti svoji postojanki. Zadnje skupine nemških vojakov pa so se šele tik pred nočjo vrnile v svoje postojanke. Po oceni je v hajki sodelovalo okrog 600—700 nemških vojakov.

Borci Šlandrove in Zidanškove brigade, ki so v boju zaplenili tudi puškomitraljez, puško, tri nahrbtnike in nekaj municije, so v Studencu ob srečanju navdušeno slavili zmago. Njihovo veselje je bilo še večje, ko so zvedeli, da je bil 20. julija izveden atentat na Hitlerja.⁹⁵

Hudi nemški poraz je imel med prebivalstvom velik odmev. Proslavili so ga tudi z mitingom, ki so ga 23. julija zvečer organizirali obe brigadi ter del Kamniško-zasavskega odreda.

Zidanškova in Šlandrova brigada sta se tako z veliko zmago oddolžili Moravški dolini za gostoljubje. Šlandrovci so

24. in 25. julija še mobilizirali v okolici Zagorja, od koder so pripeljali 140 novih borcev, v noči na 26. julij pa so se že premaknili čez glavno cesto in se utaborili naslednji dan v Vrhu, v Rakitovcu in Gabrovnici, 27. julija pa so nadaljevali pot proti Savinjski dolini. I. bataljon se je ustavil v vasi Citrija, II. bataljon pri Hriberniku, III. in IV. bataljon z minerskim vodom in gorsko baterijo⁹⁶ pa pri Suhovršniku. Naslednji dan se je glavnina brigade še bolj približala Ljubnemu.

I. bataljon je bil nad vasjo Budna, drugi na Šentflorjanskem vrhu, III. pri Hriberniku, IV. bataljon z gorsko baterijo pa pri Drobnu in Ramšaku, kjer je bil tudi del Zidanškove brigade. Drugi borci te enote pa so bili na položajih v bližini Jamnika in okolice.⁹⁷ Borci Šlandrove in Zidanškove brigade so se tu pripravljali na akcije za osvoboditev Zgornje Savinjske doline.

Štab brigade je od konca aprila do konca julija posvetil največ pozornosti izvajanju mobilizacije, ki je bila v tem obdobju pglavitna naloga vseh enot IV. operativne cone. S kombinacijo osredotočenja in razdruževanja svojih bataljonov si je prizadeval mobilizirati na vsem svojem operativnem območju, ki ga je v tem obdobju prvič v večji meri razširil tudi na revirje ter deloma v Spodnjo Savinjsko dolino. To sta bila hkrati tudi osrednja rezervoarja novih borcev.

Spomladi 1944 je imela med vsemi enotami IV. operativne cone pri mobilizaciji največ uspehov Šlandrova brigada. Komisija za tekmovanje pri štabu IV. operativne cone je na primer poročala, da so v obdobju od 27. aprila do 15. junija vse enote na Štajerskem mobilizirale 2314 novih borcev, od teh samo Šlandrova brigada 1054 (XIV. divizija 756, Zidanškova brigada 302, Koroška grupa odredov 111, Kamniško-zasavski odred 64, Kozjanski odred 27).⁹⁷

Po kasnejšem statističnem pregledu so šlandrovci v aprilu mobilizirali 333 novincev, v maju 566, v juniju 746 in v juliju 536, skupaj torej navedenih v štirih mesecih 2181 novih borcev, vse tri brigade XIV. divizije pa 1516.⁹⁸

Ob tem moramo posebej poudariti, da so na ta velik uspeh mimo prizadevanj borcev in funkcionarjev pomembno vplivali zlasti nekateri objektivni pogoji, ki so bili na operativnem območju Šlandrove brigade za mobilizacijo posebej ugodni. Tako so bila kamniško, litijsko, savinjsko in revirsko okrožje v tem obdobju po stopnji organiziranosti KPS in OF še vedno

med najboljšimi na območju IV. operativne cone. Spomladi 1944 so Nemci na drugih območjih Štajerske bolj pogosto izvajali večje hajke kot v navedenih štirih okrožjih. Mimo tega pa so okupacijske oblasti v revirjih dotlej mobilizirale v svoje formacije le malo mož in fantov, ker so bili potrebni za delo v rudnikih. Iz navedenih vzrokov so druge enote IV. operativne cone mobilizirale v neugodnejših pogojih kot šlandrovci.

Za uspešno mobilizacijo je bilo posebno pomembno, da se je spomladi 1944 razširila mreža organizacij KPS in OF tudi v revirjih. Politični delavci so se ob velikih zmagah protifašistične koalicije in okrepljeni vojaški aktivnosti Šlandrove brigade in Kamniško-zasavskega odreda v revirjih uspešno bojevali zoper strah pred okupatorjevimi povračilnimi ukrepi, oportunizem in ostanke hitler janske demagogije med rudarji in organizirali njihov množični odhod v enote NOV. Štajerski kurir je v članku »Revirji so se prebudili« posebej opozoril, da so Nemci »uspavali rudarje z raznimi .privilegiji«, obenem pa izvajali nad njimi strahovit pritisk«, zaradi česar je bilo delo v revirjih skrajno oteženo. Tudi množičen odhod delovne sile iz revirjev so okupacijske oblasti in ravnateljstvo Trboveljske premogovne družbe poskušali zaveziti z obljubami in grožnjami. 1. maja je na sestanek nameščencev TPD prišel gaulajter Uiberreither in na njem je rudniški ravnatelj grozil z izselitvijo vseh družin, katerih svojci se ne bodo vrnili iz enot NOV na delo in z odvzemom dodatnih živilskih nakaznic. Ker tudi grožnje s povračilnimi ukrepi niso zalegle, so okupacijske oblasti poslale v revirje še nekaj vojaštva in policije, gestapovci pa so okrepili nadzorstvo nad prebivalstvom. Zaradi teh ukrepov štab Šlandrove brigade ni mogel pošiljati za izvajanje »prisilne« mobilizacije v revirje manjših patrolj, temveč vse borce enega ali tudi dveh batljonov. Le večje enote so lahko prodrle v mesta in uspešno varovale novomobilizirance pred nemškimiasedami. V revirskih središčih je ob mobilizaciji večkrat prišlo tudi do spopadov s patroljami iz nemških posadk. Kljub vsem okupatorjevim ukrepom je delavstvo revirjev v vedno večjem številu odhajalo v enote NOV. Številni rudarji so zapustili svoje domove z vso družino. Posebno je na rudarje spodbudno vplival tudi odhod večine slovenskih inženirjev, tehničnih uslužbencev, zdravnikov itn. v partizane. Enotam NOV so se pridružile tudi revirske godbe. Štajerski kurir je poročal, da je TPD izgubila okrog 2000 delavcev, po-

litični komisar Šlandrove brigade Alojz Zokalj-Džidži pa je v svojem poročilu ocenil, da je šlo iz revirjev v enote NOV od začetka maja do srede julija okrog 3000 ljudi. Zaradi izgube delovne sile je proizvodnja v revirskih rudnikih padla za približno 50 %, to pa najbolj v Zagorju, kjer je rudnik obratoval le še s 15 % običajne zmogljivosti." Na upad proizvodnje pa so vplivale tudi uspešne sabotažne akcije šlandrovcev, ki so uničili precej rudniških naprav. Največ rudarjev spomladi 1944 so mobilizirali šlandrovci, ki so večjo skupino novincev pripeljali tudi iz Spodnje Savinjske doline.

Enote IV. operativne cone so od 1. aprila do 31. julija mobilizirale 6608 novincev, od teh jih je Šlandrova brigada približno eno tretjino. Štab IV. operativne cone si je prizadeval, da bi z novinci čim bolj okrepil svoje enote, predvidel pa je tudi ustanovitev nove divizije, ki bi ji bila jedro Šlandrova brigada. Poglavitna ovira pri izvedbi teh načrtov pa je bilo pomanjkanje orožja za novince. Glavni štab NOV in PO Slovenije je posredoval pri zavezniških misijah, da so od konca pomladi dalje organizirale pošiljanje orožja in municije na območje IV. operativne cone. Na Štajerskem so uredili in zavarovali več spuščališč, na operativnem območju Šlandrove brigade na Moravškem in na Veliki planini, kamor so zavezniška letala s padali večkrat odvrгла dragocene pošiljke. Ta način pošiljanja pomoči je bil bolj zanesljiv in učinkovit kot dotedanje prenašanje z Dolenjske čez Savo, ki je bilo počasno in nevarno. Toda tudi po zračni poti IV. operativna cona ni dobila dovolj orožja in opreme, da bi lahko oborožila novince. Štab IV. operativne cone je zato usmerjal svoje enote v akcije, ki bi jim prinesle veliko dragocenega plena. Poslano in zaplenjeno orožje pa ni zadostovalo niti za oborožitev polovice vseh na novo mobiliziranih borcev. Zadrževanje velikega števila neoboroženih novincev v enotah bi lahko občutno okrnilo njihovo bojno sposobnost, zato je glavni štab NOV in PO Slovenije zahteval, da jih pošljejo na Dolenjsko. Ob tej zahtevi je občasno prišlo do nesporazumov, pri čemer so štajerski forumi poudarjali, da bodo morali tudi na območju VII. korpusa novince oborožiti in bi bilo zato bolje, da povečajo pomoč IV. operativni coni. Po podatkih njenega štaba je bilo od 1. januarja do 1. maja 1944 odposlanih v VII. korpus 1034 novincev, v maju 990, v juniju 979, v juliju 1218, skupaj do 1. avgusta 3521 novih borcev.¹⁰⁰

Kamniško-zasavski odred je transportiral na Dolenjsko konec spomladi in v začetku poletja dobro polovico vseh novomobiliziranih borcev. VII. korpus je torej dobil stalen in močan dotok novih borcev, kar je bilo glede na izčrpane mobilizacijske možnosti na Dolenjskem tudi nujno. Odhod XIV. divizije iz njenega sestava je povzročil v začetku 1944 veliko vrzel, toda že do srede tega leta mu je IV. operativna cona vrnila trikrat več borcev, kot jih je poslal VII. korpus. Štajerska je s prihodom XIV. divizije dobila prepotrebno pomoč za spomladanskih polet, ki pa jo je s pošiljanjem novomobilizirancev tudi bogato vračala. To dejstvo moramo poudariti, ker se včasih vrednoti delež neke pokrajine v oboroženem boju po številu ustanovljenih brigad in odredov. Na območju IV. operativne cone bi bilo torej sredi 1944 glede na število novomobiliziranih borcev mogoče ustanoviti nove enote, če bi bilo zanje dovolj orožja, oziroma če ne bi splošni razvoj NOB na Slovenskem terjal njihovo pošiljanje na Dolenjsko.

Kljub temu pa so se tudi odredi in brigade IV. operativne cone spomladi 1944 zelo okrepile. Posebej velja ta ugotovitev za Šlandrovo brigado, ki je imela sredi julija v petih bataljonih 1180 borcev, v rezervi pa še 245 nerazvrščenih borcev, skupno številčno stanje je bilo torej 1425 borcev, medtem ko je še konec maja štela le 564 borcev. Številčno stanje Šlandrove brigade pa se je zaradi pošiljanja novincev na Dolenjsko zelo spreminjalo. Tako se je celo zgodilo, da je imela v juniju ob obisku Viktorja Avblja-Rudija kratek čas več borcev kot XIV. divizija.¹⁰¹ Ob takšnem številčnem stanju je Šlandrova brigada lahko poslala svoj III. bataljon v sestav Zidanškove brigade. Glede na številčni porast in pošiljke orožij, municije in opreme je štab brigade uspel osnovati tudi nekatere posebne enote (inženirsko četo, protitankovski vod in gorsko baterijo), ki so ji olajšale izpolnjevanje zahtevanih nalog in dvignile njeno bojno usposobljenost.

Kljub veliki zaposlenosti z mobilizacijo pa so enote IV. operativne cone v obravnavanem obdobju uspešno izpolnjevale tudi bojne naloge, kar je ugotovil tudi glavni štab NOV in PO Slovenije. Prav uspehi pri napadih na sovražnikove postojanke, na Transporte na komunikacijah in učinkovite sabotažne akcije so bile pomemben pogoj pri odločitvah novincev za odhod v NOV. Glede na stalno zaposlenost z mobilizacijo je štab Šlandrove brigade pošiljal svoje enote zlasti v zasede na pomemb-

ne komunikacije in na sabotažne akcije. Te akcije so lahko opravljali bataljoni samostojno, medtem ko je bilo za napad na večjo postojanko potrebno za dalj časa osredotočiti vse enote brigade, kar bi, če bi se pogosto dogajalo, zaviralo mobilizacijo. Spomladi 1944 so borci napadli le dve manjši postojanki: dva bataljona 22. maja Sv. Jurij ob Taboru in 5. junija en bataljon postojanko pri Sv. Katarini. Posebno uspešno so šlandrovci napadli sovražnikove motorizirane kolone pri Trnjavu — 27. aprila, pri Podgorju v Savinjski dolini — 3. maja, pri Vranskem — 6. maja in pri Črnučah — 6. julija. Po podatkih komisije za tekmovanje pri štabu IV. operativne cone je bila Slandrova brigada v obdobju od 27. 4. do 15. 6. najuspešnejša enota pri napadih na sovražnikove kolone na cestah in uničevanju vozil, med prizadevnimi pa je bila tudi pri sabotažnih akcijah,¹⁰² pri katerih je sovražniku prizadejala največ škode v revirjih. V redkih hajkah, največ jih je bilo v Moravški dolini, je brigada dobro manevrirala in ne le, da ni utrpela skoraj nikakršnih izgub, temveč se je moral sovražnik nekajkrat umakniti s precejšnjimi žrtvami. V pogojih, ki jih drugod na območju IV. operativne cone ni bilo tako ugodnih (redke hajke, zaledje v osvobojeni Moravški dolini, velike pošiljke v orožju, municiji in opremi, pomoč političnih organizacij) je brigada mimo mobilizacije uspešno opravljale tudi vojaške akcije. Spomladi in v začetku poletja 1944 se je brigada številčno okrepila in dobro oborožila ter pripravljena dočakala nove naloge. S tesnejšo povezavo z Zidanškovo brigado, ki so jo dosegli zlasti po ustanovitvi operativnega štaba VI. in XI. brigade in z akcijami za osvoboditev Zgornje Savinjske doline, se začelja novo obdobje, ko se je Slandrova brigada vključila v širše operacije in znova preskusila svoje bojne sposobnosti tudi v napadih na večje postojanke.

OPOMBE

¹ Ferenc, *Kapitulacija Italije in NOB*, str. 226—228; Jože Smid, *Rado Bordon in Albert Klun, V. prekomorska brigada Ivana Turšiča-Iztoka*. Knjižnica NOV in POS 25-IV, Nova Gorica 1969, str. 57—75.

² *Pismo Borisa Kidriča 12. 1. 1944 v arhivu CK ZKS; Ambrožič, Pohod Štirinajste*, str. 29—32.

* Poročilo štaba IV. operativne cone 18. 4. 1944 (Zbornik NOV VI/13, dok. 8).

⁴ Poročilo štaba IV. operativne cone 24. 4. 1944 (Zbornik NOV VI/13, dok. 26).

⁵ Odredba štaba XIV. divizije 3. 5. 1944 (Zbornik NOV VI/13, dok. 66).

⁶ Okrožnica poverjeništa IO OF za Štajersko 30. 4. 1944 št. 8 v fase. 656/4 v arhivu IZDG.

⁷ Poročilo OK KPS Litija 19. 3. 1944 v arhivu CK ZKS.

⁸ Poročila OK KPS Litija 27. 3., 5. 4., 12. 4., 19. 4. in 22. 5. 1944 v arhivu CK ZKS.

⁹ Poročilo OO OF Litija 1. 6. 1944 v arhivu CK ZKS in poročilo OK KPS Litija 1. 6. 1944, fase. 654/2 v arhivu IZDG.

¹⁰ Zapisnik seje OK KPS 1. 6. 1944 v arhivu CK ZKS in 10.

6. 1944 v fase. 654² v arhivu IZDG.

¹¹ Poročilo OO OF Litija 7. 7. 1944 in poročilo OK KPS Litija

8. 7. 1944 v arhivu CK ZKS.

¹² Poročilo OO OF Litija 21. 7. 1944 v arhivu CK ZKS.

¹³ Poročilo OK KPS Litija 5. 8. 1944 v arhivu CK ZKS.

¹⁴ Poročilo pokrajinskega odbora OF za Štajersko 21. 7. 1944 v arhivu CK ZKS.

¹⁵ Poročilo okrožnega odbora OF Litija 6. 8. 1944 v arhivu CK ZKS.

¹⁶ Poročilo OK KPS revirji 3. 9. 1944 v arhivu CK ZKS.

¹⁷ Poročilo OK KPS Litija 27. 3. 1944 v arhivu CK ZKS.

¹⁸ Sekretar Tone Cerar-Ciril je za svojo uporabo pisal kratke povzetke razprav in sklepe vseh pomembnejših sej okrajnega odbora OF in tudi številnih sestankov vaških odborov OF, ki se jih je udeležil. Cerar je napisal tudi kratke spomine o delu okrajnega odbora OF za Moravško dolino. Prikaz dela okrajnega odbora OF za Moravško dolino podajam predvsem po podatkih iz njegovih beležk in po njegovih ustnih dopolnilih, ki jih sproti posebej ne navajam. V opombah opozarjam le še na druge vrste virov. Vse zapiske hrani Tone Cerar-Ciril.

¹⁹ Poročilo OK KPS Litija 5. 4. 1944 v arhivu CK ZKS.

²⁰ Poročilo OK KPS Litija 19. 4. 1944 v arhivu CK ZKS.

²¹ Poročilo OK KPS Litija 22. 5. 1944 v arhivu CK ZKS; Ivan Vidali, V boj za svobodo (spomini Ele Perko-Obradovič-Vesne), cit. izd., str. 213—214.

²² Poročilo OO OF Litija 6. 8. 1944 v arhivu CK ZKS.

²³ Poročili oblastnega komiteja SKOJ za Štajersko 25. 5. in

11. 6 1944 v fase. 654/4 v arhivu IZDG.

²⁴ Nedatirano poročilo okrajnega odbora OF Zagorje iz začetka junija 1944 v fase. 654/4 v arhivu IZDG.

²⁵ Stanje v okraju Hrastnik 22. 5. 1944 v fase. 6564 v arhivu IZDG.

²⁶ Poročili OK KPS Huda jama 23. 5. in 30. 5. 1944 v fase. 656/4 v arhivu IZDG.

²⁷ Dopis oblastnega komiteja KPS za Štajersko 13. 6. 1944 v fase. 656/4 v arhivu IZDG.

²⁸ Okrožnica oblastnega komiteja KPS za Štajersko 8. 7. 1944 v fase. 656/4 v arhivu IZDG.

²⁹ Poročilo pokrajinskega odbora za Štajersko 21. 7. 1944 v arhivu CK ZKS.

³⁰ Poročilo poverjenišтва oblastnega komiteja KPS za Štajersko za področje Smarje—Laško—Brežice 26. 7. 1944 v fase. 654/4 v arhivu IZDG.

³¹ Okrajni odbor OF je na primer izrazil zadovoljstvo, da šlandrovci izvajajo akcije na njihovem območju. Predlagal je razbitje policijske postojanke v Izlakah in še nekatere druge akcije (fase. 658/4 v arhivu IZDG).

³² Poročilo okrožnega komiteja KPS za revirje 3. 9. 1944 in zapisnik seje OK KPS za revirje 3. 9. 1944 v arhivu CK ZKS.

³³ Poročili OK KPS za Savinjsko dolino 1. 4. in 5. 5. 1944 v arhivu CK ZKS; poročilo oblastnega komiteja KPS za Štajersko 30. 4. 1944 v fase. 654/4 v arhivu IZDG.

³⁴ Anton Tostovršnik-Revs je bil partizanski dezertar. S pomočjo gestapa je organiziral manjši oddelek, ki je v svojem delovanju posnemal protibande oziroma raztrgance. Njegova skupina se je največ zadrževala na območju Homa med Ljubnim in Gornjim gradom. Napadala je politične delavce, kurirje in manjše partizanske patrulje. Revsovci so se izdajali za partizane in tako odkrili veliko aktivistov OF, ki so jih nato mučili in ubijali. Nadrobneje glej članek Staneta Terčaka, Revsova gestapovska skupina v Gornji Savinjski dolini, Celjski zbornik 1964, str. 132 sl.

³⁵ Poročilo pokrajinskega odbora OF za Štajersko 21. 7. 1944 v arhivu CK ZKS.

³⁶ Poročilo okrožnega odbora OF Kamnik 24. 4. 1944 v fase. 689 v arhivu IZDG; nadrobnejši podatki o delovanju političnih organizacij v kamniškem okrožju spomladi 1944 so v že navedeni razpravi M. Stiplovška, Pregled razvoja NOB v Mengšu in okolici ter v zbirki spominov, ki jih je uredil Ivan Vidali pod naslovom, V boj za svobodo.

³⁷ Splošno politično poročilo kamniškega okrožja 6. 5. 1944 v fase. 689 v arhivu IZDG.

³⁸ Zapisnik seje okrožnega odbora OF v fase. 689 v arhivu IZDG.

³⁹ Poročilo okrožnega odbora OF Kamnik 9. 8. 1944 v fase, v arhivu IZDG.

⁴⁰ Poročilo Adolfa Ariglerja o situaciji na Gorenjskem v fase. 666 v arhivu IZDG.

⁴¹ Glej op. 37.

⁴² Poročilo Bogdana Osolnika CK KPS 23. 7. 1944 v fase. 689 v arhivu IZDG.

⁴³ Načelnika glavnega štaba NOV in PO Slovenije generalmajorja Dušana Kvedra-Tomaža je vodstvo narodnoosvobodilnega gibanja poslalo na Štajersko zato, da bi pomagal reševati štabu IV. operative cone težave pri mobilizaciji. Kveder je imel nato razgovore o izvedbi te poglobitve naloge v štabih vseh večjih enot IV. operative cone (poročilo glavnega štaba NOV in PO Slovenije 1. 6. 1944 — Zbornik NOV VI/14, dok. 1).

⁴⁴ Poročili štaba IV. operativne cone 30. 4. 1944 in 1. 5. 1944 (Zbornik NOV VI/13, dok. 58 in 62); iz operativnega dnevnika štaba IV. operativne cone (Zbornik NOV VI/13, dok. 162); relacija štaba VI. SNOUB Slavka Slandra 27. 4. 1944 in relacija o napadu na avtokolono 15. 11. 1945 v fase. 333/1 v arhivu IZDG; Štajerski kurir 7. maja 1944; Ivan Vidali, V boj za svobodo (spomini Mirka Jermana), cit. izd., 195—198; Stane Lenardič-Zan, Iz beležnice vojnega dopisnika. Tovariš 17. 9. 1954, str. 828; Peter Levec, Dvakrat v Trnjam. Mladina 28. 9. 1945, št. 22; Franc Avbelj-Lojko, Brankov finiš. Glasnik ZROP junij 1960, št. 6; Leopold Zupančič-Mirko, Napad na motorizirano nemško kolono v Črnem grabnu. Naše delo, 1. julij 1961, št. 8, str. 20; Ahčin, Spomini, str. 211—215; Šlandrovci, str. 77—78; Mirko Jerman ustni vir; večina virov navaja, da so v tej akciji sodelovali vsi bataljoni brigade.

⁴⁵ Povelje glavnega štaba NOV in PO Slovenije 6. 5. 1944 (Zbornik NOV VI/13, dok. 73); Štajerski kurir 21. 5. 1944.

⁴⁶ Poročili štaba IV. operativne cone 1. 5. in 5. 5. 1944 in operativni dnevnik štaba IV. operativne cone (Zbornik NOV VI/13, dok. 62, 71 in 162); Šlandrovci, str. 78.

⁴⁷ Poročilo komandirja 1. čete vermanšafta Celje-zahod 2. 5. 1944 in izvleček iz poročila komandanta varnostne policije in varnostne službe za Spodnjo Štajersko 5. 5. 1944 (Zbornik NOV VI/13, dok. 178 in 181).

⁴⁸ Operativni dnevnik IV. operativne cone (Zbornik NOV VI/13, dok. 162); Šlandrovci, str. 78—79; Ahčin, Spomini, str. 215—216.

⁴⁸ Poročili štaba IV. operativne cone 13. 5. in 20. 5. 1944 ter operativni dnevnik (Zbornik NOV VI/13, dok. 93, 117 in 162); izvleček iz poročila komandanta varnostne policije in varnostne službe za Spodnjo Štajersko 12. 5. 1944 (Zbornik NOV VI/13, dok. št. 187); Šlandrovci, str. 79; Jože Zupančič, Iz šale — resnica. Iz naše krvi, Celje 1955, str. 40—41; Ahčin, Spomini, str. 216—217.

⁶⁰ Operativni dnevnik (Zbornik NOV VI/13, dok. 162); izvleček iz poročila komandanta varnostne policije in varnostne službe za Spodnjo Štajersko 19. 5. 1944 (Zbornik NOV VI/13, dok. 191); Jože Vrtačnik, Lik komandanta. Invalidski vestnik 28. 4. 1961, št. 9.

⁶¹ Operativni dnevnik in izvleček iz poročila komandanta varnostne policije in varnostne službe za Spodnjo Štajersko 26. 5. 1944 (Zbornik NOV VI/13, dok. 162 in 196).

⁶² Štab IV. operativne cone je v drugi polovici maja 1944 poročal, da je v Šlandrovi brigadi minerski in pionirski vod, ki še nimata skupnega poveljstva in nista združena v inženirsko četo. Mimo tega je imel tudi vsak bataljon svoj pionirski vod. Ob tem je glavni štab NOV in PO Slovenije opozoril, da so inženirske enote brez razstreliva in zato ne morejo začeti z načrtnim rušenjem komunikacij in industrijskih objektov (Zbornik NOV VI/13, dok. 155).

⁵³ Poročilo štaba IV. operativne cone 15. 6. 1944 in operativni dnevnik (Zbornik NOV VI/14, dok. 54 in knjiga 13, dok. 162); vojno poročilo štaba IV. operativne cone in reportaža »Kako so Šlandrovci razrušili postojanko v Št. Jurju ob Taboru«. Štajerski kurir 15. 6. 1944.

⁵⁴ Operativni dnevnik IV. operativne cone in izvleček iz poročila komandanta varnostne policije in varnostne službe za Spodnjo Štajersko 25. 5. 1944 (Zbornik NOV VI/13, dok. 162 in 169).

⁵⁶ Operativni dnevnik (Zbornik NOV VI/13, dok. 162); Šlandrovci, str. 81; Lipar, Dnevnik.

⁵⁰ Operativni dnevnik in poročilo štaba IV. operativne cone 15. 6. 1944 (Zbornik NOV VI/13, dok. 162 in knjiga 14, dok. 154).

⁵⁷ Poročilo štaba IV. operativne cone 13. 5. 1944 (Zbornik NOV VI/13, dok. 93).

⁵⁸ Poročilo štaba IV. operativne cone 1. 6. 1944 (Zbornik NOV VI/14, dok. 3).

⁵⁹ Poročilo štaba IV. operativne cone 1. 7. 1944 (Zbornik NOV VI/14, dok. 98).

⁶⁰ Poročilo glavnega štaba NOV in PO Slovenije 1. 6. 1944 (Zbornik NOV VI/14, dok. 1).

⁶¹ Številčno stanje borcev IV. operativne cone 31. 5. 1944 (Zbornik NOV VI/14, str. 40—41 priloga dokumentu št. 2).

⁶² Poročilo štaba IV. operativne cone Slovenije 1. 7. 1944 (Zbornik NOV VI/14, dok. 98); operativni dnevnik štaba IV. operativne cone v fase. 332/5 v arhivu IZDG (navajam: operativni dnevnik); poročilo okrajne žandarmerije Trbovlje 7. 7. 1944 (Zbornik NOV VI/14, dok. 135).

⁸³ Operativni dnevnik; poročilo štaba IV. operativne cone 1. 7. 1944 in poročilo okrajne žandarmerije Celje 6. 6. 1944 (Zbornik NOV VI/14, dok. 98 in 132).

⁶⁴ Poročilo štaba IV. operativne cone 13. 6. 1944 (Zbornik NOV VI/14, dok. 47); poročilo štaba IV. operativne cone 15. 6. 1944 v fase. 25/1; operativni dnevnik v arhivu IZDG.

⁶⁵ Operativni dnevnik; poročilo štaba IV. operativne cone 1. 7. 1944 in izvleček iz dnevnika žandarmerijskega okrožja Kranj (Zbornik NOV VI/14, dok. 98 in 157).

e« Povelje štaba IV. operativne cone 7. 6. in poročilo štaba IV. operativne cone 10. 6. 1944 (Zbornik NOV VI/14, dok. 27 in 36); operativni dnevnik.

⁶⁷ Operativni dnevnik; poročilo štaba IV. operativne cone 1. 7. 1944 (Zbornik NOV VI/14, dok. 98); poročilo štaba IV. operativne cone 25. 6. 1944 v fase. 332/3 v arhivu IZDG; Šlandrovci, str. 83—85; Ahčin, Spomini, str. 208; Lipar, Dnevnik; Janko Urbanc, ustni vir.

⁶⁸ Povelje glavnega štaba NOV in PO Slovenije 7. 6. in povelje štaba VII. korpusa 17. 6. 1944 (Zbornik NOV VI/14, dok. 20 in 60).

^{68a} Pismo Viktorja Avblja-Rudija 9. 6. 1944 v fase. 16/3 v arhivu IZDG.

⁶⁹ Poročilo štaba IV. operativne cone 1. 7. 1944 (Zbornik NOV VI/14, dok. 98); operativni dnevnik; Šlandrovci, str. 85—86; Lipar, Dnevnik; Ahčin se spominja, da druga pošiljka ni bila namenjena Šlandrovi brigadi in jo je neko letalo zaradi svetlobnih znakov pri Vrhpolju odvrlo.

⁷⁰ V ilustracijo naj navedemo oborožitev brigade 31. 5. 1944, ki je bila naslednja: 3 lahki minometi, 15 puškomitraljezov (8 zbro-

jevk, 3 Šarci, 4 brede), 10 brzostrelk, 146 pušk (86 mavzeric, 21 avstrijskih, 24 italijanskih, 13 lovskih, protitankovska in francoska), 10 brzostrelk, 24 pištol in 2 signalni pištoli ter 15. 7., ko so imeli 4 lahke minomete, težki mitraljez, 37 puškomitraljezov (16 angleških, 8 zbrojev, 4 Šarce, 9 bred), 426 pušk (136 mavzeric, 160 angleških, 28 avstrijskih, 53 italijanskih in 1 francosko, 6 lovskih in 2 protitankovski), 14 brzostrelk, 48 pištol, 4 signalne pištole ter 65 ofenzivnih in 32 defenzivnih bomb (pregled številčnega stanja orožja IV. operativne cone 31. 5. in 15. 7. v fase. 332/1 v arhivu IZDG).

⁷¹ Poročilo štaba IV. operativne cone 1. 7. 1944 (Zbornik NOV VI/14, dok. 98); operativni dnevnik; Ahčin, Spomini, str. 221—223; tedensko vojno poročilo IV. operativne cone, Štajerski kurir 1. 7. 1944, str. 10; Borba v Moravški dolini (Stane Lenardič-Zan). Nova beseda 1. 7. 1944.

⁷² Pregled številčnega stanja enot IV. operativne cone v fase. 332/1 v arhivu IZDG.

⁷³ Poročilo štaba IV. operativne cone 15. 7. 1944 (Zbornik NOV VI/14, dok. 124); tedensko vojno poročilo štaba IV. operativne cone, Štajerski kurir 1. 7. 1944; operativni dnevnik; Šlandrovci, str. 86 do 87; Lipar, Dnevnik.

⁷⁴ Poročilo operativnega štaba za boj proti bandam 7. 7. 1944 (Zbornik NOV VI/14, dok. 150); operativni dnevnik; Šlandrovci, str. 88; po nemškem poročilu se je enota I. bataljona policijskega polka Todt 2. julija 1944 pri Krajnem brdu spopadla s partizani, verjetno s patruljo šlandrovcev. Partizani naj bi imeli 3 mrtve, enega pa so policisti ujeli (Zbornik NOV VI/14, dok. 146).

⁷⁵ Poročilo štaba IV. operativne cone 15. 6. 1944 (Zbornik NOV VI/14, dok. 124); operativni dnevnik; o uspešni mobilizaciji v revirjih je 7. julija poročal tudi štab za borbo proti bandam. Množični odhod v partizane so poskušali zaveziti z aretacijo 25 oseb, pretežno mladincev, za katere so zvedeli, da se nameravajo pridružiti narodnoosvobodilni vojski (Zbornik NOV VI/14, dok. 150).

⁷⁶ Poročili štaba IV. operativne cone 15. 7. in 1. 8. 1944 (Zbornik NOV VI/14, dok. 124, knjiga 15, dok. 47); poročilo štaba za borbo proti bandam 10. 7. 1944 (Zbornik NOV VI/14, dok. 152); vojno poročilo štaba IV. operativne cone, Štajerski kurir 14. 7. 1944 in članek Kam seže naša moč?, Štajerski kurir 1. 8. 1944; poročilo štaba IV. operativne cone 12. 7. 1944 v fase. 332/4 v arhivu IZDG; Ivan Vidali, V boj za svobodo (spomini Iva Sonca), cit. izd., str. 198—199.

⁷⁷ Poročilo štaba IV. operativne cone 28. 7. 1944 (Zbornik NOV VI/15, dok. 30); operativni dnevnik; poročilo štaba IV. operativne cone 12. 7. 1944 v fase. 332/4 v arhivu IZDG.

⁷⁸ Poročilo štaba IV. operativne cone 11. 12. 1943 (Zbornik NOV VI/9, dok. 44).

⁷⁹ Navodilo glavnega štaba NOV in PO Slovenije 2. 1. 1944 (Zbornik NOV VI/10, dok. 7).

⁸⁰ Poročilo štaba IV. operativne cone 13. 1. 1944 (Zbornik NOV VI/10, dok. 66); Mirko Fajdiga, 11. slovenska narodnoosvobodilna udarna brigada Miloša Zidanška — Pohorska. Diplomatska naloga,

december 1965 v arhivu MNOM. Mirko Fajdiga, Bilo je pred 25. leti. Odlomki iz gradiva za zgodovino XI. SNOB Miloš Zidanšek; članke je začel objavljati v Večeru 17. 4. 1969; po teh dveh delih povzemam kratek pregled delovanja XI. SNOB Miloša Zidanška do njenega prihoda na Moravško.

⁸¹ Navodilo glavnega štaba NOV in PO Slovenije 20. 1. 1944 (Zbornik NOV VI/10, dok. 116).

⁸² Poročilo štaba IV. operativne cone 19. 1. 1944 (Zbornik NOV VI/10, dok. 108).

⁸³ Operativni dnevnik.

⁸⁴ Poročilo štaba IV. operativne cone 26. 7. 1944 (Zbornik NOV VI/15, dok. 30); tedensko poročilo štaba IV. operativne cone, Štajerski kurir 1. 8. 1944; operativni dnevnik.

⁸⁵ Glej op. 84; poročilo komandanta okrožne žandarmerije Trbovlje 17. 7. 1944 (Zbornik NOV VI/15, dok. 147); po partizanskih virih naj bi bil napad izveden 18. 7., vendar je zanesljivejše nemško poročilo.

⁸⁶ Glej op. 84.

⁸⁷ Povelje štaba IV. operativne cone 23. 6. 1944 (Zbornik NOV VI/14, dok. 77).

⁸⁸ Navodilo operacijskega odseka štaba IV. operativne cone 23. 6. 1944 v fase. 333/3 v arhivu IZDG.

⁸⁹ Poročilo štaba IV. operativne cone 18. 4. 1944 (Zbornik NOV VI/13, dok. 8).

⁹⁰ Pismo Viktorja Avblja-Rudija . 2. 7. 1944 v fase. 16/3 v arhivu IZDG.

⁹¹ Zapiski Viktorja Avblja-Rudija v fase. 16/3 v arhivu IZDG; Alojz Zokalj-Džidži, ustni vir.

⁹² Pismo Jožeta Borštnarja 12. 7. 1944 v fase. 16/3 v arhivu IZDG.

⁹³ Poročili štaba IV. operativne cone 26. 7. in 15. 8. 1944 (Zbornik NOV VI/15, dok. 30 in 83); operativni dnevnik; tedensko poročilo štaba IV. operativne cone in članek Naša zmaga pri Sv. Trojici v Štajerskem kurirju 1. 8. 1944; Šlandrovci, str. 90—91; Mirko Fajdiga, omenjeni članki v Večeru 27. 5. in 28. 5. 1969.

⁹⁴ Poročilo 6. alarmne čete II. bataljona vermanšaftskega polka Spodnja Štajerska 23. 7. 1944 (Zbornik NOV VI/15, dok. 152).

⁹⁵ Poročilo štaba IV. operativne cone 27. 7. 1944 (Zbornik NOV VI/15, dok. 32); operativni dnevnik; tedensko poročilo štaba IV. operativne cone, Štajerski kurir 1. 8. 1944; Pozdravljena, Moravška dolina ob 20-letnici osvoboditve (spomini Miha Cerarja-Martina). Občinski poročevalec 15. 7. 1965, posebna številka; Ivan Vidali, V boj za svobodo (spomini Miha Cerarja), cit. izd., str. 200 do 202; Lipar, Dnevnik.

⁹⁹ Sredi julija je glavni štab NOV in PO Slovenije poslal IV. operativni coni gorsko havbico 75 mm, da bi lahko njene enote uspešno napadle tudi dobro utrjene postojanke. Čez Savo so jo pripeljali kurirji odredne prevozne stanice, ki so jo nato pri Sv. Miklavžu izročili šlandrovcem. Štab Šlandrove brigade je nato konec julija osnoval gorsko baterijo.

⁹⁷ Operativni dnevnik.

^{7a} Poročilo komisije za tekmovanja IV. operativne cone 22. 6. 1944 v fase. 332/3 v arhivu IZDG.

⁹⁸ Poročilo štaba IV. operativne cone 1. 9. 1944 v fase. 332/4 v arhivu IZDG; o rezultatih mobilizacije in pošiljanju novincev v VII. korpus je štab IV. operativne cone večkrat poročal. Njegova poročila pa so bila nepopolna, ker ni dobil od vseh enot poročil. Enote IV. operativne cone so vodile točno statistiko o mobilizaciji od 1. aprila 1944 dalje in omenjeno poročilo je sestavljeno po teh podatkih.

⁹⁹ Poročilo operativnega štaba VI. in XI. brigade 9. 8. 1944 v fase. 332a/l v arhivu IZDG; Revirji so se prebudili, Štajerski kurir 1. 8. 1944; po okupatorjevih podatkih je do decembra 1944 odšlo v NOV iz trboveljskega okrožja 5000 družin ali 16.000 oseb.

¹⁰⁰ poročilo štaba IV. operativne cone 1. 9. 1944 v fase. 339/4 v arhivu IZDG; v posameznih mesecih so enote IV. operativne cone mobilizirale naslednje število novincev: v aprilu 722, v maju 1456, v juniju 1851 in v juliju 2557. Prve tri mesece je največ mobilizirala Šlandrova brigada, v juliju pa je imela največ uspehov Kamniško-zasavski odred s 1122 novomobiliziranci. V obdobju od maja do julija je bilo mobilizarnih 5864 mož, na Dolenjsko pa jih je bilo poslanih 3187.

¹⁰¹ Pismo Viktorja Avblja-Rudija, 2. 7. 1944 v fase. 16/3 v arhivu IZDG.

^{10a} Poročilo komisije za tekmovanje štaba IV. operativne cone 22. 6. 1944 v fase. 332/4 v arhivu IZDG.

VIII. USTANOVITEV OPERATIVNEGA ŠTABA VI. IN XI. BRIGADE

NAČRT ZA OSVOBODITEV ZGORNJE SAVINJSKE DOLINE

Glavni štab NOV in PO Slovenije je 23. julija poslal štabu IV. operativne cone obširne pripombe k njegovemu dotodanjemu delu ter navodila in nasvete za dejavnost v prihodnje. Uvodoma je poudaril: »Štab IV. op. zone je dosegel velike uspehe v aktivizaciji naših edinic na Štajerskem in mu s tem za njegovo delo ter vsem edinicam IV. op. zone za junaštvo in iznajdljivost v celi vrsti uspešnih operacij, zlasti na progah, na cestah, v napadih na razne postojanke in v ustvarjanju svobodnih ozemelj pod najtežjimi pogoji, izrekamo svoje priznanje in pohvalo.« Štab IV. operativne cone je dosegel tudi velik napredek v organizaciji NOV in PO Slovenije na Štajerskem. Tudi na področju mobilizacije je napravil velik korak, kljub temu pa naj bi temu vprašanju posvetil tudi v prihodnje osnovno pozornost. Vse napore v političnem, vojaškem in organizacijskem pogledu naj bi osredotočil za uspešno izvedbo te naloge.

Za izvedbo najširše mobilizacije je politično treba do skrajnosti izkoristiti uspeh zaveznikov na vseh frontah in razmerah v sami Nemčiji. Poiskati je treba tudi zveze z vermani in celo z nemškimi posadkami ter jih navajati k dezertacijam, k predajanju orožja, ali vsaj k odhodu na njihove domove, kolikor ne bi hoteli z orožjem v partizane. V nobenem primeru pa niso dopustna pogajanja z vermani in pripadniki nemških oboroženih enot v smislu premirja. Osrednjo pozornost pa morajo štajerski vojaški forumi posvetiti mobilizaciji

slovenskega prebivalstva, predvsem v industrijskih središčih in tudi kmečkih vojaških obveznikov. Ob tem je glavni štab NOV in PO Slovenije opozoril na problem mobilizacije vojaških obveznikov, ki so se umaknili iz vasi v mesta. To vprašanje se zaostreje zlasti na območjih, kjer so mobilizacijo narodnoosvobodilne enote že dokaj obsežno izvedle (Domžale, Kamnik, Kranj in deloma Litija). Tu se že pojavlja skrivaštvo v obliki bežanja na delo v večje kraje pod nemškim varstvom. Takšno ravnanje je treba z vso silo že v začetku preganjati, ker je velika nevarnost za nadaljnji potek mobilizacije. Kampanja za mobilizacijo naj bi predstavljala »na političnem terenu borbo med linijo sporazuma Šubašič—Tito, ki je linija odločnega oboroženega odpora proti okupatorju in aktivne borbe in belogardistično linijo sporazumašva z okupatorjem«. Glavni štab NOV in PO Slovenije je poudaril, da je opisana oblika skrivaštva poskus prehajanja na belogardistične pozicije in da jo je zato potrebno odločno zatreti že na začetku. Mobilizacijo v mestih in v industrijskih središčih ter boj proti skrivaštvu v mestih »je treba izvajati z močnim moralno-političnim pritiskom na vse one, ki se še v današnji zadnji fazi osvobodilne borbe ne odločijo za odločen prestop na borbeno linijo«. Pri izvanju mobilizacije morajo vojaški forumi z oblastnim komitejem in okrožnimi komiteji KPS na Štajerskem in Koroškem najtesneje sodelovati. Stab IV. operativne cone mora vprašanju mobilizacije v organizacijskem in vojaškem pogledu v prihodnje posvetiti še več pozornosti.

Omenili smo že stališče štajerskih forumov glede pošiljanja novincev na Dolenjsko in formiranje nove divizije na Štajerskem. Glavni štab NOV in PO Slovenije se s tem predlogom ni strinjal in je svoje mnenje utemeljeval takole: »Jasno je, da je za samo mobilizacijo, kot iz slovenskih strateških razlogov najvažnejše, da ustvarimo čim preje, čim trdnjejšo in čim močnejšo vojsko na samem Štajerskem. Vendar pa predstavlja oviro za to mobilizacijo in za uspešno izkoriščanje današnje politične situacije na Štajerskem v naš prid, če zadržujemo neoborožene mobilizirance v edincah. Zato je treba brez vsakega čakanja na obljubljeni orožje iz zraka in na orožje, ki ga bomo dobili v napadih na sovražno vojsko, kakor tudi od nemških in Wehrmannskih dezertarjev, odločno pošiljati vse neoborožence do zadnjega na teritorij VII. korpusa. Taka mobilizacijska politika bo olajšala mobilizacijo na Šta-

jerskem, šele taka mobilizacijska politika bo postavila vprašanje mobilizacije na prvo, osrednje mesto in mu dala največjo potrebno širino. Zato je treba z močno politično kampanjo, predvsem v vojski sami, v našem funkcionarskem kadru, kakor tudi v vsem kadru na terenu, sistematično pobijati vse pomisleke in rezerve do pošiljanja mobilizirancev na teritorij VII. korpusa. Krepitev edinic VII. korpusa pomeni s stališča mobilizacije na Štajerskem krepitev strateškega jedra naše vojske v Sloveniji, ki bo odigrala odločilno vlogo v odločilnih dneh.« Poglavitni organizacijsko vojaški ukrep, ki naj ga izvede štab IV. operativne cone za čim večji razmah mobilizacije, je formiranje zaledja vojske.

Tudi pri izvajanju operacijskih nalog enot IV. operativne cone naj bi bilo vedno v ospredju vprašanje mobilizacije: »Vsa organizacija operativne vojske, razpored edinic in vse vojaške akcije se morajo vršiti tako, da se s tem povečajo mobilizacijske možnosti, da se s tem predvsem doseže utrjevanje vojaških edinic in da s temi pridobivamo čim več orožja.«

Kombinirane operacije z večjimi enotami na Štajerskem naj imajo cilj »ustvariti za utrditev vojske in za pospeševanje mobilizacije nujno potrebne otoke osvobojenega ozemlja, ki lahko služijo kot potrebna baza za organizacijo vojske, za bolnišnice in v političnem in vojaškem pogledu za dviganje zaupanja v našo vojsko in našo oblast s strani civilnega prebivalstva«. Glavni štab NOV in PO Slovenije je menil, da bi tako najprej osvobodili območje Solčave proti Gornjemu gradu, Mozirju in Spodnji Savinjski dolini. Na tem območju bi morale enote IV. operativne cone izvajati akcije, s katerimi bi ustvarile pogoje za nadaljnje širjenje osvobojenega ozemlja. Drugo, skoraj enako pomembno središče osvobojenega ozemlja, pa bi bilo potrebno izbojevati na Pohorju. V nadaljnjih akcijah pa naj bi enote IV. operativne cone poskušale povezati osvobojeno ozemlje na savinjskem območju z moravskim in ga razširiti v smeri Kamnik—Domžale—Cerklje—Kranj, pohorsko pa v smeri Kozjansko in Slovenske gorice.

Za izvedbo načrta o osvobojenih ozemljih in za nadaljnje utrjevanje NOV in PO Slovenije na območju IV. operativne cone naj v operacijskem pogledu povežejo Šlandrovo in Zidanškovo brigado. Ob tem pa je glavni štab NOV in PO Slovenije posebej poudaril: »Vendar celotno številčno stanje vojske na štajerskem in celotno oborožitev naše vojske danes še ne do-

pušča formiranja nove divizije. Treba je najprej dve brigadi, Slandrovo in 11., predvsem pa XIV. divizijo, res dvigniti na prave brigade in XIV. divizijo razviti v resnično divizijo.« Tudi na ozemlju IV. operativne cone naj poskušajo v čim večji meri izpolniti ukaz o formaciji brigad, kolikor to dopušča oborožitev. Število borcev v brigadah mora čim prej doseči 750 borcev. V prizadevanjih za prilagoditev brigad formacijski ureditvi pa ne kaže brez potreb prezgodaj obremenjevati štabov s prevelikim pomožnim aparatom.

Glavni štab NOV in PO Slovenije je nato seznanil štab IV. operativne cone, da bo VI. in XI. brigado operacijsko povezal v celoto, ne da bi formiral novo divizijo. Formiral bo operativni štab, ki pa bi imel le dober odsek za zvezo, ne pa tudi drugih odsekov, ki jih imajo štabi divizij. Za operativno območje je VI. in XI. brigadi določil Zgornjo in Spodnjo Savinjsko dolino, Moravško, trboveljske revirje in dalje območje proti Zabukovici na vzhodu, na zahodu pa čim globlje proti Kranju. Glavni štab NOV in PO Slovenije je k temu pripomnil, da s tem brigadi posegata na operativno območje IX. korpusa, in je zato treba na tem sektorju izvesti vojaške in mobilizacijske akcije v sodelovanju z enotami IX. korpusa, da ne bi prišlo do zmede. XIV. divizija pa naj bi po številu mož in oborožitvi čim prej prerasla v resnično divizijo, mobilizira pa naj na območju Maribora, Celja, Ptuja in v krajih ob progi Celje—Maribor, njena operativna baza pa naj bo Pohorje in Kozjansko.

Glavni štab NOV in PO Slovenije je tudi opozoril štab IV. operativne cone, da mora v prihodnje posvetiti večjo pozornost ustanavljanju odredov. Odrede mora oblikovati tako, da bo z njimi nadzoroval vse območje IV. operativne cone. Pri njih je nevarnost, da bi poskušali v taktiki posnemati brigade ali pa da bi se spremenili v zaledno vojsko.

Štab IV. operativne cone mora še naprej posvečati vso pozornost organizaciji radijskih in kurirskih zvez. Člani konskega štaba morajo stalno tudi obiskovati svoje enote in jih nadzorovati. Za boljše vodenje, nadzor in poznanje enot naj se štab okrepi s primernimi operativnimi oficirji. Štab IV. operativne cone je doslej napravil velike napake pri varovanju kadrov.

Ob sklepu svojega obširnega dopisa je glavni štab NOV in PO Slovenije dal štabu IV. operativne cone še nalogo, naj

da na voljo potrebne enote za rekvizicijo papirja na Količevem, papir, ki ga imajo v skladiščih, pa naj bi transportiral do centralne tehnike na Dolenjsko.¹

Glavni štab NOV in PO Slovenije je 23. julija imenoval za komandanta operativnega štaba VI. in XI. brigade Jožeta Lepina-Risa, za političnega komisarja pa Alojza Zokalja-Džidžija.²

Štab IV. operativne cone je dobil s temi navodili dobra napotila za svoje delo. Predvsem je pomembna usmeritev štajerskih enot na osvobajanje posameznih območij kot pomembnih operativnih in zalednih baz. Ob kritičnih pripombah je glavni štab NOV in PO Slovenije izrekel enotam IV. operativne cone zaslužen priznanje. S temi navodili pa ni bilo konec nesoglasij med štajerskimi forumi in glavnim štabom NOV in PO Slovenije glede mobilizacijske politike, od katere je bila odvisna nadaljnja rast enot NOV in PO Slovenije na območju IV. operativne cone in vprašanje krepitve njihove dejavnosti. Mnenje glavnega štaba NOV in PO Slovenije, da bo pošiljanje novincev na Dolenjsko olajšalo mobilizacijo in ji dalo potrebno širino, je bilo problematično. To so namreč nemške oblasti izrabljale za zaježitev mobilizacije in so celo lažno trdile, da pošiljajo štajerske može in fante v Bosno in Crno goro. Glede na to je novi sekretar oblastnega komiteja KPS za Štajersko dr. Aleš Bebler 25. julija 1944 pisal Vidi Tomšič, da bi bil najboljši odgovor tej nemški propagandi, če bi se vrnila na Štajersko vsaj ena dobro oborožena brigada ali približno tretjina štajerskih novincev in poudaril, da bi imel njen prihod na razpoloženje prebivalstva še večji vpliv kot prihod XIV. divizije, ki je bil prelomno pomemben. Po njegovem mnenju bi ta brigada že v nekaj tednih prerasla v korpus.³ Stališče, da bi bile za nadaljnji razmah mobilizacije koristno poslati z Dolenjske močnejšo enoto iz štajerskih mobilizirancev, je oblastni komite ponovil tudi avgusta v sporočilu centralnemu komiteju KPS.⁴

Štajerski forumi so se torej zavedali potrebe, da novince še naprej pošiljajo v VII. korpus, hkrati pa so menili, da bi jim težave pri mobilizaciji znatno olajšala vrnitev vsaj dela štajerskih mobilizirancev. Mimo tega bi bilo potrebno še bolj uspešno reševati »večni« problem oborožitve IV. operativne cone. Le ob takšnih pogojih in okrepljeni dejavnosti političnih organizacij bi lahko uresničili geslo, ki ga je v pismu okrožnim

komitejem KPS na Štajerskem 7. julija 1944 zapisal oblastni komite KPS: »Vsi na delo, da ustvarimo na Štajerskem nov, in sicer najmočnejši slovenski korpus.«⁵

Ce tehtamo argumente enih in drugih, moramo ugotoviti, da imajo oboji svojo težo, le da je glavni štab NOV in PO Slovenije ocenjeval razmere bolj s celotnega vidika, pokrajinski forumi pa z vidika Štajerske. Argument, da je treba krepiti

VII. korpus kot osrednjo silo za sklepne operacije ob osvoboditvi, je vsekakor zelo tehten. Vprašanje pa je, če ne bi bilo primerneje le še krepiti enote na Štajerskem, s tem da bi za novomobilizirane borce pošiljali zadostne količine orožja. Glavni štab NOV in PO Slovenije bi imel še vedno možnost, da bi tedaj, ko bi prišlo do sklepnih operacij, pritegnil v sestav

VII. korpusa močne enote z območja IV. operativne cone. Dvomljiva je tudi ustreznost njegove odločitve, da Slandrova brigada ni postala jedro nove divizije, čeprav mu ne moremo oporekati upravičenosti stališča, da bi bilo potrebno na Štajerskem doseči predpisan formacijski sestav po vseh brigadah in v diviziji. Mobilizacijska politika glavnega štaba NOV in PO Slovenije je Štajersko preveč potiskala v položaj mobilizacijskega rezervoarja za VII. korpus. Stalno pošiljanje novincev na Dolenjsko je onemogočilo štabu IV. operativne cone, da bi organiziral delovanje svojih enot po celotnem ozemlju. Na območjih, kjer ni bilo vojaških enot, pa je bilo tudi težavno delovanje političnih delavcev. Pritrditi moramo ugotovitvi, da je bilo vprašanje mobilizacije na Štajerskem takrat osrednji problem za razvoj narodnoosvobodilne vojske in partizanskih odredov na Slovenskem. Mobilizacijska politika pa ni bila naklonjena hitrejšemu razvoju enot na samem območju IV. operativne cone.

Štab IV. operativne cone je po prejemu navodil glavnega štaba NOV in PO Slovenije začel pripravljati načrte za izvedbo predloga o osvobojenih ozemljih. Ugotovil je, da bo svojo nalogo lahko najprej izpeljal v Zgornji Savinjski dolini, kjer ni bilo nobenih vojaških in policijskih enot. V postojankah je bilo največ vermanov, mimo njih pa so sestavljali posadke še orožniki in gozdna zaščita (Forstschutz), ki so jo tedaj sestavljali pripadniki letalskih enot. V celjskem območju sta bila sredi 1944. leta dva bataljona vermanšafta s skupaj 1967 možmi. V Zgornji Savinjski dolini so bile naslednje enote: 2 četa Ptuj iz II. bataljona s 161 možmi v Gornjem gradu, štab

III. bataljona (20 mož) je bil v Mozirju, kjer je bila tudi 2. alarmna četa Celje-zahod s 150 možmi, 1. četa Celje-vzhod je bila v Rečici (154 mož), 2. četa v Lučah (123 mož) in 4. četa v Ljubnem (127 mož).“ Ne glede na to, da so bile oborožene sile v Zgornji Savinjski dolini manj usposobljene za boj kot enote redne vojske in policije, pa izpolnitev zastavljene naloge ni bila lahka. Sovražnik je bil v svojih postojankah dobro utrjen in pripravljen za obrambo.

Štab IV. operativne cone se je odločil, da bodo njegove enote najprej poskušale likvidirati postojanki v Ljubnem in v Lučah. S tem bi si ustvarili bazo za nadaljnje širjenje osvobojenega ozemlja ob Savinji navzdol, Logarska dolina in območje okrog Solčave pa sta bila že dotlej polosvobojeno ozemlje. Po akcijah borcev Koroške grupe odredov 18. junija v Solčavi in pri Igli so Nemci umaknili iz Solčave svojo posadko.⁷ Taktika postopnega širjenja osvobojenega ozemlja je bila pravilna in porok za uspeh zastavljenega načrta. V bližini Savinjske doline so bile namreč močne sovražnikove postojanke (Celje, Kamnik, Šoštanj, Črna, Železna Kapla itn.), iz katerih bi sovražnik lahko hitro posredoval, če ne bi štab IV. operativne cone glavnino svojih sil uporabil za aktivno zavarovanje napada na Ljubno in Luče.

Štab IV. operativne cone je ob odločitvi za osvoboditev Zgornje Savinjske doline dobro pretehtal pomen teh operacij. Vsekakor je bil zelo pomemben argument pri tej odločitvi zemljepisni položaj Zgornje Savinjske doline, ki je lahko ubranljiva pred vdori. Z vojaškega vidika bi bil nastanek prvega večjega osvobojenega ozemlja na Štajerskem, ki ga je bilo lažje zavarovati kot na primer Moravško dolino, ki leži ob glavnih komunikacijah, pomembno tudi zato, ker bi na njem lahko varno delovale vojaške zaledne ustanove IV. operativne cone, predvsem razne delavnice in bolnišnice, na osvobojenem ozemlju pa bi lahko izvedli tudi popolno mobilizacijo. Z uničevanjem sovražnikovih postojank bi zatrli tudi začetke »belogardističnega« gibanja, kot je označil štab IV. operativne cone delovanje tako imenovane Revsove »bande« v Zgornji Savinjski dolini.⁷³ Z osvoboditvijo Zgornje Savinjske doline bi tudi Nemcem presekali pot iz Kamnika čez Gornji grad v Celje in jim onemogočili prehod iz Savinjske doline na Koroško. Končno bi plen v uničenih postojankah v Zgornji Savinjski dolini omogočil tudi boljšo oborožitev in opremo enot

IV. operativne cone. Enote IV. operativne cone bi se tako lahko tudi številčno okrepile, ker bi lahko z novim orožjem oborožili precej na novo mobiliziranih borcev.

Prav tako pomembna kot v vojaškem pogledu pa bi bila osvoboditev Zgornje Savinjske doline tudi v političnem. Pri štajerskem prebivalstvu bi dvignila zaupanje v narodnoosvobodilno vojsko, kar bi olajšalo delovanje političnih organizacij in pospešilo mobilizacijo, na osvobojenem ozemlju pa bi se lahko razvijala ljudska oblast podobno kot na nekaterih območjih Dolenjske. Končno naj omenimo, da bi osvoboditev Zgornje Savinjske doline bila za okupatorja tudi gospodarski udarec, ker ne bi mogel več izkoriščati bogatih gozdov.

Štab IV. operativne cone je sklenil za načrtovane operacije izrabiti tudi malodušje v nemških enotah po atentatu na Hitlerja in je zato s pripravami zanje pohitel. Odločil se je, da bo poglavitno nalogo v operaciji, to je napad na Ljubno in Luče, zaupal Slandrovi brigadi, medtem ko naj bi Zidanškova brigada demonstrativno napadla Gornji grad. Za zavarovanje je določil vse tri brigade XIV. divizije (Tomšičeva je bila zadnje dni julija na območju Belih vod, Serčerjeva na Graški gori, Eračičeva pa na Klopnem vrhu na Pohorju), Koroško grupo odredov, ki je imela svoje enote v Logarski dolini in v okolici Crne ter Kamniško-zasavski odred, ki je bil tedaj v Moravški dolini.

Štab IV. operativne cone je dal posameznim enotam naslednje konkretne naloge: XIV. divizija naj z eno brigado oblega železniško progo Šoštanj—Šmartno, ruši komunikacije in postavi zasedo v Soteski med Mozirjem in Šmartnim, z drugo brigado naj napada komunikacije od Šmartnega ob Paki proti Celju, s tretjo pa naj naredi akcije ob progi Celje—Grobello—Ponikva. XIV. divizija je torej dobila nalogo, da zavaruje akcije v Zgornji Savinjski dolini predvsem iz celjske in šoštanske smeri, od koder je grozila največja nevarnost sovražnikovega posredovanja. Vzhodnokoroški odred je dobil za poglavitno nalogo demonstrativni napad na Crno, mimo tega pa je moral postaviti zasede na cestah Crna—Solčava in proti Železni Kapli, napraviti zaseke na cestah in jih zaminiti. S svojimi patruljami naj bi nadzoroval tudi prehod čez Kamniško sedlo, Belo peč in Kramarico. Ta enota je torej varovala akcije s koroške strani in bila pripravljena, da pra-

vočasno odkrije morebitne poskuse sovražnikovega vdora čez Kamniške planine. Zidanškova brigada je dobila mimo demonstrativnega napada na Gornji grad še zelo pomembne naloge pri zavarovanju iz kamniške smeri. Zapreti je morala cesti Kamnik—Gornji grad in Črnivec—Podvolovljek—Luče na položajih na Kališču, cesto proti Mozirju pri St. Janžu in proti Radmirju na položajih Gavge—Hom. Na vseh cestah je imela nalogo izkopati zaseke, postaviti barikade in protitankovske mine ter porušiti mostove. Stab IV. operativne cone je posebej poudaril, da morajo z ovirami preprečiti sovražniku kakršenkoli prehod za daljšo dobo. Prav tako je morala brigada z bojnimi patruljami nadzorovati premike sovražnika iz Rečice in Mozirja. Kamniško-zasavski odred je ostal na svojem operativnem območju. Dobil je nalogo, da se v operacijo vključi z demonstrativnim napadom na Litijo z obeh strani Save.

Šlandrova brigada je dobila nalogo, da glavnino usmeri na postojanko v Ljubnem. Za likvidacijo te postojanke naj odloči dva bataljona in gorsko baterijo (en top 75 mm), z enim bataljonom in minometom piat naj napade Luče, en bataljon pa naj ima v rezervi.

Stab IV. operativne cone je ukazal svojim enotam, naj se pravočasno oskrbijo z zadostno količino streliva, minerskega materiala in zlasti protitankovskih min. Glede zveze je bilo v povelju rečeno, naj vsi štabi poskrbijo za zveze s podrejenimi enotami, s sosednimi in nadrejenimi, ki naj bi bile po možnosti dvojne. Obveščevalna služba je dobila nalogo, da pred akcijo priskrbi podatke o postojankah in pregleda objekte za rušenje, med operacijami pa naj nadzoruje sovražnikove premike. Sanitetna služba je bila zadolžena za hitro prvo pomoč in evakuacijo ranjencev ter za organizacijo previjališč. Stab IV. operativne cone je določil, da začne Zidanškova brigada z akcijami na cesti Kališče—Gornji grad 29. julija, druge enote, razen VI. SNOUB, 30. julija ob 20. uri, Šlandrova brigada pa je morala začeti glavni napad ob 23. uri.

V povelju je bilo še opozorilo, da se utegnejo boji zavleči in da morajo zato enote ostati na svojih položajih tudi naslednji dan. Ob močnem sovražnikovem vdoru je določil za glavno smer umika Menino planino in tuhinjske hribe. Vse enote so morale štabu IV. operativne cone redno poročati o položaju po kurirskih zvezah.

ZAVZETJE POSTOJANK V LJUBNEM IN V LUČAH

Štab Slandrove brigade je imel 30. julija zjutraj razgovore s komandanti in političnimi komisarji vseh štirih bataljonov, na katerih jih je seznanil z nadrobnejšim načrtom napada na Ljubno in Luče. I. bataljon pod vodstvom komandanta Franca Zavasnika-Božiča in političnega komisarja Toneta Koprivnikarja-Gorkega je dobil nalogo, da obkoli Ljubno s severne in severozahodne smeri ter se z jurišem preko strelskih jarkov in po likvidaciji bunkerjev prebije v trg, kjer naj blokira postojanke gozdne zaščite, vermanov in orožnikov. Komandant

II. bataljona Ivan Mušič-Štefan in politični komisar Ludvik Bizjak-Smrekar sta dobila nalogo, da napadeta s svojo enoto Ljubno z južne strani in usmerita glavnino sil na osrednjo postojanko gozdne zaščite. Ker je bila ta postojanka najbolj utrjena in je štab pričakoval od gozdne zaščite tudi največji odpor, je okrepil II. bataljon z gorsko baterijo. Ena četa IV. bataljona je bila določena za njeno zaščito. Minerska četa pod poveljstvom Jožeta Kobilška je bila dodeljena kot okrepitev I. in deloma III. bataljonu (komandant Ivan Mazej-Borut, politični komisar Ivo Sonc-Zdenko), ki je dobil nalogo, da blokira postojanko Luče in jo po možnosti likvidira. Glavnina

IV. bataljona je bila določena za rezervo na položajih Št. Janž—Okonina. Na razgovoru so bataljonski funkcionarji zvedeli, da je sovražnik utrjen v petih postojankah, okrog Ljubnega pa ima 17 bunkerjev. Štab brigade tedaj še ni vedel, kje je postojanka Revsove »bande«, ki je menjavala bivališče. Komandant Jože Lepin-Ris in politični komisar Alojz Zokalj-Džidži sta se odločila, da se bosta v akciji pridružila II. bataljonu, načelnik štaba Mirko Jerman je bil določen, da sodeluje pri vodenju I. bataljona, namestnik komandanta brigade Alojz Pacek-Platin pa je imel nalogo, da pomaga pri napadu na Luče.

Dopoldne so se nato po bataljonih pripravljali za akcije. Borce je že prejšnji dan politični komisar major Zokalj okvirno seznanil z nalogami in pomembnostjo akcij enot IV. operativne cone v Zgornji Savinjski dolini. Lotili so se čiščenja orožja in urejanja opreme. Popoldne so se vrnili iz doline obveščevalci s sporočilom, da je v Ljubnem in v Lučah vse mirno. Štab brigade je zato ponovno opozoril bataljone, naj

prikrito zavzamejo položaje in sovražnika z napadom popolnoma presenetijo.

Iz Citrije sta se I. in II. bataljon po poldrugourni hoji približala Ljubnemu. I. bataljon je med Lučami in Ljubnem prekoračil Savinjo. Zato so čete vsaka v svoji smeri v polkrogu začele stiskati obroč okrog Ljubnega od Savinje preko grička Rasulje, kjer so imeli Nemci okrog cerkve in pokopališča več bunkerjev in strelskih jarkov, do levega brega Ljubnice. Stab bataljona je pričakoval, da bo na Rasuljah naletel na hud sovražnikov odpor. Ko so se borci 1. čete priplazili do teh ovir, so presenečeni ugotovili, da Nemci strelskih jarkov in bunkerjev na gričku niso zasedli. Tako so brez truda zasedli vse dominantne položaje nad Ljubnim, s katerih bi sovražnik lahko prizadejal borcem hude žrtve in jim onemogočil hiter dostop do postojank v trgu. Prav takšno srečo je imel II. bataljon, ki je poslal v predhodnico patroljo. Ta je presenetila stražarja na mostu čez Savinjo in ga brez strela razorožila. II. bataljon je imel odprto pot za napad z juga. Čez most so brez težav pripeljali tudi top. Če bi Nemci vsaj malo slutili, da jih partizani nameravajo napasti, bi prav gotovo ključnih bunkerjev na robu trga ne pustili brez posadk. Tako pa so šlandrovci brez težav sklenili obroč okrog Ljubnega. Prvi strel je padel šele okrog 23.30, ko je stražar pred vermansko postojanko v Druškovičevi trgovini zagledal borce 1. čete. Tedaj se je začelo streljanje okrog vseh postojank, iz katerih so manjše skupine takoj zasedle bližnje bunkerje in strelske jarke. Nemci so z raketami klicali pomoč. Z njimi so tudi zažgali en kozolec in eno gospodarsko poslopje. Visok ogenj je razsvetljeval okolico postojank in oteževal premike borcev.

1. in 3. četa I. bataljona sta obkolili manjšo postojanko gozdne zaščite v gozdarski hiši, v kateri je bilo sedem mož ter glavno postojanko vermanov v Druškovičevi trgovini, ki ju je štab bataljona sklenil najprej likvidirati. Okrog njih je bilo pet bunkerjev, iz katerih so šlandrovci posadke že po kratkem obstreljevanju pregnali. Nato so stopili v akcijo minerei. Skozi okno so vrgli v vermansko postojanko deset kilogramov razstreliva, takoj po eksploziji pa so vanjo vdrli borci 1. čete in ujeli šest vermanov. Nekaj vermanov je bilo ranjenih in mrtvih, večina pa jih je pobegnila v sosednje hiše. Tako je bila po dobri uri boja uničena glavna postojanka ver-

manov. Borci so nato lovili vermane po sosednjih hišah. S skupino borcev 1. in 3. čete ter minerei je nato štab I. bataljona sklenil uničiti postojanko v gozdarski hiši. Pripadniki gozdne zaščite pa kljub okrepljenemu napadu niso niti pomislili na predajo. Tudi po tretjem miniranju, ko je bilahiša že precej porušena, so iz prvega nadstropja streljali in metali bombe ter onemogočili borcem vdor v postojanko. Komandant Zavašnik je nato ukazal požig gozdarske hiše. Vseh sedem pripadnikov gozdne zaščite je zgorelo in ob štirih zjutraj je bil strt odpor tudi v tej postojanki.

Medtem je 2. četa I. bataljona, ki se ji je pridružila še 2. četa II. bataljona, napadla orožnike in skupino gestapovcev v Laknerjevi hiši ob cesti proti Lučam. Orožniška posadka je imela kar šest mitraljezov, nad postojanko pa bunkerje in strelske jarke, ki jih je takoj po prvih streljih zasedla. Imela je dobre položaje za obrambo ter je lahko onemogočala četama, da bi se približali postojanki. Sele potem, ko sta načelnik štaba Mirko Jerman in komandant bataljona Franc Zavašnik organizirala napad na položaje orožnikov in gestapovcev s severne strani, od koder ga niso pričakovali, ker so računali, da jih varujejo vermani, je njihov odpor popustil. Šlandrovci so okrog devete ure dopoldne z jurišem vdrli v orožniško postojanko in jo zažgali. Mimo pušk so zaplenili tudi vseh šest mitraljezov. Nekaj orožnikom in gestapovcem je uspelo pobegniti in so se še naprej upirali.

V zgodnjih jutranjih urah in dopoldne so šlandrovci čistili zgornji del trga. V akcijo je šel tudi štajerski bataljon VDV,⁸ ki je bil sprva določen za rezervo. Ena četa tega bataljona je skrbela za prenos ranjencev v bolnišnico na Mozirski planini, dve četi pa sta se prebijali v Ljubno s severovzhodne strani med položaji I. in II. bataljona Šlandrove brigade. Ze ponoči je ena četa VDV odšla proti Janezovemu mlinu z nalogo, da uniči postojanko Revsove »bande«. Toda mlin je bil prazen, ker so se revsovci umaknili v gasilski dom v Ljubnem. Prodiranje šlandrovcev in pripadnikov VDV proti spodnjemu delu Ljubnega je bilo zelo nevarno, ker so se vermani, orožniki, gestapovci in revsovci iz privatnih hiš in bunkerjev odločno upirali. Borci so zavzemali posamezne hiše in število ujetnikov na Rasuljah je naraščalo. Vermani so svojo drugo postojanko v Grundičevi hiši zapustili brez boja. Vedevejci so obračunali tudi z nekaj gestapovci in na občini ujeli župana

Petra Schlindweina. Opoldne so se revsovci in še nekateri, ki se niso hoteli vdati, zatekli v Koroščevo hišo, od koder so se nameravali prebiti v glavno postojanko gozdne zaščite v Petkovi gostilni. Svojega načrta pa niso uspeli uresničiti, ker so jih šlandrovci in borci VDV obkolili. V hudem spopadu se je vnelo nekaj okoliških poslopij. Kljub temu so minerei uspešno izvedli svojo nalogo. Okrog štirih popoldne so pognali v zrak Koroščevo hišo, iz katere se jih je nekaj rešilo. Te pa so borci ujeli. V partizanske roke je padel tudi vodja gestapovske postojanke v Ljubnem Goettle.

Tako je ostala nezavzeta postojanka le še v Petkovi hiši, iz katere so pripadniki gozdne zaščite odbijali napade 1. čete

II. bataljona pod vodstvom Franca Prislana-Zdravka, in 3. čete, ki jo je obstreljevala z Gorbuča. Borci so upali, da bodo s topom lahko strli odpor gozdne zaščite. Z njim so dvakrat zadeli gostilno, že pri četrtem strelu pa se je zlomila udarna igla in top so morali odpeljati. Gozdno zaščito so prisilili, da se je umaknila v kletne prostore, od tu pa je lahko uspešno odbijala napade šlandrovcev, ker je bila pred postojanko čistina. Borci so večkrat brez uspeha poskušali postojanko minirati. Potem ko so jo obkolili tudi borci I. bataljona in VDV, se je minerec Kobilšek znova lotil miniranja. Na dolgo hmeljevko je privezal deset kilogramov razstreliva in ga prislonil ob zid. Sele s tretjim miniranjem, ko je uporabil 20 kilogramov razstreliva, je uspel. Borci so vdrli v postojanko in 31. julija ob 18. uri so po skoraj 19-urnem boju strli še odpor gozdne zaščite. Od 47 mož te posadke jih je padlo 19. Ljubno je bilo tako osvobojeno.

Čeprav so bili mnogi Ljubenci hudo prizadeti, saj je bilo med boji miniranih ali požganih 18 zgradb, so vsi navdušeni pozdravili borce. Na trgu pred ljubensko cerkvijo je zaigrala partizanska godba, tja pa so borci pripeljali tudi ujete pripadnike gozdne zaščite, ki so bili še povsem omamljeni od eksplozij. Njihov odpor je bil zato tako hud, ker so vedeli, da za svoje zločine ne morejo pričakovati milosti. Pogosto so namreč hodili na hajke in so imeli na vesti več hudodelstev. Svojo zagrizenost so pokazali še tudi kot ujetniki.

V boju v Ljubnem je imel sovražnik nad 70 mrtvih, boji pa so terjali žrtve tudi med vedejevcji in šlandrovci. Padli so namestnik komandanta IV. operativne cone major Alojz Hostnik-Jovo, intendant štaba cone zastavnik Franjo Justin, na-

Slandrovci in ujetniki po osvoboditvi Ljubnega

Funkcionarji štaba IV. operativne cone in Slandrove brigade po zmagi v Ljubnem (z leve: obveščevalec Viktor Kamnikar, načelnik Petar Brajovič, komandant IV. operativne cone Franc Poglajen-Kranjc, politični komisar cone Jože Borštnar, politični komisar brigade Alojz Zokalj-Džidži in komandant brigade Jože Lepin-Ris

Minirec Jože Kobilšek po akcijah v Ljubnem

Nemški ujetniki po akcijah v Ljubnem

rodni heroj, pomočnik političnega komisarja bataljona Zidanškove brigade Milka Kerin, ki je bila slučajno tedaj v Slandrovi brigadi na poti s partijskega tečaja, trije borci in ena borka (Nada Filipič) Slandrove brigade ter dva pripadnika VDV.

Po bojih so borci zbrali med ruševinami orožje in opremo, prebivalci Ljubnega pa so odstranjevali nemške napise in razobešali slovenske zastave.⁹

Komaj uro po osvoboditvi Ljubnega sta se vdali tudi posadki obeh postojank v Lučah.

Stab III. bataljona je napad nanje dobro pripravil. V noči na 30. julij se je bataljon premaknil od Hribernika v bližino Luč. Bataljonski funkcionarji so se pod vodstvom namestnika komandanta brigade Alojza Packa-Platina spustili do Luč, da bi ugotovili razpored bunkerjev in strelskih jarkov. Po ogledu položajev je štab sklenil, da bo 1. četa napadla Luče z zahodne strani od Solčave, 2. z juga od kmeta Jerovčnika,

3. pa z vzhoda ob cesti proti Ljubnemu. Prvi dve četi sta imeli nalogo uničiti postojanko 2. alarmne čete Celje-vzhod v župnišču, 3. pa naj bi poskušala likvidirati postojanko z okrog 70 orožniki in policisti v osnovni šoli. Ob Savinji in Lučnici so bili dobro utrjeni bunkerji, ki so zapirali dohod do obeh postojank. Zato sta četi dobili kot prvo nalogo, da preženeta sovražnika iz njih. Stab je upal, da bodo borci to oviro obvladali le v primeru, če bodo sovražnika presenetili, še preden bi uspel zasesti bunkerje. Poročilo obveščevalca, ki se je vrnil iz Luč pozno zvečer, je vzbujalo upanje, da se bodo to predvidevanja uresničila.

Nekaj pred enajsto uro zvečer so borci začeli stiskati obroč okrog Luč. Ko je skupina borcev poskušala priti čez Lučnico, jo je opazil neki verman in s strelji opozoril na nevarnost. Vermani, orožniki in policisti so naglo zasedli bunkerje in se začeli iz njih odločno braniti. Do jutra so borci zavzeli dva bunkerja, v katerih so ujeli dva vermana in dva policista. Nemci so morali zapustiti tudi bunker pri otroškem vrtcu. Tu je bil hudo ranjen en policist. Za 3. četo sta bila dva bunkerja pri mostu neobvladljiva ovira na poti do orožniške postojanke. Nadaljevanje napada ob jutranjem svitu iz bližine bi terjalo hude žrtve, zlasti še, ker so vermani s puškomitraljezom iz zvonika obvladali položaje šlandrovcev. Zato je štab ukazal umik do Jerovčnika, kjer je enote raz-

vrstil tako, da so bile Luče blokirane in pod stalnim mitralješkim ognjem. Nemci so imeli menda pri premikih med bunkerji in postojankami nekaj žrtev.

Ob štirinajsti uri je poslal namestnik komandanta brigade Alojz Pacek-Platin dve pismi komadirjema orožnikov in vermanov s pozivi na predajo. Orožniki in policisti so nato začeli zapuščati bunkerje in odhajati v osnovno šolo. Ko so vermani to opazili, sta komandir Studentschnigg in sonderfirer Scheiber odšla v orožniško postojanko, kjer so se nato začeli žolčni razgovori. Komandir orožniške postaje Leudl se je odločil za predajo, oba vodje vermanšafta ter dva stražmojstra pa sta menila, naj zdrži posadka do torka zjutraj in se nato prebije čez Raduho. Tudi orožniki in policisti, ki so se medtem lotili pijače, so bili enotnega mnenja. Neki policist z Dunaja se je javil, da bi kot parlamentarec odšel na pogajanja za predajo. Prvi odgovor posadke je bil, da bo o vdaji še premislila. Zato je ob treh popoldne poslal namestnik komandanta brigade nov ultimatus, v katerem je zahteval predajo do 21. ure, če si želi ohraniti življenje. Ta poziv je nesel v Luče ujeti verman, ki je poročal tudi o usodi posadke v Ljubnem. V osnovni šoli so bili nato novi razgovori, na katerih je tudi občinski komisar in krajevni strankin vodja Just poskušal pregovoriti orožnike in policiste, naj zdržijo. Orožniki, po narodnosti pretežno Avstrijci, pa so sklenili, da se prepuste humanosti partizanov. Na boj bi pristali le v primeru, če jim borci ne bi dovolili, da prosto odidejo. Nekateri občinski in vermanski funkcionarji so zahtevali vsaj to, da ostanejo med pogajanjem vsi bunkerji zasedeni, toda orožniki se niso več hoteli vrniti vanje.

Okrog 19. ure je prišel do zasede pri mostu pod Jerovčnikom nemški policist z belo zastavo in je namestniku komandanta brigade Alojzu Packu-Platinu sporočil predajo posadke z vsem orožjem in municijo. Štab III. bataljona je takoj ukazal prenehanje ognja, enote pa so dobile nalogo, da blokirajo postojanki z vseh strani, zasedejo bunkerje in vdrejo v trg. Od sovražnika pa je štab zahteval, da se brez orožja razvrsti pred postojankami. Borci so izkoristili zmedenost in negotovost sovražnika med pogajanjem ter začeli zasedati bunker za bunkerjem, posadko razoroževati. Ujete policiste 25. policijskega polka SS in orožnike je bataljon poslal pod stražo proti Ljubnemu, vermane pa je zadržal.

Nemški ujetniki v Lučah

Pri obeh postojankah v Ljubnem in Lučah je imel sovražnik po poročilih štaba IV. operativne cone 76 mrtvih in 169 ujetih ter neugotovljeno število ranjencev. Padlo je šest šlandrovcev, ranjenih pa je bilo 21. Zaplenili so 19 puškomitraljezov, 349 pušk, 42 brzostrelk, 328 bomb, 90 min, 14 tromblonov, 43.750 nabojev in mnogo vojaške opreme.¹⁴

Tudi druge enote so svoje naloge uspešno izvedle. Zidanškova brigada je 30. julija zvečer vse svoje enote, razen ene čete, poslala na zavarovanje ceste proti Mozirju, Radmirju in Kamniku. Ob 23.30 je ena četa II. bataljona začela demonstrativno napadati postojanke in pošto v Gornjem gradu. Tudi tu je bil sovražnik dobro utrjen v svojih postojankah ter se je zavaroval še z bunkerji in miniranjem. Posadka je bila močna: 126 vermanov, 17 mož gozdne zaščite in 15 orožnikov. Borci Zidanškove brigade so postojanke obstreljevali do petih zjutraj, ko so se umaknili in jih blokirali. Glede na ugoden potek bojev v Ljubnem in Lučah, kjer je vse kazalo, da jih bodo šlandrovci kmalu zmagovito sklenili, je štab IV. operativne cone 31. julija izdal Zidanškovi brigadi povelje, naj postojanke v Gornjem gradu likvidira in kraj osvobodi. Zvečer je ena četa znova začela napadati postojanke. Do jutra je uspela likvidirati postojanki orožnikov in gozdne zaščite ter ujeti skupino 17 vermanov, ki so hiteli na pomoč oddelku gozdne zaščite. Štab IV. operativne cone se je nato odločil, da pošlje posadki v Gornjem gradu poziv na vdajo. Komandant IV. operativne cone Franc Poglajen-Kranjc je v pismu seznanil vermane in orožnike z usodo posadke v Lučah in v Ljubnem ter jih opozoril, da zaradi dobrega zavarovanja brigad zaman pričakujejo pomoč. V primeru, da se odločijo za vdajo, jim štab IV. operativne cone zagotavlja življenje, če pa se bodo odločili za nadaljevanje odpora, bodo doživeli popolno uničenje kot posadka v Ljubnem. Za razmišljanje in odločitev jim je dal na voljo deset minut. Ob desetih dopoldne

1. avgusta se je vermanska postojanka v utrjenem gradu predala. V bojih v Gornjem gradu so bili ubiti trije sovražniki, eden ranjen, ujetih 156. Zidanškova brigada je imela tri ranjence, zaplenila je šest puškomitraljezov, 121 pušk, 27 brzostrelk, 2 parabeli ter mnogo vojaške opreme. II. bataljon je zavaroval tudi nekatere cestne dohode do Gornjega grada.

I. in III. bataljon pa sta vsak na svojem območju zasekala ceste, uničevala mostove, postavljala prepreke in jih zava-

rovala z minami in zasedami. Sovražnik je 31. julija zvečer s tremi tanki, s policijo in vojsko na dveh kamionih poskušal iz Mozirja prodreti proti Gornjemu gradu. Pri St. Janžu so ga borci I. bataljona odločno zavrnili. Naslednji dan se je hotela sovražnikova kolona prebiti v Gornji grad po gozdu. Tudi tokrat so jim borci namero uspešno preprečili. Sovražnik naj bi imel okrog 40 mrtvih in ranjenih. III. bataljon pa je bil ves čas na položajih pri Gozdu, kjer naj bi preprečil morebitni poskus sovražnikovega posredovanja iz Kamnika.¹¹

Tudi enote XIV. divizije se niso omejile zgolj na zavarovalne naloge. Tomšičeva brigada je v noči na 31. julij likvidirala orožniško in vermansko postojanko v Šmartnem ob Paki, postavljala na cestah barikade, porušila več mostov ter uničila telefonsko napeljavo. Dne 31. julija je brigada zavzela položaje Soteska—Gorenje z nalogo, da prepreči nemškim enotam vdor proti Mozirju. I. in II. bataljon sta uspešno odbila poskus vermanov, okrepljenih s tremi tanki, da bi prodrli do Mozirja. Šerčer jeva brigada je svoje sile osredotočila okrog Šoštanja in Dobrne. Z demonstrativnim napadom na Šoštanj je II. bataljon preprečil posredovanje iz te močne postojanke,

I. bataljonu pa poskus likvidacije postojanke v Dobrni zaradi nenadne okrepitve posadke ni uspel. Sovražniku je prizadejal hude izgube. Več uspešnih akcij so izvedle tudi minerske skupine te brigade. Bračičeva brigada je v noči na 31. julij napadla komunikacije proti Celju, naslednjo noč pa je ena četa, okrepljena z minerskim vodom, poskušala likvidirati orožniško postojanko v Sv. Juriju pri Celju, kar pa se ji zaradi prihoda okrepitev iz Celja ni posrečilo. Vzhodnokoroški odred je z enim bataljonom demonstrativno napadel Crno, druge enote pa so bile v zasedah in so porušile oziroma uničile deset manjših mostov. Kamniško-zasavski odred je v noči na 31. julij demonstrativno napadel Litijo in nato izvedel še več sabotažnih akcij na železniški progi.¹²

Po podatkih operativnega odseka IV. operativne cone je imel sovražnik v akcijah za osvoboditev Zgornje Savinjske doline 203 mrtve, 27 ranjenih in 333 ujetih. Borci so zaplenili 26 puškomitr al jezov, 71 brzostrelk, 499 pušk, 4 parabole, 42 pištol, 46.620 nabojev, 338 bomb, 90 min in 14 tromblonov, mnogo opreme, dalje so uničili 20 mostov, 75 telefonskih drogov in 500 metrov telefonske napeljave itn., uničenih ali poškodo-

vanih pa je bilo še nekaj sovražnikovih vozil. Mrtvih je bilo osem borcev, ranjenih 41, pogrešanih pa 31.

Operativni odsek je v svojem poročilu o bojih za osvoboditev Zgornje Savinjske doline tudi kritično analiziral potek celotne operacije. Poudaril je, da je bila morala borcev po končanih bojih zaradi velikih uspehov in majhnega števila žrtev dobra. Ta se je posebej pokazala v kasnejših bojih s premočnim sovražnikom, ki je poskušal prodreti v Zgornjo Savinjsko dolino. Le med boji je bilo čutiti pri borcih utrujenost, ker so zelo dolgo trajali. Obveščevalna služba med boji ni zadovoljila. Podatki so prihajali do štabov prepozno in so bili nepopolni. Rušenje komunikacij na poti k postojankam je bilo izredno hitro in tudi vsa miniranja poslopij so bila uspešna. Posebno so se minerei izkazali kot mojstri svojega posla v Ljubnem, kjer so minirali pod sovražnim ognjem in omogočili s tem vdor v postojanko.

Med operacijami je bila zveza med posameznimi brigadami zaradi velike medsebojne oddaljenosti, zaradi sovražnikovih zased med njihovimi položaji in zaradi pomanjkanja sredstev za zvezo slaba. Zelo dobro pa je med operacijami delovala sanitetna služba, ki je poskrbela za evakuacijo vseh ranjencev.

V relaciji je tudi poimensko navedenih nekaj funkcionarjev Šlandrove in Zidanškove brigade, ki so se v bojih odlikovali in so bili ves čas akcije na težiščih boja. Iz Šlandrove brigade so bili pohvaljeni: komandant Jože Lepin-Ris, politični komisar Alojz Zokalj-Džidži, namestnik komandanta Alojz Pacek-Platin, načelnik štaba Mirko Jerman, komandant

I. bataljona Franc Zavasnik-Božič, vodnik minerskega voda Jože Kobilšek-Ivan, iz Zidanškove brigade komandant Andrej Cetinski-Lev in komandant III. bataljona Viktor Vesel, iz Kamniško-zasavskega odreda pa komandir minerske čete, ki je sodeloval v teh bojih, Ivan Okrajšek. Ob sklepu svoje obsežne relacije je operativni odsek ugotovil, da so načrt štaba IV. operativne cone dosledno izpeljali. Še več, nekatere enote so na lastno pobudo izvedle nekaj akcij, ki jim jih niso naložili, ne da bi s tem trpel načrt operacij, od katerega razen malenkostih, niso odstopali. Tako štab IV. operativne cone ni pričakoval, da bo Zidanškova brigada lahko osvobodila Gornji grad. V akciji so borci mnogo pridobili na izkušnjah in znanju, dragocen za nadaljnje delovanje enot pa je bil tudi bogat plen

v orožju.¹³ Akcije za osvoboditev Zgornje Savinjske doline so bile prva velika operacija na Štajerskem, v kateri je sodelovala glavnina enot IV. operativne cone.

Boje v Zgornji Savinjski dolini je poskušal štab IV. operativne cone tudi čim bolj izkoristiti za vnašanje demoralizacije v nemške enote, zlasti med vermane. Zato se je odločil za blago ravnanje z vermani, ki so se predali in ostro kaznovanje tistih pripadnikov nemških oboroženih sil, ki so se upirali do likvidacije postojank. Tako so bili v Ljubnem pripadniki gozdne zaščite, ki so zagrešili tudi več hudodelstev, ustreljeni. Sodišče Slandrove brigade je zaslišalo tudi nekaj ujetih Nemcev in Slovence, ki so bili obdolženi kaznivih dejanj.¹⁴ Vermane v Lučah in v Gornjem gradu pa so razorožili in jih nato v koloni z belo zastavo na čelu in spremstvom odvedli proti Mozirju in Celju. Velika večina vermanov je stopila v partizanske vrste. Nekaj ujetnikov nemške narodnosti pa so poslali tudi na Dolenjsko. Kdor pa se ni želel vključiti v enote NOV in PO Slovenije, so ga izpustili.

Vsi ti ukrepi in veliki uspehi enot NOV in PO Slovenije v tem času so precej vplivali na demoralizacijo nemških enot. Zato je moral posredovati višji vodja SS in policije v XVIII. vojnem okrožju generallajtnant Rösener, ki je 4. avgusta izdal povelje, v katerem je zahteval, da morajo enote začeti z najodločnejšim in brezobzirnim bojem proti partizanskim enotam in jih uničiti. Posebej je opozoril oficirje, da se morajo v teh bojih kot komandanti izkazati.¹⁵

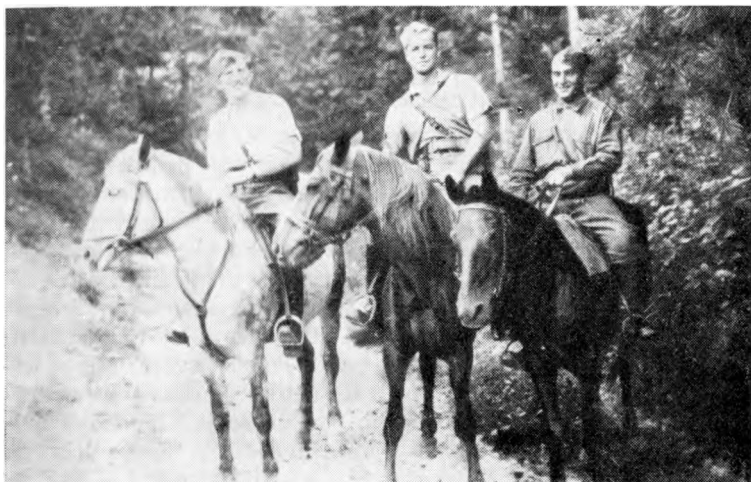
Štab IV. operativne cone je nato 5. avgusta čestital vsem borcem, oficirjem, podoficirjem in političnim komisarjem VI. SNOUB, XI. SNOB, XIV. divizije in Vzhodnokoroškega odreda, ki so sodelovali v bojih za prvo osvobojeno ozemlje na Štajerskem in jim izrekel vse priznanje in pohvalo. Posebno pohvalo pa je izrekel borcem, podoficirjem, oficirjem in političnim komisarjem Slandrove brigade za izkazano junaštvo in iznajdljivost, vztrajnost in požrtvovalnost pri zavzetju Ljubnega in Luč, Zidanškovi brigadi za zavzetje Gornjega grada in Tomšičevi brigadi za zavzetje Šmartnega ob Paki. Posebej je pohvalil tudi minerski skupini Slandrove brigade in Kamniško-zasavskega odreda, štab Slandrove brigade za spretno vodstvo operacij v Ljubnem in Lučah, štab Zidanškove brigade za spretnost in iznajdljivost v operacijah v Gornjem gradu.^{1®}

O operacijah v Zgornji Savinjski dolini sta dala zelo pohvalne izjave tudi vodja anglo-ameriške misije pri štabu IV. operativne cone major Lindsay in član sovjetske misije pri glavnem štabu NOV in PO Slovenije podpolkovnik Bogomolov, ki sta neposredno spremljala boje. Major Lindsay je poudaril, da so bile operacije »načrtno dobro pripravljene in briljantno izpeljane«. Uspehe so ob najenostavnejšem orožju dosegli zlasti »s svojim pogumom in vojaško strokovnim znanjem«. Pomembno pa je tudi dejstvo, da je bilo prvo osvobojeno ozemlje na Štajerskem izbojevano s presenetljivo majhnim številom partizanskih izgub. Podobno je operacije ocenil tudi podpolkovnik Bogomolov, ki je v svoji izjavi poudaril, da so funkcionarji posameznih enot »izvedli svoje naloge izredno točno, borci pa so pokazali veliko junaštvo in vzdržljivost«. Po vtisih neposredno na bojišču se je Slandrova brigada izkazala »odlično, zlasti njeni minerei«, podobne vtise pa je dobil tudi o Zidanškovi brigadi. Izjavil je še, da je takšna velika dejanja mogoče doseči le ob visoki morali.¹⁷

Se posebno pa so bili borci zadovoljni, ko je radio Svobodna Jugoslavija objavil pohvalo maršala Tita Slandrovi in Zidanškovi brigadi ter XIV. diviziji za osvoboditev Zgornje Savinjske doline.¹⁸

Štab IV. operativne cone je 1. avgusta glede na ukaz glavnega štaba NOV in PO Slovenije z dne 23. julija imenoval začasni operativni štab VI. in XI. brigade. Za komandanta je postavil kapetana Jožeta Lepina-Risa, za političnega komisarja z rangom majorja pa Alojza Zokalja-Džidžija. V ukazu je operativni štab VI. in XI. brigade dobil nalogo, da vodi operacije obeh brigad in da prevzame odgovornost za njuno delovanje. Dolžnost je moral prevzeti takoj po prejemu ukaza, v katerem je bilo poudarjeno, da operativni štab VI. in IX. brigade ne bo imel nobenega pomožnega aparata, niti načelnika štaba ali namestnika komandanta.¹⁹ V tem se je mimo tega, da sta mu bili podrejeni le dve brigadi, tudi razlikoval od divizijskih štabov.

Isti dan je bil zaradi odhoda komandanta in političnega komisarja Slandrove brigade v operativni štab imenovan nov brigadni štab. Za komandanta je bil postavljen dotedanji namestnik kapetan Alojz Pacek-Platin, za političnega komisarja Jože Babič-Vojteh, dotlej politični komisar III. bataljona. V dopisu glavnemu štabu 4. avgusta pa je štab IV. operativne

Alojz Pacek-Platin, komandant brigade, Matija Knap, pomočnik političnega komisarja brigade in Jože Babič-Vojteh, politični komisar brigade

cone tudi poročal, da je dotedanjega načelnika štaba Mirka Jermana imenoval za vršilca dolžnosti namestnika komandanta brigade, za načelnika štaba pa je bil naslednji dan imenovan Franc Zavasnik-Božič.²⁰ S postavitvijo operativnega štaba so tudi formalno povezali Šlandrovo in Zidanškovo brigado, kar se je dejansko zgodilo že sredi julija.

RAZŠIRITEV IN AKTIVNO ZAVAROVANJE OSVOBOJENEGA OZEMLJA

Šlandrova brigada se je 1. avgusta premaknila na položaje Št. Janž—Radmirje—Ljubno z nalogo, da prepreči vdor sovražnikovih sil na osvobojeno ozemlje. S tem je omogočila, da se je Tomšičeva brigada premaknila na novo operativno območje. Naslednji dan je III. bataljon mobiliziral, I. bataljon se je razmestil pri Kajzarju nad Ljubnim, II. bataljon v vasi Melišje pod Homom, od koder je poslal na cesto proti Rečici in Nazarjem zasedo, IV. bataljon pa je bil pri Radmirju. Zidanškova brigada je imela en bataljon na položajih pri St. Janžu, II. bataljon v Gornjem gradu, kjer je pri preiskavah

zaplениl še nekaj orožja in streliva, III. bataljon pa je po nekajurnem boju preprečil poskus nemške kolone okrog 300 mož z dvema topovima, da bi iz Kamnika prodrli proti Gozdu in naprej v Gornji grad. O mraku so borci Šlandrove brigade prisilili tudi dve blindi in en tank, da so se vrnili v Mozirje.²¹

Po likvidaciji postojank v Lučah, Ljubnem in Gornjem gradu se je znašla v težavnem položaju 1. alarmna četa Celje-vzhod v Rečici. Vermane je zelo demoralizirala novica, da so

2. avgusta okrog 9. ure ljudje videli okrog 50 razoroženih orožnikov in policistov z belo zastavo na poti iz Št. Janža proti Mozirju, še bolj pa so jih vznemirile govorice, da je naslednja na vrsti njihova postojanka. Komandir čete šarfirer Max Kovatsch je menil, da s svojimi 70 vermani ne bi mogel vzdržati velikega napada, še posebno, ker so vermani popolnoma odpovedali in bi se s takimi ljudmi ne mogel uspešno boriti. Iz Rečice je tudi odšla večina prebivalcev, ker so jih partizani obvestili o napadu. Zato je predlagal opustitev oporišča v Rečici, preden bi ga partizani napadli. V nasprotnem primeru pa je odklonil odgovornost za nadaljnje dogodke.²² Še isti dan 2. avgusta zvečer so se iz Nazarij in Rečice umaknili vermani in orožniki proti Mozirju. Trije bataljoni Šlandrove brigade so se takoj, ko so to izvedeli, premaknili proti obema izpraznjenima postojankama. Šlandrovci so v Rečici porušili in požgali vse postojanke in bunkerje, v Nazarijih pa so se jim pridružili tudi borci Zidanškove brigade, ki so porušili most čez Dreto, zažgali graščino in minirali samostan.

Po teh akcijah sta se II. in IV. bataljon vrnila na stare položaje, I. bataljon pa je zavzel položaje v Prihovi in nad Mozirjem. Komandir 1. alarmne čete Celje-vzhod je 3. avgusta ob pol devetih dopoldne poslal iz Mozirja ogledniško patruljo 30 mož, ki se je morala zaradi močnega obstreljevanja šlandrovcev umakniti. Okrog pol dveh je skupaj s policisti odšla proti Rečici nova ogledna patrulja. Na Brezjem vrhu, severno od Prihove, so jo šlandrovci zaustavili in ob osmih zvečer se je morala vrniti v Mozirje. S precej večjimi silami pa si je sovražnik prizadeval prodreti v Gornji grad iz Kamnika. III. bataljon Zidanškove brigade je imel spet hude boje z okrog 300 sovražniki, okrepljeni s tremi oklepnjaki in dvema topoma na položajih pri Gozdu. Nemce je pregnal z napadom z boka in naskokom, pri čemer mu je prizadejal hude izgube.

Naslednji dan je IV. bataljon zamenjal na položajih pri Prihovi borci I. bataljona, ki so bili utrjeni od bojev prejšnjega dne. 2e ob pol štirih zjutraj je odšel iz Mozirja del

I. alarmne čete Celje-vzhod (58 vermanov) proti Rečici. Uspeli so prisiliti na umik pet manjših zased šlandrovcev in nato se je moral delno umakniti še ves IV. bataljon. Na pomoč mu je prihitel II. bataljon. Po deveti uri sta na območju Trnove uspela razbiti vermansko enoto na dva dela in eno skupino obkoliti. Po skoraj štiriurnem boju so se vermani uspeli prebiti v Mozirje. Prodora enot pod poveljstvom komandanta III. bataljona vermanšafta oberšturmфирerja SA Wörndleja v Prihovo in Nazarje pa nista uspela zadržati. Iz Prihove in Nazarij so Nemci obstreljevali partizanske položaje s topniškim in minometalskim ognjem. Oba bataljona šlandrovcev in I. bataljon Zidanškove brigade so nato dobili nalogo, da preženejo sovražnika iz obeh vasi. Zvečer so skupaj izvedli napad. Glavnina sovražnikov se je umaknila, v Nazarijih pa se je dobro oborožen oddelek utrdil v cerkvenem stolpu, od koder se je z mitralješkim in minometalskim ognjem uspešno upiral napadom borcev. Boji so trajali vso noč, zjutraj pa so se borci umaknili iz Nazarij, ker so njihove položaje spet začeli obstreljevati s topniškim in mitralješkim ognjem. S tem so se izognili nepotrebnim žrtvam. Napad pa bi verjetno uspel, če bi imeli borci na voljo razstrelivo.²³ III. bataljon Šlandrove brigade je bil v teh dneh zaposlen z mobilizacijo in prevajanjem plena v bunkerje na območju Podvolovljeka.

Stab IV. operativne cone je 4. avgusta izdal povelje za novo razmestitev svojih enot, da bi preprečil sovražnikove vdore na osvobojeno ozemlje. Uvodoma je ugotovil, da je okupator po likvidaciji postojank v Ljubnem, v Lučah in v Gornjem gradu zaradi svoje nemoči izpraznil še postojanki v Nazarijih in Rečici in s tema posadkama okrepil postojanko v Mozirju. Dne 3. avgusta je nato izpraznil še postojanki v Motniku in v Špitaliču, s čimer se je osvobojeno ozemlje razširilo še na del Tuhinjske doline. Iz Mozirja in tudi iz Kamnika je sovražnik poskušal večkrat udreti na osvobojeno ozemlje, kar pa sta mu Šlandrova in Zidanškova brigada uspešno preprečili. Obveščevalna služba je ugotovila, da je v Celju sovražnik osredotočil nekaj svojih enot. Stab IV. operativne cone je glede na to ukazal, naj Tomšičeva in Serčerjeva brigada izvajati akcije v Šaleški in Mislinjski dolini, Bračičeva brigada

na območju med Mariborom in Celjem, Šlandrova brigada v Spodnji Savinjski dolini, v smeri proti Celju in v vzhodnem delu revirjev proti Zabukovici, Zidanškova brigada pa v Tuhinjski dolini na relaciji od Motnika do Trojan. Vse brigade so dobile nalogo, da napadajo sovražnika, postavljajo zasede na glavnih prometnih zvezah, jih rušijo, mobilizirajo in vežejo nase morebitne sovražnikove koncentracije za vpad v Zgornjo Savinjsko dolino.²⁴

Šlandrova brigada se je 5. avgusta razmestila na položajih Okonina—St. Janž, od koder je proti Mozirju pošiljala patrolje. S sovražnikom je imela manjši spopad le patrolja II. bataljona. Ta dan je sovražnik prodril v Rečico, zvečer pa se je spet umaknil. Druga sovražnikova kolona je prodrla v Dobletno, kjer jo je napadel I. bataljon Zidanškove brigade. Iz Kamnika pa sovražnik ni več poskušal prodirati v Savinjsko dolino, zato pa se je začel zbirati na Vranskem. Obveščevalna služba je poročala, da prodira proti položajem II. bataljona Zidanškove brigade pri Lipi okrog 200 mož. Nemci pa so se še pred nočjo vrnili na Vransko, kamor so prišle nove okrepitve. Menda se je zbralo okrog 1000 mož.

Zaradi osredotočenja in glede na omenjeno povelje štaba IV. operativne cone je operativni štab VI. in XI. brigade ukazal Šlandrovi brigadi, naj v noči na 6. avgust odide čez Dobrovlje na območje med Savinjo in Savo. Štab brigade naj dva bataljona pošlje na mobilizacijske akcije v revirje do Zidanega mosta in Laškega, z dvema bataljonoma pa naj izvaja akcije ob cesti Vransko—Celje in izvede popolno mobilizacijo do Sv. Pavla (Prebolda), Zabukovice in Celja. Štab Zidanškove brigade pa je dobil povelje, naj I. in II. bataljon premesti v Tuhinjsko dolino, III. bataljon pa naj pusti na položajih na Črnicu. Tudi borci Zidanškove brigade so dobili nalogo, da mobilizirajo, rušijo cesto Špitalič—Vransko in izvajajo še druge večje akcije v Tuhinjski dolini. Zato ji je operativni štab VI. in XI. brigade poslal kot pomoč gorsko baterijo Šlandrove brigade. V povelju je operativni štab VI. in XI. brigade sporočil štabu Šlandrove brigade, da bo v naslednjih dneh v Tuhinjski dolini in da mora z njim vzdrževati redne zveze. Operativni štab VI. in XI. brigade je bil nato zdaj pri eni, zdaj pri drugi brigadi, običajno pri tisti, ki je imela trenutno najpomembnejše naloge. Omenimo naj še, da je štab IV. operativne cone 6. avgusta poslal Šlandrovi in Zidanškovi brigadi po

en radijski sprejemnik in predajnik za vzpostavitev medsebojne zveze na razdaljo do 20 km.

Do 6. avgusta zjutraj se je Slandrova brigada že premaknila čez glavno cesto v vasi južno od Vranskega: I. in III. bataljon sta bila v Ravnah, II. bataljon v Javeršku, IV. bataljon pa v Vrhovci. Zvečer se je brigada razdelila: I. in II. bataljon sta odšla proti revirjem, III. in IV. bataljon pa sta se začela pripravljati na rušenje komunikacij med Vranskim in Celjem.²⁵

Očitno je, da so bili Nemci obveščeni o odhodu obeh brigad iz Savinjske doline. Stab IV. operativne cone je že 7. avgusta dobil sporočilo, da prodirajo proti Ljubnemu, Radmirju in Gornjemu gradu tri sovražnikove kolone, vsaka po približno 200 do 300 mož. Takoj je ukazal operativnemu štabu VI. in XI. brigade, naj s svojimi enotami zaustavi njihovo prodiranje na osvobojeno ozemlje in jim onemogoči aretacije aktivistov ter ropanje hrane. Posebej je poudaril, da so te akcije nujne tudi iz političnih vzrokov, da bi se dvignila morala civilnega prebivalstva. Obveščevalna služba je nato ugotovila, da prodira ena kolona tudi z Vranskega čez Lipo proti Bočni. Na osnovi teh podatkov in povelja štaba IV. operativne cone je operativni štab VI. in XI. brigade ukazal Zidanškovi brigadi, naj z dvema bataljonoma napade sovražnikove kolone, tretji bataljon pa naj zasede položaje na Ločici pri Vranskem, od koder naj nadzoruje Tuhinjsko dolino in Črni graben. Slandrovi brigadi pa je dal nalogo, da v noči na 9. avgust postavi zasede na cesti Vransko—Celje, uniči mostove pri Kapli, pri Grobljah in pri Letušu ter izvede demonstrativni napad na postojanko v Sv. Pavlu (Preboldu) in jo po možnosti likvidira, če pa so pogoji, naj napade še druge postojanke v okolici Celja. Mimo teh konkretnih nalog naj štab brigade ofenzivno manevrira s svojimi enotami po lastni pobudi. Zidanškova brigada, ki je bila najbližja Zgornji Savinjski dolini, naj bi torej prevzela neposredno obrambo osvobojenega ozemlja, z akcijami Šlandrove brigade pa je nameraval operativni štab VI. in XI. brigade prisiliti sovražnika, da se vrne v svoje izhodiščne postojanke.²⁶

Zidanškova brigada je svoje naloge dobro izpolnila. V noči na 9. avgust so njeni borci v Bočni ujeli vso vermansko posadko, in si priborili bogat plen, posadko v Šmartnem pri Tuhinju pa so pregnali in tako razširi osvobojeno ozemlje

tudi v Tuhinjski dolini. Šlandrovci so v tej noči na cesti Vransko—Celje zaminirali most v Kapli, drugi most pri Pondorju pa zažgali. S tem so cesto za nekaj časa onesposobili za promet. Po akcijah sta se III. in IV. bataljon umaknila na položaje Sv. Lenart—Velika Reka pod Mrzlico. Zvečer sta šla spet v zasede in demonstrativno napadat sovražnikove postojanke v Sv. Pavlu, kjer so bili policisti in orožniki nastanjeni v graščini, v župnišču in v predilnici. Štab brigade je za neposredni napad določil 1. četo III. bataljona pod vodstvom komandirja Antona Ahčina-Darka in političnega komisarja Antona Jerasa-Zvoneta, četo pa je spremljal tudi namestnik komandanta bataljona Anton Stajanko. Četa se je že podnevi približala Sv. Pavlu, zvečer pa jo je domačin, četni mitraljezec, varno pripeljal do vasi. V gozdčku se je četa razdelila: 1. vod je šel proti graščini, da bi napadel glavno postojanko, 2. vod pa je šel na akcijo v predilnico. Borci 2. voda so se v strelski vrsti po njivah in travnikih približali postojanki. Zaradi izredne teme so videli le nekaj korakov predse. Pred postojanko je bil kozolec, pod katerim je skupina borcev nameravala postaviti zasedo. Pod njim pa so šlandrovci padli v nemško zasedo. Približali so se ji tako tiho, da ni utegnila izstreliti niti strela. Pod kozolcem se je nato začel hud spopad. »Nastal je pravi direndaj, kot kak spopad v nemem filmu,« je o tem pretepanju in prerivanju med šlandrovci in policisti zapisal komandir Ahčin. Ukazal je umik. Kakor hitro so se borci od zasede oddaljili, so policisti odprli močan ogenj. Najprej so smrtno zadeli mitraljezca domačina iz Sv. Pavla, nato pa je padel še namestnik komandirja čete. Vod se je umaknil proti predilnici, ki jo je uspešno napadel drugi del čete. Ko je napad na postojanko spodletel, so se morali umakniti tudi izpred predilnice, ker je obstajala nevarnost, da bi jim policisti udarili v hrbet.

Postojanke v Sv. Pavlu sta oba bataljona držala v blokadi vso noč. Postojank ni bilo mogoče zavzeti tudi zato, ker je bila posadka okrepljena na okrog 220 mož. V demonstrativnem napadu pa je po partizanskih virih doživela hude izgube: 21 mrtvih in neznano število ranjenih. Šlandrovci so zaplenili tudi več uniform in drugega materiala, izgubili pa en puško-mitraljez in eno brzostrelko.²⁷

Tudi I. in II. bataljon sta bila takoj po prihodu v revirje aktivna. Na poti je 9. avgusta napadlo njeno predhodnico 60

vermanov na Lizi nad Trbovljami. Vermani so jo pustili zelo blizu, nato pa so jo nenadoma napadli. Predhodnica pa se je hitro znašla, zavzela položaje in po enournem boju pognala nemško zasedo v Trbovlje, od koder so nato začeli položaje šlandrovcev obstreljevati s topniškim ognjem. Bataljona sta nadaljevala pot proti Hrastniku in se utaborila pri Golcah. II. bataljon in minerska četa sta 10. avgusta zvečer dobila nalogo, da porušita Riklov most v Hrastniku in da rekvirirata sanitetni material v lekarni, ena četa I. bataljona pa je imela nalogo demonstrativno napasti Laško.

Na Brnici so se borci ločili. II. bataljon je odšel v Hrastnik, minerei pa po cesti proti hrastniškemu rudniku. Borci so upali, da bodo hitro dobili potrebni sanitetni material, saj so jim terenci preskrbeli ključke lekarne. Toda vmes je bila izdaja. Iz nemškega poročila izvemo, da je nekaj pred polnočjo dobila žandarmerijska postaja obvestilo o nameravani akciji v lekarni. Takoj je poslala v bližino v zasedo orožniško patruljo desetih mož, okrepljeno s petimi vermani. Zaseda je šele iz razdalje desetih metrov začela streljati na šlandrovce. Ni jim preostalo drugega, kot da so se umaknili in opustili misel na rekvizicijo v lekarni.

V spopadu je padel en orožnik, po nemških poročilih pa naj bi imeli partizani kar 30 mrtvih in ranjenih, dejansko pa sta bila ranjena le dva borca. Tudi minerce so pri mostu napadli policisti. Kljub sovražnikovemu ognju pa so uspešno zaminirali Riklov (železniški) most in tako za približno tri tedne onemogočili prevoz premoga iz rudnika na železniško postajo.

V Laškem so šlandrovci napad osredotočili predvsem na tekstilno tovarno Lava in jo poskušali zažgati, kar pa jim zaradi sovražnikovega patroljiranja ni uspelo. Na železniški postaji je bilo v tej noči veliko vojaštva, na katerega so streljali. S prvimi rafali so prizadejali sovražniku nekaj izgub, nato pa so na postaji ugasnili vse luči in jo zatemnili. Sovražnik je imel po poročilu brigade šest mrtvih in osem ranjenih.

Na povratku v taborišče so se borci ustavili še na Brnici, kjer so pri kmetu Igličniku dobili dve govedi. Z akcije so prinesli tudi precej cigaret in pijače. Zjutraj so se nato vsi bataljoni srečali na območju Golce—Šmohor. Patrulje so sporo-

čile, da se pomika proti položajem brigade nemška kolona. Stab brigade ji je takoj poslal nasproti dve četi. Sovražnik pa je njun premik opazil in se umaknil proti Laškemu. Šlandrovci so mobilizirali tudi 30 novincev.²⁸

Medtem je bila zelo uspešna tudi Zidanškova brigada, ki je v noči na 11. avgust napadla orožniško postojanko v St. Ožbaltu, ki pa je zaradi prihoda nemške pomoči iz Blagovice ni uspela likvidirati. Naslednji dan popoldne so orožniki v strahu pred nočnim napadom pobegnili, borci Zidanškove brigade pa so zvečer postojanko zaminirali ter izvedli v trgovini rekvizicijo. 12. avgusta so nato napadli Nemce celo na Vranskem na kopališču in štiri ubili, več pa so jih ranili.

Akcija za pridobitev sanitetnega materiala v Hrastniku ni uspela, brigada pa je sanitetni material nujno potrebovala. Zato se je štab odločil za novo akcijo, za katero je dal pobudo aktivist Leopold Ožek-Bojan. 12. avgusta zjutraj so borci II. bataljona pod poveljstvom komandanta brigade Alojza Packa-Platina prišli do Rimskih Toplic, kjer je bilo vojaško okrevališče. Komandant bataljona Ivan Mušič-Štefan si je s komandirji čet in vodičem ogledal od blizu okrevališče, da bi akcijo čim uspešneje izvedli. Ob 12. uri je skupina borcev blokirala sovražnikovo vojaško postojanko. Stab je na vseh dohodih do bolnišnice postavil zasede, najmočnejše proti Celju in proti Zidanemu mostu, tri skupine šlandrovcev pa so nato vdrle vanjo. Akcija je potekala z bliskovito hitrostjo. Vse stražarje so tako iznenadili, da so se brez odpora predali. Medtem ko so borci nabirali v bolnišnici bogat vojaški in sanitetni plen, sta po cesti v bolnišnico pripeljala luksuzni avto in tovornjak z vojaštvom, iz železniške postaje pa se je poskušala prebiti do bolnišnice kolona pehote. Zasede so takoj odprle ogenj in uničile so oba avtomobila, večji del posadke, ki si je zaman prizadeval pobegniti, pa je padel. Ena zaseda je vžgala na kolone pri železniški postaji z minometom in jih razpršila. Sovražnik je panično bežal in vlekel za seboj mrtve in ranjene. Očitno pa je bilo, da se sovražnik zaradi nenadnega napada sredi belega dne ni mogel znajti in ni zmožal organizirati obrambe. Medtem ko so zasede uspešno preprečile prihod pomoči v bolnišnico, so šlandrovci v njej zaplenili 41 pušk, en poltežki mitraljez, eno brzostrelko, 7 pištol, 100 ročnih bomb, okrog 300 nabojev, nekaj vojaške opreme, kompletno operacijsko orodje in veliko sanitetnega materiala. Akcijo so šlan-

drovci izkoristili tudi za propagando. Bolnikom in ranjencem so razdelili tudi propagandni material ter popisali stene s parolami.

Po odhodu iz okrevališča je pripeljal v Rimske Toplice oklepni vlak iz Zidanega mosta in začel obstreljevati s topovi položaje šlandrovcev. Z bogatim plenom in brez žrtev se je

II. bataljon umaknil s položajev. Po oceni štaba naj bi imel sovražnik v kratkem spopadu okrog 30 mrtvih in večje število ranjenih, med njimi šest oficirjev. Ta akcija je bila lep primer spretne partizanske taktike, pri kateri so dosegli popolno iznenadenje. Napad sam je trajal le okoli pol ure.

Prvi bataljon je bil v zasedi na cesti Laško—Celje pri Tremerju. V zasedo je pripeljal osebni avto z oficirji. Šlandrovci so ga obsuli z ognjem. Avto je zapeljal v obcestni jarek, na kar je ena četa jurišala, da bi ga s posadko popolnoma uničila. To pa ji ni uspelo, ker je sovražnik že po prvih strelah začel položaje šlandrovcev obstreljevati s protiletalskim topom. Borci so se morali umakniti. V spopadu je bil ubit en nemški oficir, štirje pa ranjeni.²⁰

Akcije Šlandrove in Zidanškove brigade ter drugih enot IV. operativne cone so vplivale na demoralizacijo nemških enot, ki se niso upale zapuščati postojank. Operativni štab VI. in XI. brigade je 13. avgusta poročal, da je sovražnik v defenzivi in da po cestah Vransko—Trojane—Blagovica ter Trojane—Zagorje že več kot deset dni ni bilo sovražnikovih premikov.³⁰

Tudi na osvobojeno ozemlje ni organiziral večjih akcij. Aktivno zavarovanje osvobojenega ozemlja v Zgornji Savinjski dolini se je izkazalo kot učinkovito. S to taktiko se je osvobojeno ozemlje tudi razširilo še na del Tuhinjske doline.

Štab IV. operativne cone je dal 11. avgusta operativnemu štabu VI. in XI. brigade tudi pravico, da v prihodnje uporablja za večje akcije še Kamniško-zasavski odred in mu lahko izdaja ustrezne ukaze. Hkrati je obvestil štab Kamniško-zasavskega odreda, da mora dati operativnemu štabu VI. in XI. brigade na voljo svoje sile.

Tako je ta vojaški forum dobil pravico in dolžnost, da usklajuje delovanje vseh enot NOV in PO Slovenije med revirji in Zgornjo Savinjsko dolino. Operativni štab VI. in XI. brigade je dobil naslednji dan še to nalogo, da s svojimi enotami izvaja takšne akcije, s katerimi bo vzporedno lahko tudi

mobiliziral, si priboril orožje za oborožitev novincev in skrbel za nastanek novega osvobojenega ozemlja ali za razširitev dotedanjega. Ob tem je štab IV. operativne cone kritiziral napad na St. Ožbalt, kjer ni bilo možnosti za dosego navedenih ciljev.³¹

Glavni štab NOV in PO Slovenije je 15. avgusta »po odličnih uspehih edinic IV. o. z. pri osvobajanju Gor. Savinjske doline smatral za potrebno, da opozori štab IV. operativne zone na nekatere nevarnosti, ki pretijo in na nekatere slabosti, ki jih mora še odpraviti«. V svojem dopisu je zlasti poudaril, da bo nadaljnja mobilizacija uspevala le tedaj, če bodo enote IV. operativne cone »z vso odločnostjo« nadaljevale svojo ofenzivo za širjenje osvobojenega ozemlja. Zgrešeno pa bi bilo, če bi prešli k obrambi osvobojenega ozemlja. Nasprotno — vse enote naj manevrirajo na novih območjih, ki so lahko za hrbtom najnevarnejših sovražnikovih postojank. Glavni štab NOV in PO Slovenije je pozitivno ocenil predlog štaba IV. operativne cone, da organizira napad na domobranske postojanke na območju Kamnika in Kranja: »S tem prvič, močno udariti belo gardo na terenu, ki je doslej edini severno od Save, kjer je beli gardi uspela pridobiti si nekaj simpatij. Drugič, s tem prenesete svojo ofenzivo v hrbet linije Ljubljana—Domžale—Kamnik, ki predstavlja trenutno najvažnejšo sovražnikovo postojanko, njegovo najvažnejše izhodišče za izpade proti vašemu osvobojenemu ozemlju.« S temi akcijami bi si enote IV. operativne cone ustvarile pogoje za kasnejše odločnejše operacije na Kamnik, ki mora biti v bližnji prihodnosti cilj neposrednega napada. Ta napad pa je treba dobro pripraviti in pred njim se morajo enote IV. operativne cone številčno še okrepiti in bolje oborožiti. Štab IV. operativne cone pa je dobil nalogo, da se začne zbirati potrebne podatke za napad in obvesti glavni štab NOV in PO Slovenije, kakor hitro bi bil napad izvedljiv.

Glavni štab NOV in PO Slovenije je opozoril tudi na nujnost, da enote IV. operativne cone širijo osvobojeno ozemlje proti vzhodu. Kot cilj napada je predlagal Šoštanj in Slovenj Gradec. Mobilizacija je še vedno »najvažnejši problem« in naj zato čim večjo pozornost posvečajo širjenju partizanskih akcij in mobilizacije na vzhod Štajerske. Zato naj štab IV. operativne cone pošlje XIV. divizijo čim dalj proti vzhodu, pri čemer še poudarja, da mora utrditvi in okrepitvi te enote po-

svetiti največjo pozornost. Za izvajanje najpomembnejše naloge, to je mobilizacije, je osnovni pogoj uspešni razvoj ofenzive, ob kateri pa je treba taktično presoditi moč enot IV. operativne cone. Zato naj se ne spuščajo v operacije, ki bi nujno zahtevale močnejše nemško posredovanje. Tako naj se zlasti na glavnih progah Zidani most—Brežice, Litija—Celje—Maribor in Maribor—Dravograd v prihodnje omejujejo le na manjše akcije minerskih vodov.

Enote IV. operativne cone imajo na mobilizacijskem in operacijskem področju proste roke na vsem območju severno od Save, s tem da sodelujejo z enotami IX. korpusa in se glede vseh operacij dogovarjajo z njegovim štabom. Enotam tega korpusa je namreč prehod z desnega brega Save na levi zelo otežen. Glavni štab NOV in PO Slovenije pa je ob teh navodilih posebej poudaril, da zaradi angažiranosti na Gorenjskem štab IV. operativne cone ne sme pozabljati svojih nalog na vzhodnih območjih Štajerske.

Štab IV. operativne cone naj bi posebno pozornost posvetil tudi odredom, toda ne v smislu njihove številčne krepitve, temveč predvsem prilagajanju njihove dejavnosti pravi partizanski odredni taktiki. Odredi morajo nadzorovati čim širši teren, posamezne njegove enote pa morajo stalno menjavati taborišča, pripravljati sovražniku resnično konspirativne zasede in mu prizadejati izgube zlasti v manjših postojankah.³²

Tudi štab IX. korpusa je 12. avgusta predlagal štabu IV. operativne cone, da bi njegove enote razširile aktivnost na levi breg Save proti Kranju, kjer naj bi sodelovale s Kokrškim odredom.³³ Glede na to, da so domobranske postojanke v Cerkljah in okolici okrepile svojo dejavnost, bi bilo nujno potrebno tja poslati večjo udarno enoto IV. operativne cone, ker bi ji bilo navedeno območje geografsko in strateško bolj dostopno kot enotam IX. korpusa. Mimo tega tudi trenutne razmere niso dopuščale, da bi štab IX. korpusa poslal na levi breg Save svoje enote. Dobro pripravljen napad na domobranske postojanke bi po mnenju štaba IX. korpusa veliko prispeval k razsulu Gorenjskega domobranstva ter omogočil delovanje organizacijam KPS in OF na tem ozemlju.

Tudi glede mobilizacije je bilo treba vzpostaviti stalno sodelovanje med enotami IX. korpusa in IV. operativne cone. Štab IX. korpusa ni določil natančne mobilizacijske meje, ker

je menil, da to ni pomembno in da je treba mobilizirati posvoda, kjer so za to pogoji. Zaradi težkega prehoda čez Savo na Gorenjskem bo Kokrški odred ob večjih ovirah pošiljal tudi novince enotam IV. operativne cone.³⁴

Sredi avgusta 1944 je torej štab IV. operativne cone dobil navodilo in predloge, naj razširi svojo dejavnost še na Gorenjsko, na levi breg Save. Ker je imela XIV. divizija naloge operirati čim dalj proti vzhodnim območjem Štajerske, je štab IV. operativne cone lahko v svojih načrtih za razširitev aktivnosti na Gorenjsko računal le z Zidanškovo in Slandrovo brigado, ki je že dotlej večkrat opravljala akcije v kamniškem okrožju tudi na desnem bregu Kamniške Bistrice. Zaradi nalog pri širjenju osvobojenega ozemlja in pri mobilizaciji pa štab IV. operativne cone ni mogel takoj poslati svojih enot v akcije proti domobranskim postojankam na območju Cerkelj.³⁵ Pripomniti moramo še, da je štab IV. operativne cone že takoj po akcijah v Zgornji Savinjski dolini uporabil za obrambo osvobojenega ozemlja taktiko, ki jo je v svojih navodilih 15. avgusta nasvetoval tudi glavni štab NOV in PO Slovenije.

BOJI V MORAVSKI DOLINI IN VELIKA AKCIJA NA KOLIČEVEM

Ofenzivnost enot IV. operativne cone je prisilila okupatorske oblasti, da so opustile nekatere manjše postojanke in posadke premestile v večje, ki so jih dobro utrdile, okrepiti pa so morale tudi zavarovanje poglobitnih komunikacij. Ker sta Slandrova in Zidanškova brigada onemogočili promet po glavni cesti med Gorenjsko in Štajersko čez Trojane, Kamniško-zasavski odred pa je oviral prevoz po zasavski železnici, so morale nemške vojaške oblasti premestiti večje enote v postojanke ob teh dveh komunikacijah. Po podatkih obveščevalcev so bile sredi avgusta 1944 v kamniškem okrožju mimo orožnikov, tovarniških stražarjev in obmejnih stražnikov še naslednje enote: III. in IV. bataljon šolskega polka »Brandenburg« (v Domžalah 460 vojakov in v Kamniku 300, med njimi okrog 100 Ukrajincev), II. in III. bataljon 28. policijskega polka SS »Todt« (v St. Vidu 400 mož, v Krašnji 300 in v Blagovici 145, v Kamniku je bil sedež štaba polka); 3. motorizirana orožniška četa Alpenland (v Kamniku 150 mož);

za zavarovanje proge Kamnik—Ljubljana in drugi komunikacij sta skrbeli dve četi 517. bataljona deželnih strelcev (sedež štaba bataljona je bil v Kamniku, iz tega sestava pa so bile verjetno tudi posadke v kamniški smodnišnici 70 mož, na Krumperku 150, v Mengšu 60 in na Črnučah okrog 100 vojakov). Mimo tega pa sta v tem času delovali že tudi dve postojanki Gorenjskega domobranstva (v Domžalah in v Mekinjah). Na Štajerskem je poglavitno težo bojov zoper enote IV. operativne cone nosil 25. policijski polk SS, ki je imel del svojih sil tudi v postojankah v revirjih. V njih so bile tudi štiri čete 922. bataljona deželnih strelcev ter dve četi vermanov³⁶ iz vermanšaftskega polka Spodnja Štajerska.

Pripomniti pa moramo, da so glede na trenutne naloge in potrebe nemške oblasti omenjene enote večkrat premeščali iz ene postojanke v drugo, tako da se je številčno stanje postojank pogosto spreminjalo.

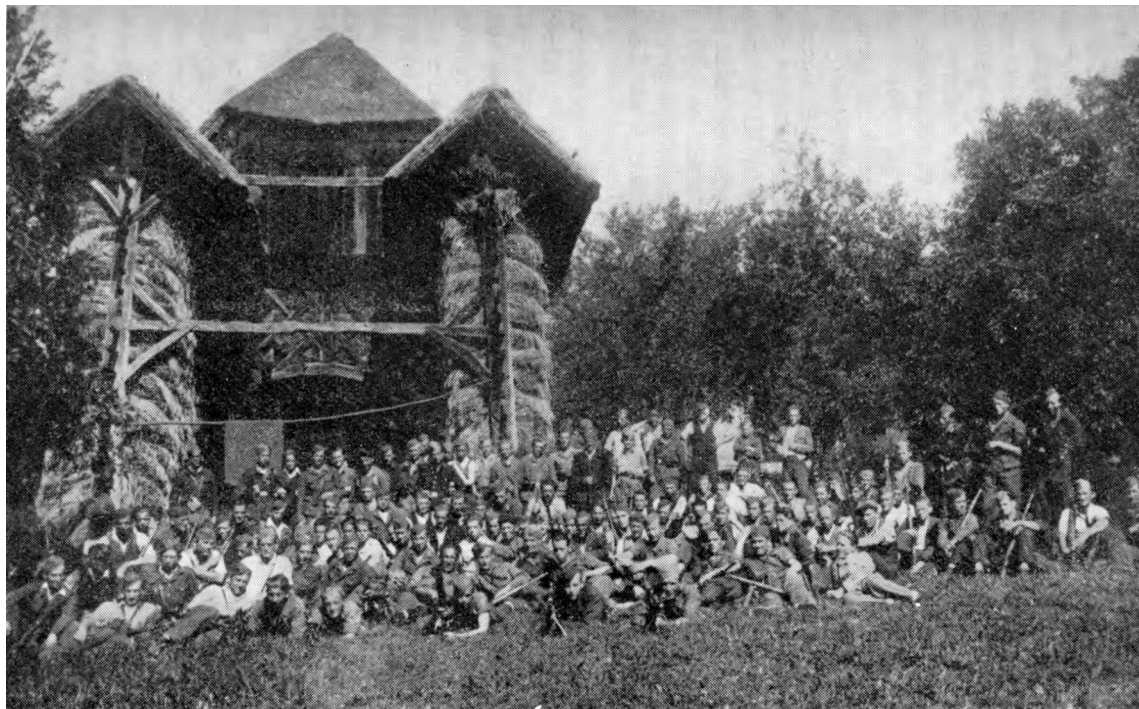
Izhodišče za večino partizanskih akcij na komunikacijah v Črnem grabnu in Zasavju je bila Moravška dolina. Okupator je tudi vedel, da so na tem osvobojenem ozemlju bunkerji in skladišča zavezniškega materiala ter gospodarskih komisij ter da se na njem zbirajo novinci iz Savinjske doline in revirjev za transport čez Savo. Zato je začel z omenjenimi enotami pripravljati vpade vanjo. Z njimi je nameraval odvrniti enote NOV in PO Slovenije od komunikacij in zavreti mobilizacijo, onemogočiti nove ofenzivne akcije, odkriti skladišča ter hkrati tudi ovirati razvoj ljudske oblasti na osvobojenem ozemlju. Odločil se je torej za ofenzivno zavarovanje obeh, zanj tako pomembnih komunikacij. Nemške enote so začele s sistematičnimi vpadi v Moravško dolino 9. avgusta, ko so iz Litije ob podpori oklepnih avtomobilov, tankov in lahkega topništva, prišle na Vače. V Moravški dolini je bil tedaj le

II. bataljon Kamniško-zasavskega odreda, ki ni mogel preprečiti tega vdora. Ker je grozila nevarnost novih povračilnih ukrepov nad civilnim prebivalstvom, je operativni štab VI. in XI. brigade sklenil začasno premestiti v Moravško dolino obe brigadi. Zidanškova brigada je prišla v Moravško dolino po napadu na Št. Ožbalt, 12. avgusta zvečer pa se je Šlandrova brigada premaknila na položaje med Št. Gotardom in Zaplanino. Dobila je nalogo, da prepreči premike sovražnika po glavni cesti med Trojanami in Vranskim in da napade sovražnika, če bi poskušal po stranski cesti s Trojan vdreti v

Moravsko dolino. Dne 13. avgusta in naslednje tri dni brigada ni imela bojev, ker se sovražnik na njenem ozemlju ni nikjer pojavil. Hude boje pa sta imeli ta dan Zidanškova brigada in Kamniško-zasavski odred v Moravški dolini, v katero je sovražnik prodril iz Litije, Št. Vida in Krašnje. Nemci so moravske hribe obstreljevali z minometi ter težkimi mitraljezi. Na Grmačah so selili prebivalstvo, domačije pa požgali. Prav tako pa so odvedli s seboj tudi prebivalstvo iz Prekra. Borci Zidanškove brigade in Kamniško-zasavskega odreda so 15. avgusta zadržali prodor Nemcev na osvobojeno ozemlje iz Št. Vida, naslednja dva dni pa so preprečili okrog 350 do 400 Nemcem in domobrancem, da bi izropali Spodnji in Zgornji Prekar ter hiše požgali. V teh spopadih je imel sovražnik hude izgube. Oba zaselka so Nemci deloma uničili v teh dneh s topniškim ognjem. Operativni štab VI. in XI. brigade je nato dal Šlandrovi brigadi nalogo, naj se premakne na Limbarsko goro. Ta premik je bil potreben zaradi okrepitve obrambe pred nemškimi vdori na osvobojeno ozemlje iz postojank v Črnem grabnu in zaradi predvidene akcije na Količevem.³⁷

Glavni štab NOV in PO Slovenije je štab IV. operativne cone obvezal, da za osrednje tehnike na Dolenjskem priskrbi večje količine papirja. Glede na to, da je bila Bonačeva tovarna papirja na Količevem v bližini večjih postojank, je bilo treba to akcijo posebno skrbno pripraviti in politični forumi kamniškega okrožja so dobili nalogo, da v sodelovanju z odborom Delavske enotnosti v tovarni priskrbijo podatke o količinah papirja, sodelujejo pri organizaciji prevoza in pri zavarovanju. Samo akcijo pa je lahko izvedla le večja vojaška enota. Operativni štab VI. in XI. brigade je po daljših posvetovanjih 17. avgusta izdal povelje, naj Šlandrova brigada z dvema bataljonoma zavaruje akcijo, Zidanškova brigada pa bi morala poslati na akcijo en bataljon za spremstvo voz pri transportu. Štab IV. operativne cone je za pomoč pri organizaciji te akcije določil pomočnika propagandnega referenta Iva Liparja-Iztoka³⁸

Sredi priprav je 17. avgusta popoldne vdrla iz Ribč proti Zgornjemu in Spodnjemu Prekru nemška enota, ki je namerala izropati oba zaselka. To namero pa so ji po štiriurnem boju preprečili borci Zidanškove brigade in Kamniško-zasavskega odreda, ki so ji prizadejali tudi hude izgube. Zaradi

Borci II. bataljona avgusta 1944 na Moravskem

teh bojev bi morali akcijo na Količevem kmalu preložiti. Stab Zidanškove brigade ni uspel poslati na zborna mesto enega bataljona, prav tako pa tudi Kamniško-zasavski odred ni prikrbel voz, ki bi jih moral. Za organizacijo prevoza so nato poskrbeli propagandisti centralne vojne tehnike IV. operativne cone ter člani okrožne gospodarske komisije Kamnik Franc Pečnik-Miklavž (načelnik) in člana Janko Urbanc-Olga in Jože Rženičnik-Ivo. Okrožna gospodarska komisija je pripravila tudi načrt, kako bi hkrati z akcijo na Količevo odpeljali iz Majdičevega mlina na Viru tudi večje količine soli.

O mraku je kolona 25 voz, ki sta jo spremljala dva bataljona šlandrovcev, odšla na pot. Borci so postavili močno zasledo proti postojanki v St. Vidu, blokirali so dobski postojanko in zavarovali akcijo tudi proti Viru. Za zavarovanje iz domžalske smeri je poskrbela četa VDV s skojevci, ki so jih organizirali okrožni politični forumi. Najbolj nevarna je bila vožnja med Želodnikom in Dobom po glavni cesti, ker so vozovi zelo ropotali. Na Količevem so v Bonačevi tovarni v skladiščih pobrali ciklostilni in drugi papir ter ga naložili na 18 voz. Z Vira so odpeljali iz skladišča blizu 8 ton soli. Iz tiskarne pa so vzeli velik tiskarski stroj in veliko barve. Prav tako so iz Kocjančičeve tovarne odpeljali še manjši tiskarski stroj. Ko so se vozovi že vračali po glavni cesti, so dobski orožniki izstrelili dve beli raketi. Vozniki so še bolj pognali konje, ki so s težavo vlekli polno naložene vozove. Komaj so zavili z glavne ceste na moravško in se tako rešili nevarnosti nemškega napada, že jim je grozila druga nevarnost. Začelo je bliskati in grmeti. Pri Selu so večino voznikov usmerili proti Vrhpolju, sedem voz pa je peljalo proti Moravčam. Nenadoma se je vlila močna ploha in dež je poškodoval nekaj dragocene materiala. Ta akcija je bila lep primer tesnega sodelovanja šlandrovcev in političnih organizacij, v kateri so dobro izpolnili povelje glavnega štaba NOV in PO Slovenije.

Operativni štab VI. in XI. brigade je pričakoval, da bodo zaradi te drzne akcije nemške enote takoj naslednji dan vdrle v Moravško dolino in poskušale preprečiti uskladiščenje zaplenjenega materiala. Zato je takoj po akciji poslal šlandrovce na položaje okrog Prikernice in Sv. Mohorja, Zidanškovo brigado pa je razmestil na položaje Grmače—Vrhpolje—Sv. Trojica. S to razvrstitvijo obeh brigad je zavaroval Moravško dolino tako pred vdori iz zasavskih postojank kot tudi iz po-

stojank ob cesti Domžale—Trojane. Tako so se lahko tehniki in člani gospodarske komisije varno lotili spravljanja papirja in soli v bunkerje.

V skladu z navodili glavnega štaba NOV in PO Slovenije o zavarovanju osvobojenih ozemelj pa je operativni štab VI. in XI. brigade že načrtoval tudi napad na novo postojanko. Štab Šlandrove brigade je dobil nalogo, da v noči na 19. avgust uniči sovražnikovo postojanko v Podšentjurju. Čez dan pa so jo Nemci izpraznili in tako so šlandrovci zaman prehodili pot do Podšentjurja. Dva bataljona sta se takoj vrnila na stare položaje pri Prikernici in Sv. Mohorju, I. in III. bataljon pa sta se razmestila v bližini Podšentjurja.³⁹

Pričakovano povračilno akcijo so Nemci dobro pripravili. Ze 18. avgusta so se zbirale enote za vdor na osvobojeno ozemlje v postojankah v Domžalah (500 policistov, orožnikov in domobrancev), v Št. Vidu in na Prevojah (okrog 400 policistov), v Krašnji (okrog 300 policistov in orožnikov) ter v Ribčah (okrog 200 policistov). Iz teh postojank so naslednji dan okrog 8. ure zjutraj začeli Nemci v več skupinah prodirati proti Moravški dolini. Glavnina nemških sil se je usmerila proti položajem Zidanškove brigade, ki je postavila zasedo tudi pri Sokoliču, od koder je najlaže nadzorovala sovražnikove premike po glavni moravški cesti. Ta zaseda je napadla predhodnico, ki je štela okrog 60 mož, in jo prisilila k umiku. Kmalu po tem spopadu pa je po glavni cesti pripeljala močnejša kolona, sestavljena iz šestih tankov, 16 kamionov in 10 motociklov. Zaseda je okrog 20 minut uspešno kljubovala sovražnikovi premoči, nato pa se je morala zaradi topniškega ognja in zaradi tega, ker ji je že druga nemška kolona prišla za hrbet, naglo umakniti h glavnini, ki je imela položaje okrog Ciclja, Murovice in Sv. Trojice. Na teh položajih je nato prišlo do hudih bojov. Nemci so okrog 13. ure dobili okrepitev, menda okrog 800 mož, v boj pa so okrog 16. ure popoldne posegla tudi štiri sovražnikova letala, ki so z mitraljezi obstreljevala partizanske položaje in jih obmetavala z bombami. Nemci so ves čas obstreljevali tudi položaje Zidanškove brigade z artilerijskim orožjem, pri čemer so zažgali tudi nekaj domačij in gospodarskih poslopij na Sv. Trojici, na Sp. Javorščici in na Vrhpolju. Letala so v teh vaseh odvrгла tudi nekaj zažigalnih bomb. II. bataljon Zidanškove brigade je uspešno zadrževal prodor sovražnika iz Ribč. Zaradi močnega topni-

škega ognja in obstreljevanja s težkimi minometi in iz letal, pa se je morala brigada postopoma umikati proti Murovici, kjer je prišlo do najhujših bojov, zvečer pa se je zbrala v Kandršah in na Tlačnici. Sovražnik je na umiku zažgal še vas Hrib.

Tega dne je ležalo poglavitno breme bojov na Zidanškovi brigadi. Šlandrovci so imeli nalogo napasti sovražnika na cesti Št. Vid—Moravče in zadržati njegov prodor iz Krašnje. Zasede so postavili na stari in novi cesti proti Moravčam. Zasede II. bataljona so se spopadle s pobočnicami kolone, ki je prodirala iz Št. Vida. Nemškega pritiska pa niso dolgo zdržale in so se umaknile proti Prikernici. IV. bataljon je imel položaje okrog Negastrna in na Pogledu ter na Limbarski gori. Prvi poskus nemške kolone iz Krašnje, da bi pri Negastrnu izsilila preboj proti Moravčam, so šlandrovci uspešno zavrnili. Za drugi poskus preboja pa je nemška kolona dobila okrepitev v artilerijskem orožju in tankih. Del nemške kolone se je tudi vzel proti Limbarski gori, da bi obšel glavno zasedo šlandrovcev in ji prišel za hrbet. IV. bataljon je poslal na Limbarsko goro še eno četo, ki je nemško kolono napadla. Po približno tri in polurnem boju so morali šlandrovci popustiti. Ko je sovražnik prodrl do Mošenika, je štab brigade izdal povelje za osredotočenje obeh bataljonov v Poljanah, od tu pa sta odšla na Dolgo brdo. Nemcem je uspelo ob petih popoldne priti v Moravče. Med 18. in 19. uro pa so spet priletela letala, ki so dala nemški enotam znak za umik.

Sovražnik je svoj uspeh plačal s precejšnjimi izgubami. Samo na položajih Zidanškove brigade naj bi imel 35 mrtvih, precej Nemcev pa je padlo tudi v bojih s šlandrovci na Limbarski gori. V teh bojih sta padla dva šlandrovca, trije so bili ranjeni, trije pa pogrešani, medtem ko je imela Zidanškova brigada 2 mrtva, enega ranjenega in kar 23 pogrešanih, med katerimi je bilo verjetno tudi nekaj mrtvih. Večina pogrešanih pa so bili verjani, ki so se po zajetju v Zgornji Savinjski dolini priključili partizanom.

Nemci so 20. avgusta v nekaterih krajih Moravske doline izvajali hišne preiskave, ves dan pa so bili tudi manjši spopadi s partizanskimi patruljami. Šlandrova brigada se je do 22. avgusta zadrževala na naslednjih položajih: I. in II. bataljon v Vrhpolju, II. in IV. na Dolgem brdu. Patrulje so vzdrževale stalne zveze z Zidanškovo brigado in Kamniško-zasavskim

odredom in skrbele za zavarovanje. Borci so dobili po napornih bojih v zadnjem času krajši počitek, organizirane pa so bile tudi vojaške in politične ure ter čiščenje orožja.⁴⁰

Štab brigade je bil v teh dneh zelo zaposlen tudi s preurejanjem svojih enot in premeščanjem borcev. Slandrova in Zidanškova brigada sta morali za okrepitev zaščitnega bataljona štaba cone določiti 25 borcev, za formiranje sanitetne in intendantske ekipe pri bolnišnicah 30 borcev, oboroženih s puškami in 6 puškomitraljezi, za osnovanje zalednih vojaških oblasti 60 borcev, oboroženih s puškami, avtomati in štirimi puškomitraljezi, 17. avgusta pa je štab IV. operativne cone izdal povelje, da morata poslati še v bataljon VDV 100 borcev, oboroženih s štirimi puškomitraljezi, 10 avtomati in s puškami. 21. avgusta je imela brigada 966 borcev, od tega na mestu 810 (v štabu, obveščevalnem vodu in v zaščiti 99, v I. bataljonu 198, v II. bataljonu 225, v III. bataljonu 203, v IV. bataljonu 201 in v minerskem vodu 34 borcev). Največ odsotnih je bilo na Mali planini pri zavarovanju spuščališča in skladišč, za katere so morali skrbeti šlandrovci. Precej pa jih je bilo tudi v bolnišnicah na zdravljenju in na bolniškem dopustu. Vse enote, ki jim je tedaj poveljeval operativni štab VI. in XI. brigade so imele skupno 1897 borcev (Zidanškova brigada 724, II. bataljon Kamniško-zasavskega odreda 207 borcev), vse enote XIV. divizije pa so štejele 1263 borcev. Glede na navodila glavnega štaba NOV in PO Slovenije, da mora XIV. divizija čimprej doseči formacijsko številčno stanje, je štab IV. operativne cone skoraj vse zavezniške pošiljke orožja pošiljal v to enoto, hkrati pa za nove formacije jemal oborožene borce iz Šlandrove in Zidanškove brigade. Dne 20. avgusta je izdal nato povelje, da sme Slandrova brigada v prihodnje obdržati v svojem sestavu največ 100 neoboroženih borcev, vse druge pa mora brezpogojno in nemudoma poslati Kamniško-zasavskemu odredu, da jih pošlje v VII. korpus, hkrati pa je posredoval operativnemu štabu VI. in XI. brigade naredbo glavnega štaba NOV in PO Slovenije, da je treba izvesti popolno mobilizacijo v revirjih. Zato naj ima operativni štab VI. in XI. brigade v revirjih stalno en bataljon, ki naj tesno sodeluje s političnimi delavci, preuči pa naj tudi možnost, da bi z vsemi svojimi enotami napravil večjo akcijo v Trbovljah.

Zaradi teh ukazov je številčno stanje brigade začelo upadati. Dotok novincev je bil tudi v prvih treh tednih avgusta

velik (338 borcev), toda zanje ni bilo orožja, vse borce, ki jih je morala brigada poslati v druge enote in službe IV. operativne cone, pa je morala dobro oborožiti. Štab brigade je nato

22. avgusta določil za VDV bataljon 60 borcev, 114 novincev pa je poslal v Kamniško-zasavski odred oziroma VII. korpus.⁴¹ Ob tem moramo poudariti, da je bil ukrep štaba IV. Operativne cone o omejitvi števila neoboroženih borcev po enotah nujen, ker se je na primer v Slandrovi brigadi razmerje med oboroženimi in neoboroženimi borci stalno slabšalo, kar je negativno vplivalo na njeno bojno sposobnost.

Brigada se je 22. avgusta zvečer premaknila. I. bataljon je odšel na položaje Zgornjega Motnika, II. bataljon v Jakov dol, III. v Motnik, IV. pa je odšel na spuščališče na Malo planino z nalogo, da bi skrbel za prenašanje zavezniškega materiala. Z njo se je na položaje Trojan, Velike in Male ravni premaknila tudi Zidanškova brigada. Takoj po prihodu na nove položaje je štab brigade ukazal III. bataljonu, naj pošlje proti Vranskemu, kjer je bila močna nemška posadka, v zasedo eno četo. Šlandrovci bi morali postaviti zavarovanje na glavni cesti Ločica—Vransko, postavili pa so jo na stranski cesti proti Motniku v bližini Ločice. Tako so pustili sovražnikovim kolonom prosto pot proti Trojanam.

Dne 23. avgusta je že ob 6. uri zjutraj močna motorizirana kolona, ki je štela 18 kamionov, začela prodirati z Vranskega proti Ločici. Zaseda šlandrovcev jo je s svojih oddaljenih položajih sicer obstreljevala, toda kolona je lahko nadaljevala vožnjo proti Trojanam le do Zlokarjev, kjer so jo zaustavili borci Zidanškove brigade. Ta zaseda ni mogla vzdržati nemškega pritiska in se je umaknila na koto 463 nad Lebenicami, kjer sta bila na položajih dva bataljona Zidanškove brigade. Na koti 770 nad Strmcem pa je bila na položajih ena četa III. bataljona Slandrove brigade. Sovražnik je s ceste začel prodirati proti Lebenicam in Strmcu. Ena četa šlandrovcev ga je zaustavila in pognala na nasprotni hrib proti Lipovcu. Tu so Nemci zavzeli položaje in začel obstreljevati položaje šlandrovcev z minometi in mitraljezi. Komandant bataljona se zaradi močnega obstreljevanja ni znašel in se je umaknil s položajev, kar je povzročilo med moštvom zmedo. Ko pa je poveljstvo nad bataljonom prevzel načelnik štaba Zavašnik, je moštvo spet odšlo na stare položaje in jih kljub močnemu ognju in kljub okrepitevam 20 kamionov policije s tremi tanki, ki jih

je dobil sovražnik okrog treh popoldne, vzdržal do večera, do 20. ure. Zelo uspešno sta ves dan odbijala sovražnikove napade tudi oba bataljona Zidanškove brigade.

Ena četa III. bataljona, ki je imela nalogo, da ves dan manevrira in napada sovražnika, svoje naloge ni izpolnila. Šele okrog pol sedmih zvečer je skupaj z eno četo II. bataljona postavila zasedo pri Ločici. Prav v času, ko so se borci razvrščali na položaje, sta pripeljala dva avtomobila. Kljub temu, da borci za napad še niso bili pripravljeni, so odprli ogenj. Avtomobiloma se je posrečilo odpeljati proti Vranskemu, pri čemer so imeli Nemci nekaj žrtev. Ceti sta ostali na položajih do

21. ure zvečer. Na položaje I. in II. bataljona sovražnik ni poskušal prodirati. Šlandrovci so na cesti Ločica—Motnik porušili vse mostove in jo na več mestih zasekali in zatrpali z drevjem. Kljub temu, da so hudi boji trajali ves dan, so imeli šlandrovci le enega mrtvega in dva ranjena. Po poročilih, ki so jih dobili, so Nemci imeli v teh bojih veliko mrtvih in ranjenih. Menda so jih odpeljali na desetih kamionih.

Zvečer se je brigada skupaj s 76 novinci, ki so prišli v njen sestav iz Spodnje Savinjske doline, premaknila na nove položaje proti Tuhinju in Golicam. Naslednji dan, 24. avgusta, je brigada spet spremenila položaje. I. bataljon se je premaknil v Gozd, II. na Kališče, III. bataljon je odšel na Malo planino, da zamenja IV. bataljon, ki se je premaknil ta dan v Novo Štifo. Na Malo planino je odšlo iz brigade 107 neoboroženih borcev z zaščito ene čete I. bataljona, da bi iz skladišč prinesli orožje v XIV. divizijo in se vključili v njene enote. 26. avgusta pa se je tudi III. bataljon premaknil v Novo Štifo. Na teh položajih so bataljoni ostali do 27. avgusta zvečer. Stikov s sovražnikom v teh dneh niso imeli, zato so čas izrabili za politične in vojaške ure, spremljali pa so tudi novince. Štab brigade je poskrbel tudi, da so bataljoni spet dopolnili zaloge municije, ki so bile zaradi zadnjih bojov že precej skromne. Na Malo planino je poslal eno patruljo po mine, drugo pa po municijo.

Dne 27. avgusta je prišlo tudi do sprememb v štabu Šlandrove brigade. Za vršilca dolžnosti komandanta je bil postavljen kapetan Mirko Jerman, njegov namestnik je postal Franc Zavasnik-Božič, politični komisar Ludvik Bizjak-Smrekar, načelnik štaba pa podporočnik Ivan Mazej. Dotedanji politični komisar Jože Babič-Vojteh je postal politični komisar opera-

tivnega štaba. Zvečer se je brigada premaknila v bližino Motnika, naslednji dan pa je nadaljevala pot čez glavno cesto na položaje Kolovrata in Strme njive. Premik proti Moravški dolini je bil potreben zaradi predvidenih akcij v Zasavju in zaradi obljubljenih pošilk zavezniškega vojaškega materiala. 30. avgusta so se zaradi zavarovanja spuščališča bataljoni razmestili takole: I. bataljon je bil na položajih v Vačah, II. bataljon v Kandršah, III. v Tlačnici, IV. z minersko četo in gorsko baterijo ter štabom brigade v Vrhcu. Do 7. septembra, ko je brigada odšla na Tuhinjsko, se bataljoni niso premikali.⁴²

Zavezniška letala z orožjem, municijo in opremo pa so šlandrovci zaman pričakovali. V teh dneh so zavezniki poslali le dve pošiljki na Pohorje. To je bilo hudo razočaranje, kajti brigadi je primanjkovalo ne le orožja za novince, temveč že tudi municije za nekatera orožja.⁴³

V drugi polovici avgusta sta Šlandrova in Zidanškova brigada uspešno izpolnjevali svoje naloge. Zasedami in sabotажnimi akcijami na cesti Domžale—Celje sta sovražnika prisilile, da je vso pozornost posvetil zavarovanju te prometne zveze in zmanjšal dejavnost na meji osvobojenega ozemlja v Zgornji Savinjski dolini. Z vpadi na osvobojeno ozemlje v Moravški dolini se je znašal s povračilnimi ukrepi zoper prebivalstvo, ni pa uspel brigadama in Kamniško-zasavskemu odredu prizadejati večjih izgub niti prisiliti teh enot, da bi se umaknile od glavne ceste in zasavske železnice. Kljub tem hajkam, za katere je zbral le po okrog 2000 mož in jih je zato lahko izvajal le na manjših območjih, moramo nemško taktiko v tem obdobju označiti kot defenzivno. Zaradi aktivnosti Šlandrove in Zidanškove brigade ter Kamniško-zasavskega odreda je bil v drugi polovici avgusta prisiljen izprazniti v Črnem grabnu postojanke na Trojanah in v Št. Ožbaltu, na cesti Trojanje—Zagorje pa oporišče v Podšentjurju. Tako se je osvobojeno oziroma polosvobojeno ozemlje še razširilo. Operativni štab VI. in XI. brigade je v drugi polovici avgusta posvetil veliko pozornosti mobilizaciji. Medtem ko je doslej pošiljal v revirje zlasti Šlandrovo brigado, sta v obravnavanem obdobju na tem območju največ mobilizirala Zidanškova brigada (334 novincev) in II. bataljon Kamniško-zasavskega odreda (mobiliziral 231 novincev, v VII. korpus pa poslal 451 borcev), Šlandrova brigada pa je v zadnjih dveh tednih avgusta mobilizirala le 74 novincev.⁴⁴

Po akcijah za osvoboditev Zgornje Savinjske doline je operativni štab uspešno vodil in usmerjal dejavnost Šlandrove in Zidanškove brigade ter II. bataljona Kamniško-zasavskega odreda. O tem nam priča tudi ugotovitev štaba IV. operativne cone, ki ga je dal štabu XIV. divizije za vzgled, kako je treba osredotočenje enot izkoristiti za večjo akcijo.⁴⁵

VELIKE AKCIJE V ZASAVJU IN ODHOD BATALJONA ŠLANDROVCEV V III. BRIGADO VDV

Štab IV. operativne cone je 21. avgusta izdal povelje, naj operativni štab VI. in XI. brigade izvede s svojimi enotami večje akcije na železniški progi med Litijo in Zidanim mostom. Pet dni kasneje je prišel čez Savo polkovnik Rajko Tanaskovič z navodili glavnega štaba NOV in PO Slovenije o sabotažnih zakcijah v Zasavju, pri katerih je bilo predvideno tudi sodelovanje enot VII. korpusa. Takoj je ukazal, naj Šlandrova in Zidanškova brigada prideta na Moravško. Štab IV. operativne cone je poslal v Šlandrovo brigado člana anglo-ameriške misije na Štajerskem Wellsa, da bi si ogledal njeno dejavnost na železniški progi. Operativni štab VI. in XI. brigade je nato 31. avgusta ukazal, da morata obe brigadi takoj onemogočiti železniški promet med Lazami in Zidanim mostom.⁴⁶

Šlandrovi brigadi je primanjkovalo minerskega materiala in razstreliva. Zato je njen štab 30. avgusta poslal ponj v skladišča na Malo planino patroljo 43 mož. Isti večer je poslal tudi patroljo 60 mož na Kolovrat, kjer so Nemci v spopadu z Zidanškovo brigado zažgali gozd. Šlandrovci so si nato vso noč prizadevali, da bi gozdni požar omejili. Glede na povelje operativnega štaba VI. in XI. brigade, je 31. avgusta zvečer odšel III. bataljon z delom minerske čete na rušenje železniške proge med Renkami in Mošenikom. Razdril je okrog 200 m proge in prav toliko škarpe.

Dne 1. septembra je četa II. bataljona izvedla sabotažno akcijo na cesti Zagorje—Trojane in jo prekopala na več mestih. Četa IV. bataljona pa je zasekala cesto Trojane—Moravče na petih mestih v skupni dolžini 200 metrov in ponovno porušila štiri mostove, ki jih je sovražnik zasilno popravil, zvečer pa je odšel na akcijo tudi III. bataljon z delom minerske

čete. Na železniški progi med Savo in Zagorjem je popolnoma porušil most pod Knežakovno, razdril progo v dolžini 25 metrov ter uničil vse signalne naprave v bližini mostu. Po miniranju je sovražnik začel z mitralješkim ognjem in protiletalskim topništvom iz Ponovič in Litije obstreljevati položaje bataljona ob progi. Ta se je po opravljeni akciji umaknil na Vače. Po teh akcijah je zmanjkalo razstreliva. 4. septembra je prinesla patrolja z Male planine 410 kg razstreliva in že zvečer so odšli šlandrovci spet na sabotažne akcije. III. bataljon je z delom minerske čete zaminiral 300 metrov železniške proge med Renkami in Spodnjim Krbuljem. V dolžini 60 metrov je popolnoma uničil tudi 10 metrov visoko škarpo. Borci so ob progi uničili tudi okrog 150 metrov telefonske napeljave. V noči na 5. september je II. bataljon poslal en vod na glavno cesto Celje—Domžale. Med Ločico in Jasovnikom je zaminiral most iz armiranega betona in ga popolnoma porušil. V tej noči so zavezniška letala odvrгла na Moravškem padala z orožjem in strelivom. Operativni štab VI. in XI. brigade je dobil za svoje enote le 3 puškomitraljeze in 15 pušk ter municijo in razstrelivo. 5. septembra zvečer je nameravala 3. četa III. bataljona napasti sovražnikovo postojanko v Mošeniku. Med potjo pa je izvedela, da so postojanko že likvidirali borci Kamniško-zasavskega odreda in se je zato vrnila v taborišče.

Šlandrovci niso le rušili proge, temveč so tudi čez dan postavljali zasede, da bi onemogočili popravilo porušениh odsekov. 6. septembra je okrog 14. ure zaseda II. bataljona poglala v beg proti Zagorju patroljo osmih vermanov, ki je spremljala 15 delavcev na popravilo porušene proge. Vod IV. bataljona pa je ta dan napravil veliko konfiskacijo na državnem posestvu pri Bregarju. Nove velike akcije na železniški progi Laze—Zagorje je Slandrova brigada opravila pred svojim odhodom na novo operativno območje. V noči na 7. september sta šla na sabotažno akcijo I. in II. bataljon. Vsak je zaminiral in porušil po okrog 300 metrov dvotirne proge. II. bataljon pa je znova miniral tudi podporni zid pri Renkah. Oba bataljona sta naslednji dan pustila ob progi močne zasede, ki so preprečile njeno popravljanje.

V teh dneh so bili zelo aktivni tudi minerei Kamniško-zasavskega odreda in Zidanškova brigada, ki je onespособila za promet še železniško progo Laze—Črnuče in glavno cesto čez Crni graben med Lukovico in Blagovico.⁴⁶

V vseh teh akcijah so morali sabotaže dobro zavarovati, ker so bile ob navedenih komunikacijah močne sovražnikove postojanke. Zanimivo pa je, da na primer ob velikih akcijah šlandrovcev v bližini postojank sovražnik ni niti poskušal posredovati. Akcije so bile tako uspešne, da nemški železniški upravi v letu 1944 ni uspelo popraviti železniške proge.

V noči na 8. september se je brigada premaknila na območje Motnika. Proti Vranskemu so takoj poslali patroljo, ki je ugotovila, da nemške enote izsekavajo gozd nad postojanko. Štab brigade pa je svoje bivanje v Motniku izrabil za propagandno dejavnost ob prihodu Rdeče armade na jugoslovansko ozemlje. Priredil je miting, na katerem je seznanil prebivalstvo s tem dogodkom, nastopila pa sta tudi brigadni pevski zbor in Šramel. Miting je bil izredno lepo obiskan. Zvečer se je brigada premaknila v Zgornjo Savinjsko dolino. Pred odhodom so bataljoni zažgali še kresove, ki so Nemce opozarjali na zlom osi pred enim letom in na prihod Rdeče armade v Jugoslavijo. 9. septembra je brigadni štab razmestil I. bataljon v vas Otok, II. bataljon z minersko četo in gorsko baterijo je bil v Bočni, III. bataljon v Kropi, IV. pa v Čepljah.

Ta dan je prišlo do pomembnega preosnovanja. Po povelju glavnega štaba NOV in PO Slovenije je moral dati štab Slandrove brigade za formiranje III. brigade VDV kompletan bataljon z vsem moštvom in z oborožitvijo. Kako je običajno potekalo odbiranje borcev za drugo enoto, je lepo opisal Anton Ahčin-Darko v svojih spominih: »Kar kmalu zjutraj se je raznesla po brigadi novica, da bodo tega dne spet odbirali nekaj najboljših borcev za brigado vojske državne varnosti. Nič kaj zadovoljni nismo bili, najmanj so se mogli sprijazniti z odvzemom najboljših borcev komandirji čet in komandanti bataljonov. Nihče ni imel rad enote, v kateri ne bi bilo mladih in pogumnih fantov. 'Nikogar ne damo,' se je tu in tam kdo pridušal, 'saj smo že pred tremi tedni izgubili najboljše. Dovolj jih imajo ...' Treba je bilo nekaj ukreniti. S komandantom našega bataljona Antonom Stanjkom... sva se dogovorila, da bi bilo najboljše, če bi nekaj borcev poskrili. Tako bi za odbiro v VDV ostalo samo slabše povprečje, dobre borce pa bi le ohranili. Takoj sem se lotil odgovorjenega načrta. Poslal sem nekaj patrolj, ki so jih sestavljali najboljši borci v četi. Nekaj dobrih borcev pa sem skril na skedenj in jim zabičal, da se ne prikažejo na svetlo. Zdaj smo lahko bolj

mirnega srca pričakovali oficirja iz štaba VDV, ki bo prišel odbirat borce.«

Ko sta nato prišla komandant brigade Mirko Jerman in namestnik komandanta II. divizije VDV Franc Stadler-Pepe, sta našla v zboru večinoma le starejše borce, tako da izbire ni bilo veliko. Stadler pa je med drugimi določil za prek ornando tudi komandirja 1. čete Ahčina. V novo enoto bi moral iti z borci, ki jih je tako rekoč ponujal, ni se pa upal priznati, kaj je naredil s četo. Končno se je opogumil in predlagal Stadlerju, da bo sam odbral četo.

»Moj predlog je seveda takoj sprejel. Poklical sem četnega kurirja in mu naročil, naj takoj pripelje vse, ki so na seniku in v patroljah. Kurir je brž stekel na skedenj, nato pa ob Dreti navzdol, kjer so navidez patroljirali borci iz moje čete. Oficir je počakal. Čez nekaj minut so se začeli najboljši vračati. Nikogar seveda ni bilo med njimi, ki ne bi bil sposoben za VDV. Tako je kmalu stal najboljši del čete na posebnem mestu, pripravljen, da se poslovi od stare brigade. Nekateri voditelji so mi seveda zamerili, ker sem tako naredil, toda tolažil sem se s starim pregovorom: Bog je najprej sebi brado ustvaril.«⁴⁷

Ta primer nam lepo ilustrira, kako premeteni so morali biti v brigadah, da v druge enote niso vedno odšli le najboljši borci, in da so tako ohranili tudi udarnost svoje enote. Prav zaradi tega so seveda hudo problematična včasih tudi poročila o številčnem stanju in o oborožitvi posameznih enot. Če je brigada navedla visoko številčno stanje in prikazala dobro oborožitev, je kaj kmalu dobila povelje višjega štaba, naj pošlje v prekomando del svojih borcev z ustrezno oborožitvijo.

V brigado VDV je odšlo 123 borcev z 10 puškomitraljezi, 10 brzostrelkami in 101 puško ter tudi ves štab IV. bataljona. Spričo odhoda tolikšnega moštva in oddaje orožja se je štab brigade odločil za razpust IV. bataljona, preostalo moštvo pa je razvrstil v druge tri bataljone. Ta dan je iz brigade odšel v štab IV. operativne cone tudi politični komisar Ludvik Bizjak-Smrekar.

Ustanovitev III. brigade VDV sredi septembra 1944 v Gornjem gradu je z veliko pomočjo omogočila tudi Šlandrova brigada. V njen sestav je poslala skupno 183 oboroženih borcev in nekaj funkcionarjev. Šlandrova brigada je imela 11. septembra v treh bataljonih, v minerski četi in v gorski bate-

riji na mestu 592 borcev, med njimi kar 228 neoboroženih. Njena oborožitev je bila naslednja: težki mitraljezi, 24 puško-mitraljezov, 37 brzostrelk, dve protitankovski puški, 289 pušk, 6 lahkih minometov in top 75 mm s 14 granatami ter 180 kg razstreliva. Stab IV. operativne cone je ob tem ugotovil, da je brigada po odhodu šlandrovcev v VDV »precej oslabela in jo bo treba čimprej ojačiti in spraviti v njeno staro udarno stanje«. Zaradi tega je zašla v hude kadrovske težave. Premišljenih je bilo precej borcev, ki bi jih lahko vzgojili v dobre komandirje in politične komisarje. Iz brigade so odšli tudi skoraj vsi stari funkcionarji. Tudi struktura borcev se je spremenila. Večina moštva so bili mlajši mobiliziranci iz revirjev in Spodnje Savinjske doline, medtem ko je dotok nemških dezertirjev ponehal. V brigadi se je po bojni sposobnosti, iznajdljivosti in hrabrosti odlikovala zlasti minerska četa.

Stab je zaradi številčne oslavitve brigade poslal na Malo planino patruljo, da pripelje od onod 30 šlandrovcev, ki jim je bila dalj časa naložena naloga za skladiščenje zavezniškega materiala na spuščališču. 9. septembra zvečer je nato v Bočni organiziral miting za civilno prebivalstvo, ki je izredno dobro uspel. Govorili so pomočnik političnega komisarja brigade Matija Knap in še nekateri drugi funkcionarji, nastopil pa je tudi pevski zbor in instrumentalni trio. Patrulja šlandrovcev je bila v noči na 10. september tudi v bližini postojanke v Mozirju, kjer je trosila letake o zadnjem pozivu maršala Tita za vstop vojaških obveznikov v narodnoosvobodilno vojsko.

Bivanje v osvobojeni Zgornji Savinjski dolini je štab brigade izkoristil zlasti za vojaške in politične ure. Poskrbel je tudi za razvedrilo. Nogometna ekipa šlandrovcev je odigrala v Ljubnem tekmo s političnimi delavci, ki se je končala 2:2.⁴⁸ Tega dne, 10. septembra, pa je operativni štab VI. in XI. brigade že ukazal štabu Šlandrove brigade, naj začne pripravljati nadrobni načrt za napad na močno utrjeno postojanko v Mozirju.

OSVOBODITEV MOZIRJA

Stab IV. operativne cone se je po izbojevanju osvobodjenega ozemlja v Zgornji Savinjski dolini odločil za novo ofenzivo zlasti proti vermanskim posadkam, ki so bile demoralizirane in so nudile precej slabši odpor kot pripadniki drugih

nemških enot, so pa sestavljale večino oborožene sile v Savinjski dolini. Tomšičeva in Serčerjeva brigada sta v noči na

23. avgust uničili sovražnikovi postojanki v Ribnici in pri Sv. Lovrencu na Pohorju, v noči na 3. september pa sta likvidirali še dve pomembni postojanki na Pohorju: v mariborski koči in v sokolskem domu. Po teh akcijah so zažgali tudi vse domove in druge stavbe, ki bi jih lahko okupator uporabil za svoje postojanke. 10. septembra so nato Serčerjeva in Bračičeva brigada ter Kozjanski odred nadaljevali akcije za osvobojeno ozemlje na Kozjanskem, ki jih je začel Kozjanski odred že junija. Dva dni nato, prav na dan, ko je bila zavzeta postojanka Kozje, pa se je začela velika ofenziva na postojanke na mejnem področju med Zgornjo in Spodnjo Savinjsko dolino.

Tako je štab IV. operativne cone z usklajenimi operacijami na kozjanskem in savinjskem območju zmanjšal sovražnikove možnosti, da bi s svojimi enotami uspešno posredoval. Postojanke Mozirje, Letuš, Šmartno ob Paki in Braslovče so zapirale enotam IV. operativne cone pot iz osvobojenega ozemlja za akcije na komunikacije in naprave v dolini Pake in na območju ob srednjem toku Savinje. Bile so neke vrste obrambni zid, čigar pomembnosti se je sovražnik dobro zavedal. Zato je poskrbel na eni strani za okrepitev njihovih posadk, na drugi strani pa tudi za utrditev samih postojank. Stab II. bataljona vermanšafta s 1., 3. in 4. alarmno četo Ptuj se je konec avgusta preselil iz Šoštanja v Mozirje, drugi dve četi tega bataljona pa sta bili v Ptuj in Zagorju. Cete so štejele po 90 do 120 mož. Ves bataljon je štel 1. septembra po seznamu 621 mož, na mestu pa jih je imel 449. Štab III. bataljona s 1. alarmno četo Celje-zahod so premestili v Celje, 1. alarmno četo Celje-vzhod so namestili v Šmartno ob Paki, 2. četo Celje-vzhod v Letuš, druge čete pa so bile v Podlogu, v Hrastniku in v Prihovi. Ta bataljon je imel na mestu okrog 412 vojakov. Po oceni štaba IV. operativne cone je imel sovražnik v Mozirju okrog 300 vojakov, v Letušu 70, v Šmartnem ob Paki 100 in v Braslovčah 120. To so bile postojanke ožjega obrambnega pasu, ki so jim zaradi majhne oddaljenosti lahko hitro priskočile na pomoč zlasti posadke iz Celja (okrog 4000 mož), iz Šoštanja (1000 mož), iz Velenja (300 mož), iz Polzele (200 mož), iz Slovenjega Gradca (800 mož) in z Vranskega (52 mož). Pri načrtovanju celotne operacije

pa je moral štab IV. operativne cone računati tudi na morebitno posredovanje posadk iz Kamnika (700 mož), iz Šmartnega v Tuhinju (40 mož), iz Crne na Koroškem (150 mož) in iz Železne Kaple (170 mož).⁴⁹ V vseh krajih, ki jih je štab IV. operativne cone predvidel za napad, so bili orožniki in vermani nastanjeni v več zgradbah, ki so bile vse dobro utrjene, pred njimi pa so bili bunkerji, žične ovire, strelski jarki in podobne ovire, kar je oteževalo hitro likvidacijo postojank.

Štab IV. operativne cone je 10. septembra izdal povelje, v katerem je posameznim enotam naložil naslednje naloge: za napad na najpomembnejšo postojanko v Mozirju je določil Slandrovo brigado; Tomšičeva brigada je dobila nalogo, da likvidira postojanko Letuš, demonstrativno pa napade postojanko Šmartno ob Paki ter zavaruje akcije iz celjske smeri, poruši železnico od Šmartnega do Polzele ter uniči vse cestne mostove in prekoplje z zasekami ceste med tema dvema krajema ter postavi zasede pred Polzelo; Zidanškova brigada je imela nalogo likvidirati postojanko Braslovče, postaviti zavarovanje proti postojankam Vransko, Zovnek in Celje, s tem da bi porušila cestne mostove, zasekavala ceste in delala prepreke na cestah Braslovče—Polzela, Braslovče—Gomilsko ter postavila zasede pri Vranskem in Polzeli, po oceni položaja pa tudi na drugih mestih; Koroška grupa odredov je dobila ukaz, da zavaruje akcije iz smeri Crna, s tem da nadzoruje sedlo Kramariča in cesto Črna—Šoštanj ali blokira Crno samo;

III. brigada VDV, okrepljena z minersko desetino štaba IV. operativne cone, je imela nalogo, da z dvema bataljonom zavaruje šoštanjsko smer in to v neposredni bližini Šoštanja s stalnim nadzorovanjem ceste Šoštanj—Zavodnje in Šoštanj—Topolšica ter ruši železniško progo in cesto Šoštanj—Gorenje; pehotni tečaj podoficirske šole pri štabu IV. operativne cone pa je dobil nalogo, da postavi na Črničcu zasedo za zavarovanje iz Kamnika.

Vodstvo napada na Mozirje je štab IV. operativne cone zaupal operativnemu štabu VI. in XI. brigade, ki mu je za čas trajanja operacij podredil tudi III. brigado VDV. Zaradi vzpostavitve tesnega sodelovanja, boljšega in enotnega vodenja, je za čas akcije ustanovil še operativni štab I. in XI. brigade ter mu postavil za komandanta Vlada Mišico, za političnega komisarja pa Jožeta Jakoša. Za začetek napada je določil

11. september ob 22. uri. Postojanki Letuš in Braslovče naj bi

bili likvidirani do jutra naslednjega dne, glede postojanke Mozirje pa je zaradi močne posadke in dobre utrjenosti predvideval, da se bo napad zavlekel. Zato je Šlandrovi brigadi ukazal, naj v tem primeru nadaljuje napad podnevi. Če bi se boji v Mozirju nadaljevali 12. septembra, je ukazal Tomšičevi in Zidanškovi brigadi, da okrepi zavarovanje proti Celju, in sicer I. brigada na levem bregu Savinje, XI. brigada pa na desnem. Za sedež IV. operativne cone je med akcijami določil Nazarje in če bo prišlo do nepredvidenih dogodkov, bi sam izdajal potrebna povelja. Zveze med enotami morajo biti stalne, in sicer kurirske, po možnosti pa tudi telefonske in radio-telegrafske. Oba operativna štaba sta bila zadolžena tudi, da vsaki dve uri pošiljata v Nazarje izčrpno poročilo o poteku operacij. Brigadni sanitetni referenti so dobili nalogo, da organizirajo na brigadnih in bataljonskih previjališčih zadostno število borcev za prevoz ranjencev v Zgornjo Savinjsko dolino, conska kirurška ekipa pa naj deluje v Ljubnem. Obveščevalni center VI. in XI. brigade naj dobro organizira za čas akcij svoje obveščevalno omrežje na operativnem sektorju, Slovenj Gradec pa naj nadzoruje brigada VDV. Glede taktike je bilo v povelju še poudarjeno, da je treba napadati hitro in odločno ter s klici in parolami vplivati posebno na vermane. Za razčiščenje nadržnosti pa je predvidel štab IV. operativne cone še posebne sestanke s štabi.⁵⁰

Štab IV. operativne cone je torej akcije skrbno pripravil in je za zavarovanje določil vse razpoložljive brigade, razen tistih, ki jih je potreboval v akcijah na Kozjanskem.

Šlandrova brigada je v teh akcijah dobila najodgovornejšo nalogo, od katere je bil odvisen končni uspeh celotne operacije. To je bila zanj velika odgovornost, hkrati pa tudi priznanje.

Nemci so Mozirje spremenili v dobro utrjeno središče obrambnega sistema na prehodu iz osvobojenega ozemlja v spodnji del Savinjske doline. Sovražnik se je v njem dobro utrdil v šoli, v župnišču, v cerkvi, v prosvetnem in sokolskem domu ter v otroškem vrtcu. Postojanke okrog cerkve so Nemci obdali z barikadami iz tesnega lesa v višini 2 do 3 metra, z žičnimi ovirami širine okrog 30 do 40 m, z minskim poljem in s strelskimi jarki. Ob drugih postojankah in okrog celega Mozirja pa so bili postavljeni bunkerji, kar je zelo otežilo prodor v trg. V teh postojankah so bili vermani (264) ter

orožniki. Posadka je bila številčno, v primerjavi z moštvom Šlandrove brigade kot napadalcem, zelo močna, kar je terjalo zelo skrbne priprave. Štab Šlandrove brigade je lahko poslal v akcijo le 452 borcev pehote in 36 artiljerijcev, vendar še ti niso bili vsi oboroženi.

Operativni štab VI. in XI. brigade ter štab Šlandrove brigade sta v svojih načrtih za likvidacijo postojanke določila, da se mora le-ta blokirati in napasti z vseh strani: I. bataljon je dobil nalogo, da napada z vzhodne strani ob cesti iz Letuša v Mozirje, kjer sta bila na začetku trga dve utrjeni zgradbi in nekaj bunkerjev. II. bataljon je imel nalogo napadati z zahodne strani proti cerkvi, ker je bila v njej in v bližnjih dobro utrjenih postojankah glavnina posadke, III. bataljon pa je imel nalogo, da uniči vse bunkerje in žične ovire sredi trga, blokira postojanko vermanov in policije, prepreči sovražniku medsebojno pošiljanje pomoči ter končno sodeluje tudi pri samem napadu na postojanke pri cerkvi. Minersko četo sta štaba razdelila na tri vode in vsakemu bataljonu dodelila enega v pomoč pri miniranju utrjenih objektov. Gorska baterija je bila dodeljena kot okrepitev II. bataljonu z nalogo, da mu pomaga pri likvidaciji glavnih postojank. Neoboroženi borci so bili določeni za prenos ranjencev na brigadno obvežovališče v Prihovi, kjer je imel med akcijo tudi sedež operativni štab VI. in XI. brigade. Ta načrt je bil sprejet na posvetovanju s komandantom IV. operativne cone Jožetom Borštnarjem in drugimi conskimi funkcionarji, ki so se ta dan dopoldne zadrževali v operativnem štabu in v štabu Šlandrove brigade.

Ob 18. uri se je s položajev v Bočni, na Otoku in v Kropi napotila brigada na akcijo. Glede na povelje štaba IV. operativne cone o konspirativnosti so borci molče korakali, ko je nenadoma nekdo začel izpod vrha Dobrovelj streljati z rdečimi raketami. Tedaj so se h komandantu vrnili tudi obveščevalci, ki so ves dan opazovali sovražnikove premike okrog Mozirja. Ugotovili so, da tamkajšnja posadka ne sluti, da jo bodo napadli in da ni dobila čez dan nobenih okrepitev. Zelo slabo pa so varovali konspirativnost akcije intendantje, ki so že ob treh popoldne prepeljali v Nazarje 13 voz, s katerim bi po akciji odpeljali plen. Obveščevalci so slišali med prebivalstvom v Nazarjih govorico o napadu na Mozirje. To je komandanta Jermana razjezilo, in zato je ukazal, naj gredo na čelo brigade zastavonoše, Šramel in harmonikarji. Borci so nato veselo raz-

položeni, med igranjem in petjem, ki je dvigalo borcem borbeno moralo, prikorakali v Nazarje. Tu so se bataljoni ločili in se usmerili vsak na svoje območje napada. Komandant brigade Mirko Jerman je šel z II. bataljonom, da bi neposredno vodil to enoto, njegov namestnik Franc Zavasnik-Božič je odšel z isto nalogo s I. bataljonom, pomočnik politkomisarja Matija Knap pa s III. bataljonom.

Ob 21. uri so bataljoni zavzeli določene položaje. Načrt je predvidel, da se napad na postojanko v Mozirju izvede koncentrično, in sicer vsak bataljon z dvema četama, po eno četo pa bi imeli v rezervi.

Sovražnik je imel dobro organizirano opazovalno službo. Iz zvonika so odkrili premike borcev I. bataljona. Takoj so jih obsuli z mitralješkim ognjem iz zvonika, v katerem so imeli štiri mitraljeze. Nato so odprle nanje ogenj tudi posadke bližnjih bunkerjev. Tako se je že pred določeno uro okrog 21.20 po prvih nemških strelah začel hkratni napad vseh treh bataljonov.

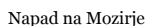
Borci I. bataljona so se kljub hudemu ognju priplazili na jurišno oddaljenost od bunkerjev in postojank. S teh položajev so odprli koncentrični ogenj na postojanko in prisilili sovražnika, da je zapustil prve utrjene položaje in se umaknil za leseno ograjo okrog postojank. V pripravi za juriš je štab bataljona odločil dva mitralješka oddelka za naskok z južne strani. To pregrupiranje je bilo opravljeno kljub nenehnemu sovražnikovemu ognju. Po znaku »na juriš« so borci najprej zmetali ročne bombe za obrambni pas postojanke. Tedaj je sovražnik delno prenehal streljati in borci so priložnost izkoristili za vdor v postojanko. Vdalo se je 25 vermanov z orožjem, drugi pa so pobegnili v postojanke okoli cerkve. V jurišnem bojnem redu so nato borci I. bataljona nadaljevali pot proti orožniški postojanki. Med potjo k njej so likvidirali še bunkerje na levi strani ceste. Po kratkem boju so nato likvidirali manjšo orožniško postojanko s posadko osmih mož. Po tem uspehu so začeli preiskovati okoliške hiše in ujeli so še deset vermanov. Med prodiranjem proti cerkvi so likvidirali še nekaj bunkerjev. V jutranjih urah so zavzeli položaje za zadnjimi hišami pred cerkvijo, od koder so z mitralješkim ognjem in minometom obstreljevali posadko v postojankah in v zvoniku. Zaradi hudega sovražnikovega ognja pa skupini borcev ni uspelo, da bi se prebila preko mostu bližje k po-

stojanki. Borci I. bataljona so še ob svitu vztrajali na svojih položajih. V jutranjih urah pa sta bila ranjena komandant bataljona in njegov namestnik.

III. bataljon je prodiral proti glavni postojanki od žage pred Mozirjem, kjer je 2. četa zavila na levo, da vzpostavi zvezo z II. bataljonom, 1. in 3. četa pa sta se usmerili na levi breg Savinje in ob njem prodirali proti žičnim oviram. Ti dve četi sta se uspeli prebiti čez žične ovire, v naskoku sta najprej nagnale sovražnika iz strelskih jarkov, nato pa kljub močnemu mitralješkemu ognju zavzeli tri bunkerje. Prva četa je nato postavila zasedo pri mostu čez Savinjo in začela obstreljevati zvonik. Tako je Nemcem zaprla izhod iz trga proti Savinji, borce 3. čete pa je omogočila, da so razoroževali vermane po bunkerjih. Nato je 3. četa s skupino borcev I. bataljona, ki je operirala desno od nje, napadla postojanke v šolskem in prosvetnem domu ter v otroškem vrtcu. 2. četa je medtem uspela skupaj z borci II. bataljona izbojevati prehod skozi žične ovire. Po hudem boju je zavzela strelske jarke ter dva bunkerja. 2. četa je nato prodrla v notranjost trga in pomagala pri napadu na postojanko v sokolskem domu. Po polurnem boju se je ta postojanka predala, po kratkem boju pa sta se predali tudi posadki v prosvetnem domu in v otroškem vrtcu. Tako je I. in III. bataljonu uspelo, da sta do ene ponoči likvidirala vse manjše postojanke in bunkerje, pri čemer je bilo ujetih okrog 100 vermanov in orožnikov. Po tem uspehu so se borci obeh enot razmestili na položaje okrog cerkve, da bi pomagali II. bataljonu pri likvidaciji glavnih postojank v šoli, v župnišću in v cerkvi.

II. bataljon je zavzel pri napadu položaje od griča Brdca čez glavno cesto do Savinje. 3. četo, ki je prodirala ob glavni cesti, je sovražnik zaustavil s hudim ognjem iz zvonika in obcestnih bunkerjev. 1. četa je v naskoku zavzela bunker ob Savinji in zaplenila en mitraljez in tri puške. Borci 2. čete pa so z Brdca obstreljevali glavne postojanke. Poskus naskoka je sovražnik z izredno močnim mitralješkim ognjem odbil. Približevanje postojanki je bilo izredno težavno. Sovražnik je namreč ob začetku napada zažgal kozolec in neko gospodarsko poslopje. Ogenj je tako razsvetljeval okolico postojanke, da so imeli Nemci zelo dober pregled nad položaji šlandrovcev. Videti je bilo vse do Nazarij. Velike težave so bile tudi pri postavitvi topa na položaj. Ko so ga peljali iz Nazarij proti

Čez dan je sovražnik z izpadi poskušal prebiti blokado, toda šlandrovci so ga vsakokrat odločno zavrnili. Okrog 17. ure se je vsa Šlandrova brigada spet približala postojankam okrog cerkve. Sovražnik je verjetno opazil osredotočenje sil in priprave za nov napad ter uvidel, da se ne bo mogel braniti. Prav gotovo ga je demoraliziralo tudi to, da ni dobil pričakovane pomoči. Najprej je zapustilo postojanko deset vermanov, nato pa se je predal še neki funkcionar. Tega so poslali nazaj v postojanko, da bi pozval posadko na predajo. Kmalu nato je

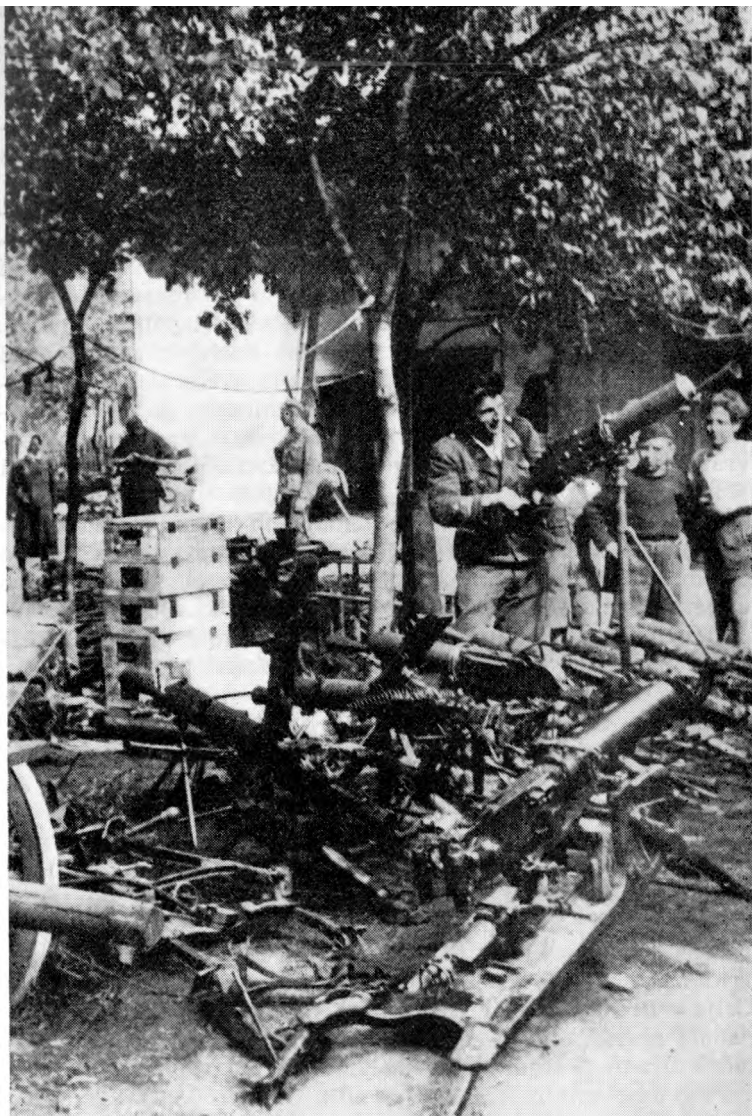
sovražnikov ogenj prenehal in na eni od sovražnih postojank se je pojavila bela zastava. Šlandrovci so nato z vseh strani pohiteli k postojankam in razorožili 153 vermanov. Tako je po dvajseturnih bojih ob 17.30 padla najbolj utrjena sovražna postojanka na meji med Zgornjo in Spodnjo Savinjsko dolino. Za to zmago je darovalo svoje življenje pet šlandrovcev, pet je bilo huje in 35 lažje ranjenih. Sovražnik je imel po partizanskih podatkih 51 mrtvih, več ranjenih, ujetih pa jih je bilo skupaj 255. Šlandrovci so takoj po bojih tudi začeli zbirati plen. Dobili so 225 pušk, 5 lahkih minometov, 12 težkih mitraljezov, 10 puškomitraljezov, 121 min za minomete, 203 bombe, 80.000 nabojev, dva osebna in en tovorni avto ter velike količine vojaške opreme.

Med bojem se je morala borcev očitno stopnjevala. Čim več postojank in bunkerjev je padlo in čim več je bilo ujetnikov in zaplenjenega orožja, tem srčneje so se borili. Težave pa so bile predvsem v tem, da je imel sovražnik za obrambo izredno dobre položaje in da so bili borci ves čas napada izpostavljeni ognju. Zato je bila tudi zveza med bataljoni včasih pomanjkljiva, čeprav pa je bila med štabom brigade in operativnim štabom dobra. Odlikoval se je brigadni komandni kader, ki je vodil akcije pri samih enotah.

Po zavzetju postojanke v Mozirju so vsi trije bataljoni Šlandrove brigade začeli zbirati zaplenjeno orožje in opremo. 2e eno uro po predaji posadke je štab dobil sporočilo, da poskuša sovražnik prodreti v Letuš. Zato je poslal III. bataljon na položaje proti temu kraju. Še pred njegovim prihodom pa so borci Tomšičeve brigade sovražnika uspešno zavrnili in III. bataljonu ni bilo treba poseči v boj. V zasedi pa je ostal od 19. ure do 8. ure zjutraj naslednjega dne. Pred odhodom je porušil še most iz armiranega betona čez Savinju v Letušu, ki je bil dolg okrog 40 m, širok pa 10 m. Za miniranje so porabili 320 kg razstreliva.

Tudi gorska baterija je po likvidaciji postojanke v Mozirju takoj odšla na pot. Dobila je nalogo, da pomaga Tomšičevi brigadi pri zavzetju postojanke v Šmartnem ob Paki. 2e med potjo pa je izvedela, da so tomšičevci strli odpor sovražnika v tej postojanki in gorska baterija je odšla na položaje v Bočno.

II. bataljon je po zavzetju postojanke dobil nalogo, da spremi ujete vermane v Bočno in tja pripelje ves zaplenjeni

Komandant brigade Mirko Jerman pri ogledu plena iz Mozirja

material in orožje. Ena četa tega bataljona pa je morala v zasedo na Slape na Krašic planini. V trgu je ostal le I. bataljon, ki je skrbel za vzdrževanje reda. Štab brigade se je tako pripravil za morebitni nemški vdor v Mozirje.

Po uničenju postojank je zavladalo med prebivalstvom veliko veselje. V Mozirju je bil zvečer po osvoboditvi velik miting, na katerem so nastopali tudi šlandrovci.

Kako pa so izpolnile svoje naloge druge enote IV. operativne cone, ki so sodelovale v teh operacijah? Prezgodnji spopad v Mozirju je sovražne posadke v Spodnji Savinjski dolini opozoril, da so se pripravile, še preden so posamezne enote zavzele svoje položaje, kar je seveda otežilo izpolnitev nalog. Štab Tomšičeve brigade je I. bataljon poslal v zasedo pred Polzelo, kjer je miniral dva železniška mostova, uničil 18 tračnic, na cesti pa je postavil bazuke in mine na poteg. 12. septembra popoldne je po tričetrtturnem boju zavrnil poskus sovražnikove kolone okrog 250 do 280 mož, da bi se prebila proti Mozirju.

II. bataljon je začel 11. septembra ob 22. uri napadati postojanke 1. alarmne čete Celje-vzhod (75 mož) ter orožniško postojanko v Šmartnem ob Paki. Ker so bile postojanke dobro utrjene, je bataljon zavzel do jutra le pošto. Boji so se nadaljevali ves naslednji dan do 20. ure, ko je z ognjem iz teškega in lahkega minometa prisilil sovražnika k predaji.

III. bataljon pa je z dvema četama napadel postojanko

2. alarmne čete Celje-vzhod (67 mož) v Letušu. Pod kritjem mitralješkega ognja so njegovi borci najprej zavzeli tri bunkerje ob Savinji, s čimer so si odprli pot v postojanko. Po obstreljevanju s težkim minometom se je 12. septembra ob 2. uri ponoči posadka predala.

Manj uspeha je imela Zidanškova brigada, ki je s I. in

II. bataljonom napadala postojanko v Braslovčah, III. bataljon pa je postavil zasedo pri Št. Rupertu in pri mostu čez Savinjo. Zaseda tega bataljona je na mostu pri Grobljah zvečer zavrnila sovražnika, ki je na štirih kamionih poskušal priti iz Celja v Braslovče. I. in II. bataljon sta do jutra neuspešno napadala sovražnika, ki se je v dobro utrjenih postojankah odločno branil. Zaradi neugodnega položaja sta se bataljona zjutraj umaknila iz Braslovč v okolico. I. bataljon je na umiku napadel še postojanko v gradu Zovnek z okrog 50 možmi. Okrog 10. ure dopoldne naslednjega dne pa je dobil sovražnik

pomoč 22 kamionov vojaštva, ki jih je spremljalo šest tankov. Vojaštvo je napadlo I. bataljon pri Zovneku in II. bataljon nad Braslovčami. Do 13. ure sta bataljona kljubovala hudemu ognju, nato pa sta se morala umakniti. II. bataljon je popoldne postavil zasedo na cesti Braslovče—Letuš in zavrnil po dveurnem boju poskus sovražnika iz Braslovč, da prodre z dvema tankoma in nekaj pehote v Letuš. IV. bataljon te brigade je v času teh bojov blokiral postojanko na Vranskem in jo demonstrativno napadel. 12. septembra je pogнал v beg sovražno patroljo, ki je prodirala proti njegovim položajem.

III. brigada VDV je 11. septembra zvečer poslala na zavarovanje okrog Šoštanja I. bataljon. Sovražnik s te strani ni poskušal posredovati in je noč minila brez bojov. Borci so jo izkoristili za rušenje ceste in železniške proge med Šoštanjem in Celjem. 12. septembra zjutraj pa je iz Šoštanja pripeljal do zasede osebni vlak s tremi vagoni vojaštva. Zaseda ga je prisilila k umiku. Ob pol enajstih je vojake pripeljal drug vlak, ki se je ustavil, še preden je prišel v domet partizanskega ognja.

Nemški vojaki so s svojih položajev začeli z minometi obstreljevati zasedo in se nato večkrat poskušali prebiti skozi njene položaje, kar jim pa ni uspelo. Popoldne je še en vlak pripeljal nemško vojsko na položaje. Štab brigade je nato poslal del borcev I. bataljona na demonstrativni napad na Šoštanj. S to taktiko je prisilil sovražnika, da se je ob devetih zvečer popolnoma umaknil v Šoštanj. Še isti večer je nato njene položaje prevzela Tomšičeva brigada.

Vzhodnokoroški odred je z enim bataljonom nadzoroval sedlo Kramariča in cesto Črna—Šoštanj, z drugim pa je blokiral Črno. Spopadov ni imel.

V teh dvodnevnih operacijah je imel sovražnik hude izgube. Po nepopolnih podatkih štaba IV. operativne cone je imel 96 mrtvih, 18 ranjenih in 330 ujetih, medtem ko so imele enote IV. operativne cone 15 padlih borcev, 75 pa je bilo ranjenih. Mimo izbojevanja osvobojenega ozemlja pa je bil vsakakor pomemben bogat plen orožja in vojaške opreme. Vse enote skupaj so zaplenile 2 težka minometa, 6 lahkih minometov, 12 težkih in 22 lahkih mitraljezov, 350 pušk, 14 brzostrelk, 18 pištol, parabelo, 16 min za težki minomet in 121 min za lahki, 433 ročnih bomb, 105.000 nabojev ter veliko vojaške opreme in materiala. Poleg tega pa je bilo precej orožja in

opreme v boju tudi uničeno. Pri sabotažnih akcijah so porušili 4 mostove, uničili 18 tračnic in 500 metrov proge, izkopali na cestah precej zasek in napravili še druge sabotažne akcije. Če primerjamo uporabljeno in zaplenjeno municijo, potem lahko ugotovimo, da so borci zaplenili nekaj več min, kot so jih v boju porabili, nabojev pa so dobili več kot še enkrat toliko, kot so jih izstrelili. S havbico 75 mm so izstrelili 8 granat, razstreliva pa so porabili 445 kg.

Na nemški strani so v bojih sodelovali v glavnem le vermani ter nekaj orožnikov, policistov in deželnih strelcev. Vermani so bili pretežno iz Slovenskih goric in z Dravskega polja ter so jih večinoma ujeli. Brigada VDV jih je kasneje poslala nekaj v VII. korpus na Dolenjsko, nekaj pa so jih enote IV. operativne cone vključile v svoje vrste. Ustreljenih je bilo po bojih osem vermanov, ker so se do zadnjega upirali in so se že poprej slabo vedli do civilnega prebivalstva.

Stab IV. operativne cone je poudaril, da je bila bojna moralna na visoki stopnji. Komandni kader in borci so si v bojih pridobili mnogo vojaških izkušenj in znanja. Bojevali so se pod posebno trdimi pogoji, ker je sovražnik za obrambo uporabil vse oblike utrjevanja. Kljub temu pa v partizanskih vrstah ni bilo mnogo izgub. Obveščevalna služba je pred bojem posredovala natančne podatke o stanju v postojankah, razen za Braslovče, kjer se je posadka pred boji okrepila. Prav tako je obveščevalna služba dobro izpolnila svoje naloge med operacijami in je pošiljala pravočasno podatke o premikih sovražnika. Stabi brigad, operativna štaba in štab cone so imeli ves čas bojev stalno radijsko zvezo. Stabi brigad so imeli s podrejenimi enotami vzpostavljeno kurirsko zvezo, ki pa jo je sovražnikov ogenj precej oviral. Tudi sanitetno službo so dobro organizirali in prenos oziroma prevoz ranjencev proti Ljubnemu dobro izvedli. Pri oskrbi ranjencev so pomagali tudi prebivalci. Prav tako je dobro opravila svoje naloge tudi intendantska služba.

Stab IV. operativne cone je pohvalil komandni kader vseh štirih brigad, ki so v bojih sodelovale. O njihovi prisotnosti na težiščih bojev je pričalo tudi število ranjencev (iz Slandrove brigade so bili ranjeni komandant I. bataljona in njegov namestnik, namestnik komandanta II. bataljona ter komandant in politični komisar III. bataljona, v Zidanškovi brigadi namestnik komandanta brigade). Ob sklepu svojega

poročila je štab IV. operativne cone poudaril, da je bil boj za likvidacijo omenjenih postojank hud, ker je sovražnik do navedenosti sestavil načrt za obrambo in uporabil vse razpoložljive sisteme, da bi postojanke čim dalj časa zadržali v svojih rokah.

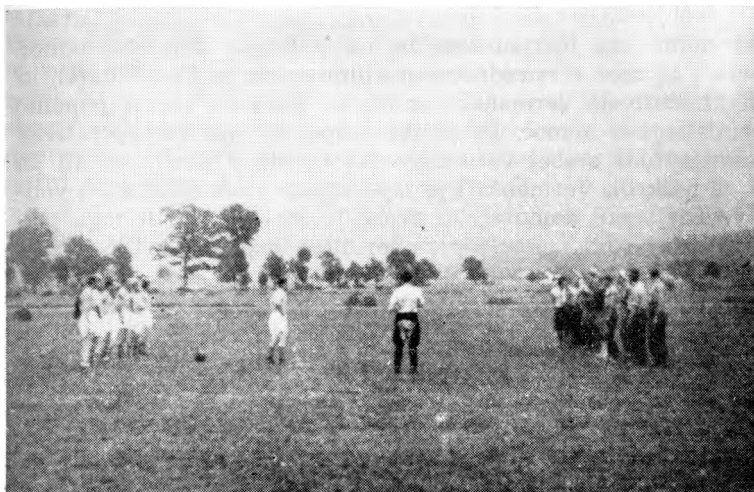
Omenili smo že, da so Nemci poskušali preprečiti likvidacije svojih postojank tudi s pošiljanjem pomoči iz Celja in iz Šoštanja. Zaradi ofenzive enot IV. operativne cone je 9. septembra prišel na celjsko območje 18. nadomestni polk planinskih lovcev pod poveljstvom polkovnika dr. Eгона von Treecka, ki je dotlej operiral na Koroškem. Okrepljen z II. bataljonom 14. policijskega polka SS in eno četo 649. bataljona deželnih strelcev (skupno 3564 mož) je polk planinskih lovcev zaman zasledoval enote XIV. divizije, ki so skupno s Kozjanskim odredom v noči na 11. september napadle postojanke v Kozjem in v Podčetrtku, naslednjo noč pa se je začel napad na postojanke v Zgornji Savinjski dolini. Zaradi tega so morale nemške enote ustaviti hajko in oditi na pomoč ogroženim postojankam. Polkovnik Treeck je 12. septembra poslal proti Letušu in Braslovčam dele II. bataljona 14. policijskega polka SS in I. bataljon Cholm 25. policijskega polka SS. Tomšičeva brigada je uspešno zavrnila nemško napredovanje, medtem ko so policisti SS iz I. bataljona Cholm prisilili Zidanškovo brigado, da je prenehala napadati Zovnek in Braslovče. Iz Šoštanja so verjetno poskušali posredovati pripadniki 611. bataljona deželnih strelcev in vermani. V noči na 13. september se je vrnil iz hajk še polk planinskih lovcev brez II. bataljona, ki je dobil ukaz, da operira na Kozjanskem. Treeckova bojna skupina je prodirala v Zgornjo* Savinjsko dolino v štirih kolonah: I. bataljon polka planinskih lovcev je šel v smeri Comilsko—Prekopa—Stopnik čez Čreto na Zavodnico in Zlabor v Mozirje, III. bataljon je iz Polzele čez Dobrovlje prodril do Soteske, II. bataljon 14. policijskega polka SS v Šmartno ob Paki, I. bataljon Cholm pa v Letuš. Pomoč pa je bila že prepozna. Postojanke so bile že uničene, brigade pa so tudi že odpeljale zaplenjeno orožje, strelivo in opremo. V Mozirju so policisti odkopali grobove, v katerih so bil pokopani padli vermani. Izkopali so 11 vermanov, med njimi tudi komandanta bataljona Franza Wolfa, in jih nato odpeljali v Celje. V likvidiranih postojankah se je Treeckova bojna skupina zadrževala le dva dni, nato pa se je vrnila v Celje. S seboj je odpe-

ljala blago iz trgovin in živino, ki jo je naropala civilnemu prebivalstvu. Kaže, da moštva za ponovno vzpostavitev postojank Nemci niso imeli. Zgornja Savinjska dolina je ostala osvobojeno ozemlje. Štab III. bataljona vermanšaftskega polka Spodnja Štajerska je v svojem poročilu 22. septembra poskušal predajo vseh treh postojank opravičiti s tem, da je vermanom zmanjkalo streliva. Borci pa so nasprotno našli še bogate zaloge municije.⁵¹

Operacija je z izjemo uničenja postojanke v Braslovčah odlično uspela. Štab IV. operativne cone je s hkratno ofenzivo na Kozjanskem in v Zgornji Savinjski dolini onemogočil polkovniku Treecku, da bi vse svoje sile usmeril le na eno območje. S premeščanjem enot s Kozjanskega se je toliko zamudil, da ni mogel pravočasno poslati pomoči napadenim postojankam. Dva policijska bataljona in enote iz Šoštanja pa so bile prešibke, da bi 12. septembra prebile blokado do Mozirja, glavnega nemškega oporišča v Zgornji Savinjski dolini.

Ko je 13. septembra zjutraj štab Šlandrove brigade dobil poročila o nemškem prodiranju proti likvidiranim postojankam, je poslal I. bataljon v zasede na Slape, v Lipo in k Sv. Joštu, III. bataljonu pa je ukazal naj se premakne iz Letuše v Mozirje. Ta bataljon se je nato okrog 15. ure premaknil na položaje v Potoku pri Kokarjih, kamor je prišel tudi I. bataljon, da bi skupaj zadržala sovražnika, če bi poskušal prodreti proti Bočni, kjer je bil tudi štab brigade in ves zapljenjeni material. Zvečer je III. bataljon odšel v Kropo. Naslednji dan so morali šlandrovci zaradi sovražnikovih premikov spet menjavati položaje. I. bataljon se je iz Kokarj premaknil proti Creti, kamor je kot predhodnico poslal dve bojni patrulji. Ena patrulja je naletela na sovražnika in se z njim spopadla. Po kratkem spopadu so se nemški vojaki umaknili proti Braslovčam, patrulja pa je imela enega mrtvega. I. bataljon se je nato namestil na Creti. Ko ga je na teh položajih zamenjal bataljon Zidanškove brigade, se je premaknil na položaje Lipa—Slape—Sv. Jošt, od koder je nadzoroval dohode sovražnika od Vranskega in Šmartnega ter Kamnika. II. in III. bataljon pa sta bila ves dan na položajih Potok—Pusto polje, da bi preprečila vdor sovražnika v Zadrebško dolino.

Dne 15. septembra so šlandrovci počivali in se pripravljali na premik. Dan so izkoristili za politične in vojaške ure, poskrbeli pa so tudi za razvedrilo. Odigrali so nogometno tekmo

Nogometna tekma med šlandrovci in zidanškovci pri Bočni

z borci Zidanškove brigade in zmagali s 4 : 0. Ta dan je končala svoje delo tudi skupina borcev, ki je urejala plen iz Mozirja. Od plena so poslali Zidanškovi brigadi 50 pušk, 3 minomete, dva težka in dva lahka mitraljeza ter nekaj municije, III. brigadi VDV 50 pušk, minomet in municijo, Tomšičevi brigadi pa samo municijo. Skupaj so razdelili okrog 35 tisoč nabojev.

Po likvidaciji postojanke v Mozirju so šlandrovci tudi mobilizirali 119 novih borcev, 23 pa se jim jih je pridružilo prostovoljno. Od teh je brigada obdržala le 31 novih borcev, 13 jih je določila za komando mesta Gornji grad, večino pa je poslala v Kamniško-zasavski odred, da bi jih ta odpeljal v VII. korpus. Tako je imela 16. septembra brigada 624 borcev, od katerih jih je bilo le 98 neoboroženih. Njena oborožitev pa je bila naslednja: 405 pušk, 52 brzostrelk, 3 polavtomatske puške, 4 težki mitraljezi, 35 puškomitraljezov, težki minomet in 9 lahkkih, top in 300 kg razstreliva. 15. septembra zvečer pa se je Šlandrova brigada začela premikati proti Zasavju zaradi predvidene velike sabotažne akcije na železniški most pri Litiji.

Izbojevanje velikih osvobojenih ozemelj v Zgornji Savinjski dolini, na Kozjanskem in na Pohorju, množični odhod fantov in mož v narodnoosvobodilne enote in hudi udarci, ki so jih doživele vermanske enote, so pokazali skoraj popolno okupatorjevo nemoč. Po velikih uspehih enot IV. operativne cone je tudi precej vermanov dezertiralo v partizane ali pa so se poskrili. Vermanšaft je zajel močan razkroj. Zvezno vodstvo Štajerske domovinske zveze je moralo zaradi tega priznati, da je bil mesec september 1944 »izjemno kritičen«.⁵²

PREGLED RAZVOJA LJUDSKE OBLASTI V ZGORNJI SAVINJSKI DOLINI

Z uničenjem sovražnikovih postojank v Mozirju je bilo sklenjeno drugo obdobje operacij za osvoboditev Zgornje Savinjske doline, v katerih je Šlandrova brigada z osvoboditvijo Ljubnega, Luč in Mozirja prispevala pomemben delež. Meja osvobojenega ozemlja je potekala v smeri Soteska-Preseka—Tajna—Skorne—Florjan—Bele vode—Tolsti vrh—Stakneči vrh—Krnos—Komen—Travnik nad Raduho—M. gora—Kamniške planine—Črnivec—Menina planina—prelaz Lipa—Dobrovlje—Soteska ali od izvira Savinje do Letuša ter Zadrega dolina — skupno nad 500 km². V primerjavi z Moravško dolino, ki je imela zaradi pogostnih nemških vdorov deloma značaj polosvobojenega ozemlja, je bilo novo osvobojeno ozemlje, zlasti zaradi odmaknjenosti od poglobitnih prometnih zvez, manj izpostavljeno hajkam. Do velike decembrske ofenzive so Nemci v večjem obsegu vdrli nanj le od 21. do 25. oktobra 1944, ko so nemške enote prodrle iz Kamnika čez Črnivec v Novo Štifo, z Vranskega čez Slape v Šmartno ob Dreti in Bočno, iz Železne Kaple pa v Logarsko dolino in Solčavo ter požgali večino hiš in gospodarskih poslopij po omenjenih krajih.⁵³

Tako so obstajali v Zgornji Savinjski dolini ugodni pogoji za nemoteno delovanje najvišjih vojaških in političnih forumov na Štajerskem ter številnih zalednih ustanov.

Oblastni komite KPS in pokrajinski odbor OF za Štajersko sta si skupno z nižjimi forumi prizadevala čim prej vzpostaviti organe ljudske oblasti, da bi tudi v tem pogledu ta pokrajina dohitela nekatere druge slovenske pokrajine, v katerih so že na več območjih prevzeli vso oblast demokratično

izvoljeni narodnosvobodilni odbori (NOO). Hkrati pa je pokrajinski odbor OF opozoril v okrožnici 16. avgusta 1944 vse okrožne odbore OF na Štajerskem, da morajo ugodne možnosti, ki so nastale po uspešnih akcijah enot IV. operativne cone z nastankom osvobojenih ali nadzorovanih ozemelj in z napredovanjem zaveznikov, na svojih območjih temeljito izkoristiti za politično in organizacijsko delo.⁵⁴

V Gornjem gradu, v Ljubnem, v Rečici, v Nazarjih in v Lučah so bili po osvoboditvi veliki mitingi. Kot v Moravški dolini, tako tudi v osvobojeni Zgornji Savinjski dolini pa dotedanji razvoj in delovanje organizacij OF še ni omogočil takojšnjih volitev NOO. Okrožni komite KPS in okrožni odbor OF sta dobila nalogo, da postavljata le odbore OF »iz zanesljivih ljudi vseh slojev in političnih prepričanj«, hkrati pa seznanjata prebivalstvo tudi z organizacijo ljudske oblasti na Dolenjskem. Izvedbo volitev pa bo oblastni komite KPS postavil kot praktično nalogo v primeru, da se bo vojaški položaj na Štajerskem ugodno razvijal. V zvezi z organizacijo ljudske oblasti pa se je na osvobojenem ozemlju pokazal »v vsej svoji akutnosti« težavni problem neizdeferenciranosti narodnosvobodilnega gibanja. Zato so začeli nekoliko bolj poudarjati vlogo Partije in ljudsko demokracijo kot cilj NOB: »Elemente, ki se bodo na tej podlagi ožje povezali z nami, bomo pripravili za kandidiranje na volitvah. Tako se bomo izognili v bistvu sredinskih in plavih NOO.« Hkrati je moral oblastni komite KPS skrbeti tudi za pravilne odnose med vojaškimi enotami in terenskimi organizacijami na osvobojenem ozemlju. O tem vprašanju in o odnosih do prebivalstva so razpravljali na sestanku partijskih komitejev Šlandrove in Zidanškove brigade 4. avgusta, ki ga je vodil sekretar dr. Aleš Bebler, udeležila pa sta se ga tudi politična komisarja IV. operativne cone in operativnega štaba VI. in XI. brigade Jože Borštnar in Alojz Zokalj-Džidži. Oblastni komite KPS si je tudi prizadeval za še večjo ofenzivnost obeh brigad. Po njegovem mnenju bi lahko bolj izkoristili paniko med preostalimi posadkami v bližini osvobojenega ozemlja in bi v Motniku in v Špitaliču lahko zasegli dragocen plen.

Sredi avgusta so na Štajerskem dotedanja okrožja združili v osem novih okrožij. Tako sta bila združeni okrožji Celje in Savinjska dolina v okrožje Celje.⁵⁵ Konec avgusta je bila nato v Bočni 1. konferenca aktivistov novega okrožja, na ka-

teri so dobili smernice za organizacijo ljudske oblasti, za mobilizacijo, za številčno okrepitev partijskih organizacij itn. Dr. Aleš Bebler je na njej poudaril, da je Štajerska trenutno med vsemi pokrajinami najdalj od splošne mobilizacije. Po oceni je bilo doma ali v vermanskih enotah še najmanj 20.000 vojnih obveznikov. Opozoril je, da zavira mobilizacijo birokratizem in oportunizem, po zadnjih uspehih pa tudi samozadovoljstvo.⁵⁶ Na te probleme je že poprej opozoril tudi Boris Kidrič. Centralni komite KPS je 29. avgusta poslal dr. Beblerju depešo, naj ne izvajajo na Štajerskem volitev po odloku SNOS z dne 19. februarja 1944. Organizirajo naj volitve v odbore OF po skrajšanem postopku, pri čemer naj si prizadevajo, da bodo izvoljeni člani aktivisti in dobri pristaši OF.

V skladu s temi smernicami so že tudi pred sprejetjem depeše volili na osvobojenem ozemlju na množičnih sestankih nove, razširjene odbore OF. Za pomoč pri organizaciji ljudske oblasti na osvobojenem ozemlju so vodstveni organi slovenskega narodnoosvobodilnega gibanja poslali na Štajersko dva člana predsedstva SNOS, in sicer Franca Leskoška-Luko in Zorana Poliča, ter načelnika odseka za izgradnjo ljudske oblasti pri predsedstvu SNOS dr. Darka Cerneja, načelnika odseka za gospodarstvo pri predsedstvu SNOS inž. Jožeta Levstika, Venclja Perka, Jožeta Kocbeka in še nekatere. V Ljubnem je bil nato desetdnevni inštruktorski tečaj za aktiviste OF, ki so jih predvideli za organizacijo volitev. Na njem so jih Franc Leskošek-Luka, Zoran Polič in dr. Darko Cernej seznanili z odloki SNOS o volitvah v krajevne in okrajne NOO⁵⁸ ter z izkušnjami pri izvedbi volitev v Beli krajini in drugod. Politični forumi so hkrati začeli po vsej osvobojeni Zgornji Savinjski dolini s predvolilno agitacijo. Organizirali so številne sestanke in mitinge, tehnike pa so pripravile veliko propagandnega materiala. Največji miting je bil v začetku septembra v Slatini pri Bočni, ki se ga je udeležilo okoli 4000 ljudi. Na njem so o pomenu osvobojenega ozemlja, o izgradnji ljudske oblasti in njenih nalogah govorili vodilni vojaški in politični funkcionarji, prisostvovala pa sta mu tudi vodji zavezniških misij major Franklin A. Lindsay in polkovnik Bogomolov. Glede na to, da so Šlandrova, Zidanškova in III. brigada VDV razširile mejo osvobojenega ozemlja, so politični forumi pospešili tudi izvedbo volitev. Izdelali so načrt, da bi v okrajih Gornji grad in Rečica, v katera so kmalu po osvobo-

ditvi združili dotedanje okraje, izvolili skupno 27 krajevnih NOO (KNOO). Prebivalstvo se je predvolilnih sestankov množično udeleževalo in na njih izražalo navdušenje nad demokracijskimi pridobitvami. Aktivno je sodelovalo tudi pri sestavljanju kandidatnih list za odbornike KNOO in odposlanke v okrajno skupščino, ki so jih predlagali odbori OF. V nekaterih krajih so bile nato volitve že 17. septembra. Okrožni odbor OF Celje je 25. septembra poročal, da so se v Radmirju, Kokarjih, Pobrežah, Bočni, Pustem polju, pri Sv. Primožu-Savini, pri Sv. Joštu, na Ter planini ter na Brdu udeležili volitev vsi upravičenci, v Lučah 99,6 %, v Šmartnem ob Dreti 98ⁿ%, v Ljubnem 96,1 %[>], najslabša pa je bila volilna udeležba v Novi Štifi (80 %^{/»}). Na volitvah je bilo izvoljeno 80 % kandidatov, ki so jih predlagali odbori OF.⁵⁹

Franc Leskošek-Luka in Zoran Polič sta 4. oktobra obvestila predsedstvo SNOS, da so volitve na osvobojenem ozemlju po skrajšanem postopku v glavnem izvedene, in »da je vsepovsod mnogo volje do dela, malo pa izkušenj«. Zato da bodo organizirali tečaje za odbornike in aktiviste, sestanke s KNOO in konferenco vseh novoizvoljenih odbornikov, na katerih jim bodo nadrobno obrazložili njihove funkcije in naloge ter jim posredovali izkušnje iz Bele krajine. Leskošek in Polič sta tudi poročala, da so že razpravljali o ureditvi financ in gospodarstva na osvobojenem ozemlju in se dogovorili, da bodo preskrbo vojske prevzeli gospodarski odseki. V odbore OF so sklenili pritegniti ženske in mladino ter jih tesneje povezati z odbori SPZZ in ZSM. 2. oktobra je bil tudi velik miting za prebivalstvo osvobojenega ozemlja v Gornjem gradu, ki se ga je udeležilo okrog 1500 ljudi.⁶⁰

Konec septembra so znova preosnovali dotedanja okrožja in jih združili v pet: Ljutomer, Maribor, Dravograd, Kozje in Celje (okraji: Celje-mesto, Celje-okolica, Žalec, Mozirje, Vransko, Šoštanj, Trbovlje, Litija in Konjice). Sekretar celjskega okrožja je postal Sergej Kraigher.⁸¹

Novoizvoljeni odborniki KNOO in odposlanci v okrajno skupščino v Zgornji Savinjski dolini so imeli posvetovanje 8. oktobra 1944 v Gornjem gradu, ki ga je vodil sekretar pokrajinskega odbora OF Jože Jurančič. Referate so imeli Franc Leskošek-Luka, dr. Darko Cernej, Zoran Polič in ing. Jože Levstik. Odborniki in odposlanci so želeli zlasti odgovore o nekaterih gospodarskih problemih. Tako so zastavili vprašanje

o očuvanju zasebne lastnine v bodoči državi, vprašanje lastništva škofovih gozdov na Petelinjeku, o denarju, ki so ga imeli vloženega v nemški hranilnici, o upravljanju posestev izseljencev, o oprostitvi vojaške obveznosti nujno potrebnega obrtnika, o problemu odvzemanja konj, o kupčiji z lesom, o obrambi osvobojenega ozemlja itn. Leskošek je poudaril, da je bila razprava zelo konstruktivna in da vprašanja niso bila zastavljena kritikastrsko. 22. oktobra so se v Gornjem gradu sestali odposlanci okrajne skupščine in izvolili svoj 15-članski okrajni izvršni odbor za Zgornjo Savinjsko dolino.⁶²

Glede na to, da je bilo mozirsko območje šele pred kratkim osvobojeno, ni bilo mogoče takoj izvesti volitev. Sredi novembra pa so izvolili svoj KNOO tudi v Mozirju in v petih okoliških volilnih enotah.

Po volitvah je bila poglavitna naloga aktivistov vseh forumov, da poskrbijo za aktiviranje narodnoosvobodilnih odborov in jih usmerjajo k čim večji dejavnosti. V okrožnem odboru OF so bili tedaj odseki za prehrano, za gozdarstvo, za kmetijstvo, za trgovino, obrt in industrijo, za gradnjo in obnovo, za finance, za prosveto in kulturo ter referenti za socialno skrbstvo, za zdravstvo in za promet. Vprašanje prehrane je bilo na osvobojenem ozemlju izredno pereče. V septembru in v oktobru so zbrali okrog 500.000 kg hrane in 50.000 kg sena. Odkupili so tudi 300 glav živine, od katere so nameravali nekaj plemenske poslati na Dolenjsko. Zgornja Savinjska dolina pa je morala tedaj prehranjevati kar 57 različnih ustanov, udeležence konferenc in tečajev. Zato je prišlo do velike stiske za hrano, ko so prišle še enote NOV in PO Slovenije. Transportna četa IV. operativne cone je morala dovažati hrano iz Spodnje Savinjske in Šaleške doline ter od drugod. V Zgornji Savinjski dolini pa so zgradili skladišča za zaloge hrane. Tako je bilo v začetku novembra uskladiščenih 5 vagonov presnega sadja.

Odsek za trgovino, obrt in industrijo je zlasti skrbel za obratovanje podjetij in delavnic, popisal pa je tudi zaloge v trgovinah. Na osvobojenem ozemlju na Štajerskem so v začetku novembra delovale tri mehanične delavnice, pet čevljarskih, dve sedlarske, šest krojaških in ena kolarska, dve jmlarni, štiri mlekarne, barvarna, 11 sušilnic sadja, osem usnjarn, 20 mlinov ter pet elektrarn, od teh večina v Zgornji Savinjski dolini. Z usnjarnami so vojaške oblasti sklenile po-

sejne pogodbe. Nad vojaškimi delavnicami okrožni odsek ni imel pregleda. Ob tem naj omenimo zanimivost, da je bil odbor Delavske enotnosti v Ljubnem pobudnik verjetno ene redkih mezdnih akcij med NOB. 15. oktobra je sprejel namreč resolucijo, da se morajo glede na padec vrednosti nemške marke prilagoditi tudi delavske mezde cenam življenjskih potrebščin. Ob tem je posebej opozoril na problem hlapcev in dekel, ki so dobivali le od 25 do 40 RM na mesec, 1 kg masti pa je imel že ceno 20 RM. Odbor Delavske enotnosti je posredoval tudi zaradi neredne preskrbe in je zahteval vsaj redno dobavo masti in moke.

Zelo zaposlen je bil na osvobojenem ozemlju tudi odsek za gospodarstvo, ki je organiziral obratovanje žag, spravljaje lesa in žganje oglja. Pokrajinski odsek za gospodarstvo je načrtoval, da bodo zrezali in stesali v Zgornji Savinjski dolini, na Pohorju in na Bohorju okrog 70.000 m³ lesa. Obratovalo je 20 žag, skupno pa so do začetka novembra 1944 pripravili zlasti v Zgornji Savinjski dolini 40.000 m³ rezanega lesa za obnovo, 10.000 m³ drv in okrog 10.000 kg oglja. Se večjo proizvodnjo je zaviralo pomanjkanje delovne sile, zaradi česar so bile težave tudi pri obdelovanju zaplenjenih posestev in zemlje izgnancev. Nadzorstvo nad veleposestvom Marijin grad v Nazarjih je imel posebni okrožni pooblaščenec za upravo narodne imovine. Zaradi prepočasnega sejanja ozimine je moral posredovati pokrajinski odbor OF. Njegov odsek za kmetijstvo je osnoval tudi v drugi polovici septembra 1944 v Mozirju in v Gornjem gradu strojno-traktorsko postajo. Do začetka novembra so posejali vsa zaplenjena posestva in posestva izgnancev.

Odsek za gradnjo in obnovo je imel veliko dela zlasti po že omenjenem nemškem vdoru na osvobojeno ozemlje, ko je moral poskrbeti za obnovo požganih domačij. Poglavitni finančni vir je bilo 3-odstotno posojilo. Sredi oktobra 1944 je pokrajinski odbor OF sklenil, da ne bo več najemal posojila v markah. Uvedli so lirski bon in novi cenik predsedstva SNOS. Hkrati so v celjskem okrožju že pripravljali pobiranje narodnega davka. Okrožni odbor OF je 2. novembra predpisal, naj na osvobojenem ozemlju določi višino davka finančni referent pri KNOO v sporazumu z davkoplačevalci. Na osvobojenem ozemlju je bil nato sestanek finančnih poverjenikov, na katerem so jim člani odseka za finance odgovarjali na vpra-

šanja in pomisleke ter jim obrazložili značaj narodnega davka.⁸³

Zelo uspešno so na osvobojenem ozemlju organizirali tudi partizansko šolstvo, o katerem so razpravljali na številnih množičnih sestankih, posebno pozornost pa mu je posvetil tudi pokrajinski odbor OF. Skupno je delovalo 15 šol z 48 oddelki in z nad 1347 učenci. Najprej je začela z delom šola v Solčavi, ki je odprla svoja vrata učencem že 1. julija 1944. Pokrajinski forumi so posvetili posebno pozornost tudi strokovnemu izpopolnjevanju učiteljev, ki so na štirih konferencah razpravljali o organizaciji šolstva, o učnih načrtih, o predmetniku, na vsakem pa so jih politični delavci seznanili z notranjem in zunanjepolitičnim položajem. Prav tako so na osvobojenem ozemlju zelo razmahnile tudi kulturne dejavnosti.⁶⁴

KNOO so največ pozornosti posvečali gospodarskim vprašanjem, obnovi, socialnemu skrbstvu in šolstvu in so imeli ponekod za te naloge zavezane tudi posebne poverjenike ali referente. Prav tako so bili v odborih tudi referenti za Narodno zaščito. Pri reševanju gospodarskih problemov so se pokazale tudi slabosti, ki so izvirale tudi iz sestava KNOO. Okrožni odbor OF Celje je 16. oktobra 1944 poročal, da je bilo zaradi premajhnih prizadevanj političnih delavcev v predvolilni agitaciji izvoljenih za odbornike in odposlance tudi nekaj špekulantov, »ki jim je popolnoma tuj ljudski in demokratični značaj oblasti...«. Premožnejši posestniki so poskušali v svoje roke dobiti gospodarske zadeve. Zato so se nekateri KNOO pri dajatvah za NOV pokazali zelo ozki. Na osvobojenem ozemlju do srede novembra 1944 tudi niso popisali hrane, da bi lahko pravično razdelili bremena pri oskrbi vojske. To je povzročilo trenja med KNOO. Politični delavci so prešibko vplivali na aktiviranje NOO in na vključevanje množic v njihovo delo. Sekretar okrožnega odbora OF Celje Sergej Kraigher pa je ob tem ugotovil, da se okrajni izvršni odbor vedno bolj uveljavlja kot »odločujoči organ oblasti in pridobiva na ugledu in zaupanju« in da so se tudi nekateri krajevni NOO »že v precejšnji meri vpeljali v delo«.

Od 7. do 9. novembra je bila konferenca aktivistov celjskega okrožja, na katerem je 180 udeležencev poslušalo referate o zgodovini OF, o izgradnji ljudske oblasti in o odnosih med odbori OF in NOO, o gospodarskih problemih, o organizacijskih vprašanjih in o množičnem delu, o propagandi ter o

notranje in zunanjepolitičnem položaju. Po živahni razpravi o mobilizaciji, o prehrani, o odnosih do vojske, o aktiviranju žensk in mladine, so izvolili okrožni plenum OF in njegovo tajništvo. Nekaj dni kasneje je sekretar okrožnega odbora OF poročal, da so na osvobojenem ozemlju »organizacije OF prodrle v sleherno vas in kraj«. Ob tem pa je pripomnil, da so številni požrtvovalni pristaši OF, ki so v narodnoosvobodilnem gibanju delali in ga podpirali od začetka, po osvoboditvi stopili v ozadje ali zaradi razočaranja nad vključevanjem špekulantov v politične in oblastne odbore, nekateri pa tudi iz oportunitizma, češ da so že dovolj delali. S številnimi sestanki, najmanj po dva sta bila v vsaki vasi, s proslavami in s prireditvami pa so nato spet politično razgibali prebivalstvo na osvobojenem ozemlju. Kot eno od pomembnih nalog pa so si politični delavci zastavili izvedbo volitev tajništev krajevnih odborov OF in delegatov za okrajno konferenco OF v Zgornji Savinjski dolini, kar pa je nemška ofenziva že preprečila. Povsod je uspešno delovala tudi Narodna zaščita.⁶³

Politični delavci so svoje naloge lahko uspešno izpolnjevali tudi zato, ker so imeli na voljo dovolj propagandnega gradiva. Omenili smo že, da so nemške enote poleti 1944 pogosto vdirale v Moravško dolino, kar je hudo oviralo delo obeh tiskarn (30 A in 4 M). Zato so ju sklenili premestiti v osvobojeno Zgornjo Savinjsko dolino. V začetku septembra so borci Zidanškove brigade zavarovali prevoz tiskarskega stroja iz tiskarne 4 M v Brdo nad Šmartnim ob Dreti. Nato so prepeljali v Kropo pri Bočni še stroj Heidelberg iz tiskarne 30 A na Viševku. Za tiskarno 4 M so začeli uporabljati tudi naziv Krim, tiskarna 30 A pa je dobila novo šifro 8 M. Pokrajinski forumi so predvidevali, da bosta obe tiskarni tedensko natisnili po 30.000 izvodov Slovenskega poročevalca in Ljudske pravice ter različne letake, brošure in uradne tiskovine v taki količini, da bo ta zadovoljevala tudi za Gorenjsko na levem bregu Save in za Koroško. Po nemškem vdoru v Zadrebško dolino v drugi polovici oktobra se je tiskarna Krim selila v Sv. Miklavžu nad Novo Štifo in se je zaradi konspiracije preimenovala v Pohorsko tiskarno. V začetku novembra 1944 se je nato preselili iz Kamniške Bistrice v Sv. Lenart nad Gornjim gradom še tiskarna 7 A.⁶⁶

Osvoboditev Zgornje Savinjske doline je bila pomembna prelomnica v razvoju NOV na območju IV. operativne cone.

Imela je velik vojaški in politični pomen. Zgornja Savinjska dolina je bila prvo območje na ozemlju IV. operativne cone, kjer se je ljudska oblast razvijala na podoben način kot npr. v Beli krajini. V Moravški dolini so ves čas od pomladi do jeseni 1944 opravljali oblastne funkcije odbori OF. Volitve KNOO in odposlancev okrajne skupščine so ljudstvu pokazale demokratični značaj ljudske oblasti. KNOO in okrajna skupščina so sodelovali pri urejanju številnih gospodarskih, socialnih, kulturno-prosvetnih in drugih problemov na osvobojenem ozemlju. Pri usmerjanju njihove dejavnosti je bila zlasti pomembna kadrovska pomoč, ki so jo poslali vodilni politični in oblastni organi slovenskega narodnoosvobodilnega gibanja. Slabosti, ki so jih narodnoosvobodilni odbori pokazali pri svojem delovanju in slabo zadržanje nekaterih odbornikov ob decembrski ofenzivi, pa so zlasti rezultati prešibkega dela organizacij KPS in OF pred osvoboditvijo in prekratkih priprav na volitve. Okrožni odbor OF Celje je 16. novembra v svojem poročilu ugotovil, da politični delavci »niso bili kos burnemu poletu osvobodilnega gibanja po osvoboditvi Gornje Savinjske doline...« Uspešne akcije enot IV. operativne cone v Zgornji Savinjski dolini pa so olajševale tudi delo političnih aktivistov na drugih območjih Štajerske in so imele torej širši politični pomen. Prav tako so ugodno vplivale tudi na izvajanje mobilizacije na drugih območjih Štajerske. Velike pa so bile tudi neposredne vojaške koristi osvobojenega ozemlja. Stab IV. operativne cone si je lahko v Zgornji Savinjski dolini uredil tudi prepotrebno zaledno bazo, ki je bila varnejša kot v Moravški dolini. Šele po njeni osvoboditvi se je lotil organizacije in utrjevanja zaledne vojaške oblasti, v Zgornji Savinjski dolini pa je lahko organiziral tudi svojo podoficirsko šolo ter razne vojaške in politične tečaje.

USTANOVITEV ZALEDNIH VOJAŠKIH OBLASTI

Glavni štab NOV in PO Slovenije je v svojih navodilih 23. julija 1944 poudaril, da je potrebno na območju IV. operativne cone za večji razmah mobilizacije nekaj tudi vojaško-organizacijsko ukreniti. V mobilizacijskih središčih je bilo potrebno organizirati komande mest. Stabu IV. operativne cone je predlagal, naj ustanovi komande mest za Moravče, Sol-

čavo, Gornji grad in še kje v Savinjski dolini, za Pohorje in Kozje. Te naj na svojih območjih mobilizirajo do zadnjega vse vojne obveznike, medtem ko bi množične mobilizacije še tudi v prihodnje izvajale brigade in odredi. Komande mest pa bi skrbele za skladišča, za zavezniške pošiljke orožja, municije in opreme. Imele naj bi tudi nalogo, da bi organizirale čim hitrejšo uskladiščen je zavezniškega materiala, medtem ko bi morale brigade in odredi še naprej skrbeti za zavarovanje spuščališč. Posebno pomembna naloga komand mest bi bila organizacija krojaških, čevljarških in orožarskih delavnic za operativno vojsko. Komande mest bi morale prevzeti tudi posebne dolžnosti pri oskrbi bolnišnic in organizaciji intendantske službe v zaledju za potrebe operativnih enot. Pri ustanavljanju komand mest pa bi se bilo treba že od vsega začetka boriti proti napakam, ki so pogostne pri zaledni vojski (beg »zabušantskih elementov« iz operativne vojske v zaledje, korupcija pri mobilizaciji, nepravilnosti v odnosih do političnih organizacij in operativnih vojaških enot). Stab cone naj bi nadzoroval zaledno vojsko in zaledne vojaške ustanove, posebej pa bi moral za njihovo organizacijo skrbeti namestnik komandanta cone.⁶⁷

Ob tem naj omenimo, da je glavni štab NOV in PO Slovenije zaradi izpolnjevanja nalog narodnoosvobodilnega boja in sodelovanja civilnih ter vojaških oblasti ustanovil prve komande področij 13. septembra 1943 na osvobojenem ozemlju, ki je nastalo po kapitulaciji Italije. Organizacijski oddelek pri glavnem štabu NOV in PO Slovenije pa je nato naslednji dan izdal nadrobna navodila o organizaciji in nalogah komand področij in njihovih izvršnih organov, to je komand mest in partizanskih straž.⁶⁸

Stab IV. operativne cone je 5. avgusta 1944 »v zvezi z dosego osvobojenega ozemlja na področju Moravske doline in Vač in z ozirom na nujnost organizacije na tem področju ...« ustanovil moravško področje in mu postavil za komandanta Jožeta Barleta, za političnega komisarja pa Slavka Grilja-Brdavsca. Ozemlje moravškega področja je po tem ukazu obsegalo vso Moravško dolino od Krtine do Podšentjurja pri Zagorju, dalje Zasavje od Beričevega do Zagorja, na severu pa je bila meja Sv. Mohor—Limbarska gora—Podkolovratski hribi—Sv. Gora in na zahodu zasavski hribi. Komanda področja je bila neposredno podrejena štabu IV. operativne cone,

za njeno formiranje in za partizanske straže pa je moral štab Kamniško-zasavskega odreda določiti 20 oboroženih borcev. Mimo nalog, ki jih je v svojih navodilih navedel glavni štab NOV in PO Slovenije, je štab IV. operativne cone komando moravškega področja obvezal, da postavi etapno komando za novomobilizirance, za okrevance, za borce, ki ne bi imeli zvez s svojimi enotami, ter za kurziste, ki bi se vračali v svoje enote, da pomaga pri organizaciji obveščevalne mreže po navodilih obveščevalnega centra štaba IV. operativne cone, da zavaruje svoje področje pred vohuni in manjšimi sovražnikovimi patruljami in da organizira na svojem območju dobre kurirske in telefonske zveze.⁶⁹

Verjetno je bila isti dan ustanovljene tudi komanda področja Zgornje Savinjske doline. Za komandanta je bil imenovan kapetan Leopold Kucler-Modras, za političnega komisarja pa dotedanji četni politični komisar v Šlandrovi brigadi Ignac Hribar-Domine. Istočasno so bile ustanovljene tudi komande mest Gornji grad, Ljubno in Luče. Dotedanja komanda solčavsko-logarske partizanske straže je bila 12. avgusta razpuščena in priključena področju Zgornje Savinjske doline.⁷⁰ Namesto nje je bila ustanovljena komanda mesta Solčava. Področje je obsegalo skoraj vso Zgornjo Savinjsko dolino do Rečice, Zadrebško dolino ter vsa naselja na področju Menine planine, Raduhe, Smrekovca in Mozirskih planin. Za izvajanje nalog je dal štab IV. operativne cone komandi področja Zgornje Savinjske doline 50 oboroženih mož.⁷¹

Komanda zgornjesavinjskega vojnega področja je dobila nalogo, da takoj organizira rušenje komunikacij, zasekanje cest in uničevanje mostov na meji osvobojenega ozemlja, da poskrbi za obveščevalno službo, za mobilizacijo, za odkrivanje skrivačev, za ustanovitev zalednih delavnic, za zbiranje hrane in za gradnjo skladišč, za vzpostavitev telefonskih zvez med komandami mest, za raziskovanje okupatorjevih zločinov, čim tesneje pa naj se poveže tudi s političnimi organizacijami in sproti rešuje morebitne napake posameznih partizanov.⁷²

Konec avgusta 1944 so se funkcionarji štaba IV. operativne cone in okrožnega komiteja KPS Kamnik dogovorili o ustanovitvi kamniško-zasavskega področja s petimi komandami mest (Kamnik, Domžale, Motnik, Moravče in Vače). Za komandanta je bil imenovan Milan Likar-Tomaž, za njegovega namestnika Jože Barle-Andrej, za političnega komisarja pa

Mirko Podbevšek-Lado.⁷³ S tem je bilo razpuščeno posebno moravsko vojno področje.

Obe komandi področij sta takoj po svojem imenovanju začeli organizirati odseke in enote za izpolnitev navedenih nalog. Tako so konec septembra 1944 delovali pri komandi kamniško-zasavskega vojnega področja sodni, propagandni in sanitetni odsek, odsek za zveze, obveščevalni center, intendatura, mimo kurirjev pa je bila še zaščitna četa z nad 30 borci. Dotlej so bile ustanovljene tudi tri komande mest: Moravče, Vače in Medij a-Izlake, ki so imele mimo komandanta, političnega komisarja, intendanta, obveščevalca, propagandista, administratorja in kurirjev tudi partizanske straže od 7 do 15 borcev. V naslednjih tednih so organizacijo še izpolnili. Poleg ožjega štaba so bili v komandi kamniško-zasavskega vojnega področja še intendanski oficir s pomočniki, sanitetni in veterinarski referent, prometni oficir, tehnični oficir s pomočniki za delavnice in NOVGRAD (narodnoosvobodilna vojna gradnja), senat vojnega sodišča, kulturno-prosvetni odbor, posebni obveščevalni vod, inženirsko-tehnična

Skupina terenskih delavcev, med njimi drugi z leve politični komisar kamniško-zasavskega vojnega področja Mirko Podbevšek-Lado

četa in delavski bataljon. Pri petih komandah mest (Vače, Moravče, Motnik, Domžale, Izlake) pa so bili mimo komandanta, njegovega namestnika, političnega komisarja še ekonom, obveščevalec, prometni referent, bolničar, preiskovalec, administrator, kulturno-prosvetni krožek ter partizanska straža.⁷⁴ Podobno je bila organizirana tudi komanda področja za Zgornjo Savinjsko dolino. Dne 1. oktobra 1944 je bilo komandi tega področja podrejenih 165 borcev, komandi kamniško-zasavskega vojnega področja pa 73 borcev.⁷⁵ Sredi novembra je bilo komandi zgornjesavinjskega področja podrejenih že 483 borcev in bork, od teh 275 neoboroženih. V specialnem bataljonu tega področja je bilo 137 borcev in bork.⁷⁶ Vzporedno z dograjevanjem organizacije in s številčno krepitvijo sta komandi področij tudi povečali svojo dejavnost, s katero sta operativno vojsko in odrede razbremenili številnih zalednih nalog. Glede na to, da je bilo osvobojeno ozemlje v Zgornji Savinjski dolini poglavitna zaledna baza enot VI. operativne oone, je morala tudi komanda tega področja opravljati še posebne naloge. Omenimo naj še, da sta jeseni 1944 delovali na območju IV. operativne cone še komandi področij Pohorje in Kozje, vse zaledne oblasti pa so bile podrejene vojni oblasti IV. operativne cone, ki je bila ustanovljena konec septembra 1944.

Med prvimi in poglavitnimi nalogami komand področij in mest je bila izvedba popolne mobilizacije vseh vojaških obveznikov. Na osvobojenem ozemlju je bilo mogoče dosledno izvajati odlok o splošni mobilizaciji vseh moških od 17. do 45. leta, 3. decembra 1944 pa so dobile zaledne oblasti na območju IV. operativne cone naloge, da mobilizirajo moške do 50 leta starosti.⁷⁷ Zaledne oblasti so poskrbele tudi za zdravniške preglede vseh novincev. Mobilizacija je bila množična zlasti v celjskem okrožju. V avgustu in septembru je šlo iz tega okrožja v narodnoosvobodilno vojsko 1697 novincev, od katerih so jih nekaj mobilizirale tudi operativne enote, zlasti Slandrova in Zidanškova brigada. Na osvobojenem ozemlju pa so bili nabori in je bilo v omenjenih dveh mesecih ugotovljeno, da je za operativne enote sposobnih 329 novincev, za partizanske straže in ustanove ljudske oblasti pa 384 novincev.⁷⁸ Komanda mesta Gornji grad je v septembru in v prvi polovici oktobra mobilizirala 666 novincev, za 970 novih borcev pa je poskrbela za transport. Izsledila pa je tudi 6 dezerterjev iz NOV.

Komanda mesta Ljubno je v istem obdobju mobilizirala 177 vojaških obveznikov, komanda mesta Luče 90 in izsledila enega dezerterja, komanda mesta Solčava pa 65 novincev, a 225 jih je transportirala. Neposredna komanda področja je mobilizirala 169 novih borcev, izsledila 3 dezertarje in 2 skrivača.⁷⁹ Ob tem pa moramo pripomniti, da je bila na naborih le manjšina vojnih obveznikov sposobna za operativno vojsko, ker so množične mobilizacije za orožje sposobnih moških izvedle že enote NOV in PO Slovenije. V osvetlitev tega naj navedemo, da je bilo na naboru pri komandi mesta Gornji grad v začetku septembra od 207 poklicanih, sposobnih za operativno vojsko le 120, nesposobne pa so odstopili gospodarski komisiji, da jih uporabi za svoje naloge. Na komandi mesta Luče pa je bilo tedaj na naboru 157 novincev, od katerih jih je šlo 69 v operativne enote, prav toliko tudi kot delovna sila gospodarskim komisijam, 7 pa so jih dobile partizanske straže.⁸⁰ Zadnje novačenje vseh moških od 17. do 50. leta je bilo v zgornjesavinjskem vojnem področju že konec novembra in od 815 vpoklicanih, jih je bilo za operativno vojsko sposobnih le 132, za zaledno vojsko pa 263.⁸¹

Prav tako je obsežno mobilizacijsko delo izvedla tudi komanda kamniško-zasavskega področja. Od 20. avgusta do srede decembra je šlo skozi njen mobilizacijski center 1360 novincev, ki so jih mobilizirale komande mest, komanda vojnega področja ali organizacije OF. Tudi ta komanda področja je poskrbela za zdravniške preglede. Izdelala pa je tudi mobilizacijske spiske.⁸²

S partizanskimi stražami so komande mest nadzorovale meje osvobojenega ozemlja na mestih, kjer je bila največja nevarnost sovražnikovega vdora. Komanda mesta Ljubno je imela npr. na Smrekovcu stalno zasedo, komanda mesta Solčava pa je pošiljala na mejo osvobojenega ozemlja bojne patrulje in ob njej organizirala opazovalnice. Prav tako so partizanske straže nadzorovale tudi gibanje prebivalcev, ki je bilo dovoljeno le s prepustnicami.⁸³ Pri teh nalogah jim je pomagala tudi Narodna zaščita. Za zavarovanje osvobojenega ozemlja so zaledne oblasti poskrbele tudi z zasekanjem cest in rušenjem mostov na mestih, kjer je bila največja nevarnost sovražnikovega vdora. Zato so npr. onespobili za promet cesto čez Črnic, 19. novembra pa so začeli rušiti cesto v Soteski pri Letušu ter cestni odsek med Preseko in Gorenjem. Po-

rušili so most pri Kropi na cesti Gornji grad—Nazarje, na treh pomembnih mostovih so izdelali minske komore, pri drugih pa so bile v delu. Hkrati pa je prometni referent skrbel, da so bile ceste na osvobojenem ozemlju prevozne. Prizadevali so si popraviti drobilec kamenja, na cesti Gornji grad—Nazarje pa so razsuli 30 m³ gramoza. Za prevoz borcev in municije je imela komanda Gornji grad na voljo en kamion, dva traktorja pa so na območju Zgornje Savinjske doline uporabljali za prevoz hrane in materiala vojaškim enotam. Za vsa ta dela so uporabljali zlasti delavski bataljon, ki je v začetku novembra štel 64 mož.⁸⁴ Kot smo že omenili, je imela delavski bataljon tudi komanda kamniško-zasavskega področja in tudi v Moravški dolini so bile ceste na meji osvobojenega ozemlja onespособljene za promet.

Pomembne naloge pri zavarovanju osvobojenega ozemlja sta imela tudi obveščevalna centra pri obeh komandah področij, ki sta nadzorovala zlasti sovražnikove premike in osredotočenja v postojankah, ki so bile običajno izhodišče za nemške hajke. Imela sta nalogo, da posredujeta obveščevalne podatke vsem operativnim enotam in odredom, ki so bili na njihovem področju, poročila pa sta pošiljala tudi obveščevalnemu centru pri štabu IV. operativne cone.⁸⁵

Referent za zvezo v Zgornji Savinjski dolini je poskrbel, da so obveščevalci svoje podatke tudi naglo posredovali enotam in ustanovam. S svojo delovno ekipo je vzpostavil telefonsko linijo Motnik—Šmartno ob Dreti. Takoj po nemškem vdoru so popravili tudi poškodovano telefonsko napeljavo pri Šmartnem ob Dreti in Bočni, tako da je bila zveza z Gornjim gradom spet vzpostavljena. Začeli so tudi vzpostavljati novo linijo proti Kramariči. Prav tako pa so skrbeli tudi za redno vzdrževanje vse preostale napeljave in zamenjavali dotrajane drogeve.⁸⁶

Na osvobojenem ozemlju so določili tudi več spuščališč, na katera so zavezniška letala varno spuščala orožje, strelivo in opremo za enote IV. operativne cone. Za skladiščenje je skrbel posebni bataljon, ki je 20. novembra npr. poročal, da je v zadnjem tednu vrglo pošiljke 8 zavezniških letal. Tehnični referent je osnoval posebni skladiščni vod, ki je do konca novembra zgradil po vseh komandah mest bunkerje. Municijo in vojaški material so lahko skladiščili v 7 bunkerjih, 5 pa so jih še delali.⁸⁷ 2e oktobra so izdelali tudi načrt za gradnjo zasil-

Zavezniška padala z vojaškim materialom nad Radmirjem poleti 1944

nega letališča na Pobrežju, na katero bi zavezniška letala dovažala pomoč. Konec novembra so bila dela že v glavnem pri kraju in eno letalo je tudi na njem pristalo. Dokončanje pobreškega letališča pa je onemogočila nemška ofenziva.⁸⁸

Posebno pozornost sta obe komandi področij posvečali tudi intendantskim nalogam. Konec avgusta 1944 sta dobili navodila, da morata njuni intendaturi skrbeti za prehrano potujočih patrulj, za funkcionarje na službenem potovanju, za okrevance in ranjence premičnih bolnišnic. Zato lahko po poprejšnji odobritvi ekonomskega odseka vojne oblasti organizirata etapne kuhinje. Vsa potrebna živila naj nabavljata preko gospodarskih komisij ali v soglasju z njimi neposredno pri proizvajalcih. Organizirata naj delavnice, v katerih morajo delati tudi za potrebe operativne vojske in zaledja. Posebno morata skrbeti za zbiranje kože in za njihovo pošiljanje v usnjarne. Organizirati morata tudi transportne skupine za prenos ali prevoz živil in vojaškega materiala ter poskrbeti za gradnjo bunkerjev za zaloge.⁸⁹ Pri nekaterih komandah mest so bile nato ustanovljene etapne kuhinje, ki so skrbele zlasti za prehrano borcev in funkcionarjev na potovanjih. Tako sta bili pri

komandi mest za Ljubno dve etapni kuhinji, ki sta v septembru izdali skupno 3188 celodnevni obrokov, etapna kuhinja pri komandi mesta Izlake pa v oktobru 236 obrokov itn. Vse kuhinje so dobivale živila od gospodarskih komisij.⁹⁰ Ekonomski odsek vojne oblasti IV. operativne cone je nameraval zaupati tudi oskrbovanje operativnih enot intendanturam komand področij, ki naj bi zgradile velika skladišča za živila. Sredi novembra so začele komande vojnih področij same s prehranjevalnimi akcijami in skladiščenjem,⁹¹ vendar je ostala skrb za prehrano operativnih enot še vedno v glavnem gospodarskim komisijam in odsekom.

Tudi za operativne enote so pomembno delo opravile delavnice, ki sta jih organizirali obe komandi področij. V Zgornji Savinjski dolini je po poročilih intendantskega oficirja delala npr. sredi oktobra pri komandi področja šiviljska delavnica, pri komandi mesta Gornji grad pa so delale čevlarska, krojaška in šiviljska delavnica, pri komandi mesta Ljubno krojaška, čevlarska, mehanična in mizarska delavnica, pri komandi mesta Luče čevlarska in krojaška delavnica, pri komandi mesta Solčava pa samo čevlarska delavnica. V začetku novembra je delala tudi sedlarska delavnica, omenili pa smo že, da je bilo pod vojaškim nadzorstvom tudi 5 usnjarn v Zgornji Savinjski dolini, na osvobojenem ozemlju pa sta delali tudi orožarna »Kladivo« in delavnica za popravila telefonskih aparatov in naprav. V čevlarskih, šiviljskih in krojaških delavnicah je 10. novembra 1944 delalo 57 ljudi.⁹² Čevlarske delavnice so npr. v drugi polovici novembra mimo velikega števila popravil izdelale 410 parov novih čevljev in

14 parov škornjev, v krojaških in šiviljskih delavnicah pa so v istem obdobju izdelali 190 snežnih halj, 810 titovk, 310 srajc in 500 spodnjih hlač. Število zaposlenih se je do konca novembra dvignilo na 95 ljudi. Za šivanje perila so rabili zlasti zavezniška padala. Precej materiala za delavnice pa so priskrbele tudi gospodarske komisije.⁹³ V Moravški dolini so bile vojaške čevlarske in krojaške delavnice že spomladi 1944. Prav tako je tu delala tudi orožarna IV. operativne cone, ki pa je po poročilu 8. 9. 1944 zgorela. Glede na to, da je bilo osvobojeno ozemlje v Zgornji Savinjski dolini dosti bolj varno, so poleti in jeseni 1944 na kamniško-zasavskem vojnem področju delale v glavnem le manjše čevlarske in krojaške delavnice.⁹⁴

Komande področij in mest so opravljale pomembne naloge s področja zdravstva in higiene. V njihovih ambulantah so pregledovali novince in dajali prvo pomoč. Samo v novembru je bilo npr. v ambulantah v Zgornji Savinjski dolini 969 pregledov novincev. Komanda zgornjesavinjskega področja je ustanovila tudi premično bolnišnico (PB 1), v kateri se je v začetku novembra zdravilo 44 bolnikov. Sanitetni referenti so skrbeli tudi za nabavo zdravil, ki so jih s posredovanjem aktivistov dobili iz Celja. Lekarniški material so pošiljali tudi zalednim in operativnim enotam ter apoteki Viharnik. Komanda mesta Gornji grad je npr. sredi oktobra skrbela tudi za 62 okrevancev in lažjih ranjencev. Naslednji mesec so pri njej ustanovili poseben bataljon premičnih ranjencev, v katerem so bili tudi lažje ranjeni borci in okrevanci Zidanškove in Slandrove brigade. Za higieno pa je komanda zgornjesavinjskega področja skrbela z ustanavljanjem razuševalnih postaj in kopalnic (v Ljubnem, v Gornjem gradu in v Solčavi) ter deskabizacijsko postajo v Ljubnem. V začetku novembra so npr. izvedli razuševalno akcijo v XIV. diviziji.⁹⁵

Komandi področij sta opravljali tudi nekatere naloge na področju sodstva. Senat pri komandi zgornjesavinjskega področja je npr. v drugi polovici oktobra reševal 27 primerov, od katerih je zoper 7 obtožencev zaradi pomanjkanja dokazov postopek ustavil, 5 obtožencev je prepustil kaznovanju drugim forumom, ker so storili le disciplinske prekrške, 17 obtožencem pa je izrekel kazni (trem obsodbe na smrt, trinajstim prisilno delo, eden pa je dobil strogi ukor). Obtoženci so bili kaznovani zaradi ovaduštva, zaradi pomoči okupatorju, zaradi nasilnih dejanj, ropanja, dezerterstva, skrivaštva itn.⁹⁶

Kulturno-prosvetni krožki in oba kulturno-prosvetna odbora pri komandah področij so skrbeli za redno izdajanje radijskih poročil, zlasti v Zgornji Savinjski dolini pa so te organizacije veliko prispevale tudi k požitvi kulturne dejavnosti. Tako je npr. komanda mesta Ljubno organizirala tudi godbo in pevski zbor.⁹⁷

Prelomnica v delovanju zalednih vojaških enot je bila velika nemška zimska ofenziva, ki se je začela decembra 1944. Vojna oblast IV. operativne cone je že 8. oktobra 1944 ukazala, da se morajo komande mest in področij ob sovražnikovi ofenzivi priključiti najbližji operativni enoti.⁹⁸ Štab IV. operativne cone je 22. decembra 1944 »zaradi izredne vojaške si-

tuacije in lažjega delovanja zalednih vojaških ustanov. . . «odpravil obe dotedanji področji in ustanovil kamniško-savinjsko vojno področje s komandami mest Gornji grad, Motnik, Trbovlje, Moravče in Kamnik. Za komandanta je imenoval kapetana Leopolda Kuclerja, za njegovega namestnika Lada Podbevška-Mirka, za političnega komisarja Jožeta Gerbca. Komanda področja je morala ves presežek moštva, ki je bil sposoben za operativno vojsko, poslati v Kamniško-zasavski odred." Huda nemška ofenziva pa je sprva le zavrla, kmalu pa povsem onemogočila delovanje zalednih vojaških ustanov.

Iz tega kratkega pregleda delovanja zalednih vojaških oblasti na operativnem območju Šlandrove brigade vidimo, da so imele za svoje delovanje v Zgornji Savinjski dolini ugodnejše pogoje kot v Moravski. Pripomniti pa moramo, da je za komando zgornjesavinskega vojnega področja ohranjeno več gradiva in smo zato njegovo delovanje lahko tudi nekoliko bolj osvetlili.

NAPAD NA MOST PRI POGANEKU — SKUPNA AKCIJA S XV. DIVIZIJO IN Z ZAVEZNIŠKIM LETALSTVOM

Glavni štab NOV in PO Slovenije je glede na navodila vrhovnega štaba NOV in PO Jugoslavije 22. avgusta poslal svojim enotam povelje za okrepitev sabotažnih akcij na železnicah, da bi sovražniku čim bolj ovirali promet in prevoz vojske. Zato so Kamniško-zasavski in Dolenjski odred ter Slandrova in Zidanškova brigada v začetku septembra okrepili svojo aktivnost na železniški progi Laze—Zidani most in Laze—Črnuče. Po odhodu obeh brigad na akcije v Zgornjo Savinjsko dolino sta nadaljevala s sabotažnimi akcijami oba odreda. 8. septembra so zaminirali progo med Savo in Zagorjem, v noči na 9. september je postojanko Sava napadel III. bataljon Dolenjskega odreda in jo likvidiral. Dopoldne je nato prišla na postajo minerska četa Kamniško-zasavskega odreda ter zaminirala vse kretnice, signalne naprave in en bunker. Nemška patrulja, ki je prišla v bližino postojanke, ni niti poskušala te akcije preprečiti.¹⁰⁰

Ze po prvih akcijah je bil promet na zasavski progi povsem ustavljen. Sovražnik ni popravil proge in tudi ni zbral

sil, da bi preprečil nadaljnje akcije. Postajo Sava so nadzorovale partizanske enote.

Te ugodne razmere je sklenil glavni štab NOV in PO Slovenije izrabiti za uničenje sovražnikove postojanke v gradu Poganek pri Litiji in razrušenje železniškega mostu čez Savo. Operativno vodstvo akcije je zaupal štabu VII. korpusa, ki je 17. septembra izdal povelje, v katerem je ukazal Gubčevi in Cankarjevi brigadi ter Dolenjskemu odredu pod poveljstvom štaba XV. divizije, da po bombardiranju šestih težkih bombnikov naslednji dan uničijo sovražno postojanko v gradu Poganek, bunkerje pri predoru in železniškem mostu na desnem bregu Save ter da postavijo zavarovanje proti Kresnicam, Lazam, Litiji, Smartnemu pri Litiji, Prežganju, Ljubljani in Preski. Na vseh cestah proti Litiji in na cesti Litija—Podšentjur—Poganek pa naj tudi izkopljejo zaseke in postavijo protitankovske mine. Šlandrovo in Zidanškovo brigado ter Kamniško-zasavski odred pod vodstvom operativnega štaba VI. in XI. brigade pa je določil za napad in za zavarovanje na levem bregu Save. Te enote so imele nalogo uničiti sovražnikovo posadko na njihovi strani mostu, z minerskimi enotami pa zaminirati most in ga popolnoma porušiti ter nato uničevati še druge posadke na levem bregu Save. Zavarovanje pa bi morale postaviti na cestah Ljubljana—Litija, proti Domžalam, Vačam in Zagorju, na območju Dolsko—Sv. Trojica—Vače—Sv. Gora pa močne zasede. Ceste proti Poganečku naj bi tudi prekopali in postavili nanje protitankovske mine.

Za izvedbo akcije bi morale izkoristiti paniko in dezorganizacijo sovražnika po bombardiranju zavezniških letal. V času bombardiranja bi morale biti vse enote najmanj en kilometer oddaljene od železniškega mostu, da bi ne bilo žrtev ob bombnem napadu na most ali ob morebitnem mitraljiranju. Minerske enote so dobile še to nalogo, da pravočasno pripravijo v bližini mostu razstrelivo in se opremijo s pionirskim orodjem. Operativni štab VI. in XI. brigade bi moral pripraviti 3000 kg razstreliva.

Štab VII. korpusa je posebej poskrbel za dobro radijsko, telefonsko, kurirsko in signalno zvezo. V primeru, da bi zavezniška letala ne zadela niti gradu niti mostu, bi se napad začel 18. septembra zvečer, najkasneje do 21. ure. Štab VII. korpusa je posebej opozoril vse enote, da so odgovorne za konspirativno razmestitev vojske in za skriven prihod na kraj

akcije. Ker je štab VII. korpusa predvidel, da bi po akciji pri Poganeku enote napadle še Litijo, je ukazal operativnemu štabu VI. in IX. brigade naj tudi v naslednjih dneh ostane z njim v zvezi.¹⁰¹

Šlandrova brigada se je na poti na akcijo 16. septembra zjutraj ustavila nad Špitaličem. Ta dan je dolžnost političnega komisarja brigade prevzel Franc Kumer-Harkov. Dotlej je namreč začasno opravljal komisarske naloge pomočnik političnega komisarja Matija Knap. V noči na 17. september se je brigada premaknila čez tuhinjsko in glavno cesto. I. bataljon, skupaj z minersko četo in gorsko baterijo, se je ustavil v Vaških Kandršah, II. je zavzel položaje na Lazah, III. pa je odšel v Ravne. Borci gorske baterije in minerske čete so v Vaških Kandršah organizirali miting, ki se ga je prebivalstvo številno udeležilo. V noči na 17. september se je tudi Zidanškova brigada iz Motnika premaknila v bližino Vač.¹⁰² Tako sta bili obe brigadi pripravljene za predvidene akcije.

Operativni štab VI. in XI. brigade je poglavitno nalogo v akciji zaupal Slandrovi brigadi, za zavarovanje pa je določil Zidanškovo brigado in Kamniško-zasavski odred. Glede na veliko pomembnost akcije se je nanjo še posebno skrbno pripravil. Obveščevalce je poslal v vse bližnje postojanke, da bi ugotovili stanje posadk in njihove morebitne premike. Prav tako je preskusil tudi delovanje radijske in telefonske zveze. Omenimo naj, da je bila telefonska zveza speljana s Konja do Save in po njenem dnu na desni breg do Golišč. To zvezo so napeljali telefonisti Kamniško-zasavskega odreda. Prav tako je za dobre priprave poskrbel tudi štab Šlandrove brigade. Komisarji bataljonov so imeli sestanke z borci, v štabu brigade pa je bil razgovor z bataljonskimi komandanti in komisarji, na katerih jih je podrobno seznanil z njihovimi nalogami. Prvi bataljon je štab določil za zavarovanje pri Hotiču, II. bataljon naj bi skupaj z minersko četo izvedel neposredni napad na most, III. bataljon z gorsko baterijo pa naj bi bil v rezervi na Vačah. Zavezniška letala bi morala izvesti svojo nalogo natančno ob štirih popoldne, takoj nato pa bi oba bataljona brigade morala zasesti svoje bojne položaje in začeti z akcijami. Ob dveh popoldne je I. bataljon s štabom brigade zavzel položaje pri zaselku Konj, II. bataljon z minersko četo nad Ponovičami, III. bataljon z gorsko baterijo pa je ostal na položajih na Vačah. Borci pa so zaman čakali, kdaj bodo

zaslišali težko pričakovano hrumenje letalskih motorjev. Medtem je štab VII. korpusa obvestil po radijski zvezi operativni štab VI. in XI. brigade, da je napad preložen na 20. september. Enote XV. divizije so se namreč še vedno zadrževale na območju Primskovega, kjer so iskale sovražnikovo radijsko postajo, in zato zakasnile s pripravami za napad. Sele okrog osmih zvečer so se šlandrovci vrnili na izhodiščne položaje v okolici Vač, Zidanškova brigada pa se je premaknila na območje Grmač. Klena in Sv. Trojice.

Na te premike obeh brigad ob tako pomembnih komunikacijah, je razumljivo reagiral tudi sovražnik. Proti položajem IV. bataljona Zidanškove brigade na Sv. Trojici je naslednji dan dopoldne okrog 10. ure prodirala sovražna kolona okrog 500 mož. Bataljon se je z njo spopadel, zaradi premoči pa se je moral ob štirih popoldne umakniti na položaje Grmače—Kovačija. Okrog sedmih zvečer pa je ta bataljon z naskokom pognal sovražnika s Sv. Miklavža v dolino. Sovražnik je imel po brigadnem poročilu 7 mrtvih, 2 ujeta in več ranjenih, padli pa so tudi trije borci Zidanškove brigade, nekaj pa je bilo pogrešanih. Šlandrova brigada ta dan ni imela bojev. Zasede šlandrovcev na Zgornji Slivni so opazile premike sovražnika po zasavski cesti. V poznih popoldanskih urah se je pripeljala v Litijo iz ljubljanske smeri kolona desetih kamionov z enim tankom, v mraku pa se je premikala proti Litiji še kolona 13 kamionov. V brigadno taborišče se je vrnila patrolja, ki je spremljala anglo-ameriško misijo na Koroško. S seboj je pripeljala 141 novincev, ki so prinesli iz Gornjega grada 90 pušk in precej municije. V taborišče je prišlo tudi 10 novincev iz Kamnika, ki so se odzvali pozivu za odhod v partizane. Brigada je zadržala le 9 novincev, 142 pa jih je preko Kamniško-zasavskega odreda poslala v VII. korpus. Večino orožja in streliva je brigada poslala Zidanškovi brigadi, drugo pa Kamniško-zasavskemu odredu. Zaradi vrnitve patrolje in dotoka novih borcev je štab brigade ta dan ustanovil v II. bataljonu še 4. četo.

Po mnenju operativnega štaba VI. in XI. brigade bi 18. septembra napad na Poganek uspel tudi brez bombardiranja, potreben bi bil le manjši demonstrativni napad na levem bregu Save. Šlandrova brigada bi nato s hitrim jurišem zavzela položaje protiletalske baterije. Od sedmih protiletalskih topov so popoldne štiri čistili, nekaj vojakov pa se je brezbriz-

no sončilo. Precej drugačen pa je bil položaj dva dni kasneje. Posadke v gradu Poganek in okrog mostu Nemci niso okrepili, zato pa se je od Hotiča do Litije ob cesti razvrstilo 450 mož s šestimi tanki, ki bi lahko hitro posredovali ob morebitnem napadu. Mimo tega pa je grozila tudi nevarnost, da bi Nemci posredovali še iz svojih drugih močnih postojank v Zasavju: iz Litije (750 mož), iz Trbovelj (800 mož), iz Hrastnika (450 mož) in iz Zagorja (400 mož). Po prihodu 36 kamionov okrepitev policistov in domobrancev v postojanko Št. Vid pri Lukovici pa je obstajala tudi velika nevarnost vpada Šlandrovi brigadi v hrbet iz Črnega grabna. Operativni štab VI. in XI. brigade je moral zaradi spremenjenega položaja okrepiti zavarovanje in spremeniti razmestitev svojih sil. Šlandrova brigada je dobila nalogo, da z enim bataljonom napada most in ga zaminira, z enim bataljonom napada sovražnika na cesti od Zgornjega Loga do Hotiča, en bataljon pa naj ima v rezervi na Klancu, ki naj hkrati tudi postavi zavarovanje proti Limbarski gori in Moravčam. Zidanškova brigada je dobila nalogo, da zavaruje akcijo iz smeri St. Vid preko Sv. Trojice z enim bataljonom, ki naj ga razvrsti na Murovici, en bataljon naj postavi zasedo pri Senožetih, z dvema bataljonoma pa naj napada sovražnika na cesti med Litijo in Zgornjim Logom. Kamniško-zasavski odred je moral z enim bataljonom zasedeti položaje pri Mlinšah in zavarovati akcijo proti Zagorju in Vranskemu, z enim bataljonom pa postaviti zasedo pri Osredku nad Ponovičami.

Opoldne so bataljoni odšli na svoje položaje. II. bataljon, ki je bil določen za neposredni napad, je zavzel položaje v gostem grmovju nad cesto pri Zgornjem Logu. I. bataljon, ki je imel nalogo zavarovati njegov napad z desnega boka, pa se je razvrstil pod robom gozda nad Spodnjim Hotičem, medtem ko je III. bataljon ostal na Klancu. Z majhno zamudo je okrog pol petih popoldne priletelo šest bombnikov v spremstvu lovcev. Bombardirali so z velike višine, okrog 1000 metrov, odmetali bombe, ki pa so padle daleč od mostu in naprav, ki so jih nameravali porušiti. Padle so v rečno strugo in napravile globoke lijakaste luknje. Le ena bomba je porušila in zažgala kozolec, ki je stal blizu mostu. Večina bomb je padla okrog 500 m od mostu in nevarno blizu partizanskim položajem. Piloti se verjetno zaradi obstreljevanja osmih protiletalskih topov niso upali spustiti nižje, niti ponoviti napada, tako da je

bila njihova pomoč dejansko popolnoma brez haska. Borci so bili seveda zaradi tega hudo razočarani. Ze med bombardiranjem so odprli močan mitralješki ogenj na položaje protiletalskega topništva. Po odletu letal so Nemci usmerili ogenj iz protiletalskih topov in oklepnikov na položaje I. in II. bataljona. Borci II. bataljona so nato z naskokom poskušali prodreti do položajev protiletalskega topništva, kar pa jim zaradi hudega zapornega ognja in minskega polja pred bunkerjem ni uspelo. Zavrnili pa so dva nemška poskusa prodora proti njihovim položajem. Medtem je imel I. bataljon hude boje s kolono okrog 150 mož, predvsem domobrancev, ki so iz Spodnjega Hotiča ob podpori tankov poskušali prodreti do Poganeke. Manjša sovražnikova kolona je poskušala obiti položaje I. bataljona in mu vpasti v hrbet. Toda zaseda I. čete III. bataljona je bila na mestu in sovražnikov poskus se ni posrečil. Boji so nato s presledki trajali do 6.45 naslednjega dne, ko so se šlandrovci vrnili na Vače. Zasede so tudi minirale cesto proti Litiji in proti Moravčam.

Tudi III. in IV. bataljon Zidanškove brigade sta imela hude boje, ko se je kolono okrog 150 mož poskušala prebiti iz Gradca na pomoč napadeni postojanki, kar pa sta ji preprečila. Bataljon Kamniško-zasavskega odreda pa se je nad Ponovičami bil z okrog sto sovražnikovimi vojaki in jih prisilil k umiku.

Zelo uspešno pa so potekali boji na desnem bregu Save. Gubčeva brigada je z dvema bataljonoma napadla posadko v gradu Poganeke, en bataljon pa je poslala v napad na postojanko v Kresnicah. Cankarjeva brigada je zavarovala napad, en bataljon Dolenjskega odreda pa je bil v rezervi. Borci Gubčeve brigade so prisilili posadko v gradu na predajo. Ko so postojanko likvidirali, so jo zažgali, minerei pa so odšli proti mostu in začeli pripravljati njegovo miniranje. Ker niso imeli primernega pionirskega orodja, razstreliva niso ustrezno namestili, in zato miniranje ni uspelo. Večina razstreliva pa je povrh vsega bila na levem bregu Save. Uspeli pa so delno porušiti most in ga onesposobiti za promet. V Kresnicah so borci Gubčeve brigade zavzeli orožniško postojanko, niso pa uspeli likvidirati sovražnika tudi v župnišču in na železniški postaji. V teh bojih so zajeli 45 nemških vojakov, zaplenili pa tudi precej orožja in municije.

Šlandrovci so imeli v bojih enega huje in osem lažje ranjenih, sovražnikov pa je bilo 5 mrtvih in prav toliko ranjenih, dejanske njegove izgube pa so bile po mnenju štaba Šlandrove brigade večje.¹⁰³

Šlandrova brigada svoje naloge v akciji ni uspešno opravila. Vzrokov za to je več. Premik Šlandrove brigade proti Poganečku ni mogel ostati sovražniku prikrit. Ker je bil iz objektivnih vzrokov napad preložen, bi moral vsekakor operativni štab VI. in XI. brigade dobiti o tem obvestilo prej, preden bi njegove enote odšle na že določene položaje. Nemci so pravočasno ukrepali. Zanimivo je, da niso okrepili posadke v Poganečku, pač pa so pripravili močne okrepitve v bližini, iz česar lahko domnevamo, da so se tudi bali morebitnega letalskega napada. Tako se je drugi napad začel pod znatno hujšimi pogoji. Prvi dan bi štab Šlandrove brigade lahko dva bataljona usmeril v neposredni napad na posadko ob mostu, 20. septembra pa je moral en bataljon sprejeti boj s sovražnikovo kolono, ki je hitela proti Poganečku. Posadka ob mostu je bila dobro utrjena. Če bi zavezniško bombardiranje uspelo, bi šlandrovcem prav gotovo močno olajšalo izpolnitev njihove naloge. Kljub temu pa, da bombardiranje ni uspelo, ni ostalo brez odmeva med prebivalstvom. Tako so partizani lahko ljudem dokazali, da zavezniki podpirajo narodnoosvobodilni boj in ne domobrance, ki so se hvalili z angleškim zavezništvom.

Štab Šlandrove brigade je po bojih dobil nalogo, da s III. bataljonom, ki je bil v rezervi, napada sovražnika v manjših skupinah. Štab je zato ob pol devetih dopoldne poslal dve četi III. bataljona proti zasavski cesti. Dobili sta nalogo, da postavita premični zasedi pod Konjem in med Zgornjim in Spodnjim Hotičem. Okrog petih popoldne je v zasedo padla močna sovražna kolona dvanajstih kamionov in treh tankov, ki se je pomikala iz Spodnjega Hotiča proti Zgornjemu. Po polurnem boju se je moral sovražnik s hudimi izgubami umakniti. Po oceni zasede naj bi padlo okrog 30 Nemcev, večje število pa je bilo ranjenih. Druga zaseda je s položajev pod Konjem obstreljevala sovražne bunkerje ob mostu. Nato se je premaknila k cesti in napadla nemško motorizirano kolono in ji prizadejala precej izgub. Zasedama je štab brigade poslal na pomoč še dve četi. Ob osmih zvečer so se zasede umaknile k Vačam, kjer sta štaba VI. in XI. brigade priredila veliki miting, na katerem sta nastopila tudi rudarska godba in bri-

gadni pevski zbor. Patrulja šlandrovcev je 21. septembra pripeljala iz Savinjske doline 105 novincev, od katerih pa so jih obdržali v brigadi le 30. Sest šlandrovcev pa je odšlo ta dan v oficirsko šolo pri glavnem štabu NOV in PO Slovenije.

Poglavitni cilj prihoda Šlandrove in Zidanškove brigade na litijsko območje je bila onesposobitev železniške proge v Zasavju za promet za daljše obdobje. To nalogo bi izpolnile le s popolnim porušenjem železniškega mostu pri Poganku. Ker ta akcija ni povsem uspela, se je štab Šlandrove brigade odločil, da bo pred odhodom v Zgornjo Savinjsko dolino izvedel še dve veliki sabotažni akciji na zasavski progi, da bi tako Nemcem za čim dalj časa preprečil ponovno usposobitev proge. Dne 22. septembra zvečer je poslal na sabotažno akcijo

II. bataljon ter skupino 12 minercev. Borci so dobili nalogo, da porušijo železniški most in progo pri postaji Sava. Ob desetih zvečer se je bataljon nad vasjo ustavil. Od tu so šle na železniško progo najprej ogledniške patrolje. Nato je štab bataljona poslal dve zasedi po 20 mož s po dvema puškomitraljezoma v zasedo proti Zagorju in Litiji, en del borcev je ostal nad Savo v rezervi, približno polovica borcev pa je z minerei odšla na progo. Najprej so se lotili 30 metrov dolgega in 8 m širokega mostu, preko katerega je bilo položenih 8 tračnic. Minerei so pod oboke namestili 20 kg razstreliva nobel 808, ga povezali s hitrimi in počasi gorečimi vrvicami s poživitvenimi naboji in detonatorji. Eksplozija je most popolnoma porušila. Druga skupina pa je izvedla sabotažno akcijo na postaji Sava. Minerei so z 8 kg razstreliva porušili 126 m proge. Ker je brigada dobila od Dolenjskega odreda 3000 kg razstreliva, je lahko s sabotažnimi akcijami nadaljevala. Naslednji dan zvečer je odšel na akcijo III. bataljon, okrepljen z minerei. Štab brigade mu je ukazal, naj poruši progo med Savo in Zagorjem pri Renkah na mestu, kjer bi jo zelo težko hitro popravili. Borci so prišli na položaje šele nekaj po polnoči. Štab je spet poslal takoj na železniško progo izvidnice, da bi odkrile morebitne sovražnikove patrolje. Vrnile so se s sporočilom, da trenutno na njej ni sovražnika, približno ob polnoči pa je šla ob njej močna patrolja. Štab bataljona je nato poslal v zasedo proti Zagorju in proti Savi po en vod s tremi puškomitraljezi, del borcev je obdržal v rezervi, del borcev pa je odšel z minerei na progo. Minercem so pomagali kopati jame, v katere so nato namestili razstrelivo. Pri Renkah je bil nad Savo ob

progi podporni zid, dolg okoli 230 m in visok 7 do 8 m. Ob njem so izkopali enajst jam in vanje položili razstrelivo ter ga nato zasuli z zemljo. Po miniranju se je porušil podporni zid v dolžini 200 m in v višini 2 metra. Za to so porabili 390 kg razstreliva. Mimo tega pa so z okrog 80 kg razstreliva zamini-rali še okrog 300 m na novo popravljenega tira. Zaradi te sabotažne akcije bi po oceni štaba brigade Nemci ne mogli vzpostaviti prometa štirinajst dni.¹⁰⁴

Po teh dveh akcijah je operativni štab VI. in XI. brigade ukazal obema enotama, naj se zaradi novih nalog premakneta na savinjsko operativno območje. Zidanškova brigada je morala še organizirati prevoz tiskarskega stroja v Savinjsko dolino. V noči na 24. september sta obe brigadi odšli na pot. Tako se III. bataljon po akciji ni vrnil v staro taborišče, temveč se je napotil v Ravne, kamor je prispel ob sedmih zjutraj. I. bataljon se je v tej noči premaknil k Izlakam, II. bataljon s štabom brigade in minersko četo ter gorsko baterijo pa k Podšentjurju. Gorska baterija je svojo havbico pred odhodom shranila. Medtem ko sovražnik brigade na območju Vač ni vznemirjal, pa je takoj po njenem odhodu prišlo tja okrog 1000 mož z 8 avtoblindami. Odpeljali so se proti Kandršam in Pečam. Slandrova brigada je 24. septembra organizirala v Podšentjurju miting. Po govoru političnega komisarja Franca Kumra-Harkova, ki ga je okrog 100 udeležencev navdušeno pozdravljalo, sta v kulturnem delu sodelovala brigadni Šramel in pevski zbor. Ponoči pa je brigada nadaljevala pot čez glavno cesto. I. bataljon se je zjutraj naslednjega dne ustavil v Motniku, II. prav tako v Motniku, III. pa v Mali Ravni. Cez dan so borci počivali, imeli so vojaške in politične ure, štab pa je poskrbel za transport 105 novincev v Kamniško-zasavski odred. Zvečer je brigada spet odšla na pot. Cez dan je nato počivala pri Zgornjem Tuhinju, 27. septembra popoldne pa je I. bataljon odšel v Šmartno ob Dreti, II. bataljon v Bočno, III. pa v bližnji zaselek Volog. Ta dan je tudi Zidanškova brigada že prispela v Gornji grad, kjer ji je prebivalstvo podelilo prapor v zahvalo za osvoboditev. Obe brigadi sta se nato začeli pripravljati na velike sabotažne akcije na železniški progi Celje—Dravograd. 28. septembra dopoldne so imeli štabi bataljonov in brigade konferenco z zastopniki štaba IV. operativne cone o nalogah v prihodnje, popoldne ob pol dveh so se enote brigade začele premikati proti Mozirju. Med pohodom pa je štab

brigade dobil obvestilo, da je menda sovražnik prodril v Korčarje, kjer napada politične delavce in ropa živino. Zato je poslal tja I. bataljon, ki pa na sovražnika ni naletel, ker se je medtem že umaknil. Po prihodu v Mozirje sta II. in III. bataljon ostala popoldne v njem, I. bataljon in minerska četa pa sta takoj nadaljevala pohod na akcijo v dolino Pake proti Šoštanju.¹⁰⁵

VELIKA SABOTAŽNA AKCIJA NA ŽELEZNIŠKI PROGI PRI ŠOŠTANJU

Železniška proga Celje—Dravograd je poleti 1944 obratovale do Velenja,¹⁰⁶ od koder so proti Celju prepeljali vsak dan okrog 40 vagonov premoga. Pomembna pa je bila tudi zaradi industrije v Šoštanju. To progo bi sovražnik ob umiku zelo potreboval za razbremenitev glavne proge Celje—Maribor. Nič manj pomembna pa ni bila zanj tudi zaradi prevoza njegovih enot za ofenzivne akcije proti enotam IV. operativne cone na savinjskem področju. Zato je štab IV. operativne cone izdelal načrt za velike diverzantske akcije, v katerih naj bi Šlandrova in Zidanškova brigada porušili pomembne objekte in samo progo tako, da bi bila za dalj časa onesposobljena za promet. Sovražnik se je zavedal pomembnosti te prometne žile, in jo je zato poskušal čim bolj zavarovati. Tako je pri železniških mostovih v soteski med Paško vasjo in Šoštanjem postavil majhno postojanko in jo utrdil z bunkerji, na levi in desni strani mostu pa je izkopal järke. Bunkerji in jarki so bili tudi ob mostu pri predoru in ob njem pri Šoštanju. Pri vsaki skupini bunkerjev je bilo 25 do 30 mož posadke. Te posadke pa so lahko že približno v dvajsetih minutah dobile pomoč bodisi iz Šoštanja, kjer je bilo okrog 220 vojakov ali iz Šmartnega ob Paki, kjer je bilo po partizanskih informacijah celo okrog 300 mož.

Ko je operativni štab VI. in XI. brigade dobil nalogo za rušenje te proge, se je odločil, da bo akcijo napravil v noči na 30. september. Obema brigadama je dal naslednje naloge: Šlandrova brigada naj s svojimi silami ruši železniško progo in cesto med Šmartnim ob Paki in Šoštanjem ter poskuša minirati tudi enega od železniških mostov na progi. Sabotažno akcijo pa mora zavarovati proti Šoštanju in Šmartnem ob Paki ter proti bunkerjem ob železniškem mostu in predoru. Zidan-

škova brigada pa naj bi s svojimi enotami v tej noči rušila železniško progo in naprave na odseku Velenje—Mislinja.

Šlandrova brigada je odrinila na akcije s 446 borci, oboroženimi z 32 puškomitraljezi, s 7 lahкими minometi, z 2 protitankovskima puškama, 336 puškami in brzostrelkami. Drugi borci so nosili pionirsko orodje za rušenje cest in mostov. I. bataljon, ki je imel nalogo, da poruši železniško progo in most čez Pako med predorom in postojanko v soteski, je prišel na kraj akcije ob deveti uri zvečer. Poldruga četa je takoj odšla v zasedo nad predorom proti Šoštanju in na blokado bunkerjev ob njem. Z enim okrepljenim vodom je blokiral postojanko v soteski, ena četa pa je pomagala minercem pri miniranju in jih hkrati varovala pred morebitnim sovražnikovim vdorom v hrbet. II. bataljon je zavaroval sabotažno akcijo z zasedami pri Paški vasi in pri Soteski, proti postojanki v Šmartnem ob Paki pa je pošiljal patrulje. III. bataljon je imel nalogo, da z eno četo prepreči prodor sovražnika iz Šoštanja, z dvema četama pa poruši progo med Šmartnim ob Paki in postojanko v soteski.

Minerei so se najprej lotili železniškega mostu (dolžina 30 do 35 m, širina 3 m, višina okoli 13 m). To miniranje je bilo zelo zahtevno in so za namestitev okrog 280 kg razstreliva

Slandrovci na pohodu poleti 1944

porabili eno uro. Po razstrelitvi se je most na enem kraju podrl in je z enim delom padel v Pako. Del železne konstrukcije se je pri eksploziji odtrgal, drugi deli pa so bili popolnoma zviti. Zaminirali in porušili so tudi oba podporna zidova, na katerih je bila postavljena železna konstrukcija. Po miniranju mostu je sovražnik odprl iz vseh bunkerjev močan ogenj. Zasede so nanj dobro odgovarjale in omogočile, da so minerei lahko minirali tudi progo. V bližini mostu so zaminirali in porušili tudi 150 metrov železniške proge s pragovi in temelji. Boji okrog mostu so trajali s presledki poltretjo uro.

Sovražnik pa je poskušal tudi iz Šmartnega ob Paki prodreti do soteske in preprečiti sabotažne akcije. Borci II. bataljona so bili opremljeni s pionirskim orodjem. Prekopali so cesto v dolžini 50 m in porušili zasilni most čez Pako. Sovražnik je rušenje mostu poskušal preprečiti z močnim mitralješkim ognjem. Toda bojna patrulja ga je zadržala toliko časa, dokler most ni bil porušen.

III. bataljon pa je skupaj z minerei miniral okrog 2500 metrov železniške proge in uničil pragove ter temelje.

Sabotažne akcije so popolnoma uspele. Po oceni štaba Slandrove brigade zaradi porušenega mostu in proge sovražnik najmanj dva meseca ne bi bil sposoben vzpostaviti prometa. Sovražnik naj bi imel zlasti velike težave pri dviganju železne konstrukcije iz soteske, do katere bi težko pripeljal dvigala. Na novo pa bi moral zgraditi tudi oba podporna zidova. Za akcije je bilo porabljenega 650 kg razstreliva. Omenimo naj še, da je bila akcija opravljena brez izgub, žrtev na sovražniški strani pa ni bilo mogoče ugotoviti. Štab IV. operativne cone je menil, da so minerei sicer porabili preveč razstreliva, naprave pa so pravilno rušili.

Tudi Zidanškova brigada je zelo uspešno opravila svojo nalogo. Na železniški progi med Velenjem in Mislinjo je porušila dva mosta, minirala je železniško progo na 14 mestih, na enem mestu pa škarmo, tako da se je progas zasula.

Šlandrovci so svoje sabotažne akcije končali ob pol petih zjutraj in se nato napotili v Zgornjo Savinjsko dolino. III. bataljon z minersko četo, gorsko baterijo in s štabom brigade se je nastanil v Bočni, kjer je nato ostal dva dni, I. bataljon pa je po akciji počival v Prihovi, od koder se je zvečer premaknil v Šmartno ob Dreti, II. bataljon pa se je najprej ustavil v Št. Janžu, od koder je zvečer odšel v Pusto polje. 30. sep-

tembra zvečer se je v brigado vrnila ena četa, ki je iz skladišča na Mali planini prinesla municijo in razstrelivo. Prav tako se je vrnila patrolja, ki je spremljala novince v Kamniško-zasavski odred. Njenega prihoda so se borci še posebno razveselili. S seboj je namreč prinesla 10.000 cigaret in 150 zavojev tobaka.

Počitek v Zgornji Savinjski dolini pa je bil brigadi le kratko odmerjen. V Bočni je bil 1. oktobra velik miting, ki ga je zavarovala ena četa šlandrovcev. Po njem pa je zvečer brigada že odšla na nov pohod. I. in II. bataljon z gorsko baterijo, minersko četo in štabom brigade sta se 2. oktobra zjutraj ustavila v Gozdu, III. bataljon pa se je nastanil na bližnjem Kališču. Okrog 10. ure je sovražnik izstrelil nekaj min iz Mekinj proti Brezjam, kjer je štab brigade postavil zasedo za zavarovanje iz kamniške smeri. Opoldne so aktivisti in obveščevalci sporočili, da se premika proti Vodiciam pri Godiču sovražnikova kolona. Štab brigade je takoj ukrepal. Zasedi pri Brezjah je poslal okrepitev, eni četi pa je ukazal, da zasleduje sovražnikovo kolono. Ta je postavila zasedo, toda sovražnik se na njenem območju ni pojavil.

Naslednji dan je brigada ves dan počivala, ponoči pa se je čez Kamniško Bistrico premaknila na položaje pri Sv. Florjanu,

Šlandrovci na počitku v Bočni

na Slatniku in Senožeti. Ze med premikom so borci slišali strele iz smeri Sidraž. Zato je štab III. bataljona poslal v vas takoj po svojem prihodu na nove položaje bojno patruljo, ki je ugotovila, da je 12 domobrancev napadlo kurirje v neki hiši v vasi in se takoj nato umaknili. Ubili so dva kurirja in lastnika hiše, dva borca in kmetico pa so ranili.¹⁰⁷ Po prihodu na nove položaje se je začela brigada pripravljati za veliko akcijo na domobranske postojanke.

NASTANEK DOMOBRANSKIH POSTOJANK IN UPAD DEJAVNOSTI POLITIČNIH ORGANIZACIJ V KAMNIŠKEM OKROŽJU JESENI 1944

Okupacijske oblasti so si po oboroženi vstaji na Gorenjskem zelo prizadevale organizirati sodelovanje domačega prebivalstva v boju zoper narodnoosvobodilno gibanje. Temu cilju naj bi mimo omrežja gestapovskih zaupnikov služile tudi posebne formacije. Nemcem se je na Gorenjskem ponesrečil poskus z vermanšaftom, ki ga niso uspeli aktivirati v taki obliki kot na Spodnjem Štajerskem, popolnoma pa so propadla tudi njihova prizadevanja z deželnimi stražami. S protibandami so spočetka imeli nekaj uspehov. Toda njihova hudo-delska dejavnost je bila kmalu razkrita in pomoč raztrgancev gestapu v boju zoper partizane in aktiviste je bila vedno bolj in bolj neznatna. Po kapitulaciji Italije je postal položaj za Nemce še kritičnejši. Narodnoosvobodilno gibanje se je tudi na Gorenjskem in na Štajerskem nenehoma krepilo, zaradi razmer v tako imenovani Ljubljanski pokrajini in na Primorskem pa so morali tja poslati precej oboroženih sil iz gorenjskih in štajerskih postojank. Na bivšem italijanskem okupacijskem ozemlju Slovenije je general Erwin Rösener sprejel sodelovanje slovenske kontrarevolucionarne buržoazije. Dne 24. septembra 1943 je bilo ustanovljeno Slovensko domobranstvo. Rösenerja je k tej odločitvi sililo pomanjkanje lastnih sil, kontrarevolucionarna buržoazija pa je v tej formaciji videla enega pglavitnih porokov za utrditev vedno bolj pojema-jočega vpliva in za doseg svojih ciljev po končani vojni. Kljub temu, da je bil po 8. septembru 1943 na slovenskem ozemlju z izjemo Prekmurja le en, nemški okupator, in da je bil prav tako kot slovenska kontrarevolucionarna buržoazija

zainteresiran, da zlasti na Gorenjskem organizira formacije iz domačega prebivalstva za boj proti narodnoosvobodilni vojski, pa ni prišlo do razširitve delovanja enot Slovenskega domobranstva tudi v to pokrajino. Okupacijski status, ki sta ga dobili Gorenjska in Štajerska leta 1941 in načrti z njima, so bili, kot kaže, celo v tako kritičnem času velika ovira, da bi nemške oblasti odkrito sodelovale s slovensko protikomunistično buržoazijo. Prizadevanja ljubljanskega vodstva slovenske kontrarevolucije za razširitev njegove formacije in propagande v vse slovenske pokrajine, tako na Štajersko, na Gorenjsko in tudi na Primorsko, je upravni svetnik šefa pokrajinske uprave v Ljubljani dr. Hermann Doujak, ki je bil tudi deželni svetnik v Kamniku, označil »kot prikrito prizadevanje za združitev vseh slovenskih pokrajin v eno upravno enoto . . .«, čemur pa morajo nemške ustanove kljubovati z bolj učinkovitim bojem zoper komunizem in vojaškim uničevanjem »tolp«. Združitev slovenskih pokrajin pa bi seveda slovenski kontrarevoluciji olajšala krepitev boja zoper narodnoosvobodilno gibanje.¹⁰⁸

Kljub vsem težavam in oviram so organizatorji Slovenskega domobranstva že jeseni 1943 poiskali zveze z nekaterimi bivšimi klerikalnimi veljaki na Gorenjskem. Njihove stike pa je Varnostno obveščevalna služba kmalu razkrila. V kamniškem okrožju je bilo 25. novembra ustreljenih 7 ljudi, za katere je okrožni odbor OF v razglasu navedel, da so bili sodelavci Rupnika in gestapa. Pozimi 1943-44 je ljubljanska VOS poslala v kamniško okrožje seznam ljudi, ki bodo verjetno prišli organizirat domobranstvo. Eden od njih je nato tudi prišel v Mengeš. Zgodaj spomladi pa je prišla v kamniško okrožje skupina organizatorjev, ki jih je vodil neki duhovnik iz bivšega misijonišča v Grobljah pri Domžalah. Skupaj je VOS v kamniškem okrožju odkrila in kaznovala okrog 30 domobranskih organizatorjev in propagandistov.¹⁰⁹ Zlasti odpor prebivalstva do »bele garde«, odločni ukrepi VOS in tudi odklonilno stališče nemških okupatorjev do teh prizadevanj, so do srede 1944 preprečili ustanovitev domobranskih postojank v kamniškem okrožju.

Vodja radovljiske podružnice državnega propagandnega urada H. Oberdörfer je v svojem poročilu 19. februarja 1944 ugotovil, da je položaj na Gorenjskem slabši kot kdajkoli prej. Po njegovem mnenju bi morali nekatere ukrepe, ki so izzvali odpor prebivalstva in vplivali na njegovo vključevanje

v boj zoper okupatorja, preložiti na čas po zmagi. Tako bi prihranili mnogo nemških žrtev. Glede na neugoden položaj na Gorenjskem ne vidi opravičila za številne nemške grobove na kranjskem pokopališču. Ob tem je poudaril: »Bilo bi lepo misliti, da namesto Nemcev leže tam domačini, ki bi padli v boju zoper bandite, za svojo lastno domovino.«¹¹⁰ Podobnega mnenja pa je bilo tudi nekaj naj višjih nemških funkcionarjev na Gorenjskem, ki so bili vedno bolj naklonjeni domobranskim organizatorjem. Njihovo propagandno dejavnost so sklenili izkoristiti za ustanovitev Gorenjskega domobranstva ali Oberkrainer Selbstschutza, ki bi jim uspešno pomagal v vojaškem in tudi v političnem boju zoper narodnoosvobodilno gibanje.

Začetki Gorenjskega domobranstva segajo že v pomlad 1944. Prva domobranska postojanka na Gorenjskem je nastala iz vaških straž konec marca v Škofji Loki, 12. aprila pa je bila v Kranju ustanovljena domobranska četa. Ze naslednji dan naj bi nastopila v akciji pri Trojanah neka enota Slovenskega domobranstva iz Ljubljane. Za razvoj Gorenjskega domobranstva na levem bregu Save pa je bila posebno pomembna ustanovitev postojanke v Cerkljah maja 1944, iz katere so po enem mesecu poslali posadke v Lahovče in na Brnik, nato pa še v nekatere druge postojanke na območju Kranj—Tržič—Kamnik—Domžale.¹¹¹

Pomembna prelomnica v razvoju Gorenjskega domobranstva je bila sredi 1944, ko je vrhovno poveljstvo nemške vojske na predlog šefa civilne uprave za Gorenjsko dr. F. Rainerja ustavilo vpoklice vojaških obveznikov. Dr. Rainer je svoj predlog utemeljil zlasti z nezanesljivostjo gorenjskih fantov in mož, z neznanjem jezika in njihovim pogostnim dezertiranjem iz nemške vojske. Po tej koncesiji so se nemški okupacijski funkcionarji ob sodelovanju propagandistov iz Ljubljane intenzivneje lotili organizacije Gorenjskega domobranstva. Poglaviti organizatorji te formacije so bili komandant varnostne policije in varnostne službe za Gorenjsko Persterer ter radovljiški okrožni vodja NSDAP P. Hochsteiner in dolgoletni vodja gestapovske izpostave v Kranju SS oberšarfirer Dichtl.¹¹² Ob tem moramo poudariti, da so si nemški funkcionarji zelo prizadevali, da bi prikazali Oberkrainer Selbstschutz oziroma Gorenjsko domobranstvo kot popolnoma samostojno formacijo. O tem nam priča okrožnica kamniškega okrožnega vodja NSDAP Pilza z dne 25. julija 1944, v kateri je ugotovil, da se

Oberkrainer Selbstschutz, ki se v zadnjem času snuje na Gorenjskem, mnogokrat enači s Slovenskim domobranstvom v Ljubljani, in kot takšen tudi označuje. Poudaril je, da ta oznaka ni niti pravilna niti zaželeno. Opozoril je še, da je izenačevanje obeh formacij tudi s političnega stališča zmotno, in zato prosil, da se izraz domobranci za Oberkrainer Selbstschutz ne bi uporabljal.¹¹³ Ustanovitev novih domobranskih postojank so organizatorji propagandno in vojaško dobro pripravili. Tako so v kamniškem okrožju prvič po okupaciji junija 1944 širili ljubljanske slovenske časnike, konec julija pa so naročniki Karawanken Bote dobili tudi dnevnik Jutro. V tem času so že tudi vedno pogostejše prihajali v Komendo in v Mengeš domobranci iz Cerkelj. V kraju, v katerem so domobranci namestili ustanoviti postojanko, so najprej naskrivaj pridobili za sodelovanje nekaj domačinov, nato pa so poslali iz že obstoječe postojanke skupino domobrancev ter iz nje in domačinov ustanovili novo postojanko, v kateri so praviloma prevzeli poveljstvo najzanesljivejši domačini. Domobranci so s propagando, da je v nevarnosti vera, pridobili največ pristašev med kmečkim prebivalstvom. Precej pristašev so si pridobili tudi s trditvijo, da bodo zaradi naklonjenosti Angloameričanov po zlomu nacizma prevzeli oblast. Spretno pa so znali propagandno izkoristiti tudi nekatere napake naših aktivistov, pri čemer so mnogokrat tudi ponarejali dejstva. Veliko število prostovoljcev se jim je pridružilo zlasti v tistih kmečkih krajih, kjer so bile že v stari Jugoslaviji močne klerikalne organizacije. Prav tako se jim je že kmalu pridružilo tudi nekaj dezertarjev iz narodnoosvobodilne vojske in terenskih organizacij.¹¹⁴ V prve postojanke so Nemci vključili tudi raztrgance in gestapovske ovaduhe. To dejstvo in zlasti neposredni organizatorji Gorenjskega domobranstva, ki so bili isti nemški organi kot prej pri protibandah, so vodili do ugotovitve, »da pri organizaciji Gorenjskega domobranstva v bistvu ni šlo za kako novo organizacijo, temveč le za novo ime, za nov člen v protipartizanski dejavnosti nemških okupatorjev na Gorenjskem. Po namenih in metodah se ta člen od prejšnjih ni razlikoval, večja je bila le udarnost, ki so jo vnesli ideologi iz Ljubljane. Naloge »raztrgancev« je v celoti prevzelo Gorenjsko domobranstvo. S tem pa je pokazalo, da Gorenjsko domobranstvo ni bila vojska, temveč le vojaško organizirana policija in ekspozitura gestapa.«¹¹⁵ S to oznako se precej lahko strinjamo s pripombo, da

so Nemci formalno ustanovili Gorenjsko domobranstvo kot novo formacijo in ji dali nekatere pravice, po katerih se je precej razlikovala od njihovih dotedanjih formacij domačega prebivalstva za boj zoper narodnoosvobodilno gibanje.

Pomemben datum v prodoru domobranstva iz kranjskega okrožja v kamniško je 8. avgust 1944, ko so ustanovili postojanko v Domžalah. Tako kot cerkljanska postojanka je tudi domžalska takoj razvila veliko propagandno dejavnost, da bi ustvarila pogoje za ustanovitev še novih postojank v kamniškem in tudi v sosednjem litijskem okrožju. Njena prizadevanja pa niso takoj uspela. Prve domobranci so ljudje zmerjali z izdajalci in jim pretili, marsikje pa niso uspeli dobiti domačega jedra za nove postojanke.¹¹⁴ Domobranksko literaturo, ki je prihajala iz Ljubljane, so ljudje uničevali. Ob koncu septembra so npr. v Domžale dobivali trikrat tedensko Slovenca po 300 izvodov, vsako številko Slovenskega doma po 1000 izvodov, Domoljuba po 1300 izvodov, Slovenskega domobranca po 100 izvodov, zelo malo pa so prejeli Jutro. Prav tako so dobivali tudi veliko propagandnih brošur in knjig (Črne bukve, V znamenju OF itn.), v začetku septembra skupno 2250 izvodov. Zanimivo je stališče domobranskega propagandista, da liberalnega časopisja ne bodo razširjali, imeli pa ga bodo v zalogi, če bi ga kdo želel kupiti, da bi na ta način dokazali enotnost »vseh strank« v boju zoper komunizem. Iz poročil o propagandni dejavnosti domžalske postojanke se vidi,¹¹⁷ da je na tem področju obstajala tesna povezava z Ljubljano in da so imeli pri širjenju domobranstva v kamniškem okrožju poglobljeno vlogo klerikalni elementi.

Domobranske postojanke so takoj po ustanovitvi razvile veliko vojaško aktivnost, s katero so narodnoosvobodilnemu gibanju prizadevale neprimerno večjo škodo kot s svojo propagando, zlasti še, ker za doseg svojih ciljev niso izbirale sredstev. Tako so npr. domžalski domobranci že naslednji dan po ustanovitvi postojanke sodelovali pri velikem hudodelstvu v Podgorici, kjer so v Kraljevi hiši žive zažgali tri borce in štiri aktivistke OF. Domobranci so se posebno prizadevno lotili uničevanja organizacij OF, ki so v prvi polovici 1944 delovale že precej nekonspirativno. Tako je razmeroma širok krog ljudi poznal odbornike OF, med njimi tudi marsikdo, ki se je pridružil domobrancem. Posluževali so se tudi vrinjencev. Zlasti

pa so množično izdajali politične delavce dezertjerji. Zaradi aretacij aktivistov so morale v kamniškem okrožju že sredi septembra najprej prenehati z delom organizacije OF v zasavskem okraju, v Domžalah pa so domobranci z nenehnim zasledovanjem dosegli, da se aktivisti niso mogli več sestajati, onemogočili pa so jim tudi zveze z višjimi forumi. Podobne uspehe so dosegli na svojih območjih tudi domobranci iz postojank v Komendi, v Vodica in v Mekinjah pri Kamniku. V začetku oktobra 1944 so domobranci končno uspeli osnovati tudi postojanko v Mengšu. V tem mesecu so ustanovili tudi postojanko v Dolskem, od koder so širili aktivnost tudi v litijsko okrožje.¹¹⁸ Iz domžalske postojanke, ki je 1. oktobra 1944 štela že 119 mož,¹¹⁹ so zelo pogosto hodili na akcije tudi v Moravško dolino. Domobranci so imeli tudi dobro obveščevalno službo, v katero so vključili zlasti svoje sorodnike. Z njihovo pomočjo in zaradi izdaje dezertjerjev so zadajali političnim delavcem vedno hujše izgube. V komenskem okraju je npr. do začetka avgusta v dveh mesecih padlo 26 političnih delavcev, do konca novembra pa so domobranci uspeli povsem pretrgati kurirsko zvezo med Gorenjsko in Štajersko čez cerkljansko območje. Pri vzdrževanju zveze je padlo 15 kurirjev. Dalje je v zasavskem okraju jeseni 1944 padlo v štirinajstih dneh kar 13 aktivistov. Prav tako so domobranci prizadejali hude izgube tudi političnim aktivistom v domžalskem in mengeškem okraju, kjer sta padla tudi dva sekretarja okrajnega komiteja KPS. Zaradi izdaj so uspeli odkriti oktobra skladišče in bunkerje okrajne gospodarske komisije Domžale, 9. novembra pa so nato napadli še člane okrožne gospodarske komisije Kamnik. Trije njeni člani so padli, enega ranjenca pa so ujeli. Ta je potem izdal vsa okrožna skladišča. Tako so vse zaloge hrane in blaga, ki so bile pripravljene za zimo, padle v roke domobrancev. Konec jeseni 1944 so domobranci vojaško popolnoma nadzorovali zasavski, mengeški, komenski, večino domžalskega in del kamniškega okraja, skratka skoraj vse ravninsko območje kamniškega okrožja.¹²⁰ Ta uspeh so dosegli zlasti z nasiljem, z dobro organizirano obveščevalno službo in stalnimi patruljami.

Medtem pa so na nenadzorovanem delu kamniškega okrožja kot tudi v sosednjem litijem in revirskem okrožju organizacije OF in KPS uspešno delovale in dosegle velike uspehe "lasti v graditvi ljudske oblasti. Ze od srede

1944 so politični delavci kamniškega okrožja pripravljali volitve krajevnih NOO in odposlancev v okrajno skupščino. Okrožni forumi so sredi oktobra 1944 sklenili, da izvedejo volitve v okraju Tuhinj in deloma v okrajih Lukovica, Domžale in Kamnik, skupno v 55 volilnih enotah. Okrožna volilna komisija je nato do srede decembra uspela organizirati volitve v 42 volilnih enotah, v katerih so izvolili 264 odbornikov in 43 odposlancev v okrajno skupščino. Zaradi zmanjšanja in obvarovanja ilegalnega kadra na terenu so 9. novembra 1944 dotedanjih 7 okrajev združili v dva: v kamniškega in v domžalskega. Tako so upravno razdelitev uskladili s predvideno poveljno organizacijo. O pomenu tega preosnovanja in o novih nalogah pri utrjevanju ljudske oblasti so nato razpravljali na okrožnem partijskem posvetovanju od 11. do 13. novembra in na okrožni konferenci aktivistov OF 26. novembra v Motniku, na katerem je bil izvoljen 36-članski okrožni plenum OF in 11-člansko tajništvo. Ta dva foruma sta hkrati izvajala politične in oblastne funkcije. Krajevni NOO pa so na svojih območjih opravljali tudi politične naloge. Pri okrožnem odboru OF je delovalo tudi več odsekov. Do zimske ofenzive so politični in oblastni forumi dosegli največ uspehov na gospodarskem področju. Zbirali so podatke o stanju v podjetjih, o obrtnikih, ki bi bili potrebni pri obnovi, pobirali so davek in denar pošiljali zlasti pokrajinskemu odboru OF na Gorenjsko (sredi novembra npr. 25.000 mark, enako vsoto pa so imeli pripravljeno in so jo obljubili poslati v kratkem), skrbeli so za oskrbo vojske, za sol pa so se npr. dogovorili, da jo bodo pošiljali tudi glavnemu štabu NOV in PO Slovenije. V drugi polovici avgusta so jo npr. poslali na Dolenjsko 6300 kg. Prav tako so uspešno sodelovali tudi pri organizaciji mobilizacije. V drugi polovici septembra je npr. šlo iz kamniškega okrožja v NOV 184 novih borcev, oktobra okoli 180, v novembru pa le še okrog 50. Komisije za ugotavljanje zločinov okupatorja in njegovih pomagačev pa so zbrale veliko gradiva zlasti o hudodelstvih domobrancev.¹²¹

Precej boljše kot v kamniškem okrožju pa so bile jeseni 1944 razmere v sosednjem litjskem in revirskem okraju, čeprav je tudi tu okupator okrepil nadzor. Sele sredi novembra se je nato v litjskem okrožju že močno čutil vpliv domobrancev iz sosednjih postojank. Sekretar okrožnega odbora OF

Celje Sergej Kraigher je o razmerah v litijskem območju sredi novembra poročal, da »je ljudstvo v ogromni večini za OF in se podreja njenim odlokom« in da so vzpostavljeni vsi forumi. Za delni uspeh domobranske propagande pa je kriva organizacijska ozkost OF in njena prevelika popustljivost do domobranskih družin. Tudi v litijskem okraju so bile v novembru volitve v krajevne NOO in v okrajno narodnoosvobodilno skupščino, ki naj bi se končale do začetka decembra. Do srede novembra so v štirih volilnih okrajih glasovali vsi volilni upravičenci, v enem pa 89 %>. V Češnjicah v Moravski dolini se volitev niso udeležili svojci domobrancev. Po mnenju okrožnega odbora OF so bili izvoljeni dobri odbori.

V trboveljskem okraju so bili tedaj široki odbori OF v sleherni vasi, v rudarskih središčih pa tudi kolonijski in hišni odbori OF. Predvidevali so, da bodo lahko izvedli volitve v 10 vaseh. Skupno pa je sredi novembra delovalo v trboveljskem okraju 115 krajevnih odborov OF, 68 odborov DE, 129 odborov SPZZ in 134 odborov ZSM, v litijskem okraju pa 119 krajevnih odborov OF, 51 odborov SPZZ in 50 odborov ZSM.¹²²

Iz tega kratkega pregleda vidimo, da so organizacije OF in KPS ter organi ljudske oblasti še vso jesen 1944 uspešno delali na območjih, ki jih niso nadzorovali domobranci. Gorenjsko domobranstvo pa se je naglo širilo. Do konca septembra 1944 je delovalo na Gorenjskem že 15 domobranskih postojank z okoli tisoč možmi, kmalu nato pa je bilo samo na levem bregu Save 19 domobranskih postojank z okoli 1400 možmi.¹²³ Kljub široki mreži domobranskih postojank in njihovemu uspešnemu delovanju pa je do formalne ustanovitve Gorenjskega domobranstva ali Oberkrainer Selbstschutza prišlo šele konec jeseni 1944. Dr. Rainer je 3. decembra 1944 izjavil, da je bil dotedanji razvoj Gorenjskega domobranstva dober in poudaril je, da ima ljudstvo pravico boriti se zoper »bandite«. Glede nadaljnjega razvoja Gorenjskega domobranstva je dal smernice, ki so nadrobno obdelane v povelju komandanta te formacije oberšarfirerja Ericha Dichtla z dne 4. decembra 1944.

V njem je Dichtl uvodoma navedel, da je bil za poveljnika Gorenjskega domobranstva (Führer des Oberkrainer Selbstschutzes) postavljen 6. novembra 1944 in da so se domobranci pripravljani skupno z Nemci boriti zoper komunizem, za obrambo svoje domovine in svobodne Evrope. Izrazili so tudi

željo, da jih vodi varnostna policija, ki jih bo oskrbovala z orožjem in z drugimi potrebščinami. Za uspešno delovanje in usklajevanje aktivnosti je bil v Kranju ustanovljen Center Gorenjskega domobranstva. Za njegovega šefa oziroma poveljnika je bil imenovan Slavko Krek. Center Gorenjskega domobranstva je imel tudi nalogo, da skrbi za ustanavljanje novih postojank, njegov poveljnik pa je moral tesno sodelovati z Dich tlom in Messnerjem, šefom izpostave varnostne policije in varnostne službe v Kranju, ki je odgovarjal za politično delo v Gorenjskem domobranstvu. Nemci so domobrancem dovolili slovensko poveljevanje s pripombo, da morajo poznati tudi nemška povelja, namesto fašističnega pozdrava pa so smeli pozdravljati s salutiranjem.¹²⁴ Domobranci v postojankah so morali nositi sive uniforme varnostne policije, na levem rokavu pa so lahko nosili orla v belo-modro-rdeči barvi. Pripadniki domobranske udarne čete, ki je bila neposredno podrejena Dichtlu, pa so morali nositi na levi strani ovratnika mrtvaško glavo, enako kot pripadniki formacij SS. Vsi ti znaki, ki so na zunaj označevali neko samostojnost in kazali na neki dozdevni slovenski značaj Gorenjskega domobranstva, so bili pomembni zlasti propagandno. Ob teh koncesijah pa so bili Nemci nepopustljivi v nadzorovanju delovanja domobrancev. Dichtl je v povelju posebej poudaril, da domobranci ne smejo samostojno delati akcij. Zanje morajo dobiti poprejšnje dovoljenje pristojne izpostave državne policije. Nujne akcije lahko izvajajo pod vodstvom svojega poveljnika z nalogo, ki jo je dal vodja izpostave državne policije, pod posebnim vodstvom vodje izpostave državne policije skupno s pripadniki izpostave ali policije in šele nazadnje tudi samostojne akcije pod vodstvom svojih poveljnikov oziroma vodnikov po poprejšnjem sporazumu z izpostavo državne policije. Aretacije, hišne preiskave in zaplembe so smeli izvajati le po odobritvi gestapa.¹²⁵

Iz Rainer j eve izjave o nalogah Gorenjskega domobranstva in iz ustanovitvenega povelja vidimo, da so Nemci delovanje domobranskih postojank omejili na ožje krajevno področje. Le udarna četa iz Kranja pod neposrednim poveljstvom Dichtla je bila predvidena tudi za akcije na drugih območjih Gorenjske, vendar je tudi ta delovala pretežno le v kranjskem okrožju. Glede tega je tudi precejšnja razlika v primerjavi s Slovenskim domobranstvom, kjer je bilo moštvo razvrščeno v bataljone, in so jih Nemci pogosto uporabljali tudi za velike

akcije proti enotam NOV in PO Slovenije. Zato je bilo Gorenjsko domobranstvo nevarno zlasti političnim organizacijam in manjšim vojaškim patruljam. Pri tem delu pa je doseglo veliko večje uspehe kot okupacijske oblasti in njene formacije. Politični in oblastni forumi NOG so videli edino možnost za zavezitev domobranstva v vojaškem uničenju njihovih postojank. To nalogo pa bi lahko uresničile le velike enote NOV in PO Slovenije. Okrožni odbor OF Kamnik je 1. avgusta poudaril, da bi z razbitjem domobranskih postojank pokazali svojo nepopustljivost do »bele garde« in da bi se razpoloženje prebivalstva do OF »neverjetno dvignilo«, hkrati pa bi lahko izpeljali tudi mobilizacijo v večjih središčih, in tako onemogočili domobransko novačenje.¹²⁶ Na višje forume so »deževale« prošnje in zahteve iz ogroženih območij, naj pridejo vojaške enote. V ilustracijo naj navedemo dopis okrajnega komiteja KPS Mengeš z dne 12. 8. 1944, v katerem je nujnost vojaškega posredovanja utemeljil takole: »V splošnem pa je morala našega okraja kljub uspehom naše vojske doma in zavezniških v svetu slabša, kot je bila pred kratkim. Vzrok temu pa je razvoj bele garde v naši okolici, katera z orožjem zasleduje delo naših aktivistov. Ljudje vedno sprašujejo, če se proti temu res ne da ničesar podvzeti. Propaganda proti njim premalo zaleže, kajti ljudje ne pristopajo k njim zaradi prepričanja, pač pa v bojazni pred njihovimi grožnjami. Od tedna do tedna se opaža vedno slabši položaj in če bo šlo tako dalje, nam bo v kratkem onemogočeno delovanje, kar ne bo imelo za posledico samo zastoj našega dela, temveč bo večje število ljudi našega pokreta izpostavljeno beli gardi in okupatorjem. Zaradi tega je nujno potrebno, da pride v naš okraj vojska, katera naj bi onemogočila razvoj bele garde.«¹²⁷ Ob tem moramo poudariti, da se je domobranstvo najbolj razvilo na ravninskem območju med desnim bregom Kamniške Bistrice in levim bregom Save ter Kokro in Kamniškimi planinami na severu, kjer so bile vojaške akcije zelo redke in šibke. Glede na Savo, ki je bila težko obvladljiva ovira, bi se enote na njenem levem bregu že poprej lažje povezale z enotami IV. operativne cone kot z brigadami in odredi IX. korpusa. Glede na močno klerikalno usmerjenost prebivalstva omenjenega območja pred vojno, pa bi mu morali politični forumi posvetiti še posebno pozornost.

NAPAD NA DOMOBRANSKE POSTOJANKE
V LAHOVČAH, NA BRNIKU IN V CERKLJAH
TER SPODAD Z GORENJSKIM CETNISKIM ODREDOM

Razmere na levem bregu Save v kranjskem okrožju in v ravninskih območjih kamniškega okrožja so terjale vojaške akcije operativnih enot NOV in PO Slovenije. Omenili smo že pobudo štaba IX. korpusa, naj bi enote IV. operativne cone razširile dejavnost tudi proti Kranju. Glavni štab NOV in PO Slovenije pa je 4. septembra 1944 ukazal, naj VI. in XI. brigada operirata na sektorju Moravče—Kamnik—Kranj »in predstavljata na tem sektorju osnovno udarno silo, ki bo iz te smeri ogrožala Ljubljano«, medtem ko naj bi XIV. divizija izvajala akcije na celjskem in na mariborskem območju.¹²⁷³ Izvedba tega načrta pa ni bila lahka, ker je bil ravninski teren neprimeren za daljše zadrževanje enot NOV in PO Slovenije, mimo tega pa bi zaradi dobrega cestnega omrežja sovražnik lahko hitro posredoval iz svojih velikih oporišč v Kranju, v Kamniku, v Domžalah, v Škofji Loki in v Ljubljani. Tudi možnost za umik je bila le ena — proti Kamniškim planinam — in še ta bi bila pozimi zelo težko izvedljiva. Ti neugodni pogoji so imeli za posledico, da se je Gorenjski oziroma Kokrški odred le redko zadrževal na tem območju, še manj pa je bilo takšnih vojaških akcij, ki bi lahko zavrle nagel razvoj Gorenjskega domobranstva med levim bregom Save in Kamniško Bistrico.

Operativni štab VI. in XI. brigade je izvedbo prve večje akcije na tem območju naložil Šlandrovi brigadi. Dal ji je nalogo, naj uniči domobransko postojanko v Lahovčah ob cesti Moste—Kranj, vsaj demonstrativno pa naj napade še postojanki v Cerkljah in na Brniku.

Po podatkih obveščevalne službe je bilo v Cerkljah 140 domobrancev in orožnikov, v Lahovčah je imela posadka 60 mož in na Brniku 25. V okoliških postojankah pa je bilo naslednje število sovražnikov: v Vodica 63, v Mengšu 78, v Smledniku 68, v Voklem 60 in v Komendi 18, bližnji postojanki pa sta bili še v Adergasu in v Šenčurju. Pričakovati pa je bilo mogoče tudi zelo hitro posredovanje iz treh velikih postojank: iz Kranja, kjer naj bi posadka štela okrog 3000 mož, iz Kamnika (620 mož), iz Domžal (2200 mož), kar pa je bilo za to postojanko štirikrat previsoko ocenjeno, ter iz Tržiča.

Posebno dobro je bil sovražnik oborožen v Kamniku, kjer je imel tudi dva lahka in dva težja tanka, nekaj topov ter precej težkega pehotnega orožja. Vse tri postojanke, ki so jih imeli nalogo napasti šlandrovci, so bile od teh velikih postojank oddaljene komaj deset do dvajset kilometrov. Vse domobranske postojanke so bile tudi dobro utrjene. Ob njih je sovražnik zgradil bunkerje, jih povezal s strelskimi jarki, ki so bili ponekje tudi podzemni, ter okrog njih postavil žične ovire. Tudi teren sam je bil zelo primeren za obrambo in je oteževal prikrito obkolitev. Štab brigade je moral upoštevati tudi dejstvo, da je bilo območje med Kranjem in Kamnikom središče domobranstva na Gorenjskem in da je bil zato del prebivalstva OF zelo nenaklonjen. Tako domobrancem ni bilo težko organizirati dobre obveščevalne službe in so bili lahko zelo hitro obveščeni o partizanskih premikih. Spričo navedenih razmer je bil štab Slandrove brigade pred izredno težavno nalogo, ki ni imela le vojaškega, temveč morda celo prevladujoč politični in propagandni pomen. Domobrancem je bilo treba pokazati moč partizanske vojske, prebivalstvo pa odvrniti od sodelovanja z domobranci in jih prikazati kot okupatorjeve sodelavce. Neposredni cilj pa je bila večja oslabitev močnega domobranskega gibanja na tem območju in zavarovanje sosednjih območij pred ustanavljanjem novih postojank. Tako bi omogočili tudi političnim delavcem, da ponovno vzpostavijo organizacije OF. Za Nemce so bile navedene postojanke pomembne tudi zaradi zavarovanja ceste iz Kranja prek Jezerskega v Železno Kaplo. Zaradi bližine velikih postojank in težav pri umiku je bilo nemogoče nadaljevati napad podnevi ter je bilo treba akcijo končati že do prvih jutranjih ur.

Za napad na te postojanke je imel štab Slandrove brigade na voljo 620 borcev, oboroženih s 37 puškomitraljezi, 4 težkimi mitraljezi, 2 protitankovskima puškama, 52 brzostrelkami, 378 puškami, 6 lahkimi minometi in 2 protitankovskima minometoma piat, medtem ko so neoboroženi borci nosili na akcijo pionirsko orodje, ki so ga potrebovali za sabotaže na komunikacijah. Bataljonom je izdal naslednje naloge: I. bataljon naj z eno četo blokira orožniško postojanko v Cerkljah, z eno najstrativno napade domobrance na Brniku. II. bataljon je moral demonstrativno napade in po možnosti tudi likvidira domobransko postojanko v tem kraju, s tretjo četo pa najdemonstrativno odločiti za napad in likvidacijo domobranske posto-

janke v Lahovčah, en vod naj bi poslal v zasedo na glavno cesto v Mostah, kjer naj bi postavil barikade in jo miniral, drugi vod naj bi blokiral postojanko Komenda, en vod pa naj bi postavil zasedo pri Gori na stranski cesti iz Kamnika mimo Križa ter porušil most čez Tunjščico. III. bataljon je bil določen, da zavaruje napad z zasedami. Z dvema četama je moral postaviti zasede proti Šenčurju in Kranju, in sicer je moral po en vod razmestiti pri Srednji vasi, pri Velesovem, pri Trati in Češnjevku, s tretjo četo pa je moral postaviti zasedo na relaciji Kranj—Kamnik, in sicer na odsekih Brnik—Šenčur in Brnik—Voglje. Vse enote, ki so bile določene za zasede, so imele nalogo pretrgati vse telefonske zveze, porušiti mostove, postavljati barikade in kopati zaseke na cestah in vse pomembnejše tudi minirati. Zato so vsem enotam dodelili kot okrepitev tudi minerce. Dve četi II. bataljona naj bi po likvidaciji postojanke v Lahovčah odšli proti Brniku in Cerkljam, da bi pomagali uničiti še ti dve postojanki. Začetek napada je bil določen za 4. oktober ob 22. uri.

Bataljoni so odšli s svojih položajih Sv. Florjan—Sidraž—Senturška gora že ob pol šestih popoldne. I. bataljon se je ustavil pri Poženiku. Dve četi sta se nato na čelu z namestnikom komandanta brigade Francem Zavasnikom-Božičem napotili proti Cerkljam, ena četa pod poveljstvom namestnika komandanta bataljona Franca Lebarja-Jude in pomočnika brigadnega komisarja Matije Knapa pa proti Zalogu, od koder je nameraval oditi na demonstrativni napad na postojanko na Brniku. Ta četa je med potjo izvedela, da je prišla na Brnik okrepitev okrog 150 mož. O resničnosti te novice so se hoteli prepričati tudi pri gostilničarju Bolku v Zalogu, ki je bil naklonjen Osvobodilni fronti. Slandrovce sta vodila v Zalog dva politična delavca, ki sta nato skupaj z Matijem Knapom stopila v gostilniško kuhinjo. Tu je za dolgo mizo sedelo 14 ljudi, med njimi sta bila dva duhovnika, dva lepo oblečena civilista, drugi so bili oblečeni podobno kot terenski politični delavci, oboroženi pa s pištolami. Na obeh koncih mize sta stala dva stražarja z avtomati. Vse je kazalo, da je sestanek gospodarske komisije. Eden od političnih delavcev se je začel igrati z domačim otrokom, drugega pa je Knap vprašal, če ljudi pri omizju pozna. Ker ni ta nikogar poznal, je Knap zahteval, naj pokažejo propustnico. Eden od stražarjev mu je nato pokazal kos papirja, na katerem je bilo zapisano neko

geslo. Knap je bil še vedno prepričan, da gre za partizane, vendar je neznanca opozoril, da geslo ne zadostuje. Eden od duhovnikov je nato prijel Knapa in dejal: »Poglej no, kakšen si! Ali si se dobro napravil! Imaš titovko na glavi.« Neki civilist pa je potegnil pištolo in jo nameril vanj rekoč: »Ali je to dovolj za prepustnico?« To je vzbudilo smeh pri vseh navzočih in še vedno je bilo videti, kot da gre za partizane. V kuhinjo je nato vstopil Franc Lebar-Juda in tudi njemu so se smejali, kako dobro je po partizansko napravljen.

Knapu je bilo šale dovolj in ker so se mu vsi samo smejali, nihče pa mu ni pokazal prepustnice, je vzel enemu od stražarjev brzostrelko. Drugi se je hotel izmuzniti iz sobe in Knap se je pognal za njim. Nekdo od navzočih je potem, ko je videl, da imajo opraviti s partizani, ugasnil luč. V kuhinji in na hodniku se je nato začel spopad. Lebar in Knap sta izstrelila vsak po en rafal. Knap je uspel razorožiti tudi drugega stražarja. Ze takoj po prvih strelah je pritekel po stopnicah iz prvega nadstropja neki nemški oficir in nameril brzostrelko na Knapa. Rafael Vodenšek-Justin je bil hitrejši in ga je ustrelil s pištolo. Za njim je pritekel še en nemški oficir, ki je poskušal borcu Ivanu Beričniku iztrgati iz rok puško. Med prerivanjem pa se je ta sprožila in nemški oficir se je mrtev zgrudil. Nadaljnji boj v gostilni bi bil za borce lahko usoden, ker niso vedeli, koliko sovražnikov je še v prvem nadstropju in v gostilniški sobi. V bojih na hodniku je že padel Lebar, težko pa je bil ranjen komandir čete (Jožko). Nato so se borci iz gostilne umaknili. Knap je poslal v Lahovče kurirja, ki je obvestil komandanta brigade Jermana o nepričakovanem spopadu. Dobil je povelje, naj hišo minirajo, ker bi juriš terjal preveč žrtev, rešiti pa morajo Bolkovo družino. Zato so pozvali gostilničarja in njegovo družino, naj pride iz hiše. Sovražniki so sprva skušali Bolkove zadržati, nato pa so jih izpustili. Sele od gostilničarja so izvedeli, s kom so imeli opravka. Povedal je, da je okrog ene ure popoldne prišla večja skupina ljudi, ki so se izdajali za četnike. Oba duhovnika in dva lepo oblečena civilista so bili iz Ljubljane, v hiši pa so bili tudi nemški oficirji in domobranci. Borci so jih pozvali na predajo. V odgovor se je iz prvega nadstropja oglasil mitraljez, proti partizanskim položajem pa so zmetali tudi veliko bomb. Kljub temu so minerei svojo nalogo uspešno izpolnili. Po dvakratnem miniranju so hišo popolnoma porušili. Po eksplo-

ziji je vrglo iz postojanke sedem mož, pri katerih so našli seznam moških iz okoliških vasi. Na seznamu so bili za vsakega posebej podatki o njegovi odločitvi za partizane ali domobrance oziroma o njegovi nevtralnosti. Med ruševinami so našli kelih z napisom gospod Jelenc in nekaj pozivov za mobilizacijo, na katerih je bil podpisan Draža Mihailovič. Ugotovili so tudi, da so v ruševinah vsi mrtvi. Nadaljnje razkopavanje ruševin pa so preprečile sovražnikove kolone, ki so začele prodirati proti Zalogu. Ves čas spopada so Zgornji Zalog obstreljevali s topom tudi policisti z Brnika, zato je štab ukazal umik.

Spopad v Zgornjem Zalogu je bil usoden za nadaljni potek akcije. Srečanje s četniki je bilo za šlandrovce povsem nepričakovano, saj obveščevalna služba ni imela nobenih podatkov o njihovem bivanju na cerkljanskem območju. Štab Šlandrove brigade je v svojem poročilu menil, da je v Bolkovi gostilni uničil »štab četnikov, belogardizma in črne roke«, ki je imel sestanek z gestapovskimi oficirji. Iz drugih virov¹²⁸ pa lahko ugotovimo, da sta dan pred napadom prišla tjakaj Gorenjski in Dolenjski četniški odred. Dne 3. oktobra sta se njuna komandanta Mirko Bitenc in Janez Marn sešla v Bolkovi gostilni s funkcionarji Gorenjskega domobranstva in izpostavili gestapa v Kranju. Menda je bil na sestanku tudi kasnejši poveljnik Gorenjskega domobranstva Erich Dichtl. Zvečer so se funkcionarji že razšli, le nekaj jih je še ostalo v Bolkovi gostilni in na te so naleteli šlandrovci. Gorenjski in Dolenjski četniški odred pa sta bila v gozdičku med Cerkljami in Zalogom. Ob tem moramo pripomniti, da so četniki glede skrivnih premikov in taborjenja posnemali partizanske enote, zato jih tudi obveščevalna služba ni uspela takoj po prihodu odkriti.

Streljanje v Zgornjem Zalogu pred določeno uro za začetek akcij je opozoril domobrance in orožnike na nevarnost, še preden so se enote Šlandrove brigade razvrstile za napad oziroma zavarovanje. Iznenadenje ni uspelo in vse postojanke so pripravljene dočakale napad šlandrovcev. Mimo tega pa je grozila še nevarnost, da jim četniki vpadejo v hrbet.

Potem, ko je bila Bolkova gostilna v Zgornjem Zalogu obkoljena, je odšel en vod čete s puškomitraljezom in minometom proti Brniku, da bi demonstrativno napadel tamkajšnjo postojanko. Ze na poti je trikrat padel v četniško zasedo,

vendar je uspel priti do Brnika. Sovražnik na obstreljevanje ni odgovoril, izstreljeval je le rakete. Verjetno je hotel privabiti partizane bliže bunkerjem, pri katerih so bile mine. Šlandrovci vabi niso nasledli in so se po znaku z raketo vrnili v sestav bataljona okrog 3. ure zjutraj.

Ceti I. bataljona, ki sta šli proti Cerkljam, sta ujeli domobranskega kurirja na kolesu, ki je nesel v postojanko poročilo, da je domobranska patrulja iz cerkljanske postojanke prišla v Šmartno in da ni opazila nič posebnega. Ko so ga zaslišali, je priznal, da je na obhodu okoli vasi še ena patrulja. Res sta četi naleteli nanjo. Domobranska patrulja pa se je po kratkem spopadu hitro umaknila v postojanko. Tako

o kakršnem koli iznenadenju postojanke ni bilo govora. Ko so šlandrovci prišli v vas, so domačini začeli klicati domobrance na pomoč. Medtem se je zaslišalo tudi močno streljanje iz Zaloga. Tako domobrancem ni bilo težko ugotoviti, da gre za večji napad in pričakali so ga pripravljeni. S streljanjem so ovirali obkoljevanje svoje postojanke, prav tako pa so nastopili tudi orožniki. Potem, ko so šlandrovci obkolili obe postojanki, so začeli napadati. Naleteli so na hud odpor iz obeh postojank, posebno nevarno pa je bilo obstreljevanje s težkim mitraljezom iz zvonika. Med streljanjem se je vžgala hiša v bližini postojanke. Šlandrovci so poskušali, prebivalce rešiti, toda domobranci so jim s hudim ognjem to namero preprečili.

V njej je bilo po izjavah domačinov menda tudi nekaj domobrancev. Vsi ljudje v tej hiši so zgoreli. Nato sta bili v napadu zažgani še dve hiši, iz katerih pa so se vsi prebivalci rešili.

Požig hiš v bližini postojanke je napad še otežil. Zaradi svetlobe se šlandrovci niso mogli dovolj približati postojankam. Z minometom so izstrelili skozi okno v postojanko nekaj min in pri tem ranili nekaj domobrancev. Toda postojanka je bila utrjena kot graščina in večji uspeh bi dosegli le z miniranjem, ki pa ga je posadka preprečila. Tudi četa, ki je napadla orožniško postajo, ni uspela.

Z II. bataljonom, ki mu je bila ta večer zaupana najpomembnejša naloga, je šel tudi komandant brigade Mirko Jerman. Ob devetih zvečer sta se dve četi približali postojanki. Zaradi spopada v Zgornjem Zalogu pa jima ni uspelo prikrito obkoliti postojanke. Ko so se ji borci približali, jih je opazil stražar pri cerkvi. Takoj je s strelji opozoril na nevarnost. Po prvih streljih so se usuli na borce rafali iz mitraljeza, ki je bil

postavljen v zvoniku. Kljub močnemu ognju so borci postojanko v bližnjem župnišču, ki je bila enonadstropna hiša z debelimi zidovi z zazidanimi okni in ob vhodih utrjena z bunkerji, obkolili. Na postojanko in na zvonik so borci odprli močan mitralješki in minometalski ogenj, na katerega so domobranci odločno odgovarjali. Nenehno so metali bombe, in tako preprečili borcem prodor do vhodov. Čeprav je mitralješki ogenj iz zvonika zaradi natančnih zadetkov lahkih minometov kmalu utihnil, na zavetje postojanke z naskokom ni bilo mogoče misliti. Okoli postojanke je bilo namreč okrog 20 metrov čistine, in bi takšen napad terjal preveč žrtev in verjetno tudi ne bi uspel.

Pri načrtovanju napada so računali, da bodo z dvema angleškima ročnima protitankovskima minometoma lahko prebili zidove. Ko so ju hoteli uporabiti, pa so ugotovili, da ne delujeta. Komandant brigade je zato ukazal, naj se pripravijo za akcijo minerei, hkrati pa so se lotili popravila obeh piatov. Ko so ju razstavili, so ugotovili, da so nova minometa borci po čiščenju nepravilno sestavili, ker ju še niso dobro poznali. Borci so se že veselili usposobljenih piatov in tudi minerei so že vse pripravili, ko so nenadoma zaslišali za hrbtom streljanje.

V akcijo je stopil Gorenjski četniški odred, ki je štel do 100 mož, pod poveljstvom majorja Mirka Bitenca.¹²⁹ Na srečo pa so šlandrovci poskrbeli tudi za zavarovanje proti gozdličku pri Zalogu. Neki borec je zagledal v temi skupino ljudi in jih zaustavil. Ker so bile domobranske postojanke obkoljene, je mislil, da so partizani. Zato je na vprašanje, kaj delajo, odgovoril, da napadajo postojanko. Sledilo je še nekaj vprašanj in odgovorov, iz katerih se je videlo, da so bili sprva tudi četniki presenečeni, nato pa so hoteli z zvijačo borce ujeti. Ker se neznana skupina na pozive ni hotela ustaviti, je borec, ki se je z njimi pogovarjal, vanje izstrelil rafal. Nato se je začel spopad in četniki so z vzkliki: »Juriš na partizane!«, napadli zasedo. Borci pa so vzdržali in četnikom onemogočili, da bi takoj prodrli do partizanskega obroča okrog postojanke v Lahovčah. Ko je komandant brigade videl, da grozi borcem napad v hrbet, z druge strani pa je do Lahovč prodrla tudi nemška motorizirana kolona iz Kranja, je ukazal nagel umik. Dve četi sta bili prešibki hkrati za napad na postojanko in za obrambo pred sovražnikovimi okrepitevami. Borci so se

organizirano umaknili proti Spodnjemu Zalogu, čeprav so jim to sovražniki z naskoki poskušali preprečiti. Sele po tretjem, ki so ga borci odločno odbili, so končno prenehali zasledovati obe četi. Stab brigade je menil, da bi postojanka v pol ure padla, če ne bi prišlo do nenadnega napada v hrbet.

Druge enote tega bataljona so uspešno izvedle svoje naloge. Vod, ki je imel nalogo blokirati postojanko Vodice, je najprej skopal v cesto zaseko v dolžini 50 metrov, cesto miniral in postavil zasedo. V demonstrativni napad na postojanko pa je poslal bojno patruljo z lahkim minometom in puškomitraljezom. Sovražnik je na obstreljevanje takoj odločno odgovoril. Z minometom so prebili streho na postojanki. Z demonstrativnim napadom so borci nehali ob dveh zjutraj. Zaseda ni imela dela, ker Nemci niso poskušali v tej smeri posredovati. Vod, ki je imel nalogo preprečiti prodor sovražnika iz Kamnika in Domžal čez Moste, je na cesti postavil velike barikade iz 30 voz, pred njimi pa je cesto še miniral. Tudi tu sovražnik ni poskušal pomagati napadenim postojankam. Slاندrovci so požagali še 9 telefonskih drogov na liniji Kamnik—Kranj. Ob treh zjutraj se je zaseda umaknila. Tretji vod je bil v zasedi pred vasjo Gora. Most čez Tunjščico je porušil, cesto pa miniral. Četrty vod pa je vse do znaka za umik uspešno blokiral postojanko v Komendi. Izvedel je tudi sabotažno akcijo na telefonski napeljavi.

S III. bataljonom je šel od članov brigadnega štaba politkomisar Franc Kumer-Harkov. Borci so prišli na določene položaje za zavarovanje proti Kranju in Šenčurju že ob tričetrt na devet zvečer. Stab bataljona je en vod poslal v zasedo pri Srednji vasi, poldrugo četo je namestil med Češnjevkom in Velesovim, druge borce pa je poslal v zasedo med Šenčurjem in Brnikom z nalogo, da pošljejo patrulje tudi proti Voklemu.

Zaseda pri Srednji vasi je napravila barikado v dolžini okrog 500 m, pred njo pa je cesto minirala. Prav tako je tudi zaseda med Velesovim in Češnjevkom izkopala zaseko v dolžini 350 m in požagala 30 telefonskih drogov Cerklje—Kranj, pred zaseko pa cesto minirala.

Nekaj čez eno uro ponoči je pripeljala proti Srednji vasi kolona pet kamionov v spremstvu enega tanka. Zaseda jo je z ognjem zaustavila. Iz prvega kamiona se je slišalo klicanje ranjencev, iz drugih kamionov pa so sovražniki poskakali in se razvili v strelce. Poskušali so šlandrovce ob-

koliti, kar pa se jim ni posrečilo. Zaseda se je pravočasno umaknila do glavnine pri Velesovem. Ves čas je sovražnika obstreljevala in ovirala njegovo prodiranje. Sovražnik je na partizanske položaje streljal tudi s težkimi minometi. Ko je sovražnik prodrl do Velesovega, pa so šlandrovci dobili povelje za umik in spopad se je končal.

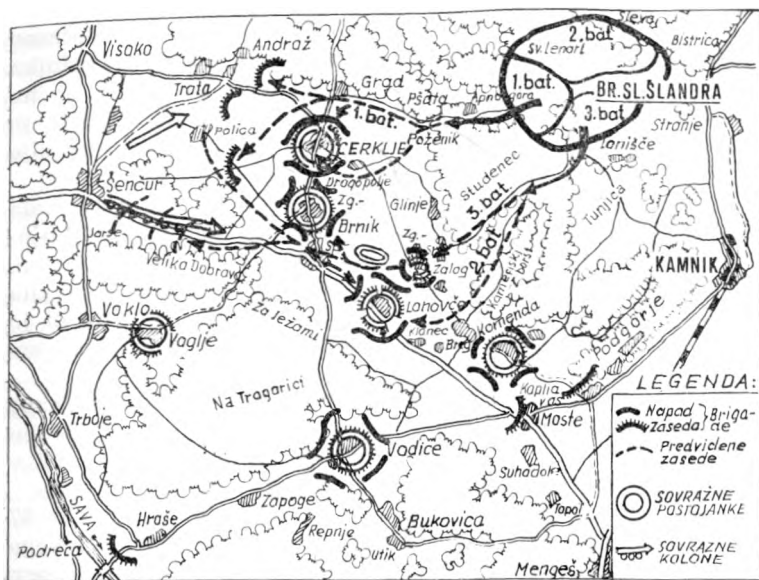
Tudi med Brnikom in Šenčurjem je zaseda cesto minirala in izkopala zaseke v dolžini 400 metrov. Iz Kranja je proti njenim položajem pripeljala motorizirana kolona z enim tankom. Ko pa so sovražniki videli, da je cesta neprehodna, so vozila obrnili. Nemška kolona ni prišla zasedi tako blizu, da bi jo lahko uspešno napadla. Prav ta motorizirana kolona je verjetno po stranskih poteh nato prodrla v Lahovče.

V bojih je padel namestnik komandanta I. bataljona Franc Lebar-Juda, med prenosom v bolnišnico pa je umrl še en hudo ranjeni borec. Pet ranjenih borcev so morali prenesti v bolnišnice, dva pa so pogrešali.

Po brigadnem poročilu naj bi v spopadih padlo kar 57 sovražnikov, 36 naj bi jih bilo ranjenih, eden pa ujet. Tega so ustrelili ob poskušanem begu. Pomembno je bilo predvsem dejstvo, da so bili ubiti nekateri organizatorji četništva na Gorenjskem. Plen je bil skromen. Dobili so le štiri brzostrelke, eno puško, eno pištolo ter nekaj nabojev. Pomembni pa so bili uspehi sabotažnih akcij, v katerih je bil uničen most, 39 telefonskih drogov, zasekano okrog 80 metrov ceste, v spopadu pa je bil uničen tudi sovražnikov kamion.

Zal akcija ni uspela tako, kot je načrtoval štab Slandrove brigade. Operativni odsek IV. operativne cone je v analizi operacije poudaril, da je bila naloga dobro zamišljena, vendar je bila za ob brigado pretežka. Na območju napada je bilo kar deset domobranskih postojank s posadkami od 18 do 140 mož, v bližini pa so bile še velike postojanke, iz katerih je lahko hitro prihitela pomoč, ker je bilo na območju med Kamnikom in Kranjem poleg glavne ceste še veliko stranskih.

V treh napadenih postojankah je bilo okrog 225 mož, v okoliških velikih postojankah pa kar nekaj tisoč mož, kar jasno kaže, da so bile sile Slandrove brigade za ta napad prešibke. Načrt za napad je bil izdelan na podlagi podatkov obveščevalnega voda. Ta jih je dobil od civilnega prebivalstva in niso bili točni. Predvsem so bili za potek akcije usodni napačni podatki o posadki na Brniku, za prihod obeh četniških odredov

Napad na domobranske postojanke v Lahovčah, na Brniku in v Cerkljah

v Zgornji Zalog pa sploh niso vedeli. Spričo velikega števila postojank in možnih smeri sovražnikovih prodorov je bila brigada preveč razdrobljena. Operativni štab VI. in XI. brigade bi vsekakor bolje ukrepal, če bi za to akcijo določil obe svoji enoti. Zidanškova brigada tedaj ni imela bojov in je bila 3. oktobra v Nazarjih, naslednji dan in 5. oktobra pa pri Sv. Florjanu pri Gornjem gradu. Njeno sodelovanje v akciji je ob sprejemu povelja glede na številčno šibkost Šlandrove brigade ter glede na neugoden teren in obširne naloge zahteval tudi komandant Šlandrove brigade Mirko Jerman. Določitev le ene brigade za napad na domobranske postojanke je kazal, da so podcenjevali vojaško sposobnost pripadnikov Gorenjskega domobranstva. Premalo so upoštevali tudi dejstvo, da so imeli domobranci dobro zaupniško službo in precej simpatizerjev, in tako napadalec ni mogel računati na pomoč domačinov kot drugod. Ker je bila to prva velika akcija na območju med Kranjem in Kamnikom, funkcionarji in borci tudi niso dobro poznali terena, kar je oteževalo razmeščanje

enot. V akciji bi bilo zato koristno sodelovanje Kokrškega odreda. Poudariti pa moramo, da so na potek celotne akcije najbolj usodno vplivali četniki. Njihove prisotnosti pa ob pripravljanju načrtov za napad ni mogel predvideti niti operativni štab VI. in XI. brigade niti štab Slandrove brigade.

Operativni odsek štaba IV. operativne cone je v svoji realaciji ugotovil, da brigada svojega poglobitnega cilja ni dosegla in vzroke strnil v štiri poglobitne: 1. akcija je bila premalo pripravljena, 2. obveščevalna služba ni posredovala natančnih podatkov, 3. akcija je bila za eno brigado prehuda, 4. borci niso poznali zemljišča. Kljub temu pa je imela akcija tudi nekatere zadovoljive rezultate. Posebno pomembno je bilo uničenje skupine četniških funkcionarjev v Zgornjem Zalogu. Gorenjskemu četniškemu odredu ni uspelo obema četama, ki sta napadli Lahovče, onemogočiti umika in jima prizadejati izgube. Nasprotno, po poročilu štaba brigade so imeli četniki v tem spopadu okrog 10 mrtvih.¹³⁰ Akcija je povzročila med četniki precej zmede in preplaha, ker niso mogli ugotoviti, kako so partizani takoj zvedeli za njihov prihod in celo za sestanek vodilnih četniških, domobranskih in gestapovskih funkcionarjev. Menda so iskali izdajalca v svojih vrstah in vodstvo je bilo zaradi tega demoralizirano. Major Bitenc se je po spopadu pri Lahovčah sestel še s komandantom varnostne policije in varnostne službe na Gorenjskem Perstererjem, nato pa se je po nekaj dneh vrnil čez Savo na območje Št. Jošta nad Vrhniko, še pred njim pa je odšel Dolenjski četniški odred. Ne moremo ugotoviti, kateri vzroki so povzročili odhod Gorenjskega četniškega odreda, vsekakor pa sta zelo verjetna dva: 1. da njegov štab ni mogel doseči sporazuma z nemškimi funkcionarji, 2. precejšnje izgube v boju s šlandrovci v Zgornjem Zalogu pri Lahovčah.¹³¹ Vsekakor je pomembno dejstvo, da se mimo Gorenjskega domobranstva na levem bregu Save ni ugnezdila še druga izdajalska formacija.

Krivicu bi delali štabu Slandrove brigade, če ne bi priznavali, da si je zelo prizadeval uničiti domobranske postojanke. Vse borce je moral določiti za napad na postojanke in za zasede, tako da ni imel niti najnujnejše rezerve. Razdrobljenost enot mu je tudi onemogočala hitro in učinkovito poveljevanje ob nenadnih spremembah položaja. S hkratno akcijo na tako obširnem območju je vnesla v domobranske vrste strah pred ponovnimi napadi. Ti so takoj poskrbeli za

še boljšo utrditev svojih postojank. Hkrati pa so dejstvo, da so se uspešno branili, propagandno dobro izkoristili. Se bolj so okrepili nadzorstvo in pošiljali patrolje tudi visoko v hribe, da bi pravočasno odkrili prisotnost večjih enot. Politični delavci komenskega okraja so v svojem poročilu 15. oktobra 1944 poudarili, da v takšnih razmerah ne bodo mogli dolgo vzdržati. Zato je okrajni odbor OF apeliral na štab IV. operativne cone, naj ponovno pošlje v najbolj ogroženi šenčurski in komenski okraj svoje enote, ker bodo v nasprotnem primeru domobranci uničili še preostale aktiviste, ki vztrajajo v zelo trdih pogojih.¹³² Iz poročil vidimo, da bi bila edina pot za oslabitev domobranskih pozicij ponovni napad na njihove najpomembnejše postojanke, ki pa bi moral biti skrbneje pripravljen in pretehtan, zlasti pa bi morali zanj angažirati vsaj dve brigadi in Kokrški odred, ki je poznal teren. Zal pa sta Zidanškova in Slandrova brigada že čez nekaj dni odšli na Dolenjsko. To pa je imelo zlasti za razvoj NOB v kamniškem in v kranskem okrožju hude posledice.

Po akciji sta I. in III. bataljon s štabom brigade v jutranjih urah zavzela položaje na Senturški gori, II. bataljon z minersko četo in gorsko baterijo pa v Senožetih. Stab brigade je takoj poskrbel za ranjence, ki jih je v bolnišnico spremljala ena četa II. bataljona. Na pokopališču na Senturški gori so pokopali Franca Lebarja-Judo. Brigada je morala tudi dobro skrbeti za zavarovanje. V noči na 6. oktober je bojna patrolja šlandrovcev prišla v bližino Kamnika in z mitralješkim ognjem obstreljevala sovražnika v lesenih barakah. Druge patrolje, ki so jih poslali v dolino, niso prišle v stik s sovražnikom. Obveščevalci so zvedeli, da so 6. oktobra odkopavali pod varstvom okrog 300 domobrancev razvaline v Zgornjem Zalogu.¹³³ Medtem pa je brigadna patrolja prinesla iz skladišč spet nove zaloge municije in štab brigade se je lahko pripravil na novo akcijo.

NAPAD NA POSTOJANKO V STRANJAH

V Stranjah so imeli Nemci močno utrjeno postojanko, v kateri je bilo po poročilih obveščevalcev 37 orožnikov. Ta postojanka je bila zaradi svoje zemljepisne lege za sovražnika zelo pomembna. To je bila zadnja postojanka na cesti iz

Kamnika proti Gornjem gradu in je bila izhodiščna točka za vdore na osvobojeno ozemlje. Se bolj pomembna pa je bila kot prednja straža Kamnika in še posebej smodnišnice, ki je sicer že zunaj mesta ob cesti proti Stranjam. Iz Stranj je sovražnik pošiljal v okolico patrulje in onemogočal partizanskim enotam, da bi se približale Kamniku. Likvidacija te sovražnikove postojanke bi torej imela za posledico razširitev osvobojenega ozemlja do Kamnika.

Spričo njene pomembnosti je sovražnik dobro poskrbel za utrditev postojanke z bunkerji, ki jih je obdal tudi z žičnimi ovirami tako, da bi bilo njeno zavzetje zelo težavna naloga. Prav tako hud problem pa je bilo tudi zavarovanje akcije iz Kamnika, kjer je bilo po zbranih podatkih 750 sovražnikov z dvema lahkima in dvema težkima tankoma, z nekaj topništva in težkim orožjem. Pripomniti moramo, da bi sovražnik lahko v kratkem času dobil pomoč tudi iz močnih postojank v Domžalah, v Kranju in v Ljubljani. Zato je moral štab pri izdelavi načrta za to akcijo glavnino svojih sil poslati na zavarovanje, enoti, ki jo je določil za napad, pa dodati minerce.

Štab brigade je imel za napad na voljo 580 mož, oboroženih s 4 težkimi mitraljezi, 37 puškomitraljezi, 51 brzostrelkami, 2 protitankovskima puškama, 4 minometi in 315 puškami. Drugi borci so bili opremljeni s pionirskim orodjem za sabotažne akcije. Štab Šlandrove brigade je posameznim enotam dal naslednje naloge:

I. bataljon je določil za zavarovanje akcije na levi strani Kamniške Bistrice v smeri proti Kamniku. Zasede naj bi postavil pred Godičem, z močnejšo desetino pa je imel nalogo demonstrativno napasti postojanko v samostanu v Mekinjah. Temu bataljonu dodeljeni minerei pa so imeli nalogo zaminirati cesto proti Zduši in proti Spodnjemu Godiču. II. bataljon je imel nalogo zavarovati akcijo na desnem bregu Kamniške Bistrice ob glavni cesti proti Stranj em. Minerei so morali minirati na dveh mestih ceste pri smodnišnici. III. bataljon je moral z najboljšo četo napasti postojanko in jo likvidirati skupaj z minerei. Eno četo je moral štab tega bataljona pustiti v Stahovici, da sovražnik ne bi prodrl borcem v hrbet, ena četa pa naj bi bila v rezervi na Kregarjevem za posredovanje pri napadu na postojanko.

Bataljoni so odšli iz svojih taborišč na Senturški gori in Senožetih na akcije ob sedmi uri zvečer in so po štirih urah

zavzeli določene položaje. Ob 23. uri je četa III. bataljona, ki je obkolila postojanko, začela s težkim minometom obstreljevati opazovalnico na strehi. V njej so imeli orožniki tudi težki minomet. Z dvema preciznima zadetkoma so opazovalnico porušili. Medtem so borci iz vsega orožja odprli ogenj, sovražnik pa se je začel takoj odločno boriti. Tudi minerei so se takoj lotili svoje naloge. Ker zaradi treh bunkerjev gosto prepletene žične ovire in brisanega prostora niso mogli priti do zgradbe, so se povzpeli na podstrešje sosednjega hleva, oddaljenega od postojanke komaj 20 metrov, od koder so metali na streho mine in jo zažgali. Postojanka je nato postopoma zgorela do kletnih prostorov. Ves ta čas se je sovražnik iz goreče zgradbe, zlasti pa iz kletnih prostorov in bunkerjev ostro branil. Med bojem je sovražnik zažgal tudi leseno barako v bližini postojanke. Ogenj je nato razsvetljeval vso okolico postojanke, ki se ji je bilo zato nemogoče prikrito približati. Iz goreče zgradbe so se orožniki postopoma umaknili v dobro utrjen in zabetoniran podzemni rov, ki ga ogenj ni mogel zajeti in od tu so uspeli preprečiti dokončno zavzetje postojanke. Četa se je izpred nje umaknila šele ob 7. uri zjutraj, ko je sovražnik že prodiral iz Kamnika. Med napadom je sovražnik obstreljeval položaje okoli Stranj s protitankovskim topom iz Kamnika.

Drugi dve četi III. bataljona sta bili vso noč na položajih nad Zgornjimi Stranjami pod Brezjem.

II. bataljon je postavil zasede komaj 100 m daleč od smodnišnice. Tretja četa je zavzela položaje ob glavni cesti Kamnik—Stranje, desno od nje se je na majhni vzpetini razmestila 1. četa s težkim mitraljezom, desni bok pa je varovala

2. četa. Teren za zasedo ni bilo primeren. Borci so si morali takoj po prihodu na položaje napraviti zaklone iz kamenja. Minerei so zaminirali cesto, borci pa so požagali tudi pet telefonskih drogov, in tako pretrgali telefonsko zvezo s Stranjami.

Sele ob 3. uri zjutraj se je sovražnik odločil priti na pomoč napadeni postojanki. Iz Kamnika sta pripeljala dva lahka tanka, ki sta z močnimi reflektorji osvetljevala cesto in okolico. Čeprav so bile mine maskirane, so jih odkrili. Verjetno so imeli na tanku montiran iskalec min. Pred minami sta se tanka ustavila. Zaseda ju je takoj obsula z ognjem iz vseh orožij, sovražnik pa je odgovarjal z brzostrelnim topičem in mitraljezi. S protitankovsko puško in minometom je borce

uspelo en tank poškodovati. Tanka sta se nato z vzvratno vožnjo umaknila v Kamnik. Nekaj minut čez 6. uro zjutraj pa je začela prodirati proti zasedi sovražna pehota v bojnem redu, natančno proti zasedi po cesti pa sta prodirala dva tanka. Iz položajev nad smodnišnico so začeli s topništvom in težkim orožjem obstreljevati partizanske položaje. Do 7. ure zjutraj so borci uspešno zadrževali sovražnikov pritisk, nato pa je štab odločil, da se ne bo nadaljevalo obleganje postojanke v Stranjah, in ukazal je umik. Teren za umik pa je bil zelo neprimeren in drugi četi se je komaj posrečilo rešiti težki mitraljez. Pri umiku, ki ga je varovala druga četa, so padli trije šlandrovci, eden je bil huje, dva pa lažje ranjena. II. bataljon se je umaknil proti Stahovici, od tu pa je odšel na položaje pri Gozdu.

I. bataljon je svoje čete na levem bregu Kamniške Bistrice razvrstil takole: v sredino, ob cesti Kamnik—Godič, je namestil 2. četo, 1. četa je zavzela položaje desno od nje do Kamniške Bistrice, na levi strani pa je bila do roba gozda 3. četa. Najslabše položaje je imela 2. četa, ki ob cesti ni imela prijemnih zaklonov in se je morala vkopavati. 150 metrov pred položaji so minerei zaminirali cesto, za minami pa so postavili barikade. Desetina borcev s puškomitraljezom je odšla proti Mekinjam, da bi demonstrativno napadla obe postojanki. Po kratkem obstreljevanju glavne postojanke je spremenila položaje in napadla sovražnikovo posadko v šoli, nato pa se je spet lotila glavne postojanke. S takim manevriranjem je ponoči trikrat napadla glavno postojanko v Mekinjah in dvakrat posadko v šoli.

Proti zasedam I. bataljona je sovražnik začel prodirati ob 6. uri zjutraj. Na levo in desno krilo bataljona je pritiskala sovražnikova pehota, v sredi pa sta prodirala tanka, ki sta vozila kar po travnikih, da bi se izognila minam in barikadam. Čeprav so Nemci položaje zased obstreljevali s topniškim ognjem in je bila sovražnikova pehota zelo številna, je bataljon vzdržal do četrta čez sedem, ko je dobil povelje za umik v smer Gozd in Sovinja peč.

Na te položaje je takoj odšla le ena četa, dve pa sta dobili ukaz, da poprej zavarujeta umik I. bataljonu. Zasedo sta postavili pod vasjo Brezje. Ob pol devetih dopoldne je pod njene položaje prišla nemška predhodnica deset mož. Zaseda je bila dobro maskirana in predhodnica je ni opazila. Verjetno

je sklepala, da so se partizani že umaknili in glavnini je dala znak, naj nadaljuje pot. Predhodnica je nato odšla proti Stahovici in se približala položajem šlandrovcev. Ko je prišla zasedi že zelo blizu, so ti začeli nanjo močno streljati, kar je Nemce popolnoma zmedlo. Umaknili so se na spodnji rob in tu zavzeli položaje ter začeli odgovarjati na partizanski ogenj. Takoj so dobili pomoč. Na njihove položaje so pripeljali štirje tanki, ki so odprli na zasedo ogenj. Ker se je zasedi pokvaril zaklep težkega mitraljeza, se je umaknila proti Gozdu.

Opoldne so se enote Slandrove brigade razmestile takole:

I. bataljon je bil v Sovinji peči, II. in III. bataljon s štabom brigade, z minersko četo in z gorsko baterijo pri Gozdu. Ker so nemške patrulje ves dan nadzorovale okolico Stranj, je štab brigade poslal v smeri proti Brez j am zasedo 22 borcev z dvema puškomitraljezoma, da bi preprečili nemški prodor proti Gozdu. Sovražnik nato ni poskušal zasledovati brigade in borci so se lahko odpočili po naporni nočni akciji. Le ena močnejša patrulja je morala takoj odnesti hudo ranjenega borca v bolnišnico.

En bataljon Zidanškove brigade je v tej noči demonstrativno napadel Kamnik, da bi razbremenil Slandrovo brigado. Operativni štab VI. in XI. brigade je bil med akcijo pri postojanki. V svojem poročilu je kritiziral minerce, da niso izkoristili vseh možnosti za miniranje in neodločnost poveljstva.

Tudi za to akcijo lahko ugotovimo, da je bila premalo skrbno pripravljena. Štab Slandrove brigade ni dobil natančnih podatkov o utrjenosti postojanke. Tako ni vedel za dolg rov, ki je bil iz postojanke izpeljan v hrib pod cerkvijo, niti ni dobro vedel za razmestitev treh bunkerjev. Pomanjkljivi obveščevalni podatki so onemogočili boljšo razvrstitev sil pri napadu.

Po poročilu štaba brigade je imel sovražnik v postojanki deset mrtvih in tri ranjene, v bojih z II. bataljonom tri mrtve in najmanj deset ranjenih, v spopadih s III. bataljonom pa 15 mrtvih in 17 ranjenih. Borci so padli trije, eden je bil huje ranjen, trije pa lažje.

Sovražnikove izgube so bile po partizanski oceni torej precej velike. Slandrovci so sovražniku poškodovali en tank, požgali so pet telefonskih drogov ter do temeljev uničili postojanko. To je bilo zelo pomembno, ker sovražnik v Stranjah

ni imel na voljo druge zgradbe, v kateri bi se lahko primerno utrdil. Pričakoval je, da bodo borci Kamnik znova napadli, zato je že 7. oktobra popoldne pripeljal v mesto okrepitve. Kljub temu je tudi naslednji dan, ko je brigada ostala na starih položajih, sovražnik ni poskušal napasti. Le ena patrulja se je precej približala zasedi šlandrovcev pri Brezjah. Stab brigade ji je zaradi te nevarnosti takoj poslal okrepitev ene čete, toda sovražnik se je umaknil, še preden ga je zaseda lahko napadla.

V noči na 9. oktober je brigada spremenila položaje. I. in II. bataljon s štabom brigade, z minersko četo in z gorsko baterijo sta se premaknila nad Veliko Lašno, III. bataljon pa v Vranjo peč. Sovražnik je moral biti o tem premiku obveščen, zato je najprej iz Trnjave, nato pa še iz Št. Vida okrog tričetrt ure obstreljeval položaje brigade s topom kalibra 75 mm. Topovski izstrelki pa niso povzročili nobenih žrtev.¹³⁴

ZADNJE AKCIJE V ČRNEM GRABNU IN PREBOJ NA DOLENJSKO

Operativni štab VI. in XI. brigade je 9. oktobra poklical oba štaba brigad na sestanek v Češnjice, na katerem jima je razložil svoje načrte za bližnje akcije. Odločil se je za novo ofenzivo na cesti v Črnem grabnu, na cesti Žalec—Gomilsko in na železniški progi Ljubljana—Zidani most. Najprej je nameraval onemogočiti prepeljevanje sovražnih kolon med Ljubljano in Celjem. Nujen pogoj za doseg tega cilja je bila likvidacija manjših postojank v Krašnji in Blagovici, od koder je sovražnik stalno pošiljal patrulje po cesti, da bi omogočil normalni promet. Operativni štab je zato dal Zidanškovi brigadi nalogo, naj v noči na 10. oktober likvidira z dvema bataljonoma orožniški in policijski postojanki v Krašnji (55 mož) in v Blagovici (50 mož). Zidanškovi brigadi je tudi dal nalogo, da postavi z enim bataljonom zasedo proti Vranskemu, en bataljon pa naj ima v rezervi v Hrastniku pri Moravčah.

S tem bataljonom naj prepreči tudi morebitni poskus nemškega prodora iz Zagorja. Glavno zavarovanje pa je operativni štab

VI. in XI. brigade zaupal Šlandrovi brigadi. Po njegovi oceni je imel sovražnik v postojankah, od koder bi lahko poslal hitro pomoč v Blagovico in v Krašnjo nad 3000 mož, od tega

največ v Domžalah in Kamniku, zato je bilo treba postaviti najmočnejše zavarovanje v tej smeri. Iz nemške dokumentacije lahko ugotvimo, da so bile v postojankah na območju Kamnika in Domžal naslednje enote: 3. in 4. bataljon šolskega polka Brandenburg, enote 28. policijskega polka SS Todt, lovski bataljon SS, 517. bataljon 184. polka deželnih strelcev, deli 18. obmejnega stražarskega pododseka v Litiji in v Zagorju, na Vranskem pa deli 2. bataljona 14. policijskega polka SS. Šlandrova brigada je dobila nalogo, da postavi zavarovanje takole: en bataljon naj postavi zasedo pri Trnjava, en bataljon naj zasede položaje levo od njega proti Gradišču, od koder naj bi nadzoroval tudi cesto proti Moravčam, en bataljon pa naj bi imel položaje okrog Zlatega polja. Enote brigade so dobile nalogo, da vse ceste zasekajo in zaminirajo, tako da sovražnik ne bi mogel poslati na pomoč tankov. Operativni štab VI. in XI. brigade je za to akcijo angažiral tudi Kamniško-zasavski odred. Ukazal mu je, da se premakne v Češnjice, kjer bi bil rezerva vsem enotam, zlasti pa naj bi bil pripravljen priskočiti na pomoč Šlandrovi brigadi, če bi skušal sovražnik prodreti v Crni graben. Za začetek napada je bil določen 9. oktober ob pol enajstih zvečer.¹³⁵

Zvečer so se enote Slandrove brigade za izvedbo svojih nalog razvrstile takole: I. bataljon je z eno četo postavil zasedo pri Trnjava, z eno desetino je postavil zasedo pod Stražo proti Vrhovljam, z eno četo je zavzel položaje pri Brdu, ena desetina z minerei se je razvrstila ob mostu pri Želodniku, ostali del I. bataljona pa je bil v rezervi. II. bataljon je zavaroval območje desno od glavne ceste med Krašnjo in Lukovico. Stab je en vod s tremi puškomitraljezi poslal v zasedo na staro cesto Lukovica—Preserje v bližini Lukovice, da bi nadzirala premike okrog postojanke in po glavni cesti. En vod z dvema puškomitraljezoma je odšel v zasedo na cesti Lukovica—Moravče in Krtina—Moravče. Ta vod je zasekal staro cesto pri Imenju v dolžini 50 m in novo cesto pri Sv. Andreju v dolžini 40 m. Najpomembnejšo zasedo v jakosti ene čete pa je II. bataljon postavil na desno stran glavne ceste pri Trnjava. Ta zaseda je ostala na položajih do jutra, ko je proti njenim položajem okrog šestih zjutraj začel prodirati sovražnik iz smeri Znojile. Ceta ga je zadržala do pol desetih dopoldne, nato pa se je umaknila proti Sv. Mohorju, medtem ko se je glavnina bataljona premaknila v Spodnjo Javoršnico.

III. bataljon je iz Velike Lašne poslal eno patroljo v zasedo proti Kolovcu, druga pa je šla demonstrativno napadati barake v Kamniku. Po končani akciji je postavila zasedo v Spodnjih Palovičah. En vod tega bataljona je zavaroval akcijo v smeri proti Tuhinjski dolini in porušil tri zasilne mostove. Glavnina bataljona je bila v rezervi v Veliki Lašni, kjer je dobila ob pol štirih zjutraj nalogo, da se premakne v Vrhpolje na Moravško. V jutranjih urah se je III. bataljon premaknil na določene položaje, razen patrolj, ki so se gibale proti Kamniku in Tuhinjski dolini, a jih štab ni mogel pravočasno obvestiti o nenadnem premiku.

Za III. bataljonom je poskušal pri Trnjavi priti čez glavno cesto na Moravško tudi I. bataljon. To mu je preprečila sovražnikova kolona, ki je po hribu prišla iz Št. Vida. Po kratkem spopadu se je štab bataljona odločil za premik na Rakitovec, ker bi preboj čez cesto terjal preveč žrtev.

Zidankova brigada je začela napadati obe postojanki ob 23.30. V Blagovici je z minometom in miniranjem porušila najprej dva betonska bunkerja ter nato še postojanko v mrtvašnici. Manj uspeha je imela v Krašnji, kjer je uspela le delno poškodovati eno od zgradb, v katerih se je utrdil sovražnik. Ob eni uri ponoči pa je dobila brigada povelje, naj preneha napadati in se premakne na Moravško.¹³⁶

Kaj je povzročilo tako nenadno prekinitev akcije? Sredi noči je operativni štab VI. in XI. brigade dobil depešo glavnega štaba NOV in PO Slovenije naslednje vsebine: »VI in VI. b pod vodstvom op. štaba naj kreneta takoj na pot po prejemu tega povelja preko Savže zato, da bosta sodelovali skupno s VII. korpusom v operacijah južno od Save.« Štab IV. operativne cone je ukazal operativnemu štabu, naj še te noči prekorači Savo in stopi v stik z enotami VII. korpusa. Mesto prehoda naj izbere operativni štab VI. in XI. brigade v dogovoru s Kamniško-zasavskim odredom. V povelju štaba IV. operativne cone je še rečeno, da bosta obe brigadi verjetno za čas delovanja na Dolenjskem pod komando VII. korpusa, vendar naj kljub temu pošilja operativni štab poročila tudi njemu.¹³⁷

To nenadno povelje je popolnoma spremenilo načrte operativnega štaba VI. in XI. brigade in je tudi popolno nasprotje navodilom glavnega štaba NOV in PO Slovenije, ki je dotlej usmerjal aktivnost brigad na območje med Domžalami, Kamnikom in Kranjem.

Operativni štab VI. in XI. brigade takojšnjega premika ni mogel izvesti, ker so bile njegove enote zaradi napada na Krašnjo in Blagovico ter zavarovanja zelo raztresene. Moral jih je zbrati na Moravškem in jih pripraviti za odhod. V noči na 11. oktober so se vse enote Šlandrove brigade premaknile.

III. bataljon je odšel v Drtijo pri Moravčah, II. bataljon z minersko četo in s štabom v Češnjice pri Moravčah. Tja so zjutraj prišli v sestav brigade tudi I. bataljon in dve bojni patrulji, ki sta bili v zasedah pri Kamniku in pri Tuhinju. Gorska baterija pa je bila še vedno pri Zidanškovi brigadi.

Tako se je brigada koncentrirala in začela pripravljati za odhod na Dolenjsko. V brigadi je bilo tedaj po spisku 861 borcev in bork, na mestu pa 712.¹³⁸ Na Vače je štab brigade poslal 20 mizarjev, kolarjev in tesarjev, ki so nato izdelali zasilne čolne za prevoz čez Savo. Popoldne so vsi bataljoni odšli proti Vačam, kjer je bil ob 19. uri zbor brigade. Iz sestava brigade so izločili 16 borcev, ki niso bili sposobni za pohod in jih poslali na komando področja Zgornje Savinjske doline. Tudi en del minerske čete so določili, da ostane na Moravškem in se kasneje pridruži brigadi ter prinese s seboj vojaški material. Prav tako ni šla na pohod gorska baterija in je bila začasno priključena Kamniško-zasavskemu odredu. Dne

11. oktobra pa je Sava precej narasla, tako da je ne bi mogli bresti. Ker tudi ni bilo na voljo dovolj čolnov, oziroma niso bili primerni, je komandant IV. operativne cone Jože Borštnar ukazal, naj zvečer operativni štab VI. in XI. brigade organizira napad na postojanko Sava ter omogoči prehod čez most v njeni bližini.

V vasi Sava je bilo okrog 200 mož posadke, ki so bili razmeščeni v šestih stavbah. Na srečo te postojanke niso bile dobro utrjene. Spet je bilo treba dobro poskrbeti za zavarovanje, ker so bile v okolici močne posadke (Zagorje 687 mož, Trbovlje 380, Hrastnik 450, Litija 350, Kresnice 250 in Poganeč okrog 100 mož) in oborožene tudi s težkim orožjem.

Operativni štab VI. in XI. brigade je poglavitno nalogo zaupal Zidanškovi brigadi, ki jo je določil za napad na postojanko in zavarovanje prehoda čez most ter za postavitve zased proti Litiji. Šlandrovo brigado je določil za predhodnico na pohodu. Med napadom je imela določene položaje na Tirni, kjer naj bi bila v rezervi. Imela je tudi nalogo, da posreduje v primeru sovražnikovega prodora iz Zagorja.

Za akcijo je bil angažiran tudi Kamniško-zasavski odred, ki je imel nalogo blokirati dve postojanki pri železniški postaji ter postaviti zasede pri Mačkovini in v Ponovičah, kjer naj bi tudi porušil železniško progo.³⁹

Vse enote so se zvečer zbrale pri Tirmi in od tu odšle na določene položaje. Zidanškova brigada je ob 22. uri poslala dve četi I. bataljona proti štirim postojankam v bližini mosta z nalogo, da jih napadeta, ena četa III. bataljona pa se je hkrati približala mostu. Vse tri čete so morale prikrito priti na določene položaje in presenetiti sovražnika z močnim napadom. Četa, ki je zavzela položaje pri mostu, je v naskoku onespodobila stražarja, odstranila železna vrata in železnega španskega jezdeca pri mostu in se z bliskovitim jurišem, kljub hudemu sovražnikovemu ognju, prebila na drugo stran mostu, kjer je postavila zasedo. Prav tako je bila uspešna tudi četa, ki je napadala najmočnejšo postojanko okrog 60 mož. V drugem jurišu jo je zavzela in nekaj sovražnikov je padlo, drugim pa je uspelo pobegniti. Še ena četa zidanškovcev je uspešno pognala v beg orožnike in vojake tudi iz drugih treh postojank. Tako je bil sovražnikov odpor zlomljen in prehod čez most odprt. Pri tem je Kamniško-zasavski odred uspešno blokiral drugi dve postojanki, železniško postajo pa je zažgal.

Operativni štab VI. in XI. brigade je nato ukazal premik čez most. Med 3. in 4. uro zjutraj je prišla preko njega najprej Šlandrova brigada, za njo operativni štab VI. in XI. brigade, nato pa še Zidanškova brigada, ki ni nadaljevala bojev za popolno uničenje postojank, ker je svojo poglavitno nalogo, to je zavarovanje prehoda, uspešno opravila. Vsako nadaljnje zadrževanje pri mostu bi bilo lahko usodno. Še v času, ko so se borci premikali čez most, je pripeljal v bližino oklepni vlak. Na srečo so minerei Šlandrove brigade in Kamniško-zasavskega odreda porušili okrog 300 m proge, tako da ni mogel pripeljati do Save. Iz vlaka so obstreljevali kolono s težkim orožjem, kar pa ni povzročilo večjih žrtev: en borec je bil mrtev, trije pa ranjeni. V bojih pri postojankah v Savi in pri prehodu čez most pa je skupaj padlo 6 borcev, 23 jih je bilo ranjenih, medtem ko naj bi imel sovražnik po partizanski oceni okrog 35 mrtvih in večje število ranjenih ter tri ujete. Čeprav niso utegnili pobrati vsega plena, so borci odnesli s seboj dva težka minometa, dva puškomitraljeza, 24 pušk, nekaj municije in vojaške opreme.

Slandrova in Zidanškova brigada sta nato nadaljevali pohod v smeri Cebeljnik, Jablanške Laze, Pusti Malin in Sv. Križ, kamor sta po napornem 23-urnem pohodu prišli okrog 14. ure. Operativni štab VI. in XI. brigade je takoj razmestil svoje enote. I. bataljon Šlandrove brigade je šel na položaje Klanec, II. bataljon z delom minerske čete prav tako najprej v to vas, nato pa v Vodice, III. bataljon in štab brigade pa sta ostala pri Sv. Križu. Stabi so posebej poskrbeli za dobro zavarovanje, medtem ko je glavnina enot počivala.¹⁴⁰ Tako so začeli izpolnjevati zadnje povelje komandanta IV. operativne cone štabu VI. in XI. brigade ob odhodu, v katerem je posebej opozoril na zavarovanje in možnosti sovražnikovega iznenadenja. Opozoril je tudi na pravičen odnos do političnih organizacij na Dolenjskem, svoje povelje pa je sklenil z željo, naj se brigadi na Dolenjskem dobro izkažeta.

Z odhodom Šlandrove brigade na Dolenjsko se je končalo eno najbolj uspešnih obdobji v njenem delovanju. Morda bi za višek njenih uspehov lahko imeli njen velik delež pri osvobajanju Zgornje Savinjske doline. Stab IV. operativne cone je med nalogami, ki mu jih je dal v svojih navodilih 23. julija

Slandrova in Zidanškova brigada na pohodu na Dolenjsko pri Sv. Križu

1944 glavni štab NOV in PO Slovenije, sklenil najprej s kombiniranimi operacijami večjih enot izbojevati prvo veliko osvobojeno ozemlje tudi na Štajerskem. Za operacije v Zgornji Savinjski dolini je prvič angažiral glavnino svojih sil, to je vseh pet brigad in dva odreda, zelo zahtevne naloge, od katerih je bil odvisen končni uspeh celotne operacije, pa je zapal Šlandrovi brigadi. Pri zavzetju postojank v Ljubnem in v Lučah so šlandrovci pokazali dobro vojaško znanje, vztrajnost in požrtvovalnost, za kar so dobili številna priznanja. Poudariti moramo, da je uničenje postojank v Ljubnem in v Lučah povzročilo med drugimi sovražnimi posadkami v Zgornji Savinjski dolini velik preplah in omrtvilo je njihovo voljo do odpora. Pod vplivom zmage šlandrovcev so borci Zidanškove brigade uspešno sklenili svoje boje z gornjegrajsko posadko, orožniki in vermani iz Rečice in Nazarij pa so iz bojazni pred napadom sami zapustili postojanke. Nemci so opustili tudi dve svoji postojanki v sosednji Tuhinjski dolini. Boji za osvoboditev Zgornje Savinjske doline, v katerih je štab IV. operativne cone smotno uporabil vse svoje sile, sodijo med tiste dogodke v narodnoosvobodilnem gibanju na Štajerskem, ki so imeli velik vojaški in politični odmev.

Štab IV. operativne cone je dobro izkoristil dotedanje izkušnje pri obrambi osvobojenih ozemelj in je takoj po končanih operacijah usmeril svoje enote na akcije, s katerimi bi onemogočil osredotočenje nemških sil za vdor v Zgornjo Savinjsko dolino. Tako je Šlandrova brigada izvajala sabotažne akcije med Vranskim in Celjem, napadla postojanko v Sv. Pavlu (Preboldu), dva bataljona pa je poslala na vojaške in mobilizacijske akcije v revirje. Napad šlandrovcev na vojaško okrevališče v Rimskih Toplicah je lep primer spretne partizanske taktike, ko so si s popolnim iznenadenjem brez žrtev priborili bogat plen v orožju in sanitetnem materialu. Taktika aktivnega zavarovanja osvobojenega ozemlja v prvi polovici avgusta 1944 je bila uspešna in Nemci niso uspeli niti obnoviti likvidiranih postojank niti organizirati nobenega pomembnega vdora na osvobojeno ozemlje v Zgornjo Savinjsko dolino. Šlandrova in Zidanškova brigada sta s svojim sistematičnim delovanjem med Savinjsko dolino in revirji vse do Laškega dosegli še več. Nemce sta potisnili v defenzivo in po glavnih cestah ni bilo sovražnikovih premikov. Nemške posadke niso upale zapuščati svojih postojank in odhajati na hajke. Ugo-

tovat moramo, da je operativni štab VI. in XI. brigade smotrno izkoristil obe svoji enoti za aktivnost na celotnem dodeljenem operativnem območju in da se je ustanovitev tega vmesnega foruma med štabom IV. operativne cone in štaboma obeh brigad izkazala kot potrebna in koristna. Pripomniti pa moramo, da bi iz političnih in tudi iz vojaških vzrokov še bolj pozitivno odmevala ustanovitev divizije na Štajerskem, kar ob tedanjem številčnem stanju obeh brigad ne bi bilo neizvedljivo ob pogoju, da bi jo lahko okrepili z novomobiliziranci, ki pa so jih morali zaradi pomanjkanja orožja in potrebe po okrepitevi VII. korpusa pošiljati na Dolenjsko. Operativni štab VI. in XI. brigade, ki je sredi avgusta dobil še pravico, da za večje akcije uporablja tudi II. bataljon Kamniško-zasavskega odreda, je imel za svojo dejavnost na voljo približno za eno tretjino močnejše enote kot štab XIV. divizije.

Nemci pa niso mogli dalj časa dopuščati, da bi šlandrovci in zidanškovci onemogočali promet po glavni cesti med Gorenjsko in Štajersko. Namesto da bi vse sile posvetili likvidaciji prvega velikega osvobojenega ozemlja na Štajerskem, so morali v drugi polovici avgusta s hajkami v Moravško dolino poskušati prisiliti obe brigadi, da se umakneta od ceste Ljubljana—Celje in od zasavske železnice. K okrepljeni dejavnosti, ki pa je imela v bistvu defenzivni značaj, je Nemce silila tudi drzna akcija šlandrovcev in političnih delavcev kamniškega okrožja na Količevem in na Viru. Nemške enote svojega cilja v hajki niso dosegle. Z nasilstvom nad prebivalstvom pa so poskušali vsaj na ta način prizadejati škodo narodnoosvobodilnemu gibanju v Moravški dolini. Pripomniti moramo, da operativni štab VI. in XI. brigade ob prizadevanju, da bi njegovi enoti izvedli čim več vojaških akcij, ni pozabil na mobilizacijo in je svoje enote s to nalogo pošiljal tudi v revirje.

V prvem tednu septembra so šlandrovci izvedli velike sabotažne akcije na zasavski železniški progi med Lazami in Zidanim mostom. Železniško progo in podporne zidove ob njej so tako temeljito porušili, da Nemci nato več mesecev niso uspeli vzpostaviti prometa po njej. Po akcijah v Zasavju in v Črnem grabnu se je brigada zaradi načrtov za razširitev osvobojenega ozemlja premaknila v Zgornjo Savinjsko dolino. V teh operacijah je štab IV. operativne cone zaupal uničenje največje postojanke na meji osvobojenega ozemlja v Mozirju

Šlandrovi brigadi. Kljub temu, da je moral njen štab neposredno pred napadom na Mozirje odstopiti en bataljon borcev za ustanovitev III. brigade VDV, so šlandrovci tudi mozirsko posadko prisilili k predaji. To je bil velik uspeh, zlasti še, če upoštevamo njeno številčno moč in dobro utrjenost postojank. Šlandrovci so si priborili tudi bogat plen, takoj po osvoboditvi Mozirja pa so tudi veliko mobilizirali. V drugem obdobju bojev za osvoboditev Zgornje Savinjske doline je Tomšičeva brigada uničila še postojanke v Šmartnem ob Paki in Letušu. Tako se je dokončno izoblikovalo osvobojeno ozemlje v Zgornji Savinjski dolini, ki je bilo zelo pomembno za nadaljnji vojaški in politični razvoj narodnoosvobodilnega gibanja na območju IV. operativne cone.

Ti uspehi so vplivali na povečano dejavnost političnih organizacij in omogočili vzpostavitev demokratično izvoljenih organov ljudske oblasti ne le na osvobojenem območju, temveč tudi na nekaterih drugih, ki jih je okupator manj nadzoroval. Pomembna posledica je bila tudi vzpostavitev zalednih vojaških oblasti, ki so razbremenile operativne enote in tudi odrede nekaterih nalog, ki so jim dotlej jemale precej časa. Tako so brigade in odredi odtlej le množično mobilizirali in ni jim bilo treba skrbeti za spuščališča in skladiščenje zavezniških pošiljk, bolje je bilo poskrbljeno tudi za izdelavo in popravilo vojaške opreme, obleke in orožja, dobili pa so tudi boljše obveščevalne podatke in pomoč pri vzdrževanju higiene.

Iz Savinjske doline sta se Šlandrova in Zidanškova brigada znova vrnili v Zasavje, da bi skupno z enotami VII. korpusa porušili enega najpomembnejših objektov na železniški progi — most v Poganečku. Prva akcija šlandrovcev ob sodelovanju zavezniškega letalstva in enot VII. korpusa 20. septembra 1944 ni izpolnila pričakovanj. Preložitve akcije je omogočila Nemcem, da so na ogroženo območje pripeljali okrepitev in vsa prizadevanja šlandrovcev so bila zaman.

Brigada je nato z dvema velikima sabotažnima akcijama pri Savi in Renkah spet hudo poškodovala zasavsko železniško progo. Konec septembra je Šlandrova brigada prvič zelo uspešno rušila tudi železniško progo med Šoštanjem in Šmartnim ob Paki. S to akcijo je na železniški progi Celje—Dravograd za dalj časa onemogočila promet na odseku do Velenja.

Glavni štab NOV in PO Slovenije je že 23. julija 1944 usmeril enote IV. operativne cone v akcije tudi na območje

levega brega Save in zahodno od Kamniške Bistrice, kjer so enote IX. korpusa le redko delovale. Zaradi drugih nalog pa se je začetek akcij na tem območju zavlekel na jesen 1944. Posebno neodložljivo so zahtevale večje vojaške akcije politične organizacije, ki so jim zlasti od srede 1944 pripadniki Gorenjskega domobranstva v ravninskih predelih kamniškega in kranjskega okrožja zelo otežili ali sploh onemogočili delo ter jim prizadejali hude izgube. Poudariti moramo, da okrepjena aktivnost postojank Gorenjskega domobranstva ni pomenila le politične škode, temveč je tudi operativne enote odrezala od pomembne oskrbovalne baze — hribovski okoliši so bili tedaj že zelo izčrpani — skoraj onemogočala pa jim je tudi mobilizacijo v ravninskih območjih. Domobranci so v svojih poročilih ugotavljali, da so v tem pogledu dosegli izredno pomembne uspehe, in so tako posredno vplivali na poslabšanje položaja in bojne usposobljenosti večjih enot, ki pa jim tudi v sodelovanju z nemškimi zavezniki v tem obdobju niso uspeli prizadejati večjih izgub. Šlandrova brigada je z napadom na domobranske postojanke v Lahovčah, na Brniku in v Cerkljah 4. oktobra 1944 prvič prodrla v središče domobranstva na levem bregu Save. Nepričakovano prisotnost Gorenjskega in Dolenjskega četniškega odreda na tem območju, premajhne sile za tako obsežno akcijo in še druge pomanjkljivosti so povzročile, da šlandrovci akcije, ki bi lahko usodno zavrla nadaljnjo rast Gorenjskega domobranstva v kamniškem in kranjskem okrožju, niso uspešno izvedli. Pomembno pa je dejstvo, da je po tej akciji odšel čez Savo Gorenjski četniški odred. Šlandrovci si še niso dobro odpočili od spopada z domobranci in četniki, ko so že dobili nalogo, da uničijo orožniško postojanko v Stranjah. Tudi te akcije niso uspeli končati s popolnim uspehom, čeprav so postojanko uničili. V teh akcijah bi operativni štab VI. in XI. brigade bolje ukrepal, če bi bolj angažiral tudi Zidanškovo brigado. Z akcijami v Črnem grabnu sta se nato Šlandrova in Zidanškova brigada poslovili od svojega pretežno stalnega operativnega področja, na katerem je po njunem odhodu nastala vrzel, ki je štab IV. operativne cone zaradi pomanjkanja sil ni uspel ustrezno nadomestiti. Občutno zmanjšanje vojaške aktivnosti enot NOV in PO Slovenije na kamniškem in litijemskem območju je izrabilo zlasti Gorenjsko domobranstvo, ki je konec jeseni 1944 širilo vojaško in propagandno aktivnost tudi v

odročnejše okoliše, v katerih so se dotlej tudi Nemci zaradi bojazni pred partizanskimi napadi le redko pojavljali. Domobranci so najprej zatrli dejavnost organizacij KPS in OF v večjih središčih kamniškega okrožja, v jesenskih mesecih 1944 pa tudi v Moravški dolini in na nekaterih drugih območjih litijskega okraja, kjer so dotlej delovali že izvoljeni narodnoosvobodilni odbori. Kljub okrepljenemu nemškemu nadzorstvu pa so politične organizacije vse do zimske ofenzive uspešno delovale v revirjih, kar tudi kaže, da so bili domobranci precej bolj uspešni kot okupatorske ustanove in formacije v boju zoper organizacije OF in KPS.

Poglavitna značilnost delovanja Šlandrove brigade v obdobju od avgusta do oktobra 1944 so pogostni napadi na velike postojanke in velike sabotažne akcije, za katere je moral štab uporabiti vse svoje enote. Zato je bila brigada dalj časa kot v dotedanjih obdobjih osredotočena na enem mestu. Povezava z Zidanškovo brigado, okrepljeno delovanje Kamniško-zasavskega odreda in ustanovitev vojaških oblasti ji je omogočilo, da ji ni bilo treba drobiti svojih sil za manjše akcije, in se je tako lahko precej bolj posvetila akcijam brigadnega značaja. Slandrovci so ob koncu poletja in v začetku jeseni izvedli nekaj akcij tudi na novih območjih: na vzhodu okrog Laškega in Šoštanja, na zahodu pa v smeri proti Kranju. Operativni štab VI. in XI. brigade je uspešno usklajeval aktivnost podrejenih enot in jih pošiljal na akcije po vsem svojem operativnem območju, tako da je bilo ozemlje med Savo in Savinjsko dolino precej bolj sistematično nadzorovano kot spomladi 1944. Brigada je imela veliko dolgih premikov, ki so imeli vedno za cilj akcije na novem ozemlju. Zato ugotovitev glavnega štaba NOV in PO Slovenije, da enote IV. operativne cone »delajo brez potrebe velike marše, ne da bi izvršile pri tem kakršnekoli operacije..«, ¹⁴² za Slandrovo brigado ne more veljati.

Stab brigade je moral odstopiti borce za okrepitev zaščitnega bataljona štaba IV. operativne cone, za zaledne vojaške oblasti, s svojim kadrom pa je omogočil najprej ustanovitev bataljona VDV in nato še III. brigade VDV. Novega zavezniškega orožja v tem obdobju ni dobil skoraj nobenega, in tako je lahko obdržal le nekaj novincev, ki jih je oborožil z zaplenjenim orožjem. Ob ugotovitvi, da je bilo nekaj akcij brigade v tem obdobju takšnih, da jih uvrščamo upravičeno med

najboljše v njenem delovanju, pa moramo hkrati poudariti, da je hud številčni osip in izguba dobrih in preizkušenih borcev in funkcionarjev že nakazovala tudi težave v prihodnosti. Te so se pokazale že v naslednjem obdobju, ko je brigada delovala v novih razmerah na Dolenjskem, na katere se tudi stari borci niso mogli dovolj uspešno privaditi.

O P O M B E

¹ Navodila glavnega štaba NOV in PO Slovenije 23. 7. 1944 (Zbornik NOV VI/15, dok. 21).

² Naredba štaba IV. operativne cone 1. 8. 1944 v fase. 331/11 v arhivu IZDG.

³ Pismo dr. Aleša Beblerja Vidi Tomšič 25. 7. 1944 v arhivu CK ZKS.

⁴ Depeše oblastnega komiteja KPS za Štajersko CK KPS v arhivu CK ZKS.

⁵ Okrožnica oblastnega komiteja KPS za Štajersko 8. 7. 1944 v arhivu CK ZKS.

⁶ Ferenc, Wehrmannschaft v boju, str. 131.

Revsova banda je delovala podobno kot raztrganci na Gorenjskem in zato oznaka, da je imela belogardistični značaj, ni ustrezna.

⁷ Ferenc, Wehrmannschaft v boju, str. 128.

⁸ Štab Štajerskega bataljona VDV (komandant Tone Vratnar-Antonesko, njegov namestnik Jože Štok-Korotan, politični komisar Jože Koželj-Zdravko, njegov pomočnik Karol Volk) je bil imenovan okrog 24. junija 1944 in je dobil nalogo, da v bataljon vključi Revirsko in šaleško-mislinjsko četo VOS, ter savinjsko in kozjansko vosovsko patruljo (n drobneje glej Štok, Jeklena pest, str. 509—511).

⁹ Relacija štaba IV. operativne cone 20. 8. 1944 in poročilo glavnega štaba NOV in PO Slovenije 10. 9. 1944 (Zbornik NOV VI/15, dok. 102 in knjiga 16, dok. 27); poročilo štaba IV. operativne cone 15. 8. 1944 v fase. 25/1; operativni dnevnik v arhivu IZDG; Zgornja Savinjska dolina osvobodjena. Štajerski kurir 5. 8. 1944; Major Petar Brajovič, Osvoboditev Zgornje Savinjske doline. Štajerski kurir 22. 9. 1944; Štok, Jeklena pest, str. 567—597; Franc Zavasnik-Božič, Iz borb Šlandrove brigade. Slovenski Jadran 17. 9. 1954, št. 38; Marjan Gomze, Po poteh Šlandrove brigade. Ljudska pravica — Borba 15. 9. 1954, št. 221; Stane Lenardič, Brigade s hribov so se usule kakor plaz. Tovariš 1952, str. 581; Črtomir Sinkovec, Svoboda v Savinjski dolini. Tovariš 14. 8. 1960, št. 32; Ferenc, Wehrmannschaft v boju, str. 132; Dane Hriberšek, Gornja Savinjska dolina v luči NOB. Celjski zbornik 1963, str. 241—242; Mirko Jerman, ustni vir.

¹⁰ Glej op. 9; poročilo J. Schreiberja iz 2. alarmne čete Celje-vzhod 29. 8. 1944 (Zbornik NOV VI/15, dok. 176); Štok, Jeklena pest.

str. 597—601; Ahčin, Spomini, str. 293—294; Šlandrovci str. 92—95; v članku Tretji bataljon je napadel Luče (Štajerski kurir 5. 8. 1944) je zapisano, da je bilo v Lučah okoli 60 vermanov in 30 policistov. Nemški parlamentarec naj bi na prvih pogajanjih predlagal, da bi Nemci obdržali orožje, oddali pa samo vso municijo. Tako bi se lahko pred nadrejenimi izgovarjali, da so se borili do zadnjega naboja in se nato prebili. Teh pogojev pa šlandrovci niso mogli sprejeti.

¹¹ O akcijah Zidanškove brigade za osvoboditev Gornjega grada glej nadrobneje že omenjeni članek Mirka Fajdige v Večeru 29. 5. 1969 do 31. 5. 1969.

¹² Poročila štaba Šerčerjeve brigade 31. 7. 1944, štaba Bračičeve brigade 1. 8. 1944 in štaba Kamniško-zasavskega odreda 7. 8. 1944 (Zbornik NOV VI/15, dok. 44, 49 in 67); poročilo komandirja 4. alarmne čete Ptuj—Ljutomer 31. 7. 1944, pregled deželnega svetnika v Celju o akcijah od 1. do 31. 7., izvleček iz poročil 13. policijskega polka SS in poročilo komandirja 1. alarmne čete Ptuj 2. 8. 1944 (Zbornik NOV VI/15, dok. 157, 158, 159 in 161).

¹³ Relacija štaba IV. operativne cone 20. 8. 1944 (Zbornik NOV VI/15, dok. 102).

¹⁴ Poročila štaba Šlandrove brigade v fase. 331/5 v arhivu IZDG.

¹⁵ Povelje komandanta SS in policije v 18. vojnem okrožju 4. 8. 1944 (Zbornik NOV VI/15, dok. 163).

¹⁶ Dnevno povelje štaba IV. operativne cone 5. 8. 1944 v fase. 332a/2 v arhivu IZDG; Štajerski kurir 5. 8. 1944.

¹⁷ Izjavi je objavil Štajerski kurir 5. 8. 1944.

¹⁸ Štajerski kurir 22. 8. 1944.

¹⁸ Naredba štaba IV. operativne cone 1. 8. 1944 (Zbornik NOV VI/15, dok. 48). Potrebe pa so narekovala, da je operativni štab VI. in XI. brigade že avgusta osnoval svoj obveščevalni center in svoj odsek za zvezo ter zaščitno četo, ki so jo sestavljali predvsem kurirji. Pomožni aparat je štel od 25—30 borcev (Alojz Zokalj-Džidži in dr. Dušan Šircelj, ustna vira).

²⁰ Dopis štaba IV. operativne cone v fase. 332a/2 v arhivu IZDG.

²¹ Poročilo štaba IV. operativne cone 15. 8. 1944 in njegova realizacija 20. 8. 1944 (Zbornik NOV VI/15, dok. 83 in 102).

²² Poročilo komandirja 1. alarmne čete Celje-vzhod 2. 8. 1944 (Zbornik NOV VI/15, dok. 162).

²³ Poročilo štaba IV. operativne cone 15. 8. 1944 (Zbornik NOV VI/15, dok. 83); operativni dnevnik; dnevno poročilo operativnega štaba VI. in XI. brigade 4. 8. 1944 v fase. 332a (navajam: dnevna poročila — Od 4. avgusta do srede decembra 1944 so v fasciklu 332 a ohranjena z redkimi izjemami vsa dnevna poročila operativnega štaba VI. in XI. brigade, ki jih je pošiljal štabu IV. operativne cone ali pa dnevna poročila štaba Šlandrove brigade operativnemu štabu VI. in XI. brigade); poročilo komandirja 1. alarmne čete Celje-vzhod 6. 8. 1944 (Zbornik NOV VI/15, dok. 164).

²⁴ Povelje štaba IV. operativne cone 4. 8. in njegova relacija 20. 8. 1944 (Zbornik NOV VI/15, dok. 55 in 102).

²⁵ Poročilo štaba IV. operativne cone 15. 8. 1944 (Zbornik NOV VI/15, dok. 83); povelje operativnega štaba VI. in XI. brigade 5. 8. 1944 (Zbornik NOV VI/15, dok. 60); operativni dnevnik in dnevna poročila; dopis štaba IV. operativne cone 6. 8. 1944 v fase. 332a/2 v arhivu IZDG.

²⁸ Povelje štaba IV. operativne cone 7. 8. 1944 (Zbornik NOV VI/15, dok. 65) in povelje operativnega štaba VI. in XI. brigade 8. 8. v fase. 332/3 v arhivu IZDG.

²⁷ Poročilo štaba IV. operativne cone 15. 8. 1944 (Zbornik NOV VI/15, dok. 83); tedensko poročilo štaba IV. operativne cone 22. 8. 1944 (Štajerski kurir 22. 8. 1944); po tem poročilu naj bi istega dne porušili dva mostova na cesti Vransko—Celje; operativni dnevnik in dnevno poročilo; Ahčin, Spomini, str. 244—246.

²⁸ Poročili štaba IV. operativne cone 15. 8. in 31. 8. 1944 (Zbornik NOV VI/15, dok. 83 in 145); tedensko poročilo štaba IV. operativne cone (Štajerski kurir 22. 8. 1944); poročilo komandanta okrajne žandarmerije Trobvlje 14. 8. 1944 (Zbornik NOV VI/15, dok. 170); Lojze Kišek-Rudi, Spomini na Šlandrovo brigado od 9. do 12. avgusta 1944. Zasavski vestnik 18. 8. 1954, št. 33.

²⁹ Glej op. 28 in Pacek Alojz-Platin, Pri belem dnevu so Šlandrovci napadli postojanko Rimske Toplice. Tovariš 1954, str. 841; Šlandrovci, str. 99 (akcija je napačno datirana z 12. 8. 1944).

³⁰ Dnevno poročilo.

³¹ Povelji štaba IV. operativne cone 11. 8. in 12. 8. 1944 v fase. 332 a/2 v arhivu IZDG; štab Kamniško-zasavskega odreda je v svojem poročilu 21. avgusta zapisal, da I. bataljon na desnem bregu Save ni vezan na povelja operativnega štaba VI. in XI. brigade.

³² Direktiva glavnega štaba NOV in PO Slovenije 15. 8. 1944 (Zbornik NOV VI/15, dok. 81).

³³ Štab IX. korpusa je 9. avgusta 1944 ukazal štabu Gorenjskega odreda, da iz svojih enot formira Kokrški in škofjeloški odred. Štab Gorenjskega odreda je nato 27. avgusta iz I. in II. bataljona (brez 3. čete) in minersko-sabotažne čete ter nekaterih zalednih enot osnoval Kokrški odred, ki je dobil nalogo, da operira na levem bregu Save (povelje štaba Gorenjskega odreda 27. 8. 1944 — Zbornik NOV VI/15, dok. 33).

³⁴ Dopis štaba IX. korpusa 12. 8. 1944 (Zbornik NOV VI/15, dok. 77).

³⁵ Štab IV. operativne cone je tudi zahteval, da mu da štab IX. korpusa za operacije na levem bregu Save vsaj eno brigado, a nanjo ni dobil odgovora (poročilo štaba IV. operativne cone 25. 8. 1944 — Zbornik NOV VI/15, dok. 119).

³⁶ Poročilo obveščevalnega oddelka glavnega štaba NOV in PO Slovenije 31. 8. 1944 (Zbornik NOV VI/15, dok. 143); poročilo obveščevalnega centra (navajam: OC) VI. in XI. brigade 17. 8. 1944 v fase. 80/4 in mesečno poročilo OC štaba IV. operativne cone za avgust z dne 5. 9. 1944 v fase. 332 a/2 v arhivu IZDG.

⁸⁷ Poročilo štaba Kamniško-zasavskega odreda 21. 8. 1944 (Zbornik NOV VI/15, dok. 109); operativni dnevnik in dnevna poročila; Šlandrovci, str. 97—98; Lipar, Dnevnik.

3» Povelje operativnega štaba VI. in XI. brigade 17. 8. 1944 (Zbornik NOV VI/15, dok. 91).

³⁹ Poročilo štaba IV. operativne cone 25. 8. 1944 in poročilo glavnega štaba NOV in PO Slovenije 10. 9. 1944 (Zbornik NOV VI/15, dok. 119 in knjiga 16, dok. 27); tedensko vojno poročilo štaba IV. operativne cone, Štajerski kurir 22. 9. 1944; poročilo štaba IV. operativne cone 31. 8. 1944 v fase. 25/1 v arhivu IZDG; Šlandrovci, str. 98; Lipar, Dnevnik; Ivan Vidali, V boj za svobodo (spomini Janka Urbanca-Olge), str. 216; Boža Habjan-Skok in Janko Urbanec-Olga, ustna vira.

⁴⁰ Poročila štaba IV. operativne cone 25. 8. 1944 (Zbornik NOV VI/15, dok. 119) in poročilo štaba IV. operativne cone 31. 8. 1944 v fase. 25/1; relacija operativnega štaba VI. in XI. brigade 22. 8. 1944 v fase. 332 a/3; operativni dnevnik in dnevna poročila; poročilo VI. brigade 21. 8. 1944 v fase. 80/4 v arhivu IZDG; Lipar, Dnevnik; Šlandrovci, str. 98—99.

⁴¹ Poročilo štaba IV. operativne cone 25. 8. 1944 in poročilo štaba Šlandrove brigade 5. 9. 1944 (Zbornik NOV VI/15, dok. 119 in knjiga 16, dok. 17); povelja štaba IV. operativne cone v fase. 332 a; operativni dnevnik; pregled številčnega stanja enot IV. operativne cone 1. 9. 1944 v fase. 332/1 v arhivu IZDG.

⁴² Poročilo štaba IV. operativne cone 31. 8. 1944 in poročilo štaba Šlandrove brigade 5. 9. 1944 (Zbornik NOV VI/15, dok. 145 in knjiga 16, dok. 17); v poročilu Šlandrove brigade je zapisano, da je v akcijah sodelovalo 55 kamionov vojaštva s štirimi tanki; dnevna poročila in operativni dnevnik; Šlandrovci, str. 100.

⁴³ Poročilo štaba IV. operativne cone 25. 8. 1944 (Zbornik NOV VI/15, dok. 119); Šlandrovci, str. 100—101.

⁴⁴ Poročilo štaba IV. operativne cone 15. 9. 1944 (Zbornik NOV VI/16, dok. 40).

⁴⁵ Povelje štaba IV. operativne cone 17. 8. 1944 (Zbornik NOV VI/15, dok. 90).

⁴⁰ Dopisi in povelja štaba IV. operativne cone in operativnega štaba VI. in XI. brigade v fase. 332 a v arhivu IZDG.

^{46a} Poročilo štaba Šlandrove brigade 5. 9. 1944 in štaba IV. operativne cone 15. 9. 1944 (Zbornik NOV VI/16 dok. 17 in 41); relacija štaba Šlandrove brigade 6. 9. 1944 v fase. 332 a/4; situacijsko poročilo OC VI. in XI. brigade 2. 9. 1944 v fase. 80/4; poročilo štaba VI. SNOUB Slavka Šlandra 11. 9. 1944 o minerskih akcijah v fase. 333/1 v arhivu IZDG; v tem poročilu je navedenih 16 minerskih akcij šlandrovcev v obdobju od 1. julija do 10. septembra 1944; Šlandrovci str. 100—102; Alojz Zužek-Tarzan, Minerei na železniški progi v Zasavju. LZb, str. 232; Mirko Jerman, Nekaterе akcije Šlandrove brigade na litjskem in moravškem območju. LZb, str. 198; Mirko Jerman, ustni vir.

⁴⁷ Anton Ahčin-Darko, Spomini, str. 249—250. Po Ahčinovih spominih naj bi bila brigada VDV ustanovljena 10. septembra, iz več dokumentov pa se vidi, da je bila dokončno formirana 15. septembra (Zbornik NOV VI/16, dok. 11, op. 6).

⁴⁸ Poročili štaba IV. operativne cone 15. 9. in 1. 10. 1944 (Zbornik NOV VI/16, dok. 40 in 81); v prvem poročilu je napačen po-

datek, da je imela Šlandrova brigada
dnevna poročila; Šlandrovci, str. 102.

12. septembra 718 mož;

⁴⁹ Ferenc, Wehrmannschaft v boju, str. 135; iz okupatorjeve dokumentacije lahko ugotovimo, da so bili v tem času na območju Kamnik in Domžale poleg drugih enot III. in IV. bataljon šolskega polka Brandenburg in lovski bataljon SS, na območju Črne in Mežice so bili I. bataljon 13. policijskega polka SS in enote obmejnih stražarjev, v postojankah v Zgornji Savinjski dolini in ob železniški progi Celje—Soštanj—Slovenj Gradec pa enote 611. bataljona deželnih strelcev.

⁵⁰ Povelje štaba IV. operativne cone 10. 9. 1944 (Zbornik NOV VI/16, dok. 28).

⁵¹ a Streljanje s topom je bilo zelo nevarno. Cev je rja že precej razjedla in bi se lahko ob izstrelitvi granata razletela ter pobila posadko. Zato so izstreljevali granate na poteg z deset metrov dolgo vrvjo izza vogla hiše. Pri izstrelitvi je top poskočil tudi do pol metra visoko. Top tudi ni imel merilnih naprav. Tako so »nišani« pred napolnitvijo topa kar skozi cev. Kljub tem pomanjkljivostim pa so že z drugo granato zadeli zvonik.

⁵¹ Relaciji štaba IV. operativne cone 15. 9. in 22. 9. 1944 (Zbornik NOV VI/16, dok. 42 in 59); poročilo polkovnika dr. Egona von Treecka 12. 9. 1944 (Zbornik NOV VI/16, dok. 132); poročilo štaba IV. operativne cone 1. 10. 1944 in 15-dnevno operacijsko poročilo štaba Slandrove brigade 22. 9. 1944 v fase. 25; relacija štaba Slandrove brigade 15. 9. 1944 in poročilo inženirsko tehnične edinice — minerske čete Slandrove brigade 22. 9. 1944 v fase. 332 a/4 (iz tega poročila vidimo, da so XI. brigadi pri napadu na Braslovče pomagali tudi minerei Slandrove brigade in je eden padel, dva pa sta bila ranjena); tedensko poročilo štaba IV. operativne cone (Štajerski kurir 22. 9. 1944); dnevna poročila; Treeckovo poročilo v fase. 205/5; poročilo štaba III. vermanšafskega bataljona 22. 9. 1944 v arhivu IZDG; Šlandrovci str. 102—104; Ivo Lipar-Iztok, Mozirje pred svojim praznikom. Celjski tednik 5. 9. 1958, št. 35; isti, Šlandrovci v Mozirju. Ljudska pravica 7. 9. 1958; Franc Zavanik-Božič, Borba za osvoboditev Mozirja. Slovenski poročevalec 2. 8. 1953, št. 180, 1. izdaja; Lojze Kišek-Rudi, Osvobodili smo Mozirje. Slovenski poročevalec 15. 9. 1954, št. 219; Franjo Krivec, Dvojni jubilej v Mozirju. Ljudska pravica 7. 9. 1958, št. 209; Ferenc, Wehrmannschaft v boju, str. 135—137; Dane Hriberšek, Gornja Savinjska dolina v luči NOB, cit. izd., str. 169—242.

⁶² Poročila štaba IV. operativne cone 1. 10. 1944 (Zbornik NOV VI/16, dok. 81); 15-dnevno operacijsko poročilo štaba Slandrove brigade 12. 9. 1944 v fase. 25/2 v arhivu IZDG; dnevna poročila; okrožnica o političnem in propagandističnem položaju na Spodnjem Štajerskem 17. 1. 1945 v arhivu IZDG; Ferenc, Wehrmannschaft v boju, cit. izd., str. 137; Šlandrovci, str. 105.

⁵³ Poročilo štaba IV. operativne cone 31. 10. 1944 v fase. 25/1 v arhivu IZDG in poročilo Franca Leskoška-Luke 29. 10. 1944 v arhivu CK ZKS; Dane Hriberšek, Gornja Savinjska dolina v luči NOB, cit. izd., str. 242 in 245.

⁵⁴ Okrožnica pokrajinskega odbora OF 16. 8. 1944 v arhivu CK ZKS.

⁵⁵ Nedatirano poročilo sekretarja oblastnega komiteja KPS za Štajersko dr. Aleša Beblerja (iz srede avgusta 1944) v arhivu CK ZKS.

⁵⁶ Gradivo s konference (referati Vojka Nemca, dr. Aleša Beblerja in Albina Vipotnika) v arhivu CK ZKS.

⁵⁷ Depeša CK KPS 29. 8 1944 v arhivu CK ZKS.

⁵⁸ SNOS je 19. februarja 1944 izdal odlok o razpisu volitev v NOO. Na osnovi tega odloka je nato predsedstvo SNOS 1. marca 1944 izdalo odlok o razpisu volitev v krajevne in okrajne NOO in 21. maja 1944 še odlok o krajih, o okrajih in o okrožjih ter njihovih NOO. S temi odloki je bil natančno določen volivni postopek za izvolitev narodnoosvobodilnih odborov kot temeljnih organov ljudske oblasti po načelu ljudske demokracije, njihove pristojnosti in način njihovega delovanja. Volitve so bile splošne, enake, neposredne, tajne, volivno pravico pa so imeli vsi moški in ženske, ki so dopolnili 18. leto, vojaške osebe pa ne glede na starost. Po teh odlokih so bili oblastni organi krajevni, okrajni in okrožni NOO, pri čemer sta volila srednja dva tudi svoje izvršilne odbore. Naloge NOO pa so bile zlasti: organizacija vojne zoper okupatorja, pomoč narodnoosvobodilni vojski, zbiranje davka, skrb za siromašne, pospeševanje gospodarstva, organizacija obnove, prometa, šolstva, zdravstva, prosvete itd. Pomembno določilo, ki izvira iz temeljnih načel ljudske demokracije, je bilo zlasti načelo odgovornosti odbornikov in pravica njihovega odpoklica, če ne bi delali v skladu z željami volivcev (dr. Makso Snuderl, Zgodovina ljudske oblasti. Ljubljana 1950, str. 312—315).

⁵⁹ Poročilo okrožnega odbora OF 25. 9. 1944 in poročilo oblastnega komiteja KPS za Štajersko 13. 9. 1944 v arhivu CK ZKS. V poročilu oblastnega komiteja je podatek, da so tudi v Šmartnem ob Dreti volili 100%, v Novi Štifti pa 81,1 %;> Hriberšek, Gornja Savinjska dolina v luči NOB, cit. izd., str. 242; Majda Urank, diplomsko delo v arhivu zgodovinskega oddelka filozofske fakultete.

⁶⁰ Poročilo Franca Leskoška-Luke in Zorana Poliča-Marka 4. 10. 1944 v arhivu CK ZKS.

⁸¹ Poročilo oblastnega komiteja KPS 27. 9. 1944 v arhivu CK ZKS.

⁶² Zapisnik posvetovanja novoizvoljenih odbornikov krajevnih NOO in odposlancev v okrajno skupščino za Zgornjo Savinjsko dolino 8. 10. 1944 v fase. 654/6 v arhivu IZDG in poročilo Franca Leskoška-Luke 10. 10. 1944 v arhivu CK ZKS; Poročila (cikl.) komisije za propagando IO OF 22. X. 1944.

⁸³ Gospodarsko poročilo za Štajersko 4. 11. 1944; poročilo Franca Leskoška-Luke 18. 11. 1944 in poročilo okrožnega odbora OF Celje 16. 11. 1944 v arhivu CK ZKS; resolucija odbora Delavske enotnosti v Ljubnem 15. 10. 1944 v fase. 651/1 v arhivu IZDG; dr. Metod Mikuž, Slovensko partizansko gospodarstvo v luči partizanskih dokumentov. Ljubljana 1969, str. 298—301.

⁶⁴ Šolske kronike v fase. 349/5 v arhivu IZDG; Stane Terčak, Partizansko šolstvo na okupiranem Spodnjem Štajerskem. Letopis Muzeja narodne osvoboditve LRS 1958, str. 209—211; šole so delale še v Lučah, Ljubnem, Radmirju, Gornjem gradu, Novi Štifti, Bočni, Šmartnem ob Dreti, Gorici, Nazarjih, Šmihelu nad Mozirjem, Ločici, Mozirju, Lepi njeni in Podvolovljeku.

⁶⁵ Poročilo Franca Leskoška-Luke 18. 11. 1944 in poročilo okrožnega odbora OF Celje 16. 11. 1944 v arhivu CK ZKS.

⁶⁶ Emil Cesar, Razvoj in delo ilegalnih in partizanskih tehnik na Kamniškem. Kamniški zbornik VIII — 1962, str. 104—106; poročilo Franca Leskoška-Luke in Zorana Poliča-Marka 4. 10. 1944 v arhivu CK ZKS.

⁶⁷ Navodilo glavnega štaba NOV in PO Slovenije 23. 7. 1944 (Zbornik NOV VI/15, dok. 21).

⁶⁸ Odredba glavnega štaba NOV in PO Slovenije 13. 9. 1943 in navodila njegovega organizacijskega oddelka 14. 9. 1944 (Zbornik NOV VI/7, dok. 36 in 44).

⁶⁹ Povelje štaba IV. operativne cone 5. 8. 1944 (Zbornik NOV VI/15, dok. 58).

⁷⁰ Štab Koroške grupe odredov je 11. junija 1944 glede na slabo nadzorstvo okupatorja na območju med državno mejo in Savinjskimi alpami z namenom, da organizira zaledje operativnim enotam, postavil komando solčavsko-logarskega področja. Ta zaledna oblast je delovala na območju- doline Savinje od Logarjeve planine do Luč in vseh okoliških dolinah, podrejena pa je bila štabu Koroške grupe odredov. 9. junija se je preimenovala v komando solčavsko-logarske partizanske straže, imela pa je vojaško-organizacijske, intendantske in tudi politične naloge (povelje štaba Koroške grupe odredov 11. 6. 1944 in njegovo poročilo 15. 8. 1944 — Zbornik NOV VI/14, dok. 42 in knjiga 15, dok. 85, op. 16); kronika komande mesta Solčava 19. 10. 1944 v fase. 353/2 v arhivu IZDG.

⁷¹ Poročilo štaba IV. operativne cone 6. 8. 1944 (Zbornik NOV VI/15, dok. 63).

⁷² Povelje štaba IV. operativne cone 12. 8. 1944 v fase. 349/1 v arhivu IZDG.

⁷³ Poročili okrožnega komiteja KPS Kamnik 30. 8. in 21. 9. 1944 v fase. 688 v arhivu IZDG.

⁷⁴ Nedatirana prikaza organizacijske strukture kamniško-zasavskega področja v fase. 338 v arhivu MNOM.

⁷⁵ Pregled številčnega stanja borcev, orožja, municije in živine v enotah in ustanovah NOV in PO Slovenije 1. 10. 1944 (Zbornik NOV VI/16, dok. 79).

⁷⁶ Poročilo specialnega bataljona zgornjesavinjskega področja 20. 11. 1944 v fase. 349/1 v arhivu IZDG.

⁷⁷ Depeša CK KPS 3. 12. 1944. v arhivu CK ZKS.

⁷⁸ Poročili okrožnega odbora OF in okrožnega komiteja KPS Celje 23. 9. 1944 v arhivu CK ZKS.

⁷⁹ Poročilo komande zgornjesavinjskega vojnega področja 29. 10. 1944 v fase. 349 v arhivu IZDG.

⁸⁰ Poročilo komande zgornjesavinskega vojnega področja 4. 9. 1944 v fase. 349/1 v arhivu IZDG.

⁸¹ Poročilo okrožnega komiteja KPS Celje 5. 12. 1944 v arhivu CK CKS.

⁸² Statistično gradivo komande kamniško-zasavskega področja v fase. 347/4 v arhivu IZDG.

⁸³ Poročilo komande zgornj j esa vinskega področja 29. 10. 1944 v fase. 349/2 v arhivu IZDG.

⁸⁴ Poročila komande zgornjesavinskega vojnega področja 3. 11., 4. 11. in 25. 11. 1944 v fase. 347/1 v arhivu IZDG.

⁸⁵ Poročila OC kamniško-zasavskega in zgornjesavinskega področja v fase. 348/1 v arhivu IZDG.

⁸⁶ Poročilo zveznega referenta komande zgornjesavinskega področja 4. 11. 1944 v fase. 347/1 v arhivu IZDG.

⁸⁷ Poročilo specialnega bataljona komande zgornjesavinskega področja 20. 11. 1944 v fase. 349/1 in poročilo tehničnega referenta zgornjesavinskega področja 25. 11. 1944 v fase. 347/1 v arhivu IZDG.

⁸⁸ Dane Hriberšek, Zgornja Savinjska dolina v luči NOB, cit. izd., str. 247.

⁸⁹ Navodila za organizacijo ekonomske službe pri komandah področij 27. 8. 1944 v fase. 328/1 v arhivu IZDG.

⁹⁰ Poročilo intendantskega oficirja za zgornj esa vinjsko področje 3. 10. 1944 v fase. 351/3 in poročila intendature kamniško-zasavskega področja za september in oktober v fase. 328/2 v arhivu IZDG.

⁹¹ Poročilo ekonomskega odseka vojne oblasti IV. operativne cone 19. 11. 1944 v fase. 347/2 v arhivu IZDG.

⁹² Poročili intendantskega oficirja komande zgornjesavinskega področja 16. 10. in 10. 11. 1944 v fase. 351/3 v arhivu IZDG.

⁹³ Poročilo ekonomskega odseka IV. operativne cone 3. 12. 1944 v fase. 382/1 v arhivu IZDG.

⁹⁴ Poročila intendature za Moravško dolino v fase. 328 in poročilo komande mesta Moravče 18. 12. 1944 v fase. 354/1 v arhivu IZDG.

⁹⁵ Poročila sanitetnega referenta komande zgornjesavinskega področja 21. 10., 10. 11., 21. 11. in 30. 11. 1944 v fase. 351/1 v arhivu IZDG.

⁹⁶ Poročili senata komande zgornjesavinskega področja 4. 11. in 13. 11. 1944 v fase. 352/2 v arhivu IZDG.

⁹⁷ Poročilo komande zgornjesavinskega področja 29. 10. 1944 v fase. 349/2 v arhivu IZDG.

⁹⁸ Povelje vojne oblasti IV. operativne cone 8. 10. 1944 v fase. 347/2 v arhivu IZDG.

⁹⁹ Povelje štaba IV. operativne cone 22. 12. 1944 v fase. 347/2 v arhivu IZDG.

¹⁰⁰ Poročili štaba IV. operativne cone 1. 10. in štaba VII. korpusa 4. 10. 1944 (Zbornik NOV VI/16, dok. 81 in 88); Alojz žuzek-Tarzan, Minerei na železniški progi v Zasavju. LZb, str. 232.

¹⁰¹ Povelje štaba VII. korpusa 17. 9. 1944 (Zbornik NOV VI/16, dok. 47).

¹⁰² Poročilo štaba IV. operativne cone 1. 10. 1944 (Zbornik NOV VI/16, dok. 81); dnevno poročilo; Šlandrovci, str. 105.

¹⁰³ Poročilo operativnega štaba VI. in XI. brigade 26. 9. 1944, poročili štaba VII. korpusa 23. 9. in 2. 10. 1944 in poročilo štaba IV. operativne cone 1. 10. 1944 (Zbornik NOV VI/16, dok. 65, 60, 85 in 81); tedensko vojno poročilo štaba IV. operativne cone 4. 10. 1944 v fase. 349/1 in dnevna poročila v arhivu IZDG; Mirko Jerman, Nekatere akcije Šlandrove brigade na litijsko-moravškem območju. LZb, str. 198—204; Šlandrovci, str. 105—106.

¹⁰⁴ Poročilo štaba IV. operativne cone 1. 10. in poročilo štaba Šlandrove brigade 7. 10. 1944 (Zbornik VI/16, dok. 81 in 96); poročilo inženirsko-tehnične edinice 8. 10. 1944 v fase. 332 a in dnevno poročilo v arhivu IZDG; Alojz Zužek-Tarzan, Minerei na železniški progi v Zasavju. LZb, str. 233; Šlandrovci, str. 106—107.

¹⁰⁵ Poročilo štaba Šlandrove brigade 7. 10. 1944 (Zbornik NOV VI/16, dok. 96); dnevno poročilo; Šlandrovci, str. 107—108.

¹⁰⁶ Zidanškova brigada je 18. junija 1944 porušila viadukt pri Mislinji in tako onemogočila neposredni promet med Celjem in Dravogradom. Nemška železniška uprava viadukta ni popravila. Štab IV. operativne cone je bil mnenja, da se za popravilo namenoma ni odločila. Ko bi Nemci progo potrebovali, bi lahko viadukt hitro popravili, upali pa so, da enote IV. operativne cone ne bodo rušile železniškega odseka, na katerem ni bilo prometa. Kljub temu pa so Nemci vse pomembne objekte, predore in mostove zavarovali tudi na odseku med Velenjem in Mislinjo.

¹⁰⁷ Poročilo štaba IV. operativne cone 1. 10. 1944 in njegova relacija 10. 10. 1944 (Zbornik NOV VI/16, dok. 81 in 103); tedensko vojno poročilo 18. 10. 1944 v fase. 349/1 in brigadno poročilo inženirsko-tehnične edinice 8. 10. 1944 v fase. 332 a; relacije štaba Šlandrove brigade 30. 9. 1944 (s skicami) v fase. 332 a/4 v arhivu IZDG; Šlandrovci str. 107—109; na sabotažnih akcijah je pomembno nalogo izpolnila zlasti minerska četa, ki je štela 46 borcev, razdeljenih v dva voda in štiri desetine. Izvežbanih minercev je bilo 15, drugi borci pa so nosili orodje in skrbeli za prenašanje minerskega materiala. Za prenos materiala je imela četa tudi 6 konj. Podrejena je bila neposredno štabu brigade.

¹⁰⁸ Tone Ferenc, Nemški okupator v Ljubljani. Ljubljana v ilegali IV — 1970, str. 226.

io» okrožnica okrožnega odbora OF in poročili VOS 28. in 30.

11. 1944 v fase. 388/2 v arhivu IZDG; Ivan Vidali, V boj za svobodo, cit. izd. str. 173—174; Ivan Jan, Gorenjsko domobranstvo. TV-15 10. 9. 1969, št. 36 do 29. 10. 1969, št. 43 (navajam: Jan, Gorenjsko domobranstvo); Miro Stiplovšek, Pregled razvoja NOB v Mengšu in okolici, cit. izd., str. 143; Ivan Vidali-Minko, ustni vir.

¹¹⁰ Hans Oberdörfer, Misli k položaju na Gorenjskem v fase. 1002/1 v arhivu IZDG.

¹¹¹ Gorenjski domobranec 10. 4. 1945, št. 16; Zlatorog 19. 2. in za veliko noč 1945; Jan, Gorenjsko domobranstvo; poročila okrožnega komiteja KPS Kamnik 7. 7., 16. 8. in 22. 8. 1944 v fase. 688/1 v arhivu IZDG; Jan, Gorenjsko domobranstvo; Stiplovšek, Pregled razvoja NOB v Mengšu, str. 145; Ivan Vidali, V boj za svo-

bodo (spomini Ivana Martinčiča-Vanje), cit. izd., str. 232—233. Domžale in njihova vloga pod Osvobodilno fronto ter odpor proti njej. Slovenski dom 6. 1. 1945, št. 1.

¹¹² Ferenc, Wehrmanschaft v boju, cit. izd., str. 150.

¹¹³ Okrožnica okrožnega vodje NSDAP v Kamniku 25. 7. 1944 v fase. 836 v arhivu IZDG.

¹¹⁴ Poročila OK KPS Kamnik 7. 7., 16. 8. in 22. 8. 1944 v fase. 688/1 v arhivu IZDG; Ivan Vidali, V boj za svobodo (spomini Ivana Martinčiča-Vanje), cit. izd., str. 232—233; Jan, Gorenjsko domobranstvo; Stiplovšek, Pregled razvoja NOB v Mengšu, cit. izd., str. 145.

¹¹⁵ France Škerl, Tragedija v Šorlijevem mlinu. 900 let Kranja, Kranj 1960, str. 400.

¹¹⁶ Glej op. 114 in poročilo okrožnega odbora 9. 8. 1944 v fase. 688/2 v arhivu IZDG.

¹¹⁷ Poročilo propagandista domobranske postojanke Domžale 1. 10. 1944 v fase. 670 in poročila propagandista Franza Haloschana v fase. 244 a v arhivu IZDG.

¹¹⁸ Poročilo okrožnega odbora OF Kamnik 3. 10. 1944 v fase. 689 v arhivu IZDG; Ivan Vidali, V boj za svobodo (spomini Ivana Martinčiča-Vanje) cit. izd., str. 232—233; Miro Stiplovšek, Pregled razvoja NOB v Mengšu in okolici, str. 146.

¹¹⁹ Številčno stanje domobranske postojanke Domžale 1. 10. 1944 v fase. 172 v arhivu IZDG; tedaj je bila posadka oborožena z eno lahko strojnico, 10 brzostrelkami in 75 puškami.

¹²⁰ Poročilo o situaciji in delu v kamniškem okrožju — priloga k zapisniku seje pokrajinskega odbora OF za Gorenjsko 22. 12. 1944, poročilo okrožnega odbora OF Kamnik 9. 8. 1944 in poročilo referenta za informacije in propagando zasavskega okraja 30. 9. 1944 v fase. 689; poročila okrožnega komiteja KPS Kamnik 21. 9., 19. 10. in 22. 10. v fase. 688 v arhivu IZDG; Stiplovšek, Pregled razvoja NOB v Mengšu in okolici, str. 146—147; Ivan Vidali, V boj za svobodo (spomini Ivana Martinčiča-Vanje in Lada Trampuža-Morisa), str. 232—236; Domžale in njihova vloga pod Osvobodilno fronto — ter odpor proti njej. Slovenski dom, 6. 1. 1945, št. 1 in članek Nekaj kronike o uspehih Gorenjskih domobrancev. Slovenski dom 25. 11. 1944, št. 47.

¹²¹ Poročilo OK KPS Kamnik 19. 11. 1944 v fase. 688; poročilo okrožnega odbora OF Kamnik 3. 10. 1944 v fase. 689; zapisnik seje okrožne gospodarske komisije 16. 10. 1944 v fase. 690; zapisnik 1. seje okrožnega plenuma OF 27. 11. 1944 in poročilo o situaciji in delu v kamniškem okrožju, priloga k zapisniku seje pokrajinskega odbora OF 22. 12. 1944 v fase. 689; politični referat na volivnem zboru 26. 11. 1944 v fase. 666 v arhivu IZDG; Stiplovšek, Pregled razvoja NOB v Mengšu in okolici, str. 148—149; Ivan Vidali, V boj za svobodo (spomini Ivanke Bevk-Mice in Mirka Podbevška-Lada), cit. izd., str. 241—244.

¹²² Poročilo okrožnega odbora OF Celje 16. 11. 1944 v arhivu CK ZKS; Slovenski poročevalec je 9. 12. 1944 poročal, da so na območju Moravč in Vač izvolili 13 NOO.

¹²³ Jan, Gorenjsko domobranstvo.

¹²⁴ Na pogajanjih so domobranski voditelji mimo poveljevanja v slovenskem jeziku menda tudi zahtevali, da odpustijo Nemci iz svoje vojske vse gorenjske fante, ki naj bi se nato vključili v Gorenjsko domobranstvo, da bodo domobranske enote uporabili le na domačih tleh, da se uvede slovenski jezik v šole, da se vrne na Gorenjsko pregnana duhovščina in dovoli bogoslužje v slovenskem jeziku, da se preneha s streljanjem talcev in pobijanjem ujetih partizanov. Ujetnike naj bi Nemci izročili v prihodnje na zaslišanje domobrancem. Ujetnikom ali ubežnikom, za katere bi jamčila dva domobranca, naj bi dovolili, da vstopijo v domobranske formacije. Nemci naj bi v prihodnje tudi ne požigali poslopij, v katerih so se partizani skrivali zoper voljo gospodarjev. 4. novembra 1944 je menda Dichtl načelno sprejel vse omenjene predloge, razen želje, naj bi odpustili gorenjske fante iz nemške vojske (Kako se je začelo domobranstvo na Gorenjskem — Vestnik IX-3 Buenos Aires 1958).

¹²⁵ Povelje komandanta Gorenjskega domobranstva E. Dichtla 4. 12. 1944 v arhivskem fondu kontrarevolucije (AFK) v fase. 1/1 v arhivu IZDG; Jan, Gorenjsko domobranstvo.

¹²⁶ Poročilo okrožnega odbora OF Kamnik 1. 8. 1944 v fase. 691 v arhivu IZDG.

¹²⁷ Poročilo okrajnega komiteja KPS Mengeš 12. 8. 1944 v fase. 688 v arhivu IZDG.

^{127a} Povelje glavnega štaba NOV in PO Slovenije 4. 9. 1944 v fase. 13/1 v arhivu IZDG.

¹²⁸ Fase, razni propagandni pohodi po Gorenjskem in aretacije terencev OF v arhivu republiškega sekretariata za notranje zadeve (po zapisnikih prof. dr. Metoda Mikuža); Škerbec Matija, Rdeča zver — pijana krvi IV. Cleveland 1952, str. 75 sl.; Vinko Kepic je posredoval podatke zaslišanj iz procesa proti Bitencu in Kreku. Gorenjski četniški odred je bil ustanovljen junija 1944, zadrževal pa se je največ v okolici St. Jošta nad Vrhniko. Vzdrževala in varovala ga je 43. domobranska četa, največ moštva pa je bilo iz klerikalnih vrst (Ivan Križnar, Slovensko domobranstvo. Ljubljana v ilegali IV — 1970, str. 274).

¹²⁹ Iz gradiva v sekretariatu za notranje zadeve se vidi, da je med bojem prišlo do spora med Marnom in Bitencem. Šef izpostave gestapa v Kranju Dichtl je čestital majorju Bitencu za njegov vpad v hrbet šlandrovcem, s čimer je rešil postojanko v Lahovčah. Iz tega se tudi vidi, da je nastopil samo Gorenjski četniški odred. O tej njegovi akciji je pisal tudi Matija Škerbec v omenjenem delu. V njem je obtožil Nemce, da iz postojanke v Zg. Brniku niso hoteli priti na pomoč domobrancem v Lahovčah. Nevzdržna je njegova trditev, da so nemški orožniki posodili partizanom za napad avtomatsko orožje. Po njegovi ugotovitvi je našlo smrt v razvalinah v Bolkovi hiši 8 četnikov, med njimi vojni kurat Lojze Duhovnik. Za Gorenjske četniški odred je zapisal, da je bil neposredno podrejen generalu Draži Mihailoviču. Gorenjski odred naj bi štel okrog 70 mož, po Kepičevih podatkih pa je bilo v njem okoli 100 mož, od tega le okrog 10 iz Gorenjske.

¹³⁰ Poročilo štaba Šlandrove brigade 7. 10. 1944 in poročilo štaba IV. operativne cone 15. 10. 1944 (Zbornik NOV VI/16, dok. 96 in 112); tedensko poročilo štaba IV. operativne cone, Štajerski kurir 18. 10. 1944; relacijsko poročilo štaba Šlandrove brigade 6. 10. 1944 v fase. 332 a; relacijsko poročilo štaba IV. operativne cone 11. 10. 1944 v fase. 25/2; poročilo inženirsko-tehnične edinice Šlandrove brigade 8. 10. 1944 v fase. 332 a; dnevna poročila; bojna relacija štaba Šlandrove brigade 14. 8. 1945 o akcijah od 1. 10. 1944 do 20. 5. 1945 v fase. 333/1 (navajam: bojna relacija); poročilo okrožnega komiteja KPS Kamnik 11. 10. 1944 v fase. 688 v arhivu IZDG; poročilo Franca Leskoška-Luke 10. 10. 1944 v arhivu CK ZKS; Mirko Jerman, Šlandrovci na Gorenjskem. Cerkljanski zbornik 1964, str. 64—70; Sedemnajst let je tega. Glas 1. 7. 1961, št. 75; Šlandrovci, str. 109 in 110; Ivan Mušič-štefan, Mirko Jerman in Vinko Kepic, ustni viri.

¹³¹ Fase, razni propagandni pohodi po Gorenjskem in aretacije terencev OF v arhivu republiškega sekretariata za notranje zadeve (po zapiskih prof. dr. Metoda Mikuža); Vinko Kepic, Pismene pripombe k relaciji ob napadu šlandrovcev na Lahovče, Brnik in Cerklje. Kepic je po zaslišanjih na procesu proti Bitencu zapisal, da je štab Gorenjskega četniškega odreda predlagal Dichtlu, naj bi ta enota dobila »svobodno« operativno območje pod Krvavcem do Tunjic in da je bil pripravljen organizirati v sporazumu z Gorenjskim domobranstvom trojke črnorokcev za uničevanje pripadnikov OF. Dichtl na svobodo delovanja četnikov ni pristal in je zahteval, da bi vse njihove akcije usklajeval gestapo. Major Bitenc je pred odhodom Gorenjskega četniškega odreda menda poslal večjo skupino četnikov v posamezne postojanke Gorenjskega domobranstva.

¹³² Poročilo okrajnega odbora OF Komenda 15. 10. 1944, ki so ga zaplenili domobranci in objavili v Slovenskem domu 21. 4. 1945, št. 16.

¹³³ Poročilo štaba Šlandrove brigade 7. 10. 1944 (Zbornik NOV VI/16, dok. 96); dnevna poročila v arhivu IZDG.

¹³⁴ Poročili štaba Šlandrove brigade 7. 10. in štaba IV. operativne cone 15. 10. 1944 (Zbornik NOV VI/16, dok. 96 in 112); relacije štaba Šlandrove brigade 7. 10. in poročilo inženirske tehnične edinice 8. 10. 1944 v fase. 332 a; dnevna poročila operativnega štaba VI. in XI. brigade; bojna relacija; tedensko poročilo štaba IV. operativne cone, Štajerski kurir 18. 10. 1944; Šlandrovci, str. 110—111; Mirko Jerman, ustni vir.

¹³⁵ Povelje operativnega štaba VI. in XI. brigade 9. 10. 1944 (Zbornik NOV VI/16, dok. 101); dnevna poročila operativnega štaba VI. in XI. brigade. Glede nemških oboroženih sil naj še omenimo dve organizacijski spremembi. Avgusta 1944 je bil iz motoriziranih orožniških čet Alpenland ustanovljen III. orožniški bataljon SS s sedežem v Kamniku. Ko je bila septembra 1944 Gorenjska razdeljena na šest zavarovalnih odsekov, je bil v Št. Vidu pri Lukovici sedež I. zavarovalnega območja. Vse večje akcije zoper narodnoosvobodilne enote je na svojem območju vodil komandant zavarovalnega odseka, ki so mu bile v taktičnem pogledu podrejene tudi orožniške in domobranske postojanke.

130 poročili štaba Šlandrove brigade 21. 10. in štaba Zidanškove brigade 21. 10. 1944 (Zbornik NOV VI/17, dok. 18 in 2); bojna relacija; Šlandrovci, str. 111.

¹³⁷ Povelje štaba IV. operativne cone 9. 10. 1944 v fase. 322 a/2 v arhivu IZDG.

iss po podatkih štaba Šlandrove brigade (v fase. 332 a/4 v arhivu IZDG) je bilo 7. oktobra 1944 odsotnih 148 borcev in bork (v bolnici 42, na bolovanju 45, na kurzu 28, pogrešanih 15, v šoli 1, na patrulji 10, na službenem potovanju 1). Prisotni borci pa so bili po enotah razporejeni takole: štab 75 borcev in funkcionarjev (9 v ožjem štabu, 17 v obveščevalnem centru in 49 v zaščiti), I. bataljon (3 čete) 190 borcev, II. bataljon (4 čete) 197 borcev, III. bataljon (3 čete) 171 borcev, gorska baterija 33 borcev, minerska četa 41 borcev, vod za zvezo 6 borcev. Brigada je bila oborožena z 2 težkimi in 13 lahкими minometi, s 4 težkimi mitraljezi in 42 puškomitraljezi, 63 brzostrelkami, 446 puškami, 45 pištolami, 5 signalnimi pištolami ter 101 ofenzivno in 76 defenzivnimi bombami, imela pa je tudi 324 kg eksploziva s pripadajočim priborom. V brigadi je bilo tudi 6 vprežnih in 5 jahalnih konj ter 18 tovornih mul. Tovorno živino sta gorska baterija in minerska četa rabili za prevoz težkega orožja, municije in razstreliva.

13« povelje operativnega štaba VI. in XI. brigade 11. 10. 1944 (Zbornik NOV VI/16, dok. 104).

HO poročili štaba Šlandrove brigade 28. 10. 1944 in Zidanškove brigade 21. 10. 1944 (Zbornik NOV VI/17, dok. 18 in 2); poročilo operativnega štaba VI. in XI. brigade 14. 10. 1944 v fase. 332 a/1 bojna relacija v arhivu IZDG; Šlandrovci, str. 111; Damjan Brvar, Cez Savo. Rodna gruda maj 1961, str. 130—131; Mirko Jerman in Ivan Mušič-Štefan, ustna vira.

¹⁴¹ Povelje komandanta IV. operativne cone Jožeta Borštnarja 12. 10. 1944 v fase. 332 a/2 v arhivu IZDG.

¹⁴² Navodilo glavnega štaba NOV in PO Slovenije 7. 10. 1944 (Zbornik NOV VI/16, dok., 94).

IX. DEJAVNOST BRIGADE V SESTAVU VII. KORPUSA NA DOLENJSKEM

NAČRTI GLAVNEGA ŠTABA NOV IN PO SLOVENIJE JESENI 1944

Glavni štab NOV in PO Slovenije je 2. oktobra 1944 poslal vrhovnemu štabu NOV in PO Jugoslavije pismo, v katerem je prikazal svoje poglede na poveljevanje s podrejenimi enotami in opisal svoj načrt akcij za jesen 1944. Uvodoma je ugotovil, da so pri napadu na most Poganek prvikrat pod enotnim poveljstvom delovale enote VII. korpusa in IV. operativne cone. Pokazalo se je, da mora glavni štab NOV in PO Slovenije bolj prevzeti v svoje roke vodenje vseh enot v operacijah, ki se morajo izvajati po načrtu. Probleme neposrednega vodenja z vsemi enotami mu še ni uspelo zadovoljivo rešiti, zlasti zaradi slabe ozemeljske povezave med enotami in zaradi majhnih možnosti osebnega povezovanja s štabi korpusov in s štabom IV. operativne cone. Tako je štaboma IX. korpusa in IV. operativne cone dajal ukaze za operacije v obliki okvirnih navodil.

Glede na vojaški položaj v Sloveniji konec septembra, ki ga označuje večja občutljivost sovražnika na akcije na železnicah in njegovo takojšnje reagiranje nanje, začetek velikega utrjevanja na Štajerskem in na Primorskem, osredotočenje nemških sil v Slovenskem primorju, v Istri in v bohinjskem kotu, nemško prizadevanje, da bi popravili vse razrušene objekte in vzpostavili promet, velika aktivnost domobrancev, pogostni vdori na osvobojeno ozemlje, in glede na naloge, ki jih je dobil od vrhovnega štaba NOV in PO Jugoslavije, je glavni štab NOV in PO Slovenije izdelal naslednji načrt operacij: 1. Nadaljevati z uničenjem vseh železniških prog, zlasti v smeri

Trst—Ljubljana—Zidani most. S tem bi preprečili oziroma ovirali sovražniku premike čez Slovenijo in mu onemogočili izvajanje ofenzivnih akcij in operacij proti enotam NOV in PO Slovenije. Onemogočili bi mu tudi odvažanje materiala in orožja v Nemčijo, ga dezorganizirali in ustvarili pogoje za njegovo uničenje. Za izpolnitev te naloge bi ob komunikacijah osredotočili večje sile. Enote IV. operativne cone naj bi še naprej rušile proge Celje—Dravograd, Celje—Maribor in Maribor—Dravograd, IX. korpus železniško progo na odsekih Jesenice—Gorica in Gorica—Trst—St. Peter, Gorenjski odred pa med Ljubljano in Jesenicami. 2. Zaradi zavarovanja in razširitve osvobojenega ozemlja na Dolenjskem pa bo glavni štab NOV in PO Slovenije začel pripravljati likvidacije postojank v Višnji gori, v St. Vidu, v Stični, v Velikih Laščah, v Ribnici in v Kočevju. Za izvedbo teh nalog bi skoncentriral vse enote

VII. korpusa ter Slandrovo in Zidanškovo brigado iz IV. operativne cone. Z uničenjem navedenih postojank bi se najprej razširilo osvobojeno ozemlje, hkrati pa bi razbremenili enote na tem območju. Tako bi enote VII. korpusa ter Zidanškovo in Slandrovo brigado lahko uporabili za operacije na območju Ljubljana—Zidani most, enote VII. korpusa pa bi lahko sodelovale z IX. korpusom pri likvidaciji postojank v Dolomitih. Enote VII. korpusa bi končno lahko začele z ofenzivo v smeri proti Trstu. 3. Nadaljevati bi bilo treba z uničenjem »bele garde« v Dolomitih, zaradi česar bi morali osredotočiti vse sile IX. korpusa in doseči sodelovanje enot VII. korpusa. 4. Izvesti bi bilo treba »čiščenje« ozemlja med Savo in bivšo nemško-italijansko mejo ter tako vzpostaviti zvezo med ozemljem VII. korpusa in IV. operativne cone. Tako bi tudi omogočili prehod enot VII. korpusa na Štajersko in na območje Kamnik—Tržič zaradi akcij proti postojankam Gorenjskega domobranstva. 5. Nadaljevati bi bilo potrebno z najintenzivnejšo mobilizacijo. Za izvedbo teh nalog bi bilo treba osredotočiti vse udarne sile, uskladiti vse operacije obeh korpusov in IV. operativne cone po enotnem načrtu ter oborožiti enote in jih preskrbeti s topniškim strelivom, minerske oddelke pa z razstrelivom.¹

Te načrte glavnega štaba NOV in PO Slovenije smo prikazali nekoliko navedeno, da bi boljše osvetlili vzroke za odhod Slandrove in Zidanškove brigade na Dolenjsko. Glavni štab NOV in PO Slovenije je menil, da bi bilo najprej nujno

potrebno uničiti močne domobranske in nemške postojanke na Dolenjskem, za nekaj časa pa je odložil ofenzivne akcije proti domobranskim postojankam v trikotniku Kamnik—Kranj — Tržič in predvidel, da bi pri tem sodelovale tudi enote VII. korpusa. Za razvoj NOB na Štajerskem bi bila izvedba načrta o čiščenju obmejnega območja zelo pomembna in temeljni pogoj za nemoteno in hitro premeščanje enot z Dolenjske na Štajersko in obratno.

Pripomniti pa je treba, da je v tem načrtu VII. korpus dobil prezahtevne naloge, saj je bilo predvideno njegovo sodelovanje v operacijah tudi na Gorenjskem, na Štajerskem in v Slovenskem primorju. Glavni štab NOV in PO Slovenije je premalo upošteval tudi to, da je bilo slovensko ozemlje za sovražnika ob koncu vojne izredno strateško pomembno in da je zato svoje postojanke nenehno krepil ter stopnjeval ofenzivnost, hkrati pa je tudi premalo računal z močjo enot Slovenskega domobranstva.

Vendar pa se je tudi glavni štab NOV in PO Slovenije zavedal velikih težav pri izvedbi tega načrta. O tem nam priča pismo vrhovnemu komandantu NOV in PO Jugoslavije Josipu Brozu Titu 3. oktobra, v katerem mu piše, da šteje »za svojo dolžnost, da ga posebej obvesti o kritičnem položaju, v katerem se nahaja naša vojska v Sloveniji v zvezi z odločilnimi nalogami, ki stoje pred njo«. Tako so morale enote zaradi slabe oborožitve in pomanjkanja streliva prenehati z ofenzivo na železniško progo Trst—Ljubljana—Zidani most—Maribor, ki so jo za kratek čas onesposobile za promet. Sovražnik pa je na te akcije reagiral močnejše kot doslej. Zavezniške misije so že zaprosili za razstrelivo, topništvo, minometalsko in drugo municijo ter za puške in strojnice. Zaradi slabega vremena pa da zaenkrat ne dobijo nobene zavezniške pomoči.

Glede na trenutne razmere bi ob zadostni oborožitvi mogle enote NOV in PO Slovenije onesposobiti za promet progo Ljubljana—Trst in Ljubljana—Celje ter z uspešnimi akcijami proti »beli gardi« v Dolomitih in na liniji Grosuplje—Kočevje ter Grosuplje—Stična ustvariti bazo za razširitev operacij čim dalj proti zahodu. Poudaril je, da se zaveda, da morajo pravočasno izbojevati te izhodiščne položaje, če hočejo doseči strateško črto, »ki jo na zemljevidu označuje Avšičeva črta² in katero nam odrejati«. Glavni štab NOV in PO Slovenije je opozoril še na drugo veliko težavo: »Situacija je za našo vojsko toliko

težja, ker si je sovražnik nekoliko opomogel, ker na našem ozemlju stalno premika svoje divizije z italijanske fronte proti vzhodu in nazaj in ker ga vse to lahko privede k poskusu, da bi vendarle še izvedel kako ofenzivo proti našim silam.« Prav te njegove slutnje so se uresničile bolj, kot je pričakoval.

Na koncu pisma je znova poudaril, da je trenutno stanje oborožitve resna nevarnost, da postavljenih nalog ne bodo mogli izvesti tako, kot se to od njih pričakuje in kot to položaj na mejah zahteva. Na vrhovnega komandanta NOV in PO Jugoslavije pa se obračajo samo zato, »ker se zavedamo odgovornosti, ker se zavedamo, da je ravno od nas v največji meri odvisen uspeh operacij naše vojske na zapadnih mejah nove Jugoslavije«.³

Ko so šlandrovci 12. oktobra zaradi izvedbe omenjenega ofenzivnega načrta glavnega štaba NOV in PO Slovenije prišli drugič na Dolenjsko, so naleteli na precej drugačne razmere, kot so bile ob kapitulaciji Italije. Poglavitni vzrok za vojaško in tudi politično poslabšanje razmer je bila okrepljena dejavnost Slovenskega domobranstva.⁴ Med nemško ofenzivo in neposredno po njej se je ta formacija številčno precej okrepila in konec decembra 1943 je bilo v Ljubljanski pokrajini že nad 10.000 domobrancev. Iz petih bataljonov so Nemci konec 1943 in v začetku naslednjega leta osnovali sedem bojnih skupin, ki so jim pomagale zavarovati zlasti ljubljansko kotlino, železsko progo Ljubljana—Trst in ozemlje med Novim mestom, Krškim in Brežicami. Zaradi odločnega odpora enot VII. korpusa pa domobranskim bojnim skupinam in nemškim enotam ni uspelo vzpostaviti postojank ob najpomembnejših komunikacijah na Dolenjskem. Po nemškem ukazu je organizacijski štab Slovenskega domobranstva 25. februarja 1944 spet preosnoval svoje enote v šolsko skupino, v skupino za zavarovanje železniške proge, v operativno skupino in v zaščito okraja Novo mesto. V pomladanski ofenzivi proti osvobojenemu ozemlju na Dolenjskem sta operativna skupina in zaščita okraja Novo mesto skupno z nemškimi enotami iz 14. policijskega polka SS, ki je bil razmeščen na Grosupljem, v Velikih Laščah, v Kočevju, v Ribnici in v Novem mestu, dosegli nekaj uspehov in spet vzpostavili nekaj novih postojank, doživeli po so tudi več udarcev in nekatere postojanke so morali odpraviti. Sledila je partizanska protiofenziva, ki je Nemce prisilila na novo preosnovanje enot Slovenskega domobranstva, da bi povečali

njegovo udarnost. Po ugotovitvi, da so dotedanje domobranske formacije prešibke za ofenzivne akcije, so 16. maja 1944 ozemlje Ljubljanske pokrajine razdelili na štiri operativne cone, v katerih naj bi bil ustanovljen po en udarni domobranski bataljon. Poglavitna naloga teh bataljonov je bilo vdiranje in postopno zavzemanje osvobojenega ozemlja. Na mejah osvobojenega ozemlja naj bi najprej uničili politične delavce, nato pa še partizanske enote. Posadne domobranske čete naj bi sodelovale z udarnimi bataljoni le v spopadih na svojem stalnem operativnem območju. Udarne bataljone naj bi sestavljale štiri jurišne čete in en strojnični vod.

Organizacijski štab Slovenskega domobranstva je nato naslednji dan ustanovil štiri udarne bataljone s sedežem v Zgornji Šiški, na Rakeku, na Grosupljem in v Novem mestu. Udarni bataljon »Mitte« je pod poveljstvom kapetana Miroljuba Stamenkoviča konec maja zasedel Višnjo goro in Kriško vas, udarni bataljon »Ost« pod poveljstvom Dušana Meničanina ob pomoči 2. bataljona 14. policijskega polka SS in domobranskega bataljona pod poveljstvom majorja Ladislava Križa, ki je bil ustanovljen že 25. marca 1944, je prodrl iz Novega mesta v **St.** Vid pri Stični in si tu uredil postojanko. Naslednji dan,

1. junija 1944, je Križev bataljon zasedel Stično. Tako se je osvobojeno ozemlje že skrčilo, grozila pa je nevarnost še globljih vdorov zlasti v Suho krajino. Posadki v Stični in **St.** Vidu sta imeli še to pomembno nalogo, da onemogočita prihajanje novomobilizirancev s Štajerske na Dolenjsko v enote VII. korpusa po poti mimo Sv. Križa pri Litiji. Domobranci so namreč ugotovili, da ne bodo mogli doseči večjega uspeha, dokler bodo enote VII. korpusa svoje izgube nadomeščale s stalnim dotokom novih borcev iz IV. operativne cone: »Dokler ne bo zavarovan prehod preko meje, je vse skupaj en sam perpetuum mobile, kar pa močno škodi protikomunistični borbi.«⁵

Poskus nemških in domobranskih enot iz Ribnice, Velikih Lašč, Grosupljega, Višnje gore, Stične in **St.** Vida, da bi v začetku junija vdrle v Suho krajino, pa so enote VII. korpusa uspešno preprečile s protiofenzivnimi akcijami, v katerih so prizadejale udarnemu bataljonu iz Višnje gore hude izgube. Po tem neuspehu je Rösener 5. julija 1944 tri udarne domobranske bataljone na Dolenjskem (Križev udarni bataljon v Stični je preimenoval v I. domobranski udarni bataljon, bataljon M v Višnji gori v III. domobranski bataljon, bataljon O v

St. Vidu pa v IV. domobranski bataljon) in II. policijski bataljon v Stični združil v Schumacherjevo skupino (po poveljniku kapetanu Erichu Schumacherju). V juliju in avgustu so nemške in domobranske enote večkrat poskušale prodreti zlasti proti Žužemberku. Obramba osvobojenega ozemlja na Dolenjskem je postajala vedno težja. S taktiko nenadnih vdorov v več kolonah so domobranski bataljoni mnogokrat prodrli tudi globoko na osvobojeno ozemlje in se nato hitro umaknili. Šolanje domobrancev s pomočjo oficirjev in podoficirjev SS je pokazalo svoje sadove in enotam Slovenskega domobranstva »moramo priznati tudi hrabrost in sposobnost prenašanja hudih vojnih naporov. Prav v tem je bila tudi vsa tragičnost te izdajalske vojske. Namesto, da bi se borili proti Nemcem, so se z Nemci in pod njihovim vodstvom borili proti nam«. ⁶ Po-udariti moramo še, da so domobranci ob svojih vdorih na osvobojeno ozemlje zagreševali tudi velika hudodelstva in prizadejali hudo škodo tudi političnim in oblastnim forumom. Njihovo moralo lepo karakterizira poročilo obveščevalnega oficirja IV. udarnega bataljona, v katerem je med drugim zapisano: »Moštvo je v ideološkem pogledu zdravo, ker je bilo osemdeset odstotkov mož v vaških stražah... Vseeno jim je, proti komu se borijo, glavno jim je, da mrtvega sovražnika sezujejo in slečejo ter še preden se vrnejo v **St.** Vid, 'vse pretopijo' — prodajo ali zapijejo. Bili so tudi primeri, da so si domobranci med seboj kradli ure in celo inventar sosednjih čet ter ga prodajali in denar zapili.« ⁷

Posadne domobranske čete so varovale ljubljansko kotlino, Dolomite, območje okrog Novega mesta, Mirensko dolino ter komunikaciji Ljubljana—Postojna in Ljubljana—Kočevje, domobranski udarni bataljon pa so imeli jeseni 1944 nalogo zavzeti še komunikacije med Grosupljem in Novim mestom, prodreti ob Krki v Suho krajino, iz Cerknice pa v Loško dolino in na Bloke. Ob tem moramo poudariti, da so za zavarovanje in osvajanje trenutno manj pomembnih komunikacij na Dolenjskem Nemci uporabljali zlasti domobranske enote. Stab VII. korpusa je poročal, da je npr. v postojankah na obeh straneh spodnjega toka Krke in ob cestah do Novega mesta razmerje med Nemci in domobranci 1:2, ob komunikacijah Ljubljana—Škofljica—St. Vid pri Stični in proti Kočevju pa celo 1:6.® Domobranske in nemške enote so bile razvrščene na Dolenjskem v obliki klešč: od Ljubljane do Škofljice, od tu je

šel en krak preko Pijave gorice, Velikih Lašč in Ribnice na Kočevje, drugi krak pa preko Grosupljega, Višnje gore in Stične na St. Vid. Poglavitni namen razmestitve je bilo nadzorstvo terena med obema krakoma ter odvrčanje sil VII. korpusa od železniške proge Zidani most—Ljubljana. Domobranci so na Dolenjskem delali Nemcem usluge s tem, da so vezali nase sile VII. korpusa, in ga tako poskušale odvrniti od akcij na pomembne komunikacije. Kljub temu pa niso preprečile uspešnih akcij VII. korpusa septembra 1944 na Stampetov in litijski most.

Položaj na Dolenjskem ob prihodu Šlandrove in Zidanškove brigade je bil takšen, da so se hkrati VII. korpus in domobranske ter nemške enote pripravljale na ofenzivne akcije. Nemški položaj na jugoslovanskih bojiščih se je že toliko poslabšal, da so morali poskrbeti tudi za ponovno zavzetje in zavarovanje manj pomembnih komunikacij, če so želeli svojim enotam omogočiti varen umik. Končni cilj teh domobransko-nemških operacij na Dolenjskem je bila zlasti likvidacija osvobojenega ozemlja med Savo in Krko. Odstopne komunikacije na Dolenjskem bi imeli za dovolj zavarovane šele tedaj, ko bi enote VII. korpusa potisnili na desni breg Krke. Partizanski in sovražnikovi načrti za jesen 1944 so si bili povsem nasprotni, pri čemer moramo poudariti, da Nemci niso imeli druge izbire, kot da svojo aktivnost in dejavnost kvizlinških formacij nenehno stopnjujejo ter krepijo svoje sile z enotami operativne vojske. Enote VII. korpusa pa so osvobojeno ozemlje odločno branile in napadale tudi komunikacije, tako da jih Nemcem in domobrancem do konca 1944 ni uspelo potisniti čez Krko.

PRVI SPOPADI Z DOMOBRANCI

Štab VII. korpusa je takoj po prihodu Šlandrove in Zidanškove brigade začel pripravljati ofenzivo proti domobranskim postojankam. Glavni štab NOV in PO Slovenije mu je dal ukaze, naj najprej likvidira postojanko v Višnji gori. Operativni štab VI. in XI. brigade je 13. oktobra dobil povelje, naj z eno brigado postavi zavarovanje proti Mirni in proti Novemu mestu. Štab VII. korpusa ga je tudi obvestil, da mu je glavni štab NOV in PO Slovenije v operativnem pogledu začasno podredil obe brigadi.⁹

Štab brigad na Dolenjskem ob predaji spomenice borca 1941 komandantu brigade Mirku Jermanu (prvi z leve), drugi Franc Kumer-Harkov, tretji Ivan Mazej-Borut, načelnik štaba, četrti Jože Lepin-Ris, komandant operativnega štaba VI. in XI. brigade, peti Matija Knap, pomočnik političnega komisarja in šesti oficir Ozne

Pred odhodom proti Čatežu so se vse enote Slandrove brigade zbrale na Klancu, kjer je komandant operativnega štaba VI. in XI. brigade Jože Lepin-Ris slovesno izročil komandantu brigade Mirku Jermanu spominski znak borca iz leta 1941. Po slavnosti se je brigada odpravila na pot. Zvečer je I. bataljon zavzel položaje pri Gorenji vasi, II. bataljon pri Razborah, III. bataljon z minersko četo pa v Čatežu. Naslednji dan pozno popoldne je prišel v štab brigade komandant glavnega štaba NOV in PO Slovenije generallajtnant Franc Rozman-Stane, ki je ob 19. uri pred zborom izročil za hrabra dejanja odlikovanja 21 šlandrovcem.

14. oktobra zvečer je tudi Zidanškova brigada s položajev okrog Sv. Križa prišla na nove položaje nad Trebnjim. Naslednji dan, 15. oktobra, je štab VII. korpusa izdal povelje za napad na domobransko postojanko v Višnji gori. Likvidirale naj bi jo enote XV. divizije, za zavarovanje je bila določena XVIII. divizija, VI. in XI. brigado pa je določil za korpusovo rezervo: Slandrovo na položajih Mali in Veliki vrh, Zidanškovo pa na območju Temenica—Medvedjak.¹¹

Prav ta dan zjutraj pa sta obe brigadi doživeli svoj ognjeni krst v bojih z domobranci na Dolenjskem.¹² Ob pol šestih zjutraj so borci zaslišali močno streljanje od Velike Loke. Štab brigade je takoj ukazal pripravljenost bataljonov in okrepitev zavarovanja. Ena četa I. bataljona je odšla v zasedo na hrib južno od Gorenje vasi, ena četa se je napotila v Malo Loko, da ugotovi, kaj se tam dogaja, ena četa pa je odšla v taborišče v Gorenji vasi in od tu pošiljala bojne patrulje proti Kriški gori. II. bataljon je z bojnimi patruljami nadzoroval območje proti Primskovemu in proti Vrhu, zasedo pa je postavil pri cerkvi na Zaplazu. Štab III. bataljona je poslal po eno četo v zasedo pri Zaplazu in na hrib nad Čatežem in Malo Loko. Položaje pred zasedami pa je nadzoroval z bojnimi patruljami. Patrulja I. bataljona je pri Mali Loki naletela na četo Gubčeve brigade. Štab Šlandrove brigade je nato ponudil napadeni Gubčevi brigadi pomoč, ki pa jo je odklonila, ker se je umikala na nove položaje.

Ob poldesetih so domobranci nenadoma prišli pred zasedo pri cerkvi na Zaplazu in nanjo jurišali. Njihov prodor je borce presenetil. Domobranska kolona se je pred tem spretno izmaknila bojnim patruljam II. in III. bataljona, nato pa je s prvimi streli postrelila vse štiri stražje pred zasedo. Druga kolona je medtem obšla zasedo po desni strani in izvedla nenadni juriš na kantoman v Čatežu. Zaseda pri cerkvi se je morala po kratkem boju umakniti. Dalj časa se ni mogla upirati tudi zato, ker so ob napadu vsi trije mitraljezci imeli svoje orožje razstavljeno in so ga čistili. Tudi zaščita in kurirji štaba Šlandrove brigade ter operativnega štaba VI. in XI. brigade se niso mogli upirati domobranski premoči. Po kratkem in hudem boju so se umaknili iz Čateža v Gorenjo vas, ena četa pa na položaje III. bataljona na bližnji greben.

Nato je bojna patrulja obvestila štab II. bataljona, da prodira sovražnik tudi proti Razboram, kjer je bila glavnina tega bataljona. Komandant brigade Mirko Jerman je poslal v štab II. bataljona kurirja s poveljem, naj glavnina te enote udari proti Čatežu in Zaplazu. Komandant bataljona Ivan Mušič-Štefan je takoj poslal na položaje dve četi, ki sta se že med premikom spopadli z dvema kolonama domobrancev. Oba komandanta sta hkrati poveljevala juriš, ki so ga borci izvedli uspešneje kot domobranci. Ti so se morali umakniti s svojih položajev. Tudi zvijača domobrancem ni pomagala. Poskušali

so s prenašanjem partizanskih povelj zмести borce. Toda domobranci so kmalu dobili pomoč in nato so z močnim minometalskim ognjem začeli obstreljevati položaje II. bataljona, ki se je moral umakniti. Z novih položajev pri Razborah pa je uspešno odbil juriš domobrancev, ki so zaman poskušali vdreti v vas. Ko je prišla na položaje še druga četa III. bataljona, so se borci začeli pripravljati za protinapad. Z nenadnim jurišem so borci pognali domobrance v beg. Nato je sovražnik spet zadržal nadaljnje prodiranje borcev z minometalskim ognjem in jih celo prisilil na kratkotrajen umik. Vztrajanje na priporjenih položajih bi zahtevalo preveč žrtev. Minometalski ogenj so domobranci poskušali uporabiti za organiziran umik. Šlandrovci so jih nato zasledovali in znova pognali v beg. Domobranci niso uspeli odnesti s seboj niti svojih padlih. Ena četa pod poveljstvom komandanta III. bataljona Antona Stanjka je udarila po bežečih domobrancih prav v trenutku, ko je njihov poveljnik dajal povelja. Menda so ga ubili.

Tudi zaseda III. bataljona nad Čatežem je potem, ko je prišla na pomoč še ena njegova četa iz vasi, začela pripravljati protinapad. Z boka je napadel z močnim mitralješkim ognjem domobrance in jih prisilil, da so se morali naglo umakniti proti Zaplazu. Od tu so nato obstreljevali položaje III. bataljona. Zato je štab poslal eno četo, da napade domobrance pri Zaplazu spet z boka. Se preden pa je ta prišla na določene položaje, so domobranci odšli proti Razboram na pomoč svoji tamkajšnji enoti. I. bataljon pa je ves čas bojev, ki so trajali okoli štiri ure in pol, varoval drugima dvema bataljonom hrbet. Slandrovcem je torej uspelo domobranske enote najprej prisiliti, da so se umaknile s svojih položajev, nato jih pognati v beg. Domobranci so ga po obstreljevanju partizanskih položajev s težkimi minometi poskušali spremeniti v organiziran umik.¹³ Kljub vsemu pomeni ta boj, če upoštevamo številčno moč sovražnikovih enot, uspeh za šlandrovce.

Slandrovo brigado je napadla Schumacherjeva bojna skupina, ki je odšla na akcijo prejšnji dan ob 23. uri v smeri Velika Loka—St. Lovrenc—Zaplaz—Dolga njiva—Veliki Gaber—Radohova vas. Sestavljale so jo I. domobranski bataljon (brez 16. čete) iz Stične, III. bataljon (brez 21. čete) iz Višnje gore in 26. posadna četa iz Grosupljega. Domobranci so na prvo zasedo naleteli v Mali Loki, kjer so dva borca ujeli, druge pa pregnali. Nato so popolnoma presenetili zasedo šlandrovcev

na koti 544 na Zaplazu in ji prizadejali hude izgube. Na teh položajih pri cerkvi se je nato razvrstila 15. četa s štabom, 28. in 71. četa z dvema težkima vodoma sta prodirali proti vasi Zaplaz in Čatežu, 22. četa pa je zavzela položaje na grebenu (kota 609) in dobila nalogo, da zavaruje umik. I. in III. bataljon sta imela v bojih pet mrtvih in okrog 20 ranjenih, od teh polovico huje, medtem ko za 26. posadno četo ni podatkov o izgubah. Tudi šlandrovci so v prvem spopadu z novim sovražnikom plačali visok krvni davek: padlo je 11 borcev, ranjenih pa jih je bilo 16, med njimi trije huje. Te žrtve pričajo, da so bili boji zelo ostri. Prišlo je celo do spopada s puškinimi kopiti. Tako eni kot drugi pa so v svojih poročilih močno pretiravali v oceni sovražnikovih izgub : po partizanskih podatkih naj bi padlo okoli 40 domobrancev in bilo večje število ranjenih, medtem ko je organizacijski štab Slovenskega domobranstva celo poročal, da je padlo na območju Zaplaza in Čateža kar 170 borcev, večje število pa jih je bilo ranjenih. Med ranjenci je bil tudi namestnik komandanta I. bataljona Franc Klopčič-Franko, referent za zveze, ter pet četnih funkcionarjev. Ranjence so poslali XV. diviziji. Največ ranjencev je bilo zaradi minometalskega ognja, največ smrtnih žrtev pa ob nenadnem napadu pri cerkvi na Zaplazu. Tu so se domobranci nad mrtvimi in ranjenimi borci nečloveško izživljali. Vse ranjence so postrelili. Ko so jih šlandrovci našli, so imeli padli polomljene roke, vsi pa so bili ustreljeni v glavo, enemu pa so celo prerezali vrat, pod vreznino pa nastavili njegovo porcijo, da je vanjo tekla kri.

Domobranci so še poročali, da so zaplenili več italijanskih in angleških pušk, protitankovsko puško, angleško strojnico in lahki minomet, mnogo streliva ter 7 konj in 2 muli. Našli so tudi veliko dokumentov, izključno situacijska poročila štaba Slandrove brigade o bojih v Savinjski dolini ter nekaj zemljevidov. Arhiv je vzel sam stotnik Schumacher. Tako so domobranci zvedeli, da sta Šlandrova in tudi Zidanškova brigada, ki so ji prav tako zaplenili nekaj arhiva, prišli na Dolenjsko.

V domobranskem dnevnem poročilu za 15. oktober je še zanimiv podatek, da so jih njihovi zaupniki obvestili o partizanskih poizvedbah o moči posadke v St. Vidu in o njihovih govoricah, da namera j avo to postojanko napasti.¹⁴

Se daljše boje je ta dan bila Zidanškova brigada v bližini Mrzle luže s 36. četo IV. domobranskega bataljona. Tu sta na-

padali dve domobranski koloni, ki sta bili številčno zelo močni. Eni je uspelo iznenaditi II. bataljon in boji so trajali šest ur. Zidanškova brigada se je nato primaknila k šlandrovcem na položaje Kriške rebri in Vrha. V boju je padlo kar 26 borcev Zidanškove brigade, 6 jih je bilo ranjenih, izgubili pa so tudi težki minomet, domobranci pa so poročali, da je padel njihov oficir in dva podoficirja.¹⁵

Stab VII. korpusa je 16. oktobra opozoril operativni štab VI. in XI. brigade, da ni natančno poročal o žrtvah v tem spopadu. Ponoči sta IV. brigada in komanda mesta Trebnje pokopali 47 borcev Zidanškove in Šlandrove brigade. Štaba brigad naj opozori na previdnost, ker sovražnik uporablja razne trike kot npr. v Mrzli luži, ko se je izdajal za borce Gubčeve brigade in je pustil borce v bližino treh metrov. Štaba morata organizirati zavarovanje enot in dobro obveščevalno službo. Po mnenju štaba VII. korpusa so bile glavni vzrok za hude izgube in poraz prejšnjega dne slabe zveze. Izboljšati bi morali tudi zveze s sosednjimi brigadami XV. divizije.¹⁶

Slandrova in Zidanškova brigada sta torej 15. oktobra doživeli svoj ognjeni krst na Dolenjskem. Za nepoznavanje domobranske taktike sta plačali izredno visoko ceno. V primerjavi z domobranci pa niso bili borci obeh štajerskih brigad na slabšem le glede oborožitve, temveč je bila sovražnikova prednost tudi dobro poznanje terena. Zato so jih domobranci uspeli presenetiti tudi na položajih, ki so bili zavarovani s patruljami. Prav tako pa je bila tudi bojna sposobnost domobrinskih enot večja od vermanskih enot na Štajerskem, s katerimi so se v glavnem šlandrovci bojevali. Ze prvi spopad je torej kazal, da čakajo borce VI. in XI. brigade hude preizkušnje.

Po bojih so se enote spet vrnile v stara taborišča. Naslednji dan je v Čatež prišel s Štajerske še del minercev in nekaj borcev, ki so zaostali, tako da je bila minerska četa spet popolna. Stab brigade je 16. oktobra ob eni popoldne dobil sporočilo, da je sovražnikova kolona okrog 600 mož, okrepljena s štirimi tanki in dvema blindama, prodrla do Velike Loke, kjer ropa hrano. Operativni štab VI. in XI. brigade je ukazal, naj jo Slandrova in Zidanškova brigada napadeta, sodelovale po bodo tudi enote XV. divizije. II. bataljon je takoj odšel na položaje med Veliko in Malo Loko, III. bataljon je postavil

zasedo nad Kamnim potokom, I. bataljon pa se je premaknil v Igljenik v rezervno. Domobranci in Nemci so se medtem že umaknili in do spopada na operativnem območju Šlandrove brigade ni prišlo. Zidanškova brigada, ki je imela položaje levo od šlandrovcev proti Trebnjemu, pa je imela zlasti pri Peklu, Račjem selu in Blatu hude boje.

Šlandrovci so ostali ob cesti Mala Loka—Kamni potok v zasedi do štirih zjutraj, ko se je III. bataljon premaknil na Trebanjski vrh in v Roje, II. bataljon pa na položaje Šemerje.

V jutranjih urah se je premaknil tudi I. bataljon z minersko četo, in sicer najprej na Cirmik, nato pa je zavzel položaje na Goljeku. Člani štaba brigade so odšli na položaje posameznih bataljonov. Levo od Šlandrove brigade se je na položajih Kriške rebri in Vrhovega razvrstila Zidanškova brigada, proti Mirni pa je bil še en bataljon VDV. Dne 17. oktobra okrog

9. ure je okoli 600 mož s 4 tanki in s srednjo težko baterijo (domobranske posadne enote iz Novega mesta, okrepljene z nekaterimi policijskimi nemškimi enotami) začelo prodirati v več kolonah proti položajem Zidanškove brigade. Najprej so se spopadli s patruljo I. bataljona Zidanškove brigade, ki jih je pognala v beg in nato zasledovala. Okrog enajstih je okoli 300 sovražnikov prodrlo tudi na Trebanjski vrh. II. bataljon Šlandrove brigade se je moral umakniti k cerkvi v Rojah. Z novih položajev je dvakrat odbil sovražnikov napad in ga pognal v beg. Bežečega sovražnika so obstreljevali tudi borci

II. bataljona Zidanškove brigade. Ko je sovražnik uvidel, da ne more prebiti niti položajev Šlandrove niti Zidanškove brigade, jih je začel obstreljevati s topniškim ognjem. Okrog 15. ure se je II. bataljon Šlandrove brigade umaknil na Cirmik, III. pa v Gorenjo vas. V boju sta padla dva šlandrovca, štirje so bili ranjeni, sovražnikov izstrellek pa je uničil tudi en težki mitraljez. Po oceni štaba Šlandrove brigade naj bi imel sovražnik 20 mrtvih in okoli 35 ranjenih. Sovražnik se je ob pol štirih popoldne umaknil tudi izpred položajev Zidanškove brigade proti Trebnjemu in Novemu mestu.¹⁷

Hkrati z novomeško bojno skupino je organizacijski štab Slovenskega domobranstva poslal v akcijo še Schumacherjevo bojno skupino, sestavljeno iz I. bataljona (16. in 28. četa), III. bataljona (21., 22. in 3. težka četa), IV. bataljona (31. in del težke čete) in skupino 130 domobrancev iz grosupeljskih posadnih čet, bojno skupino Schmitz iz domobranskih posadnih

čet in nemških enot iz Velikih Lašč, Ribnice in Kočevja v moči enega bataljona ter II. bataljon slovenskih domobrancev z Rakeka. Domobranske in nemške enote, ki so po oceni glavnega štaba NOV in PO Slovenije štejele okrog 4000 mož, so začele 16. oktobra z ofenzivnimi akcijami na širokem območju med Čatežem, Trebnjim, Dobrničem, Žužemberkom, Hinjami, Smuko, Ambrusom, Velikim in Malim Korinjem ter Reberjo. To veliko akcijo so organizirali takoj potem, ko so iz poročil svojih obveščevalcev, ki so jih preskusili še z letalskimi ogledi, ugotovili velike osredotočene enote VII. korpusa na omenjenem območju. Mimo tega pa so v spopadih 15. oktobra zvedeli, da sta prišli na Dolenjsko še dve »štajerski« brigadi. To je bil precej jasen znak, da se enote NOV in PO Slovenije pripravljajo na večje akcije. Zato so bojne skupine dobile nalogo, da razbijejo osredotočene enote in jih potisnejo čim dalj od komunikacij Ljubljana—Novo mesto ter prečešejo osvobojeno ozemlje. Novomeška bojna skupina je te naloge izvajala na območju Trebnjega, bojna skupina Schumacher v smeri St. Vid—Dobrnič—Trebnje, bojna skupina Schmitz na relaciji Kočevje—Mala Loka—Smuka. II. bataljon slovenskih domobrancev pa je deloval okrog Ambrusa in Malega Korinja.¹⁸

Enote Šlandrove brigade so se 18. oktobra ob pol treh zjutraj zbrale v Goljeku, od koder so čez Veliko Loko in Občine odšle proti Žužemberku. V predhodnici je bil I. bataljon,

III. bataljon v bočnem zavarovanju, II. bataljon pa je na koncu kolone spremljal vozove z ranjenci. Ko se je kolona premikala v dolini proti Dobrniču, je domobranska zaseda nenadoma napadla II. bataljon z ranjenci. En vod je takoj zavzel položaje levo od ceste. Tudi III. bataljon se je takoj razvil v strelce. Bil je zadnji čas, kajti sovražnik je že jurišal proti glavnini II. bataljona. S pravočasnim posredovanjem je II. bataljon rešil iz hudega položaja vse ranjence. Enote brigade so nato zasedle položaje okrog Zagorice in odbile sovražnikov napad. Sovražnik je začel njihove položaje obstreljevati s težkim minometom. Kljub hudemu sovražnikovemu ognju, pa so večino ranjencev uspeli odnesti s položajev. V teh bojih je padlo 5 šlandrovcev, 8 pa naj bi jih bilo pogrešanih. Število pogrešanih pa je bilo verjetno večje, saj je personalni odsek štaba Šlandrove brigade 6. novembra 1944 poročal, da se od 33 pogrešanih šlandrovcev večina ni vrnila v sestav brigade ob napadu pri Dobrniču.

Iz poročila organizacijskega štaba Slovenskega domobranstva zvemo, da sta 31. in 16. četa 16. oktobra zasedli položaje okrog Gorenjega Kamenja pri Dobrniču, dve kombinirani četi iz III. bataljona pa sta postavili zasedo na položajih Gombišče—Babna gora. Te enote so imele nalogo, da zaprejo prehod Slandrovi in Zidanškovi brigadi iz Čateža proti jugu. Naslednji dan so domobranske enote zamašle poskušale potisniti Gubčevo brigado v Dobrniško kotlino. Dne 18. oktobra zgodaj zjutraj so domobranci obveščevalci opazili kolono Slandrove brigade na poti iz Občin proti Dobrniču. Takoj je njihovo poveljstvo ukazalo, da naj odide 31. četa na položaje na pobočje Lisca in zapre izhod iz Dobrniške kotline, 28. četa naj postavi zasedo ob cesti proti Dobrniču, 16. četa pa naj z vzhodne strani ceste neposredno napade glavno kolono in jo razdvoji. Domobranci so menili, da imajo opravka s Slandrovo brigado in še z neko drugo enoto. Akcija pa se ni odvijala po načrtu iz dveh vzrokov: prvič, ker je 16. četa napadla šlandrovce, še preden je 31. četa zasedla položaje, in drugič, ker se je brigada premikala v raztegnjeni koloni in je ni bilo moč vse hkrati napasti. Domobranci so razočarani poročali, da so uspeli ujeti tri šlandrovce, padlo pa naj bi jih po njihovi oceni 19, kar pa ni verjetno, čeprav je morda tudi kdo od pogrešanih padel. Stab brigade je na tem pohodu uporabil podobno taktiko kot nemške enote na njihovem starem operativnem območju, s čimer je onemogočil, da bi domobranske zasede hkrati napadle vse enote. Lahko rečemo, da bi ob manj spretni taktiki in ob pogoju, da bi 31. domobranska četa že lahko zavzela položaje, brigada v Dobrniški kotlini doživela hud udarec.

Ob dveh popoldne se je brigada premaknila na Zalisec, komora pa proti Gornjemu Križu. Na novih položajih se je vkopala in zavarovala z bojnimi patruljami ter vzpostavila zvezo s Cankarjevo brigado, ki je bila na Rebri. Ves dan so v brigadno taborišče prihajali posamezni borci II. bataljona, ki so bili ob napadu pri Dobrniču razbiti. Ob petih popoldne je sovražnik napadel Cankarjevo brigado na Rebri. Ves I. bataljon Slandrove brigade je ob začetku spopada odšel na položaje pod Zaliscem in obstreljeval sovražnika z boka. Kljub temu je sovražniku uspelo prodreti v Reber. Stab brigade mu je nato poslal za hrbet eno četo, ki pa je zaradi nepoznavanja terena prišla prepozno. Sovražnik se je medtem že umaknil. Zvečer je tudi proti položajem Slandrove brigade začela prodi-

rati neka sovražnikova kolona. Na povelje štaba VII. korpusa se je brigada premaknila proti Žužemberku in zavzela položaje pri Zafari in na Cviblju. Pri premiku na nove položaje je sovražnik obstreljeval komoro, ki se je uspela prebiti brez žrtev.

Po številnih premikih in bojih je komandant operativnega štaba VI. in XI. brigade Jože Lepin-Ris v svojem poročilu zapisal: »Po položajih, po katerih se kretamo, je taktika sovražnika popolnoma drugačna kot na Štajerskem, radi tega se štabi brigad in štabi bataljonov absolutno ne znajdejo na položajih. Izgovarjajo se, da nimajo (s)poznavalcev terena, niti specijalk, za katere smo vas že prosili. Je popolnoma razumljivo, da je taktika sovražnika popolnoma drugačna in aktivnejša in skušajo naše borce pripraviti z raznimi vzkliki in kriki, kar jim je pri XI. brigadi na položajih Mrzla luža dobro uspelo. Tudi pri borcih je morala zelo padla radi hrane, stalnih pokretov in zelo velike aktivnosti sovražnika in videč jim veliko večje izgube kot na Štajerskem.«¹⁹

Glavni štab NOV in PO Slovenije je 18. oktobra glede na ofenzivno dejavnost domobranskih in nemških enot preložil napad na Višnjo goro. Akcije sovražnih bojnih skupin ne bi smele potisniti VII. korpusa v obrambo. Enote, ki so bile določene za napad na Višnjo goro, naj bi nadaljevale z ofenzivnimi akcijami. Zaradi novih razmer pa bi morale menjati cilj svojega napada. Enote VII. korpusa naj bi napadle sovražnikove sile na liniji Novo mesto—Št. Vid, pri čemer bi morale eno glavnih sovražnikovih kolon popolnoma razbiti. Prvi cilj te dejavnosti je bilo razbitje sovražnikove aktivnosti proti osvojenemu ozemlju. Ko pa bi se njegove bojne skupine vrnile na izhodiščne položaje, je treba preiti v napad za uničenje postojank v Št. Vidu, v Stični in v Višnji gori v takem vrstnem redu, kot ga bodo narekovalе razmere.

Štab VII. korpusa je nato pripravil načrt za velike akcije na območju Trebnjega, v katerih bi prevzela Slandrova brigada zavarovanje proti St. Vidu. Ker pa je bila že na pohodu proti Žužemberku, je operativni štab VI. in XI. brigade vključil lahko v akcije le Zidanškovo brigado, ki se je 18. oktobra trdo bojevala na območju Cirnika, ponoči pa se je tudi sama premaknila s trebanjskega območja proti Stehanji vasi.²¹

Enote Šlandrove brigade so bile 19. oktobra ves dan na položajih proti Dobravi, Podlipi in Ajdovcu. Ves dan so imele sosednje brigade spopade s sovražnikovimi kolonami. Okrog

dveh popoldne se je sovražnik pojavil tudi pri Podlipi. Štab brigade je tja poslal I. bataljon. Ker pa je domobranska kolona že odšla, se je bataljon razvrstil v zasedo na cesti Ajdovec—Sadinja vas—Žužemberk. Toda sovražnik se na tem odseku ni več pojavil. Zvečer je komandant VII. korpusa Franc Pogljajen-Kranjc ukazal, naj se brigada premakne na nove položaje čez Krko in tam napade enote Schmitzove bojne skupine, ki so bile osredotočene v Smuki, v Laščah in v Hinjah.

Ob 10. zvečer so se brigadne enote zbrale na Mačkinem hribu, od koder so odšle proti Dvoru, nato čez Krko proti Kneževi roki in Sv. Petru. III. bataljon se je razmestil na položajih od Sv. Petra do Deden vrha, II. bataljon od tu do Bukovega vrha, I. bataljon z minersko četo in komoro na v Črnomošni Dobravi. Člani štaba brigade so bili pri bataljonih. Zjutraj so vzpostavili zvezo s štabom XVIII. divizije.

Okrog 11. ure je II. bataljon dobil ukaz, da napade skupaj z enim bataljonom IX. brigade sovražnika, ki je v jakosti okrog 100 do 200 vojakov zavzel položaje na cesti med Smuko in Laščami ter bi se verjetno poskušal prebiti do Žužemberka. Oba bataljona naj bi sovražniku onemogočila prodor na osvobojeno ozemlje. Akcije naj bi se lotila tako, da bi šlandrovci napadli sovražnika v hrbet od Smuke, borci IX. brigade pa bi udarili nanj od Lašč. Uro po prejemu povelja je 120 borcev

II. bataljona z desetimi puškami trai jezi in dvema lahkima minometoma že odšlo do Smuke. Tu so se pred vasjo razvili v strelce in pregledali teren. Ker niso opazili nič sumljivega, so se razvrstili v kolono in se pomaknili proti Laščam. Predhodnice in bočne patrulje šlandrovcev so pred Laščami opazile sovražnikovo zasedo, ki je takoj začela streljati. II. bataljon se je spet razvil v strelce in po kratkem boju prisilil sovražnikovo zasedo, da se je umaknila čez cesto. Nadaljevanje napada bi zaradi ugodnih sovražnikovih položajev terjalo preveč žrtev. Takoj po domobranskem umiku je topništvo iz Poloma začelo obstreljevati položaje II. bataljona. Drobcu izstrelkov so tri borce lažje ranili. Zaradi hudega sovražnikovega ognja in da bi se izognili nepotrebnim žrtvam, se je II. bataljon umaknil na stare položaje. Verjetno je imela tudi sovražnikova zaseda izgube.²²

Zvečer so štabu brigade ukazali, naj napade sovražnika in njegovo topništvo na območju med Klečami in Starim logom. 21. oktobra ob 2. uri ponoči so se vse enote brigade

zbrale pri Topli rebri. Ob svitu so prišle v bližino obeh vasi in borci so se razvrstili v strelce. Stab brigade je poslal proti Klečam in Staremu logu patrulji, da bi ugotovili moč sovražnika. Vrnili sta se s poročili, da v obeh vaseh sovražnika ni. Tudi patrulje, ki so odšle proti Mali gori, Belemu kamnu in Pogledu, niso naleteli na sovražnika. Pri Belem kamnu so borci naleteli na borce X. brigade in na majorja Alojza Kolmana-Maroka, ki jim je povedal, da na operativnem območju te brigade ni sovražnika in da se je verjetno umaknil v Kočevje. Po teh poročilih so se bataljoni razvrstili takole: I. pri Belem kamnu, II. pri Starem logu, III. pri cerkvi Sv. Izidorja nad Belim kamnom.

V noči na 22. oktober se je I. bataljon z minersko četo premaknil v zasedo nad Klečami, II. bataljon pa h Polomu. Opoldne se je vsa brigada premaknila proti Hinjam in se utaborila v Prevolah. Sredi noči je nato brigada nadaljevala pohod proti Žužemberku. Med potjo sta se v Laščah brigadni politični komisar in njegov namestnik sestala s političnim komisarjem glavnega štaba NOV in PO Slovenije Borisom Kidričem, v Jami pa so se s funkcionarji glavnega štaba sestali še komandant operativnega štaba VI. in XI. brigade ter brigadni komandant in njegov namestnik. Ti sestanki in premik brigade so bili v zvezi z napadom na domobransko postojanko v **St. Vidu**, ki jo je načrtoval štab VII. korpusa. Šlandrova brigada se je ta dan ustavila v Vrtačah in v Kutni, 24. oktobra pa se je zbrala na Zaliscu. Tu so se borci in komandni kader ves dan pripravljali na akcijo v **St. Vidu**.

Brigada je imela v obdobju od 8. do 21. oktobra 1944 — 20 mrtvih, 33 ranjenih, 37 pogrešanih, medtem ko jih je štab 16 zaradi nesposobnosti odpustil. V sestav brigade je bilo v tem obdobju vključenih le šest novincev,²³ tako da je v dveh tednih izgubila kar 100 borcev, kar je za tako kratko dobo izredno veliko. Stab VII. korpusa je nameraval dati brigadi spočetka manj odgovorne naloge, da bi se prilagodila novim razmeram. Domobranske in nemške enote pa so takoj po prihodu Šlandrove in Zidanškove brigade začele z velikimi ofenzivnimi operacijami in obe enoti sta morali prevzeti pomembne naloge pri zavarovanju osvobojenega ozemlja. Tako ni bilo časa, da bi se komandni kader in borci spoznali s posebnimi pogoji bojevanja na Dolenjskem, kar je tudi eden od pglavitnih vzrokov za tolikšni številčni osip brigade.

NAPAD NA ST. VID PRI STIČNI

Domobranksko-nemške bojne skupine so se 21. oktobra po hudih bojih spet umaknile v svoje izhodiščne postojanke, ne da bi svojo nalogo uspešno opravile.²⁴ Takoj, ko so se razmere spet ustalile, je štab VII. korpusa začel pospešeno pripravljati akcije, zaradi katerih sta tudi prišli na Dolenjsko Šlandrova in Zidanškova brigada. Dne 23. oktobra je izdal povelje za napad na postojanko **St. Vid**, kjer je bil IV. domobranski bataljon z okrog 500 možmi. V bližnji Stični je bilo mimo 500 domobrancev iz I. Cofovega domobranskega bataljona še nekaj nemških policistov, v drugih postojankah (v Višnji gori, v Grosupljem, v Novem mestu, v Ljubljani, v Velikih Laščah, v Ribnici, v Kočevju, v Pijavi gorici, na Igu itd.), iz katerih bi sovražnik lahko poslal pomoč napadeni postojanki, pa je bilo po oceni štaba VII. korpusa kar okrog 5800 domobrancev in okrog 3900 pripadnikov nemških oboroženih sil. Razen pehote je imel sovražnik na voljo še 13. oklepno četo 14. policijskega polka SS s po štirimi tanki v Novem mestu, v Ljubljani in v Kočevju, domobranci pa so imeli v Ljubljani šest tankov. Za napad na **St. Vid** in njegovo zavarovanje je štab VII. korpusa lahko uporabil enote operativnega štaba VI. in XI. brigade, XV. in XVIII. divizijo, svoje topništvo ter Notranjski in Dolenjski odred, ki jim je dal naslednje naloge:

Operativnemu štabu VI. in XI. brigade je zaupal nalogo, da z obema brigadama, okrepljenima s tremi partopi, izvede neposreden napad na postojanko in jo uniči. Ena brigada naj bi napadla s severne strani, druga z južne, jugovzhodne in jugozahodne smeri. Brigadi bi morali najprej ob podpori težkega orožja in topništva prodreti skozi žične ovire in likvidirati bunkerje ob njih, nato pa vdreti v samo postojanko in jo uničiti. Štab VII. korpusa je posebej opozoril na prikrito blokiranje postojanke, ki mora biti izvedeno do petih zjutraj. Napad bi bilo potrebno izvesti energično in izkoristiti presenečenje, tako da bi že v prvem naskoku prodrle enote preko žice in bi nato ob podpori težkega orožja začele uničevati bunkerje.

Za lažje uničevanje bunkerjev in oporišč v notranjosti postojanke mora operativni štab VI. in XI. brigade formirati dve bateriji s po tremi težkimi minometi, ki naj jim poveljuje neposredno. Te naj najprej uporabi za likvidacijo zasede pri Sv. Roku, nato pa za uničenje bunkerjev na krajih prodora.

Neposredno za brigadna štaba naj formira dve bateriji po 5 lahkih minometov, 2 bateriji po štiri protitankovske minomete piat, en oddelek z dvema partopoma in en oddelek z enim partopom. Iz teh orožij naj štaba brigad in operativni štab VI. in XI. brigade osredotočijo ogenj na tisto mesto, ki bi po svoji pomembnosti najbolj oviralo prodor in kjer bi bil odpor najmočnejši. Za formiranje baterij je morala večino orožja s pripadajočo municijo dati na voljo XV. divizija že dan pred napadom, tj. 24. oktobra.

Ob koncu povelja je štab VII. korpusa še posebej opozoril operativni štab VI. in XI. brigade — med boji mu je določil za komandno mesto Velike Pece — da morajo njegove enote postojanko tako močno blokirati, da bo vsak izpad sovražnika iz nje nemogoč. Za neposredno pomoč obema brigadama pri likvidaciji utrdb je štab VII. korpusa določil še svoje topništvo (eno havbico 100 mm, eno havbico 75 mm, en gorski top 75 mm). Iz teh orožij naj bi najprej s koncentričnim ognjem rušili utrdbe pri Sv. Roku, nato pa bi obstreljevali druge cilje. Topništvo VII. korpusa je dobilo nalogo, da začne z ognjem takoj ob zori s položajev na območju Podboršta.

Druge enote so dobile ukaz, da z demonstrativnimi napadi, zasedami in miniranjem, z zasekami in z rušenjem mostov na prometnih poteh onemogočijo sovražniku, da bi prodrli do Št. Vida. Tako so brigade XV. divizije dobile naslednje pglavitne naloge: Gubčeva brigada, okrepljena z enim bataljonom XII. brigade, je morala onemogočiti prodor sovražnika iz Novega mesta, Cankarjeva brigada blokirati postojanko v Stični in jo demonstrativno napasti ter uničiti domobransko zasedo v Ivančni gorici, XV. brigada pa je bila v rezervi. XVIII. divizija je za zavarovanje proti Višnji gori in za demonstrativni napad na to postojanko določila Levstikovo in Ljubljansko brigado, IX. brigado pa za zavarovanje proti Kočevju. Dolenjski odred je moral zavarovati akcijo z zasedami proti Tržišču in proti Litiji, Notranjski odred pa demonstrativno napasti postojanko v Velikih Laščah.

Povelje štaba korpusa je obvezalo tudi vse štabe, da morajo skrbeti ves čas trajanja operacij za trdne zveze. Za zvezo med štabom VII. korpusa in štaboma divizij ter operativnim štabom in štabom topništva so bile določene radijske in telefonske zveze. Protiletalsko obrambo je moral oskrbeti štab topništva. Obveščevalna služba vseh enot je dobila nalogo, da v

času trajanja operacij zbira podatke o morebitnih osredotočenjih in o prodiranju sovražnika v smeri akcij. Sanitetni referenti so morali poskrbeti za vprežna vozila za hiter odvoz ranjencev na previjališča, intendant pa za zadostne količine hrane med bojem.

Glede izpopolnjevanja z municijo je ostalo v veljavi korpusno povelje z dne 15. oktobra, ki je za operativni štab VI. in XI. brigade določilo, da lahko prevzame iz korpusnega skladišča 25.000 nabojev za puške, 300 min za minomet 81 mm in 800 min za lahki italijanski minomet. Štab VII. korpusa je določil za svoje komandno mesto Rdeči Kal.

Ob sklepu svojega povelja je še zavezal divizijske in odredne štabe, operativni štab VI. in XI. brigade ter štab topništva, da izdajo vsa nadrobna povelja podrejenim enotam in da jih pripravijo za akcije. Borce in komandni kader je treba pripraviti na ofenzivne akcije, mu dvigniti bojnega duha in utrditi disciplino, komandnemu kadru pa je potrebno še posebej prikazati pomembnost akcij in zahtevati brezpogojno izpolnjevanje povelj.²⁵

Iz tega povelja vidimo, da je štab VII. korpusa skrbno pretehtal številne dejavnike, ki bi lahko vplivali na potek akcije, in dal podrejenim enotam že zelo nadrobne naloge. Medtem ko je za predvideni napad na Višnjo goro določil Slandrovo in Zidanškovo brigado za rezervo, pa jima je pri napadu na St. Vid že zaupal poglavitno nalogo. Verjetno se je za to odločil zaradi njunih velikih izkušenj pri likvidaciji postojank v Zgornji Savinjski dolini, ni pa upošteval, da se še nista dovolj prilagodili delovanju v novih razmerah na Dolenjskem. Upoštevati pa moramo tudi, kot smo že omenili, da so bili domobranci precej odločnejši kot npr. vermani na Štajerskem. Njuna naloga pa je bila težka še zlasti zaradi tega, ker bi morali zavzeti postojanko, ki je napad pričakovala. Omenili smo že, da je organizacijski štab Slovenskega domobranstva že v dnevnem poročilu za 15. oktober poročal, da se partizanski obveščevalci zanimajo za podatke o številčni moči posadke v St. Vidu in izjavljajo, da jo bodo napadli. Na te vesti je štab IV. bataljona takoj ukazal okrepiti obrambni sistem okrog St. Vida. V času velike nemško-domobranske akcije od 15. do 21. oktobra je ostala v St. Vidu 32. četa in del težke čete, ki sta dobili še nalogo, da utrjujeta bunkerje. Ker ni bilo glavnine domobrancev iz IV. bataljona v posto-

janki, je njen štab sporazumno z občinsko upravo v Št. Vidu mobiliziral za kopanje zveznih rovov med bunkerji večje število moških in žensk. Dne 17. oktobra je v poročilu navedeno, da dela vsak dan do 60 Sentvidčanov. O gradnji bunkerjev v St. Vidu je organizacijski štab Slovenskega domobranstva poročal tudi še 23. oktobra 1944. V tem poročilu je tudi poudaril, da vlada zlasti v štajerskih brigadah »precejšen razkroj« in da je med borci veliko razočaranje nad razmerami v »Dolenjski republiki«. Napačno pa je bil obveščen, da sta se Šlandrova in Zidanškova brigada umaknili čez nemško-italijansko mejo.²® Iz povelja se ne vidi, da bi bil štab VII. korpusa nadrobneje obveščen o obširnih utrjevalnih delih v St. Vidu, pri čemer pa je seveda nerazumljivo, da tega niti civilni ali vojaški obveščevalci niso opazili. Ta dejavnik bi prav gotovo vplival na odločitev štaba VII. korpusa, katero od treh postojank, ki jih je nameraval likvidirati, bi s svojimi enotami najprej napadel.

Štab Slandrove brigade je vse potrebne priprave izvedel na položajih v Zaliscu. Imel je sestanek z operativnim štabom VI. in XI. brigade in nato s štabi bataljonov ter komandirji čet. V svojem povelju je ponovil podatke o vojaških razmerah na Dolenjskem, o moči sovražnikovih postojank ter navedel, da je brigada dobila od operativnega štaba VI. in XI. brigade nalogo, da napade postojanko St. Vid s severne strani z dvema bataljonoma, enega pa naj ima v neposredni bližini v rezervi. Glede na to je dal II. bataljonu in minerski četi nalogo, da blokira postojanko St. Vid ob žični ograji od potoka, ki teče iz Češnjic proti zahodu do Pristavlje vasi in bližnje ceste, III. bataljon je imel isto nalogo na levem krilu proti cesti, ki pelje iz St. Pavla v Št. Vid. Oba bataljona morata vzpostaviti zvezo s sosednimi enotami Zidanškove brigade, ki so imele nalogo napasti postojanko z južne, z jugovzhodne in z jugozahodne strani. Po blokadi, ki bi morala biti izvedena do petih zjutraj, bi morali posamezni vodi začeti z vdori preko žičnih ovir do bunkerjev ter v samo postojanko, ki bi jo morali za vsako ceno likvidirati, pri čemer naj bi izkoristili vse možnosti za presenečenje. I. bataljon je bil določen za rezervo in je imel pglavitno nalogo, da priskoči ob potrebi na pomoč II. in III. bataljonu ter ju varuje pred morebitnim sovražnikovim napadom v hrbet. To je bila že posledica izkušenj v bojih z domobranci. Štab I. bataljona je moral en težki mi-

traljez poslati na koto 364 nad Petrušnjo vasjo in mu dati za varstvo en vod z nalogo, da varuje borce pred morebitnim izpadom iz **St. Vida**. En vod naj bi bil v rezervi v gozdu pri **St. Pavlu**, dve četi pa nad Petrušnjo vasjo.

Štabe bataljonov je v povelju posebej opozoril na popolno odgovornost, da se bodo borci pravilno razvrstili na položajih, se vkopali ali si poiskali zavetje za hišami, ker bo sovražnik verjetno poskušal izpasti in ker ima več minometov. Štab brigade je nato v svojem povelju seznanil svoje podrejene enote, da bodo pri napadu sodelovale tudi baterije težkega orožja, opozoril je na zvezo, določil previjališče v **Št. Pavlu**, dal intendantom naloge glede prehrane, navedel znake razpoznavanja in določil za svoj sedež za čas operacij vas **St. Pavel**. Vse štabe bataljonov je tudi opozoril, naj pripravijo borce v smislu naredb, ki so jih dobili na sestanku v štabu brigade, na brezpogojno izpolnitev povelj in na disciplino v boju in med pohodom. V povelju je tudi določil, da bodo bataljoni z zbornega mesta odšli že ob 22. uri, da bodo pravočasno prispeli do **St. Vida**. Na čelu kolone bo šel II. bataljon, nato štab brigade, na začetju pa naj bi šel I. bataljon. Za smer pohoda je določil linijo **Zalisec—Sela pri Šumberku—Zagorica—Bič—Radohova vas—Sela—Št. Pavel—Česnjice**. Na pohodu naj bi se zavarovali z močnimi patroljami.²⁷

Povelje smo obširneje navedli zato, da bi videli, kako n drobno je bil izdelan načrt za napad in kako se iz njega že kažejo prve izkušnje iz bojev z domobranci na Dolenjskem. Štab brigade je torej vestno opravil pripravljalna dela in ob določeni uri je brigada odšla na pot.

Vse do bližine Radohove vasi je potekal pohod po načrtu. Toda ob treh zjutraj je brigadna pobočnica pri križišču ceste in železniške proge naletela na sovražnikovo kolono, ki je prihajala iz šentviške postojanke. Sovražnik je takoj z vso močjo napadel II. bataljon. Štab brigade je takoj ukazal III. bataljonu, naj se razvrsti v strelce levo in desno ob cesti in prodira proti sovražniku. Ugotovil pa je, da ne gre za močnejšo sovražnikovo patroljo, temveč da je prišlo iz postojanke okrog 300 mož, ki so se razvrstili v dolžini 500 m ter so bili oboroženi s težkimi mitraljezi in minometi. To kolono sta sestavljali pehotna in težka četa IV. bataljona slovenskih domobrancev, ki sta ob dveh zjutraj zapustili postojanko. Spopad med šlandrovci in domobranci je trajal do tričetrt na pet

zjutraj. Hudi boji so bili v Biču, ki ga borcem kljub trikratnemu naskoku ni uspelo zavzeti. Domobranci so imeli za hišami odlične položaje. Ker je bil položaj nejasen in ker brigada ni dobila težkih minometov, po katere je kurir trikrat šel, je štab ukazal, naj se I. in III. bataljon umakneta proti Strmcu, in nato proti Malemu Gabru. Med premikom na nove položaje so šli kurirji v operativni štab VI. in XI. brigade po navodila za nadaljnjo dejavnost brigade. Ta so bila nujno potrebna spričo nenadne spremembe položaja.

Med spopadom je sovražnik pri Radohovi vasi dobil še okrepitev nekaj kamionov vojaštva iz St. Vida. Nato se je ob 7,45 umaknil še II. bataljon z minersko četo preko Ceste v zaselek Podgaber pri Malem Gabru, od tu pa je odšel na povelje operativnega štaba na položaj na greben med Pokojnico in Bičem, okrog enajstih pa na greben nad vasjo Škofije. Na teh položajih so šlandrovci ostali do popoldneva, ko sta se jima pridružila I. in III. bataljon Belokranjske brigade, ki je bila v operaciji rezerva v XV. diviziji. Iz Skofelj so nato vsi trije bataljoni skupaj z minersko četo Šlandrove brigade krenili na greben nad St. Vidom s severne strani. Tako so šele popoldne prišli na položaje, ki bi jih morali zavzeti zjutraj. V jutranjih urah so domobranci ujeli tri šlandrovce, ki so na zaslišanju povedali za cilj akcije.

Operativni štab VI. in XI. brigade je ukazal komandantu Šlandrove brigade, da se morata tudi I. in III. bataljon premakniti na te položaje. Komandant je po povratku iz operativnega štaba VI. in XI. brigade takoj povedel I. in III. bataljon proti St. Vidu. Ko se je kolona šlandrovcev že premikala od hriba proti Prapročam, jim je ob pol petih popoldne nenadoma prišla iz Temenice nasproti domobranska kolona, sestavljena iz I. in III. bataljona brez dveh čet. Komandant brigade je takoj ukazal, naj borci v teku zavzamejo položaje na grebenu in postavijo zasedo. Toda sovražnik je bil tem položajem bližji in jih je zavzel pred njimi. Ko so šlandrovci prišli pod vrh grebena, je domobranska zaseda udarila po njih. I. in III. bataljon sta se morala umakniti na rob gozda, od koder sta odbila najprej sovražnikov naskok, nato pa prešla v nasprotni napad in pregnala domobrance z višinskih položajev. Domobranci so se nato umaknili na položaje Zaboršt—Sela pri St. Pavlu in tako zaprli šlandrovcem pot do St. Vida. Štab brigade je nato pošiljal proti domobranskim

položajem bojne patrolje, da bi odkrile šibke točke, kjer bi jih lahko napadli in pregnali s položajev. Okrog devetih zvečer pa je brigada dobila povelje, naj se osredotoči na položajih v Zagorici, kamor je tudi takoj odšla.

Tudi II. bataljon Šlandrove brigade ter I. in III. bataljon Belokranjske brigade nista mogla dolgo vzdržati na svojih mestih nad St. Vidom. Namesto, da bi začeli napadati postojanko, so se morali boriti proti več kolonom domobrancev, ki so uspeli udariti iz Stične in prodreti na položaje Češnjic ter Gradišča borcem za hrbet. Enoti I. in III. domobranskega bataljona so jih nato poskušale obkoluti. Borci so s tanki njihov napad odbili in si tako omogočili umik. Nadaljnje zadrževanje na grebenu nad St. Vidom bi bilo spričo velike sovražnikove moči lahko usodno. Zato so se šlandrovci umaknili na stare položaje nad Škofijami, bataljona Belokranjske brigade pa sta odšla proti Temeniški dolini. S ceste pri Radohovi vasi so nato šlandrovce občasno obstreljevali z ognjem iz težkega mitraljeza, minometov in topov. Položaje so držali do 1,30, ko je tudi II. bataljon dobil nalogo, da se premakne v sestav brigade.

Šlandrovci so imeli ta dan 8 mrtvih in prav toliko lažje ranjenih, pogrešali pa so zasedo 15 mož s tremi puškomitraljezi, ki so pod poveljstvom komandirja čete Feliksa Kinka-Dugega, imeli zasedo tik nad St. Vidom. Po oceni naj bi imel sovražnik okoli 15 mrtvih in večje število ranjenih. Po domobranskem poročilu sta imela I. in III. bataljon le 3 ranjence.²⁸

Šlandrova brigada torej ni uspela izpolniti svoje naloge. Vzrokov za to je več. Prvi je vsekakor ta, da domobranci niso ostali v svoji utrjeni postojanki, temveč so z glavnino odšli v okolico, in tako preprečili šlandrovcem, da bi sploh prišli na svoje položaje. Morda bi štab Šlandrove brigade storil bolje, da bi boj s sovražnikovo kolono prepustil samo enemu bataljonu, z drugima dvema pa bi odšel na položaje. Zlasti je bilo nerodno, da se je v spopad zapletel najprej prav II. bataljon, ki je bil določen za neposredni napad. Vsekakor pa bi tolikšne domobranske sile zunaj postojanke lahko odločno vplivale tudi na napad Zidanškove brigade, ki bi ji lahko vpadle v hrbet, in jo tako odvrnila od poglavitnega cilja. V odločilnem trenutku je tudi odpovedala zveza z operativnim štabom VI. in XI. brigade. Domobranci so z napadom na šlandrovce pri Radohovi vasi brigado razdelili na dva dela in prvotni načrt

za napad je moral štab VII. korpusa spremeniti. V napad s severne strani je poslal še dva bataljona Belokranjske brigade. Toda ta načrt za napad je moral biti spremenjen tudi zaradi prodora dveh domobranskih bataljonov na območje Temeniške doline. Ze ponoči, še pred začetkom napada, sta namreč I. bataljon (brez 16. čete) in III. bataljon (brez 15. čete) slovenskih domobrancev odšla na skupno akcijo na območje Temenice—Moravče—Sv. Križ. V Vodicah sta po radijski zvezi zvedela za napad na **St. Vid**. Vrnila sta se proti Temenici, in tako onemogočila napad na postojanko s severne strani. Po mnenju štab brigade sta bili dve brigadi za napad na tako dobro utrjeno postojanko prešibki, zlasti še, ker je dobila posadka pomoč iz smeri, ki bi jih morale zavarovati druge brigade.

Sicer pa pogledjmo, kako so ta dan izpolnile svoje naloge druge enote. Zidanškova brigada je okrog šestih zjutraj razstila svoje sile takole: I. bataljon nad vasjo Dob proti Glogovici, kjer se je povezal z II. bataljonom, ta pa se je razvrstil od Glogovice do glavne ceste proti Stični, III. bataljon pa je bil v rezervi nad vasjo Velike Pece. Ko se je megla dvignila, sta se bataljona premaknila do žičnih ovir. I. bataljon je imel nalogo napasti bunkerje okrog železniške postaje St. Vid. Stab brigade je poslal II. bataljonu kot okrepitev četo III. bataljona, da zavzame položaje levo od ceste Stična—St. Vid, kjer bi morali blokirati postojanko šlandrovci, ki pa zaradi spopada pri Radohovi vasi tja niso prišli. Tudi s teh položajev so borci Zidanškove brigade napadli bunkerje za žično ograjo. Okrog enajstih je nato štab brigade dobil povelje, da pošlje en bataljon na pomoč šlandrovcem, ki so se borili pri Boga vasi in nad Škofijami. I. bataljon je poslal dve četi, ena četa pa je še naprej blokirala postojanko. Tej četi je štab brigade poslal kot okrepitev četo III. bataljona iz Velikih Pec, ki je nato napadla bunkerje pod Sv. Rokom. Ko se je sovražnik iznad Boga vasi in Skofelj umaknil proti postojanki in so bili tako končani boji s šlandrovci, sta se obe četi I. bataljona spet vrnili na svoje položaje nad Glogovico in Radohovo vasjo.

Okrog 15. ure, ko se je začel splošni napad na postojanko, je pod kritjem topniškega ognja prodiral v **St. Vid** tankovski oddelek s I. bataljonom Zidanškove brigade. Prav v tem trenutku pa je prišlo sovražniku na pomoč več tankov in 25 kamionov vojaštva iz ljubljanske smeri. Sovražnik je prodrl z motorizacijo po cesti, s pehoto pa v dveh kolonah ob obeh

straneh železniške proge. To so bili deli 11., 26. in 27. posadne čete domobrancev, okrepljeni s tanki, verjetno iz 13. oklepne čete 14. policijskega polka SS iz Ljubljane, ki so se iz Grosupljega napotili na pomoč napadeni postojanki v St. Vidu in v Stični. Ti dve postojanki sta bili zaradi odhoda I. in III. bataljona (brez dveh čet) na akcije v Temeniško dolino zelo oslabljeni. Enote XV. in XVIII. divizije sovražnika niso uspele zadržati in po prihodu v Stično se je napotil proti St. Vidu in napadel II. bataljon Zidanškove brigade, ki je bil na položajih zahodno od vasi ob cesti, v hrbet. Ker mu je grozila nevarnost, da bi ga sovražnik obkolil in odrezal od I. bataljona, se je premaknil na Velike Pece, sovražnik pa je zasedel njegove položaje od glavne ceste do Glogovice. Ob tem nenadnem prodoru sta se morala umakniti iz St. Vida na izhodiščne položaje ob železniški progi tudi tankovski oddelek in I. bataljon. Te položaje so nato branili do povelja za premik, ki so ga dobili od operativnega štaba VI. in XI. brigade ob 21. uri zvečer.

Zidanškova brigada je bila torej bližja izpolnitvi svoje naloge, kar pa je preprečil nenadni prodor sovražnika do St. Vida. Zidanškova in Slandrova brigada sta se torej znašli v težavnem položaju, ker tudi enote, ki so bile določene za zavarovanje, niso uspele zadržati sovražnika. Za Slandrovo brigado je bila posebno pomembna pomoč XV. belokranjske brigade. Ko je okrog 14. ure izpadel sovražnik iz Stične proti Farškemu Kalu in Temenici v jakosti okrog 300 mož, sta I. in III. bataljon odšla preko Zagorice do Velikega Gabra. Od tu je I. bataljon odšel proti St. Pavlu, III. pa proti Škofijam in Radohovi vasi, in nato prav tako proti St. Pavlu. »Belokranjci« so dobili zvezo s šlandrovci in so nato skupaj odšli na blokado postojanke St. Vid s severne strani. Kot smo že omenili, so se morale enote obeh brigad zaradi hudega sovražnega pritiska iz St. Vida in v hrbet v ogorčenih bojih umakniti s svojih položajev okrog pol šestih popoldne. Gubčeva brigada in en bataljon XII. brigade sta se prav tako ves dan borila s sovražnikovo kolono, ki je prodirala iz Mirne peči na območje Brezove rebri, Ajdovca in Jordankala, od koder so jo pognali nazaj v izhodiščne postojanke.

Cankarjeva brigada je demonstrativno napadla Stično in njeni bataljoni so s skrajnimi navori zadrževali sovražnika, ki se je poskušal iz postojanke prebiti. Opoldne sta se mo-

rala III. bataljon Cankarjeve brigade in en bataljon X. ljubljanske brigade umakniti in sovražniku je preboj uspel. Prav tako se je uspela skozi njihove položaje prebiti popoldne motorizirana kolona, ki je nato vpadla borcem Zidanškove brigade v hrbet. Ta kolona se je najprej prebila tudi skozi zasede Levstikove brigade, ki je imela skupaj z enotami X. ljubljanske brigade in s specialnim bataljonom XVIII. divizije hude boje z več sovražnikovimi kolonami okrog Višnje gore in Ivančne gorice.²⁹

Cilj celotne operacije torej ni uspel. Stab VII. korpusa je po neuspešnem prvem napadu zjutraj ukazal ponovni napad, za katerega je poleg prejšnjih sil angažiral še XV. belokranjsko brigado. Ob 21. uri zvečer pa sta Zidanškova in Šlandrova brigada skupaj z drugimi enotami dobili njegovo povelje o novi razvrstitvi in o novih nalogah. V njem je rečeno, da je glede na novi položaj, ko je v St. Vidu postojanka okrepljena (s 26 kamioni vojaštva in 4 tanki), in glede na raztreseno razvrstitev enot potrebno izvesti osredotočenje. Enote naj v noči na 26. oktober zasedejo naslednje položaje: Zidanškova brigada okrog Rdečega Kala, Šlandrova brigada na območju Gombišča, operativni štab VI. in XI. brigade pa naj se premakne v Velike Dole. Zavarujejo naj se v smeri Stična in St. Vid. Enote XV. divizije naj se premaknejo na naslednje položaje: V. brigada na Krušni vrh, IV. brigada, okrepljena z enim bataljonom XII. brigade na Kamenje-Lisec, XV. brigada na Babno goro in se zavaruje v smeri St. Vid, Občine in Dobrnič, XVIII. divizija naj se premakne z X. brigado na Bojanji vrh, z VIII. pa na Lučarjev Kal ter se zavaruje v smeri Stična, St. Vid, Muljava in Krka, topništvo in tankovski odred pa naj se premakneta na Sela pri Sumberku, kjer bo tudi štab VII. korpusa.

Štaba divizij in operativni štab VI. in XI. brigade so dobili nalogo, da se še ponoči telefonsko povežejo s štabom VII. korpusa. Medsebojno zvezo pa morajo tesno vzdrževati tudi s kurirji.

Ce bi sovražnik prodiral, morajo vse enote na določenih položajih sprejeti boj, preiti v protinapade in z obkoljevalnimi manevri uničevati sovražnika. Vsaka enota mora tudi takoj priskočiti na pomoč najbližji sosednji enoti, ki bi se bojevala. Vsi štabi si morajo prizadevati, da sovražnika

pritegnejo v dolino, in ga nato z vsemi silami napadejo in uničijo.

Štab VII. korpusa je poudaril strogo odgovornost vsakega štaba za pravilno opravljanje službe, za vodenje operacij in vztrajanje enot na položajih. Enote se morejo iz določenih položajev umakniti le z dovoljenjem nadrejenih štabov.³⁰ Štab

VII. korpusa si je tako prizadeval, da bi z osredotočenjem vseh sil nadaljeval operacije v spremenjenih razmerah.

Šlandrova brigada se je 25. oktobra v poznih večernih urah skoncentrirala pri Zagorici, ob šestih zjutraj pa je štab brigade razvrstil posamezne enote takole: I. bataljon v vas Vrh, II. bataljon z minersko četo in s štabom brigade v Gombišču, III. bataljon pa je ostal nad vasjo Zagorica. Patrulje so vzdrževale zvezo z Zidanškovo in s Cankarjevo brigado. Okrog ene popoldne je prodrla sovražnikova kolona, ki je šela okrog

100 vojakov in štiri tanke, do Zagorice in napadla III. bataljon. Tanki so prodrli prav do kuhinje in zaplenili nekaj opreme. Nato so borci sovražnikovo kolono prisili, da se je umaknila. S seboj je odpeljala tudi nekaj svojih ranjencev. Ves boj je trajal le okrog tričetrt ure. Ko so v štabu Zidanškove brigade slišali streljanje pri Zagorici, so poslali na položaje pri vasi Sad I. bataljon, da bi pomagal šlandrovcem. Bataljonu pa ni bilo treba nastopiti, ker se je spopad že končal. Bataljon je poslal na cesto proti Dobu in Zagorici več bojnih patrulj, ki so obstreljevale sovražnika. Ta dan je imel hud spopad le II. bataljon Gubčeve brigade, ki ga je z njegovih položajev pri Sv. Ani pregnala sovražnikova kolona iz Mirne peči.³¹

Štab VII. korpusa je 26. oktobra izdal novo povelje, v katerem je v uvodu ugotovil, da so sovražnikove sile uspele prejšnji dan prebiti položaje enot XVIII. divizije na liniji Leskovec—Kamno brdo—Kriška vas in položaje V. brigade na liniji Gradišče—Mekinje—Otava in jih prisiliti k umiku. Tako so uspeli napasti Zidanškovo in Slandrovo brigado v hrbet ter ju prisiliti, da sta prenehali z blokado St. Vida. Enote IV. SNOUB pa so odbile izpad sovražnikove kolone iz Mirne peči na položajih Jordankal—Brezova reber—Ajdovec. V noči na 26. oktober je VII. korpus pregrupiral in skoncentriral svoje sile na območju Borjanski boršt—Sela pri Sumberku—Krušni vrh—Lisec z namenom, da odbije sovražnikove izpade iz postojanke in preide v nasprotni napad.

Operativni štab VI. in XI. brigade je dobil nalogo, da po povelju z dne 23. oktobra ponovno napade postojanko St. Vid.

V noči na 27. oktober bi morali obe brigadi najprej likvidirati posamezne skupine na območju Radohova vas, Grm, Št. Pavel, kakor hitro pa bi jih uničili, naj bi postojanko napadli in likvidirali. XV. divizija naj prevzame zavarovanje proti Ajdovcu in Novemu mestu, XVIII. divizija pa proti Stični in Višnji gori.³² Do ponovnega napada na Št. Vid pa ni prišlo.

Štab Šlandrove brigade je ponoči poslal eno četo patroljirat v Radohovo vas, en vod pa proti Malemu Gabru. Naslednji dan je bilo na položajih vseh enot VII. korpusa mirno. Šlandrova brigada je ostala ves dan na starih položajih, večina borcev je bila v zasedah. I. bataljon je zasekal cesto Zagorica—St. Vid in postavil na njej barikade v dolžini 50 metrov. En vod je odšel v Sela pri Sumberku za zavarovanje baterije težkih minometov. Ves dan so bili tudi sestanki med brigadami in bataljonskimi političnimi funkcionarji. Dne 27. oktobra se je od borcev poslovil tudi brigadni komandant kapetan Mirko Jerman, ki je bil v brigadi od njene ustanovitve kot komandir čete in je bil nato komandant bataljona, načelnik brigadnega štaba, namestnik komandanta brigade in končno njen komandant ob velikih uspehih v drugem obdobju bojov za osvoboditev Zgornje Savinjske doline. Jerman je odšel za načelnika oficirske šole pri glavnem štabu NOV in PO Slovenije. Vršilec dolžnosti komandanta je postal poročnik Boris Winter, ki je prišel iz Zidanškove brigade, in je bil tedaj z 21. leti najmlajši na takšnem položaju.³³

Tudi naslednji dan so bataljoni ostali na starih položajih. Popoldne ob pol petih je 100 domobrancev iz 32. in težke čete

IV. bataljona, ki so patroljirali v smeri Pokojnica—Bič—Zagorica, napadlo zasedo pri Strmcu. Šlandrovci so izvedli nasprotni napad in so sovražnika pregnali. S seboj naj bi le-ti odnesli tri mrtve ali ranjene, po sovražnikovem poročilu pa je padel le en domobranec. Po tem neuspehu je sovražnik začel obstreljevati položaje brigade s težkim minometom. Nekaj min so izstrelili proti domobrancem tudi s položajev II. bataljona. Zvečer so šlandrovci spet patroljirali proti Biču in Mali Loki. Zidanškova brigada je imela popoldne hude boje z domobranci na območju Rdečega Kala in Sada.³⁴

Brigada je 29. oktobra ob pol petih zjutraj odšla na pot proti Zaliscu. Med potjo je dezertiralo iz brigade 19 borcev. Ta

Boris Winter, komandant brigade

pojav je terjalo takojšnje ukrepanje. Brigadni štab se je sestel z bataljonskimi štabi in razpravljali so o tem, kako vplivati na večjo bojno moralo borcev in udarno moč brigade ter kako preprečiti dezertacije. Nato so bile o teh problemih tudi vojaške in politične ure v posameznih enotah. Ta dan je brigado obiskal komandant glavnega štaba NOV in PO Slovenije generalmajor Franc Rozman-Stane ter razdelil odlikovanja za hrabrost 11 borcem.³⁵ 29. oktobra je brigado zapustil tudi politični komisar Franc Kumer-Harkov, ki je odšel v štab VII. korpusa, za vršilca dolžnosti te funkcije pa je bil imenovan Adolf Jevšnik-Lvov, ki je dotlej opravljal funkcijo namestnika politkomisarja I. bataljona Zidanškove brigade. Tega dne je prišlo tudi do zamenjave komandanta v operativnem štabu VI. in XI. brigade. Major Jože Lepin-Ris je odšel na Štajersko za komandanta XIV. divizije, njegovo dolžnost v operativnem štabu VI. in XI. brigade pa je prevzel kapetan Andrej Cetinski-Lev. Opoldne naslednjega dne je štab brigade dobil povelje, naj pošlje dva bataljona na položaje Sela pri Šumberku. Na pot sta odšla I. in II. bataljon, ki pa jima je že med potjo komandant VII. korpusa Franc Poglajen-Kranjc določil

nove položaje med Vrtačami in Kutno. Popoldne pa so za njima prišli še III. bataljon, minerska četa, komora in štab. Tudi ta dan so bili razgovori brigadnih in bataljonskih funkcionarjev.³⁸

Ti premiki Šlandrove brigade, v bližini njenih položajev se je premikala tudi Zidanškova, so bili potrebni zaradi okrepjene domobranske aktivnosti. Ze od 26. oktobra je bilo na območju Ilova gora—Krka—Št. Vid pri Stični—Veliki Gaber domobranska bojna skupina okrog 260 mož iz posadnih čet Kočevja, Velikih Lašč in iz Ribnice. Na območju severno od Zagorice in Žužemberka pa je 29. oktobra proti enotam VII. korpusa začela v treh kolonah prodirati še bojna skupina Schumacher, ki so jo sestavljale enote I., III. in IV. bataljona slovenskih domobrancev. Ko je štab VII. korpusa dobil podatke o njihovih premikih, je 31. oktobra ukazal, naj XVIII. divizija z VIII. in IX. brigado napade sovražnika iz Orlake in Sel pri Šumberku proti Zagradcu in Tolčanam in mu tako odseka umik ter ga napade z boka. Operativni štab VI. in XI. brigade je dobil nalogo, da z eno brigado preide v napad ob levem bregu Krke od Rebri proti Zagradcu, del sil pa naj pošlje na položaje Sela pri Šumberku, ostale sile pa naj ima osredotočene na območju Zalisca.³⁷ Operativni štab VI. in XI. brigade je nato ukazal I. bataljonu Šlandrove brigade, da se premakne na položaje Sela pri Šumberku, kjer je nato ostal do pol enajstih zvečer, drugima dvema bataljonoma pa je določil položaje med Vrtačami in Hribom. Zidanškovi brigadi je določil položaje okrog Rebri. Okrog pol petih popoldne so šlandrovci s položajev pri Hribu napadli domobransko kolono, ki se je pomikala proti Orlakam po grebenu. Ta kolona je bila sestavljena iz 21. čete III. bataljona slovenskih domobrancev iz Višnje gore, ki je prejšnji dan prišla na Muljavo in tam prenočila. 31. oktobra pa je nadaljevala pot proti Zagradcu, Valični vasi, Gornjemu in Dolnjemu Križu ter kmalu za tem naletela na šlandrovce. Boj je trajal le tričetr ure in sovražnika so pognali v beg. Za umikajočimi se domobranci so poslali bojne patrulje, ki so jim sledile proti Orlaki. Med potjo so domobranci dajali znake z raketami, verjetno zato, da bi se vsi zbrali. Od tu so se vrnil na Muljavo. Šlandrovci v tem spopadu niso imeli izgub, sovražnik pa jih je najbrž imel, o čemer so pričale krvave sledi. Na kraju spopada je naslednji dan našla patrulja enega mrtvega domobranca.

Zidanškova brigada je bila tega dne v vasi Reber in se je bojevala popoldne v bližini te vasi in ob cesti iz Zagradca proti Žužemberku, 31. in 39. četo ter prvi vod težke čete IV. bataljona slovenskih domobrancev je prisilila k umiku in jim prizadejala tudi izgube.

Tako so borci Zidanškove in Šlandrove brigade skupaj z borci XVIII. divizije, ki so se bojevali z domobranci pri Sadu, Lučarjevem Kalu in Orlaki, prisilili bojno skupino Schumacher, da je 31. oktobra končala svojo veliko akcijo in jo prisilili, da se je vrnila v izhodiščna oporišča.³⁸ S temi izpadi pa so domobranske enote vezale nase enote VII. korpusa in operativnega štaba VI. in XI. brigade ter jim onemogočale, da bi prešle v ofenzivne akcije po določenem načrtu.

Štab brigade si je zelo prizadeval, da bi čim prej in čim bolj uspešno rešil tudi notranje probleme v brigadi. Najprej je poskušal po skrbni analizi domobranske taktike ukrepati, da se ne bi ponovil žalostni obračun prvih bojev, ko je bilo med šlandrovci veliko žrtev. Ugotovil je, da domobranci, ki teren izredno dobro poznajo, nastopajo v močnih kolonah. Te se neopažno po stranskih poteh približajo partizanskim položajem, in nato poskušajo s hitrimi napadi ter naskoki uničiti zlasti štabe. Domobranska obveščevalna služba je bila zelo dobra in sovražnik je natančno vedel za stražarska mesta, zasede in sedeže štabov. Domobranske enote se razen v ofenzivnih akcijah niso spuščale v odprte boje in so se poskušali po spopadih kar najhitreje umakniti. Po mnenju štaba brigade je najboljši nasprotni ukrep zoper to taktiko dobro zavarovanje z zadostnim številom zased in stražarskih mest ter čim več njenih enot na položajih.³⁹ Ugotovimo lahko, da se je ta taktika v zadnjih spopadih izkazala za uspešno in da je bilo izgub vedno manj. Zelo pereč problem v brigadi pa so bili pogostni pojavi nediscipline in dezerterstva, ki so jih politični funkcionarji poskušali odpraviti zlasti s političnim delom. Potrebni pa so bili tudi ostrejši ukrepi zlasti zoper funkcionarje. V oktobru jih je moral štab brigade za hude disciplinske prestopke šest kaznovati. Zaradi trganja položajnih značk iz bojazni, da ne bi prišli v domobransko ujetništvo, so bili politični komisar in en desetar iz 3. čete II. bataljona in dva vodnika iz 2. čete III. bataljona degradirani in razoroženi, komandir 3. čete III. bataljona pa degradiran, ker je s svojo četo zapustil določeni položaj, komandant III. bataljona pa je

zaradi nediscipliniranega odnosa do višjih starešin dobil strogi ukor. Mimo tega je štab tudi zamenjal več četnih in bataljonskih funkcionarjev, ki se v bojih na Dolenjskem niso izkazali, začasno zamenjavo pa je moral poiskati tudi za ranjene funkcionarje. Konec oktobra je postal vršilec dolžnosti komandanta I. bataljona Kristl Bobovnik, vršilec dolžnosti političnega komisarja iste enote pa Ciril Šuligoj, oba iz Zidanškove brigade. Štab brigade je sklenil preosnovati tudi obveščevalno, kurirsko in bolničarsko službo, ki so imele na Dolenjskem precej bolj zahtevne naloge kot na starem operativnem področju. Na sestanku brigadnih in bataljonskih funkcionarjev 31. oktobra 1944 so »zaradi potrebe službe, vzdrževanja potrebne morale in discipline ter lažje evidence« ustanovili četo pomožnega aparata pri štabu brigade (komandir Mile Grahovac, politični komisar Mihael Jerman), ki so jo sestavljali kurirski, sanitetni in obveščevalni vod ter vod za zvezo.⁴⁰ V brigadi je bilo 1. novembra 1944 po spisku 544 borcev, na mestu pa 442. Med odsotnimi je bilo 58 pogrešanih, 37 v bolnišnicah in na okrevanju, drugi pa so bili na tečajih in na službenem potovanju.⁴¹

NAPAD NA POSTOJANKO V KRESNICAH

Po razbitju domobranske ofenzive na območju Zagradec—Žužemberk—Št. Vid je štab VII. korpusa izdelal za nadaljnje akcije načrt, v katerem je predvidel premik enot XV. divizije ter VI. in XI. brigade na ozemlje med italijansko-nemško mejo ter Savo z nalogo, da po poprejšnjem zavezniškem bombardiranju napadejo sovražnikove postojanke v Litiji in v Šmartnem. Mimo tega pa je načrtoval predvsem notranje utrjevanje vseh enot, razbitje sovražnikovih kolon in uničenje domobranskih bataljonov ob izpadih iz postojank, da bi jim tako prizadejal odločilni udarec. Kolikor bi sovražnik poskušal postavljati nove postojanke ob komunikacijah za zavarovanje transportov, bi jih enote VII. korpusa napadle, predvidel pa je tudi ponovni napad na Kočevje ter razširitev osvobojenega ozemlja proti jugu ter njegovo povezavo z osvobojenim ozemljem na Notranjskem.

Šlandrova brigada je bila 1. novembra ves dan na položajih pri Rebri in Hribu, zvečer pa je odšla na novo operativno območje. Po celonočnem pohodu se je glavnina zgodaj

zjutraj ustavila v Klanecu pri Moravčah, I. bataljon pa je nadaljeval pot do bližnjih Vodic. Borci so čez dan počivali in enote so se dobro zavarovale. Proti položajem III. bataljona okrog Klanca je dopoldne prišla sovražnikova kolona, verjetno iz IV. domobranskega bataljona, ki pa se je brez boja umaknila. Zvečer je brigada pohod nadaljevala in 3. novembra zjutraj se je utaborila na Sirmanskem hribu. Okrog ene popoldne je prišla mimo položajev II. bataljona pobočnica sovražnikove kolone, ki je štela okrog 100 mož in peljala hrano iz Litije v Prežganje. Borci so napadli najprej pobočnico, nato še glavno kolono. Po enournem boju so prisilili sovražnika, da se je vrnil v Litijo. Od tu so nato začeli sovražniki obstreljevati Sirmanski hrib s protiletalskimi topovi in en borec je bil ranjen. V prostem času pa so bile politične in vojaške ure. V brigado se je tudi vrnilo 7 dezertarjev iz III. bataljona ter trije pogrešanci.

Medtem pa je prišla v bližnjo Veliko in Malo Stango tudi že Zidanškova brigada. Tudi deli XV. divizije so se že premaknili na novo operativno območje Liberga—Preska—Kostrevnica—Jablaniške Laze, na območje Vače—Limbarska gora in Dolsko pa sta prišli Tomšičeva in Bračičeva brigada. Toda enote XV. divizije so se morale vrniti na sektor Žužemberk, da bi od tu skupaj z XVIII. divizijo odšle v hitrem pohodu v napad na Kočevje. Tako je moral napad na sovražnikove postojanke v Litiji, v Poganečku in v Šmartnem, ki je bil predviden za 4. november, odpasti. Samo Šlandrova in Zidanškova brigada tej nalogi ne bi bili kos.

Šlandrovci so ostali na Sirmanskem hribu. Za predvidene akcije 4. novembra so dobili partop in formirali so za ravnanje z njim poseben vod, inštruktorja pa so dobili iz XV. divizije.

S svojih položajev je štab brigade naslednji dan pošiljal bojne patrolje proti Litiji in Šmartnemu, da bi nadzorovale premike sovražnika. Dne 5. novembra je poslal tudi tri patrolje čez Savo. Ena je odnesla 100 min v XIV. divizijo, ena je šla po sanitetni material, ena pa na gospodarsko komisijo v Kamnik po olje in druge potrebščine. V brigadno taborišče na Sirmanski hrib pa je prišel tudi operativni štab VI. in XI. brigade. Medtem ko so v štabu razpravljali o novih akcijah, so imeli borci vojaške in politične ure.⁴²

Štab VII. korpusa je 6. novembra ukazal operativnemu štabu VI. in XI. brigade, naj operira na območju med Savo in

nemško-italijansko mejo, kjer naj sam izbira cilje napada. Operativni štab VI. in XI. brigade je še isti dan izdal povelje štabom Šlandrove in Zidanškove brigade ter Dolenjskega odreda za napad in likvidacijo sovražnikovih postojank v Jevnici in v Kresnicah. V njem jih je uvodoma seznanil s podatki o moči sovražnikovih postojank na njihovem operativnem območju. V Kresnicah je bilo okrog 40 mož, v Jevnici 100, v Litiji 450, v Šmartnem 90, v Poganečku 72, v Lazah 190, v Prežganju 94, v Bogenšperku 56 in v Javorju 70. Moč sovražnikovih postojank in njihova številnost je narekovala, da je bilo glavnino sil potrebno pritegniti za zavarovanje. Šlandrova brigada je dobila nalogo, da z enim bataljonom napade in uniči postojanko v Kresnicah, en bataljon postavi v zasedo proti Litiji in Šmartnemu ter ne dovoli sovražniku izpasti iz teh postojank, eno četo postavi v zasedo proti Poganečku, dve četi pa ima v rezervi na Kresniškem vrhu. Zidanškova brigada je imela nalogo napasti z enim bataljonom postojanko v Jevnici, z drugim postaviti zavarovanje proti Lazam in Prežganju, en bataljon pa naj bi imel za rezervo v Veliki Štangi. En bataljon Dolenjskega odreda, ki je bil na območju Sirmanskega hriba, pa je moral s svojih položajev nadzirati ozemlje proti Šmartnemu, Bogenšperku in Jančam, zavarovati pa bi moral tudi prehod čez nemško-italijansko mejo proti Sv. Križu.

Napad na obe postojanki bi moral biti hiter in odločen, pri čemer bi morali izkoristiti zlasti partop. Vse zasede so dobile nalogo, da minirajo ceste, rušijo železniško progo in postavijo razne zapreke. Šlandrova brigada je morala izročiti Zidanškovi brigadi partop za napad na postojanko v Jevnici, po njeni likvidaciji pa bi ga morala vrniti na položaje pri Kresnicah. Operativni štab VI. in XI. brigade, ki je določil za svoj sedež med akcijami Kresniške Poljane, je zahteval, da oba štaba brigade vzpostavita med seboj in z njim dobro kurirsko zvezo, izrabiti pa morata tudi radijsko zvezo. Obveščevalni službi pa so določili, da nadzoruje ozemlje, s katerega je mogoče sovražnikovo posredovanje, in da podatke pošilja štabom. Med bojem naj ranjence sanitetni referenti zakonspirirajo, po njem pa naj jih pošljejo do Dolenjskega odreda in jih dobro zavarujejo. Za začetek napada je bil določen 6. november ob 22. uri zvečer.⁴³

Šlandrovci so se za te akcije pripravljali na Sirmanskem hribu. Brigadni štab je imel sestanke z operativnim štabom

VI. in XI. brigade in z bataljonskimi štabi. Bojne patrolje je pošiljal proti Smartnemu in proti Litiji. Borci so imeli ta dan tudi vojaške in politične ure. Stab Slandrove brigade je za neposredni napad določil I. bataljon, druga dva bataljona pa je poslal v zasede. V postojanki v Kresnicah je bilo 20 policistov in 18 vojakov, ki so bili po podatkih obveščevalne službe oboroženi s težkim minometom, s težkim mitraljezom, s petimi puškomitraljezi, nekaj brzostrelkami, drugi pa so imeli puške. Postojanka je bila dobro utrjena na desnem bregu Save na čistini, od koder je lahko nadzorovala cesto, Savo in železniško progo. Obdana je bila z žičnimi ovirami in z osmimi bunkerji, med katerimi so bili trije iz armiranega betona. Razvrščeni so bili tako, da je imel sovražnik iz njih dober pregled in ugodne pogoje za obrambo.

Zvečer je 310 šlandrovcev, oboroženih z dvema težkima mitraljezoma, z dvema protiletalskima minometoma pial, s 27 brzostrelkami in s puškami, odšlo v napad in v zavarovanje.

I. bataljon, okrepljen z minerskim vodom in s tremi minometi, je prišel zvečer ob tričetrt na deset v bližino postojanke. Stab bataljona je nato poslal 1. četo na položaje na južni strani postojanke, 3. četo pa na zahodno stran, medtem ko je 2. četo pustil v rezervi pri cerkvi na hribu nad Kresnicami. Obe četi sta se nato prikrito priplazili v bližino žičnih ovir, opazovalci pa prav do njih, da bi si ogledali teren okrog bunkerjev. Okrog pol dvanajstih zvečer je sovražnik opazil ogledniške patrolje in začel nanje močno streljati z mitraljezom. Nato sta tudi obe četi začeli obstreljevati postojanko in bunkerje. Nemci pa so streljali na njune položaje tudi iz težkega minometa.

Prva četa je z lahkim minometom odstranila pred svojimi položaji žične ovire. Nato so se borci priplazili do čistine in od tu jurišali na bunkerje. Sovražnik se je srdito branil in v naskoku sta dva borca padla. Kljub temu pa niso odnehali. Prisilili so sovražnika, da se je iz dveh bunkerjev umaknil v postojanko. Medtem pa so jih pri nadaljnjih juriših začeli močno obstreljevati sovražniki iz sosednjih bunkerjev. Spet sta padla dva borca, več pa je bilo ranjenih. Nadaljnje prodiranje bi zahtevalo preveč žrtev. Zato so se borci umaknili za bližnja poslopja. Zal četa ni imela primerne orožja in razstreliva za uspešen napad na utrjene objekte. S piatom so bili proti bunkerjem, ki so bili narejeni iz lesa in obdani z zemljo, brez moči. Izza hiš so borci do jutra obstreljevali sovražnika.

Tretja četa je z zahoda prodirala v dveh smereh. En vod proti bunkerju iz armiranega betona, drugi ob železnici. Izvidnica je prodrla do ograje pred bunkerjem, ko jo je sovražnik opazil in hitro pred njo zasedel dotlej prazni bunker. Vod je nato izstrelil proti bunkerju in postojanki dve mini, pri čemer se je vnelo poslopje ob postojanki. Zaradi ognja in svetlobe je moral z nadaljnjim napadom počakati. Ko pa je ogenj nekoliko ponehal, je vod poslal pod kritjem mitralješkega ognja štiri borce do žične ograje, da bi jo minirali z ročnimi bombami, kar pa jim ni uspelo. Poskus so še dvakrat neuspešno ponovili. Ko pa je prišla na položaje tega voda skupina minercev, so tudi to oviro premagali. Minerei so dvojno žično ograjo razstrelili. Dohod do bunkerjev je bil odprt. Toda juriša zaradi čistine ni bilo mogoče izvesti. Uspeli bi lahko le, ko bi imeli dovolj težkega orožja.

Tudi vod, ki je prodiral ob železniški progi, ni imel sreče. Na to komunikacijo je bil sovražnik še posebej občutljiv, in je zato od časa do časa usmeril ogenj na ta kraj. Teren tudi ni bil primeren za manevriranje, ker je bil na levi strani železnice podporni zid, na desni strani pa je bila jama, napolnjena z vodo. Tako vod ni mogel nadaljevati s prodiranjem proti bunkerjem in postojanki. Ob pol šestih zjutraj je I. bataljon dobil povelje, naj se njegove čete umaknejo na Sirmanski hrib. II. bataljon je bil do sedmih zjutraj v zavarovanju proti Litiji. Minerei so zaminirali cesto proti Smartnemu in Prežganju ter proti Poganeku. Tu je hotela sovražnikova patrulja miniranje preprečiti. Toda zaseda šlandrovcev jo je pregnala in minerei so lahko uspešno izvedli svojo nalogo. Spopad s sovražnikovo patruljo na cesti med Litijo in Pogankom je bil tudi edini stik s sovražnikom, ki so ga imeli borci II. bataljona.

Skupaj z II. bataljonom je šla do Kresniškega vrha na svoje položaje tudi 2. četa III. bataljona, ki je imela nalogo, do blokira sovražnikovo postojanko v Poganeku. Četi je bilo dodeljenih tudi 6 minercev, ki so pri Poganeku dvakrat zaminirali cesto in osemkrat železniško progo. Borci so tudi v dolžini 100 metrov zasekali cesto in pretrgali telefonsko zvezo. Tudi ta četa je do sedmih zjutraj ostala na svojih položajih, ne da bi jo sovražnik napadel.

1. in 3. četa III. bataljona pa sta postavili zasedo okrog Šmartnega pri Litiji. Nameravali sta izvesti rekvizicijsko akcijo v tamkajšnji usnjarni. Dobili pa sta obvestilo, da so Nemci

odpeljali iz tovarne vse usnjene izdelke, in sta zato akcijo opustili. Zjutraj je pred odhodom 1. četa demonstrativno napadla sovražnikove bunkerje pri postojanki. Sovražnik je takoj odgovoril s hudim ognjem iz vseh bunkerjev in postojanke, na kar se je četa umaknila. Med povratkom v taborišče je

3. četa zaplenila pri kmetu, ki so ga Nemci prejšnji dan odpeljali v Begunje, dva prašiča, dve govedi, dva konja in nekaj moke. Tako je preprečila, da bi vse to odpeljali Nemci. Ob pol enajstih dopoldne so bili vsi trije bataljoni Šlandrove brigade v taborišču na Širmanskem hribu, kjer so zaradi nevarnosti sovražnikovega izpada ostali ves dan na položajih.

Akcija v Kresnicah ni uspela. Obveščevalna služba iz Litije, kamor so prepeljali mrtve in ranjene iz kresniške postojanke, je poročala, da so imeli Nemci hude izgube: 13 mrtvih, 7 huje in 15 lažje ranjenih. Tudi brigada je imela precejšnje izgube. Padli so komandir 1. čete Ivan Beričnik, sekretar brigadnega biroja SKOJ Rafael Vodenšek-Justin, Anton Korenčič in Ivan Slapnik, trije borci so bili huje ranjeni, pet pa jih je bilo lažje ranjenih.

Štab brigade je v svoji kritični analizi napada na Kresnice pripisal neuspeh zlasti pomanjkanju potrebnega minerskega materiala in težkega orožja, s katerim bi lahko porušili obrambne naprave. Tako brigada ni dobila obljubljenega partopa, ki se je pokvaril pri obstreljevanju postojanke v Jevnici. Samo z lahkim orožjem pa niso mogli uničiti postojanke, ki je imela dober obrambni sistem. Kljub temu pa so tudi s tem orožjem uspeli prizadejati sovražniku precejšnje izgube. Štab ni izključil možnosti, da bi z odločnim naskokom borcev zavze-
li bunker za bunkerjem pred postojanko in končno tudi postojanko. Poudaril pa je, da »bi pri tem imeli več izgub, kakor pa bi bila likvidacija postojanke vredna«. Sovražniku so do jutra prizadejali toliko izgub, da so bili tudi zaradi tega dobri izgledi za likvidacijo postojanke, podnevi pa ni bilo mogoče z napadom nadaljevati. Menda se je sovražnik že sam pripravljal na izpad, da bi se spričo hudih žrtev rešil iz postojanke.⁴⁴

Tudi Zidanškova brigada ni uspela izpolniti svoje naloge, ker je bil sovražnik v Jevnici preveč utrjen. Sovražniku je prizadejala hude izgube (po oceni 19 mrtvih in 29 ranjenih). Tudi sama je imela 12 ranjenih, en borec pa je padel.⁴⁵ Borci obeh brigad so pokazali v akciji veliko požrtvovalnost, o čemer

pričajo tudi velike žrtve.. Žal pa se je med napadom pokvaril partop, pa tudi drugega težkega orožja je bilo premalo, da bi lahko zlomili odpor sovražnika v dobro utrjeni postojanki.

VRNITEV NA OBMOČJE ŽUŽEMBERKA

Šlandrova in Zidanškova brigada sta 7. novembra zvečer odšli na pohod proti Sv. Križu. To je bilo za borce hudo razočaranje, ker so pričakovali, da se bodo vrnili na Štajersko. Posledice pa so bile številne dezertacije. Na pohod so šlandrovci vzeli tudi nekaj nepremičnih ranjencev iz Zidanškove brigade, tako da so jih nosili 14. Pohod je trajal 14. ur. Stab brigade je poskrbel za zavarovanje. Pred kolono je šla močna predhodnica, na začetju zaščita, ob njej pa več bočnih patrolj. Zjutraj so se utrujeni borci ustavili v Storovju pri Sv. Križu. Med potjo se je izgubilo ali je dezertiralo kar 39 borcev. Zvečer ob šestih so šli šlandrovci spet na pot. Kolona se je premaknila proti Čatežu, mimo Male Loke in Velike Loke proti Dobrniču, od tu pa do Žužemberka, kamor so prišli ob pol enajstih 9. novembra. V Žužemberku so ranjenci dobili zdravniško pomoč, od tu pa so jih odnesli v bolnišnico XV. divizije. Borci so prišli do Žužemberka po bojih pri Kresnicah in dveh celonočnih pohodih zelo izčrpani in s skrajnimi naporji so nadaljevali pot na položaje nad Žužemberkom. Dva bataljona z minersko četo in štabom sta odšla na Cvibelj, en bataljon pa v Zafaro. Število borcev se je na poti spet občutno zmanjšalo. Dezertiralo jih je 34. Skoraj vsi dezertirji so se vrnili na Štajersko.

Na območju Žužemberka je nato Šlandrova brigada ostala do srede meseca, ko se je premaknila proti Kočevju v zvezi z napadom na to postojanko. Dva dni za tem je prišla v okolico Žužemberka tudi Zidanškova brigada, 12. novembra pa je odšla na območje Ajdovca.

I. bataljon se je 10. novembra premaknil s Cviblja v Reber. Ze ob pol dvanajstih pa so ga na novih položajih napadli domobranci. To je bil II. bataljon slovenskih domobrancev, sestavljen iz 17., 47., 48. čete in 2. težke čete v moči 382 mož. 8. novembra se je z vlakom pripeljal z Rakeka v Grosuplje, od tu pa je naslednji dan odšel proti Višnji gori, Ivančni gorici, Gorenji vasi, Muljavi, Zavrhu in Rebri, kjer je naletel na šlandrovce. Domobrancem je uspelo, da so se neopaženo izog-

nila dvema zasedama med Rebrjo in Cvibljem in napadli glavnino bataljona v taborišču. Popolnoma so uspeli presenetiti tudi mitraljezca in njegovega pomočnika pred taboriščem. Oba sta v nenadnem spopadu padla. Kljub temu pa so se borci uspeli umakniti iz taborišča in se razviti v strelce pod cesto proti Žužemberku in na grebenu. Domobranci so nato desni bok bataljona napadli in ga prisilili, da se je umaknil do roba gozda. Tu pa so jih borci zaustavili. Ko so dobili še pomoč enega bataljona iz Zafare, so domobranci pognali v Reber. Domobranci pa so prodirali tudi proti Mačkovcu in Zaliscu. En bataljon šlandrovcev se je nato premaknil iz Cviblja na Mačkovec, druga dva pa sta zavzela položaje na Mačkinem hribu. Tako bi brigada lahko preprečila sovražnikov poskus prodora v Žužemberk. Šlandrovcem je prišel na pomoč tudi bataljon Gubčeve brigade, ki je zavzel položaje proti Dobravi. Ko pa so domobranci naleteli na organizirano obrambo, so se umaknili v smeri Sela pri Šumberku in Ivančna gorica, od koder so se naslednji dan spet vrnili v Rakek. Bataljoni pa so ostali na položajih do desete ure zvečer, nato pa so odšli v Cvibelj, v Zafaro in v Žužemberk, kamor je naslednji dan prišel tudi operativni štab VI. in XI. brigade. Sovražnik je imel po brigadnem poročilu v spopadih tega dne dva mrtva, pet ranjenih, šlandrovci pa so imeli tri mrtve (Ivan Klemen, Silvan Brečko in Štefan Laznik) in štiri ranjene.

Naslednji dan je bilo na položajih Šlandrove brigade mirno. Zato so lahko več pozornosti posvetili perečim problemom v brigadi. Na sestanku brigadnega štaba z bataljonskimi so razpravljali o ukrepih za preprečitev dezerterstva, za okrepitev morale in discipline borcev, s katerimi so imeli komandanti in politični komisarji tudi vojaške in politične ure. Dne 12. novembra je bila nato brigada ves dan na položajih, v zasedah in v patroljah. Več bojnih patrolj je šlo v smereh Volčja jama, Dobrava, Orlaka, Sela pri Šumberku in Zagradec.

V tej smeri in proti vasi Hrib so poslali bojne patrolje tudi naslednji dan. Bojna patrolja v jakosti enega voda je ta dan napadla sovražnika v Arčelci. Sovražnik je imel menda tri mrtve in prav toliko ranjenih. Zvečer je štab poslal proti Selam pri Šumberku patroljo, da bi v bližini vasi napadla sovražnika. Zaradi napačnega ravnanja z minometom pa je eksplodirala mina v cevi, pri čemer je bil en borec ubit, drugi pa ranjen.

14. in 15. novembra je štab brigade spet poslal proti bližnjim vasem več bojnih patrolj. Tako je brigada nadzirala precejšnje območje okrog Žužemberka, proti Zgornjemu in Spodnjemu Križu, Selam pri Šumberku, Dobrniču, Ajdovcu in Vinkovem vrhu. Spopadov ni bilo, in tako so se brigadni in bataljonski štabi lahko spet posvetili urejanju razmer v svojih enotah.

Dne 15. novembra zvečer je štab brigade dobil povelje za premik. Ponoči je brigada odšla čez cesto in Krko v Gradenc, kjer je ostala glavnina brigade s štabom, I. bataljon pa je odšel na položaje pri Sv. Katarini. Ta bataljon je med Zagradcem in Muljavo izvedel tudi rekvizicijo hrane. Borci so čez dan počivali, imeli pa so tudi vojaške in politične ure. Štab brigade je poslal proti Zagradcu patrolje, ki so vzpostavile zvezo z Zidanškovo brigado. V taborišče se je vrnila patrolja iz Moravske doline, ki je prinesla potrebni sanitetni material.

Zvečer se je brigada spet premaknila do Vrha in Sel. Dobila je nalogo, da zavaruje in nadzoruje ves teren proti Žužemberku in Krki.

Na operativnem območju Šlandrove brigade je bilo po spopadu pri Rebri zatišje, ker so nemške in domobranske enote v obdobju od 12. do 16. novembra vdrle na osvobojeno ozemlje v Belo krajino. Zato je operativni štab VI. in XI. brigade poslal 14. novembra proti Uršnim selom in Semiču Zidanškovo brigado, ki se je v zvezi z napadom na Kočevje v noči na 17. november premaknila v Jamo pri Žužemberku.⁴⁶

Vojaški in politični funkcionarji so morali po vrnitvi šlandrovcev na območje Žužemberka posvetiti največ pozornosti ureditvi številnih perečih problemov, ki so slabili bojno sposobnost brigade. Ko so bili borci ob Savi, je bila po ugotovitvi političnega komisarja brigade »morala na višku«, ker so bili prepričani, da se vračajo na območje IV. operativne cone. Vrnitev na Dolenjsko pa so spremljale množične dezertacije. Politični komisar Adolf Jevšnik-Lvov je 15. novembra poročal, da je v zadnjih dneh dezertiralo 71 borcev. Vzroke za ta pojav in sploh za oslabitev bojne sposobnosti brigade bi lahko strnili v nekaj poglavitnih: slabo poznavanje sovražnikove taktike, dolgi in naporni pohodi, precej slabša prehrana kot na Štajerskem, hudo pomanjkanje obleke in obutve ter »lokalpatriotizem«.

Stab brigade še vedno ni uspel zadovoljivo rešiti vprašanja kadrov, oborožitve, intendature, obveščevalne in sanitetne službe. Večje število bataljonskih vojaških in političnih funkcionarjev je bilo v bolnišnicah, veliko borcev pa, ki bi po svojih sposobnostih ustrezali za starešine, je v bojih padlo ali bilo ranjenih. Nekaj funkcionarjev, med njimi tudi dva pomočnika politkomisarjev čete, je tudi dezertiralo. Stab brigade je za vzgojo novega nižjega komandnega kadra organiziral vojaški in politični tečaj. V brigadi je bilo 6. novembra 66 borcev neoboroženih (14,5 %>). Najbolj ji je primanjkovalo avtomatskega orožja. Ker ni bilo olja za mazanje, nekaj mitraljezov sploh ni delovalo. Brigada je operirala na območjih, ki so bila glede hrane že zelo izčrpana. Nabavljanje živil je bilo odvisno od gospodarskih komisij, ki pa jih niso mogle dobavljati redno, zadostno in v ustreznih količinah. Zlasti pomanjkanje soli so hudo trpeli. Konec jeseni je zaradi vedno hujšega mraza postalo zelo pereče pomanjkanje obleke in obutve. Politični komisar brigade je poročal, da je glede tega stanje obupno: 95%» borcev je bilo slabo oblečenih in raztrganih, 90% o njih je imelo neprimerno obutev, 80 % jih ni imelo odeje, plašča pa sploh ni nihče imel. Brigada že tudi dva meseca ni dobila nobene zavezniške pomoči. Hudi problemi so bili tudi pri organizaciji obveščevalne službe in zvez. Največji problemi so bili zaradi nepoznavanja terena in borci so morali uporabljati v glavnem javna pota. Prebivalstvo je bilo do obveščevalcev nezaupno, in zato niso uspeli organizirati virov za redno zbiranje podatkov. Mimo tega je več kot polovica obveščevalcev ostala na območju IV. operativne cone. Med kurirji je bilo tudi zaradi nepoznavanja terena precej žrtev. Radijsko postajo so lahko uporabljali le na oddaljenosti nekaj kilometrov, in je zato ta zveza prišla bolj redko v poštev. Tudi glede skrbi za ranjence in bolne borce so bile hude težave. Bolničarjev je primanjkovalo, sanitetni material so dobivali neredno, nekaterih zdravil pa sploh ni bilo mogoče dobiti. Poseben problem je bila tudi evakuacija ranjencev do oddaljenih bolnišnic, ki je bila zaradi nenehnih sovražnikovih izpadov in zaradi slabih zveze otežena in zelo zamudna. Zelo se je poslabšalo tudi zdravje borcev in zlasti pogosto so se pojavljali revmatizem, ozeblina in žuljavost. Zaradi stalnih premikov ni bilo časa za pranje in ušivosti niso mogli opraviti. Politični komisar je kot poglavitni vzrok za poslabša-

nje zdravstvenih in higienskih razmer navedel zlasti dejstvo, da je brigada »na najslabših položajih, tako da mora od vsakega bataljona po ena četa stalno biti na položajih«. Spričo takih razmer so se politični funkcionarji morali trdo upirati lokalnemu patriotizmu. Na političnih urah so zlasti poudarjali, da se morajo borci bojevati na kateremkoli območju Slovenije.

Pri ukrepih za preprečevanje novih dezertacij pa so morali biti zelo previdni. Sovražnik je namreč razmere v brigadi dobro poznal in bi drastične kazni, čeprav bi bile po mnenju štaba brigade v nekaterih primerih upravičene, lahko zelo škodovala. Tako domobranci kot Nemci so odnos do dezerterjev in ujetnikov spremenili. Domobranci so npr. v spopadu pri Rebri ujeli enega borca, ga obvezali in pustili na bojišču, kar so poskušali čim bolj propagandno izkoristiti. Nemci pa so borce, ki so se vrnili na Štajersko, in so jih ujeli, poslali namesto v zapore na delo.⁴⁷

Kratkotrajno bivanje na območju Žužemberka, ko ni bilo spopadov, je štab brigade lahko izkoristil tudi za izpolnitev povelja štaba VII. korpusa z dne 7. novembra 1944 o sistematični vojaški vzgoji in o notranji službi v brigadah. Štab

VII. korpusa je po kritični analizi ofenzivnih in defenzivnih bojov v oktobru ugotovil številne pomanjkljivosti (neizpolnjevanje povelj, slabo vojaško disciplino, premajhno vojaško sposobnost nižjih starešin in borcev za izpolnjevanje postavljenih nalog, slabo nadzorstvo starešin nad podrejenimi enotami, majhno vzdržljivost in vztrajnost, prešibak občutek odgovornosti itn.), ki so imele porazne posledice. Da bi odpravil poglobitve vzroke za pasivno zadržanje enot, je dal podrejenim štabom nalogo, da okrepijo vojaško in politično vzgojo, organizirajo pogostne j še sestanke s starešinami, kritično analizirajo akcije, nadzirajo izvajanje svojih povelj in svoje enote. Cilj te sistematične dejavnosti pa bi morala biti uvedba prave vojaške discipline, okrepitev bojnega duha in ofenzivnosti.⁴⁸ Mladi in še ne dovolj izkušeni štab Slandrove brigade se je moral lotiti urejanja številnih perečih problemov, pri čemer pa je bila težava tudi v tem, da je bila rešitev nekaterih odvisna v glavnem le od nadrejenih forumov. Štab VII. korpusa je pohvalil poštrevost štaba Slandrove brigade pri urejanju perečih problemov in poudaril, da po njegovih prizadevanjih raste bojni duh, precej pa je popustila disciplina. Edina napaka štaba je v stalni težnji za povratkom na Štajersko, kar

vpliva tudi na borce, ki ne kažejo nikakršne volje, da ostanejo na Dolenjskem. Po njegovem mnenju je to poglavitni vzrok za dezertacije borcev in nižjih starešin, česar štab z okrepljenim in pravilnim političnim delom ne zna zaustaviti. Podobno ocenjuje tudi o štabu Zidanškove brigade. V poročilu o razmerah v prvi polovici novembra 1944 je štab VII. korpusa poudaril tudi, da je v tem obdobju dobil zadostne količine orožja in municije ter veliko obleke in obutve, tako da ta problem ni več pereč, nepreskrbljene pa so ostale še XII., VI. in XI. brigada, del IV. brigade ter vsi trije odredi. Izrazil je upanje, da bo s stalnimi zavezniškimi pošilkami preskrbel v kratkem tudi omenjene enote.⁴⁸³

NAPAD ENOT VII. KORPUSA NA KOČEVJE

Štab VII. korpusa je že dalj časa pripravljal napad na Kočevje, ki je bilo za nemške in domobranske enote pomembno izhodišče za izpade in nadziranje ozemlja proti Suhi krajini, Kolpi in osvobojenemu ozemlju v Beli krajini. Zato je sovražnik imel v Kočevju stalno močno posadko, postojanko pa je utrdil z velikimi in majhnimi bunkerji, s strelskimi jarki in mitralješkimi gnezdi ter z žičnimi ovirami. V Kočevju je bil štab III. bataljona 14. policijskega polka SS z 10. in 12. četo, topniška enota ter 61. in 62. posadna četa slovenskih domobrancev. Občasno pa so se v njem zbrale za akcijo tudi druge enote. Po oceni obveščevalne službe je bilo sredi novembra v Kočevju okrog 350 mož nemških oboroženih sil ter okoli 300 domobrancev. Napad na to postojanko pa je oteževalo še to, da je imel sovražnik na Dolenjskem tedaj močne enote, s katerimi bi lahko vpadel napadalcem v hrbet in jim preprečil, da bi uspeli. Iz nepopolne sovražnikove dokumentacije lahko ugotovimo, da je bila v Ribnici 9. četa III. bataljona 14. policijskega polka SS ter 25. ter 115. posadna četa slovenskih domobrancev, v Velikih Laščah z oporiščem pri cerkvi Sv. Rok 11. četa III. bataljona, 14. policijskega polka SS, 29. in 114. posadna četa slovenskih domobrancev ter 1. baterija slovenskih domobrancev, v Pijavi gorici 23. posadna četa slovenskih domobrancev, v Novem mestu I. bataljon 14. policijskega polka SS, delno okrepljena 13. oklepna četa 14. policijskega polka SS, artilerijska enota, 34., 38., 40., 52., 53., 54. in štabna četa slovenskih

domobrancev, v St. Vidu pri Stični in v Višnji gori pa bataljoni slovenskih domobrancev. 17. novembra in naslednji dan so se zbrale v Vel. Laščah še 62., 25. in 114. posadna četa slovenskih domobrancev in iz njih je bil sestavljen nov V. ali spočetka imenovani tudi alarmni bataljon slovenskih domobrancev.

Za akcije proti enotam VII. korpusa so se te enote združevale v enem ali drugem oporišču. Tako so se za vdor na osvobojeno ozemlje v Beli krajini zbrale nemške in domobranske enote v Novem mestu, od koder je šla v akcijo kolona okrog 1100 mož, ter v Kočevju, od koder je šlo na pohod okrog 1800 mož. Ta nemška in domobranska operacija je vplivala na glavni štab NOV in PO Slovenije, da je dal štabu

VII. korpusa takoj po vrnitvi domobranskih in nemških enot v stalne postojanke nalogo, da uniči sovražnikovo postojanko v Kočevju in da razširi osvobojeno ozemlje. Ofenzivna akcija enot VII. korpusa pa je bila potrebna tudi zato, ker so prišle po ugotovitvah obveščevalne službe med pripravami za vdor v Belo krajino in na Dolenjsko nekatere nove nemške enote, kar je kazalo na sovražnikov namen, da bi z izpadi nadaljeval ter tako preprečil enotam VII. korpusa izvajanje ofenzivnih načrtov, hkrati pa da bi sovražnik zavaroval tudi svoje prometne zveze na Dolenjskem. Štab VII. korpusa je zato s pripravami pohitel in 17. novembra ukazal XVIII. diviziji, da napade postojanko Kočevje naslednji dan takoj po končanem bombardiranju zavezniškega letalstva in jo uniči. Kot okrepitev ji je dal topništvo in tankovski odred s petimi vozili

VII. korpusa. XV. divizija je dobila nalogo, da z dvema brigadama onemogoči prodor sovražnika iz Ribnice proti Kočevju, z eno brigado pa naj zavaruje operacijo proti Novemu mestu. Operativni štab VI. in XI. brigade je moral z eno brigado postaviti zavarovanje proti St. Vidu in Stični na položajih Lašče—Gradenec—Sv. Katarina ter z bojnimi patruljami nadzorovati teren proti Ambrusu, Korinju in Zagradcu. Ta brigada naj bi imela tudi dobre zveze z enotami dolnjskega vojnega področja, ki so bile na položajih na desnem bregu Krke in so jih določili za obrambo prehodov čez reko. Napasti bi morali tudi sovražnika, če bi prodiral iz Velikih Lašč ali Grosupljega preko Korinja in Ambrusa. Eno brigado naj bi imel operativni štab VI. in XI. brigade kot korpusno rezervo na Mali gori. Operativni štab je določil za zavarovan-

vanje Zidanškovo brigado, Slandrovi pa je ukazal, naj se premakne na Malo goro.⁴⁹

Slandrovci so odšli že 17. novembra zvečer na pot. Pred odhodom so poslali v Zidanškovo brigado vse bolne borce in druge za pohod nesposobne. Ob petih zjutraj naslednji dan je prišla na določeno mesto. Bataljoni so takoj zasedli položaje na koti 477 na Mali gori, komora pa je ostala na cesti Stari log—Mala gora v bližini križišča. Na teh položajih so šlandrovci ostali ves dan 18. novembra, ko so po neuspelem bombardiranju zavezniških letal okrog 11. ure enote XVIII. divizije napadle posadko v Kočevju. Spopadi tega dne popoldne so bili ostri, imeli pa so bolj značaj nasilnega ogledovanja sovražnikovih položajev in bili priprava za glavni napad 19. novembra. Tudi domobranci in Nemci so izvedli izpad, da bi ugotovili moč napadalcev. Stab VII. korpusa je glede na to premestil Slandrovo brigado bližje h Kočevju. V jutranjih urah se je premaknila v Zeljne, od koder je poslala v vse smeri ogledniške patrulje. Ob 9. uri so izvidniki odkrili domobransko kolono okrog 50 mož, ki se je prebila iz postojanke in poskušala priti Slandrovi brigadi za hrbet. To je bila močna patrulja 61. posadne čete, ki se je pomikala mimo Klinje vasi proti koti 565. Stab brigade je takoj ukrepal. Na koto 565 je poslal I. bataljon z nalogo, da jo še pred prihodom domobrancev zasede, kolikor pa bi na njej že bili, naj jih napade in uniči. Prva četa, ki se je v strelcih pomikala proti koti 565, je na njej naletela na domobransko zasedo in jo z jurišem pognala v beg. Prva četa je nato zavzela položaje na koti 565, drugi dve četi pa sta zasledovali domobrance po pobočju. Na nepreglednem gozdnem terenu pa sta izgubili stik z njimi. Zasledovali sta jih do ceste Gorenje—Mala gora. Ker je medtem že III. bataljon zavzel položaje okrog kote 565 in ker borci niso nikjer opazili sovražnika, sta se hoteli četi vrniti po cesti v Zeljne. Pred kolono je šla predhodnica in ob desni strani ceste še pobočnica. Ko se je ta približala robu gozda ob cesti od Gorenja proti Mali gori, jo je nenadoma z močnim ognjem napadla sovražnikova zaseda ter obstreljevala tudi glavnino kolone. Slandrovci so zavzeli položaje ob cesti in tudi sami začeli streljati. Spopad je trajal pol ure, nato pa so borci z jurišem pognali sovražnika v beg. Zasledovali so ga proti Trestlemu vrhu. Ceti sta se vrnila na cesto in ostali v zasedi do prihoda brigadne komore, ki sta jo nato spremljali v Zeljne,

kamor sta prišli okrog poldne. V teh dveh spopadih so imeli šlandrovci 4 ranjene, od katerih je Franc Pančur poškodbam podlegel, sovražnik pa je imel po oceni tri mrtve in nekaj ranjenih. Zaplenili so tudi nekaj municije.

Štab Slandrove brigade je menil, da je imela ta sovražnikova kolona nalogo odkriti položaje šlandrovcev, in nato z radijsko postajo usmerjati nanje topniški ogenj iz Kočevja. Iz Trestlega vrha se je napotila proti Ribnici. Tu so se na območju Rakitne enote XV. divizije bojevale s V. bataljonom slovenskih domobrancev iz Vel. Lašč, ki je bil okrepljen z deli

29. posadne čete. Njegov poskus prodora proti Kočevju so enote XV. divizije uspešno preprečile. Domobranci so nato prenočili v Dolenji vasi. Patrulja 61. posadne čete jim je lahko posredovala nekaj dragocenih podatkov o razmestitvi enot

VII. korpusa okrog Kočevja.

Tudi II. bataljon Slandrove brigade ni dolgo ostal v Zeljnah. Ob pol desetih dopoldne je dobil povelje, naj se premakne na položaje med Cvišlerji in Dolgo vasjo. V tej smeri in proti Šalki vasi so izvedli domobranci in Nemci skupni izpad. Ob prihodu šlandrovcev pa so se že umaknili v Kočevje, in nato s topovi obstreljevali položaje II. bataljona. Nadaljnje zadrževanje med Cvišlerji in Dolgo vasjo bi terjalo nepotrebne žrtve. Zato se je II. bataljon umaknil proti Zeljnam, od koder sta dve četi odšli na položaje Krena (kota 613) in na greben proti Deblškim livadam (okrog kote 476).

V glavnem napadu na Kočevje enote XVIII. divizije zaradi odločnega sovražnikovega odpora niso dosegle pomembnejših uspehov. Boji so se nadaljevali tudi ponoči, medtem ko je bilo na položajih Slandrove brigade mirno.

Dne 20. novembra ob 7. uri zjutraj je štab brigade naložil svojim enotam nove naloge: I. bataljon je odšel na položaje nad Klinjo vasjo, II. bataljon se je dopoldne vrnil v Zeljne, kjer je ostal kot rezerva, III. bataljon pa je ostal na položajih na grebenu med kotama 565 in 598. I. bataljon se je okrog Klinje vasi razmestil tako, da je na levem hribu vzpostavil zvezo z IX. brigado okrog Nanosa, na desnem pa s III. bataljonom. Dopoldne na položajih šlandrovcev ni bilo bojev. Pred 10. uro so spet priletela nad Kočevje zavezniška letala, ki pa spet niso zadela glavne postojanke v sokolskem domu. Kljub temu, da je neuspelo bombardiranje možnosti za uspeh napada zelo zmanjšalo, so enote XVIII. divizije po njem začele

napadati bunkerje. VIII. brigada je tri bunkerje uničila, X. brigada pa se je morala zaradi sovražnikove premoči umakniti na izhodiščne položaje. Enote IX. brigade pa so se od jutra borile z dvema vodoma 61. posadne čete, ki sta se poskušala prebiti iz Kočevja proti Klinji vasi, torej v smeri, proti kateri se je z nasprotne strani iz Dolenje vasi pomikal okrepljeni

V. domobranski bataljon. Ta je v bojih prejšnji dan lahko ugotovil, da po glavni cesti ne bo mogel v Kočevje. Zato je odšel tja po stranskih poteh, najprej proti Lipovcu, od tu pa proti Koblarjem in Stari cerkvi. Za to smer se je verjetno odločil tudi na podlagi podatkov, ki jih je dobil od patrolje, ki se je prejšnji dan izmaknila šlandrovcem. Premike domobranske kolone je opazil II. bataljon XV. brigade, ki je bil na položajih Lipovec—Makoše. Na sovražnikovo kolono so borci usuli močan ogenj. Toda domobranci nanj niso odgovorili, temveč so se prikrili v gozdu in nadaljevali pot. Njihov cilj je bil torej jasen: čim prej priti v Kočevje. Močne patrolje XV. brigade, ki so šle za kolono, je niso izsledile.

Med pol eno in eno uro popoldne so domobranci v dveh kolonah (okrog 300 mož) prišli do položajev enot IX. in VI. brigade okrog Gorenja. Ta prodor je pomembno in skoraj odločilno vplival na celotno operacijo. Stab VII. korpusa je namreč določil, da začne ob 13. uri streljati s topovi na postojanke in utrdbe v Kočevju, po polurni topniški pripravi pa naj bi pehota ob podpori tankov izvedla odločilni napad. Zaradi neugodnega poteka bojev na operativnem območju IX. in VI. brigade pa je moralo topništvo prenehati z obstreljevanjem in se umakniti v Onek. Tako do odločilnega napada ni prišlo.

Domobranci so zasedli Gorenje in koto 470 ter od tu začeli prodirati proti položajem obeh brigad. Izvidnice I. bataljona Šlandrove brigade in II. bataljona IX. brigade so domobrance pravočasno opazile. Ti so jim poslali nasproti eno četo proti Nanosu, 3. četa I. bataljona Šlandrove brigade pa je odprla nanjo ogenj iz težkega mitraljeza. Pod položajem te čete je bila čistina, zato so jo domobranci poskušali obiti po gozdu, od koder bi ji vpadli v hrbet. Ta poskus pa se jim ni posrečil, ker sta jih napadli še drugi dve četi I. bataljona. Domobranci so dvakrat brez uspeha jurišali. Nato so se odločili, da obidejo položaje šlandrovcev na levem krilu, kjer so bili na položajih borci IX. brigade. Ti pa pritiska niso vzdržali

in po kratkem spopadu sta se dve četi II. bataljona te brigade umaknili na položaje med kotama 482 in 487 nad Klinjo vasjo. Tako sta domobranci odprli pot do te vasi. Z novih položajev pa so ti uspešno napadli z boka 3. četo I. bataljona Slandrove brigade. Toda v hudih škripcih se ni znašla le ta četa, temveč tudi ves II. bataljon Slandrove brigade, ki je ob enih popoldne odšel iz Zeljn na pomoč I. bataljonu. Domobranci so ga napadli že 200 m pred vasjo, ko se jim je približal v strelcih. Ko so domobranci prišli v Klinjo vas, so napadli bočno tudi še drugi dve četi I. bataljona in ju prisilili, da sta se morali umakniti na koto 565, kjer je bil razvrščen

III. bataljon. Nad Klinjo vasjo je ponovno prišla v hude težave 3. četa I. bataljona. Domobranci je uspelo raniti vso strežbo težkega mitraljeza. Pri tem je bil ranjen tudi namestnik komandanta brigade Franc Zavasnik-Božič, ki je poskušal organizirati bočni napad na domobranci. 3. četa je izgubila težki mitraljez, posadka pa se je s skrajnimi naporji rešila. Tudi II. bataljon ni mogel vzdržati nad Klinjo vasjo. Skupaj s 3. četo I. bataljona se je umaknil proti koti 565, kjer so se tako zbrali vsi trije bataljoni Slandrove brigade.

Medtem sta prišla na pomoč šlandrovcem in borcem IX. brigade tudi dva tanka iz Salke vasi. Domobranci so se po njunem prihodu naglo umaknili v gozd na južno pobočje Konjskega. Nato je domobranci napadla celotna Šlandrova brigada in jih prisilila, da so se umaknili v Gorenje. V tem spopadu so sodelovali tudi borci dveh čet IX. brigade. Ves ta napad je trajal približno eno uro, in nato so se enote

VI. in IX. brigade vrnile na stare položaje.

Na potek akcije je usodno vplival prehitro umik enot IX. brigade. Stab Slandrove brigade je menil, da bi moral sosednji bataljon IX. brigade glede na dobro oborožitev dalj časa vztrajati na svojih položajih, pred umikom pa bi moral obvestiti 3. četo I. bataljona Slandrove brigade. Tej napaki pripisuje tudi izgubo težkega mitraljeza. Šlandrovci so imeli dva mrtva, sedem ranjenih, med njimi namestnika komandanta Franca Zavasnika-Božiča in komandanta II. bataljona Ivana Mušiča-Stefana ter enega pogrešanega. Sovražnikove izgube so ocenili na okrog 30 mrtvih in 35 ranjenih. V. domobranskemu bataljonu zlasti zaradi odločnega odpora šlandrovcev popoldne ni uspelo prodreti v Kočevje, prišel pa je ravno v usodnem trenutku, da je ustavil odločilni napad, in s tem potek celotne

operacije. Spričo njegovega zadrževanja pri Gorenju in v Konca vasi, torej v neposredni bližini Kočevja, štab VII. korpusa ni mogel tvegati ponovnega napada na tamkajšnjo posadko. Okrepljeni V. bataljon je nato proti večeru prodril v Kočevje, prav tako pa tudi motorizirana kolona iz Ribnice, ki sta jo sestavljala dva tanka in kamion z 32 možmi. Zaradi te okrepitve je bilo nadaljevanje napada nemogoče. Štab VII. korpusa je izdal ponoči svojim enotam povelje za premik na nove položaje.

Operacija torej ni uspela. Operativni odsek VII. korpusa je v svoji kritični analizi celotne akcije navedel več vzrokov: za temeljite priprave napada je bilo premalo časa, nenatančni podatki obveščevalne službe, razmerje sil med napadalci in branilci je bilo približno enako, za uspeh pa bi morale biti enote VII. korpusa v premoči, šibka moč napadalcev, ki postojanke niso uspeli povsem blokirati, kar je sovražnik izkoristil za izpade, spet je bila slaba zveza ali pa je sploh ni bilo med posameznimi enotami pehote ter med njo in letalstvom, topništvom ter tankovskim odredom, prav tako se je pehota izkazala kot premalo izkušena pri napadu, enote niso poskušale izvesti odločilnega napada, premalo so izkoristile noč za napade na bunkerje, ogenj ni bil pravilno uporabljen itn., skratka, vrsta objektivnih in subjektivnih okoliščin je povzročila, da ta velika akcija ni dosegla zastavljenega cilja.⁵⁰ Pomembna pa je zato, ker so v njej enote VII. korpusa iz defenzive prešle v ofenzivo.

Štab VII. korpusa je 20. novembra ukazal, naj Šlandrova in Zidanškova brigada zasedeta položaje Plešivica—Gradnec in postavita zavarovanje proti Krki in Korinju.⁵¹ Šlandrova brigada je 21. novembra ob pol ene ponoči odšla proti Gradencu, kamor je prišla opoldne. Tako je spet prevzela nalogo, da brani osvobojeno ozemlje okrog Žužemberka, medtem ko so enote VII. korpusa onemogočale prodor sovražnika v Belo krajino. Brigada se je nato premaknila v Žužemberk in tu ostala do 24. novembra popoldne. Tedaj so se bataljoni premaknili v Zgornji in Spodnji Cvibelj ter v Zafaro, štab pa je ostal z minersko četo še naprej v Žužemberku. Na teh položajih so nato ostali do 26. novembra. V tem obdobju je štab brigade pošiljal bojne in obveščevalne patrulje proti Stični, Št. Vidu, Dobrniču, Križu itn., skrbel je, da so imeli borci čim več političnih in vojaških ur, imel pa je tudi sestanke z bataljon-

skimi vojaškimi in političnimi funkcionarji. V noči na 24. november je ena četa odšla v rekvizijsko akcijo v Marinčo vas, ki pa je le skromno uspela. Štab je poslal patroljo tudi v Staro žago, da je odnesla v popravilo pokvarjeno orožje. V noči na 25. november je imela brigada tudi šolsko alarmno vajo, s katero je bil štab zadovoljen.

Štab brigade je 26. novembra dobil nalogo, da s svojimi enotami zavaruje prevoz hrane in živine XII. brigadi po cesti Mirna—Račje selo—Velika Loka—Občine—Žužemberk. Podobno nalogo je dobila tudi Zidanškova brigada, in sicer da s položajev Jordankal in Sv. Ana zavaruje prevoz hrane proti Novemu mestu. Zvečer so po več kot štiriurni hoji šlandrovci prišli do Občin, kjer je ostal en bataljon z brigadnim štabom, en bataljon se je razmestil na Medvedjaku za zavarovanje proti Št. Vidu, en bataljon pa je odšel z isto nalogo proti Mali Loki. Na teh položajih so šlandrovci ostali do pol dvanajstih 27. novembra, ko so se vrnili v okolico Žužemberka, kjer so počivali in se za silo posušili. Med akcijo je namreč hudo deževalo in so bili vsi mokri. Zelo so se razveselili pošiljke čevljev, plaščev in bluz, s katero pa je štab brigade lahko rešil le najnujnejše primere.

Ze naslednjega dne ob 14. uri je brigada znova dobila povelje, da z dvema bataljonoma zavaruje dovoz hrane od nemško-italijanske meje proti Žužemberku. Šlandrovci so morali preprečiti morebitno sovražnikovo posredovanje iz šentviške postojanke. Zato so morali postaviti zasede ob cesti Št. Vid—Velika Loka in jo zaminirati ter ob železnici proti Trebnjemu pri Mali Loki.

Štab je poslal na nove položaje I. in III. bataljon, medtem ko je II. bataljon, pri katerem je bila tudi komora, dobil nalogo zavarovati stare položaje na Zafari in na Cviblju. Ker so brigadni obveščevalci zvedeli, da je menda v Luži in v Občinah okrog 300 domobrancev, sta se bataljona v Knežji vasi ustavila. Od tu je odšel proti Luži I. bataljon v dveh kolonah; ena četa je šla proti vasi po stranski cesti, dve četi pa po gozdu. Ko so izvidnice prišle v Lužo, so se prepričale, da so domobranci že odšli. Zato sta obe koloni nadaljevali pot proti Občinam. Večja kolona se je ustavila na koti 350 pod vasjo, 3. četa pa je zasedla položaje severno od Občin. Ogledniška patrolja je v Občinah naletela na domobrance, ki so se izdajali

za borce II. bataljona Dolenjskega odreda. Na tem območju so bile akcijske čete I., III. in IV. domobranskega bataljona. Na šlandrovce so naleteli pripadniki I. bataljona pod poveljstvom stotnika Cofa. Na srečo jim izvidnica ni nasedla in se je umaknila. Domobranci so nato najprej napadli z dveh strani 3. četo, nato pa so začeli ob petih popoldne prodirati proti koti 350, kjer sta bili na položajih drugi dve četi I. bataljona. Kljub temu, da so domobranci njune položaje obstreljevali s težkimi minometi, se nista umaknili. Sovražniki so poskušali vplivati na potek boja tudi s triki. Zmerjali so borce in jih pozivali, naj se jim še približajo, če se upajo. Z izzivanjem so hoteli šlandrovce izzvati na nepremišljene juriše, da bi jih zvalili v zasede. Ob tem moramo biti pozorni na dejstvo, da so domobranci takoj vedeli, da imajo opravka s šlandrovci. Ujeli so tri borce izvidniške patrulje in dva kurirja, od katerih so izvedeli za naloge Šlandrove brigade. Med bojem je I. bataljonu prišla na pomoč tudi četa III. bataljona iz Luže. Po peturnem boju so se morali domobranci iz Občin umakniti. V bojih je bil hudo ranjen en borec, ki je dva dni zatem ranam podlegel.⁸²

Po končanem boju sta se tudi oba bataljona vrnila v okolico Žužemberka. Od tu je štab brigade v naslednjih dneh pošiljal spet bojne patrulje proti St. Vidu, Dobrniču, Laščam in Hinjam, skrbel je za vojaške in politične ure, enkrat pa je spet ukazal šolski preplah. Vso pozornost je torej posvetil vojaškemu urjenju in politični vzgoji. 1. decembra se je brigada spet premaknila čez Krko in dva bataljona sta zavzela položaje v Vrhju, en bataljon z minersko četo in s štabom pa v bližnjih Selih. Ker je zelo primanjkovalo hrane, je štab brigade poslal na ekonomsko akcijo kar ves bataljon, ker bi manjša enota lahko padla v domobransko zasedo. V noči na 2. december je šel na rekvizicijsko akcijo en bataljon v Kompolje, naslednji večer pa proti Muljavi, od koder se je vrnil šele 4. decembra zjutraj. Prejšnji dan je bil II. bataljon v Zvirčah. Brigada je dobila povelje, naj napade okrog 100 domobrancev, ki so prišli v to vas. Sovražnik pa se je še pred prihodom šlandrovcev umaknil. Brigada je ostala v Vrhju in Selih do 6. decembra zvečer, ko je spet odšla na stare položaje na Zalisec nad Žužemberkom⁵³ v zvezi z novo veliko operacijo na Občini, ki jo je pripravljala štab VII. korpusa.

V drugi polovici novembra so se razmere v brigadi nekoliko izboljšale. Pomemben uspeh prizadevanj štaba brigade

je bilo prenehanje dezertacij, na kar je ugodno vplivala tudi omenjena pošiljka obleke in obutve. Se vedno je moral veliko pozornost posvečati urejanju kadrovskih vprašanj. Tako sta

29. novembra 1944 manjkala v ožjem štabu namestnik komandanta brigade in načelnik štaba brigade, ki je bil dotlej Ivan Mazej, dva bataljona pa sta bila brez komandantov. V bataljonih je moral imenovati več novih funkcionarjev. V obdobju od 31. oktobra do 20. novembra je postavil za vršilca dolžnosti pomočnika političnega komisarja III. bataljona Stan-ka Kokalj a-Janeza, za vršilca dolžnosti političnega komisarja

I. bataljona pa Ivana Pirnata, medtem ko je dotedanjega političnega komisarja Franca Vodlana poslal na zdravljenje, za operativnega oficirja I. bataljona pa Naceta Peterko. 4. decembra je zopet prišlo do novih kadrovskih sprememb v I. bataljonu. Namesto Franca Dobovška je postavil za komandanta Franca Herleta-Nandeta, za političnega komisarja pa po odhodu Cirila Šuligoja Antona Tevža. S tečaji za politdelegate, desetarje in vodnike je v glavnem rešil problem nižjega starešinskega kadra. Ker pa so bili bataljoni stalno na položajih, so imeli veliko težav pri izvajanju urjenja z borci po desetinah, vodih in četah. V brigadi se je tudi izboljšala disciplina. Po bojih pri Kočevju se je dvignila tudi bojna morala borcev. Za povečanje bojne sposobnosti brigade bi bilo treba po mnenju njenega štaba okrepiti številčno stanje bataljonov in izboljšati oborožitev z avtomatskim orožjem, zlasti s težkimi mitraljezi in z minometi. Brigada je 30. novembra 1944 štela po spisku 492 borcev, dejansko stanje pa je bilo slabše, saj je bilo na mestu le 359 borcev (68 pogrešanih, 47 v bolnišnicah in na bolezenskem dopustu, drugi pa so bili na službenem potu in na tečajih).⁵⁴ Brigada je imela še vedno zelo velike težave tudi s prehrano, ki je bila komaj zadostna.⁵⁵

Tudi operativni štab VI. in XI. brigade je v svojem poročilu 4. decembra 1944 ugotovil, da se je stanje v njegovih enotah »-vidno izboljšalo«. Po njegovem mnenju so bile dezertacij e tudi posledica »birokratizma« štabov brigad, verjetno pa so bile tudi organizirane. Glede na to, da je bilo potrebno na Dolenjskem veliko zavarovanj, bi morali vse enote številčno okrepiti, da bi razbremenili borce prekomernih dolžnosti, kar bi precej prispevalo k izboljšanju njihovega razpoloženja. Treba pa bi bilo tudi s Štajerske poslati nekaj funkcionarjev,

da bi brigadi kadrovsko okrepili. Če bi poslali v Slandrovo in Zidanškovo brigado obleko, obutev, perilo, sol in vsaj nekaj avtomatskega orožja, bi dokončno »odpravili malodušje, ki še vlada, in dosegli boljše vojaške in politične uspehe«.⁵⁶

BOJI OKROG OBČIN

Za Nemce in domobrance je bila cesta Ljubljana—Stična—Novo mesto zelo pomembna. Zaradi zadrževanja enot VII. korpusa je bil prevoz po njej velikokrat otežen. Zato so se za zavarovanje dobrih zvez domobranci odločili, da osnujejo med Stično in Novim mestom ob cesti še štiri nove postojanke: Veliki Gaber, Občine, Sv. Ana in Daljni vrh.. Domobranci pa so dobro vedeli, da enote VII. korpusa ne bodo mirno gledale postavljanja novih postojank in da jih bodo poskušale napasti, še preden bi se utrdile. Zato so v okolico novih postojank poslali svoje enote, ki naj bi zavarovale utrjevalna dela okrog njih. 5. decembra je poltretja četa I. domobranskega bataljona iz Stične zavzela položaje Veliki Gaber—Medvedjek, IV. domobranski bataljon (31., 32. četa in težka četa) iz St. Vida je prišel na položaje okrog Občin, V. (alarmni) bataljon z delom

11. čete III. bataljona 14. policijskega polka SS iz Velikih Lašč je odšel na pohod proti Zdenski vasi, Radohovi vasi, Velikemu Gabru, Veliki Loki, Račjemu selu in Brezovici pri Mirni, 21. in

22. četa iz III. domobranskega bataljona iz Višnje gore pa sta odšli v Občine oziroma v Veliki Gaber, kjer sta začeli utrjevati postojanki. Zavarovanje postojank Daljni vrh in Sv. Ana je prevzela domobransko-nemška bojna skupina, ki so jo sestavljale domobranske posadne čete z novomeškega območja in

2. četa I. bataljona 14. policijskega polka SS.

Stab VII. korpusa o teh premikih ni imel nadrobnejših podatkov. Zagotovo je vedel le za prihod 350 do 400 mož iz IV. domobranskega bataljona na položaje Korenitka—Občine—Krušni vrh—Grmada. Pravilno je tudi sklepal, da je ta premik v zvezi z zavarovanjem prometa po cesti St. Vid—Novo mesto, ni pa mogel vedeti, da bodo domobranci ustanovili nove postojanke. Ker je imel kolikor toliko zanesljive podatke predvsem o sovražniku na območju Občin in Korenitke, je takoj

6. decembra ukazal, da mora naslednji dan zjutraj ob 7. uri XV. divizija s tremi brigadami s severne strani napasti so-

vražnika na tem območju, pri čemer se mora zavarovati proti Trebnjemu. Operativni štab VI. in XI. brigade je dobil nalogo, da se z obema enotama ponoči premakne na položaje Krušnega vrha, Luže in Občin. Šlandrova in Zidanškova brigada naj bi potem, ko bi enote XV. divizije napadle domobrance s položajem Medvedjek—Korenitka—Občine s severne strani, v ugodnem trenutku vpadli IV. domobranskemu bataljonu v hrbet s tako močjo, da bi ga razkropili, nato pa nadaljevali z uničevanjem posameznih skupin. Oba štaba naj bi z ogledniškimi patruljami ugotovila sovražnikove položaje, da bi si tako ustvarila ugodne pogoje za iznenadenje in hiter napad.

Načrt je bil dobro zamišljen, toda čas za pripravo je bil prekratek, da bi ga lahko uresničili. XV. divizija je morala transportirati ranjence in rekvirirano blago v Žužemberk, tako da je lahko v akcijo poslala le XV. belokranjsko brigado.⁵⁷ Operativni štab pa je imel druge probleme. Obe brigadi sta bili od Občin zelo oddaljeni: Zidanškova brigada je bila v Hinjah in Hribu, Šlandrova pa je morala na pohod z Vrha in iz Sel. Kljub temu sta obe brigadi svojo nalogo izpolnili. Zidanškova brigada je ob dveh ponoči prišla v Reber in Vrtače, Šlandrova pa dve uri kasneje v Zalisec. Tu sta obe brigadi dobili nadrobna navodila glede napada na Občine. Šlandrova je čez dve uri odšla do Železnega, kjer se je razmestila na položaje na levem in desnem grebenu nad vasjo. Tudi Zidanškova brigada je zasedla položaje na območju vasi Železno. Obe brigadi sta imeli nalogo počakati na napad XV. divizije, ki pa ta dan še ni bila pripravljena za akcijo. Tako sta ostali do večera brez bojov na omenjenih položajih. Šlandrovci so nato prenočili v Dobravi.

I. bataljon je 8. decembra v zgodnjih jutranjih urah odšel na položaje Vrhrebnje—Grmada, kjer je zavaroval tudi topništvo VII. korpusa. Štab II. bataljona je poslal eno četo zahodno od Knežje vasi, drugi dve pa na greben nad Železnim in Knežjo vasjo desno od ceste z nalogo, da varujeta hrbet

III. bataljonu, ki se je razmestil desno in levo ob cesti proti Knežji vasi. Zidanškova brigada je za ta dan dobila nalogo, da zavzame položaje na območju Krušnega vrha. Tako sta se obe brigadi približali položajem domobrancev okrog Občin in se nato spustili z njimi v boj. Štab VII. korpusa je zaradi odsotnosti dveh brigad XV. divizije spremenil prvotni načrt, ko bi morali Šlandrova in Zidanškova brigada na prikritih

položajih počakati na priložnost, da domobrancem vpadeta v hrbet in jima zaupal nalogo, da izvedeta glavni napad.

Napad je začela ena četa III. bataljona, ki je okoli 9. ure jurišala proti bunkerju na koti 350 pri Občinah. Približala se mu je na razdaljo 150 metrov ter ga eno uro napadala. Ob deseti uri pa so domobranci z dveh strani naskočili položaje te čete, ki se je zato morala umakniti na greben med Železnim in Knežjo vasjo, kamor je prišla okrog enajstih. Pol ure pred tem pa je proti temu grebenu prodirala patrulja okrog 30 domobrancev. Dve četi II. bataljona sta jih pustili 100 m blizu, na kar sta jih z močnim ognjem razkropili. Četrť čez enajst je sovražnik znova napadel greben med Železnim in Knežjo vasjo. To pot je bil domobranski pritisk hujši in vse tri čete so se morale začasno umakniti. Na novih položajih pa so se pripravile na nasprotni napad. Z naskokom so spet zasedle greben in na teh položajih ostale do dveh popoldne, ko so odšle čez cesto proti Knežji vasi.

Kot smo že omenili, sta bili na položajih zahodno od te vasi dve četi III. bataljona in 1. četa II. bataljona. Te tri čete je okrog enih popoldne napadla večja domobranska kolona. Prvi domobranski juriš so borci odločno zavrnili, z nasprotnim jurišem pa so jih nato pognali v paničen beg. Na čistini je obležalo nekaj mrtvih in ranjenih domobrancev.⁵⁸ Sovražnik se je nato znova pripravil za napad. Tudi juriš na bok svojih položajev so borci zavrnili. V teh spopadih sta sodelovala že v celoti II. in III. bataljon, ki sta nato okrog petih popoldne odšla v Železno. Tja je prišel tudi I. bataljon, ki ta dan ni imel spopadov z domobranci. V Železnem je Šlandrova brigada prenočila, še poprej pa je poskrbela za dobro zavarovanje.

Izredno hude boje z več domobranskimi kolonami je imela ta dan Zidanškova brigada na območju Krušnega vrha. Domobrancem je uspelo II. bataljon obkoliti. Posamezne čete so se stežka prebijale in vsa brigada se je morala umakniti daleč nazaj na položaje Lisca. V teh bojih je padlo 7 borcev, 4 so bili ranjeni, 43 pa so jih pogrešali. Zaradi tega je bila Zidanškova brigada za akcije naslednji dan, ko jo je zjutraj operativni štab VI. in XI. brigade spet poslal na območje Krušnega vrha, precej oslabljena.

Enote Šlandrove brigade so 9. decembra ob 6. uri zasedle naslednje položaje: II. bataljon greben zahodno od Knežje vasi, I. bataljon se je razmestil ob cesti proti tej vasi, III.

bataljon pa na grebenu vzhodno od Luže. Potem, ko je topništvo VII. korpusa prenehalo z ognjem, sta okrog 8. ure dve četi II. bataljona začeli prodirati čez Knežjo vas proti Luži. Ena četa tega bataljona je prevzela zavarovanje njunega levega boka, medtem ko je bil na desni strani III. bataljon. Borci so okrog pol desetih prodrli v Lužo in takoj napadli domobrance v bunkerjih nad vasjo. Ti so jim s hudim ognjem preprečili, da bi se jim približali. Ko se je pripeljal iz Občin tank, so domobranci pod njegovim varstvom izvedli naskok, in II. bataljon se je moral umakniti na greben zahodno od Knežje vasi na izhodiščne položaje, kjer je ostal do večera. Na te položaje je prišel tudi I. bataljon.

Proti položajem III. bataljona na grebenu vzhodno od Luže je po končanem ognju korpusnega topništva začel prodirati sovražnik iz dveh smeri. Šlandrovci so pustili domobrance v neposredno bližino, nato pa so jih z močnim streljanjem prisilili k umiku, pri čemer so imeli domobranci verjetno precejšnje izgube. Ti so nato bataljon znova napadli in ga razdvojili, in sicer so 3. četo ločili od glavnine. To jim je uspelo predvsem zato, ker je imel III. bataljon precej raztegnjene položaje.

Dve četi sta lahko ostali na grebenu nad Lužo le do pol ene, ko so ju domobranci napadli iz treh smeri. Zaradi sovražnikove premoči sta se umaknili proti zahodu na Grmado, kjer sta se povezali z VIII. brigado in XVIII. divizijo ter se nato skupaj z njo premaknili proti Dobrniču.

Tretja četa se je pridružila jurišnemu bataljonu XVIII. divizije in bataljonu XV. brigade, ki sta prodrli na dotedanje položaje III. bataljona nad Lužo. Ob osmih zvečer pa se je Šlandrova brigada spet premaknila s položajev v Železno, kjer sta prenočila dva bataljona, eden pa je bil na zavarovanju proti Občinam.

Ta dan dopoldne je poglavitno težo bojov nosila Šlandrova brigada. Zidanškova brigada pa je imela ves čas le kratek spopad z manjšo sovražnikovo patruljo, ki se je morala umakniti v Stehanjo vas. V dvodnevni bojih so trije šlandrovci padli, 7 je bilo ranjenih, tri pa so pogrešali. Politični komisar

III. bataljona Jože Praprotnik-Florjan je ranam podlegel, komandanta tega bataljona Antona Stanjka pa so ranili. Sovražnikove izgube so ocenili na 70 mrtvih in okrog 100 ranjenih, kar pa je prav gotovo hudo pretirano. V bojih 9. decembra

je padel tudi stotnik Meničanin, komandant IV. domobranskega bataljona. Oba dneva se je brigada bojevala z enotami tega bataljona. Štab brigade je bil zadovoljen z bojno moralo borcev, omenil pa je težave s prehrano, ki je niso redno dobivali na položaje. Ena bataljonska kuhinja je tudi padla v domobransko zasedo.

Šlandrovci so 10. decembra v Železnem počivali. Brigada je dobila nekaj municije, v II. bataljon pa se je iz bolnišnice vrnil komandant Ivan Mušič-Stefan. Na položajih je bila le močna zaščitnica proti Občinam, medtem ko so enote XV. in XVIII. divizije nadaljevale z akcijami, s patruljami pa so vzpostavili zvezo z Zidanškovo brigado, ki je bila na položajih med Kamenjem in Kozjekom. Šlandrovci so imeli brigadno politično uro, na kateri so prebrali radijska poročila.⁵⁹ Na teh položajih so ostali tudi naslednji dan. Bataljoni so se menjavali na položajih za zavarovanje iz Občin. Ob štirih popoldne je odšel III. bataljon na položaje v Presko. Tu je prevzel zavarovanje korpusnega topništva, ki je obstreljevalo sovražnikove položaje. Po končanem obstreljevanju ga je spremljal proti Žužemberku in nato zavzel položaje med Reberjo in Zaliscem. Ob osmih zvečer sta tudi druga dva bataljona dobila povelje za premik. Zavzela sta položaje med Grmado in Lužo ter tako zavarovala hrbet XV. brigadi, ki je neposredno napadala Občine. Dve uri kasneje se je II. bataljon premaknil na območje Griča. Tu je dobil nalogo, da uniči bunker na koti 350 nad Lužo.

Napadati ga je začel 12. decembra ob treh zjutraj. Ze čez pol ure pa je moral zaradi hudega sovražnikovega topniškega ognja z napadom prenehati in se umakniti. Izgub v boju ni imel.

Zjutraj sta bila I. in II. bataljon brigade na položajih na grebenu vzhodno od Železna, III. bataljon pa je bil v vasi. Štab VII. korpusa je ukazal, naj Šlandrova in X. ljubljanska brigada zamenjata med seboj položaje. Ta premik je bil potreben zato, da bi šlandrovci zavarovali neposreden napad enot XV. in XVIII. divizije na Občine. II. bataljon je zato že ob 9. uri odšel proti Vrhju, vzhodno od Dobrniča, da bi zavaroval premik X. brigadi. Proti večeru sta na nove položaje odšla tudi druga dva bataljona. Tega dne je sovražnikovo topništvo od Sv. Ane zadelo brigadno komoro v Dobravi. Obstreljevanje je uničilo ves živež za I. bataljon.

Ponoči so se bataljoni razmestili na položaje takole: I. bataljon je bil v Gornjem vrhu, II. bataljon z dvema četama v Šmavru, eno je imel v zasedi nad vasjo, dve četi III. bataljona sta bili pri Rdečem Kalu, ena v Dolnjem vrhu. Brigadni štab je takoj po prihodu na nove položaje poskrbel za vzpostavitev zveze z VIII. brigado ter za dobro zavarovanje proti Globodolu, Mirni peči, Pungertu in Ponikvam. Sredi dopoldneva 14. decembra je sovražnikova kolona iz Mirne peči, verjetno iz sestava novomeške bojne skupine, napadla hkrati s treh strani zasedo II. bataljona nad Šmavrom. Bataljon se je moral zaradi nevarnosti, da bi ga obkolili in megle, ki je onemogočila pregled nad položajem, umakniti proti Vrh. Sovražnik je nato z vseh strani napadel šlandrovce v tej vasi. V boj so stopili vsi trije bataljoni, ki pritiska niso vzdržali, in so se začeli umikati proti Zagorici. Med umikom jih je obstreljevalo topništvo. V Preski so topovski izstrelki ubili operativnega oficirja I. bataljona Naceta Peterko, tri borce pa rani. Ta dan so domobranci rani še enega borca, kar 24 pa jih je štab pogrešal. Med pogrešanimi je bil tudi komandant III. bataljona Leon in komandir čete v tem bataljonu Martin Sem-Oskar. Naslednji dan je bil za vršilca dolžnosti komandanta III. bataljona postavljen Franc Mežnar-Tarzan, za vršilca dolžnosti političnega komisarja istega bataljona pa Alojz Pančur-Pankrac.

V dnevnem poročilu za 14. december je štab brigade poudaril: »Borci so zelo izmučeni, ker so se edinice skoraj nepretrgoma nahajale na položajih, razen tega se hrana zaradi stalno menjajočih se položajev ni mogla dostavljati redno. Isto tako manjka borcem obutev in obleka, kar sedaj v zimskem času zelo slabo vpliva na zdravje in razpoloženje.« Šlandrovci so skupaj z borci VIII. brigade počivali v Zagorici do treh zjutraj naslednjega dne, nato pa so odšli na območje Zalisca. Štab brigade je 15. decembra odločil precejšnje sile za zavarovanje proti Dobrniču, Občinam in Selam pri Šumberku, ves prosti čas pa je izkoristil za politično in vojaško delo z borci in z nižjimi starešinami. Ta dan se je vrnilo v brigado tudi šest pogrešanih borcev. V neposredni bližini šlandrovcev je bila na položajih Reber—Hrib Zidanškova brigada, ki se je na te položaje umaknila po hudih bojih z domobranci med Stehanjo vasjo in Babno goro 13. decembra.⁶⁰ Na teh položajih sta se obe brigadi začeli pripravljati za pohod proti Sv. Križu.

Napad na Občine ni uspel. Tako je grozila nevarnost, da bodo Nemci in domobranci osvobojeno ozemlje na Dolenjskem razpolovili, hkrati pa tudi pretrgali zvezo med enotami VII. korpusa na Kočevskem in enotami IV. operativne cone. Polkovnik Nickel je nato z nemškimi enotami in udarnimi domobranskimi bataljoni začel 15. decembra operacijo »Snežni metež«, ki je imela za cilj pregnati enote VII. korpusa od komunikacij med Stično in Novim mestom.⁶¹

VRNITEV NA OBMOČJE IV. OPERATIVNE CONE

Glavni štab NOV in PO Slovenije je že 6. decembra 1944 ukazal XVIII. diviziji, naj na območju Žužemberka in Ajdovca zamenja na položajih Šlandrovo in Zidanškovo brigado. Operativni štab VI. in XI. brigade pa je hkrati dobil nalogo, da se z obema enotama vrne na območje IV. operativne cone. Se isti dan pa je zaradi prihoda domobranskih enot na območje Občin izdal štab VII. korpusa novo povelje, s katerim je uporabil obe brigadi pred odhodom na Štajersko še za operacije proti IV. domobranskemu bataljonu. Napad na Občine se je zavlekel tako, da sta Šlandrova in Zidanškova brigada šele

16. decembra odšli proti Sv. Križu.⁶² Šlandrovci so se skupno z operativnim štabom VI. in XI. brigade ustavili na Klancu ter takoj poskrbeli za zavarovanje proti Št. Vidu in Čatežu. Nato je imela brigada dva dni spopade z domobranci, 19. decembra pa se je premaknila proti Vodiciam, da bi se v miru pripravila za prehod čez Savo. Patrulje so šle iskat spravljeno orožje, da bi ga brigada odnesla s seboj na Štajersko. En bataljon je moral 21. decembra na položaje na Klancu, naslednji dan pa se je brigada premaknila mimo Male Štange na Kresniški vrh, kjer naj bi opravila zadnje priprave za prehod čez Savo. Poskrbela je za zavarovanje proti Litiji, Kresnicam in Prežganju. Še isti dan je odšla na pot proti Kresniškemu vrhu tudi Zidanškova brigada.⁶³

Prehod čez Savo je bil zaradi nemškega patroljiranja na obeh bregovih reke in zaradi globoke vode vedno hud problem, zlasti pa je bil težaven pozimi, ko je bilo treba organizirati prevoz s čolni. Operativni štab VI. in XI. brigade je 23. decembra sklical sestanek, ki sta se ga udeležila oba komandanta in politična komisarja brigad ter komandant Dolenjskega

odreda. Komandant Andrej Cetinski-Lev je seznanil funkcionarje z razmerami ob Savi in z močjo sovražnikovih postojank. Zaskrbljenost je povzročilo njegovo sporočilo, da bo imel Kamniško-zasavski odred za prevoz obeh brigad le pet čolnov. Dolenjski odred je dobil nalogo, da zavaruje prehod čez Savo na desnem bregu, štaba obeh brigad pa sta morala seznaniti borce z nevarnostmi in določiti naloge posameznim enotam pri prehodu in ob morebitnem sovražnikovem napadu.

Zvečer so v megleni noči odšli proti Savi. Na čelu kolone je šla Slandrova brigada, za njo operativni štab VI. in XI. brigade, na začetju pa Zidanškova brigada. Čeprav je bil hud mraz, borci pa slabo oblečeni in obuti, pa tudi lačni, so zadovoljni odšli na nevarno pot, saj so si vrnitev na staro operativno območje vsi zelo želeli. Kljub dobremu razpoloženju je utrujenost naraščala in funkcionarji so morali nekatere borce spodbujati, da niso zaostali za kolono. Ko so prišli na nevarno območje ob železniški progi Ljubljana—Zidani most, je brigadna zaščitnica odkrila skupino borcev, ki so od utrujenosti v snegu zaspali. Prebudila jih je in odpeljala za glavnino ter jih tako rešila, da niso zmrznili. V največji tišini je kolona obeh brigad srečno prekoračila železniško progo, nato pa še 5 do 6 m širok kanal. Borci I. bataljona, ki so bili v predhodnici, so čezenj sestavili zasilni most iz drogov in železniških pragov.

Pred Savo v bližini Kresnic se je kolona ustavila in enote so takoj zavzele položaje za zavarovanje. Politični komisar Adolf Jevšnik-Lvov je opisal občutke ob prihodu k Savi takole: »Široka reka, ki se je grozeče vijugala v temi pod nami, je na vsakega izmed nas napravila močan vtis. Približevali smo se ji z mešanimi občutki: s skrbjo in strahom, predvsem pa z odločnostjo, da jo bomo prekoračili. Mrzlo me je spreletelo, ko sem se spomnil na svoj prvi prehod čeznjo. To je bilo septembra leta 1943. Takrat so nas Nemci presenetili, ko smo bili že sredi reke. Vsak se je tedaj moral reševati sam, kakor je vedel, znal in mogel.

Vsi smo bili že na bregu reke, dogovorjenih čolnov za prevoz pa nikjer. Zaradi tega smo bili vse bolj vznemirjeni, saj smo bili na zelo izpostavljenem kraju. Tu bi bilo zelo težko sprejeti boj s sovražnikom.«

Sredi mučnega pričakovanja so borci nenadoma zaslišali vlak, ki se je v bližini njihovih položajev ustavil. *Ze so mislili,*

da so izdani in da pripravljajo nanje napad iz oklepne vlaka, ko so ugotovili, da se je le tovorni vlak za kratek čas ustavil pred signalom. Komaj je odpeljal, so čolnarji pripeljali na desni breg pet čolnov, s katerimi pa se je naenkrat lahko prepeljalo le do 60 borcev. Mnogim se je zdelo nemogoče, da bi čolnarji do jutra prepeljali okrog 650 borcev. S prvo skupino se je odpeljal komandant brigade Boris Winter, ki je nato poskrbel za zavarovanje na levem bregu, politični komisar Jevšnik pa je prevzel nalogo, da skrbi za red in disciplino na nasprotni strani Save. Po dveh urah prevažanja ni mogel več zadržati borcev na položajih. Kljub prepovedi so se zbirali na bregu. Končno so čolnarji proti jutru prepeljali srečno tudi zadnjo skupino. Kolona je takoj nadaljevala pohod proti Vačam ter Spodnji in Zgornji Slivni, kjer se je ustavila. Štabi so poskrbeli zasedami in patruljami za zavarovanje zlasti proti Trojanam. Borci so bili predvsem zadovoljni zato, ker so jim domačini pripravili obilen obrok hrane, in so se tako po dolgem času v miru nasitili. Operativni štab VI. in XI. brigade se je odločil, da v teh vaseh brigadi počakata na povelje štaba IV. operativne cone o nadaljnjih akcijah in se odpočijeta po napornem pohodu.⁶⁴

V obdobju dvainpolmesečnega delovanja Slandrove brigade na Dolenjskem v sestavu VII. korpusa so bili njeni borci, zlasti pa vojaški in politični funkcionarji postavljeni pred izredno odgovorne naloge, ki jih zlasti na začetku niso uspeli dovolj zadovoljivo rešiti. Na Dolenjskem so se razmere tako bistveno razlikovale glede na položaj na dotedanjem operativnem področju, da se jim ni bilo lahko v kratkem času prilagoditi. Številne prednosti (poznanje terena, obveščevalna služba, aktivna podpora prebivalstva, urejena preskrba itn.), ki so pomembno vplivale na njeno uspešno bojevanje z nemškimi enotami, so bile na Dolenjskem v glavnem na strani domobrancev. Njihove enote so šlandrovce s svojo taktiko popolnoma presenečale. Proti partizanskim položajem so prodirale v več kolonah, od katerih se jim je ena približala neprikrito, druge pa so po skrivnih poteh poskušale v kratkih spopadih prizadejati partizanskim enotam čim večje izgube ali pa jih uničiti. Ko so prišli do partizanskih zased, so jih poskušali znesti s tem, da so se izdajali za partizane (podobno kot leta 1942 »raztrganci« na Gorenjskem). Ta trik je najbolj uspeval pri Slandrovi in Zidanškovi brigadi, ki takoj

po prihodu še nista poznali drugih enot. Domobranci so se običajno umaknili, še preden so štabi lahko organizirali nasprotni napad, le v posameznih primerih so se spustili tudi v čelne boje. Poudariti moramo tudi, da domobranci v prvih spopadih niso izbirali sredstev in so se tudi hudodelsko življali nad ranjenimi in mrtvimi borci. Domobranci so šlandrovce prvič napadli na Zaplazu že nekaj dni po prihodu na Dolenjsko, še preden so se funkcionarji, kaj šele borci, seznanili z njihovo taktiko. Posledica neizkušenosti je bilo izredno veliko ranjenih in mrtvih borcev, ki jih je bilo več, kot so bile njihove izgube v večdnevni operaciji v Zgornji Savinjski dolini. Operativni štab VI. in XI. brigade je v svojem poročilu

4. decembra 1944 poudaril, da so domobranci sredi oktobra posebno prizadevno zasledovali Šlandrovo in Zidanškovo brigado, da bi ju uničili, še preden bi se borci in komadni kader usposobili za boje v novih razmerah, zlasti še, ker so od ujetnikov in svojih obveščevalcev zvedeli, da vlada med borci malodušje. Edina rešitev pred presenečenji je bila okrepitev zavarovanja taborišč. Štab brigade je moral poslati na položaje iz vsakega bataljona najmanj eno četo borcev. Pogostni spopadi in dolgi pohodi ter huda obremenitev borcev z zavarovalno in stražarsko službo so onemogočili okrepljeno vojaško in politično vzgojo, s katero bi vsaj delno lahko omilili napake in pomanjkljivosti v bojih z domobranci ter odpravili malodušje, ki so ga povzročile zlasti hude žrtve.

Na velik upad morale pa so vplivali še drugi dejavniki: borci je na novem operativnem področju presenetil sovražni odnos dela prebivalstva do narodnoosvobodilnega boja. Navedeni so bili na dobre odnose med brigado in političnimi forumi ter vsem prebivalstvom na območju med Savinjsko dolino in revirji, kjer je bilo prijavljanje partizanskih premikov že osamljen pojav. Domobranci pa so imeli po dolenjskih vaseh številne zaupnike, ki so jim z obveščevalnimi podatki pomagali k uspešnim napadom na partizane. Na drugi strani pa obveščevalci brigade niso uspeli med civilnim prebivalstvom organizirati svojih kanalov za poročanje o sovražnikovih premikih. Nenaklonjenost in izdajstvo večje ali manjše skupine ljudi so povzročili, da je bil odnos borcev do vsega prebivalstva »jako hladen«, celo sovražen. Za usluge domobrancem so se mu maščevali s tem, da so mu delali škodo. Politični funkciji so imeli nelahko delo, da so borci od takih povračilnih

ukrepov odvajali in jih prepričali, da z njimi odvrčajo od sebe tudi ljudi, ki simpatizirajo ali podpirajo narodnoosvobodilni boj. Delali so nekatere podobne napake kot enote XIV. divizije ob prihodu na Štajersko, ki prav tako spočetka ni razumela posebnih razmer na nemškem okupacijskem območju. Med enotami, ki so stalno operirale na nekem operativnem območju in med prebivalstvom na njem, so se sčasoma ustvarili zelo dobri odnosi, politični in oblastni forumi pa so te enote do neke mere privilegirali v svoji podpori, medtem ko so bile »tuje« brigade, ki so se le občasno zadrževale na določenem območju, deležne manjših ugodnosti. To se je poznalo zlasti pri preskrbi s hrano, z obleko in z obutvijo, kar je bil prav gotovo eden od pglavitnih problemov v vsem obdobju delovanja Šlandrove brigade na Dolenjskem. Na stalnem operativnem območju so gospodarske komisije brigado s hrano dobro oskrbovale, medtem ko je bila prehrana na Dolenjskem zaradi izčrpanosti komaj zadostna, zelo enolična in večinoma neslana. Večkrat so intendanti tudi zaman iskali stike z gospodarskimi komisijami. Prav tako so borci pričakovali, da se bodo na Dolenjskem dodobra oblekli in obuli. Razočaranje je bilo veliko, ker so druge enote dobile zavezniške pošiljke, v brigadi pa je ostala ves čas velika večina borcev za zimo nepriprmo oblečena in obuta. Tudi pri nabavljanju zdravil in drugega sanitetnega materiala je imela brigada težave, prav tako pa tudi z evakuacijo ranjencev v bolnišnice. Po prihodu na Dolenjsko je morala brigada tudi nenehno reševati kadrovska vprašanja. Že v prvih spopadih nekaj nižjega kadra ni bilo doraslo svojim nalogam in štab brigade je moral poskrbeti za njegovo zamenjavo. Mimo tega je v spopadih padlo tudi precej vojaških in političnih funkcionarjev, ali jih je bilo ranjenih in tudi zanje je bilo treba poiskati nadomestilo. Poudariti moramo, da je sovražnikova taktika zahtevala zlasti od nižjega kadra veliko večjo usposobljenost, kot so jo imeli. Najhujše pa je bilo to, da je morala Šlandrova brigada za ustanovitev III. brigade VDV odstopiti precej dobrega kadra. Štab brigade je s tečaji v zadnjem obdobju bivanja na Dolenjskem vsaj delno uspel rešiti problem nižjega starešinskega kadra. V nobenem obdobju dotlej ni prišlo do tako številnih kadrovskih sprememb v brigadnem in v bataljonskih štabih ter četnih poveljstvih, kot prav v obdobju bivanja šlandrovcev na Dolenjskem. V prvem mesecu po prihodu na novo operativ-

no območje je bil v brigadi izredno pereč problem dezertarjev, med katerimi je bilo tudi precej funkcionarjev. Vzrok za dezertacije so bile številne že omenjene težave, ki so krepile štajerski lokalni patriotizem. Operativni štab VI. in XI. brigade je iskal vzroke v birokratskih odnosih štabov do borcev, kar pa prav gotovo ni bil prvobitni vzrok, dopuščal pa je tudi možnost, da bi bile dezertacije organizirane. Čeprav dezertacij, zlasti z vidika vojaške discipline, ne moremo in smemo opravičevati, pa moramo v prid dezertarjem poudariti, da se niso javili domobrancem, temveč so se posamezno ali v skupinah vračali v glavnem na območje IV. operativne cone. Domobranci so gojili varljivo upanje, da se jim bodo zaradi razočaranja nad »dolenjsko republiko« Štajerci množično pridružili. Dezertacije so bile poglavitni vzrok za nagli številčni osip brigade, zelo pa se je zmanjšalo število borcev tudi zaradi smrtnih žrtev in ranjencev v spopadih, precej pa jih je moralo iz nje oditi tudi na zdravljenje zaradi različnih bolezni, ki jih je povzročila zlasti slaba opremljenost borcev za zimo. Na območje IV. operativne cone se je vrnilo le 292 borcev Šlandrove brigade, 328 borcev Zidanškove brigade, operativni štab pa je štel 25 borcev in funkcionarjev.⁶⁵ V dveh mesecih in pol se je torej številčno stanje brigade zmanjšalo kar skoraj za dve tretjini borcev, kar je občutno oslabilo bojno sposobnost brigade. Vse te težave moramo upoštevati pri objektivni presoji neuspehov in uspehov njenega delovanja na Dolenjskem.

Brigada se je sovražnikovi taktiki kmalu uspešno prilagodila, o čemer pričajo zlasti spopadi pri Dobrniču in okrog Žužemberka. Z operacijami, zaradi katerih sta Šlandrova in Zidanškova brigada prišli na Dolenjsko, takoj po njenem prihodu zaradi velike aktivnosti domobranskih in nemških enot ni bilo mogoče začeti. Kakor hitro so se sovražnikove enote po veliki akciji vrnile v svoje postojanke, je začel z nasprotno ofenzivo VII. korpus. Potem, ko je moral štab odpovedati napad na Višjno goro, se je odločil, da uniči postojanko v Št. Vidu. Verjetno se te postojanke ne bi lotil, če bi vedel, da posadka napad pričakuje, in se zato tudi zelo utrjuje. Šlandrova in Zidanškova brigada 25. oktobra 1944 proti številčno močni posadki, ki je dobila tudi veliko pomoč, nista mogli uspeti. Po napadu na šentviško postojanko so imeli šlandrovci še več uspešnih spopadov z domobranskimi enotami, ki so se morale vrniti v svoje izhodiščne postojanke. V začetku no-

vembra sta odšli Šlandrova in Zidanškova brigada proti Savi, da bi skupno z drugimi enotami VII. korpusa sodelovali v akcijah na postojanke ob železniški progi Ljubljana—Zidani most. Glavni štab NOV in PO Slovenije pa je moral te svoje načrte spremeniti, še preden so prišle vse predvidene enote k Savi. Šlandrova in Zidanškova brigada sta nato na lastno pobudo napadli Kresnice in Jevnico, kjer pa zaradi neustreznega orožja nista uspeli. Povratak na območje Žužemberka, kjer so imeli šlandrovci nalogo varovati osvobojeno ozemlje pred domobranskimi in nemškimi vdori, označuje višek in hkrati tudi konec množičnih dezertacij. Novi štab brigade je kratkotrajno zatišje dobro izrabil za politično in vojaško delo z borci. Šlandrovci so se nato dobro izkazali v bojih okrog Kočevja od 18. do 20. novembra 1944. Po njih se je tudi njihova bojna morala dvignila. Nato se je brigada spet vrnila na območje Žužemberka, kjer je ostala do operacij v Občinah, v katerih je imela spočetka zelo pomembne naloge. Zaradi sovražnikove premoči in ker je bil le-ta močno utrjen, pa ni mogla doseči večjih uspehov.

Glavni štab NOV in PO Slovenije ob okrepljeni dejavnosti domobranskih in nemških enot ni uspel niti dobro začeti z uresničevanjem svojih načrtov, zaradi katerih sta prišli na Dolenjsko Šlandrova in Zidanškova brigada. Zaradi vedno bolj odločne in vztrajne sovražnikove dejavnosti, da ponovno zavzame najpomembnejše komunikacije na Dolenjskem, so morale enote VII. korpusa in operativnega štaba VI. in XI. brigade preiti v defenzivo. Kakor hitro pa so se sovražnikove enote vrnile v izhodiščne postojanke, so takoj začele z ofenzivnimi akcijami. Šlandrova in Zidanškova brigada sta med svojo dejavnostjo na Dolenjskem zlasti pomagali enotam VII. korpusa pri obrambi osvobojenega ozemlja pred domobranskimi in nemškimi vdori. Za šlandrovce je bilo pomembno tudi to, da so prvič sodelovali v velikih korpusnih operacijah. Zato so si borci in komandni kader pridobili na Dolenjskem dragocene izkušnje. Zal pa te obogatitve vojaškega znanja po vrnitvi na območje IV. operativne cone zaradi velike zimske ofenzive ni bilo mogoče tako izrabiti, kot bi jo lahko v običajnih razmerah.

O P O M B E

¹ Dopis glavnega štaba NOV in PO Slovenije 2. 10. 1944 v fase. 13/1 v arhivu IZDG.

² Gre za zahodno mejo slovenskega etničnega ozemlja, povečano za 30 km, za kolikor bi se po takratnih normah lahko neka armada premaknila v enem dnevu.

³ Poročilo glavnega štaba NOV in PO Slovenije 3. 10. 1944 (Zbornik NOV VI/16, dok. 86) in v fase. 13/1 v arhivu IZDG; dr. Metod Mikuž, *Zgodovina slovenskega osvobodilnega boja*. Ljubljana, 1970, str. 197.

⁴ O razvoju in delovanju enot Slovenskega domobranstva od 1943 do 1945 glej nadrobneje razpravo Ivana Križnarja, Slovensko domobranstvo. Ljubljana v ilegali IV. 1970, str. 236—292 in delo dr. Metoda Mikuža, *Zgodovina slovenskega osvobodilnega boja*, cit. izd., str. 253—260.

⁵ Vesti 30. 8. 1944 v fase. 281/3 v arhivu IZDG.

⁶ Metod Mikuž, *Zgodovina osvobodilnega boja*, cit. izd., str. 254.

⁷ Dnevno poročilo organizacijskega štaba Slovenskega domobranstva za 2. 11. 1944 v fase. 281/3 v arhivu IZDG.

⁸ Poročilo štaba VII. korpusa 18. 10. 1944 (Zbornik NOV VI/16, dok. 118).

⁹ Povelje štaba VII. korpusa 13. 10. 1944 v fase. 332 a/II v arhivu IZDG.

¹⁰ Odlikovanje so dobili: red hrabrosti komandant Mirko Jerman, pomočnik političnega komisarja Matija Knap namestnik komandanta Franc Zavašnik, komandant II. bataljona Ivan Mušič, komandant III. bataljona Anton Stanjko, pomočnik političnega komisarja III. bataljona Karl Burja, namestnik komandanta III. bataljona Franc Klopčič in Ivan Beričnik; znak hrabrosti pa Ivan Klopčič, Jože Mali, Ivo Cerar, Anton Poljanšek, Francka Grudnik, Peter Avbelj, Alojz Bider, Anton Urbančič, Anton Biber, Zvonko Zupančič, Avgust Grum, Maks Capuder in Ivo Klenovčič.

¹¹ Povelje štaba VII. korpusa 15. 10. 1944 v fase. 332/2, v arhivu IZDG.

¹² Šlandrova brigada naj bi imela prvi spopad z domobranci že 13. oktobra ob premiku na nove položaje okrog Čateža. Napadel naj bi jo IV. bataljon domobrancev iz Št. Vida. Ta podatek pa ni zanesljiv, ker je bil zapisan šele v bojni relaciji Šlandrove brigade 14. 8. 1945 v fase. 333/1 — (povzema jo Lipar v Šlandrovcih, str. 111—112), medtem ko v domobranskih poročilih in 15-dnevnem poročilu štaba Šlandrove brigade o dejavnosti od 8. do 21. oktobra (Zbornik NOV VI/17, dok. 18) ni omenjen.

¹³ Poročilo štaba Šlandrove brigade 28. 10. 1944 (Zbornik NOV VI/17, dok. 18); dnevna poročila; bojna relacija; Ivan Mušič-Štefan in Mirko Jerman, ustna vira.

¹⁴ Dnevni poročili organizacijskega štaba Slovenskega domobranstva za 15. in 22. 10. v fase. 281/3 in domobranski poročili 17. in 25. 10. 1944 v fase. 283/3 v arhivu IZDG.

¹⁴ Poročilo štaba Zidanškove brigade 21. 10. 1944 (Zbornik NOV VI/17, dok. 2); dnevno poročilo organizacijskega štaba Slovenskega domobranstva za 15. 10. 1944 v fase. 281/3 v arhivu IZDG.

¹⁰ Dopis štaba VII. korpusa 16. 10. 1944 v fase. 332 a/2 v arhivu IZDG.

¹⁷ Poročilo štaba Zidanškove brigade 21. 10. in štaba Šlandrove brigade 28. 10. 1944 (Zbornik NOV VI/17, dok. 2 in 18); dnevno poročilo; poročilo o dogodkih pri posadki Novo mesto od 16. do 30. 10. 1944 v fase. 283/3 v arhivu IZDG.

¹⁸ Poročili štaba XV. divizije 18. in 23. 10. 1944 (Zbornik NOV VI/16, dok. 120, op. 5 in knjiga 17, dok. 9, op. 3); dnevna poročila organizacijskega štaba Slovenskega domobranstva za 17., 18. in 19. 10. 1944 v fase. 281/3 v arhivu IZDG.

¹⁹ Poročilo štaba Šlandrove brigade 28. 10. 1944 (Zbornik NOV VI/17, dok. 18); dnevno poročilo operativnega štaba VI. in XI. brigade za 17. oziroma 18. 10. 1944; bojna relacija; dnevno poročilo organizacijskega štaba Slovenskega domobranstva za 19. 10. 1944 v fase. 281/3 v arhivu IZDG; poročilo personalnega odseka štaba Šlandrove brigade 6. 11. 1944 v fase. 169 v arhivu MNOM; Ivan Križnar, Slovensko domobranstvo, cit. izd., str. 278; Ivan Mušič-Štefan, ustni vir.

²⁰ Povelje glavnega štaba NOV in PO Slovenije 18. 10. in povelje štaba VII. korpusa 18. 10. 1944 (Zbornik NOV VI/17, dok. 116 in 117).

²¹ Poročilo štaba Zidanškove brigade 21. 10. 1944 (Zbornik NOV VI/17, dok. 2).

²² Poročilo štaba Šlandrove brigade 28. 10. 1944 (Zbornik NOV VI/17, dok. 18); relacijsko poročilo štaba Šlandrove brigade 20. 10. 1944 v fase. 332 a/4; dnevna poročila; poročilo organizacijskega štaba Slovenskega domobranstva 2. 11. 1944 s prilogami v fase. 383/3 v arhivu IZDG.

²³ Poročilo štaba Šlandrove brigade 28. 10. 1944 (Zbornik NOV VI/17, dok. 18); dnevna poročila.

²⁴ Poročilo štaba VII. korpusa 15. 11. 1944 (Zbornik NOV VI/17, dok. 53).

²⁵ Povelje štaba VII. korpusa 23. 10. in štaba XVIII. divizije 23. 10. 1944 (Zbornik NOV VI/17, dok. 6 in 10).

²⁶ Dnevna poročila organizacijskega štaba Slovenskega domobranstva za 17. in 23. 10. 1944 v fase. 281/3 v arhivu IZDG.

²⁷ Povelje štaba Šlandrove brigade 24. 10. 1944 v fase. 332 a/4 v arhivu IZDG.

²⁸ Poročilo štaba Šlandrove brigade 26. 10. 1944 (Zbornik NOV VI/17, dok. 14); dnevno poročilo organizacijskega štaba Slovenskega domobranstva 27. 10. 1944 v fase. 281/3 in njegovo poročilo 2. 11. 1944 v fase. 283/3 v arhivu IZDG; Mile Pavlin, Petnajsta brigada. Knjižnica NOV in POS št. 18, Ljubljana 1969, str. 306—308; Šlandrovci, str. 113—114.

²⁹ Poročilo štaba Zidanškove brigade 27. 10. in poročilo štaba VII. korpusa 31. 10. 1944 (Zbornik NOV VI/17, dok. 16 in 23); dnevno poročilo organizacijskega štaba Slovenskega domobranstva 27. 10. 1944 v fase. 281/3 in njegovo poročilo 2. 11. 1944 v fase. 283/3 v

arhivu IZDG; Mile Pavlin, Petnajsta brigada, cit. izd., str. 306—308; Mirko Jerman, ustni vir.

³⁰ Povelje štaba VII. korpusa 25. 10. 1944 (Zbornik NOV VI/17, dok. 11).

³¹ Poročilo štaba Zidanškove brigade 27. 10. in štaba VII. korpusa 31. 10. 1944 (Zbornik NOV VI/17, dok. 16 in 23); dnevno poročilo za 26. 10. 1944; organizacijski štab Slovenskega domobranstva je v svojem poročilu za 26. oktober (v fase. 281/3) poročal, da je imela ta dan pri Zagorici spopad skupina domobrancev IV. bataljona, ki je patroljirala v smeri Radohova vas—Gaber. Domobrance so obstreljevali tudi s težkimi minometi. V spopadu je bil težje ranjen en domobranec, padel pa naj bi tudi en šlandrovec. Domobrankska patrolja naj bi po tem poročilu pregnala šlandrovce z njihovih položajev.

³² Povelje štaba VII. korpusa 26. 10. 1944 v fase. 332 a/2 v arhivu IZDG.

³³ Dnevno poročilo.

³⁴ Poročilo operativnega štaba VI. in XI. brigade 31. 10. 1944 (Zbornik NOV VI/17, dok. 27); dnevno poročilo organizacijskega štaba Slovenskega domobranstva za 31. 10. 1944 v fase. 281/3 v arhivu IZDG.

³⁵ Z redom hrabrosti sta bila odlikovana komandir 2. čete II. bataljona Martin Sem in komandir minerske čete Ivan Kobilšek, z znakom hrabrosti pa Maks Jordan, Jože Urmaž, Miha Horvat, Alojz Pančur, Janez Grmek, Ivan Žohar, Roman Pivec, Viktor Matjan in Pavel Kobilšek; poročilo personalnega odseka štaba Šlandrove brigade 6. 11. 1944 v fase. 169 v arhivu MNOM.

³⁶ Dnevno poročilo.

³⁷ Povelje štaba VII. korpusa 31. 10. 1944 (Zbornik NOV VI/17, dok. 22).

³⁸ Poročilo operativnega štaba VI. in XI. brigade 3. 11. in štaba VII. korpusa 15. 11. 1944 (Zbornik NOV VI/17, dok. 34 in 53); dnevno poročilo in bojna relacija; dnevno poročilo organizacijskega štaba Slovenskega domobranstva za 1. 11. 1944 v fase. 281/3 v arhivu IZDG.

³⁹ Poročila štaba Šlandrove brigade 28. 10. 1944 (Zbornik NOV VI/17, dok. 18).

⁴⁰ Izvleček iz knjige disciplinskih kazni za mesec oktober 1944 v fase. 332; dnevno poročilo za 31. 10. 1944 v arhivu IZDG; dopis personalnega odseka štaba Šlandrove brigade 6. 11. 1944 v fase. 169 v arhivu MNOM; v obdobju od 22. do 31. oktobra so padli trije šlandrovci, med njimi Dore Kos, namestnik komandirja 3. čete III. bataljona, devet pa je bilo ranjenih. Za političnega komisarja 3. čete III. bataljona je bil postavljen Franc Češnovar, za političnega komisarja 3. čete II. bataljona pa Franc Končan.

⁴¹ Poročilo o številčnem stanju 1. 11. 1944 v fase. 332 a/4 v arhivu IZDG; po poročilu 27. 10. 1944 pa je štela brigada 571 borcev, na mestu 463 borcev (I. bataljon 162, II. bataljon 104, III. bataljon 100, minerska četa 31, obveščevalna četa 10, vod za vezo 4, bolničarski vod 11, štab brigade 41), od katerih so bili 103 neoboroženi.

⁴² Poročilo štaba VII. korpusa 21. 11. in povelje operativnega štaba VI. in XI. brigade 6. 11. 1944 (Zbornik NOV VI/17, dok. 69 in dok. 17, op. 5); dnevno poročilo in bojna relacija; Šlandrovci, str. 115; o pohodu brigad proti Sv. Križu so bili obveščeni tudi domobranci (dnevno poročilo organizacijskega štaba Slovenskega domobranstva za 4. 11. 1944 v fase. 281/3 v arhivu IZDG).

⁴³ Povelje operativnega štaba VI. in XI. brigade 6. 11. 1944 (Zbornik NOV VI/17, dok. 37) in povelje štaba VII. korpusa 6. 11. 1944 v fase. 332 a/2 v arhivu IZDG.

⁴⁴ Relacija štaba Šlandrove brigade 10. 11. 1944 in poročilo štaba VII. korpusa 25. 11. 1944 (Zbornik NOV VI/17, dok. 45 in 71); dnevna poročila; poročilo inženirsko-tehnične edinice 17. 11. 1944 v fase. 332 a; v tem poročilu ni podatkov o miniranju železniške proge. Tudi miniranje na cesti od Litije proti Ljubljani po poročilu te čete zaradi sovražnikovega patroljiranja ni uspelo; bojna relacija v arhivu IZDG; poročilo personalnega odseka Šlandrove brigade 20. 11. 1944 v fase. 169 v arhivu MNOM.

⁴⁵ Relacija štaba Zidanškove brigade 9. 11. 1944 (Zbornik NOV VI/17, dok. 73).

⁴⁶ Poročilo štaba Zidanškove brigade 21. 11. in štaba VII. korpusa 25. 11. 1944 (Zbornik NOV VI/17, dok. 70 in 77); bojna relacija; dnevna poročila.

⁴⁷ Poročilo štaba Šlandrove brigade o stanju in problemih brigade 7. 11. 1944 (Zbornik NOV VI/17, dok. 39) in njegovo poročilo o političnem delu 15. 11. 1944 v fase. 332 a/4 v arhivu IZDG.

⁴⁸ Povelje štaba VII. korpusa 6. 11. 1944 (Zbornik NOV VI/17, dok. 36).

^{48a} Poročilo štaba VII. korpusa 21. 11. 1944 (Zbornik NOV VI/17, dok. 69).

⁴⁹ Povelje štaba VII. korpusa 17. 11. 1944 (Zbornik NOV VI/17, dok. 64).

⁵⁰ Relacija štaba VII. korpusa 30. 11. 1944 (Zbornik NOV VI/17, dok. 84); relacijsko poročilo štaba Šlandrove brigade 23. 11. 1944 v fase. 332 a/3; dnevna poročila; bojna relacija; poročili organizacijskega štaba Slovenskega domobranstva 24. in 27. 11. 1944 v fase. 383/3 v arhivu IZDG. V obdobju od 31. 10. do 20. 11. je padlo devet šlandrovcev, dva sta bila pogrešana, 24 je bilo ranjenih, 18 borcev pa je zbolelo in so jih poslali v bolnišnico (poročilo personalnega odseka štaba Šlandrove brigade 20. 11. 1944 v fase. 169 v arhivu MNOM).

⁵¹ Povelje štaba VII. korpusa v fase. 332 a/2 v arhivu IZDG.

⁵² Povelje štaba VII. korpusa 26. 11. v fase. 332 a/2; dnevna poročila in bojna relacija; dnevni poročili organizacijskega štaba Slovenskega domobranstva za 27. in 28. 11. 1944 v fase. 281/3 v arhivu IZDG; iz domobranskih poročil se vidi, da so od svojih obveščevalcev in ujetnikov izvedeli za vse premike Šlandrove brigade in za prevoz hrane iz Mirenske doline proti Žužemberku. Hudo so pretiravali v poročilu o žrtvah šlandrovcev, saj so trdili, da jih je padlo kar 15.

⁵³ Dnevna poročila; bojna relacija v arhivu IZDG; poročilo personalnega odseka štaba Šlandrove brigade 10. 12. 1944 v fase. 169 v arhivu MNOM.

⁵⁴ Glede na številčno stanje 7. 10. 1944, ko je brigada imela 861 borcev, se je po spisku zmanjšalo število borcev za 369. Štab brigade ni mogel ugotoviti za vse borce, kako so odšli iz brigade: 65 jih je ostalo na Štajerskem z dovoljenjem, 20 brez dovoljenja, 83 jih je dezertiralo, 63 je bilo premeščenih v druge enote ali so bili na bolovanju, 43 jih je padlo, 53 je bilo pogrešanih (številčno stanje v fase. 332/4 v arhivu IZDG).

⁵⁵ Poročilo o političnem delu 29. 11. 1944 v fase. 332 in njegovo poročilo o kadrovske spremembah v fase. 331/4 v arhivu IZDG; poročilo personalnega odseka štaba Šlandrove brigade 20. 11. in 10. 12. 1944 v fase. 169 v arhivu MNOM.

⁵⁶ Poročilo operativnega štaba VI. in XI. brigade 4. 12. 1944 v fase. 332 a/3 v arhivu IZDG.

⁵⁷ Povelje štaba VII. korpusa 6. 12. 1944 (Zbornik NOV VI/17, dok. 96); poročilo organizacijskega štaba Slovenskega domobranstva o dejavnosti od 6. do 14. 12. 1944 v fase. 281/3 v arhivu IZDG; organizacijski štab Slovenskega domobranstva je vedel, da sta bili 5. decembra Šlandrova in Zidanškova brigada še na območju Žužemberka, kjer naj bi izvajali velika utrjevalna dela.

⁵⁸ Komanda IV. domobranskega bataljona je telefonično sporočila, da so imele njene čete 8. decembra boje s Šlandrovo brigado pri Občinah, pri čemer da niso imele izgub, ujele pa so štiri borce, eden pa naj bi padel. Po poročilih Šlandrove brigade pa naj bi na položaju zahodno od Knežje vasi padlo ali bilo ranjenih kar okrog 30 domobrancev.

⁵⁹ Poročilo štaba Šlandrove brigade za 7., 8., 9. in 10. 12. 1944 (Zbornik NOV VI/17, dok. 107); poročilo štaba Šlandrove in Zidanškove brigade 11. 12. in štaba XVIII. divizije 15. 12. 1944 (Zbornik NOV VI/17, dok. 108 in 115).

⁶⁰ Poročilo operativnega štaba VI. in XI. brigade 14. 12. 1944 (Zbornik NOV VI/17, dok. 114); dnevna poročila štaba Šlandrove brigade — zadnje je za 15. december 1944 v fase. 332 a/3; poročilo štaba Šlandrove brigade o kadrovske spremembah 15. 12. 1944 v fase. 331/4; zadnji podatek o številčnem stanju brigade v času bivanja na Dolenjskem je z dne 12. 12. 1944 (v fase. 332 a/4), ko je štela po spisku 503 borce, na mestu 335 borcev, od teh 31 neoboroženih. Oborožitev je bila naslednja: 215 pušk, 40 brzostrelk, 19 pištol, 20 puškomitraljezov ter 2 težka mitraljeza, 2 lahka in 2 težka minometa, za katere pa ni imela municije.

⁸¹ Ivan Križnar, Slovensko domobranstvo cit. izd., str. 279.

⁶² Relacija štaba XVIII. divizije 15. 12. 1944 (Zbornik NOV VI/17, dok. 115, op. 3).

⁶³ Šlandrovci, str. 120—121.

⁶⁴ Poročilo operativnega štaba VI. in XI. brigade 28. 1. 1945 v fase. 332 a/1; poročilo štaba Šlandrove brigade 26. 1. 1945 v fase. 333/1 v arhivu IZDG; po tem poročilu naj bi brigada prišla na levi

breg Save že 23. 12. 1944; bojna relacija; Šlandrovci, str. 121; Adolf Jevšnik-Lvov, Prehod čez Savo je vedno delal skrbi. Borec 1970, št. 1, str. 55—57.

⁶⁵ Poročilo operativnega štaba VI. in XI. brigade 28. 1. 1945 v fase. 332 a/l v arhivu IZDG.

X SOVRAŽNIKOVA OFENZIVA IN HAJKE POZIMI 1944/45

SOVRAŽNIKOVA OFENZIVA MED SAVINJSKO DOLINO IN SAVO TER DEKONCENTRACIJA BRIGADE

Šlandrova in Zidanškova brigada sta se vrnila na območje IV. operativne cone po sklenjeni prvi fazi sovražnikove ofenzive, ko so njegove enote že zasedle dotedanje osvobojeno ozemlje v Zgornji Savinjski dolini in se pripravljale, da nadaljujejo »čiščenje« proti Savi. Končni cilj te velike ofenzivne aktivnosti je bilo popolno obvladanje vseh pomembnih komunikacij tudi na območju med Savinjsko dolino in Zasavjem.

Stab IV. operativne cone je po analizi razmer na balkanskem bojišču in drugih bojiščih že konec septembra 1944 ugotovil, da bodo komunikacije na Štajerskem in na Koroškem s približevanjem front za okupatorja izredno pomembne za umik ter za morebitno dovažanje vojaških okrepitev in materiala. Poudaril je, da bo hitrost umika nemške vojske z Balkana čez naše ozemlje odvisna »od stalnega in temeljitega rušenja vseh železniških prog in cest« in od uspešnosti prodiranja Rdeče armade na Madžarsko. Zato morajo vse enote IV. operativne cone preiti v ofenzivo na komunikacije, pri čemer je posebej poudaril, da je ta naloga pomembnejša od osvobajanja sovražnikovih postojank. Posameznim enotam je določil prometne zveze, ki naj jih v prihodnje rušijo.¹

Izvajanje te pglavitne naloge pa je bilo zelo oteženo, ker so Nemci tem bolj krepili postojanke ob komunikacijah in pomembnih objektih, čim bolj je ozemlje IV. operativne cone dobivalo značaj zaledja jugovzhodne nemške fronte. Ze v prvi polovici oktobra 1944 so Nemci začeli graditi obrambno

linijo od Gornje Radgone po desnem bregu Mure do Razkrižja, nato pa še ob hrvaško-slovenski meji do bližine Brežic in od tu dalje po levem bregu Save proti Ljubljani. Hkrati so krepili posadke tudi v postojankah ob prometnih zvezah na jugozahodnih območjih IV. operativne cone. Te so tudi utrdili z novimi bunkerji in drugimi obrambnimi napravami. Naslednji mesec pa so Nemci z močnimi posadkami poskrbeli tudi za boljše zavarovanje stranskih komunikacij.² Poglavitno nalogo pri zavarovanju komunikacij na Štajerskem in Gorenjskem so imele še vedno enote 438. divizije za posebno uporabo (184. polk deželnih strelcev na Gorenjskem, 18. polk deželnih strelcev in gorski lovski polk Treeck na Štajerskem), 25. policijski polk SS (štab v Celju, enote pa razmeščene na Vranskem, v Braslovčah in na Teharjih), 28. policijski polk SS Todt (štab v Kranju, I. bataljon v Št. Vidu pri Lukovici, II. bataljon v Naklem pri Kranju, III. bataljon na Brezjah), konec novembra 1944 pa so za zavarovanje južne železnice vzpostavili še posebni polk s sedežem v Radečah. Na Štajerskem je bila pomembnejša formacija še vermanšaftski polk Spodnja Štajerska, ki pa je bil v jeseni 1944 že v razkroju, in zato za zahtevnejše naloge ni prišel v poštev, na Gorenjskem pa zlasti na levem bregu Save tudi močne postojanke Gorenjskega domobranstva in udarna četa iz Kranja ter šolski polk za posebno uporabo divizije Brandenburg (I. bataljon na Bledu, II. bataljon v Št. Vidu pri Ljubljani, III. bataljon v Kamniku in IV. bataljon v Domžalah). Na Štajersko so prišle tudi nekatere sovražnikove enote, ki so bile razbite na jugoslovanskem bojišču. Komandanta policijskih polkov SS sta bila pooblaščenata za vodenje bojov zoper enote NOV in PO Slovenije na svojih operativnih območjih.

Jeseni 1944 so enote IV. operativne cone s številnimi akcijami poskušale čim bolj ovirati sovražnikove Transporte, vendar zaradi močno okrepljenega zavarovanja niso uspeli porušiti ključnih komunikacijskih objektov, zaradi katerih bi bil promet pretrgan za daljše obdobje.³ Na uspešnost izvajanja te in še številnih drugih nalog pa je vplival tudi odhod Šlandrove in Zidanškove brigade na Dolenjsko. Njuna odsotnost se je posebej poznala na območju med Savinjsko dolino in revirji, kjer sta običajno delovali. Mimo tega je glavni štab NOV in PO Slovenije 7. oktobra 1944 podredil Kokrški odred štabu IV. operativne cone, in tako tudi formalno razširil nje-

govo operativno območje še na ozemlje na levem bregu Save od Kranja proti Kamniku, Domžalam in Trziču. Na vsem tem obširnem ozemlju bi bila zaradi rušenja komunikacij, mobilizacije, bojev zoper širjenje Gorenjskega domobranstva in aktivnega zavarovanja osvobojenih ozemelj v Zgornji Savinjski dolini in na Moravškem mimo Kokrškega in Kamniško-zasavskega odreda potrebna tudi stalna prisotnost operativnih enot. Tudi Šlandrova in Zidanškova brigada bi sami le težko uspešno delovali na tako razširjenem operativnem območju.

Oslabitev udarne moči po odhodu obeh brigad v sestav VII. korpusa je opazil tudi sovražnik. Po mnenju štaba IV. operativne cone so nemške enote zaradi tega in ob ugotovitvi, da so enote XIV. divizije na pohorskem in kozjanskem območju, 21. oktobra 1944 s kamniške, spodnjesavinjske in koroške strani vdrle na osvobojeno ozemlje. V bojih, ki so trajali do 25. oktobra, so nemške enote vdrle v Zadrebško dolino, nadaljnje prodiranje pa so jim preprečili borci Tomšičeve in Bračičeve brigade, Kamniško-zasavskega odreda in gojenci podoficirske šole.

Stab IV. operativne cone je sklenil prihod obeh brigad v Zgornjo Savinjsko dolino izkoristiti tudi za večjo akcijo v sosednji Tuhinjski dolini. V noči na 29. oktober sta v sodelovanju z II. bataljonom Kamniško-zasavskega odreda napadli postojanko v Šmartnem, ki pa jo je zaradi posredovanja nemških enot iz drugih postojank nista uspeli zavzeti. Tomšičeva in Bračičeva brigada sta se nato pripravljali na skupne operacije z enotami VII. korpusa ob železniški progi Laze—Zidani most. Ker je ta akcija odpadla, je Tomšičeva brigada 7. novembra 1944 zvečer napadla postojanko v Krašnji in v Blagovici v Črnem grabnu, Bračičeva brigada in Kamniško-zasavski odred pa sta bila na zavarovanju. Tomšičevci so napad nadaljevali še naslednji dan, a uspeha niso mogli doseči zaradi pomanjkanja težkega orožja za razbitje dobro utrjenih postojank in zaradi nemške pomoči napadenima posadkama. Stab IV. operativne cone je nato v bližini osvobojenega ozemlja zadrževal Tomšičevo brigado, ki je 10. novembra s I. bataljonom demonstrativno napadla postojanko v Blagovici. Enote Kamniško-zasavskega odreda so v tem obdobju največ pozornosti posvetile rušenju železniške proge Laze—Zidani most, 18. novembra 1944 pa so rušile tudi železniško progo od

Homca proti Kamniku in uničile most čez Kamniško Bistrico v Radomljah. To so bile do začetka sovražnikove ofenzive edine pomembnejše akcije na dotedanjem operativnem območju Šlandrove in Zidanškove brigade. Zaradi omenjenih akcij je moral štab IV. operativne cone premestiti svoje operativne enote s pohorskega in kozjanskega območja, kar je vplivalo na zmanjšano aktivnost na vzhodnih območjih Štajerske. Posledice le občasnega zadrževanja operativnih enot v kamniškem okrožju so se pokazale zlasti v okrepljenem nadzorstvu domobrancev v Moravški dolini, s čimer se je dejansko skrčilo osvobojeno ozemlje, v dobrem nemškem zavarovanju ceste Ljubljana—Celje, ob kateri so Nemci okrepili postojanke in jih dobro utrdili, prav tako pa so se uspeli utrditi tudi ob zasavski progi, ki pa je še od septembra na odseku Laze—Zidani most niso uspeli usposobiti za promet. Ravninska območja kamniškega okrožja so nadzirale zlasti domobranske postojanke, med katerimi so kamniško okrepili z okrog 100 domobrancev, ki so prišli iz Ljubljane.⁴

Te razmere so napolnile pomočnika političnega komisarja IV. operativne cone Matevža Haceta, da je 27. novembra 1944 v svojem poročilu glavnemu štabu NOV in PO Slovenije znova poudaril, da se odsotnost obeh brigad zelo pozna in da zaradi tega enote IV. operativne cone ne morejo razširiti svoje dejavnosti na nova območja. Štab IV. operativne cone pozna vzroke za njune težave in neuspehe na Dolenjskem in razume, da morata še ostati v sestavi VII. korpusa, če to zahtevajo operacije in razmere. Če bi se glavni štab NOV in PO Slovenije odločil, da bi vrnil Šlandrovo in Zidanškovo brigado na Štajersko, potem bi bilo potrebno, da bi pred odhodom »videli tudi Belo krajino, ali kak drug kos naše Dolenjske, kjer naša politična oblast brezhibno funkcionira, tako da bi borci, predno bi prišli v sestav IV. operativne cone, videli vsaj nekaj naših prireditev (pravilno pridobitev — op. pisca), videli demokracijo in da bi z boljšimi vtisi odšli nazaj«. Svoje poročilo pa je Hace sklenil takole: »Zelo bi bilo potrebno in priporočljivo, če bi v doglednem času prišli nazaj VI. in XI. brigada. Kajti čim bi prišle nazaj, bi borbenost omenjenih brigad narasla, istočasno bi tudi nekako izpopolnili obe brigadi in zopet bi bila Štajerska v večji aktivnosti od naše strani. Ne govorimo to iz kakega lokalpatriotizma, temveč mi se zavedamo, da je tu severna Slovenija, ki rabi močne edinice.«⁵

V drugi polovici novembra 1944 so postale sovražnikove enote aktivnejše in enote XIV. divizije so imele na meji osvobojenega ozemlja v Zgornji Savinjski dolini več spopadov. Štab IV. operativne cone je 27. novembra zvečer poslal Bračičevo brigado v napad na Paško vas, Šerčer j evo brigado pa je določil za zavarovanje. Boji so trajali do večera naslednjega dne, toda postojanke bračičevci niso mogli zavzeti. Po tej akciji so Nemci začeli dovažati svoje sile v Šoštanj, v Polzelo, v Paško vas, v Gorenje ter na območje Crne.⁶ Začetek decembra so Nemci začeli z ofenzivo tudi na območju VII. in IX. korpusa.

Dne 1. decembra, ko so nemške enote začele prodirati proti položajem Šerčer j eve brigade na Skornu, na Tajni in na Ogradniku in proti položajem Bračičeve brigade na Gnječu in Slatinah, je glavni štab NOV in PO Slovenije po radijski zvezi naložil enotam IV. operativne cone, da svojo dejavnost osredotočijo v glavnem na mobilizacijo, ker VII. korpus potrebuje številčno okrepitev. Poudaril je, da je mobilizacija pomembnejša od obrambe osvobojenega ozemlja in drugih vojaških uspehov, ne zmanjšujejo pa naj dejavnosti na komunikacijah. Preusmeritev na mobilizacijo pa ne sme povzročiti defenzivnosti enot IV. operativne cone, ki naj mobilizirajo zlasti na vzhodnih območjih Štajerske (Dravsko polje, Haloze, Slovenske gorice, Kozjansko). Štiri dni kasneje pa je glavni štab NOV in PO Slovenije poslal še sporočilo, da se bosta na Štajersko vrnila Slandrova in Zidanškova brigada z nalogo, da takoj po prihodu čez Savo začneta mobilizirati v revirjih.⁷

Zaradi osredotočenja nemških sil na meji osvobojenega ozemlja ni mogel štab IV. operativne cone takoj poslati enot XIV. divizije proti vzhodu na mobilizacijske akcije. Hkrati se je odvijala tudi nemška ofenziva na Kozjanskem, in tako je bila glavnina IV. operativne cone potisnjena v defenzivo. Nemške enote so 2. decembra osredotočile napad na območje Gnječa. Ponoči so s treh strani obkolili položaje Šerčerjeve brigade, III. brigade VDV in skupino skojevcev, ki jih je naslednji dan zjutraj 27 padlo. Tudi šerčerjevci in vedevejevci so imeli nekaj izgub. Nemcem je uspelo Gnječ zavzeti in začeli so streljati na domačine ter ropati in požigati domove. V naslednjih dneh so bili hudi boji zlasti na območju okrog Lepe njive, Šmihela in na Skornu. 5. decembra so nemške enote vdrle v Mozirje in v Nazarje. Štab XIV. divizije je nato svoje

enote razmestil takole: Tomšičevo brigado na položaje Okonina—Št. Janž—Šmartno ob Dreti—Slopnik, Šercer j evo brigado na območje Kramariče, Bračičevo brigado na območje Dobrovelj in Sv. Pavla, nemške enote pa so bile na položajih Marija Creta—Mozirje—Zekovec—Šmihel—Bele vode.

Glavni štab NOV in PO Slovenije je 7. decembra poslal štabu IV. operativne cone sporočilo, naj ne brani brezpogojno osvobojenega ozemlja in naj se ne spušča v frontalne boje, v katerih bi imel hude izgube. S približevanjem fronte in z umikom sovražnikove vojske z Balkana je treba pričakovati večje napade in nanje morajo enote reagirati s spretnim manevriranjem. Njihova osnovna naloga je tudi v takšnih razmerah mobilizacija in varovanje žive sile.⁹ Glede na to povelje je štab IV. operativne cone sklenil poslati dve brigadi XIV. divizije na mobilizacijske akcije in rušenje komunikacij, z eno brigado in enotami III. brigade VDV, Kamniško-zasavskim in Koroškim odredom, s komando zgornjesavinjskega področja in podoficirsko šolo pa zadrževati prodiranje sovražnikovih sil na osvobojeno ozemlje. Ker so nemške enote zapirale pot proti vzhodu in zaradi nenehnih bojev, štab XIV. divizije tega načrta ni mogel takoj izvesti. Bračičeva brigada se je 8. decembra prebila proti Kozjanskemu.

Dva dni nato, 10. decembra, pa je generallajtnant SS in policije Rösener, ki je vodil ofenzivne akcije na Kozjanskem in v Zgornji Savinjski dolini, začel z odločilnim napadom za zasedbo vsega osvobojenega ozemlja. Medtem ko so prvih deset dni decembra potekali boji zlasti na črti Dobrovlje—Mozirje—Šoštanj—Črna, so v končnem obdobju akcije na zgornjesavinjskem območju začele hkrati prodirati močne sovražnikove sile iz Mozirja proti Ljubnemu, iz Črne proti Solčavi in iz Kamnika proti Črnavcu in Novi Štifti.¹⁰ Mimo teh glavnih smeri pa so prodirale tudi po stranskih poteh in zasedle prelaze in grebene, da bi onemogočile partizanskim enotam umik. S koncentričnim napadom po hudih desetdnevni bojih, zlasti na mozirskem območju, v katerih so se borci fizično izčrpali, saj so se morali bojevati vse dni in noči v snegu in dežju na položajih, je Rösener že v nekaj dneh dosegel prvi cilj decembrske ofenzive. Na položajih proti Črni in Kališču se en bataljon III. brigade VDV, II. bataljon Kamniško-zasavskega odreda, podoficirska šola in komandi mest Kamnik in Gornji grad, na položajih okrog Luč pa enote Koroškega

odreda in komandi mest Ljubno in Luče, kljub okrepitvi z dvema bataljonoma Tomšičeve brigade, niso mogle več kot tri oziroma štiri dni uspešno upirati sovražnikovi premoči. Nemške enote so 13. decembra zasedle najprej Luče, nato pa še Ljubno in Gornji grad. Komandant IV. operativne cone Jože Borštnar je 17. decembra obvestil glavni štab NOV in PO Slovenije, da osvobojenega ozemlja ni mogoče več braniti. Glavnina sil IV. operativne cone, ki je sodelovala v bojih v Zgornji Savinjski dolini, se je začela umikati proti Tuhinjski in Moravški dolini, medtem ko se je Serčerjeva brigada že

12. decembra prebila proti Paki. Zlasti umik čez zasneženo Menino planino je bil izredno naporen. V štab IV. operativne cone, ki se je 15. decembra premaknil v Češnjice v Tuhinjsko dolino, sta prišla z Dolenjske odposlanca centralnega komiteja KPS Boris Kraigher-Janez in Mira Svetina-Vlasta. Tomšičeva brigada ter štaba IV. operativne cone in XIV. divizije so se nato 19. decembra premaknili čez cesto Domžale—Vransko na območje Kandrš. Naslednji dan je prišel čez Savo v Stance Laze novi komandant IV. operativne cone Peter Stante-Skala, Jožeta Borštnar j a pa je glavni štab NOV in PO Slovenije imenoval za komandanta IX. korpusa.¹¹

Medtem so sovražnikove enote na območju Zgornje Savinjske doline izvajale najhujše nasilje. Iskale so razhajkane skupine borcev in aktivistov, partizanske bolnišnice, tehnike in skladišča, plenile imetje in požigale domove. Več desetih ujetih in ranjenih borcev so Nemci pobili. Aretirali so člane političnih in oblastnih forumov, kar jim je olajšala najdba arhivskega gradiva, ponekje pa tudi domači izdajalci, in jih nato odpeljali v celjske zapore. Pobrli so tudi vse moške od 16. do 50. leta starosti in ženske od 15. do 20. leta starosti in jih poslali na gradnjo vojaških obrambnih naprav. Vzpostavili so postojanke v Mozirju, v Rečici, v Radmirju, v Ljubnem, v Lučah, v Novi Štifti, v Gornjem gradu ter tudi na Kališču in v Orni nad Kamnikom. Ze 21. decembra pa je Rösener poslal glavnino svojih sil na Vransko in v Tuhinjsko dolino, manjša skupina okrog 500 mož s tanki in oklepjaki pa je bil na Količevem pri Domžalah. Nemške enote so hajkale zlasti na Menini planini, Kamniško-zasavski odred pa je imel že 20. decembra tudi spopade pri Vačah in pri Prikrnici.¹²

Glede na poročilo o teh bojih je 23. decembra 1944 komandant glavnega štaba NOV in PO Slovenije Dušan Kveder-

**Skupina funkcionarjev štaba IV. operativne cone s članom angleške misije
(z leve: Milan Venišnik, Peter Stante-Skala, komandant IV. operativne cone,
angleški oficir, Petar Brajovič, načelnik štaba)**

Tomaž ukazal štabu IV. operativne cone, naj pošlje glavnino svojih sil za hrbet sovražniku proti Savinjski dolini. Opozoril ga je na nevarnost nove ofenzive na tuhinjskem in moravškem sektorju. Enote naj se zato ne umikajo pred glavnino sovražnika v tej smeri.¹³ Ze naslednji dan sta bila štaba IV. operativne cone in XIV. divizije skupaj s Tomšičevo brigado na območju Velike Lašne, kjer so jih nemške enote napadle. Po spopadu so se ponoči premaknili na Menino planino. Tu so 26. decembra spet doživeli napad. Prebili so se na Gornji Špeh in Lepenatko, 28. decembra so odšli v hribe severovzhodno od Luč, 6. januarja 1945 pa na območje Belih vod. Na teh položajih je Tomšičeva brigada počivala po enomesečenih nenehnih bojih, štaba IV. operativne cone in XIV. divizije pa sta si prizadevala dobiti zvezo z vsemi svojimi enotami.¹⁴

Tako štab IV. operativne cone ni mogel izpolniti sporočila glavnega štaba NOV in PO Slovenije z dne 18. 12. 1944, v kateri mu je sporočil, da sta Slandrova in Zidanškova brigada

že na poti k Savi in naj se z njima poveže, ter ju takoj pošlje **na** mobilizacijo v revirje. Operativni štab VI. in XI. brigade si je nato z vsemi sredstvi prizadeval vzpostaviti zvezo s štabom

IV. operativne cone, ki je bil tedaj pri Solčavi, a ni uspel. Dobro zveze pa je imel z glavnim štabom NOV in PO Slovenije, kateremu je 26. decembra poročal, da sta brigadi na območju Vač in Slivne. Sovražnikove enote niso zasedle le Tuhinjske doline, temveč so se že osredotočile tudi ob cesti Domžale—Vransko (npr. pri Trojanah je bilo 40 kamionov vojaštva z dvema tankoma). Poročal mu je tudi, da so sovražniki napadli štab IV. operativne cone pri Veliki Lašni. Glavni štab NOV in PO Slovenije je nato ukazal operativnemu štabu VI. in XI. brigade, naj mu poroča o stanju na Štajerskem, pošlje podatke o sovražnikovih enotah in organizira registriranje prometa na cestah in po železnicah. V teh dneh namreč ni imel radijske zveze s štabom IV. operativne cone, medtem ko so kurirji uspeli priti čez Savo 24. decembra 1944, torej na dan prihoda obeh brigad, nato pa je bila ta zveza pretrgana.¹⁵

Šlandrova in Zidanškova brigada sta se vrnila na območje

IV. operativne cone v »zelo kritičnem stanju. Moštvo je bilo slabo nahranjeno, skoro boso in golo« ter utrujeno zaradi hudih bojov in premikov na Dolenjskem. To so bili vzroki, da je že prvi dan po prihodu v Spodnjo Slivno odšlo iz taborišča Šlandrove brigade 21 borcev, »ki so verjetno na lastno pest odšli domov, da se tam oblečejo in obujejo«. Operativni štab VI. in XI. brigade je moral zelo hitro ukrepati, da zajezi nadaljnje odhajanje borcev iz enot. 27. decembra je poslal proti Gozdu in Zgornji Savinjski dolini Šlandrovo brigado z nalogo, da poišče zvezo s štabom IV. operativne cone in prinese iz skladišč za obe enoti municijo, razstrelivo, obleko in obutev.

Zvečer je brigada odšla na pot. Glede na to, da so bile v Črnem grabnu že osredotočene večje nemške sile, se je štab brigade odločil za preboj čez cesto Ljubljana—Celje pri Želodniku. Ker je dobil poročila, da so tudi na tem odseku sovražnikove zasede iz dobske in šentviške postojanke, mimo tega pa da Nemci nadzorujejo cesto še z oklepnimi vozili, je posebej poskrbel za dobro zavarovanje. Ko je predhodnica prišla do Krtinskega hriba, je padla v sovražnikovo zasedo, ki jo je postavila posadka iz Doba. Šlandrovci so jo z jurišem

prisilili na umik. Pot čez glavno cesto je bila prosta, varovali pa sta jo dve močni zasedi proti Dobu in Št. Vidu, kjer je bil I. bataljon 28. policijskega polka SS Todt. Okrog 23. ure zvečer se je brigada začela premikati čez cesto. Ko je prišlo na nasprotno stran 83 borcev s tremi člani štaba, to je ves II. bataljon in nekaj borcev I. bataljona, so pripeljali iz Št. Vida oklepni avtomobili. Ceta, ki je bila v zasedi ob cesti, jih je brez protitankovske puške zaman skušala zadržati z močnim ognjem. Morala se je umakniti. Nadaljnji prehod je bil nemogoč. Glavnina brigade, skupaj 183 borcev, na čelu z operativnim oficirjem Ivanom Belcem-Belijem se je umaknila do Krtine. Še enkrat se je zaman poskušala prebiti čez cesto, nato pa se je umaknila proti Sv. Miklavžu, kjer se je nastanila.

Okrepljeni II. bataljon je nadaljeval pot proti Tuhinjski dolini. Na tuhinjski cesti pa je naletel na sovražnikovo zasedo, ki je šlandrovce napadla in jih prisilila k umiku. Borci so se nato utaborili na hribu nad Žičami. Ker so obveščevalci poročali, da je na tuhinjskem območju velika sovražnikova ofenziva, se je štab odločil, da se ta del brigade vrne v Moravško dolino in spet združi z glavnino. Toda poskus preboja čez glavno cesto 28. decembra pri Krtini zaradi številnih sovražnikovih zased ni uspel. Tako se je moral okrepljeni II. bataljon z brigadnim štabom spet vrniti na Žički vrh, kjer je naslednji dan doživel hud sovražnikov napad. Ponoči se je premaknil v Veliko Lašno, kjer je štab brigade zaradi obolelosti in fizične izčrpanosti zapustil pomočnik političnega komisarja Matija Knap. Iz istih vzrokov je odšlo na zdravljenje še nekaj borcev, ki so jih že čez nekaj dni ujeli domobranci. Okrepljeni II. bataljon pa je 30. decembra odšel čez tuhinjsko cesto proti vrhu Menine planine.¹⁶ To mu je uspelo predvsem zato, ker so Nemci in domobranci tedaj že končali ofenzivne operacije na tuhinjskem območju in se osredotočili na Moravško.

Operativni štab VI. in XI. brigade je medtem obvestil glavni štab NOV in PO Slovenije o osredotočenjih nemških sil v Črnem grabnu, kjer naj bi bilo po zbranih podatkih okrog 1200 policistov in ob cesti Trojane—Zagorje, kjer so se zbirale enote polka gorskih lovcev Trecek. Istega dne je iz Nove Štifte prišla na položaje v Gradišče nad Lukovico tudi domobranska udarna četa pod poveljstvom Franca Erpiča, ki pa se je že naslednji dan spet vrnila v Zgornjo Savinjsko dolino.¹⁷

Po oceni operativnega štaba VI. in XI. brigade je Moravško dolino obkolilo okrog 6000 do 7000 mož, okrepljenih s tanki.

Erwin Rösener je nato 29. decembra začel z ofenzivo med Črnim grabnom in Savo. Zidanškova brigada je bila tedaj na položajih Ciclja in Murovice, glavnina Šlandrove brigade pa na območju Sv. Miklavža in Grmač. Sovražnik je prodiral proti njihovim položajem v štirih velikih skupinah: od Sv. Trojice, z Javorščice, iz Češnjic in iz Grmač. Najhujši je bil sovražnikov pritisk proti Sv. Miklavžu. Zato je tja poslal štab Zidanškove brigade na pomoč eno četo. Kljub temu pa je sovražnik po šesturnem boju uspel vdreti v vas in jo zažgati, medtem ko so na področju Murovice in Ciclja borci z juriši njegove napade uspešno odbili. Kamniško-zasavski odred je imel hude boje pri Dešnu. V mraku so se Nemci in domobranci umaknili v dolino.

Operativni štab VI. in XI. brigade je pravilno presodil, da bo sovražnik naslednji dan ofenzivo nadaljeval, še posebej, ker je odkril obe brigadi. Zato je izdal povelje, da se borci ponoči za vsako ceno prebijejo čez cesto Ljubljana—Celje. Takoj je sledil premik proti Limbarski gori. Zavarovanje prehoda je prevzela Zidanškova brigada. Najprej je pregnala močnejšo sovražnikovo patroljo, nato pa je kolona naglo prečkala cesto med Podmiljem in Podmelom v bližini St. Ožbalta. Ze ko so bili vsi borci čez cesto, je iz te postojanke pripeljala avtoblinda, ki jo je spremljalo okrog 200 mož. Zaseda jo je napadla in po četrturnem boju uničila. Prav tako je prizadejala nekaj žrtev tudi sovražnikovi pehoti, padla sta tudi dva borca, eden pa je bil ranjen. Zaseda se je nato naglo umaknila za glavnino, ki je hitela proti Tuhinjski dolini. Po celonočnem pohodu se je Zidanškova brigada ustavila v Češnjicah pri Tuhinju, šlandrovci pa so se utaborili v bližnjem Okrogu.

Na Silvestrovo so nemške enote že pred peto uro zjutraj prodrle do Češnjic in napadle Zidanškovo brigado. Operativni štab VI. in XI. brigade je ukazal, naj se obe brigadi umakneta proti vrhu Menine planine. Med umikom so borce napadli in Zidanškova brigada je imela enega mrtvega, štiri ranjene, 20 borcev pa so pogrešali. Sovražnik je tako lahko ugotovil, da so se močne enote izmuznile iz obroča v Moravški dolini. Zato je zbral okrog 1200 mož in z njimi v več skupinah na Novo leto 1945 prodiral proti vrhu Menine planine. Ena kolona

je okrog Ŭ. ure prodria do poiožajev okrepljenega li. bataljona Šlandrove brigade. Borci so se odločno borili, pri čemer jim je bil zgled komandant brigade Boris Winter, ki je odšel na položaje s puškomitraljezom. Med spopadom se jim je pridružila še glavnina Šlandrove in cela Zidanškova brigada. Po enournem boju so nemško kolono razbili in se prebili proti Kostanjski planini. Nemci, ki so imeli po partizanskih poročilih enega mrtvega in štiri do pet ranjenih, niso poskušali zasledovati brigade. Šlandrovci so zvečer odšli v Ravne, kjer so dobili nekaj hrane in tu tudi prenočili. Cez dan pa si niso upali ostati v vasi. Zavzeli so položaje v bližnjem gozdu, kjer se je utaborila tudi Zidanškova brigada.

O tem spopadu so obvestili tudi glavni štab NOV in PO Slovenije. V sporočilu je operativni štab VI. in XI. brigade poročal, da je položaj na Štajerskem »precej kritičen«. Po-udaril je, da so hud problem dezertacije, brigadi pa sta tudi brez municije. Prav tako še ni uspel vzpostaviti zveze s štabom IV. operativne cone. Na to depešo je že naslednji dan,

2. januarja 1945, odgovoril komandant glavnega štaba NOV in PO Slovenije Dušan Kveder-Tomaž, ki je pripomnil, da depeše operativnega štaba VI. in XI. brigade »dišijo po paniki«. Obvestil ga je, da ima zvezo s štabom IV. operativne cone in da ga bo z njim povezal. V primeru sovražnikovega pritiska naj se brigadi umakneta proti Špehu, severozahodno od Gornjega grada, municijo pa poiščeta na terenu. Štab je še obvestil, da je glavna ofenziva usmerjena proti Moravčam in ga hrabil »Vzdržite, kmalu bo ofenziva končana!«

O vseh teh problemih je imel komandant operativnega štaba VI. in XI. brigade Andrej Cetinski-Lev še isti dan razgovore s štaboma obeh brigad. Na njih so ugotovili nagli številčni osip brigad v zadnjih bojih. Šlandrova brigada je imela le še okrog 170 borcev. Zato so jo sklenili preosnovati v dva bataljona. Glede na nenehno nemško-domobransko zasledovanje, pa tudi zaradi problemov s prehrano, so se odločili za dekoncentracijo enot. Šlandrovi brigadi so določili operativno območje med Tuhinjsko in Moravško dolino, Zidanškova brigada pa naj bi odšla proti Zgornji Savinjski dolini. Štaba brigad sta dobila nalogo, da poskušata preskrbeti najpotrebnejšim borcem obutev in obleko, zaradi česar jih je dotlej že precej dezertiralo. Prizadevata naj si preprečita nadaljnje dezertacije, dobila pa sta dovoljenje, da borce, ki so zaradi

fizične izčrpanosti ali bolezni nesposobni za pohode, pošljeta na zdravljenje.

Zvečer se je brigada še enkrat vrnila v Ravne, kjer je dobila nekaj hrane, ponoči pa se je premaknila čez tuhinjsko cesto. Ustavila se je v gozdu pri Mali Lašni. Tu se je še isti dan, 3. januarja 1945, preosnovala. Štab brigade je borce razdelil na dva bataljona (po okrog 60 borcev) in štabno zaščitno četo (okrog 30 borcev). Ker je manjše enote sovražnik težje izsledil in so se tudi lažje izmikale sovražnikovim patruljam, se je štab brigade odločil, da bodo enote delovale na novem operativnem območju ločeno. Drugi bataljon (komandant Ivan Mušič-Stefan, pomočnik političnega komisarja Franc Horn-Krsto) je dobil nalogo, da operira na območju Zlatega polja, Velike Lašne in Zič. I. bataljon (komandant Franc Herle-Nande, politični komisar Albin Crešnik-Dušan, pomočnik političnega komisarja Stane Kokalj-Janez) in zaščitna četa (komandir Mirko Grahovac-Mile) sta s štabom brigade še isti dan odšla na območje Sipka, Velike ravni in Motnika, kjer sta se ločeno utaborila.¹⁸ Brigada je morala torej zaradi zimske ofenzive in drugih težav preiti na tipično odredno taktiko, kar je štab brigade oviralo zlasti pri poveljevanju.

Medtem so se na območju med Moravško dolino in Zavsavjem odvijale sklepne operacije velike ofenzive. Največ žrtev je bilo ob Savi. Številne politične delavce in pripadnike zalednih oblasti iz Zgornje Savinjske doline, ki so se umaknili na Moravško, so nemške enote ob koncu ofenzive potisnile prav do Save, kjer so jih veliko ujeli, pobili ali razpršili. Potem ko so tudi v Moravški dolini Nemci ponovno vzpostavili svoje postojanke (Moravče, Peče, Vače, Podšentjur), se je glavnina sil 7. januarja 1945 začela umikati v izhodiščna oporišča, in tako je bila velika ofenziva končana.

Nemške vojaške in civilne oblasti so bile z rezultati ofenzive zadovoljne. V svojih poročilih so ugotavljale, da so imele partizanske enote velike izgube in da v znanih »banditskih« središčih na osvobojenem ozemlju na Štajerskem spet vihrajo zastave s kljukastim križem. Nemško vodstvo je »zopet gospodar vse dežele« in krizo, ki je nastala po izbojevanju velikih osvobojenih ozemelj na Štajerskem in po uspešni mobilizaciji enot IV. operativne cone, so tako prebrodili. Hkrati pa so Nemci tudi priznavali, da so bili zoper ofenzivo enot IV. operativne cone v septembru brez moči. Poudarjali so, da se po

ofenzivi spet začenja »normalno politično in upravno življenje«. ¹⁹

Na drugi strani pa je bila sovražnikova ofenziva hud udarec zlasti narodnoosvobodilnemu gibanju na območju med Zgornjo Savinjsko dolino in revirji ter na Kozjanskem. Prizadejala je veliko škode enotam NOV in PO Slovenije, ki jih je potisnila v defenzivo. S ponovno nemško zasedbo osvobojenih ozemelj v Zgornji Savinjski in Moravški dolini so operativne enote izgubile pomembno zaledno bazo. Nemci so imeli ob pomoči pripadnikov Gorenjskega domobranstva v svojih rokah ne le komunikacije, temveč so vojaško stalno nadzirali tudi odročna hribovita območja. Zato so se morale enote XIV. divizije s tega območja umakniti, drugi dve operativni enoti — Šlandrova in Zidanškova brigada — pa dekoncentrirati, da sta lahko še vztrajali na svojem operativnem sektorju. Enote NOV in PO Slovenije so odrezali od prehranjevalne in mobilizacijske baze, ki je bila v tem obdobju zaradi izčrpanosti hribovitih okolišev le še v večjih ravninskih krajih. Zaradi hudih bojev, nenehnega sovražnikovega zasledovanja, premikov, fizične izčrpanosti in pomanjkanja obleke, obutve in hrane, se je pojavilo dezerterstvo oziroma skrivaštvo ali »zabitištvo«, ki je bilo zlasti močno pri zalednih oblasteh, zelo pa je prizadelo tudi Šlandrovo in Zidanškovo brigado, iz katerih je precej borcev odšla na zdravljenje oziroma počitek tudi z dovoljenjem. Poudariti moramo, da so imele partizanske enote neposredno v bojih malo izgub in da so na njihov številčni osip vplivale zlasti dezertacije. Velika večina dezertarjev oziroma skrivačev pa se je po končanih zimskih hajkah spet vključilo v enote NOV in PO Slovenije, precej pa so jih odkrile zlasti domobranske patrulje, medtem ko se jim je nekaj borcev tudi predalo.

Se precej huje kot na vojaškem področju pa so bile posledice ofenzive v dejavnosti političnih organizacij in za razvoj ljudske oblasti. Boris Kraigher je že 22. decembra 1944 poročal, da sta okrožna komiteja KPS Kamnik in Celje začasno prenehala delati. Izguba osvobojenega ozemlja in umik partizanskih enot pred nemško premočjo sta med prebivalstvom povzročila zbežanost, ki jo je nemška propaganda ob hkratnih povračilnih ukrepih bolj ali manj uspešno izkoristila. Okrožni komite KPS Celje je 27. decembra 1944 v svojem poročilu poudaril: »Izkazalo se je, da so Štajerci gledali v osvobojenem

ozemlju nekaj simbol in jamstvo njihove skorajšnje osvoboditve in znak nepremagljivosti našega osvobodilnega boja. Tako so z veliko tesnobo in zaskrbljenostjo zasledovali junaško tridensko obrambo osvobojenega ozemlja ne samo najbližji okraji, ampak tudi prebivalstvo naj oddaljenejših okrajev...« V zaostrenem položaju so se razkrinkali špekulanti, ki so ponekod uspeli v oblastnih in političnih forumih zavzeti vodilne položaje. Ob ofenzivi so širili preplah v množicah in poudarjali, da se ne da več delati in da se je treba nemški premoči ukloniti. Mnogi tako imenovani aktivisti pa so se že pred nemško ofenzivo razkrinkali ob splošni mobilizaciji vseh moških do 50. leta, ko so se poskrili, nekateri pa so zdrsnili celo v kriminal in se polastili zalog gospodarskih odsekov. Okrožni komite KPS je ugotovil: »Jasno je, da je njihovo skrivaštvo v času, ko bi morali naši politični aktivisti uveljaviti proti pritisku nemške oblasti avtoriteto naših oblasti in tudi s to avtoriteto odvrčati množice od izdajalskega službovanja okupatorju, zaupanju množic v naše odbore OF zadalo močan udarec.« Zaradi paničnih vesti, ki so jih širili dezertjerji in razkropljenci, bi bila največja aktivnost političnih delavcev potrebna prav v času po končanih nemških ofenzivnih akcijah.

Do podobnih zaključkov je prišla tudi Mira Svetina-Vlasta, ki je v svojem poročilu zapisala: »(Politični) aktiv in množice so bili vsi zaverovani v svoje osvobodeno ozemlje. Ko tega ni bilo več, se jim je podrlo vse. Nihče ni takrat mislil na osvobajanje Jugoslavije, na Beograd, kakor ni prej računal, da bodo pred dokončno osvoboditvijo nujne še težave in preizkušnje. Skoro smešno je, in vendar je švabska propaganda, da je vsega konec, uspevala ...«

Pokazalo se je tudi, da je bil teren le navidezno dobro obdelan, vendar »korenino so pognale še premalo globoko in prvi močnejši veter je napravil škodo«. Ofenziva je bila huda in nekateri so v njej veliko pretrpeli, poglavitni vzrok za razhajkanje političnih delavcev pa je po njenem mnenju v tem, »ker na težje prilike sploh nihče ni več računal«. Prevladalo je stališče, da se ne bo več dalo politično delati. Nekateri aktivisti pa so že med ofenzivo in neposredno po njej imeli sestanke. Višji forumi so ravnali napačno, ker niso določili že ob umiku iz Zgornje Savinjske doline, kje in kako se bodo morebitno razhajkani politični delavci spet zbrali. Mno-

žice, ki so nasedale nemški propagandi, že ob prvem stiku z aktivisti spet »zdravo reagirajo«. Nemške zahteve, naj prebivalstvo javlja pojave partizanov, so bile brez uspeha. Tudi Svetinova je ugotovila, da je bila nemška ofenziva dobra čistka v pravem pomenu besede in da je po njej ostalo tisto, »kar je resnično, duševno in telesno, krepko in zdravo«.²⁰ Ob teh ocenah moramo pripomniti, da so tu in tam nekoliko preostre in da dobro ponazarjajo vzdušje neposredno po ofenzivi, ki je območje med Zgornjo Savinjsko dolino in Zasavjem bolj prizadela kot večino drugih območij Štajerske. Hkrati so tudi v vsem kamniškem okrožju postale razmere za politično dejavnost in delovanje organov ljudske oblasti nevzdržne. V začetku decembra 1944 je bila ustanovljena nova domobranska postojanka v **St.** Vidu pri Lukovici, iz katere so vsak dan odhajale patrulje, okrepljene z domžalskimi domobranci, v hribe nad Črnim graben in v Moravško dolino, v Tuhinjski dolini pa je okrepila nadzorstvo nemška posadka iz Kamnika. Po začetku ofenzive v kamniškem okrožju so bile pretrgane tudi vse zveze z višjimi forumi na Gorenjskem. Glede na to je predsedstvo SNOS takoj po Novem letu podredilo kamniško okrožje štajerskim pokrajinskim forumom. Funkcionarji okrožnih in okrajnih forumov so se v ofenzivi v glavnem premikali z vojsko. **Se** pred njenim koncem pa je sekretar okrožnega komiteja KPS Kamnik Edvard Petermel-Tinko sklical funkcionarje v Rudnik pri Radomljah, da bi se pogovorili o delu v novih razmerah. Do 6. januarja 1945 se je zbralo v treh bunkerjih nekdanje okrožne tiskarne okrog 30 političnih delavcev. Popoldne je neka nemška enota, verjetno zaradi izdaje, bunkerje odkrila in obkolila. Rešilo se je le nekaj posameznikov, drugi pa so padli ali pa si sami vzeli življenje. Vse moške ujetnike so Nemci naslednji dan ustrelili. To je bil izredno hud udarec za nadaljnje politično delo v kamniškem okrožju. Tudi tu se je nato del aktivistov »zabil«, posamezniki pa so se predali domobrancem ali Nemcem ter z izdajanjem povzročili političnim organizacijam še večjo škodo.²¹

Pomanjkanje aktivistov, ki jih je v ofenzivi precej padlo ali bilo ujetih, veliko pa se jih je tudi umaknilo v bunkerje, in okrepljeno nadzorstvo Nemcev oziroma domobrancev sta poglavitna vzroka, da v kamniškem okrožju ni bilo mogoče po končanih ofenzivnih akcijah obnoviti političnega dela.

NENEHNI SPOPADI IN PREMIKI BRIGADE

Po razdelitvi brigade na tri dele in njihovi ločitvi pri Mali Lašni 3. januarja 1945 so jih nemške enote in domobranci iz okrepljenih starih in na novo vzpostavljenih postojank nenehno zasledovali s patruljami, občasno pa so organizirali tudi večje hajke. Po prihodu na območje Sipka se je znašel v hudih težavah štab brigade z zaščitno četo. Stalno ga je zasledovala in napadala neka sovražnikova skupina. Dne 6. januarja se je štab slučajno srečal s I. bataljonom na Svinjskem hribu nad Vrhom. Skupaj so se nato čez glavno cesto premaknili proti Moravški dolini, da bi se izognili nadaljnjemu hajkanju. Ustavili so se pri Dolgem brdu. Se isti dan, 7. januarja, pa jih je sovražnik dvakrat napadel. Skupina, ki je sledila štabu, jim je bila tudi na Moravškem za petami. Šlandrovci boja niso mogli sprejeti, ker niso imeli municije in zaradi težav pri premikih v visokem snegu. V spopadu sta dva šlandrovca padla. Morali so se umakniti proti Ovsišam in Jablani, kjer se je tedaj zadrževal Kamniško-zasavski odred. Tudi tu ni bilo miru. Sovražnik jih je izsledil in še isti dan, 8. januarja, napadel. Skupaj so se nato umaknili na koto 865 nad Vežnico, kjer so končno dva dni počivali. Ker pa ta hrib ni bil primeren za taborišče, so se šlandrovci skupaj z borci Kamniško-zasavskega odreda 10. januarja premaknili na Ravne pod Sveto Goro, kjer so ostali pet dni. Ta premik je bil potreben tudi zaradi boljše prehrane. Sele v Ravnah so se borci spet za silo najedli in prvič po dolgem času tudi oprali. V teh dneh je iz

I. bataljona in zaščitne čete spet dezertiralo nekaj borcev. Politični komisar Adolf Jevšnik-Lvov je tudi vzpostavil stike z nekaterimi aktivisti iz Zagorja, ki so nato skrbeli zlasti za obveščevalno službo.²²

II. bataljon se je iz Male Lašne premaknil na območje med Zagorico in Žičami, kjer je prenočil. 4. januarja okrog enih popoldne so v bližini taborišča zagledali nemško enoto. Zato se je bataljon čez greben (kota 532) nad Žičami umaknil proti Kolovcu, še preden so ga Nemci opazili. V bližini kolovškega gradu pa so ga kmalu odkrili in se v strelcih približali njegovim položajem. Prišlo je do hudega spopada. Borci se jim zaradi pomanjkanja municije ne bi mogli dolgo uspešno upirati. Rešila jih je gosta megla in zgodnja tema. Po krajšem boju so se umaknili v grapo, iz katere so nato zgodaj zvečer

odšli proti Gozdu. Z veliko težavo so se po strmem pobočju spustili najprej do Nevljice pri Vrhpolju, od koder so nadaljevali pot mimo Tučne na koto 906 jugovzhodno od Gozda. Pohod je borce zelo izčrpal, saj so morali gaziti visok sneg. Kljub temu so takoj po prihodu odšli na položaje. Ze v jutranjih urah pa so v bližnjem Gozdu in na cesti Črna—Gornji grad zagledali Nemce. Ves dan so morali biti na položajih v snegu pripravljeni, da odbijejo njihov napad. Na ogrevanje in kuhanje niso smeli niti pomisliti. Zvečer je odšla večja patrulja po municijo, ki so jo uskladiščili nad Zabrezovjem septembra 1944 po akcijah v Zgornji Savinjski dolini. Tako so se borci vsaj za silo spet založili z njo. Patrulja je v taborišče prinesla tudi nekaj hrane. Potem ko so se najedli, je bataljon ponoči odšel proti Kostanjski planini. Ko je 6. januarja zjutraj po napornem pohodu počival v bližini Raven, se je v neposredni bližini taborišča pojavila nemška patrulja na smučeh. K sreči so zamaskirali sled do taborišča z vejami in Nemci ga niso opazili. Izpod Kostanjske planine se je II. bataljon v noči na 7. januar spustil do tuhinjske ceste, in se nato povzpел proti Veliki Lašni, kjer se je utaboril. V štirih dneh je bataljon zapustila skoraj polovica borcev, med njimi tudi trije funkcionarji. V Veliko Lašno jih je prišlo le okrog

30. Stalni premiki, sneg, mraz in lakota so mnoge tako izčrpali, da niso mogli več vzdržati. Prvi borci so dezertirali že iz taborišča nad Gozdom, večja skupina pa na pohodu proti Kostanjski planini. Največkrat so izginili s straže, kar je bilo hudo nevarno, saj je tako ostalo taborišče nezavarovano. Stab bataljona je zato postavljал na stražo po dva ali tri borce hkrati, komandant Mušič in pomočnik političnega komisarja Horn pa sta morala stalno nadzorovati stražarska mesta. Nekaj borcev je tudi zbolelo in so z dovoljenjem štaba bataljona odšli na zdravljenje.

Borci so 8. januarja počivali v Zlatem polju, zvečer pa so se premaknili v Čeplje. Tu se je komandant bataljona Mušič odločil, da poišče zvezo s štabom brigade ter I. bataljonom. 9. januarja zjutraj se je bataljon ustavil pred Lukovico. Po cesti Domžale—Celje so Nemci nenehno patroljirali. Za prehod čez cesto se je razdelil v dve skupini, da bi se v primeru sovražnikovega napada vsaj ena lažje prebila na Moravsko.

V bližini lukoviške postojanke sta obe skupini že skoraj poldnevi prečkali cesto. Nemška zaseda ju je opazila na čistini

pod Gradiščem. Skupina, ki jo je vodil komandant Mušič, se je brez večjih težav prebila proti Kosezam, Vrhpolju in Zgornji Javorščici. Drugo skupino pa je nemška zaseda s hudim ognjem nekaj časa zadržala in enega borca ranila. Kljub temu pa se je prebila do Zgornje Javorščice. Ker je tudi od tu spet odšla skupina borcev, mimo tega pa so II. bataljon zasledovali še domobranci, je bilo treba kar najhitreje najti stik z glavnino brigade. 11. januarja zvečer se je II. bataljon napotil proti Drtiji, kjer je našel političnega komisarja operativnega štaba VI. in XI. brigade Jožeta Babiča-Vojteha. Zvedel je, da je glavnina Šlandrove brigade skupaj z borci Kamniško-zasavskega odreda pod Sv. planino. Zato je nadaljeval premik proti Mošeniku in Tlačnici, 12. januarja dopoldne pa sta komandant Mušič in pomočnik političnega komisarja Horn pripeljala skupino 15 borcev II. bataljona v taborišče na Ravne.²³ Iz II. bataljona je v osmih dneh odšlo 43 borcev in funkcionarjev, večina takšnih, ki so bili zaradi nenehnih pohodov popolnoma izčrpani.

Brigada se je 15. januarja premaknila na Vrh pri Dolgem brdu, kjer so jo po treh dneh bivanja nemške patrulje odkrile. Morala se je umakniti na območje Lipovca in Suhega potoka. Tu je štab brigade nanovo razvrstil borce in okrepil številčno najbolj okrnjeni II. bataljon. Ker so nemške patrulje ugotovile, da se na območju Dolgega brda zadržujejo partizani, so začeli dovažati v Podšentjur enote za napad. Zato se je morala brigada umakniti v Stance Laze na Moravško, kjer je naslednji dan, 22. januarja, dobila zvezo z operativnim štabom VI. in XI. brigade.²⁴

Medtem sta si glavni štab NOV in PO Slovenije in štab

IV. operativne cone zelo prizadevala, da bi dobila zvezo s Slandrovo in Zidanškovo brigado ter usmerjala njuno aktivnost. Štab IV. operativne cone je 6. januarja obvestil glavni štab NOV in PO Slovenije, da je poslal iskat zvezo z operativnim štabom VI. in XI. brigade več patrulj, ki pa se še niso vrnile. Zvedel pa je, da sta obe enoti zelo slabo opremljeni, da jim primanjkuje streliva in da so ju sovražniki v Češnjicah napadali. Tri dni nato mu je poslal sporočilo, da na območju med Savo in Mozirskimi planinami ter na območju Kranja razmere ne dopuščajo obstoja večjih enot ali ustanov in da je med operativnimi enotami nemška ofenziva najbolj prizadela Slandrovo in Zidanškovo brigado. Enote XIV. divi-

zije bodo delovale na vzhodnih območjih, Šlandrovo in Zidanškovo brigado pa bo poslal čez Dobrovlje na Graško goro ali Paški Kozjak na počitek. Prosil je glavni štab NOV in PO Slovenije, če dobi z njima zvezo, naj napoti obe enoti na novo operativno območje.²⁵

Operativni štab VI in XI. brigade, ki se je največ zadrževal v Glisniku nad Motnikom, je imel občasne zveze z glavnim štabom NOV in PO Slovenije. Dobil je nalogo, da poišče zvezo s štabom IV. operativne cone in pošlje svoje enote na Graško goro, če pogoji onemogočajo njihov nadaljnji obstoj v Zasavju in Tuhinjski dolini. Te naloge in večkratne zahteve komandanta glavnega štaba NOV in PO Slovenije Dušana Kvedra-Tomaž, naj pošlje podatke o številčnem stanju, o izgubah, o bojih in o načrtih obeh brigad za nadaljnjo aktivnost, pa operativni štab VI. in XI. brigade ni mogel izpolniti, ker z dekoncentriranimi enotami ni imel zveze. 11. januarja mu je poslal obvestilo, da sta ofenzivo prebila brez izgub, da pa je prišlo do večjih dezertacij. Dva dni kasneje je operativni štab VI. in XI. brigade poslal sporočilo, da bo osredotočil svoje enote.²⁶

Končno je štab IV. operativne cone 10. januarja izvedel nekaj nadržnosti o kritičnem stanju obeh brigad, ko je v Solčavo prišel I. bataljon Zidanškove brigade. Tudi ta brigada se je kmalu po ločitvi od Šlandrove brigade, 2. januarja 1945, razdelila. Na premiku proti Zgornji Savinjski dolini je nad Kranjskim Rakom doživela hud nemški napad. Umaknila se je proti Lučam, 7. januarja sta II. in III. bataljon pod vodstvom pomočnika političnega komisarja Alojza Vindiša-Dunde odšla proti Sv. Primožu nad Kamnikom, I. bataljon je dobil nalogo, da se premakne čez Savinjo proti Mozirskim planinam, štab brigade z zaščito pa je ostal na območju Podvolovljeka.²⁷ Po prejemu sporočila o problemih v Šlandrovi in Zidanškovi brigadi je 12. januarja glavni štab NOV in PO Slovenije poslal štabu IV. operativne cone navodila za nadaljnje delo. Ukazal mu je, da izboljša zvezo s svojimi enotami. Štab IV. operativne cone ne sme dovoliti preširoke razpršitve Šlandrove in Zidanškove brigade in njune spremembe v odrede. Njuni bataljoni morajo biti tako razmeščeni, da jim bosta štaba brigad lahko neposredno poveljevala. Obe enoti morata ostati na moravškem ali na mozirskem območju in ju ne sme premestiti na Paški Kozjak. Glede na to, da je v njih »nastalo malo panike«, naj

štab IV. operativne cone pošlje tja svojega političnega komisarja. Strinjal se je z usmeritvijo XIV. divizije na vzhodno območje Štajerske, zelo pa mora paziti, da bi jo morebitna večja nemška ofenziva ne razbila. V primeru sovražnikovih ofenzivnih akcij, naj se XIV. divizija umakne proti Ivanjščici. Enote IV. operativne cone naj nadaljujejo svojo aktivnost, kolikor dopuščajo snežne razmere, vendar naj se zaradi tega ne izpostavljajo razbitju. Glavni štab NOV in PO Slovenije je ob tem posebej poudaril: »Mi moramo obdržati vojsko do spomladi.«²⁸

Štab IV. operativne cone se je glede na ta navodila odločil, da bo Šlandrovo in Zidanškovo brigado okrepil na po 300 do 400 borcev na račun XIV. divizije, Kamniško-zasavskega odreda in novomobilizirancev. Ukazal je osredotočenje obeh brigad, štaboma pa naročil, da morata poskrbeti za njuno notranjo ureditev. Na območju med Savo in Tuhinjsko dolino naj brigadi postavljata zasede, onemogočata nadaljnje prodiranje domobrancev, mobilizirata zlasti na območju revirjev ter poskrbita za vrnitev razhajancev in skrivačev. Kamniško-zasavski odred naj bi operiral na območju Domžale—Kamnik—Gozd—Kališče—Podvolovljek, minersko sabotažni vodi pa so dobili nalogo, da osredotočijo svojo dejavnost na progah Ljubljana—Celje in Kamnik—Domžale. Štab IV. operativne cone je prosil glavni štab NOV in PO Slovenije, da pošlje čim več zavezniške pomoči operativnemu štabu VI. in XI. brigade ter Kamniško-zasavskemu odredu. Ugotovil je tudi, da je XIV. divizija že sposobna za manjše ofenzivne akcije. Njene enote bodo zato rušile komunikacije in mobilizirale na območju med Celjem in Mariborom.²⁹

Iz štaba IV. operativne cone nad Zavodnjami so 17. januarja odšli pomočnik političnega komisarja Matevž Hace, pomočnik načelnika štaba Franc Primožič-Marko in oficir protibveščevalne službe Tone Turnher s 50 borci proti kamniškemu okrožju z nalogo, da vzpostavijo zvezo s Šlandrovo in Zidanškovo brigado ter postavijo kurirske postaje. Z operativnim štabom VI. in XI. brigade so se srečali 20. januarja na Menini planini. Ves ta dan je bila huda hajka in operativni štab VI. in XI. brigade je izgubil radijsko postajo, s katero je ravno uspel vzpostaviti zvezo s štabom IV. operativne cone. Na Menini planini je bil tedaj tudi del Zidanškove brigade s pomočnikom političnega komisarja Alojzom Vindišem-Dundo,

ki je iskal zvezo z operativnim štabom VI. in XI. brigade. Omenimo naj, da sta II. in III. bataljon Zidanškove brigade po premiku od Sv. Primoža na Slevo nad Bistričico 9. januarja

1945 doživela izredno hud napad, v katerem je osem borcev padlo, eden je bil ranjen, 18 je bilo ujetih, 5 pa pogrešanih. Nato sta morala oba bataljona zaradi nenehnega nemškega zasledovanja manevrirati na območju Menine planine, Kranjskega Raka in Gozda. Funkcionarji štaba IV. operativne cone so jih našli na Menini planini v obupnem stanju. Pomočnik političnega komisarja Hace je zapisal o tem srečanju v svoj dnevnik: »Zelo me je prizadelo, ko sem videl borce tako izčrpane. Skoraj bi mi prišle solze v oči. Dunda je kričaje pripovedoval, da so se vsak dan borili z Nemci in da so porabili vse strelivo. Nekateri tega niso zdržali...« Po posvetu s komandantom operativnega štaba VI. in XI. brigade Andrejem Cetinskim-Levom so skupaj odšli na Moravško, da bi ugotovili stanje Šlandrove brigade in se dogovorili o reševanju problemov ter nalogah obeh brigad, politični komisar Jože Babič-Vojteh pa je šel poročat v štab IV. operativne cone.

Razmere v Šlandrovi brigadi v Stance Lazah niso bile nič bolj spodbudne kot v Zidanškovi. Zato je bilo treba hitro ukrepati. Člani štaba IV. operativne cone so se nekaj dni zaporedoma po večkrat dnevno sestali z operativnim štabom VI. in XI. brigade ter enkrat tudi s funkcionarji obeh brigad in Kamniško-zasavskega odreda. Štab Šlandrove brigade je 26. januarja poročal, da ima na mestu le 78 borcev, 192 jih je dezertiralo ali odšlo z njegovim dovoljenjem na zdravljenje,

14 jih je v nemški ofenzivi in hajkah padlo, osem pa jih je bilo ranjenih. Dezerterji so se »zabili« največ po vaseh, ki jih je močno nadzoroval sovražnik. Pri iskanju dezerterjev in razhajkancev so bili na območju Moravske doline in Črnem grabnu do Blagovice zelo aktivni domobranci, ki so že med zimsko ofenzivo ali neposredno po njej ustanovili več novih postojank (Št. Vid, Stranje, Županje njive, Vače, Litija, Dolsko), drugod pa so to nalogo izvajale zlasti nemške patrulje. Udarne domobranske čete iz Kranja je ustanovila postojanko tudi v Lučah, krajši čas pa se je zadrževala tudi v Ljubnem.³⁰ Štab Šlandrove brigade je ocenil, da so sovražnikove patrulje odkrile ali pa da se jim je prostovoljno javilo okrog 30 % dezerterjev. Spomladi se je na srečo pokazalo, da je bila ta ocena prevelika, saj se je po končanih sovražnih hajkah vrnilo

v sestav brigade prostovoljno ali potem ko so jih odkrile patrulje, skoraj 90 %o dezerterjev oziroma skrivačev. Stab brigade je na sestanku funkcionarjev IV. operativne cone še poročal, da patrulje skrivačev ne morejo odkriti, ker jih njihovi svojci ali znanci dobro prikrivajo. V Zidanškovi brigadi je bilo tedaj na mestu 137 borcev, 126 jih je dezertiralo, 25 je bilo pogrešanih, 13 jih je padlo, 9 je bilo ranjenih in 18 ujetih. Brigada je bila konec januarja še vedno razdeljena na dve dela: eden je prišel z operativnim štabom VI in XI. brigade na Moravsko, druga skupina pa je bila še vedno na območju Mozirskih planin. Iz obeh brigad je dezertiralo zlasti precej borcev iz revirjev, ki so jih mobilizirali šele sredi 1944. Za primerjavo naj navedemo, da je Kamniško-zasavski odred imel tedaj v treh bataljonih kar 358 borcev.

Matevž Hace in Franc Primožič sta o stanju obeh brigad 29. januarja obvestila glavni štab NOV in PO Slovenije in mu predlagala, naj jima, prav tako pa tudi Kamniško-zasavskemu odredu, pošlje zavezniško pomoč. Zlasti z obleko in obutvijo je bilo slabo. Zaradi pogostnih sovražnikovih vpadov je bilo spuščanje nemogoče, in sta zato predlagala, da bi letala hkrati s spuščanjem bombardirala tudi nekatera sovražnikova oporišča. Ker na Menini planini ter v Moravški dolini spuščanje ni bilo mogoče, so pripravili spuščališče v Brišah pri Podšentjurju. Funkcionarja IV. operativne cone sta tudi poročala, da politične organizacije na območjih, kjer se brigadi zadržujeta, ne delujejo, razen v okraju Litija, kjer so politični delavci spet obnovili delo.³¹ Štab IV. operativne cone je medtem sklenil poslati kot okrepitev Slandrovi in Zidanškovi brigadi 48 gojencev podoficirske šole. Po Hacetovih in Primožičevih poročilih o razmerah v brigadah in v Kamniško-zasavskem odredu je 29. januarja dal operativnemu štabu VI. in XI. brigade nalogo, da s svojimi enotami izvaja napade na manjše patrulje z namenom, da si priborijo opremo, strelivo in orožje ter skrbijo za lovljenje skrivačev, večje ofenzivnosti pa trenutno od njih ne bi bilo primerno zahtevati.³²

Po sestankih s funkcionarji IV. operativne cone se je začelo organizirano delo za okrepitev obeh brigad, zelo pa je bilo tudi pomembno, da sta dobili zvezo s štabom IV. operativne cone in operativnim štabom VI. in XI. brigade, tako da so se lahko brigadni funkcionarji o problemih z njima posvetovali in dobivali navodila. Lahko rečemo, da je zadnje dni januarja

1945 tudi konec najhujše krize v Šlandrovi in Zidanškovi brigadi.

Na štabnih razgovorih je Šlandrova brigada dobila nalogo, da se premakne na območje Šipka. Na Stance Lazah je štab brigade zaradi šibkega številčnega stanja iz dveh bataljonov sestavil tri čete, ki naj bi bile po vrnitvi razkropljencev in po mobilizaciji novih borcev jedro novih bataljonov. 1. februarja 1945 sta bili Šlandrova in Zidanškova brigada na Dolgem brdu in pri Mlinšah. Nemška posadka iz Št. Ožbalta je ta dan prodrla do Kolovrata. Nato sta se obe brigadi čez Orni graben premaknili na območje Velike ravni, od koder sta od 4. februarja dalje vzdrževali redne kurirske zveze s štabom IV. operativne cone. Na Šipku je Šlandrova brigada ostala do srede februarja. Ves ta čas se je morala nenehno premikati, da se je izognila sovražnikovim napadom. Zlasti iz trojanske postojanke, kjer je bilo okrog 300 mož, je sovražnik vsak dan izpadal. Po sledih v visokem snegu so nemške patrulje lahko sledile, borci pa so premiki v hudih zimskih razmerah zelo utrudili, posebno še, ker je zelo primanjkovalo hrane. Na območju Šipka je prebivalstvo dalo že ves živež. Štab brigade je ves čas pošiljal proti Tuhinjski dolini in Črnem grabnu patrulje, da bi ugotovile sovražnikove premike in osredotočenja, hkrati pa prinesle vsaj nekaj hrane. Patrulje so na Kozjaku, pri Motniku in na Vrhju padle v nemške zasede in imele več lažjih spopadov. Največkrat niso mogle prodreti v dolino in so se vrnile v taborišče praznih rok.

Štab IV. operativne cone je 15. februarja izdal povelje, naj se Šlandrova in Zidanškova brigada premakneta v Zgornjo Savinjsko dolino, kjer naj postavljata zasede. Premik je bil nujen tudi zato, ker so bili borci zaradi stalnih premikov in pomanjkanja hrane že zelo izčrpani. Brigada se je zaradi tega že 13. februarja poskušala prebiti čez tuhinjsko cesto, ki pa so jo sovražnikove zasede povsod blokirale, in šlandrovci so so morali vrniti proti Šipku. Končno jim je v noči na 17. februar uspelo priti čez Kozjak do Črnega vrha, kjer so si odpočili. Nato se je brigada premaknila v Češnjice, 21. februarja pa je bila v bližnjih Golicah.

Medtem je postal zaradi nenehnih hajk položaj v Moravški dolini tako nevzdržen, da se je tudi Kamniško-zasavski odred premaknil v hribe nad Tuhinjsko dolino. Utaboril se je pri Lazah ter na Velikem in Malem Hribu. Kamniško-zasavski

odred je moral vztrajati na revirskem in moravškem območju zato, ker je čakal na zavezniške pošiljke. Pri izpolnjevanju te naloge so ga ovirale sovražnikove hajke in zlasti visok sneg, zaradi katerega npr. v noči na 2. februar ni mogel sprejeti pošiljke, ki so jo pripeljala zavezniška letala. Šele v noči na 14. februar so dobili precejšnjo zavezniško pošiljko, od katere je štab IV. operativne cone namenil Šlandrovi brigadi in Zidanškovi brigadi 5000 nabojev. Premik Kamniško-zasavskega odreda proti Tuhinjski dolini pa je bil potreben tudi zaradi tega, da bi ga tesneje povezali z obema brigadama. Štab IV. operativne cone je v svojem sporočilu 13. februarja 1945 poudaril, da bodo le osredotočene enote lahko začele z ofenzivnimi akcijami. Sklenil je tudi, da bo v operativni štab VI. in XI. brigade poslal 140 borcev, da jih razvrsti v obe brigadi. Zaradi pomanjkanja orožja večjih okrepitev zaenkrat ne bi mogel poslati.⁸³

Kamniško-zasavski odred je sovražnik na novem operativnem območju kmalu odkril. Dne 21. februarja po 9. uri zjutraj ga je na območju Laz in Velikega Hriba napadla skupina nad 100 policistov SS, gestapovcev in domobrancev. Ko je komandant Šlandrove brigade Boris Winter zasljal streljanje

Boris Winter, komandant brigade in Alojz Vindiš-Dunda, pomočnik političnega komisarja brigade

in z daljnogledom odkril razmestitev sovražnika, se je odločil, da ga bo skupina šlandrovcev napadla v hrbet. Komandant operativnega štaba VI. in XI. brigade Andrej Cetinski-Lev je takoj soglašal s tem načrtom, odsvetoval pa je, da bi skupino šlandrovcev vodil sam komandant brigade. Boris Winter je vztrajal in zbral 15 prostovoljcev, s katerimi je naglo odhitel v Tuhinjsko dolino. Kmalu so v taborišču zaslišali njegov poziv na juriš. Dobro oborožen vod šlandrovcev je svojo nalogo naglo in uspešno opravil. Presenečeni sovražnik se je moral umakniti proti Kamniku, borci Kamniško-zasavskega odreda pa so se lahko vrnili v svoje taborišče. Po spopadu je komandant Winter vodil svoje borce proti hišam pod Velikim Hribom, kjer so jih domačini vedno dobro nahranili. Ko se jim je vod približal, so ga nenadoma napadli Nemci. Manjša skupina policistov se je po nenadnem napadu zatekla prav v domačije, ki jih je hotel obiskati komandant Winter. Borci Kamniško-zasavskega odreda so šlandrovce z bližnjega pobočja opozarjali na nevarnost, žal pa njihovih znakov niso opazili. Winter se je odločil, da bo s svojo skupino Nemce pregнал. Za nov napad pa je borcem primanjkovalo municije. Ker komandant ni imel nabojev za svojo polavtomatsko puško, je vzel puškomitraljez in se z njim prebil do hiše, v kateri je bilo največ Nemcev. Skozi okno je izstrelil tri rafale, nato pa je omahnil smrtno ranjen. Zadel ga je neki policist, ki je bil skrit zunaj za kupom zemlje. Njegov kurir je takoj odhitel na Golice po zdravniško pomoč in po četo, ki naj bi varovala prenos ranjenca. Toda vsa prizadevanja, da bi komandantu rešili življenje, so bila zaman. Še preden je prišla četa z brigadnim zdravnikom Janom Vanékom-Tarasom, je Boris Winter umrl. Zvečer so se nato šlandrovci zadnjič na pokopališču v Špitaliču poslovili od svojega priljubljenega komandanta, ki je brigado vodil v njenem najbolj kritičnem obdobju in pokazal tudi izredno hrabrost. Njegov poslednji boj je bil hkrati tudi prvi spopad v obdobju nenehnih nemških hajk, ko se je moral sovražnik s precejšnjimi žrtvami umikati. Po podatkih civilnih obveščevalcev je padlo okrog 15 sovražnikov, prav toliko pa so imeli ranjencev. Ta uspeh je mnogo prispeval k dvigu bojne morale šlandrovcev.

Operativni štab VI. in XI. brigade je takoj po Winterjevi smrti zaupal dolžnost komandanta šlandrove brigade poročniku Ivanu Mušiču-Štefanu, ki je dotlej več mesecev uspešno

vodil II. bataljon. Dva dni poprej je brigada po dolgem Času spet dobila tudi novega namestnika političnega komisarja brigade Alojza Vindiša-Dunda. 2e naslednji dan, 22. februarja, sta se Šlandrova in Zidanškova brigada premaknili čez tuhinjsko in glavno cesto na čemšeniško območje. Šlandrovci so nato dva dni počivali v Dobrljevu. 25. februarja se je brigada premaknila čez cesto Trojane-Medija proti Mlinšam. Utaborila se je v Zahribu, kjer je ostala pet dni.³⁴ Konec marca 1945 je štab IV. operativne cone skupaj z najvišjimi funkcijarji XIV. divizije in operativnega štaba VI. in XI. brigade v največji tajnosti vodil zadnje priprave za preboj vseh brigad čez Savo na Dolenjsko.

POSKUSI PREBOJA NA DOLENJSKO IN HUDI BOJI BRIGADE NA MENINI PLANINI

Sredi prizadevanj, da spet usposobi vse svoje enote za ofenzivne naloge, je dobil štab IV. operativne cone nepričakovano povelje, naj z glavnino sil zapusti Štajersko in odide na operativno območje VII. korpusa. Po povelju vrhovnega štaba NOV in PO Jugoslavije z dne 12. februarja 1945 so morale zaradi razvoja položaja — približevanja sovjetske fronte — enote XIV. divizije in operativnega štaba VI. in XI. brigade takoj oditi na Dolenjsko, na območju IV. operativne cone pa naj bi ostali dotedanji odredi, razdeljeni na manjše skupine, ki bi bile sposobne za hitre premike in akcije za rušenje komunikacij. Brigade IV. operativne cone naj bi se na Dolenjsko prebile preko Hrvaškega Zagorja. Glavni štab NOV in PO Slovenije je takoj posredoval štabu IV. operativne cone to povelje in ga dopolnil. Ukazal mu je, da ustanovi grupo odredov, odpravi operativni štab VI. in XI. brigade ter komande področij, vključni Šlandrovo in Zidanškovo brigado v sestavi XIV. divizije ter ju okrepi z borci iz Kozjanskega ter Kamniško-zasavskega odreda, združi štaba IV. operativne cone in XIV. divizije, vzame s seboj na Dolenjsko kar največ neoboroženih in ranjenih borcev ter pusti čim več rezervnega orožja grupi odredov za nadaljnje mobilizacije, skrči število borcev v odredih na 200 do 250 mož in jih razvrsti ob osnovnih komunikacijah ter jim da nalogo, da delujejo na klasičen in diverzantski način, zlasti kot minersko-sabotažni vodi. Štab

grupe odredov pa si mora organizirati dober obveščevalni center in skrbeti mora tudi za zaščito oblastnega komiteja KPS za Štajersko. Glede smeri pohoda pa je želel dobiti predloge štaba IV. operativne cone, sam pa je menil, da bi bil najprimernejši prehod preko Save pri Lazah ali pri postaji Sava, medtem ko bi bila pot čez Gorenjsko in Primorsko nevarna, zlasti na območju med Kamnikom in Kranjem. Glavni štab NOV in PO Slovenije je v sporočilu tudi poudaril, da morajo te direktive ohraniti »v največji tajnosti«. Zato naj štab IV. operativne cone daje nižjim enotam le povelje za premike, ne da bi jim hkrati sporočil tudi njihov končni cilj.

Glavni štab NOV in PO Slovenije je nato 14. februarja obvestil vrhovni štab NOV in PO Jugoslavije o posredovanju teh navodil štabu IV. operativne cone in ga prosil za sporočilo, ali ima posebne vzroke za pohod petih brigad čez Hrvaško. Po njegovem mnenju bi bila ta pot težka in nevarna ter bi bila zato primernejša čez Gorenjsko in Primorsko.³⁵ Franc Leskošek-Luka je 20. februarja poslal glavnemu štabu NOV in PO Slovenije v imenu CK KPJ sporočilo, naj pošlje enote IV. operativne cone v Ljubljansko pokrajino preko Gorenjske in Primorske in poudaril: »Treba pa je, da čimprej zapuste Štajersko, kjer je velika nevarnost za večje naše enote.«³⁹

Stab IV. operativne cone je 16. februarja obvestil glavni štab NOV in PO Slovenije, da bo verjetno organiziral prehod preko Save med Lazami in Savo. Po vrnitvi ogledniških patrolj mu je sporočil, da bodo enote IV. operativne cone pripravljene za pot na Dolenjsko od 24. februarja dalje, poskusili pa se bodo prebiti čez most pri postaji Sava ali pa bodo reko prebredli pri Mačkovini. Stab VII. korpusa je zato dobil nalogo, da z glavnino svojih sil veže nase domobranske in nemške enote na liniji Ljubljana—Novo mesto, v noči na 26. februar pa je poslal na desni breg Save za pomoč pri vzpostavitvi mostišča XII. slovensko narodnoosvobodilno brigado in Dolenjski odred, naslednjo noč pa še Gubčevo brigado. Glavni štab NOV in PO Slovenije je tudi posredoval pri angleški misiji, da je poslala na spuščališče v Brišah in v Češnjicah več pošilk obleke, opreme, municije in gumijaste čolne za postavitev pontonskega mostu. Slandrova in Zidanškova brigada ter Kamniško-zasavski odred so med pripravami za prehod čez Savo, za katerega borci seveda niso vedeli, skrbeli tudi za zavarovanje spuščališč, ker so bile ob cesti Domžale—Tro-

jane osredotočene nekatere enote 28. policijskega polka SS Todt.³⁷

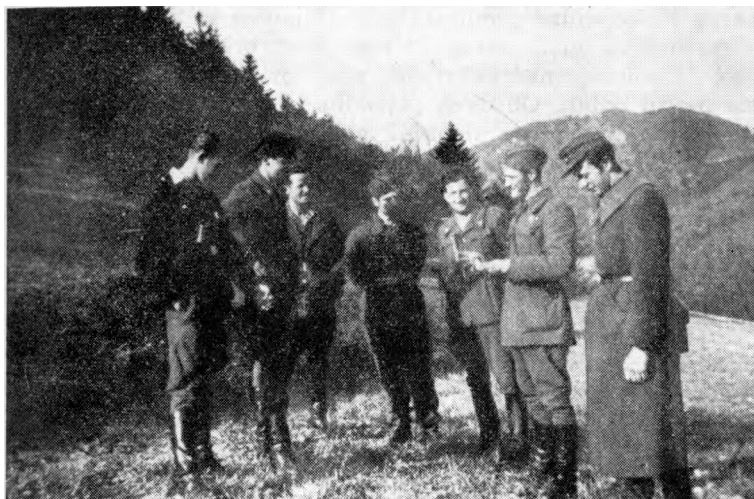
Komandant XIV. divizije Ivan Kovačič-Efenka in politični komisar Matevž Hace sta imela 19. februarja razgovore s komandantom štaba IV. operativne cone Petrom Stantetom-Skalo in političnim komisarjem Dragomirjem Benčičem-Brkinom, na katerih sta dobila povelje, naj se XIV. divizija premakne proti Savi, ker morajo operativne enote zaradi nevzdržnih razmer na območju IV. operativne cone oditi na Dolenjsko. Povedala sta, da najmanj 95 % borcev ne bo želelo zapustiti Štajerske. Mučen položaj je bil tudi na sestanku brigadnih funkcionarjev XIV. divizije, na katerem so ugotovili, da bi brigade lahko vzdržale na Štajerskem in da bo zaradi odhoda upadel bojni duh. Matevž Hace je v svojem dnevniku poudaril, da je bil ta sestanek s štabi brigad »najtežji v mojem življenju, predvsem, ker tudi sam nisem bil prepričan v pravilnost sklepa. Težko je opravljati nalogo, za katero nisi prepričan, da je pravilna. Toda ukaz je ukaz«.³⁸ Se večja pobitost in otopelost je ob tem povelju zavladala med funkcionarji Šlandrove in Zidanškove brigade, med katerimi je bil še zelo svež spomin na težave na območju VII. korpusa. Kljub temu pa so se vsi disciplinirano lotili izpolnitve tega povelja. Medtem ko se je Šerčer jeva brigada uspela že 22. februarja prebiti v Okrog v Tuhinjski dolini, pa je odhod Tomšičeve in Bračičeve brigade preprečila nemška hajka na območju Paškega Kozjaka, Sv. Andraža in Dobrovelj, kjer sta imeli več spopadov. Sele 26. februarja so se vse brigade XIV. divizije prebile na čemšeniško območje.³⁹

Tako ni bilo mogoče izpolniti povelja glavnega štaba NOV in PO Slovenije, naj bi že v noči na 26. februar odšle čez Savo vsaj nekatere enote. Sovražnik je osredotočenje enot na območju ob Savi kmalu opazil in 28. februarja, prav na dan, ko se je štab IV. operativne cone odločil za prehod na Dolenjsko, že v jutranjih urah prodiral proti položajem enot XIV. divizije in operativnega štaba VI. in XI. brigade v več kolonah. Tomšičeva brigada je imela pri Ravnah boje z enoto okrog 300 mož iz Zagorja do 20. ure zvečer, Šerčerjevo so v Ržiščah prenehali napadati okrog 17. ure popoldne, Bračičeva brigada pa je eno četo poslala na pomoč Zidanškovi brigadi, njen II. bataljon pa je s položajev Dobri j evo—Log pognal v beg proti Vačam tri sovražnikove kolone. Slandrovi brigadi se je

okrog 10. dopoldne približala od Podlipovice in Suhega potoka sovražnikova enota okrog 70 mož. Štab brigade je poslal tri čete na položaje nad Zahribom, proti Brišam in Kolovratu, ki sta napad odbili. Ob dveh popoldne je sovražnik z okrepljenimi silami ponovno napadel položaj šlandrovcev, a se je moral znova umakniti. Eno uro kasneje je organiziral še močnejši napad in uspel prodreti do cerkve v Brišah, nato pa se je umaknil. Po brigadnem poročilu je imel sovražnik tri mrtve in več ranjenih, šlandrovci pa niso imeli izgub. Zidanškova brigada je imela boje s sovražnikovimi kolonami pri Dolgem brdu in na Vrhu. Po hudih izgubah so se morale umakniti.⁴⁰

Medtem je bil štab IV. operativne cone zelo zaposlen z ustanovitvijo Štajerske grupe odredov, ki bi jo sestavljali Kokrški, Koroški, Lackov, Kozjanski in Kamniško-zasavski odred. Za komandanta grupe odredov je postavil Andreja Cetinskega-Leva, njegovo dolžnost komandanta operativnega štaba VI. in XI. brigade je prevzel Franc Sever-Fronta, politični komisar tega štaba je ostal Jože Babič-Vojteh, namestnik komandanta Janko Vincenc-Harkov, načelnik štaba pa Lazo Božič. Štab IV. operativne cone je 28. februarja tudi poročal glavnemu štabu NOV in PO Slovenije, da bodo za prehod čez Savo napravili pontonski most pri Zagorju. Zvečer so nato zavezniška letala odvrгла še nekaj gumijastih čolnov za ta most.⁴¹

Po napornih celodnevni bojih se je XIV. divizija s Slandrovo in Zidanškovo brigado zvečer premaknila proti Savi. Še med potjo so Nemci kolone obstreljevali, vendar brigade boja niso mogle sprejeti, da bi se lahko približale Sp. Krbulju, kjer so ob eni ponoči borci Bračićeve brigade začeli graditi pontonski most. Zaradi narasle in močno deroče vode ter zaradi obstreljevanja s težkim orožjem iz sovražnikovih bunkerjev, mostu niso uspeli narediti. Na desnem bregu so bile tudi nemške zasede. Brigade so se morale zato v jutranjih urah vrniti na čemšeniško območje. Po povratku so imeli 1. marca borci Tomšičeve brigade dveinpolumni spopad v Dobrljevu, Šerčerjeva brigada je imela boje pri Cemšeniku, z enim bataljonom pa je napadla sovražnikovo kolono na cesti proti Zagorju, proti položajem Slandrove brigade okrog Zg. Ržišča in Gamberka pa je prišla patrulja okrog 25 mož iz Loke, ki so jo borci pognali v beg. Poskus prehoda preko Save je razkril cilj premikov brigad. Kot so štabi pričakovali, je zaradi

Skupina funkcionarjev marca 1945 nad Motnikom (z leve: Ivan Krulc-Iztok, Ivan Mušič-Stefan, Ludvik Rode-Rajko, Mavrič Stane, Franc Kumar-Harkov, Franc Sever-Fronta, komandant operativnega štaba VI. in XI. brigade, Anton Grašič-Savo)

tega zavest borcev upadla, prišlo je do glasnega izražanja nezadovoljstva in tudi do dezertacij, ki so jih funkcionarji le s težavo zajezili.⁴²

Po neuspelem preboju na Dolenjsko se je štab IV. operativne cone odločil za dekoncentracijo svojih enot. Komandant glavnega štaba NOV in PO Slovenije Dušan Kveder-Tomaž je že 26. februarja izdal navodilo, da se morajo enote v primeru neuspelega prehoda umakniti od Save, da bi navidezno pokazale odstop od svojega načrta in tako prevarile sovražnika. Ob Savi pa morajo ostati obveščevalci in borci, ki bodo gradili splave in čolne. Glavni štab NOV in PO Slovenije je še obvestil, da zaradi narasle Save bređenje ni mogoče. Za prehod pride v poštev most pri Lazah, za kar pa jim mora prej poslati težko orožje, da ga bodo lahko zavzeli. Dekoncentracijo enot pa narekujejo tudi stalni napadi iz okoliških postojank.⁴³

V noči na 3. marec so odšle čez cesto Ljubljana—Celje šlandrova, Zidanškova in Šercer jeva brigada, čez dva dni pa pa sta se v hribe nad Črnim grabnom premaknili še Tomšičeva in Bračičeva brigada. Šlandrova brigada se je iz Gabrja v

noči na 4. marec premaknila v Zgornji Okrog, v Spodnji Okrog pa je 6. marca prišla še Zidanškova brigada. 8. marca zvečer sta se zaradi osredotočenja sovražnikovih sil v Tuhinjski in Zgornji Savinjski ter Zadrečki dolini premaknili na Menino planino in se utaborili okrog kot 1445 in 1480 (pod Medvedjakom).

11. marca sta se nato spustili na območje Nove rebri in Glisnika, naslednji dan pa sta bili v Slopniku, od tu pa sta se znova vrnili na omenjeni koti na Menini planini. Stab IV. operativne cone je 6. marca ukazal, naj Sercerjeva in Bračičeva brigada odideta proti Graški gori in Paškemu Kozjaku, od koder naj bi se prebili na Pohorje, Tomšičeva brigada pa naj se vrne na Moravško. Dva dni nato sta bili Sercerjeva in Bračičeva brigada že na območju Mozirskih planin, kjer je prav tedaj začela z veliko hajko 14. prostovoljska pehotna divizija SS Galizien,⁴⁴ Tomšičeva brigada pa se je čez Crni graben prebila na območje Kosez, Tlačnice in Peč.⁴⁵

Ta razmestitev XIV. divizije ter Šlandrove in Zidanškove brigade je bila posledica odločitve štaba IV. operativne cone, da se ne bo več poskušal prebiti preko Save z vsemi enotami hkrati. Glavni štab NOV in PO Slovenije, ki je v sporočilu

6. marca poudaril, da je treba prehod »na vsak način izsiliti«, se je strinjal s tem načrtom. Nato sta oba štaba izmenjala več depeš o možnosti preboja preko Save in se sporazumela, da bodo odšle na Dolenjsko najprej Tomšičeva, Šlandrova in Zidanškova brigada. Zaradi osredotočenja enot polka gorskih lovcev Treeck ob Savi in velike hajke, ki so jo začele enote 14. divizije SS Galizien na območju Mozirskih planin,⁴⁶ pa štab operativne cone ni mogel že v prvi polovici marca 1945 organizirati skupnega prehoda omenjenih treh brigad.

14. divizija SS Galizien je po hudih tridnevnih bojih s Sercerjevo in Bračičevo brigado na območju Mozirskih planin nadaljevala hajko na ozemlju med Zgornjo Savinjsko in Tuhinjsko dolino. 2e 9. marca je prišlo iz Savinjske doline v Kamnik precej vojaštva. V naslednjih dneh so nemške enote zasedle cesti Kamnik—Vransko in Domžale—Vransko, na drugi strani pa so se osredotočile v Zgornji Savinjski in Zadrečki dolini. Tako sta bili Šlandrova in Zidanškova brigada na Menini planini obkoljeni. 13. marca je prišla v bližino taborišča šlandrovcev (kota 1438) sovražnikova kolona, ki jo je I. bataljon napadel v bok, nato pa jo je skupaj z borci Zidanškove brigade pognal v beg proti Okrogu. Padla sta dva borca, trije

pa so bili ranjeni. Ker je pričakoval, da bodo Nemci po odkritju taborišča organizirali večjo hajko, je operativni štab VI. in XI. brigade še isti dan ukazal, naj se brigadi pri Špitaliču prebijeta v hribe nad Črnim grabnom. Zvečer so šlandrovci in zidanškovci poskušali izpolniti to nalogo. Lahko so le ugotovili, da zaradi močnih sovražnikovih zased preboj v tej smeri ni mogoč. Vrnili so se na Menino planino na območje Savnice. Stab IV. operativne cone je glede na osredotočenje nemških enot in zaradi priprav za nov poskus preboja preko Save, 14. marca po radijski zvezi ukazal operativnemu štabu VI. in XI. brigade, da pride z brigadama na Moravško. Ko so se zvečer borci obeh brigad poskušali prebiti proti Zgornji Savinjski dolini, so ugotovili, da imajo nemške enote že zaseden Črnivec, Poljane in Tomanovo planino. Poskus preboja so odločno zavrnile in trije borci so bili ranjeni. Obroč je bil torej trdno sklenjen. Brigadi sta se morali spet vrniti na Menino planino, kamor so naslednji dan, 15. marca zjutraj, z več strani začele prodirati sovražnikove kolone. Na položaje šlandrovcv na Savnici je sovražnik naletel okrog devetih zjutraj. Kljub veliki številčni premoči je pet ur zaman poskušal prebiti njihove položaje. Svojo odločnost, da bi razbil brigadi, je drago plačal. Po brigadni oceni je imel 35 do 40 mrtvih in ranjenih. Zaradi hudih izgub tudi v bojih z Zidanškovo brigado (po poročilu štaba IV. operativne cone je skupaj padlo 90 sovražnikov, 100 pa je bilo ranjenih), so se enote 14. divizije SS Galizien popoldne umaknile z Menine planine. Manjši spopadi so trajali še do osmih zvečer. Iz Tuhinjske doline so ves dan z 12 topovi obstreljevali Menino planino. Po zaslišanjih ujetnikov so v bojih sodelovali 29., 30., 31. šolski in topniški polk 14. divizije SS Galizien, skupno okrog 10.000 mož, v bojih pa so bile razbite štiri čete. Šlandrova in Zidanškova brigada sta ta svoj uspeh dosegli s precejšnjimi žrtvami: skupaj je padlo 8 borcev, 29 je bilo ranjenih, 20 pa pogrešanih (iz Šlandrove brigade so padli 4 borci, 6 je bilo ranjenih, 9 pa pogrešanih), kar je bil ob njunem še vedno šibkem številčnem stanju,⁴⁷ zanju precejšen udarec.

Zvečer so borci opazovali številne ognje okrog Menine planine. Po njihovi razvrstitvi so lahko ugotovili, da je sovražnik sklenil okrog Menine tri obroče. Operativni štab VI. in XI. brigade je zato ukazal, da se morata obe brigadi za vsako ceno prebiti čez tuhinjsko cesto. Če se ne bi mogli prebiti

skupaj, naj bi poskušali preboj po skupinah. Pričakoval je hude boje, zato je skupino okrog 50 ranjencev v spremstvu močne zaščite poslal proti Savinjski dolini. Predvideval je, da bo glavnina s prodorom v Tuhinjsko dolino obrnila nase sovražnikovo pozornost, ranjenci pa bi se tako lažje prebili na drugo stran. Ta načrt je uspel še bolje, kot je štab pričakoval.

Pozno zvečer sta se začeli spuščati iz Šavnice proti Sidolu in Golicam po drčah in hudourniških jarkih. Vodil ju je dober poznavalec terena Tuhinjčan Tone Jeras-Regvard. Na hudih strminah so morali ranjence spuščati po šotorskih krilih. Spretno sta se izognili vsem sovražnikovim zasedam, ki so bile na grebenih. Pri Cirkušah sta v bližini položajev sovražnikovega topništva prečkali tuhinjsko cesto in se napotili v Gabrje nad Blagovico, v noči na 17. marec pa sta nadaljevali pot čez Crni graben na Moravsko. Slandrovci so se utaborili v Vrhju pri Kandršah. Na območju Vač je bila tedaj že več dni tudi Tomšičeva brigada.⁴⁸ Tako je operativni štab VI. in XI. brigade svoji enoti izlekel iz sovražnikovega obročja in hkrati omogočil štabu IV. operativne cone, da je znova začel pospešeno pripravljati preboj nekaterih operativnih enot preko Save.

Tomšičeva, Slandrova in Zidanškova brigada so nato že 19. marca zvečer skupaj poskušale priti preko Save v bližini Renk, a niso uspele. Sava je bila spet zelo deroča in odnesla jim je tri čolne. Načelnik štaba IV. operativne cone Petar Brajovic je 22. marca dobil navodilo glavnega štaba NOV in PO Slovenije, naj prehod čez nekaj dni ponovi. Štab VII. korpusa bi zavaroval preboj z dvema brigadama, s pionirsko četo pa bi pri Jevnici zgradil most. Major Brajovic je še predlagal, da bi zaradi lažjega prehoda letala bombardirala sovražnika ob komunikaciji Jevnica—Kresnice—Poganeč—Litija.⁴⁹

Po drugem neuspelem poskusu prehoda preko Save se je Slandrova brigada vrnila v Stance Laze, 21. marca se je premaknila v Suhi potok, od koder je naslednji dan nadaljevala pot v Znojile pod Čemšeniško planino. Sovražnik je zlasti iz svojih postojank na Trojanah, v Zagorju in na Vačah vsak dan z večjimi enotami ali z manjšimi patruljami zasledoval in napadal Tomšičevo, Slandrovo in Zidanškovo brigado. Tomšičevci so imeli en teden vsak dan spopade. 24. marca je neka sovražnikova kolona prodrla na koto 923 nad Znojilami, kjer je bila v zasedi ena četa šlandrovcev. Kakor hitro so v štabu

zaslišali streljanje, so poslali na kraj spopada še eno četo.

V bližini pa je bila tudi Tomšičeva brigada, ki je prevzela boj s sovražnikovo kolono, 1. in 2. četa Šlandrove brigade sta nato odšli na območje Sv. Lenarta, medtem ko je bila 3. četa ves čas v Znojilah. Ob devetih zvečer je brigada odšla proti Gabrju pod Šipkom. Dobila je nalogo, da zavaruje in sprejme pošiljko, ki da jo bodo na tem območju odvrгла zavezniška letala. 25. marca so bili borci vse popoldne na položajih, da bi posredovali, če bi Nemci poskušali preprečiti sprejem angleške pošiljke. Letala so odvrгла več gumijastih čolnov in še nekaj vojaške opreme. Ponoči so se premaknili čez Crni graben v Tlačnico. Na pohodu se je brigada pri Borjah izognila sovražnikovi patrulji, ki je štela okrog 50 mož.⁵⁰ Po njeni vrnitvi je načelnik štaba IV. operativne cone Petar Brajović začel pripravljati tretji poskus preboja čez Savo. Štab VII. korpusa je pričakoval, da bodo štajerske brigade prišle preko Save že v noči na 26. marec. Ker pa ta dan še niso bile pripravljene, je moral umakniti z desnega brega Save XII. SNOB, pustil pa je Dolenjski odred. Major Brajovic je imel nato 27. marca v Tlačnici sestanek s štabom Šlandrove brigade in komandanti čet o preboju čez Savo. Ob pol desetih zvečer je brigada skupaj s Tomšičevo in Zidanškovo odšla k Savi pri Kresnicah. Tu je bil pripravljen splav, ki pa ga zaradi deroče vode niso uspeli spraviti na desni breg. Pri poskusu so utonili trije borci. Izkazalo se je, da je poročilo Kamniško-zasavskega odreda o tem, da se Sava na tem mestu da prebresti, napačno.

28. marca ob šestih zjutraj so se šlandrovci utaborili na območju Stance Laze—Sv. Florjan, zvečer pa so se vrnili v Tlačnico. Brigade so dobile nalogo, da izdelajo lesene čolne, ker so se gumijasti v deroči in narasli Savi pokazali kot neprimerni. 1. aprila so se borci Tomšičeve, Šlandrove in Zidanškove brigade že četrtrič napotili k Savi. S seboj so nosili čolne, Kamniško-zasavski odred pa je imel nalogo, da poskrbi za čolnarje. Ko so prišli do reke, so ugotovili, da je čolnarjev premalo. Ko so prvi čoln spustili v Savo, se je v deroči vodi kmalu prevrnil. Borci so v mrzli vodi kričali na pomoč in iz postojanke Sava ter Ponoviče so Nemci začeli obstreljevati mesto preboja z mitraljezi in topovi, sovražnikove patrulje, ki so se mu poskušale približati, pa so šlandrovci pognali v beg. Čolnarji v takšnih razmerah niso upali tvegati prevažanja borcev in brigade so se morale zjutraj umakniti proti Golčam.

Šlandrovci so se naslednji dan, 3. aprila, premaknili v Ravne pod Sv. planino, kjer so nato ostali tri dni. 5. aprila zjutraj je bila ena četa šlandrovcev v zasedi pri Zabavi v bližini ceste Medija—Peče. Ob tej cesti pa so bili v zasedi tudi borci Tomšičeve brigade in Kamniško-zasavskega odreda. Nekaj pred sedmo uro zjutraj so proti njihovim položajem po cesti pripeljali trije sovražnikovi kamioni z 58 možmi. Borci obeh enot in šlandrovci so odprli na kamione ogenj in prvega zaustavili. Štab Slandrove brigade je takoj poslal proti cesti še eno četo z nalogo, da postavi zasede pri Škrbcu ter prepreči sovražniku umik proti Mediji. Tej zasedi pa ni bilo treba stopiti v akcijo, ker so se vojaki madžarske narodnosti po približno enournem boju vdali. Na zaslišanju so ujetniki izjavili, da so nameravali iti po drva proti Zagorju in da so se po pomoti peljali proti Pečam. Borci so si v spopadu priborili tudi precejšen plen, vse tri kamione pa so zažgali. Šlandrovci so dobili en Šarec in 15 pušk ter nekaj municije in bomb, kar je bila spričo pomanjkanja orožja in municije dragocena pridobitev za brigado.⁵² V Ravnah je štab brigade posvetil posebno pozornost urejanju notranjih razmer v brigadi ter politični in vojaški vzgoji borcev. 5. aprila so morali poseči tudi po skrajnem sredstvu, da bi v prihodnje v kali zatrli pojave nediscipline. Izredno brigadno sodišče je obsodilo na smrt z ustrelitvijo dva borca zaradi spanja na stražarskem mestu oziroma zaradi dezerterstva. Brigada je bila na poti ustaljevanja, ki pa bi ga še nadaljnja dezerterstva in hudi prekrški vojaške discipline lahko zavrli.

Brigada se je 7. aprila zjutraj premaknila v Tlačnico in se tudi tu dobro zavarovala s petimi mitralješkimi trojkami, s tremi stražarskimi mesti in eno patroljo. Opolnoči so šlandrovci odšli proti Črnemu grabnu in ob treh zjutraj 8. aprila so bili že na drugi strani ceste v Gabrju, kjer so se utaborili.⁵³

Ta premik je posledica povelja vrhovnega štaba NOV in PO Jugoslavije z dne 5. aprila, v katerem se strinja, da XIV. divizija ostane na Štajerskem. Ukazal ji je, da razvije največjo aktivnost na komunikacije, ovira promet in si prizadeva dobiti zvezo s predhodnico Rdeče armade. Glavni štab NOV in PO Slovenije je sporočil štabu IV. operativne cone, da je bila ta odločitev sprejeta zaradi naglega napredovanja Rdeče armade v Sloveniji in nastopajoče dezorganizacije nemških sil na območju IV. operativne cone.⁵⁴

Sele po prejemu tega povelja je štab IV. operativne cone lahko izdelal načrt za prehod vseh svojih enot v ofenzivo. Tako je bilo sklenjeno obdobje, ko so se morale enote IV. operativne cone zaradi sovražnikovih ofenzivnih akcij ter zaradi priprav za odhod glavnine sil na Dolenjsko, omejiti pretežno na obrambno aktivnost.

Generallajtnant Erwin Rösener je v enomesečni ofenzivi do začetka januarja 1945 prizadejal narodnoosvobodilnemu gibanju na območju IV. operativne cone v vojaškem in političnem pogledu hud udarec. Nemške enote so ob sodelovanju pripadnikov Gorenjskega domobranstva vzpostavile nadzorstvo nad vsemi pomembnimi cestnimi in železniškimi zvezami, velik uspeh pa so dosegle tudi z zavzetjem osvobojenih ozemelj na območju IV. operativne cone. Operativne in partizanske enote so potisnili v stran od pomembnih prometnih poti v odročne kraje, kar jim je onemogočalo izvajanje mobilizacijskih in sabotažnih akcij ter jim povzročilo tudi hude težave zlasti pri organizaciji prehrane.

Po sklenjeni ofenzivi 7. januarja 1945 je Rösener še okrepil posadke ob komunikacijah. Iz starih in na novo vzpostavljenih sovražnikovih postojank so vsak dan patroljirali, zasledovali partizanske enote, občasno pa so organizirali tudi večje hajke.

S to taktiko so prisilili enote IV. operativne cone na stalne premike, ki so v hudih zimskih razmerah borce zelo izčrpali. Mimo tega so s stalnim patroljiranjem zelo ovirali, za nekaj časa pa celo preprečili, pošiljanje zavezniške pomoči. Tako so mnogi borci ostali sredi zime brez tople obleke in obutve, zaradi stalnih spopadov pa so izčrpali tudi zaloge streliva. Mimo tega so bile zaradi stalnih premikov in hajk tudi velike težave pri vzdrževanju zvez med višjimi štabi in podrejenimi enotami. Nov višek, hkrati pa tudi konec sovražnikove ofenzivne dejavnosti na območju IV. operativne cone, je bil v prvih treh tednih marca 1945, ko je hajkala 14. prostovoljska pehotna divizija SS Galizien. 22. marca se je glavnina te enote začela premikati na Gorenjsko za hajko proti enotam IX. korpusa in z njenim odhodom je bilo tudi konec sovražnikove ofenzivne aktivnosti. V vsem tem obdobju so imeli Nemci prometne poti trdno v svojih rokah, kar jim je omogočalo premeščanje enot in prevažanje materiala na bojišča. Zadnje dni marca in v začetku naslednjega meseca so enote Rdeče armade osvobodile Prekmurje. Tako se je na desnem bregu

Mure od Radgone do Razkrižja in v Slovenskih goricah v začetku aprila odprla fronta, kjer sta si stali nasproti 57. sovjetska in 1. bolgarska armada ter 2. nemška tankovska z ostanke 3. madžarske armade. Za okrepitev svojih sil na tej fronti so morali Nemci za krajši ali daljši čas pritegniti s Štajerske enote 14. divizije SS Galizien, 18. rezervnega polka planinskih lovcev, 13. policijskega polka SS in vermanšafskega polka Spodnja Štajerska.⁵⁵ Tako so oslabili nekatere svoje postojanke, kar je bil eden od pogojev, da so enote IV. operativne cone lahko spet začele z ofenzivnimi akcijami.

Približno hkrati je bila s poveljem vrhovnega štaba NOV in PO Jugoslavije z dne 5. aprila 1945 odstranjena tudi druga velika ovira za prehod v ofenzivo. Vrhovni štab NOV in PO Jugoslavije je, kot bi lahko sodili po njegovih sporočilih, sredi februarja 1945 ugotovil, da razmere na območju IV. operativne cone zaradi okrepljene sovražnikove ofenzivnosti onemogočajo obstoj večjih operativnih enot, hkrati pa je v svojih načrtih za sklepne operacije predvideval težišče akcij na slovenskem ozemlju v južni smeri in verjetno pričakoval, da bodo velik del Štajerske osvobodile enote Rdeče armade. Njegovo povelje o odhodu glavnine sil s strateško tako pomembnega in razsežnega štajerskega ozemlja je bilo premalo vsestransko pretehtano in za mnoge funkcionarje tudi nerazumljiva odločitev. Štab IV. operativne cone je prav do tega časa uspel enote XIV. divizije usposobiti za manjše ofenzivne akcije, s Šlandrovo in Zidanškovo brigado pa je vzpostavil zveze in si prizadeval za njuno postopno okrepitev.^{55b} Grupa odredov s svojimi enotami ne bi mogla prevzeti pomembnejših nalog v sklepnih operacijah za osvoboditev Štajerske. Še več pripomb pa je bilo na prvotni predlog vrhovnega štaba NOV in PO Jugoslavije, naj bi šla operativna vojska na Dolenjsko približno po isti poti kot XIV. divizija pozimi 1944 na Štajersko. Tak pohod čez Hrvaško v hudih zimskih razmerah in ob veliki sovražnikovi premoči bi pomenil hudo tveganje. Če bi se enote brez večjih žrtev prebile, bi bila že zaradi fizične izčrpanosti po dolgem pohodu njihova bojna sposobnost nekaj časa okrnjena. Mimo tega pa bi na upad bojne morale vplivalo tudi razpoloženje borcev.

Višji forumi so se strinjali s predlogom štaba IV. operativne cone o prehodu preko Save. Na skrajno zahtevo po čim prejšnji izpolnitvi povelja vrhovnega štaba NOV in PO

Jugoslavije, je štab IV. operativne cone štirikrat organiziral prehod, od tega prvič z vsemi predvidenimi brigadami hkrati. Največ so bile s pripravami za odhod na Dolenjsko zaposlene Tomšičeva, Šlandrova in Zidanškova brigada. Funkcionarji in borci so se kljub močni zastraženosti območja ob Savi, ob kateri je potekala tudi stranska obrambna črta od Brežic do Ljubljane, disciplinirano prizadevali priti čez Savo, navdušenja za izpolnitev tega povelja pa ni bilo, o čemer nam priča veselo razpoloženje po prejemu sporočila, da lahko ostanejo na Štajerskem. Glavnina enot IV. operativne cone je morala približno šest tednov podrediti svojo dejavnost odhodu na Dolenjsko.

Sovražnikove ofenzivne akcije pozimi 1944/45 so bile posebno pogostne in hude na območju med Savinjo in Savo, zato sta tudi Šlandrova in Zidanškova brigada med vsemi enotami IV. operativne cone imele naj hujše izgube in naj večji osip moštva. Borci, ki so se vrnitve na Moravško zelo razveselili, so kmalu ugotovili, da so prišli z »dežja pod kap«. Utrujeni, slabo oblečeni in obuti, mimo tega pa še z malo municije, so se znašli sredi hude Rösenerjeve ofenzive. Po spopadih na Moravskem, v Češnjicah in na Menini planini, sta se brigadi razdelili na manjše enote, da bi uspešneje kljubovali nemškim in domobranskim zasledovanjem. Stalni spopadi, premiki, mraz, sneg, pomanjkanje hrane in slaba opremljenost so imeli za posledico dezertacije večine borcev in tudi funkcionarjev. Zaradi izčrpanosti in obolelosti so mnogi odšli iz brigade tudi z dovoljenjem štaba. Tudi oznaka »dezerter« za veliko večino od 192 borcev, ki so zapustili brigado od začetka ofenzive do konca januarja 1945, ne ustreza povsem, ker so se mnogi po končanih hajkah prostovoljno vrnili v brigado. Na veliko število dezertacij je vplivala tudi okoliščina, da je bila večina šlandrovcev doma z območja med revirji in Savinjsko dolino, kjer so se lahko skrili pri svojih sorodnikih ali znancih. V tem dejstvu je tudi verjetno nekaj odgovora na vprašanje, zakaj je bilo v Šlandrovi brigadi dezertacij še več kot v Zidanškovi. Konec januarja 1945, ko je imela brigada na mestu le 78 borcev, to je le približno za eno četo, je sklenjeno obdobje njene najhujše krize. Dekoncentracija se je izkazala kot neustrezna rešitev, ker je zmanjševala udarnost brigade, borci pa so bili v manjših enotah tudi zelo zaposleni z zavarovanjem.

Po ponovnem osredotočenju, po vzpostavitvi zveze s štabom IV. operativne cone in z operativnim štabom VI. in XI.

brigade ter po prvih pošiljkah zavezniške pomoči, se je brigada spet začela številčno krepiti in notranje utrjevati. Zadnja huda preizkušnja zanjo je bila velika hajka »vlasovcev« na Menini 15. marca 1945, po njej pa ni imela več večjih spopadov. Konec marca je štela po spisku 148 borcev, na mestu 133, razdeljenih v tri čete, štabno zaščito in komoro.⁵⁷ V drugi polovici marca, ko se je brigada spet pospešeno pripravljala za odhod na Dolenjsko, so funkcionarji posvetili posebno pozornost vojaški in politični vzgoji borcev.

Notranje utrjevanje in priprava Šlandrove m Zidanškove brigade za ofenzivne akcije je bila počasnejša tudi zato, ker so bile prav na njunem operativnem območju tudi politične organizacije najbolj prizadete, tako da od njih ni bilo mogoče pričakovati večje pomoči pri reševanju intendantskih in obveščevalnih problemov ter pri mobilizaciji. Le redki aktivisti so spričo hudega domobranskega nadzorstva vztrajali pri svojem delu. Med političnim kadrom je bilo veliko hudih izgub, pa tudi dezertacij. Poudariti moramo, da so Nemci in domobranci pozimi 1945 mimo vojaške ofenzive močno okrepili tudi propagando. Zlasti domobranska propaganda o naklonjenosti Angloameričanov je pri mnogih našla plodna tla.

Kljub veliki nemški premoči in sodelovanju izkušenih operativnih enot, kakršne dotlej še niso sodelovale v akcijah proti enotam IV. operativne cone, jih Nemci pozimi 1944/45 niso uspeli zlomiti. XIV. divizija se jim je izmuznila brez večjih izgub, pri Slandrovi in Zidanškovi brigadi pa je ostalo jedro, ki je bilo osnova za njuno novo rast. Največji uspeh enot IV. operativne cone pa je v tem, da so kljub hudim zimskim razmeram vztrajale na svojih operativnih območjih, hkrati pa se pripravljale za sklepne operacije ob osvoboditvi.

O P O M B E

¹ Povelje štaba IV. operativne cone 26. 9. 1944 (Zbornik NOV VI/17, dok. 64).

² Poročila štaba IV. operativne cone 15. 10., 31. 10., 15. 11. in 2. 12. 1944 ter poročilo glavnega štaba NOV in PO Slovenije 28. 11. 1944 (Zbornik NOV VI/16, dok. 112 in knjiga 17, dok. 25, 55, 80 in 88); dr. Tone Ferenc, Poslednji dnevi vojne v Sloveniji. Naša obramba št. 6, junij 1970.

³ Poročilo obveščevalnega oddelka glavnega štaba NOV in PO Slovenije 30. 11. 1944 (Zbornik NOV VI/17, dok. 83); dr. Tone Ferenc, *Poslednji dnevi vojne v Sloveniji*, cit. izd.

⁴ Relacija štaba IV. operativne cone 28. 10., poročilo 31. 10., relacija 12. 11., poročili 15. 11. in 2. 12. 1944 (Zbornik NOV VI/17, dok. 17, 25, 49, 55 in 88); situacijsko poročilo OC štaba IV. operativne cone 10. 12. 1944 v faze. 80/4 v arhivu IZDG.

⁵ Poročilo pomočnika političnega komisarja IV. operativne cone 27. 11. 1944 v arhivu CK ZKS.

⁶ Natančnejših podatkov o vseh sovražnikovih enotah ni mogoče ugotoviti. Po nemški dokumentaciji so bili na območju Sp. Savinjske in Šaleške doline deli gorskega lovskega polka Treeck (okrog 1500 mož), 1. bataljon Cholim 25. policijskega polka SS (400 mož), 1. bataljon 17. policijskega polka SS (okrog 400 mož), lovski bataljon SS iz Ljubljane (500 mož), deli 611. bataljona deželnih strelcev in enote vermanšafta (morda tudi enote Slovenskega domobranstva iz Ljubljane), iz Crne pa II. bataljon 19. policijskega polka SS, del 28. policijskega polka SS Todt in 2. četa 13. policijskega polka SS (podatke so zbrali sodelavci Vojaško zgodovinskega inštituta v Ljubljani).

⁷ Depeši glavnega odbora NOV in PO Slovenije 1. in 5. 12. 1944 v faze. 46/3 v arhivu IZDG.

⁸ Poročilo štaba IV. operativne cone 7. 12. 1944 (Zbornik NOV VI/17, dok. 99) in poročilo štaba IV. operativne cone 18. 12. 1944 v faze. 25/1 v arhivu IZDG; Matevž Hace, Komisarjevi zapiski II. Ljubljana 1959, str. 214—218; Majda Urank, *Osvoboditev Gornje Savinjske doline*.

¹⁰ Iz kamniške strani so v ofenzivi sodelovale 3. motorizirana orožniška četa Alpenland iz Kamnika (okrog 300 mož), III. bataljon šolskega polka Brandenburg, II. in III. bataljon policijskega polka SS Todt 800 mož, udarna četa Gorenjskega domobranstva iz Kranja in še neka enota, medtem ko so nemške sile iz mozirske strani okrepile še enote 18. polka gorskih lovcev.

¹¹ Poročilo štaba IV. operativne cone 18. 12. 1944 v faze. 25/1 in depeše štaba IV. operativne cone v faze. 46/1 v arhivu IZDG; Matevž Hace, Komisarjevi zapiski II, str. 217—223; Lipar, *Dnevnik*; Petra Stanteta-Skalo, so v glavnem štabu NOV in PO Slovenije pred odhodom na Štajersko na kratko seznanili z vojaškim položajem in potekom sovražnikove ofenzive. Sporočili so mu tudi, da bodo v najkrajšem času poslali na območje Štajerske Slandrovo in Zidanškovo brigado, ki sta v nenehnih bojih na Dolenjskem že precej izčrpani, številčno šibki in slabo opremljeni. Glavni štab NOV in PO Slovenije se je za vrnitev omenjenih brigad na Štajersko odločil zlasti zato, da se zopet z mobilizacijo številčno okrepi, v bojih pa opremita. Peter Stante je imel takrat dva pomisleka: ali je oportuno v tako nejasni situaciji menjanje komandanta IV. operativne cone, in drugič, zelo problematično in tvegano je pošiljanje dveh izčrpanih brigad v nemško ofenzivo. Njegovi pomisleki niso bili sprejeti, verjetno zaradi slabega po-

zna vanj a vojaške in politične situacije, predvsem pa obsega so-
vražne ofenzive na področju Štajerske (Peter Stante-Skala —
ustni vir).

¹² Depeša štaba IV. operativne cone 21. 12. 1944 v fase. 46/1
v arhivu IZDG; štab IV. operativne cone je tedaj že izgubil zveze
s Šercer j evo in Bračičevo brigado, ki sta bili na Kozjanskem, za
Tomšičevo pa se je odločil, da jo umakne iz bojov in pošlje na
počitek; poročilo Borisa Kraigherja-Janeza 22. 12. 1944 v arhivu
CK ZKS; Lipar, Dnevnik; Poslovilna pisma žrtev za svobodo, cit.
izd., str. 14; Milan Ževart in Stane Terčak, Od vstaje do zmage.
Maribor 1966, str. 166 sl.

¹³ Depeša glavnega štaba NOV in PO Slovenije 23. 12. 1944
v fase. 46/2 v arhivu IZDG.

¹⁴ Depeši štaba IV. operativne cone 2. 1. in 6. 1. 1945 v fase.
46/1 v arhivu IZDG; Matevž Hace, Komisarjevi zapiski II, cit.
izd., str. 221—225; Peter Stante-Skala — ustni vir.

¹⁵ Depeša glavnega štaba NOV in PO Slovenije 18. 12. 1944
in depeši operativnega štaba VI. in XI. brigade 26. in 27. 12. 1944
v fase. 46/2-3 v arhivu IZDG; po poročilu operativnega štaba 28.
11. 1945 v fase. 332 a/l naj bi dobil 26. 12. 1944 od štaba IV. ope-
rativne cone nalogo, da pošlje eno brigado v Zgornjo Savinjsko
dolino, iz depeš pa se vidi, da zvez v teh dneh z njim ni imel.

¹⁶ Poročilo štaba Slandrove brigade 26. 1. 1945 v fase. 333/1;
poročilo operativnega štaba VI. in XI. brigade 28. 1. 1945 v fase.
332 a/l; depeša operativnega štaba VI. in XI. brigade 29. 12. 1944
v fase. 46/3; bojna relacija v arhivu IZDG; Stane Stražar, Kronika
Doba. Ljubljana 1970, str. 225; Šlandrovci str. 121—122; Ivan Mu-
šič-Štefan, Adolf Jevšnik-Lvov in Franc Horn-Krsto, ustni viri.

¹⁷ Depeša operativnega štaba VI. in XI. brigade 28. 12. 1944
v fase. 46/3 in poročilo o dejavnosti udarne čete iz Kranja 22. 1.
1944 v fase. 2 v arhivu IZDG.

¹⁸ Poročilo štaba Slandrove brigade 26. 1. 1945 v fase. 333/1
in poročili štaba Zidanškove brigade 26. 1. ter operativnega štaba

VI. in XI. brigade 28. 1. 1945 v fase. 332 a/l; bojna relacija; depeše
operativnega štaba VI. in XI. brigade 29., 30., 31. 12. 1944 in 1. 1.

1945 ter glavnega štaba NOV in PO Slovenije 2. 1. 1945 v fase.
46/3 v arhivu IZDG; Adolf Jevšnik-Lvov, Ivan Mušič-Štefan, Franc
Horn-Krsto in Franc Herle-Nande, ustni viri.

¹⁹ Dr. Metod Mikuz, Zgodovina slovenskega osvobodilnega bo-
ja, cit. izd., str. 242—244.

²⁰ Poročili Borisa Kraigherja-Janeza 22. 12. 1944 in 3. 3. 1945,
poročilo okrožnega komiteja KPS Celje 27. 12. 1944 in pismo Mire
Svetine-Vlaste 20. 1. 1945 v arhivu CK ZKS.

²¹ Poročilo o stanju v kamniškem okrožju (verjetno iz febru-
arja 1945) v arhivu CK ZKS; Miro Stiplovšek, Pregled razvoja
NOB v Mengšu in okolici, cit. izd., str. 149—151; Ivan Vidali, V
boj za svobodo (spomini Leopolda Aleša-Gašperja, Jožeta Rženič-
nika-Ivota, Marije Avbelj-Nadje, Ivke Košič-Marjance in Helene
Kelemiševske-Katje), str. 252—258.

²² Poročilo štaba Slandrove brigade 26. 1. 1945 v fase. 333/1;
bojna relacija; Šlandrovci, str. 126—127.

Ivan Mušič-Štefan in Franc Horn-Krsto, ustna vira. V poročilu štaba Šlandrove brigade 26. 1. 1945 in bojni relaciji je napačen podatek, da je bil II. bataljon razbit pri Kolovcu in da je v taborišče v Ravne prišlo le 5 do 8 borcev te enote.

²⁴ Poročilo štaba Šlandrove brigade 26. 1. 1945 fase. 333/1 v arhivu IZDG; Adolf Jevšnik-Lvov, ustni vir.

²⁵ Depeši štaba IV. operativne cone 6. 1. in 9. 1. 1945 v fase. 46/1 v arhivu IZDG.

²⁶ Depeše glavnega štaba NOV in PO Slovenije 9. 1., 11. 1., 12.

1. in 15. 1. ter depeši operativnega štaba VI. in XI. brigade 11. in 13. 1. 1945 v fase. 46/3 v arhivu IZDG.

²⁷ Depeša štaba IV. operativne cone 10. 1. 1945 v fase. 46/1 in poročilo štaba Zidanškove brigade 26. 1. 1945 v fase. 332 a/l v arhivu IZDG.

²⁸ Depeša glavnega štaba NOV in PO Slovenije 12. 1. 1945 v fase. 46/2 v arhivu IZDG.

²⁹ Depeša štaba IV. operativne cone 12. 1., 19. 1. in 24. 1. 1945 v fase. 46/1 v arhivu IZDG; v depeši 19. januarja je obvestil glavni štab NOV in PO Slovenije, da je vzpostavil radijsko zvezo z operativnim štabom VI. in XI. brigade.

³⁰ V obdobju od 21. 11. 1944 do 10. 1. 1945 so pripadniki Gorenjskega domobranstva ujeli 212 borcev in aktivistov, javilo pa se jim je 134 oseb. (Statistični pregled uspehov domobranskih akcij z dne 10. 1. 1945 v fase. 1/2 v arhivu IZDG.) V tem poročilu sta med petimi najbolj aktivnimi postojankami na Gorenjskem navedeni domžalska, ki je štela sredi januarja 1945 221 mož, in litijska. O tem pričajo tudi nekatera ohranjena dnevna poročila centra Gorenjskega domobranstva in domobranskih postojank (v fase. 1/1 in 3). Med sovražno ofenzivo so domobranci sistematično patroljirali po vsem kamniškem okrožju in tudi neposredno sodelovali v bojih z nemškimi enotami (npr. domžalski domobranci 7. 12. 1944 na Trojanah). Patrolje so odkrивale bunkerje (npr. 2. 1. 1945 v Moravski dolini bunker z osmimi borci), izvajale so hišne preiskave, pri katerih so odkrili precej skrivačev (npr. 10. 1. so na Moravškem štiri patrolje v različnih krajih opravljale hišne preiskave, pri katerih so odkrili ali pa se jim je javilo 9 borcev). Skoraj vse patrolje so se vrnile z nekaj ujetniki ali ubežniki. Poudariti moramo, da je bilo v času zimske ofenzive in po njej prekršeno ustanovno povelje Gorenjskega domobranstva, v katerem je bilo med drugim določeno, da delujejo pripadniki postojank le na območju svojega kraja. Tako so v dnevnih poročilih podatki, da so bili domžalski domobranci npr. 15. 1. 1945 v akciji v Tuhinjski dolini, kjer so ujeli 17 borcev (za nekatere med njimi je posebej navedeno, da so bili šlandrovci), 5 drugih patrolj pa je privedlo še 9 partizanov in ubežnikov. Prijavilo se jim je tudi 8 funkcionarjev in borcev, med njimi je bil eden nekdanji komandant bataljona Šlandrove brigade. 26. 1. 1945 je odšla ena patrolja iskat v Motnik orožje, za katerega so zvedeli pri zaslišanju nekega borca. Prav tako so odhajali mengeški domobranci na patroljiranje v Dolsko (18. 1. 1945), v Moravče in Lukovico (19. 1. 1945, ko so ubili 5 borcev), v Vranjo peč (20. 1. 1945) itn. Prav tako pa je

konec 1944 in začetku naslednjega leta vodja gestapovske izpostave v Kamniku Stassny organiziral več akcij, za katere je zbral domobrance iz več postojank (npr. 4. 12. 1944 je bila skupna akcija domobrancev iz Domžal, Vodic, Mengša in Lahovč, 27. 1. so mengeški domobranci skupaj z gestapovci odkrili 4 bunkerje pri Črni, 30. in 31. 1. 1945 pa so skupaj hajkali na območju Petelinjek—Javorje—Mali in Veliki Rakitovec, kjer so odkrili bogato založen bunker). O domobrantskih akcijah v zimski ofenzivi je poročal tudi Slovenski dom 13. 1. 1945.

³¹ Poročili operativnega štaba VI. in XI. brigade 28. 1. in štaba Zidanske brigade 26. 1. 1945 v fase. 332 a/l; poročilo štaba Šlandrove brigade 26. 1. 1945 v fase. 333/1; depeše štaba IV. operativne cone 23., 28. in 29. 1. 1945 v fase. 46/1 v arhivu IZDG; Matevž Hace, Komisarjevi zapiski II, cit. izd., 230—234; Adolf Jevšnik-Lvov, ustni vir.

³² Depeši štaba IV. operativne cone 24. in 29. 1. 1945 v fase. 46/1 v arhivu IZDG.

³³ Depeše glavnega štaba NOV in PO Slovenije 1. 2., 4. 2., 13. 2., 15. 2. in 16. 2. 1945 v fase. 46/3; poročilo štaba Šlandrove brigade z dne 27. 3. 1945 v fase. 333/1; bojna relacija v arhivu IZDG; Šlandrovci, str. 128—131. V tem delu je navedeno, da je brigada že 25. januarja odšla na območje Šipka, toda depeša štaba IV. operativne cone še 1. februarja govori o tem, da sta Šlandrova in Zidanska brigada pri Mlinšah.

³⁴ Poročilo štaba Šlandrove brigade 27. 3. 1945 v fase. 333/1; bojna relacija v arhivu IZDG; Šlandrovci, str. 130—131; Alojz Vindiš-Dunda, Izgubili smo Borisa... Borec 1958, št. 4; Ivan Mušič-Štefan, Adolf Jevšnik-Lvov, Franc Herle-Nande in Franc Horn-Krsto, ustni viri.

³⁵ Depeša vrhovnega štaba NOV in PO Jugoslavije 12. 1. 1945 v fase. 41/3 in depeši glavnega štaba NOV in PO Slovenije 13. oziroma 14. 2. 1945 v fase. 46/2 v arhivu IZDG.

³⁶ Depeša CK KPJ 20. 2. 1945 v arhivu CK ZKS.

³⁷ Depeša štaba IV. operativne cone 16. 2. 1945 in depeša glavnega štaba NOV in PO Slovenije v fase. 46/2 v arhivu IZDG.

³⁸ Matevž Hace, Komisarjevi zapiski II, cit. izd., str. 242—243.

³⁹ Operativni dnevnik XIV. divizije od 10. 2. do 19. 4. 1945 v fase. 333/4 (operativni dnevniki) v arhivu IZDG.

⁴⁰ Poročilo štaba Šlandrove brigade 27. 3. 1945 v fase. 333/1; bojna relacija, v arhivu IZDG; v operativnem dnevniku je podatek, da je v bojih s šlandrovci padlo kar 21 sovražnikov. 28. 2. so v operativnem dnevniku XIV. divizije prvič podatki tudi o namestitvah in akcijah Šlandrove brigade; Šlandrovci, str. 131.

⁴¹ Depeši glavnega štaba NOV in PO Slovenije in depeša IV. operativne cone 28. 2. 1945 v fase. 46/1 in 2 in povelje štaba IV. operativne cone o ustanovitvi Štajerske grupe odredov 28. 2. 1945 v fase. 338/2 v arhivu IZDG; Franc Sever-Fronta, ustni vir.

⁴² Depeša štaba IV. operativne cone 1. 3. 1945 v fase. 46/2; operativni dnevnik in poročilo štaba Šlandrove brigade 27. 3. 1945 v fase. 333/1 v arhivu IZDG; Matevž Hace, Komisarjevi zapiski II, cit. izd., str. 244—245.

⁴³ Depeša glavnega štaba NOV in PO Slovenije 26. 2. 1945 v fase. 46/2 in depeši glavnega štaba IV. operativne cone 2. 3. in 5. 3. 1945 v fase. 46/1 v arhivu IZDG.

⁴⁴ Himmler je že okrog Novega leta 1945 ukazal, naj v slovensko Štajersko premestijo tudi dve esesovski diviziji, 31. prostovoljsko divizijo in 14. prostovoljsko pehotno divizijo SS Galizien, ki sta se bojevali dotlej proti partizanom na Slovaškem. Po prihodu na slovensko Štajersko, menda 27. februarja 1945, sta se združili v 14. prostovoljsko pehotno divizijo SS Galizien, ki je štela okrog 15.000 mož, njene enote pa so razmestili med Mariborom in Celjem (dr. Tone Ferenc, Poslednji dnevi vojne v Sloveniji, cit. izd.); depeša IV. operativne cone 15. 3. 1945 v fase. 46/1 v arhivu IZDG.

⁴⁵ Depeša štaba IV. operativne cone 2. 3. 1945 v fase. 46/1; poročilo štaba Šlandrove brigade 27. 3. 1945 v fase. 333/1; bojna relacija; operativni dnevnik v arhivu IZDG.

⁴⁶ Depeši glavnega štaba NOV in PO Slovenije 6. in 16. 3. 1945 in depeše štaba IV. operativne cone 5. 3., 6. 3., 7. 3. in 8. 3. 1945 v fase. 46/1 in 2 v arhivu IZDG.

⁴⁷ Po depeši štaba IV. operativne cone 8. 3. 1945 (v fase. 46/1) je imela Šlandrova brigada tedaj po spisku 168 borcev, na mestu 152, Zidanškova po spisku 169, na mestu 162, v operativnem štabu VI. in XI. brigade pa je bilo 55 borcev in funkcionarjev. Za primerjavo naj navedem stanje brigad XIV. divizije (štab 62, Tomšičeva brigada po spisku 515, na mestu 436, Serčerjeva po spisku 647, na mestu 609, Bračičeva po spisku 651, na mestu 497), ki so bile torej tri do štirikrat močnejše po številu borcev od brigad operativnega štaba VI. in XI. brigade.

⁴⁸ Poročilo štaba Šlandrove brigade 27. 3. 1945 v fase. 333/1; depeši štaba IV. operativne cone 16. 3. in 24. 3. 1945 v fase. 46/1; operativni dnevnik; bojna relacija v arhivu IZDG; Šlandrovci 133; Ivan Mušič-Štefan, Adolf Jevšnik-Lvov, Franc Horn-Krsto, Franc Herle-Nande in Franc Sever-Fronta, ustni viri.

⁴⁹ Depeša glavnega štaba NOV in PO Slovenije 22. 3. 1945 in depeši načelnika štaba IV. operativne cone 20. 3., 23. 3. 1945 v fase. 46/2; operativni dnevnik XIV. divizije v arhivu IZDG.

⁵⁰ Poročilo štaba Šlandrove brigade 27. 3. 1945 v fase. 333/1; operativni dnevnik XIV. divizije; dnevna poročila štaba Šlandrove brigade 25., 26. in 27. 3. 1945 (navajam: dnevna poročila); od 25. marca 1945 dalje do akcij ob osvoboditvi so ohranjena v fase. 333/1 vsa dnevna poročila štaba Šlandrove brigade operativnemu štabu VI. in XI. brigade oziroma štabu XIV. divizije. Iz prvega ohranjenega dnevnega poročila za 24. 3. 1945 vidimo, da je bilo v brigadi 142 borcev po spisku oziroma 119 borcev na mestu, razdeljenih v tri čete, štab brigade pa je imel svojo zaščito.

⁵¹ Depeša glavnega štaba NOV in PO Slovenije 26. 3. 1945 v fase. 46/2 in depeša štaba IV. operativne cone 2. 4. 1945 v fase. 46/1; operativni dnevnik; dnevno poročilo v arhivu IZDG.

⁶² 31. marca je bilo 148 borcev po spisku oziroma 133 borcev na mestu oboroženih z enim lahkim angleškim minometom, 15 puškomitraljezi, eno parabelo, 22 brzostrelkami, 56 puškami, 2 pol-

avtomatskima puškama in 12 pištolami. V tem poročilu se prvič omenja kot posebna enota v brigadi tudi komora, ki je štela 9 borcev.

⁶³ Dnevna poročila; bojna relacija; operativni dnevnik v arhivu IZDG. Po dnevnem poročilu Slandrove brigade bi izgledalo, da je bil ta poskus prehoda izveden šele v noči na 2. april 1945.

⁵⁴ Depeši vrhovnega štaba NOV in PO Jugoslavije in glavnega štaba NOV in PO Slovenije 5. 4. 1945 v fase. 41/3 oziroma 46/2. Hace se spominja, da je glavni štab NOV in PO Slovenije že 2. aprila poslal depešo, da lahko enote XIV. divizije in operativnega štaba VI. in XI. brigade ostanejo na Štajerskem. (Komisarjevi zapiski II, cit. izd., str. 251).

⁵⁵ Depeši štaba IV. operativne cone 22. in 26. 3. 1945 v fase. 46/1 v arhivu IZDG; dr. Tone Ferenc, Poslednji dnevi vojne v Sloveniji, cit. izd. in Wehrmannschaft v boju, cit. izd., str. 141.

ssa Tedanji načelnik glavnega štaba NOV in PO Slovenije Mile Kilibarda je v televizijski oddaji Teh naših petdeset let (steno-gram je v arhivu CK ZKS) izjavil, da so na razpored narodno-osvobodilnih enot vplivali zlasti trije dejavniki: 1. operativne enote naj bi bile razmeščene na tistih mestih, kjer bi lahko odločilno posegle v boj za osvoboditev Slovenije in kjer bi se lahko najhitreje povezale z enotami JA, ki so prodirale z vzhoda oziroma z juga; 2. enote NOV in PO Slovenije so imele nalogo preprečiti domobrancem, četnikom in ustašem, da bi si na slovenskem ozemlju ustvarili bazo za boj proti novi Jugoslaviji; 3. enote so morale biti ob pomembnih komunikacijah in objektih, da bi s sabotажami dezorganizirale sovražnikovo zaledje.

Komandant IV. operativne cone Peter Stante-Skala se spominja, da jim povelje o odhodu na Dolenjsko ni bilo razumljivo zlasti zato, ker so se enote IV. operativne cone ne glede na žrtve obdržale na svojem operativnem območju v sovražnikovi ofenzivi in hajkah, umakniti pa bi se morale v trenutku, ko so nekatere že postopoma prehajale v protiofenzivo.

⁵⁶ Primerjaj: Matevž Hace, Komisarjevi zapiski II., cit. izd., str. 245.

⁵⁷ V obdobju od 15. februarja do 27. marca 1945 je bilo ponovno mobiliziranih oziroma se je prostovoljno vključilo v brigado 100 borcev, od teh je bilo le nekaj novincev, ki jih je poslal Kamniško-zasavski odred in nekatere komande. Padlo je 5 šlandrovcev, 8 je bilo ranjenih, 31 jih je dezertiralo, v glavnem še v februarju (šesttedensko poročilo štaba Slandrove brigade 27. 3. 1945 v fase. 333/1 v arhivu IZDG).

XI. OKREPITEV BRIGADE IN NJENI ZADNJI BOJI OB OSVOBODITVI

VKLJUČITEV BRIGADE V XIV. DIVIZIJO IN NJENA DEJAVNOST NA KOMUNIKACIJAH

Po odločitvi, da operativna vojska lahko ostane na območju IV. operativne cone, je glavni štab NOV in PO Slovenije predvidel njeno sodelovanje z Rdečo armado pri osvobajanju slovenske Štajerske. Dne 6. aprila 1945 je poslal štabu IV. operativne cone nalogo, da se njene enote čim prej združijo z Rdečo armado. Na levi strani Drave naj operira zaenkrat le Lackov odred, glavnina XIV. divizije pa naj manevrira zahodno od črte Zidani most—Celje—Dravograd, največ na območju Mozirskih planin, Bračičeva brigada pa naj bo kot divizijska predhodnica na Pohorju. Na levi breg Drave naj štab razširi aktivnost takoj po tem, ko bo Rdeča amada vzpostavila mostišča, sile IV. operativne cone pa morajo sodelovati v bojih za osvoboditev Maribora s pohorske strani. Do sklepnih operacij za osvoboditev pa morajo brigade in odredi z rušenjem komunikacij in z uničevanjem transportov, zlasti na relacijah Ljubljana—Celje, Celje—Dravograd in Dravograd—Celovec, ter z drugimi akcijami čim bolj dezorganizirati zaledje nemške fronte. Ob tem morajo enote varovati živo silo in se izogibati večjim sovražnikovim napadom. Glede na te naloge je glavni štab NOV in PO Slovenije ukazal štabu IV. operativne cone, naj izvede tudi nekaj organizacijskih sprememb. Vse brigade mora vključiti v XIV. divizijo, odpraviti operativni štab VI. in XI. brigade in štab Štajerske grupe odredov ter ustanoviti štajersko vojno področje. Štab IV. operativne cone naj tudi iz Kokrškega in Kamniško-zasavskega

odreda vzame po 100 borcev s kamandnim kadrom in z njimi okrepi številčno naj šibkejši brigadi, Šlandrovo in Zidanškovo. Enote IV. operativne cone morajo tudi dobro organizirati obveščevalno službo, ki naj zbira podatke o sovražnikovih premikih, ugotavlja njegove enote in njihovo številčno moč ter poizve, katere pomembne naprave pripravlja sovražnik za miniranje.¹

Štab IV. operativne cone je še isti dan ukazal Slandrovi in Zidanškovi brigadi, naj rušita pomembne objekte na prometnih zvezah, postavljata zasede in mobilizirata. Zaradi lažjega izvajanja teh nalog v Črnem grabnu se je Slandrova brigada ponoči na 9. april premaknila v Gabrje. Ze eno uro po prihodu v novo taborišče je štab brigade ob štirih zjutraj poslal zasedo na glavno cesto nad Petelinj kom v bližini Blagovice. Po peturnem čakanju so pripeljali do zasede trije vozovi, ki jih je spremljalo 20 mož. Šlandrovci so z nenadnim ognjem dosegli popoln uspeh. Presenečeni Nemci, ki so se že odvadili napadov v Črnem grabnu, so se naglo razbežali. Zbrali so se v neki hiši, od koder so nato obstreljevali zasedo. Šlandrovci pa so medtem že prišli do voz, s katerih so pobrali vojaško opremo, živila in municijo. Zaplenili so tudi puškomitraljez in štiri puške. V spopadu sta dva Nemca padla, šest je bilo ranjenih, enega pa so šlandrovci ujeli.²

Štab brigade je bil po prihodu v Gabrje zelo zaposlen s preosnovanjem svojih enot in z urejanjem kadrovskih vprašanj. 8. aprila ga je štab XIV. udarne divizije obvestil, da so operativni štab VI. in XI. brigade odpravili (zadnji komandant je bil Franc Sever-Fronta, politični komisar pa Jože Jakoš-Školski) in da sta Slandrova in Zidanškova brigada vključeni v XIV. divizijo. Zato naj odslej njemu vsak dan poroča o svoji dejavnosti in pošlje v potrditev bataljonski komandni kader. Štab XIV. divizije je hkrati poskrbel tudi za številčno okrepitev brigade, da bi v njej lahko tri čete preosnovali v dva bataljona in vzpostavili potrebne službe v širšem štabu brigade. Iz Šercer j eve brigade je 8. aprila prišlo 43 novih borcev, naslednji dan pa še 25 iz razformiranega operativnega štaba VI. in XI. brigade. Tako je brigada 9. aprila imela po spisku 223 borcev, od katerih jih je bilo v bolnici ali na službeni poti 16.

Dopoldne je štab brigade dotedanje tri čete preosnoval v dva bataljona: v I. bataljon je razmestil 91 borcev, v II. bataljon 90, v štabno patroljo 23, v širši štab 14, v ožjem štabu

pa je bilo 5 funkcionarjev (komandant Ivan Mušič-Stefan, politični komisar Adolf Jevšnik-Lvov, namestnik komandanta Milan Štajner-Kamnar, pomočnik političnega komisarja Alojz Vindiš-Dunda in operativni oficir Vlado Šepec).³ Štabu XIV. divizije so poslali v potrditev naslednji predlog za bataljonske štabe: za komandanta I. bataljona zastavnika Franca Herleta-Nandeta, za političnega komisarja Albina Crešnika-Dušana, za pomočnika političnega komisarja Franca Filca-Cinka in za operativnega oficirja Mirka Grahovca-Mila; za komandanta II. bataljona Ivana Krulca-Iztoka, za političnega komisarja Antona Grašiča-Sava (oba sta bila dotlej funkcionarja Zidanškove brigade), za pomočnika političnega komisarja Franca Horna-Krsta in za operativnega oficirja Sreča Grašiča. Nova bataljonska štaba, ki sta bila potrjena 14. aprila, sta se nato lotila urejanja kadrovskih vprašanj po četah. Komandir 1. čete I. bataljona je postal Janko Jensterle, politični komisar Janko Kladnik-Hotimir, pomočnik političnega komisarja Franc Platin-Korotan, za komandirja 2. čete I. bataljona je bil postavljen Franc Fišer-Vasilij, za političnega komisarja Franjo Ledinek in za pomočnika političnega komisarja Janez Zorko; za

Franca Filca-Cinko, pomočnik političnega komisarja I. bataljona, Ivan Mušič-Stefan, zadnji komandant brigade, Adolf Jevšnik-Lvov, zadnji politični komisar brigade in Franc Herle-Nande, komandant I. bataljona

komandirja 1. čete II. bataljona Roman Kopitar, za političnega komisarja Albin Pavlin-Izidor in za pomočnika političnega komisarja Feliks Dolničar-Janez; za komandirja 2. čete II. bataljona Ivan Hribar, za političnega komisarja Alojz Pančur-Pankrac in za pomočnika političnega komisarja Franc Dobovšek.³ V brigadi je bil hkrati organiziran spet obveščevalni center. Z ureditvijo kadrovskih in organizacijskih vprašanj pa je štab brigade napravil tudi prvi korak pri usposabljanju svojih enot za nove naloge.

Takoj po preosnovanju brigade, med njim so bili na zavarovanju borci Zidanškove brigade, ki so bili tudi na območju Gabrja, je I. bataljon postavil zavarovanje proti Češnjicam in Trojanom, II. pa proti Blagovici. Po glavni cesti se je namreč ta dan premikala močna sovražnikova motorizirana kolona. Potem, ko so prevzeli zavarovanje šlandrovci, se je preosnovala tudi Zidanškova brigada. 10. aprila se je Šlandrova brigada premaknila na nove položaje pri Veliki ravni, od koder je štab brigade poslal I. bataljon v zasedo na cesto Krašnja—Vransko, II. bataljon pa na tuhinjsko cesto od Šmartnega do Motnika.

Naslednji dan je ena četa I. bataljona postavila zasedo na glavni cesti med Trojanami in Ločico pri Konfinarju. V zasedo je pripeljal voz, ki sta ga spremljala dva nemška vojaka. Spremljevalca sta se na poziv šlandrovcev takoj vdala. Borci so zaplenili brzostrelko, tri pištole, nekaj hrane, s seboj pa so odpeljali tudi oba konja.

Brigada je 12. aprila spet izvedla kratek premik. I. bataljon se je nastanil v Novi rebri, II. bataljon pa na območju Glisnika nad Špitaličem. 14. aprila se je brigada premaknila na območje Srebotna, kjer je nato ostala tri dni. Stab brigade je vsak dan pošiljal iz taborišča patrolje, ki so nadzorovale sovražnikove premike po cestah in mobilizirale nove borce, posebno pozornost pa je posvetil v teh dneh politični in vojaški vzgoji borcev in komandnega kadra. Jože Gerbec je vodil tečaj za politične komisarje in politdelegat, operativni oficir Vlado Sepec pa za podoficirje.

Stab XIV. udarne divizije JA je poslal 13. aprila svojim enotam povelje, s katerim jim je ukazal, da podprejo napore Rdeče armade za razbitje nemške fronte na Štajerskem z ofenzivo na komunikacijah. Za načrtno izvedbo ofenzivnih akcij je brigadam določil operativne sektorje. Šlandrova brigada je

**Jože Gerbec, vodja političnega tečaja v brigadi, Stane Mavrič, obveščevalni
oficir in Adolf Jevšnik-Lvov marca 1945**

dobila nalogo, da operira na območju Kamnik—Gornji grad—Mozirje—Trojane—Domžale. Tu naj mobilizira vse za vojsko sposobne moške, zaseka in zaminira pa naj cesti Kamnik—Gornji grad in Kamnik—Motnik. Brigada naj vsak dan postavlja na komunikacijah zasede in napada sovražnikove patrulje. Vse brigade so tudi dobile nalogo, naj napadajo na svojih območjih postojanke, v katerih so bile trenutno le šibke posadke. Zato pa morajo imeti dobro obveščevalno službo, da bi bile pravočasno seznanjene s sovražnikovimi premiki. Prizadevati si morajo tudi, da dobijo v zasede sovražnikove kometore. Pobudo morajo imeti stalno v svojih rokah, izogibati pa se morajo frontalnim bojem ter se zavarovati pred sovražnikovimi nenadnimi prodori. Za boljši pregled nad razmestitvijo svojih enot in nad njihovo aktivnostjo je štab XIV. divizije zahteval, da morajo brigade vsako dopoldne od 7. do 10. ure poročati po radijski zvezi o razmestitvi enot, vsak drugi dan pa naj po posebnih kurirjih pošljejo poročila o akcijah in drugi dejavnosti.⁴

To povelje je bilo izdano v času, ko se je vedno bolj jasno kazalo, da se sovražnik pripravlja le še na obrambo. Tako so

Nemci od 12. aprila dalje vozili civiliste na prelaze na vseh pomembnih cestah s Štajerske na Gorenjsko (na Črni vrh, na Kozjak, na Trojane), da so kopali strelske in protitankovske järke ter gradili različne utrdbe. Zavarovanje utrjevalnih del so prevzeli vojaki in ne policisti, iz česar je štab brigade pravilno sklepal, da sovražnik ne pripravlja hajk. Promet po teh cestah je stalno naraščal in posadke v postojankah ob njih so bile zelo zaposlene z zavarovanjem transportov. Enot 28. policijskega polka SS Todt in šolskega polka Brandenburg so postavljale zasede le tedaj, kadar je bil na poti transport. Bočne patrulje so pošiljale le nekaj deset metrov od ceste. Le poredko so pošiljali iz postojanke patrulje tudi v bližnje vasi, ki pa so iskale bolj hrano kot partizane. Obveščevalci so s patruljami ugotovili, da se je od 15. aprila zelo povečal prevoz vojaškega materiala, od 24. aprila dalje pa so bili nenehni premiki vojaških enot s Štajerske in s Hrvaške. Tedaj je na Vransko prišla še nova enota 400 vojakov za zavarovanje ceste.⁵

Štab Šlandrove brigade je nato 15. in 16. aprila poslal borce v zasedo na cesto Gornji grad—Šmartno ob Dreti. Medtem ko je prvi dan prišla v zasedo tako močna sovražnikova kolona, da je ni bilo mogoče napasti, pa drugi dan ni bilo sovražnikovih premikov. Nato je štab brigade v noči na 17. april premestil svoje enote bližje k cesti Domžale—Celje v Veliko raven, od koder je že zgodaj zjutraj poslal na cesto močno zasedo ter bojno patruljo. II. bataljon je z eno četo postavil zasedo na koti 860 pod Veliko ravniho. Okrog sedmih zjutraj je prodrla do njenih položajev sovražnikova pobočnica okrog 60 do 70 mož, ki je imela nalogo, zavarovati transport po glavni cesti. Zaseda jo je obsula z močnim ognjem. Ko ji je prišla na pomoč še ena četa II. bataljona, so borci prešli v napad. Po enournem boju so pognali sovražnika na glavno cesto. Po partizanskih poročilih je imel tri mrtve in sedem ranjenih, lažje pa je bil ranjen tudi en šlandrovec. Sovražnik je nato s Trojan ves dan v presledkih z minometom in s topovi obstreljeval zasede.

En vod, okrepljen z minerei, je imel nalogo, da poruši most pri Ločici. Ze ob štirih zjutraj je z mitralješkim ognjem in z bombami napadel stražo pri mostu, ki pa se je odločno upirala. Vod se je nato še nekaj časa zaman poskušal približati mostu, nakar se je brez uspeha vrnil v taborišče.

Zvečer je odšla na akcijo skupina borcev II. bataljona, ki so se ji prav tako pridružili minerei, pod vodstvom političnega komisarja Antona Grašiča-Sava v Petelinjek pri Blagovici, da poruši 15-tonski betonski most. Večina borcev je odšla v zasedo proti Blagovici in Trojanam, minerei pa so ob 23. uri končno uspeli most minirati. Nad porušeni most je nato vod postavil zasedo. Okrog treh zjutraj je prišla do mostu kolona osmih kamionov, ki so se morali ustaviti. Iz prvih kamionov so Nemci poskakali in odšli na most, da bi videli, kako je poškodovan. Ko se je na njem zbrala večja skupina, je zaseda odprla nanjo ogenj, in obležalo je okrog 20 do 30 mrtvih in ranjenih Nemcev. Zaseda se je nato zaradi močnega sovražnikovega obstreljevanja umaknila. Njeno delo so dokončala partizanska letala, ki so zjutraj kamione bombardirala in zažgala. Nemci do jutra niso uspeli mostu niti za silo popraviti. Pripomnimo naj še, da so se prav zaradi nevarnosti letalskih napadov nemški transporti pogosto premikali ponoči.

Štab brigade je 17. aprila zvečer z borci, ki niso bili na položajih, organiziral v Motniku miting, ki so ga prebivalci dobro obiskali. Motniška mladina je tudi podarila brigadi novo zastavo. Po mitingu se je brigada utaborila v Glisniku nad Špitaličem. En okrepljeni vod II. bataljona pod poveljstvom pomočnika političnega komisarja Franca Horna-Krsta je od tu odšel v Zgornjo Savinjsko dolino. Najprej je popolnoma porušil most na cesti Šmartno ob Dreti—Mozirje pri Pustem polju. Borci so nato poskusili porušiti še most pri Nazarjih. Ta pa je bil dobro zastražen in kakor hitro so se mu ogledniki približali, so jih Nemci zaustavili z močnim ognjem. Zato so morali rušenje tega mostu opustiti. Iz Glisnika je odšel en vod tudi v revirje na mobilizacijske akcije, ena patrulja pa z isto nalogo proti Krajnemu brdu.

Brigada je ostala v Glisniku do 20. aprila zjutraj, ko je odšla na Menino planino, da bi sprejela pošiljko zavezniškega orožja, municije in vojaške opreme. Šlandrovci so bili nato ves dan zaposleni z zavarovanjem in spravljanjem materiala, ki so ga odvrгла letala, v skladišče. Zvečer je I. bataljon odšel v Srebotno, II. bataljon s štabom brigade pa v Vrh. Ponoči je ena patrulja porušila most pri Jastrobļah in tako onemogočila promet med Kamnikom in Motnikom.

21. aprila je zaseda 12 borcev pri Špitaliču z ognjem zaustavila tovorni avto. Šoferja in spremljevalca je mobilizirala,

kamion pa zažgala. Naslednji dan je štab I. bataljona poslal 30 borcev s petimi puškomitraljezi v zasedo na glavno cesto med Vranskim in Ločico. Na teh položajih je zaseda pričakala sovražnikovo kolono desetih voz, ki jo je spremljalo okrog 100 mož pehote. Nemški vojaki so se prav pred zasedo ustavili, da bi si odpočili. Ta trenutek so borci izrabili in jih napadli. Spočetka so se panično razbežali, toda kmalu so se začeli organizirano braniti. Položaje zasede so začeli obstreljevati z močnim mitralješkim in minometalskim ognjem ter jo prisilili, da se je umaknila. Ob nenadnem napadu je padlo sedem nemških vojakov, več je bilo ranjenih, šlandrovci pa so se kljub hudemu ognju umaknili brez izgub. Brigada je 23. aprila zvečer izvedla daljši premik na čemšeniško območje v vas Križe, kjer je nato ostala dva dni.⁶

Sredi aprila 1945 je prišlo do pomembnih sprememb na jugoslovanskih bojiščih. Po preboju nemške fronte v Sremu in na Dravi so tri jugoslovanske armade prešle v splošno ofenzivo za končno osvoboditev Jugoslavije, medtem ko je IV. armada začela z ofenzivo že mesec dni prej. Glavni štab NOV in PO Slovenije je 16. aprila obvestil štab IV. operativne cone, da se bo končni napad na okupatorja v Sloveniji »izvršil šele v sodelovanju z edinicami z juga« in da bo tedaj dobil konkretne naloge. Dotlej pa naj enote IV. operativne cone okrepijo dejavnost na prometnih poteh.⁷ To povelje kaže, da je vrhovni štab Jugoslovanske armade opustil načrt o operativnem sodelovanju enot IV. operativne cone s silami Rdeče in bolgarske armade in se odločil, da jih v sklepnih operacijah za osvoboditev poveže s III. jugoslovansko armado.

Glede na to povelje je štab XIV. udarne divizije 24. aprila opozoril svoje brigade, naj okrepijo ofenzivnost. Sporočil jim je, da je Jugoslovanska armada na vseh bojiščih v ofenzivi in hkrati ugotovil, da na Štajerskem nekateri štabi še niso dovolj iniciativni. V svojih navodilih za okrepitev dejavnosti je poudaril: »Opaža se, da dobivamo vsakodnevno od obveščevalne službe podatke o raznih kolonah, ki kretajo po komunikacijah, ki jih je možno pričakati in uničiti, a to so le v redkih slučajih zgodi. Ravno tako se dogaja, da naši štabi pošiljajo na ceste v zasedo komaj četrtnino svoje brigade, kar pa je popolnoma nepravilno. Dogaja se, da je v zasedi en bataljon, pride sovražnikova kolona 50 mož in se bataljon umakne brez vsakega uspeha. Zato morate pošiljati v zasede najmanj tri četrtnine

Svoje vojske, ker le takrat bodo imele zasede uspeh. Sovražnika se mora iskati povsod. Posebno je treba paziti, kje razne kolone počivajo, ko so na pokretilih. Take kolone je treba takoj napasti, ker po navadi niso dobro zavarovane.« Stabe brigad je tudi kritiziral, da niso dovolj dobro organizirali obveščevalne službe in zveze ter da so premalo pozornosti posvetili vzgoji podofirskega kadra, kar se je pokazalo kot zelo kritično ob sedanjem velikem dotoku novomobilizirancev. Stab IV. operativne cone je tudi ugotovil, da enote na Štajerskem prepočasi stopnjujejo svojo ofenzivnost, kar je po njegovem mnenju tudi posledica večmesečne defenzivnosti. Zato je pripravljaval načrte za nekaj večjih operacij, v katerih bi hkrati sodelovalo več enot. Teh načrtov pa zaradi nagle spremembe vojnih razmer ni uspel uresničiti.⁸ Pripomniti moramo, da je bil štab divizije v oceni dejavnosti svojih enot v začetku spomladi 1945 preveč kritičen v želji, da jih spodbudi k ofenzivnosti.

Slandrova brigada je bila 26. in 27. aprila pri Sv. Miklavžu južno od Sv. Jurja pri Taboru, kjer je slovesno proslavila 4. obletnico Osvobodilne fronte. Na proslavi z bogatim kulturnim programom je o pomenu tega jubileja spregovoril politični komisar Adolf Jevšnik-Lvov. 28. aprila pa se je I. bataljon premaknil v Čeče, II. bataljon pa se je nastanil pri Kajtnotu. Stab brigade je naslednji dan, 29. aprila, dobil sporočilo, da namerava sovražnik montirati v Retjah pri Trbovljah štiri protiletalske topove. Takoj je poslal eno četo, da z nenadnim napadom to nemško namero prepreči in topove zapleni. Borci so dve uri zama napadali posadko, ki se je odločno branila in obstreljevala položaje čete tudi s težkim orožjem. Da ne bi prišlo do večjih žrtev, so morali napad opustiti. Sovražnik je imel po partizanskih poročilih pet mrtvih in več ranjenih, lažje pa je bil ranjen tudi en borec. V napadu so šlandrovci uničili en protiletalski top, porušili so tudi barake za posadko ter zaplenili tri puške. Iz Retij je šla patrolja do Zidanega mostu in v njegovi bližini postavila na železniško progo mine, ker razstreliva ni imela. Tovorni vlak, ki je vozil proti Zidanemu mostu, je imel pred lokomotivo tri zaščitne vagona, naložene s peskom. Prvi vagon se je ob eksploziji mine prevrnil in promet je bil zaradi tega zaustavljen za 12 ur. Sabotažne akcije na železniški progi pa so bile izredno tvegane, ker je bila močno zastražena. Samo med Zidanim mostom in Hrastnikom je bilo 81 bunkerjev s posadkami.

Dne 30. aprila zvečer je šla v zasedo na cesto Celje—Zidani most okrepljena četa pod vodstvom pomočnika brigadnega političnega komisarja Alojza Vindiša-Dunde. Četa se je razvrstila v zasedo v bližini kraja Tremerje z nalogo, da napade sovražnikove Transporte. Ze zgodaj zjutraj je pripeljala iz Laškega proti Celju v Tremerje avtokolona s četniki. Zaseda je prvi kamion tako poškodovala, da je moral ustaviti in za njim druga vozila. Četniki so na napad odgovorili z močnim ognjem, čeprav so imeli ob nenadnem napadu hude izgube (po partizanskih poročilih 10 mrtvih in ranjenih). Kmalu so dobili tudi pomoč in zaseda se je morala naglo umakniti. V spopadu je padel tudi borec poljske narodnosti Sigmund Zabinski, zaseda pa je izgubila puškomitraljez.

Zelo uspešna je bila zaseda, ki so jo šlandrovci 2. maja postavili na cesti pri Trbovljah. Presenetili so nemško patroljo 12 mož, ki se jim je vdala. Zaplenili so dve brzostrelki, 10 pušk, 4 pištole in nekaj municije.⁹ Ze naslednji dan pa štab ni več pošiljal svojih enot v zasede, ker je pripravljal napad na Zagorje.

Se večjo dejavnost brigade na prometnih zvezah konec aprila 1945 pa je preprečevala velika zaposlenost komandnega kadra in starih borcev z mobilizacijo. Patrolje so vsak dan pripeljale v taborišče večje ali manjše število novih borcev, tako da je številčno stanje brigade naglo, skoraj skokovito naraščalo. 22. aprila je imela 284 borcev in bork, med katerimi pa jih je bilo kar 76 neoboroženih. Oborožena je bila s 3 puškomitraljezi, 52 brzostrelkami, 112 puškami in 27 pištolami. Ze naslednji dan je patrolja pripeljala spet 98 novih borcev. Do 1. maja je število borcev naraslo na 484. Vsak dan se je povečalo tudi število borcev tujih narodnosti (Avstrijci, Poljaki, narodnosti ZSSR, Grki), ki so dotlej kot ujetniki delali v revirjih ali pa so jih Nemci vključili v svoje enote. Stab XIV. divizije je 18. aprila izdal navodila, naj štabi brigad iz tujcev sestavijo posebne enote, v katerih naj bo poveljniški kader slovenski. Funkcionarji v teh enotah naj bi obvladali jezik podrejenih. Skladno s temi navodili je štab Slandrove brigade osnoval iz borcev tujih narodnosti 25. aprila v vsakem bataljonu po eno četo, 1. maja pa je formiral III. »internacionalni«¹⁰ bataljon, ki je štel 143 borcev (komandant Franc Filac-Cinko, politični komisar Franc Ledinek-Franjo, pomočnik političnega komisarja Franc Planinc-Korotan). V I. ba-

taljonu je bilo ta dan 142 borcev, v II. bataljonu 136 borcev, v štabni četi 42 borcev, v širšem štabu 16 in v ožjem 5 funkcionarjev. Naslednji dan, 2. maja, so patrolje pripeljale spet 115 novih borcev, tako da je brigada narasla na 599 borcev.

Povečanje števila borcev pa ni imelo za posledico tudi okrepitev bojne sposobnosti brigade. Celo nasprotno. Za nove borce ni bilo orožja, saj je brigada iz zavezniških pošilk dobila v aprilu le pet puškomitraljezov, 18 brzostrelk, okrog 10.000 nabojev in nekaj nad 100 min. Velikim sovražnikovim kolonam ni bilo mogoče iztrgati orožja, v spopadih z manjšimi patroljami pa je bil plen le skromen. Neoboroženih in vojaško še popolnoma neizkušenih borcev ni bilo mogoče pošiljati v zasede. Tako štab brigade ni mogel izpolniti povelja XIV. divizije, naj pošilja v akcije na prometne poti po tri četrtine svojega moštva. Mimo tega je moral del starih borcev varovati taborišča, funkcionarji pa so bili ves čas zelo zaposleni s politično in vojaško vzgojo novih borcev, da bi jih vsaj skromno pripravili za odgovorne naloge ob osvoboditvi. Z naglo rastjo številčnega stanja je bilo več borcev zaposlenih tudi z nabavljanjem hrane. Štab brigade je v sodelovanju z bataljonskimi poveljstvi skrbel tudi za reševanje kadrovskih vprašanj. Omenimo naj, da je 27. aprila postal dotedanji operativni oficir Vlado Šepec načelnik štaba brigade, naslednji dan pa je bil za pomočnika političnega komisarja I. bataljona imenovan Franc Dobovšek-Zdenko. Glede na osnovanje 3. čete v I. in II. bataljonu, je štab brigade 3. maja imenoval njune komande. Komandir 3. čete I. bataljona je postal Ivan Jeran, politični komisar Jože Pogačnik, pomočnik političnega komisarja pa Feliks Pogačar-Srečo. Komandir 3. čete II. bataljona je postal Alojz Podboršek-Janez, politični komisar pa Jože Zalokar. Hkrati je štab brigade dopolnil tudi komande drugih čet, in sicer je za pomočnika političnega komisarja 1. čete I. bataljona imenoval Ervina Sterneta-Zivka, za političnega komisarja 2. čete II. bataljona Zdenka Skoka-Silva in za pomočnika političnega komisarja 2. čete II. bataljona Franca Rihtarja.¹⁰

Mimo slabe oborožitve, opremljenosti, zaposlenosti z mobilizacijo, s politično in z vojaško vzgojo ter z reševanjem kadrovskih vprašanj, so na intenzivnost vojaške aktivnosti vplivala tudi stalna opozorila, naj varujejo kadre. Zasede se niso več spuščale v spopade, ki bi glede na sovražnikovo moč in oborožitev lahko zahtevale veliko žrtev.

OBNOVITEV DELOVANJA ORGANIZACIJ OF IN KPS V CELJSKEM IN KAMNIŠKEM OKROŽJU TER NJIHOVE PRIPRAVE NA PREVZEM OBLASTI OB OSVOBODITVI

Sredi februarja 1945 je centralni komite KPS imenoval nov oblastni komite KPS za Štajersko, izvršni odbor OF pa nov pokrajinski odbor OF. Za vršilca dolžnosti sekretarja obeh forumov je bil postavljen Sergej Kraigher. Novo politično vodstvo je dobilo nalogo, da skrbi za mobilizacijo, za agitacije in propagando, posebej za popularizacijo pomembnih dogodkov v Jugoslaviji in po svetu, ter za utrjevanje oziroma obnove KPS in OF.

Nova foruma sta začela delati v času, ko je bil politični položaj na Štajerskem še vedno pod vtisom velikih nemških osredotočenj, poostrenega nemškega nadzorstva ter nasilja, ki je sledilo decembrski ofenzivi. Zlasti so te razmere usodno vplivale na politično dejavnost v litijskem in savinjskem okraju ter v kamniškem okrožju, ki so bili dotlej med najboljše organiziranimi na območju IV. operativne cone, medtem ko so drugod na Štajerskem organizacije KPS in OF normalno ali celo pospešeno delovale. Na položaj v kamniškem, v domžalskem in v litijskem okraju je pomembno vplivala tudi ustanovitev novih postojank Gorenjskega domobranstva¹⁰³ in okrepitev starih, iz katerih so patrulje vojaško nadzorovale veliko večino teh okrajev in hkrati izvajale tudi propagandno-agitacijske akcije. V Zgornji Savinjski dolini je prebivalstvo po ofenzivi z majhnimi izjemami požrtvovalno podpiralo aktiviste in borce, hkrati pa se je podrejalo tudi zahtevam in ukazom nemških okupacijskih oblasti. Za položaj na Štajerskem je bilo še konec zime značilno tudi skrivaštvo (po približni oceni oblastnega komiteja KPS je bilo okrog 2000 skrivačev), to je nekdanih borcev in političnih delavcev, ki so bili skriti v bunkerjih in se niso hoteli vrniti v enote oziroma na politično delo. Obnove delovanja organizacij OF in KPS pa je mimo navedenih vzrokov zaviralo tudi hudo pomanjkanje političnih delavcev (v kamniškem okrožju je imel oblastni komite KPS po zimskih hajkah zvezo le s štirimi aktivisti, v litijskem okraju pa s petimi) in slabe zveze.

Novi oblastni komite se je sestel na prvo sejo šele 11. marca 1945 in ugotovil, da se lahko spričo zmag na jugoslovanskih in svetovnih bojiščih z okrepljenim organizacijskim in

agitacijsko-propagadnim delom razmere na Štajerskem že v kratkem izboljšajo, pri čemer pa bo treba zatreti oportunistične težnje med ljudmi. Težišče dela bo treba prenesti na legalne aktiviste in na ta način doseči množičnost, hkrati pa bo treba organizacije OF in KPS usposobiti za samostojno delovanje. Glede na možnost skorajšnje osvoboditve, je oblastni komite KPS poslal vsem okrožjem navodila, da organizirajo široke okrožne in okrajne odbore OF, da razpredejo omrežje organizacij OF v vsako vas, da zberejo in pripravijo kadre za ustanovitev odsekov, in končno, da z naj intenzivnejšo propagando pripravijo ljudi na graditev ljudske demokratične oblasti in na prihod Rdeče armade. Za izboljšanje propagandne dejavnosti je oblastni komite KPS začel izdajati Dnevni vestnik, Novi čas (tedensko), Borbeno Slovenko in Mladega tovariša (enkrat mesečno), razne brošure, s precejšnjo zakasnitvijo pa je pošiljal tudi v vsako okrožje po en izvod Ljudske pravice, Slovenskega poročevalca in Naše vojske.¹¹ Oblastni komite KPS in pokrajinski odbor OF sta dala svojim političnim delavcem in organizacijam nalogo, da najtesneje sodelujejo z vojaškimi enotami in jim pomagajo pri reševanju njihovih problemov. Zlasti jim morajo nuditi pomoč pri intendanci, pri obveščevalni službi, pri mobilizaciji in pri odkrivanju skrivačev, pri oskrbi ranjencev, partijski delavci pa so morali zlasti pomagati tudi pri politični vzgoji borcev. S svojo propagandno dejavnostjo naj bi tudi pospeševali razkroj v okupatorskih formacijah in organizirali dezertacije iz njihovih vrst v partizanske enote. Okrajni odbori OF in njihovi gospodarski odseki so dobili nalogo, da poskrbijo za obdelovanje vse zemlje in organizirajo pri tem pomoč v dajanju semen in delovni sili, da zberejo podatke o gospodarski moči posameznih vasi in izdelajo sezname ljudi, ki jim bi bila potrebna pomoč v živilih, ter da pripravijo kader, ki bo prevzel naloge na področju gospodarstva po osvoboditvi. Politični delavci so imeli tudi nalogo, da prebivalstvo opozorijo, da bo skrilo svoje imetje na taka mesta, da ga okupator ob odhodu ne bo mogel izropati. Podvzamejo naj tudi vse ukrepe, da okupator neposredno pred osvoboditvijo ne bi uničil ali izropal pomembnih gospodarskih naprav.¹²

Redki politični delavci so dobili torej številne naloge, od katerih so se morali najprej lotiti obnavljanja in utrjevanja organizacij OF in KPS. To je bil prvi pogoj za množično in uspešno izvajanje vseh navedenih nalog. Organizacijsko delo

jim je olajšal prehod enot IV. operativne cone v ofenzivo. Oglejmo si na kratko, kakšne težave in uspehe so pri svojem delu dosegli politični delavci v okrajih na operativnem območju Šlandrove brigade.

Celjsko okrožje

Okrožni komite KPS se je po ofenzivi prvič sestal 12. marca 1945 in ugotovil, da so se člani okrožnih forumov in odsekov umikali iz Zgornje Savinjske doline neorganizirano in da so po končanih sovražnikovih ofenzivnih akcijah na Moravskem izgubili zvezo med seboj. Posameznikom je dajala navodila za delo inštruktorica centralnega komiteja KPS Mira Svetina-Vlasta. Okrožni komite KPS je analiziral politično delo do decembrske ofenzive ter ga kritično ocenil kot preozko in premalo intenzivno. Odbori OF so se preveč omejevali na organizacijo volitev in na upravno dejavnost, propaganda pa je bila vse preveč lokalna, s poudarkom na osvobojenem ozemlju na Štajerskem. Zato si je prebivalstvo njegovo izgubo razlagalo kot porast okupatorjeve moči, in ne kot njegove priprave za umik. Po splošni mobilizaciji političnih delavcev neposredno pred ofenzivo so delo prevzele zlasti ženske, ki so bile organizacijsko in politično prešibke za reševanje številnih nalog.

V zgornjesa vinjskem okraju je sovražnik izkoristil zlasti nekatere napake iz časa, ko je bil osvobojen. Domobranci so s svojo propagando imeli nekaj uspeha v Lučah in v Ljubnem, kjer so ustanovili svoje postojanke. Okrajni komite KPS je bil razbit in ostali so le trije člani. Novi petčlanski okrajni komite KPS pa še ni začel delati. Okrajni komite SKOJ sta sestavljala le dva člana. Mladina je bila v zadnjem času spet aktivna, zlasti pri zbiranju hrane in sanitetnega materiala.

V vsem okrožju so bile med aktivisti najhujše žrtve v litij-skem okraju. Nekaj funkcionarjev se je tudi javilo domobrancem. Ti so nato terorizirali prebivalstvo, kar je povzročilo med njim bojazen in nezaupanje. Delo je oteževala zlasti vzpostavitev novih domobranskih postojank (najpomembnejša je bila v Vačah) ter vsakodnevno domobransko patroljiranje v Moravški dolini. Vnovič so ustanovili petčlanski okrajni komite KPS, ki je imel še pet celic skupaj z 19 člani. Prav tako so na novo postavili šestčlanski okrajni komite SKOJ.

Okrožni komite KPS v začetku marca še ni imel dobrih zvez s političnimi delavci v trboveljskem okraju, tako da ni

bil seznanjen z organizacijskim stanjem na tem območju. Na politični položaj v revirjih je mimo okrepitve sovražnih vojaških postojank negativno vplivalo zlasti prijavljanje borcev nemškimi oblastem, ki so jih nato zaposlile največ v rudnikih.

Po enem mesecu in pol se je 13. marca 1945 prvič sestel tudi okrožni odbor OF. Izključil oziroma razrešil je nekaj funkcionarjev, ki se med ofenzivo niso izkazali. Podrobnejše podatke je imel le o razmerah v Zgornji Savinjski dolini, kjer je bil sedemčlanski okrajni odbor OF, medtem ko so krajevni odbori OF in krajevni NOO po ofenzivi prenehali delati. Nekaj funkcionarjev je bilo v zaporu, del se jih je zaradi okrepjenega nasilja pasiviral, nekaj pa jih je šlo tudi v okupatorjevo službo. Izvršnemu odboru okrajnega NOO je dal nalogo, da se sestane. Organizacije SPŽZ so bile pasivne, mladina pa aktivna pri obveščevalnem in propagandnem delu. V ofenzivi so propadli tudi prehranjevalni odseki in posamezniki so izdali precej skladišč. V okrajih Žalec, Litija in Trbovlje so v zadnjem času politični delavci spet začeli zbirati hrano za vojaške enote.

Okrožni komite KPS in okrožni odbor OF sta ugotovila, da skrivači povzročajo s svojim ravnanjem veliko politično škodo. Širili so lažne vesti, rekvirirali zase in izvedli tudi nekaj nasilstev. Zato sta dala političnim delavcem nalogo, da v najkrajšem času odkrijejo njihove bunkerje, in jih nato sami ali z vojaškimi patruljami mobilizirajo. Oba foruma sta dala svojim organizacijam tudi nadrobnejše naloge o oblikah sodelovanja in pomoči vojaškim enotam.¹³

Do začetka aprila so aktivisti dosegli že prve uspehe. V Zgornji Savinjski dolini se je okrajni odbor OF omejeval zlasti na propagandno dejavnost, ni pa še imel sestankov s krajevnimi odbori OF. Izvršni odbor NOO je imel prvo sejo in si zastavil naloge zlasti s področja prehrane in kmetijstva. V okraju Vransko je aktivno delalo 20 odborov OF, najbolj prizadevna pa je bila mladina, ki je bila organizirana v 48 odborih ZSM. V trboveljskem okraju je delovalo mimo okrajnega odbora OF še 14 krajevnih odborov OF ter 21 odborov SPŽZ. V litijemskem okraju pa so nanovo vzpostavili okrajni odbor OF iz petih ilegalnih in šestih legalnih aktivistov. Ta si je prizadeval zlasti okrepiti zveze z vojaškimi enotami. Za njihove potrebe je zbral 10.000 nemških mark.¹⁴

Nove uspehe so v celjskem okrožju dosegli politični delavci v prvih treh tednih aprila 1945, na kar so ugodno vplivali zlasti vojaški in politični uspehi zaveznikov ter okrepljena ofenzivnost enot IV. operativne cone. V Zgornji Savinjski dolini so politični delavci dosegli velike uspehe zlasti pri aktiviranju mladine. Okrajni komite SKOJ je imel 13 aktivov s 123 člani. Okrajni odbor OF je preskušal zadržanje odbornikov med ofenzivo in po njej. Od 63 NOO, kolikor je bilo izvoljenih, jih je uspel preosnovati 10. Politični delavci so sodelovali pri odkrivanju skrivačev. Po oceni je bilo v Zgornji Savinjski dolini okrog 600 skrivačev, od katerih pa so jih s pomočjo vojaških patrolj uspeli poloviti okrog 150. V okraju Vransko sta delovala okrajna komiteja KPS in SKOJ s 33 partiji in 90 skojevci, okrajni odbor OF z 9 krajevnimi odbori ter okrajno tajništvo SPZZ. Najboljše pa je bilo organizacijsko stanje v trboveljskem okraju, kjer je bil okrajni komite z 39 celicami in 153 člani, 55 skojevskih aktivov s 306 člani, okrajni odbor OF s 17 krajevnimi in enim mestnim odborom OF, okrajno tajništvo SPZZ z 21 odbori in 83 članicami. Zelo slabo pa je bilo organizacijsko stanje v litijskem okraju, kjer je deloval le štiričlanski okrajni komite KPS, ki je hkrati še z enim aktivistom predstavljal tudi okrajni odbor OF. Ilegalcev je bilo premalo, da bi na tako velikem območju lahko uspešno delali, legalci pa zaradi domobranskega in okupatorjevega nadzorstva in nasilja niso upali in mogli prevzeti funkcij in nalog. Okrožni odbor OF Celje je v svojem poročilu 21. aprila 1945 ugotovil, da vojaške enote in aktivisti že tesno sodelujejo pri mobilizaciji, pri intendanci, pri oskrbi ranjencev in pri političnem delu. Zlasti pri reševanju prehrabnenih problemov pa je bila pomoč organizacij še prešibka.¹⁵

Kamniško okrožje

Potem ko je 6. januarja 1945 padel skoraj celotni okrožni politični aktiv, so Nemci in domobranci odkrili še več bunterjev, v katere so se zatekli funkcionarji. Tako so padli skoraj vsi politični delavci kamniškega okraja. Okrog sto aktivistov so domobranci pozimi 1944/45 v kamniškem okrožju zajeli ali pa so se jim sami prijavili. Mnogi med njimi so dobro poznali omrežje političnih organizacij in glavne funkcionarje in so domobrancem pomagali pri aretacijah. Večina žrtev je sad izdajstva bivših političnih delavcev. V začetku

marca 1945 sta bila aktivna le dva člana okrožnega komiteja KPS, okrožni odbor OF pa je štel štiri člane. Redki preživeli politični delavci so se morali omejevati le na propagandno dejavnost in na pomoč pri preskrbi vojske. Razpoloženje prebivalstva se je precej dvignilo po uspešnih akcijah Šlandrove, Zidanškove in Tomšičeve brigade. Njihovo prisotnost so aktivisti izkoristili tudi za skupno agitacijsko propagandno delo.

V začetku marca 1945 je bila v kamniškem okrožju tehnika Grintovec, ki pa ni mogla zadovoljiti potreb po »literaturi«. Sredi tega meseca pa so Nemci in domobranci spet organizirali velike hajke. 14. marca so odkrili nad Krašnjo bunker in med drugimi ujeli tudi sekretarja okrajnega komiteja KPS Domžale Jožeta Koviča-Krima ter ga ubili. Po hajkah so zlasti domobranci še okrepili nadzorstvo.

Oblastni komite KPS za Štajersko je sredi marca 1945 poslal v okrožje novega sekretarja okrožnega komiteja KPS Franca Polha-Izaka, ki je izdal navodila, naj partijski funkcionarji organizirajo v kamniškem in domžalskem okraju centra, kjer bo stalno vsaj en član komiteja, da bo usmerjal politično delo. Za vsak primer pa naj pripravijo tudi zasilna bivališča v težko pristopnih krajih, ki jih sovražnik le slabo nadzoruje. Oba okrajna komiteja KPS in mestna komiteja KPS Domžale in Kamnik naj organizirata preproste tehnike, v katerih bi razmnoževali letake in parole. Do 9. aprila 1945 je novi okrožni partijski sekretar uspel sestaviti štiričlanski okrožni komite KPS in sedemčlanski okrožni odbor OF ter sedemčlanski okrajni odbor OF Domžale. V vsem okrožju je delalo 20 članov KPS. Pri vzpostavljanju mreže odborov OF jih je čakalo začetno delo, pri čemer so jih zlasti ovirali domobranski obveščevalci po vaseh. Tudi v izvoljenih NOO je precej odbornikov pokazalo, da so domobranski pristaši. Zanimivo pa je, da se je precej ljudi, ki niso bili vključeni v odbore OF, med ofenzivo dobro izkazalo. Politični delavci so dobili nalogo, da iz teh ljudi in iz starih aktivistov sestavijo nove odbore OF. V začetku aprila je okrožna tehnika na rotacijski stroj razmnoževala radijski vestnik in letake.¹⁸

Okrožni komite KPS je imel prvo redno sejo šele 20. aprila 1945. Na njej je ugotovil, da je organizacija OF zaradi sovražnikovega nadzorstva in nasilja, vzpostavitve novih postojank ob obrambni liniji, ki so jo gradili od Zagorja preko Trojan, Kozjaka in Menine do Črnavca, ter zaradi pomanj-

kanja političnih delavcev »še vedno na tleh«, čeprav se je zavest prebivalstva dvignila. V okrožju je delalo 36 partijcev, na terenu pa sta delali dve celici KPS in dva aktiva SKOJ. Na seji so sklenili, da bodo izvedli velike propagandne akcije na večer pred 27. aprilom in 1. majem. Okrožna tehnika je tudi izdelala letak za kopače strelskih jarkov. Na izredni seji 25. aprila pa je okrožni komite KPS ugotovil, da v kamniškem in domžalskem okraju delujeta okrajna komiteja KPS in okrajna odbora OF, ki sta dobila nalogo, da postavita močne gospodarske komisije.¹⁷ Oblastni komite KPS je 5. maja poslal okrožnemu komiteju KPS navodilo, naj s pomočjo vojaških enot organizira širše sestanke, konference in mitinge.¹⁸

Utrjevanje in obnavljanje organizacij KPS in OF v začetku spomladi 1945 je potekalo počasi, ker so Nemci in domobranci ravninska območja in večje kraje ob komunikacijah še vedno močno nadzorovali, primanjkovalo pa je tudi političnih delavcev. Zlasti domobranci do osvoboditve niso niti najmanj popustili v svoji aktivnosti, število njihovih nasilstev se je celo povečalo. Zato tudi v kamniškem, v domžalskem in v litijemskem okrožju ni bilo mogoče obnoviti organizacij OF na terenu. Se najbolj uspešno so izpolnjevali svoje naloge politični delavci v trboveljskem okraju, kjer ni bilo domobranskih postojank, stalno pa so se v revirjih zadrževale enote NOV in PO Slovenije. Aktivistom je uspelo do začetka maja 1945 zaradi ugodnega položaja na bojiščih in ob pomoči vojaških enot vzpostaviti na območju med Zgornjo Savinjsko dolino in revirji vsaj najpomembnejše forume in jih pripraviti za prevzem nalog ob osvoboditvi. Na nekaterih območjih so organizacije že tudi nudile vojaškim enotam večjo ali manjšo pomoč pri mobilizaciji, prehrani in propagandnem delu. Do tesnega sodelovanja med političnimi organizacijami in vojaškimi enotami pa je glede na navodila centralnega komiteja KPS iz konca aprila 1945 prišlo nato ob osvoboditvi pri vzpostavitvi ljudske oblasti in komand mest.

OSVOBODITEV ZAGORJA

Po osvoboditvi Trsta, Istre in Slovenskega primorja, po brezpogojni kapitulaciji nemške vojske v Italiji in še po nekaterih drugih dogodkih, ki so kazali na skorajšnji konec vojne

na evropskih bojiščih, je glavni štab NOV in PO Slovenij 2. maja 1945 sklenil z enotami IV. operativne cone začeti končne operacije za osvoboditev Štajerske in Koroške. Glede na to je opoldne po radijski zvezi ukazal, da se XIV. divizija osredotoči na območju Smrekovec—Železna Kapla. Ker je bila zasedba Celovca posebno neodločljiva naloga, je že čez uro svoje povelje dopolnil. Štab XIV. divizije naj bi s Šercerjevo brigado takoj odšel proti Celovcu, ne da bi počakal na osredotočenje vseh brigad. Prav tako bi po mnenju glavnega štaba NOV in PO Slovenije lahko takoj krenili proti Koroški še Zidanškova brigada ter Kokrški in Koroški odred. Druge enote pa naj bi jim sledile. Enote IV. operativne cone so dobile nalogo, da izkoristijo dezorganizacijo nemške vojske glede na približevanje angleške armade in prve vdrejo v Celovec, nato pa zasedejo še Beljak. Pri tem jim je dal za zgled hitrost enot IX. korpusa pri zavzetju Slovenskega primorja. Še isti dan je nato še maršal Josip Broz Tito izdal povelje za odhod XIV. divizije proti Celovcu. Komandant glavnega štaba NOV in PO Slovenije generalmajor Dušan Kveder-Tomaž ga je obvestil, da je takšno navodilo dal že po lastni presoji položaja.¹⁹

Po prejemu teh radijskih sporočil se je štab IV. operativne cone takoj sestal in sklenil, da nemudoma odidejo na Koroško Tomšičeva, Šercerjeva in Bračičeva brigada ter Kokrški in Koroški odred, medtem ko naj bi se Šlandrova in Zidanškova brigada premaknili v Šaleško dolino, od koder bi se glede na potrebe napotili za glavnino XIV. divizije. Kamniško-zasavski odred je dobil nalogo, da osvobodi trboveljske revirje, Lackov odred pa območje severno od Maribora in dolino Drave proti Dravogradu. Na posvetu so tudi sklenili, da bosta komandant Peter Stante-Skala in pomočnik načelnika štaba Franc Primožič-Marko odšla na Koroško, drugi del ožjega štaba s političnim komisarjem Matevžem Hacetom in načelnikom štaba Perom Brajovičem pa bo ostal na Štajerskem.²⁰

Še pred prejemom teh navodil pa je štab XIV. divizije 2. maja 1945 poslal vsem štabom brigad naslednja nadrobna navodila za sklepne operacije in za ravnanje neposredno po osvoboditvi :

1. Vse enote morajo razviti največjo ofenzivnost, da bi preprečile umik sovražnikovih enot z našega ozemlja. Preprečiti morajo odvažanje naropanega narodnega bogastva, pod

nobenim pogojem pa ne smejo dopustiti, da bi sovražnik odnesel s seboj tudi orožje.

2. Vse pripadnike nemških enot se po predaji šteje za vojne ujetnike in jih je treba poslati v ujetniška taborišča. V primeru pa, da to ni omogoče, naj jih zaposlijo pri raznih delih (pri zasekavanju ali pri popravljanju cest, za rušenje prog itn.).

3. Vse ljudi, ki so bili v okupatorjevi službi, je treba razorožiti, zapreti in predati organom Ozne. Vse enote morajo nuditi pomoč aktivistom pri postavljanju in utrjevanju ljudske oblasti. Brezpogojno morajo imeti vsakodnevno pismene in ustne stike s okrožnimi, z okrajnimi in s krajevnimi odbori OF zaradi medsebojnega obveščanja in reševanja vprašanja, ki bi se pojavila.

4. Takoj po očiščenju trgov in mest od okupatorjevih formacij morajo vzpostaviti komande mest, ki bodo sporazumno s civilnimi oblastmi, s svojimi oboroženimi enotami skrbela za red in mir. Iz novomobilizirancev ne smejo formirati brez odobritve štaba IV. operativne cone novih enot.

5. Prepovedano je mobiliziranje industrijskega delavstva, železničarjev, poštarjev in uslužbencev javnih ustanov. Takšne mobilizacije je treba reševati skupaj s političnimi organizacijami.

6. Z vsemi sredstvi morajo preprečiti uničevanje državnega premoženja in kriminalna dejanja. Poskrbeti morajo, da bodo vsa industrijska podjetja nemoteno obratovala, zlasti pa tista, v katerih bi morebitni zastoj lahko zelo škodljivo vplival na obnovitev proizvodnje.

7. Strogo je prepovedano prisvajanje denarja iz denarnih zavodov ali drugih blagajn.

8. Vsi štabi so odgovorni za vzdrževanje rednih zvez s štabom IV. operativne cone, ki mu morajo nadrobno poročati o položaju na svojem območju.²¹

Štab Šlandrove brigade je 2. maja 1945 dobil tudi dopis štaba Kamniško-zasavskega odreda, v katerem ga obvešča, da se za naslednji dan predvideva zasedba Trbovelj, Zagorja in Hrastnika. Glede na to je ukazal strogo pripravljenost svojih enot. Predlagal mu je, naj bi Šlandrova brigada zasedla Zagorje, medtem ko bi Kamniško-zasavski odred zasedel Trbovlje, I. bataljon III. brigade NO (Narodne obrambe) pa Hrastnik. Dopisu je priložil tudi razglas civilnemu prebival-

stvu ob zasedbi in mobilizacijski poziv. Stab Kamniško-zasavskega odreda je namreč uspel med tem navezati stike z nekaterimi oficirji zaščitnega polka Zidani most, ki so izrazili pripravljenost, da bi se s svojimi enotami vdali. V tem polku so bili v glavnem vojaki avstrijske narodnosti. Stab Slandrove brigade mu je na ta dopis 3. maja odgovoril, naj bi se zaradi predvidenih akcij zglasila pri njem dva člana štaba Kamniško-zasavskega odreda.

Še isti dan so komandanti in politični komisarji Ivan Zore-Jernej, Dušan Povše in Marko Kuček-Rok v imenu Kamniško-zasavskega odreda, I. bataljona III. brigade NO, Slandrove in Zidanškove brigade ter nadporočnik Karo Ecke v imenu zaščitnega polka Zidani most podpisali sporazum, ki vsebuje naslednja določila:

1. Vse moštvo polka se takoj po vkorakanju enot NOV in PO Slovenije v Trbovlje, v Zagorje, v Hrastnik, v Zidani most in v Litijo, ki se mora izvesti brez izgredov, z vsem orožjem priključi narodnoosvobodilni vojski in operira pod skupnim operativnim štabom proti vsakršnim sovražnim posredovanjem.

2. Takoj po vkorakanju partizanske vojske v omenjene kraje se sestavi operativni štab, v katerem bodo sodelovali oficirji NOV in trije oficirji avstrijske vojske, ki se bo predala. Operativni štab prevzame poveljstvo nad vsemi enotami.

3. Avstrijska vojska se pred predajo obvezuje:

a) da razoroži, zveže in postavi pod varno stražo vse verhuše, gestapovce, četnike, belogardiste, žandarje in vse člane NSDAP;

b) da preda vse javne ustanove in urade nedotaknjene v roke NOV, prav tako vse rudniške naprave in urade ter njihove arhive in načrte. Ista določila veljajo tudi za vse tovarne;

c) da obvesti štab polka svoje podrejene, da ob vkorakanju enot NOV in PO Slovenije v omenjene kraje ne smejo izstreliti nobenega strela.

4. Po sestavi skupnega operativnega štaba se obe vojski zavezujeta, da bosta varovali druga drugo in se do zadnjega naboja borili za osvobodeno ozemlje.

5. Po predaji morajo imeti vsi oficirji in podoficirji na levem rokavu viden rdeč znak z žigom svojega polka.

6. Vse kršitve sporazumov bo obravnaval operativni štab.

7. V primeru, da bi kakšen partizan streljal na vojaka polka z vidno oznako, ga morajo takoj aretirati in predati skupnemu operativnemu štabu.

8. Po osvoboditvi Slovenije se omenjemu polku zagotavlja povratek v Avstrijo.²²

Štab Šlandrove brigade je 3. maja dvakrat pozval enote zaščitnega polka na predajo. Toda avstrijski oficirji, ki so bili pripravljeni s svojimi enotami preiti na stran Jugoslovanske armade, zaradi notranjega odpora nacističnih poveljnikov in vojakov svoje namere niso mogli izpolniti.

Štab IV. operativne cone je sprva predvidel, da bo postojanke v revirjih zasedel sam Kamniško-zasavski odred. Te naloge pa glede na razmere v zaščitnem polku Zidani most samo ta enota ni bila sposobna izpolniti. 4. maja je bil sestavljen operativni štab VI. in XI. brigade, Kamniško-zasavskega odreda ter I. bataljona brigade NO na čelu s komandantom Ivanom Mušičem-Štefanom ter političnim komisarjem Markom Kukcem. Glede na poročilo političnih delavcev in obveščevalcev o pripravljenosti nekaterih posadk v Zagorju na predajo, je le-ta izdal povelje za napad na postojanke v tem mestu. Naloge je razdelil takole: Šlandrova brigada naj bi ob pol sedmih zvečer skupaj s I. bataljonom III. brigade NO napadla postojanko v Zagorju. Za napad naj bi brigada določila en bataljon, druga dva pa naj bi bila pripravljena za odvažanje zaplenjenega materiala. Šlandrova brigada naj bi napadla iz smeri Toplice, I. bataljon III. brigade NO pa iz smeri Javorje in Konec. Šlandrovi brigadi naj bi se v akciji pridružila tudi avstrijska četa iz Kamniško-zasavskega odreda. Zidanškova brigada je dobila nalogo, da zavaruje napad proti Trojanam in Litiji, Kamniško-zasavski odred pa proti Trbovljam. Operativni štab je določil za svoj sedež Kotredež, vsem enotam pa ukazal, da morajo vzpostaviti med seboj tesno zvezo in mu pošiljati vsaki dve uri poročila.

Isti dan je prišel v štab Šlandrove brigade na Zgornje Zavine nemški parlamentarec na pogovore glede predaje posadke v topliški šoli. Sporočil je, da je padla tudi morala vojakov v postojankah v Zagorju in Kisovcu, kljub temu pa nekaj zagriženih pristašev NSDAP ne misli na kapitulacijo. Štab brigade je odgovoril, da bo poslal v topliško šolo na pogajanje svoje parlamentarce, hkrati pa je opozoril nemškega podoficirja, da bo zahteval brezpogojno kapitulacijo. Dal pa

mu je zagotovilo, da se bo enota iz topliške šole lahko varno in neovirano umaknila iz Zagorja.

Glede na predvidena pogajanja je operativni štab sklenil napad preložiti na naslednji dan. V novem povelju je napad na Zagorje zaupal Šlandrovi brigadi, ki naj bi vse nemške vojake razorožila in poslala v večjih skupinah pod stražo v Križe pri Jesenovem. Od ujetih sovražnikov bi lahko uporabila le strokovnjake za orožja, ki jih njeni borci ne poznajo, vendar le pod strogim nadzorom. Zaplenjeno težko orožje in nemško moštvo naj bi postavila na položaje proti Litiji in Trbovljam. Z zaplenjenim eksplozivom in ujetniki naj bi porušila tudi najmanj 200 m železniške proge, ponovno pa naj bi minirala tudi cesto Zagorje—Trojane. Zidanškova brigada je dobila nalogo, da premakne svoje enote proti Litiji, kjer naj poskuša navezati stike s posadko v Litiji in na Vačah, posebej pa naj bi zavarovala območje ob Savi. Kamniško-zasavski odred in I. bataljon III. brigade NO naj poskušata navezati stike z nemškimi oficirji v Hrastniku in v Trbovljah, da bi se tudi tamkajšnje posadke predale brez boja.

Štab Šlandrove brigade je dal I. bataljonu nalogo, da zasede postojanki v Toplicah in v Kisovcu ter prepreči sovražnikov beg iz Zagorja. II. bataljon naj bi uničil bunkerje na Gorici in Čilenci, nato pa še druge bunkerje nad Zagorjem. III. bataljon je dobil več nalog: postaviti je moral zasede nad Zavinami in Gamberkom za varstvo I. bataljona, prevzeti je moral taboriščno zavarovanje Zgornjih Zavin, kjer so bili odseki štaba brigade, en del pa je bil določen za prevzem zaplenjenega materiala ter transport ujetnikov.

Štab brigade je določil za parlamentarca na pogajanjih političnega komisarja I. bataljona Antona Grašiča-Sava. Politični komisar brigade Adolf Jevšnik-Lvov, ki je bil doma iz Zagorja, je Grašiča seznanil s potjo do topliške šole, se z njim dogovoril za znamenja z raketami o rezultatih pogajanj ter za ukrepe v primeru nepredvidenih dogodkov. 5. maja ob 10. dopoldne je Grašič z dvema dobro oboroženima kurirjema odšel proti topliški šoli, bataljoni pa so zasedli določene položaje.

Grašičeva pogajanja s komandantom 298. bataljona so se zelo zavlekla. Na zahtevo za brezpogojno kapitulacijo se je izgovarjal, da zanjo nima soglasja nadrejenih poveljstev v

Trbovljah in v Laškem, ki zahtevata, da vzdržuje disciplino in zvestobo rajhu v svoji enoti. Bal se je za usodo svojih vojakov, ki jim je v primeru vdaje grozila nevarnost maščevanja iz sosednjih garnizonov. Grašič je glede na vse pomisleke nekoliko popustil in zagotovil enotam varno spremstvo do avstrijske meje, oficirji pa bi lahko obdržali pištole. Poveljnik topliške posadke se je ob teh koncesijah obvezal, da bo izročil Grašiču ključe kasarne, odpoklical vse posadke iz bunkerjev in da se bo vse moštvo brez orožja zbralo na dvorišču, izročil bo nepoškodovano vse orožje in municijo, opremo ter vojaški material. Ko sta se o vseh teh pogojih dogovorila, je zazvonil telefon. Komandant I. bataljona Franc Herle-Nande je sporočil Grašiču, da je s svojimi borci zavzel bunkerje na Kisovcu in da se tamkajšnja posadka ni hotela vdati ter se je umaknila proti Zagorju. Kmalu se je pojavila pri topliški šoli in ker se ji tamkajšnja posadka ni hotela pridružiti, je sama nadaljevala pot proti železniški postaji.

Medtem je II. bataljon presenetil stražarje bunkerjev na Čilenci in jih razorožil. Po zavzetju teh bunkerjev sta namestnik komandanta Štajner in politični komisar Jevšnik po telefonu pozvala na predajo posadke bunkerjev nad električno centralo. Ta pa je po prejemu poziva zbežala v Zagorje. Nato sta telefonirala še posadki glavnega bunkerja na Gorici. Štab bataljona je poslal tja bojno patruljo, ki se ji je posadka vdala. S tem so bili vsi pomembni bunkerji nad Zagorjem zasedeni. Namestnik komandanta Štajner je nato pozval k predaji še poveljnika postojanke v sokolskem domu, ki pa je pretrgal zvezo in s posadko odšel proti železniški postaji.

Po zavzetju bunkerjev je končno Grašič izstrelil tri rakete in tako naznanil uspešen konec pogajanj. Štab brigade je takoj poslal k postojanki v Toplicah I. bataljon in dve četi II. bataljona. Ob prihodu teh enot so bili nemški vojaki že razvrščeni na dvorišču, orožje pa zloženo. Grašič je medtem s kurirjema uspel pobrati tudi vse pištole, ki so jih posamezniki skrili. Političnemu komisarju Jevšniku je izročil ključe kasarne. Nato so napolnili ujetnikom nahrbtnike s hrano in opremo, da so jih nato v spremstvu ene čete odnesli proti Znojilam. Rudar Robert Štern je opozoril na nevarnost, da bi zaradi odstranitve vodnih črpalk voda lahko zalila kotredeški rudnik. Jevšnik mu je dal ključ, da je lahko spet vključil vodne črpalke in rešil rudnik večje škode.

Medtem ko so Zagorjani navdušeno pozdravljali šlandrovce, izobešali zastave in se veselili osvoboditve, pa so se nemški vojaki, povečini člani NSDAP ter verkšuci, pod poveljstvom majorja Grietzlerja na železniški postaji pripravljali za obrambo. Štab brigade je poslal zato okrepljeno četo II. bataljona, skupaj okrog 200 do 250 mož, pod poveljstvom pomočnika političnega komisarja Franca Horna-Krsta z nalogo, da jih prisili k predaji. Nemci so na njegov poziv odgovorili s streljanjem. Borci so nato zavzeli položaj na grebenu levo od železniške postaje in od tu obstreljevali nemške vojake. Spopad je trajal do poznega popoldneva. V mraku je Nemcem uspelo, da so se umaknili v Trbovlje. Borci so nato zasedli bunkerje ob železnici in cesti proti Trbovljam. Tako je bilo Zagorje popolnoma osvojen.

Pomočnik političnega komisarja brigade Alojz Vindiš-Dunda se je s političnimi delavci dogovoril o vzpostavitvi ljudske oblasti in o organizaciji velikega mitinga 5. maja zvečer. Medtem ko je prebivalstvo z raznimi manifestacijami proslavljalo svojo osvoboditev, pa si je bivši zagorski župan Scheichenbauer, ki je uspel pobegniti v Trbovlje, pri vojaških oblasteh prizadeval, da bi posredovale v Zagorju. Ze v noči na 6. maj so prišle v Trbovlje štiri čete. Nemci so najprej poslali proti Zagorju oklepni vlak, ki pa so ga borci zaustavili in prisilili, da se je vrnil. 6. maja zjutraj je poskušalo prodreti iz Trbovelj v Zagorje nekaj tankov. Cesta je bila zaminirana. Prvi tank je mina uničila, iz drugih pa so začeli streljati na zasedo šlandrovcev, ki je po dvehurnem boju uspela prisiliti sovražnika, da se je umaknil. Iz trboveljske strani pa je poskušala sovražnikova pehota prodreti v Zagorje preko Zelene trate, Sv. Urha in Sločnika. S temi enotami, ki so štele okrog dva tisoč mož, sta se bojevala Kamniško-zasavski odred in Slandrova brigada. Nemci so imeli velike izgube in šele tik pred nočjo so uspeli prodreti do železniške postaje v Zagorju. Enote brigade so se z njim bojevala vse dotlej, dokler ni bila končana mobilizacija in odpeljan iz Zagorja ves zaplenjeni material. 7. maja ob štirih zjutraj se je brigada umaknila, da bi preprečila med borci nepotrebne žrtve. Zagorje pa je ostalo nato v rokah nemškega okupatorja le še dva dni.

Uspeh napada na Zagorje je bil velik: mobiliziranih je bilo 247 novih borcev, sovražnik je imel 50 do 60 mrtvih in ranjenih, ujetih pa je bilo 485 Nemcev ter uničen en tank.

Zaplenili so dva težka minometa s 300 minami, lahki minomet s 100 minami, dva težka mitraljeza, 12 Šarcev, dve lahki bredi, 304 puške, 15 brzostrelk, 30 pištol, 4 raketne pištole, okrog milijon nabojev različnega streliva, za okrog 200 mož kompletne opreme, 270 odej, večje količine sanitetnega materiala, živil in drugo. V boju je padel Ivan Šribar, štirje borci so bili ranjeni, trije pa pogrešani. Ta akcija je bila pomembna zlasti zato, ker se je brigada prvič v letu 1945 dobro oborožila in opremila, hkrati pa tudi številčno okrepila na 803 borce.²³ Posadka v Zagorju je bila prva večja sovražnikova enota, ki se je v osrednji Sloveniji pred dokončno kapitulacijo vdala narodnoosvobodilnim enotam.

Uspeh brigade v akciji na Zagorje je toliko večji, ker je bil dosežen le z majhnimi žrtvami. Pogajanja so prav gotovo prihranila marsikatero življenje in veliko vprašnje je, če bi brigada uspela samo z bojem pridobiti toliko plena, kajti postojanke so bile izredno dobro utrjene. Štab XIV. divizije pa se s pogajanj z nemškimi posadkami ni strinjal.

5. maja je poslal vsem svojim enotam dopis, v katerem je uvodoma ugotovil, da so nekateri štabi vodili ne samo pogajanja, temveč celo sklepali premirja, ki škodujejo ugledu enot Jugoslovanske armade. Zato je ukazal, da se v prihodnje štabi ne smejo pogajati, temveč lahko zahtevajo le takojšnjo in brezpogojno kapitulacijo, potem pa s pripadniki nemške vojske ravnajo kot z ujetniki. Na koncu povelja je poudaril: »Ne smete pozabiti na zločine in vse gorje, ki jih (je) delala nemška vojska v naših krajih.« Pri dogovoru z dne 3. maja 1945, ki smo ga nadrobneje navedli, so partizanski parlamentarci dejansko popustili preveč, medtem ko so zastopniki Šlandrove brigade na pogajanjih s posadko v topliški šoli ves čas vztrajali na brezpogojni kapitulaciji, ki so jo omilili le z neznatnim popuščanjem. V nadaljnji dejavnosti pa se je Šlandrova brigada strogo ravnala po navodilih štaba XIV. divizije.

RAZOROZEVANJE NEMŠKIH IN KVIZLINŠKIH FORMACIJ NA CELJSKEM OBMOČJU

Medtem ko sta bili Šlandrova in Zidanškova brigada zaposleni s pripravami in akcijami za osvoboditev trboveljskih revirjev, so imele ostale tri brigade XIV. divizije hude boje

ob Dravi in Meži. Štab IV. operativne cone je ukazal Tomšičevi, Šercerjevi in Bračičevi brigadi, da najprej uničita sovražne postojanke v Dravogradu in v Crni, s čimer bi si odprle široko pot na Koroško. V obeh postojankah je bilo tudi veliko motornih vozil in če bi jih zaplenile, bi lahko pospešeno nadaljevale pot proti Celovcu. Sercerjeva brigada je zaradi pomanjkanja težkega orožja 3. in 4. maja 1945 zaman poskušala likvidirati postojanko v Dravogradu. V noči na 5. maj je tudi posadka v Crni uspešno odbila napad tomšičevcev. Naslednjo noč pa so Tomšičeva, Sercerjeva in Bračičeva brigada hkrati napadle postojanke v Crni, v Žerjavo in v Kotljah. Tudi drugi napad na Crno ni uspel. Edini pomembnejši uspeh so dosegli bračičevci, ki so pregnali sovražnikovo posadko iz Žerjava in si priborili tudi nekaj plena.²⁴

Štab IV. operativne cone je po odločnem nemškem odporu iz dobro utrjenih postojank uvidel, da ne more takoj uresničiti načrta o naglem motoriziranem pohodu na Koroško. Medtem ga je tudi glavni štab NOV in PO Slovenije opozoril, da ne sme izgubljati dragocenega časa z napadi na postojanke in naj vse svoje enote kar najhitreje usmeri proti Celovcu.

6. maja 1945 so nato Tomšičeva, Sercerjeva in Bračičeva brigada začele svoj pohod v notranjost Koroške. Isti dan je po uspešni akciji za osvoboditev zapornikov v Begunjah odšel proti Celovcu tudi Kokrški odred, ki se je 7. maja sešel s

I. bataljonom Koroškega odreda in skupaj sta osvobodila Bistrico v Rožu.

Na Koroškem so se v teh dneh začele zbirati nemške in madžarske enote, ki so se umikale s fronte. Glavnino XIV. divizije so 8. maja na območju Železne Kaple in Zitare vesi zaustavile enote 14. divizije SS Galizien, s katero je imela nato več spopadov. Mimo velikih sovražnikovih enot pa je poskušala pohod enot NOV in PO Slovenije zavirati tudi novačasna koroška deželna vlada, ki ji je gaulajter dr. Friedrich Rainer 8. maja izročil oblast. Uspelo ji je preprečiti, da bi enote Kokrškega in Koroškega odreda prve vkorakale v Celovec. V mesto so lahko prišle 9. maja 1945 tri ure po prihodu neke angleške tankovske enote. Naslednji dan je prišel v Celovec tudi del motoriziranega odreda Jugoslovanske armade, ki je začel svoj pohod na Koroško iz Bazovice pri Trstu.²⁵

Medtem je glavni štab NOV in PO Slovenije 5. maja izdal povelje, naj Šlandrova in Zidanškova brigada takoj usmerita

svoj glavni napad na Ljubljano. Da bi čim prej prodrle do slovenskega glavnega mesta, naj se ne zadržujeta okoli majhnih postojank. Operacije na območju med Zidanim mostom in Celjem naj prevzameta Kamniško-zasavski odred in Kozjanski. Obe brigadi pa sta prav tedaj začeli akcije v Zagorju.

Šlandrova brigada se je po odhodu iz Zagorja 7. maja razvrstila takole: I. bataljon je bil z brigadnim štabom v Znojilah, II. v Zalokah, III. pa v Križah. Borci I. in II. bataljona so bili ves dan na položajih, ker je štab brigade pričakoval, da bo zaradi napada na Zagorje sovražnik poskušal brigado zasledovati. Ujetnike so odpeljali v Kamniško-zasavski odred, da je bilo tako vse moštvo prosto za nadaljnje akcije.

8. maja je prišel v štab brigade politični komisar XIV. divizije Ivan Dolničar-Janošik z nalogo, da vodi Slandrovo in Zidanškovo brigado proti Ljubljani. Neposredno pred odhodom pa je dobil novo sporočilo glavnega štaba NOV in PO Slovenije. Šlandrova in Zidanškova brigada sta dobili nalogo, da kar najhitreje odideta na Koroško in se pridružita drugim enotam XIV. divizije okoli Celovca. Na razgovorih so se odločili, da bosta šli na Koroško preko Zgornje Savinjske doline proti Železni Kapli.²⁸

Na pot sta šli še isti dan pozno zvečer. Naslednji dan,

9. maja, se je Šlandrova brigada ustavila v Radmirju, Zidanškova pa v Ljubnem. Dolg pohod brez počitka je zlasti nove borce zelo izčrpal. Utrujeni so plegli in takoj zaspali. Po krajšem počitku naj bi brigadi nadaljevali pot na Koroško. Politični komisar Dolničar je že hotel dati povelje za premik, ko mu je kurir prinesel obvestilo, da se proti Radmirju pomika nemška motorizirana kolona. Slandrovi brigadi je dal nalogo, da jo zaustavi, Dolničar pa je odšel na pogajanja o predaji. Poveljnik nemške kolone je pristal na razorožitev, Dolničarju pa je tudi povedal, da je njegova enota ena izmed bočnih zaščitnic glavnine von Löhrove armade in da je njen štab v Braslovčah. Nemške enote, ki so se pomikale v Savinjsko dolino, so bile iz 91. in 21. armadnega zbora.

Medtem ko je Dolničar odšel na pogajanja z generalpolkovnikom Alexandrom von Löhrom, je štab Slandrove brigade glede na nevarnost sovražnikovega prodora poskrbel za dobro zavarovanje. Močno patroljo pod vodstvom namestnika komandanta Milana Stajnerja-Kamnarja in namestnika političnega komisarja Alojza Vindiša-Dunde je poslal proti Mozirju,

da zaustavi nemško motorizirano kolono. To nalogo so šlandrovci dobro izpolnili in v Radmirje so 10. maja zjutraj pripeljali 25 kamionov z okrog 2000 vojaki, ki pa so bili večinoma že brez orožja. Šlandrovci so še preostalim pobrali 115 pušk, nekaj brzostrelk in pištol ter večjo količino streliva, opreme in obleke. Zaplenjeno orožje je nato štab razdelil še neoboroženim šlandrovcem, ostanek pa je prepustil Zidanškovi brigadi. Zaplenili so tudi kamione, in tako je brigada postala motorizirana enota. Ker niso imeli dovolj svojih šoferjev, so obdržali tudi nekaj nemških, ki so jim zagrozili z najhujšo kaznijo, če bi poskušali sabotirati.

Medtem je politični komisar Dolničar obvestil štab brigade o svojih pogajanjih s von Löhrom in mu ukazal, naj s svojimi enotami odide v Ceje, kjer naj razorožujejo nemške in kvizlinške enote. Ob enajsti uri dopoldne so šlandrovci zasedli svoja mesta na kamionih in štab je dal povelje za odhod proti Celju. V predhodnico je določil I. bataljon. Ker so bile ceste polne umikajočih se nemških kolon, se je brigada pomikala zelo počasi. Ustavila se je še v Mozirju, v Braslovčah, v Polzeli in v Žalcu, kjer je nadaljevala z razoroževanjem nemških enot, orožje, strelivo in opremo pa izročala krajevnim vojaškim oblastem. Šlandrovci so zaplenili tudi štiri motocikle, ki so jih dobili kurirji, pri Žalcu pa je patrulja I. bataljona zaplenila tudi dva osebna avtomobila, ki jih je nato uporabil štab brigade za boljše nadzorovanje pohoda. Se pred tem je med Nazarjami in Braslovčami že dohitel kolono politični komisar XIV. divizije Ivan Dolničar-Janošik, ki je dal še na drobna navodila za delovanje brigade po prihodu v Celje.

Ob pol petih popoldne se je brigada pripeljala v Celje, kjer je naletela na predhodnico neke ustaške divizije. Borci so naskočili čelni blindi in ustaše razorožili. Dobro oborožena predhodnica v oklepnih avtomobilih pa se o vdaji ni hotela niti pogajati, nadaljnje nasilno razoroževanje pa bi se lahko zelo slabo končalo za šlandrovce.

Ustaška predhodnica se je nato umaknila iz Celja, enote Šlandrove brigade pa so se razmestile takole: štab z zaščito se je nastanil v magistratu, I. bataljon v sokolskem domu, II. in III. bataljon pa v vojašnici.²⁷

Šlandrova brigada je bila prva operativna enota, ki je prišla v Celje. Na celjskem območju, kamor je prišla iz Zgoranje Savinjske doline tudi Zidanškova brigada, je bil položaj

izredno kritičen, ker so se na njem zbirale skoraj vse nemške in kvizlinške enote, ki so se umikale iz Hrvaške. Skozi Savinjsko, Šaleško in Mislinjsko dolino je bil po naglem prodoru enot III. jugoslovanske armade in I. bolgarske armade do Maribora in naprej do Drave ter po hitrem napredovanju enot IV. jugoslovanske armade na Gorenjsko, edini prehod za umikajočo se sovražnikovo vojsko proti Koroški v angleško ujetništvo. Generalpolkovnik von Lohr je moral po razgovorih v Letušu ukazal svojim enotam, da se ustavijo in izročijo enotam Jugoslovanske armade težko orožje in opremo, na nadaljnjih pogajanjih s predstavniki IV. operativne cone v Topolšici pa je podpisal vdajo svoje armadne skupine.²⁸ Ceste, ki so vodile proti Celju, so bile polne nemškega in kvizlinškega vojaštva. Brigada je imela nalogo, da čim več sovražnikovih enot razoroži in jih po stranskih poteh mimo Celja usmeri proti Šaleški in Savinjski dolini. Zato je štab brigade takoj po prihodu v mesto poslal po eno četo v zasedo na ceste pri Teharjih, Bukovem žlaku, Škofiji vasi, dve četi sta šli na cesto Celje—Laško, ena četa in en vod je določil za vzdrževanje reda in razoroževanje sovražnikove vojske po mestu, en okrepljeni vod je poslal na železniško postajo, da bi nadzoroval promet, eno četo pa je določil, da sodeluje v manifestativnem pohodu po Celju. Celjani so šlandrovce navdušeno pozdravljali kot svoje osvoboditelje.

Ponoči so v štab brigade prišli nemški oficirji in zahtevali dovolilnice za prehod neke divizije. Šlandrovci divizije sami niso mogli razorožiti. Zato jo je komandant Mušič poslal proti Kamniku, kjer naj bi jo razorožile enote XV. udarne divizije. Dne 11. maja zjutraj pa je prišel v mestno hišo politični komisar XIV. divizije Ivan Dolničar-Janošik z obvestilom, da je von Löhr podpisal brezpogojno kapitulacijo. Za to bi potrebovali večje število oficirjev, ki bi šli v nemške enote s pooblastili načelnika štaba IV. operativne cone Pera Brajoviča in generalpolkovnika von Löhra, da bi uredili vse potrebno za njihovo predajo. Proti Šoštanju so nato odšli komandant brigade Mušič, njegov namestnik Štajner in še nekaj oficirjev, ki so se še isti dan vrnili.

Zasede so zaustavljale sovražnikove kolone in jih poskušale razorožiti. Naj slabši je bil položaj na mostu čez Savinjo na cesti Laško—Celje, kjer je bil z dvema četama II. bataljona v zasedi politični komisar Anton Gašič-Savo, pri že-

lezniški postaji, kjer je bil okrepljeni vod II. bataljona pod vodstvom pomočnika političnega komisarja Franca Horna-Krsta, in pri Teharjih, kjer je poskušala razorožiti sovražnika ena četa I. bataljona. Nemške enote in tudi hrvaški domobranci so se brez večjih ugovorov vdali poveljem funkcionarjev brigade. Ustaši pa so bili nepopustljivi v svoji zahtevi, da oboroženi nadaljujejo pot proti Koroški. Njihovi poveljniki so bili na pogajanjih skrajno drzni in nesramni. Izjavljali so, da zanje vojne še ni konec in da ne priznavajo zmage Jugoslovanske armade. Zahtevali so prost prehod skozi mesto. Zasede so nekaj poveljnikov poslale na pogajanja v štab brigade v mestno hišo. Politični komisar Adolf Jevšnik-Lvov je imel zelo neprijetno nalogo. Kvizlinški poveljniki so na pogajanja prihajali s spremljevalci, ki so bili oboroženi s puškomitraljezi. Med razgovori so uperili na Jevšnika orožje, da bi njihovi poveljniki izsilili dovolilnice za prehod čez Celje. Maloštevilni šlandrovci spopada z zelo močnimi sovražnikovimi kolonami v Celju niso mogli tvegati, in zato so si na pogajanjih funkcionarji prizadevali, da bi večina pripadnikov kvizlinških formacij odložila orožje in da bi jim čim več usmerili proti Mariboru, kjer je bila že nadaljnja pot zaprta, razorožile pa bi jih druge enote. V Celju so manjše skupine usmerjali tudi v stranske ulice, kjer so jih nato razorožili.

Pri razoroževanju sovražnikovih enot je imel največ uspehov II. bataljon, medtem ko so morali borci I. bataljona pri Teharjih po kratkem puškarejenju z ustaši pustiti tudi veliko oboroženih enot proti Celju. Vodja zasede pri mostu čez Savinjo politkomisar Anton Grašič je vzel s seboj tudi nekega ustaškega podoficirja, ki so ga ujeli ob prihodu v Celje in ki je bil pripravljen pomagati pri pogajanjih. Opozoril je štab na previdnost, ker so bile posamezne skupine ustašev pripravljene izsiliti prehod skozi Celje tudi z orožjem. Povedal je, da so med njimi tako huda trenja, da je že prišlo do medsebojnih ubojev. Zato je Grašič poskrbel, da so dobili ustaši vtis o veliki moči zasede. Borce je razvrstil po hišah med mostom in železniško postajo, od koder so z oken uperili orožje na cesto, ob mostu pa je dal namestiti pokvarjen nemški tank »tiger«. V njem je bil le en borec, ki je premikal cev v smeri sovražnikove kolone, in tako zbujal vtis, da se pripravlja na strel. Kljub temu pa so bili ustaški poveljniki nepopustljivi. Odklanjali so pogajanja z Grašičem in zahtevali zvezo s po-

veljstvom mesta. Posamezni ustaši so jih ščuvali, naj vodjo zasede ubijejo in naj se ne pogovarjajo z njim. Iz začelja kolone so prihajali višji oficirji, da bi ugotovili, zakaj kolona ne more dalje. Tudi med njimi je prišlo do ostrih sporov, kdo komu poveljuje. Grašič jih je nekaj napotil na magistrat v štab brigade, končno pa je s pomočjo nekega višjega nemškega sanitetnega oficirja uspel doseči, da so tudi ustaši pristali na razorožitev. Do večera 11. maja so nastale na cesti med mostom in železniško postajo že tako dolge in visoke skladovnice orožja, da ga ni bilo mogoče kam odlagati. V temi nato zaseda ni mogla nadzirati razoroževanja tako kot podnevi in tedaj so uspele nekatere skupine ustašev odnesti s seboj tudi orožje.

V dveh dneh in pol so šlandrovci okoli Celja deloma ali popolnoma razorožili okrog 15.000 nemških vojakov, 2000 do 2500 ustašev in okrog 1000 hrvaških domobrancev ter jih usmerili proti krajem, ki jih je določil štab IV. operativne cone. Največ razoroženih vojakov so poslali v Zgornjo Savinjsko dolino.²⁹ Dne 12. maja so do Celja prišle enote I. jugoslovanske armade, ki so nato do 15. maja razoroževale sovražnika na območju Celje—Šoštanj—Slovenj Gradec in na Kozjanskem.³⁰ Njihov prihod je omogočil Šlandrovi in Zidanškovi brigadi, da sta odšli za glavnino XIV. divizije proti Koroški. 12. maja ob treh popoldne je -cdšla iz Celja glavnina I. bataljona z nalogo, da prepreči nameravani prodor ustašev iz Petrovč. Ustaši so namreč tu grozili, da bodo vdrli v Celje in osvobodili svojega generala, ki so ga borci ujeli in zaprli. Ko so šlandrovci prišli v Petrovče, so se ustaši umaknili in nadaljevali pot proti Šaleški dolini. Popoldne sta odšli proti Šoštanju tudi dve četi II. bataljona, nekaj pred šesto uro zvečer pa so zapustile Celje še preostale enote Šlandrove brigade z nalogo, da na poti proti Koroški tudi razorožujejo sovražnikove enote v Šaleški in Mislinjski dolini.

POHOD ŠLANDROVCEV NA KOROŠKO IN NJIHOV ZADNJI BOJ

Štab XIV. divizije je 13. maja ukazal Šlandrovi, Zidanškovi in Bračičevi brigadi, naj preprečijo umik sovražnika preko Drave. Zato s morale zastražiti mostove preko nje. Ob mostovih so se morali borci vkopati, za obrambo pa so morali

pripraviti tudi težko orožje. Za primer, da bi sovražnikovega pritiska ne mogli vzdržati, naj bi pripravili ob mostovih sode nafte in jih zažgali. Vso sovražnikovo vojsko, tudi skupine, ki so bile pod zavezniškim varstvom, bi morali razorožiti in poslati v ujetniško taborišče v Železni Kapli. Šlandrova brigada je dobila nalogo, da se prebije do Lipice in zavzame položaj ob mostu čez Dravo.³¹

Na poti na Koroško je štab brigade izgubil zvezo z glavnino I. bataljona in dvema četama II. bataljona. Ta del brigade se je 13. maja dopoldne zadrževal pri Šoštanju, od koder je nadaljeval pot proti Črni, medtem ko se je glavnina peljala s kamioni mimo Velenja proti Dravogradu do Labota, kamor je prišla 13. maja ob 11. uri dopoldne. Tu so šlandrovci naleteli na neko angleško tankovsko enoto, ki ni dovolila, da bi nadaljevali pot. Začela so se mučna pogajanja in štab brigade je v želji, da bi čim hitreje izpolnil svojo nalogo, nastopil zelo ostro. Šele naslednji dan je angleško poveljstvo končno dovolilo, da je glavnina brigade lahko odšla proti Lipici, kamor je prišla okrog pol štirih popoldne. Na mostu čez Dravo na levem bregu pa je bila že neka angleška enota. Zasedla je bunkerje

Angleška tankovska enota, ki je v Labotu začasno zaprla pot šlandrovcem na Koroško

in razmestila ob mostu tudi tanke. Stab brigade je ob prihodu do Drave dobil obvestilo, da se za njo pomika proti Lipici večja nemška kolona. Brigada se je znašla v kočljivem položaju. Pot čez most so ji zaprli Angleži, na drugi strani pa je grozila nevarnost, da jo v hrbet napadejo nemški vojaki. Stab brigade je zato takoj navezal stike z Angleži. Nastale pa so velike težave, ker noben šlandrovec ni znal angleško. Končno so jim v nemščini in francoščini dopovedali, kdo so in kaj hočejo. Angleži so spustili čez most nekaj oficirjev, ki so nato iz njihovega štaba telefonirali višjemu poveljstvu v Velikovec. Po dolgih razgovorih so dobili dovoljenje, da trije oficirji pridejo na pogajanja na sedež višjega štaba. V Velikovec so se nato z motorjem odpeljali politični komisar brigade Adolf Jevšnik-Lvov, politični komisar II. bataljona Anton Grašič-Savo in še neki oficir. V angleškem štabu v okolici Velikovca so jih višji oficirji dokaj prijazno sprejeli. Šlandrovci so jim obrazložili, da morajo zasesti položaje na levem bregu Drave. Poudarili so, da morajo to nalogo izpolniti, če bo potrebno tudi s silo. Po daljših pogajanjih so jim dali angleški oficirji tudi pismeno dovoljenje, da lahko »Titova brigada«, kot je pisalo na dokumentu, zasede most in položaje na levem bregu Drave.

Skupina oficirjev VIII. srbske in Šlandrove brigade v Lipici, prvi z leve politični komisar Adolf Jevšnik-Lvov

Medtem je komandant brigade Ivan Mušič-Štefan že razvrstil borce na položaje, da bi lahko razoroževali sovražnikove vojake in da bi bili pripravljeni na morebitne spopade z njimi. Ko so se odposlanci vrnili z dovoljenjem, da brigada lahko zasede položaje tudi na levem bregu Drave, je štab poslal III. bataljon na položaje na cesto Pliberk—Lipica v bližini mostu, eno zasedo na levi breg Drave k mostu, eno pa na križišče cest Lipica—Velikovec—Dravograd. Kmalu po razmestitvi na položaje so prišle do mostu prve skupine sovražnikov, ki so jih borci razorožili. Nekaj angleških oficirjev je zoper ravnanje šlandrovcev protestiralo, vendar štab ni popustil in je dosledno izpolnjeval povelje štaba XIV. divizije.

Drugi del brigade, ki sta ga vodila komandant I. bataljona Franc Herle-Nande in politični komisar Albin Crešnik-Dušan, se je 13. maja pozno popoldne ustavil v Crni, da bi prenočil. Med potjo so šlandrovci prehiteli neko nemško enoto. Takoj po prihodu v Crno se je komandant Herle s spremstvom vrnil proti Šoštanju, da bi zaustavil nemško kolono. Sestal se je z nekim nemškim generalom, ki je šele po eno in polurnih pogajanjih pristal na razorožitev. Ko pa so Nemci odložili orožje, je Herle ukazal, naj odidejo v Savinjsko dolino.

Sredi noči je v štab I. bataljona v Crni prišel kurir iz Tomšičeve brigade s sporočilom, da pri Poljani počivajo večje ustaške enote, ki bodo 14. maja zjutraj nadaljevale pot na avstrijsko Koroško. Šlandrovci naj zato zavzamejo položaje ob robu gozda na desnem bregu Meže nad Poljano, da bi skupno z drugimi enotami preprečile ustašem nadaljnji pohod in jih pomagali razorožiti.

V Mislinjsko in Mežiško dolino so se v teh dneh stekale kolone nemške in kvizlinške vojske na poti na Koroško, kjer bi se predale angleški armadi. Zato so enote Jugoslovanske armade 10. maja začele vzpostavljati zaporno črto ob Meži in Dravi. Ker številne ustaške in četniške enote 13. maja na poziv za vdajo niso pristale, so jih enote 51. divizije, VI. brigade 36. divizije in Tomšičeve brigade na območju Dravograda in Guštanja (Ravne) napadle. Tomšičeva brigada se je še isti dan premaknila v Poljano, kjer je po tričetrtturnem boju prisilila k vdaji 104. nemško lovsko divizijo. Ker so bili mostovi čez Dravo pri Dravogradu zaprti se je glavnina kvizlinških enot usmerila v Poljano, od koder je nameravala iti proti Pliberku.

Šlandrovci so se v ranih jutranjih urah 14. maja odpeljali iz Crne proti Mežici. Izstopili so nekaj pred Poljano in se napotili na določene položaje, ki so jih skrivoma zasedli. Zjutraj okrog pol osmih so ustaške enote hotele nadaljevati pot. Razdelile so se v dve koloni — ena je šla proti Holmcu, manjša pa proti Mežici. Šlandrovci so imeli postavljene zasede tik ob cesti proti Mežici. Ko je komandant Herle pozval čelo kolone naj se ustavi, so ustaši odprli ogenj. Hkrati so borci Tomšičeve brigade napadli tudi kolono, ki je nameravala iti proti Holmcu. Šlandrovci so imeli ugodne položaje, medtem ko ustaši na travnikih niso imeli dobrega kritja. Poskušali so priti borcem za hrbet, a niso uspeli. Zato so utrpeli hude izgube. Kljub temu pa so se branili do mraka, ko so se izpred položajev šlandrovcev umaknili. Po oceni štaba I. bataljona je v spopadu s šlandrovci padlo okrog 200 ustašev, okoli 150 pa je bilo ranjenih. V celodnevem boju je bil ranjen le en šlandrovec.

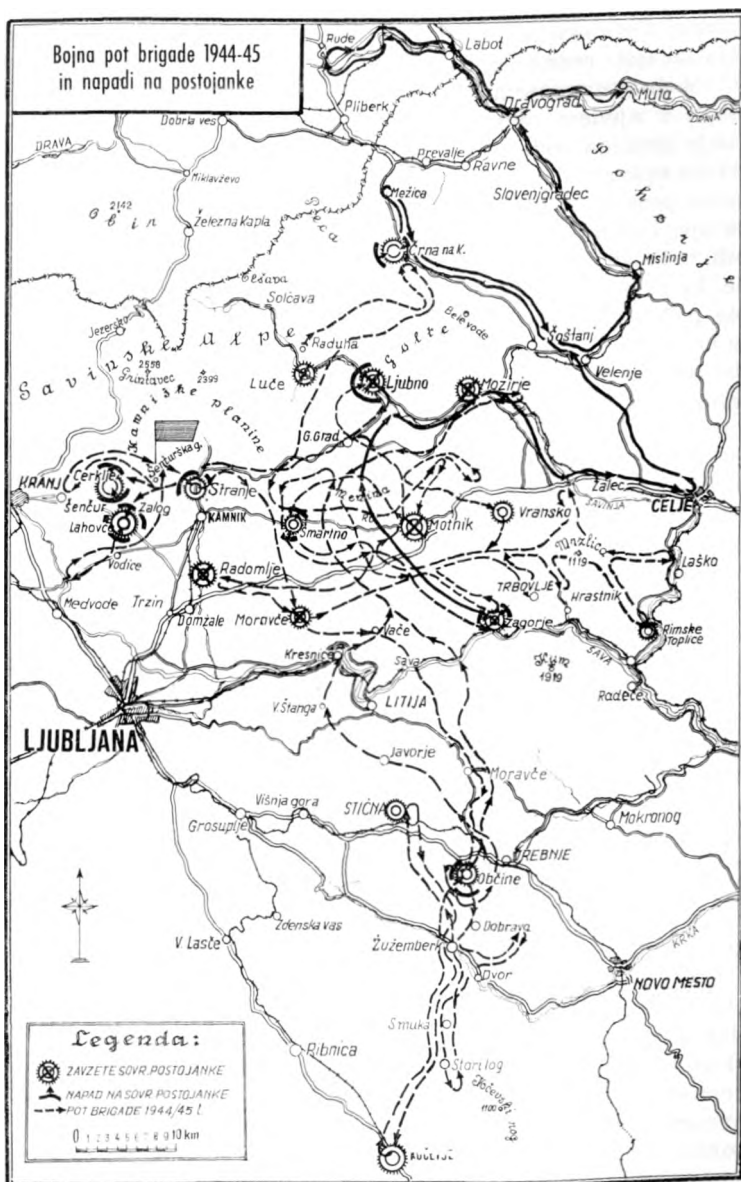
Tako je del Šlandrove brigade sodeloval v bojih predzadnji dan II. svetovne vojne na evropskem bojišču. 14. maja so bili hudi boji tudi pri Dravogradu, v Ravnah in v Doliču, naslednji dan pa so se morale po zadnjih bojih vse kvizlinške enote vdati in šele tedaj je bilo konec »vojne po vojni«.

Šlandrovci so se po bojih pri Poljani vrnili v Crno, od koder so se naslednje jutro odpeljali v Lipico. Še 15. maja so prišli do glavnine brigade. Nato je štab brigade svoje enote razvrstil takole: I. bataljon v Smiklavž, II. bataljon je ostal v Lipici pri mostu, III. bataljon pa je šel v Dobrovo in bližnjo Krasnico. Do brigade je ta dan prišlo 48 novih borcev, tako da se je njeno številčno stanje povzpelo na 863 borcev. Šlandrovci so bili ves dan zaposleni z zbiranjem orožja in vojaškega materiala, ki so ga zaplenili sovražnikovi vojski.³²

Brigada je 15. maja dobila povelje, da na območju Pliberk—Dobrla ves—Grebinj zbere ves vojaški material in orožje ter ga preda Tomšičevi brigadi v Prevaljah. Iz svojih vrst naj izloči vse tujce neslovanske narodnosti, ki so v zadnjih dneh vojne prišli v brigado in jih vključi med vojne ujetnike. Štabi bataljonov so morali tudi poskrbeti, da bi bili borci čim prej dobro oblečeni in obuti. Dva dni nato ji je štab XIV. divizije poslal program in navodila za redno vojaško vzgojo. Ta program je morala vsak dan izvajati, razen ob premikih ali na akcijah. Štab brigade je nato poslal 30 tujcev v ujetni-

ška taborišča, borci pa so se pospešeno lotili zbiranja vojaške opreme, ki so jo odvažali v Prevalje.

Brigada je 19. maja dobila novo povelje. Po sporazumu z zavezniki je štab III. jugoslovanske armade ukazal vsem brigadam, da zapustijo Koroško onstran senžermenske meje in se umaknejo na položaje Dravograd—Poljane—Crna—Šoštanj—Marenberg. Šlandrova brigada se je morala premakniti v Dravograd, da bi prevzela skladišče XIV. divizije in ga zastražila. Prav tako je dobila tudi nalogo, naj bi pošiljala okrog Dravograda patrolje, ki naj bi razoroževale posamezne sovražnikove skupine in jih pripeljale v ujetniška taborišča. Preprečevati je morala tudi prehode civilistov čez jugoslovansko-avstrijsko mejo. Se isti dan je najprej I. bataljon odpeljal zaplenjeni material v Št. Janž, II. in III. bataljon pa sta se zbrala ob enajstih zvečer pri Šmiklavžu na cesti proti Labotu, od koder sta se odpeljala s plenom v Dravograd. 20. maja je bil nato štab brigade s III. bataljonom v Dravogradu, II. bataljon v Slovenj Gradcu, I. bataljon pa je ostal v Št. Janžu. 23. maja se je štab brigade z odseki ter II. bataljonom namestil v Vuzenici, III. bataljon pa na Muti. Po vrnitvi z avstrijske Koroške so brigade čakale predvsem mirnodobske naloge. Večina borcev je bila zaposlenih z urejanjem sovražnikove opreme in orožja, s straženjem skladišč, z redno vojaško in politično vzgojo, štabi bataljonov pa so redno pošiljali na svoja operativna območja tudi patrolje. Obveščevalci so 21. maja odkrili, da je na Razboru skupina četnikov. Komandant II. bataljona Ivan Krulc-Iztok je z dvema četama takoj odšel iz Slovenj Gradca proti Razboru. Napadli sta ustaše, ki so se tako ogorčeno branili, da je morala priti na pomoč še ena četa. Kmalu potem, ko je komandant brigade Mušič pripeljal okrepitev, so šlandrovci ustaško skupino razbili. Enega oficirja so ubili, več ustašev pa ranili. Zaplenili so dve brzostrelki, tri puške in nekaj streliva. To je bil zadnji spopad šlandrovcev. 22. maja je štab brigade odpustil 201 Rusa, tako da se je številčno stanje brigade zmanjšalo na 618 borcev, od tega jih je bilo v III. internacionalnem bataljonu le še 58. Pet dni nato pa je odpustil še vse rudarje, ki so odšli na delo v rudnik. Štab brigade je 28. maja poročal, da je prejšnji dan svojo enoto razformiral in na novo ustanovil en bataljon s 367 borci. Štab XIV. divizije je nato iz šlandrovcev in borcev Bračičeve brigade ustanovil novo VI. SNOUB Slavka Šlandra (komandant

Andrej Cetinski-Lev, politični komisar Stane Kink), ki je začela izvajati redne vojaške naloge v mirnodopskih razmerah.³³

S preosnovanjem brigade 9. aprila 1945 se začelja zadnja etapa v njenem razvoju in delovanju. Sklenjeno je bilo obdobje tesnega sodelovanja z Zidanškovo brigado pod poveljstvom operativnega štaba VI. in XI. brigade. Ta štab je zanimiva posebnost v organizacijskem razvoju NOV in PO Slovenije. Operativni štabi več enot za izvedbo neke akcije niso bili redkost, izjema pa je bil operativni štab VI. in XI. brigade, ki je kot usklajevalni forum dveh enot deloval nepretrgoma približno osem mesecev. Ob ustanovitvi sta ga sestavljala le komandant in politični komisar, že avgusta 1944 pa je osnoval tudi obveščevalni center, vod za radijsko in kurirsko zvezo ter zaščitno četo, s čimer je dobil tudi nekaj značilnosti divizijskega štaba. Ob pripravah za sklepne operacije na območju IV. operativne cone pa je glavni štab NOV in PO Slovenije vključil Šlandrovo in Zidanškovo brigado v XIV. udarno divizijo. Ta odločitev je bila smotna ne le zaradi lažjega povezovanja z operativnimi enotami na Štajerskem, temveč tudi zaradi lažjega urejanja kadrovskih problemov in usposabljanja brigade za dejavnost ob osvoboditvi.

Štab brigade je do napada na Zagorje posvetil največ pozornosti mobilizaciji in akcijam na komunikacije. Uspešno je poskrbel zlasti za številčno krepitev brigade, saj je število borcev od preosnovanja do 2. maja 1945 naraslo od 223 borcev na 599. Največ novincev je bilo mobiliziranih v revirjih, med njimi tudi precej borcev tujih narodnosti. S povečanjem številčnega stanja je naraščalo tudi število neoboroženih borcev. Zavezniška pomoč je bila prešibka, da bi lahko zadostila potrebam po novem orožju, plen v akcijah pa je bil le skromen. Štab brigade je moral skrbeti, da bi bili neizkušeni novinci z okrepljeno vojaško in politično vzgojo vsaj delno usposobljeni za pomembne akcije ob osvoboditvi.

Ugotovitev, da so enote XIV. divizije prepočasno stopnjevale ofenzivnost, velja tudi za Šlandrovo brigado. Nekajkrat so šlandrovci uspešno napadli manjše sovražnikove kolone ali patrolje in izvedli nekaj sabotažnih akcij, s katerimi pa niso pomembneje vplivali na odvijanje prometa na svojem operativnem območju. Temu ni vzrok le zaposlenost z mobilizacijo, pomanjkanje orožja in neizkušenost novincev, temveč zlasti močne postojanke ob komunikacijah. Sovražnik svojih po-

sadki ni zmanjševal, spremenila se je le taktika njegove aktivnosti. Na obrambni liniji od Zagorja preko Trojan, Kozjaka do Črnavca je začasno ustanovil tudi nove postojanke. Medtem ko je sovražnik še vso pomlad stalno zasledoval partizanske enote, se je zadnji mesec pred kapitulacijo omejeval zgolj na neposredno zavarovanje transportov. Nobena postojanka pa niti začasno ni tako zmanjšala svoje posadke, da bi šlandrovci ob pomanjkanju težkega orožja lahko upali na uspeh, če bi jo napadli. Brez vpliva na hitrejšo povečevanje vojaške aktivnosti pa tudi ni bila nekajmesečna defenzivnost.

Ob ugodnem razpletu dogodkov na bojiščih je tudi dejavnost brigade ugodno vplivala na obnavljanje in utrjevanje organizacij OF in KPS v litijskem, trboveljskem, savinjskem, vranskem, domžalskem in kamniškem okraju. Zlasti nadzorstvo domobrancev pa je na zahodnem delu njenega operativnega območja onemogočala obnovitev delovanja krajevnih političnih organizacij. Kljub temu pa so organizacije OF in KPS pomagale vojaškim enotam najbolj pri preskrbi, pri obveščevalni službi in pri političnem delu, zlasti proti koncu vojne pa se je krepilo medsebojno sodelovanje pri pripravah za prevzem oblasti.

Akcija šlandrovcev na Zagorje je bila pomembna zlasti zaradi bogatega plena, ki je omogočil štabu brigade, da je dobro oborožil in opremil skoraj vse borce. Brigada se je tudi številčno zelo okrepila. Vdaja velike enote in začasna osvoboditev Zagorja pa je imela tudi velik politični odmev, ker je pokazala na razkroj v nemških formacijah.

Razoroževanje nemških in kvizlinških formacij na celjskem območju je bilo zelo naporno in ne nazadnje tudi nevarno delo. Potrebno je bilo veliko odločnosti in neustrašnosti, pa tudi diplomacije, da so svojo nalogo uspešno opravili. Na poti na Koroško je en bataljon šlandrovcev sodeloval prav v zadnjih bojih v II. svetovni vojni na evropskem bojišču. Slاندrova brigada je zaprla na Dravi pot nemškim in kvizlinškim kolonom, ki so prodirale iz Pliberka. Med bivanjem na Koroškem je na območju med Pliberkom, Grebinjem in Dobrolo vesjo zbrala ogromno plena in ga odpeljala v skladišče XIV. divizije. Zahteva, da morajo enote Jugoslovanske armade zapustiti slovensko Koroško onstran senžermenske meje je slehernega borca hudo prizadela. Razočarani so bili ob dejstvu, da so se morale narodnoosvobodilne enote umakniti z ozemlja,

ki so ga z žrtvami osvobodile. Po vrnitvi na območje med Dravogradom in Slovenj Gradcem so se šlandrovci po hudih naporih v zadnjih akcijah ob osvoboditvi končno odpočili in šele tedaj so tudi oni občutili, da je vojne konec. Po razformiranju in ponovnem osnovanju je brigada odšla čez senžermensko mejo v Eibiswald, kjer je ostala en mesec, nato pa jo je vrhovni štab JA premestil skupaj z drugimi enotami XIV. divizije v Vojvodino na območje Starega Bečaja.

O P O M B E

¹ Depeši glavnega štaba NOV in PO Slovenije 6. 4. in 9. 4. v fase.. 46/2 v arhivu IZDG; dr. Tone Ferenc, Poslednji dnevi vojne v Sloveniji, cit. izd.

² Dnevna poročila; kronološki pregled akcij Šlandrove brigade v fase. 333/3; operativni dnevnik XIV. divizije; depeša štaba IV. operativne cone 6. 4. 1945 v fase. 46/1 v arhivu IZDG.

³ Dopis štaba Šlandrove brigade 11. 4. 1945 in njegovo poročilo 12. 5. 1945 v fase. 333/1 v arhivu IZDG.

⁴ Povelje štaba XIV. divizije 13. 4. 1945 v fase. 333/1; za izboljšanje zvez so morali v brigadi ustanoviti tudi poseben vod za zvezo, ki naj bi štel 20 borcev (povelje štaba XIV. divizije 17. 4. 1945 v fase. 333/1 v arhivu IZDG).

⁵ Poročila OC štaba Šlandrove brigade 12., 13., 15. in 17. 4. 1945 v fase. 333/1 v arhivu IZDG.

⁶ Dnevno poročilo; kronološki pregled akcij v fase. 333/3; poročilo štaba XIV. divizije 30. 4. 1945 v fase. 333/4 v arhivu IZDG.

⁷ Depeša glavnega štaba NOV in PO Slovenije 16. 4. 1945 v fase. 46/1 v arhivu IZDG.

⁸ Dopis štaba XIV. divizije 24. 4. 1945 v fase. 333/1 v arhivu IZDG; dr. Tone Ferenc; Poslednji dnevi vojne v Sloveniji, cit. izd.

⁹ Dnevno poročilo; bojna relacija; dnevno poročilo OC štaba Šlandrove brigade v fase. 333/1 v arhivu IZDG; Šlandrovci, str. 143—147. Pri Tremerjih so se šlandrovci verjetno spopadli s skupino slovenskih četnikov pod poveljstvom Jožeta Melaherja-Zmagoslava iz vzhodne Štajerske, ki so bili od začetka aprila 1945 na območju Zidanega mosta, Laškega in Sevnice (Zbornik Svobodna Slovenija za leto 1965. Buenos Aires 1964).

¹⁰ Dnevna poročila; šestedensko poročilo štaba Šlandrove brigade 12. 5. 1945; poročilo štaba Šlandrove brigade o zavezniških pošiljkah 29. 4. 1945; naredba štaba Šlandrove brigade 3. 5. 1945 v fase. 333/1 v arhivu IZDG.

^{10a} Delegacija Gorenjskega domobranstva je bila 3. februarja 1945 tudi pri okrožnem vodji NSDAP v Trbovljah in si prizadevala za vzpostavitev postojank v revirjih. Hvalila se je z velikimi uspehi na Gorenjskem in Dolenjskem ter poudarjala pripravljenost za so-

delovanje z nemškimi enotami. Okrožni vodja NSDAP pa je nje-
no ponudbo odklonil.

¹¹ Poročilo oblastnega komiteja KPS za Štajersko (netočno
datirano 15. 5. 1945 — verjetno 15. 3. 1945); o položaju na Štajer-
skem sta poročala še Mira Svetina-Vlasta 29. 1. 1945 in Boris
Kraigher-Janez 3. 3. 1945 v arhivu CK ZKS; dr. Metod Mikuž,
Zgodovina slovenskega osvobodilnega boja, str. 239.

¹² Okrožnica pokrajinskega odbora OF 21. 3. 1945 in okrožnici
oblastnega komiteja KPS 11. 4. in 24. 4. 1945 v arhivu CK ZKS.

¹⁹ Zapisnik seje okrožnega komiteja KPS Celje 12. in 13. 3. 1945
v arhivu CK ZKS in zapisnik okrožnega odbora OF Celje 13. 3. 1945
v fase. 656/2 v arhivu IZDG.

¹⁴ Zapisnik seje okrožnega odbora OF Celje 4. 4. 1945 v fase.
656/2 v arhivu IZDG.

¹⁵ Poročilo okrožnega odbora OF Celje 21. 4. 1945 v arhivu
CK ZKS in v fase. 656/2 v arhivu IZDG.

¹⁶ Poročilo o političnem položaju v kamniškem okrožju (ne-
datirano) in poročilo okrožnega komiteja KPS 24. 3. 1945 v arhivu
CK ZKS; Miro Stiplovšek; Pregled razvoja NOB v Mengšu in oko-
lici, cit. izd., str. 151—152; Ivan Vidali, V boj za svobodo (spomini
Metoda Zabnikarja-Aleša), str. 258—262.

¹⁷ Zapisnik 1. rednega sestanka okrožnega komiteja KPS Kam-
nik 20. 4. 1945 in izredne seje 25. 4. 1945 v arhivu CK ZKS.

¹⁸ Navodilo oblastnega komiteja KPS za Štajersko 5. 5. 1945
v arhivu CK ZKS.

¹⁹ Depeša centralnega komiteja KPS 29. 4. 1945 v fase. 41/1 v
arhivu IZDG; dr. Metod Mikuž, Zgodovina slovenskega osvobodil-
nega boja, cit. izd., str. 239.

²⁰ Depeša glavnega štaba NOV in PO Slovenije 2. 5. 1945 v fase.
46/1 v arhivu IZDG; dr. Tone Ferenc, Poslednji dnevi vojne v Slo-
veniji, cit. izd.

²¹ Navodilo štaba XIV. divizije 2. 5. 1945 v fase. 333/1 v arhivu
IZDG.

²² Dopis štaba Kamniško-zasavskega odreda 2. 5. 1945 in dopis
štaba Šlandrove brigade 3. 3. 1945 ter sporazum med zastopniki
NOV in zaščitnega polka Zidani most 3. 5. 1945 v fase. 333/1 v
arhivu IZDG.

²³ Povelje operativnega štaba 4. 5. 1945; dnevna poročila;
poročilo štaba Šlandrove brigade o akcijah 5. do 7. 5. 1945 v Za-
gorju v fase. 333/1; bojna relacija v arhivu IZDG; Zagorje v za-
dnjih mesecih pred osvoboditvijo. Zasavski vestnik 18. 8. 1954. št. 33
in 25. 8. 1954, št. 34; Anton Grašič-Savo, Tako je bilo osvobojeno
Zagorje. Borec 1969, št. 8-9; Adolf Jevšnik-Lvov, Kako smo osvo-
bodili Zagorje. TV-15 20. 4. 1970; Šlandrovci, str. 147—148.

²⁴ Direktive štaba XIV. divizije 5. 5. 1945 v fase. 333/1 v arhivu
IZDG.

²⁵ Dr. Tone Ferenc, Poslednji dnevi vojne v Sloveniji, cit. izd.

²⁶ Depeši glavnega štaba NOV in PO Slovenije 5. in 6. 5. 1945
v fase. 46/1 v arhivu IZDG; Ivan Mušič-štefan in Adolf Jevšnik-
Lvov, ustna vira.

²⁷ Dnevna poročila; poročilo štaba Slandrove brigade 17. 5. 1945 v fase. 333/1; bojna relacija; Ivan Mušič-Stefan, Anton Grašič-Savo in Franc Horn-Krsto, ustni viri; Adolf Jevšnik-Lvov, Osvoboditev Celja (Se pomnite tovariši 28. 6. 1970); Slandrovci, str. 148 do 149.

²⁸ Dr. Tone Ferenc, Poslednji dnevi vojne v Sloveniji, cit. izd.

²⁹ Gl. op. 27; poročili štabov I. in III. bataljona Slandrove brigade 18. 5. 1945 v fase. 333/1 v arhivu IZDG.

³⁰ Tone Ferenc, Zaključne operacije za osvoboditev naše domovine. Kronika 1960 št. 2.

³¹ Povelje štaba XIV. divizije 13. 5. 1945 v fase. 333/1 v arhivu IZDG.

³² Gl. op. 29; dr. Tone Ferenc, Poslednji dnevi vojne v Sloveniji, cit. izd.; Franc Herle-Nande, ustni vir.

³³ Dnevna poročila; poročila štaba Slandrove brigade 17. 5., 28. 5. in 15. 6. 1945; bojna relacija; povelje štaba XIV. divizije 17. in 19. 5. 1945 v fase. 333/1 v arhivu IZDG; Ivan Mušič-Stefan, ustni vir.

XII. POLITIČNA IN KULTURNO-PROSVETNA DEJAVNOST TER RAZVOJ SLUŽB

POLITIČNA DEJAVNOST

Šlandrova brigada si je prizadevala, da bi mimo vojaške aktivnosti razvila tudi čim večjo politično dejavnost med borci in prebivalstvom na svojem operativnem območju. Politična zavest in predanost borcev je bila tisti moralni dejavnik, ki ji je vlival pogum in voljo, da so premagovali največje težave in da so mnogokrat brezupni položaj spremenili v svojo zmago. Marsikatero vrzel v svojem vojaškem znanju in izkušnjah so omilili ali celo nadomestili s svojo srčnostjo, ki je izvirala iz pripravljenosti, da za cilje narodnoosvobodilnega boja žrtvujejo tudi svoja življenja. Poveljniški kader, zlasti pa politični komisarji in njihovi namestniki ter politični delegati, so zato političnemu delu, ki je imelo za cilj vzgojo borcev v zavednosti, pogumu in tovarištvu, nenehno posvečali veliko pozornost. Se posebej sta skrbeli za vzgojo svojih članov in vseh borcev organizaciji KPS in Zveze komunistične mladine (ZKM) oziroma Saveza komunistične omladine Jugoslavije (SKOJ). Poudariti moramo, da je bil problem politične vzgoje v Šlandrovi brigadi včasih celo bolj pereč kot skrb za vojaško usposabljanje. V njej je bilo precej ubežnikov iz nemške vojske z velikimi vojaškimi izkušnjami, ki jih je bilo treba obogatiti še s političnim znanjem.

Stalna oblika politične vzgoje borcev so bile politične ure, na katerih so bila na dnevnem redu največkrat poročila in razprave o pomembnih aktualnih notranje in zunanje političnih dogodkih. Mimo tem, ki so neposredno vplivale na usposobljenost brigade za izpolnjevanje bojnih nalog (o zavestni

disciplini, o redu v taborišču, o tovarištvu in skupnosti, o vojni skrivnosti in o konspiraciji, o redu na pohodih, o odnosu do ranjencev in do novincev, o dezertacijah in podobno), so bile pogosto na programu političnih ur tudi predavanja, ki so širila politično obzorje borcev in jih seznanjale s cilji NOB (o vzrokih za razpad stare Jugoslavije, o organizaciji in o programu Osvobodilne fronte, o strukturi in gradnji ljudske oblasti, o privatni in kolektivni lastnini, o odnosih do vere, o beli in plavi gardi ter domobranstvu, o ureditvi v Sovjetski zvezi in njeni Rdeči armadi, o zaveznikih in njihovem odnosu do Jugoslavije, o problemu Koroške in Primorske). Nekatera predavanja so bila posebej namenjena izpopolnjevanju splošne izobrazbe borcev (npr. različna poglavja iz slovenske zgodovine, prikazi dela in pomena velikih kulturnih mož kot Franceta Prešerna, Frana Levstika in Ivana Cankarja itd.). Velikokrat so bile na programu tudi obravnave razmerja borcev do civilnega prebivalstva, razpravljali pa so tudi o ženskem vprašanju. Redno so na političnih urah prebirali različne brošure ter članke iz osrednjih glasil in periodičnih publikacij IV. operativne cone ter jih komentirali. Po večjih akcijah so funkcionarji na političnih urah kritično obdelali njihov potek in izrekli pohvale za posebno požrtvovalnost in hrabrost. Politični

Šlandrovci pri politični uri

funkcionarji so program večkrat prilagodili trenutno najbolj aktualnim problemom. Tako so npr. na Dolenjskem jeseni 1944 posvetili največ pozornosti obrazložitvi potrebe, zakaj je morala brigada na območje VII. korpusa, veliko so razpravljali o Slovenskem domobranstvu in problemu dezerterstva, neposredno pred osvoboditvijo pa so na političnih urah veliko govorili o ljudski oblasti ter o boju za Koroško in Primorsko.¹

Do spomladi 1944 je bila vsak dan, ko ni bilo večjih akcij ali daljših pohodov, na programu praviloma po ena politična ura,² po velikem dotoku novih borcev pa je bilo potrebno hkrati z vojaškim usposabljanjem še okrepiti tudi politično delo. Pogosto so bile spomladi in poleti 1944 vsak dan po dve politični uri, nekatere posebej le za novince. Politične ure so bile po preosnovanju konec septembra 1943 velikokrat skupne za ves bataljon ali celo za vse borce brigade. S številčno krepitevijo pa se je težišče političnega dela z borci preneslo na čete, še vedno pa so bile pogostne tudi politične ure za ves bataljon, medtem ko so imeli vsi šlandrovci skupno politično uro običajno le zaradi kritične analize vojaških akcij.³ Na Dolenjskem jeseni 1944 pa so se pogoji za politično delo zaradi nenehnih premikov in spopadov zelo poslabšali, čeprav bi ga bilo treba zlasti zaradi številnih dezertacij prav tedaj še okrepiti. Pogosto so funkcionarji lahko izpolnjevali svoje politične naloge le na položajih s posameznimi borci ali z manjšimi skupinami v obliki krožkov.⁴ Še mnogo težje so bile razmere za politično delo med zimsko ofenzivo in hajkami po vrnitvi na Štajersko. Okrepilo pa se je spet v zadnjih tednih pred osvoboditvijo, ko so posvečali posebno pozornost politični vzgoji novincev in borcev tujih narodnosti.

Mimo političnih funkcionarjev sta za redno politično delo v brigadi še posebej skrbeli partijska in skojevska organizacija, v kateri so sprejemali borce, ki so se v vojaškem in političnem pogledu odlikovali in izkazali. Osnovne partijske organizacije — celice — so bile po četah, kjer so posamezni komunisti imeli vsak posebno nalogo. V vsakem bataljonu je bil bataljonski biro KPS, ki je dajal navodila za delo celic KPS. V brigadi je dejavnost partijskih organizacij usmerjal brigadni biro KPS. Bataljonski biro KPS je vodil namestnik političnega komisarja brigade. Fodobno organizacijsko strukturo je imela tudi skojevska organizacija, ki je imela po četah aktive. Sekretarji

bataljonskih birojev oziroma brigadnega biroja SKOJ so bili tudi enakopravni člani ustreznih partijskih forumov.

Naloge partijskih organizacij je nadrobno obrazložil v svojih okrožnicah namestnik političnega komisarja IV. operative cone Božidar Gorjan-Bogo. »Skrb, da ne bi prišlo do nepravilnosti v odnosih med starešinami in navadnimi borci, je poglavitno delo vseh partijskih celic in birojev v vojski. Starejši partizani, ki imajo začetniške težave že za seboj, so polni izkušenj in utrjeni ter zaradi tega na odgovornih položajih, radi pozabljajo na vzgojo zavesti novih borcev na takšno stopnjo, kot jo terja razvoj narodnoosvobodilnega gibanja.« Pojavlja se nevarnost, da bi se stari borci oddaljevali od novincev in da bi med njimi prišlo do nerazumevanja. Partijske organizacije lahko z vzgojo rešujejo probleme, ki bi sicer utegnili nastati zaradi nezadovoljstva, nerazumevanja in tudi naveličanosti, njihovo sistematično politično delo pa je tudi osnova za doseg prostovoljne in zavestne discipline borcev. Zato naj na sestankih največ časa posvetijo vzgojnim problemom, za katere bo dala veliko smernic in gradiva kritična ocena razmer v brigadi. Po ugotovitvi pomanjkljivosti v poteku pohoda, pri akcijah, v organizaciji bivanja itd. morajo biti komunisti pobudniki za vojaške tečaje in ure, da se doseže večja usposobljenost. Prisluhniti morajo tudi vprašanjem, ki se vsakodnevno pojavljajo v razgovorih med borci (odnos do Partije in vere, do kmetov, do notranjih sovražnikov, do Sovjetske zveze, do ciljev narodnoosvobodilnega boja itd.), o katerih je bilo med njimi tudi precej napačnih mnenj in nejasnosti. Prav tako pa so bili komunisti tudi dolžni odkrivati vzroke pritožb in nezadovoljstva borcev. Stanje v brigadi mora biti izhodišče za usmeritev dela partijskih organizacij.

Sekretariat KPS IV. operative cone je namestnike političnih komisarjev oziroma sekretarje birojev posebej opozoril, da morajo vplivati na vse sklepe in odločitve štabov.

Pomembno področje dela partijskih organizacij pa je bila stalna skrb za izpopolnitev svojih vrst in pomoč aktivom ZKM. Merilo za sprejem novih partijskih kandidatov so bili predvsem predanost NOB, tovarištvo, iniciativnost, odločnost, discipliniranost in borbenost. Sekretariat KPS IV. operative cone je ob tem posebej poudaril, da bo osebni vzgled komunistov najboljša vzgoja vseh borcev v brigadi. Sekretarji partijskih forumov so imeli tudi nalogo, da skrbijo za redne štu-

dijske sestanke, na katerih naj bi se gradila idejnost komunistov.⁵

Te naloge so imele partijske organizacije ves čas delovanja brigade. Komunisti so morali biti pobudniki poglobljenega političnega in vojaškega dela, skrbeti so morali za odkrivanje in odpravljanje napak, v krizah in težavah so morali s svojim zgledom vplivati na druge borce, skratka njihove obveznosti in dolžnosti so bile izredno velike in odgovorne. Podobne naloge so opravljali tudi skojevci.

Izpolnjevanje vseh teh številnih nalog pa so ovirale zlasti kadrovske težave. Spočetka je bila huda ovira slaba ideološka usposobljenost borcev, kasneje pa so bile težave tudi zaradi majhnega števila članov in kandidatov KPS ter članov ZKM glede na številčno stanje brigade. To nam ponazarja naslednja tabela:⁶

Datum	Številčno stanje brigade	Članov KPS	Kandidatov	Članov ZKM	Skupno število organiziranih
2. 12. 1943	400	65	40	45	150
10. 3. 1944	470	80	27	77	184
17. 6. 1944	598	76	27	114	217
25. 8. 1944	952	146	95	195	436
15. 9. 1944	733	123	82	140	345
10. 10. 1944	712	154	81	169	404
28. 10. 1944	571	129	63	161	353
15. 11. 1944	356	97	52	95	244
30. 11. 1944	359	103	37	98	238
28. 4. 1945	444	64	4	31	99

Jeseni 1943 delo Partije in SKOJ v Slandrovi brigadi zaradi stalne ofenzivnosti, pomanjkanja sposobnih kadrov in partijske literature ter pošiljanja političnih funkcionarjev v druge enote IV. operativne cone ni bilo zadovoljivo. Do začetka decembra 1943 so bile v vseh četah ustanovljene partijske celice, ki so jim bili sekretarji namestniki političnih komisarjev čete. V štabu bataljona in v štabu brigade so bile posebne celice, v katere so bili vključeni funkcionarji, posebno celico pa je imel tudi širši štab brigade. Šele tedaj so se začele celice redneje sestajati in so začeli funkcionirati tudi bataljonski biroji in brigadni biro (sekretar Jakob Molek-Mohor). V drugi polovici novembra 1943 je bila izpopolnjena

tudi organizacija ZKM, dolžnost njenega brigadnega sekretarja pa je prevzel Peter Levec-Boris. Namestnik političnega komisarja IV. operativne cone Boris Čižmek-Bor je v svojem poročilu ugotovil, da se odgovorni funkcionarji v brigadi še ne čutijo dovolj usposobljene za svoje naloge in da je bilo za idejni dvig borcev — komunistov storjeno še zelo malo. Zato je v sodelovanju s pokrajinskim komitejem KPS pripravljala politični tečaj v Slandrovi brigadi.⁷

Pogoji za politično delo pa so se zaradi nemške ofenzive v drugi polovici decembra 1943 in izgub političnih delavcev še precej poslabšali. Po poročilu brigadnega biroja iz srede januarja 1944 je novi namestnik političnega komisarja IV. operativne cone Božidar Gorjan-Bogo ugotovil, da je partijska organizacija v Slandrovi brigadi že dalj časa precej pasivna. Zato je štab IV. operativne cone sklenil, naj z odločnimi ukrepi poskrbi za okrepitev in utrditev Partije v brigadi, kar je bil tudi eden od prvih pogojev za prehod brigade v ponovno ofenzivno dejavnost.⁸ Božidar Gorjan je nato 24. januarja 1944 prišel v Slandrovo brigado in se takoj lotil svoje naloge. Zaradi pomanjkljivosti v delu je Antona Grošlja-Jesena razrešil dolžnosti sekretarja brigadnega biroja in začasno sam prevzel njegove naloge. Ugotovil je, da je poglavitni vzrok za slabosti v političnem delu zlasti hudo pomanjkanje ustreznih kadrov, kar je posledica pošiljanja pomoči drugim enotam IV. operativne cone. Zato je prosil politkomisariat glavnega štaba NOV in PO Slovenije, naj pošlje v brigado nekaj političnih delavcev, članu conske agitacijsko-propagandne komisije Milanu Venišniku-Savincu pa je dal nalogo, da organizira tečaj za brigadne politične funkcionarje.⁹ Ko je bil ob napadu na Motnik 1. februarja 1944 ranjen še politični komisar brigade Josip Berkopcec-Mišelj, je Gorjan po dogovoru s pokrajinskim komitejem KPS še podaljšal svoje bivanje v Slandrovi brigadi. Zaradi nenehnih premikov in spopadov pa so bili pogoji za politično delo slabi in tako so vsa prizadevanja, da z vzgojo lastnih kadrov zasedejo odgovorne politične funkcije v brigadi, le počasi rodila sadove.¹⁰ Do začetka marca 1944 pa so se razmere v partijski organizaciji že izboljšale. Komunisti so uspešno rešili marsikateri problem v brigadi, in tako si je Partija pridobila precejšen ugled. Mesto sekretarja brigadnega biroja je spet prevzel Jakob Molek-Mohor, ki se je vrnil s partijskega tečaja pri centralnem komiteju KPS. Dolžnosti

sekretarjev bataljonskih birojev KPS so uspešno izpolnjevali Franc Horn-Krsto, Jože Petje-Jovo in Iztok. S političnim tečajem, ki ga je vodil Milan Venišnik-Savinc, udeleževali pa so se ga vsi brigadni funkcionarji, tudi v najhujših hajkah niso nehali. Stab brigade je poslal tudi nekaj političnih funkcionarjev na partijski tečaj pri pokrajinskem komiteju KPS. Hkrati z rešitvijo problemov vodilnih partijskih funkcionarjev v brigadi, so zaživele tudi osnovne organizacije. Na partijskih sestankih so sprejeli naslednje sklepe:

Brigada mora preiti v ofenzivo, dosledneje mora izvajati mobilizacijo, ukreniti mora vse za okrepitev discipline, potrebno je nadzorovati kadre, skrbeti mora za izboljšanje morale in političnega dela, okrepiti sodelovanje komunistov pri stenskih časopisih, na mitingih itn.¹¹

V prvi polovici marca so partijski forumi v brigadi sproti spremljali dogodke in se redno sestajali. Na sestankih so razpravljali zlasti o problemu intendantskega odseka, o saniteti, o odnosu do civilnega prebivalstva, veliko pozornost pa so posvetili tudi analizi vojaških akcij. Politični komisar brigade Alojz Zokalj-Džidži je vodil tudi politični tečaj za bataljonske in četne politične komisarje.¹² Prav tako je zaživela tudi orga-

Partijski tečaj v Savinjski dolini avgusta 1944, med njimi šlandrovci

nizacija ZKM, ki je bila zlasti aktivna pri vzpodbujanju svojih članov k borbenosti v akcijah in pri organizaciji mitingov.

V prvem bataljonu so predlagali samostojne akcije skojevcev, v drugem bataljonu so pripravljali samostojnoasedo, predlagali pa so tudi dodatne vojaške ure. Tudi skojevci so imeli redne sestanke.¹³

Glavni štab NOV in PO Slovenije je 26. marca 1944 za načrtnejšo organizacijo političnega dela v enotah IV. operativne cone zlasti glede na veliko število novomobiliziranih borcev, zaradi šibkih političnih organizacij na terenu in zaradi potrebe največje budnosti zoper gestapovske vrinjenice ustanovil pri štabu IV. operativne cone politični oddelek — politoddel (sekretar Matevž Hace). Ta forum je bil podrejen neposredno politkomisariatu glavnega štaba NOV in PO Slovenije, ki je v navodilih za njegovo delo posebej poudaril, naj nudi čim večjo pomoč pri politično vzgojnem delu Slandrovi in Zidanškovi brigadi. Tudi v teh dveh brigadah naj bi, kakor hitro bi bilo mogoče, ustanovili politoddele.¹⁴ Politoddel štaba IV. operativne cone je nato poslal v Slandrovo brigado Helija Modica, ki je 17. aprila začel s političnim tečajem.¹⁵

Velika skrb politoddela štaba IV. operativne cone in pokrajinskega komiteja KPS za vzgojo političnih kadrov je spomladi 1944 že rodila svoje sadove. Na požitev aktivnosti organizacij KPS in ZKM v Slandrovi brigadi je zlasti ugodno vplivalo delo partijskih funkcionarjev, ki so končali razne politične tečaje. Celice so imele mimo rednih tudi precej vzgojnih oziroma študijskih sestankov, na katerih so natančno preučevali partijsko in drugo literaturo. Po akcijah so imeli komunisti leteče sestanke, na katerih so analizirali rezultate akcij ter zadržanje posameznikov. Vsak komunist je imel nalogo, da politično dela med posameznimi borci, zlasti novinci. Vršilec dolžnosti sekretarja brigadnega biroja KPS Janez Petje-Jovo je sredi junija 1944 tudi poročal, da so po prizadevanjih komunistov šlandrovci svoje vojaške akcije združevali tudi s politično propagando.¹⁶ Prav tako so partijski forumi skrbeli tudi za pravilen odnos funkcionarjev do borcev in jih opozarjali na napake. Poleti 1944 sta namestnik političnega komisarja brigade Matija Knap in sekretar brigadnega biroja SKOJ Rafael Vodenšek-Justin glede na navodila centralnega komiteja KPS posvetila največ pozornosti kampanji za dvig manevrske sposobnosti vojske in boljšem poznavanju avtomat-

skega in težkega orožja. Partijske organizacije so skrbale tudi za dvig avtoritete političnih delegatov in vodnikov. Zaradi številnih vojaških akcij je trpelo zlasti študijsko delo. Konec poletja 1944 pa je organizacije KPS in SKOJ zelo prizadel odhod precejšnjega števila komunistov in skojevcev v enote VDV.¹⁷

Po prihodu na Dolenjsko so se tudi pogoji za delo partijskih organizacij zelo poslabšali. Širših sestankov ni bilo moč sklicevati, sestajali so se le funkcionarji in razpravljali zlasti o dolžnostih komunistov in o okrepitvi discipline. Tudi pri komunistih se je pojavil lokalni patriotizem. Velikokrat so se sestajali v manjših skupinah na položajih. Spočetka je bilo tudi izredno veliko žrtev med partijci in skojevci, nekaj pa se jih je tudi samovoljno vrnilo na območje IV. operativne cone.¹⁸ Zaradi hudega pomanjkanja nižjega političnega in vojaškega kadra so morali organizirati nove tečaje. V drugi polovici novembra 1944 so se razmere v brigadi nekoliko izboljšale, ker je bilo več možnosti za politično in vojaško delo in ker so dobili vsaj najpotrebnejši obleko in obutev. Na okrepitev političnega dela so ugodno vplivale tudi velike pošiljke literature. Na sestankih so razpravljali zlasti o organizacijskih in kadrovskih vprašanjih Partije in o okrepitvi bojne sposobnosti brigade. Po prizadevanju komunistov se je tudi precej izboljšala disciplina. V I. bataljonu so si partijci naložili tudi to, da so še posebej nadzorovali straže in zasede. Partijski forumi so posebej skrbeli za tovariški odnos med borci in funkcionarji in so nekaj krivcev tudi kaznovali. Brigadni sekretariat KPS je politkomisariat glavnega štaba NOV in PO Slovenije zelo natančno seznanil z vsemi težavami šlandrovcev na Dolenjskem in ga opozoril, da je zaradi šibkega številčnega stanja, dezertacij, slabe opremljenosti, pogostnih bojov in premikov »obstoj brigade v resni nevarnosti«.¹⁹

Glede na ta vznemirljiva poročila je politkomisariat glavnega štaba NOV in PO Slovenije v začetku decembra 1944 poslal namestniku političnega komisarja brigade Matiji Knapu navodila za delo partijskih organizacij in zahteval, naj ga seznani s konkretnimi ukrepi za izboljšanje razmer v brigadi. Šlandrovo in Zidanškovo brigado je hkrati obiskala tudi skupina funkcionarjev politkomisariata glavnega štaba NOV in PO Slovenije, ki je preučila stanje v obeh enotah ter s svojimi ugotovitvami seznanila političnega komisarja Borisa Kidriča

in centralni komite KPS. Osnovna slabost Partije v VI. in XI. brigadi je bila po' njihovi oceni v tem, da je »sicer vse napake opazila, vendar jih je le zabeležila, vse premalo, oziroma nič pa ni storila za odpravo teh napak«. Do napak, ki so jih delali borci ali funkcionarji, je bila tudi preveč popustljiva. Partija in SKOJ sta tudi zanemarila idejno-politično vzgojo. Zaradi pomanjkljivega in celo slabo organiziranega političnega dela »Partija ne vodi razporeditve borcev«, temveč obratno.²⁰ Ob tej hudi kritiki pomanjkljivosti v delu Partije in SKOJ v Slandrovi in Zidanškovi brigadi pa moramo nujno upoštevati razmere, ki so oteževale njuno funkcioniranje in nekatere oblike političnega dela skoraj povsem onemogočile.

Do nove oslabitve organizacij KPS in SKOJ je nato prišlo v zimski ofenzivi in hajkah 1944/45. Brigada je tudi kmalu po vrnitvi na Moravško izgubila namestnika političnega komisarja brigade Matijo Knapa in nato skoraj dva meseca ni imela funkcionarja, ki bi posebej skrbel za partijsko delo v štabu brigade. Sele konec zime in začetku spomladi 1945 — namestnik političnega komisarja brigade je bil tedaj Alojz Vindiš-Dunda — je delo partijskih in skojevskih organizacij spet zaživelo, čeprav so bile glede na nagel porast števila borcev številčno zelo šibke. Celice KPS so se redno sestajale na organizacijske in študijske sestanke, na katerih so predelovale okrožnice centralnega komiteja KPS in brošure o Partiji. Spricho velikega priliva novih borcev sta Partija in SKOJ pomagala štabom pri reševanju problemov discipline, veliko pozornost pa sta posvetila tudi okrepitvi političnega dela v internacionalnih enotah.²¹

Partija in SKOJ sta veliko pomagala političnim komisarjem in političnim delegatom pri izpolnjevanju njihovih nalog. V brigadi so se funkcionarji zavedali velike pomembnosti političnovzgojnega dela za usposobitev borcev in so mu zato vselej, kadar so dopuščale razmere, posvetile veliko pozornost. Zal pa so objektivni pogoji ovirali politično dejavnost med borci prav tedaj (pozimi 1943/44, na Dolenjskem jeseni 1944 in pozimi 1944/45), ko bi morala biti najintenzivnejša.

Zelo pomembna je bila tudi politična dejavnost brigade med prebivalstvom na njenem operativnem območju. Vojaški in politični forumi so večkrat opozarjali narodnoosvobodilne enote na to nalogo. Tako sta štab IV. operativne cone in po-

krajinski komite KPS 14. 11. 1944 na konferenci obširno razpravljala o sodelovanju političnih delavcev in partizanskih enot. Štab IV. operativne cone je po prihodu XIV. divizije na Štajersko izdal obširno okrožnico o oblikah političnega delovanja narodnoosvobodilnih enot med prebivalstvom in opozoril na njihove napake, ki škodujejo razvoju narodnoosvobodilnega gibanja. V teh navodilih, ki smo jih nadrobneje že navedli, je posebej poudaril, da morajo enote IV. operativne cone povsod na svojih pohodih, zlasti pa v krajih, kjer so bile organizacije OF še šibke ali pa še sploh niso obstajale, prirejati mitinge, na katerih naj bi politični komisarji seznanjali prebivalstvo z aktualnimi domačimi in zunanjepolitičnimi dogodki ter jim obrazložili prisilne ukrepe. Politoddel IV. operativne cone je 4. maja 1944 poročal, da zaradi slabega propagandnega dela terenskih organizacij pospešuje intenzivno delo narodnoosvobodilnih enot med civilnim prebivalstvom. Politični funkcionarji ter partijske in skojevske organizacije so imele tudi nalogo, da skrbijo za pravičen odnos borcev do terenskih organizacij in do civilnega prebivalstva. Včasih pa je prišlo tudi do napačnega odnosa političnih delavcev do vojaških enot. Zato je politoddel IV. operativne cone poudaril: »V splošnem pa bo treba doseči mnogo tesnejše sodelovanje političnih oblasti z vojsko v vseh pogledih, kajti le tako bomo želi uspehe in se izognili raznih napak.«²²

Iz poročil političnih komisarjev in njihovih namestnikov lahko ugotovimo, da so šlandrovci do odhoda na Dolenjsko oktobra 1944 v krajih, kjer so v bližini taborili ali pa izvajali akcije, med prebivalstvom zelo aktivno politično delovali. Pogostna oblika politično-propagandnega dela so bili mitingi, ki so jih prirejali na lastno pobudo ali na željo aktivistov. Zlasti jeseni 1943 je brigada večino mitingov organizirala sama. Praviloma je priredila miting vedno tedaj, kadar se je vsaj dva dni zadrževala na nekem območju, večkrat pa so sledili mitingi tudi vojaškim akcijam.²³ Osrednja točka vsakega mitinga je bil govor političnega komisarja, ki mu je sledil kulturni in zabavni program.²⁴ Zadnji večji miting so šlandrovci organizirali 17. aprila 1945 v Motniku, na katerem jim je mladina, kot že rečeno, v znak priznanja izročila zastavo. Ko zaradi sovražnikovega napada ali konspiracije niso mogli organizirati mitinga, je štab brigade organiziral druge oblike politično-propagandnega dela: razdeljevanje partizanske literature med

prebivalstvo, trošenje propagandnih letakov in pisanje parol, pevske nastope in podobno. Z enotami, ki so šle na akcije, je šel skoraj vedno tudi kakšen politični funkcionar, ki je posebej skrbel, da so borci vojaške uspehe tudi propagandno čim bolj izrabili.²⁵

Odnosi in sodelovanje brigade s političnimi organizacijami so bili dobri, velikokrat celo odlični. Napake borcev ali aktivistov so hitro in uspešno reševali. Na stalnem operativnem območju brigade je bil dober tudi odnos borcev do prebivalstva, težave pa so se začele na Dolenjskem. Zaradi sovražnega odnosa domobranskih pristašev in njihovih izdaj so postali borci nezaupljivi in nerazpoloženi do civilnega prebivalstva, nekateri posamezniki pa so mu poskušali tudi bolj ali manj škodovati. Politični funkcionarji so si zelo prizadevali, da borci sovražnih dejanj domobranskih simpatizerjev ne bi imeli za odnos vsega prebivalstva do njih. Proti tistim, ki so s svojim ravnanjem prizadejali škodo prebivalstvu, in tako koristili sovražnikovi propagandi, pa so tudi kazensko ukrepali.²⁶

Brigada je s svojo politično dejavnostjo olajšala prizadevanja političnih delavcev pri ustanavljanju organizacij OF in pri njihovem utrjevanju. Pri politični dejavnosti med prebivalstvom na območju med Zgornjo Savinjsko dolino in revirji so šlandrovci zgledno sodelovali s političnimi organizacijami, zato so bili tudi uspehi veliki. Zlasti v prvih mesecih svojega delovanja pa je brigada na marsikaterem območju šele utrla pot aktivistom. Poudariti moramo, da je brigada z uspešnimi vojaškimi akcijami, združenimi s politično-propagandnimi nastopi, lahko bolj učinkovito vplivala na aktivno podporo prebivalstva narodnoosvobodilnemu gibanju kot aktivisti. Ta pomoč pa se je brigadi bogato obrestovala. Politične organizacije so se ji oddolžile z reševanjem njenih prehrambenih, obveščevalnih, sanitetnih in drugih problemov. Zlasti s pošiljanjem literature iz svojih tiskarn in tehnik pa so ji olajšale tudi politično vzgojo borcev.

KULTURNO-PROSVETNA DEJAVNOST

S politično-propagandnim delom je bila najtesneje povezana kulturno-prosvetna aktivnost. Dva dni po ustanovitvi brigade, 8. avgusta 1943, je štab brigade imenoval za propa-

gandista Iva Liparja-Iztoka in mu naložil, da vodi brigadno tehniko in opravlja administrativne posle. Zaradi težav pri preboju brigade v sestav XV. divizije kulturno-prosvetno delo ni moglo zaživeti. Na Dolenjskem sta imela politični komisar Mitja Ribičič-Ciril in propagandist Ivo Lipar-Iztok več pogovorov o organizaciji kulturno-prosvetnega in propagandnega dela.²⁷ Pred vrnitvijo na Štajersko septembra 1943 pa je prišel v brigado študent Stane Lenardič-Zan, ki je nato že sredi naslednjega meseca sestavil agitacijsko-propagandni odsek. Kot njegov vodja je imel številne naloge: skrbeti je moral za kulturno-prosvetne teme na političnih urah, organizirati mitinge in proslave ter pripraviti zanje program, pripravljati gradivo za propagandne akcije, ki so sledile vojaškim, opravljati naloge vojnega dopisnika, to je opisati vsako pomembno akcijo brigade, ter pošiljati dopise propagandnemu odseku glavnega štaba NOV in PO Slovenije oziroma osrednjim glasilom. Ena njegovih najpomembnejših nalog pa je bilo organiziranje izdajanja brigadnega glasila. Lenardič pa je skrbel tudi za fotografsko in filmsko dokumentacijo o bojih šlandrovcev.²⁸ Zasliševal je tudi nemške ujetnike z nalogo, da nanje propagandno vpliva. Po akcijah so mu prepustili tudi zaplenjene fotografije svojcev, padlih ali ranjenih nemških vojakov. Če je uspel dobiti naslove njihovih družin, jim je poslal fotografije in pismo v nemškem jeziku, v katerem jim je opisal, kako so padli ali bili ranjeni njihovi svojci v boju z narodnoosvobodilnimi enotami.

V agitacij sko-propagandnem odseku so občasno delali dijaki in študentje, ki so prišli v brigado, v vsakem bataljonu pa je delal tudi referent za prosveto in kulturo. Lenardičev najtesnejši sodelavec je bil sprva Ivo Lipar-Iztok, od novembra 1943 do srede 1944 pa sekretar brigadnega biroja ZKM pesnik Peter Levec-Boris.²⁹

Pokrajinski komite KPS je konec oktobra 1943 štabu brigade svetoval, naj njen agitacijsko-propagandni odsek nabavi šapirograf in kemični papir, da bo lahko sam razmnoževal najpotrebnejšo literaturo. Glede reševanja tega problema naj se poveže z okrožnimi komiteji KPS na svojem operativnem območju in od njih zahteva pomoč v materialu za tehniko in literaturo. Kot smo že omenili, pa so bile zlasti v kamniškem okrožju že jeseni 1943 tehnike in tiskarne tako številne, da so lahko v zadostni količini zalagale brigado z osrednjimi gla-

Politični funkcionarji in propagandisti: stojе Franc Kumer-Harkov, dr. Heli Modic, Tone Koprivnikar-Gorki, Stane Lenardič-2an, v prvi vrsti tretji z leve Peter Levec-Boris

sili, radijskim vestnikom, brošurami in drugo literaturo. Kljub temu pa je agitacijsko-propagandni odsek nabavil šapirograf, s katerim je razmnoževal zlasti propagandne letake in lepake, ki so jih borci jemali nato s seboj na vojaške akcije. V Cep-ljah in Prikrnici je imela brigada radijske aparate in kadar se je utaborila v njuni bližini, so člani agitacij sko-propagandnega odseka poslušali radijske oddaje in nato nekajkrat izdali radijski vestnik. Tega so razmnoževali s šapirografom.³⁰

Glede na to, da ni bilo težav z nabavo propagandne literature, se je agitacij sko-propagandni odsek bolj posvetil izdajanju lastnega glasila, ki ga je sklenil izdajati vsak mesec. Stane Lenardič je gradivo za prvo številko zbral že v kratkem času in oktobra 1943 je Naša pest prvič izšla. V uvodni besedi je pojasnil vzroke za izdajo posebnega brigadnega glasila takole: »Vse premalo smo znani štajerski partizani, vse premalo so poznani naši dvoletni napor, ko se borimo proti okupatorju, zato smo sklenili ob priliki ustanovitve štajerske brigade ‚Slavka Slandra‘, da bomo začeli izdajati svoje glasilo ‚Naša pest‘. Ta list naj bo- odslej zrcalo vseh naših borb, vsega našega trpljenja in žrtev, ki jih doprinašamo štajerski par-

tizani za osvoboditev naše slovenske zemlje ter za lepšo bodočnost slovenskega naroda.« Agitacij sko-propagandni odsek je povabil k sodelovanju vse borce, da bi mu s svojimi prispevki pomagali pri teh prizadevanjih. V obdobju do 1. junija 1944 je izdal štiri številke brigadnega glasila. Redno izdajanje Naše pesti so ovirale zlasti nemške hajke pozimi 1943/44. Glasilo šlandrovcev so razmnoževale tehnike okrožnega komiteja KPS Kamnik, razdeljevali pa so ga borcem in prebivalstvu na terenu, kjer je brigada delovala. Agitacijsko-propagandni odsek si je prizadeval, da bi Naša pest objavljala zanimive in kakovostne prispevke. V vsaki številki je objavil članke za izpopolnitev vojaškega in političnega znanja borcev, največ prostora pa je odmeril opisom spopadov šlandrovcev, ki so pomemben sočasni vir za bojno dejavnost brigade. Zanimivi so prispevki, ki nazorno prikazujejo življenje v brigadi, mnogokrat s humorističnega vidika. Dragoceni pa so tudi spominski članki, v katerih so pisci opisali svoja doživetja iz narodnoosvobodilnega boja. »Naša pest« pa je objavila tudi več pesmi šlandrovcev. To so pglavitne vsebinske sestavine Naše pesti.³¹ Mimo tega glasila pa je agitacij sko-propagandni odsek izdajal tudi brošure in pesmarice z notami za pevske zборе.³² Po literarni vrednosti pa je najpomembnejša zbirka pesmi »Iz težkih dni«, ki je izšla junija 1944. V predgovoru je Stane Lenardič-Zan poudaril: »Kljub neprestanim borbam, dolgim in napornim pohodom najdejo naši borci vseeno čas, da dajo v svojih pesmih izraza svojim najglobljim notranjim doživetjem ... Mogoče so nekateri verzi okorni in ne ustrezajo, vendar so te pesmi doživete, so izraz pregnanega, trpečega in borečega se človeka. Te pesmi so izraz naših razmer, naše osvobodilne borbe in našega hrepenenja po svobodi. Najsi jih bere vsak Slovenec ali partizan bo čutil, da je v njih izražena volja in občutje njega samega — v teh težkih dneh.« Poudaril je, da pesmi kažejo »koliko je razvito kulturno udejstvovanje v naši narodnoosvobodilni vojski«. Pesmi za to zbirko je med borci zbiral Peter Levec-Boris, v zbirko pa jih je uvrstil 26 ter jih je glede na vsebino razdelil v tri skupine: Žrtvam, V boj!, Na pragu svobode.³³

Agitacij sko-propagandni odsek je skrbel tudi za dopisovanje v vojaški vestnik štaba IV. operativne cone Štajerski kurir, ki je začel izhajati 1. aprila 1944 in v časopis propagandnega odseka štaba IV. operativne cone Nova beseda, ki je

NASA PEST

Glasilo 6. INKUB. „Danka Slandra“

Izdaja: propagandni odsek 6. INKUB. „Sl. Slandra“

St. 5

Dne 1. junija 1944.

Cena 2 Rpf.

Pesem udarne brigade „Sl. Slandra“

Užgi minomet, zapojte rafali,
naj čuti sovražnik naš silni salet!
V trpljenju snotno smo silo skovali,
sovragom v zidovju smo strah in trepet!

Nikdo nas iz naše zemlje ne izruje,
naj hruje vihar do nebesnih višin!
Grozeče že naša se roka dviguje
in piše krvnikom pogin, pogin, pogin!

Po Slandrovem vgledu naprej za resnico,
maščujmo gorje in utešimo jok!
Za smag miru in svobode, pravice
sovragom orožje izbijamo z rok!

Nikdo nas iz naše zemlje ne izruje,
naj hruje vihar do nebesnih višin!
Grozeče že naša se roka dviguje
in piše krvnikom pogin, pogin, pogin!

Ljubezen do naše zemlje in življenja
rodila je naš smagoviti zagon.
Iz suženjstva, gneva in teže trpljenja
se dviga in raste svobodni naš dom.

Nikdo nas iz naše zemlje ne izruje,
naj hruje vihar do nebesnih višin!
Grozeče že naša se roka dviguje
in piše krvnikom pogin, pogin, pogin!

Besedilo: Boris

Uglasbil: Jože

Večni plamen

Za zidom nemških ječ, kjer mro ljudje,
sva prve govorila si besede.
Ob tistih dneh brezupnosti in bede,
ko strti živcev arli smo predse.....
takrat ostal je on jeklen!
Ker vedel je, da Dobro bo švelo!-----
Od rabljev stokrat pretepen,
z izrazom jasnim smagovalca
učil nas je! In v nas je telo!

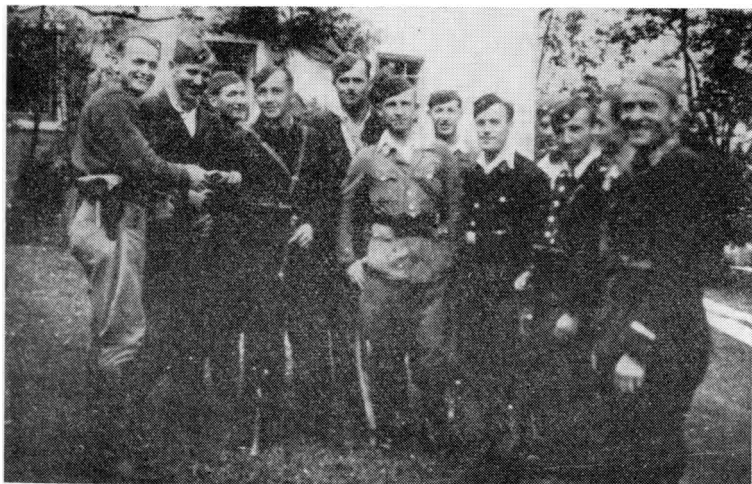
Naslovna stran Naše pesti, v kateri je Peter Levec-Boris objavil himno Slandrove brigade

izhajala od 1. maja 1944 dalje.³⁴ Uredništvu obeh glasil sta pohvalili vodjo agitacijsko-propagandnega odseka brigade Leonardiča za veliko vestnost pri pošiljanju dopisov, tako da je bila aktivnost brigade v njih dobro prikazana.

Bataljonski referenti za kulturno-prosvetno delo so veliko pozornost posvetili izdajanju bataljonskih stenskih časopisov. Do srede avgusta 1944 je npr. I. bataljon izdal 18 številk stenskega časopisa Iskre, II. bataljon pa 14 številk ilustriranega stenskega časopisa Naša borba.³⁵ V njih se je še bolj kot v Naši pesti in conskih glasilih, ki so objavljala le izbrane članke, izrazila velika ustvarjalnost borcev, ki jo je sprožil narodnoosvobodilni boj. V njih je še več opisov akcij in zanimivih dogodkov iz življenja brigade kot v brigadnem glasilu, bili pa so tudi bogato ilustrirani. Posebno aktivno so pri urejanju bataljonskih stenskih časopisov sodelovali skojevci. Zal pa se jih je le malo ohranilo.³⁸

Glede na nastope na mitingih in na številnih proslavah pomembnih političnih in kulturnih dogodkov, je bilo treba razviti tudi druge oblike kulturnega dela. Mimo recitatorjev, ki so mnogokrat posredovali na mitingih svoje pesmi, so v brigadi posvetili veliko pozornost zlasti glasbeni dejavnosti.

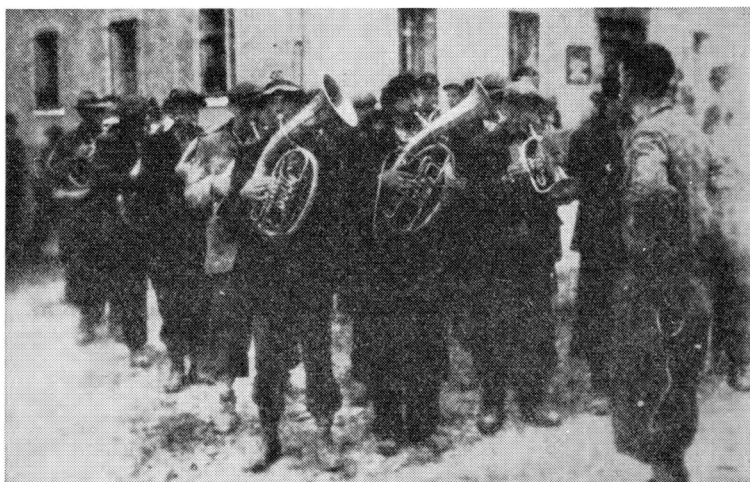

Pevski zbor I. bataljona Šlandrove brigade julija 1944

Ze prvi mesec po preosnovanju so po prizadevanju namestnika političnega komisarja Jakoba Moleka-Mohorja osnovali pevski zbor, ki ga je vodil Jože Kocjan. Kmalu zatem so nastali še pevski zbori po bataljonih. 1944. leta pa je delal v brigadi tudi instrumentalni trio (harmonika, klarinet, kitara), nekaj časa pa sta se sredi tega leta zadrževali v brigadi tudi dve rudarski godbi. Omenimo naj, da je instrumentalni ansambel nekajkrat igral tudi med boji.³⁷

Po akcijah za osvoboditev Zgornje Savinjske doline je odšel Lenardič za šefa vojne dopisniške službe pri štabu IV. operativne cone, Levec pa na Dolenjsko. To je bil hud udarec za kulturno-prosvetno dejavnost, ki je zaradi pomanjkanja ustreznih ljudi za te naloge precej nazadovala. Po prihodu na Dolenjsko pa je kulturno-prosvetno delo v brigadi zaradi stalne angažiranosti borcev na položajih za nekaj časa skoraj povsem zamrlo. V začetku novembra so v I. in II. bataljonu spet začeli izdajati stenske časopise, oživeli pa so spet tudi pevski zbori. Vojni dopisnik Mirko Lukman je skrbel tudi za izdajanje brigadnega radijskega vestnika.³⁸

Operativni štab VI. in XI. brigade je 4. decembra 1944 izdal okrožnico o novi organizaciji kulturno-prosvetnega dela.

Rudarska godba na Vačah

V brigadi naj bi ustanovili kulturno-prosvetni odbor, v bataljonih in četah pa krožke, ki naj bi skrbeli za delo pevskih zborov in recitatorskih skupin, organizirali mitinge in dopisovali v bataljonski stenski časopis in druga glasila, ter pripravljali kulturno-prosvetno gradivo za politične ure.³⁹ Kmalu po prejemu teh navodil pa se je brigada že pripravljala na pot za povratek na območje IV. operativne cone, kjer nato v zimski ofenzivi in na hajkah ni bilo niti osnovnih pogojev za kulturno-prosvetno delo. Kulturni odbori so le formalno obstajali, konec zime pa so jih odpravili. Posamezniki so pisali stenske časopise, konec zime pa so imeli večkrat tudi pevske vaje in predavanja. Aprila 1945 so začeli delati v njej kulturno-prosvetni krožki, ki so skrbeli zlasti za stenske časopise, še pred osvoboditvijo pa so izšle tudi tri številke žepnega časopisa. O kulturnih vrednotah slovenskega naroda so imeli tudi politične ure.⁴⁰

Kulturno-prosvetna dejavnost se je v Slandrovi brigadi zelo razmahnila zlasti v obdobju od njenega preosnovanja konec septembra 1943 do začetka velikih operacij za osvoboditev Zgornje Savinjske doline. Mimo premikov in bojev ter sovražnikovih hajk, jo je večkrat-oviralo zlasti pomanjkanje

Brigadni trio v Zgornji Savinjski dolini avgusta 1944

sposobnih kadrov. Na kulturno-prosvetnem področju pa so bili ves čas zelo aktivni skojevci. Vokalni in instrumentalni ansambli ter recitatorji Šlandrove brigade so pripravljali kakovostni program za številne prireditve, ki so jih organizirali za borce ali civilno prebivalstvo. Tudi na političnih urah so kulturno-prosvetni problematiki posvetili precejšnjo pozornost. Šlandrova brigada je bila prva enota, ki je na območju IV. operativne cone začela izdajati svoje lastno glasilo. Za kakovostni višek njenih prizadevanj na kulturno-prosvetnem področju bi lahko ovrednotili odlično urejeno Našo pest in zbirko pesmi Iz težkih dni, iz katere sodi zlasti nekaj Levčevih pesmi v zakladnico najboljših pesniških uspehov iz dni našega narodnoosvobodilnega boja.

VOJAŠKO USPOSABLJANJE

Pomembna nenehna naloga poveljniškega kadra brigade je bila skrb za vojaško urjenje borcev in izpolnjevanje podoficirjev. To nalogo je terjala struktura borcev in njihovo dotedanje znanje. Usposobljenost borcev, ki so bili v stari jugoslovanski vojski, je bila slaba in je imela velike vrzeli zlasti glede poznanja partizanske taktike. V partizane je prišlo tudi veliko mlajših letnikov, ki sploh še niso služili vojske in so si morali osnovno vojaško znanje še pridobiti. Veliko vojaškega znanja in izkušenj pa so imeli nemški ubežniki, in jih je zato štab brigade le nerad prepustil drugim enotam. Toda tudi njihovo znanje je bilo pomanjkljivo. Dobro so poznali le nemško orožje in taktiko redne operativne vojske. Več ali manj so morali vsi borci in poveljniški kader svoje vojaško znanje stalno izpopolnjevati. V njihove roke so prihajale nove vrste orožja (npr. ob kapitulaciji Italije italijansko orožje, zavezniki so pošiljali zlasti angleške vrste orožja), spreminjala pa se je tudi taktika delovanja brigade od sprva tipično partizanske do prave brigadno-operativne po njeni tesnejši povezavi najprej s Tomšičevo, nato z Zidanškovo brigado in končno z drugimi enotami IV. operativne cone in VII. korpusa, s katerimi je sodelovala od srede 1944 v velikih skupnih operacijah.

Uspeh v akcijah in spopadih ter število žrtev je bil marsikdaj odvisen prav od vojaške usposobljenosti, in zato ji je štab

brigade posvetil vso pozornost. O tern nam priča tudi podatek, da sta komandant Janko Sekirnik-Simon in politični komisar Josip Berkopec-Mišelj takoj po preosnovanju Slandrove brigade 1943 izdelala načrt za redno vojaško vzgojo. V programu sta določila, da se morajo starešine in borci seznaniti z lastnostmi, s sestavljanjem, z razstavljanjem, z načinom streljanja in z odstranjevanjem zastojev naslednjih orožij: puške (mavzer, francoske menlicher, nemške in italijanske), puško-mitraljezov (zbrojevka, nemški in italijanski), težkih mitraljezov (schwarzlose, piat, breda), brzostrelk-parabel, z lahkimi in težkimi minometi (italijanskimi in nemškimi), s samokresi in z bombami. Mimo poznanja oborožitve pa so se morali borci seznaniti z nalogami v boju (o strelcu v obrambi in napadu, o izvedbi juriša, o bojih proti tankom in oklepnim avtomobilom, o bojih v naseljih, o zavzemanju utrjenih in neutrjenih zgradb, bunkerjev in jarkov, o pouličnih bojih, o umiku) in z načini vzdrževanje zvez. V razvrstitvi dela v bataljonihi sta morala štaba vsak dan določiti posebne ure za vojaško vzgojo, na katerih naj bi temo z borci temeljito obdelala in jo obogatila z dotedanjimi izkušnjami. Štaba obeh bataljonov sta dobila tudi nalogo da ta program predelata na tečajih s komandirji, z vodniki in z desetarji, da bi jih uposobili za uspešno vodenje enot.

Pregled orožja v I. bataljonu nad Motnikom poleti 1944

Za vojaško vzgojo pa naj bi si pomagala s kadri, ki so imeli že večjo prakso ali pa so končali oficirsko ali podoficirsko šolo v stari jugoslovanski vojski. Vsak teden sta morala poročati o predelanem gradivu in o uspehih v vojaškem usposabljanju, s katerim sta morala takoj začeti.⁴¹ Oktobra 1943 je bilo nato po bataljonih 25 vojaških ur, posebne ure pa so imeli tudi deseterji, vodniki in komandirji. Začeli so tudi s posebnim tečajem za minerce. Intenzivnejšo vojaško vzgojo pa je zavrnila predvsem izčrpanost moštva zaradi številnih premikov in akcij.⁴² Tudi razmere pozimi 1943/44 niso bile naklonjene redni vojaški vzgoji. Marca 1944 so delali v brigadi posebni vojaški inštruktorji, ki so skrbeli za vojaško vzgojo. Vsak teden je imel štab brigade tudi vojaško-vzgojna posvetovanja z bataljonskimi komandanti, mimo tega pa je posebne sestanke glede vojaškega usposabljanja vodil s člani brigadnega in bataljonskih štabov še operativni oficir.⁴³

Po velikem dotoku novincev spomladi 1944 je moral štab brigade odmeriti vojaški vzgoji še več časa in pozornosti. Za primer si lahko gledamo vojaško delo v IV. bataljonu, za katerega so ohranjena dnevna povelja od ustanovitve 21. junija do 11. novembra 1944.⁴⁴ V tem obdobju so bile vsak dan razen ob akcijah, pohodih ali hajkah, vojaške ure po četah. Praviloma sta bili vsak dan po dve vojaški uri, zelo redko le ena, večkrat pa tudi po tri. Nekajkrat so imeli novinci še posebne ure za poznanje orožij in vojaškega življenja (pozdravljanje, poznanje činov ipd.). Na vojaških urah so obdelali opravljanje stražarske službe, vprašanje reda, discipline in vzdrževanja zveze na pohodih, naloge patrulj in zased, načine preprečevanja sovražnikovega prometa po prometnih zvezah, zavarovanje taborišč, zavzemanje in vztrajanje na položajih, obrambo pred nizkoletečimi letali, čuvanje opreme, zavzemanje poslopij, frontalne spopade, dolžnosti borcev, vprašanje dežurstva, signaliziranje ipd. Veliko pozornost so posvečali poznavanju novega orožja, v tem obdobju angleškega, in ravnanju z njim, zelo pogostno pa so bile na programu tudi praktične vaje (eksercir). Povezovanje teoretičnega in praktičnega dela pri vojaškem usposabljanju je terjalo, da so bile vojaške ure le redko za vse borce bataljona skupaj. Na bataljonskih vojaških urah so npr. kritično analizirali dve večji vojaški akciji, obravnavali stražarsko službo, vprašanje discipline ipd, to je teme, ki so jih obdelali le teoretično. Vojaško usposabljanje

je bilo mnogokrat prilagojeno tudi bližnjim akcijam. Tako so npr. pred začetkom akcij za osvoboditev Zgornje Savinjske doline obnovili znanje o zavzemanju utrjenih postojank in zavzemanju položajev.

Na Dolenjskem je bilo zaradi številnih premikov malo možnosti za vojaške ure, čeprav bi bilo treba borce nadrobneje seznaniti zlasti z domobransko taktiko delovanje. Tako so v glavnem pridobivali izkušnje za ceno žrtev v bojih. Zaradi hudega pomanjkanja nižjega starešinskega kadra so v štabu organizirali zanj posebni tečaj. Še hujši pa so bili pogoji za vojaško vzgojo pozimi 1944/45. S ponovno številčno krepitvijo brigade, zlasti z novim dotokom novincev aprila 1945, pa je vprašanje vojaške vzgoje postalo eno od pglavitnih nalog poveljniškega kadra. Nove borce je bilo treba s pospešeno vzgojo pripraviti vsaj na osnovne vojaške dolžnosti in naloge. Glede na to, da je bilo v začetku le malo borcev, so imeli vojaške ure tudi skupaj za celo brigado, po preosnovanju na Gabrju pa po bataljonih. Posebno pozornost so morali v tem obdobju posvetiti vzgoji podoficirjev. Zato je štab brigade organiziral za desetarje in vodnike posebni tečaj, ki ga je vodil operativni oficir Vlado Šepec.⁴⁵

Podoficirski tečaj v Slivni pri Moravčah spomladi 1944[^] med njimi več šlandrovcev

Stab brigade je tako kot druge enote XIV. divizije skrbel za vzgojo svojega oficirskega in podoficirskega kadra zlasti s pošiljanjem kandidatov, ki so pokazali ustrezno sposobnost, v oficirske šole pri glavnem štabu NOV in PO Slovenije ter v podoficirske šole, ki so že jeseni 1943 delovale tudi pri štabu IV. operativne cone. Pomembno sredstvo za vojaško vzgojo pa so bila tudi brigadna in bataljonska glasila, ki so redno objavljala tudi prispevke iz vojaške taktike, kritične analize akcij in podatke o orožjih.⁴⁶ Poveljniški kader si je ves čas obstoja brigade prizadeval, da bi šlandrovce čim bolj usposobil za njihove bojne naloge.

SANITETNA SLUŽBA

Ena največjih moralnih obveznosti, ki so jo tako funkcionarji kot borci dosledno izpolnjevali, je bila skrb za ranjence. Zavest, da kot ranjenec ne bi bil prepuščen na milost ali nemilost sovražniku, je borcev stopnjevala borbenost. Pri reševanju ranjencev s položajev in pri njihovem prenosu v bolnišnice ali v zasilne bunkerje je bila nemalokrat potrebna izredna požrtvovalnost in velika hrabrost. Humanizem našega narodnoosvobodilnega boja se je pri skrbi za ranjence posebej izkazal. Dobra sanitetna služba pa je bila tudi eden od pomembnih pogojev za manevrsko in za bojno sposobnost vsake enote. Če je znala ali mogla poskrbeti za naglo evakuacijo ranjencev ali bolnih borcev, je lahko spet začela z ofenzivnimi akcijami, gibčna pa je bila tudi pri prebojih iz sovražnikovih obročev.

Stab Šlandrove brigade je pri organizaciji sanitete izkoristil izkušnje Kamniško-zasavskega odreda, v katerem jo je študent medicine Boris Lenček-Igor že spomladi 1943 organiziral po zgledu brigad na Dolenjskem.⁴⁷ Ob osnovanju brigade je štab postavil za sanitetnega referenta Jožeta Pirša-Luko, ki je bil bolničar že v Kamniškem bataljonu leta 1942. Po osvoboditvi Novega mesta je prišel v brigado dr. Peter Deržaj, ki je bil nato njen sanitetni referent ves čas bivanja na Dolenjskem. Ob preosnovanju brigade konec septembra 1943 je funkcijo sanitetnega referenta spet prevzel Jože Pirš-Luka. Po enem mesecu in pol je začel graditi bolnišnice, brigadni sanitetni referent pa je postal dr. Aleksander Poznik-Vrač. Najdalj, od konca pomladi 1944 do marca 1945, je bil sanitetni

referent Slandrove brigade študent medicine Jan Vanék-Taras. Poleti 1944 so imeli tudi posebnega brigadnega referenta za zobozdravstvo. To je bil zobotehnik Franc Janežič, njegov pomočnik pa zobotehnik Franci Golob. Prav tako je bila zobozdravstvena služba organizirana tudi v zadnjih mesecih pred osvoboditvijo, ko jo je vodil kot referent zobotehnik Franci Brem. Iz poročila personalnega odseka Slandrove brigade 20. novembra 1944 pa vidimo, da je imela brigada tedaj tudi posebnega referenta za apoteko (Jože Romšak). V vsakem bataljonu so bili sanitetni referenti, po četah po bolničarji.

Brigadni sanitetni referent je imel nalogo, da skrbi za organizacijo sanitetne službe v bataljonih in četah, za zdravljenje ranjencev in bolnikov, za organizacijo njihovega prenosa v bolnišnice, v bunkerje ali k zaupnim kmetom, za strokovno izpopolnjevanje bolničarjev in tudi za higieno. Voditi je moral evidenco ranjencev, ki so bili v bolnišnicah ali na okrevanju ter seznam padlih borcev s podatkom, katere priče vedo za njihove grobove. Pred večjimi akcijami mu je dal štab brigade nalogo, da organizira previjališče in mu za izvajanje njegovih nalog dodelil tudi večje ali manjše število borcev. Tako je imel svoj sanitetni vod, iz katerega so se borci po končanih akcijah spet vrnili v svoje enote. Poglavitna naloga bataljonskih sanitetnih referentov in četnih bolničarjev je bila nudenje prve pomoči ranjencem ali obolelim borcem. Zato so vedno nosili s seboj obvezilni material in najpotrebnejša zdravila. V spopadih so morali skrbeti za reševanje ranjencev s položajev in za njihov prenos do brigadnega previjališča. Tu so jim dali ustrezno zdravniško pomoč in jih pripravili za prenos ali prevoz v bolnišnice. Stalna naloga bolničarjev in bolničark pa je bila tudi skrb za higieno in čistočo.

Ravnanje z ranjenci in bolniki je bilo zelo zahtevno in je terjalo dobro strokovno usposobljenost sanitetnega kadra. Zato so brigadni sanitetni referenti organizirali več tečajev za bolničarje, poleti 1944 pa je začela delati tudi sanitetna šola pri štabu IV. operativne cone, v katero je šlo na izpopolnjevanje tudi več šlandrovcev.⁴⁸ Hudo pomanjkanje bolničarjev je bilo zlasti jeseni 1944 na Dolenjskem, kjer so razmere zahtevale, da je stalno obstajal posebni sanitetni vod.⁴⁹ Iz tečaja pri štabu IV. operativne cone se bolničarji niso vrnili v brigado, zaradi stalnih bojov in premikov pa tudi ni bilo mogoče

organizirati tečaja za usposabljanje novih bolničarjev.⁵⁰ Zlasti v prvih mesecih po ustanovitvi brigade je bilo treba zaradi pomanjkanja visokokvalificiranega kadra večkrat za zdravljenje in operacije hudih ranjencev in bolnikov poklicati tudi legalne zdravnike, ki kljub hudemu tveganju niso odklanjali pomoči. Zlasti so mnogim ranjencem pomagali in rešili življenje dr. Ciril Komotar, dr. Julij Polc, dr. Tine Zajc in dr. Mavricij Matjašič. Pri organizaciji pomoči civilnih zdravnikov so sodelovali aktivisti.

Za uspešno zdravljenje ranjencev in tudi gibljivost brigade je bilo nujno, da je brigadni sanitetni referent čimprej poskrbel za njihov prenos v bolnišnice ali vsaj v zasilne bunkerje. Glede na število ranjencev in nevarnost sovražnikovega napada je štab brigade to nalogo zaupal večji ali manjši enoti, običajno četi, večkrat pa jim je dal za spremstvo tudi bataljon. Borci so nosili ranjence do javke, za katere so vedeli le politični komisarji in sanitetni referent. Na javkah je prevzelo ranjence osebje bolnišnice. Tako so varovali konspiracijo bolniških objektov.

Ob ustanovitvi brigade so bile na njenem območju le tri manjše partizanske bolnišnice.⁵¹ Srečo na Brodah v Tuhinjskem grabnu, Janezov bunker nad Trnovčami pri Lukovici in bolnišnica pod Krvavo pečjo nad Crno. Zgrajene so bile spomladi 1943. Bolnišnica Srečo je imela dva podzemska bunkerja (4 X 6 m) in posebno kuhinjo. Zaradi hajk pa bolnišnica pozimi 1943/44 ni delovala. Janezov bunker (6 X 4 m) je sovražnik zaradi izdaje 7. novembra 1943 odkril, potem ko so se ranjenci pravočasno umaknili. Bolnišnica pod Krvavo pečjo pa je bila težko dostopna in so jo lahko uporabljali le srednje hudo ranjeni. Na Moravškem, v hribih nad Črnim grabnom, v Tuhinjski dolini in drugod je bilo tedaj tudi več podzemskih bunkerjev za ranjence, ki pa so bili neprimerno opremljeni. Ker jih ni bilo mogoče ogrevati, je bilo bivanje v njih za ranjence pozimi škodljivo, nezdrava pa je bila tudi vlaga. Zaradi raztresenosti na tako širokem območju so bile velike težave z zdravniško nego ranjencev. Zaradi majhnih kapacitet, neprimerne lokacije, pomanjkanja zdravniškega osebja in drugih pomanjkljivosti navedenih bolnišnic je morala Šlandrova brigada jeseni 1943 svoje ranjence nameščati zlasti v bunkerje. Zato se je štab brigade odločil, da bo še pred zimo zgradil bolnišnico za svoje borce. Sanitetnemu referentu Jo-

žetu Piršu-Luki je dal manjšo gradbeno ekipo, ki je konec novembra 1943 začela graditi podzemsko bolnišnico v gozdu pri Rovah. V dobrem tednu so bila glavna dela končana. Bolnišnica je bila velika 4 X 4 m. Še preden so jo povsem pripravili za vselitev, so že prinesli ranjence iz napada šlandrovcev na vermansko postojanko v Novi Štifti. Pirš jih je začasno skril pri zanesljivih kmetih na območju Rov. Med prvimi ranjenci, ki so se zdravili v tej bolnišnici, sta bila komandant brigade Janko Sekirnik-Simon in pomočnik političnega komisarja Jakob Molek-Mohor ter dva borca iz Zidanškove brigade. Bolnišnica pa je kmalu postala pretesna in osebje je gradilo 100 m vstran od prvega objekta še novo bolnišnico Rova II za okrog 12 ranjencev (6 X 4 m). Kljub temu, da sta bili bolnišnici blizu Radomelj, kjer je bila orožniška postojanka, je bila lokacija zanje dobro izbrana. Okoliški kmetje so bili zvesti prištaši OF in so bile pri njih zanesljive javke, vzorno pa so skrbeli tudi za prehrano ranjencev. Bolnišnici na Rovah je vodil kot upravnik Jože Pirš-Luka, sanitetni odsek IV. operativne cone pa mu je občasno pošiljal za opravljanje težjih zdravniških posegov in za nadzorstvo dr. Rudija Kaca-Mitjo in dr. Bogdana Premrova.

Medtem sta bili v kamniškem okrožju zgrajeni še dve bolnišnici. Bolničar Kladvo in politični funkcionarji kamniškega okrožja so organizirali gradnjo bolnišnice Ribnik v požganem gradu v Češnjicah. V kleti so uredili prostor za okrog 20 ranjencev. Še preden je bila dokončno zgrajena, je novembra

1943 sprejela 2 hudo ranjena šlandrovca iz akcije pri Želodniku 6. novembra 1943. Po poročilu sanitetnega odseka IV. operativne cone pa je začela slovenska vojna bolnišnica Moravče (SVPB-M) oziroma Ribnik redno delovati šele sredi januarja 1944. Poglavitna pomanjkljivost te bolnišnice je bila njena majhna oddaljenost (1 km) od Moravč, od koder so orožniki pogosto patroljirali mimo češenjskega gradu.⁵² Po podatkih Franca Podstudenška-Roka je bila že jeseni 1943 zgrajena v dolini Bele nad Kopišami v Kamniški Bistrici bolnišnica, ki je lahko sprejela do 20 ranjencev. Bila pa je visoko v skalah in dostop do nje izredno težak. Bolnišnica je začela redno delati šele spomladi 1944.

Jože Pirš-Luka je januarja 1944 organiziral gradnjo velike bolnišnice Triglav pod Velikim vrhom blizu Kolovca. Merila je 4 X 12m in je bila naj večja bolnišnica v kamniškem okrožju.

Sprejela je lahko tudi okrog 50 ranjencev. Konec januarja 1944 je imel Triglav 14 ranjencev in 6 članov osebja. Vanjo so kmalu po dograditvi prenesli ranjence iz bolnišnice Rova II, ki so jo opustili. Ranjenci so bili sprva le borci Šlandrove brigade, nato pa tudi iz XIV. divizije. Konec aprila je bilo npr. v bolnišnici Triglav 40 bolnikov in 20-člansko osebje. V tem objektu, ki so ga imenovali tudi Lukova bolnišnica, je bil do smrti, konec marca 1944, stalni zdravnik dr. Rudi Kac-Mitja. Zaradi izdaje so nemški policisti in orožniki 6. maja 1944 bolnišnico Triglav odkrili. Iz napadene bolnišnice se je skozi sovražnikov obroč od 59 ranjencev in bolničarskega obsebjja rešilo le 16. Nekaj borcev je padlo pri poskusu preboja, huje ranjene pa je sovražnik postrelil in zmetal v ogenj. Žrtev je bilo po partizanskem pričevanju 19, druge pa so policisti odpeljali v zapore. To je bil izredno hud udarec partizanski saniteti v kamniškem okrožju.

Medtem je postalo nevarno tudi bivanje v bolnišnici Ribnik. Sredi marca 1944 so začeli v češenjskih gozdovih graditi novo bolnišnico in naslednji mesec so vanjo že preselili ranjence iz kletnih prostorov gradu. Nova bolnišnica Ribnik (9 X 6 m)

Maketa Lukove partizanske bolnišnice Triglav na Kolovcu pri Radomljah

je imela 32 postelj. V njej se je do konca oktobra 1944 zdravilo okrog 140 ranjencev, med njimi tudi šlandrovci.

Sredi marca 1944 je bila na pobudo okrožnega komiteja KPS Kamnik zgrajena napol podzemna bolnišnica pod koto 812 na Osnovčku v Tuhinjski dolini, v kateri je bilo prostora za največ 25 ranjencev, naslednji mesec pa je začela delati še bolnišnica dr. Mihe (dr. Tineta Zajca) v Komenski Dobravi. To bolnico so Nemci 11. junija 1944 odkrili. Pobili so vse bolniško sebję in ranjence, skupaj 11 borcev, med njimi tri šlandrovce.⁶³ Tudi bolnišnica na Osnovčku je zaradi bojazni pred izdajo delovala le malo časa.

Po prihodu XIV. divizije in posebne sanitetne skupine sanitetnega odseka glavnega štaba NOV in PO Slovenije na Štajersko so tudi na drugih območjih IV. operativne cone začeli graditi bolnišnice. Pod vodstvom Franca Podstudenška-Roka je bila pod Kašjim vrhom pri Podvolovljeku marca 1944 zgrajena podzemna bolnišnica Viharnik, ki je imela prostora za 48 ranjencev. Na območju Podvolovljeka je bila 20. junija 1944 zgrajena še bolnišnica SOH — Rok, v prvi polovici avgusta 1944 pa še manjša podzemna bolnišnica Sova z 32 posteljami za ranjence. Najbolje je bila opremljena nadzemska bolnišnica SOH — Rok, v kateri je bilo prostora za 72 ranjencev, imela pa je še posebno operacijsko sobo, kuhinjo, prostore za osebje in skladišča. V teh treh bolnišnicah so se zdravili šlandrovci, ki so bili ranjeni v operacijah za osvoboditev Zgornje Savinjske doline.

Na Dolenjskem so ranjence Šlandrove brigade preko sanitetnega odseka VII. korpusa pošiljali v osrednje bolnišnice na Kočevski Rog. Brigadni sanitetni referent pa je imel velike težave pri organizaciji prenosa ranjencev zaradi sovražnikovih napadov in prepočasnih obvestil o mestih višjih sanitetnih ustanov.⁶⁴

Po vrnitvi na območje IV. operativne cone so se pogoji za oskrbovanje ranjencev občutno poslabšali. Zaradi stalnega domobranskega nadzorstva in bojazni pred izdajo so konec oktobra 1944 izpraznili bolnišnico Ribnik. Sovražnik pa je v veliki ofenzivi decembra 1944 odkril najprej bolnišnico Sava, 8. januarja naslednjega leta pa še bolnišnico Viharnik, v kateri je bilo tedaj 74 pacientov in 23 članov osebja. Borci Zidaniškove brigade, ki so bili tedaj v bližini bolnišnice so uspeli rešiti le 20 ranjencev. Na Slivni pri Vačah pa so nemške enote

v zadnji fazi ofenzive napadle premočno bolnišnico IV. operativne cone, v kateri je bilo tedaj 60 lažjih ranjencev, rešilo pa se jih je le 5, drugi pa so padli ali bili ujeti.⁵⁵ Brigadni sanitetni referent Jan Vančk-Taras je moral zato ranjene šlandrovce razmestiti po zanesljivih kmetijah in po zasilnih bunkerjih. Zaradi nenehnega domobranskega in okupatorjevega patroliranja je bilo zelo hudo redno skrbeti za zdravljenje ranjencev, primanjkovalo pa je tudi sanitetnega materiala. Od februarja do konca vojne je sprejemala ranjence le manjša bolnišnica pod koto 1073 nad Tuhinjem, v kateri je bilo prostora za največ 18 pacientov, tik pred osvoboditvijo pa je bila zgrajena še bolnišnica na Savnici na Menini planini.

V bolnišnice so iz brigade pošiljali le huje ranjene in bolnike, medtem ko so morali manj komplicirane bolezni in rane zdraviti sami. Iz podatkov o zdravstvenem stanju borcev, ki so v poročilih političnih komisarjev, vidimo, da je bilo zlasti veliko borcev ožuljenih in revmatičnih. Zelo kritično je bilo stanje borcev vsako zimo, ko so bili pogostni tudi prehladi. Število bolnikov je bilo v takšnih obdobjih zelo veliko. Februarja 1944 je imela Šlandrova brigada kar 78 bolnikov, od katerih so jih sami zdravili 70, drugi so bili negibljivi in so jih spravili pri ljudeh. Mimo tega pa je bilo tedaj v bolnišnicah ali drugod na zdravljenju 17 šlandrovcev.⁵⁶

Kot smo že omenili, pa je bilo najhujše zdravstveno stanje borcev pozimi 1944/45, ko tudi zaradi fizične izčrpanosti niso bili dovolj odporni zoper bolezni. Tudi v poletnih mesecih je bilo zaradi bolezni odsotnih iz brigade precej borcev (npr.

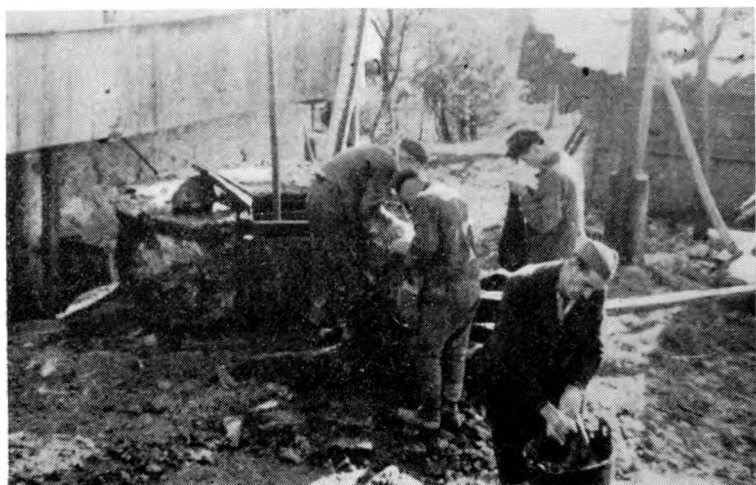
1. julija 1944 kar 40 borcev).⁵⁷ Poleti 1944 in tik pred osvoboditvijo so imeli v brigadi dobro organizirano tudi zobozdravstveno službo.

Glede sanitetnega materiala brigada razen v zimskih mesecih 1944/45 ni imela večjih težav. Nekaj si ga je priborila v akcijah, največ pri vdoru v vojaško okrevališče v Rimskih Toplicah 22. avgusta 1944. Do bogatega plena so prišli šlandrovci tudi po kapitulaciji Italije v Novem mestu, kjer so dobili tudi dva sanitetna avtomobila. Z zaplenjenimi inštrumenti so nato v Št. Jerneju opremili operacijsko sobo, v kateri so operirali borce iz bojov pri Mršeči vasi. S prvimi zavezniki pošiljkami vojaškega materiala so letala odvrгла tudi nekaj dragocenih zdravil. Za redno dobavo sanitetnega materiala v brigado in omenjene bolnišnice pa so skrbele zlasti

politične organizacije v savinjskem, revirskem in kamniškem okrožju. Posebno velike uspehe so imeli pri tem odbori OF, SPZZ, ZSM in DE v kamniškem okrožju. Na Viru pri Domžalah je bila Kocijančičeva tovarna sanitetnega materiala, ki je proizvajala za nemško vojsko. Sam lastnik je večkrat pripravil sanitetni material za narodnoosvobodilne enote in bolnišnice, veliko pa so ga odnesli iz tovarne člani Delavske enotnosti. Mimo tega pa so v tovarni šlandrovci in aktivisti skupaj izvedli nekaj rekvizicijskih akcij. Zdravila so aktivisti prinašali največ iz Karbove lekarne v Kamniku in Miličeve v Domžalah. Sanitetni material, ki so ga zbrali borci OF in njene množične organizacije, se je zbiral v skladiščih gospodarskih komisij. Zlasti v prvi polovici leta 1944. pa je okrožna gospodarska komisija Kamnik organizirala za dobavo zdravil, ki jih ni bilo mogoče dobiti v bližnjih lekarnah, kanale celo iz Nemčije, Avstrije in Češke.⁵⁸ V skladiščih okrožne in okrajnih gospodarskih komisij so bile mnogokrat velike zaloge sanitetnega materiala.⁵⁹ Iz njih so ga pošiljali neposredno brigadi in omenjenim bolnišnicam ali pa preko sanitetnega odseka štaba IV. operativne cone. Glede na to, da je zbrani material velikokrat presegal potrebe, ga je ta forum lahko pošiljal tudi v druge enote na območju Štajerske, pa tudi na Dolenjsko. Tako so politične organizacije precej razbremenile Slandrovo in druge enote ter bolnišnice iskanja sanitetnega materiala.

Na Dolenjskem je jeseni 1944 brigadi primanjkovalo zavojnega materiala in zdravil. Pri nabavi je bila odvisna le od višjih sanitetnih ustanov, ki ga tudi same niso imele, pri delitvi razpoložljivega materiala pa je bila po mnenju brigadnega sanitetnega referenta zapostavljena.⁶⁰ Hude težave pa so bile s sanitetnim materialom pozimi 1944/45, ko so prenehale delovati politične organizacije, in na pomoč aktivistov pri reševanju tega problema ni bilo mogoče veliko računati. Precej dobrih zdravil in raznega materiala so dobili šele iz zavezniških pošilk konec zime oziroma v začetku spomladi 1945. Poudariti moramo, da so politične organizacije dobro skrbale tudi za ustrezno prehrano ranjencev v bolnišnicah in tistih, ki so bili na okrevanju pri zanesljivih ljudeh.⁶¹

Med nalogami sanitetnega osebja je bila tudi skrb za čistočo v taborišču in za osebno higieno, ki se je zlasti poslabšala v obdobju nemških hajk, premikov in bojov. Tedaj ni bilo časa za umivanje in pranje perila. Nečistoča je imela za po-

Šlandrovci pri pranju obleke

sledico razne kožne bolezni in ušivost. Sanitetno osebje je v primerih, ko se je brigada na nekem mestu zadrževala dalj časa, takoj poskrbela, da so tiste enote, ki niso bile na položajih, lahko poskrbele za higieno. Zlasti po izbojevanju osvobojenih ozemelj je lahko brigada higieni posvetila večjo pozornost. Po osvoboditvi Izlak je poleti 1944 štab brigade poskrbel, da so se borci v tamkajšnjem bazenu večkrat kopali. Pri razuševanju so ji pomagale tudi zaledne vojaške oblasti. Sanitetni referenti so nadzirali tudi kuhinje. Mimo praktičnih ukrepov pa so sanitetni referenti svojo nalogo izpolnjevali tudi s predavanji na političnih urah o higieni in o varovanju zdravja.

Organizaciji sanitetne službe so v Slandrovi brigadi posvetili veliko pozornost. Naj večje težave so bile s pomanjkanjem usposobljenega medicinskega kadra. Skrb za ranjence in bolnike ji je olajšalo dejstvo, da so bile na njenem operativnem območju številne bolnišnice in bunkerji za ranjence.

V kamniškem okrožju so bile najprej na območju IV. operativne cone zgrajene bolnišnice. Bolnišnici v Rovah in bolnišnica Triglav na Kolovcu so bile zgrajene neposredno na po-

budo štaba brigade, ki je dal zanje tudi vse osebje. Pri reševanju problemov z bolniki in ranjenci pa je Šlandrova brigada kar najtesneje sodelovala s političnimi organizacijami na svojem operativnem območju, ki so ji dajale veliko pomoč.

INTENDANTSKA SLUŽBA⁶²

Redna in zadostna preskrba borcev s hrano, z obleko in z obutvijo je bila eden pomembnih pogojev za uspešno bojno delovanje brigade. Če intendantska služba ni mogla priskrbeti dovolj živil, je moral štab brigade svoje enote namesto na izvajanje bojnih nalog pošiljati na prehranjevalne akcije, ki pa so bile včasih prav tako nevarne kot prave vojaške. Po hrano je bilo treba iti tudi v neposredno bližino sovražnikovih postojank in med marsikatero prehranjevalno akcijo je prišlo do spopadov. V mnogih uspešnih napadih na sovražnikove postojanke in v akcijah na prometne zveze pa so si šlandrovci priborili tudi bogat plen in intendante za nekaj časa rešili skrbi pri prehrani brigade. Dobra hrana, obleka in obutev je tudi ugodno vplivala na moralo borcev.

Prvi intendant brigade je bil Jože Humar-Lipah, po njegovi postavitvi za šefa intendature IV. operativne cone pa je konec septembra 1943 prevzel njegovo dotedanjo funkcijo Janez Homar-Karo. Za njim so bili leta 1944 dalj časa brigadni intendant Janez Avbelj-Metro, Jurij Petek-Dan in Franc Ivanuš-Milan. Brigadni intendant so imeli svojega pomočnika, v vsakem štabu bataljona pa je bil prav tako poseben intendant, medtem ko jih po četah spočetka ni bilo. Maja 1944 se je z intendantskimi posli v brigadi ukvarjalo 22 ljudi, ekonomski so bili tudi v četah, svojega pomočnika pa so imeli tudi bataljonski intendant.⁶³

Kuhinje so bile organizirane po bataljonih, kuhali pa so v glavnem v kotlih za žganjekuho, le izjemoma so intendantje organizirali tudi kuhanja in peko kruha po vaseh. Tedaj so lahko pripravili tudi boljšo hrano, ki je v kotlih kuharji niso mogli pripraviti. Ob hajkah in na daljših pohodih ni bilo mogoče kuhati in so se morali borci zadovoljiti s suho hrano, večkrat pa so bili tudi zelo lačni.⁶³ Prehranjevalnih tablic, ki jih je določil ekonomski odsek glavnega štaba NOV in PO Slovenije in tudi nekoliko izboljšane prehranjevalne tabele in-

Jože Umek-Zepel in Jože Humar-Lipah, pomočnik oziroma šef intendature IV. operativne cone

tendanture štaba IV. operativne cone iz srede aprila 1944, se niso držali. Običajno so imeli boljšo hrano, ob sovražnikovih hajkah pa so morali »stisniti pas«.

Stab Šlandrove brigade je intendanturi štaba IV. operativne cone jeseni 1943 zelo natančno poročal o načinu prehrane. Oktobra 1943 je npr. brigadni intendant imel v blagajni 1260 nemških mark v gotovini in 2400 lir v bonih, od katerih je za nakup hrane porabil 1250 RM in 1300 lirskih bonov. Naslednji mesec je imela brigada skupno 6025 RM in 14.900 lirskih bonov. Intendantura štaba IV. operativne cone ji je dala lirske bone in 2000 RM, večino gotovine pa je brigada zaplenila v petih akcijah. Za nakup prehrane, zlasti živine, je porabila 3000 lirskih bonov in 2843 RM, mimo tega pa je razdelila še 350 RM podpor družinam padlih partizanov. V treh zimskih mesecih (december 1943 ter januar in februar 1944) je brigadni intendant porabil za plačilo hrane, za popravilo čevljev in obleke 4162 RM, denar pa je dobil v dveh akcijah in od pokrajinskega komiteja KPS za Štajersko.⁶⁴ Iz tega pregleda finanč-

nega poslovanja vidimo, da je brigada za nakup hrane porabila le malo denarja. Vse prisilne odkupe živine je izvedla v sporazumu s terenskimi odbori, ki so sami zbrali precej hrane in tudi predlagali zaplembe. Brigada je konec jeseni 1943 v Moravski in Tuhinjski dolini zaplenila veliko pridelkov, ki bi jih morali posestniki dati okupatorju v obliki obveznega odkupa. Večina teh zaplemb je bila le navidezna, ker so kmetje sami na ta način želeli pomagati borcem. Brigada si je tako za zimo pripravila precejšnje zaloge hrane.⁶⁵ Brigadni intendant Janez Homar-Karo je dal bataljonskim intendantom nalogo, da čim večje količine hranijo v svojih skladiščih in pri zanesljivih ljudeh, ki naj jim dajo tudi v rejo zaplenjeno živino. Opozoril pa jih je, da zaradi morebitnega izdajstva uskladiščijo hrano v več bunkerjih. Uskladiščena živila naj rabijo te tedaj, ko ne bi bilo drugih možnosti za prehrano.⁶⁶ Bataljonski intendant si nato organizirali gradnjo več bunkerjev, ki so bili tako razmeščeni na območju med Menino planino in Moravsko dolino, da bi lahko borci iz svojih taborišč hitro prišli do njih.

Zaradi velikih nemških hajk v drugi polovici decembra 1943 se je morala brigada umakniti na Mozirske planine in proti Koroški, kjer so se začele težave s prehrano. Visoko v hribih so borci trpeli hudo lakoto. Štab brigade je moral pošiljati svoje enote na nevarne prehranjevalne akcije v dolino. V prehranjevalni akciji nad Ljubnim 9. januarja 1944 sta npr. dva borca izgubila življenje, dva pa sta bila hudo ranjena. V drugi polovici januarja se je brigada dobro založila s hrano v akcijah v Gorenju in v Crni.⁶⁷

Ko se je brigada spet vrnila v kamniško okrožje, so tu mimo okrožne gospodarsko-finančne komisije delovale že tudi rajonske, občinske in vaške GFK. Okrožni sekretar GFK Franc Bernot-Filip je zato že sredi januarja 1944 prosil intendanturo štaba IV. operativne cone, naj se enote na Kamniškem povežejo glede nabave hrane z načelniki GFK. Naslednji mesec je istemu forumu poročal, da zberejo v kamniškem okrožju že večino hrane s prostovoljno oddajo, za špecerijsko blago pa organizirajo akcije. Živila in drugi material imajo shranjenega v skladiščih, namenjen pa je predvsem narodnoosvobodilnim enotam.⁶⁸

Intendantur a štaba IV. operativne cone je glede na dopise gospodarskih komisij 20. februarja 1944 zahtevala, naj

Šlandrovci pri kuhanju

vsaka enota po prihodu na kraj »logorovanja« vzpostavi zvezo z vaškimi, občinskimi ali rajonskimi intendanti, ob njihovi odsotnosti pa s sekretarji odborov OF, da jim priskrbijo primerno hrano glede na številčno stanje. V prihodnje je nedopustno nabiranje hrane mimo odborov OF, prav tako pa je obsojena ravnanje nekaterih enot, ki so zahtevale le boljšo hrano. Glede prehrane se morajo enote prilagoditi krajevnim razmeram. Voditi morajo tudi knjige o nabavi in porabi hrane. Mesec dni kasneje je šef conske intendature Jože Humar-Lipah to okrožnico še dopolnil. Enote je seznanil z navodili ekonomskega odseka glavnega štaba NOV in PO Slovenije glede prehrane, ki naj jih izpolnjujejo, kolikor to dopuščajo razmere. V prihodnje se morajo v kamniškem in litijskem okrožju vse enote hraniti s pomočjo gospodarskih komisij, v okrožjih pa, kjer GK še ne delujejo, pa v sodelovanju s terenskimi odbori OF. Le na območjih, ki še niso organizirana, lahko enote hrano nabirajo in kupujejo, medtem ko naj rekvizicije izvajajo zlasti na državnih posestvih in v okupatorjevih ustanovah. Inten-

Člani okrožne gospodarske komisije Kamnik s komandantom brigade Mirkom Jermanom (z leve: Jože Podgoršek-Rudi, Mirko Jerman, Janko Urbanc-Olga, Stanko Polc-Kožuh)

dantura štaba IV. operativne cone je opozorila tudi vse enote na gospodarno ravnanje s hrano, prepovedala jim je nakup hrane v pasivnih krajih in na območjih, kjer se partizani pogostno zadržujejo, in zahtevala, da onemogočijo izvoz živil na ozemlja, ki jih nadzoruje okupator. Narodnoosvobodilne enote pa so neposredno z GK lahko urejale le probleme prehrane, medtem ko so se morale za nabavo obleke, obutve in drugega materiala obračati na intendanturo štaba IV. operativne cone.⁴⁹

S temi okrožnicami je intendantura nadrobno določila naloge narodnoosvobodilnih enot in političnih organizacij pri oskrbi brigade. Med enotami IV. operativne cone je imela Šlandrova brigada na pretežnem delu svojega operativnega območja zaradi njegove dobre organiziranosti problem prehrane še najbolj urejen. V kamniškem okrožju so gospodarske komisije pripravile dovolj hrane, nekaj manjših pritožb je bilo glede dobave hrane v litijskem okrožju, medtem ko v savinjskem še konec junija 1944 okrožna GK ni zadovoljivo delovala.⁷⁰ Šlandrova brigada je junija 1944 že dobivala vso hrano le iz skladišč gospodarskih komisij. Za pripravo treh obrokov dnevno so porabili največ mesa, moke, krompirja, fižola, zdroba, loja ter kruha. Zaradi nenehne številčne rasti brigade so morale gospodarske komisije pripravljati vedno večje količine živil.⁷¹ Brigada pa si je poleti 1944 tudi sama izboljšala prehrano, ko je v Ljubnem, v Lučah, v Rečici, v Mozirju, v Sv. Pavlu in v Podšentjurju zaplenila mimo orožja in vojaške opreme tudi velike količine hrane.⁷²

Intendantura štaba IV. operativne cone si je prizadevala, da bi sama ali preko gospodarskih komisij dobro oskrbovala brigado tudi z obleko, obutvijo in z drugim materialom. Tudi pri zbiranju tega materiala so bile gospodarske komisije zelo iznajdljive in prizadevne. Posebej so se izkazali odbori Delavske enotnosti v kamniškem okrožju, kjer je bilo nekaj tovarn, ki so delale za nemško vojsko. Iz Zornove tovarne usnjene galanterije in iz tovarne bratov Okršlar, iz katere sta pošiljala material tudi sama lastnika, je Šlandrova brigada dobila razne torbice, nabojnice, opasace itn. Kot pa smo že opisali, so politični delavci skupno s šlandrovci tudi organizirali velike akcije v tovarni platnenih izdelkov v Jaršah, prav tako pa so iz Polakove tovarne v Domžalah, iz Knafličeve tovarne v Kamniku in iz Andrej ko ve usnjarne na Prevojah ter od drugod uspeli poslati intendanturi IV. operativne cone ozi-

roma brigadi velike količine usnja. Za izdelavo oblek in obutve ter za popravila starih so skrbele številne legalne in ilegalne krojaške in čevljarске delavnice. Prav tako so za strojenje kož organizirali ilegalne usnjarne, za gospodarske komisije pa so delali tudi številni legalni obrtniki. Prav tako je imela svoje krojaške in čevljarске delavnice ter orožarno v prvi polovici leta 1944 na Moravškem tudi intendatura IV. operativne cone. Kot smo že opisali, pa se je vprašanje delavnic zlasti ugodno rešilo po osvoboditvi Zgornje Savinjske doline, ko so svoje delavnice organizirale tudi zaledne vojaške oblasti. V brigadi so krojači in čevljarji opravljali le najnujnejša popravila. Brigada je z nakaznicami intendature štaba IV. operativne cone dobila iz skladišč GK tudi obleko, obutev, milo, sukanec, usnje, pasto za čevlje itn. Sredi 1944 je brigada dobila veliko obleke in obutve tudi iz zavezniške pomoči,⁷³ precej pa jo je zaplenila tudi v akcijah v Zgornji Savinjski dolini.

Kljub velikim dobavam gospodarskih komisij, zavezniški pomoči in zaplembam, je zaradi nagle številčne rasti enot IV. operativne cone postajalo vprašanje obleke in obutve, na nekaterih območjih pa tudi vprašanje prehrane, izredno pereče. Tako je intendant Slandrove brigade 10. 10. 1944 poročal, da je v zadnjih dveh tednih brigada operirala na območjih, ki so zaradi nenehnega zadrževanja narodnoosvobodilnih enot izčrpana, in zato brigada ni dobila zadostnih količin hrane. Prav tako je obvestil ekonomski odsek IV. operativne cone, da je večina borcev neprimerno oblečenih za zimo, izredno pa je pereče vprašanje obutve in ga opozoril, da ta problem kar najhitreje uredi.⁷⁵

Po prihodu na Dolenjsko se je prehrana zelo poslabšala, zlasti pa je borce prizadelo pomanjkanje soli. Stab brigade je ugotovil, da je tudi zaradi nezadostne in neustrezne prehrane, zlasti pa zaradi obupnega stanja obleke in obutve, morala borcev padla. Na območjih premikov brigade ni bilo gospodarskih komisij, intendantov pa se v neznanih krajih tudi niso znašli.⁷⁶

Ko se je brigada znova vrnila na območje IV. operativne cone, so gospodarske komisije zaradi hudega domobranskega in nemškega nadzorstva že prenehale delati. Sovražnik je odkril tudi veliko skladišč, v katerih so bile zaloge hrane za zimo. Pri urejanju prehrabenih zadev je bila zato navezana v glavnem le nase. Sredi sovražnikovih hajk in hude zime so

borci zlasti na območju Menine planine trpeli hudo lakoto. Štab brigade je 27. 3. 1945 poročal, da so imeli borci v zadnjih šestih tednih z redkimi izjemami spet po tri obroke na dan. Hrano so v glavnem dobivali s prehranjevalnimi akcijami in zaplembami. Pri reševanju problemov obleke in obutve pa so imeli le skromne uspehe. Šele s prvimi zavezniškimi pošiljkami so tudi ta problem delno rešili.⁷⁷ Neposredno pred koncem vojne so ji pri zbiranju hrane v nekaterih okoliših spet pomagale politične organizacije, bolje pa je bilo to vprašanje rešeno šele ob sovražnikovi kapitulaciji, ko je brigada dobila velik plen.

OBVEŠČEVALNA SLUŽBA⁷⁸

Obveščevalna služba je imela pomembne naloge pri zavarovanju brigade in v pripravi akcij. Velikokrat je mnogo prispevala k uspešnosti akcij brigade, napačni in pomanjkljivi obveščevalni podatki pa so vplivali na njene neuspehe in težave. Dobro je lahko delovala zlasti na poznanih območjih, na katerih se je pri zbiranju obveščevalnih podatkov lahko oprla tudi na politične organizacije.

Ob ustanovitvi brigade je organizacijo obveščevalne službe prevzel Ivan Tlaker-Luka, pred njenim preosnovanjem pa Dušan Dovjak-Savo. Brigadni obveščevalci so imeli pomočnika, obveščevalca pa so imeli tudi v bataljonskih štabih. Za obdobje od ustanovitve brigade do zime 1943/44 je značilno, da so se obveščevalci pri zbiranju podatkov naslanjali predvsem na aktiviste in obveščevalno službo, ki je delovala v okviru Varnostne obveščevalne službe po okrajih in okrožjih na njenem operativnem območju. Konec decembra 1943 pa je načelnik obveščevalnega centra (OC) štaba IV. operativne cone Franc Avbelj-Pajk poslal brigadi in tudi drugim enotam več okrožnic o organizaciji in delovanju obveščevalne službe. Bistvena novost naj bi bila ločitev terenske in vojaške obveščevalne službe v tem pogledu, da bi se narodnoosvobodilne enote pri zbiranju podatkov oprle zlasti na lastne obveščevalce.⁷⁹ Glede na ta navodila so tudi v Šlandrovi brigadi okrepili obveščevalno službo. Pri štabu brigade so osnovali obveščevalni vod in obveščevalni center, ki je pošiljal OC štaba IV. operativne cone vsak dan položajna poročila o sovražnikovih postojankah in njihovi utrjenosti, o njihovi številčni moči, o osre-

dotočenjih in premikih, o pojavih bele garde, o okupatorjevem nasilju, o dezertacijah borcev in tudi o nekaterih akcijah brigade. Iz ohranjenih poročil o položaju, prvo je z dne 3. februarja 1944, se vidi, da so bili vir obveščevalnih podatkov aktivisti, VOS, obveščevalni vod in kurirji, ki so hkrati s svojimi nalogami zbirali še podatke o sovražniku.⁸⁰ Prav tako so prenašale v OC podatke o sovražniku tudi patrolje, v katere so običajno vključili tudi obveščevalce. Brigada je imela na operativnem območju več obveščevalnih točk, kjer so ji aktivisti dajali podatke o sovražniku. Ciani OC so zasliševali tudi sovražnikove ujetnike in poskušali zvedeti kar največ podatkov o njihovih enotah in načrtih. Prav tako so jim bili dragoceni vir zaplenjeni sovražnikovi dokumenti. Velike težave pa so imeli s preskušanjem zbranih podatkov, ki je bilo včasih neizvedljivo, in zato so bila tudi njihova poročila velikokrat napačna.

Stab brigade je za izboljšanje obveščevalne službe poslal na tečaje pri glavnem štabu NOV in PO Slovenije več obveščevalcev, med katerimi sta ga z odličnim uspehom končala komandir obveščevalnega voda Miran Panjan in Milan Stajner-Kamnar, ki je bil po Dovjakovem odhodu spomladi in poleti

1944 načelnik OC brigade. Stab IV. operativne cone je konec aprila 1944 poročal, da je v Šlandrovi brigadi obveščevalna služba »popolnoma organizirana« in da OC vedno nadzira operativno območje brigade. Tedaj je imel dobro organizirano obveščevalno službo tudi Kamniško-zasavski odred, ki je za nadziranje postojank ob zasavski železniški progi osnoval poseben obveščevalni vod.⁸¹ Šlandrova brigada in Kamniško-zasavski odred sta za OC štaba IV. operativne cone zbrala tudi največ podatkov na prvem odseku operativnega območja IV. operativne cone, to je na ozemlju med Savo in Savinjo in Kamniško Bistrico.⁸²

Sredi julija 1944 je dal OC štaba IV. operativne cone Kamniško-zasavskemu odredu nalogo, da zbira obveščevalne podatke med Savo in cesto Domžale—Trojane, Šlandrova brigada pa naj bi organizirala redno zbiranje obveščevalnih podatkov na ozemlju severno od te ceste v kamniškem okolišu, v Tuhinjski dolini in na območju Gornjega grada. Za izpolnjevanje te naloge je imel OC brigade tedaj svoje obveščevalne točke v Kamniku, v Šmartnem pri Tuhinju, v Špitaliču in tudi v Zagorju ter Trbovljah. Mimo tega pa je redno pošiljal

tudi vse podatke o sovražniku z območij, kjer je brigada trenutno delovala. V OC brigade sta bila tedaj mimo načelnika še dva pomočnika, obveščevalni vod pa je štel 12 borcev.⁸³

Poleti 1944 se je obveščevalna služba na območju IV. operativne cone še izpopolnila. Obveščevalno službo so organizirale tudi zaledne vojaške oblasti. Za Šlandrovo brigado pa je bilo posebej pomembno, da je tudi operativni štab VI. in XI. brigade takoj po prevzemu dolžnosti ustanovil svoj OC, ki ga je vodil Gorazd Skoporc-Borut.⁸⁴ Tako so na prvem sektorju zbirali obveščevalne podatke obveščevalni centri operativnega štaba VI. in XI. brigade, štabov Šlandrove in Zidaniške brigade ter Kamniško-zasavskega odreda, mimo njih pa še posebni obveščevalni vod OC štaba IV. operativne cone.⁸⁵ Na osnovi podatkov, ki so jih pošiljali obveščevalni centri brigad in odredov, je OC štaba IV. operativne cone sestavljal obširna poročila o sovražniku in njegovih namerah ter jih pošiljal obveščevalnemu odseku glavnega štaba NOV in PO Slovenije, ki mu je občasno neposredno pošiljal poročila tudi OC Šlandrove brigade.

Štab IV. operativne cone je sredi septembra 1944 o obveščevalni službi Šlandrove brigade poročal, da je »precej dobro« organizirana. Obveščevalni kader je bil tedaj manj izkušen, dosegel pa je dobre uspehe. OC je imel nekaj težav pri zvezah z obveščevalci na terenu.⁸⁶ Pred odhodom na Dolenjsko je bilo v OC, kot smo že omenili, 17 obveščevalcev.

Na Dolenjskem je imela obveščevalna služba hude težave zaradi nepoznavanja terena. Mimo tega je ostala na območju IV. operativne cone več kot polovica obveščevalcev, tako da za te naloge ni imela izkušenih borcev. Prebivalstvo je bilo do brigadnih obveščevalcev nezaupljivo, in tako niso uspeli organizirati kanalov za dobivanje obveščevalnih podatkov. Glede njih je bila brigada pretežno navezana na višje forume, ki pa tudi velikokrat niso posredovali zanesljivih poročil o sovražniku. Konec oktobra 1944 so obveščevalni vod vključili v četo pomožnega aparata. Štab brigade pa z delom obveščevalcev tedaj ni bil zadovoljen.⁸⁷ Pozimi 1944/45 v brigadi ni bilo posebne obveščevalne službe. Obveščevalne podatke je dobivala od OC operativnega štaba VI. in XI. brigade, v bližnji okolici taborišč pa so zbrale podatke o sovražniku ogledniške in bojne patrulje šlandrovcev.⁸⁸ Po preosnovanju brigade pa je aprila 1945 spet deloval v brigadi OC, ki ga je vodil Jože

Šacer. Dobro je organiziral zlasti nadzor nad sovražnikovimi premiki po cesti Domžale—Celje.⁸⁹

Omenimo naj še, da je OC do jeseni 1944 opravljal tudi protivohunsko dejavnost, nato pa je to nalogo prevzel poseben oficir Ozne (Odsek za zaščito naroda).

SLUŽBA ZVEZE IN DRUGE SLUŽBE⁹⁰

Službi zveze so zaradi njene velike pomembnosti za uspešno delovanje brigade posvetili veliko pozornost. Največ kurirjev je bilo pri štabu brigade in so spočetka opravljali tudi funkcijo njegove zaščite. Tudi štabi bataljonov in komande čet so imele svoje kurirje. Štabni kurirji so se delili na dve skupini: izkušeni kurirji so imeli nalogo, da vzdržujejo zveze z glavnim štabom NOV in PO Slovenije ter s štabom IV. operativne cone, številnejši pa so bili kurirji »za kratke proge«, ki so vzdrževali zveze med štabom ter posameznimi enotami brigade ali z bližnjimi sosednjimi enotami. Ves čas delovanja brigade je bila kurirska služba najpomembnejša oblika zveze.

Kurirji so lahko uspešno delali zlasti na njim dobro znanih terenih. Zato so bile npr. jeseni 1944 hude težave s kurirskimi zvezami. Kurirji so morali hoditi po javnih poteh, kjer so bile pogostne domobranske zasede. Veliko starih in izkušenih kurirjev je padlo ali pa so bili ranjeni, mladi pa niso bili dorasli nalogam. Konec oktobra 1944 je delal pri štabu brigade poseben kurirski vod, vključen v četo pomožnega aparata.

Od konca avgusta 1944 je štab brigade za vzdrževanje zvez uporabljal tudi radijsko oddajno in sprejemno postajo, ki jo je upravljal posebni vod petih ljudi. Kmalu po vrnitvi na območje IV. operativne cone pa so v hajkah šlandrovci radijsko oddajno in sprejemno postajo izgubili, znova pa so jo dobili po preosnovanju aprila 1945. Štab brigade se je pritoževal, da je imela radijska oddajna in sprejemna postaja prekratek »domet« in na Dolenjskem je delovala le na razdaljo nekaj kilometrov.⁹¹ Tudi pred koncem vojne je radijska oddajna in sprejemna postaja slabo delovala in so v glavnem uporabljali za zveze kurirje.⁹² V zadnjih akcijah ob osvoboditvi je imela brigada že dve radijski oddajni in sprejemni postaji.

Po osvoboditvi Zgornje Savinjske doline so bile enote brigade na osvobojenem ozemlju nekajkrat med seboj povezane

tudi s telefonsko zvezo. V letu 1944 so bolj poredko za zvezo uporabljali tudi signaliziranje z zastavicami ter z različnimi svetlobnimi znaki.

Mimo opisanih so v Šlandrovi brigadi tako kot v drugih operativnih enotah delovale še operativna, inženirsko-tehnična in administrativna služba. Operativni oficirji v štabih bataljonov in brigade so bili praviloma šolani in so imeli nalogo, da strokovno svetujejo poveljnikom. Pomagali so jim zlasti pri pisanju povelj in poročil, pri načrtovanju akcij, pri izdelavi skic, pri organizacijskih vprašanjih, včasih pa so jih poveljniki pošiljali tudi na ogled krajev in objektov, ki jih je namestila brigada napasti. Operativni oficirji so večkrat vodili tudi sestanke vojaških funkcionarjev, organizirali vojaške tečaje in skrbeli za izvajanje programa vojaškega usposabljanja. Med brigadnimi operativnimi oficirji naj omenimo Ivana Belca-Belega in Vlada Sepca, ki sta konec 1944 oziroma v prvih mesecih 1945 nekaj časa dejansko opravljala naloge načelnika štaba brigade.

V štabu brigade ni bilo posebnega referenta za inženirsko-tehnično službo. Inženirsko-tehnične naloge je opravljala minerska četa. O njeni dejavnosti smo že obširno pisali, pripomnimo naj le, da na Dolenjskem zanje ni bilo posebnih nalog. Štab IV. operativne cone jo je, kot že večkrat poprej, tudi septembra 1944 pohvalil kot eno »najbolj organiziranih in sposobnih«⁹³ enot v brigadi ter ob tem posebej poudaril njeno hrabrost in iznajdljivost.

Administrativna služba je bila organizirana v štabu brigade in v bataljonih. Administratorji so bili običajno šolani ljudje, ki so si pridobili zaupanje funkcionarjev, kajti pri pisanju dopisov in poročil so imeli vpogled tudi v zaupne zadeve. Administratorji so skrbeli tudi za brigadni in bataljonski arhiv. Prvi je v štabu brigade opravljal administrativne posle Ivo Lipar-Iztok, zadnji šef administracijske pa je bil Jože Juvančič.

BRIGADNO SODIŠČE

Z odredbami in navodili sodnega odseka glavnega štaba NOV in PO Slovenije o organizaciji in delovanju brigadnih sodišč se je štab brigade nadrobneje seznanil v času bivanja na Dolenjskem konec poletja 1943. 3. septembra 1943 je poslal

glavnemu štabu NOV in PO Slovenije v potrditev člane brigadnega sodišča.⁹⁴ Zaradi premestitve funkcionarjev in borcev pa je štab brigade imenoval nove člane in namestnike brigadnega sodišča, ki so se prvič sestali 16. novembra 1943. Za predsednika sodišča so izvolili Iva Liparja-Iztoka. 28. novembra je to sodišče obsodilo na smrt nekega dezerterja.⁹⁵ Zaradi nenehnih premestitev šlandrovcev pa se je kmalu nato uveljavila praksa, da so sodišče sestavili za vsak primer posebej.

Po ustanovitvi sodnega odseka pri štabu IV. operativne cone sredi junija 1944 se je začelo obdobje načrtnega ustanavljanja in preosnovanja sodišč v narodnoosvobodilnih enotah na Štajerskem. Sodni referent dr. Jože Žabkar je 14. julija 1944 ustanovil tudi brigadno sodišče v Slandrovi brigadi. Člane je seznanil s predpisi in navodili za njegovo poslovanje. Prisostvoval je tudi njegovemu zasedanju, ko je sodilo štirim obtožencem, pri čemer jim je določila o sodnem postopku še praktično dopolnil. Ugotovil je, da bo brigadno sodišče lahko uspešno poslovalo. Za tožilca je štab brigade predlagal pomočnika propagandnega referenta Jožeta Kocjana, ki je bil študent prava, za člane in namestnike brigadnega sodišča pa je predlagal štiri politične in vojaške funkcionarje iz štaba ter dva borca iz enot. Ze 4. avgusta 1944 pa je moral štab brigade zaradi kadrovskih sprememb spet predlagati sodnemu oddelku glavnega štaba NOV in PO Slovenije v potrditev nove člane brigadnega sodišča.⁹⁶ Po novem preosnovanju vojaških sodišč na območju IV. operativne cone sredi septembra 1944 pa je bilo sodišče v Slandrovi brigadi odpravljeno, kazenske zadeve pa je odtlej pošiljala v obravnavo sodnemu senatu Zidanškove brigade.⁹⁷

Brigadno sodišče je obravnavalo primere izdajstva, dezertacij, skrivaštva, kraje, hude nediscipline in drugih večjih prekrškov, medtem ko so za manjše izrekli disciplinske kazni štabi sami. Za izdajstvo in hude prekrške proti narodnoosvobodilnemu gibanju pa je sodilo tudi civilnemu prebivalstvu na svojem operativnem območju. 14. julija 1944 je na primer brigadno sodišče obravnavalo štiri kazenske primere: enega civilista je zaradi vohunstva, izdajstva in sodelovanja z okupatorjem obsodilo na smrt, enega civilista je zaradi vohunjenja obsodilo z ukorom, enega borca je za dvakratno dezerterstvo kaznovalo z ukorom in s prisilnim delom po osvoboditvi, enega pa zaradi pobega iz brigade na ukor in prisilno delo po osvo-

boditvi. V obdobju od srede avgusta do srede septembra 1944 je brigadno sodišče obsodilo dva dezrterja na smrt, enega na prisilno delo po osvoboditvi, enega borca za poskus pobega v sovražnikovo vojsko na težko prisilno delo, enega civilista pa zaradi tatvine prav tako na težko prisilno delo. Obsojence na težko prisilno delo je pošiljalo na Dolenjsko, da so kazen nastopili takoj.⁹⁸

OPOMBE

¹ Podatki o vsebini dela na političnih urah so povzeti po naslednjih virih: poročilo štaba IV. operativne cone o vojaškem in političnem delu 16. 11. 1943 v fase. 330/1; poročila političnega komisarja Šlandrove brigade 22. 9., 8. 10., 3. 11., 13. 11. in 29. 11. 1944 v fase. 332/4; dnevna poročila štaba Šlandrove brigade v arhivu IZDG; knjiga dnevnih povelj štaba IV. bataljona, ki jo je pisal politični komisar Ivo Sonc-Zdenko in jo je po vojni izročil arhivu MNOM, kjer je sedaj v fase. 169.

² Oktobra 1943 je bilo 20 političnih ur (poročilo štaba IV. operativne cone 16. 11. 1944 v fase. 330/1 v arhivu IZDG).

³ Knjiga povelj štaba IV. bataljona v fase. 169 v arhivu MNOM; sekretariat KPS v Šlandrovi brigadi je 20. 4. 1944 poročal, da je na dan po vodih in četah 4—5 ur vojaške in politične vzgoje, po bataljonih sta 2 politični uri vsak teden, za vso brigado pa občasno; v dneh od 30. 9. do 7. 10. pa je bilo npr. v I. bataljonu 7 političnih predavanj, od teh 5 bataljonskih in po dve po četah, v II. bataljonu 6 predavanj, 2 bataljonu in 4 po četah, v III. bataljonu 6 ur, od tega 4 bataljonske, v minerski četi 4 politične ure, v gorski bateriji pa 5 političnih ur (poročilo političnega komisarja Šlandrove brigade 8. 10. 1944 v fase. 332 a/4 v arhivu IZDG).

⁴ V zadnjih treh tednih oktobra 1944 je imel štab I. bataljona 6 političnih ur, v II. bataljonu le 4 za vse borce skupaj, medtem ko je imel III. bataljon 4 bataljonske in 3 četne politične ure (poročilo štaba Šlandrove brigade o političnem delu 3. 11. 1944 v fase. 332 a/4 v arhivu IZDG).

^{4a} Prim. okrožnico pokrajinskega komiteja ZKMJ za severno Slovenijo št. 2 v fase. 656/4 v arhivu IZDG. Tudi člani ZKM so imeli še vsak svoje posebne naloge v okviru politično-teoretskega, kulturno-dopisniškega, vojaško-disciplinskega, higiensko-sanitetnega in obveščevalno-informacijskega odseka v aktivih.

⁵ Okrožnice sekretariata KPS IV. operativne cone 3. 1., 11. 1. in 16. 1. 1944 v fase. 16/1 v arhivu IZDG.

⁶ Podatki o številčnem stanju komunistov, kandidatov in skojcev so povzeti po naslednjih virih: poročilo namestnika političnega komisarja IV. operativne cone 2. 12. 1943 (Zbornik NOV IX/4, dok. 122); poročila partijskega biroja oziroma sekretariata KPS Šlandrove brigade 18. 3., 17. 6., 25. 8. in 15. 9. v arhivu CK ZKS in

poročila sekretariata KPS Slandrove brigade 10. 10., 28. 10., 15. 11. in 30. 11. 1944 v fase. 16/1 v arhivu IZDG.

⁷ Poročilo namestnika političnega komisarja IV. operativne cone 2. 12. 1944 (Zbornik NOV IX/4, dok. 122).

⁸ Poročilo sekretariata KPS IV. operativne cone 20. 1. 1944 v fase. 16/1 v arhivu IZDG.

⁹ Poročila sekretariata KPS IV. operativne cone 11. 2. 1944 v fase. 16/1 v arhivu IZDG.

¹⁰ Poročila namestnika političnega komisarja IV. operativne cone Božidarja Gorjana 23. 2. 1944 v fase. 16/1 v arhivu IZDG.

¹¹ Poročilo sekretarja KPS IV. operativne cone 3. 3. 1944 v fase. 16/1 v arhivu IZDG.

¹² Poročilo pomočnika političnega komisarja Slandrove brigade 18. 3. 1944 v arhivu CK ZKS; brigadni biro je imel v času od 1. do 15. 3. štiri sestanke, bataljonski biro pa dva, vse četne celice, celica štaba brigade in celice minerskega ter obveščevalnega voda in kurirjev pa po dva sestanka.

¹³ Poročilo poverjenišтва ZKM v Slandrovi brigadi 18. 3. 1944 v arhivu CK ZKS.

¹⁴ Povelje glavnega štaba NOV in PO Slovenije 26. 3. 1944 v fase. 13/1 v arhivu IZDG.

¹⁵ Poročilo politoddela IV. operativne cone 4. 5. 1944 v fase. 16/3 v arhivu IZDG; omenimo naj, da so se drugega tečaja pri oblastnem komiteju od 14. 3. do 3. 4. 1944 udeležili šlandrovci Janez Petje-Jovo, Ludvik Bizjak-Smrekar in Franc Logar.

¹⁶ Poročilo sekretariata KPS Slandrove brigade 20. 4. 1944 in političnega komisarja Slandrove brigade 17. 6. 1944 v arhivu CK ZKS.

¹⁷ Poročili sekretariata KPS v Slandrovi brigadi 25. 8. in 15. 9. 1944 v arhivu CK ZKS in v fase. 16/1 v arhivu IZDG. V III. brigado VDV je odšlo 29 partijcev, 18 kandidatov KPS ter okrog 80 skojevcev, med njimi tudi sekretar brigadnega biroja SKOJ.

¹⁸ V bojih na Dolenjskem je do 28. 10. padlo 15 partijcev, 21 je bilo ranjenih, 12 pogrešanih (poročilo sekretarja KPS v Slandrovi brigadi 28. 10. 1944 v fase. 16/1 v arhivu IZDG); potem ko je padel pri Kresnicah sekretar brigadnega biroja SKOJ Rafael Vodenšek-Justin, je prevzel to funkcijo Dušan Sadar-Rado.

¹⁹ Poročili sekretarja KPS v Slandrovi brigadi 15. 11. in 30. 11. 1944 v fase. 16/1 v arhivu IZDG.

²⁰ Dopis politkomisarja glavnega štaba NOV in PO Slovenije 3. 12. 1944 v fase. 16/1 v arhivu IZDG; pismo o razmerah v štajerskih brigadah Borisu Kidriču 8. 12. 1944 in dopis CK KPS 12. 12. 1944 v arhivu CK ZKS.

²¹ Poročilo pomočnika političnega komisarja XIV. divizije 28. 4. 1945 v fase. 654/6 v arhivu IZDG in poročilo pomočnika političnega komisarja XIV. divizije iz začetka maja 1945 v arhivu CK ZKS; od 8. do 28. aprila je bilo v brigadi 9 organizacijskih in 8 študijskih sestankov.

²² Okrožnica štaba IV. operativne cone 13. 3. 1944 v arhivu CK ZKS; poročilo štaba IV. operativne cone 17. 11. 1943 v fase. 9/2

in poročilo političnega komisarja IV. operativne cone 4. 5. 1944 v fase. 16/3 v arhivu IZDG.

²³ Prim. poročilo štaba IV. operativne cone o vojaškem in političnem delu 16. 11. 1943 v fase. 330/1 v arhivu IZDG.

²⁴ Nadroben opis poteka in vsebine programa mitinga, ki ga je organiziral I. bataljon Šlandrove brigade 24. decembra 1943 na Šenturški gori, je v stenskem časopisu Iskra št. 5, 3. 1. 1944.

²⁵ Podatke o organizaciji politično-propagandnega dela so v že omenjenih poročilih o političnem delu brigade in delu Partije ter SKOJ; Stane Lenardič-Zan in Peter Levec-Boris, ustna vira.

²⁰ Prim. poročili sekretariata KPS Šlandrove brigade 15. 11. in 30. 11. 1944 v fase. 16/1 v arhivu IZDG.

²¹ Šlandrovci str. 18 in 25; Lipar, Dnevnik; Mitja Ribičič-Ciril, ustni vir.

²⁸ Stane Lenardič-Zan je filmai več pomembnih dogodkov in bojev, v Muzeju ljudske revolucije v Ljubljani pa sta se ohranila njegov film o zboru šlandrovcev na Menini planini konec novembra 1944 in o napadu na nemško avtomobilsko kolono 27. aprila 1944 v Trnjam. Bogato fotografsko dokumentacijo pa je poleti 1944 izročil šefu fotografskega oddelka propagandnega odseka štaba IV. operativne cone Jožetu Petku, ki se je nato v glavnem izgubila.

²⁹ Stane Lenardič-Zan, ustni vir.

³⁰ Dopis pokrajinskega komiteja KPS 28. 10. 1943 v arhivu CK ZKS; dopis agitpropa Šlandrove brigade 16. 1. 1944 v fase. 328/2 v arhivu IZDG; Peter Levec-Boris, ustni vir.

³¹ Naša pest št. 1 iz oktobra 1943 je ohranjena le v enem izvodu v Muzeju ljudske revolucije v Slovenj Gradcu; naslednja številka za november 1943 ni numerirana, številka 4-5 ni datirana, peta številka Naše pesti pa je izšla 1. 6. 1944. Navedene številke so ohranjene v več izvodih v arhivu IZDG in v Muzeju ljudske revolucije v Ljubljani. Tri številke so izšle v formatu 29,5 X 21, novembrska številka pa je velika 20 X 14 cm.

³² Štajerski kurir je 1. 7. 1944 v št. 10 pisal, da je propagandni odsek Šlandrove brigade izdal pesmarico Iz težkih dni in še drugo pesmarico za pevske zборе (note in tekst) ter reportažo Staneta Lenardiča-Zana, Borba v Moravški dolini.

³³ V zbirki Iz težkih dni je Peter Levec-Boris objavil Pesem udarne brigade Slavka Šlandra, ki jo je uglasbil Jože Kocjan. Ze poprej jo je objavil tudi v Naši pesti št. 5, 1. junija 1944. Šlandrovci so svojo himno zapeli le nekajkrat na mitingih poleti 1944, ker je bila melodija precej zahtevna.

V tej pesniški zbirki je bila prvič objavljena tudi znana Levčeva pesem Požgana vas, ki jo je napisal v spomin na požig vasi Koreno:

POŽGANA VAS

V spomin vasi Koreno požgani z ljudmi vred.

\\ \\ %

Trudno odmeva korak, povsod na okrog je tišina,
težek bolesten spomin stiska samotno srce.

Tukaj življenja je dni v pokoju preživel naš človek.
Nagelj je v oknih cvetel — grulil na dvoru golob.
Tiho je zdaj naokrog in molk je med črnim zidovjem,
suhe štrlijo čez pot veje ožganih dreves.
Sredi domače vasi ob steni s plevelom prerasli
našlo svoj zadnji je mir dvajset trpečih ljudi.
Eden je bil jim sovrag in v skupnem zdaj grobu ležijo,
angel na grobu kleči — angel z razbito glavo.
V vaškem koritu pa vre in peni se bistri studenec,
v njem partizani gase žejo si mimogrede.

V ilustracijo, kako so tudi borci, ki se nikoli poprej niti kasneje
niso ukvarjali s pesnikovanjem, znali v pesmih izraziti svoja čustva,
naj navedemo dva primeri iz te zbirke:

PADLI PARTIZAN

Krasni so dnevi in krasne noči...
Med resjem junaški mladenič leži
brez svojcev, brez doma, ves sam
osamljen,
nikogar nikjer, ki bi bil pri njem.

Njegove domače pognali so v svet,
požgali mu dom.
Sedaj je obležal otrpel in bled...
Njegovo dekle pa bori se naprej
in še ne ve, da padel je — on.

Zlata (Dora Trtnik)

IZDAJALCEM

Letos prvič stopil sem v vasice,
ki bile preje so mi nepoznane.
Zrl sem jih prazne in požgane —
padle so kot pod koso cvetice.

**Kdo je tujcu kazal jasno lice?
Kdo obveščal naše je tirane?
Kdo izdajal hrabre partizane?
To je vaše delo, izdajice!**

**Tujce bo slovenski rod prepodil!
Zidal znova zrušene domove,
spet svoboden bo po svojem hodil.**

**Strl bo sovražnikov okove!
Izdajalce bo pravično sodil!
S sladkim upom šel bo — v čase nove.**

Zdenko (Ivo Sonc)

⁸⁴ Štajerski kurir je izhajal do konca julija trikrat mesečno, avgusta so izšle štiri številke, nato pa je izhajal po enkrat na mesec do konca 1944, skupno 16 rednih in ena izredna številka. Razmnoževali so ga tudi v tehniki OK KPS Kamnik, eden urednikov pa je bil nekaj časa nekdanji propagandist Šlandrove brigade Ivo Lipar-Iztok; Nova beseda je imela bolj revijalni značaj in je izhajala do tretje številke mesečno, od avgusta dalje pa dvomesečno do konca 1944, skupno pet števil.

³⁵ Štajerski kurir 22. 8. 1944, št. 13.

³⁶ Ohranjene so le tri številke stenskega časopisa Iskre (št. 5, 6 in 7) ter 10. številka Naše borbe iz leta 1944; po poročilu sekretariata KPS Šlandrove brigade 17. 6. 1944 so izdajali svoj stenski časopis tudi borci III. bataljona.

³⁷ O kulturno-prosvetnem delu so poročali politični komisarji brigade v že omenjenih poročilih; Stane Lenardič-Zan in Peter Levec-Boris, ustna vira.

³⁸ Poročili političnega komisarja Šlandrove brigade 3. 11. in 13. 11. 1944 v fase. 332 a/4 in poročili sekretariata KPS v Šlandrovi brigadi 15. in 30. 11. 1944 v fase. 16/1 v arhivu IZDG; najprizadevnejši je bil II. bataljon, ki je v prvi polovici novembra 1944 izdal že 22. številko Naše borbe na osmih straneh.

³⁹ Okrožnica operativnega štaba VI. in XI. brigade v fase. 333/4 v arhivu IZDG.

⁴⁰ Poročilo štaba Šlandrove brigade 27. 3. 1945 v fase. 333/1 in poročilo pomočnika političnega komisarja XIV. divizije v fase. 654/6; dnevna poročila v arhivu IZDG.

⁴¹ Načrt in program za pouk borcev, desetarjev, vodnikov in komandirjev štaba Štajerske udarne brigade »Slavka Šlandra« št. 1/43 v fase. 169 v arhivu MNOM.

⁴² Poročilo štaba IV. operativne cone 16. 11. 1943 v fase. 330/1 v arhivu IZDG.

⁴³ Poročilo pomočnika političnega komisarja Šlandrove brigade 18. 3. 1944 v arhivu IZDG.

⁴⁴ Knjiga dnevnih povelj IV. bataljona v fase. 169 v arhivu MNOM; v vsakem dnevnem poročilu je štab bataljona določil dežurnega bataljona, komandirja bataljonske straže in dežurnega bolničarja.

⁴⁵ Dnevna poročila štaba Šlandrove brigade v fase. 333/1 v arhivu IZDG.

⁴⁶ V prvi številki Naše pesti je komandant IV. operativne cone Franc Poglajen-Kranjc priobčil članek o nemški taktiki v bojih proti partizanom. V Naši pesti je komandant Janko Sekirnik-Simon v obširnem članku kritično analiziral akcije brigade pozimi 1944 in opozoril komandni kader na več napak in na nemško taktiko, komandant Jože Lepin-Ris je objavil krajši prispevek o jurišu in njegovi izvedbi, Naša pest pa je v nadaljevanjih objavljala tudi članek o pomembnosti sabotažnih akcij in o načinu njihovega izvajanja na raznih objektih. Stenski časopis I. bataljona Iskra pa je npr. objavil poglavitne podatke o puški mavzer M-24 itn.

⁴⁷ Boris Lenček-Igor je bil do spomladi 1943 borec Cankarjeve brigade, v kateri se je nadrobno seznanil z organizacijo sanitete in

je nato kot bolničar — sanitetni inštruktor deloval najprej v Kamniško-zasavskem odred, nato pa tudi v Koroškem bataljonu.

⁴⁸ Podatke o organizaciji sanitete v brigadi so dali Boris Lenček-Igor, Jože Pirš-Luka in dr. Jan Vančk.

¹⁹ V ilustracijo naj navedemo, da je bilo od 8. 10. do 31. 10. v bojih ranjenih kar 47 borcev (poročilo štaba Šlandrove brigade 3. 11. 1944 v fase. 332 a v arhivu IZDG).

⁵⁰ Poročilo štaba Šlandrove brigade z 29. 11. 1944 v fase. 332 a/4 v arhivu IZDG.

⁵¹ Pri uvedbi bolnišnice, v katerih so se zdravili šlandrovci, omenjam le pomembnejše podatke. Nadrobnejši opis delovanja vseh partizanskih bolnišnic na operativnem območju Šlandrove brigade je zlasti v naslednjih delih: dr. Metod Mikuž, Oris partizanske sanitete na Slovenskem. Ljubljana 1967, str. 120—121, 279—292; Franc Podstudenšek-Rok, Partizanske bolnišnice na Kamniškem. Kamniški zbornik VII — 1961, str. 213—332; isti, Partizanske bolnišnice na Štajerskem. Borec 1954, str. 382—386. Nekatere podatke je dopolnil tudi Jože Pirš-Luka.

⁵² Dr. Metod Mikuž, n. d., str. 120 in 286; Maks Kos-Lazar, Bolnica Ribnik. Občinski poročevalec 15. 7. 1965, posebna številka; Stane Stražar, Partizanska bolnica Ribnik (rokopis).

⁵³ Podrobneje glej članek Iva Liparja, Bolnišnica dr. Mihe. Mengeški zbornik I — 1954, str. 220—222.

⁵⁴ Poročilo štaba Šlandrove brigade 29. 11. 1944 v fase. 332 a/4 v arhivu IZDG.

⁵⁵ Stane Stražar, Partizanska bolnica Ribnik.

⁵⁶ Dr. Metod Mikuž, n. d., str. 279.

⁵⁷ Pregled številčnega stanja borcev IV. operativne cone 1. 7. 1944 v fase. 332/1 v arhivu IZDG.

⁵⁸ Podatki so v poročilih okrožne gospodarske komisije Kamnik v fase. 690 v arhivu IZDG. V začetku maja 1944 je bil npr. član okrožnega odbora OF Miran Keršmanc-Rado na Dunaju in se je s firmo Gert dogovoril o nakupu zdravil.

⁶⁹ V skladišču okrajne GK Domžale je bilo npr. 2. 6. 1944 po 10.000 tablet sulfamida in aminopirina, 10.000 injekcij morfija, po 5000 tablet proti kašlju in aspirinov, 13.000 različnih obvez, 1000 kg staničevine, 300 kg vate, 50 kg ricinusa, 5 kg joda in 3 kg opijeve tinkture, 200 toplomerov itd. (seznam blaga v skladišču okrajne GK Domžale v fase. 690 v arhivu IZDG).

⁶⁰ Poročilo štaba Šlandrove brigade 29. 11. 1944 v fase. 332 a/4 v arhivu IZDG.

⁰¹ Okrožna GK Kamnik je 18. aprila npr. poslala sanitetnemu ekonomatu IV. operativne cone za prehrano ranjencev 711 kg sladkorja in veliko druge hrane, 435 srajc, 250 kom. spodnjega perila, 255 parov nogavic itd. (poročilo okrožne GK Kamnik 20. 4. 1944 v fase. 690 v arhivu IZDG).

⁶² Podatke o organizaciji intendantske službe v brigadi in njenem sodelovanju z gospodarskimi komisijami so dali Jože Humar-Lipah, Janko Urbanc-Olga, Franc Zupančič-Marjan in Stane Kovač.

⁶³ Seznam intendantskega osebja Šlandrove brigade 31. 5. 1944 v fase. 328/2 v arhivu IZDG.

⁶³a okrožna GK Kamnik je imela za nujne primere, ko ni bilo mogoče kuhati, v svojih mesarijah vedno pripravljenih precej suhih mesnih izdelkov.

⁶⁴ Izkaz izdatkov in prejemkov intendanta Šlandrove brigade od 1. 10. do 1. 11. 1943, obračun brigadnega intendanta za mesec november 1943 in poročilo štaba Šlandrove brigade 5. 2. 1944 v fase. 328/2 v arhivu IZDG.

⁶⁵ Za primerjavo naj navedemo, da je I. bataljon »zaplenil« sam v občini Tuhinj od 15. 11. do 28. 11. 5740 kg krompirja, 1648 kg prosa, 2570 kg ovsa, 1565 kg koruze itd., v občini Moravče pa 858 kg žita, 200 kg fižola itn., ki bi ga morali kmetje izročiti okupatorju. II. bataljon je imel tedaj v dveh skladiščih 3700 kg krompirja, 765 kg prosa, 60 kg fižola itn., nekaj zaplenjene živine pa pri posameznih kmetih, III. bataljon pa je imel v skladišču 640 kg moke, 240 kg masti, 400 kg fižola, 400 kg pšenice, 2200 klobas, 107 salam, 140 kg suhega mesa, 50 kg čajnega masla itn. (poročila I., II. in III. bataljona za november 1943 v fase. 328/2 v arhivu IZDG).

⁶⁶ Okrožnica intendanta Šlandrove brigade 10. 11. 1943 v fase. 328/2 v arhivu IZDG.

⁶⁷ Poročilo ekonomskega odseka Šlandrove brigade 25. 1. 1944 v fase. 328/2 v arhivu IZDG. V Črni so npr. zaplenili tudi 70.000 cigaret.

⁶⁸ Dopis sekretarja okrožne GFK Kamnik 16. 1. 1944 in njegovo poročilo 18. 2. 1944 v fase. 328/2 v arhivu IZDG.

⁶⁹ Okrožnice intendature štaba IV. operativne cone 20. 2., 21. 3. in 30. 3. 1944 v fase. 328/1 v arhivu IZDG; dr. Metod Mikuz, Slovensko partizansko gospodarstvo, cit. izd., str. 292—293.

⁷⁰ Poročilo intendature IV. operativne cone 6. 5. 1944, njena dopisa 11. 2. in 22. 4. okrožni GFK Litija in poročilo okrožne GFK za Savinjsko dolino 29. 6. 1944 v fase. 328 v arhivu IZDG; okrožna GK Litija je 15. julija na pritožbe odgovorila, da niso utemeljene.

⁷¹ Junija 1944 je brigada dobila iz skladišč gospodarskih komisij za prehrano borcev 5589 kg moke, 4252 kg krompirja, 2071 kg fižola, 1120 kg zdroba, 1755 kg kruha, 250 kg makaronov, 290 kg masti, 545 kg loja, 60 kg sladkorja, 10 kg kave, preskrbele pa so ji tudi 95 govedi in 5 prašičev (mesečno poročilo intendature Šlandrove brigade za junij 1944 v fase. 328/2 v arhivu IZDG).

⁷² Sezname plena 12. 8., 20. 8. in 17. 9. 1944 v fase. 328/2 v arhivu IZDG. V Podšentjurju so npr. zaplenili 6340 kg moke, 1600 kg sladkorja, 1080 kg soli itn. Avgusta 1944 je brigada porabila za prehrano borcev 13.800 kg mesa, 5170 kg moke, 4490 kg krompirja, 840 kg fižola, 750 kg sladkorja, 720 kg soli, 426 kg loja, margarine in masti ter še nekaj makaronov, zdroba, kave, marmelade, masla in jaje (mesečno poročilo za mesec avgust v fase. 328/2 v arhivu IZDG).

⁷³ Štab Šlandrove brigade je 16. 7. 1944 (v fase. 328/2 v arhivu IZDG) poročal, da je v zadnjih dveh dneh dobil iz zavezniške pomoči 328 hlač, 128 bluz, 329 srajc, 255 spodnjih hlač, 139 maje in 356 parov nogavic.

⁷⁴ Poročilo intendature štaba Šlandrove brigade 10. 10. 1944 v fase. 328/2 v arhivu IZDG.

⁷⁵ Mesečno poročilo intendature Slandrove brigade za oktober 1944 v fase. 328/2 v arhivu IZDG.

⁷⁶ Poročili ožjega štaba Slandrove brigade 7. 11. in 29. 11. ter poročili političnega komisarja brigade 3. 11. in 29. 11. v fase. 332 a v arhivu IZDG.

⁷⁷ Poročilo štaba Slandrove brigade 27. 3. 1945 v fase. 333/1 v arhivu IZDG.

⁷⁸ Podatke o organizaciji obveščevalne službe in njenem sodelovanju s političnimi organizacijami ter VOS so dali: Alfonz Avbelj-Savo, Marjan Cajhen-Uroš, Mirko Jerman, Ivan Mušič-Stefan, Adolf Jevšnik-Lvov, Franc Horn-Krsto, Ivo Sonc-Zdenko, Vinko Kepic, Albin Pavlin-Izidor in Gorazd Skoporc-Borut.

⁷⁹ Prim. poročilo OC štaba IV. operativne cone 21. 12. 1943 v fase. 346/1 v arhivu IZDG.

⁸⁰ Prva ohranjena poročila OC Slandrove brigade so v fase. 346/1 v arhivu IZDG; obveščevalni vod je imel sredi marca 1944

9 borcev (poročilo pomočnika političnega komisarja Slandrove brigade 18. 3. 1944 v arhivu CK ZKS).

⁸¹ Poročilo OC IV. operativne cone 29. 4. 1944 v fase. 80/1 v arhivu IZDG.

⁸² OC štaba IV. operativne cone je zaradi načrtnega zbiranja obveščevalnih podatkov vso Štajersko in vzhodni del kamniškega okrožja razdelil na deset odsekov, vsak odsek pa še na več pododsekov, prvega npr. na pet (pregled sektorjev IV. operativne cone 20. 6. 1944 v fase. 333/3 v arhivu IZDG).

⁸³ Poročilo OC štaba IV. operativne cone 16. 7. 1944 v fase. 80/1 v arhivu IZDG.

⁸⁴ Prvo ohranjeno poročilo OC operativnega štaba VI. in XI. brigade je z dne 8. 8. 1944 v fase. 80/4 v arhivu IZDG.

⁸⁵ Poročilo OC štaba IV. operativne cone 5. 10. 1944 v fase. 80/2 v arhivu IZDG.

⁸⁶ Poročilo štaba IV. operativne cone 15. 9. 1944 v fase. 25/1 v arhivu IZDG.

⁸⁷ Poročili ožjega štaba Slandrove brigade 7. in 29. 11. 1944 v fase. 332 a v arhivu IZDG.

⁸⁸ Poročilo štaba Slandrove brigade 27. 3. 1945 v fase. 333/1 v arhivu IZDG.

⁸⁹ Situacijska poročila OC Slandrove brigade so v fase. 333/1 v arhivu IZDG.

⁹⁰ O službi zveze in drugih službah so dali podatke borci in funkcionarji, navedeni v opombi 78.

⁹¹ Poročili ožjega štaba Slandrove brigade 7. 11. in 28. 11. 1944.

⁹² Poročilo štaba Slandrove brigade 12. 5. 1945 v fase. 331/1 v arhivu IZDG.

⁹³ Glej op. 86.

⁹⁴ Šlandrovci, str. 25; Lipar, Dnevnik.

⁹⁵ Šlandrovci, str. 46 in 48; Lipar, Dnevnik.

⁹⁶ Poročilo sodnega odseka štaba IV. operativne cone 15. 7. 1944 in predloga štaba Slandrove brigade sodnemu odseku glavnega štaba NOV in PO Slovenije za člane in namestnike brigadnega sodišča 13. 7. in 4. 8. 1944 v fase. 118/4 v arhivu IZDG.

⁹⁷ Poročilo štaba IV. operativne cone 15. 9. 1944 v fase. 25/1 v arhivu IZDG; o organizaciji sodstva glej članek Jožeta Žabkarja, Vojaško sodstvo na področju IV. operativne cone NOV in POS. Pravniki 1964, str. 395—399.

⁹⁸ Poročili sodnega odseka štaba IV. operativne cone 28. 7. 1944 in 18. 9. 1944 v fase. 118/4 v arhivu IZDG.

Slandrova brigada (6. 8. 1943—27. 5. 1945)

KRATEK POVZETEK

Ustanovitev Šlandrove brigade je bila rezultat uspešnega razvoja narodnoosvobodilnega gibanja spomladi 1943, zlasti na zahodnih območjih IV. operativne cone. Štajersko vojaško in politično vodstvo se je dobro zavedalo pomembnosti delovanja brigade za nadaljnji razmah narodnoosvobodilnega boja, zato si je prizadevalo, da bi do ustanovitve prve redne vojaške enote na območju IV. operativne cone prišlo čimprej. V začetku 1943 je moralo to zamisel opustiti, ker niti vojaški niti politični pogoji še niso bili dozoreli. Kamniško-savinjski odred pa je v prvi polovici 1943 tako uspešno deloval, da bi lahko postal jedro prve redne enote na Štajerskem, na drugi strani pa so tudi organizacije KPS in OF v tem času premagale posledice okupatorjevega nasilja in kljub pomanjkanju političnih delavcev vedno bolj uspešno delovale. Zato se je glavni štab NOV in PO Slovenije že lahko odločil za takšno preosnovanje narodnoosvobodilne vojske v IV. operativni coni, kot jo je že sredi 1942 izvedel na Dolenjskem in spomladi 1943 na Primorskem. 14. julija 1943 je izdal povelje o ustanovitvi VI. štajerske brigade, mimo nje pa naj bi na območju IV. operativne cone delovale še teritorialne enote. Z ustanovitvijo Šlandrove brigade 6. avgusta in Prešernove, ki je bila ustanovljena 12. julija istega leta, so končno tudi na tistem delu slovenskega ozemlja, ki so ga okupirali Nemci, začele delovati redne operativne enote.

Ob ustanovitvi je imela brigada okrog 750 borcev, od teh več kot polovico neoboroženih. Številčno stanje pa se je nato nenehno spreminjalo. Največ borcev je imela po mobilizaciji

ob kapitulaciji Italije, enkrat celo okrog 2500, nato je številčno stanje brigade nov višek doseglo sredi julija 1944, ko je po uspešnih mobilizacijah v revirjih narasla na okrog 1400 borcev. Nagel številčni osip brigade se je začel jeseni 1944 na Dolenjskem, ko se je število borcev zmanjšalo v dveh in pol mesecih skoraj za dve tretjini na 292 borcev, najmanj pa je imela brigada borcev po hudi sovražnikovi ofenzivi in hajkah konec januarja 1945, ko jih je bilo na mestu le 78. Ob koncu vojne je brigada spet uspešno mobilizirala in v končnih operacijah za razorožitev sovražnika je sodelovalo že okrog 800 šlandrovcev.

Nenehni problem brigade je bilo pomanjkanje oborožitve. Ta dejavnik je zaviralno vplival ne le na udarno moč brigade, temveč tudi na njeno številčno rast, kajti neoboroženi borci so jo ovirali pri njenem delovanju. Glede na številčno stanje bi poleti 1944 brigada lahko postala celo jedro nove divizije na Štajerskem, če bi imela za nove borce dovolj orožja. Za vse borce je imela zadosti oborožitve le dvakrat: ob kapitulaciji Italije in ob koncu vojne. Veliko vojaškega plena so si šlandrovci izbojevali zlasti ob uničenju postojank v Zgornji Savinjski dolini.

Številu borcev in oborožitvi je štab brigade prilagajal tudi organizacijo svojih enot. Ob ustanovitvi je borce razdelil v tri bataljone, na Dolenjskem je imel nekaj dni septembra 1943 pet bataljonov, znova pa je narastel na toliko enot v začetku julija 1944, februarja in marca 1945 pa jih je razvrstil v tri čete. Ko so šlandrovci zaplenili italijanski vojski tanke in topništvo, je kratek čas delovala v brigadi tudi posebna oklepna in topniška enota. Znova je štab brigade ustanovil topniško baterijo konec julija 1944, ko je dobil z Dolenjske gorski top. Ta posebna enota pa je delovala le dobra dva meseca. Posebno pomembna enota brigade je bila minerska četa ali inženirsko-tehnična enota, ki je delovala od konca jeseni 1943 do zime 1944/45. V brigadi so takoj, ali z manjšo zakasnitvijo organizirali tudi vse službe kot v drugih narodnoosvobodilnih enotah, ki so bile potrebne za normalno funkcioniranje brigade. Štab brigade pa je glede na potrebe občasno formiral tudi posebne enote za izpolnjevanje nalog služb, kot obveščevalni, kurirski, sanitetni vod in vod za zvezo.

Brigada kot redna operativna enota ni imela stalnega operativnega območja. Največ je delovala na zahodnih območjih

Štajerske in v kamniškem okrožju, konec poletja 1943 in jeseni naslednjega leta je operirala na Dolenjskem, dvakrat pa je bila krajši čas, in sicer januarja 1944 ter ob sklepnih operacijah maja 1945, tudi na Koroškem. Skrajne točke njenega delovanja so bile na jugu na Dolenjskem Muljava, Kočevje, Novo mesto, St. Jernej, na severu na Koroškem območje Lipice in Labot, na vzhodu na Štajerskem Rimske Toplice, Laško, Celje, Šaleška in Mislinjska dolina, na zahodu na Gorenjskem pa so šlandrovci izvedli nekaj operacij tudi blizu Črnuč in Kranja. Ena pomembnih posebnosti Šlandrove brigade je njeno dolgotrajno delovanje na enem operativnem območju. Skupno je v kamniškem, v litijem in v savinjskem okrožju, od pomladi 1944 pa tudi v revirskem, operirala približno 17 mesecev, na vseh drugih območjih pa komaj eno petino tega časa. Verjetno je redka enota na Slovenskem, ki bi toliko časa delovala na tako relativno majhnem operativnem območju. To posebnost so do februarja 1944 pogojevale tudi razmere na omenjenem območju, kjer ni bilo teritorialnih enot, in je morala zato brigada izpolnjevati tudi odredne naloge. Delovanje na pretežno stalnem operativnem območju je imelo velike prednosti, med katerimi naj omenimo zlasti dobro poznanje terena, lažje organiziranje obveščevalne, kurirske, intendantske in sanitetne službe. Ob tem moramo pripomniti, da je bila tudi glavnina borcev brigade doma z območja med Zasavjem oziroma revirji ter Savinjsko dolino. Ti dejavniki so ugodno vplivali na uspešnost akcij brigade in ji olajšali izmikanje sovražniku ob njegovih hajkah.

Delovanje brigade lahko razdelimo na deset obdobj, ki imajo vsako svoje posebnosti:

I. V obdobju od ustanovitve 6. avgusta 1943 do konca meseca je štab brigade posvetil največ pozornosti nalogi, da se čimprej prebije z vsemi enotami na Dolenjsko. Kljub osredotočenju velikih nemških enot na njegovem operativnem območju in kljub hudim izgubam Savinjskega bataljona se je glavnina brigade že konec avgusta vključila v sestav XV. divizije, zadnje enote pa so prišle na Dolenjsko na dan kapitulacije Italije.

II. Septembra 1943 so šlandrovci na Dolenjskem sodelovali pri razoroževanju italijanske vojske na območju Novega mesta in pri zavarovanju osvobojenega ozemlja, ki je nastalo po kapitulaciji italijanske vojske. Prav na njenem operativnem ob-

močju v šentjernejškem okolišu je sovražnik najprej poskušal vdreti na osvobojeno ozemlje. Brigada je imela tudi velik spopad z belogardisti pri Mršeči vasi. Za uspešno delovanje ob kapitulaciji Italije jo je glavni štab NOV in PO Slovenije pohvalil in razglasil za udarno.

III. Stab brigade je znal odsotnost večjih nemških enot, ki so sodelovale v ofenzivi v Ljubljanski pokrajini in na Primorskem, izkoristiti za velik ofenzivni polet, ki je trajal do presnovanja brigade 30. septembra do 20. decembra 1943. Mimo akcij na prometnih zvezah, s katerimi so šlandrovci ovirali sovražnikove premike, je bilo zlasti pomembno uničenje štirih orožniških oziroma vermanskih postojank v Zgornji Savinjski dolini. Z nenehnim kombiniranjem odredne in brigadne taktike je brigada delovala na vsem operativnem območju med Zasavjem in Savinjsko dolino. Zaradi njene aktivnosti je moral okupator angažirati dva vermanšaftska bataljona. Kljub temu pa ni dosegel nobenega uspeha pri njenem zasledovanju. Jeseni 1943 nobena slovenska brigada ni uspela izvesti toliko ofenzivnih akcij kot Šlandrova. Brigada je v tem obdobju poslala tudi veliko borcev v druge enote IV. operativne cone.

IV. V začetku zime 1943/44 je brigada zašla v hude težave. Nemške enote so po vrnitvi iz Ljubljanske pokrajine in s Primorske organizirale na njenem območju velike hajke in brigado načrtno zasledovale. Zato se je morala umakniti na Mozirske planine in na Koroško. Nenehni premiki v visokem snegu in v hudem mrazu na neznanem terenu, problemi s prehrano ter kadrovske težave so vplivali na občutno zmanjšanje njene bojne sposobnosti. Po napadu na Črno se je konec januarja 1944 spet vrnila v kamniško okrožje. Po uspešnem spopadu s policisti na Tomanovi planini in po uničenju orožniške postojanke v Motniku so jo nemške enote v prvi polovici februarja nenehno zasledovale in ji zlasti na Menini planini prizadejale tako hude izgube, da ni mogla izpolnjevati vseh nalog, ki jih ji je glede na pohod XIV. divizije naložil štab IV. operativne cone. V prvi polovici marca 1944 pa je brigada s številnimi akcijami omogočila nekaterim enotam XIV. divizije, da so se na njenem operativnem območju notranje uredile.

V. Z napadom na Moravče 19. marca se začenja obdobje skupnih akcij Šlandrove in Tomšičeve brigade. Rezultat tesnega sodelovanja obeh rednih enot je bila zlasti osvoboditev Moravške doline, uspešen napad na sovražnikove postojanke v

Radomljah in velika tridnevna akcija v Tuhinjski dolini, po kateri se je 23. aprila Tomšičeva brigada spet vrnila v sestav XIV. divizije. Tudi hude žrtve na Rakitovcu niso zavrnile njune ofenzivnosti v tem obdobju. Šlandrovci so si v skupnih akcijah s tomšičevci pridobili dragocene izkušnje v brigadnem načinu delovanja.

VI. V obdobju od konca aprila do konca julija 1944 je Slandrova brigada posvetila največ pozornosti mobilizaciji. Pri izpolnjevanju te naloge je imela največ uspeha med vsemi enotami IV. operativne cone, o čemer priča podatek, da je v štirih mesecih mobilizirala nad 2000 novih borcev ali tretjino vseh štajerskih novincev. Kljub veliki zaposlenosti z mobilizacijo so njene enote izvedle tudi več uspešnih akcij na komunikacijah (zlasti so uspele zasede pri Trnjavi, pri Vranskem in pri Črnučah na cesti Ljubljana—Celje ter pri Podgorju v Savinjski dolini), nekaj sabotaž v revirjih ter napadle tudi dve manjši postojanki. S skupnim napadom na Zagorje in z boji v Moravški dolini pa se je v drugi polovici julija 1944 začelo obdobje njenega dolgotrajnega in tesnega sodelovanja z Zidanškovo brigado.

VII. Enote IV. operativne cone so 30. julija 1944 začele z velikimi operacijami za osvoboditev Zgornje Savinjske doline in z njim se začelja tudi novo obdobje v delovanju Šlandrove brigade. Z uničenjem postojank v Ljubnem, v Lučah in v Mozirju je brigada pomembno pripomogla k oblikovanju poglobljenega osvobojenega ozemlja v IV. operativni coni. Te akcije pa lahko ovrednotimo tudi kot višek uspehov v vsem njenem delovanju. Z ustanovitvijo operativnega štaba VI. in XI. brigade 1. avgusta sta se Slandrova in Zidanškova brigada tudi formalno tesno povezali, z usklajenimi akcijami na območju med revirji in Savinjsko dolino pa sta nato onemogočili sovražniku, da bi znova ogrozil osvobojeno ozemlje. Z akcijami na prometnih zvezah in s sabotažami sta potisnili nemške enote v defenzivo. Slandrova brigada je v prvem mesecu aktivnega zavarovanja osvobojenega ozemlja napadla tudi postojanko v Sv. Pavlu in vojaško okrevališče v Rimskih Toplicah. V drugi polovici septembra je brigada izvedla tudi velike sabotažne akcije na železniški progi v Zasavju in pri Šoštanju. Po njih je v začetku oktobra dobila nalogo, da napade nekaj postojank Gorenjskega domobranstva na cerkljanskem območju. Bila pa je prešibka, da bi sama uspešno izvedla to zahtevno nalogo,

zlasti še, ker sta prišla na omenjeno območje še Gorenjski in Dolenjski četniški odred. Akcijam na domobranske postojanke je sledil še napad na orožniško postojanko v Stranjah pri Kamniku, ki se je končal z delnim uspehom. Brigadi se je pri teh akcijah poznala odsotnost borcev, ki jih je poslala v enote VDV. Za obdobje, ki se konča z odhodom brigade na Dolenjsko 11. oktobra 1944, so posebnost napadi na postojanke in velike sabotažne akcije, v katerih so sodelovale vse enote brigade.

VIII. Na Dolenjskem se je brigada znašla pred velikimi problemi: ni poznala taktike svojega poglavitnega sovražnika

— enot Slovenskega domobranstva, bojevala pa se je tudi na neznanem terenu, kjer ni uspela dobro organizirati obveščevalne, kurirske, intendantske in tudi sanitetne službe. Hude žrtve v prvih spopadih (npr. na Zaplazu) so precej prizadele njeno bojno sposobnost. Pripomniti pa moramo, da se je brigada po prvih izkušnjah prilagodila domobranski taktiki, kar je dokazala zlasti v spopadih pri Dobrniču in na območju Žužemberka. Zaradi pogostnih domobranskih akcij so morali biti borci nenehno na položajih. Velike težave pa je imela brigada tudi zaradi slabe opremljenosti borcev, ki je postala posebno pereča s približevanjem zime. Vsi ti dejavniki in še lokalni patriotizem so bili vzrok pogostnim dezertacij am borcev in funkcionarjev, kar je povzročilo tudi hude kadrovske težave.

Brigada je na Dolenjskem prvič sodelovala v velikih korpusnih operacijah (pri Št. Vidu, pri Kočevju in pri Občinah). Štab VII. korpusa ji je skupno z Zidanškovo brigado pri napadu na domobransko postojanko v Št. Vidu zaupal poglavitno nalogo, ki je zaradi nepredvidene sovražnikove aktivnosti ni uspela izpolniti. Šlandrovci so branili osvobojeno ozemlje pred domobranskimi in nemškimi vdori, v začetku novembra pa so napadli tudi postojanko v Kresnicah, ki pa je niso uspeli zavzeti. Nalog, zaradi katerih je glavni štab NOV in PO Slovenije poslal Šlandrovo in Zidanškovo brigado v sestav VII. korpusa, pa zaradi okrepljene sovražnikove aktivnosti niso uspeli izpolniti.

IX. Obdobje od vrnitve šlandrovcev na območje IV. operativne cone 24. decembra 1944 do 9. aprila 1945, ko se je brigada preosnovala, lahko delimo v več obdobji: od konca decembra 1944 so nemške enote in pripadniki Gorenjskega domo-

branstva z nenehnimi hajkami en mesec zasledovali brigado, ki se je morala dekoncentrirati. Zaradi stalnih premikov, hude zime, neprimerne opremljenosti in fizične izčrpanosti so se pojavili množični odhodi borcev iz brigade, ki pa jih ne moremo označiti kot prave dezertacije, ker se jih je večina kasneje spet vrnila v njen sestav. Velika sovražnikova ofenziva in hajke so bile najhujše prav na območju med Savinjsko dolino in Zasavjem, in zato sta Šlandrova in Zidanškova brigada med vsemi enotami IV. operativne cone doživeli najhujše udarce. Po višku krize konec januarja 1945 je imela brigada še več manjških spopadov s sovražnikom, obdobje hajk pa je bilo sklenjeno z velikimi boji sredi marca na Menini planini. Brigada se je konec zime postopoma številčno okrepila in notranje uredila. Njen prehod v manjše ofenzivne akcije pa so zavirale priprave za odhod na Dolenjsko, kamor bi se morala po povelju vrhovnega štaba NOV in PO Jugoslavije prebiti skupno z drugimi brigadami IV. operativne cone. Po štirih neuspešnih poskusih preboja čez Savo so v začetku aprila 1945 enote XIV. divizije in operativnega štaba VI. in XI. brigade dobile dovoljenje, da ostanejo na Štajerskem. S tem je bila odstranjena ena od velikih ovir za načrtne ofenzivne akcije enot IV. operativne cone, ki jih je olajšal tudi približno hkratni odhod nekaterih večjih sovražnikovih enot s Štajerske.

X. V zadnjem obdobju svojega delovanja je bila brigada po odpravi operativnega štaba VI. in XI. brigade vključena v sestav XIV. udarne divizije. Operativni štab VI. in XI. brigade je bil zanimiva posebnost v narodnoosvobodilni vojski Slovenije. Več kot osem mesecev je usklajeval delovanje Šlandrove in Zidanškove brigade, nekaj časa tudi Kamniško-zasavskega odreda, in je imel nekatera obeležja divizijskega štaba. Štab brigade je po preosnovanju svojih enot skrbel zlasti za njihovo številčno okrepitev in za njihovo pripravljenost za končne akcije ob osvoboditvi. Število borcev se je po mobilizaciji, zlasti v revirjih, skoraj potrojilo, mimo tega pa je brigada izvedla tudi nekaj manjših akcij na prometnih zvezah.

V pravo ofenzivo je prešla šele z napadom na Zagorje v začetku maja 1945, ko je uspela doseči, da se ji je predala prva velika sovražnikova enota v osrednji Sloveniji. V tej akciji se je brigada dobro oborožila in opremila, s končnim razoroževanjem enot pa je začela v Zgornji Savinjski dolini po kapitulaciji Nemčije, nadaljevala pa na celjskem območju, kjer je

bil položaj zlasti zaradi nepopustljivosti in drznosti kvizlinških enot nekajkrat zelo kritičen. Tudi zadnje naloge pred razformiranjem 27. maja 1945 na Koroškem, je brigada kljub težavam z angleškimi enotami uspešno izpolnila.

Iz tega kratkega pregleda vidimo, da je imela brigada pri izpolnjevanju svojih bojnih nalog, zlasti pozimi 1943/44 in 1944/45 ter na Dolenjskem jeseni 1944 hude težave, najbolj uspešno pa je delovala jeseni 1943 in sredi poletja 1944. Na svojem operativnem območju je dosegla velike uspehe pri uničevanju sovražnikovih postojank, največ zased in sabotažnih akcij pa je izvedla na cesti Domžale—Celje in na zasavski železniški progi. Mobilizacija je bila njena nenehna naloga, ki jo je najuspešneje izpolnjevala spomladi 1944, v obeh zimah in jeseni 1944 pa ni imela uspehov. Omenimo naj še, da je brigada izvedla tudi nekaj velikih rekvizicijskih akcij (npr. na Količevem in v Jaršah), s katerimi je pomagala reševati probleme opreme in materiala tudi drugim enotam IV. operativne cone in političnim organizacijam.

Mimo bojne dejavnosti je bila zelo pomembna tudi politična in kulturno-prosvetna, pri kateri je tesno sodelovala z organizacijami OF in KPS. V prvih mesecih po ustanovitvi je brigada s svojim delovanjem zelo olajšala delo aktivistom pri razširitvi in pri utrjevanju političnih organizacij, nato pa so ji te veliko prispevale k njeni okrepljeni bojni dejavnosti, zlasti s pomočjo pri reševanju intendantskih, obveščevalnih, sanitetnih in drugih problemov. Tako tesno in raznovrstno sodelovanje ter pomoč, kot je bila med brigado in političnimi organizacijami v kamniškem, litijskem, revirskem in savinjskem okrožju, je pri drugih rednih enotah redkost in jo lahko štejemo kot eno pomembnih posebnosti.

Šlandrova brigada je s svojo dejavnostjo veliko prispevala zlasti k razmahu narodnoosvobodilnega gibanja v kamniškem okrožju in na zahodnih območjih Štajerske. Tako je posredno vplivala tudi na splošni razvoj NOB na območju IV. operativne cone, neposredno pa s pošiljanjem okrepitve drugim narodnoosvobodilnim enotam. Tako je s svojimi borci okrepila Koroško in Kozjansko četo, z enim bataljonom je omogočila ustanovitev Pohorskega odreda jeseni 1943, poleti naslednjega leta pa je po en bataljon borcev poslala v Zidanškovo brigado in III. brigado VDV. Poudariti moramo, da je bila do prihoda XIV. divizije Šlandrova brigada jedro enot IV. operativne cone. Njena usta-

novitev ni bila le nova etapa v razvoju narodnoosvobodilne vojske IV. operativne cone, temveč tudi pomembna prelomnica v razvoju narodnoosvobodilnega gibanja na Štajerskem in na skrajnem vzhodnem območju Gorenjske, s svojo dejavnostjo pa je veliko prispevala, da je tudi to območje leta 1944 kljub težavnim pogojem dohitelo razvoj v drugih slovenskih pokrajinah.

POVELJNIŠKI KADER ŠLANDROVE BRIGADE

Komandanti :

Janko Sekirnik-Simon (od 6. 8. 1943 do srede maja 1944)

Jože Lepin-Ris (od srede maja 1944 do 1. 8. 1944)

Alojz Pacek-Platin (od 1. 8. 1944 do 27. 8. 1944)

Mirko Jerman (od 27. 8. 1944 do 27. 10. 1944)

Boris Winter (od 27. 10. 1944 do 21. 2. 1945)

Ivan Mušič-Stefan (od 21. 2. 1945 do 27. 5. 1945)

Politični komisarji:

Mitja Ribičič-Ciril (od 6. 8. 1943 do 21. 9. 1943)

Josip Berkopec-Mišelj (od 21. 9. 1943 do 6. 3. 1944)

Alojz Zokalj-Džidži (od 6. 3. 1944 do 1. 8. 1944)

Jože Babič-Vojteh (od 1. 8. 1944 do 27. 8. 1944)

Ludvik Bizjak-Smrekar (od 27. 8. 1944 do 9. 9. 1944)

Franc Kumer-Harkov (od 16. 9. 1944 do 29. 10. 1944)

Adolf Jevšnik-Lvov (od 29. 10. 1944 do 27. 5. 1945)

Namestniki komandantov:

Tomaž Slapar-Tugo (imenovan 6. 8. 1943, a ni mogel prevzeti funkcije)

Ilija Badovinac (od 1. 9. 1943 do 22. 9. 1944)

Tomaž Novak-Srečo (od 28. 10. 1943 do 20. 1. 1944)

Alojz Pacek-Platin (od 15. 4. 1944 do 1. 8. 1944)

Mirko Jerman (od 4. 8. 1944 do 27. 8. 1944)

Franc Zavasnik-Božič (od 27. 8. 1944 do 20. 11. 1944)

Milan Stajner-Kamnar (od začetka marca 1945 do 27. 5. 1945)

Namestniki političnih komisarjev:

Josip Berkopec-Mišelj (od 6. 8. 1943 do 21. 9. 1943)

Boris Cižmek-Bor (od 21. 9. 1943 do 30. 9. 1943)

Jakob Molek-Mohor (od 30. 9. 1943 do konca novembra
1943)

Anton Grošelj-Jesen (od konca novembra 1943 do konca
januarja 1944)

Jakob Molek-Mohor (od 11. 2. 1944 do srede junija 1944)

(Janez Fetje-Jovo je kot namestnik političnega komisarja

I. bataljona opravljal začasno tudi dolžnosti namestnika poli-
tičnega komisarja brigade od srede junija do konca julija 1944)

Matija Knap (od konca julija 1944 do 29. 12. 1944)

Alojz Vindiš-Dunda (od 19. 2. 1944 do 27. 5. 1945)

Načelniki štaba:

Franc Poglajen-Kranjc (od 6. 8. 1943 do 2. 9. 1943)

Milan Cadež-Aleksander (od 2. 9. 1943 do 12. 9. 1943)

Franc Poglajen-Kranjc (od 12. 9. 1943 do 15. 9. 1943)

Tomaž Slapar-Tugo (od 15. 9. 1943 do konca januarja
1944)

Lazo Božič (od srede marca 1944 do srede aprila 1944)

Mirko Jerman (od srede maja 1944 do 4. 8. 1944)

Franc Zavasnik-Božič (od 5. 8. 1944 do 27. 8. 1944)

Ivan Mazej-Borut (od 27. 8. 1944 do konca novembra
1944)

Vlado Sepec (od 27. 4. 1945 do 27. 5. 1945)

PREGLED VIROV IN LITERATURE

Na stopnjo obdelanosti posameznih dogodkov in problemov v delovanju brigade je mimo stiske s prostorom vplivalo zlasti stanje virov in literature. Zaradi pomanjkanja gradiva je marsikatero pomembno vprašanje ostalo premalo osvetljeno ali zgolj nakazano. Tudi dejavnost posameznih enot brigade ni enakomerno obdelana. Za dejavnost II. bataljona jeseni in pozimi 1943/44 je npr. na voljo mimo arhivskih virov še veliko spominskega gradiva in sem jo zato lahko prikazal zelo natančno, kar pa seveda ne pomeni, da tudi druge enote brigade niso uspešno delovale. Pomanjkljivo obdelani dogodki naj bodo šlandrovcem spodbuda za pisanje spominskih prispevkov, kajti zaradi njihove vedno večje časovne odmaknjenosti je že zadnji čas za dopolnitev arhivske dokumentacije s subjektivnimi viri.

Arhivsko gradivo je poglavitni vir za prikaz delovanja Šlandrove brigade. Skoraj vsi dokumenti o bojni dejavnosti so v vojaškem arhivu NOB v arhivu Inštituta za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani, kjer sem pregledal fonda glavnega štaba NOV in PO Slovenije in štaba IV. operativne cone. V fondu osrednjega vojaškega vodstva NOB na Slovenskem je največ podatkov o enotah IV. operativne cone v fasciklih 16 in 25. Gradivo štaba IV. operativne cone obsega 29 fasciklov, od katerih so v približno dveh tretjinah podatki, ki sem jih uporabil. Zelo dobro je ohranjeno gradivo zalednih vojaških enot in nekaterih odredov, medtem ko so poročila operativnega štaba VI. in XI. brigade zbrana skupaj le v dveh fasciklih (332 a in 333), posamezni dopisi tega foruma in štaba Šlandrove brigade pa so še v več fasciklih štaba IV. operativne cone. V Muzeju narodne osvoboditve v Mariboru je pomembno gradivo za Šlandrovo brigado v fasciklu 169, v katerem so poročila personalnega odseka brigade iz jeseni 1944, dnevnik povelj IV. bataljona ter navodila za vojaško usposabljanje.

Pri vsaki akciji sem si prizadeval, da bi prikazal tudi sovražnikove načrte, razmestitev njegovih enot in njihovo aktivnost. Poskušal sem ugotoviti vsaj enote, ki so v akcijah sodelovale in njihove

žrtve. Poročil o dejavnosti okupatorjevih formacij pa je v arhivu Inštituta za zgodovino delavskega gibanja le malo. Pred kratkim je ta ustanova dobila iz arhiva republiškega sekretariata za notranje zadeve dragoceno gradivo o razvoju in delovanju Slovenskega in Gorenjskega domobranstva, v katerem je tudi veliko podatkov o spopadih pripadnikov teh dveh formacij s šlandrovci. Brez sovražnikove dokumentacije v večini primerov ni mogoče zanesljivo odgovoriti na vprašanje, katere njegove enote so sodelovale v akcijah, kako so bile številčno močne in koliko so imele žrtev. Ti podatki v poročilih narodnoosvobodilnih enot so potrebni posebne kritične presoje. Preskušanje je pokazalo, da so podatki obveščevalne službe narodnoosvobodilnih enot le približni in često malo zanesljivi. V okupatorjevih in domobranskih virih so velikokrat tudi zanimive vojaške analize vojaškega položaja in aktivnosti narodnoosvobodilnih enot, pomembni pa so tudi za ugotavljanje natančnih datumov akcij. Po nemških orožniških, policijskih, vojaških in vermanshtftskih arhivih ter po arhivih Slovenskega domobranstva in Gorenjskega domobranstva lahko dobimo tudi precej podatkov o razmestitvi njihovih enot.

Pomembni dokument narodnoosvobodilnih in sovražnikovih enot ter ustanov so objavljeni v VI. delu Zbornika dokumentov in podatkov o narodnoosvobodilni vojni jugoslovanskih narodov (v slovenskem jeziku je izšlo 13 knjig do maja 1944, v srbsko-hrvaškem pa 17 knjig do 20. decembra 1944), ki ga izdajata Vojaško-zgodovinski inštitut v Beogradu in Inštitut za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani. Ne glede na to, da sem izpisoval gradivo neposredno iz arhivskih fondov, vsak dokument, ki je bil objavljen v tej zbirki virov pri navajanju citiram po zaporedni številki objave v njej, ker je tako lažje dostopen bralcem, ki ga želijo nadrobno preučiti v celoti ali preskusiti. V zadnjih knjigah je moralo uredništvo Zbornika zaradi obilice gradiva izbirati le najpomembnejša poročila, povelja in okrožnice narodnoosvobodilnih enot in ustanov, medtem ko je dostopna sovražnikova dokumentacija tako skromna, da je lahko objavilo vse, kar je pomembno. Tako ni objavljenih le nekaj dragocenih nemških dokumentov, ki smo jih dobili šele pred kratkim (npr. mikrofilmi iz National Archives v Washingtonu). Iz dokumentov Gorenjskega in Slovenskega domobranstva je uredništvo povzelo v glavnem le podatke za opombe k virom narodnoosvobodilnih enot.

Za prikaz političnih razmer in delovanja organizacij KPS in OF na operativnem območju Šlandrove brigade sem uporabljal zlasti gradivo iz arhiva centralnega komiteja KPS v Ljubljani ter fonde pokrajinskih političnih forumov za Štajersko in Gorenjsko v arhivu IZDG. V arhivu centralnega komiteja ZKJ so zlasti dragoceni dokumenti o političnem delu Šlandrove brigade in posebej o

aktivnosti komunistov in skojevcev. Zaradi obsežne arhivske dokumentacije sem najlaže prikazal razmere v kamniškem okrožju, medtem ko so za druga okrožja na operativnem območju Šlandrove brigade v arhivih precejšnje vrzeli.

Nekaj dokumentov o politični in kulturni dejavnosti brigade je objavljenih v IX. delu Zbornika dokumenata in podataka o narodnooslobodilačkom ratu naroda Jugoslavije, ki ga prav tako izdaja Vojaško-zgodovinski inštitut v Beogradu. Ta zbirka virov obsega 9 knjig in vsebuje politične in partijske dokumente narodnoosvobodilnih enot do 15. maja 1945. Za uvodno poglavje sem uporabil tudi nekaj dokumentov iz zbirke Dokumenti revolucije v Sloveniji (v štirih knjigah so dokumenti političnih in oblastnih forumov do decembra 1942) in zbirko Jesen 1942. Korespondenca Edvarda Kardelja in Borisa Kidriča (Ljubljana 1964), za prikaz razvoja ljudske oblasti pa Dokumente o razvoju ljudske oblasti v Sloveniji (Ljubljana 1949), ki jih je zbral dr. Maks Šnuderl.

Arhivsko gradivo ni ohranjeno za vsa obdobja razvoja delovanja brigade enakomerno. Zlasti je malo dokumentov o ustanovitvi brigade in njenih prvih akcijah ter o njenem delovanju pozimi 1944/45. Tudi do ustanovitve operativnega štaba VI. in XI. brigade 1. avgusta 1944 so ohranjena o vojaških akcijah v glavnem le poročila štaba IV. operativne cone. Prvo ohranjeno poročilo štaba Šlandrove brigade o vojaških akcijah je bilo napisano šele 29. januarja 1944 (za akcije od 1. 10. 1943 do 27. 1. 1944). Ob tem naj pripomnim, da je v poročilih, ki so napisana za daljše obdobje, več napak pri datiranju akcij. Za obdobje od 27. aprila do konca avgusta 1944 je mimo dokumentov, ki so objavljeni v Zborniku, pomemben vir zlasti operativni dnevnik načelnika štaba IV. operativne cone. Največ arhivskih virov je o delovanju brigade poleti in v začetku jeseni 1944, ko so ohranjena dnevna in 14-dnevna poročila štaba Šlandrove brigade, poročila operativnega štaba VI. in XI. brigade, tedenska in 14-dnevna poročila štaba IV. operativne cone, o vseh njenih pomembnih akcijah pa je poročal tudi glavni štab NOV in PO Slovenije. Ohranjena so skoraj vsa dnevna poročila za obdobje od 4. avgusta do 14. decembra 1944. Štab Šlandrove brigade je o vseh velikih akcijah napisal tudi obširna poročila — relacije, ki natančno prikazujejo njihov potek. Prav tako je posebne relacije pisal tudi štab IV. operativne cone. Po velikih sovražnikovih zimskih ofenzivnih akcijah 1944/45 se je stanje glede virov izboljšalo šele konec marca 1945. Za zadnje obdobje delovanja Šlandrove brigade so zlasti dragocena dnevna poročila njenega štaba od 25. marca do srede maja 1945.

Fotografsko dokumentacijo o delovanju brigade hranita zlasti Muzej ljudske revolucije v Ljubljani in Muzej narodne osvoboditve v Mariboru, nekaj pa jo je zbral odbor Šlandrove brigade. Več

fotografij je tudi objavljenih v Zborniku fotografij iz narodnoosvobodilnega boja slovenskega naroda 1941—1945 v knjigah 3. in 4.

Marsikateri problemi pri obdelovanju zgodovine našega narodnoosvobodilnega boja pomagajo razrešiti dnevniki. Za prikaz razvoja Šlandrove brigade sem imel na voljo le dnevnik Iva Liparja-Iztoka, v katerem je o delovanju brigade veliko podatkov za obdobje od ustanovitve do zime 1943/44.

Partizanska literatura. Pomemben sočasen vir za zgodovino brigade je tudi tako imenovana partizanska literatura. Veliko zanimivih podatkov o bojih brigade je zlasti v vojaškem vestniku štaba IV. operativne cone Štajerskem kurirju, ki je začel izhajati 1. aprila 1944 in je objavljat tudi tedenska vojaška poročila štaba IV. operativne cone, v reviji propagandnega odseka IV. operativne cone Novi besedi, ki je izhajala od 1. maja 1944 dalje, ter v glasilu agitacijsko-propagandnega odseka Šlandrove brigade Naši pesti, ki je izhajala od oktobra 1943 do junija 1944 (4 številke). Nekaj opisov akcij in dogodkov iz življenja brigade je tudi v stenskem časopisu Iskra, ki ga je izdajal I. bataljon, in v glasilu II. bataljona Naša borba. Podatke o dejavnosti brigade pa najdemo seveda tudi v osrednjih vojaških in političnih glasilih. Ivo Lipar-Iztok Slavjan je napisal tudi brošuro 6. SNOUB »Slavka Šlandra« na osvobojenem Dolenjskem (20. VIII.—26. IX. 1943) ki je izšla februarja 1944.

Časniki in časopisi. Za prikaz razvoja in delovanja Slovenskega domobranstva in Gorenjskega domobranstva sem ponekod uporabil tudi njihova glasila Slovenski dom, Zlatorog in Gorenjski domobranec. V tem časopisu je tudi precej podatkov o delovanju narodnoosvobodilnih enot in organizacij OF in KPS, ki pa so tako tendenciozna, da jih skoraj ni mogoče uporabiti.

Spominsko gradivo. Iskanje spominskih člankov šlandrovcev in drugih piscev v slovenskih časnikih in časopisih mi je olajšalo delo dr. Franceta Škerla-Bregarja, Petnajst let bibliografije o narodnoosvobodilnem boju Slovencev 1945—1959 (Ljubljana 1962). Isti pisec je nato objavljat tekočo bibliografijo v Prispevkih za zgodovino delavskega gibanja, in sicer je v letniku III — 1961 izšla Bibliografija o narodnoosvobodilnem boju Slovencev za leto 1960, v letniku IV — 1936 za leti 1961 in 1962, v letniku VI — 1965 za leto 1963, v letniku VIII-IX — 1968/1969 za leti 1964 in 1965, Štefka Zadnik pa je v letniku X — 1970 objavila Bibliografijo o narodnoosvobodilnem boju Slovencev za leto 1966. O dejavnosti Šlandrove brigade in razmerah na njenem operativnem območju so podatki v okoli petdeset člankih. Največ gradiva pa je v delih Jožeta Štoka-Korotana, Jeklena pest (Ljubljana 1953), Antona Ahčina-Darka, Spomini iz štirih brigad (Maribor 1969) in Ivana Vidalijs, V boj za svobodo (Kamniški zbornik VII — 1961). Franc Kumer-Harkov, Mirko Jerman, Janez Petje-Jovo in Tomaž Slapar-Tugo so

posebej za to monografijo napisali spomine na nekatere dogodke. Rokopisne spomine sta mi dala na voljo Franc Avbelj-Lojko in Marija Ivkovič. Največ piscev je pisalo o ustanovitvi brigade in o nekaterih njenih najpomembnejših uspehih, zlasti o zmagovitih bojih v Zgornji Savinjski dolini, medtem ko npr. za obdobje njenega delovanja na Dolenjskem ni spominskih prispevkov. Vrednost članikov je zelo različna in mnogi vsebujejo le najbolj splošne podatke o brigadi. Pri njihovi uporabi je bila potrebna velika kritičnost. Vzemimo za primer samo članek Ivana Mlekuža-Zdenka (TV-15 6. 10. 1964), v katerem pisec trdi, da Šlandrove brigade ob kapitulaciji Italije sploh ni bilo v Novem mestu. Spominsko gradivo je bilo zelo pomembno za dopolnjevanje zelo suhoparnih in skopih podatkov v arhivskih virih.

Prizadeval sem si, da bi za čim več dogodkov preskusil in dopolnil navedbe v dokumentih z ustnimi pričevanji. Posebej dragoceni pa so bili ti viri za prikaz obdobja, za katere ni na voljo arhivskega gradiva. Odbor Šlandrove brigade je organiziral številne sestanke nekdanjih borcev in funkcionarjev ter političnih delavcev, na katerih so poskušali izpolniti to nalogo. Zal je velika odmaknjenost že zameglila spomin, in tako kljub najboljši volji in velikim prizadevanjem na mnoga vprašanja nisem dobil odgovora. Podatke o dejavnosti brigade in o političnem delu na njenem operativnem območju so mi dali: Alfonz Avbelj-Savo, Franc Avbelj-Lojko, Josip Berkopec-Mišelj, Marjan Cajhen-Uroš, Tone Cerar-Ciril, Leon Cibic, Božidar Gorjan-Bogo, Anton Grašič-Savo, Božo Habjan, Franc Herle-Nande, Franc Horn-Krsto, Jože Humar-Lipah, Josip Jeras, Mirko Jerman, Adolf Jevšnik-Lvov, Vinko Kepic, Stane Kovač, Stane Lenardič-Zan, Boris Lenček-Igor, Peter Levec-Boris, Jože Pirš-Luka, Alojz Pacek-Platin, Mirko Podbevšek-Lado, Franc Poglajen-Kranjc, Franc Prislán-Zdravko, Albin Pavlin-Izidor, Dušan Rebolj-Bor, Janko Sekirnik-Simon, Franc Sever-Fronta, Gorazd Skoporc-Borut, Tomaž Slapar-Tugo, Ivo Sonc-Zdenko, Peter Stante-Skala, Nace Strlekar-Jože, dr. Dušan Šircelj, Janko Urbanc-Olga, Ivan Veselič-Zan, Sergej Vošnjak, dr. Jan Vanék-Taras, Franc Zupančič-Marjan in Alojz Zokalj-Džidži.

L I T E R A T U R A

Stanje literature se iz leta v leto v količinskem in kakovostnem pogledu izboljšuje. Tako je precej lažje prikazati dogajanja v širšem okviru in primerjati razvoj na različnih območjih. Za uvodno poglavje sem uporabil delo dr. Metoda Mikuža Pregled zgodovine narodnoosvobodilne borbe v Sloveniji I. in II. del (Ljubljana 1960, 1961), za splošni razvoj od kapitulacije Italije naprej pa nje-

govo Zgodovino slovenskega osvobodilnega boja (Ljubljana 1970). Pri obdelovanju intendantske in sanitetne službe sem našel precej podatkov v delu dr. Metoda Mikuža Slovensko partizansko gospodarstvo (Ljubljana 1969) in v njegovem Orisu partizanske sanitete na Slovenskem (Ljubljana 1967). Posebno številne podatke sem dobil v monografiji dr. Toneta Ferenca Kapitulacija Italije in narodnoosvobodilna borba v Sloveniji jeseni 1943 (Maribor 1967), v razpravi Wehrmannschaft v boju proti narodnoosvobodilni vojski na Štajerskem (Letopis Muzeja narodne osvoboditve 1958) in v članku Poslednji dnevi vojne v Sloveniji (Naša obramba 1970, št. 6). Ivo Lipar-Iztok je po lastnih spominih, pretežno pa po arhivskih virih in drugih pričevanjih, napisal kronologijo Šlandrove brigade pod naslovom Šlandrovci (Ljubljana 1963). To delo je uporabno zlasti za obdobja, za katera je bil piscu pomemben vir lastni dnevnik, v drugih poglavjih pa je nekaj večjih ali manjših pomanjkljivosti. Za prikaz delovanja Slovenskega domobranstva sem dobil precej podatkov v razpravi Ivana Križnarja Slovensko domobranstvo (Ljubljana v ilegali IV — 1970), o nastanku in delovanju Gorenjskega domobranstva pa je veliko podatkov v člankih Ivana Jana Gorenjsko domobranstvo (TV-15 1969, št. 36-43). Veliko član- kov in razprav, ki sem jih uporabil v tej knjigi, je objavljenih v Litijskem zborniku NOB 1970 in v Mengeškem zborniku II (Ljub- lajana 1970). Med deli iz »Knjižnice NOV in POS« sem največ upo- rabljal monografijo Lada Ambrožiča-Novljana Pohod Štirinajste (Nova Gorica 1962). Mimo navedenih monografij in razprav sem uporabljal še druge, ki sem jih nadrobneje navedel v opombah na koncu vsakega poglavja.

KAZALO KRAJEV, ENOT IN IMEN

A

Adergas — 503
 Admont — 59
 Ahčin Anton-Darko — 425, 444, 775
 Ajdovec — 92, 558, 559, 569, 571, 584, 603
 Alzacija — 11
 Ambrožič Lado-Novljan — 777
 Ambrus — 556, 588
 Arčelca — 583
 Armade:
 JA:
 — 1. armada — 693
 — 3. armada — 669, 691, 698
 — 4. armada — 669, 691
 zavezniške:
 — 1. bolgarska — 653, 691
 — 57. sovjetska — 653
 okupatorske:
 — 2. nemška tankovska — 653
 — 3. madžarska — 653
 Armadni zbori nemški:
 — 21. armadni — 689
 — 91. armadni — 689
 Artač Janez-Jan — 118, 153
 Avbelj Alfonz-Savo — 776
 Avbelj Franc-Lojko — 51, 63, 67, 776
 Avbelj Franc-Pajk — 745
 Avbelj Janez-Metro — 108, 738
 Avbelj Viktor-Rudi — 253—255, 271, 356, 360—362, 377—379, 387
 Avstrija — 135, 139, 243, 683, 736
 Avšič Jaka — 88, 89, 545

B

Babič Jože-Vojteh — 53, 61, 118, 178, 419, 420, 440, 634, 637, 645, 770
 Babna gora — 557, 570, 602
 Bach Zalewski — 160
 Badovinac Ilija — 81, 101, 111, 770
 Balkan — 616, 621
 Baloh Anton-Vule — 349
 Barle Jože-Andrej — 471, 472
 Basališče — 251
 Bataljoni:
 NOVJ:
 — 1. štajerski — 13, 14, 16, 17
 — 2. štajerski — 14, 16, 243
 — Cankarjev — 13—16
 — Gorenjski — 13
 — Jurišni 18. divizije — 600
 — Kamniški — 13, 16, 19—27, 29—31, 34—37, 50, 52, 53, 59 do 62, 65—69, 71, 72, 81, 82, 87, 88, 91, 95, 98, 108, 117, 118, 127, 131, 207, 729
 — Kokrški — 16, 20, 30
 — Koroški — 37, 45, 46, 48, 49, 53, 68, 73, 98, 100, 169, 193, 208, 217, 224, 226, 227, 373
 — Kozjanski — 20, 23, 24, 48, 49, 68, 73
 — Kranjsko-tržiški — 13
 — Levstikov — 88
 — Pohorski — 20, 23, 27, 30, 37, 48, 49, 68, 73, 108, 152, 201, 204, 242, 272, 373
 — Poljanski — 16

- Savinjski — 20, 23, 27—29, 35—37, 49—53, 59—67, 69, 71, 73, 87, 88, 91, 95, 100, 131, 207, 763
- Zasavski (Moravski) — 20 do 29, 31, 34—37, 50, 52, 53, 59, 61, 62, 65—67, 69, 71, 72, 87—90, 95, 97, 108, 117, 118, 131, 149, 207
- okupatorski:
 - 1. policijski »Cholm« 25. polka — 349, 459
 - 2. vermanšaftski — 447
 - 3. vermanšaftski »Celje-zahod« — 347, 447
 - 5. policijski stražarski — 267
 - 12. policijski stražarski — 211
 - 17. policijski stražarski — 211
 - 18. policijski stražarski — 211
 - 18. deželnih strelcev — 235
 - 48. dopolnilni tankovskih lovcev — 66, 202
 - 148. tankovskih lovcev — 59
 - 517. deželnih strelcev — 432, 520
 - 611. deželnih strelcev — 175, 202, 459
 - 621. deželnih strelcev — 175
 - 649. deželnih strelcev — 202, 459
 - 921. deželnih strelcev — 70
 - 922. deželnih strelcev — 175, 202, 225, 228, 235, 432
 - 937. deželnih strelcev — 190, 233
 - vermanšaftski »Jug« — 18, 140, 161
 - vermanšaftski »Mozirje« — 139, 141, 143
 - vermanšaftski »Sredina« — 193
 - vermanšaftski »Vzhod« — 251
 - vermanšaftski »Zahod« — 143, 147, 151, 156—158, 161

domobranski :

- 1. pokretni — 547, 552, 555, 561, 574, 595, 597
- 2. pokretni — 556, 582
- 3. pokretni — 547, 552, 555, 574, 595, 597
- 4. pokretni — 548, 553, 555, 563, 565, 572, 574, 577, 595, 597, 598, 601, 603
- 5. pokretni — 588, 591, 592, 597
- »Mitte« — 547
- »Ost« — 547
- Bazovica — 688
- Bebler dr. Aleš — 400, 463, 464
- Begunje na Gorenjskem — 581, 688
- Bela cerkev — 8, 86, 87, 95, 98
- Bela krajina — 91, 464, 465, 470, 584, 587, 588, 619
- Bela peč — 70, 252, 403
- Bele vode — 217, 222, 403, 462, 621, 623, 732
- Belec Ivan-Beli — 205, 240, 625, 749
- Beli kamen — 560
- Belica — 166
- Beljak — 680
- Belnek (graščina) — 329
- Benčič Dragomir-Brkin — 644
- Beneceder (nem. orož.) — 357
- Benedikovič Olga — 178, 183
- Beograd — 630, 773, 774
- Beričevo — 130, 471
- Beričnik Ivan — 506, 581
- Berkopec Josip-Mišelj — 28, 37, 46, 52, 61, 67, 71, 81, 110, 116, 120, 190, 234, 250, 270, 360—362, 366, 710, 726, 770, 771, 776
- Bernot Franc-Filip — 740
- Bič — 565, 566, 572
- Bistra (r.) — 215
- Bistrica — 167
- Bistrica v Rožu — 688
- Bistričica — 173, 637
- Bitenc Mirko — 507, 509, 513
- Bizjak Ludvik-Smrekar — 108, 118, 138, 270, 405, 440, 445, 770
- Blagovica — 51, 55, 130, 131, 144, 162, 163, 165, 167, 184, 185, 236, 269, 285, 294, 301, 340, 348—350,

354, 427, 428, 431, 443, 519, 521,
522, 618, 637, 649, 663, 665, 668
Blatni klanec — 99
Blejec Matija-Matevž — 21, 28
Bloke — 548
Bobovnik Kristl — 576
Bočki graben — 141
Bočna — 161, 167, 180, 266, 268,
424, 444, 446, 450, 454, 460—465,
476, 488, 490—492
Boga vas — 568
Bogenšperk — 578
Bogomolov Boris — 340, 341, 362,
419, 464
Bohinj — 13
Bohor — 467
Bojanji vrh — 258, 335
Bojne skupine:
— Schmitz — 555, 556, 559
— Schumacher — 548, 552,
553, 555, 556, 574, 575
Bole Tone — 258, 33a
Borjanski boršt — 571
Borje — 186, 187, 189, 650
Borovnica — 78
Borštinar Jože — 69, 81, 255, 257,
263, 281, 296, 297, 410, 450, 463,
522, 622
Bosna — 205, 400
Boštanj — 91
Boštenkova dolina — 381
Božič Lazo — 232, 299, 645, 771
Božovic Radomir-Raco — 111
Brajovič Petar — 410, 623, 649,
650, 680, 691
Braslovče — 140, 143, 147, 157,
180, 235, 249, 258, 351, 377, 447,
448, 456—460, 617, 689, 690
Brdca — 452
Brdo (pri Domžalah) — 185, 186,
520
Brdo (pri Šmartnem ob Dreti)
— 465, 469
Brečko Silvan — 583
Bregar — 443
Brem Franci — 730
Brenner Karl — 69—72, 94, 97,
129
Brezje — 516—519
Brezje nad Kamnikom — 343,
492

Brezje pri Trebelnem — 85, 617
Brezji vrh — 421
Brezova reber — 569, 571
Brezovica pri Mirni — 597
Brezovica pri Zlatem polju —
381, 383
Brežice — 12, 14, 92, 99, 146, 202,
205, 309, 430, 456, 617, 654
Brigade NOVJ:
— 1. SNOUB »Tone Tomšič«
— 10, 56, 66, 78, 91, 243,
252—255, 263, 271, 281—286,
288, 289, 291—293, 295—297,
299, 301, 303—310, 315, 403,
416, 418, 420, 422, 447^449,
454, 456, 457, 459, 461, 527,
618, 621—623, 644—647, 649
do 651, 654, 678, 680, 688,
696, 697, 725, 764, 765
— 2. SNOUB »Ljubo Šercer«
— 10, 44, 56, 78, 243, 253
do 255, 263, 299, 315, 403,
416, 422, 447, 620, 646, 647,
663, 680, 688
— 3. SNOUB »Ivan Gradnik«
— 10, 47, 56, 79, 87, 89, 106
— 3. brigada VDV — 442, 444,
445, 448, 449, 457, 464, 527,
529, 607, 620, 621, 681, 683,
684, 768
— 4. SNOUB »Matija Gubec«
— 10, 48, 56, 67—69, 78, 81,
82, 85, 91, 93, 98—101, 170,
481, 485, 551, 554, 557, 562,
570, 571, 583, 643
— 5. SNOUB »Ivan Cankar«
— 10, 44, 48, 56, 68, 69,
78—81, 85, 91—93, 146, 243,
481, 485, 557, 562, 569—571
— 6. brigada 36. divizije —
696
— 7. SNOUB »France Preše-
ren« — 10, 47, 74, 79, 106,
129, 193, 761
— 8. SNOUB »Fran Levstik«
— 562, 570, 574, 591, 600,
602
— 8. srbska — 695
— 9. SNOB — 559, 562, 574,
590—592

- 10. SNOUB »Ljubljanska« — 560, 562, 570, 591, 601
- 11. SNOUB »Miloš Zidanšek« — 228, 246, 271, 274, 321, 355, 374, 376—384, 387, 388, 396, 398, 399, 403, 404, 412, 415, 417—424, 427, 428, 431 do 433, 435—443, 448, 449, 458 do 461, 463, 464, 469, 474, 479—491, 503, 512, 514, 518, 519, 521—525, 527—529, 544, 549, 550, 553—555, 557, 558, 560, 561, 563, 564, 581, 582, 584, 587, 594, 597, 598, 600—609, 617 do 620, 623—627, 629, 634 do 655, 663—665, 678, 682 do 684, 687, 689, 690, 693, 700, 713, 714, 725, 732, 734, 747, 750, 765—768, 770
- 12. SNOB »Štajerska« — 93, 99, 102, 111, 165, 562, 569, 570, 587, 594, 643, 650
- 13. SNOUB »Mirko Bračič« — 243, 252, 253, 271, 299, 315, 374, 403, 416, 422, 447, 577, 618, 620, 621, 644—647, 662, 680, 688, 693, 698
- 15. SNOB »Belokranjska« — 566—570, 591, 598, 600, 601
- 17. SNOB »Simon Gregorčič« — 10, 47
- Briše — 638, 643, 645
- Brleč Janez-Nace — 53, 165, 240
- Brnica — 426
- Brnik — 495, 503—505, 507, 508, 510—512, 528
- Brode — 731
- Brojan Adolf — 167
- Broz Josip-Tito — 6, 45, 48, 205, 234, 243, 260, 360, 397, 419, 446, 545, 680
- Bučka — 93, 99
- Bučna vas — 86, 87
- Budna — 228, 384
- Bukov vrh — 559
- Bukov žlak — 691
- Bush (angl. poročnik) — 361
- Cajhen Marjan-Uroš — 776
- Cankar Ivan — 706
- Cerklje — 34, 45, 48, 49, 57, 59, 62, 63, 70, 73, 121, 122, 124, 125, 129, 131, 134, 146—149, 157, 162, 163, 169, 175, 180, 181, 192, 193, 202, 205, 208, 210, 211, 222, 229, 231, 233, 235, 240, 251, 268, 285, 290, 296, 300, 308, 309, 330, 339, 348, 364, 367, 376, 377, 399, 402, 403, 416, 418, 422—425, 427, 428, 430, 441, 443, 447—449, 456, 457, 459, 479, 488, 489, 519, 525—527, 544, 545, 617, 619, 624, 626, 633, 636, 646, 662, 667, 671, 689—693, 748, 763, 765, 768
- Celovec — 11, 202, 325, 662, 680, 688, 689
- Centralni komite KP Jugoslavije — 643
- Centralni komite KP Slovenije — 24, 27, 29, 37, 43, 54, 83, 123, 126, 190, 221, 258, 400, 464, 622, 673, 675, 679, 714, 773
- Cerar Ivan-Miklavž — 71, 114
- Cerar Miha-Martin — 382
- Cerar Tone-Ciril — 284, 323, 776
- Cerar (trgovca v Radomljah) — 291, 293
- Cerarjeva dolina — 381
- Cerkljansko — 10
- Cerklje na Dolenjskem — 96
- Cerklje pri Kranju — 207, 210, 398, 430, 431, 495, 496, 503 do 505, 507, 508, 510, 528
- Cerknica — 548
- Cerutti Guido — 85—88, 91
- Cetinski Andrej-Lev — 417, 573, 604, 627, 637, 641, 645, 700
- Cezlak — 374
- Cibic Leon — 776
- Cicelj — 59, 62, 63, 65, 69, 71, 165, 239, 436, 626
- Čilenca (del Zagorja) — 684, 685
- Cirkuše — 61, 70, 649
- Cirnik — 555, 558
- Citrija — 228, 384, 406
- Cof (dom. stotnik) — 595

Cukljež (kurir) — 97
Cvibelj — 557, 582, 583, 593, 594
Cvišlerji — 590

C

Čadež Milan-Aleksander — 28,
81, 97, 771
Čatež — 79, 550—554, 556, 557,
582, 603
Čebeljnik — 524
Čeče — 670
Cede Alojz-Iztok — 190
Čemšenik — 186, 645
Čemšeniška planina — 49, 649
Cepi j e — 140, 343, 444, 633, 718
Černež dr. Darko — 464, 465
Češenik (grad) — 191
Češka — 736
Češnjevak — 505, 510
Češnjice (pri Blagovici) — 665
Češnjice (pri Moravčah) — 382,
500, 519, 522, 732
Češnjice (pri Stični) — 567
Češnjice (pri Trebelnem) — 68,
69, 564, 565, 626, 639, 654
Češnjice (v Tuhinju) — 57, 80,
152, 162, 164, 263, 329, 362, 520,
626, 634, 643

Čete:

NOVJ:

— 1. kranjska — 13
— 2. kranjska — 13
— Brežiška — 14
— Celjska — 13
— Jelovška — 13
— Kamniška (terenska) — 52,
57, 58, 69, 72, 73, 108, 257
— Kamniško-dupliška — 13
— Kamniško-zasavska — 205,
237, 239—242, 309
— Koroška — 73, 108, 120, 136,
768
— Kozjanska — 17, 19, 73, 108,
169, 193, 768
— Pohorska — 13
— Radomeljska — 171
— Radomelj sko-mengeška —
13
— Rašiška — 13
— Revirska — 13

— Ruška — 17
— Savinjska — 13, 52, 73, 108,
118, 132
— Slovenj egoriška — 17, 19
— Tržiška — 13

domobranske:

— 23. posadna — 587
— 25. posadna — 587
— 29. posadna — 587
— 61. posadna — 587, 591
— 62. posadna — 587
— 114. posadna — 587
— 115. posadna — 587
— udarna četa Kranj — 617,
625, 637

nemške:

— 11 alarmna »Celje-vzhod«
— 143, 151, 157, 161, 309,
402, 421, 422, 447, 456
— 1. alarmna »Celje-zahod«
— 161, 447
— 1. alarmna »Maribor-okoli-
ca« — 147
— 1. alarmna »Ptuj-jug« —
139, 161, 447
— 1. motorizirana orožniška
»Alpenland« — 211
— 2. alarmna »Celje-vzhod«
— 143, 151, 157, 161, 309,
402, 412, 447, 456
— 2. alarmna »Celje-zahod«
161, 402
— 2. alarmna »Ljutomer« —
140, 161, 177
— 2. alarmna »Ptuj-sever« —
143, 147, 401
— 2. motorizirana orožniška
»Alpenland« — 21, 30, 35,
65, 210, 211
— 2. policijskega stražarske-
ga bataljona »Wiesbaden«
— 65, 71
— 3. alarmna »Celje-vzhod«
— 140, 161
— 3. alarmna »Celje-zahod«
— 140, 143, 147, 161
— 3. alarmna »Ptuj-sever« —
139, 447
— 3. motorizirana orožniška
»Alpenland« — 21, 30, 35,
65, 70, 71, 130, 210, 211, 431

- 4. alarmna »Celje-zahod« — 130, 402
 - 4. alarmna »Ptuj« — 447
 - 4. policijskega stražarskega bataljona »Wien« — 71
 - 5. policijskega stražarskega bataljona »Alpenland« — 71
 - 14. policijska tankovska — 211
 - 181. policijska planinska za zvezo — 211
 - orožniška akcijska »Celje« — 210, 211, 268
 - orožniška akcijska »Škofja Loka« — 175, 211
 - policijska gorskih lovcev »Alpenland« — 65, 70, 71, 211
 - policijska pehotnega topništva — 211
 - policijska pionirska — 211
 - policijskega za posebno uporabo »Alpenland« — 65, 70
 - Čizmek Boris-Bor — 45, 73, 107, 108, 110, 154, 168, 373, 710, 771
 - Creta — 158, 459, 460
 - Črešnik Albin-Dušan — 628, 664, 696
 - Crna na Koroškem — 193, 217, 218, 222—228, 272, 315, 402, 403, 416, 448, 457, 620, 621, 688, 694, 696—698, 740, 764
 - Crna pri Kamniku — 140, 268, 304, 622, 633, 731
 - Crna gora — 400
 - Črnelo — 171, 361
 - Crni graben — 50, 60, 62, 63, 66, 67, 131, 137, 138, 143—145, 150, 158, 165, 167, 168, 174, 184, 185, 239, 240, 248, 250, 282, 285, 292 do 295, 309, 322, 339, 345, 347, 354, 359, 360, 375, 379, 424, 432, 433, 441, 443, 484, 519, 520, 526, 528, 618, 624—626, 631, 637, 639, 646—651, 663, 731
 - Črnigoj Mirko-Grča — 119, 225
 - Crni vrh — 639, 667
 - Črnivec — 70, 151, 152, 177, 180, 207, 253, 298, 306, 404, 423, 448, 462, 475, 621, 648, 667, 678, 701
 - Črnuče — 58, 66, 121, 130, 148, 168, 173, 210, 242, 354, 360, 364, 370, 371, 377, 388, 432, 443, 480, 763, 765
 - Crnugelj Martin-Najnar — 294
- D**
- Daljni vrh — 597
 - Danska — 58
 - Debeljak Dušan-Bučar — 156
 - Debliške livade — 590
 - Deden vrh — 559
 - Deržaj dr. Peter — 728
 - Dešen — 32, 281, 327, 365, 626
 - Dichtl Erich — 495, 500, 501, 507
 - Dietner (župan) — 134
 - Divizije:
 - NOVJ:
 - 2. divizija VDV — 445
 - 14. divizija — 10, 78, 80, 91, 92, 218, 238, 239, 242—247, 251—255, 257, 258, 262—266, 271—273, 286—288, 290, 291, 308, 310, 314, 315, 318, 323, 349, 355, 374, 376, 384, 387, 399, 400, 403, 416, 418, 419, 429, 431, 438, 440, 459, 479, 526, 573, 601, 607, 618, 620 do 623, 629, 634, 636, 642, 644, 645, 647, 651, 653, 655, 662—666, 668, 671, 672, 680, 687—689, 691, 693, 696—698, 700—702, 715, 729, 733, 764, 767, 768
 - 15. divizija — 45, 46, 48, 52, 62, 63, 67—69, 72, 73, 78 do 82, 85—87, 92—99, 101, 102, 106, 111, 114, 117, 120, 133, 146, 480, 481, 483, 553, 554, 561, 562, 569, 570, 572, 576, 577, 582, 588, 590, 597, 598, 601, 691, 763
 - 18. divizija — 102, 361, 550, 559, 561, 562, 569—572, 574, 575, 577, 588—590, 600, 601, 603
 - 31. divizija — 10
 - 51. diviziia — 696

- okupatorske :
- 14. prostovoljska pehotna »Galizien« — 647, 648, 652, 653, 688
 - 16. SS divizija — 175
 - 71. pehotna — 58, 66
 - 104. lovska — 696
 - 438. za posebno uporabo — 202, 617
 - »Isonzo« — 82, 85—87
- Dob pri Domžalah — 130, 190, 191, 435
- Dob pri Stični — 568, 571, 624, 625
- Dobeno — 370, 371
- Dobletina — 142, 423
- Dobovičnik Stane-Krt — 252, 254
- Dobovšek Franc-Zdenko — 596, 665, 672
- Dobrava pri Dobrniču — 98, 558, 583, 601
- Dobrava (pri Moravčah) — 61, 62, 67
- Dobrava (pri Šentjakobu) — 173, 370, 371
- Dobravska gmajna — 65, 164
- Dobrla ves — 697, 701
- Dobrljevo — 642, 644, 645
- Dobrna — 416
- Dobrnič — 556, 570, 582, 584, 593, 595, 600—602, 608, 766,
- Dobrova (na Koroškem) — 697
- Dobrovlje — 19, 27, 36, 37, 44, 49, 133, 142, 151, 161, 235, 248, 249, 252, 253, 258, 336, 348, 351, 423, 450, 459, 462, 621, 635, 644
- Dol — 130, 175
- Dole — 357
- Dolenja vas — 590, 591
- Dolenjska — 9, 16, 17, 30, 31, 35—37, 43, 44, 46, 48, 51, 53, 56—60, 63, 66—69, 71—74, 78, 79, 81—84, 92, 94, 102, 107 do 112, 114, 117, 118, 120, 121, 123, 129, 138, 139, 145, 146, 160, 164, 165, 168—170, 184, 191, 192, 201, 202, 239, 242, 254, 255, 257, 261, 290, 291, 310, 313, 317, 318, 320, 323, 350, 356, 377, 386, 387, 397, 400, 401, 403, 418, 433, 458, 463, 466, 499, 519, 521, 522, 524, 526, 530, 543—550, 556, 560, 561, 563, 565, 576, 584, 587, 588, 596, 603, 605—609, 617, 619, 622, 624, 642 do 644, 646, 647, 652—655, 707, 713—716, 720, 728—730, 734, 736, 744, 747—749, 751, 762, 763, 766—768, 775, 776
- Dolga njiva — 552
- Dolga vas — 590
- Dolgo brdo — 187, 437, 632, 634, 639, 645
- Dolič — 374, 697
- Dolničar Feliks-Janez — 665
- Dolničar Ivan-Janošik — 689 do 691
- Dolomiti — 17, 28, 544, 545, 548
- Dolsko — 31, 32, 64, 168, 173, 190, 481, 498, 637
- Domžale — 7, 34, 35, 57, 59, 60, 62—64, 122, 130, 131, 138, 163, 164, 170, 173, 175, 184, 191, 204, 206, 208, 241, 250, 266, 282, 284, 290, 292, 293, 295, 296, 322, 324, 325, 330, 338—340, 343, 351, 354, 359, 360, 362—364, 367, 370, 371, 375, 377, 381, 397, 398, 429, 431, 432, 436, 441, 443, 481, 495, 497, 498, 503, 510, 515, 520, 521, 617, 618, 622, 624, 633, 636, 643, 647, 666, 667, 736, 743, 746, 748, 768
- Dorfmeister Adolf — 133, 162
- Doujak dr. Hermann — 494
- Dovjak Dušan-Savo — 110, 116, 229, 745, 746
- Dovže — 374
- Drame Silva-Nada — 108
- Drava — 316, 662, 669, 680, 688, 691, 693—696, 701
- Dravograd — 193, 211, 315, 376, 430, 488, 489, 527, 544, 662, 680, 688, 694, 696—698, 702
- Dravsko polje — 373, 374, 458, 620
- Dražgoše — 14
- Dreta — 132, 155, 179, 266, 348, 421, 445
- Drnovšek Karel-Igor — 153, 176, 178, 290, 298
- Droben — 384

Drtija — 164, 239, 327, 363, 522,
634
Dunaj — 413
Dupeljne — 170, 172, 361
Duplica — 131, 172, 207, 354, 361
Dvojmoč Tone — 325
Dvor — 559

E

Eberhard (nem. orož.) — 357
Ecke Karo — 682
Egger Franz — 140, 147, 148,
151, 156, 251
Eibiswald — 702
Ercnovce — 69—71
Erpič Franc — 625
Evropa — 265, 500

F

Fala — 374
Fale Alojz-Roman — 133
Farski kal — 569
Fehleisen (nem. kap.) — 180
Ferenc dr. Tone — 7, 777
Fifernik — 266
Filač Franc-Cinko — 664, 671
Fišer Franc-Vasili j — 664

G

Gaberšek Štefan-Peter — 225,
236
Gabrije — 50, 269, 285, 288, 646,
649, 650, 663, 665, 728
Gatrovnica — 287, 294, 295, 339,
350, 367, 384
Gambara Gastone — 58, 79
Gamberk — 645, 684
Gavge — 176, 404
Gerbec Jože — 480, 665, 666
Glavni štab NOV in PO Slove-
nije — 14—17, 23—27, 33, 35,
37, 44—50, 53, 56—58, 66, 72,
73, 78—80, 82—84, 86, 88, 91
do 93, 95, 97—99, 101, 102, 105
do 111, 114, 117, 120, 121, 126,
145, 146, 152, 165, 170, 187, 192,
204, 218—220, 232, 234, 237 do
239, 243, 244, 246, 250, 253, 255,
271, 281, 284, 290, 291, 313 do
315, 340, 346, 355, 356, 360, 361,

370, 373, 377—379, 386, 387,
396—401, 419, 429—431, 433,
435, 436, 438, 442, 444, 470 do
472, 480, 481, 487, 499, 503,
521, 525, 527, 529, 543—546,
549, 550, 556, 558, 560, 572, 573,
588, 603, 609, 617, 619—624,
627, 634—636, 638, 642—647,
649, 651

Glisnik — 635, 647, 665, 668
Globodol — 602
Glogovica — 568, 569
Gneč — 620
Gobavica — 370
Godič — 301, 492, 515, 517
Godovič — 281
Goettle (gestapovec) — 408
Golčaj — 65, 165, 187
Golče — 426, 650
Golica — 367, 440, 639, 641, 649
Goličnikova trata — 135
Golišče — 482
Goljek — 555, 556
Golob Franci — 730
Golob Jakob-Metod — 53
Gombišče — 557, 570, 571
Gomilsko — 143, 146—148, 151,
152, 158, 193, 335, 448, 459, 519
Gora (pri Kamniku) — 505, 510
Gora (pri Moravčah) — 327
Gorbuč — 408
Gorenja vas — 550, 551, 555, 582
Gorenje (pri Kočevju) — 589,
591—593
Gorenje (pri Kosezah) — 206
Gorenje (pri Velenju) — 222,
223, 416, 448, 475, 620, 740
Gorenjska — 9—19, 22, 26, 27, 44,
47, 58, 94, 106, 121, 122, 129,
131, 148, 149, 160, 175, 186, 193,
201, 202, 207, 208, 210, 211, 245,
260, 261, 271, 296, 309, 314 do
316, 338, 340, 430, 431, 469, 493
do 496, 498, 500, 501, 526, 545,
605, 617, 631, 643, 652, 667, 691,
763, 769, 773
Gorica — 58, 544
Gorica (v Tuhinju) — 301
Gorica (Zagorje) — 684, 685
Gorjan Božidar-Bogo — 7, 190,

- 228, 229, 237, 238, 247, 708, 710, 776
- Gorjanci — 90—92, 94, 99
- Gorjuša — 190, 191
- Gornji grad — 70, 130, 140, 141, 143, 155—158, 161, 177, 179 do 181, 204, 207, 208, 210, 228, 229, 259, 267, 268, 295, 301, 306 do 308, 339, 348, 369, 372, 374, 398, 401—404, 415—418, 420—422, 424, 445, 561, 463—467, 469, 476, 479, 483, 488, 515, 622, 627, 633, 666, 667, 749
- Gornja Radgona — 617, 653
- Gornji Križ — 557
- Gornji Sipek — 623
- Gornji vrh — 602
- Gozd — 174, 367, 368, 416, 421, 440, 492, 517, 518, 624, 633, 636, 637
- Gradec (Graz) — 11, 145
- Gradec — 485
- Gradenec — 584, 588, 593
- Gradišče (Lukovica) — 520, 625, 634
- Gradišče (Stična) — 567, 571
- Gradišek Stojan — 298
- Grahovac Mirko-Mile — 576, 628, 664
- Grašič Anton-Savo — 7, 646, 664, 668, 684, 685, 691—693, 695, 776
- Grašič Srečo — 664
- Graška gora — 251, 254, 308, 403, 635, 647
- Grat Lado-Kijev — 217
- Grebin — 697
- Grise Bernhard — 210
- Grietzler (nem major) — 684
- Grilj Slavko-Brdavs — 58, 108, 118, 471
- Griže — 258
- Grm — 572
- Grmače — 263, 281, 433, 435, 483, 626
- Grmada — 597, 598, 600, 601
- Grobelno — 73, 403
- Groblje (pri Domžalah) — 494
- Groblje (pri Preboldu) — 131, 174, 368, 424, 456
- Grohat — 212
- Grosuplje — 91, 92, 545—549, 552, 569, 582, 588
- Grošelj Anton-Jesen — 119, 171, 224, 228, 237, 240, 710, 771
- Gruden Adolf — 180, 342
- Grupe odredov:
- 1. grupa — 15—17, 19
 - 2. grupa — 15—17, 19, 21, 22, 24, 27, 56, 243
 - 3. grupa — 15, 16
 - Koroška — 384, 402, 403, 448,
 - Štajerska — 645, 653
- Guštanj (zdaj Ravne na Koroškem) — 315, 696, 697
- Gutovnik Jože — 226

⌌

- Habjan-Skok Boža — 776
- Hace Matevž — 619, 636—638, 644, 680, 712
- Haloze — 620
- Halužan Mladen — 171
- Herle Franc-Nande — 596, 664, 685, 696, 697, 776
- Hertlein Willy — 210
- Himmeler Heinrich — 18, 186
- Hinje — 556, 559, 560, 595, 598
- Hitler Adolf — 11, 53, 58, 125, 215, 231, 246, 383, 403
- Hochsteiner P. — 495
- Hohkraut Alojz — 28
- Holmec — 697
- Hom — 267, 268, 404, 420
- Homar Janez-Karo — 110, 134, 182, 298, 738, 740
- Homec — 31, 131, 186, 360, 619
- Horn Franc-Krsto — 7, 628, 633, 634, 664, 668, 686, 692, 711, 776
- Hostnik Alojz-Jovo — 408
- Hotedršica — 281
- Hotič (Zg. in Sp.) — 61, 240, 259, 482, 484
- Hrastarjev kozolec — 293
- Hrastnik — 29, 33, 36, 65, 125, 169, 332, 334, 351, 353, 356, 357, 366, 426, 427, 447, 484, 522, 670, 681, 682, 684
- Hrastnik (pri Moravčah) — 519
- Hren Jože-Aki — 142
- Hrib nad Ribčami — 108, 437

Hrib (pri Hinjah) — 574, 576,
598, 602
Hribar Ignac-Domine — 472
Hribar Ivan — 665
Hribernik — 384, 412
Hrvaška — 92, 95, 145, 148, 202,
205, 244, 643, 653, 667, 691
Hrvaško Zagorje — 219, 243, 642
Huda jama — 332, 334
Humar Jože-Lipah — 7, 53, 62,
283, 738, 739, 776

I

Idrija — 281
Iгла — 402
Igljenik — 555
Igličnik — 426
Ihan — 32, 35, 130, 164, 175, 185,
191, 241, 363
Ilova gora — 574
Imenje — 163, 325, 520
Istra — 129, 543, 679
Italija — 10, 58, 59, 72, 73, 78,
79, 83—86, 91, 94, 97, 105, 106,
109, 123, 124, 129, 145, 158, 160,
193, 313, 471, 493, 546, 679, 725,
735, 762—764, 776, 777
Ivančna gorica — 562, 570, 582,
583
Ivanjščica — 636
Ivanuš Franc-Milan — 738
Ivkovič Marija — 776
Izlake — 131, 248, 290, 448, 737
Izvršni odbor OF — 83, 88, 313,
333, 673

J

Jablana — 632
Jablaniške Laze — 524, 577
Jablje (grad) — 173
Jakopič Tone-Drago — 370
Jakoš Jože-Školski — 448, 663
Jakov dol — 166, 351, 439
Jama pri Dvoru — 560, 584
Jamnik — 384
Jan Ivan — 777
Janče — 17, 67
Janezov mlin — 407
Janežič Franc — 730
Janežič Ivo — 137

Jarše — 131, 165, 170, 171, 173,
174, 293, 768
Jasovnik — 166, 167, 443
Jastrobļje — 269, 668
Javeršek — 423
Javorje — 578, 683
Javorščak — 70, 141
Javoršica — 64, 205, 323, 362,
382, 626
Jeran Ivan — 672
Jeras Anton-Zvone — 425
Jeras Josip-Branko — 232, 776
Jeras Tone-Regvard — 649
Jerman Mihael — 576
Jerman Mirko — 7, 60, 71, 87,
116, 132, 153, 166, 168, 172, 174,
177, 180, 206, 207, 224, 225, 230,
270, 288, 340, 349, 351, 353, 405,
407, 417, 420, 440, 445, 450, 451,
455, 506, 508, 512, 550, 551, 572,
742, 770, 775, 776
Jensterle Janko — 664
Jesenice — 13, 175, 188, 211, 544
Jevnica — 64, 65, 240, 578, 581,
609, 649
Jevšnik Adolf-Lvov — 7, 573,
584, 604, 605, 632, 664, 666, 670,
684, 685, 692, 695, 770, 776
Jezerko — 504
Jones William — 48, 79, 88, 91
Jordankal — 569, 571, 594
Jugorje — 99
Jugoslavija — 12, 44, 160, 218,
264, 444, 546, 669, 673, 706, 774
Jungholz — 141
Jurančič Jože — 465
Jurič Franc-Zavedni — 108,
141, 288
Just (nem. orož.) — 413
Justin Franjo — 408
Juvan Leopold-Igor — 118
Juvančič Jože — 749

K

Kajtnot — 670
Kac dr. Rudi-Matija — 732, 733
Kajzar — 420
Kališče — 30, 295, 369, 372, 404,
440, 492, 621, 622, 636
Kalnik — 243, 244
Kamenice — 82, 87

- Kamenje — 557, 570, 601
 Kamni potok — 555
 Kamnik — 16, 29, 35, 45, 57, 121,
 128, 130, 131, 136, 141, 146, 151,
 170—175, 177, 180, 184, 191, 204,
 206, 208, 211, 220, 229, 232, 236,
 240, 241, 250, 251, 266, 269, 290,
 292, 293, 295, 300, 301, 303, 308,
 330, 354, 355, 359, 360, 369, 370,
 373, 376, 377, 397, 398, 402, 404,
 415, 416, 421, 422, 429, 431, 432,
 435, 448, 460, 462, 483, 494, 495,
 498, 503—505, 510—512, 514 do
 517, 519—522, 544, 545, 577, 617
 do 619, 621, 631, 635, 636, 641,
 643, 647, 666, 668, 691, 736, 742,
 743, 746, 766
 Kamnikar Viktor — 410
 Kamniška Bistrica — 172, 205
 do 207, 210, 212, 291—293, 337,
 369, 431, 469, 492, 502, 503, 515,
 517, 528, 619, 732, 746
 Kamniške planine — 220, 404,
 462, 502, 503
 Kamniško — 30, 31, 162, 740
 Kamniško sedlo — 403
 Kamno brdo — 571
 Kandrše — 60, 437, 441, 482, 488,
 622, 649
 Kapla — 424, 425
 Kapla vas — 148, 253
 Karat Rudi-Džek — 108, 118,
 163, 226, 234
 Kardelj Edvard — 24, 314, 774
 Karlovac — 79, 99
 Karo Stane-Simo — 284
 Kašni vrh — 734
 Kavčič Franc-Grovec — 172
 Kavčič Jože-Jernač — 127
 Kavran — 303, 304
 Kepic Vinko — 776
 Kerin Milka — 412
 Kidrič Boris — 19, 23, 24, 88, 91,
 314, 464, 560, 713, 774
 Kilibarda Mile — 225, 257, 292,
 296, 297
 Kink Feliks-Dugi — 567
 Kink Stane — 700
 Kisovec — 379, 381, 683—686
 Kladnik Janko-Hotimir — 664
 Klanec (pri Gabrovki) — 524,
 550, 577, 603
 Klanec (pri Hotiču) — 484
 Klanjšček Zdravko — 5
 Klanjšek Jože-Vasija — 252, 254
 Klek — 375, 379
 Klemen Ivan — 583
 Kleče — 559, 560
 Klen — 483
 Klinja vas — 589—592
 Klopčič Franc-Franko — 553
 Klopni vrh — 403
 Knap Matija — 420, 446, 451,
 482, 505, 506, 550, 625, 712 do
 714, 771
 Knez Rudi-Silas — 28, 168
 Knežakovna — 443
 Knežja vas — 594, 598, 599, 600
 Kobilšek Jože-Ivan — 375, 405,
 408, 414, 417
 Koblarji — 591
 Kocbek Edvard — 91
 Kocbek Jože — 464
 Kocjan Jože — 723, 750
 Kočevje — 111, 202, 544—546,
 548, 549, 556, 560—562, 574,
 576, 577, 582, 584, 587—593,
 596, 609, 763, 766
 Kočevsko — 91, 603
 Kogovnik — 215
 Kokalj Stane-Janez — 596, 628
 Kokarje — 141, 143, 157, 266,
 348, 372, 460, 465, 489
 Kokoelj Cvetko-Vanči — 155
 Kokošnje — 347
 Kokra — 210, 502
 Kolar dr. Stane — 288
 Količevo — 50, 269, 293, 296, 361,
 431, 433, 435, 526, 622, 768
 Kolman Alojz-Marok — 28, 37,
 52, 62, 63, 65, 66, 68, 95, 101,
 102, 109, 113, 255, 294, 296, 560
 Kolovec — 35, 131, 138, 263, 289,
 292, 521, 632, 732, 733, 737
 Kolovrat — 27, 69, 144, 185—187,
 351, 353, 354, 360, 441, 442, 639,
 645
 Komande mesta:
 — Domžale — 472, 474
 — Gornji grad — 471, 472,
 474, 478—480, 621

- Kamnik — 472, 480, 621
- Ljubno — 472, 475, 478, 479, 622
- Luče — 472, 475, 478, 622
- Medija-Izlake — 473, 474, 478
- Moravče — 470, 472—474, 480
- Motnik — 472—474
- Solčava — 470—472, 475, 478
- Trebnje — 554
- Trbovlje — 480
- Vače — 472—474
- Komel Franta — 152, 373
- Komen — 462
- Komenda — 130, 170, 173, 174, 290, 372, 496, 498, 503, 505, 510
- Komenska Dobrava — 145, 173, 174, 734
- Komotar dr. Ciril — 163, 731
- Kompolje (pri Lukovici) — 138, 146, 340
- Kompolje (pri Muljavi) — 595
- Konfin — 382
- Konj — 482, 486
- Konjski vrh — 137, 214, 228
- Konjsko — 592
- Kopiše — 732
- Kopitar Roman — 665
- Koprivnikar Tone-Gorki — 369, 405, 718
- Korenčič Anton — 581
- Korenitka — 597, 598
- Korinj — 556, 588, 593
- Koroška — 9, 20, 22, 24, 25, 33, 36, 45, 51, 72, 73, 107, 120, 136, 146, 160, 163, 164, 193, 201, 211, 212, 214, 215, 217, 218, 221, 227, 245, 246, 251, 257, 271, 309, 316, 326, 397, 402, 459, 469, 483, 616, 680, 688, 689, 691—694, 696, 698, 701, 706, 707, 740, 763, 764, 768
- Koroška ljudska zveza — 12, 19, 283
- Korpusi:
 - NOVJ:
 - 7. korpus — 6, 242, 290, 313, 320, 355, 356, 361, 370, 386, 387, 397, 398, 400, 401, 438, 439, 441, 442, 458, 481 do 483, 521, 526, 527, 543 do 549, 554, 556, 558, 560—564, 568, 570—577, 586—590, 593, 595, 597, 598, 600, 601, 603, 605, 608, 609, 618—620, 642 do 644, 649, 650, 707, 766
 - 9. korpus — 175, 210, 281, 356, 399, 430, 502, 503, 528, 543, 544, 620, 622, 652
- Italijanski:
 - 11. armadni — 58, 79
 - Kos Franc-Berto — 179, 240
 - Kos Franc-Samo — 132
 - Kos Peter-Petruška — 52, 53, 61
 - Koseze — 263, 361, 634, 647
 - Kostanjevica — 93, 94, 97—99, 101, 136
 - Kostanj ska planina — 20—22, 25, 69, 70, 190, 204, 627, 633
 - Kostreznica (Velika in Mala) — 288, 577
 - Kot — 374
 - Kotar Tine — 303
 - Kotlje — 688
 - Kotredež — 683
 - Kovač Slavko-Lado — 28, 30
 - Kovač Stane — 776
 - Kovačič Ivan-Efenka — 644
 - Kovačija — 483
 - Kovatsch Max — 421
 - Kovič Jože-Krim — 678
 - Kovškova žaga — 166
 - Kozjak — 143, 151, 232, 236, 269, 285, 286, 300—303, 639, 667, 678, 701
 - Kozjansko — 11, 18, 22, 45, 51, 72, 107, 136, 146, 237, 245, 398, 399, 447, 449, 459, 460, 462, 620, 621, 269, 693
 - Kozje — 447, 459, 471
 - Kozjek — 601
 - Kožuh Stanko — 231
 - Kraigher Boris-Janez — 377 do 379, 622, 629
 - Kraigher dr. Dušan-Jug — 22, 29, 33, 34, 44
 - Kraigher Sergej — 21, 28, 67, 168, 190, 333, 334, 465, 468, 500, 673

- Krajno brdo — 145, 149, 165, 182,
 185, 187, 285, 293, 295, 299, 339,
 668
 Kramariča — 217, 403, 448, 457,
 476, 621
 Kranj — 70, 173, 175, 188, 204,
 207, 208, 211, 229, 231, 290, 295,
 397—399, 429, 430, 495, 501,
 503—505, 507, 509—512, 515,
 521, 529, 545, 617, 618, 634, 637,
 643, 763
 Kranjski Rak — 635, 637
 Krasnica — 697
 Kraše — 155, 156
 Krašnja — 130, 131, 146, 174, 234,
 236, 239, 269, 282, 283, 285 do
 287, 294, 300—302, 321, 339 do
 341, 345, 360, 362, 364, 368, 375,
 381, 382, 431, 433, 436, 437, 519
 do 522, 618, 665, 678
 Krauthberger Karel-Gagovič —
 52, 85
 Krek Slavko — 501
 Kremenjak — 16
 Kren — 590
 Kresnice — 114, 130, 240, 259,
 318—320, 481, 485, 522, 576,
 578, 579, 581, 582, 603, 604, 609,
 649, 650, 766
 Kresniške poljane — 114, 578
 Kresniški vrh — 240, 580, 603
 Krešica planina — 456
 Krhličje — 61
 Kriška gora — 551
 Kriška reber — 554, 555
 Kriška vas — 547, 571
 Kriškar — 293
 Križ Ladislav — 547
 Križ (Gornji in Dolnji) — 574,
 584, 593
 Križ (pri Kamniku) — 173, 174,
 205, 355, 505
 Križe (pri Cemšeniku) — 669
 Križe (pri Jesenovem) — 684,
 689
 Križnar Ivan — 777
 Križnik — 132, 134
 Križnik Gustelj-Médard — 155,
 166
 Krka — 570, 574, 593
 Krka (r.) — 87, 92, 95—98, 548,
 549, 559, 574, 584, 588, 595
 Krmelj — 93, 101
 Krnes — 462
 Kronovo — 87
 Kropa — 157, 177, 180, 444, 450,
 460, 469, 476
 Krško — 546
 Krtina — 163, 164, 186, 325, 339,
 354, 361, 367, 376, 381, 471, 520,
 625
 Krtinski hrib — 163, 354, 359,
 624
 Krulc Ivan-Iztok — 646, 664,
 698
 Krumpah — 216
 Krumperk — 381, 383, 432
 Krušni vrh — 570, 571, 597 do
 599
 Krvava peč — 731
 Kucler Leopold-Modras — 472,
 480
 Kumer Franc-Harkov — 482,
 488, 510, 550, 573, 646, 718, 770,
 775
 Kumeršek — 217
 Kukec Marko-Rok — 682, 683
 Kurji vrh — 141, 182
 Kutina — 560, 574
 Kutschera Franz — 11
 Kyeder Dušan-Tomaž — 22, 23,
 86, 340, 341, 622, 623, 627, 635,
 646

L

- Labot — 694, 698, 763
 Lahovče — 495, 503, 505, 506,
 509, 511, 513, 528
 Lasen — 183, 286
 Lašče — 559, 588, 595
 Laško — 169, 210, 332, 333, 377,
 423, 426—428, 529, 671, 685, 691,
 763
 Laze — 79, 114, 117, 130, 148,
 149, 175, 192, 242, 377, 442, 443,
 480, 481, 526, 578
 Laze (pri Mirni peči) — 81
 Laze (v Tuhinjski dolini) — 57,
 80, 269, 270, 482, 618, 619, 639,
 640, 643, 646
 Laznik Štefan — 583

- Lebar Franc-Juda — 505, 506,
 511, 514
 Lebenice — 439
 Ledinek Franjo — 664, 671
 Lekan Pavle-Kučar — 57
 Lenardič Stane-Zan — 110, 116,
 176, 229, 341, 717—719, 723,
 776
 Lenček Boris-Igor — 178, 226,
 729, 776
 Lepa njiva — 222, 620
 Lepenatka — 229, 268, 306, 623
 Lepin Jože-Ris — 349, 351, 353,
 365, 400, 405, 410, 417, 419, 550,
 558, 573, 770
 Lepo v hrib — 341
 Les — 27, 48, 108, 116, 164
 Leskošek Franc-Luka — 464 do
 466, 643
 Leskovec — 571
 Letuš — 37, 161, 424, 447, 448,
 450, 454, 457, 459, 460, 462, 527,
 691
 Leudl (nem. orož.) — 413
 Levec Peter — 114, 710, 717 do
 720, 723, 725, 776
 Levstik Fran — 706
 Levstik Jože — 464, 465
 Liberga — 577
 Liebmann (nem.) — 133
 Lienz — 235
 Likar Milan-Tomaž — 472
 Limbarska gora — 59, 61, 62, 65,
 117—119, 139, 145, 168, 186,
 187, 282, 295, 323, 327, 355, 359,
 363, 368, 375, 376, 381, 382, 433,
 437, 471, 484, 577, 626
 Limovski greben — 236
 Lindner (nem.) — 351
 Lipa — 162, 239, 249, 286, 351,
 372, 423, 424, 460, 462
 Lipar Ivo-Iztok — 53, 88, 110,
 116, 170, 176, 433, 717, 749, 750,
 775, 777
 Lipica — 694—697, 763
 Lipovec — 439- 634
 Lipovec (Veliki in Mali) — 591
 Lipovšek Ivan-Mani — 364
 Lisec — 570, 571, 599
 Lisec (hrib) — 557
 Litija — 22, 29, 45, 59, 64, 79, 93,
 99, 116, 117, 130, 131, 133, 149,
 150, 163, 164, 168, 175, 190, 202,
 205, 208, 240, 318, 319, 330, 351,
 361, 376, 377, 397, 404, 416, 430,
 432, 433, 442, 443, 461, 481, 482
 do 485, 487, 520, 522, 562, 756,
 577—581, 603, 637, 638, 649, 676,
 683, 684
 Liza (pl.) — 426
 Ljubič Anton-Zidar — 53
 Ljubija — 222
 Ljubljana — 7, 9, 58, 66, 79, 85,
 91—93, 97, 99, 121, 129, 131, 138,
 162, 190, 192, 208—210, 285, 289,
 292, 293, 339, 348, 361, 372, 429,
 432, 494—496, 503, 515, 519, 526,
 544—546, 548, 549, 556, 561, 597,
 604, 609, 617, 619, 624, 626, 636,
 643, 646, 654, 662, 689, 765, 772
 do 777
 Ljubljanska pokrajina — 9, 10,
 12, 14—17, 19, 29, 33, 47, 53, 59,
 66, 69, 78, 80, 91, 102, 105, 111,
 121, 129, 146, 160, 186, 193, 202,
 210, 243, 264, 271, 313, 315, 329,
 493, 546, 547, 643, 764
 Ljubnica (r.) — 216, 406
 Ljubno ob Savinji — 130, 134,
 139, 143, 147, 154, 155, 161, 177,
 210, 216, 228, 259, 266, 291, 299,
 309, 336, 384, 402—413, 415, 417,
 418, 420—422, 424, 446, 449, 458,
 462—465, 467, 479, 525, 621, 622,
 637, 675, 689, 740, 743, 765
 Ločica — 248, 266, 424, 439, 440,
 443, 665, 667, 669
 Log (pri Mlinšah) — 60, 644
 Logar Jože-Slovan — 53
 Logarska dolina — 402, 403, 462
 Logatec — 78
 Loke (Trbovlje) — 380
 Loke (Tuhinj) — 237, 269, 294,
 645
 Loška dolina — 548
 Lotaringija — 11
 Löhr von Alexander — 689
 Lučarjev kal — 570, 575
 Luče — 130, 137, 139, 143, 161,
 205, 213, 220, 228, 259, 281, 291,
 299, 336, 402—407, 412—415,

418, 421, 422, 462, 463, 465, 525,
621—623, 635, 637, 675, 743, 765
Lučnica (r.) — 412
Ludranski vrh — 223, 226
Lukman Mirko — 723
Lukovica (na Dol.) — 85
Lukovica — 62, 130, 131, 146, 163,
186, 191, 206, 281, 285, 301, 340,
343, 348, 349, 360, 362, 367, 381,
443, 484, 520, 625, 631, 633, 731
Luksemburg — 11
Luža — 594, 595, 598, 600, 601

M

Mačkin hrib — 559, 583
Mačkin kot — 215
Mačkovec — 87, 583
Mačkovina — 150, 240, 523, 643
Madžarska — 243, 616
Maiwald Richard — 96, 97, 247
Majdičev mlin — 191, 435
Makoše — 591
Mala gora — 462, 560, 588, 589
Mala kopa — 374
Mala Lašna — 31, 269, 296—298,
339, 340, 343, 628, 632
Mala Loka — 551, 552, 554—556,
572, 582, 594
Mala planina — 212, 372, 373,
438—440, 442, 445, 492
Mala ravan — 439, 488
Mali Gaber — 566, 572
Mali Korinj — 556
Mali Rakitovec — 248—288, 294
Marenberg — 698
Marenk Franc-Ilija — 173
Maribor — 7, 45, 59, 96, 124, 133,
139, 146, 175, 193, 201, 202, 211,
376, 399, 423, 430, 489, 544, 545,
636, 662, 680, 691, 692, 772, 774,
777
Marija Creta — ■ 235, 249, 621
Marinča vas — 594
Marn Janez — 507
Matjašič dr. Mavricij — 731
Mavrič Stane — 646, 666
Mavsar Tomo — 188
Mazej Ivan-Borut — 366, 405,
440, 550, 596, 771
Mazovec Franc-Risto — 48, 73,
146

Mayer (nem. kap.) —¹ 231, 232
Medija — 60, 642
Medija (r.) — 333, 651
Medvedjek (pri Stični) — 550,
594, 597, 598, 646
Medvešček dr. Adolf — 81
Mekinje — 303, 432, 492, 498, 515,
517
Mekinje (pri Stični) — 571
Melise — 420
Mengeš — 58, 130, 170, 171, 208,
210, 293, 370, 371, 432, 494, 496,
498, 503
Meničanin Dušan — 547, 601
Menina planina — 28, 49, 56, 57,
59, 69, 136—142, 145, 151—153,
155—158, 161, 163, 174, 176—178,
182, 184, 204, 234—236, 239, 249,
272, 290, 306, 339, 345, 347, 348,
451, 368, 369, 404, 462, 472, 622,
623, 625, 626, 636—638, 642, 647,
648, 654, 655, 668, 678, 735, 740,
745, 764, 767
Messner (nem. pol.) — 501
Meško Fran Ksaver — 113
Metnaj — 107
Meža (r.) — 688, 696
Mežica — 193, 224—226, 315, 697
Mežiška dolina — 696
Mežnar Franc-Tarzan — 602
Migojnica — 210
Mihailovič Draža — 507
Mihevc Edo-Dore — 85—88
Mihovo — 97, 98
Mikuž dr. Metod — 7, 91, 776,
777
Mirenska dolina — 548
Mirna (na Dolenjskem) — 67, 68,
101, 112, 594
Mirna (r.) — 91, 97
Mirna peč — 81, 82, 85, 569, 571,
602
Mišič Viljem-Gorazd — 298
Mislinja — 374, 490, 491
Mislinjska dolina — 291, 374,
422, 691, 693, 696, 763
Mišica Vlado-Miha — 271, 448
Mišič Miha — 95
Mlaški vrh — 137
Mlekuš Ivan-Zdenko — 776
Mlinše — 60, 61, 484, 639, 642

- Modic dr. Heli — 712, 718
 Mojstrana — 13
 Mokreč — 80
 Mokronog — 86, 100—102, 111
 do 113
 Mokro polje — 95, 98, 100
 Molek Jakob-Mohor — 53, 119,
 139, 151, 178, 228, 239, 250, 252,
 270, 297, 378, 709, 710, 723, 732,
 771
 Molnik — 92
 Moravče (na Dolenjskem) — 68,
 568, 577
 Moravče — 16, 22, 29, 31, 35, 60
 do 62, 64, 130, 138, 162, 164, 191,
 241, 259, 281—285, 288, 294, 309,
 321, 323—327, 329, 339, 343, 360,
 363, 367, 368, 376, 435, 437, 442,
 484, 485, 503, 519, 520, 522, 627,
 628, 728, 732, 764
 Moravska dolina — 11, 29, 57,
 60, 108, 138, 139, 150, 163—165,
 184, 190, 213, 229, 231, 235, 237,
 239, 240, 245, 248, 266, 270—272,
 283, 284, 290, 294, 296, 309, 317,
 318, 321—324, 326—331, 350,
 360—362, 365, 367, 368, 375, 376,
 381, 383, 388, 402, 403, 431—433,
 435—437, 441, 462, 463, 469 do
 471, 476, 478, 498, 500, 526, 529,
 584, 619, 625—629, 631, 632, 637
 do 639, 675, 740, 764, 765
 Moravško — 20, 27, 28, 31, 34, 36,
 59, 64, 71, 73, 108, 118, 136, 138,
 146, 152, 153, 164, 168, 174, 184,
 185, 191, 204—206, 220, 248, 253,
 do 255, 257, 262, 263, 271, 294,
 297, 298, 330, 332, 347, 350, 351,
 358—362, 366, 368, 373, 375, 376,
 381, 386, 399, 434, 435, 442, 443,
 480, 521, 522, 618, 625, 628, 632
 do 634, 637, 638, 647—649, 654,
 675, 714, 731, 744
 Moste (pri Kamniku) — 503, 505,
 510
 Mošenik — 189, 363, 364, 442
 Mošenik (na Limbarski gori) —
 437, 443
 Mošenik (v Črni) — 224, 634
 Motnik — 130, 166, 167, 232—236,
 268, 272, 286, 287, 300, 347, 351,
 422, 423, 439—441, 463, 476, 482,
 488, 499, 628, 635, 639, 646, 665,
 666, 668, 710, 715, 726, 764
 Mozirje — 130, 134, 135, 140, 142,
 143, 157, 161, 162, 177, 208, 218,
 222, 235, 248, 249, 258, 266, 268,
 291, 335, 372, 398, 402—404, 415,
 416, 418, 421—423, 446—456,
 459—462, 466, 467, 488, 489, 526,
 527, 620—622, 666, 668, 689, 690,
 743, 765
 Mozirske planine — 36, 44, 72,
 135—137, 140, 153, 158, 161, 215
 do 217, 220, 222, 223, 225, 228,
 251, 252, 271, 299, 407, 472, 634,
 635, 638, 647, 662, 740, 764
 Mršča vas — 95—97, 735, 764
 Mrzla luža — 553, 558
 Mrzlca (pl.) — 425
 Muljava — 92, 570, 574, 582, 584,
 595, 763
 Müller — Haccius dr. Otto —
 160, 175
 Mura (r.) — 617, 653
 Murovica — 59, 63—66, 69, 71,
 165, 168, 185, 239, 436, 437, 484,
 626
 Mussolini Benito — 58, 78
 Mušič Ivan-Štefan — 7, 155, 156,
 178, 317, 366, 405, 427, 551, 592,
 601, 628, 633, 634, 641, 646, 664,
 683, 691, 696, 698, 770
 Muta — 698

N

 Naklo — 617
 Nanos (pri Kočevju) — 590
 Napokoj Josip — 328
 Nastranov mlin — 72
 Nazarje — 36, 132, 141—143, 259,
 268, 347, 348, 420—422, 449 do
 452, 463, 467, 476, 512, 525, 620,
 668, 690
 Negastrn — 59, 375, 437
 Nemčija — 84, 106, 138, 188, 396,
 544, 736, 767
 Nevlje — 151, 373
 Nevljica (p.) — 236, 270, 286, 300,
 368, 633
 Nickel (nem. polk.) — 603
 Normandija — 360

Notranjska — 9, 84, 102, 111, 123,
 160, 201, 218, 313, 576
 Nova gora — 69, 80, 81
 Nova Gorica — 777
 Nova reber — 166, 647, 665
 Nova Stifta — 140, 152, 157, 161,
 176—181, 183, 188, 208, 210, 227,
 229, 230, 253, 301, 305, 306, 339,
 440, 462, 465, 469, 621, 622, 625,
 732
 Novak Jože — 7
 Novak Tomaž-Srečo — 53, 118,
 119, 153, 178, 181, 217, 224, 229,
 249, 250, 770
 Novo mesto — 79—83, 85—95,
 97—99, 202, 546—548, 555, 556,
 558, 561, 587, 588, 594, 597, 603,
 643, 729, 735, 763, 776

O

Občine — 556, 557, 570, 594, 595,
 597—603, 609, 766
 Oberdörfer H. — 494
 Oblastni komite SKOJ za Šta-
 jersko — 331

Ordred NOVJ:

- Dolenjski — 480, 481, 485,
 487, 561, 562, 578, 595, 603,
 604, 643, 650
- Gorenjski — 16, 106, 337,
 503, 544
- Kamniško-zasavski — 27
 do 32, 34, 36—38, 49, 50, 52,
 72, 78, 205, 239—243, 246,
 247, 251, 262, 263, 272, 284,
 291, 320, 332, 335, 337, 337,
 355, 356, 368, 378, 379, 383
 do 385, 387, 403, 404, 416 do
 418, 428, 431—433, 435, 437
 do 439, 441, 443, 461, 472,
 480, 482—485, 488, 492, 520
 do 523, 526, 529, 604, 618,
 621, 622, 632, 634, 636—643,
 645, 650, 651, 662, 680—683,
 689, 729, 746, 747, 761, 767
- Kokrški — 16, 19—21, 28,
 430, 431, 513, 514, 617, 618,
 645, 662, 680, 688
- Koroški — 373, 621, 645,
 680, 688

- Kozjanski — 384, 447, 459,
 642, 645, 689
 - Lackov — 645, 662, 680
 - Notranjski — 561, 562
 - Pohorski — 17, 27, 152, 153,
 155, 166, 169, 193, 201, 203,
 204, 373, 374
 - Savinjski — 17
 - Štajerski — 45, 47, 48, 50
 do 52, 72, 73, 81, 98, 105,
 106, 108
 - Vzhodnodolenjski — 91, 92
 - Vzhodnokoroški — 253, 262,
 271, 272, 355, 403, 416, 418,
 457
 - Zahodnodolenjski — 91, 92
- četniški:
- Dolenjski — 503 507, 513,
 528, 766
 - Gorenjski — 503, 507, 509,
 513, 528, 766
- nemški:
- 18. lovski — 202
- Ogradnik — 620
- Ogulin — 99
- Oklo — 241, 242, 355
- Okonina — 216, 405, 423, 621
- Okrajni komite KPS:
- Domžale — 678, 679
 - Hrastnik — 334
 - Huda jama (Laško) — 334
 - Kamnik — 678, 679
 - Kresnice — 322
 - Litija — 322, 675
 - Mengeš — 502
 - Moravče — 322, 325, 327,
 330
 - Novo mesto — 88
 - Savinjska dolina — 675
 - Šmartno pri Litiji — 322
 - Trbovlje — 334, 677
 - Zagorje — 334
 - Zasavje — 322
- Okrajni odbor OF:
- Domžale — 678, 679
 - Hrastnik — 334
 - Huda jama (Laško) — 334
 - Komenda — 514
 - Kresnice — 322
 - Litija — 322

- Moravče — 284, 322, 324 do 330
- Savinjska dolina — 676, 677
- Smartno pri Litiji — 322
- Trbovlje — 334, 677
- Tuhinj — 232
- Zagorje — 332—334
- Zasavje — 322

Okrajšek Ivan — 170, 417

Okrog — 139, 141, 143, 151, 153, 165, 166, 303, 626, 644, 647

Okrožje:

- celjsko — 125, 463, 465, 675, 677
- dravograjsko — 465
- kamniško — 9, 13, 26, 27, 29 do 33, 50, 70, 72, 121, 122, 126, 130, 171, 175, 192, 208, 210, 234, 242, 251, 258—264, 272, 294, 304, 330, 336—338, 384, 431, 493, 494, 496—499, 503, 514, 529, 673, 677, 678, 732, 740, 742, 743, 763, 764, 768, 774
- kozjansko — 124, 125, 465
- kranjsko — 497, 503, 514
- litijsko — 9, 26, 29, 32, 50, 122—124, 185, 192, 242, 258, 259, 262, 263, 272, 317, 318, 320—323, 333, 384, 497—499, 742, 743, 763, 768
- ljutomersko — 124, 125, 465
- mariborsko — 124, 125, 309, 465
- ptujsko — 124, 125
- revirsko — 9, 32, 33, 44, 122, 124, 331, 384, 736, 763, 768
- savinjsko — 9, 44, 122, 124, 125, 258, 262, 264, 272, 335, 337, 384, 463, 736, 763, 768
- šaleško-mislinjsko — 124, 125
- trboveljsko — 309

Okrožni komite KPS:

- Celje — 629, 630, 675, 676
- Kamnik — 6, 32—34, 126 do 128, 241, 253, 259, 263, 336, 472, 629, 631, 678, 679, 719, 734

- Litija — 6, 29, 34, 124, 263, 318—321, 334
- Maribor — 125
- Novo mesto — 88
- revirji — 6, 49, 331, 334

Okrožni odbor OF:

- Celje — 465, 468, 470, 500, 676, 677
- Kamnik — 6, 127, 259, 336 do 338, 494, 502, 678, 679
- Litija — 6, 258, 284, 318 do 320, 323
- Maribor — 125
- Novo mesto — 88
- revirji — 6, 333
- Savinjska dolina — 6, 44, 335, 336
- Zgornja Savinjska dolina — 462

Operativne cone:

- 1. dolenjska — 23
- 2. notranjska — 23
- 3. alpska — 23
- 4. štajerska — 5—7, 10, 11, 23—29, 31—33, 35—38, 43 do 49, 51, 53, 55, 57, 72—74, 101, 105—111, 114, 117, 118, 120—122, 124, 126, 128, 135, 139, 145, 146, 152—154, 159, 160, 166, 168, 169, 176, 183, 184, 190, 192, 193, 201—206, 209, 210, 213, 217—222, 227, 228, 231, 234, 235, 237—240, 242—248, 250, 251, 253—255, 257, 258, 262—265, 270—272, 274, 281, 283, 284, 288—299, 301, 302, 305—310, 314, 315, 317, 318, 323, 324, 346, 354 do 356, 360—362, 365, 370, 372—374, 376—379, 384—388, 396—405, 408, 410, 415—419, 422—424, 428—431, 433, 435, 438, 439, 442, 445—450, 456 do 460, 462, 463, 466, 469 do 472, 474, 476, 478, 479, 488, 489, 491, 502, 503, 513, 521, 522, 524—529, 543, 544, 547, 584, 585, 603, 605, 608, 609, 616—624, 627, 628, 634—640, 462—655, 662, 663, 669, 670, 675, 677, 680, 683, 688, 691

- do 693, 706, 708—710, 712
do 715, 719, 720, 724, 725,
729, 730, 732, 734—739, 743
do 750, 761, 764—769, 772,
774, 775
- Operativni štab 6. in 11. briga-
de — 388, 396, 400, 419, 423,
424, 428, 432, 433, 435, 436, 438,
441—443, 446, 448, 448, 450, 463,
481—484, 486, 488, 489, 503, 512,
513, 518—524, 526, 528, 529, 549
do 551, 554, 558, 560—564, 566,
567, 569, 570, 572—575, 577 do
579, 583, 584, 588, 596, 598, 599,
603—606, 608, 609, 624—627,
634—638, 640—642, 644—646,
648, 649, 654, 662, 663, 700, 723,
747, 765, 772, 774
- Oplotnica — 374
- Orehovica — 95, 98
- Orlaka — 574, 575, 583
- Orožniško glavarstvo:
— Celje — 70, 130, 134
— Kamnik — 130
— Kranj — 70, 175, 234, 247
— Trbovlje — 130
- Oseki — 235, 236
- Osnovček — 734
- Osolnik Bogdan — 338
- Osredek — 70, 484
- Osredek (v Tuhinju) — 263
- Ostri vrh (Tuhinj) — 70, 141
- Ostrožno — 6
- Osvobodilna fronta — 7, 9, 12
do 15, 19, 22, 29, 31, 34, 43, 44,
56, 83, 84, 122, 123, 125, 152,
159, 169, 192, 208, 215, 258, 264,
265, 284, 289, 317, 319, 333, 338,
339, 345, 468, 500, 529, 670, 706
- Otava — 571
- Otočec na Krki — 81, 86
- Otok — 444, 450
- Ovsiše — 632
- Ožek Leopold-Bojan — 427
- P**
- Pacek Alojz-Platin — 53, 64,
299, 352, 357, 405, 412, 413, 417,
419, 420, 427, 770, 776
- Paka — 447, 489—491
- Palovče — 174
- Pančur Alojz-Pankrac — 602,
665
- Pančur Franc — 590
- Panjan Miran — 746
- Park — 61, 158, 184
- Paška vas — 489, 620
- Paški Kozjak — 251, 635, 644,
647
- Pavlin Albin-Izidor — 665, 776
- Peče — 146, 329, 363, 488, 428,
647, 651
- Pečnik Franc-Miklavž — 435
- Pekel — 555
- Pelc Stanko-Kožuh — 742
- Per Franc — 21
- Perko Vencelj — 464
- Persterer (nem. orož.) — 495,
513
- Petek Jurij-Dan — 738
- Petelinjek — 140, 141, 466, 663,
668
- Peterka Nace — 596, 602
- Peternel Edvard-Tinko — 631
- Petje Janez-Jovo — 176, 369,
711, 712, 771, 775
- Petrovče — 693
- Petrušnja vas — 565
- Pijava gorica — 549, 561, 587
- Pilz (okrož. vodja NSDAP) —
495
- Pirnat Ivan — 596
- Pirš Jože-Luka — 53, 116, 181,
729, 732, 776
- Pirševo — 301
- Planinc Franc-Korotan — 664,
671
- Planinc Jože-Kosta — 119
- Planjava nad Blagovico — 163
- Plešivec — 230
- Plešivica — 593
- Pliberk — 697
- Pobreže — 465, 477
- Podbevšek Mirko-Lado — 57,
473, 480, 776
- Podboršek Alojz-Janez — 672
- Podboršt — 562
- Podbrdo — 58
- Podčetrtek — 459
- Podgaber — 566
- Podgorica — 497
- Podgorje — 348, 388

- Podgorje (pri Kamniku) — 207
 Podgorje (v Savinjski dolini) — 765
 Podgoršek Jože-Rudi — 742
 Podgrad — 259
 Podklošter — 59
 Podkolovratski hribi — 471
 Podlimbarski vrh — 164
 Podlipa — 558, 559
 Podlipovica — 351, 645
 Podlog — 447
 Podmel — 626
 Podmilje — 626
 Podrečje — 191
 Podstudenšek Franc-Rok — 732, 734
 Podšentjur — 186, 187, 189, 190, 365, 379, 380, 436, 441, 471, 481, 488, 628, 634, 638, 743
 Podvolovljek — 213, 268, 295, 404, 422, 635, 636, 734
 Pogačar Feliks-Srečo — 672
 Pogačnik Jože — 672
 Poganek — 79, 130, 148, 149, 318, 361, 480—482, 484—487, 522, 527, 543, 577, 578, 580, 649
 Poglajen Drago — 108, 118, 132, 135, 142, 152, 153
 Poglajen Franc-Kranjc — 7, 21, 28, 37, 45, 52, 61, 67—69, 81, 97, 98, 105—108, 116, 166, 168, 183, 205, 213, 255, 263, 281, 284, 410, 415, 559, 573, 771, 776
 Pogled — 362, 375, 437
 Pohorje — 11, 20, 24, 36, 45, 51, 72, 110, 120, 121, 136, 152, 153, 155, 166, 193, 201, 203, 204, 237, 245, 251, 271, 361, 373, 374, 398, 399, 441, 447, 462, 467, 471, 647, 662
 Pokojnica — 566, 572
 Pokrajinski komite KPS za Gorensko — 16, 19, 126, 318, 338
 Pokrajinski komite KP za Štajersko — 18, 21, 22, 24, 29, 32, 43, 44, 48—51, 54, 67, 72, 73, 110, 122—126, 128, 168, 190, 220, 221, 237, 257, 299, 324, 325, 333, 335, 400, 462, 463, 643, 673, 674, 678, 679, 711, 714, 715, 717, 739
 Pokrajinski komite SKOJ — 37
 Pokrajinski odbor OF za Gorensko — 499
 Pokrajinski odbor OF za Štajersko — 321, 333, 336, 462, 463, 465, 467, 468, 673, 674
 Polica — 70
 Polič Zoran — 464, 465
 Polc dr. Julij — 731
 Polh Franc-Izak — 678
 Poljane — 174, 304, 305, 350, 368, 372, 437, 648, 696—698
 Poljanska dolina — 13
 Poljanšek Tone-Branko — 340
 Polki nemški:
 — 1. tankovski grenadirski — 138
 — 10. policijski SS — 133
 — 13. policijski SS — 653
 — 14. policijski SS — 160, 201 do 204, 207, 210, 211, 271, 459, 520, 546, 547, 561, 569, 587, 597
 — 18. deželnih strelcev — 149, 175, 202, 210, 211, 233, 245, 267, 617, 653
 — 18. planinskih lovcev — 459
 — 19. policijski SS — 21, 30, 35, 65, 70, 71, 94, 98, 129, 202, 203, 207, 210, 233, 235
 — 25. policijski SS — 413, 423, 617
 — 28. policijski SS »Todt« — 345, 363, 368, 431, 520, 617, 625, 644, 667
 — 29. šolski polk »Galizien« — 648
 — 30. šolski polk »Galizien« — 648
 — 31. šolski polk »Galizien« — 648
 — 138. rezervni planinski — 59, 66
 — 171. topniški — 66
 — 184. deželnih strelcev — 149, 204, 210, 211, 520, 617
 — 211. grenadirski — 66
 — gorskih lovcev »Treeck« — 617, 625, 647
 — planinskih lovcev »Admont« — 66, 144

— topniški »Galizien« — 648
 — šolski »Brandenburg« — 371, 431, 520, 617, 667
 — vermanšaftski »Spodnja Štajerska« — 309, 380, 432, 460, 617, 653
 — zaščitni »Zidani most« — 682—684
 Polom — 559
 Polzela — 157, 351, 447, 448, 456, 459, 620
 Pondor — 425
 Ponikva — 403, 602
 Ponoviče — 35, 60, 150, 319, 443, 482, 484, 485, 523, 650
 Poreber — 303, 304
 Postojna — 548
 Potok (Kokarje) — 132, 142, 266, 372, 460
 Potok (Tuhinj) — 70, 236, 237
 Površinec — 108
 Povše Dušan — 682
 Poznik Aleksander-Vrač — 182, 725
 Poženik — 50
 Požaršek Ivan-Urban — 216
 Praproče — 566
 Praprotnik Jože-Florjan — 600
 Praprotno — 212, 373
 Prebold — 253
 Prekar — 365, 433
 Prekmurje — 107, 243, 493, 652
 Prekopa — 459
 Premrov dr Bogdan — 732
 Preseka — 462, 475
 Preserje — 72, 171, 293, 520
 Preska — 481, 577, 601, 602
 Prešeren France — 706
 Prevalje — 193, 381, 382, 697, 698
 Prevoje — 163, 206, 354, 359, 367, 381—383, 436, 743
 Prevole — 560
 Prežganje — 481, 577, 578, 580, 603
 Prihova — 134, 138, 421, 422, 447, 491
 Prikrnica — 164, 174, 187, 190, 204, 206, 270, 294, 323, 325, 350, 360, 361, 382, 435—437, 622, 718

Primorska — 10, 105, 106, 111, 123, 193, 271, 493, 494, 543, 643, 706, 707, 761, 764
 Primožič Franc-Marko — 636, 638, 680
 Primskovo — 67, 68, 111, 483, 551
 Prislán Franc-Zdravko — 118, 367, 408, 776
 Pristava (Dolenjska) — 65, 68, 564
 Pristava (Limbarska gora) — 118, 120
 Pšajnovica — 165, 176, 182—184, 236, 285—287, 298, 299
 Pšenk — 145, 163
 Ptuj — 124, 373, 399, 447
 Ptujsko polje — 374
 Pungert — 602
 Pusti Malin — 524
 Pusto polje — 460, 465, 491, 668
 Puščava — 374

K

Raapke (nem. general) — 58
 Rača — 164, 383
 Račje selo — 555, 594, 597
 Radanja vas — 85
 Radeče — 140, 147, 617
 Radegunda — 217, 223
 Radmirje — 118, 133, 135, 137, 142, 210, 266—268, 291, 404, 415, 420, 424, 465, 477, 622, 689, 690
 Radohova vas — 552, 565—569, 572, 597
 Radomlja (potok) — 340, 341
 Radomlje — 50, 58, 72, 73, 130, 172, 186, 205, 207, 290—295, 309, 619, 631, 733, 765
 Raduha (pl.) — 214, 413, 462, 472
 Rafolč — 361
 Rainer dr. Friedrich — 19, 186, 495, 500, 688
 Rajhovka — 17
 Rakek — 66, 547, 556, 582, 583
 Rakitna — 590
 Rakitovec — 36, 143, 158, 165, 167, 168, 172, 183, 232, 235, 285, 286, 288, 289, 294, 309, 384, 521, 765

Ramšak — 215, 217, 253, 254,
 384
 Ramšek — 306
 Rasulje (griček) — 406, 407
 Ratež — 86, 91
 Ravne na Koroškem — 193, 627,
 628, 632—634, 644, 651
 Ravne v Tuhinju — 350, 369,
 424, 482, 488
 Razbor — 343, 698
 Razbore — 550—552
 Razkrižje — 617, 653
 Razpotje — 61
 Raz toke — 216
 Rdeči kal — 563, 570, 572, 602
 Reber — 347, 368
 Reber (Suha Krajina) — 556,
 557, 574—576, 582—584, 598,
 602
 Rebolj Dušan-Bor — 28, 53, 64,
 73, 98, 100, 776
 Rečica ob Savinji — 118, 128,
 130, 132—140, 142, 155, 158,
 161, 192, 208, 210, 259, 291, 309,
 335, 402, 404, 420—423, 463-
 464, 472, 525, 622, 743
 Reka — 58, 99
 Renke — 442, 443, 487, 527, 649
 Ret j e — 670
 Ribče — 259, 433, 436
 Ribičič Mitja-Ciril — 7, 28, 37,
 46, 47, 53, 54, 61, 67—69, 81,
 88, 101, 110, 113, 114, 116, 120,
 153, 154, 163, 176, 242, 245, 255,
 717, 770
 Ribnica — 544, 546, 547, 549, 556,
 561, 574, 587, 588, 590, 593
 Ribnica na Pohorju — 447
 Rigelnik — 216
 Rihpovec — 82
 Rihtar Franc — 672
 Rimske Toplice — 210, 377, 427,
 428, 525, 735, 763, 765
 Rode Ludvik-Rajko — 646
 Rodica — 293
 Rogačnik — 306, 307
 Rogaška Slatina — 18
 Rohant — 382
 Roje Ivan-Bogdan — 153
 Roje — 555
 Romšak Jože — 730

Rösener Erwin — 58, 94, 129,
 186, 201—203, 207—209, 246,
 271, 418, 493, 547, 621, 626, 652,
 654
 Rove — 141, 171, 172, 174, 207,
 228, 235, 293, 732, 737
 Rovišče — 61
 Rovnik — 382, 383
 Rovte (Dolomiti) — 281
 Rovne (Blagovica) — 249, 372
 Rozman Franc-Stane — 21, 23,
 33, 37, 48, 50, 101, 102, 109, 170,
 284, 550, 573
 Rožni dol — 99
 Rudnik — 172, 631
 Rupnik Leon — 313, 494
 Rupnik Vuk — 87, 96
 Rus Jože — 91
 Ruše — 374
 Rženičnik Jože-Ivo — 435
 Ržiše — 644

S

Sad — 571, 572, 575
 Sadinja vas — 559
 Saje Ljudmila — 111
 Saj evie Rudolf — 132
 Sava — 130, 150, 175, 204, 380,
 443, 480, 481, 487, 522, 523, 527,
 643, 650, 684, 746, 767
 Sava (r.) — 12, 14, 17, 20, 31,
 48, 56, 57, 59, 60, 63—65, 67,
 71—73, 79, 81, 92, 94, 105, 106,
 108, 109, 113, 114, 116, 117, 120,
 122, 145, 149, 165, 190, 204, 205,
 207, 210, 211, 240—244, 254,
 259, 291, 296, 317, 318, 320, 322,
 338, 355, 356, 361—363, 366, 379,
 386, 404, 423, 429—432, 442, 469,
 481—483, 485, 487, 495, 502, 503,
 513, 521, 522, 528, 529, 544, 549,
 576, 579, 584, 603—605, 609, 616,
 617, 622—624, 626, 628, 634, 636,
 642—650, 653, 654
 Savinja — 132, 138, 161, 214, 228,
 245, 368, 402, 406, 412, 423, 447,
 449, 452, 456, 462, 635, 654, 691,
 692, 796
 Savinjska dolina — 16, 21, 22,
 28, 29, 33, 36, 37, 45, 65, 72, 73,

- 108, 121, 122, 130, 139, 143, 145,
146, 167, 181, 191, 192, 202, 204,
212, 213, 220—222, 228, 237,
239, 242, 251—253, 257, 262, 266,
271, 272, 281, 300, 308—310, 335,
347, 348, 350, 361, 366—369,
372, 374, 376, 384, 388, 402, 423,
424, 432, 449, 471, 487, 488, 525,
527, 529, 553, 606, 616, 617, 623,
647, 649, 654
Scheichenbauer — 686
Schlindwein Peter — 408
Schreiber (nem. orož.) — 140,
141, 413
Schumacher Erich — 548
Sekirnik Janko-Simon — 7, 46,
48, 49, 60, 61, 67, 71, 81, 85, 88,
95, 116, 132, 134—136, 144—146,
152, 155, 156, 170, 171, 176 do
178, 182, 288—230, 232, 233,
252, 256, 270, 271, 297, 340, 341,
346, 349, 726, 732, 770, 776
Sela — 186, 270, 294, 364, 435
Sela pri Šumberku — 92, 565,
570—574, 582, 584, 602
Sela pri Št. Pavlu — 566
Selška dolina — 13
Sem Martin-Oskar — 602
Semič — 170, 584
Seničev mlin — 191
Senovo — 245
Senožeti (Hotič) — 59, 60, 63,
124, 259, 484, 493, 515
Senožeti pri Cerkljah — 514
Sever Franc-Fronta — 645, 646,
663, 776
Sevnica — 45, 79, 99, 133
Sicilija — 44, 48, 123
Sidraž — 211, 212, 355, 372, 505
Skok Zdenko-Silvo — 672
Skopore Gorazd-Borut — 747,
776
Skorno — 462, 620
Skvarča Ivan-Modras — 146
Slabe Milan — 173
Slapar Simon-Boris — 205
Slapar Tomaž-Tugo — 7, 28, 46,
53, 98, 116, 117, 224, 232, 770,
775, 776
Slape — 131, 142, 232, 239, 253,
268, 460, 462
Slape (Krešica planina) — 456
Slapnik Ivan — 581
Slatina — 464, 620
Slatnar David — 236
Slatnik — 493
Slevec — 69, 71, 637
Slivna — 605, 624, 728, 734
Slopnik — 372, 621, 647
Slovenija — 9—11, 13, 15, 44, 45,
86, 112, 159, 243, 244, 263, 356,
361, 398, 493, 543—545, 619,
651, 669, 683, 687, 767, 772, 774,
776, 777
Slovenj Gradec — 7, 193, 202,
315, 429, 447, 449, 693, 698, 702
Slovenska Bistrica — 193
Slovenske gorice — 107, 398, 458,
620, 653
Slovenske Konjice — 193, 374
Slovensko primorje — 47, 59,
102, 129, 136, 313, 329, 543, 545,
679, 680
Smlednik — 188, 503
Smolenja vas — 97
Smolnikar Anton-Srnjak — 61,
216
Smrekovec (pl.) — 215, 217, 472,
475, 680
Smuka — 556, 559
Snovik (potok) — 70
Sokolč — 436
Solčava — 136, 214, 253, 259, 336,
398, 402, 403, 412, 468, 479, 621,
624, 635
Sonc Ivo-Zdenko — 366, 370,
371, 405
Soteska (Kamnik) — 301, 303,
375, 376, 776
Soteska — 403, 416, 459, 462, 475,
490
Sotla — 12, 244
Souvanov grad — 172
Sovinja peč — 368, 517, 518
Spodnja Javorščica — 191, 436,
520
Spodnja Savinjska dolina — 124,
220, 291, 308, 335, 336, 348, 350,
351, 384, 386, 398, 399, 423, 440,
446, 447, 454, 456, 466
Spodnja Slivna — 624

- Spodnja Štajerska — 11, 94, 133
 158, 160, 168, 173, 182, 201, 208,
 247, 493
 Spodnje Dovže — 204
 Spodnje Koseze — 205
 Spodnje Kraše — 248, 348
 Spodnje Paloviče — 521
 Spodnji Dolič — 251
 Spodnji Godič — 515
 Spodnji Hotič — 484—486
 Spodnji Javor — 223
 Spodnji Krbulj — 443, 645
 Spodnji Okrog — 647
 Spodnji Prekar — 433
 Srebotno — 665, 668
 Srednja vas — 505, 510
 Srem — 669
 Stadler Franc-Pepe — 445
 Stahovica — 174, 212, 370, 515,
 517
 Stakneči vrh — 462
 Stamenkovič Miroljub — 547
 Stanjko Anton-Stane — 370, 425,
 444, 552, 600
 Stante Peter-Skala — 28, 37, 48,
 49, 67, 72, 73, 108, 123, 168, 220,
 221, 257, 622, 623, 644, 680, 776
 Stara cerkev — 591
 Stara žaga — 48, 594
 Stari Bečej — 702
 Stari log — 559, 560, 589
 Stegnar Andrej-Silvo — 337
 Stehanja vas — 558, 600, 602
 Steindl Franz — 130, 147, 151,
 160, 161, 181, 201, 204, 309
 Sterne Ervin-Zivko — 672
 Stenšak — 306
 Stična — 73, 91, 98, 113, 114, 116,
 544, 545, 547—549, 552, 561,
 562, 567—570, 572, 588, 593, 597,
 603
 Stopar Viktor — 190, 221, 258
 Stopiče — 86, 91
 Stopnik — 459
 Stranje — 130, 301, 355, 373, 514
 do 518, 528, 766
 Straža — 172, 174, 361—364, 520
 Straža pri Novem mestu — 88,
 90—92, 94
 Stražišar Viktor-Silvester — 32,
 33, 35, 126
 Strlekar Ignac-Jože — 32, 124,
 323, 776
 Strma njiva — 351, 441
 Strmec (Vače) — 240, 439
 Strmec (Stična) — 566, 572
 Studenec — 367, 381—383
 Svetina Mira-Vlasta — 622, 630,
 631, 675
 Svinje — 184
 Svinjski hrib — 61, 62, 65, 71,
 158, 165, 339, 343, 632
 Sv Ana — 99, 571, 594, 597, 601
 Sv. Andraž — 644
 Sv. Andrej — 520
 Sv. Anton — 213
 Sv. Florjan (Menina pl.) — 140,
 157, 164, 492, 512, 650
 Sv. Florjan — 505
 Sv. Gora — 27, 59—62, 66, 69,
 146, 150, 167, 168, 190, 471, 481,
 632
 Sv. Jakob — 226
 Sv. Jošt — 155, 157, 351, 372,
 460, 465
 Sv. Jurij ob Taboru — 351, 353,
 354, 388, 670
 Sv. Katarina (zdaj Čeče) — 358,
 388
 Sv. Katarina (Muljava) — 584,
 588
 Sv. Križ — 185, 253, 323, 602, 603
 Sv. Križ pri Litiji — 67, 68, 80,
 93, 99, 524, 547, 568, 578, 582
 Sv. Lenart — 374, 425, 469, 650
 Sv. Lovrenc na Pohorju — 447
 Sv. Magdalena — 368
 Sv. Miklavž — 216, 217, 469, 625,
 626
 Sv. Miklavž (Cicelj) — 281, 483,
 670
 Sv. Miklavž (Šmartno v Tuhi-
 nju) — 299
 Sv. Mohor — 59, 61—63, 69, 350,
 357, 435, 436, 471, 520
 Sv. Pavel (Prebold) — 335, 368,
 423—425, 525, 743, 765
 Sv. Planina — 634, 651
 Sv. Peter — 559
 Sv. Primož (Vuzenica) — 373
 Sv. Primož (Stahovica) — 212,
 372, 373, 465, 637

Sv. Radegunda — 254
 Sv. Rok (Velike Lašče) — 587
 Sv. Rok (Stična) — 561, 568
 Sv. Trojica — 63, 162, 164, 185,
 190, 191, 261, 290, 294, 376, 381
 do 383, 435, 436, 481, 483, 484
 Sv. Urh (Ljubljana) — 91
 Sv. Urh (Trbovlje) — 379, 686
 Sv. Valentin — 186
 Suha Krajina — 361, 547, 548,
 587
 Suha vas — 351
 Suhi potok — 634, 645, 649
 Suhovršnik — 306, 339, 384

Š

Šacer Jože — 749
 Šaleška dolina — 202, 218, 222,
 291, 315, 374, 422, 466, 680, 691,
 693, 763
 Šalka vas — 590
 Savnica — 648, 649, 735
 Šemerga — 555
 Senčur — 207, 503, 505, 510, 511
 Sentflorijanski hrib — 374, 384
 Senturška gora (vas) — 173, 207,
 211, 212, 372, 505, 514, 515
 Sepec Vlado — 664, 665, 672, 728,
 749, 771
 Sipek — 36, 49—51, 55—58, 61,
 62, 64, 117, 131, 143, 150, 165,
 167, 168, 170, 285—290, 295,
 301, 339, 349, 628, 639, 650
 Šircelj dr. Dušan — 776
 Sirmanski hrib — 577, 578, 580,
 581
 Škerl dr. France-Bregar — 775
 Škocjan — 86, 87, 93, 95
 Škocjan (Moravče) — 361, 381,
 383
 Škofja Loka — 10, 495, 503
 Škofija vas — 691
 Škofije — 566, 568, 569
 Škofljica — 91, 548
 Škrbec — 651
 Šlander Mica — 49, 122
 Šlander Slavko — 28, 54
 Šlander Vera-Lojzka — 22, 37
 Šmarca — 206, 207, 292, 354
 Šmarje pri Jelšah — 162
 Šmarjeta — 210

Šmartno ob Dreti — 57, 130, 142,
 152, 155—157, 161, 177, 184,
 235, 248, 266, 462, 465, 469, 476,
 488, 491, 621, 667, 668
 Šmartno ob Paki — 130, 140,
 156, 157, 161, 258, 259, 377, 403,
 416, 418, 447, 448, 454, 456, 460,
 489—491, 527, 618
 Šmartno pri Cerkljah — 58
 Šmartno pri Litiji — 79, 114, 130,
 259, 318—320, 481, 576, 578,
 579, 580
 Šmartno v Tuhinju — 70, 130,
 146, 151, 183, 236, 270, 285, 286,
 295, 299, 300, 302—308, 359,
 424, 448, 665, 749
 Šmaver — 602
 ŠmejeAvgust-Medved — 230
 Šmihel — 217, 620, 621
 Šmiklavž — 306, 697, 698
 Šmohor — 426
 Šnuderl dr. Maks — 774
 Šohota — 229
 Šoštanj — 14, 136, 161, 210, 222,
 308, 309, 315, 376, 402, 403, 416,
 429, 447, 448, 457, 459, 460, 489,
 490, 527, 529, 620, 621, 691, 693,
 694, 696, 698, 765
 Speh — 137, 229, 268, 627
 Špitalič — 131, 139, 269, 300,
 303, 347, 422, 423, 463, 482, 641,
 648, 665, 668, 746
 Šribar Ivan — 678
 Štajner Milan-Kamnar — 664,
 685, 689, 691, 746, 770
 Štajerska — 6, 9—19, 21—25, 27,
 29, 30, 33, 38, 43, 44, 46 do
 48, 50, 51, 53—56, 73, 74, 82,
 94, 97, 101, 102, 105—107, 109
 do 112, 114, 115, 117, 120—123,
 125, 129, 131, 139, 144, 146, 148,
 149, 159, 160, 162, 165, 168, 170,
 186, 191—193, 201—203, 207,
 208, 210, 211, 218, 219, 221, 242
 do 245, 254, 255, 257, 258, 261,
 267, 271, 274, 284, 296, 297, 308
 do 310, 313—317, 331, 334, 356,
 361, 372—374, 376, 378, 384 do
 387, 396—398, 400—402, 418,
 419, 429—432, 442, 462—464,
 466, 470, 493, 494, 498, 525, 526,

- 543—545, 547, 554, 558, 563,
582, 584, 586, 596, 603, 607, 617,
619, 620, 624, 628, 631, 636, 642
do 644, 651, 653, 654, 662, 665,
667, 669, 670, 673—675, 680, 700,
707, 715, 736, 750, 761—763,
767—769, 773—777
- Štajerska domovinska zveza —
12, 14, 147, 160, 162, 181, 201,
247, 266, 357, 358, 462
- Štajerski Rak — 213, 268
- Štampetov most — 549
- Stanga — 66, 577
- Štatenberk — 69, 72, 80—82, 85
- Štefe Anton-Kostja — 20, 28, 30
- Štern Robert — 685
- Štok Jože-Korotan — 108, 119,
142, 166, 167, 180, 186, 187, 212,
215, 224, 775
- Štorovje — 582
- St. Florjan — 462
- Št. Gotard — 186, 331, 375, 432
- Št. Janž na Dolenjskem — 101,
161
- Št. Janž na Koroškem — 698
- Št. Janž (Rečica ob Savinji) —
404, 405, 416, 420, 421, 423, 491,
621
- Št. Jernej pri Kostanjevici —
86, 90, 95, 97, 98, 100
- Št. Jošt — 513
- Št. Jurij pri Celju — 416
- Št. Lambert — 259
- Št. Lovrenc — 552
- Št. Ožbalt — 144, 167, 168, 427,
429, 432, 441, 626, 639
- Št. Pavel — 564, 565, 569, 572
- Št. Peter (zdaj Pivka) — 544
- Št. Rupert — 368, 377, 456
- Št. Vid pri Lukovici — 185, 186,
367, 381, 382, 431, 433, 435 do
437, 484, 519, 521, 617, 631, 637
- St. Vid pri Stični — 544, 547 do
549, 556, 558, 560—570, 572, 574,
576, 588, 593—595, 597, 603,
608, 766
- Št. Vid nad Ljubljano — 59, 66,
148, 370, 617, 625
- Šubašič Ivan — 397
- Šuligoj Ciril — 576, 596
- Tabor — 140, 670
- Tajna — 462, 620
- Tanaskovič Rajko — 69, 80, 442
- Teharje — 617, 691, 692
- Temenica — 550, 560, 568, 569
- Temeniška dolina — 568
- Tevž Anton — 596
- Tihaboj — 67, 101
- Tir (pl.) — 216, 465
- Tirna — 522, 523
- Tirske peči — 135
- Tlačnica — 61, 150, 185—187,
437, 441, 634, 647, 650, 651
- Tlaker Ivan-Luka — 28, 53, 745
- Tolčane — 574
- Tolsti vrh — 132, 142, 151, 462
- Toman — 178, 181
- Tomanova planina — 140, 229
do 232, 272, 304, 306, 372, 648,
764
- Tomaž j a vas — 95
- Tomšič Vida — 400
- Topla reber — 560
- Toplice — 683—685
- Topolšica — 448, 691
- Trampuž Lado-Moris — 371
- Trata — 505
- Travnik — 205, 215, 228, 462
- Trbiž (Tarvisio) — 58
- Trbovlje — 21, 29, 33, 44, 125,
131, 308, 332, 334, 351, 358, 366,
368, 371, 375, 379, 380, 426, 438,
484, 522, 670, 671, 676, 681 do
686, 746
- Trebanjski vrh — 555
- Trebeljevo — 114
- Trebelno — 52, 67, 68, 80, 85
- Trebnje — 79, 82, 85—87, 93, 99,
100, 112, 113, 555, 556, 558, 598
- Treec dr. Egon — 245, 251, 459,
460
- Tremerje — 428, 671
- Trestli vrh (hrib) — 589, 590
- Trnavče — 422, 731
- Trnjava — 138, 162, 285, 339 do
346, 350, 388, 519—521, 765
- Trnovec (Nazarje) — 132
- Trojane — 57, 59, 60, 61, 131,
143, 150, 166—168, 184, 186,
189, 190, 208, 232, 233, 248, 250,

- 266, 281, 290, 301, 347, 348, 350, 351, 354, 360, 375, 377, 379, 423, 428, 431, 432, 436, 439, 441, 442, 495, 605, 624, 625, 642—644, 649, 665—668, 678, 683, 684, 701, 746
- Trst — 58, 129, 544, 545, 546, 679, 688
- Trška gora — 69, 87
- Trzin — 173, 370
- Tržič — 495, 503, 544, 545, 618
- Tržišče — 99, 562
- Tučna — 633
- Tuhinj — 138, 182, 270, 290, 440, 499, 734
- Tuhinjska dolina — 36, 50, 57, 59, 69, 71, 122, 131, 138, 139, 141, 145, 151, 163, 174, 190, 204, 208, 211, 232, 236, 237, 239, 240, 250, 260, 263, 268, 271, 285, 295, 299, 300, 302, 305, 310, 339, 350, 354, 359, 366, 368, 369, 422, 424, 425, 428, 441, 521, 522, 525, 618, 622, 624—627, 631, 635, 639 do 641, 644, 647—649, 731, 740, 736, 765
- Tuhinjski graben — 731
- Tuhinjščica (r.) — 140, 141
- Tunjice — 143, 145, 172, 173, 204, 205, 207, 211, 212, 237, 239, 354, 369—371
- Tunjščica — 505, 510
- Turnher Tone — 636
- Turopolje — 243
- Tustanj — 263
- U
- Udin boršt — 19, 21
- Uibereither Siegfried — 11, 133, 160, 181, 201, 385
- Ukanc (nem. orožnik) — 283
- Umek Jože-Zepel — 739
- Urbanc Janko-Olga — 435, 742, 776
- Uršna sela — 584
- V
- Vače — 34, 60, 61, 130, 162, 163, 239, 240, 259, 282, 317—323, 362, 363, 432, 441, 443, 481 do 483, 485, 486, 488, 522, 577, 605, 622, 624, 628, 637, 644, 649, 675, 684, 734
- Vahtenberg — 325
- Valična vas — 574
- Vanek Jan-Taras — 641, 730, 734, 776
- Varpolje — 132, 135
- Velenje — 121, 161, 210, 308, 309, 315, 354, 364, 447, 490, 491, 527, 694
- Velesovo — 505, 510, 511
- Velika Lašna — 181, 375, 519, 521, 623—625, 628, 633
- Velika Loka — 551, 552, 554, 556, 582, 594, 597
- Velika planina — 205, 212, 372, 386
- Velika ravan — 167, 439, 628, 639, 665, 667
- Velika reka — 425
- Velika vas — 63, 71, 116
- Velike Dole — 570
- Velike Lašče — 544, 546, 547, 549, 556, 561, 562, 574, 587, 588, 590, 597
- Velike Pece — 562, 568, 569
- Velike stene — 70
- Velike Gaber — 552, 569, 574, 597
- Veliki hrib — ■ 639—641
- Veliki Ratitovec — 248, 285—289, 349
- Veliki vrh — 732
- Velikovec — 695, 696
- Venišnik Milan-Savinc — 238, 623, 710, 711
- Vesel Jože-Viktor — 357, 417
- Veselič Ivan-Zan — 65, 776
- Veža — 213
- Vežnica — 632
- Vidali Ivan — 775
- Vidgera — 60
- Vidmar Josip — 91
- Vidmar Tone-Luka — 253, 254
- Vincenc Janko-Harkov — 645
- Vidiš Alojz-Dunda — 635—637, 640, 642, 664, 671, 686, 689, 714, 771
- Vine — 379
- Vinje — 175

Vinkov vrh • — 584
 Vipotnik Albin-Strgar — 124
 Vir — 191, 261, 293, 361, 435, 736
 Viševak — 261, 296, 469
 Višnja gora — 113, 544, 547,
 549, 552, 558, 561—563, 570,
 572, 582, 588, 608
 Vode — 379
 Vodenšek Rafael-Justin — 506,
 581, 712
 Vodice (pri Gabrovki) — 524,
 568, 577, 603
 Vodice (pri Komendi) — 498,
 503, 510
 Vodice (Limbarska gora) — 117,
 118, 130, 492
 Vodlan Franc — 596
 Voglje — 505
 Vogt Josef — 158, 308, 309
 Vojnik — 162
 Vojvodina — 702
 Voklo — 503, 510
 Volčja jama — 583
 Volčji potok — 172
 Volog — 235, 488
 Volovljek — 216, 374
 Vošnjak Sergej — 57, 65, 776
 Vovar — 301
 Vranja peč — 375, 519
 Vransko — 57, 70, 121, 129, 130,
 133, 143, 144, 147, 148, 161, 166
 do 168, 190, 204, 206, 231, 232,
 234, 235, 248—250, 258, 266,
 268, 281, 290, 300, 301, 347 do
 349, 351, 377, 388, 423—425, 427,
 428, 432, 439, 440, 444, 447, 448,
 457, 460, 462, 484, 519, 520, 525,
 617, 622, 624, 647, 665, 667, 669,
 676, 677, 765
 Vranščica — 208
 Vrba — 381
 Vrh — 85, 86, 550, 551, 554, 595,
 598, 601, 602, 632, 634, 639, 645,
 649
 Vrh (Črni graben) — 58, 64, 172,
 182, 183, 239, 269, 283, 285, 293
 do 295, 299, 339, 384, 441, 668
 Vrhe — 206
 Vrhnika — 513
 Vrhovca — 424
 Vrhovlje — 520

Vrhovni štab NOV in tPOJ —
 6, 79, 355, 356, 480, 543, 642,
 643, 651, 653, 669, 702, 767
 Vrhpolje pri Moravčah — 63,
 151, 185, 186, 241, 323, 327, 358,
 360, 362, 364—366, 368, 435 do
 437, 521, 633, 634
 Vrhpolje pri Kamniku — 300,
 301, 303, 369
 Vrhtrbnje — 598
 Vrtače — 574, 598
 Vuhred — 374
 Vuzenica — 374, 698

W

Washington — 773
 Wells (član angl.-am. misije) —
 442
 Winter Boris — 572, 573, 605,
 627, 640, 641, 770
 Wolf Franz — 459
 Wolf Helmut — 139, 161
 Wörndle (SA obersturmbanfi-
 rer) — 309, 422

Z

Zabava — 651
 Zabinski Sigmund — 671
 Zaboršt — 566
 Zabrezovje — 633
 Zabukovica — 258, 336, 399, 423
 Zabukovje — 343
 Zadnik Štefka — 775
 Zadrečka dolina — 235, 248, 335,
 336, 460, 462, 469, 472, 618, 647
 Zafara — 558, 582, 583, 593, 594
 Zagorica — 92, 556, 567, 569, 571,
 572, 574, 602, 632
 Zagorica (Radmirje) — 207
 Zagorje ob Savi — 29, 33, 44, 60,
 123, 125, 129, 131, 150, 175, 186,
 189, 190, 204, 332—334, 336,
 351, 376, 379—381, 384, 386,
 428, 441—443, 447, 471, 480,
 481, 484, 487, 519, 520, 522, 625,
 632, 644, 645, 649, 651, 671, 678,
 679, 681—687, 689, 700, 701,
 746, 765, 767
 Zagorski Cvetko — 284
 Zagradec — 574—576, 584, 588

Zagreb — 45, 244, 361
 Zahrib — 61, 642, 645
 Zajasovnik — 166
 Zajc dr. Tine — 731, 734
 Zalisec — 557, 560, 564, 565, 572,
 574, 583, 595, 598, 601, 602
 Zalog (Moravče) — 63, 381—383
 Zalog (Sp. in Zg.) — 505, 507,
 508, 510, 512—514
 Zaloka — 254, 689
 Zalokar Jože — 672
 Zameško — 94, 95, 98
 Zaplanina — 351, 353, 354, 432
 Zaplaz — 551—553, 766
 Zasavje — 30, 31, 34, 44, 45, 60,
 69, 72, 73, 108, 121, 122, 139,
 141, 143, 156, 161, 162, 180, 192,
 193, 204, 217, 218, 220, 235, 259,
 266, 272, 284, 290, 308—310,
 322, 330, 365, 432, 441, 442, 461,
 471, 484, 487, 526, 527, 628, 631,
 635, 763, 765
 Zavašnik Franc-Božič — 176,
 269, 270, 302, 304, 305, 348, 369,
 405, 407, 417, 420, 439, 440, 451,
 505, 592, 770
 Zavine — 684
 Zavodnica — 459
 Zavodnje — 448, 636
 Zavrhr — 582
 Zbure — 98
 Zdenska vas — 597
 Zduša — 515
 Zelena trata — 686
 Zgornja Javorščica — 168, 185,
 328, 634
 Zgornja Savinjska dolina — 6,
 11, 44, 57, 123, 124, 130, 136,
 139, 141, 143, 156, 161, 162, 180,
 192, 193, 204, 217, 218, 220, 235,
 259, 266, 272, 284, 290, 291, 299,
 301, 303, 315, 323, 329, 330, 384,
 388, 396, 399, 401—403, 405, 416
 do 419, 423, 424, 428, 429, 431,
 437, 441, 442, 444, 446, 447, 449,
 454, 459, 460, 462—467, 469,
 470, 472, 474, 476, 478—480,
 487, 491, 492, 522, 524—527,
 563, 572, 606, 616, 618, 620 do
 622, 624, 625, 627—631, 633,
 635, 639, 647, 648, 668, 673, 675

do 679, 689—691, 693, 696, 711,
 716, 723, 724, 728, 734, 744, 748,
 762—767, 776
 Zgornja Slivna — 483
 Zgornje Koseze — 363, 364
 Zgornje Kraše — 143, 268
 Zgornje Ržišče — 645
 Zgornje Stranje — 516
 Zgornji Hotič — 186, 486
 Zgornji Kos — 339
 Zgornji Log — 484
 Zgornji Motnik — 439
 Zgornji Okrog — 232, 346, 347,
 647
 Zgornji Prekar — 108, 327, 433
 Zgornji Tuhinj — 37, 70, 130,
 175, 186, 236, 269, 364, 488
 Zidani most — 45, 48, 49, 56, 79,
 121, 146, 148, 149, 169, 175, 186,
 205, 210, 240, 361, 376, 377, 4
 427, 428, 430, 442, 480, 519, 5
 544, 545, 549, 604, 609, 618, 6
 662, 670, 671, 682, 689
 Zlato polje — 50, 71, 138, 170
 182, 297, 341, 343, 520, 628, 6
 Zlokarji — 167, 439
 Znojile — 343, 520, 649, 650, 685,
 689
 Zore Ivan-Jernej — 682
 Zorko Janez — 664
 Zreče — 193
 Zupančič Franc-Marjan — 126,
 127, 254, 263, 776

Ž

Žabkar dr. Jože — 750
 Žalec — 162, 210, 258, 519, 676,
 690
 Žalna — 92
 Žekovec — 621
 Železna Kapla — 193, 402, 403,
 448, 462, 504, 680, 688, 689, 694
 Železno — 598—601
 Zeljne — 589, 590, 592
 Želodnik — 163, 164, 359, 361,
 364, 435, 520, 624
 Žerjav — 688
 Zevart Milan — 7
 Žiče — 625, 628, 632
 Žički vrh — 625

Zitara ves — 688

Zlabor — 459

**Zokalj Alojz-Džidži — 111, 256,
257, 270, 297, 351, 353, 365, 386,
400, 405, 410, 417, 419, 463, 711,
770, 776**

Zovnek — 147, 448, 456, 457, 459

Zumberak — 243, 548

Županje njive — 207, 304, 637

Žužek Franc-Jovo — 73, 149

**Žužemberk — 78, 556, 558—560,
574—577, 582—584, 586, 593 do
595, 598, 601, 603, 608, 609, 760**

Zvirče — 595

K A Z A L O

Uvodna beseda.....	5
I. KRATEK PREGLED RAZVOJA NOB V SAVINJSKEM, REVIRSKEM, LITIJSKEM IN KAMNIŠKEM OKROŽJU DO SREDE 1943	
Nemška okupacijska taktika — huda ovira za razmah NOB	9
Ustanovitev Druge grupe odredov in višek nemškega nasilja	15
Ustanovitev IV. (štajerske) operativne cone.....	23
Pregled delovanja Kamniško-savinjskega odreda ...	27
Opombe.....	38
II. USTANOVITEV BRIGADE IN NJEN PREBOJ NA DOLENJSKO	
Zadnje vojaške in politične priprave.....	43
Ustanovitev VI. brigade na Šipku.....	51
Prvi poskus preboja čez Savo.....	56
Hude izgube Savinjskega bataljona.....	62
Preboj brigade na Dolenjsko.....	66
Opombe.....	74
III. DEJAVNOST NA DOLENJSKEM OB KAPITULACIJI ITALIJE	
Prve akcije v sestavu XV. divizije.....	78
Osvoboditev Novega mesta in razorožitev italijanske vojske.....	83
Šlandrovci pri zavarovanju osvobojenega ozemlja ...	93
Opombe.....	103
IV. PREOSNOVANJE BRIGADE IN NJENA DEJAVNOST JESENI 1943	
Obnovitev IV. operativne cone in njene naloge . . .	105
Vrnitev enega bataljona Šlandrove brigade in njenega štaba na Štajersko.....	109
Preosnovanje brigade na Limbarski gori.....	117

Organizacije KPS in OF v kamniškem, litijskem, revirskem ter savinjskem okrožju jeseni 1943	122
Prve akcije na komunikacijah in napad na Rečico . . .	128
Angažiranje vermanov za boj proti brigadi.....	139
Zasede v Črnem grabnu in spopad pri Gomilskem . . .	143
Ustanovitev minerskega voda in prva večja akcija na železnici Laze—Zidani most.....	148
Odhod bataljona šlandrovcev na Pohorje in napad na orožniško postojanko v Šmartnem ob Dreti.....	152
Akcije na komunikacije na Kamniškem in v Zasavju — ustanovitev minerske čete.....	162
Drzne akcije v Jaršah in pri Komendi.....	170
Napad na postojanko v Novi Štifti in spopad na Pšajnovici.....	176
Zadnje akcije pred veliko nemško hajko.....	184
Opombe.....	194

V. NEMŠKA PROTIOFENZIVA POZIMI 1943/44 — UMIK BRIGADE NA KOROŠKO

Rösenerjevi ukrepi za »pomiritev« Štajerske in Gorenjske	201
Premik brigade na Koroško	211
Oživitev dejavnosti brigade in napad na Crno	222
Vrnitev brigade na kamniško območje in razkritje gestapovske zarote.....	227
Napad na orožniško postojanko v Motniku.....	232
Hude izgube na Menini planini.....	235
Obnovitev Kamniško-zasavskega odreda.....	239
Naloge brigade glede na pohod XIV. divizije.....	243
Politične organizacije med Savinjsko dolino in Zasavjem v začetku 1944	257
Uspešne akcije šlandrovcev v prvi polovici marca 1944	266
Opombe.....	274

VI. SKUPNE AKCIJE S TOMŠIČEVO BRIGADO

Osvoboditev Moravč.....	281
Hude žrtve na Rakitovcu.....	285
Napad na Radomlje.....	290
Napad na Šmartno v Tuhinjski dolini.....	299
Opombe.....	310

VII. USPEŠNE MOBILIZACIJSKE AKCIJE IN DEJAVNOST NA KOMUNIKACIJAH DO KONCA JULIJA 1944

Mobilizacija — poglavitna skupina naloga narodnoosvobodilne vojske in političnih organizacij na Štajerskem . . .	313
Razmah političnih organizacij na operativnem območju brigade.....	317
Velik uspeh pri Trn javi.....	339
Uspešne zasede v Črnem grabnu in v Savinjski dolini . . .	347

Mobilizacijske akcije — okrepitev aktivnosti v revirjih	350
Prva zavezniška pomoč in boj pri Kosezah.....	361
Ustanovitev IV. bataljona in sovražnikov vdor v Moravsko dolino.....	365
Ustanovitev V. bataljona in drzne akcije v kamniški in domžalski okolici.....	369
Prihod Zidanske brigade na Moravsko.....	373
Prve skupne akcije VI. XI. brigade.....	379
Opombe.....	388

VIII. USTANOVITEV OPERATIVNEGA ŠTABA VI. IN XI. BRIGADE

Načrt za osvoboditev Zgornje Savinjske doline	396
Zavzetje postojank v Ljubnem in v Lučah.....	405
Razširitev in aktivno zavarovanje osvobojenega ozemlja	420
Boji v Moravški dolini in velikaakcija na Količevem .	431
Velike akcije v Zasavju in odhod bataljona šlandrovcev v III. brigado VDV	442
Osvoboditev Mozirja.....	446
Pregled razvoja ljudske oblasti v Zgornji Savinjski dolini.....	462
Ustanovitev zalednih vojaški oblasti .	470
Napad na most pri Poganeču — skupna akcija s XV. divizijo in zavezniškim letalstvom.....	480
Velika sabotažna akcija na železniški progi pri Šoštanju	489
Nastanek domobranskih postojank in upad dejavnosti političnih organizacij v kamniškem okrožju jeseni 1944	493
Napad na domobranske postojanke v Lahovčah, na Brniku in v Cerkljah ter spopad z Gorenjskim četniškim odredom.....	503
Napad napostojanko v Stranjah.....	514
Zadnje akcije v Črnem grabnu in preboj na Dolenjsko	519
Opombe.....	530

IX. DEJAVNOST BRIGADE V SESTAVI VII. KORPUSA NA DOLENJSKEM

Načrti glavnega štaba NOV in PO Slovenije jeseni 1944	543
Prvi spopadi z domobranci.....	549
Napad na St. Vid pri Stični.....	561
Napad napostojanko v Kresnicah.....	576
Vrnitev na območje Žužemberka.....	582
Napad enot VII. korpusa na Kočevje.....	587
Boji okrog Občin.....	597
Vrnitev na območje IV. operativne cone.....	603
Opombe.....	610

X. SOVRAŽNIKOVA OFENZIVA IN HAJKE POZIMI 1944/45

Sovražnikova ofenziva med Savinjsko dolino in Savo ter dekoncentracija brigade.....	632

Poskusi preboja na Dolenjsko in hudi boji na Menini planini.....	642
Opombe.....	655

XI. OKREPITEV BRIGADE IN NJENI ZADNJI BOJI OB OSVOBODITVI

Vključitev brigade v XIV. divizijo in njena dejavnost na komunikacijah.....	662
Obnovitev delovanja organizacij OF in KPS v celjskem in kamniškem okrožju ter njihove priprave na prevzem oblasti ob osvoboditvi.....	673
Osvoboditev Zagorja.....	679
Razoroževanje nemških in kvizlinških formacij na celjskem območju.....	687
Pohod šlandrovcev na Koroško in njihov zadnji boj .	693
Opombe.....	702

XII. POLITIČNA IN KULTURNO-PROSVETNA DEJAVNOST TER RAZVOJ POLITIČNIH SLUŽB

Politična dejavnost.....	705
Kulturno-prosvetna dejavnost.....	716
Vojaško usposabljanje.....	725
Sanitetna služba.....	729
Intendantska služba.....	738
Obveščevalna služba.....	745
Služba zveze in druge službe.....	748
Brigadno sodišče.....	749
Opombe.....	751
Šlandrova brigada (6. 8. 1943—27. 5. 1945).....	761
Poveljniški kader Slandrove brigade.....	770
Pregled virov in literature.....	772
Kazalo krajev, enot in imen.....	779

Knjižnica NOV in POS 10

**Ureja komisija za zgodovino
sveta za razvijanje revolucionarnih tradicij
pri predsedstvu republiškega odbora ZZB NOV Slovenije**

Predsednik Zdravko Klanjšček

Miroslav Stiplovšek

SLANDROVA brigada

**Rokopis je odobrila komisija za zgodovino
na seji dne 4. junija 1971**

Strokovna recenzenta

dr. Tone Ferenc in prof. Milan Zevart

Lektor Ivan Vidali

Opremil Vladimir Lakovič

Izdelava skic Vladimir Štimac in Mirko Jerman

Tehnični urednik Jože Certalič

**Založili »-Partizanska knjiga« v Ljubljani
(zanjo Milko Štofla)**

**založba »Obzorja« v Mariboru
(zanjo Jože Košar)**

**in odbor Slandrove brigade v Domžalah
(zanj Mirko Jerman)**

**Natisnila in vezala tiskarna »Toneta Tomšiča« v Ljubljani
julija 1971 v 2500 izvodih**

Klišeje izdelala klišarna »Ljudske pravice« v Ljubljani

»KNJIŽNICA NOV IN POS« je zbirka zgodovinskih orisov bojnih poti slovenskih brigad in odredov ter tematskih monografij iz zgodovine narodnoosvobodilne vojne in revolucije.

Orise bojnih poti avtorji pripravljajo v sodelovanju z odbori enot pri Zvezi združenj borcev NOV Slovenije in pod vodstvom mentorjev, ki jih določi komisija za zgodovino sveta za razvijanje revolucionarnih tradicij pri predsedstvu republiškega odbora ZZB NOV Slovenije.

Iz spodaj navedenega programa so izšle že knjige, ki so označene z velikimi črkami.

Osnovni program:

1. **Partizani na Gorenjskem** (O partizanskih četah na Gorenjskem do ustanovitve Gorenjskega partizanskega odreda junija 1942)
2. **Partizani na Štajerskem in 2. grupa odredov** (O partizanskih enotah na Štajerskem do decembra 1942 in četah na Dolenjskem, ki so jih vključili v 2. štajerski bataljon, o Štajerski brigadi in 2. grupi odredov)
3. **Partizani na Notranjskem in Dolenjskem** (O partizanskih četah na Notranjskem in Dolenjskem do konca velike italijanske ofenzive)
4. **Partizani na Primorskem** (O partizanskih četah na Primorskem do ustanovitve Gradnikove brigade maja 1943)
5. **Tomšičeva brigada**
6. **Serčerjeva brigada**
7. **GRADNIKOVA BRIGADA** (Stanko Petelin-Vojko)
8. **Gubčeva brigada**
9. **Cankarjeva brigada**
10. **SLANDROVA BRIGADA** (dr. Miroslav Stiplovšek)
11. **PREŠERNOVA BRIGADA** (Stanko Petelin-Vojko)
12. **Levstikova brigada**
13. **Deveta brigada**
14. **Ljubljanska brigada**
15. **Zidanškova brigada**
16. **Dvanajsta brigada**
17. **Bračičeva brigada**
18. **PETNAJSTA BRIGADA** (Mile Pavlin)
19. **VOJKOVA BRIGADA** (Stanko Petelin-Vojko)
20. **Gregorčičeva brigada**
21. **BAZOVIŠKA BRIGADA** (Franjo Bavec-Branko)
22. **Kosovelova brigada**
23. **Posebne brigade NOV in POS**
 - Rabska brigada*
 - Zaščitna brigada GŠ*
 - 1. brigada VDV
 - 2. brigada VDV
 - 3. brigada VDV
24. **Italijanske enote v NOV in POS**
 - Brigada Triestina d'assalto — Tržaška udarna brigada*
 - Divisione »Garibaldi Natisone« é brigata »Fontanot« — Divizija »Garibaldi Natisone» in brigada »Fontanot«*
25. **Prekomorske brigade**
 - PRVA IN DRUGA PREKOMORSKA BRIGADA** (Srečko Vilhar, Albert Klun)

TRETJA PREKOMORSKA BRIGADA (Radule Butorovič, Albert Klun)

ČETRTA PREKOMORSKA BRIGADA (Edvin Pervanje, Jože A. Hočvar)

PETA PREKOMORSKA BRIGADA (Jože Smit, Rado Bordon, Albert Klun)

ARTILERISTI PREKOMORCI (Karel Levičnik)

LETALCI PREKOMORCI (Rafael Perhavec)

TANKISTI PREKOMORCI (Manojlo Babič, Miroslav Luštek)

26. **Partizanski odredi na Gorenjskem**
 - JESENISKO-BOHINJSKI ODRED** (Mile Pavlin)
 - ŠKOFJELOŠKI ODRED** (Tone Lotrič)
 - Gorenjski odred*
 - Kokrški odred*
27. **Partizanski odredi na Primorskem**
 - Istrski odred*
 - Južnoprimorski odred*
 - Briško-beneški odred*
28. **Partizanski odredi na Koroškem**
29. **Partizanski odredi na Štajerskem**
 - Kamniško-zasavski odred*
 - Pohorski in Lackov odred*
 - Kozjanski odred*
30. **Partizanski odredi na Dolenjskem**
 - Vzhodnodolenjski odred*
 - Zapadnodolenjski odred*
 - Dolenjski odred*
 - Belokranjski odred*
31. **Partizanski odredi na Notranjskem**
 - Notranjski odred*
 - Dolomitski odred*
 - Problemski del »KNJIŽNICE NOV IN POS«*
32. **OSVOBODITEV SLOVENSKEGA PRIMORJA** (Stanko Petelin)
33. **POHOD ŠTIRINAJSTE** (Lado Ambrožič)
34. **KAPITULACIJA ITALIJE IN NARODNOOSVOBODILNA BORBA V SLOVENIJI JESEN 1943** (Tone Ferenc)
35. **NACISTIČNA RAZNARODOVALNA POLITIKA V SLOVENIJI 1941—1945** (Tone Ferenc)
35. **NARODNOOSVOBODILNI BOJ PRIMORCEV IN ISTRANOV NA SARDINII, KORZIKI IN V JUŽNI FRANCII** (Srečko Vilhar, Albert Klun)
37. **PEVSKI ZBOR JUGOSLOVANSKE ARMAD E SREČKO KOSOV E** (Ivan Jermart)
38. **NARODNOOSVOBODILNI BOJ PRIMORCEV IN ISTRANOV V AFRIKI** (Srečko Vilhar, Albert Klun)
39. **SODELOVANJE SLOVENS KIH IN HRVAŠ KIH NARODNOOSVOBODILNIH ENOT 1941—1945** (Stevo Sunajko)

V tisku:

CENTRALNE PARTIZANSKE TISKARNE (Jože Krall)

Pripomba: Komisija za zgodovino si pridruže pravico manjših sprememb v naslovih ali razporeditvi vrstnega reda knjig.